378
ป141ก
ส.3

การเปลี่ยนแปลงกระบวนทรรศน์ของพระศาสนจักรคาทอลิก ในทางที่เอื้อต่อการพัฒนา และการตอบสนองของ นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม

17 ส.ค. 2537

ปริญญานิพนธ์
ของ
ปรีชา ดิลกวุฒิสิทธิ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
กรกฎาคม 2537
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

192042

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

.....ประธาน

(ศ.ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง)

.....กรรมการ

(ศ.ดร.เฉลียว บุรีภักดี)

.....กรรมการ

(ศ.กีรติ บุญเจือ)

คณะกรรมการสอบ

.....ประธาน

(ศ.ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง)

.....กรรมการ

(ศ.ดร.เฉลียว บุรีภักดี)

.....กรรมการ

(ศ.กีรติ บุญเจือ)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(บาทหลวง ดร.เจริญ อาทิตยา)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ดร.ศิริยุภา พูลสุวรรณ)

วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. .....

ประกาศคุณูปการ

ผู้วิจัยใคร่จะขอบพระคุณบุคคลต่าง ๆ เป็นจำนวนมากที่มีส่วนช่วยเหลืออย่างสำคัญให้ผู้วิจัยสามารถจัดทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ก่อนอื่น ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณเป็นอย่างสูงต่อศาสตราจารย์ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ประธานคณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร.เฉลียว บุรีภักดี และ ศาสตราจารย์ กีรติ บุญเจือ กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ตลอดจน บาทหลวง ดร.เจริญ อาทิตยา ซึ่งกรุณารับเป็นกรรมการเพิ่มเติม ซึ่งทุกท่านที่กล่าวนามมาข้างต้นได้ให้ทั้งคำแนะนำที่มีคุณค่ายิ่ง และคอยสนับสนุนเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยในการจัดทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เสมอมา

ผู้วิจัยใคร่ขอแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อศาสตราจารย์ ดร.กานดา ณ ถลาง ผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นผู้ที่ผู้วิจัยถือว่าเป็นครูคนสำคัญที่สุดท่านหนึ่งในชีวิตของผู้วิจัย ทั้ง ๆ ที่ผู้วิจัยไม่มีโอกาสเป็นลูกศิษย์ของท่านโดยตรง แต่ท่านก็ได้ให้ความรู้อันมีคุณค่ายิ่ง โดยเฉพาะได้ให้แรงบันดาลใจแก่ผู้วิจัยในการสมัครเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาเอกในสาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ ด้วยข้อเขียนของท่าน คือบทความเรื่อง "บูรณาการทางมนุษยศาสตร์ ในพัฒนศึกษาศาสตร์" ในหนังสือ โครงการปริญญาเอก สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มศว ประสานมิตร

ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.สุนทร โคตรบรรเทา ซึ่งได้คอยให้ คำแนะนำและกำลังใจในการจัดทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ตลอดมา และขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ส.วาสนา ประวาลพฤกษ์ ที่ได้กรุณาช่วยอ่านต้นฉบับและให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ ตลอดจนขอขอบคุณ อาจารย์ อัธยา ภาดานุพงศ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อุไร บัวทอง รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ อาจารย์ทัศนา ทองภักดี บาทหลวงออกัสติน โมลิ่ง ตลอดจนอาจารย์ของผู้วิจัยทุกท่านที่ได้กรุณาประสิทธิ์ประสาทความรู้และคำแนะนำต่าง ๆ รวมทั้งบาทหลวง ดร.จีน แบรี่ (Jean Barry) ซึ่งได้กรุณาตรวจทานแก้ไขบทคัดย่อของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณอธิการวิทยาลัยแสงธรรมและผู้บริหารท่านอื่น ๆ ตลอด-จนอาจารย์ของวิทยาลัยดังกล่าวทุกท่าน ที่ได้ให้ความร่วมมืออย่างดีแก่ผู้วิจัยในการเก็บ

ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณอธิการสามเณราลัยคณะรอยแผลศักดิ์สิทธิ์ และพระสงฆ์ท่านอื่น ๆ ตลอดจนสามเณรทุกคนในสามเณราลัยของคณะนักบวชดังกล่าวที่ได้กรุณาเอื้อเฟื้อให้ผู้วิจัยเข้าไปพักในสามเณราลัยดังกล่าว และให้ความร่วมมือช่วยเหลือผู้วิจัยอย่างดียิ่งตลอดเวลาที่ผู้วิจัยได้ไปเก็บข้อมูลครั้งนี้ นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังขอขอบคุณอธิการและผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ ที่ได้ให้ความร่วมมือแก่ผู้วิจัยในการไปสัมภาษณ์สามเณรที่อยู่ในความปกครองดูแลของท่าน

ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณบาทหลวงเอ็ดมองด์ แวร์ดีแอร์ (Edmond Verdiere) แห่งพระคริสตาราม หนองรี จังหวัดนครนายก และคุณสังคม ประเสริฐเตชาโต ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์พืชสวนระยอง ที่ได้กรุณาเอื้อเฟื้อให้ผู้วิจัยเข้าไปอาศัยสถานที่ในการเขียนปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณศุภพงษ์ ประภาศิริ คุณเจรียง ปิ่นทอง คุณรังรอง สีทองดี และเจ้าหน้าที่ท่านอื่น ๆ ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ตลอดจนเจ้าหน้าที่ห้องสมุดต่าง ๆ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดของวิทยาลัยแสงธรรม ที่ได้ให้การช่วยเหลือผู้วิจัยในการจัดทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้อย่างดียิ่ง ตลอดจนใคร่ขอขอบคุณอาจารย์ยงยุทธ ธรรมจำรัส แห่งโรงเรียนบ้านบึง "อุตสาหกรรมนุเคราะห์" และพันตรี ดร.บุญชู ใจชื่อกุล แห่งวิทยาลัยพยาบาลกองทัพบกที่ได้ช่วยเหลือด้านโปรแกรมคอมพิวเตอร์

ท้ายสุดนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณทุก ๆ ท่านที่มีส่วนช่วยเหลือผู้วิจัยในการจัดทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ที่ผู้วิจัยไม่อาจจะระบุนามไว้ที่นี่ได้ทั้งหมด และเหนืออื่นใดผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอพระคุณ นางทองอยู่ ดิลกวุฒิสิทธิ์ มารดาผู้เป็นครูคนแรกของผู้วิจัย และเป็นผู้ช่วยปลูกฝังนิสัยรักในการแสวงหาความรู้ให้แก่ผู้วิจัยและลูก ๆ ทุกคน และขอขอบคุณ คุณวิเชียร และคุณมณีมัย ดิลกวุฒิสิทธิ์ ตลอดจนญาติพี่น้องทุก ๆ คนในตระกูลดิลกวุฒิสิทธิ์ ที่ได้ให้การสนับสนุนแก่ผู้วิจัยทั้งในด้านกำลังใจและกำลังทรัพย์ในการจัดทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ปรีชา ดิลกวุฒิสิทธิ์

งานวิจัยนี้ได้รับทุน

ของ

สมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ที่มาของปัญหาการวิจัย	1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	8
	ความสำคัญของการวิจัย	8
	กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย	10
	ปัญหาการวิจัย	18
	ขอบเขตและข้อจำกัดในการวิจัย	18
	นิยามศัพท์เฉพาะ	19
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	23
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเจตคติ การกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ (professional soicalization) สังคมหรือกลุ่ม และสามเณราลัย	23
	เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวข้องกับเจตคติ	23
	งานวิจัยเกี่ยวกับการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ (professional socialization)	41
	เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมหรือกลุ่ม	53
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสามเณราลัย	66
	สัญญาณแห่งกาลเวลา	72
	การตีความตามพระคัมภีร์	74
	สังคายนาวาติกันครั้งที่สอง	77
	สมณสารของพระสันตะปาปา	85
	เทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อย	114
	เทวศาสตร์แห่งเอเชีย	133
	เทวศาสตร์แห่งการพัฒนา	138

บทที่		หน้า
	ข้อเสนอเกี่ยวกับรูปแบบใหม่ของชีวิตนักบวช	152
	ประวัติสามเณราลัยในประเทศไทยและสภาพปัจจุบัน	161
3	การพัฒนาของไทย : ความเป็นมาจากอดีตสู่ปัจจุบันและแนวทางในอนาคต ...	172
	บทนำ	172
	การพัฒนาประเทศตามทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจแบบตะวันตก	178
	การก้าวไปสู่การเป็นชาติอุตสาหกรรมใหม่	182
	วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับการพัฒนา	185
	ทางเลือกใหม่ ๆ ในการพัฒนา	195
	การพัฒนาแบบยั่งยืน	198
	การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน	202
	เกษตรกรรมทางเลือก	211
	การศึกษาและการพัฒนา	216
	พุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมไทย	222
	บทส่งท้าย	227
4	ประวัติความเป็นมาของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ..... และบทบาทในการพัฒนาสังคมไทยของพระศาสนจักร	238
	บทนำ	238
	การแพร่ธรรมของพระศาสนจักรสมัยกรุงศรีอยุธยา	240
	การแพร่ธรรมในสมัยกรุงธนบุรี	254
	การแพร่ธรรมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	258
	การพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ..... หลังสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2	277
	สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา	281
	สำนักงานคาทอลิกสงเคราะห์ผู้ประสบภัย ..... และผู้ลี้ภัย	288

บทที่		หน้า
	คณะกรรมการเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัว	295
	คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทย	298
	บทส่งท้าย	302
5	วิธีดำเนินการวิจัย	313
	สถานที่ที่จะศึกษา	313
	วิธีการศึกษา	313
	การสังเกตแบบมีส่วนร่วม	313
	การสัมภาษณ์ระดับลึก	316
	การจัดกลุ่มสนทนา	320
	ขั้นตอนการวิจัย	325
6	การเสนอและการวิเคราะห์ข้อมูล	327
	การสังเกตแบบมีส่วนร่วม	327
	สภาพแวดล้อมในวิทยาลัยแสงธรรมทั้งในและนอกห้องเรียน	328
	ผู้คนในสถานศึกษาและปฏิสัมพันธ์ของบุคคลเหล่านั้น	328
	การกระทำและกิจกรรมของบุคคลในสถานศึกษา	
	พฤติกรรมทางวาจา	348
	การแสดงออกของอารมณ์	367
	วัตถุสิ่งของ	370
	การสัมภาษณ์ระดับลึก	373
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 1	373
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 2	387
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 3	399
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 4	414
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 5	429

บทที่		หน้า
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 6	446
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 7	479
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้บริหาร ..... วิทยาลัยแสงธรรม	505
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกอาจารย์ ..... วิทยาลัยแสงธรรม	524
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกอธิการ ..... และผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ	544
	การจัดกลุ่มสนทนา	561
	ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 1	562
	ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 2	571
	ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 3	583
	ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 4	590
	ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 5	603
	ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 6	612
	ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 7	624
7	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	636
	สรุปผลการวิจัย	636
	ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต	636
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก	641
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก ..... นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม	642
	ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก ..... ผู้บริหารและอาจารย์ตลอดจนผู้ให้การอบรม ของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ	645

บทที่		หน้า
	ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนา	649
	อภิปรายผล	650
	ข้อเสนอแนะ	676
บรรณานุกรม		692
ภาคผนวก ก		734
ภาคผนวก ข		736
ภาคผนวก ค		738
ประวัติย่อของผู้วิจัย		743

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาของปัญหาการวิจัย

ความจำเป็นที่ต้องมีการศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมครั้งนี้เกิดจากปรากฏการณ์ที่ว่า เจตคติของนักศึกษาดังกล่าวไม่ใคร่สอดคล้องกันกับกระแสความคิดทางพัฒนศึกษาศาสตร์ และกระบวนทรรศน์ใหม่ของพระศาสนจักร แต่รายละเอียดของความไม่สอดคล้องยังไม่มีผู้ใดได้ศึกษาและเรียบเรียงไว้อย่างชัดเจน

กระแสความคิดทางพัฒนศึกษาศาสตร์นั้นถือว่าศาสนาเป็นสิ่งสำคัญที่สุดประการหนึ่งในชีวิตของมนุษย์ส่วนใหญ่ แม้แต่ผู้ที่ไม่เชื่อมั่นในศาสนาก็คงจะต้องยอมรับว่าศาสนานั้นมีอิทธิพลต่อมนุษยชาติอย่างใหญ่หลวงมาตั้งแต่โบราณกาล ศาสนานั้นไม่เพียงแต่จะมีอิทธิพลต่อมนุษย์ในเรื่องจิตวิญญาณเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลครอบคลุมไปถึงด้านวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการศึกษาของมนุษย์อีกด้วย และในทางกลับกันสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก็มีผลกระทบไปถึงศาสนาด้วย

ศาสนาต่าง ๆ โดยเฉพาะศาสนาใหญ่ ๆ ของโลกทั้งหลายต่างก็มีแก่นหรือสารัตถะ (Essence) เดียวกัน นั่นคือการเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ทำให้มนุษย์สามารถเจริญชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างมีคุณภาพ กระทำตนเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น นอกจากนั้นศาสนาต่าง ๆ ยังพยายามที่จะทำให้คำตอบหรือความหวังแก่มนุษย์เกี่ยวกับความเป็นไปหลังความตายด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ศาสนาต่าง ๆ ได้พยายามที่จะกระทำตนเป็นเครื่องมือที่จะทำให้มนุษย์สามารถบรรลุสภาพความสมบูรณ์ครบครันสูงสุดของเขาได้ทั้งในชีวิตนี้และชีวิตในภพหน้า เปรียบเสมือนกับว่าศาสนาต่าง ๆ เป็นเหมือนกับแพไม้ไผ่ที่ประกอบด้วยลำไม้ไผ่เป็นจำนวนมากมามัดรวมกันเข้า บางแพก็เป็นแพขนาดใหญ่ บางแพก็เป็นแพขนาดเล็ก บางแพก็มัดรวมกันแน่นไม่สู้จะมีไม้ไผ่ลำใดหลุดลอยไปจากแพนั้น บางแพก็มัดรวมกันอย่างหลวม ๆ มีไม้ไผ่หลาย ๆ ลำหลุดลอยไปหรือลอยจากที่อื่น ๆ เข้ามาสมทบกับแพนั้นอยู่ตลอดเวลา แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นแพไม้ไผ่เหล่านั้นก็พยายามที่จะนำไม้ไผ่ลำต่าง ๆ ในแพของตัวแล่นจากฝั่ง ๆ หนึ่งคือ

ฝั่งแห่งการเกิดข้ามห้วงมหรรณพแห่งภพปัจจุบันไปยังอีกฝั่งหนึ่งคือ ฝั่งแห่งความตายที่มนุษย์ทุกคนจะต้องไปยังจุดนั้นกันทุกคนได้โดยสวัสดิภาพ (เฉลียว บุรีภักดี. 2536)

อาจกล่าวได้ว่า ศาสนาต่าง ๆ นั้นก็ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาของมนุษย์ทั้งฝ่ายจิตใจและฝ่ายวัตถุเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้นักพัฒนาศึกษาศาสตร์ ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาทั้งหลายจึงให้ความสนใจศาสนาในฐานะที่เป็นองค์กรที่สำคัญมากที่สุดองค์กรหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนา และพยายามที่จะหาทางทำให้ศาสนาสามารถทำให้มนุษย์พัฒนาทั้งฝ่ายวัตถุและจิตใจไปพร้อม ๆ กันอย่างพอเหมาะพอดี โดยนักพัฒนศึกษาศาสตร์มีแนวความคิดว่า สถาบันศาสนาจะต้องช่วยเหลือมนุษย์หรืออำนวยความสมบูรณ์พูนสุขให้แก่ศาสนิกชนของตน ตลอดจนประชาชนอื่น ๆ แทนที่จะมุ่งทำตัวเป็นสถาบันควบคุมมนุษย์อย่างเช่นที่เคยเป็นมา ซึ่งถ้าหากว่าสถาบันศาสนาทำตัวเป็นที่พึ่งของมนุษย์ได้อย่างแท้จริงแล้ว สถาบันศาสนาก็จะสามารถอยู่ในสังคมมนุษย์ได้เช่นเดียวกับสถาบันอื่น ๆ ที่มีโครงสร้างและหน้าที่ที่อำนวยประโยชน์ให้แก่มนุษย์และเป็นที่พึ่งของมนุษย์อย่างแท้จริง ในการนี้นักพัฒนศึกษาศาสตร์มิได้สนใจว่าใครจะนับถือศาสนาอะไร แต่ให้ความสนใจในแง่ที่ว่า ศาสนาต่าง ๆ ช่วยสร้างความสุขในชีวิตทั้งด้านร่างกายและจิตใจให้แก่ศาสนิกชนของตนตลอดจนประชาชนโดยทั่วไปหรือไม่ ตลอดจนสามารถทำให้สังคมโดยทั่ว ๆไปเกิดความเจริญก้าวหน้าในทางที่ถูกที่ควรและมีความสงบสุขอย่างแท้จริงได้หรือไม่ และประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่นักพัฒนศึกษาศาสตร์ ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา ทั้งให้ความสนใจเป็นพิเศษก็คือความสัมพันธ์กันระหว่างศาสนาต่าง ๆ โดยมีพื้นฐานความคิดที่ว่า ถ้าหากว่าศาสนาต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ที่ดี มีความเข้าใจที่ดีต่อกันและกัน ศาสนาต่าง ๆ ก็จะสามารถช่วยกันพัฒนามนุษย์ไปในวิถีทางที่พึงปรารถนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่การที่ศาสนาต่าง ๆ จะทำเช่นนี้ได้ศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ โดยเฉพาะบรรดาผู้นำศาสนาทั้งหลายจะต้องปราศจากอคติหรือความระแวงแคลงใจต่อกันและกัน และมีความเข้าใจ ความเคารพซึ่งกันและกันอย่างจริงใจตลอดจนพยายามที่จะส่งเสริมซึ่งกันและกันในอันที่จะทำให้ศาสนาเป็นเครื่องมืออันทรงประสิทธิภาพในการที่จะทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาทั้งฝ่ายวัตถุและจิตใจไปพร้อม ๆ กันได้อย่างมีดุลยภาพ และบรรลุสภาพที่สมบูรณ์ครบครันตามศักยภาพของเขา โดยไม่ทำตัวเป็นเครื่องกีดขวางของกันและกัน ซึ่งถ้าหากทำเช่นนี้ได้ ศาสนาต่าง ๆ ก็จะสามารถเป็นเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพที่สุดในการที่จะนำมนุษย์ไปสู่จุดมุ่งหมายเช่นว่านั้น (เฉลียว บุรีภักดี. 2536)

สำหรับคริสตศาสนานั้นเป็นศาสนาใหญ่ศาสนาหนึ่งของโลก ศาสนาดังกล่าวมีอิทธิพลต่ออารยธรรมของโลกโดยเฉพาะอารยธรรมตะวันตกอย่างใหญ่หลวงมาเป็นเวลาช้านาน ในขณะเดียวกันกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกก็ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในคริสตศาสนา โดยเฉพาะตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมหรือยุคที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเริ่มเจริญเฟื่องฟูเป็นต้นมา เมื่อโลกเจริญก้าวหน้าขึ้นและมีการค้นพบใหม่ ๆ ทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น ค่านิยมตลอดจนความเชื่อเก่า ๆ ทางศาสนาบางอย่างบางประการก็ถูกท้าทายหรือถูกทำให้สั่นคลอน พระศาสนจักรจึงต้องมีการปฏิรูปแนวทางของตนเสียใหม่ให้เหมาะสมกับยุคสมัยและทันกับความเจริญเปลี่ยนแปลงของโลกเหล่านั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ "พระศาสนจักรต้องมีการพัฒนาไปตามเงื่อนไขประวัติศาสตร์เสมอ" (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 172)

คริสตศาสนาแบ่งออกเป็นหลายนิกาย นิกายที่ใหญ่ที่สุดคือ โรมันคาทอลิก ตลอดระยะเวลาอันยาวนานเกือบสองพันปีของพระศาสนจักรคาทอลิกได้มีการสังคายนาหรือการประชุมใหญ่ของบรรดาผู้นำศาสนาหลายต่อหลายครั้ง โดยเฉพาะในยามที่พระศาสนจักรเผชิญกับวิกฤติการณ์หรือมีการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ทั้งภายในและภายนอกพระศาสนจักร สังคายนาครั้งล่าสุดที่เป็นการสังคายนาครั้งสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของศาสนจักรคาทอลิกคือ "**สังคายนาวาติกันครั้งที่สอง**" ที่เริ่มขึ้นใน ค.ศ. 1962 และไปสิ้นสุดเอาใน ค.ศ. 1965 สังคายนาดังกล่าวได้ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงในพระศาสนจักรคาทอลิกอย่างใหญ่หลวง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น "จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของประวัติศาสตร์พระศาสนจักร" (Jedin. 1981 : 96)

สังคายนาวาติกันครั้งที่สองได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในพระศาสนจักร โดยเฉพาะได้กระตุ้นเตือนให้บรรดานักบวชสนใจรวมตัวกันเข้าช่วยเหลือมนุษยชาติให้มีเอกภาพด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (เอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ธรรมนูญด้านพระธรรม. 2525 : 77) เน้นบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร (เอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ธรรมนูญด้านพระธรรม. 2525 : 79 - 99) และเร่งเร้าให้บรรดาชาวคาทอลิกทั้งหลายสร้างศาสนสัมพันธ์กับคริสตชนนิกายอื่น ๆ ตลอดจนบรรดาผู้ที่มิใช่คริสตชนหรือผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ๆ (เอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 ธรรมนูญด้านพระธรรม. 2525 : 39 - 42) ซึ่งในประเด็นสุดท้ายนี้นับว่าพระศาสนจักรมีท่าทีผิดแผกแตกต่างไปจากเดิมเป็นอันมาก กล่าวคือ พระศาสนจักรเคยมีความเชื่อที่ว่าพระศาสนจักรคาทอลิกเท่านั้นที่จะนำมนุษย์ไปสู่ความรอด นักบุญซีเปรียน (St. Cyprian)

ซึ่งเป็นนักบุญที่สำคัญองค์หนึ่งของพระศาสนจักรนั้นถึงกับกล่าวว่า "นอกพระศาสนจักร ไม่มีความรอด" ซึ่งถึงแม้ว่าท่านได้กล่าวดังกล่าวโดยมุ่งที่จะเตือนคริสตชนที่แยกตัวหรือคิดจะแยกตัวออกจากพระศาสนจักร โดยไม่ได้มุ่งที่จะหมายรวมไปถึงผู้ที่มิใช่คริสตชนโดยตรงก็ตาม แต่ต่อมาคำพูดดังกล่าวก็ได้ถูกนำมาใช้ในความหมายที่รวมไปถึงผู้ที่มิใช่คริสตชนด้วย ซึ่งก็หมายความว่าบรรดาผู้ที่มิใช่คริสตชนทั้งหลายนั้นเมื่อตายไปแล้วจะไม่ได้รับความรอดไปสวรรค์นั่นเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ บรรดาผู้ที่มิใช่คริสตชนทั้งหลายเมื่อตายไปแล้วจะไม่ได้ไปสวรรค์นั่นเอง แต่สังคายนาวาติกันครั้งที่สองได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า คนเหล่านั้นอาจจะไปรับความรอดตลอดนิรันดรได้ถ้าพยายามประพฤติดีประพฤติชอบตามมโนธรรมของตน (เอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ธรรมนูญด้านพระธรรม. 2525 : 41)

อย่างไรก็ตาม ประเด็นต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นยังไม่ค่อยได้รับการตอบสนองจากชาวคาทอลิก โดยเฉพาะบรรดานักบวชและผู้นำต่าง ๆ ของพระศาสนจักรมากเท่าที่ควร โดยเฉพาะในด้านสังคมนั้น พระศาสนจักรได้ออกพระสมณสารที่ว่าด้วยเรื่องสังคม (Social encyclical) มากมายหลายฉบับ ตั้งแต่สมณสมัยของพระสันตะปาปาเลโอที่ 13 เป็นต้นมา จวบจนกระทั่งถึงสมณสมัยของพระสันตะปาปาองค์ปัจจุบันนี้ และแม้จะได้มีการกล่าวเน้นถึงเรื่องดังกล่าวไว้อีกในเอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ดังกล่าวข้างต้น แต่ปัจจุบันสถาบันพระศาสนจักรยังไม่ได้ตอบสนองความต้องการของสังคมเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่ศาสนายังคงเป็นความหวังของคนในสังคมในการที่จะช่วยแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างถึงแก่นในยุคที่โลกมีความยุ่งยากผันผวนทางสังคมและเศรษฐกิจมากมายอย่างเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

นอกจากจะมีแรงกดดันทั้งภายนอกและภายในพระศาสนาจักรให้พระศาสนจักรสนใจช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาสังคมมากขึ้นดังกล่าวแล้ว ยังมีนักเทวศาสตร์ภายในพระ-ศาสนจักรคาทอลิกหลายต่อหลายท่านโดยเฉพาะนักเทวศาสตร์ในลาตินอเมริกา แอฟริกา และเอเชียได้ช่วยกันเร่งเร้าให้พระศาสนจักรเข้าไปช่วยแก้ไขสภาพอันเลวร้ายของสังคม โดยเฉพาะในบรรดาประเทศในโลกที่สามทั้งหลาย ซึ่งมีปัญหาความยากจน สุขภาพ และความไม่เป็นธรรมในสังคมอยู่มากมาย นักเทวศาสตร์เหล่านี้พยายามชูประเด็นที่เรียกว่าเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อย (Theology of Liberation) ซึ่งมิได้หมายความถึงแต่เพียงการปลดปล่อยฝ่ายจิตวิญญาณให้มนุษย์หลุดพ้นจากบาปเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการปลดปล่อยทางฝ่ายโลกหรือฝ่ายกายให้มนุษย์สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างสมศักดิ์ศรีและคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือนักเทวศาสตร์เหล่านี้เชื่อว่าพระเยซูคริสต์มิได้เสด็จมารับเอากายเป็นมนุษย์ (Incarnate)

ในโลกนี้เพื่อเบี่ยงเบนเป้าหมายมนุษย์จากโลกนี้ และนำเข้าไปสู่โลกอื่น แต่เพื่อทรงยืนยันข่าวที่ดีที่ว่าโลกแห่งความบาปนี้มีจุดมุ่งหมายปลายทางที่ดีงามตามแผนการของพระผู้สร้าง นั่นก็คือ อาศัยความรักและพระหรรษทานของพระผู้เป็นเจ้าโลกมนุษย์ก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมในอุดมคติที่มีความสุขสมบูรณ์พร้อมทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิตวิญญาณ (Boff. 1984 : 49) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การปลดปล่อยของพระเยซูคริสต์ครอบคลุมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งนอกจากฝ่ายจิตวิญญาณแล้วยังรวมไปถึงเรื่องสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการติดยึดผิด ๆ ในความเชื่อหรืออุดมการณ์อีกด้วย (Boff. 1984 : 275) และเป้าหมายหลักของการปลดปล่อยดังกล่าวนี้ก็คือบรรดาผู้ที่ถูกกดขี่และครอบงำทั้งหลาย (Boff. 1984 : 266)

สำหรับในทวีปเอเชียซึ่งชาวคาทอลิกเป็นคนกลุ่มน้อยของประเทศต่าง ๆ ยกเว้นประเทศฟิลิปปินส์นั้น นักเทวศาสตร์ชาวเอเชียนอกจากจะสนใจและพยายามเน้นความสำคัญของเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยดังกล่าวแล้ว ยังมีความมุ่งมั่นที่จะเน้นความสำคัญของสิ่งที่เรียกกันกันว่าเทวศาสตร์เอเชีย (Asia Theology) ขึ้นมา เพื่อให้เทวศาสตร์ดังกล่าวเป็นแนวทางสำหรับคริสตชนชาวเอเชียในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีเอกภาพกับบรรดาศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ในเอเชีย และเป็นแนวทางในการร่วมมือกับเพื่อนร่วมทวีปของตนในการขจัดปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะปัญหาความยากจน (Fabella. 1980 : 12 - 14, 194)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีแรงกดดันทั้งจากภายนอกและภายในพระศาสนจักรให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ในพระศาสนจักร พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยก็ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงในประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นมากนัก โดยเฉพาะองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักรยังไม่สู้จะมีการปรับเปลี่ยนท่าทีและการดำเนินงานของตนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกพระศาสนจักรเหล่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นไปตามธรรมชาติขององค์กรต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงได้ไม่เร็ว ยิ่งองค์กรหรือสถาบันที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเรียนรู้และการถ่ายทอดความคิดของมนุษย์ด้วยแล้วยิ่งเปลี่ยนแปลงได้ช้า ไม่เหมือนกับสถาบันที่มีเนื้อหาเป็นวัตถุ เช่น ห้องค้นคว้าทดลองต่าง ๆ ที่เมื่อมีข้อค้นพบใหม่ ๆ ก็อาจจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชนิดพลิกหน้ามือเป็นหลังมือได้อย่างรวดเร็ว แต่การเปลี่ยนแปลงเจตคติ ตลอดจนจิตสำนึกหรือท่าทีเกี่ยวกับสังคมหรือเรื่องที่เป็นนามธรรมนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ช้ามาก (เฉลียว บุรีภักดี. 2536) และนอกจากองค์กรหรือหน่วยต่าง ๆของพระศาสนจักรยังไม่สู้จะมีการปรับเปลี่ยนท่าทีและการดำเนินงานของตนให้สอดคล้อง

กับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งในและนอกพระศาสนจักรดังกล่าวข้างต้นแล้ว บรรดานักบวชส่วนใหญ่ก็ยังไม่มีการปรับเปลี่ยนท่าทีและการดำเนินงานของตนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นั้นด้วยเช่นกัน ในปัจจุบันนี้บรรดานักบวชทั้งหลายก็ยังมีบทบาทอย่างสำคัญที่สุดในการกำหนดแนวทางและดำเนินงานของพระศาสนจักร ถึงแม้สังคายนาวาติกันครั้งที่สองจะได้กำหนดกฎเกณฑ์ให้ฆราวาสมีบทบาทหน้าที่มากขึ้นก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติแล้วยังมีนักบวชอีกเป็นจำนวนไม่น้อยที่ยังคงครอบงำงานที่พระศาสนจักรกำหนดให้เป็นบทบาทหน้าที่ของฆราวาสอยู่แทบไม่มีการเปลี่ยนแปลง งานด้านศาสนสัมพันธ์ก็ยังไม่ค่อยมีอะไรคืบหน้าตามเจตนารมณ์ของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าไปมีส่วนช่วยเหลือแก้ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมยังคงมีอยู่น้อย และถึงจะเข้าไปมีบทบาทช่วยเหลือสังคมก็เป็นไปในทางอนุรักษ์โครงสร้างหรือระบบเดิมของสังคมที่ยุติธรรมไว้เสียมากกว่า แทนที่จะช่วยให้สังคมมีความเป็นธรรม มีความเสมอภาค มีเสรีภาพ และภราดรภาพมากขึ้น (Balasuriya. 1980 : 20 - 24) ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีนักบวชเป็นจำนวนมากที่ไม่เคยอ่าน ไม่เคยศึกษาคำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักรที่กล่าวไว้ในสมณสารของพระสันตะปาปาและเอกสารเกี่ยวกับปัญหาสังคมอย่างจริงจังเลย บรรดานักบวชเหล่านี้จึงไม่เข้าใจว่าตนมีหน้าที่ต้องเปลี่ยนเจตคติของตน (บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. 2529 : 25) ด้วยเหตุนี้จึงน่าที่จะมีการพิจารณาทบทวนถึงเรื่องการให้การศึกษาอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นนักบวช โดยเฉพาะสามเณราลัย ซึ่งเป็นสถาบันผลิตพระสงฆ์ว่าได้มีการกำหนดหลักสูตรและมีแนวทางฝึกอบรมสามเณรที่จะเป็นพระสงฆ์ในอนาคตให้มีคุณลักษณะต่าง ๆ ตลอดจนมีเจตคติตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการหรือไม่เพียงใด ซึ่งในประเทศไทยนั้น วิทยาลัยแสงธรรมเป็นสามเณราลัยใหญ่ที่มีหน้าที่รับผลิตชอบในการผลิตพระสงฆ์คาทอลิก ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาถึงเจตคติของสามเณรซึ่งเป็นผลจากหลักสูตรและการฝึกอบรมสามเณรเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ของวิทยาลัยดังกล่าว เพื่อให้งานวิจัยนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าการฝึกอบรมสามเณรเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ของสถาบันดังกล่าวสอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นหรือไม่

สรุปแล้วที่มาของปัญหาการวิจัยครั้งนี้ก็คือ โดยหลักการของพัฒนศึกษาศาสตร์แล้วศาสนาจะต้องรับใช้มนุษย์ และพยายามทุกวิถีทางที่จะช่วยพัฒนาให้มนุษย์มีความสุขทั้งฝ่ายร่างกายและฝ่ายจิตใจดังกล่าวข้างต้น ดังนั้นจึงน่าที่จะต้องมีการเปลี่ยนจุดเน้นหรือความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนกระบวนทรรศ์ (Paradigm) เก่า ๆ ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนามนุษย์และสังคมมนุษย์ในทางที่ถูกที่ควรเสียใหม่ ซึ่งพระศาสนจักรคาทอลิกก็ได้ตระหนักดีถึงเรื่องนี้

และก็ได้ประกาศท่าทีดังกล่าวไว้อย่างชัดเจนในเอกสารต่าง ๆ ของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 และสมณสารต่าง ๆ ของพระสันตะปาปา ตลอดจนสมณสารของสภาพระสังฆราชทั่วโลก ดังนั้นจึงมิต้องสงสัยเลยว่า พระศาสนจักรตลอดจนองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักรทั่วโลกจะต้องดำเนินตามท่าทีหรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักร อย่างไรก็ดี อาจกล่าวได้ว่า พระศาสนจักรคาทอลิกในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเช่นว่านั้นแต่เพียงในระดับอุดมการณ์เท่านั้น แต่ในระดับปฏิบัติแล้วปรากฏว่าคริสตชนตลอดจนองค์กรหรือหน่วยงานบางหน่วย โดยเฉพาะสถาบันผลิตนักบวชต่าง ๆยังไม่ค่อยมีการปรับเปลี่ยนท่าทีและการดำเนินงานของตนให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ตลอดจนคำสอนของพระศาสนจักรที่ออกมาภายหลังสังคายนาดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังไม่สู้จะมีการเปลี่ยนเจตคติ จิตสำนึกหรือท่าทีให้สอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักร **ซึ่งทางที่ถูกที่ควรแล้วพระศาสนจักรในทุกระดับทั่วโลก ตลอดจนองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักรจะต้องปรับเปลี่ยนเจตคติ ตลอดจนจิตสำนึกและท่าที และการดำเนินงานของตนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมากมายทั้งในและนอกพระศาสนจักรในระยะสองสามทศวรรษที่ผ่านมานี้** ในการนี้บรรดาสมาชิกของพระศาสนจักรโดยเฉพาะนักบวชทั้งหลายก็จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเจตคติตลอดจนจิตสำนึกและท่าทีของตนให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ในโลกยุคปัจจุบัน

โดยเฉพาะในกรณีของประเทศไทยนั้นนักศึกษาของวิทยาลัยแสงธรรมซึ่งจะได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์และจะเป็นผู้นำชุมชนคาทอลิกต่อไปในอนาคตนั้นจะต้องมีการปรับเปลี่ยนเจตคติของตน ในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนา ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรให้เหมาะสมสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและสภาพการณ์ต่าง ๆในประเทศไทยและโลก และจิตสำนึกและท่าทีที่ถูกต้องดีงามในการที่จะต้องแก้ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนแทนที่จะจำกัดตัวอยู่อย่างแคบ ๆ ตามค่านิยมเก่า ๆ เสียก่อนจึงจะสามารถทำงานพัฒนาสังคมไทย โดยได้รับความร่วมมือร่วมใจจากฆราวาส ตลอดจนศาสนิกชนของศาสนาอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งที่ศึกษาวิจัยว่านักศึกษาของสถาบันดังกล่าวมีเจตคติ ตลอดจนจิตสำนึกและท่าทีในประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาอย่างไรบ้าง และเป็นไปตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการหรือไม่ และหลักสูตรตลอดจนกระบวนการให้การศึกษาอบรม

นักศึกษาของสถาบันดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนไปตามกระบวนทรรศน์หรือกระแสความคิดหลักทั้งในและนอกพระศาสนจักรที่เปลี่ยนไปหรือไม่ ซึ่งถ้านักศึกษาสถาบันดังกล่าวมีเจตคติตลอดจนจิตสำนึกและท่าทีไม่เป็นไปตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการ และหลักสูตรตลอดจนกระบวนการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาของสถาบันดังกล่าวยังไม่มีการปรับเปลี่ยนตามกระบวนทรรศน์หรือกระแสความคิดหลักทั้งภายในและภายนอกพระศาสนจักรที่เปลี่ยนแปลงไป ก็จะได้หาทางแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรตลอดจนกระบวนการฝึกอบรมนักศึกษาของสถาบันดังกล่าวให้สามารถผลิตพระสงฆ์ที่มีเจตตคิตลอดจนสำนึกและท่าทีที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

กล่าวโดยสรุป การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบในประเด็นดังต่อไปนี้

1. เจตคติในเรื่องการพัฒนาสังคมทั้งในและนอกพระศาสนจักร
2. เจตคติในเรื่องศาสนสัมพันธ์
3. เจตคติในเรื่องบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร โดยเฉพาะบทบาทในด้านการพัฒนาสังคม

ความสำคัญของการวิจัย

ความสำคัญของการศึกษาวิจัยครั้งนี้อยู่ที่การได้ทราบว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติตลอดจนจิตสำนึกและท่าทีใน ประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาเป็นอย่างไร สอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรหรือไม่ ซึ่งถ้าเจตคติตลอดจนจิตสำนึกและท่าทีของนักศึกษาวิทยาลัยดังกล่าวไม่สอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักร ความสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ผลการวิจัยตลอดจนข้อเสนอแนะของงานวิจัยนี้จะเป็นแนวทางสำหรับพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย โดยเฉพาะผู้ที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาของวิทยาลัยแสงธรรม ในการที่จะแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการให้การศึกษาอบรมของวิทยาลัยดังกล่าวให้สอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักร

ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองทั้งในและนอกประเทศต่อไป

ผลการวิจัยตลอดจนข้อเสนอแนะของงานวิจัยนี้มิใช่แต่จะเป็นประโยชน์เฉพาะสำหรับวิทยาลัยแสงธรรมซึ่งเป็นสามเณราลัยใหญ่เพียงแห่งเดียวในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังอาจจะนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการฝึกอบรมสามเณรของสามเณราลัยในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะสามเณราลัยในประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย และประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย

นอกจากนี้ผลการวิจัยตลอดจนข้อเสนอแนะของการวิจัยนี้ยังอาจจะเป็นประโยชน์สำหรับสถาบันผลิตนักบวชประเภทอื่น ๆ ในพระศาสนจักรคาทอลิก เช่น ภราดา (Brother) และภคินี (Sister) ตลอดจนสถาบันผลิตนักบวชในศาสนาอื่น ๆ โดยเฉพาะพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของไทยและอีกหลาย ๆ ชาติในทวีปเอเชีย ในการที่จะทำให้สถาบันผลิตนักบวชต่าง ๆ เหล่านั้นได้มุ่งที่จะฝึกอบรมนักบวชของตนให้ตระหนักถึงภารกิจอันสำคัญในอันที่จะช่วยให้เพื่อนมนุษย์ทั้งหลายได้ไปสู่ความรอดหรือความหลุดพ้นทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิตวิญญาณ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผลการวิจัยตลอดจนข้อเสนอแนะของงานวิจัยนี้จะช่วยนำไปสู่การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการฝึกอบรมของสถาบันผลิตพระสงฆ์หรือนักบวชประเภทต่าง ๆ ของทุกศาสนาให้สามารถผลิตพระสงฆ์หรือนักบวชที่มีเจตคติ ตลอดจนจิตสำนึกและท่าทีที่ถูกต้องในเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนา ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาส โดยเฉพาะบทบาทในด้านการพัฒนาสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาในทางที่ถูกที่ควรของประเทศชาติตลอดจนนำไปสู่ความสมานฉันท์ของคนในชาติต่อไป

ยิ่งไปกว่านั้น เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยได้ประมวลมาเสนอไว้ในงานวิจัยนี้ ยังจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่จะทำการศึกษาวิจัยเรื่องในลักษณะนี้ต่อให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น ซึ่งในปัจจุบันนี้งานวิจัยในลักษณะนี้ยังมีผู้ทำกันไม่มากเท่าที่ควร และที่สำคัญก็คือสาร (Message) ของงานวิจัยนี้จะช่วยให้ผู้อ่านงานวิจัยนี้ได้ตระหนักถึงความจำเป็นในอันที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทรรศน์เกี่ยวกับการพัฒนาในปัจจุบันที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการส่งเสริมการบริโภคอย่างไม่ยั้งคิดเสียใหม่ ก่อนที่ปัญหาเรื่องการล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการทำลายสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศน์และปัญหาอื่น ๆ อีกนานัปการจะทวีความรุนแรงยิ่งไปกว่านี้จนถึงระดับที่คนในชาติ ตลอดจนมนุษยชาติทั้งมวลไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุขอีกต่อไปได้

นอกจากนี้สารของงานวิจัยนี้ยังจะช่วยให้ผู้อ่านที่เป็นนักบวชตลอดจนศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ได้เกิดการยอมรับความสำคัญของบทบาทฆราวาสในการทำงานขององค์กรหรือหน่วยงานศาสนา โดยเฉพาะงานด้านการพัฒนาสังคม ซึ่งจะนำไปสู่ความสมานฉันท์และความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างบรรดาศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ และการมีบทบาทมากยิ่งขึ้นของฆราวาสทั้งหลายในการพัฒนาสังคมทั้งในและนอกวงการศาสนาของตนต่อไปในที่สุด

กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย

ก. ในสภาพการณ์ปัจจุบันที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงทุก ๆ ด้านอย่างรวดเร็วนี้ **หากสถาบันศาสนาไม่ปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว ศาสนาจะไม่สามารถเป็นเครื่องมือนำมนุษย์ไปสู่ความรอดหรือความหลุดพ้นได้อย่างควรจะเป็น และอาจจะเป็นอุปสรรคต่อความเจริญก้าวหน้าไปในทางถูกที่ควรของสังคมในทุก ๆ ระดับได้**

พระศาสนจักรคาทอลิกสากลมีอิทธิพลต่อชาติต่าง ๆหลายประเทศในโลก โดยเฉพาะชาติตะวันตกมาก และพระศาสนจักรคาทอลิกในอดีตก็ได้เข้าไปพัวพันกับการเมืองอยู่ไม่น้อย จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะถูกมองว่าพระศาสนจักรรับใช้ผลประโยชน์ฝ่ายโลก หรือเป็นเครื่องมือของชาติมหาอำนาจตะวันตก ในการรุกรานหรือกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบชาติต่าง ๆในหลายทวีปของโลก

พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยเมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาก็เป็นเช่นเดียวกับพระศาสนจักรสากล กล่าวคือ ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการฝ่ายบ้านเมือง โดยเฉพาะได้ทำตัวเป็นสื่อทางการทูตระหว่างประเทศไทยและชาติมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งคนไทยโดยทั่วไปก็มองการกระทำดังกล่าวว่า เป็นการรับใช้ผลประโยชน์ของชาติมหาอำนาจตะวันตก ทำให้การมีส่วนในการพัฒนาช่วยเหลือสังคมไทยของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ซึ่งมีส่วนในการนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศไทยอยู่ไม่น้อย ได้ถูกลดความสำคัญลงไปอย่างน่าเสียดาย

ต่อมาในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดในทวีปยุโรป ได้ยังผลให้พระศาสนจักรสากลมีอิทธิพลทางฝ่ายบ้านเมืองน้อยลง และนำไปสู่การแยกพระศาสนจักรออกจากอำนาจทางการเมืองอย่างเด็ดขาดมากขึ้น ซึ่งกระแสความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งอิทธิพลมายังพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยอยู่

ไม่น้อย กล่าวคือ ได้ทำให้พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยทำงานเพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมไทยมากขึ้น โดยไม่เน้นหนักไปที่ผลประโยชน์ของชาติตะวันตกหรือของพระศาสนจักรเองเหมือนอย่างแต่ก่อน และถึงแม้ประเทศไทยจะมีกรณีพิพาทกับชาติตะวันตกหลายต่อหลายครั้งในยุคกรุงรัตนโกสินทร์นี้ แต่พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยก็ไม่ได้รับความเสียหายอย่างบอบช้ำเหมือนเช่นครั้งที่เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยพระเพทราชา ทั้งนี้เป็นเพราะว่าคนไทยส่วนใหญ่โดยเฉพาะชนชั้นปกครองของไทยเข้าใจดีว่า พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ซึ่งรวมไปถึงธรรมทูตชาวต่างประเทศด้วยนั้น มิได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองแต่อย่างใด

ข. การเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่เกิดขึ้นในพระศาสนจักรคาทอลิกเมื่อประมาณสามทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อได้มีการประชุมสังคายนาวาติกันครั้งที่สองขึ้น **ยังผลให้พระศาสนจักรคาทอลิกเปลี่ยนท่าทีและบทบาทของตัวเองในโลกอย่างมากมายที่สุดนับตั้งแต่พระศาสนจักรได้อุบัติขึ้นเมื่อประมาณสองพันปีก่อน** ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ ในพระศาสนจักรดังกล่าวนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงในประเด็นเกี่ยวกับ**ท่าทีและบทบาทของพระศาสนจักรต่อการพัฒนา ศาสนสัมพันธ์ ตลอดจนการกระตุ้นเร่งเร้าของพระศาสนจักรให้ฆราวาสเข้าไปมีส่วนร่วมในงานของพระศาสนจักร** โดยเฉพาะงานด้านพัฒนาสังคมทั้งในและนอกพระศาสนจักรมากขึ้นรวมอยู่ด้วย

อย่างไรก็ดี **การเปลี่ยนแปลงที่พระศาสนจักรสากลต้องการให้เกิดขึ้นดังกล่าวนี้จะมีขึ้นไม่ได้เลย ถ้าหากว่าบุคลากรฝ่ายต่าง ๆ ของพระศาสนจักรท้องถิ่นในแต่ละประเทศไม่มีการเปลี่ยนแปลงท่าทีหรือเจตคติเดิมของตนที่ได้รับการปลูกฝังมาเป็นเวลาช้านานเสียก่อน** มิฉะนั้นถึงแม้จะมีสังคายนา หรือมีสาเหตุปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอีกสักกี่ครั้งกี่หนก็ไม่อาจที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนานั้นได้

ค. พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยถึงแม้จะเป็นพระศาสนจักรท้องถิ่นเล็ก ๆ ซึ่งมีจำนวนคริสตชนไม่มากนัก แต่ก็มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือความเจริญก้าวหน้าในสังคมไทยไม่น้อย โดยเฉพาะการนำเอาอารยธรรมตะวันตกมาเผยแพร่ในประเทศไทย และการทำงานช่วยเหลือพัฒนาสังคมไทย โดยเฉพาะภายหลังสังคายนาวาติกันครั้งที่สองที่มีการสนับสนุนให้พระศาสนจักรท้องถิ่นทำงานพัฒนาสังคม โดยผ่านหน่วยงานหรือองค์กรที่มีหน้าที่รับผิดชอบงานด้านดังกล่าวของพระศาสนจักรในแต่ละประเทศ อย่างไรก็ดี พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์เสมอมาว่า **ยังไม่ได้เข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่**

ไม่เป็นธรรมในสังคม และปล่อยให้มีการกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบกันในสังคมทุกระดับ ตั้งแต่สังคมระดับท้องถิ่นไปจนถึงสังคมระหว่างประเทศ มิหนำซ้ำยังดูเหมือนว่าพระศาสนจักรเข้าข้างผู้ที่กดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ และซ้ำร้ายยิ่งกว่านั้นในหลายกรณีพระศาสนจักรยังกระทำตัวเป็นผู้ที่กดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบเสียเอง **ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าบุคลากรฝ่ายต่าง ๆ ของพระศาสนจักรโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนคาทอลิก และสามเณรที่กำลังฝึกอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ ซึ่งจะเป็นผู้นำชุมชนคาทอลิกต่อไปนั้น ไม่ได้รับการศึกษาอบรมให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถ่องแท้ถึงปัญหาสังคมในทุกระดับ** จึงมองไม่เห็นโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคมตั้งแต่ระดับระหว่างประเทศลงมาจนถึงระดับท้องถิ่น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ไม่รู้กับสมุฏฐานหรือต้นตอที่มาของปัญหาสังคมต่าง ๆนั้น

ง. ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึง**ต้องการศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมที่มีต่อการพัฒนา ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร โดยเฉพาะบทบาทในด้านการพัฒนาสังคม** ซึ่งงานวิจัยในประเด็นนี้ยังไม่เคยมีผู้ใดทำมาก่อน ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่าการวิจัยครั้งนี้จะช่วยกระตุ้นและเป็นแนวทางให้ผู้อื่นศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องในลักษณะนี้ให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้นอีกต่อไป ที่สำคัญก็คือ การศึกษาวิจัยนี้หากปรากฏผลว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติในประเด็นดังกล่าวข้างต้นไม่เป็นไปตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการ การศึกษาวิจัยนี้ก็คงจะช่วยนำไปสู่การพิจารณาแก้ไขปรับปรุงกระบวนการฝึกอบรมสามเณรของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในสถาบันดังกล่าวเสียใหม่ **เพื่อให้สามเณรที่จะสำเร็จการศึกษาออกไปเป็นพระสงฆ์หรือผู้นำชุมชนคาทอลิกในอนาคตได้มีเจตคติต่อการพัฒนา ศาสนสัมพันธ์และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร โดยเฉพาะบทบาทในการพัฒนาสังคม ตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการ** และเพื่อที่เมื่อสามเณรเหล่านั้นได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์แล้วจะได้สามารถช่วยทำงานพัฒนาสังคมทั้งในและนอกพระศาสนจักรได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยได้รับความร่วมมือร่วมใจอย่างแข็งขันจากบรรดาฆราวาส รวมทั้งบรรดาศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ และให้การยอมรับบทบาทของฆราวาส ตลอดจนกระตุ้นให้บรรดาฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้น ซึ่งจะช่วยทำให้สังคมทั้งภายในและภายนอกพระศาสนจักรพัฒนาไปในทางที่ถูกที่ควร มีความเจริญก้าวหน้าและความสงบสุขอันแท้จริงได้ ยิ่งไปกว่านั้นผู้วิจัยยังมีความเชื่อมั่นว่า การศึกษาวิจัยในลักษณะนี้จะช่วยให้บรรดานักวิชาการ ตลอดจนบุคคลโดยทั่วไปหันมาสนใจในการที่จะศึกษาหาวิธีการที่จะทำให้สถาบันศาสนามีประโยชน์ใน

การพัฒนาสังคม และการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันในระหว่างผู้คนในสังคม ตลอดจนมนุษยชาติทั้งมวลมากยิ่งขึ้นต่อไปอีกด้วย

การที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในสามประเด็นดังกล่าวข้างต้นพร้อม ๆกันไปนั้น เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมทั้งสามประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษานั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ในประเด็นเกี่ยวกับเจตคติที่มีต่อการพัฒนานั้น ถ้าหากนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมที่จะรับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ต่อไปในอนาคตมีเจตคติที่ดีต่อการพัฒนาแต่ขาดเจตคติที่ดีในด้านศาสนสัมพันธ์ และการเล็งเห็นความสำคัญของฆราวาส ตลอดจนการกระตุ้นให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทอย่างแข็งขันในงานของพระศาสนจักร โดยเฉพาะงานด้านการพัฒนาสังคมแล้ว งานพัฒนาที่นักศึกษาเหล่านั้นจะออกไปทำในอนาคตก็จะเป็นงานพัฒนาที่ดีไม่ได้ และจะเป็นการพัฒนาในวงแคบ ๆ ภายในพระศาสนจักรเท่านั้น สำหรับในประเด็นกับเจตคติที่มีต่อศาสนสัมพันธ์นั้นถ้าหากว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติที่ดีต่อศาสนสัมพันธ์ แต่ไม่มีเจตคติที่ดีต่อการพัฒนา และมีการเล็งเห็นความสำคัญของฆราวาส ตลอดจนการกระตุ้นให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทอย่างแข็งขันในงานของพระศาสนจักร โดยเฉพาะงานด้านการพัฒนาสังคมแล้ว ศาสนสัมพันธ์ที่จะสร้างเสริมขึ้นในอนาคตก็จะเป็นศาสนสัมพันธ์ที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมโดยแท้จริงต่อสังคมและจะเป็นศาสนสัมพันธ์ที่ดำเนินอยู่ในวงแคบ ๆ โดยเฉพาะในวงการนักบวชเท่านั้น ส่วนในประเด็นเกี่ยวกับเจตคติที่มีต่อบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น ถ้าหากนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติที่ดีต่อบทบาทของฆราวาส แต่ไม่มีเจตคติที่ดีต่อการพัฒนาและศาสนสัมพันธ์แล้ว ก็อาจจะไม่สนใจการทำงานด้านการพัฒนา และศาสนสัมพันธ์ และถึงแม้จะได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่รับผิดชอบในงานด้านดังกล่าว ก็อาจจะทำงานดังกล่าวอย่างขาดประสิทธิภาพ และที่ร้ายยิ่งไปกว่านั้นก็คือ อาจจะนำไปสู่การพัฒนาที่ผิดรูปแบบหรือการพัฒนาที่จำกัดวงแคบอยู่เฉพาะแต่ในวงการคริสตชน ตลอดจนนำไปสู่ศาสนสัมพันธ์ในทางที่ไม่ถูกไม่ควร ทำให้ศาสนาต่าง ๆ อยู่อย่างตัวใครตัวมัน และมีความระแวงแคลงใจหรือรังเกียจเดียดฉันท์ซึ่งกันและกันมากขึ้น แทนที่จะร่วมมือกันสร้างสรรค์จรรโลงความเจริญก้าวหน้าและความสงบสุขอันแท้จริงให้แก่สังคมและประเทศชาติ ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าและความสงบสุขอันแท้จริงของโลก

จ. สำหรับวิธีการศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในสามประเด็นดังกล่าวข้างต้นนั้น ผู้วิจัย**ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยอาศัยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์ระดับลึก (Indepth Interview) และการจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group Discussion) เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล** เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบปัญหาการวิจัยที่ว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติในประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาเป็นไปตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการหรือไม่ และ**หากเจตคติของนักศึกษาสถาบันดังกล่าวไม่เป็นไปตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการ มีวิธีการใดบ้างที่จะนำมาใช้ในการแก้ไขปรับปรุงกระบวนการฝึกอบรมสามเณรของสถาบันดังกล่าวให้สอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักร ตลอดจนสอดคล้องกับบริบทการพัฒนาในประเทศไทย** โดยข้อมูลที่ได้จากวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ซึ่งเป็นการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลด้านเวลาและบุคคล สถานที่และบุคคล และการตรวจสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) โดยการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลาย ๆ วิธีในประเด็นศึกษาเดียวกัน เพื่อยืนยันคำตอบที่ได้มาว่าเป็นที่เชื่อถือได้

การที่ผู้วิจัยใช้วิธีการหาข้อมูลหลาย ๆ วิธีหรือใช้แหล่งข้อมูลหลาย ๆ แหล่ง ตลอดจนเก็บข้อมูลหลาย ๆ ครั้งหลาย ๆ สถานที่ดังกล่าวข้างต้นก็เนื่องจากเหตุผลที่ว่า ในการศึกษาวิจัยโดยทั่วไปนั้น ผู้ให้ข่าวสารข้อมูลมักจะพูดในสิ่งที่ตนรับรู้หรือพูดจากความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับของผู้อื่น บางครั้งผู้วิจัยก็ไม่อาจตัดสินใจว่า แหล่งข้อมูลหรือวิธีการหาข้อมูลใดจะสามารถให้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงได้มากที่สุด จึงต้องใช้แหล่งข้อมูลหรือวิธีการหาข้อมูลหลาย ๆ ชนิดคละเคล้ากันไป เพื่อลดความเป็นจริงเชิงอัตวิสัย (Subjective reality) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เพื่อที่จะได้มาซึ่งความเป็นจริงเชิงปรนัยวิสัย (Objective reality) มากที่สุด ยกตัวอย่างเช่น ในการที่จะศึกษาเกี่ยวกับรายได้ของพนักงานบริษัทแห่งหนึ่ง ถ้าผู้วิจัยไปหาข้อมูลจากพนักงานบริษัทนั้น ๆ เท่านั้นก็อาจจะไม่ได้ข้อมูลที่แท้จริง เนื่องจากพนักงานบริษัทผู้นั้นอาจจะไม่อยากเปิดเผยรายได้ที่แท้จริงของตน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเกรงว่าคู่สมรสหรือเจ้าหน้าที่สรรพากรจะจับได้ว่าตนปกปิดรายได้ที่แท้จริง ในกรณีเช่นนี้ผู้วิจัยก็ต้องใช้วิธีการหาข้อมูลหลาย ๆ วิธีหรือหาข้อมูลจากหลาย ๆ แหล่ง เช่น หาข้อมูลจากบัญชีเงินเดือนและโบนัส

ของบริษัท รวมทั้งบัญชีจ่ายเงินค่าทำงานล่วงเวลา ตลอดจนเอกสารอื่นๆที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ของพนักงานบริษัทผู้นั้นทั้งหมด นอกจากนี้ยังต้องหาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ เช่น ผู้จัดการบริษัท สมุห์บัญชี และเพื่อนร่วมงานของพนักงานบริษัทผู้นั้น เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรายได้ของพนักงานบริษัทนั้นใช้ระยะเวลานาน ก็อาจจะต้องไปหาข้อมูลหลายๆ ครั้ง เนื่องจากในระหว่างการศึกษาวิจัยนั้น รายได้ของพนักงานบริษัทนั้นๆ อาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา เป็นต้น

สำหรับกรณีที่ผู้ถูกวิจัยให้ข้อมูลแก้ผู้วิจัยไม่ตรงกันนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการพิสูจน์ข้อมูลหรือข้อค้นพบด้วยวิธีการที่เรียกว่า Cross-firing เช่น ผู้วิจัยถามนักศึกษาว่าได้อะไรจากอาจารย์ผู้สอนท่านหนึ่งบ้าง ซึ่งคำตอบที่ได้อาจจะมี 5 ประการ ต่อจากนั้นผู้วิจัยก็ไปถามอาจารย์ท่านนั้นว่าให้อะไรแก่นักศึกษาผู้นั้นบ้าง ซึ่งคำตอบอาจจะมี 6 ประการ ถ้าหากว่าในคำตอบ 6 ประการนี้มี 2 ประการที่ตรงกับคำตอบที่ได้จากการถามนักศึกษา ก็จะถือได้ว่า 2 ประการนี้เป็นข้อค้นพบหรือข้อเท็จจริงที่เป็นผลของวิธีการ Cross-firing ดังกล่าว และข้อค้นพบหรือข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้จะยิ่งน่าเชื่อถือได้มากยิ่งขึ้น ถ้าหากว่าผู้วิจัยไปถามนักศึกษาอื่นๆ แล้วยืนยันตรงกันว่าข้อค้นพบหรือข้อเท็จจริง 2 ประการนั้นเป็นสิ่งที่ได้จากอาจารย์ผู้สอนท่านนั้นจริงๆ

อนึ่ง การหาข้อค้นพบหรือข้อเท็จจริงดังกล่าวในบางครั้งผู้วิจัยก็ต้องไปถามความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ ยกตัวอย่างเช่น ถ้าผู้วิจัยต้องการศึกษาเกี่ยวกับคนที่มีสภาพทางจิตใจไม่ปกติแล้วไปถามจากผู้ที่ผู้วิจัยคิดว่าเป็นคนที่มีสภาพจิตใจไม่ปกตินั้นโดยตรง ก็อาจได้ข้อมูลหรือข้อค้นพบที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง เนื่องจากคนที่มีสภาพจิตใจไม่ปกติอาจจะคิดว่าคนมีสภาพจิตใจปกติก็เป็นได้ ในกรณีเช่นว่านี้ผู้วิจัยจะต้องไปถามความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญเป็นต้นว่าจิตแพทย์หรือนักจิตวิทยา ด้วยเหตุนี้ในกรณีการศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมนั้น ในบางประเด็นที่ผู้วิจัยคิดว่าไม่ได้รับข้อมูลที่ละเอียดหรือตรงกับความเป็นจริงจากนักศึกษา อาจารย์หรือบุคลากรด้านอื่นๆ ในสถาบันดังกล่าว ผู้วิจัยก็ได้ไปถามความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญในเรื่องประเด็นนั้นๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและตรงกับความเป็นจริงเกี่ยวกับประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษามากที่สุด

สำหรับวิธีการวิเคราะห์หาสาเหตุที่ทำให้เกิดเจตคติทางสังคมของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม ในประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษานั้น ผู้วิจัยทำโดยการหาองค์ประกอบร่วมกัน (Common factor) หรือสิ่งที่นักศึกษาสถาบันดังกล่าวมีหรือได้รับร่วมกัน เช่น การได้รับการอบรมสั่งสอน

ในวิชาเดียวกันจากอาจารย์คนเดียวกัน ความเป็นสามเณร ความเป็นชาย เป็นต้น แล้วใช้วิธีคัดทิ้ง (Elimination) ตัวการไม่เกี่ยว (Irrelevant factor) หรือสิ่งที่แน่ใจแล้วว่าสิ่งดังกล่าวมิใช่ปัจจัยที่เป็นสาเหตุก่อให้เกิดเจตคติดังกล่าวออกไปเสีย โดยการหาหลักฐานหรือข้อเท็จจริงต่าง ๆมาพิสูจน์ว่าไม่เกี่ยว และในการนี้ถ้าหากว่าผู้วิจัยเกิดความไม่แน่ใจว่าปัจจัยหรือตัวการต่าง ๆ เป็นตัวการไม่เกี่ยวดังกล่าวหรือไม่ ผู้วิจัยจะขอคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้ทั้งนั้นเพื่อที่ไม่ให้มีการคัดทิ้งตัวการรอดพ้นสายตา (Unnoticed factor) หรือตัวการที่น่าจะอยู่ในข่ายการพิจารณาออกไปโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์เพราะอคติของผู้วิจัย ซึ่งจะทำให้การวิเคราะห์หาสาเหตุการเกิดเจตคติทางสังคมของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาผิดพลาดไป

หลังจากที่คัดทิ้งตัวการไม่เกี่ยวออกไปแล้ว ผู้วิจัยได้ใช้วิธีอุปนัย (Induction) เพื่อสรุปหาสาเหตุของการเกิดเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม โดยการอุปนัยดังกล่าวนี้ผู้วิจัยได้พยายามหาตัวอย่างให้มากที่สุด เพื่อให้เกิดความผิดพลาดจากการอุปนัยน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อให้ได้ผลการศึกษาที่ครอบคลุมและมีความสมบูรณ์มากที่สุด ผู้วิจัยจึงแบ่งขั้นตอนของการศึกษาไว้ดังนี้

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของพระศาสนจักรคาทอลิก ทั้งพระศาสนจักรคาทอลิกสากล และพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆในพระศาสนจักร โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงแนวคิด และคำสั่งสอนของพระศาสนจักรที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดหรือเจตคติของบรรดาสมาชิกในพระศาสนจักร

2. ศึกษาบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่มีผลกระทบที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพระศาสนจักรสากล ตลอดจนศึกษาบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง หรือสาเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทย

3. ศึกษามโนทัศน์ (Concept) พื้นฐานที่มีอยู่แล้วในเรื่องเจตคติด้านการพัฒนาสังคม เจตคติด้านศาสนสัมพันธ์ และเจตคติด้านบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร แล้วสรุปเป็นกระบวนทรรศน์ที่พระศาสนจักรคาดหวังหรือต้องการ

4. ศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับเจตคติและการเปลี่ยนแปลงเจตคติ

5. ศึกษาเกี่ยวกับการกล่อมเกลาทางวิชาชีพ (Professional socialization)

6. ศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) ตลอดจนทฤษฎีอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับสังคมหรือกลุ่มเพื่อนำทฤษฎีดังกล่าวไปเป็นกรอบความคิดทางทฤษฎี (Theoretical framework) ในการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางสังคมของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม

7. ศึกษาเกี่ยวกับวิทยาลัยแสงธรรมโดยทั่วไปด้านเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สภาพการณ์แวดล้อมในปัจจุบัน ปรัชญาของสถานศึกษา หลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน วิธีการวัดผล และการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถานศึกษา ให้แก่นักศึกษาในสถาบันดังกล่าว

8. เข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการเรียนและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนศึกษาหลักสูตร ปรัชญาของสถานศึกษา การบริหาร วิธีการวัดผล สิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา และศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับอาจารย์ ตลอดจนบุคลากรด้านอื่น ๆ ของสถาบันดังกล่าว

9. ศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม ในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนา ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรโดยเฉพาะบทบาทในด้านการพัฒนาสังคม โดยอาศัยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนา เพื่อให้ได้คำตอบที่ว่า นักศึกษาสถาบันดังกล่าวมีเจตคติอย่างไรในประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา และเจตคติดังกล่าวเป็นไปตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการหรือไม่ โดยประเมินจากเกณฑ์ที่ผู้วิจัยสร้างไว้ในนิยามศัพท์เฉพาะในหัวข้อที่ว่า "สิ่งที่พระศาสนจักรคาดหวัง"

10. ศึกษาระบบการให้การศึกษาอบรมโดยพิจารณาประเด็นที่น่าจะเป็นเหตุในการสร้างหรือการเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม โดยเฉพาะหลักสูตรและกระบวนการให้การสอนนักศึกษา หรือกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพของวิทยาลัยดังกล่าว อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยก็ไม่มองข้ามตัวแปรอื่น ๆที่เป็นสาเหตุของการเกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยดังกล่าว เป็นต้นว่า ครอบครัว กลุ่มเพื่อน และสื่อมวลชน ตลอดจนตัวแปรอื่น ๆ ที่น่าจะเป็นสาเหตุของการเกิดและการเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาสถาบันดังกล่าว ซึ่งตัวแปรเหล่านี้ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงอิทธิพลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมใน 3 ระยะคือ 1) ระยะก่อนเข้าเป็นนักศึกษาในสถาบัน 2) ระยะที่อยู่ในสถาบัน และ 3) ระยะที่ออกข้างนอกสถาบัน

11. ศึกษาหาแนวทางที่จะช่วยแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรตลอดจนกระบวนการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาของวิทยาลัยแสงธรรม รวมทั้งแนวทางแก้ไขอื่น ๆ ที่จะนำไปสู่การผลิตนักศึกษาของวิทยาลัยดังกล่าวให้มีเจตคติที่สอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักร และบริบทการพัฒนาในประเทศไทย

12. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล อภิปราย และนำเสนอข้อเสนอแนะที่ผู้วิจัยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมไปในทางที่พระศาสนจักรคาดหวัง ตลอดจนเสนอแนะประเด็นที่น่าสนใจสำหรับผู้ที่จะทำการศึกษาในเรื่องนี้ให้กว้างขวาง และลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อไป

ปัญหาการวิจัย

กล่าวโดยสรุปปัญหาการวิจัยมี 2 ประเด็น คือ

1. นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติต่อการพัฒนา ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร (โดยเฉพาะในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม) อย่างไร และเป็นไปตามพระศาสนจักรคาดหวังหรือไม่

2. หลักสูตร ปรัชญาของสถานศึกษา การบริหาร วิธีการวัดผล การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรทั้งในและนอกสถานศึกษา สิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา อาจารย์ ตลอดจนบุคลากรด้านอื่น ๆ ของวิทยาลัยแสงธรรมมีสภาพเป็นเช่นไร และอาจเป็นสาเหตุในการสร้างเจตคติหรือการเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาสถาบันดังกล่าวได้อย่างไร

ขอบเขตและข้อจำกัดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม ตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 ถึงชั้นปีที่ 7 จำนวนประมาณ 250 คน โดยศึกษาเจตคติของนักศึกษาดังกล่าวใน 3 ประเด็น คือ เจตคติเกี่ยวกับการพัฒนา เจตคติเกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์ และเจตคติเกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร โดยเฉพาะบทบาทในด้านการพัฒนาสังคม

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเจาะลึกเกี่ยวกับเจตคติของนักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในสถานศึกษาที่มีบริบท (Context) แตกต่างไปจากสถานศึกษาโดยทั่วไปมาก ดังนั้นระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้จึงเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งผู้วิจัยต้องเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมกับนักศึกษาและบุคลากรด้านต่าง ๆ ในสถานศึกษาดังกล่าว และใช้วิธีการหาข้อมูลคือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสัมภาษณ์ระดับลึก (Indepth interview) และการจัดกลุ่มสนทนา (Focus group discussion) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับเจตคติที่แท้จริงของนักศึกษาในสถานศึกษาดังกล่าว

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะเจตคติในสามประเด็นดังกล่าวข้างต้นของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม ซึ่งเป็นวิทยาลัยสงฆ์ของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยที่ให้การศึกษาอบรมนักศึกษาเพื่อการเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์คาทอลิกในอนาคตเท่านั้น ดังนั้นการที่จะนำผลการศึกษาครั้งนี้ไปใช้อ้างอิงในการศึกษาเกี่ยวกับเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ในที่อื่น ๆ จึงจะต้องกระทำด้วยความรอบคอบ และอยู่ภายใต้เงื่อนไขใกล้เคียงกับบริบท (Context) ที่ผู้วิจัยศึกษา

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. เจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม หมายถึง เจตคติของนักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในวิทยาลัยแสงธรรมชั้นปีที่ 1 จนถึงชั้นปีที่ 7 ในประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนา ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร โดยเฉพาะบทบาทในด้านการพัฒนาสังคม

2. พระศาสนจักร (Church) หมายถึง ชุมชนผู้มีความเชื่อในคริสตศาสนา ในงานวิจัยนี้หมายถึงพระศาสนจักรนิกายโรมันคาทอลิกที่มีพระสันตะปาปา (Pope) เป็นประมุข

3. สิ่งที่พระศาสนจักรคาดหวัง หมายถึง เจตคติที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการให้เกิดขึ้นในตัวสามเณร ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายถึงนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม ในประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนา ทั้งภายในและภายนอกพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร โดยเฉพาะบทบาทในด้านการพัฒนาสังคม

สำหรับเจตคติในประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนานั้น พระศาสนจักรคาดหวังต้องการให้นักศึกษาในสามเณราลัยมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวความเป็นไปของสังคม ตลอดจนโครงสร้างอันไม่เป็นธรรมในสังคมต่าง ๆ ทุกระดับ ตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจในคำสอนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวของพระศาสนจักรอย่างถ่องแท้ เพื่อที่จะได้สามารถที่จะช่วยพัฒนาสังคมให้สอดคล้องกับแนวทางคำสอนของพระศาสนจักร และสภาพการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองประเทศต่อไป นอกจากนี้พระศาสนจักรยังคาดหวังต้องการให้นักศึกษาในสามเณราลัยมีจิตสำนึกและท่าทีที่ถูกต้องดีงามในการที่จะรับใช้เพื่อนมนุษย์โดยการเข้าไปช่วยแก้ปัญหาของสังคม และให้นักศึกษาตระหนักถึงความจำเป็นในอันที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทรรศน์เกี่ยวกับการพัฒนาเสียใหม่ เพื่อให้การพัฒนานั้นดำเนินไปในทางที่ถูกที่ควร โดยก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและความสงบสุขอันแท้จริงแก่ประเทศชาติ ตลอดจนมนุษยชาติทั้งมวล

ส่วนเจตคติในประเด็นเกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์ พระศาสนจักรต้องการให้นักศึกษาในสามเณราลัยเคารพในคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในศาสนาอื่น ๆ ไม่ดูถูกดูแคลนศาสนาอื่น ตลอดจนไม่โจมตีศาสนาอื่นหรือทะเลาะเบาะแว้งกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น และมีความปรองดองสมานฉันท์กับศาสนิกชนของศาสนาอื่น และร่วมมือกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไปในการที่จะช่วยกันพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าและความสงบสุขอันแท้จริง

สำหรับเจตคติในประเด็นเกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร โดยเฉพาะบทบาทด้านการพัฒนาสังคมนั้น พระศาสนจักรคาดหวังต้องการให้นักศึกษาในสามเณราลัยที่จะเป็นผู้นำชุมชนคาทอลิกต่อไปในอนาคตยอมรับความสำคัญของฆราวาส และสนับสนุนให้ฆราวาสมีบทบาทอย่างแข็งขันในงานด้านต่าง ๆของพระศาสนจักร โดยเฉพาะงานด้านการพัฒนาสังคมมากขึ้นตามโอกาสและความรู้ความสามารถของพวกเขา ตลอดจนสนับสนุนให้ฆราวาสมีบทบาทหน้าที่ในด้านการบริหารงานของพระศาสนจักรมากขึ้น เพื่อที่จะให้พระศาสนจักรเป็นพระศาสนจักรของทุก ๆ คน ทุก ๆ ฝ่าย และเป็นพระศาสนจักรที่ก้าวไปข้างหน้าพร้อมกับมนุษย์ทุกคน ในอันที่จะสร้างความก้าวหน้าและความสงบสุขอันแท้จริงให้แก่คนในชาติ ตลอดจนมนุษยชาติทั้งมวลได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด

อนึ่ง สำหรับในงานวิจัยนี้ คำว่า เจตคตินอกจากจะมีความหมายตามความหมายโดยทั่ว ๆ ไปที่ผู้วิจัยประมวลมาเสนอไว้ในบทที่ 2 ของงานวิจัยนี้แล้ว ยังหมายความรวมไปถึงจิตสำนึกและท่าทีของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมอีกด้วย

4. สามเณราลัย (Seminary) หมายถึง สถานฝึกอบรมผู้ที่กำลังเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ในพระศาสนจักร

5. สามเณร (Seminarian) หมายถึง ผู้ที่กำลังรับการฝึกอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ในพระศาสนจักร

6. พระตรีเอกภาพ (The Trinity) หมายถึง พระบิดา (The Father) พระบุตร (The Son) และพระจิต (The Holy Spirit) ซึ่งเป็นสามสภาวะของพระผู้เป็นเจ้าที่รวมกันเป็นพระผู้เป็นเจ้าหนึ่งเดียว เรื่องพระตรีเอกภาพนี้นับเป็นพระธรรมล้ำลึก หรือหัวข้อหลักธรรมในคริสตศาสนาที่คริสตชนเชื่อกันว่าสติปัญญาของมนุษย์ไม่อาจเข้าใจอย่างลึกซึ้งถ่องแท้ได้

7. พระคัมภีร์ (Bible) หมายถึง หนังสือต่าง ๆ ที่เขียนขึ้นโดยได้รับการดลใจจากพระผู้เป็นเจ้า และได้รับการประกาศยอมรับจากพระศาสนจักรให้เป็นพระคัมภีร์ มี 2 ภาคด้วยกันคือ พันธสัญญาเดิม (Old Testament) และพันธสัญญาใหม่ (New Testament)

8. พระวรสาร (Gospel) หมายถึง พระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาใหม่ (New Testament) ที่นิพนธ์โดยนักบุญแมทธิว (St. Matthew) นักบุญลูกา (St. Luke) นักบุญมาร์โก (St. Mark) และนักบุญยอห์น (St. John)

9. พระหรรษทาน (Grace) หมายถึง พระคุณที่พระผู้เป็นเจ้าประทานแก่มนุษย์ด้วยความรักและน้ำพระทัยดี เพื่อช่วยให้เขาสามารถดำรงตนอยู่ในความดี ซึ่งจะช่วยให้เขาสามารถเข้าสู่พระอาณาจักรของพระเจ้า (Kingdom of God) ได้

10. กระแสเรียก (Vocation) หมายถึง วิถีชีวิตที่เอาจริงเอาจังกับงานประเภทใดประเภทหนึ่ง เช่น กระแสเรียกนักบวช กระแสเรียกแพทย์ ฯลฯ ซึ่งคริสตชนถือว่าความสนใจและความสามารถพิเศษที่จะทำงานประเภทใดประเภทหนึ่งให้ได้ดีนั้นเป็นของประทานจากพระเจ้า และผู้ที่ตั้งใจปฏิบัติตามความสนใจและความสามารถพิเศษที่พระเจ้าประทานให้นี้ก็ถือว่าเป็นผู้ที่ดำเนินตามกระแสเรียกของตนแล้ว

11. นักบุญ (Saint) หมายถึง คริสตชนที่ประกอบคุณงามความดีไว้มากขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ และเมื่อสิ้นชีวิตแล้วพระศาสนจักรได้มีการประกาศบันทึกชื่อเข้าในสารบบนักบุญ (Canonization)

192042

12. เทวศาสตร์ (Theology) หมายถึง ความรู้หรือการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าและศาสนา ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายถึงศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

13. การช่วยให้รอด (Salvation) หมายถึง การช่วยให้มนุษย์ได้รับความรอดฝ่ายจิตวิญญาณ รวมทั้งความรอดหรือความหลุดพ้นจากความทุกข์ยากลำบากฝ่ายร่างกายด้วย

14. การปลดปล่อย (Liberation) หมายถึง การทำให้เป็นอิสระจากบาป ตลอดจนความยุติธรรมและความชั่วร้ายต่าง ๆ ในโลก

15. สมณสาร (Encyclical) หมายถึง จดหมายเวียนของพระสันตะปาปาที่มีไปยังบรรดาชาวคาทอลิกทั่วโลก เพื่อชี้แนะแนวทางปฏิบัติหรือเพื่อเตือนใจคริสตชนในช่วงใดช่วงหนึ่งที่ปัญหาสำคัญ ๆ เกิดขึ้นไม่ว่าภายในหรือภายนอกพระศาสนจักร

16. พระสังฆราช (Bishop) หมายถึง นักบวชชั้นผู้ใหญ่ในพระศาสนจักรที่ดำรงตำแหน่งประมุขของสังฆมลฑล (Diocese) ใดสังฆมลฑลหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่ปกครองดูแลสังฆมลฑลนั้น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากพระสันตะปาปา

17. อธิการ (Rector) หมายถึง นักบวชชายผู้ซึ่งมีหน้าที่ปกครองดูแลสามเณราลัยอารามหรือสถานศึกษาต่าง ๆ ในพระศาสนจักร

18. พระสงฆ์ (Priest) หมายถึง นักบวชชายประเภทหนึ่งในพระศาสนจักรที่ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยพระสังฆราชในการประกอบพิธีกรรม การเผยแพร่พระธรรมคำสอน ตลอดจนหน้าที่อื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายจากพระสังฆราช หรือจากพระศาสนจักร

19. ภราดา (Brother) หมายถึง นักบวชชายประเภทหนึ่งในพระศาสนจักร ซึ่งส่วนใหญ่ทำหน้าที่ช่วยเหลือพระสงฆ์ในกิจการด้านศาสนา การศึกษา และการรักษาพยาบาล

20. ภคินี (Sister) หมายถึง นักบวชหญิงประเภทหนึ่งในพระศาสนจักรซึ่งส่วนใหญ่ทำหน้าที่ช่วยเหลือพระสงฆ์ในกิจการด้านศาสนา การศึกษา การรักษาพยาบาล และงานด้านสังคมสงเคราะห์

21. ฆราวาส (Layman) หมายถึง สมาชิกของพระศาสนจักรที่มิใช่นักบวช

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะได้เสนอโดยแบ่งออกเป็นหัวข้อเรียงไปตามลำดับดังต่อไปนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเจตคติ (Attitude) การกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ (Professional socialization) สังคมหรือกลุ่ม และสามเณราลัย
2. สัญญาณแห่งกาลเวลา
3. การตีความตามพระคัมภีร์
4. สังคายนาวาติกันครั้งที่สอง
5. สมณสารของพระสันตะปาปา
6. เทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อย
7. เทวศาสตร์แห่งเอเชีย
8. เทวศาสตร์แห่งการพัฒนา
9. ข้อเสนอเกี่ยวกับรูปแบบใหม่ของชีวิตนักบวช
10. ประวัติสามเณราลัยในประเทศไทยและสภาพปัจจุบัน

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเจตคติ (Attitude) การกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ (Professional socialization) สังคมหรือกลุ่ม และสามเณราลัย

1.1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวข้องกับเจตคติ

1.1.1 ความหมายของเจตคติ

เจตคติ (Attitude) เป็นคำศัพท์ที่มาจากรากศัพท์ภาษาลาตินว่า "Aptus" ซึ่งหมายถึงความโน้มเอียงที่เหมาะสม เจตคติเป็นเรื่องที่ซับซ้อน และเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง นักจิตวิทยา และนักการศึกษาได้ให้ความหมายดังคำดังกล่าวไว้มากมายดังต่อไปนี้

ออลพอร์ท (Allport. 1935 : 810) ให้นิยามว่า เจตคติคือสภาวะความพร้อมของจิตและประสาทอันเกิดจากประสบการณ์ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดทิศทางการตอบสนองของบุคคลที่มีต่อวัตถุหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง เจตคติเป็นคำที่มีลักษณะเป็นนามธรรมเช่นเดียวกับคำว่า "ความวิตกกังวล" หรือ "I.Q." ซึ่งเป็นลักษณะภาวะเชิงสันนิษฐาน (Hypothetical constructs) ทางจิตวิทยาเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะวัดหรือสังเกตได้โดยตรง นักจิตวิทยาจึงใช้วิธีการทางอ้อมคือการสังเกตพฤติกรรมภายนอกบางอย่างของบุคคลที่แสดงออกแล้วสรุปอ้างอิง(Infer) ถึงเจตคติของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

นิวคอมบ์ (Newcomb. 1954 : 128) ได้ให้ความหมายของเจตคติไว้ว่า เป็นความรู้สึกเอนเอียงของจิตวิทยาที่มีต่อประสบการณ์ที่คนเราได้รับอาจมากหรือน้อยก็ได้ เจตคติแสดงออกมาได้ทางพฤติกรรมมี 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ การแสดงออกในลักษณะที่พึงพอใจชอบหรือเห็นด้วย ลักษณะเช่นนี้เรียกว่าเจตคติเชิงนิมานหรือเชิงบวก (Positive attitude) อีกลักษณะหนึ่งคือ การแสดงออกในลักษณะที่ไม่พึงพอใจ ไม่ชอบ ไม่เห็นด้วย เบื่อหน่าย หรือชิงชัง ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า เจตคตินิเสธหรือเชิงลบ (Negative attitude)

กู๊ด (Good. 1957 : 48) กล่าวว่า เจตคติหมายถึงความพร้อมที่จะแสดงออกในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง อาจเป็นการเข้าหาหรือหนี หรือต่อต้านสภาพการณ์บางอย่าง บุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น รัก เกลียด กลัว ไม่พอใจต่อสิ่งนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับเคนด์เลอร์ (Kendler. 1974 : 671) ที่กล่าวว่า เจตคติหมายถึงความพร้อมของแต่ละบุคคลที่จะแสดงพฤติกรรมในทางที่จะสนับสนุนหรือต่อต้านประสบการณ์บางอย่าง บุคคล สถาบัน หรือแนวความคิดบางอย่าง

โรคีช (Rokeach. 1970 : 112) กล่าวว่า เจตคติเป็นการผสมผสาน หรือการจัดระเบียบของความเชื่อที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือสภาพการณ์หนึ่ง ผลรวมของความเชื่อนี้จะเป็นตัวกำหนดแนวโน้มของบุคคลในการที่จะมีปฏิกิริยาตอบสนองในลักษณะที่ชอบหรือไม่ชอบ และเธอร์สโตน (Thurstone. 1957 : 77) ก็ได้เน้นว่า เจตคติเป็นเรื่องของความชอบ ความไม่ชอบ ความลำเอียง ความคิดเห็น ความรู้สึก และความเชื่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ดังนั้นเจตคติจึงวัดโดยตรงไม่ได้ แต่สามารถวัดได้ในรูปความคิดเห็นหรือการแสดงออกทางภาษา

ฮิลการ์ด (Hilgard. 1962 : 214) กล่าวว่า เจตคติคือพฤติกรรมหรือความรู้สึกครั้งแรกที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ต่อแนวความคิดใดหรือสภาพการณ์ใดในทางเข้าหาหรือออกห่าง

และเป็นความพร้อมที่จะตอบสนองในครั้งต่อ ๆ ไป ในทางเอนเอียงไปในลักษณะอย่างเดิม เมื่อพบกับสิ่งนั้นหรือแนวความคิดนั้น หรือสถานการณ์นั้นอีก

ซีคอร์ค และแบ็คแมน (Secord and Backnam. 1964 : 97) กล่าวว่า เจตคติเป็นความรู้สึก (Affection) ความนึกคิด (Cognition) และพฤติกรรม (Behavior) ของแต่ละบุคคลต่อสภาพแวดล้อม

เคลาส์เมียร์ และริพเพิล (Klausmeir and Ripple. 1971 : 518 - 528) กล่าวว่า เจตคติเป็นตัวกำหนดให้บุคคลประพฤติปฏิบัติหรือตอบสนองในการที่จะชอบหรือไม่ชอบต่อบุคคลอื่น ๆ วัตถุ สถานการณ์ หรือต่อความคิดเห็นต่าง ๆ เจตคติไม่สามารถวัดได้โดยตรง แต่สามารถอ้างอิงจากพฤติกรรมหรือการตอบสนองของบุคคลนั้น ๆ

เอ็ดเวิร์ด (Edward. 1957 : 2) กล่าวว่า เจตคติหมายถึงปริมาณของความรู้สึกเชิงนิมานหรือเชิงนิเสธที่บุคคลมีต่อสิ่งเร้าในทางจิตวิทยา สิ่งเร้าในทางจิตวิทยาที่ว่านี้ได้แก่ สัญลักษณ์ต่าง ๆ สถาบัน นิยาม คติพจน์ อุดมการณ์ หรือต่อบุคคลอื่น ๆ

ครูซ (Cruz. 1974 : 187) ให้ความหมายของเจตคติไว้ว่า เป็นความรู้เอนเอียงของจิตใจที่มีต่อประสบการณ์ที่คนเราได้รับ และเจตคติเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพ

เดโช สวนานนท์ (2512 : 28) กล่าวว่า เจตคติเป็นคุณลักษณะหนึ่งของบุคลิกภาพที่สร้างขึ้นได้ เปลี่ยนแปลงได้ และเป็นแรงจูงใจที่กำหนดทิศทางของพฤติกรรมของบุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ดังนั้นเจตคติจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งที่ทำให้บุคคลประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในหน้าที่การงานหรืออาชีพของตน

เชิดศักดิ์ โฆวาสินธุ์ (2520 : 41) ได้สรุปความหมายของเจตคติไว้ว่า เป็นความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ อันเป็นผลเนื่องมาจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ ซึ่งจะเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมหรือแนวโน้มที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้น ๆ ไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง อาจเป็นไปในทางสนับสนุนหรือคัดค้านก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบวิธีของสังคม (Socialization) ซึ่งเจตคตินี้จะแสดงออกหรือปรากฏให้เห็นชัดเจนในกรณีที่เป็นสิ่งเร้าทางสังคม

ชม ภูมิภาค (2522 : 62) ได้ให้ความหมายของเจตคติว่า เป็นวิถีทางที่บุคคลเกิดความรู้สึกต่อบางสิ่งบางอย่าง เจตคติเป็นความพร้อมที่จะตอบสนองต่อวัตถุหนึ่ง วัตถุนั้นเป็นอะไรก็ได้ อาจจะมีตัวตนหรือเหตุการณ์ หรือความคิด เรียกว่าวัตถุทางจิตวิทยา (Psychological object) คือ สิ่งที่เกิดขึ้นมาในจิตใจของคนเรา เป็นความรู้สึกในทางอารมณ์ว่า

เป็นไปในทางดีหรือไม่ดี เจตคติย่อมแตกต่างกันในหลายทางหรือหลายมิติ เช่น ทิศทาง ปริมาณ ความเข้มข้น ตลอดจนความรู้สึกสำนึกหรือไม่สำนึก พฤติกรรมต่าง ๆ ย่อมถูกกำหนดด้วยเจตคติต่าง ๆ

พรรณี ชูทัย (2522 : 195) กล่าวว่า เจตคติเป็นเรื่องของความรู้สึกทั้งที่พอใจและไม่พอใจที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีอิทธิพลทำให้แต่ละคนสนองตอบต่อสิ่งเร้าแตกต่างกันไป บุคคลจะมีเจตคติดีหรือไม่ดีต่อสิ่งนั้น บุคคลรอบข้างมีอิทธิพลอย่างยิ่ง เจตคติของบุคคลมีแนวโน้มที่จะขึ้นอยู่กับค่านิยมของคนนั้น

ทิตยา สุวรรณะชฎ (2527 : 47) ได้ให้ความหมายของเจตคติไว้ว่า หมายถึงความรู้สึกนึกคิดหรือความรู้สึกคิดถึงเป็นแนวทางปฏิบัติหรือแบบการมองของบุคคลใดบุคคลหนึ่งต่อสิ่งเร้าอันใดอันหนึ่ง หรือสิ่งที่เราประเมินโดยที่ความรู้สึกนึกคิด หรือแบบของการมองที่จะเป็นการประเมินค่าของสิ่งนั้นโดยใช้มาตรฐานของบุคคลนั้นเป็นเครื่องวัด

สมปราชญ์ จอมเทศ (2516 : 55) กล่าวว่า เจตคติของคนเป็นผลของความรู้สึกทางจิตใจที่กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมเอนเอียงไปในทิศทางหนึ่งทางใด จึงมีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งมีผลสะท้อนมาสู่พฤติกรรมของคน เพราะฉะนั้นพฤติกรรมของมนุษย์ก็คือการแสดงออกซึ่งเจตคติของเขาอันเป็นผลจากประสบการณ์ ความรู้ ความคิด ความเชื่อ และการเรียนรู้อันรวมถึงภูมิหลังของบุคคลนั้น ๆ เมื่อภูมิหลังของแต่ละบุคคลต่างกันจึงทำให้การประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งเดียวกันเป็นไปในลักษณะที่แตกต่างกัน

นิพนธ์ คันธเสวี (2518 : 12) กล่าวว่า เจตคติเป็นสิ่งที่ชี้บอกทิศทางการแสดงออกของบุคคลที่จะกระทำต่อสิ่งของ บุคคล หรือสภาพการณ์หากบุคคลจะกระทำหรือแสดงอะไรอย่างหนึ่งออกมาต่อสิ่งใด เขาย่อมกระทำไปตามเจตคติที่เขามีต่อสิ่งนั้น เจตคติของบุคคลจึงมีอิทธิพลในการแสดงพฤติกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความสัมพันธ์ทางสังคม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2518 : 3) ได้ให้นิยามว่า เจตคติเป็นความรู้สึกที่แสดงออกอย่างมั่นคงต่อบุคคลหรือสถานการณ์ใด ๆ ซึ่งอาจเป็นไปในทางที่ดี (Positive) ขัดแย้ง (Negative) หรือเป็นกลาง (Neutral) ก็ได้ ซึ่งเป็นผลการรับรู้เกี่ยวกับลักษณะที่ดีหรือเลวของบุคคลหรือสถานการณ์นั้น

จากความหมายหรือนิยามเกี่ยวกับเจตคติที่กล่าวมาข้างต้นนี้พอจะสรุปได้ว่า เจตคติหมายถึง ท่าที ความรู้สึก ความคิดเห็น ที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งภายหลังจากที่คนเราได้ประสบการณ์เรื่องนั้นมาแล้ว เจตคติแสดงออกได้ทางพฤติกรรมซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ

ใหญ่ ๆ คือ เจตคติแสดงออกมาในลักษณะพอใจ เห็นด้วย พฤติกรรมที่แสดงออกจะเป็นไปในลักษณะที่อยากปฏิบัติอยากได้ อยากเข้าใกล้สิ่งนั้น ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า เจตคติเชิงนิมาน (Positive attitude) เจตคติที่แสดงออกในลักษณะไม่พึงพอใจ ไม่ชอบหรือไม่เห็นด้วย พฤติกรรมที่แสดงออกต่อสิ่งเร้าอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นก็จะทำให้เกิดความเบื่อหน่ายชิงชัง อยากหนีให้ห่างจากสิ่งนั้น ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า เจตคติเชิงนิเสธ (Negative attitude) ส่วนเจตคติที่แสดงออกมาในลักษณะความรู้สึกเฉย ๆ ไม่ถึงกับชอบหรือเกลียดชัง เรียกว่าเจตคติแบบกลาง (Neutral)

และจากความหมายหรือนิยามที่ได้หยิบออกมากล่าวข้างต้นนี้ อาจสรุปได้ว่าเจตคติมีลักษณะที่สำคัญหลายประการรวมกันอยู่คือ

1. เจตคติมีที่หมาย (Attitude object) ได้แก่ สิ่งของ บุคคล สถานที่ แนวคิด สถานการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

2. มีการระบุในแง่ดี-ไม่ดี (Evaluation aspect) ทางด้านใดด้านหนึ่งต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นที่หมาย

3. มีลักษณะค่อนข้างจะคงทน (Relatively enduring) เจตคติของบุคคลต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นไม่ถาวรแต่ลักษณะของความคงทนเป็นที่ยอมรับกัน คือ สามารถคงอยู่ได้นานพอสมควร จนกว่าจะมีสิ่งใด ๆ มากระตุ้นให้เจตคตินั้นเปลี่ยนไป

4. ความพร้อมในการตอบสนอง (Readiness for response) คือบุคคลจะมีความพร้อมในการตอบสนองต่อที่หมายของเจตคติตามความรู้สึกที่เขามีต่อที่หมายนั้น ๆ (McGuire. 1969 : 152)

นอกจากนี้ยังเป็นที่ยอมรับกันในระหว่างนักวิชาการด้วยกันว่าเจตคติมีลักษณะสำคัญ 4 ประการคือ

1. เป็นสภาวะก่อนที่พฤติกรรมโต้ตอบ (Predisposition to respond) ต่อเหตุการณ์หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ หรือจะเรียกว่าเป็นสภาวะพร้อมที่จะมีพฤติกรรมจริง

2. เจตคติจะมีความคงตัวอยู่ในช่วงระยะเวลา (Persistent over time) แต่มิได้หมายความว่าจะไม่มีการเปลี่ยนแปลง

3. เจตคติเป็นตัวแปรที่นำไปสู่ความสอดคล้องระหว่างพฤติกรรมกับความรู้สึกนึกคิด ไม่ว่าจะเป็นในรูปของการแสดงออกโดยวาจา หรือการแสดงความรู้สึก ตลอดจนการที่จะต้องเผชิญ หรือหลีกเลี่ยงต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

4. เจตคติมีคุณสมบัติของแรงจูงใจในอันที่จะทำให้บุคคลประเมินและเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งหมายความต่อไปถึงการกำหนดทิศทางของพฤติกรรมจริงด้วย(ทิตยา สุวรรณะชฎ. 2520 : 596 - 597)

1.1.2 <u>องค์ประกอบของเจตคติ</u>

องค์ประกอบของเจตคติตามแนวความคิดของไทรแอนดิส (Triandis. 1971 : 2 - 3) มีอยู่ 3 ประการ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านความรู้ (Cognitive component) ได้แก่ความรู้และแนวความคิดที่บุคคลมีต่อสิ่งเร้า ไม่ว่าบุคคล กลุ่ม หรือสภาวการณ์ใด ๆ ก็ตาม ความรู้และแนวความคิดดังกล่าวจะเป็นส่วนกำหนดลักษณะและทิศทางของเจตคติของบุคคล กล่าวคือ ถ้าบุคคลมีความรู้และการติดต่อสิ่งเร้าใดครบถ้วนแล้ว บุคคลนั้นจะมีเจตคติต่อสิ่งเร้านั้นไปในทางบวก (Positive) หรือทางลบ (Negative) ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. องค์ประกอบด้านความรู้สึก (Affective component) ได้แก่ อารมณ์หรือความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้า อารมณ์หรือความรู้สึกดังกล่าวจะเป็นสิ่งกำหนดลักษณะและทิศทางของเจตคติของบุคคล กล่าวคือ ถ้าบุคคลมีอารมณ์หรือความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งใดบุคคลก็จะมีเจตคติในทางบวกต่อสิ่งนั้น แต่ถ้าบุคคลมีอารมณ์หรือความรู้สึกที่ไม่ดีต่อสิ่งใด บุคคลก็จะมีเจตคติในทางลบต่อสิ่งนั้น

3. องค์ประกอบด้านความพร้อมในการกระทำ (Behavioral component) ได้แก่ พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกต่อสิ่งเร้าอย่างใดอย่างหนึ่ง พฤติกรรมดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่บอกลักษณะและทิศทางของเจตคติของบุคคล กล่าวคือ ถ้าพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกต่อสิ่งเร้านั้นชัดเจนแน่นอน เจตคติก็ย่อมมีลักษณะชัดเจนแน่นอน และทิศทางเป็นทางบวกหรือเป็นทางลบชัดเจนด้วย

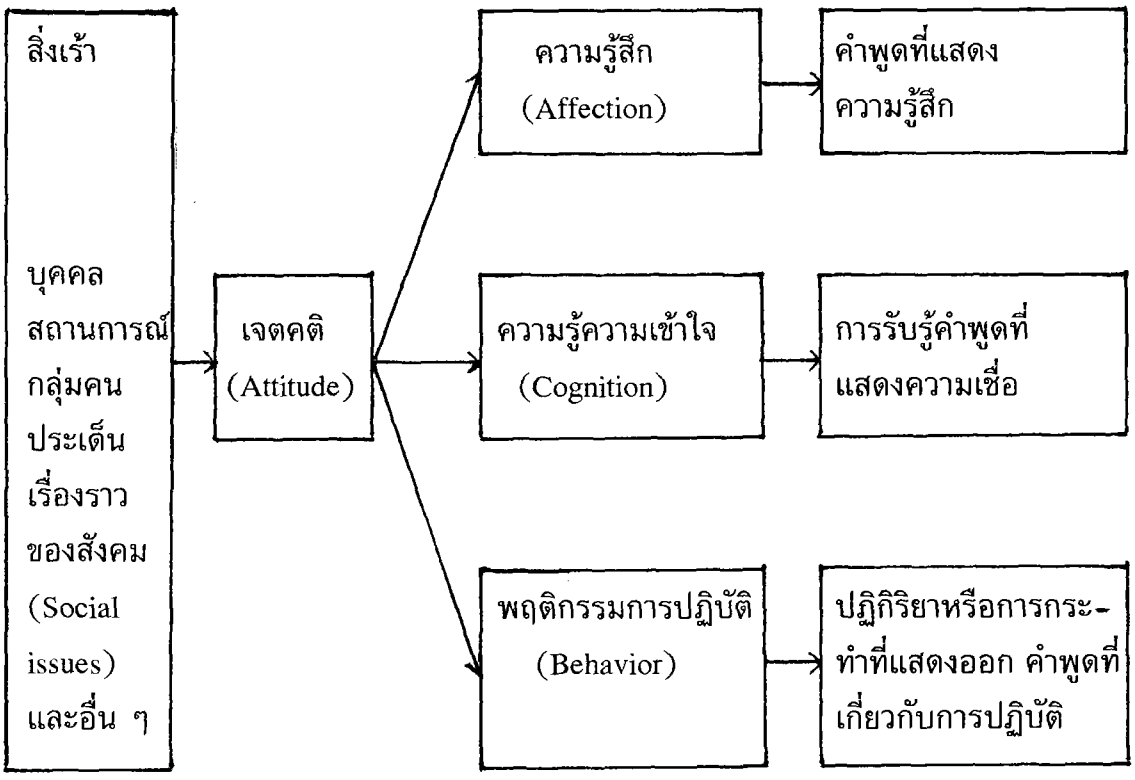
ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2531 : 66 - 67) ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันกับไทรแอนดิส และนักวิชาการอื่น ๆ อีกหลายท่านว่า องค์ประกอบที่สำคัญของเจตคติมี 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบทางความรู้เชิงประมาณค่า เดิมทีเดียวมีผู้ใช้องค์ประกอบแรกของเจตคติ (Cognitive component) ในความหมายของการรู้การคิด ความเชื่อ ตลอดจนข้อสนเทศทั่วไปเกี่ยวกับวัตถุทางเจตคตินั้น แต่องค์ประกอบนี้จะต้องมีทิศทางประกอบด้วยคือ ทางด้านดี

หรือเลว ประโยชน์หรือโทษ จึงไม่ใช่ข้อเท็จจริง (Fact) ตามปกติเท่านั้น ฉะนั้นเนื้อหาที่สำคัญที่สุดในองค์ประกอบนี้คือความเชื่อเชิงประมาณค่าว่าสิ่งนั้นดีหรือเลว มีประโยชน์หรือมีโทษอย่างไร

2. องค์ประกอบทางความรู้สึก เจตคติมีลักษณะที่สำคัญคืออารมณ์ของบุคคลเกี่ยวกับวัตถุทางเจตคตินั้น ความรู้สึกของบุคคลก็จะต้องมีลักษณะที่เป็นทิศทางด้วย ซึ่งหมายถึงความชอบ ไม่ชอบ พอใจ ไม่พอใจ องค์ประกอบนั้นของเจตคติต่อสิ่งหนึ่งของบุคคลจะต้องสอดคล้องกับทิศทางขององค์ประกอบแรกของเขา กล่าวคือ ถ้าบุคคลเชื่อว่าสิ่งใดมีประโยชน์บุคคลก็จะชอบและพอใจสิ่งนั้น องค์ประกอบนี้มีเนื้อหาที่อาจจะวัดได้ไม่หลากหลายเท่าองค์ประกอบแรก แต่ก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของเจตคติ

3. องค์ประกอบทางการมุ่งกระทำ องค์ประกอบนี้จะเป็นรายงานเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือเป็นการวัดปริมาณของพฤติกรรมโดยตรงไม่ได้ แต่จะต้องเป็นลักษณะทางจิตใจที่เกี่ยวกับพฤติกรรม ลักษณะทางจิตใจนี้เดิมคือความโน้มน้าวที่จะกระทำ (Action tendency) ซึ่งต่อมามีผู้ใช้คำว่าเจตนาที่จะกระทำ (Behavioral intention) หรือการมุ่งกระทำ



ภาพประกอบ 1 แผนภูมิองค์ประกอบของเจตคติของไทรแอนดิส

1.1.3 การเกิดเจตคติ (Attitude formation)

การเกิดเจตคติทั่วไป

เจตคติ (Attitude) เป็นสิ่งที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเกิดจากประสบการณ์ และการเรียนรู้ทางสังคม (Social learning) ซึ่งขั้นตอนหรือกระบวนการเรียนรู้เมื่อเกิดเจตคติมีความแตกต่างกันแล้วแต่ลักษณะของเจตคติของแต่ละบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่ต่างกันไป โดยทั่วไปแล้วเจตคติมักจะไม่เกิดขึ้นเพียงเจตคติเดียว แต่มักจะเกิดไปพร้อม ๆ กันหลายเจตคติในเวลาหนึ่ง ๆ กรณีที่เจตคติ 2 อย่างเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน และผลักดันให้บุคคลเกิดพฤติกรรมไปในทางทิศทางต่างกัน และมีน้ำหนักพอ ๆ กัน จะก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในใจ (Conflict) หรือเป็นภาวะไม่สมดุล อาจทำให้เจตคติเปลี่ยนไปจากเดิม

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520 : 62 - 65) กล่าวถึงการเกิดเจตคติได้ 3 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. การเกิดเจตคติด้านความรู้ความเข้าใจ (Cognitive component) เจตคติทางด้านนี้เกิดจากการที่บุคคลรับและสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในสังคม บุคคลจำเป็นต้องสรุปตีความและแบ่งกลุ่มสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านมาจากภายนอก เพื่อให้ง่ายในการให้ความหมายและความคิดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นโดยรวมสิ่งที่เหมือนกันและคล้ายคลึงกันเข้าด้วยกัน อันเป็นขีดจำกัดทางสมองของบุคคลที่ไม่สามารถรับและจดจำสิ่งต่าง ๆ ได้หมด ซึ่งอิทธิพลจากการจัดหมวดหมู่ (Categorization) นี้เอง จะช่วยบุคคลในการรับรู้สิ่งเร้าต่าง ๆ ซึ่งแบ่งส่วนประกอบทางด้านการรู้ การเข้าใจของเจตคติจึงทำให้บุคคลมีพฤติกรรมตอบโต้สถานการณ์ที่คล้าย ๆ กันด้วยปฏิกิริยาที่คล้ายกันได้ จากความคิดความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่รับรู้ไว้ ซึ่งบางครั้งอาจทำให้บุคคลเข้าใจสิ่งแวดล้อมในทางที่ผิดได้

2. การเกิดเจตคติด้านความรู้สึกหรืออารมณ์ (Affective component) เจตคติด้านนี้เป็นความรู้สึกหรืออารมณ์ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับสิ่งเร้าภายนอกที่มาเร้า หลังจากนั้นบุคคลก็จะแปลความสิ่งเร้านั้น ๆ ซึ่งจะช่วยให้ทราบทิศทางของความรู้สึกหรืออารมณ์ว่าเป็นไปทางด้านบวกหรือลบ

3. การเกิดเจตคติด้านพฤติกรรมหรือการปฏิบัติ (Behavioral component) บรรทัดฐานของสังคม (Social norms) มีอิทธิพลมากต่อการเกิดเจตคติด้านพฤติกรรมหรือการปฏิบัติซึ่งมีอิทธิพลต่อบุคคลตั้งแต่วัยเด็ก เพราะบรรทัดฐานของสังคมเป็นการควบคุมความประพฤติปฏิบัติของบุคคล และจะแตกต่างกันไปในสังคมแต่ละกลุ่ม

ธีระพร อุวรรณโณ (2529 : 5/1 - 5/4) กล่าวว่า เจตคติเกิดขึ้นจากอิทธิพลดังต่อไปนี้

1. อิทธิพลจากพ่อแม่ เป็นแหล่งที่มีอิทธิพลสูงสุดต่อเด็ก โดยเฉพาะเด็กก่อนเข้าโรงเรียน เด็กจะพัฒนาค่านิยม ความเชื่อ และความรู้สึกนึกคิดขึ้นมาในกรอบของครอบครัวที่มีพ่อแม่มีอำนาจให้คุณต่อเด็กทำดี และมีอำนาจให้โทษเมื่อเด็กทำสิ่งที่ไม่ดีหรือสิ่งที่พ่อแม่ไม่เห็นด้วย

2. อิทธิพลจากกลุ่มต่าง ๆ ในโรงเรียน คือครูและเพื่อนก็มีอิทธิพลต่อการสร้างเจตคติของเด็กมาก ครูและโรงเรียนวางระเบียบกฎเกณฑ์ให้นักเรียนปฏิบัติตามหนังสือที่ใช้ในการเรียนการสอนให้เด็กพัฒนาเจตคติทางด้านต่าง ๆ ไม่น้อย ถ้านักเรียนได้ครูที่ดีเป็นแบบอย่างการพัฒนาเจตคติก็จะเป็นไปในทางที่ดี เพราะการอบรมสิ่งนั้นอย่างเดียวกันย่อมไม่เกิดผลมากหรือไม่ก่อให้เกิดผลเลยถ้าผู้อบรมไม่ปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างที่ดีเสียก่อน

3. อิทธิพลจากประสบการณ์ส่วนตัว นักจิตวิทยาสกุลจิตวิเคราะห์เน้นเรื่องประสบการณ์ในวัยเด็กว่ามีอิทธิพลต่อการพัฒนาของบุคคล รวมทั้งการพัฒนาเจตคติด้วย โดยเฉพาะประสบการณ์ที่รุนแรงหรือกระทบกระเทือนใจบุคคลได้นาน

4. อิทธิพลจากสื่อมวลชน สื่อมวลชนคือ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ เช่น การโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่จะพยายามเปลี่ยนเจตคติของคนให้หันไปนิยมใช้สิ่งที่ผู้โฆษณาต้องการขาย

ประวีณ รอดเชียว (2523) กล่าวว่า เจตคติเกิดจากมูลเหตุ 2 ประการคือ

1. เจตคติเกิดจากประสบการณ์บุคคลมีต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ เจตคติของบุคคลเกิดจากประสบการณ์ทั้งในทางตรง (Direct experience) และประสบการณ์ในทางอ้อม (Indirect experience) ซึ่งบุคคลมีต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ได้แก่ สิ่งของบุคคลกลุ่มสังคม เรื่องราวหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ประสบการณ์ต่าง ๆ ได้แก่ การได้พบ ได้เห็น ได้ปฏิบัติด้วยตนเองต่อสิ่งเร้าเหล่านั้น ประสบการณ์ทางอ้อม ได้แก่ การได้ยิน ได้ฟัง ได้อ่าน ได้ดูภาพเกี่ยวกับสิ่งเร้าดังกล่าว ทั้งประสบการณ์ทางตรงและทางอ้อมต่างทำให้บุคคลเกิดเจตคติได้ทั้งสิ้น หากบุคคลไม่เคยประสบการณ์ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ทางตรงหรือทางอ้อมต่อสิ่งเร้าใดแล้ว บุคคลก็จะไม่มีเจตคติต่อสิ่งนั้น

2. เจตคติเกิดจากระบบค่านิยมและการตัดสินตามค่านิยม เจตคติของบุคคลเกิดจากระบบค่านิยม (Value system) และการตัดสินตามค่านิยม (Value judgement) ใน

สังคมโดยที่กลุ่มชนแต่ละกลุ่มมีค่านิยมและการตัดสินตามค่านิยมไม่เหมือนกัน เจตคติของแต่ละกลุ่มชนต่อสิ่งเดียวกันจึงอาจไม่เหมือนกัน การที่บุคคลจะมีเจตคติที่ดีหรือไม่ดีต่อสิ่งใดหรือมีความรู้สึกว่าสิ่งใดถูกหรือไม่ถูกย่อมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม ค่านิยม หรือมาตรฐานของกลุ่มหรือสังคมที่บุคคลนั้นร่วมใช้ชีวิตอยู่

ออลพอร์ท (Allport. 1940 : 180) กล่าวว่า เจตคติก่อรูปขึ้นได้โดย

1. การเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของสังคม แล้วนำเอาสิ่งที่เรียนรู้เหล่านั้นมาเป็นรากฐานของเจตคติ

2. การแบ่งแยกความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์ของตนเอง เช่น เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูมาดีมักมองโลกในแง่ดี

3. ประสบการณ์ที่ได้รับมาจากเดิม แต่รุนแรงในด้านดีหรือไม่ดี เช่น บุคคลที่ทำให้เกลียดมากมีลักษณะอย่างใด ก็มักมีเจตคติที่ไม่ดีต่อบุคคลที่มีรูปร่างลักษณะเช่นนั้นด้วย

4. การเลียนแบบจนในที่สุดก็รับเอาเจตคติของผู้ที่ถูกเลียนแบบนั้นไปเป็นเจตคติของตนเอง เช่น การที่บุตรเลียนแบบบิดามารดาของตน เมื่อบิดามีเจตคติต่อบุคคลหรือสถาบันหนึ่งเช่นใด บุตรก็มักมีเจตคติเช่นนั้นด้วย

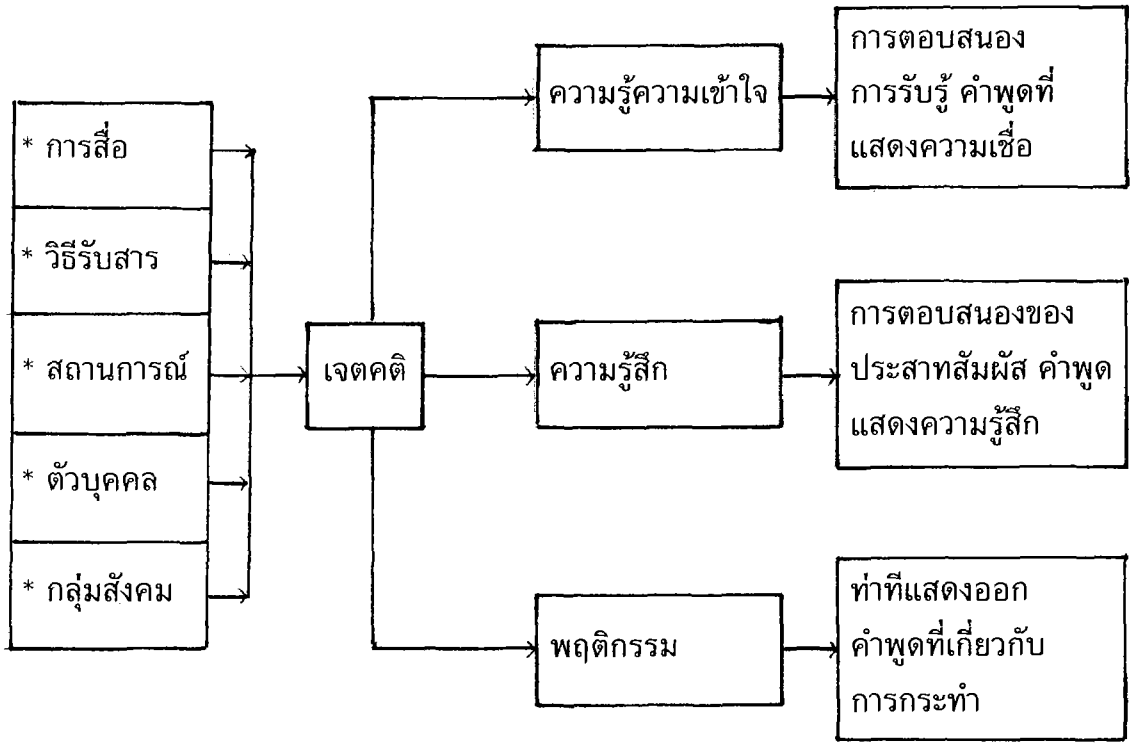
ไทรแอนดิส (Triandis. 1971 : 7) ได้กล่าวถึงการเกิดเจตคติว่า

1. เจตคติเป็นเรื่องของการเรียนรู้จากการอบรมสั่งสอนตั้งแต่เด็ก ในลักษณะค่อย ๆ ดูดซึมจากพ่อแม่ และคนข้างเคียงเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

2. เกิดจากประสบการณ์ของบุคคล

3. เกิดจากการรับถ่ายทอดจากเจตคติของบุคคลในอุดมคติหรือกลุ่มสังคมที่มีอยู่แล้ว เช่น การรังเกียจผิว

4. เกิดจากการสรุปตีความจากคุณลักษณะที่ปรากฏ เช่น การดูรูปร่างลักษณะแล้วสรุปตีความว่า คนนั้นจะเป็นคนอย่างไร ซึ่งอาจจะเกิดใกล้เคียงหรือเกินความจริง



ภาพประกอบ 2 แผนภูมิแบบแผนสังกัปของเจตคติซึ่งดัดแปลงมาจากไทรแอนดิส

1.1.4 <u>การเปลี่ยนแปลงเจตคติ</u> (Attitude change)

เนื่องจากสภาพแวดล้อมในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เจตคติแม้ว่าจะเป็นสภาวะทางจิตที่มีความคงที่พอสมควรก็อาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้ แต่ในบางกรณีก็อาจเปลี่ยนแปลงได้น้อยหรือได้ยากมาก (Remmers. 1954 : 6 - 7) เจตคติอย่างเดียวกันอาจเกิดขึ้นในตัวบุคคลสองคนด้วยวิธีการที่ต่างกัน ดังนั้นกระบวนการที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติในตัวบุคคลก็ย่อมจะไม่เหมือนกัน เคลแมน (Kelman. 1950 : 51 - 60) ได้เสนอขบวนการ 3 ประการที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติ

1. การยินยอม (Compliance) เป็นการเปลี่ยนแปลงเจตคติที่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลยอมรับอิทธิพลของผู้อื่นที่มีต่อตัวเขา ซึ่งเขาอาจจะไม่เชื่อหรือเห็นด้วยในสิ่งที่เขายอมรับ แต่เป็นผลจากการที่บุคคลต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในสังคม การเปลี่ยนแปลงเจตคติลักษณะนี้จะมากน้อยขึ้นอยู่กับความรุนแรงของผลที่เขาคาดหวังว่าจะได้รับ

2. การลอกเลียนแบบ (Identification) เป็นการเปลี่ยนเจตคติที่เกิดจากการที่บุคคลนั้นยอมรับอิทธิพลของผู้อื่น เพราะต้องการสร้างพฤติกรรมของเขาให้เหมือนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม เพื่อที่จะติดต่อหรือมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ดี การเปลี่ยนเจตคติลักษณะนี้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความรุนแรงของสิ่งเร้าที่ให้เกิดการเลียนแบบนั้น

3. การเปลี่ยนที่เกิดจากความต้องการที่อยากจะเปลี่ยน (Internalization) เกิดจากการที่บุคคลยอมรับอิทธิพลหรือพฤติกรรมต่าง ๆ เพราะสิ่งเหล่านั้นเหมาะสมกับระบบค่านิยมและความเชื่อที่มีอยู่ในตัวเขา

แมคไกวร์ (McGuire. 1968 : b, c) ได้อธิบายถึงขั้นตอนของขบวนการการเปลี่ยนแปลงเจตคติซึ่งประกอบด้วย การใส่ใจ (Attention) ความเข้าใจ (Comprehension) เขาได้อธิบายอีกว่า ถ้าขบวนการสื่อความหมายหรือการติดต่อข่าวสารทำให้ผู้รับเกิดจากการเปลี่ยนแปลงเจตคติแล้วจะเกิดขั้นต่าง ๆ ดังกล่าวในตัวผู้รับและขั้นตอนเหล่านี้จะต้องเกิดทุกขั้นตอน ในเรื่องนี้ ไทรแอนดิส (Triandis. 1971 : 16) เชื่อว่าพฤติกรรมหรือการปฏิบัติของมนุษย์เป็นผลมาจากเจตคติ บรรทัดฐานของสังคม นิสัย และผลที่คาดว่าจะได้รับหลังจากทำพฤติกรรมนั้น ๆ แล้ว

เฉลียว บุรีภักดี (2517 : 220 - 221) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงเจตคติว่าเจตคติของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเปลี่ยนไปได้มากและรวดเร็วขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเราและขึ้นอยู่กับ "การจูงใจชักชวนจากแหล่งอื่น" (Persuasion) ซึ่งมีความมุ่งหมาย 3 ประการคือ ประการแรกเพื่อสร้างเจตคติที่ไม่มีอยู่ให้เกิดขึ้น ประการที่สองเพื่อเปลี่ยนเจตคติที่มีอยู่เดิมให้กลับไปในทางตรงกันข้าม และประการที่สามเพื่อส่งเสริมเจตคติที่มีอยู่ให้เข้มข้นยิ่งขึ้น

<u>การเปลี่ยนเจตคติบุคคล</u> เกิดขึ้นโดย

1. เปลี่ยนความคิด (Cognition) เช่น การรับข้อมูลใหม่จากบุคคลอื่นจากสื่อมวลชนหรือได้ประสบการณ์ตรงด้วยตนเอง

2. เปลี่ยนความรู้สึก (Affective) เป็นภาวะทางอารมณ์ของบุคคลที่เปลี่ยนไป เช่น ประสบการณ์ที่พอใจหรือไม่พอใจ

3. เปลี่ยนเจตคติดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนที่ส่วนประกอบของเจตคติทั้ง 3 ด้าน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันมากดังกล่าวมาแล้ว เมื่อส่วนประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งของเจตคติเปลี่ยนไปส่วนประกอบอื่น ๆ ก็จะมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนไปด้วย

ไทรแอนดิส (Triandis. 1971 : 13) กล่าวถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลงเจตคติว่าเป็นเพราะ

1. ได้รับข้อมูลใหม่จากบุคคลหรือสื่อมวลชน
2. ได้รับประสบการณ์ตรงหรือความกระทบกระเทือนใจ
3. ถูกบังคับให้ปฏิบัติไม่ตรงกับเจตคติของตน
4. การศึกษาทางจิตใจ เพื่อให้เข้าใจเหตุผลให้ถูกต้องขึ้น
5. เปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับพฤติกรรมใหม่

อดิสัย วิริยะประสบโชค (2525 : 11 - 16) กล่าวว่า เจตคติจะมีการเปลี่ยนแปลงยืดหยุ่นไปกับสภาวการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีผลต่อความคงที่ และความแปรเปลี่ยนในเจตคติของแต่ละบุคคลก็คือ

1. ลักษณะพื้นเพเดิมของครอบครัว
2. อายุ
3. ระบบการศึกษา
4. ระดับชั้นของสังคม
5. ระดับสติปัญญา
6. ลักษณะงานอาชีพ
7. สภาพทางด้านภูมิศาสตร์

ฉะนั้นสรุปได้ว่าอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อเจตคติคือ

1. สถานภาพส่วนตัวคือ อาชีพ อายุ การศึกษา การอบรมสั่งสอนของครอบครัวมีอิทธิพลต่อเจตคติของบุคคลมาก

2. สถานภาพของสังคมคือ ระดับชั้นในสังคม สื่อมวลชน ขนบธรรมเนียมประเพณี สภาพภูมิศาสตร์ มีอิทธิพลต่อเจตคติ

การเปลี่ยนแปลงเจตคติในบุคคลหนึ่ง ๆ นั้นมีวิธีการดังนี้คือ

1. วิธีการเปลี่ยนแปลงเจตคติอย่างเป็นทางการ (Formal Attitude Change Approach) เป็นวิธีที่มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีการเรียนรู้ โดยเชื่อว่าบุคคลมีเหตุผลรู้จักคิด และสามารถรับข่าวสารและสามารถที่จะถูกกระตุ้นให้เกิดภาวะการจูงใจให้สนใจข่าวสารต่าง ๆ ซึ่งจะสามารถรู้เนื้อหาข่าวสาร และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการปฏิบัติได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงเจตคติของบุคคลจากวิธีนี้ก็คือการปรับปรุงแหล่งข่าวสาร และวิธีการส่งข่าวให้เหมาะสมนั่นเอง

2. วิธีการเปลี่ยนแปลงเจตคติอย่างไม่เป็นทางการ (Informally Attitude Change Approach) ซึ่งมีพื้นฐานมาจากทฤษฎีสนาม (Cognition Field Theory) โดยเชื่อว่าบุคคลเป็นสัตว์สังคมซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ คือ รู้จักตัวเองและปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และปรับปรุงการปฏิบัติของตนให้เข้ากับบรรทัดฐานของกลุ่ม เครื่องมือที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติโดยวิธีนี้ คือ บรรทัดฐานของกลุ่ม (Group Norms) และแรงผลักดันที่ทำให้บุคคลอยากอยู่ร่วมกับกลุ่ม ความต้องการเป็นที่ยอมรับจากกลุ่มเป็นสำคัญ อิทธิพลของกลุ่มจึงมีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ เจตคติและพฤติกรรมของบุคคลได้ (Oskamp. 1968 : 77)

<u>ปัจจัยที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเจตคติของบุคคล</u>

ปัจจัยหรือตัวทำให้บุคคลเปลี่ยนเจตคตินั้นมีมากมาย แต่ก็สามารถจะอธิบายได้ใน 2 ประเด็นกว้าง ๆ กล่าวคือ

1. ความไว้วางใจในเนื้อหาหรือสาระที่เราใช้ชักจูงผู้อื่น ถ้าหากว่าเป้าหมายหรือผู้ที่เราจะเปลี่ยนเจคติของเขาไม่ไว้วางใจในเนื้อหาก็ดี ไม่ศรัทธาในแหล่งที่มาของเนื้อหานั้นก็ดี ย่อมเป็นการยากอย่างยิ่งที่จะให้เขายอมรับในสิ่งที่เราสื่อสารออกไปนั้นคือ เราไม่อาจจะทำให้เจตคติของเขาเปลี่ยนไปได้

2. ความเข้มข้นหรือความแข็งแกร่งของเนื้อหาหรือสาระอันนั้นหมายความว่า ถ้าเนื้อหาหรือสาระที่เราสื่อสารออกไปนั้นไม่มีความเข้มข้น หรือมีน้ำหนักมากพอที่จะทำให้เขาเลื่อมใสได้ก็ดีไม่มีความแรงมากพอที่จะไปทำลายความคิดเห็นอันเก่าของเขาได้ก็ดี ความเพียรพยายามของเราในอันที่จะเปลี่ยนเจตคติของผู้นั้นก็ย่อมจะประสบกับความล้มเหลว (สถิตย์ นิยมญาติ. 2524 : 60 - 75)

<u>ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเจตคติ</u> (Attitudes change theories)

ทฤษฎีซึ่งกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงเจคติที่นักจิตวิทยาสังคมใช้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงเจตคติของบุคคลหนึ่งมีอยู่หลายทฤษฎี พอจะแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. ทฤษฎีความสอดคล้อง (Consistency Theory)

2. ทฤษฎีการตัดสินทางสังคม (Social Judgement Theory)

3. ทฤษฎีการเสริมแรง (Learning Theory of Reinforcement Theory) (เฉลิมศักดิ์ รวยอารี. 2523 : 18)

1. ทฤษฎีความสอดคล้อง (Consistency Theory)

ความสอดคล้องเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล เป็นภาวะที่ทุกสิ่งทุกอย่างกลมกลืนกัน ไม่มีความกดดันหรือขัดแย้งทางใดทางหนึ่ง แต่ถ้าเกิดความไม่สอดคล้องขึ้นจะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนเจตคติ นักจิตวิทยาได้ศึกษาการเปลี่ยนเจตคติโดยยึดหลักเกี่ยวกับความสอดคล้องนี้ แต่ศึกษาในรายละเอียดต่าง ๆ กันไปซึ่งมีอยู่หลายทฤษฎี ดังนี้ (Insko. 1967 : 199)

1.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้งทางการรู้การเข้าใจหรือความคิด (Cognitive Dissonance Theory) ทฤษฎีนี้เป็นแนวความคิดของเฟสติงเจอร์ (Festinger. 1957) เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจตคติและพฤติกรรมได้ดี โดยเสนอหลักพื้นฐานจากกลไกการปรับตัวของบุคคล 2 ประการคือ

1.1.1 การเกิดความขัดแย้ง (Dissonance) เมื่อการรู้เข้าใจของบุคคลส่วนหนึ่งขัดแย้งกับการรู้การเข้าใจอีกส่วนหนึ่ง เนื่องจากได้รับข้อมูลใหม่หรือเหตุการณ์ใหม่เป็นภาวะที่บุคคลไม่สบายใจ และไม่สามารถทนต่อสิ่งที่ขัดแย้งหรือไม่ลงรอยกันได้จะเกิดภาวะจูงใจให้บุคคลพยายามลดความขัดแย้งหรือขจัดความขัดแย้งให้หมดไป (Consonance) โดยการกระตุ้นให้บุคคลมีกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง (Activate) และนำทาง (Direct) ให้บุคคลมีปฏิกิริยาไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง

1.1.2 เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น นอกจากบุคคลจะพยายามขัดแย้งแล้วยังพยายามที่จะหลีกเลี่ยงสถานการณ์หรือข่าวสารที่อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ การลดความขัดแย้งนี้ เฟสติงเจอร์กล่าวว่าวิธีการที่บุคคลทำได้มี 3 วิธีคือ

1) เปลี่ยนความรู้ความเข้าใจที่มีต่อพฤติกรรม (Changing a behavioral cognitive element)

2) เปลี่ยนความรู้ความเข้าใจที่มีต่อสภาพแวดล้อม (Changing an environment cognitive element)

3) เพิ่มความรู้ความเข้าใจใหม่ขึ้น (Adding new congitive element)

1.2 ทฤษฎีความเหมือนกันหรือตรงกันของความคิดความเข้าใจ (Theory of Cognitive Consistency) ผู้เสนอแนวคิดคือ ไฮเดอร์ (Heider. 1946 : 102 - 112) ซึ่งกล่าวว่าเมื่อบุคคลมีส่วนประกอบอยู่ 3 ส่วนคือ ก, ข และ ค เมื่อ ก ชอบ ข และ ข ชอบ ค แนวโน้มที่ทำให้ ก ชอบ ค ด้วย ปกติความสัมพันธ์ของ 3 ส่วนจะมีความเกี่ยวข้องกันทั้งทางด้านบวกและลบคือ ข อาจจะชอบ ค หรือ ข อาจจะไม่ชอบ ค ก็ได้ ภาวะที่สมดุลย์นั้นเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบทั้ง 3 เป็นไปทางด้านบวก เช่น ข ชอบ ค และ ก ชอบ ค หรือความสัมพันธ์ระหว่าง 2 คู่เป็นไปทางด้านลบ เช่น ก ไม่ชอบ ค และ ข ไม่ชอบ ค แต่ ก ชอบ ข ภาวะที่ขาดความสมดุลย์เป็นภาวะที่ไม่ปกติคือ เมื่อความสัมพันธ์ระหว่าง 3 คู่เป็นไปทางด้านลบ หรือความสัมพันธ์คู่หนึ่งเป็นไปทางด้านลบ

เมื่อภาวะที่ไม่สมดุลย์เกิดขึ้นจะมีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างความคิดความเข้าใจที่องค์ประกอบทั้ง 3 เพื่อให้เหมือนหรือตรงกัน ทำให้เกิดความสมดุลย์ขึ้นได้ เช่น ก ชอบ ค และ ข ไม่ชอบ ค แต่ ก ชอบ ข เป็นภาวะที่ไม่สมดุลย์ จะเกิดภาวะสมดุลย์เมื่อการเปลี่ยนความสัมพันธ์คือ ก อาจจะพยายามไม่ชอบ ค เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงเจตคติโดยวิธีการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของความรู้ ความเข้าใจให้เป็นภาวะที่สมดุลย์หรือสอดคล้องของไฮเดอร์นี้ ถือเป็นความคิดพื้นฐานที่นักจิตวิทยาอื่นๆ ได้ศึกษาและดัดแปลงต่อๆ มา เช่น นิวคอมป์ อเบลสัน โรเซนเบอร์ก คาร์ทไรท์ และแฮรี่ เป็นต้น

โรเซนเบอร์ก (Rosenburg. 1960 : 322) ได้ตั้งทฤษฎีความสอดคล้องระหว่างความรู้สึกและความคิด ความเข้าใจ (Affective Cognitive Consistency Theory) ขึ้น แนวคิดที่สำคัญคือ ความสอดคล้องหรือความสมดุลย์จะเกิดขึ้นในลักษณะที่ความคิดกับความรู้สึกของบุคคลสอดคล้องกัน เจตคติต่อสิ่งต่างๆ จะคงที่ แต่เมื่อความคิดกับความรู้สึกไม่ลงรอยกันมากจนถึงระดับที่บุคคลไม่สามารถจะทนได้ บุคคลจะลดความขัดแย้งอยู่ในภาวะที่สมดุลย์โดย

1) คงเจตคติเดิมของตนไว้โดยไม่รับรู้ข้อมูลที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือเลือกรับแต่เฉพาะข้อมูลที่สอดคล้องกับความรู้สึกและความคิดเห็นของตน

2) เปลี่ยนเจตคติไปจากข้อมูลใหม่ที่ได้รับ

นิวคอมป์ (Newcomb. 1961 : 123) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและอิทธิพลของกลุ่มที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ อาจจะเปลี่ยนเจตคติของบุคคลไปตามสภาพการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นตามความกดดันของกลุ่ม เช่น การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับกลุ่มใหม่ทำให้บุคคลต้องปฏิบัติตามกฎข้อบังคับของกลุ่มใหม่ ซึ่งอาจจะขัดกับเจตคติเดิมที่เขามีอยู่ทำให้บุคคลนั้นเกิดภาวะไม่สมดุลย์ ต้องแสวงหาความสอดคล้องระหว่างพฤติกรรมกับความรู้สึกนึกคิดของตน ภาวะนั้นจะทำให้บุคคลเปลี่ยนเจตคติไปตามสภาพการณ์นั้น ๆ ที่ได้รับก็ได้

2. ทฤษฎีการตัดสินทางสังคม

2.1 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเจตคติโดยการปรับตัวให้เข้ากับสังคม (The Social Judgement Theory of Attitude Change) ผู้เสนอแนวความคิดได้แก่ เชอริฟและฮอฟแลนด์ (Sherief and Hovland) ทฤษฎีนี้เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของเจตคติด้านพฤติกรรมหรือการปฏิบัติโดยขึ้นอยู่กับปทัสถานทางสังคม เนื่องจากปทัสถานของสังคมมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนเจตคติ (Sherief and Hovland. 1967 : 155) เนื่องจากเกิดจากการเรียนรู้ โดยมีความสัมพันธ์กับหลักเกณฑ์หรือปทัสถานของสังคมประกอบกับการมีความคิดเกี่ยวกับตนเองรวมอยู่ด้วย การเปลี่ยนเจตคติเกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีความขัดแย้งระหว่างเจตคติเดิมกับข้อมูลใหม่ที่ได้รับ ซึ่งจะทำให้บุคคลสงสัยว่า เจตคติของตนคลาดเคลื่อนไปจากปทัสถานของกลุ่ม บุคคลจะเห็นว่าปทัสถานของกลุ่มถูกต้องมากกว่า ทำให้บุคคลหันไปหาข้อมูลใหม่ นั่นคือ เจตคติของบุคคลเปลี่ยนไปได้เนื่องจากประสบการณ์ที่ได้รับ เป็นการปรับตัวอันเป็นปฏิกิริยาระหว่างเจตคติเดิมของบุคคลกับสิ่งแวดล้อมในสังคม ซึ่งเชอรีพและฮอฟแลนด์ เชื่อว่าในกระบวนการเปลี่ยนแปลงเจตคติมีอยู่ 2 ขั้นตอนคือ

ขั้นที่ 1 บุคคลจะต้องตัดสินใจและให้การวินิจฉัยข้อมูลใหม่ที่ได้รับโดยเอาความรู้หรือข่าวสารที่เขาเคยได้รับมามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

ขั้นที่ 2 เจตคติจะเกิดขึ้นภายหลังจากการได้ทำการวินิจฉัยเปรียบเทียบหรือตัดสินแล้ว (Sherief and Hovland. 1961 : 157 - 167)

ทิศทางของเจตคติจะเปลี่ยนไปตามข้อมูลใหม่ที่ได้รับ ถ้าความขัดแย้งระหว่างเจตคติเดิมกับข้อมูลใหม่มีน้อย และทิศทางจะเปลี่ยนไปตรงข้ามกับข้อมูลใหม่ หากความขัดแย้งมีมาก (Kiesler, Collins and Miller. 1965 : 238 - 244)

2.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Active Participation Theory)

เลวิน (Lewin. 1947) ศึกษาพบว่าการเปลี่ยนเจตคติและการเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคล อาจทำได้โดยการสร้างสถานการณ์ให้เกิดการมีส่วนร่วมกิจกรรมในกลุ่มด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากความคิดเห็นและความเชื่อส่วนใหญ่ของกลุ่ม จะเป็นข้อมูลใหม่อันจะมีผลต่อการเปลี่ยนพฤติกรรมและความคิดเห็นของบุคคลได้ เมื่อบุคคลได้รับข่าวสารใหม่ บุคคลนั้นจะเผชิญกับการตัดสินใจโดยการเชื่อมข้อมูลใหม่ให้สัมพันธ์กับความรู้เดิม ซึ่งอาจทำให้บุคคลต้องเปลี่ยนส่วนประกอบของเจตคติก็ได้ ความคิดเห็นหรือความเชื่อที่บุคคลได้รับจากกลุ่มมี 3 ลักษณะคือ

1) ความคิดที่ได้มาจากข่าวสารใหม่ทั้งหมด (Externally originated thoughts)

2) ความคิดที่ได้จากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงข่าวสารใหม่บางส่วน (Recipient modified thoughts)

3) ความคิดที่ได้จากการสรุปข่าวสารนั้น โดยข่าวสารถูกเปลี่ยนไปทุกส่วน (Recipient generated thoughts) (Greenwald. 1968 : 167 - 170)

3. ทฤษฎีการเรียนรู้หรือทฤษฎีการเสริมแรง (Learning Theory or Reinforcement Theory) ผู้เสนอแนวคิดคือ ฮอฟแลนด์ เจนิส และเคลลี่ (Hovland, Jenis and Kelly. 1953 : 12 - 13) โดยนำหลักการของทฤษฎีการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไขคือ การให้การเสริมแรง (Reinforcement) และการลงโทษ (Punishment) มาศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเจตคติ

ฮอฟแลนด์ เจนิส และเคลลี่ กล่าวว่าเจตคติเกิดจากการเรียนรู้และเจตคติของบุคคลจะเปลี่ยนไปเมื่อบุคคลเปลี่ยนความคิดเห็น การเรียนรู้ทำให้บุคคลได้รับความคิดเห็นใหม่ ๆ และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับการได้รับการเสริมแรงเมื่อบุคคลมีประสบการณ์ที่ดีต่อสิ่งใด เนื่องจากได้รับการเสริมแรงบุคคลนั้นจะมีเจตคติที่ดีต่อสิ่งนั้น และเมื่อบุคคลมีประสบการณ์ที่ไม่ดีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด เพราะเคยได้รับการลงโทษ บุคคลนั้นก็จะมีเจตคติที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้น

สรุปได้ว่ามูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงของบุคคลใดบุคคลหนึ่งมีอยู่หลายสาเหตุด้วยกัน เป็นต้นว่า ความรู้สึกขัดแย้งหรือภาวะไม่สมดุลที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้น ๆ จนถึงระดับที่เขาไม่สามารถทนต่อไปได้ ปทัสถานและความคาดหวังของสังคม ข่าวสารข้อมูลใหม่ที่ขัดแย้งกับเจตคติเดิม การมีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่ม ตลอดจนการได้รับการเสริมแรง (Reinforcement) หรือการลงโทษ (Punishment)

1.2 งานวิจัยเกี่ยวกับการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ (Professional socialization)

เนื่องจากกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพมีอิทธิพลต่อการเกิดหรือการเปลี่ยนแปลงเจตคติมาก ดังนั้นในส่วนนี้ผู้วิจัยใคร่ที่จะขอเสนอผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพดังต่อไปนี้

โจอันนา เฮเดน (Joanna Hayden) ได้ศึกษาเรื่องการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพของนักศึกษาปริญญาตรีสาขาวิชาสุขศาสตร์ พบว่า วิชาเอกที่นักศึกษาเลือกเรียนนั้นเป็นตัวกำหนด (Determinant) ที่สำคัญในการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือวิชาเอกที่นักศึกษาเลือกเรียน จะเป็นเครื่องชี้วัดว่านักศึกษาสนใจอะไร และจะได้รับการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพที่ตนสนใจไปในทิศทางใด (Hayden. 1990) ซึ่งผลการศึกษานี้ก็ละม้ายคล้ายกับผลการศึกษาของคริสโตเฟอร์ อลัน มาร์ซี (Christopher Alan Marsey) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพของพยาบาล พบว่า สาขาวิชาพยาบาลที่นักศึกษาเลือกเรียนแต่ละสาขานั้นเป็นเครื่องชี้วัดเจตคติตลอดจนบุคลิกภาพของพยาบาลได้ อย่างเช่น พยาบาลที่เลือกเรียนวิชาพยาบาลในสาขาจิตบำบัด ก็จะมีเจตคติในทางบวกหรือมีความเมตตากรุณาต่อคนไข้โรคจิตแตกต่างจากพยาบาลสาขาอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญ (Marsey. 1989) อย่างไรก็ดี ข้อค้นพบหรือผลการศึกษานี้แตกต่างไปบ้างเล็กน้อย จากผลการศึกษาของมาร์กาเร็ต เจ วอลเลซ (Margaret J. Wallace) ที่พบว่า ก่อนที่พยาบาลแต่ละสาขาจะเข้ามาเรียนพยาบาลในสาขาวิชาที่ตนเลือกนั้นมีความแตกต่างกันในระหว่างกลุ่มน้อยมาก (Wallace. 1988)

คลอดีน แฟรงค์ส ดิคกี้ (Claudine Franks Dickey) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลาเรียนกับการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ พบว่า นักศึกษาที่มีระดับของการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพต่ำสุดก็คือนักศึกษาที่ลงทะเบียนเรียนน้อยที่สุด กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือผลการศึกษานี้สนับสนุนความคิดที่ว่าระยะเวลาเรียนมีอิทธิพลในทางบวกต่อการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ (Dickey. 1989) ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของเบ็คซี่ ไวแมน แบล็คเมอร์ (Betsey Wyman Blackmer) ที่ศึกษาพบว่า นักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่แตกต่างกันมีการรับรู้ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของวิชาชีพของคนในแง่มุมที่กว้างขวางออกไปมากขึ้น (Blackmer. 1989) นอกจากนี้ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้นยังคล้ายกับผลการศึกษาของเอ็ดนา เอส ซีเบลแมน (Edna S. Zebelman) ที่ศึกษาพบว่าจุด

มุ่งหมายในอาชีพ (Career Goal) ของนักศึกษาเปลี่ยนไปเมื่อศึกษาในวิชาชีพนั้น ๆ เป็นระยะเวลามากขึ้น (Zebelman. 1989)

นอกจากการเลือกอาชีพและวิชาเรียน ตลอดจนระยะเวลาที่เรียนจะมีอิทธิพลต่อการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพดังกล่าวข้างต้นแล้ว สิ่งแวดล้อมภายในสถานศึกษาก็มีอิทธิพลต่อการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพเช่นกัน เกี่ยวกับเรื่องนี้มาร์กาเร็ต เจ วอลเลซ ได้ศึกษาพบว่าสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษามีอิทธิพลต่อการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพมาก ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวอาจจะเป็นอิทธิพลในทางบวกหรือลบก็ได้ นอกจากสิ่งแวดล้อมแล้ว โครงสร้างในกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพของสถานศึกษา ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตร ปรัชญาของสถานศึกษา นโยบายและระเบียบกฎเกณฑ์ของสถานศึกษา การบริหาร กระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งรวมไปถึงการฝึกงานของนักศึกษา ต่างก็มีอิทธิพลต่อการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพของนักศึกษาในสถานศึกษานั้น ๆ ทั้งสิ้นด้วยเหตุนี้สถานศึกษาต่าง ๆ จึงควรที่จะให้ความสนใจเอาใจใส่เกี่ยวกับโครงสร้างในกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพในสถานศึกษาของตนให้มาก โดยเฉพาะการฝึกงานนั้นจะเป็นตัวกำหนดหรือเป็นเครื่องชี้ชะตาว่านักศึกษาจะเก่งช่ำชองในบทบาทและเข้าถึงเอกลักษณ์ของวิชาชีพของตนหรือไม่ มากน้อยเพียงใด (Wallace. 1988) ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวนี้คล้ายกับผลการศึกษาของเอ็ดนา เอส ซีเบลแมน ที่ศึกษาพบว่าบรรยากาศในสถานศึกษาส่งผลต่อจุดมุ่งหมายในอาชีพ (Career goal) ของนักศึกษามาก (Zebelman. 1989) ซึ่งในเรื่องอิทธิพลของโครงสร้างในกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพโดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับอิทธิพลของการฝึกงานที่ส่งผลต่อการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ ซึ่งรวมไปถึงเจตคติของนักศึกษาที่มีต่อวิชาชีพนั้น ๆ ด้วยนั้น มีผลการศึกษาอื่น ๆ ยืนยันเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้มากมาย เป็นต้นว่าผลการศึกษาของเบธาน การ์เตช (Garteiz. 1989) แคทเธอรีน คาเมรอน เชิร์ช (Church. 1989) ลินดา มารี สแตชชูรา (Stachura. 1989) เฟลิซิเดด คาเปลลา ดา ซานตา วีเอรา (Santa Viera. 1990) คาร์เน็ตต์ ลี ไวท์ (White. 1990) โจฮันนา เอลิซาเบ็ธ ฮาเมล (Hamel. 1991) ชาร์ลส์ สตีเว่น ไรท์ (Wright. 1992)

อนึ่ง ในการฝึกงานนี้ ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้นพบว่า มีตัวแปรหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จะทำให้การกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพเป็นไปด้วยดีในระหว่างการฝึกงานนั้น เป็นต้นว่าการสนทนาเป็นกลุ่ม (Group discussion) หลังจากการฝึกงาน เพื่อหาจุดบกพร่องที่จะต้องแก้ไขปรับปรุง (Wright. 1992) อาจารย์พี่เลี้ยงหรืออาจารย์ที่ปรึกษา (White. 1990) และ

โดยเฉพาะคณะผู้ร่วมฝึกงานที่จะช่วยให้คำแนะนำและเป็นกำลังใจให้แก่กันและกัน ตลอดจนเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้บุคคลที่เข้ารับการฝึกงานนั้น ๆ มีใจรักหรือมีเจตคติที่ดีต่อวิชาชีพนั้น ๆ ซึ่งจะทำให้เขาสามารถประกอบวิชาชีพนั้นได้อย่างมั่นคงถาวรต่อไปในอนาคต (Garteiz. 1989, Stachura. 1990)

นอกจากนี้ยังมีผลการศึกษาอื่น ๆ พบว่า มีตัวแปรอื่นที่นอกเหนือไปจากที่ได้หยิบมากล่าวข้างต้นที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ หรือต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติในระหว่างกระบวนการดังกล่าวนั้น เป็นต้นว่า การเจรจาต่อรองของนักศึกษากับคณาจารย์หรือผู้บริหารสถานศึกษาในการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นไปตามที่พวกตนคาดหวังต้องการ (Koff. 1989) การติดต่อสื่อสารและการสนับสนุนซึ่งกันและกันของผู้ร่วมวิชาชีพ ตลอดจนปฏิกิริยาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ (Murphy. 1991) ความเชื่อในศาสนา (Louw. 1989) การเปิดตัวยอมรับวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อหรือค่านิยมใหม่ ๆ (Alsawad. 1991) ความมีอิสระในการรับข่าวสารข้อมูล (Paine. 1989) และระดับความต้องการการรับรู้ (Cognition) ในเรื่องราวต่าง ๆ (Haugtvedt. 1988)

จึงกล่าวได้ว่า กระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพในสถานศึกษาที่จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาให้เป็นไปตามที่สังคมทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษานั้น ๆ คาดหวังต้องการ จะต้องคำนึงถึงตัวแปรต่าง ๆ มากมาย ที่จะมีอิทธิพลต่อกระบวนการดังกล่าว เป็นต้นว่า ระยะเวลาเรียน สภาพแวดล้อมในสถานศึกษา ตลอดจนโครงสร้างในกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ เป็นต้นว่า หลักสูตร ปรัชญาของสถานศึกษา นโยบายและระเบียบกฎเกณฑ์ของสถานศึกษา การบริหาร กระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรต่าง ๆ ซึ่งรวมไปถึงการฝึกงานของนักศึกษาด้วย

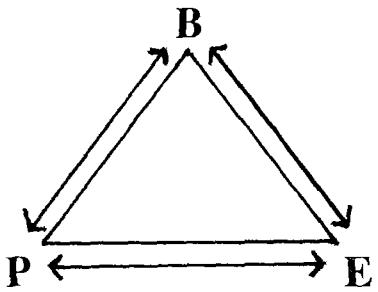
อนึ่ง ในการที่ผู้วิจัยจะเข้าไปทำการศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมนี้ ผู้วิจัยจะศึกษากระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพของสถาบันการศึกษาดังกล่าวเพื่อประกอบการศึกษาเจตคติครั้งนี้ด้วย โดยในการนี้ผู้วิจัยจะใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Solcial Learning Theory) ของอัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) เป็นกรอบความคิดทางทฤษฎี (Theoretical framework) เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพของสถาบันการศึกษาดังกล่าวโดยอย่างท่องแท้ และสามารถวิเคราะห์กระบวนการดังกล่าวได้อย่างเป็นระบบ

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงใคร่ที่จะบอกกล่าวถึงทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมไว้ ณ ที่นี้ โดยสังเขปดังต่อไปนี้

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา
(Albert Bandura's Social Learning Theory)

แนวความคิดพื้นฐาน

แบนดูรา (Bandura. 1986 : 24) เชื่อว่าการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์นั้นต้องวิเคราะห์เงื่อนไขและสิ่งเร้าของพฤติกรรม ซึ่งส่งให้เป็นตัวเสริมแรงให้เงื่อนไขนั้น ๆ คงอยู่ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา มีทัศนะว่าพฤติกรรม (Behavior) ของมนุษย์ซึ่งศึกษาเป็นปัจจัยด้านที่ปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยหลักสองปัจจัยคือ ปัจจัยส่วนบุคคล (Personal Factors) และปัจจัยที่อิทธิพลต่อสภาพแวดล้อม (Environmental influences) พฤติกรรมนั้นอาจจะได้รับอิทธิพลจากสองปัจจัยดังกล่าวแล้ว ยังมีอิทธิพลต่อปัจจัยทั้งสองด้วย โดยปัจจัยทั้งหลายนี้ต่างเป็นตัวกำหนดซึ่งกันและกัน ดังภาพประกอบ 3



ภาพประกอบ 3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยสามปัจจัยซึ่งเป็นตัวกำหนดซึ่งกันและกัน คือ พฤติกรรม (B) ปัจจัยส่วนบุคคล (P) และสภาพแวดล้อม (E) (Bandura. 1986 : 24)

แบนดูราเรียกลักษณะนี้ว่าเป็นปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดซึ่งกันและกัน แบนดูราเห็นว่าในชีวิตจริงของมนุษย์ นอกจากมนุษย์จะได้รับอิทธิพลจากสิ่งเร้าแล้ว มนุษย์ก็มีอิทธิพลต่อสิ่งเร้า (ทั้งสำหรับตนเองและผู้อื่น) ด้วย นอกจากนี้มนุษย์มีความคิดความเชื่อและความคาดหวังที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของตนเองได้

การเรียนรู้จากการสังเกต (Observational learning)

ในประสบการณ์ชีวิตของบุคคลที่ผ่านมา จะพบว่าพฤติกรรมและการเรียนรู้ส่วนมากที่บุคคลกระทำอยู่ เป็นพฤติกรรมที่บุคคลเรียนรู้มาจากการสังเกตพฤติกรรมที่ดีและไม่ดีเมื่อพิจารณาจากบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งแหล่งการเรียนรู้ของบุคคลส่วนใหญ่คือ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน สถาบัน การศึกษา ชุมชน และสื่อมวลชนต่าง ๆ

สำหรับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมระบุว่า การเรียนรู้เป็นเรื่องของกิจกรรมการประมวลข่าวสาร โดยข่าวสารในที่นี้หมายถึงคำพูด ลายลักษณ์อักษร ลักษณะหรือรายละเอียดของการแสดงพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมที่จะส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรม มนุษย์เรียนรู้การแสดงพฤติกรรมส่วนมากจากการสังเกตตัวแบบ (Model) แล้วรับข่าวสารต่าง ๆ มาประมวลด้วย การแปรสภาพเป็นการแทนด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic representation) ที่จะเป็นเครื่องชี้แนะการกระทำในโอกาสต่อมา แบนดูราให้คำนิยามการทำตามตัวแบบว่า หมายถึงกระบวนการทำตามทางจิต (Psychological matching process) ความหมายนี้กว้างกว่าการเลียนแบบ (Imitation) ซึ่งจะใช้ในความหมายว่า การทำพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ แต่การทำตามตัวแบบนั้นรวมกระบวนการทางจิตในการรับข่าวสาร การเก็บจำข่าวสาร การกระทำ และการจูงใจเข้าไว้ด้วย แบนดูราเห็นว่าการทำตามตัวแบบสามารถจำแนกตามประเภทของสื่อต่าง ๆ ได้หลายประเภท และมีผลต่อมนุษย์ได้หลายด้าน (Bandura. 1986 : 48)

สื่อของตัวแบบ

ตัวแบบมีหลายประเภททั้งที่มีชีวิตและที่เป็นสัญลักษณ์ โดยตัวแบบสามารถมีผ่านสื่อได้ 4 ประเภทคือ 1) การทำตามแบบที่เป็นพฤติกรรม (Behavioral modeling) ตัวแบบในขณะนั้นแสดงพฤติกรรมให้บุคคลเห็น 2) การทำตามตัวแบบที่เป็นวาจา (Verbal modeling) ตัวแบบประพูดบอกหรือเขียนบอกว่าจะทำอะไรได้อย่างไร 3) การทำตามตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์ (Symbolic modeling) หมายถึง ตัวแบบที่บุคคลสังเกตผ่านสัญลักษณ์ เช่น โทรทัศน์ ภาพยนตร์ สิ่งพิมพ์ประเภทต่างๆ เป็นต้น 4) การทำตามตัวแบบที่เป็นความรู้สึกจากการสัมผัส (Kinesthetic modeling) ตัวแบบชนิดนี้ใช้มากกับคนหูหนวก ตาบอด ในการฝึกพูด ฝึกอ่าน และฝึกเขียน เช่น ให้นักเรียนสัมผัสริมฝีปากและคอของครู (Bandura. 1986 : 70 - 72)

กระบวนการเรียนรู้จากการสังเกต (Multiprocess analysis of observational-learing) (Bandura. 1986 : 51 - 69)

การเรียนรู้จากการสังเกตเป็นวิธีการขั้นพื้นฐานอันหนึ่งของพัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพและสังคม บุคคลเรียนรู้จากการสังเกตตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของชีวิต ในขณะที่เด็กมีพัฒนาการไปพร้อม ๆ กัน ทั้งทางด้านอารมณ์ สังคม ร่างกาย สติปัญญา และบรรลุวุฒิภาวะเป็นขั้น ๆ ไปนั้น เด็กจะค่อย ๆ เลียนแบบพ่อแม่และรับเอาคุณลักษณะต่าง ๆ เข้าไว้ เมื่อสังคมของเด็กกว้างขวางเด็กอาจจะเรียนรู้จากการสังเกตจากบุคคลอื่นจนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่ การเรียนรู้จากการสังเกตก็ยังเกิดขึ้นอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามพฤติกรรมและบุคลิกภาพของบุคคลไม่ได้เหมือนกับตัวแบบที่ได้จากการสังเกตไปทุกอย่าง บุคคลจะรับเอามาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งอาจมีความคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างไปจากตัวแบบก็ได้ (Miller. 1967)

แบนดูรา (Bandura. 1986 : 47 - 105) ได้กล่าวถึงวิธีการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้สองวิธีคือ 1) การเรียนรู้จากผลกรรม (Learning by response consequences) เป็นการเรียนรู้จากการมีประสบการณ์ตรงว่าการกระทำใดจะก่อให้เกิดผลกรรมใด ในชีวิตประจำวันการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์บางอย่างก็ได้รับผลทางบวกบางอย่างก็ได้รับผลทางลบ ลักษณะของผลกรรมจึงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ในอนาคต มนุษย์จะเลือกทำเฉพาะพฤติกรรมที่จะทำให้เกิดผลทางบวกและไม่ทำพฤติกรรมที่จะทำให้เกิดผลทางด้านลบ 2) การเรียนรู้จากตัวแบบ (Learning through modeling) การเรียนรู้อาจเป็นสิ่งที่ยากยิ่งและอาจมีอันตรายได้ ถ้ามนุษย์ต้องการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง จนกว่าจะพบว่าควรทำอย่างไรจึงจะได้รับผลที่ต้องการแต่มนุษย์ส่วนมากสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้จากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นเป็นแบบอย่างว่าควรจะทำพฤติกรรมใหม่ได้อย่างไร โดยทำให้ไม่ต้องมีการลองผิดลองถูก และยังได้รวบรวมความรู้นั้นไว้เพื่อนำมาใช้การกระทำพฤติกรรมใหม่ ๆ ติดต่อกันเป็นชุดจากการสังเกตพฤติกรรมของตัวแบบเพียงครั้งเดียวและไม่ต้องอาศัยการฝึกซ้อมแต่ประการใดก็สามารถทำได้ดีเกือบสมบูรณ์แบบ

แบนดูราได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนมากในการเรียนรู้ทางสังคมตัวแบบมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมจากการเรียนรู้โดยการสังเกต ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าวมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการคือ

1. กระบวนการใส่ใจ (Attentional process) หมายถึง การที่บุคคลใดใส่ใจและสนใจรับรู้พฤติกรรมของตัวแบบ บุคคลจะต้องเริ่มด้วยการให้ความสนใจว่ามีตัวแบบกำลังทำ

พฤติกรรมอยู่ ตัวแบบมักเป็นผู้ที่มีความสำคัญ เด่น มีเกียรติในสังคมก็จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจได้ง่าย การเรียนรู้จากการสังเกตจะเกิดขึ้นได้มากเมื่อบุคคลใส่ใจต่อพฤติกรรมของตัวแบบการใส่ใจจะมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยสองปัจจัยคือ

1.1 เหตุการณ์ที่เป็นตัวแบบ (Modeled events) ซึ่งได้แก่ 1) ความเด่นชัดของตัวแบบ (Salience) ถ้าตัวแบบเด่นชัดมากย่อมดึงดูดความสนใจได้มากกว่าที่ไม่เด่นชัด 2) ทิศทางของอารมณ์ความรู้สึกที่ผู้สังเกตมีต่อตัวแบบ (Affective valence) ถ้าผู้สังเกตชอบตัวแบบ การใส่ใจกับพฤติกรรมตัวแบบย่อมมากกว่าเมื่อผู้สังเกตไม่ชอบตัวแบบ 3) ความซับซ้อนของเหตุการณ์ (Complexity) ถ้ามีน้อยก็ได้รับการใส่ใจมากกว่าเหตุการณ์ที่ซับซ้อนมาก 4) จำนวนตัวแบบ (Prevalence) ถ้ามีมากหรือหลากหลายจะเรียกความสนใจจากผู้สังเกตได้มาก 5) คุณค่าในการใช้ประโยชน์ (Functional value) ถ้าพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดงออกมากเกิดผลบางอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อผู้สังเกต จะได้รับการใส่ใจมากกว่าทางตรงกันข้าม เช่น ผู้ที่สนใจอาชีพเสริม จะให้ความสนใจกับรายการโทรทัศน์ หรือสิ่งพิมพ์ที่สอนการทำอาชีพเสริมต่าง ๆ

1.2 การรับรู้ของผู้สังเกต (Observer attributes) ได้แก่ 1) ความสามารถในการรับรู้ของผู้สังเกต (Perceptual capabilities) ผู้ที่มีความสามารถในการรับรู้สูงจะมีโอกาสใส่ใจมากกว่าผู้ที่มีความสามารถในการรับรู้ต่ำ 2) ชุดการรับรู้ (Perceptual set) หมายถึงแนวทางการรับรู้ของบุคคลซึ่งสะสมมาจากประสบการณ์ในอดีต ซึ่งช่วยกำหนดแง่มุมที่ผู้สังเกตได้ใส่ใจและแนวทางในการตีความสิ่งที่ได้เห็นได้ยิน 3) ความสามารถทางการรู้คิด (Cognitive capabilities) ผู้มีปัญญาสูงกว่ามีโอกาสสังเกตรายละเอียดของพฤติกรรมของตัวแบบได้มากกว่าผู้ที่มีปัญญาต่ำกว่า 4) ระดับความตื่นตัว (Arousal level) การวินิจฉัยทางจิตวิทยาพบว่าบุคคลที่มีความตื่นตัวระดับปานกลางมีโอกาสใส่ใจกับพฤติกรรมของตัวแบบมากกว่าบุคคลที่มีความตื่นตัวต่ำหรือสูง 5) ความชอบที่สะสมมาแล้ว (Acquired preferences) ผู้สังเกตมักมีความชอบสังเกตตัวแบบบางชนิดมากกว่าตัวแบบบางชนิด ดังนั้นตัวแบบที่สอดคล้องกับความชอบของผู้สังเกต ผู้สังเกตจะใส่ใจกับตัวแบบนั้นได้มาก เช่น เด็กชอบดูการ์ตูนมาก ตัวการ์ตูนก็มีโอกาสเป็นตัวแบบให้กับเด็กได้มาก

2. กระบวนการเก็บจำ (Retention process) เป็นกระบวนการที่จำเป็นอย่างยิ่งเมื่อเกิดการให้ความสนใจรับทราบการกระทำของตัวแบบ บุคคลจะต้องมีวิธีการที่จะจดจำการกระทำของตัวแบบในรูปของสัญลักษณ์ แบนดูราคิดว่ากระบวนการเชิงสัญลักษณ์เกิดจาก

ความเกี่ยวเนื่องกันของสิ่งเร้า (Stimulus continguity) คือ ความเกี่ยวกันของสิ่งเร้าต่าง ๆที่เกิดด้วยกัน เช่น เห็นเครื่องเจาะผนังทำด้วยไฟฟ้า อาจทำให้นักเห็นภาพการกระทำของตัวแบบว่าจะต้องวางมืออย่างไรและกดลงไปอย่างไร โดยเฉพาะในกรณีผู้สังเกตไม่มีโอกาสทำพฤติกรรมตามตัวแบบในขณะสังเกต กระบวนการเก็บจำมีปัจจัยหลักสองปัจจัยคือ

2.1 การเก็บจำ ประกอบด้วย 1) การเก็บรหัสเป็นสัญลักษณ์ (Symbolic coding) มีสองวิธีคือ การเก็บจำเป็นภาพและการเก็บจำเป็นคำพูด 2) การจัดระบบทางการรู้คิด(Cognitive organization) รวมถึงการเลือกรับรู้พฤติกรรมของตัวแบบ เป็นวิธีการเฉพาะตัวในการเก็บจำและระลึกสิ่งที่ได้พบเห็น 3) การฝึกซ้อมทางการรู้คิด (Cognitive rehearsal) เป็นการนำแบบพฤติกรรมของตัวแบบฝึกซ้อมในใจ หากบุคคลมีการฝึกซ้อมทางการรู้คิด เขามีโอกาสจำแบบแผนพฤติกรรมของตัวแบบไว้ได้มาก 4) การฝึกซ้อมการกระทำ (Enactive rehearsal) เป็นการลงมือฝึกซ้อมแบบแผนการกระทำตามที่ได้สังเกตมา อาจเป็นในขณะที่ตัวแบบยังปรากฏให้เห็น หรือในกรณีที่ตัวแบบไม่ปรากฏให้เห็นแล้ว บุคคลที่มีการฝึกซ้อมการกระทำมากมีโอกาสเก็บจำนวนพฤติกรรมของตัวแบบไว้ได้มาก

2.2 ลักษณะของผู้เก็บจำประกอบด้วย 1) ทักษะทางการรู้คิด (Cognitive skills) หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่จะเก็บรหัสเป็นสัญลักษณ์ที่จะจดจำเป็นเวลานานได้ 2) โครงสร้างทางการรู้คิด (Cognitive structures) หมายถึง การจัดระบบทางการรู้คิดหลายระบบเข้าด้วยกันเป็นระบบใหญ่ ที่สะดวกต่อการระลึกระบบใดระบบหนึ่งมาใช้งาน บุคคลที่มีทักษะทางการรู้คิดดีและโครงสร้างทางการรู้คิดที่เป็นระเบียบสามารถเก็บจำนวนแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่พบเห็นได้มากกว่าบุคคลมีลักษณะดังกล่าวน้อย

3. กระบวนการกระทำ (Production processes) เป็นกระบวนการที่ผู้สังเกตนำเอาการเก็บจำนวนสัญลักษณ์มาแปลเป็นการกระทำ มีปัจจัยหลักสองปัจจัยคือ

3.1 การกระทำ ประกอบด้วย 1) การระลึกภาพจากการรู้คิด (Cognitive representation) เป็นการระลึกภาพแบบแผนพฤติกรรมของตัวแบบที่ผู้สังเกตได้เก็บจำไว้ในการรู้คิดออกมา หากผู้สังเกตระลึกภาพจากการรู้คิดได้แม่นยำ เขามีโอกาสทำพฤติกรรมตามแบบแผนของตัวแบบได้มากขึ้น 2) การสังเกตการกระทำของตนเอง (Observation of enactments) ในกระบวนการเน้นการที่ผู้สังเกตสังเกตการกระทำของตนเอง รวมทั้งการสังเกตความรู้สึกต่าง ๆ ภายในการฟังและการมองการกระทำของตนเอง 3) ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback information) จากการสังเกตการกระทำของตนเองและจากข้อมูลย้อนกลับจากภายนอก เช่น

การบอกเล่าของผู้อื่น การเทียบเคียงการกระทำกับความคิดรวบยอด (Conception matching) เป็นการนำเอาการสังเกตการกระทำที่ได้เป็นข้อมูลย้อนกลับมาเทียบเคียงกับการกระทำที่เก็บเป็นภาพไว้ในการรู้คิด ถ้ามีส่วนใดผิดเพี้ยนอยู่ ผู้สังเกตก็สามารถปรับปรุงตนเองเพื่อให้กระทำพฤติกรรมที่สังเกตได้

3.2 ลักษณะของผู้กระทำ ประกอบด้วย 1) ความสามารถทางกาย (Physical capabilities) ที่จะทำพฤติกรรมที่สังเกตนั้นได้ 2)องค์ประกอบในพฤติกรรมย่อย (Component subskills) ซึ่งประกอบกันเป็นแบบแผนของพฤติกรรม หากขาดอย่างใดอย่างหนึ่งจะทำให้การกระทำพฤติกรรมไม่ครบถ้วนหรือทำไม่ได้เลย เช่น นักเรียนที่หูตึงจะมีความลำบากในการเลียนแบบการออกเสียงภาษาต่างประเทศของครู หรือในการฝึกการร้องเพลงหากนักเรียนมีหลอดเสียงที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการร้องเพลง นักเรียนก็ไม่สามารถร้องเพลงตามตัวแบบได้

แบนดูราได้แยกความแตกต่างระหว่างการได้เรียนรู้พฤติกรรม (Acquisition) กับการกระทำ (Performance) เพราะบุคคลไม่ได้กระทำพฤติกรรมทุกพฤติกรรมตามที่ตนได้เรียนรู้มา บุคคลอาจจะได้เรียนรู้พฤติกรรมและจดจำจากการกระทำไว้ได้แต่อาจไม่แสดงพฤติกรรมนั้นออกมาเลย หากการแสดงพฤติกรรมนั้นไม่ได้เกิดประโยชน์อะไรกับตัวเขาเลย หรือการแสดงพฤติกรรมนั้นจะตามมาด้วยการถูกลงโทษ

4. กระบวนการจูงใจ (Motivational processes) เป็นกระบวนการที่จูงใจให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่ตนเองจดจำ และมีความสามารถกระทำได้ออกมา การเรียนรู้เกิดขึ้นได้กับบุคคลหลายคน แต่ในหมู่ผู้ที่เรียนรู้แล้วจะกระทำตามที่เรียนรู้หรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะของสถานการณ์ที่จะเอื้อให้การส่งเสริมหรือขัดขวางพฤติกรรม ถ้าบุคคลทราบว่าทำไปแล้วได้รางวัลก็จะทำ แต่ถ้าทำแล้วโดนลงโทษก็จะงดเว้นที่จะกระทำ กระบวนการจูงใจมีองค์ประกอบสองอย่างคือ สิ่งจูงใจกับลักษณะของผู้ที่ได้รับการจูงใจ

4.1 สิ่งจูงใจ (Incentives) หมายถึง สิ่งของ ปฏิกิริยาของผู้อื่น หรือปฏิกิริยาของบุคคลที่จะจูงใจให้บุคคลหรือไม่ทำพฤติกรรมหนึ่ง ๆ แบ่งได้เป็นสามประเภทคือ 1) สิ่งจูงใจภายนอก (External incentives) หมายถึง สิ่งจูงใจที่อยู่ภายนอกตัวบุคคลซึ่งจะจูงใจให้เขากระทำหรือไม่กระทำกิจกรรมที่ได้สังเกตมา ได้แก่ สิ่งที่จับต้องได้เช่น เงิน สิ่งของ เป็นต้น การกระตุ้นประสาทการรับรู้พื้นที่บุคคลพอใจและไม่พอใจ ปฏิกิริยาจากผู้อื่นทั้งที่เป็นปฏิกิริยาทางบวกและทางลบ ความพอใจที่สามารถควบคุมเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ โดยทำพฤติกรรมตามตัวแบบได้ 2) สิ่งจูงใจที่เห็นคนอื่นได้รับ (Vicarious incentives) หมายถึง แรงจูงใจที่เห็น

ผู้อื่นได้รับจากการกระทำพฤติกรรมหนึ่ง ๆ อาจเป็นสิ่งจูงใจที่น่าปรารถนาหรือไม่น่าปรารถนาสำหรับผู้สังเกต 3) สิ่งจูงใจของตนเอง (Self incentives) หมายถึง แรงจูงใจที่บุคคลให้กับตนเอง มีสองอย่างคือ สิ่งจูงใจจับต้องได้ซึ่งบุคคลให้กับตนเองให้กระทำหรือละเว้นการกระทำพฤติกรรมตามตัวแบบ และสิ่งจูงใจที่จับต้องไม่ได้ โดยบุคคลมีมาตรฐานสำหรับการกระทำสิ่งต่าง ๆ เป็นสิ่งจูงใจให้คนกระทำหรือละเว้นการกระทำนั้น ๆ ตามตัวแบบ

4.2 ลักษณะของผู้ได้รับการจูงใจ มีสามลักษณะคือ 1) การชอบสิ่งจูงใจต่าง ๆ (Incentive preferences) ในระดับที่แตกต่างกัน หมายถึง การที่บุคคลแต่ละคนมีความชอบสิ่งจูงใจบางประการมากกว่าสิ่งจูงใจอีกบางประการ 2) ความลำเอียงจากการเปรียบเทียบทางสังคม (Social compartive biases) หมายถึง ความลำเอียงในการเปรียบเทียบพฤติกรรมของตัวแบบว่าเหมาะสมกับตนเองหรือไม่ หากพฤติกรรมใดไม่เหมาะสมกับตน ก็จะจูงใจให้บุคคลไม่ทำตามตัวแบบ 3) มาตรฐานภายใน (Internal standards) หมายถึง มาตรฐานที่คนแต่ละคนมีอยู่ในใจของตนเองว่าพฤติกรรมเช่นไรของตัวแบบที่ตนจะทำตาม และพฤติกรรมเช่นไรที่จะไม่ทำตาม

สรุปได้ว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมโดยใช้กระบวนการเรียนรู้จากการสังเกตตัวแบบ น่าจะเป็นตัวการหนึ่งในการส่งเสริมให้บุคคลมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้ใกล้เคียงกับพฤติกรรมของตัวแบบได้ ทั้งนี้ทั้งนั้นการเรียนรู้ดังกล่าวจะต้องผ่านขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ 4 ขั้นคือ กระบวนการใส่ใจ กระบวนการเก็บจำ กระบวนการกระทำ และกระบวนการจูงใจ ซึ่งการเรียนรู้ทางสังคมที่เกิดจากการให้การศึกษาอบรมโดยตรงของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ โดยผ่านกระบวนการดังกล่าวข้างต้นนี้ มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อ "...การตะล่อมกล่อมเกลา (Shaping) และการดำรงรักษา (Maintaining) ไว้ซึ่งแบบแผนของพฤติกรรมสังคมอย่างมิพักต้องสงสัยเลย (Bandura and Walters. 1963 : 108)

อนึ่ง สำหรับกระบวนการกระทำ (Production process) นั้นในหนังสือหรือบทความวิชาการต่าง ๆ ใช้คำเรียกแตกต่างกันไปอยู่บ้าง เช่น ในหนังสือ Social Learning Theory ของอัลเบิร์ต แบนดูรา (Bandura. 1977) ได้ใช้คำเรียกกระบวนการนี้ว่า Motor reproduction process และในบทความทางวิชาการเรื่อง "Cross - Cultural Training Effectiveness : A Review and a Theoretical Framework for Future Research" ซึ่งเขียนขึ้นโดย เจ สจ๊วต แบล็ค (J. Stewart Black) และมาร์ค เมนเดน ฮอล (Mark Mendenhall) ได้ใช้คำรียก

กระบวนการดังกล่าวว่า Reproduction process อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีการใช้คำเรียกกระบวนการดังกล่าวแตกต่างกันไปบ้างดังกล่าว แต่ถ้อยคำที่แตกต่างกันไปบ้างนั้นก็ใช้เรียกกระบวนการในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ ใช้เรียกกระบวนการกระทำตามตัวแบบหรือการเลียนแบบตัวแบบต่าง ๆ ตลอดจนการสังเกตและการผลิตซ้ำการกระทำให้คนได้รับรางวัลหรือได้รับประโยชน์นั่นเอง

ผู้วิจัยเห็นว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมนี้สามารถนำไปประกอบกับทฤษฎีหรือแนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเจตคติในการศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่งทฤษฎีหรือแนวความคิดต่าง ๆ ดังกล่าวนี้มีความละม้ายคล้ายคลึงกันเป็นอย่างมาก อาทิเช่น แนวความคิดของแม็คไกวร์ (Mcguire. 1968) เกี่ยวกับขั้นตอนของกระบวนการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ซึ่งประกอบด้วย การใส่ใจ (Attention) ความเข้าใจ (Comprehension) การมีสิ่งใหม่เกิดขึ้น (Yielding) การเก็บเอาไว้หรือการเก็บจำ (Retention) และการกระทำ (Action) หรือทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเจตคติด้วยการเสริมแรง (Reinforcement) ของฮอฟแลนด์ เจนิส และเคลลี่ (Hovland, Jenis and Kelly. 1953 : 12 - 13) ที่กล่าวถึงอิทธิพลของการให้รางวัลและการลงโทษที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว เป็นต้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่านอกจากจะสามารถนำทฤษฎีหรือแนวความคิดต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นมาเป็นกรอบความคิดทางทฤษฎีในการศึกษาวิจัยครั้งนี้แล้ว ยังอาจนำไปประยุกต์ใช้เป็นข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกระบวนการการเรียนรู้หรือกระบวนการการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพของวิทยาลัยแสงธรรมหรือสถาบันการศึกษาอื่น ๆ เพื่อให้นักศึกษาหรือผู้เรียนของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เหล่านั้นมีเจตคติหรือพฤติกรรมที่ต้องการได้เป็นอย่างดี ดังเช่นที่ผู้ได้ทำการศึกษาวิจัยและได้ให้ข้อเสนอแนะในเรื่องดังกล่าวโดยอาศัยพื้นฐานความคิดจากทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นไว้บ้างแล้ว เช่น เจ สจ๊วต แบล็ค และมาร์ค เมนเดนฮอล (Black and Mark Mendenhall. 1990) ซึ่งได้ศึกษาประสิทธิภาพของการฝึกอบรมข้ามวัฒนธรรม (Cross-cultural training effectiveness) โดยใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูราเป็นกรอบความคิดทางทฤษฎีในการศึกษาดังกล่าว และได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ในการฝึกอบรมเรื่องที่นับว่าเป็นเรื่องที่ใหม่มากสำหรับผู้อบรม เช่น การให้การฝึกอบรมวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของผู้รับการฝึกอบรมมาก ๆ หรือเป็นเรื่องที่ผู้รับการฝึกอบรมไม่คุ้นเคย หรือเป็นสิ่งที่ไม่เหมือนกับความรู้หรือประสบการณ์เดิมของผู้รับการฝึกอบรมนั้น จะต้องใช้ระยะเวลา

ฝึกอบรมนานขึ้น และใช้ตัวแบบที่ดีต่าง ๆ น่าสนใจตลอดจนให้สิ่งล่อใจหรือใช้กระบวนการเสริมแรงเพื่อให้ผู้รับการฝึกอบรมเกิดความสนใจ การเก็บจำ และการผลิตซ้ำ ตามตัวแบบเหล่านี้มากเป็นพิเศษ ผู้รับการฝึกอบรมหรือผู้เรียนจึงจะเกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติตามที่คาดหวังต้องการได้ ซึ่งในกรณีของวิทยาลัยแสงธรรมนั้น ทฤษฎีหรือแนวความคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น โดยเฉพาะทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา อาจจะนำมาใช้อธิบายกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ ตลอดจนการเรียนรู้ทางสังคมของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาจจะนำมาใช้เป็นกรอบความคิดทางทฤษฎีในการเสนอข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปรับปรุงกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ ตลอดจนการเรียนรู้ทางสังคม โดยเฉพาะการเรียนรู้ในสิ่งที่แตกต่างไปจากประสบการณ์เดิม หรือเจตคติเดิมของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมได้เป็นอย่างดี

นอกจากผู้วิจัยจะใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ตลอดจนทฤษฎีหรือแนวความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเจตคติดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยยังใช้ทฤษฎีหรือแนวความคิดอื่น ๆ มาประกอบในการศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมด้วย เนื่องจากการเกิดหรือการเปลี่ยนแปลงเจตคตินั้นมีที่มาจากแหล่งต่าง ๆ หลายแหล่งด้วยกัน ทั้งภายในและภายนอกสถาบันการศึกษา ทั้งจากอดีตและปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดจากวิธีการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ และเศรษฐกิจ (Historical and Economic Approach) ที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจ เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงการเกิดหรือการเปลี่ยนแปลงเจตคติของบุคคลที่อยู่ในบริบททางประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจนั้น ๆได้อย่างถ่องแท้ (Zaslavsky and Daniel Liberatore. 1977 : 266 - 268) หรือทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Functionalism) ที่กล่าวว่า บุคคลจะพยายามพัฒนาเจตคติที่เห็นว่าจะก่อประโยชน์ให้แก่ตนมากที่สุด (Zaslavsky and Daniel Liberatore. 1977 : 268 - 270) เป็นต้น นอกจากนี้ผู้วิจัยจะศึกษาบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกิดและการเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมที่นอกเหนือไปจากที่ได้หยิบยกกล่าวมาข้างต้นแล้ว เป็นต้นว่า บริบททางด้านสังคม การเมือง วัฒนธรรม ศาสนา และการศึกษา เพื่อที่จะได้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวอย่างถ่องแท้ และสามารถที่จะนำความรู้ความเข้าใจดังกล่าวมาใช้ในการศึกษาอธิบาย และเสนอข้อเสนอแนะในเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพ ตลอดจนการเรียนรู้ทางสังคม ของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมต่อไปอีกด้วย

ยิ่งไปกว่านั้น ผู้วิจัยจะนำแนวความคิดของเฉลียว บุรีภักดี ที่เห็นว่ากระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพของสถาบันการศึกษาใดก็ตามควรจะเน้นเป็นพิเศษถึง "...การได้รู้ในความจริงของโลก ซึ่งเป็นความจริงที่เป็นประโยชน์ในการทำการงาน และได้นำความรู้นั้นไปใช้ในการทำงาน..." (เฉลียว บุรีภักดี. 2536) มาใช้ประกอบการศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม และกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพตลอดจนการให้การเรียนรู้ทางสังคมของสถาบันการศึกษาดังกล่าวว่ามีจุดเน้นหรือการให้ความสำคัญในประเด็นดังกล่าวหรือไม่ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ เฉลียว บุรีภักดี ได้แสดงทัศนะว่าการให้การศึกษาอบรมโดยทั่วไปมักจะให้การศึกษาอบรมกันแต่ในสิ่งที่เป็นปทัสถานที่สังคมได้สร้างขึ้น (Established norm) โดยแทบจะไม่มีการแนะนำสั่งสอนให้ผู้เรียนเกิดสติปัญญาที่แท้จริง ตลอดจนรู้จักสำรวจตรวจสอบดูว่าปทัสถานที่สังคมได้สร้างขึ้น และได้รับการปลูกฝังถ่ายทอดสืบต่อกันมานั้นมีความถูกต้องดีงามหรือมีความจริงแท้หรือไม่ กล่าวถึงนัยหนึ่งคือ สถาบันการศึกษาต่าง ๆ เป็นจำนวนมากในปัจจุบันยังไม่ได้ส่งเสริมให้ผู้เรียนเข้าถึงสัจธรรมแห่งความเป็นจริง (Truth of reality) ดังนั้นเมื่อผู้เรียนจบการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้ออกไปทำงานจึงมักจะเอาอคติเป็นตัวนำมิได้เอาความจริงเป็นตัวนำ และก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ติดตามมานัปการ ซึ่งถ้าหากว่ามีการนำเอาสัจธรรมแห่งความเป็นจริงไปสร้างหลักสูตรก็จะสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดสติปัญญาหรือความรู้ที่แท้จริงและปราศจากอคติใด ๆ ซึ่งจะช่วยให้บุคคลนั้นสามารถทำงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยังผลให้สังคมโดยส่วนรวมมีความเจริญก้าวหน้าและความปกติสุขตามไปด้วย (เฉลียว บุรีภักดี. 2536)

1.3 <u>เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับสังคมหรือกลุ่ม</u>

ในการที่ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม ผู้วิจัยคิดว่าผู้วิจัยน่าที่จะได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมหรือกลุ่ม เพื่อที่จะได้เกิดความเข้าใจอย่างกว้างขวางลึกซึ้งกับเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมหรือกลุ่มในแง่มุมต่าง ๆ เป็นต้นว่า การควบคุมทางสังคมหรืออิทธิพลของสังคมหรือกลุ่ม ลักษณะเฉพาะของกลุ่ม และความผนึกแน่นของกลุ่ม (Group cohesion) เนื่องจากผู้วิจัยเชื่อว่าพฤติกรรม ตลอดจนเจตคติของมนุษย์มิได้เกิดจากสูญญากาศหรือความว่างเปล่า แต่พฤติกรรมของมนุษย์แต่ละอย่างนั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นแบบแผนขึ้น และไม่เพียงแต่พฤติกรรมของปัจเจกบุคคลเท่านั้นที่มี

แบบแผน พฤติกรรมระหว่างสังคมหรือกลุ่มคนก็มีแบบแผนหรือลักษณะเฉพาะของสังคมหรือกลุ่ม ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับสังคมและกลุ่มในหัวข้อต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นอย่างละเอียด และใคร่ที่จะประมวลมาเสนอไว้ในงานวิจัยนี้ดังต่อไปนี้

1.3.1 <u>การควบคุมทางสังคม</u> (Social control)

สังคมไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนขนาดใหญ่หรือกลุ่มคนขนาดเล็ก ต่างก็ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลในการหล่อหลอมลักษณะนิสัย เจตคติ จิตสำนึก ความเชื่อ การตัดสินคุณค่า และการประพฤติปฏิบัติตนของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ด้วยกันทั้งสิ้น (Ross. 1968 : 204)

ในแต่ละสังคมนั้น สมาชิกของสังคมนั้น ๆ จะมีความผูกพันทางสังคมต่อกัน ความผูกพันดังกล่าวนี้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวมีพื้นฐานอยู่บนปทัสถานและค่านิยมซึ่งคนในสังคมนั้น ๆ ยึดถือหรือมีอยู่ร่วมกัน และสิ่งนี้ได้ถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งโดยกระบวนการการเรียนรู้หรือการกล่อมเกลาทางสังคม (Nisbet. 1970 : 17) สังคมเป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์ (Eitzen. 1985 : 145) ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีหลายลักษณะ เช่น ความร่วมมือ การปรับตัวหรือโอนอ่อนเข้าหากัน การคุกคามหรือการข่มขู่ และความขัดแย้ง ถ้าสังคมไม่มีปทัสถานที่จะควบคุมความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมให้อยู่ในกฎระเบียบหรือประเพณีปฏิบัติสังคมนั้นก็อาจจะเกิดความวุ่นวายโกลาหลขึ้นมาได้ ทุกสังคมจึงจัดให้มีปทัสถานหรือระเบียบที่มีความหมายให้แก่สมาชิกของตน (Shaw. 1971 : 247)

ปทัสถานมิใช่แต่จะมีเฉพาะปทัสถานทางศีลธรรมที่ใช้สำหรับตัดสินความถูกผิดเท่านั้น แต่ยังมีปทัสถานในเรื่องต่าง ๆ มากมาย เช่น ปทัสถานทางสุนทรียศาสตร์ที่ใช้สำหรับตัดสินความสวยงามหรือความน่าเกลียด เป็นอาทิ และทุก ๆ สถาบันหรือแวดวงของมนุษย์ต่างก็มีปทัสถานของตน เช่น ปทัสถานธุรกิจ ปทัสถานทางวิชาการ ปทัสถานทางด้านกีฬาซึ่งเรียกว่ากติกา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เราอาจแบ่งปทัสถานออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆที่มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด คือปทัสถานทางศาสนา และปทัสถานทางโลกหรือปทัสถานฆราวาส ปทัสถานทางศาสนาเป็นปทัสถานสบายเป็นเรื่องสำคัญเหมือนปทัสฐานทางโลกที่เน้นความสำคัญของเกณฑ์ดังกล่าวมาก (Nisbet. 1970 : 56)

นอกจากปทัสถานทางสังคมแล้ว สังคมยังสร้างกฎเกณฑ์อื่น ๆ ขึ้นมาสนับสนุนปทัสถานอีกหลายอย่าง เช่น ระบบค่านิยม ความเชื่อทางสังคม อุดมการณ์ ระบบสัญลักษณ์ และสถาบันทางสังคม และสำหรับปทัสถานทางสังคมก็ยังแบ่งได้เป็นหลายประเภท นักสังคมวิทยาบางท่านเช่นเปียสเทด (Biersted) ได้จำแนกปทัสถานออกเป็น 14 ประเภทด้วยกันคือ วิถีชาวบ้าน จารีต กฎหมาย กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ ข้อบัญญัติ ข้อตกลงหรืออนุสัญญา ประเพณี สิ่งต้องห้าม สมัยนิยม ความนิยมชั่วครู่ งานพิธี พิธีกรรม และมารยาททางสังคม (งามพิศ สัตย์สงวน. 2534 : 86; อ้างอิงมาจาก Robert Biersted. 1970 : 212)

ในแต่ละสังคม สมาชิกของสังคมนั้น ๆ จะถูกกล่อมเกลาทางสังคมให้มีความรู้สึกนึกคิดและการประพฤติปฏิบัติตนไปตามค่านิยมและแบบแผนปทัสถาน (Normative pattern) ที่คนในสังคมนั้น ๆ มีหรือยึดถือ นอกจากนี้สมาชิกที่อยู่ในสังคมเดียวกันยังมีบทบาทสำคัญมากในการตะล่อมกล่อมเกลา (Shaping) ความรู้สึกนึกคิดหรือเจตคติ และความประพฤติของคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันนั้นด้วย ซึ่งโดยปกติแล้วมนุษย์เรามักจะพยายามปรับตัวให้เข้ากับปทัสถานของสังคมหรือความคาดหวังต้องการของผู้อื่นที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ถึงแม้ในทุกสังคมจะมีคนที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนหรือคนนอกคอก (Deviant) อยู่บ้างก็ตามที ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่ามนุษย์ทุกคนต้องให้ผู้อื่นยอมรับตนหรือกลัวการถูกสังคมลงโทษ (Sanction) เขาจึงพยายามทำตามสิ่งที่ผู้อื่นในสังคมนั้น ๆ เห็นว่าดีหรือทำตามการตัดสินคุณค่า (Value Judgement) ของสังคม (Dressler. 1969 : 68 - 69)

มนุษย์เป็นผลผลิตของสังคมหรือวัฒนธรรมของสังคมของตน(Eitzen. 1985 : 153) ยิ่งเราเจริญเติบโตขึ้นมาเท่าใด ผู้อื่นในสังคมก็จะยิ่งมีอิทธิพลต่อเรามากขึ้นเท่านั้น การตัดสินประเมินพฤติกรรมของเราโดยผู้อื่นที่เราคิดว่าเป็นคนสำคัญที่จอร์จ เฮอร์บาร์ต มีด (George Herbart Mead) เรียกว่า "ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ" (Significant others) ทั้งในแง่บวกและแง่ลบนั้นมีความสำคัญต่อเรามาก ยิ่งเราเจริญเติบโตมากขึ้น เราก็จะยิ่งคิดอย่างละเอียดถี่ถ้วนมากขึ้นว่า "ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ" ของเราคือใครหรือคือคนกลุ่มใด กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เราจะค่อย ๆ เลือก "กลุ่มอ้างอิง" (Reference group) ที่เราใช้ในการประเมินและตะล่อมกล่อมเกลาพฤติกรรมของเรา (Gordon. 1988 : 57 - 59) ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ชาร์ลส์ ฮอร์ตัน คูลี่ย์ (Charles Horton Cooley) ได้กล่าวว่า ในการนี้เราจะคิดถึงทัศนะของผู้อื่นที่มีต่อเราอยู่ในใจของเราหรือสร้างภาพพจน์ (Image) ของเราขึ้นมาตามทัศนะของผู้อื่น และการพัฒนาความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตัวเราเองจะมีพื้นฐานอยู่บนภาพพจน์ดังกล่าวนี้ ซึ่งอัตตา (Self) หรือความรู้สึก

นึกคิดเกี่ยวกับตัวเราเองดังกล่าวนี้คูลี่ย์เรียกว่า "อัตตากระจกเงา" (Looking glass self) (Gordon. 1988 : 69; citing Cooley.1902)

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ดังนั้นมนุษย์จึงมักจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอยู่เสมอ และในการปฏิสัมพันธ์กันนี้ บุคคลที่มีการปฏิสัมพันธ์กันนั้นฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดอาจมีอิทธิพลต่อผู้อื่น หรือต่างฝ่ายต่างมีอิทธิพลต่อกัน (Shaw. 1971 : 9 - 10) และเกี่ยวกับเรื่องอิทธิพลนี้ โรเบิร์ต เอ ดาล (Robert A. Dahl) ได้ให้ทัศนะว่าคำว่าอิทธิพลนั้นเป็นคำกลาง ๆ ที่สามารถนำมาใช้บรรยายถึงความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อกันได้อย่างรวม ๆ มากที่สุด และอิทธิพลมีทั้งอิทธิพลในแง่บวกและอิทธิพลในแง่ลบ สิ่งที่เราน่าจะสนใจก็คือ อิทธิพลในแง่บวกซึ่งเป็นอิทธิพลที่ทำให้ผู้อื่นเห็นคล้อยตามหรือปฏิบัติตามเรา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อิทธิพลในทางบวกทำให้เราสามารถควบคุมผู้อื่นตามเจตนารมณ์ของเราได้ (Dahl. 1984 : 36 - 37)

ในชีวิตประจำวันของมนุษย์นั้น มีการใช้อิทธิพลต่อกันในรูปแบบต่าง ๆ หลายอย่างหลายประการด้วยกัน เช่น การให้ข่าวสารข้อมูลผู้อื่นเพื่อให้เขาเห็นคล้อยตามหรือปฏิบัติตามเราโดยชี้ให้เห็นประโยชน์ที่จะได้หรือเสียไปของทางเลือกที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ ตามเราหรือไม่กระทำตามเรานั้น วิธีการนี้เรียกว่า "การชักชวน" (Persuasion) ส่วนวิธีการให้ข่าวสารข้อมูลที่เป็นเท็จหรือโกหกพกลมเพื่อให้ผู้อื่นเห็นคล้อยตามหรือปฏิบัติตามเราเรียกว่า "การชักจูง" (Inducement) (Dahl. 1984 : 38 - 39)

การชักชวนแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การชักชวนด้วยเหตุผล (Rational persuasion) เช่น หมอชักชวนคนไข้ให้เลิกสูบบุหรี่โดยเตือนคนไข้ว่า "ถ้าทุกคนไม่งดการสูบบุหรี่วันละสามซองแล้วละก็ คุณก็เสี่ยงอันตรายมากที่จะเป็นมะเร็งปอด และโรคหัวใจ" เป็นต้น และการชักชวนอีกประเภทหนึ่งก็คือ การชักชวนโดยการจัดกระทำ (Manipulative persuasion) ซึ่งต่างจากการชักชวนด้วยเหตุผลตรงที่ว่า การชักชวนด้วยเหตุผลเป็นการให้ข่าวสารข้อมูลอย่างบริสุทธิ์หรือแท้จริงที่สุด แต่การชักชวนประเภทหลังนั้นเป็นการชักชวนโดยการบิดเบือนความจริงโดยเจตนา โดยงดเว้นที่จะไม่กล่าวถึงความจริงหรือปิดบังความจริงบางอย่างที่จะมีผลต่อการตัดสินใจของผู้อื่น การโฆษณาส่วนใหญ่เชื่อเป็นรูปแบบหนึ่งของการชักชวนโดยการจัดกระทำ เช่น โฆษณาบุหรี่ยี่ห้อหนึ่งที่โฆษณาในลักษณะที่ว่าการสูบบุหรี่ยี่ห้อนั้นจะทำให้มีลักษณะชายชาตรีเต็มตัว แต่งดเว้นที่จะกล่าวว่าบุหรี่เป็นอันตรายต่อปอดและหัวใจ เป็นต้น อย่างไรก็ดี นักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงบางท่าน เช่น พลาโตได้แนะนำให้ใช้การชักชวนโดยการจัดกระทำนี้เพื่อที่จะสถาปนาสาธารณรัฐ (Republic) ในอุดมคติของท่านขึ้นมาให้เป็นผลสำเร็จ กล่าวอีกนัยหนึ่ง

ก็คือถ้าหากจะใช้การชักชวนโดยการจัดกระทำเป็นมรรควิธี (Means) เพื่อที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทาง (Ends) ที่ดีแล้ว และก็นับว่าไม่เป็นสิ่งที่ผิดหรือเลวร้ายแต่ประการใด (Dahl. 184 : 39 - 40)

สำหรับการชักจูงนั้นเป็นการหลอกล่อให้คนทำหรือไม่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น นายจ้างชักจูงโดยหลอกล่อให้ลูกจ้างเลิกล้มการหยุดงานโดยการกล่าวว่า "นี่ถ้าคุณเข้าไปร่วมหยุดงานประท้วงแล้วละก็ คุณจะไม่ได้ตำแหน่งใหม่ในบริษัทนี้นะ" คำกล่าวเช่นนี้นับเป็นการชักจูงโดยหลอกล่อลูกจ้าไม่ให้หยุดงานประท้วง โดยการนำตำแหน่งใหม่ที่ลูกจ้างหวังว่าตนคงจะได้รับค่าจ้างและสวัสดิการดีกว่าเดิมเป็นเครื่องล่อใจ

การชักจูงมี 3 ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ การชักจูงโดยใช้อำนาจ เช่น นายจ้างขู่คนงานว่า "การหยุดงานประท้วงเป็นการละเมิดสัญญาระหว่างบริษัทกับสหภาพแรงงาน ถ้าคุณประท้วงต่อไปแล้วละก็ผลจะเอาตัวคุณไปเข้าคุกภายใน 24 ชั่วโมง" การชักจูงประเภทที่สองคือการขู่เข็ญ (Coercion) เช่น ตัวแทนของสหภาพแรงงานขู่เข็ญคนงานที่หยุดประท้วงมิให้เลิกล้มการกระทำเช่นนั้น โดยขู่ว่าถ้าหากเขาเลิกล้มการหยุดงานแล้ว นอกจากจะไม่ได้งานใหม่ที่ดีขึ้นหรือได้รับเงินเดือนสูงขึ้นแล้ว เขาอาจจะถูกประทุษร้าย รวมทั้งสมาชิกในครอบครัวของเขาก็จะประสบอุบัติเหตุหรือถูกประทุษร้ายด้วย เป็นต้น ในกรณีนี้ก็นับได้ว่าคนงานผู้นั้นถูกขู่เข็ญให้ว่าต้องยอมรับทางเลือกที่ผู้ขู่เข็ญเป็นผู้เสนอคือ การหยุดงานประท้วงต่อไป และอาจกล่าวได้ว่าเขาไม่มีทางเลือกอื่นเลย เพราะถ้าเขาเลือกทางเลือกอื่นคือเลิกหยุดงานประท้วงก็จะต้องได้รับผลร้ายมากกว่านั้นมาก ส่วนการชักจูงประเภทที่สามนั้นเป็นการชักจูงที่รุนแรงที่สุดในบรรดาการชักจูงทั้ง 3 ประเภท คือ เป็นการชักจูงโดยใช้กำลังบังคับ เช่น การชักจูงของครูฝึกทหารหรือผู้คุมที่ชักจูงพลทหารหรือนักโทษให้กระทำหรือไม่กระทำบางสิ่งบางอย่างโดยการใช้กำลังบังคับอย่างรุนแรงเป็นต้น (Dahl. 1984 : 40 - 41)

นอกจากการควบคุมทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการควบคุมทางสังคมอีกประเภทหนึ่งคือ การควบคุมโดยการฝึก (Trained control) ซึ่งเป็นการควบคุมที่เกิดจากสมมติฐานที่ยอรับกันโดยทั่วไปประการหนึ่งก็คือ การเรียนรู้มาจากการเสริมแรง (Reinforcement) ของการกระทำใดการกระทำหนึ่งโดยวิธีการให้รางวัล ดังนั้นการควบคุมโดยการฝึกก็เป็นผลที่เกิดจากการชักชวนและการชักจูง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการชักชวนและการชักจูงให้เห็นผลประโยชน์หรือผลเสียของการที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นวิธีการที่จะควบคุมคนให้กระทำหรือไม่กระทำสิ่งหนึ่งโดยใช้หลักการเรียนรู้หรือการเสริมแรงดังกล่าวข้างต้น

การควบคุมโดยการฝึกถึงแม้จะมีค่าใช้จ่ายหรือมีการสิ้นเปลืองอยู่บ้าง แต่ก็เป็นสิ่งที่นับว่าคุ้มค่ามาก เมื่อการฝึกนั้นเสร็จสิ้นลงและได้ผลตามที่เราต้องการแล้วตามปกติแล้วก็จะนับได้ว่าค่าใช้จ่ายของการควบคุมโดยการฝึกนั้นมีค่าใช้จ่ายต่ำมาก เช่น การให้การฝึกอบรมเรื่องหน้าที่พลเมืองหรือกฎหมายแก่ประชาชน เมื่อการฝึกอบรมเช่นว่านั้นเสร็จสิ้นลงและประชาชนเคารพปฏิบัติตามกฎหมายแล้ว รัฐอาจจะประหยัดงบประมาณที่จะนำไปใช้เกี่ยวกับการรักษากฎหมาย เช่น กิจการด้านตำรวจ หรือการลงโทษผู้ประพฤติผิดกฎหมาย ซึ่งได้แก่ กิจการด้านราชทัณฑ์น้อยลงไปมาก จึงอาจกล่าวได้ว่า การควบคุมโดยการฝึก ถึงแม้จะมีค่าใช้จ่ายอยู่บ้าง แต่เมื่อเปรียบกับผลที่ได้รับแล้วก็นับว่าค่าใช้จ่ายนั้นต่ำมากหรือคุ้มค่ามากดังกล่าว (Dahl. 1984 : 39)

ในชีวิตประจำวันของมนุษย์เรานั้น กระบวนการเสริมแรงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาทั้งต่อตัวเราเองและผู้อื่น การเสริมแรงทั้งในแง่ของการให้รางวัลและการลงโทษที่เกิดขึ้นกับผู้อื่นที่อยู่ในสภาพการณ์แวดล้อมทางสังคมเช่นเดียวกับเราจะเป็นเครื่องกระตุ้นเรา และด้วยเหตุนี้การเสริมแรงที่เกิดขึ้นกับผู้อื่นนั้นก็จะเป็นการเสริมแรงพฤติกรรมของเราเองด้วย เช่น เราเห็นเพื่อนปีนรั้วโรงเรียนหนีออกไปเที่ยวแล้วถูกครูลงโทษ เราก็จะไม่กล้าทำเช่นนั้น และในทางกลับกันถ้าเราเห็นเพื่อนขยันเรียนแล้วได้รับคำชมเชยจากครู เราก็อาจจะทำเช่นนั้นบ้าง (Scott. 1971 : 55) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ในการเรียนรู้ทางสังคมนั้น กลไกที่กำหนดการตอบสนองของมนุษย์เรานั้นอยู่ที่การเสริมแรงหรือการให้รางวัลและการลงโทษเป็นสำคัญ ถ้าหากว่าทำแล้วได้รางวัลก็อยากจะทำ ถ้าทำแล้วไม่ได้รับรางวัลหรือถูกลงโทษมนุษย์เราก็จะไม่อยากทำสิ่งนั้น (Shaw and Philip R. Constango. 1970 : 54 - 55)

สรุปแล้วก็คือ การควบคุมทางสังคมมีหลายรูปแบบ ถ้าเรามีความรู้ความเข้าใจอย่างกว้างขวางลึกซึ้งในสิ่งเล่านี้ เราก็จะสามารถเข้าใจสาเหตุการเกิดหรือการไม่เกิดพฤติกรรมตลอดจนเจตคติของผู้คนในสังคมและกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างดี และสามารถที่จะให้คำแนะนำหรือข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการที่จะนำไปสู่การตะล่อมกล่อมเกลาพฤติกรรมตลอดจนเจตคติที่พึงปรารถนาของสังคมหรือประเทศชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.3.2 <u>ลักษณะเฉพาะของกลุ่ม</u>

ในกลุ่มคนแต่ละกลุ่ม ค่านิยมและเจตคติในกลุ่มนั้น ๆ มีแนวโน้มที่จะถูกทำให้เป็นมาตรฐานเดียวกันหมดสำหรับสมาชิกในกลุ่ม ดังนั้นคนในแต่ละกลุ่มอาจจะมีลักษณะเฉพาะกลุ่มที่เหมือน ๆ กัน ซึ่งลักษณะเฉพาะกลุ่มดังกล่าวอาจเป็นไปได้ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ซึ่งอยู่กับว่าค่านิยมและเจตคตินั้น ๆ เป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนาหรือไม่ ค่านิยมและเจตคติที่เป็นแบบเดียวกัน (Stereotype) ของกลุ่มดังกล่าวนี้มีอิทธิพลต่อกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ อย่างเด่นชัด (Dressler. 1969 : 78 - 80)

กลุ่มคนที่บรรดาสมาชิกในกลุ่มมีแบบแผนพฤติกรรม ความเชื่อ ค่านิยม และเจตคติที่ละม้ายคล้ายกันมากที่สุดกลุ่มหนึ่งก็คือ กลุ่มคนที่อยู่ในวรรณะ (Caste) ต่าง ๆ โดยเฉพาะในประเทศอินเดียซึ่งมีระบบวรรณะที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คนในวรรณะต่าง ๆ ในประเทศดังกล่าวจะคบค้าสมาคมกันอยู่แต่กับคนในวรรณะเดียวกับตนเป็นส่วนใหญ่ จึงมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากคนในวรรณะหรือกลุ่มอื่น ๆ อย่างขัดเจน วรรณะในสังคมอินเดียถูกแบ่งออกเป็น 4 วรรณะ แต่ละวรรณถูกจัดลำดับสูงและต่ำตามอาชีพและความมั่งคั่ง ตลอดจนปัจจัยอื่น ๆ วรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะที่ถูกจัดอยู่ในลำดับสูงสุด ประกอบไปด้วยพระและนักบวชซึ่งทำพิธีทางศาสนา ต่อมาเป็นวรรณะกษัตริย์ซึ่งทำหน้าที่ปกครองบริหารงานของรัฐ วรรณะที่ 3 เรียกว่าไวศยหรือคนที่ประกอบอาชีพค้าขาย วรรณะที่ 4 คือศูทรซึ่งได้แก่พวกกรรมกรและช่างศิลป์ ต่ำกว่าวรรณะนี้คือพวกจัณฑาลซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ต่ำสุดในอินเดียและมักได้รับการดูถูกเหยียดหยามจากคนในวรรณะอื่น ๆ คนในกลุ่มนี้ทำงานกับสิ่งสกปรก เช่น งานทำความสะอาดและคนในวรรณะอื่น ๆ จะแตะต้องถูกตัวคนพวกนี้ไม่ได้และถือกันว่าพวกจัณฑาลนี้เป็นมนุษย์ที่ถูกลงโทษ เพราะกรรมที่ทำมาในชาติบางก่อน (งามพิศ สัตย์สงวน. 2534 : 135)

วรรณะเป็นสถานภาพที่ได้มาตั้งแต่เกิด พอเกิดมาปัจเจกชนแต่ละคนก็จะเป็นสมาชิกในวรรณะเดียวกับบิดามารดาของตนและไม่สามารถเคลื่อนที่จากวรรณะหนึ่งไปยังอีกวรรณะหนึ่งได้ และเมื่อถึงวัยแต่งงาน ก็จะต้องแต่งงานกับคนในวรรณะเดียวกับตนเท่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณะเป็นระบบที่มีขอบเขตแน่นอนระหว่างคนในวรรณะต่าง ๆ กฎเกณฑ์หลายอย่างในระบบวรรณะจะมุ่งไปที่การรักษาระยะห่างทางสังคมระหว่างคนในวรรณะต่าง ๆ (งามพิศ สัตย์สงวน. 2534 : 134 - 135)

ระบบวรรณะได้รับการพิทักษ์ปกป้องโดยกฎหมายที่ถูก "ทำให้ศักดิ์สิทธิ์"(Sanctified) โดยศาสนา (Green. 1964 : 202) ถือกันว่าแต่ละวรรณะมีหน้าที่ของตัวแตกต่างกันไป และผู้ใดที่ไม่ทำหน้าที่ในวรรณะของตนก็จะถูกเทพเจ้าตลอดจนสังคมลงโทษ ถึงแม้นห้าที่นั้นจะเป็นหน้าที่เลวหรือไม่ถูกต้องทำนองคลองธรรมก็ตาม ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ภควคีตาว่า พระกฤษณะได้เตือนพระอรชุนที่เป็นนักรบหรือวรรณะกษัตริย์ให้ทำหน้าที่ของวรรณะตนคือการสังหารศัตรู มิเช่นนั้นแล้วก็จะได้รับกรรมอย่างหนัก เรื่องนี้เป็นอุทธาหรณ์สอนใจผู้ที่คิดจะไม่ทำตามหน้าที่ของวรรณตน และคนอินเดียเชื่อกันว่าพวกที่เกิดมาในวรรณะศูทรคือพวกที่ไม่ทำตามหน้าที่หรือทำผิดธรรมะของวรรณะตนในชาติที่แล้ว ยิ่งเกิดเป็นพวกจัณฑาลยิ่งเป็นข้อพิสูจน์ที่น่าเชื่อถือได้มากยิ่งขึ้นว่าบุคคลผู้นั้นไม่ทำหน้าที่ของวรรณะตนในชาติก่อน จึงอาจกล่าวได้ว่าหน้าที่ต่อวรรณะนั้นเหนือกว่าแม้กระทั้งมโนธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เมื่อเป็นหน้าที่แล้วต้องทำหน้าที่นั้น ถึงแม้จะเป็นหน้าที่หรือการกระทำที่เลวก็ตาม (Ross. 1953 : 405 - 406)

ระบบวรรณะเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งกลุ่มคนที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มแตกต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัดในทุก ๆ ด้านของชีวิตไม่ว่าจะเป็นอาชีพ วิถีชีวิต ระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในกลุ่มที่ทุกคนต้องประพฤติปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ชนเผ่าต่าง ๆ บางเผ่า เช่น พวกอินเดียนแดงที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไปในแต่ละเผ่า และพวกอามิช (Amish) ในประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างมนุษย์ในสมัยก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรม กล่าวคือ เป็นพวกที่ไม่ยอมใช้เครื่องจักรหรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ เลยนั้นก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของกลุ่มคนที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มแตกต่างไปจากกลุ่มคนอื่น ๆ ที่อยู่รอบ ๆ กลุ่มของตนอย่างเห็นได้ชัดเช่นกัน

ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นกลุ่มที่นักสังคมวิทยาเรียกกลุ่มที่ไม่สมัครใจหรือกลุ่มที่สมาชิกในกลุ่มเป็นสมาชิกโดยไม่ต้องสมัครเข้าเป็นสมาชิก (Involuntary group) เช่นเดียวกับกลุ่มคนที่เป็นเพศชาย กลุ่มคนที่เป็นคนไทย ฯลฯ สำหรับกลุ่มคนที่เป็นสมาชิกกลุ่มโดยสมัครใจ (Voluntary group) ก็มีอยู่มากมายที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มแตกต่างไปจากกลุ่มคนอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัดเช่นเดียวกัน เช่น กลุ่มบุปผาชน (Hippy) กลุ่มสันติอโศก หรือกลุ่มศาสนิกชนอื่น ๆ บางนิกาย เช่น กลุ่มนิกายเท็มเพิ่ล (Temple) ของสาธุคุณโจนส์ที่สมาชิกทุกคนในกลุ่มจำนวนประมาณ 500 คน ฆ่าตัวตายพร้อมกันซึ่งเป็นข่าวเกรียวกราวทั่วโลกเมื่อหลายปีที่ผ่านมาเป็นต้น

กลุ่มคนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มโดยสมัครใจเหล่านี้ ถ้าสมัครเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มโดยมีวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์ที่ดีก็อาจเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่สังคมและทำประโยชน์ให้แก่สังคมและประเทศชาติได้มาก เช่น กลุ่มแพทย์อาสาของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กลุ่มอาสารักษาดินแดน กลุ่มบรรเทาสาธารณภัย กลุ่มสมาชิกสโมสรไลอ้อนส์ กลุ่มสมาชิกสโมสรโรตารี่ เป็นต้น แต่ถ้าการสมัครเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มทำได้ด้วยวัตถุประสงค์ที่ไม่ดีหรือทำไปด้วยประสงค์ร้ายแล้ว ก็อาจจะเป็นพิษเป็นภัยแก่สังคมหรือประเทศชาติได้อย่างมหันต์ เช่น กลุ่มกองโจรแบ่งแยกดินแดน กลุ่มผู้ก่อการร้าย เป็นต้น และแม้แต่การสมัครเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มนั้นทำไปด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ แต่รู้เท่าไม่ถึงการณ์แล้วก็อาจมีโทษอย่างร้ายแรงติดตามมา ผู้ที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกของนิกายที่บ้าคลั่งบางนิกายแล้วต่อมาต้องสังเวยชีวิตตนเองและครอบครัวดังอุทาหรณ์ที่ยกมากล่าวแล้วข้างต้น เป็นต้น

กลุ่มคนในสามเณราลัยต่าง ๆ ก็เป็นตัวอย่างอีกตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดที่สุดของกลุ่มคนที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มที่แตกต่างไปจากคนกลุ่มอื่น ๆมาก ผู้ที่สมัครเข้าเป็นสามเณรจะต้องพยายามประพฤติปฏิบัติตนตามปทัสถานของกลุ่มหรือระเบียบวินัยของสามเณราลัยอย่างเคร่งครัด ผู้ที่ประพฤติตนเบี่ยงเบนไปจากปทัสถานของกลุ่มก็จะถูกลงโทษทางสังคม (Sanction) ตั้งแต่ขั้นเบา ๆ คือการแสดงการไม่ยอมรับ หรือการว่ากล่าวตักเตือนไปจนถึงการลงโทษอย่างรุนแรงที่สุดคือการไล่ออกจากกลุ่มหรือไล่ออกจากสามเณราลัย ในแต่ละปีจะมีผู้ที่ถูกอธิการสามเณราลัยพิจารณาให้ออกหรือไล่ออกจากสามเณราลัยเป็นจำนวนไม่น้อยเนื่องจากละเมิดระเบียบวินัยหรือมีผลการเรียนไม่ถึงเกณฑ์มาตรฐานที่ทางสามเณราลัยตั้งเป้าไว้ และแม้แต่ผู้ที่มีความประพฤติดีและผลการเรียนดีมาตลอดก็อาจจะไม่ได้บวชเป็นพระสงฆ์ ถ้าทางสามเณราลัยหรือผู้ใหญ่ของพระศาสนจักรพบความจริงว่า บุคคลผู้นั้นมีบิดามารดาที่ประพฤติผิดทำนองคลองธรรม ประกอบอาชีพต้องห้าม หรือละเมิดกฎเกณฑ์หรือปทัสถานที่พระศาสนจักรวางไว้ เช่น บิดามารดาแต่งงานกันโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมายและจารีตพิธีของพระศาสนจักร เป็นต้น (กีรติ บุญเจือ. 2536) ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า สามเณรหรือนักศึกษาในวิทยาลัยแสงธรรมแต่ละคนได้ผ่านกระบวนการคัดเลือกมาแล้วเป็นเวลานานนับสิบปี ตั้งแต่ก่อนที่จะเข้าสามเณราลัยเล็ก กล่าวคือ ก่อนที่สามเณรผู้นั้นจะเข้าสามเณราลัยเล็กก็จะต้องผ่านการพิจารณาจากเจ้าอาวาสวัดที่ตนเป็นสัตบุรุษอยู่เสียก่อนจึงจะเข้าเป็นสามเณรในสามเณราลัยเล็กได้ และในปลายปีการศึกษาของแต่ละปีก็จะมีการพิจารณาว่าสมควรที่จะให้สามเณรผู้นั้นรับการฝึกอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ต่อไปหรือไม่ ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไร

ที่สามเณราลัยบางแห่งมีผู้สมัครเข้าเป็นสามเณรประมาณสองพันคน แต่มีผู้ที่ผ่านกระบวนการคัดเลือกในระดับต่าง ๆ ไปจนถึงขั้นบวชเป็นพระสงฆ์ไม่ถึงสิบคนเท่านั้น

สรุปแล้ว สังคมบางสังคมหรือกลุ่มบางกลุ่มมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากสังคมหรือกลุ่มอื่น ๆ มาก ผู้ที่เข้าไปศึกษาสังคมหรือกลุ่มคนเหล่านี้จึงต้องศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อนว่าสังคมหรือกลุ่มคนดังกล่าวมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากสังคมหรือกลุ่มอื่น ๆ อย่างไร จึงจะสามารถวิเคราะห์ได้อย่างถูกต้องว่า เหตุใดคนในสังคมหรือกลุ่มคนนั้น ๆ จึงมีพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดตลอดจนเจตคติเช่นที่เป็นอยู่นั้น เพื่อที่จะได้วางแนวทางแก้ไขพฤติกรรม และความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนเจตคติที่ไม่ถูกต้องนั้นอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

1.3.3 <u>ความผนึกแน่นของกลุ่ม</u> (Group cohesion)

ความผนึกแน่นของกลุ่มหมายถึง การที่สมาชิกทุกคนหรือสมาชิกส่วนใหญ่ในกลุ่มมีความสนิทแนบแน่นหรือมีความกลมเกลียวเป็นหนึ่งเดียว (Lee. 1970 : 105) ความผนึกแน่นดังกล่าวมีคุณลักษณะ 3 ประการคือ 1) สมาชิกในกลุ่มมีความผูกพันกับกลุ่ม รวมทั้งต่อต้านการละทิ้งกลุ่ม 2) สมาชิกในกลุ่มมีขวัญหรือระดับของแรงจูงใจสูง และ 3) มีความร่วมมือสมานฉันท์กันเป็นอย่างดีระหว่างบรรดาสมาชิกในกลุ่ม (Shaw. 1971 : 192)

ในกลุ่มที่มีความผนึกแน่นของกลุ่มมาก สมาชิกจะมีความเสียสละอุทิศตนเพื่อกลุ่มสูง และให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มอย่างแข็งขัน สมาชิกของกลุ่มเช่นว่านี้มักจะไม่ขาดประชุมกลุ่ม มีความจงรักภักดีต่อกลุ่ม ไม่ยอมละทิ้งกลุ่มไปไหน มีความรู้สึกดีใจเมื่อกลุ่มประสบผลสำเร็จ และเสียใจเมื่อกลุ่มประสบความล้มเหลว (Shaw. 1971 : 192) นอกจากนี้สมาชิกของกลุ่มที่มีความผนึกแน่นสูงนี้ยังมีความรู้สึกที่จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Interdependency) สูง มีความรู้สึกนึกคิด เจตคติ และเป้าหมายหรืออุดมการณ์คล้าย ๆกัน ตลอดจนมีการแข่งขันกันและการขัดแย้งกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มน้อยอีกด้วย (shaw. 1971 : 8)

วิธีการที่ใช้ประเมินความผนึกแน่นของกลุ่มมากที่สุดคือวิธีการที่เรียกว่า Sociometric Choice ในการใช้วิธีการดังกล่าวนี้ ควรจะหาทั้งผู้ที่มีคนชอบมากที่สุด และผู้ที่มีคนชอบน้อยที่สุดในกลุ่ม (Negative Choice) นอกจากนั้นในการใช้วิธีการเช่นว่านี้ยังควรจะสังเกตการเข้าร่วมประชุมของบรรดาสมาชิกในกลุ่มว่าเกิดขึ้นบ่อยครั้งแค่ไหน รวมทั้งใช้วิธีการถามตรง ๆ ว่าสมาชิกอยากจะอยู่ในกลุ่มอีกต่อไปมากน้อยเพียงใด

วิธีการอีกวิธีการหนึ่งที่จะวัดความผนึกแน่นของกลุ่มก็คือ การสังเกตดูความรู้สึกของสมาชิกในกลุ่มว่ามีความรู้สึกผูกพันต่อกลุ่ม (In-Group Feeling or We-feeling) มากน้อยเพียงใด ซึ่งอาจจะสังเกตได้จากการอภิปรายหรือการสนทนาในกลุ่มว่า ในระหว่างการอภิปรายหรือการสนทนาดังกล่าวนั้นผู้ที่มีความรู้สึกผูกพันต่อกลุ่มมากมักจะใช้สรรพนามว่า "เรา" อยู่บ่อย ๆ ในขณะที่ผู้ที่ไม่รู้สึกผูกพันต่อกลุ่มหรือมีความผนึกแน่นต่อกลุ่มน้อยก็มักจะใช้สรรพนามว่า "ฉัน" บ่อยครั้งที่สุดและมักจะกล่าวถึงคนอื่น ๆ ว่า "คนพวกนั้น" หรือ "คนอื่น ๆ เหล่านั้น" (Those Others) อยู่บ่อยครั้งเช่นกัน (Dressler. 1969 : 267)

กลุ่มที่สมาชิกในกลุ่มมีความผนึกแน่นสูงซึ่งสมาชิกในกลุ่มมีความเป็นมิตรต่อกัน มีความร่วมมือร่วมใจกัน มีมติร่วมกัน และมีความรู้สึกชอบพอซึ่งกันและกันนั้นจะมีอิทธิพลที่ทำให้บรรดาสมาชิกในกลุ่มประพฤติปฏิบัติตามความคาดหวังของกลุ่มมาก สมาชิกในกลุ่มมักจะตอบสนองในทางบวกต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่ม และพยายามปรับตนให้เข้ากับปทัสถานของกลุ่ม ดังนั้นกลุ่มที่มีความผนึกแน่นสูงก็จะมีอิทธิพลต่อสมาชิกในกลุ่มมาก สรุปแล้วก็คือ ความผนึกแน่นของกลุ่มและอิทธิพลของกลุ่มนั้นมีความสัมพันธ์กัน (Shaw. 1971 : 197 - 216)

นอกจากนี้ ในกลุ่มที่มีความผนึกแน่นของกลุ่มสูงนั้นยังมีปทัสถานหรือกฎระเบียบต่าง ๆ สำหรับสมาชิกในกลุ่มอย่างแน่ชัด ความผนึกแน่นของกลุ่มดังกล่าวนี้ถ้ามีมากเกินไปก็จะทำให้เกิดลักษณะที่เรียกว่า "ความตึงผิว" ซึ่งทำให้ยากที่สิ่งต่าง ๆ จากภายนอกจะเข้าไปในกลุ่ม หรือยากที่อิทธิพลตลอดจนความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จากสังคมภายนอกจะมีผลกระทบต่อกลุ่ม กลุ่มเช่นว่านี้มักจะมีลักษณะเป็นสังคมปิด พวกชาตินิยมก็มีลักษณะเช่นนี้ (เฉลียว บุรีภักดี. 2536) ดังจะเห็นได้ชัดจากกรณีของญี่ปุ่นในยุคก่อนที่จะมีการเปิดประเทศนั้นได้กลายเป็นสังคมปิดที่ไม่ยอมรับอารยธรรมหรือความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จากภายนอกเข้าไปในประเทศนั้นเลย หรือกรณีของพม่าในยุคปัจจุบันซึ่งปกครองโดยคณะทหารที่มีความรู้สึกชาตินิยมอย่างรุนแรงนั้นก็มีการปิดประเทศโดยที่แทบจะไม่ยอมรับความเจริญก้าวหน้าหรือความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ จากโลกภายนอกเข้าไปเลยเช่นกัน

เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยเรา จะเห็นได้ว่าไทยแตกต่างจากประเทศที่กล่าวมาแล้วข้างตนอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ไทยเรารับเอาอารยธรรมหรือความเจริญก้าวหน้าต่าง ๆ จากโลกภายนอกเข้ามาในประเทศของเรามาก โดยเฉพาะตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา โดยที่ในรัชสมัยดังกล่าวได้มีการส่งเจ้านายและสามัญชน

ไปศึกษาต่อต่างประเทศเพื่อรับเอาความเจริญก้าวหน้าและวิทยาการใหม่ ๆ เข้ามาในประเทศ ทำให้ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมไทยเกิดขึ้นอย่างราบรื่น ซึ่งถ้าหากว่าพระองค์ไม่ทรงเห็นการณ์ไกลในเรื่องนี้อาจจะเกิดกระแสกดดันทั้งจากภายในและภายนอกสังคมไทยให้มีความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้นตามนานาอารยประเทศ และอาจจะเกิดความรุนแรงต่าง ๆ หลายรูปแบบติดตามมาก็เป็นได้

จึงอาจกล่าวได้ว่า ความผนึกแน่นของกลุ่มถ้ามีมากเกินไปอาจจะก่อให้เกิดผลเสียตรงที่ทำให้กลุ่มนั้นเป็นสังคมปิดที่ไม่ยอมรับความเจริญก้าวหน้าหรือความเปลี่ยนแปลงจากสังคมภายนอก อย่างไรก็ดี มิใช่ว่าการไม่ยอมรับความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกจะมีผลเสียไปในทุกกรณี ในบางกรณีความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกจะเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ด้วยเหตุนี้จึงควรจะมีการพิจารณาอย่างรอบด้านและเป็นกรณี ๆ ไปว่า ควรจะมีการรับความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกเข้ามาในกลุ่มหรือสังคมหรือไม่

สถาบันศาสนาเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญมากที่สุดในการที่จะช่วยให้เกิดความผนึกแน่นของกลุ่มขึ้นมา เดอไคม์ (Durkheim) ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่งได้แสดงทัศนะว่า ศาสนาเป็นเครื่องผูกพันจิตใจคนเข้าไว้ด้วยกัน ดังนั้นตามทัศนะของเขาแล้วการสร้างความผนึกแน่นของกลุ่มเป็นเป้าหมายขั้นพื้นฐานหรือเป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญของศาสนา (Lee. 1970 : 109 - 110) นอกจากนั้น เขายังเห็นว่าศาสนาสามารถหล่อหลอมคนให้มีเจตคติที่ดีและมีความพร้อมที่จะปฏิบัติการอย่างใดอย่างหนึ่งที่เห็นว่าดีงามตามความเชื่อหรืออุดมการณ์ที่เขายึดถือ หรือมีความกระตือรือร้นที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างแข็งขันตามความศรัทธาของตนอีกด้วย (Parson. 1968 : 424 citing Durkheim. n.d.)

ความเป็นสากล (Universality) ของศาสนานั้นในแง่ดีก็ทำให้มนุษยชาติที่มีความแตกต่างกันด้านต่าง ๆ มากมายหลอมรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรู้สึกเป็นพี่เป็นน้องกัน มีมาตรฐานหรือระเบียบกฎเกณฑ์เดียวกัน (Wilson. 1966 : 462) ทำให้มีความผนึกแน่นของกลุ่มศาสนิกชนที่มีความเชื่อเดียวกันสูง และทำให้คนในกลุ่มลดอัตตาของตัวเองและเห็นแก่ประโยชน์ของหมู่คณะมากขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในกลุ่มคนที่มีความเชื่อทางศาสนาเดียวกันนั้นมีแนวโน้มที่จะลดการใช้สรรพนม "ฉัน" มาเป็น "เรา" มากขึ้น อย่างไรก็ดี ความผนึกแน่นในกลุ่มศาสนิกชนดังกล่าวนี้ถ้าหากว่ามีมากเกินไปก็อาจจะทำให้เห็นศาสนิกชนของศาสนาอื่นเป็นศัตรูหรือเป็น "คนอื่น" ที่มิใช่พวกเดียวกับตนอย่างรุนแรง อาจนำไปสู่ความ

ขัดแย้งทางศาสนาหรือแม้กระทั่งสงครามศาสนาได้ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ทำให้ยากที่คนในกลุ่มศาสนิกชนนั้น ๆ จะมีศาสนสัมพันธ์กับศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ ได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พอจะสรุปได้ว่าความผนึกแน่นของกลุ่มก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียดังกล่าวต่อไปนี้

ผลดี :

1. ทำให้กลุ่มดำรงอยู่ได้ด้วยการที่สมาชิกอุทิศตัวให้กลุ่มอย่างเต็มที่ และทำให้สมาชิกของกลุ่มมีความจงรักภักดีต่อกลุ่ม ซึ่งบางครั้งเป็นความจงรักภักดีอย่างตาบอด

2. ทำให้เกิดการประพฤติปฏิบัติตามปทัสถานหรือระเบียบแบบแผนของกลุ่มมากยิ่งขึ้น โดยที่กลุ่มสามารถบังคับผู้ที่ส่อว่าจะมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนได้

3. สามารถต่อต้านการเปลี่ยนแปลงที่ไม่พึงปรารถนาต่อกลุ่มอย่างได้ผล

4. ทำให้สมาชิกของกลุ่มลดความเห็นแก่ตัว และเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมมากขึ้น

ผลเสีย :

1. เกิดความรู้สึกแบบชาตินิยม หรือ เห็นว่ากลุ่มตนดีกว่ากลุ่มอื่น ๆ

2. เกิดความขัดแย้งหรือความไม่เข้าใจกันกับกลุ่มอื่น ๆ

3. ถ้าความผนึกแน่นของกลุ่มมีมากเกินไปก็อาจจะทำให้สมาชิกในกลุ่มมีโลกทัศน์ที่คับแคบ ไม่ยอมรับความเจริญก้าวหน้าหรือความเปลี่ยนแปลงที่จะส่งผลดีต่อกลุ่มและสังคมโดยส่วนรวมได้

สำหรับวิทยาลัยแสงธรรมนั้นเป็นสถานศึกษาที่มีลักษณะผิดแผกแตกต่างไปจากสถานศึกษาโดยทั่ว ๆไป โดยที่อาจกล่าวได้ว่าสังคมในสถานศึกษาดังกล่าวแทบจะเป็นสังคมปิดและกลุ่มคนในสถานศึกษาดังกล่าวมีความผนึกแน่นของกลุ่มสูง ความรู้ความเข้าใจในเรื่องความผนึกแน่นของกลุ่มที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้นนี้จะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้วิจัยตลอดจนผู้สนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยทั่วไปได้เกิดความเข้าใจในพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดตลอดจนเจตคติของนักศึกษา อาจารย์และบุคลากรฝ่ายอื่น ๆ ของสถานศึกษาดังกล่าวได้ดียิ่งขึ้นและสามารถวิเคราะห์พฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดตลอดจนเจตคติเหล่านั้นได้อย่างเป็นระบบ

สรุปแล้วก็คือ ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่าความรู้ความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับสังคมหรือกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม ลักษณะเฉพาะของกลุ่ม และความผนึกแน่นของกลุ่มดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ จะช่วยให้ผู้วิจัยเกิดความเข้าใจในกลุ่มคนที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษา ตลอดจนสามารถเสนอข้อเสนอแนะที่ถูกหลักวิชาการในการที่จะพัฒนาคนกลุ่มนั้น เปรียบเสมือนว่าผู้วิจัยต้องการที่จะไปเก็บเห็ดที่อยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ถ้าผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับเห็ดชนิดนั้น ๆ และศึกษาเกี่ยวกับป่าแห่งนั้นหรือบริบทต่าง ๆ เกี่ยวกับเห็ดและป่าแห่งนั้นเสียก่อนแล้ว ก็จะสามารถเก็บเห็ดและจำแนกแยกแยะเห็ดชนิดต่าง ๆ ได้ ตลอดจนสามารถที่จะเสนอแนะคำแนะนำอันจะเป็นประโยชน์ในการที่จะอนุรักษ์หรือพัฒนาพันธุ์เห็ดที่อยู่ในป่าแห่งนั้นต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง

1.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสามเณราลัย

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยใคร่ที่จะขอเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสามเณราลัย ซึ่งรวมไปถึงงานวิจัยที่เกี่ยวกับศาสนาและพระศาสนจักร งานวิจัยที่เกี่ยวกับนักบวชและการฝึกอบรมสามเณรเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ ดังต่อไปนี้

ควาซี ยีเรนคีอิ (Kwasi Yirenkyi) ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของนักบวชในสังคมสมัยใหม่ในประเทศกานาว่า ศาสนาให้แนวความคิดและเอกลักษณ์แก่สังคม การรุกรานและแผ่อิทธิพลของชาติตะวันตกและการทำงานของธรรมทูตชาวตะวันตก และแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังสิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อโครงสร้างและเอกลักษณ์ทางสังคมของชาวกานา

ในงานวิจัยดังกล่าวของยีเรนคีอิ ได้ศึกษาบทบาททางการเมืองของนักบวชในสังคมยุคใหม่ที่สังคมกำลังค่อย ๆ ก้าวไปสู่ภาวะทันสมัย ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาติดตามมามากมาย นักบวชต้องเผชิญกับความยุ่งยากของปัญหาทางศีลธรรมและจริยธรรมเกี่ยวกับการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องที่แบ่งแยกประชาชนได้ง่ายดายมากในปัจจุบัน นักบวชจะต้องคิดว่าพวกเขาจะใช้ยุทธวิธีทางการเมืองอะไรในการที่จะแสดงความห่วงกังวลอย่างมีประสิทธิภาพในเรื่องสิทธิมนุษยชน ความยุติธรรม สันติภาพและเสรีภาพ

จากการวิจัยของยีเรนคีอิ พบว่านักบวชจะสามารถช่วยให้งานพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี และในประเทศกานาก็ได้นักบวชจำนวนหนึ่งกำลังมุ่งไปสู่การทำกิจกรรมเพื่อสังคม

ซึ่งนักบวชเหล่านั้นไม่เห็นว่าการเข้าไปมีบทบาททางการเมืองหรือสังคมเพื่อรับใช้ชาวกานาหรือมนุษยชาตินั้นเป็นเรื่องที่น่าอับอายแต่อย่างใด

ยีเรนคีอี เสนอว่า

1. บทบาทของนักบวชควรจะเป็นสิ่งที่เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) เรียกว่า "การปลุกเร้ามโนธรรม" (Conscientization) ของมวลชน ซึ่งส่วนใหญ่ไม่เข้าใจความเปลี่ยนแปลงหรือความเป็นไปของการเมืองสมัยใหม่และการทำงานของระบบสังคมสมัยใหม่

2. การเฝ้าสอดส่องดูแลค่านิยมทางศีลธรรมของสังคมจะต้องเป็นบทบาทอันสำคัญและกระตือรือล้นของนักบวช

3. นักบวชควรจัดตั้งสมาคมซึ่งจะเป็นกลุ่มพลังทางสังคมใหม่ในสนามทางการเมือง มิใช่เป็นพรรคการเมือง แต่เป็นกลุ่มกิจกรรมเพื่อสังคมของคริสตชน (Yirenkyi. 1984 : 726)

วอน กู ลี (Won Gue Lee) สรุปไว้ในงานวิจัยเรื่องเกี่ยวกับศาสนาและบูรณาการของเขาว่า การกระทำของทางศาสนาก่อให้เกิดคุณูปการต่อบูรณาการทางสังคมโดยการสร้างและธำรงรักษาค่านิยมทางสังคม วัฒนธรรมและปทัสถานทางสังคม และช่วยให้เกิดบูรณาการในปัจเจกชน โดยการให้แก่ชีวิตมนุษย์และทำให้เขามีความสุข ความพึงพอใจ แต่สำหรับในสหรัฐอเมริกานั้นพระศาสนจักรถูกทำให้เป็นลักษณะความเป็นสถาบัน (Institutionalized Church) สูง ซึ่งยังผลให้ศาสนาในประเทศดังกล่าวได้ก่อคุณูปการแก่บูรณาการระดับปัจเจกชนในขั้นปานกลาง แต่น้อยมากในระดับสังคม (Lee. 1981 : 1391-A)

เซ็ง อิก ลี (Seung-Ik Lee) ได้ศึกษาเรื่องจีนใหม่ : ศุภนิมิตของชาวตะวันออกแห่งความหวังเกี่ยวกับพระเมสสิอาห์ และกล่าวไว้ในงานวิจัยดังกล่าวว่า ชาวตะวันออกก็มีประสบการณ์เกี่ยวกับความหวังในพระเยซูเมสสิอาห์หรือพระผู้ช่วยให้รอด การปฏิวัติพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่เกิดความหวังและแรงบันดาลใจของพวกเขาที่จะลงมือทำงาน ไม่ต้องสงสัยเลยว่าสิ่งดังกล่าวมีพื้นฐานอยู่บนความหวังในพระเมสสิอาห์ และดังนั้นความหวังดังกล่าวจึงมีมติด้านศาสนา ลัทธิมาร์กซิสต์ถึงจะผูกติดอยู่กับอเทวนิยม แต่ก็ได้ลักษณะแห่งพระเมสสิอาห์ออกมาในสาส์นและโครงสร้างตามสมัยดังกล่าวของลัทธิดังกล่าว ความหวังในความสมบูรณ์พร้อมแห่งประวัติศาสตร์นั้นได้ก่อให้เกิดแนวคิดและพาหนะในทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงปฏิวัติสังคม

ดังนั้นขบวนการพระเมสสิอาห์ได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ความหวังในพระเมสสิอาห์ได้ถูกถ่ายทอดให้แก่ประชาชนจีนและทำให้พวกเขามี

ประสบการณ์ในความหวังดังกล่าวในรูปแบบทางโลกเอง ลัทธิมาร์กซ์-เลนิน และการยอมรับอุดมการณ์มาร์กซิสต์ ก่อให้เกิดศักราชใหม่ในประวัติศาสตร์จีนและได้ให้ศุภนิมิตเกี่ยวกับพระเมสสิอาห์ที่จะมาถึงในอนาคตแก่ประชาชนจีน ดังนั้นการปฏิวัติของลัทธิเหมาจึงแสดงให้เห็นภาพของศุภนิมิตของชาวตะวันออกเกี่ยวกับพระเมสสิอาห์ ซึ่งช่วยเติมพลังและนำไปสู่จีนใหม่

ลีสรุปไว้ในงานวิจัยของเขาว่า ความหวังในพระเมสสิอาห์ดังกล่าวนี้ได้รับการนำไปสู่ประชาชนจีนโดยเพื่อนร่วมชาติของเขาด้วยภาษาที่ใช้ชีวิตประจำวัน ไม่ใช่โดยธรรมทูตชาวต่างประเทศที่ใช้ภาษาหรือศัพท์สูง ๆ ห่างไกลชาวบ้าน ดังนั้นงานดังกล่าวจึงเป็นงานที่ทำโดยขบวนการฆราวาสโดยพื้นฐาน (Lee. 1982 : 2000-A)

เดวิด บราโว ทอร์เรส (David Bravo Torress) กล่าวไว้ในงานวิจัยเกี่ยวกับการฟื้นฟูกลุ่มคริสตชนขนาดเล็กของเขาว่า พระศาสนจักรในบราซิลและประเทศอื่น ๆ ในลาตินอเมริกาเป็นผลสืบเนื่องมาจากความกระตือรือล้นในการแพร่ธรรมของธรรมทูตชาวต่างประเทศในรุ่นแรก ๆ ซึ่งได้หว่านเมล็ดพันธุ์แห่งสัจธรรมและสำนึกในภารกิจแพร่ธรรมไว้ ซึ่งสำนักดังกล่าวนี้เป็นคุณลักษณะของพระศาสนจักรและเป็นสิ่งที่จะต้องปลูกฝังในการฝึกอบรมสามเณร

ในการศึกษาดังกล่าว ทอร์เรสได้พบว่าสิ่งที่ทำให้พระศาสนจักรเจริญเติบโตอย่างเป็นที่น่าประทับใจก็คือ กลุ่มคริสตชนเล็ก ๆ ที่ฆราวาสมีบทบาทสำคัญในกลุ่มและเขาได้เสนอความเห็นว่าพระศาสนจักรจะเจริญรุดหน้าได้อย่างรวดเร็วถ้าหากได้มีการฟื้นฟูบทบาทฆราวาสแพร่ธรรม และมีการจัดตั้งกลุ่มคริสตชนกลุ่มเล็ก ๆ เหมือนคริสตชนยุคแรก ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือในเรื่องการฟื้นฟูบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนี้ต้องหวลกลับไปสู่กระบวนการและหลักการในพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาใหม่ (Torres. 1985 : 199)

ยอง วู ปาร์ก (Yong Woo Park) ได้วิจัยเกี่ยวกับความสำคัญสำหรับการเรียกของพระเป็นเจ้า (The Call of God) ต่อนักศึกษาสามเณราลัยในเกาหลี เขาได้เสนอไว้ในงานวิจัยดังกล่าวให้สามเณราลัยให้การศึกษาด้านเทวศาสตร์แก่สามเณรในวิถีทางที่จะให้สามเณรเหล่านี้มีความเข้าใจโดยมีพื้นฐานทางพระคัมภีร์และเทวศาสตร์รองรับอย่างถูกต้องถึงการเรียกของพระเป็นเจ้า ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมหรือในสภาพแวดล้อมในชีวิตของพวกเขา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การให้การศึกษาวิชาเทวศาสตร์แก่สามเณรในสามเณราลัยจะต้องช่วยให้สามเณรเหล่านั้นได้เข้าใจอย่างมีหลักการทางด้านเทวศาสตร์ยอมรับว่าพระเป็นเจ้าได้ทรง

เรียกร้องให้พวกเขากระทำอะไรเพื่อพระองค์และเพื่อนมนุษย์ของเขา ภายใต้สภาพการณ์แวดล้อมในชีวิตจริงที่พวกเขาจะต้องออกไปเผชิญ (Park. 1987 : 2920)

เอ็ดเวิร์ด แอล ดาวเออร์ (Edward L. Dower) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องความจำเป็นในการประเมินโครงการปริญญาโททางเทวศาสตร์ของสามเณราลัยของนิกายเซเวนเดย์แอดเวนติสต์ในอเมริกาเหนือ จากการศึกษาวิจัยดังกล่าวได้พบว่าการจัดการศึกษาในระดับดังกล่าวจะต้องมีการปรับปรุงในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะในเรื่องทักษะของการทำหน้าที่อภิบาลสัตบุรุษซึ่งยังมีช่องว่างระหว่างความต้องการในการปฏิบัติจริงกับการเตรียมตัวผู้เรียนอยู่มากที่สุด จึงจะต้องมีการเน้นเนื้อหาและประสิทธิภาพของหลักสูตร มีการพิจารณาเลือกให้ละเอียดรอบคอบว่าสิ่งใดควรเน้น สิ่งใดควรเพิ่มเติมหรือตัดออกจากหลักสูตร ตลอดจนควรมีการพิจารณาถึงเรื่องระยะเวลาการออกไปฝึกงานของนักศึกษาปริญญาโทของสามเณราลัยเสียใหม่ด้วย สรุปแล้วดาวเออร์เห็นว่านักศึกษาในระดับดังกล่าวควรจะมีความรู้รอบด้านทั้งด้านศาสนาและวิชาชีพอื่น ๆ มีการฝึกอบรมให้เจริญเติบโตฝ่ายจิตวิญญาณและให้เน้นความสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาอบรมไปใช้ในการปฏิบัติงานจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ดาวเออร์ยังได้เสนอให้มีการประเมินหลักสูตรปริญญาโททางเทวศาสตร์นี้ต่อไปด้วย (Dower. 1980 : 4481-A)

จอห์น เอ็ดเวิร์ด สตีวี่ (John Edward Stevey) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาโครงการฝึกงานของสามเณราลัย Alliance Theological Seminary เพื่อนำผลการศึกษาไปจัดทำเป็นคู่มือการฝึกงานของสามเณราลัยดังกล่าว เขากล่าวว่าโครงการฝึกงานของสามเณราลัยดังกล่าวช่วยให้สามเณรค้นพบและพัฒนาทักษะ พรสวรรค์ และเทคนิคในการเตรียมตัวออกไปทำงานรับใช้พระศาสนจักรต่อไป เขายังได้กล่าวว่าสิ่งที่สำคัญที่ควรเอาใจใส่เป็นพิเศษสำหรับทางการสามเณราลัยในการฝึกอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ในอนาคตก็คือ การนิเทศการเรียนการสอนเนื้อหาหลักสูตรและการบริหาร นอกจากนั้นสภาพแวดล้อมในสามเณราลัยและสภาพความเป็นไปในพระศาสนจักรก็มีความสำคัญหรือผลกระทบต่อการฝึกอบรมสามเณรด้วย (Stevey. 1987 : 2902)

เจมส์ เจ คลับนิค (James J. Klubnik) ได้ศึกษาเรื่องความขัดแย้งในความคาดหวังในเรื่องบทบาทหน้าที่ (Role expectation) ของพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาไปจากสามเณราลัยเทวศาสตร์ดัลลัส (Dallas Theological Seminary) ในรัฐเท็กซัส ประเทศสหรัฐอเมริกา กับของบรรดาสัตบุรุษของพระสงฆ์เหล่านั้น พบว่าความขัดแย้งที่สังเกตได้จากการศึกษาดังกล่าว

ส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งในเรื่องการปกครองดูแลและความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับบรรดาสัตบุรุษ อย่างไรก็ตาม ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวอาจแก้ไขได้ และทางหนึ่งที่จะช่วยได้ก็คือการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน การนิเทศ การให้คำปรึกษา และการฝึกงานของสามเณราลัยในสามเณราลัยดังกล่าวให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการในสังคมของสัตบุรุษที่พวกเขาจะออกไปทำงานรับใช้ในอนาคต (Klubnik. 1984 : 3374)

คริสโตเฟอร์ พี วิตต์ (Christopher P. Witt) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบูรณาการของความเจริญเติบโตส่วนบุคคล (Personal growth) และการฝึกอบรมเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ (Priestly formation) เขาได้กล่าวถึงปัญหาของสามเณรในปัจจุบันนี้ว่า การสำรวจเมื่อไม่นานมานี้เอง พบว่ามีสามเณรเป็นจำนวนมากมีปัญหาด้านจิตใจ พวกเขาต้องการที่จะให้ความเจริญเติบโตส่วนบุคคลของเขาและการฝึกอบรมเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์เป็นไปในทางที่จะก่อให้เกิดบูรณาการที่ดีขึ้นในระหว่างสองด้านดังกล่าวของชีวิตของพวกเขา ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ วิตต์ได้ศึกษาเอกสารของคณะกรรมาธิการว่าด้วยชีวิตของนักบวชของสภาพระสังฆราชคาทอลิกในสหรัฐอเมริกา 4 ฉบับ ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้คือ

1. นักบวชเป็นมนุษย์ปุถุชนเหมือนคนอื่น ๆ

2. ความเจริญเติบโตส่วนบุคคลของนักบวชก่อให้เกิดคุณูปการแก่ความเป็นนักบวชของพวกเขา

3. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของนักบวชก่อให้เกิดคุณูปการแก่ความเจริญเติบโตส่วนบุคคล

นอกจากนี้เขายังได้ศึกษาทฤษฎีหรือแนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์วิทยา เทวศาสตร์และเทวศาสตร์แห่งสังฆภาพของคาร์ล ราห์เนอร์(Karl Rahner) เพื่อประเมินและอธิบายสาระสำคัญสามประเด็นดังกล่าว เขาได้วางแผนและจัดให้มีการสัมมนาและฝึกทดลองปฏิบัติงานเป็นพิเศษเกี่ยวกับการที่จะก่อให้เกิดบูรณาการดังกล่าวเป็นเวลาหนึ่งสัปดาห์ ผลปรากฏว่าการสัมมนาและฝึกทดสอบปฏิบัติงานดังกล่าวทำให้ผู้เข้าร่วมงานมีความเข้าใจทางทฤษฎีไปในทางที่ว่าความเจริญเติบโตส่วนบุคคลและการฝึกอบรมเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์สามารถเกิดบูรณาการหรือไปด้วยกันได้ การสัมมนาและฝึกงานดังกล่าวทำให้พวกเขาพิจารณาเรื่องดังกล่าวในมิติที่กว้างขวางมากขึ้นทั้งในด้านเทวศาสตร์และจิตวิทยา และช่วยพวกเขาให้ตั้งเป้าหมายในเชิงปฏิบัติที่จะช่วยเสริมความพยายามของพวกเขาในอันที่จะดำเนินกระบวนการแห่งบูรณาการที่เริ่มต้นขึ้นแล้วในระหว่างการสัมมนาฝึกงานดังกล่าวต่อไป จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ วิตต์ได้

สรุปว่าสามเณรต้องการโอกาสที่จะมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่นเกี่ยวกับความเจริญเติบโตส่วนบุคคลของพวกเขาในวิถีทางที่จะช่วยให้พวกเขาได้ทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างความเจริญเติบโตส่วนบุคคลและการฝึกอบรมเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ (Witt. 1986 : 942)

โรแนลด์ ซี มิลเลอร์ (Ronald C. Miller) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสามเณราลัยฝรั่งเศสในคริสตวรรษที่ 18 จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์ พบว่า สามเณราลัยในประเทศฝรั่งเศสมีบทบาทร่วมกับพระศาสนจักรคาทอลิกในการควบคุมชีวิตทางสังคม การเมือง และศาสนาของประชาชนชาวฝรั่งเศสในยุคก่อนที่จะมีการปฏิวัติเป็นอย่างมาก ซึ่งใน ค.ศ.1715 นั้น สามเณราลัยของคณะนักบวชที่สำคัญ ๆ มีอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งส่วนใหญ่ได้ "ประทับตรา" (Stamp) ความเป็นนักบวชคาทอลิกแบบอนุรักษ์นิยมให้แก่สามเณรที่เข้าไปรับการฝึกอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ในสามเณรเหล่านั้นมาก อย่างไรก็ตาม บทบาทของสามเณราลัยในการหล่อหลอมความรู้สึกนึกคิดแบบอนุรักษ์นิยมดังกล่าวก็ยังไม่เท่ากับลักษณะของมณฑลหรือจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศฝรั่งเศสกล่าวคือ สามเณรที่มาจากมณฑลหรือจังหวัดที่มีการยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นมากก็มีแนวโน้มที่จะเป็นผู้อนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นและปกป้องความย่อหย่อนทางสังคมและศาสนาในสามเณราลัย ตลอดจนยึดมั่นในการปลูกฝังอุดมการณ์แบบอนุรักษ์นิยมในสามเณราลัยแต่ละแห่งมาก วิตต์กล่าวว่าการเสื่อมโทรมของสามเณราลัยของคณะเยซูอิตในประเทศฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1762 ไม่ได้ทำให้กระแสอนุรักษ์นิยมหมดไป แต่ได้ไปทำให้สามเณราลัยของคณะนักบวชอื่น ๆ ที่มีความอนุรักษ์นิยมยิ่งกว่านั้นเจริญเฟื่องฟูขึ้นไปอีก ส่วนสามเณราลัยของสังคมมณฑลต่าง ๆ ก็มีแนวอนุรักษ์นิยมเช่นเดียวกัน และได้ปลูกฝังความรู้สึกนึกคิดแบบอนุรักษ์นิยมแก่สถาบันที่อยู่ในเครือข่ายงานของคน เช่น โรงเรียนมัธยม สามเณราลัยเล็ก (Minor seminary) และมหาวิทยาลัย ยิ่งไปกว่านั้นพวกที่มีแนวคิดแบบประเพณีนิยมหรืออนุรักษ์นิยมยังได้เน้นว่าสามเณราลัยจะต้องเด่นในทางปฏิบัติ มิใช่ทฤษฎีหรือวิชาการ และมีการส่งเสริมด้านฝ่ายจิตวิญญาณในการฝึกอบรมเป็นพระสงฆ์ เพื่อที่จะกีดกันการศึกษาเทวศาสตร์เชิงวิชาการที่เชื่อกันว่าจะนำไปสู่การโต้แย้งที่ไม่พึงปรารถนาออกไปเสีย ดังนั้นสามเณราลัยในประเทศฝรั่งเศสยุคก่อนการปฏิวัติจึงเป็นสถาบันที่ดำเนินไปในแนวทางอนุรักษ์นิยมหรือประเพณีนิยม ซึ่งยังคงสะท้อนค่านิยมและวิธีการของผู้ก่อตั้งสามเณราลัยหรือคณะนักบวชในศตวรรษก่อน เป็นสถาบันที่อนุรักษ์ระบบการปกครองเดิมและโครงสร้างสังคมเดิมไว้อย่างเหนียวแน่น (Miller. 1988 : 1490)

2. สัญญาณแห่งกาลเวลา

ตลอดเวลาที่ผ่านมาพระศาสนจักรรับภาระอ่านสัญญาณแห่งกาลเวลา (The Signs of time) และตีความหมายตามแนวทางพระวารสาร พระศาสนจักรจึงควรสามารถให้คำตอบที่ซ้ำแล้วซ้ำเล่าของมนุษย์ที่แสวงหาความหมายแห่งชีวิตในโลกนี้ ชีวิตที่กำลังไปถึงและความสัมพันธ์ต่อเพื่อนร่วมสังคม (ปรีชา จิตนเสรีวงศ์. 2531 : 184; อ้างอิงมาจาก Vatican Council II. 1966 : 905) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระศาสนจักรตีความหมายตามแนวทางพระวารสารและสั่งสอนมนุษย์แต่ละยุคสมัยให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ในสังคมของยุคสมัยนั้น ๆ โดยไม่ขัดต่อข้อความเชื่อ (Dogma) ที่พระศาสนจักรในอดีตได้ประกาศให้เป็นสิ่งที่คริสตชนทุกคนจะต้องเชื่อหรือยึดถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดได้ ด้วยเหตุนี้เองพระศาสนจักรจึงมีคำสอนที่ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกันแต่ละยุคหรือช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งอยู่เสมอ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ขัดกับหลักการเดิมที่วางเอาไว้

พระศาสนจักรให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาเกี่ยวกับสังคมอยู่เสมอมา โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ที่มีสัญญาณแห่งกาลเวลาบ่งบอกให้พระศาสนจักรต้องรีบแก้ไขปรับปรุงตนเอง มิฉะนั้นแล้วคนเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะหนุ่มสาวแม้กระทั่งนักบวชบางรูปละทิ้งพระศาสนจักรไป เนื่องจากเห็นว่าพระศาสนจักรคร่ำครึล้าสมัย ไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาใหม่ ๆ อันสลับซับซ้อนที่เกิดขึ้นในยุคนี้ได้ ซึ่งอันที่เป็นจริงแล้ว ถึงแม้พระศาสนจักรจะมีการปรับเปลี่ยนคำสอนในบางแง่มุมของตนให้เหมาะสมกับยุคสมัยก็ยังไม่เป็นที่พอใจของคนบางคนหรือบางกลุ่ม และเรียกร้องให้พระศาสนจักรปรับเปลี่ยนคำสอนของตนให้มากขึ้นอีกอยู่ตลอดเวลา เช่น เรียกร้องพระศาสนจักรให้ทบทวนคำสอนเรื่องการคุมกำเนิดหรือการทำแท้งในบางบริบท และให้สตรีรับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ได้ เป็นต้น ครั้นเมื่อพระศาสนจักรไม่ยอมกระทำตามข้อเรียกร้องเหล่านั้น ก็มีบางคนละทิ้งพระศาสนจักรไป หรือรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อคัดค้านสิ่งที่พวกเขาเห็นว่าไม่ถูกต้องในพระศาสนจักร กลุ่มดังกล่าวได้ชื่อว่ากลุ่มผู้คัดค้าน (Dissenters)

ในโลกปัจจุบันนี้ มีสัญญาณแหล่งกาลเวลามากมายที่กระตุ้นเร่งเร้าให้พระศาสนจักรปรับปรุงตนเองและคำสอนของตนให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในสังคม ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสภาพการณ์ทางสังคมและเศรษฐกิจอันยุ่งเหยิงซับซ้อนทำให้มนุษย์สนใจศาสนาและปฏิบัติศาสนกิจน้อยลง มีผู้คนเป็นจำนวนมากเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับการ

มีอยู่ของพระเจ้า (The Existence of God) ในยุคที่วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ในยุคที่คนมีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตสังคมน้อยลงเพราะความสะดวกสบายของเครื่องอุปโภค บริโภค ในยุคที่มนุษย์จนตรอกต่อการหามาตรฐานคุณค่าต่าง ๆ ในสังคมอย่างเช่นในปัจจุบันนี้ ปรัชญาที่ทรงอิทธิพลสำหรับคนยุคนี้คือ ลัทธิปฏิฐานนิยม (Positivism) ที่กล่าวว่า "พระเจ้าไร้ความหมาย" (God is meaningless) และเสนอว่าความรู้ที่แท้จริงนั้นเกิดจากการพิสูจน์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น และลัทธิอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ที่กล่าวว่า "พระเจ้าตายแล้ว" เข้ามามีบทบาทแทนที่และให้คำตอบชีวิตสังคมแทนศาสนา เพราะฉะนั้นพระศาสนจักรจะต้องไม่นิ่งดูดายต่อสัญญาณแห่งกาลเวลาที่เตือนถึงอันตรายเหล่านี้และให้ความสนใจเอาใจใส่ในเรื่องชีวิตทางโลก ทั้งในเรื่องสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการศึกษามากขึ้น มีทัศนะที่เปิดกว้างมากขึ้นและมีการสั่งสอนหรือการกระตุ้นเร่งเร้าให้บรรดานักบวชและองค์กรต่าง ๆ ของพระศาสนจักร ตลอดจนบรรดาฆราวาสทั้งหลายให้ความสนใจเอาใจในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น เป็นต้น งานด้านสังคมสงเคราะห์หรืองานด้านพัฒนาสังคมเพื่อให้มนุษย์ในโลกมีชีวิตที่ดีมีความสุขและมีสันติภาพอันแท้จริงสิ่งนี้จะทำให้คนทั่วไปมองศาสนาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ กล่าวคือเห็นศาสนาเป็นสิ่งที่มีเหตุผล สามารถปลดปล่อยมนุษย์ออกจากความงมงาย ความอยุติธรรมต่าง ๆ นานาในสังคมและสนับสนุนมนุษย์ให้มีเสรีภาพมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สมศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และพิสูจน์ให้เห็นว่า "พระศาสนจักรพัฒนาไปตามเงื่อนไขประวัติศาสตร์เสมอ" (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 172)

สรุปแล้วพระศาสนจักรในโลกยุคปัจจุบันได้เข้าใจสัญญาณแห่งกาลเวลาของโลกยุคปัจจุบันนี้เป็นอย่างดี จึงได้มีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงภายในพระศาสนจักรอย่างขนานใหญ่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ได้มีการประชุมสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ซึ่งได้ก่อให้มีการเปลี่ยนแปลงในพระศาสนจักรเกิดขึ้นหลายอย่าง เป็นต้นว่า การสนใจเอาใจใส่ในปัญหาของสังคมมากขึ้น การมีศาสนสัมพันธ์กับคริสตชนนิกายอื่นตลอดจนคนต่างศาสนา และการที่ฆราวาสมีบทบาทหน้าที่ในงานของพระศาสนจักรมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติแล้วยังมีปัญหาอยู่ว่าบรรดานักบวชทั้งหลาย ซึ่งเป็นตัวจักรสำคัญในพระศาสนจักรยังไม่ค่อยได้ให้ความสนใจเอาใจใส่และปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของพระสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ตลอดจนการชี้แนะและคำสั่งสอนในพระสมณสารต่าง ๆ ของพระสันตะปาปามากเท่าที่ควร

3. การตีความตามพระคัมภีร์

คริสตชนถือว่าพระเยซูคริสต์ทรงเป็นตัวอย่างที่สมบูรณ์แบบของพระสงฆ์ พระองค์เป็นพระสงฆ์ชั่วนิรันดรเหมือนเมลคีเซเด็ค ซึ่งเป็นพระสงฆ์ชาวยิวในสมัยโบราณ (Byrne. 1989 : 286) และดังนั้นพระสงฆ์คาทอลิกจึงรับศีลบวชแล้วไม่สึก นอกจากได้รับอนุญาตจากพระสันตะปาปาในบางกรณีเท่านั้น พระคัมภีร์ที่นำมากล่าวถึงอยู่เสมอในพิธีรับศีลบวชของพระสงฆ์ก็คือบทสดุดีที่ 110 ซึ่งเป็นข้อความตอนหนึ่งว่า "เธอเป็นพระสงฆ์ชั่วนิรันดรในคณะนักบวชของเมลคีเซเด็ค (สดด. 110 : 4)

พระสงฆ์ชาวยิวในสมัยโบราณมีหน้าที่ถวายยัญบูชาหรือเครื่องบูชาแด่พระผู้เป็นเจ้า พระเยซูเจ้าก็ได้ทรงถวายเครื่องบูชาที่ประเสริฐกว่าอื่นใดทั้งหมดคือพระชนม์ชีพของพระองค์เองเป็นเครื่องบูชาแด่พระบิดาเพราะเห็นแก่ความรักที่ทรงมีต่อมวลมนุษยชาติ ในทำนองเดียวกันบรรดาพระสงฆ์ในพระศาสนจักรก็ได้ถวายอุทิศชีวิตของตนแด่พระผู้เป็นเจ้าเพราะเห็นแก่ความรักที่มีต่อผู้เป็นเจ้าและเพื่อนมนุษย์ของตน มีคำ ๆ หนึ่งที่พระสงฆ์หรือนักบวชทุกระดับในพระศาสนจักรใช้เรียกตนเองอยู่เสมอคือคำว่า "ข้าบริการรับใช้" พระสงฆ์หรือนักบวชจะต้องยึดถือจิตตารมณ์แห่งการรับใช้พระผู้เป็นเจ้าและเพื่อนมนุษย์ตามความหมายของคำนี้ตลอดชีวิต โดยเฉพาะการรับใช้ผู้ที่ยากจนต่ำต้อยด้อยโอกาสในสังคม ซึ่งพระเยซูเจ้าได้ตรัสว่าผู้ที่ได้ปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์โดยเฉพาะผู้ที่ต่ำต่อยที่สุดก็เท่ากับว่าได้ปฏิบัติต่อพระองค์เองแล้ว (มธ. 25 : 31 - 46)

ถึงแม้พระเยซูเจ้าจะทรงเน้นเรื่องจิตวิญญาณมากกว่าเรื่องทางฝ่ายกายหรือเรื่องทางฝ่ายโลก แต่สิ่งสำคัญประการหนึ่งในชีวิตนักบวชก็คือการบำเพ็ญการกุศลหรือการช่วยเหลือสังคม (John Paul II. n.d. : 147) ดังเช่นพระเยซูเจ้าที่ทรงเปรียบพระองค์ว่าทรงเป็นคนเลี้ยงแกะที่ดีซึ่งรู้จักแกะของตนเป็นอย่างดีและได้ออกไปหาฝูงแกะเพื่ออุทิศชีวิตให้บรรดาแกะเหล่านั้น (ยน. 10) ในเอกสารการพัฒนาประชาชาติของพระสันตปาปาปอลที่ 6 ก็ได้กล่าวในทำนองเดียวกันนี้ว่า "เยี่ยงพระคริสต์ พระศาสนจักรอยู่บนโลกนี้ เพื่อเป็นพยานยืนยันถึงความจริง พระศาสนจักรต้องการให้มนุษย์รอด มิใช่ตัดสินลงโทษ พระศาสนจักรอยากรับใช้มนุษย์ มิใช่รับใช้ตน..." (พระสันตะปาปาปอลที่ 6. 2530 : 12) ในการนี้พระศาสนจักรก็จะต้องทำเช่นเดียวกับพระเยซูคริสที่ได้ทรงประกาศข่าวดีแก่บรรดาคนยากจน (ลก. 4 : 18) ได้ทรงทวี

จำนวนขนมปังแจกจ่ายแก่ผู้หิวโหย (ลก. 9 : 10-17; มธ. 14 : 13-21, มก. 6 : 30-40, ยน. 6 : 1-14) และได้ทรงรักษาคนเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นจำนวนมาก (ลก. 4 : 38-41, มธ. 8 : 14-17, มก. 1 : 29-34) ทรงรักษาคนโรคเรื้อน (ลก. 5 : 12-15, มธ. 8 : 1-4, มก. 1 : 40-45) คนที่ถูกผีสิง (ลก. 4 : 41-37, มก. 1 : 21-28) คนง่อย (ลก. 5 : 17-26, มธ. 9 : 1-8, มก. 2 : 1-12) และคนตาบอด (ลก.18 : 35-43, มธ. 20-29-34, มก. 10 : 46-52) เป็นต้น

ก่อนหน้าที่พระเยซูเจ้าเสด็จออกจากเมืองนาซาเร็ธซึ่งเป็นภูมิลำเนาของพระองค์ไปเทศนาสั่งสอนประชาชนนั้น พระองค์ทรงเสด็จเข้าไปในธรรมศาลา (Synagogue) และได้อ่านพระคัมภีร์ที่นิพนธ์โดยประกาศกอิสยาห์ว่า "พระจิตของพระผู้เป็นเจ้าทรงสถิตอยู่เหนือข้าพเจ้า เพราะพระองค์ทรงเลือกข้าพเจ้าให้ออกไปประกาศข่าวดีแก่บรรดาคนยากจน พระองค์ได้ทรงส่งข้าพเจ้าให้ประกาศเป็นไทแก่บรรดาผู้ที่ถูกคุมขัง และช่วยรักษาคนตาบอดให้กลับมองเห็น ปลดปล่อยผู้ที่ถูกกดขี่ให้เป็นอิสระ และประกาศว่าเวลาที่พระผู้เป็นเจ้าจะทรงช่วยให้ประชากรของพระองค์ได้รอดมาถึงแล้ว (ลก. 4 : 16-19) ซึ่งข้อความที่พระเยซูเจ้าทรงอ่านจากพระคัมภีร์นี้เป็นข้อความที่นักเทวศาสตร์กลุ่มหนึ่งในยุคปัจจุบันนำไปตีความในแง่ของการปลดปล่อยทางฝ่ายร่างกายหรือฝ่ายโลกแต่ฝ่ายเดียว อันที่จริงแล้วการปลดปล่อยดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ถึงการปลดปล่อยฝ่ายวิญญาณให้พ้นจากการตามืดบอดฝ่ายวิญญาณหรือการตกเป็นทาสของบาปด้วย พระเยซูเจ้าเองก็เคยตรัสโดยอ้างพระคัมภีร์ในหนังสือเฉลยธรรมบัญญัติว่า "มนุษย์จะบำรุงชีวิตด้วยอาหารสิ่งเดียวก็หามิได้ แต่มนุษย์จะมีชีวิตอยู่ได้ด้วยพระวาจาทั้งหมดซึ่งออกมาจากพระโอษฐ์ของพระเจ้า (มธ. 4 : 4)

ในระหว่างสองสามทศวรรษที่ผ่านมานี้ ได้มีนักบวชบางรูปจับปืนเข้าป่าไปต่อสู้เพื่อบรรดาคนยากจนหรือผู้ที่ถูกขี่เอารัดเอาเปรียบในสังคม เช่น ในฟิลิปปินส์ และลาตินอเมริกา ซึ่งในเรื่องนี้ทางการพระศาสนจักรก็ได้ตักเตือน ดังที่สมณกระทรวงสำหรับข้อความเชื่อว่าทางการวาติกันได้กล่าวไว้ในเอกสารเรื่องเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระว่า

> ความกระตือรือล้นและความเวทนาสงสาร ซึ่งพึงมีอยู่ในหัวใจของพระสงฆ์ผู้อภิบาลทุกคนนี้ ก็เสี่ยงต่อการถูกชักนำออกไปผิดทางและเบี่ยงเบนไปสู่กิจการซึ่งเป็นผลเสียหายต่อมนุษย์และศักดิ์ศรีของมนุษย์ พอ ๆ กับความยากจนซึ่งพวกเขากำลังต่อสู้อยู่ หากว่าไม่เอาใจใส่ระแวดระวังการประจัญล่อลวงบางประการให้เพียงพอ
>
> (สมณกระทรวงสำหรับข้อความเชื่อ. 2529 : 24)

ด้วยเหตุนี้คริสตชนโดยเฉพาะนักบวชทั้งหลายจะต้องพยายามช่วยให้เพื่อนมนุษย์ของตนได้รอดทั้งฝ่ายกายและวิญญาณ โดยไม่ควรที่จะเลยเถิดไปทางด้านใดด้านหนึ่งเสียจนละเลยอีกด้านหนึ่ง นั่นก็คือจะต้องให้ความสนใจเรื่องกายและจิตวิญญาณควบคู่กันไป "...เป็นความหลงผิดอย่างมหันต์ที่จะแยกสองสิ่งนี้ออกจากกัน หรือยิ่งกว่านั้นคือ ถือว่าสองสิ่งนี้เป็นสิ่งขัดแย้งกัน" อย่างไรก็ตาม สำนึกแบบคริสตชนมักจะเสนอแนะเองโดยธรรมชาติให้คนเป็นอันมากทำทั้งสองสิ่งพร้อม ๆ กัน (Pius XI. 1931 : 207)

ที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นการตีความจากพระคัมภีร์ประกอบกับเอกสารของพระศาสนจักรในประเด็นเกี่ยวกับการที่คริสตชนรวมทั้งบรรดานักบวชทั้งหลายควรจะมีเจตคติหรือจุดยืนในเรื่องการพัฒนาสังคมอย่างไร ซึ่งสรุปได้ว่าคริสตชนรวมทั้งบรรดานักบวชทั้งหลายจะต้องให้ความสนใจเอาใจใส่และช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในเรื่องเหล่านี้พร้อม ๆ กับฝ่ายจิตวิญญาณ สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น ถ้าดูจากหนังสือกิจการอัครธรรมทูตซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาณใหม่นั้น จะเห็นได้ว่าฆราวาสรวมทั้งฆราวาสหญิงนั้นได้มีบทบาทหน้าที่อย่างมากมายในพระศาสนจักรเคียงบ่าเคียงไหล่กับบรรดานักบวชทั้งหลาย ยังไม่มีการหลงอำนาจหรือถือยศถือศักดิ์อะไรมากมายเหมือนเช่นนักบวชเป็นจำนวนมากในยุคต่อ ๆ มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ส่วนประเด็นเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้น พระเยซูคริสต์ทรงสอนให้สานุศิษย์ของพระองค์รวมทั้งบรรดาคริสตชนทั้งหลายว่า "จงรักเพื่อนบ้านของท่านเหมือนหนึ่งรักตนเอง" (มธ. 19 : 19) ยิ่งไปกว่านี้พระเยซูและสานุศิษย์ของพระองค์เช่นนักบุญเปาโลก็ยังทรงปฏิบัติและปฏิบัติต่อคนต่างศาสนาเช่น ชาวสะมาเรียและชาวกรีกเป็นอย่างดีอีกด้วย นอกจากนั้นนิทานเปรียบเทียบเรื่อง ชาวสะมาเรียผู้อารี (ลก. 10 : 25 - 37) ที่พระเยซูเจ้าทรงเล่าให้อาจารย์กฎหมายชาวยิวฟังก็เป็นเครื่องสอนให้คริสตชนและมนุษย์ทุกคนให้มีความรักความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ถึงแม้เพื่อนมนุษย์ผู้นั้นจะเป็นคนต่างชาติต่างศาสนากับเราก็ตาม สรุปแล้วคริสตชนรวมทั้งนักบวชทุกคนจะต้องมีความรักและศาสนสัมพันธ์อันดีกับผู้ที่นับถือนิกายหรือศาสนาอื่น ๆ

4. สังคายนาวาติกันครั้งที่สอง

สังคายนาวาติกันครั้งที่สอง เริ่มต้นขึ้นในสมณสมัยของพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 โดยทรงประกาศเป็นครั้งแรกว่า พระองค์มีพระประสงค์ที่จะเรียกประชุมสังคายนาสากลในระหว่างการปราศรัยที่มหาวิหารนักบุญเปาโล เมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 1959 และต่อมาในวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1961 พระองค์ก็ได้ทรงประกาศเรียกประชุมสังคายนาสากลโดยทางสมณกฤษฎีกา Humanae Salutis และเริ่มมีการประชุมสังคายนาในสมัยแรกเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม ค.ศ. 1962 โดยมีบรรดาพระสังฆราชคาทอลิกจากทั่วโลกและผู้เชี่ยวชาญด้านเทวศาสตร์ ตลอดจนผู้สังเกตการณ์ที่เป็นคริสตชนนิกายอื่นที่มิใช่คาทอลิกและศาสนิกชนของศาสนาอื่นเข้าร่วมประชุมเกือบสี่พันคน และปิดสมัยประชุมแรกของสภาสังคายนาเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 1962 ต่อมาได้มีการเปิดสภาสังคายนาอีก 3 สมัยคือ สมัยที่ 2 เมื่อวันที่ 29 กันยายน ค.ศ. 1963 สมัยที่ 3 เมื่อวันที่ 14 กันยายน ค.ศ. 1964 และสมัยที่ 3 ซึ่งเป็นสมัยสุดท้าย เมื่อวันที่ 14 กันยายน ค.ศ. 1965 ในสมณสมัยของสันตะปาปาองค์ต่อมาคือพระสันตะปาปาปอลที่ 6 การประชุมสังคายนาดังกล่าวได้รับความสำเร็จอย่างดียิ่ง และได้มีเอกสารต่าง ๆ ออกมามากมายคือ ธรรมนูญ (Constitution) 4 ฉบับ สังฆาณัติ (Decretum) 9 ฉบับ แถลงการณ์ (Declarationes) 3 ฉบับ และสารแจ้งข่าว (Messages) 1 ฉบับ รวมทั้งสิ้น 17 ฉบับ ซึ่งเอกสารที่เป็นผลของการสังคายนาครั้งนี้มีเนื้อหาสาระครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ มากมายและผู้เข้าร่วมประชุมสภาสังคายานาในสมัยแรกท่านหนึ่งคือ พระคาร์ดินัลมอนตินี (Montini) ซึ่งต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นพระสันตะปาปาปอลที่ 6 และเป็นผู้ดำเนินการสังคายนาในสมัยที่ 2 จนถึงสมัยที่ 4 ได้กล่าวถึงการสังคายนาครั้งนี้ว่า "เป็นสภาสังคายนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่พระศาสนจักรเคยจัดมาตลอด 20 ศตวรรษของประวัติศาสตร์พระศาสนจักรที่ผ่านมา ทั้งนี้เพราะมันได้ครอบคลุมกิจการทั้งหมดในโลกฆราวาสและทั้งหมดในดาวดวงนี้ของเรา" (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 173; อ้างอิงมาจาก Holmes. 1981 : 208)

สังคายนาวาติกันครั้งที่สองได้มีเอกสารที่เป็นแนวทางหรือคำชี้แนะสำหรับบรรดานักบวชและคริสตชนทั้งหลายนำไปยึดถือปฏิบัติในประเด็นสำคัญ ๆ หลายต่อหลายเรื่อง ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอหยิบยกประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาเท่านั้นมากล่าวถึง นั่นคือ ประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรสำหรับ

ประเด็นแรกที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมนั้น สังคายนาวาติกันครั้งที่สองได้กล่าวถึงไว้ว่า "เหนือสิ่งอื่นใด เรายืนยันว่าคำสอนทางสังคมซึ่งกล่าวอ้างโดยพระศาสนจักรคาทอลิกจะไม่สามารถถูกแยกออกจากคำสอนดั้งเดิมอันเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์" (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 190; อ้างอิงมาจาก Church in the Modern World. Vaitcan Council II. 1966) และสำหรับพระสงฆ์นั้น เอกสารแห่งสภาสังคายาวาติกันครั้งที่สอง ได้เน้นให้ช่วยเหลือบรรดาผู้ยากไร้และผู้อ่อนแอเป็นพิเศษว่า "แม้ว่าพระสงฆ์จะต้องบริการความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ทั่วไปก็ตาม แต่เขามีหน้าที่ต่อผู้ยากจนและผู้อ่อนแอเป็นพิเศษ พระอาจารย์เจ้าพระองค์เองทรงรู้สึกใกล้ชิดเขาเป็นพิเศษ และการประกาศข่าวดีให้แก่เขานั้น นับว่าเป็นภารกิจพิเศษขององค์พระผู้ไถ่" (เอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2. 2527 : 18 - 20)

ในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์กับคริสตชนนิกายอื่นที่มิใช่คาทอลิกนั้น เอกสารของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ได้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

> บุคคลที่ได้รับศีลศักดิ์สิทธิ์ การล้างบาป ประกอบด้วยเกียรตินามว่าเป็นคริสตชน แต่เขาไม่ประกาศรับรองความเชื่อทั้งครบ หรือเขาไม่รับรู้เอกภาพแห่งสัมพันธ์ภายใต้อำนาจผู้สืบตำแหน่งของท่านเปโตร พระศาสนจักรก็ทราบดีว่า ตัวท่านมีความสัมพันธ์กับคนเหล่านี้ ด้วยเหตุผลหลายประการ คนเหล่านี้ส่วนมากเคารพพระคัมภีร์ และยึดถือเป็นหลักของความเชื่อ และของการประพฤติดำรงชีวิต เขาจริงใจแสดงความร้อนรนภักดีต่อศาสนา เขาเชื่อด้วยใจรักในพระเป็นเจ้า พระบิดาทรงสรรพนุภาพ และในพระคริสตเจ้า พระเทวบุตรผู้ทรงกอบกู้ เขาได้รับประทานตราของศีลศักดิ์สิทธิ์การล้างบาป จึงร่วมสนิทกับพระคริสตเจ้ากว่านั้นอีกเขารับรู้และเข้าไปรับศักดิ์สิทธิการต่าง ๆ ในศาสนจักรกลุ่มของเขาหรือในหมู่ศาสนจักรของเขา ในพวกเขามีหลาย ๆ ท่านมีบรรดาศักดิ์เป็นพระสังฆราช เขาทำพิธีถวายสดุดีบูชา ทั้งยังส่งเสริมความภักดีต่อพระนางพรหมจารณี พระเทวมารดา นอกนั้นเขายังมีสหพันธ์ของการอธิษฐานภาวนา และของพระคุณานุคุณด้านวิญญาณอย่างอื่นอีก ยิ่งกว่านั้นเขามีสหพันธ์อย่างหนึ่งในพระจิตเจ้า พระองค์ทรงแผลงฤทธิ์ทำงาน ประทานพระคุณต่าง ๆ แม้กระทั่งในตัวเขา พระองค์ทรงใช้ฤทธิ์เดชบันดาลความศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ท่านทำให้บางคนในพวกเขามีใจกล้าหาญยอมพลีหลั่งโลหิตของตนเองเพื่อพระศาสนา นี่แหละพระจิตเจ้าทรงปลุกให้สานุศิษย์ทั้งหลายของพระคริสตเจ้าเกิดมีความ

ปรารถนาและการออกแรงทำงาน เพื่อให้ทุก ๆ คนเข้ามารวมกัน ในทำนองที่พระคริสตเจ้าทรงกำหนดไว้ ให้รวมกันเป็นหนึ่งโดยสันติเพื่อจะได้เป็นฝูงแกะเดียวและนายชุมผาบาลแต่ผู้เดียว สำหรับบรรลุสำเร็จดังนี้ พระศาสนจักรผู้เป็นมารดาไม่หยุดยั้งที่จะบำเพ็ญภาวนา เฝ้าคอยความหวัง และออกแรงทำงานและตักเตือนลูก ๆ ของท่านให้ชำระตน ให้ปฏิรูปตนเองใหม่เพื่อสัญลักษณ์ของพระคริสตเจ้าจะได้เปล่งรัศมีแจ่มจรัสขึ้นบนใบหน้าของพระศาสนจักร

(เอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2. 2527 : 39 - 40)

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนาสัมพันธ์กับผู้ที่มิใช่คริสตชนนั้น เอกสารของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ได้กล่าวไว้ว่า

ที่สุดก็ถึงบุคคลที่ยังมิได้รับพระวรสาร แต่เขาก็มีความเกี่ยวข้องกับประชาชนของพระเป็นเจ้าด้วยเหตุผลหลายประการ พวกแรกคือประชาชนนั้น ที่ได้รับพันธสัญญาต่าง ๆ และจากประชากรนี้เอง พระคริสตเจ้าได้ทรงถือกำเนิดมาทางด้านเนื้อหนัง (เทียบ รม. 9 : 4-5) เป็นประชากรที่พระทรงเลือกสรร ประชากรสุดที่รัก เพราะพวกบรรพบุรุษของพวกเขา พระเป็นเจ้ามิได้ทรงเสียพระทัยที่ได้ประทานพระคุณานุคุณและพระกระแสเรียกแก่พวกเขา (เทียบ รม. 11 : 28-29) แต่จุดประสงค์มุ่งความรอด ยังผูกพันบุคคลเหล่านั้นที่รับรู้จักพระผู้เป็นเจ้า ท่ามกลางพวกนี้มีชาวมุสลิม เป็นต้น เขาประกาศยืนยันว่าพวกเขายึดถือความเชื่อของอับราฮัม เขานมัสการพระเป็นเจ้าแต่ผู้เดียว ร่วมกับพวกเรา (คาทอลิก) เขานับถือพระเป็นเจ้าแต่ผู้เดียว ผู้ทรงเมตตากรุณา และในวันสุดท้ายจะทรงพิพากษามวลมนุษย์ สำหรับบุคคลอื่น ๆ ที่ในเงาในรูปภาพแสวงหาพระเป็นเจ้าที่เขาไม่รู้จัก พระเป็นเจ้าเองก็ทรงไม่ห่างจากคนพวกนี้เพราะว่าพระองค์ประทานให้ทุก ๆ คนมีชีวิต มีความดลบันดาลใจและมีสารพัด (เทียบ กจ. 17 : 25-28) และพระผู้กอบกู้ทรงมีพระประสงค์ให้มนุษย์ทุกคนเอาตัวรอด (เทียบ 1 ทม. 2, 4) คนเหล่านี้ไม่รู้ถึงพระวรสารของพระคริสตเจ้าไม่รู้ถึงพระศาสนจักรของพระองค์ โดยไม่มีความผิด ถึงกระนั้นเขาก็แสวงหาพระเป็นเจ้าด้วยใจอันสุจริต และน้ำพระทัยของพระองค์ที่เขาทราบโดยทางการบอกกล่าวของมโนธรรมและภายใต้อิทธิพลของ

พระหรรษทาน เขาพยายามสนองตามนั้นด้วยกิจการของตน เขาก็อาจบรรลุถึงความรอดตลอดนิรันดร ทั้งพระญาณสอดส่องของพระเป็นเจ้าก็ไม่เพิกเฉยประทานความช่วยเหลืออันจำเป็น สำหรับความรอดแก่พวกคนที่โดยที่ไม่ใช่ความผิดของเขา ที่เขายังไม่ได้บรรลุถึงการรู้จักพระเป็นเจ้าอย่างกระจ่างแจ้ง และเขาพยายามปฏิบัติโน้มชีวิตของเขาไปในทางที่ถูกต้อง แน่นอนโดยพระหรรษทานช่วยเหลือ เพราะว่าทุก ๆ สิ่งที่ดี ที่จริงอันนี้มีอยู่ในตัวพวกเขา พระศาสนจักรถือว่าเป็นการเตรียมตัวเบื้องแรกแห่งพระวรสารแล้ว และเป็นสิ่งที่พระองค์ท่านองค์ผู้ทรงส่องสว่างมนุษย์ทุกคนประทานให้ หวังให้เขาได้รับชีวิตในที่สุด แต่ก็มีบ่อยเหมือนกันที่มนุษย์ถูกปีศาจล่อลวง จึงหลงไหลไปในความนึกคิด เขาเปลี่ยนความจริงของพระเป็นเจ้า เป็นคำปดมดเท็จ เขารับใช้สัตว์โลกมากกว่าพระผู้สร้าง (เทียบ รม. 1, 21 และ 25) หรือขณะอยู่ในโลกนี้ เขามีชีวิตและตายไปโดยไม่มีพระเป็นเจ้า คนพวกนี้ล่อแหลมต่อความหมดหวังเป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุนี้เอง เพื่อส่งเสริมพระเกียรติมงคลของพระเป็นเจ้า และเพื่อช่วยให้คนเหล่านี้ทั้งหมดได้เอาตัวรอด พระศาสนจักรจึงระลึกถึงพระบัญชาของพระสวามีเจ้าที่ว่า "พวกท่านจงไปประกาศพระวรสารแก่สัตว์โลกทุกตัวตน" (มก. 16 : 15) และท่านเอาใจใส่อนุเคราะห์แคว้นมิสซังต่าง ๆ

(เอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2. 2527 : 40 - 42)

อนึ่ง สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนิกสัมพันธ์กับผู้ที่มิใช่คริสตชนนี้ พระสันตะปาปาจอห์นพอลที่ 2 ก็ได้ตรัสย้ำถึงคำสอนในเอกสารสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ดังกล่าวข้างต้นในระหว่างที่เสด็จเยือนประเทศไทย ณ สนามศุภัชลาศัย สนามกีฬาแห่งชาติ เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 ว่า "ทรรศนะของพระศาสนจักรเป็นไปด้วยความเคารพอย่างจริงใจต่อความปรีชาฉลาดทางศาสนา ซึ่งมีอยู่ในศาสนาที่มิใช่คริสตศาสนา และไม่ปฏิเสธสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลยที่เป็นความจริง และมีความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่น" (จอห์น พอลที่ 2. 2527 : 7) นอกจากนั้นในระหว่างการตรัสปราศรัยดังกล่าว พระองค์ได้ตรัสในประเด็นนี้ต่อไปอีก ซึ่งพอสรุปได้ว่า

1. ความรักจะเกิดขึ้นได้เมื่อเรายอมรับแต่ละคน ไม่ว่าเขาจะนับถือศาสนาไหนหรือมีลัทธิอะไรถือปฏิบัติที่แตกต่างจากเรา การเปรียบเทียบศาสนาเพื่อรู้ว่าศาสนาไหนดีกว่ากันนำมาซึ่งความแตกแยก

2. ในฐานะที่เป็นคนไทย จงภูมิใจในเอกลักษณ์ของไทย จงใช้แนวคิดปรัชญาและวัฒนธรรมไทย ๆ สร้างความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน

3. ศาสนสัมพันธ์เป็นหน่วยงานที่จะเชื่อมความสามัคคีระหว่างกัน บุคลากรที่อยู่ในหน่วยงานนี้ต้องมีความรู้ดีเกี่ยวกับศาสนาต่าง ๆหาไม่แล้วจะสร้างความเข้าใจผิดและเกิดความแตกร้าวขึ้น (จอห์น พอลที่ 2. 2527 : 14 - 15)

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น เอกสารของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ได้เน้นบทบาทหน้าที่ของฆราวาสในการแพร่ธรรมหรือในงานของพระศาสนจักรโดยเฉพาะเจาะจงเป็นพิเศษ (John Paul II. n.d. : 120) โดยได้กระตุ้นเร่งเร้าให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทช่วยงานของพระศาสนจักรมากขึ้น และให้นักบวชยอมรับในบทบาท หรือความสำคัญของฆราวาสมากกว่าที่เป็นอยู่เดิม และมีความสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกันกับฆราวาส โดยเอกสารของสังคายนาดังกล่าวได้สรุปถึงเรื่องนี้ไว้ว่า สิทธิและหน้าที่การแพร่ธรรม (Apostolate) มีเท่าเทียมกันเสมอในผู้มีความศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นนักบวชหรือฆราวาสและในการสร้างสรรค์พระศาสนจักร ฆราวาสก็ย่อมมีส่วนสำคัญต่อการสร้างสรรค์นี้ ทั้งนี้เพราะถ้าขาดฆราวาสแล้วพระศาสนจักรไม่อาจจะบรรลุเป้าหมายได้อย่างแท้จริง (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 195; อ้างอิงมาจาก Lay People : Vatican Council II)

พระศาสนจักรจะไม่ได้รับการสถาปนาขึ้นมา มีชีวิตอยู่ และมิได้เป็นสัญลักษณ์แทนพระคริสต์อย่างแท้จริง ยกเว้นแต่ว่ามีฆราวาสเข้ามาทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับฐานันดรของพระศาสนจักร ความสำคัญของฆราวาสต่อพระศาสนจักรมีถึงขนาดว่าพระสันตะปาปาปิอุสที่ 12 ได้ตรัสถึงฆราวาสว่า พวกเขานั่นแหละคือพระศาสนจักร ซึ่งหมายถึงประชาชนทุกคนบนโลกนี้มิใช่เฉพาะชาวคริสต์เท่านั้น อย่างที่เคยเข้าใจในอดีต ประชาชนหนึ่งเดียวของพระเป็นเจ้าซึ่งปรากฏอยู่ทุกประเทศในโลก ด้วยว่าพลเมืองของประเทศเหล่านี้โดยธรรมชาติคืออาณาจักรแห่งสวรรค์ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้กล่าวถึงประชากรของพระเป็นเจ้า ย่อมกล่าวถึงฆราวาส นักการศาสนา และนักบวช ดังได้กล่าวแล้วว่ากิจกรรมทุกอย่างของพระศาสนจักรคือการแพร่ธรรม ฆราวาสจึงมีหน้าที่ในการแพร่ธรรมเท่าเทียมกับนักบวชแม้ว่าลักษณะงานจะแตกต่างกันออกไปก็ตาม กิจกรรมทุกอย่างของรหัสกาย (Mystical Body) ย่อมมีความหมายเป็นการแพร่ธรรม

(Apostolate) พระศาสนจักรได้กระทำโดยผ่านทางสมาชิกของพระศาสนจักร ในวิธีการที่แตกต่างกันออกไป แต่มีความเป็นหนึ่งเดียวในภารกิจแพร่ธรรม นั่นคือ พระศาสนจักรมีวัตถุประสงค์เพียงประการเดียวคือ พระอาณาจักรของพระเจ้าจะมาถึงและการไถ่กู้ (Salvation) มนุษยชาติได้บรรลุถึงต่อภารกิจการไถ่กู้นี้ ฆราวาสถูกเรียกร้องให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกอย่างของพระศาสนจักร บทบาทของฆราวาสต่อภารกิจของพระศาสนจักรเรียกว่า ฆราวาสแพร่ธรรม (Lay Apostolate) ซึ่งมีสองสถานะอยู่ในภารกิจเดียวกันคือ ทั้งของพระศาสนจักรและของโลก

ฆราวาสแพร่ธรรมในรูปลักษณ์อันมากหลาย ทั้งหมดได้กระทำทั้งในพระศาสนจักรและในโลก ทั้งสองกรณีการทำงานแพร่ธรรมที่แตกต่างกันย่อมเปิดทางแก่ฆราวาส งานหลัก ๆ ของฆราวาสได้แก่ งานด้านประชาคมพระศาสนจักร ชีวิตครอบครัว เยาวชน สภาพแวดล้อมสังคม (Social Environment) ทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติ

งานที่ยกตัวอย่างมาเหล่านี้เรียกว่า "กิจกรรมคาทอลิก" (Catholic Action) โดยพระศาสนจักรสนับสนุนให้มีการรวมตัวกันทำงานเป็นกลุ่ม หรือจัดตั้งเป็นหน่วยงานหรือองค์การขึ้นเพื่อทำงานเฉพาะด้านขึ้น

เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวนี้องค์การของประชาคมนานาชาติควรวางบทบาทของตนเพื่อให้บริการต่อความต้องการของมนุษย์ที่แตกต่างกัน ซึ่งย่อมต้องเกี่ยวพันธ์กับชีวิตสังคมต่อปัญหาเรื่องอาหาร สาธารณสุข การศึกษา การมีงานทำ ซึ่งปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นที่นี่หรือที่นั่น ดังเช่นความจำเป็นในการสนับสุนนสวัสติการสังคมของประเทศกำลังพัฒนา การบรรเทาความวิปโยคของผู้อพยพซึ่งมีอยู่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปบนโลก ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพย้ายถิ่นฐานและครอบครัวของพวกเขา

และเพื่อให้คำประกาศเป็นไปในทางปฏิบัติและตามแนวทางที่ได้ประกาศไว้ พระศาสนจักรได้เสนอให้บรรดาพระสังฆราชทั่วโลกร่วมกันจัดตั้งหน่วยงานกลางของพระสังฆราชขึ้นเพื่อร่วมงานปรึกษาหารือในงานแพร่ธรรมของพระศาสนจักรและให้ตั้งหน่วยงานย่อย ๆ ภายในสังฆมณฑลของพระสังฆราชเพื่อรองรับและสนับสนุนงานฆราวาสแพร่ธรรม

> ... จะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดถ้าพระสังฆราชจากทั่วทุกมุมโลกทุกประเทศหรือภูมิภาคสามารถพบปะกันเป็นประจำ เพื่อว่าด้วยการแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ และแลกเปลี่ยน

ทัศนะซึ่งกันและกันอาจจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงานเพื่อความดีสากลของพระศาสนจักร

(ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 198; อ้างอิงมาจาก Bishops in the Church. 1975 : 587)

สภาพระสังฆราชเป็นรูปแบบของสมัชชาอย่างหนึ่งซึ่งบรรดาพระสังฆราชของแต่ละประเทศหรือในภูมิภาคต่าง ๆ ร่วมกันบริหารงานอภิบาลเพื่อหาหนทางให้พระศาสนจักรมีอิทธิพลต่อมนุษย์ทุกคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อร่วมกันสร้างรูปแบบและวิธีการแพร่ธรรมให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละประเทศ

นอกจากนี้ สังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ยังได้เสนอแนะว่า ในแต่ละสังฆมณฑลควรมีการจัดตั้งสภาต่าง ๆเพื่อช่วยเหลืองานแพร่ธรรมของพระศาสนจักร ไม่ว่าจะเป็นงานเผยแพร่ศาสนา การล้างบาป หรือในเรื่องของงานเมตตาธรรม ความสัมพันธ์ในสังคมและอื่น ๆ นักบวชและนักการศาสนาทำงานร่วมกับฆราวาสด้วยวิธีใดก็ตามที่จะทำให้สำเร็จ สภาเหล่านี้สามารถดูแลประสานงานและรับผิดชอบงานทั้งหมดในสมาคมฆราวาสต่าง ๆ และในส่วนที่ยังไม่ได้เข้าไปทำงาน

จะเห็นได้ว่าพระศาสนจักรให้ความเชื่อมั่นในบทบาทฆราวาสอย่างมากต่องานแพร่ธรรมของพระศาสนจักร ความเชื่อมั่นดังกล่าวนี้เกิดจากการยอมรับความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆ ความสำคัญของเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ที่มีผลกระทบต่อคนในสังคมและพระศาสนจักรและที่สำคัญที่สุดคือ พระศาสนจักรต้องการดึงฆราวาสซึ่งดูเหมือนว่ายังห่างเหินจากพระศาสนจักรให้กลับเข้ามา โดยเสนอหนทางให้เห็นว่าด้วยแนวทางการแพร่ธรรมใหม่ของพระศาสนจักรสามารถช่วยเหลือสังคมให้ดีขึ้น ทั้งทางโลกและทางธรรม (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 196 - 199)

นอกจากนี้เอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ยังได้กระตุ้นเร่งเร้าให้บรรดานักบวชและฆราวาสมีความสัมพันธ์เป็นวิธีหนึ่งเดียวกันและช่วยเหลือซึ่งกันอีกด้วย โดยกล่าวสรุปถึงผลของการนี้ไว้ว่า

> เมื่อพวกฆราวาสและนักบวชต่างคบค้ากันอย่างสนิทสนมดังนี้ ก็หวังได้ว่าพระศาสนจักร จะได้รับคุณประโยชน์มากมาย เช่น ฆราวาสจะมีความสำนึกในการรับผิดชอบส่วนของเขาโดยเฉพาะอย่างแน่วแน่ขึ้น เขาจะมีแก่ใจสละกำลังเรี่ยวแรงร่วมงานของ

> พระศาสนจักรง่ายขึ้น ฝ่ายนักบวชเพราะได้รับความช่วยเหลือจากฆราวาส ท่านจะตัดสินด้วยความแน่ใจขึ้นและเหมาะสมขึ้น ทั้งในเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณ ทั้งในเรื่องเกี่ยวกับโลก จึงจะเป็นอันว่าพระศาสนจักรทั้งพระศาสนจักรจะแข็งเกร่งขึ้นด้วยอาศัยสมาชิกของท่านเพื่อชีวิตของโลกโดยได้รับผลสำเร็จยิ่งขึ้น
>
> (เอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2. 2527 : 98)

สรุปแล้วคือ ในประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนี้ พระศาสนจักรยอมรับบทบาทและเรียกร้องให้ฆราวาสเข้ามามีส่วนร่วมในการแพร่ธรรมกับพระศาสนจักรโดยตรง ในอดีตบทบาทของฆราวาสต่อพระศาสนจักรมักจะตกอยู่ในฐานะผู้เชื่อฟัง ผู้รับคำสั่ง อยู่ท้ายสุดตามฐานันดรของพระศาสนจักร ท่าทีใหม่ต่อฆราวาสนี้นับว่าเปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือ พระศาสนจักรจะไม่มีสมาชิกคนใดที่มีบทบาทเป็นเพียงผู้ถูกกระทำทั้งหมด ด้วยการเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตพระศาสนจักร ฆราวาสจึงมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วย กิจกรรมดังกล่าวคือการแพร่ธรรมซึ่งนับว่าเป็นภารกิจที่สำคัญที่สุดของพระศาสนจักร ฆราวาสถูกดึงให้เข้ามามีส่วนร่วม ให้มีฐานะเสมอเหมือนนักบวชซึ่งไม่เคยเป็นมาก่อนเลย (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 195; อ้างอิงมาจาก Lay People. 1966 : 768)

อนึ่ง สำหรับในเรื่องเกี่ยวกับนักบวชนั้น เอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ได้พูดถึงชีวิตนักบวชโดยทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะเรื่องธรรมชาติและความสำคัญแห่งสถาบันนักบวชในพระศาสนจักร สิทธิและอำนาจของพระศาสนจักรเหนือบรรดานักบวชและเรื่องการตั้งสัตย์ปฏิญาณของนักบวช ซึ่งในเรื่องดังกล่าวนี้เอกสารดังกล่าวได้กล่าวเตือนบรรดานักบวชที่ตั้งสัตย์ปฏิญาณที่จะถวายตัวแด่พระผู้เป็นเจ้าแล้วมิให้แยกตัวออกห่างจากสังคมชาวโลกว่า "... ขออย่าให้มีใครคิดไปว่า พวกนักบวชเนื่องจากการถวายตัวของเขา เขากลายเป็นคนอื่นไปห่างไกลจากมวลมนุษย์หรืออย่าถือว่าพวกเขาเป็นอนรรฆคนไร้ประโยชน์สำหรับสังคมชาวโลก ..." (เอกสารแห่งสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2. 2527 : 123 - 124)

สรุปแล้วในประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาคือประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร เอกสารแห่งสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนโดยสนับสนุนประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวอย่างเต็มที่ นอกจากนั้นเอกสารดังกล่าวยังได้เตือนบรรดานักบวชมิให้แยกตัวออกจากสังคมอีกด้วย อย่างไรก็ตามถึงแม้สภาสังคายนาวาติกันครั้งที่สองจะให้วางหลักการไว้อย่างดียิ่ง แต่ในทางปฏิบัตินั้นยังมีปัญหาใน

เรื่องการยอมรับไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างจริงจังตามเจตนารมณ์ของสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่สองอยู่มาก ซึ่งในเรื่องนี้สมัชชาพระสังฆราชซึ่งเป็นที่ประชุมของพระสังฆราชคาทอลิกทั่วโลกใน ค.ศ. 1980 ก็ได้แถลงถึงกรณีนี้ว่า

> กระนั้นก็ดีถึงแม้ว่าผลที่ได้รับจากสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 จะยิ่งใหญ่มากมาย แต่ในเวลาเดียวกันเราก็ต้องยอมรับจากใจจริงว่า ยังมีข้อบกพร่องและความยุ่งยากอยู่มากในการยอมรับสังคายนาวาติกัน 2 นี้ แท้จริงแล้วส่วนที่เป็นเงามืดก็ยังมีอยู่ช่วงเวลาหลังสังคายนาวาติกัน 2 ส่วนหนึ่งนั้นเกิดจากความเข้าใจและการนำหลักการสภาสังคายนาวาติกันไปประยุกต์ใช้อย่างไม่สมบูรณ์ อีกส่วนหนึ่งเกิดจากสาเหตุอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม เรามิอาจจะยืนยันในทางใดทางหนึ่งว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นหลังการประชุมสภาสังคายนาวาติกัน 2 นั้นมีสาเหตุมาจากการกระทำของสภาสังคายนาดังกล่าวนั่นเอง
>
> (สมัชชาพระสังฆราช. 2530 : 14 - 16)

5. <u>สมณสารของพระสันตะปาปา</u>

พระศาสนจักรโดยเฉพาะพระสันตะปาปามีความห่วงใยในคริสตชนและมนุษยชาติทั้งหมดเสมอมา เมื่อมีปัญหาสำคัญ ๆ ขึ้นในโลกเรื่องใดเรื่องหนึ่งพระสันตะปาปาก็จะทรงมีพระสมณสารว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ ออกมาเพื่อเตือนใจหรือชี้แนะแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าว และยิ่งโลกเจริญขึ้นมีปัญหาอันสลับซับซ้อนมากขึ้นมากเท่าใด พระสันตะปาปาก็จะทรงมีพระสมณสารออกมามากขึ้นเท่านั้น นับตั้งแต่โลกเริ่มมีปัญหาระหว่างลัทธิทุนนิยมกับลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นต้นมา คือนับตั้งแต่ค.ศ. 1891 พระสันตะปาปาทรงมีพระสมณสารถึง 250 ฉบับด้วยกัน ในจำนวน 250 ฉบับนี้ 200 ฉบับทรงกล่าวถึงปัญหาสังคม "...เป็นตัวเลขที่แสดงถึงความสำคัญของปัญหาสังคมในสมัยของเราและในเวลาเดียวกันก็แสดงถึงความเอาใจใส่ที่พระสันตะปาปาทรงมีต่อปัญหานี้" (บอนแนง. 2509 : 78)

สมณสาร Rerum Novarum ถือได้ว่าเป็นสมณสารด้านสังคมที่สำคัญที่สุดฉบับแรกของพระศาสนจักรและเป็นแรงดลใจต่อสมณสารด้านสังคมของพระศาสนจักรที่ตามมา โดยทั้ง

หมดชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพระศาสนจักรอยู่ฝ่ายคนจน และปัญหาด้านสังคมมิใช่หัวข้อรองในงานแพร่ธรรมของพระศาสนจักรหรือเป็นตัวเลือกพิเศษอีกต่อไป

พระศาสนจักรได้เสนอการแก้ไขปัญหาด้านสันติวิธีตามแนวทางพระวรสาร โดยเสนอให้มีการจัดตั้งหน่วยงาน องค์การเพื่อทำงานด้านนี้โดยเฉพาะ ดังที่ได้ปรากฏอยู่ในสมณสาร ควัดราเจสสิโม อันโน (Quadragesimo Anno) ของพระสันตะปาปาปีอุสที่ 11 ซึ่งจัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2474 (ค.ศ. 1931) เพื่อเฉลิมฉลองสมณสาร Rerum Novarum ครบรอบปีที่ 40 ได้กล่าวย้ำถึงรากเหง้าของปัญหาสังคมและหนทางแก้ไขดังที่ สมณสาร Rerum Novarum ได้เสนอไว้และยังเสนอให้มีการปฏิรูปสถาบันสังคม การปรับปรุงระเบียบสังคมมีอยู่สองสิ่งด้วยกันที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งนั่นคือการปฏิรูปสถาบันทางสังคมและการปรับปรุงระเบียบสังคม โดยเห็นว่าการแก้ไขปัญหาความยุติธรรมในสังคมเป็นวิธีเดียวที่จะทำให้สังคมรวมตัวเป็นหนึ่งเดียวได้ ด้วยความยุติธรรมเท่านั้นย่อมสามารถแก้ไขต้นตอของการต่อสู้ในสังคม ซึ่งจะไม่เปลี่ยนแปลงความรู้สึกที่เป็นหนึ่งเดียวกันได้นั่นคือการรวมตัวกันในรูปองค์การของผู้ใช้แรงงานด้วยกันเองเท่านั้นที่จะเป็นเครื่องหมายแห่งความยินดีของการสร้างสรรค์สังคมใหม่ที่กำลังจะมาถึง

สมณสาร มาแตร์ เอท มาจิสตรา พ.ศ. 2504 (Mater et Magistra : 1961) และ ปาเซม อิม แทร์ริส พ.ศ. 2506 (Pacem in Terris : 1963) ของพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 ก็เช่นเดียวกัน โดยสมณสารฉบับแรกได้เน้นถึงความเหลื่อมล้ำระหว่างภาคเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม หรือระหว่างชนบทและในเมืองซึ่งก่อให้เกิดการโยกย้ายถิ่นของชนบทเพื่อหางานทำในเมืองใหญ่ ชาวนาจำนวนมากได้ละทิ้งถิ่นเกิดในชนบทของตนและแสวงหาชุมชนที่มีผู้คนอยู่อาศัยมากกว่า หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเมืองนั่นเอง

สมณสาร มาแตร์ เอท มาจิสตรา ได้ตั้งคำถามชวนให้ขบคิดว่า เราจะทำอะไรเพื่อป้องกันความไม่สมดุลอย่างมากระหว่างภาคเกษตรกรรมกับภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการในเรื่องของประสิทธิภาพการผลิต เราจะทำอย่างไรเพื่อที่จะลดความแตกต่างระหว่างมาตรฐานความเป็นอยู่ของชาวชนบทและชาวเมืองซึ่งมีรายได้จากภาคอุตสาหกรรม

ทางออกที่พระสันตะปาปาทรงเสนอแนะก็คือให้เกษตรกรจัดตั้งสมาคมเพื่อช่วยเหลือกันเอง และป้องกันผลประโยชน์ของพวกเขา โดยทรงเห็นว่าพวกเขาควรจะร่วมกันต่อสู้ก่อตั้งสมาคมที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน การก่อตั้งสมาคมอาชีพขึ้นทั้งหมดนี้เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อที่จะทำให้ชาวชนบทเสมอภาคกันในความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หรือเพื่อป้องกันราคาสินค้าที่ผลิตขึ้นจากแรงงานของพวกเขาเอง

ในขณะที่สมณสาร มาแตร์ เอท มาจิสตรา (Mater et Magistra) เน้นถึงปัญหาความสมดุลระหว่างชนบทและเมือง สมณสาร ปาเซม อิน แทร์ริส (Pacem in Teris) ก็ได้เพิ่มเติมคำสอนเป็นไปในทางภาคปฏิบัติชัดเจนขึ้น นั่นคือ การสังเคราะห์วิทยาศาสตร์และคุณค่าทางจิตวิญญาณเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน พระสันตะปาปาได้ทรงเรียกร้องให้มีการ "สังเคราะห์" (Synthesis) ระหว่างวิทยาศาสตร์และคุณค่าทางจิตวิญญาณ หรือมี "เอกภาพภายใน" (Interior Unity) ระหว่างความศรัทธาศาสนาและกิจกรรมในโลกวัตถุพระองค์ทรงยอมรับบทบาทสำคัญของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโลกปัจจุบันว่ามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน และสามารถแก้ไขปัญหาบางประการของมนุษย์อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาสังคมถ้าแยกความเชื่อศาสนาและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ออกจากกันแล้ว ก็ย่อมไม่ประสบผลสำเร็จเช่นเดียวกัน สิ่งที่จะต้องทำก็คือการเข้าไปมีส่วนร่วมในองค์การที่จัดตั้งขึ้น โดยใช้คุณค่าทางศาสนาและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เข้าสนับสนุนซึ่งกันและกัน (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 184; อ้างอิงมาจาก Pastoral Constitution on the Church in the Modern World, Vatican Council II. 1966 : 905)

สมณสารว่าด้วยเรื่องสังคมอีกฉบับหนึ่งก็คือ สมณสาร Laborem Exercens ซึ่งเป็นสมณสารของพระสันตะปาปาจอห์นปอลที่ 2 ว่าด้วยเรื่องการทำงาน สมณสารดังกล่าวกล่าวว่านับตั้งแต่สมณสาร Rerum Novarum เป็นต้นมา พระศาสนจักรได้ให้ความสนใจต่อต่อปัญหาสังคม โดยเฉพาะ (จอห์น ปอลที่ 2. 2532 : 5) และกล่าวถึงการทำงานว่า การทำงานของมนุษย์ถือได้ว่าเป็นกุญแจสำคัญที่จะเผยแพร่ให้เห็นปัญหาสังคมทั้งหมด ดังนั้นหากจะต้องมีการแก้ไขปัญหาสังคมอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งปัญหาเหล่านั้นเกิดขึ้นอยู่เสมอ ๆ และเพิ่มความสลับซับซ้อนขึ้นทุกขณะ ต้องเป็นไปในแนวทางของการทำให้ชีวิตมีความเป็นมนุษย์มากขึ้น (จอห์น ปอลที่ 2. 2532 : 8)

สมณสาร Laborem Exercens ได้ประณามค่านิยมที่เห็นการทำงานเป็นเพียงสินค้าที่คนงานขาย ซึ่งเห็นความคิดเป็นเพียงทุนนิยมและความคิดแบบเศรษฐกิจนิยม ซึ่งมองมนุษย์ในฐานะเดียวกับปัจจัยการผลิตทางวัตถุอื่น ๆ หรือมองมนุษย์เป็นเพียงเครื่องมือโดยปราศจากศักดิ์ศรีของการทำงานของคน มนุษย์มิได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้กระทำงานและผู้สร้างสรรค์ และด้วยเหตุผลนี้ มนุษย์เป็นเป้าประสงค์ของกระบวนการผลิตทั้งหมด (จอห์น ปอลที่ 2. 2532 : 17) นอกจากนี้สมณสารดังกล่าวยังได้ประณามทั้งลัทธิทุนนิยมและสังคมนิยมซึ่งลดคุณค่าของมนุษย์ลงไป และได้เสนอให้มีการเป็นเจ้าของร่วมกันของปัจจัยการทำงาน โดยคนงาน

ก็มีส่วนในการจัดการและ/หรือมีส่วนในผลกำไรของกิจการนั้นด้วย (จอห์น ปอลที่ 2. 2532 : 32 - 37)

นอกจากนั้น สมณสารดังกล่าวยังได้ย้ำถึงการเป็นหนึ่งเดียวกับบรรดาคนงานทั้งหลาย การพยายามปกป้องสิทธิและศักดิ์ศรีของคนงานและเกษตรกร ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งสหภาพแรงงานและเรียกร้องให้มีการให้ความสนใจเอาใจใส่คนพิการและผู้อพยพไปหางานยังต่างแดนอีกด้วย (จอห์น ปอลที่ 2. 2532 : 18 - 58)

นอกจากสมณสารว่าด้วยเรื่องสังคมเช่นที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นแล้ว ยังมีสมณสารอื่น ๆที่เป็นสมณสารที่มิใช่สมณสารเกี่ยวกับสังคมโดยตรง แต่ก็ได้กล่าวถึงประเด็นเกี่ยวกับสังคมและประเด็นอื่น ๆ ไว้ด้วย เช่น สมณสาร Redemtoris Missio ของพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 ซึ่งเป็นสมณสารว่าด้วยเรื่องธรรมทูตแพร่พระธรรมของพระศาสนจักร แต่ก็ได้กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับสังคมไว้มาก โดยกล่าวถึงปัญหาของประเทศยากจนฝ่ายใต้ (The South) ของโลกที่มีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาอย่างรีบด่วนในทุก ๆ ด้าน และปลดปล่อยประชาชนให้หลุดพ้นจากการกดขี่ทุกรูปแบบและได้มีธรรมทูตแพร่ธรรมหรือนักบวชเป็นจำนวนมากไม่น้อยที่ได้เข้าไปมีส่วนช่วยเหลือในงานพัฒนาจนได้รับการยอมรับจากรัฐบาลหรือผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาทั้งหลายว่าเป็นผู้จัดส่งเสริมการพัฒนา (Promoters of development) อย่างไรก็ตาม สมณสารดังกล่าว กล่าวด้วยว่ามิใช่หน้าที่ของพระศาสนจักรที่จะเข้าไปทำงานโดยตรงเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจและการเมือง หรือก่อให้เกิดคุณูปการฝ่ายวัตถุต่อการพัฒนา แต่ภารกิจของพระศาสนจักรคือการสอนโดยอาศัยจิตตารมณ์แห่งพระวรสารให้มนุษย์ "เป็นมากขึ้น" มิใช่ "มีมากขึ้น"

สมณสาร Redemtoris Missio กล่าวว่าพระศาสนจักรและบรรดานักบวชหรือธรรมทูตแพร่ธรรมทั้งหลายส่งเสริมการพัฒนาผ่านทางโรงเรียน โรงพยาบาล โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัย และฟาร์มทดลอง การพัฒนาของประชาชนมิใช่มีเงินเป็นปัจจัยหลักพระ-ศาสนจักรถือว่ามนุษย์เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการพัฒนามิใช่เงินหรือเทคโนโลยี เพราะฉะนั้นพระศาสนจักรจึงมุ่งมั่นที่จะพัฒนาคน โดยพยายามปลูกฝังมโนธรรมอันดีและทำให้มนุษย์ค่อย ๆ มีวุฒิภาวะในวิธีการคิดและกระสวนแห่งพฤติกรรมมากขึ้น และในการนี้พระศาสนจักรพยายามที่จะใช้จิตตารมณ์แห่งพระวรสารนำมนุษย์ไปสู่การเปลี่ยนแปลงจิตใจและวิธีคิดเสียใหม่ ให้มนุษย์ยอมรับในศักดิ์ศรีของแต่ละคน มีความปรองดองสมานฉันท์มีจิตตารมณ์แห่งการรับใช้เพื่อนมนุษย์และพยายามทำให้โลกนี้มีสันติและความยุติธรรม

สมณสารดังกล่าวด้วยว่า พระศาสนจักรได้รับการเรียกร้องให้อยู่ข้างฝ่ายคนจนผู้ถูกกดขี่ ผู้ถูกทอดทิ้งและผู้ถูกเลือกที่รักมักที่ชัง เช่น ถูกเหยียดผิวหรือชั้นวรรณะ ซึ่งคนเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นมาให้มีพระฉายา (Image) หรือความละม้ายคล้ายพระเจ้าและเป็นบุตรของพระองค์ แต่พระฉายานี้ได้ถูกทำให้ลบเลือนหรือล่วงละเมิด ด้วยเหตุนี้พระเจ้าจึงทรงรักและปกป้องพวกเขา พระศาสนจักรจึงต้องทำเช่นนั้นเช่นกัน โดยการประกาศพระวรสารแก่พวกเขาเป็นอันดับแรกและทำงานเมตตาธรรมในท่ามกลางพวกเขา โดยเฉพาะบรรดาคนจนในประเทศฝ่ายใต้หรือโลกที่สาม อย่างไรก็ตาม พระศาสนจักรก็มิได้ให้ความห่วงใยในการพัฒนาประชาชนที่กำลังต่อสู้ดิ้นรนอยู่กับความยากจนฝ่ายวัตถุในประเทศฝ่ายใต้เท่านั้น แต่ยังห่วงกังวลในประเทศฝ่ายเหนือซึ่งมีความโน้มเอียงไปในทางความยากจนฝ่ายศีลธรรมหรือจิตวิญญาณที่มีสาเหตุมาจาก "การพัฒนามากเกินไป" การพัฒนาที่ไม่เห็นคุณค่าทางจิตวิญญาณไม่สามารถทำให้มนุษย์รู้จักพอได้ การมีมากเกินไปก็มีอันตรายเท่ากับการยากจน ซึ่งนี่ก็คือรูปแบบของการพัฒนาที่ประเทศที่พัฒนาแล้วฝ่ายเหนือได้สร้างขึ้นและแพร่ขยายไปสู่บรรดาประเทศที่กำลังพัฒนาฝ่ายใต้ ที่ ๆ ซึ่งสำนึกทางศาสนาและค่านิยมของมนุษย์กำลังอยู่ในอันตรายจากการครอบคลุมของลัทธิบริโภคนิยม ซึ่งในการต่อสู้กับลัทธิดังกล่าวนี้นั้นพระศาสนจักรพยายามกระตุ้นเตือนให้คนมั่งมีเปลี่ยนแนวการดำเนินชีวิต (Life style) เสียใหม่ให้มีการดำรงชีวิตอย่างสมถะมากขึ้น ซึ่งจะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนารูปแบบใหม่ที่เรียกว่าแบบพัฒนาทั้งครบ (Integral development) ที่เน้นเรื่องจริยธรรมและค่านิยมทางศาสนา ทั้งนี้ทั้งนั้นพระศาสนจักรเคารพอย่างเต็มเปี่ยมในเสรีภาพของมนุษย์ เคารพปัจเจกบุคคลและวัฒนธรรม และให้เกียรติในมโนธรรมของแต่ละคน ไม่มีการบังคับกะเกณฑ์อะไรทั้งสิ้น (John Paul II. n.d. : 69 - 117)

นอกจากนี้ สมณสาร Redemtoris Missio ยังได้กล่าวถึงศาสนสัมพันธ์กับบรรดาสมาชิกของคริสตศาสนานิกายอื่นและศาสนาอื่น โดยกล่าวย้ำไว้ในสมณสารดังกล่าวหลายต่อหลายครั้งให้มีการสร้างเอกภาพในหมู่คาทอลิกกับคริสตชนนิกายอื่นและให้มีการเสวนาระหว่างศาสนา (Interreligious dialogue) กับผู้นับถือศาสนาอื่น พุทธ ฮินดู และอิสลาม ซึ่งพระศาสนจักรยอมรับว่ามีสัจธรรมความดีและความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในศาสนาอื่น ๆ แต่ในขณะเดียวกันก็มิได้หมายความว่าพระศาสนจักรละเสื่อมถอยการประกาศถึงพระเยซูคริสต์ผู้ทรงเป็นหนทางความจริง และชีวิต (John Paul II. n.d. : 4, 17, 94-96)

ในเรื่องศาสนสัมพันธ์ พระศาสนจักรได้เตือนให้ระมัดระวังนิกายกึ่งคริสตชนหรือนิกายที่มิใช่คริสตชนแท้ ๆ บางนิกาย ที่กำลังก่อให้เกิดความสับสนโดยกิจกรรมของพวกเขา

การขยายตัวของนิกายเหล่านี้คุมคามต่อการเสวนาเพื่อเอกภาพระหว่างคาทอลิกกับคริสตชนนิกายอื่น (John Paul II. n.d. : 86 - 87)

นอกจากนี้สมณสารดังกล่าวยังได้เตือนให้ผู้ที่ทำการเสวนากับศาสนาอื่นนั้นมีความรู้และความยึดมั่นในประเพณีและความเชื่อในศาสนาของตนอย่างดี และเปิดใจกว้างเพื่อเข้าใจหลักสูตรคำสอนและขนบธรรมเนียมประเพณีศาสนาอื่นโดยไม่ต้องเสแสร้ง แต่ด้วยความจริงความสุภาพและความเปิดเผยตรงไปตรงมา โดยตระหนักว่าการเสวนาจะทำให้แต่ละฝ่ายได้รับประโยชน์มีความสมบูรณ์มากขึ้น ทั้งนี้จะต้องไม่มีการละทิ้งหลักการหรือสร้างสันติภาพจอมปลอมระหว่างกัน แต่ให้ได้รับผลประโยชน์คือความก้าวหน้าของกันและกัน และในเวลาเดียวกันก็ขจัดอคติ ความไม่อดกลั้นอดทน และความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน (John Paul II. n.d. : 97) ซึ่งในเรื่องศาสนสัมพันธ์นี้ ฆราวาสมีบทบาทเป็นอย่างมาก (John Paul II. n.d. : 4)

นอกจากสมณสาร Redemtoris Missio แล้ว ยังมีสมณสารที่มิใช่สมณสารเกี่ยวกับสังคมอีกหลายฉบับที่ได้กล่าวถึงเรื่องสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสไว้ เช่น สมณสาร Dominum Et Vivificantem สมณสาร Cathechesi Tradendae เป็นต้น สำหรับสมณสาร Dominum Et Vivificantem นั้นเป็นสมณสารของพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 ว่าด้วยเรื่อง พระจิตเจ้า ได้กล่าวไว้ว่า "ชุมชนชาวคริสต์ถือว่าตนมีความผูกผันเป็นหนึ่งเดียวอย่างแท้จริงและผูกพันใกล้ชิดกับมนุษยชาติและประวัติศาสตร์แห่งมนุษย์ (จอห์น ปอลที่ 2. 2530 : 53) คริสตชนผู้ได้รับความสว่างและพลกำลังจากพระจิตเจ้าจะต้อง "ฟื้นฟูโฉมหน้าของแผ่นดินเสียใหม่" (จอห์น ปอลที่ 2. 2530 : 123) สร้างสรรค์ความยุติธรรมนั้นในโลกตามถ้อยคำของประกาศกอิสยาห์ในพระคัมภีร์ที่ว่า "ท่านจะส่งเสริมความยุติธรรมออกไปให้แก่บรรดาประชาชาติ" (อสย. 42 : 6) และก่อคุณูปการต่อสันติสุขในโลก ส่วนสมณสาร Cathechesi Tradendae นั้นเป็นสมณสารของพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 อีกเช่นกัน สมณสารดังกล่าวเป็นสมณสารว่าด้วยเรื่องการสอนคำสอนในยุคปัจจุบัน แต่ก็ได้กล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับความยุติธรรมในสังคมไว้ว่าการกดขี่คนจนและการโกงค่าจ้างเป็นบาปประการหนึ่งที่เรียกร้องการแก้แค้นจากพระเจ้า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่มีพระสมณสารชื่อ Rerum Novarum ว่าด้วยเรื่องเงื่อนไขการทำงานเป็นต้นมา แง่มุมทางสังคมก็ได้บรรจุอยู่ในคำสอนของพระสันตะปาปา และพระสังฆราชอย่างจริงจังมาตลอดพระสังฆราชที่มาร่วมประชุมหลายองค์กล่าวอย่างมีเหตุผลว่า ให้บรรจุมรดกล้ำค่าคือ การสอนคำสอนด้านสังคมของพระศาสนจักรไว้ในรูปแบบที่เหมาะสมในการสอนคำสอนแก่สัตบุรุษด้วย (จอห์น ปอลที่ 2. 2533 : 44) ใน

การนี้สมณสารดังกล่าวได้กระตุ้นเร่งเร้าให้คริสตชนทั้งหลายทั้งนักบวชและฆราวาสพยายามช่วยกันเป็น "แสงสว่าง" และ "เกลือ" เพื่อความปิติยินดีส่วนตัวและการรับใช้ผู้อื่นตามพระดำรัสของพระเยซูเจ้า (มธ. 5 : 13 - 16) กล่าวถึงนัยหนึ่งก็คือ คริสตชนทุกคนจะต้องพยายามชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องดีงามให้แก่สังคมทุกระดับ และพยายามรักษาความถูกต้องดีงามของโลกนี้ไว้ดุจเกลือรักษาความเค็มในท่ามกลาง "โลกที่ยุ่งยากเพราะความทุกข์ทรมานอันเนื่องมาจากการเห็นผลงานสร้างสรรค์ที่ดีของมนุษย์ได้พรากจากไปและหันกลับมาเป็นปฏิปักษ์ต่อตัวเขาเอง สิ่งนี้สร้างบรรยากาศแห่งความไม่แน่นอนขึ้น" (จอห์น ปอลที่ 2. 2533 : 80; อ้างอิงมาจาก Redemtor Hominis. n.d. : 15 - 16) และกล่าวถึงการสอนคำสอนว่า พระศาสนจักรต้องการคำสอนเพื่อฝึกเยาวชนตลอดจนผู้ใหญ่ให้มีความเชื่อ ดังนั้นเพื่อให้สามารถ "ยืนหยัด" อยู่ในโลกและสามารถให้ "การเสวนานำความรอด" แก่ทุกคน โดยที่แต่ละคนรู้สึกว่าได้รับความเคารพสมกับศักดิ์ศรี ซึ่งก็คือศักดิ์ศรีของผู้แสวงหาพระเจ้า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือพระศาสนจักรจะต้องมีการปรับปรุงการสอนคำสอนให้ทันโลกทันเหตุการณ์และความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ เพื่อให้คริสตชนสามารถยืดหยัดเจริญชีวิตอยู่ในโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี (จอห์น ปอลที่ 2. 2530 : 72 -73)

นอกจากที่กล่าวนี้ สมณสาร Cathechesi Tradendae ยังได้เตือนสิ่งที่เรียกว่า "ลัทธินิยมพระเมสสิยาห์ที่อ้างการมาถึงการยุคของสังคมและการเมือง" หรือลัทธิที่เน้นการไก่กู้ให้รอดแต่ฝ่ายโลกหรือมุ่งเน้นแต่ความสุขสมบูรณ์ของมนุษย์ในโลกนี้ โดยละเลยถึงความรอดฝ่ายจิตวิญญาณไว้ว่า

> การสอนคำสอนจะต้องวางรากฐานอยู่บนการไขแสดงตามที่อำนาจสั่งสอนของพระศาสนจักรได้กระทำทั้งอย่างเป็นทางการและอย่างปกติทั่วไป นั่นคือการไขแสดงที่กล่าวถึงพระเจ้า พระผู้สร้างและผู้ไถ่ ซึ่งทรงส่งพระบุตรลงมาอยู่ท่ามกลางของมนุษย์และทรงมีเนื้อหนังเหมือนเรา พระบุตรนี้ทรงเข้ามามีส่วนร่วม มิใช่เฉพาะในประวัติศาสตร์ส่วนตัวของแต่ละคนเท่านั้น แต่ทรงมีส่วนในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติและทรงเป็นศูนย์กลางของประวัติศาสตร์นั้นด้วย ฉะนั้นการไขแสดงนี้จึงกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงแก่นของมนุษย์ด้วยอำนาจของข่าวดีของพระเยซูคริสต์ ในความหมายนี้การสอนคำสอนจะอยู่เหนือรูปแบบของการสอนศีลธรรมและนามธรรม แต่ถึงกระนั้นการสอนคำสอนก็ได้รวมเอาการสอนศีลธรรมที่แท้ของ

> คริสตศาสนาไว้ด้วย และเหนือสิ่งใดการสอนคำสอนได้ข้ามพ้นลัทธินิยมพระเมสสิยาห์ที่อ้างการมาถึงของยุคของสังคมและการเมือง ที่มุ่งให้บรรลุความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ในสังคมนั้นเป็นสำคัญ
>
> (จอห์น ปอลที่ 2. 2533 : 72 - 73)

และสำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้นพระสมณสาร Cathechesi Tradendae ได้กล่าวว่า "การสอนคำสอนมิอาจขัดมิติด้านศาสนสัมพันธ์ได้" และกล่าวว่า

> การสอนคำสอนจะช่วยเสริมสร้างศาสนสัมพันธ์ก็ต่อเมื่อได้มีการสร้างและการช่วยกระตุ้นให้เกิดความปรารถนาที่จะเกิดเอกภาพ สิ่งนี้จะเป็นความจริงได้มากยิ่งขึ้นถ้าได้มีการกระตุ้นความพยายามอย่างหนักหน่วง เริ่มตั้งแต่ความพยายามทำตนเองให้บริสุทธิ์เสียก่อนด้วยความสุภาพถ่อมตน และวอนขอความร้อนรนจากองค์พระจิต เพื่อเป็นการแผ้วถางทาง มิใช่ด้วยการเสแสร้งแบบปล่อยปละละเลยหรือยินยอมผ่อนปรนในทางหลักธรรม แต่ให้กระทำเพื่อมุ่งไปสู่เอกภาพที่สมบูรณ์ในเวลา และอาศัยเครื่องมือที่พระเจ้าทรงประสงค์
>
> (จอห์น ปอลที่ 2. 2533 : 48 - 49)

ส่วนในประเด็นเกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น สมณสารดังกล่าวได้กล่าวถึงบทบาทของฆราวาสที่เป็นครูสอนคำสอนที่ "แม้ว่าจะไม่ถึงขั้นรับศีลบวชอย่างเป็นทางการแต่ก็เป็นผู้มีหน้าที่สำคัญมากในพระศาสนจักร" (จอห์น ปอลที่ 2. 2533 : 102) และกล่าวอีกด้วยว่า "พระศาสนจักรในประเทศต่าง ๆ ที่เจริญรุ่งเรืองมาได้จนทุกวันนี้ก็โดยอาศัยครูผู้สอนเหล่านี้เอง" (จอห์น ปอลที่ 2. 2533 : 94)

นอกจากสมณสารต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้วก็ยังมีพระดำรัสของพระสันตะปาปาในโอกาสเสด็จมาเยือนในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2527 ซึ่งผู้วิจัยใคร่ที่จะหยิบยกมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย โดยได้ตรัสเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโลกหรือสังคมว่า พระสงฆ์และนักบวชต้องรู้จักโลกในสภาพจริงที่เป็นอยู่ โดยการมีส่วนสัมผัสกับชีวิตของชาวโลกด้วยการไปเยี่ยมเยียนพวกเขาเพื่อที่จะทราบถึงความต้องการและความทุกข์ของพวกเขาที่ส่วนใหญ่กำลังตกทุกข์ได้ยาก และปฏิบัติต่อเขาเหล่านั้นตามหลักของพระวรสาร โดยใช้สามัญสำนึกและความเฉลียวฉลาด

(จอห์น ปอลที่ 2. 2527 : 35) ในการนี้พระองค์ได้ทรงสอนให้บรรดานักบวชและคริสตชนร่วมมือกันโดยไม่มีการแบ่งชั้นและให้ความรักความเมตตาและความยุติธรรมต่อทุกคนโดยเท่าเทียมกันว่า

1. การร่วมมือจะเกิดขึ้นเมื่อไม่มีการถือเขาถือเรา ไม่มีการคำนึงถึงคณะนี้คณะนั้น ไม่มีการแตกแยกโดยการแบ่งชั้นวรรณะ พระสงฆ์ นักบวชและฆราวาส ล้วนมีศักดิ์ศรีเดียวกัน คือ ศักดิ์ศรีแห่งการเป็นลูกของพระเป็นเจ้า

2. ปฏิบัติต่อมนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกัน ไม่มีนายไม่มีบ่าว ไม่เอนเอียงเข้าข้างคนร่ำรวย คนมีอำนาจ ไม่เหยียดหยามคนยากจน

3. ให้ความรักต่อมวลสมาชิกของคณะหรือผู้อยู่ใต้ความดูแลด้วยความเอาใจใส่ ไม่เล่นพรรคเล่นพวกหรือเอาปัญหาส่วนตัวมาก้าวก่าย ไม่กลั่นแกล้งหาเรื่องกัน

4. ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้มีความอัตคัดขัดสน ให้เขาได้รับความบรรเทาและให้ความเอาใจใส่เป็นพิเศษต่อผู้ที่ถูกสังคมทอดทิ้งและเด็กกำพร้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษา

5. ในทุกบ้านของพระสงฆ์และนักบวช ในทุกโรงเรียนและทุกสำนักงานต้องอบอวลด้วยบรรยากาศแห่งความยุติธรรม จะต้องให้เงินเดือนและค่าจ้างพอเพียงกับการดำรงชีวิต อย่าฉวยโอกาสเอาเปรียบผู้ด้อยปัญญาหรือผู้ไม่มีทางเลือก

6. มีการให้ค่าตอบแทนอย่างยุติธรรมประสมประสานกับความรัก พระสงฆ์ตามวัดไม่เอารัดเอาเปรียบต่อกัน ไม่มีการแบ่งชั้นนายและชั้นลูกจ้าง

7. พระสงฆ์ต้องเตือนสอน และเป็นแบบอย่างแก่สัตบุรุษให้รักและปฏิบัติความยุติธรรม ทั้งในครอบครัวและสังคม (จอห์น ปอลที่ 2. 2527 : 30 - 31)

นอกจากนี้ พระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 ยังได้ตรัสเกี่ยวกับการเตรียมตัวสามเณรให้เป็นพระสงฆ์โดยให้พระสงฆ์ทุกองค์มีส่วนรับผิดชอบว่า "พระสงฆ์ทุกองค์ต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสามเณราลัย ด้วยการเสนอข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตและงานของสงฆ์ ซึ่งได้รับจากประสบการณ์ชีวิตสงฆ์จริง ๆ ทั้งนี้เพื่อการอบรมสงฆ์จะได้เป็นไปตามสภาพที่แท้จริงของสังคม" (จอห์น ปอลที่ 2. 2527 : 52) และทรงเตือนให้อบรมสามเณรมิให้วางตัวเป็นเจ้าเป็นนายดูหมิ่นคนจนว่า

> การเตรียมตัวสามเณรหรือผู้ฝึกหัดให้เป็นพระสงฆ์หรือนักบวชนั้น สิ่งอำนวยความสะดวกมีมากจนกลายเป็นว่า "บ้านเณร" หรือนวกสถานฝึกสอนเตรียมตัวให้เป็นนาย ทำให้หลาย ๆ คนลืมสภาพเดิม วางมาดเกินไป เมื่อบวชแล้วให้บางคนมักลืมตัวชอบแสดงการดูหมิ่นคนยากคนจน (พยายามกลบปมด้อยของตนในอดีต) บางคนเคยไหว้ผู้อาวุโส-ผู้เฒ่าผู้แก่ได้ พอบวชแล้วมือไม้แข็งไปหมด ไหว้ใครไม่ได้"
>
> (จอห์น ปอลที่ 2. 2527 : 34)

คำสอนจากสมณสารและพระดำรัสของพระสันตะปาปาที่ได้หยิบยกมากล่าวข้างต้นนี้ ชี้ให้เห็นว่าแท้จริงแล้วพระศาสนจักรได้เฝ้าติดตามความเปลี่ยนแปลงในสังคมเสมอมา มิได้หลับไหลอย่างที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ความยุติธรรม ปัญหาค่าจ้างแรงงานของกรรมกร เหล่านี้ก่อให้เกิดสงครามลัทธิการเมือง การแบ่งแยกมนุษย์ออกเป็นชนชั้น และการปฏิวัติเข้ามาหาทางแก้ไขปัญหาเหล่านี้ พระศาสนจักรเห็นว่ามิใช่แนวทางแก้ไขที่ถูกต้อง และที่สุดคือพระศาสนจักรได้เฝ้าพินิจคำสอนของตนเองที่ต้องปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมสมัยใหม่ ปัญหาทั้งภายในและภายนอกพระศาสนจักรที่กล่าวมานี้ย่อมเป็นอุปสรรคต่อภารกิจของพระศาสนจักร ต่อการนำมนุษย์เข้าสู่พระราชัยสวรรค์ ด้วยเหตุนี้พระศาสนจักรจึงได้วางบทบาทตนเองเป็นตัวประสานงาน เร่งเร้าและกระตุ้นให้ร่วมมือกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยร่วมกันจัดตั้งเป็นสมาคม องค์การทุกระดับ ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ และให้มีการประสานงานในโครงการดังกล่าวทุกระดับอีกด้วย ตลอดจนเรียกร้องให้ประเทศที่ร่ำรวยกว่าช่วยเหลือประเทศที่ยากจนกว่า เป็นต้น ที่เห็นได้ชัดคือการสนับสนุนทางด้านการเงินในโครงการพัฒนาต่าง ๆ นอกจากนั้นพระศาสนจักรยังมุ่งที่จะสร้างศาสนสัมพันธ์กับสมาชิกของคริสตศาสนานิกายอื่น ตลอดจนศาสนิกชนของศาสนาอื่นด้วยความรัก ความซื่อตรงเปิดเผย ความจริงใจ และความเข้าใจซึ่งกันและกันเพื่อเสริมส่งกันและกันให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ส่วนในประเด็นที่เกี่ยวกับฆราวาสนั้น คำสอนในสมณสารต่าง ๆ ดังกล่าวได้ยืนยันเจตนารมณ์ของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่ให้ฆราวาสมีบทบาทมากขึ้น และมีความสำคัญยิ่งขึ้นในพระศาสนจักร นอกจากนั้นคำสอนในสมณสารต่าง ๆ ดังกล่าวยังได้สนับสนุนให้มีการฟื้นฟูสถาบันนักบวช และสถาบันฝึกอบรมสามเณรเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 และความต้องการของโลกยุคปัจจุบันด้วย

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้มีคริสตชนเป็นจำนวนไม่น้อยที่มีความเห็นว่า คำสอนทางสังคมที่มีอยู่ในสมณสารต่าง ๆ ของพระสันตะปาปา ตลอดจนสมณสารหรือเอกสารต่าง ๆ ของสมัชชาพระสังฆราชนั้น อาจจะยังไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทางที่ถูกที่ควรหรือมีความเป็นธรรมมากขึ้นได้ ซึ่งในเรื่องนี้ ได้มีคริสตชนเป็นจำนวนมากทั้งที่เป็นนักบวชและฆราวาส ได้วิพากษ์วิจารณ์คำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักรดังกล่าวในทำนองไม่พอใจหรือไม่เห็นด้วย ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการที่จะให้เกิดขึ้นในสังคมกับสิ่งที่สังคมคาดหวังต้องการนั้นบางครั้งก็ไม่ดำเนินไปด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงใคร่ที่จะเสนอแนวความคิดหรือคำวิพากษ์วิจารณ์คำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักรที่ปรากฏอยู่ในพระสมณสารหรือเอกสารต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นของพระสงฆ์คาทอลิกองค์หนึ่งชื่อ โดแนล ดอร์ (Donal Dorr) ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือที่ท่านแต่งเล่มหนึ่งชื่อ Option for the Poor แนวความคิดหรือคำวิพากษ์วิจารณ์ของพระสงฆ์ซึ่งเป็นอาจารย์สอนวิชาปรัชญาและเทวศาสตร์ ท่านนี้ได้รับการยอมรับกันโดยทั่วไปในบรรดาคริสตชนที่สนใจเรื่องคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักรว่า เป็นทัศนะที่อาจถือได้ว่าเป็นตัวแทนที่ดีที่สุดทัศนะหนึ่งของคริสตชนกลุ่มดังกล่าว ซึ่งสาระสำคัญในหนังสือดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

โดแนล ดอร์ ได้ศึกษาพระสมณสารและเอกสารต่าง ๆ ทั้งของพระสันตะปาปาและของสมัชชาพระสังฆราช โดยเริ่มตั้งแต่พระสมณสาร Rerum Novarum ของพระสันตะปาปาเลโอที่ 13 ที่จัดพิมพ์ใน ค.ศ. 1891 ซึ่งนับเป็นพระสมณสารที่ว่าด้วยเรื่องสังคมฉบับแรกของพระศาสนจักร ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่ง ดอร์ ได้กล่าวถึงสมณสารฉบับนี้ว่า พระสมณสารดังกล่าวต้องการที่จะชี้ให้เห็นว่าพระศาสนจักรมิได้เพิกเฉยต่อคนจน และต้องการจะทำให้คนทั่วไปแน่ใจได้ว่า เรื่องทางสังคมจะไม่ถูกพระศาสนจักรถือว่าเป็น เรื่องที่ไม่สลักสำคัญอีกต่อไป อย่างไรก็ตามผู้อ่านสมณสารดังกล่าวจะรู้สึกว่า การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่พระสันตะปาปาทรงเรียกร้องให้เกิดขึ้นในสังคมนั้นมิใช่การเปลี่ยนแปลง อย่างถอนรากถอนโคน และตัวแทนแห่งการเปลี่ยนแปลง (Agent of change) ที่พระองค์ทรงเน้นก็คือชนชั้นนำที่จะเป็นผู้กำหนดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมชนิดจากบนสู่ล่าง (Top-down) โดยที่ประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะคนจนมิได้มีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ หรือการพัฒนาสังคมของพวกเขาแต่อย่างใดเลย

ดอร์ กล่าวว่า พระสันตะปาปาเลโอที่ 13 ทรงเห็นว่า ศาสนาเป็นสื่อกลางอันทรงพลังที่สุดในอันที่จะดึงคนรวยและคนจนเข้ามาหากัน และทรงสรุปว่า ศาสนาเป็นวิถีทางที่ทรงประสิทธิภาพมากที่สุดในอันที่จะขจัดความรุนแรง ความอิจฉาริษยาและความเกลียดชังระหว่างชนชั้น ตลอดจนความปรารถนาระเบียบใหม่ในสังคมให้หมดไป และทรงเห็นว่าวิธีที่ดีที่สุดที่จะทำให้คนจนพึงพอใจในสภาพปัจจุบันของตนและไม่ก่อความรุนแรงขึ้นในสังคมก็คือการแสดงให้เห็นว่าพระศาสนจักรสนใจเอาใจใส่คนจน และปลอบประโลมใจพวกเขาด้วยการให้สัญญาว่าถ้าหากว่าพวกเขายอมรับความทุกข์ยากลำบากต่าง ๆในโลกนี้โดยดุษณีภาพแล้ว พวกเขาก็จะได้สวรรค์เป็นรางวัลในโลกหน้า นอกจากนี้ยังทรงเตือนมิให้คริสตชนคิดต่อสู้กับผู้มีอำนาจทางการเมืองอีกด้วย โดยได้ตรัสไว้ในสมณสารดังกล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า อำนาจในการปกครองประชาชนนั้นเป็นอำนาจที่มาจากพระเจ้า เพื่อที่อำนาจนั้นจะสร้างสรรค์จรรโลงความเป็นระเบียบเรียบร้อยในบ้านเมือง ดังนั้นประชาชนจะต้องเคารพเชื่อฟังผู้มีอำนาจปกครองอย่างไม่มีเงื่อนไข และผู้ที่ไม่เชื่อฟังหรือขัดสู้กับอำนาจของทางการ ก็เท่ากับว่าเป็นผู้ที่ไม่เชื่อฟังหรือขัดสู้กับพระเจ้าด้วย พระองค์ตรัสเสริมว่า พระศาสนจักรได้ประณามผู้ที่กบฏต่ออำนาจอันชอบธรรมเสมอมา ซึ่งในเรื่องนี้พระองค์ทรงมีความเห็นขัดแย้งกับพระคาร์ดินัลซีเกลียรา (Zigliara) ผู้เป็นนักปรัชญาและนักเทวศาสตร์คนสำคัญในยุคนั้น ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของพระองค์ โดยที่พระคาร์ดินัลซีเกลียราเห็นว่า การต่อสู้กับอำนาจของทางการที่ไม่เป็นธรรมหรือกดขี่ข่มเหงประชาชนนั้น มิใช่เป็นการต่อสู้กับตัวผู้มีอำนาจ แต่เป็นการต่อสู้กับความรุนแรงต่าง ๆที่พวกเขาได้ก่อให้เกิดขึ้นในสังคมหรือประเทศชาติ ดังนั้นในบางกรณีการต่อสู้กับอำนาจปกครองก็เป็นสิ่งที่ชอบธรรม แต่พระสันตะปาปาเลโอที่ 13 กลับทรงเห็นว่า การปฏิวัติหรือการล้มล้างอำนาจปกครองนั้นจะเป็นเหตุนำไปสู่ความพินาศแก่สังคมที่ร้ายแรงเสียยิ่งกว่าสิ่งที่ความไม่เป็นธรรมในสังคมได้ก่อให้เกิดขึ้นมาเสียอีก ดังนั้นแม้แต่การโค่นล้มรัฐบาลด้วยวิธีการอันไม่รุนแรงก็นับว่าเป็นสิ่งที่ผิดโดยพื้นฐาน ซึ่งในเรื่องนี้ ดอร์ เห็นว่าพระศาสนจักรกระทำตนเป็นพันธมิตรของรัฐและเป็นฐานทางศาสนา ให้แก่ผู้มีอำนาจในบ้านเมืองอย่างชัดแจ้ง ทั้งนี้ทั้งนั้นเนื่องจากทรงเกรงว่าลัทธิสังคมนิยมซึ่งกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็วในขณะนั้น จะนำไปสู่การลุกฮือของประชาชนเพื่อโค่นล้มรัฐบาลที่ไม่เป็นธรรมหรือกดขี่ข่มเหงประชาชนนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ดอร์ เห็นว่าถึงแม้พระสันตะปาปาเลโอที่ 13 จะทรงต่อต้านลัทธิสังคมนิยมที่ทรงเห็นว่าเป็นลัทธิที่น่าสะพรึงกลัว แต่ก็ทรงไม่เห็นด้วยกับลัทธิทุนนิยมที่ปราศจากการ

ควบคุมมิให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบกันเป็นอย่างมากด้วย และมาตรการหนึ่งซึ่งพระองค์ได้เสนอเพื่อป้องกันการเอารัดเอาเปรียบดังกล่าวก็คือ การให้คนงานมีสิทธิ์ก่อตั้งสหภาพแรงงานหรือสมาคมที่จะปกป้องรักษาสิทธิของพวกเขา แต่พระองค์ก็ได้ทรงย้ำเตือนถึงเรื่องการสมานสามัคคี การระงับใจตนเอง เพื่อเป็นการปรามคนงานทั้งหลายมิให้ลุกฮือขึ้นต่อสู้โดยใช้กำลังรุนแรงเพื่อสร้างสังคมใหม่ นอกจากนี้พระองค์ยังได้สนับสนุนให้บรรดาคนงานคาทอลิกทั้งหลายรวมตัวกันจัดตั้งสหภาพ หรือสมาคมของตนขึ้นมา เพื่อเป็นทางเลือกใหม่แทนการที่จะไปร่วมสังกัดสหพันธ์แรงงานหรือสมาคมของพวกฝ่ายซ้าย ซึ่งทรงเห็นว่าจะนำศาสนาไปสู่อันตรายอีกด้วย

พระสันตะปาปาเลโอที่ 13 ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่างสันติ สิ่งที่พระองค์ต้องการก็คือ "ทางสายกลาง" ระหว่างสังคมนิยมและทุนนิยมเสรี โดยที่ทรงเน้นการที่ปัจเจกบุคคลมีสิทธิที่จะมีกรรมสิทธิ์ครอบครองทรัพย์สินต่าง ๆ และในขณะเดียวกัน รัฐก็จะต้องควบคุมมิให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบกันหรือเกิดความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ขึ้นมาในสังคมด้วย ในการนี้พระองค์ได้ทรงเสนอให้ใช้มาตรการทางศีลธรรมเพื่อให้ทุก ๆ ฝ่ายในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยไม่มีการกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบโดยได้ทรงกระตุ้นให้คนรวยช่วยเหลือคนจน และทรงกระตุ้นให้รัฐออกกฎหมายป้องกันการเอารัดเอาเปรียบกันในสังคม ซึ่งในเรื่องนี้ ดอร์ เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่อาจเป็นจริงในการปฏิบัติ ดังจะเห็นได้ว่ากฎหมายบ้านเมืองมักจะล้มเหลวในการปกป้องคนจนมิให้ถูกเอารัดเอาเปรียบ เนื่องจากคนรวยมีอำนาจควบคุมรัฐ และกลไกของรัฐ (Dorr. 1983 : 11 - 51)

ในสมณสมัยต่อมาพระสันตะปาปาเบเนดิคต์ที่ 15 ได้ทรงย้ำเรื่องที่ว่าอำนาจทางการเมืองมาจากพระเจ้า และทรงเห็นว่า การที่สังคมมีชนชั้นต่าง ๆ นั้นเป็นระเบียบธรรมชาติที่เป็นไปตามน้ำพระทัยหรือพระประสงค์ของพระเจ้า และถึงแม้จะทรงกระตุ้นให้คาทอลิกช่วยเหลือบรรดาผู้ยากไร้ แต่ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงเรียกร้องให้พวกเขามีความยึดมั่นในศาสนา มีความอดทนเพื่อที่จะได้สวรรค์เป็นรางวัลในโลกหน้า ทำให้พวกเขาไม่สามารถดิ้นรนต่อสู้เพื่อสภาพชีวิตที่ดีกว่า ด้วยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอันไม่เป็นธรรมในสังคม พระองค์ทรงเห็นว่า คนจนอาจจะพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นได้ด้วยการขวนขวายหาความรู้ และการทำงานอย่างขยันขันแข็ง ซึ่งในเรื่องนี้ ดอร์ เห็นว่าพระสันตะปาปาเบเนดิคต์ที่ 15 ทรงมีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมมากกว่าพระสันตะปาปาเลโอที่ 13 เสียอีก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือคำสอนเรื่องสังคมของพระองค์เป็นการถอยหลังเข้าคลองนั่นเอง นอกจากนี้ ดอร์ ยังเห็นว่า

สงบสุขในสังคม ซึ่งถ้าจะว่าไปแล้วก็เป็นการช่วยธำรงรักษาสถานะเดิมของผู้ที่กดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบในสังคม หรือเป็นการช่วยระงับยับยั้งมิให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมเสียใหม่ให้เป็นสังคมที่เป็นธรรม หรือทรงเข้าข้างฝ่ายขวาในด้านสังคมเศรษฐกิจนั่นเอง (Dorr. 1983 : 57 - 75)

ในสมณสมัยต่อมาซึ่งมีพระสันตะปาปาปีอุสที่ 12 ทรงดำรงตำแหน่งประมุขของพระศาสนจักรโรมันคาทอลิกนั้น คำสอนในเรื่องสังคมของพระศาสนจักรในสมณสมัยดังกล่าวก็นับว่ามีความเป็นอนุรักษ์นิยมจัดยิ่งกว่าพระสันตะปาปาองค์ก่อน ๆ ที่ได้ทรงประณามลัทธิทุนนิยมมาแล้วเสียอีก โดยที่พระองค์ไม่ทรงกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงในสังคมหรือเสนอทางเลือกใหม่แทนระบบทุนนิยมที่ดำรงอยู่ ทรงเชื่อและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป และทรงมีท่าทีสนับสนุนระบบทุนนิยมโดยทรงเห็นว่าระบบดังกล่าวเป็นระบบที่ดีที่สุดที่มีการนำมาใช้ขจัดความยากจนอย่างได้ผลมามากแล้ว และระบบดังกล่าวเสนอความหวังที่ดีที่สุดสำหรับอนาคต นอกจากนี้พระองค์ยังสนับสนุนให้ทำงานเมตตาธรรมเพื่อช่วยเหลือบรรดาผู้ยากไร้หรือผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนในสังคมให้มากขึ้น แทนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมอย่างรุนแรง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือพระสันตะปาปาปีอุสที่ 12 ทรงสนับสนุนระเบียบของลัทธิทุนนิยมและต่อต้านการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคน แต่อย่างไรก็ตามพระองค์ก็ทรงแสดงท่าทีเข้าข้างคนจนอยู่บ้างในแง่ที่ว่าพระองค์ได้ทรงแสดงความห่วงใยคนจนและประท้วงอย่างรุนแรงถึงเรื่องที่คนจนไร้อำนาจหรือไม่มีสิทธิ์มีเสียงในสังคม ทรงอยากให้ประชาชนมีอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง แต่ก็ทรงตระหนักดีว่าถ้าตรัสถึงเรื่องนี้มากไปก็จะกระทบกระเทือนระบบประชาธิปไตยแบบตะวันตก และเป็นการสนับสนุนศัตรูของระบบนั้น (Dorr. 1983 : 76 - 86)

ต่อมาในสมณสมัยของพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 ถึงแม้พระสันตะปาปาพระองค์นี้จะทรงเห็นด้วยกับพระสันตะปาปาองค์ก่อนในแง่ที่ว่า ควรสนับสนุนการเจริญเติบโตหรือการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป มิใช่การทำลายระบบเดิมทิ้งเสียทั้งหมด และเห็นว่า ความเจริญรุ่งเรืองและความยุติธรรมในสังคมนั้น ได้มาด้วยการวางแผนการพัฒนาอย่างดี และทรงเห็นด้วยว่าความกระตือรือร้นอย่างปราศจากการควบคุมจะนำไปสู่การทำลายทุกสิ่งและไม่ได้สร้างสรรค์อะไรขึ้นมาเลย แต่พระองค์ก็มีคำสอนในเรื่องสังคมที่แตกต่างไปจากพระสันตะปาปาองค์ก่อน ๆ อยู่ไม่น้อย เป็นต้นว่า ทรงเห็นว่าจะต้องมีการแยกออกจากกันระหว่างอำนาจกับผู้ครองอำนาจ โดยพระองค์ทรงเห็นว่าอำนาจในการปกครองนั้นเป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยงกับ

อำนาจของพระเจ้า แต่ถ้าหากว่าผู้ครองอำนาจกระทำอะไรที่ขัดต่อ หลักศีลธรรม อำนาจของเขาก็ไม่ดำรงอยู่อีกต่อไป และด้วยเหตุนี้ประชาชนก็ไม่จำต้องเชื่อฟังพวกเขา นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงเห็นว่าจุดประสงค์ของอำนาจทางการเมือง ก็คือการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขร่วมกันของผู้คนในสังคม

พระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 ทรงเห็นว่า ความล้าหลังทางเศรษฐกิจและการขาดแคลนเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นสาเหตุที่สำคัญของการด้อยพัฒนา ความยากจน และความอดอยากหิวโหย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระองค์ทรงเห็นว่าการทำให้ทันสมัย (Modernization) และการพัฒนาแบบตะวันตก จะทำให้โลกเจริญก้าวหน้า ทั้ง ๆที่ทรงตระหนักดีว่า "การพัฒนา" เช่นว่านั้น อาจจะก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ หรือแม้แต่ความยุ่งยากทาง เศรษฐกิจขึ้นมาอย่างมากมายได้ และยังทรงตระหนักด้วยว่า สถานการณ์แบบสมัยใหม่เสนอโอกาสให้แก่ชนชั้นนำชนิดใหม่เท่านั้น ด้วยเหตุนี้เองพระองค์จึงทรงเตือนการใช้อำนาจโดยชนชั้นนำรุ่นใหม่ที่คุมอำนาจทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนการแข่งขันกันสร้างและสะสมอาวุธ และการทุ่มเทงบประมาณของรัฐไปในโครงการที่ฟุ่มเฟือยหรือโครงการที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป

จะเห็นได้ว่า พระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 ทรงมองลัทธิทุนนิยมและแนวทางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตกในแง่ดี โดยทรงเห็นว่าแนวทางดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าวิธีอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่ทรงเล็งเห็นว่าอุดมการณ์ทุนนิยมเป็นสิ่งที่ไปกันไม่ได้กับคำสอนด้านสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิก อาจจะกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงยอมรับแนวความคิดที่แพร่หลายทั่วไปในขณะนั้นว่า การพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดในการเอาชนะปัญหาการแจกจ่ายทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม เปรียบเสมือนกับว่า ถ้าหากมีผู้ลังเลใจที่จะแบ่งขนมเค้กให้ผู้อื่น เพราะเกรงว่าจะไม่พอกิน ก็จะต้องมีการขยายขนมเค้กก้อนนั้นให้ใหญ่โตขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า ทรงเห็นความสำคัญของการสร้างความมั่งคั่งมากกว่าการแบ่งปันแจกจ่ายความมั่งคั่งอย่างเป็นธรรม โดยไม่ทรงตระหนักว่าทรัพยากรในโลกนี้มีอยู่จำกัด และไม่ทรงตระหนักว่าพัฒนาโดยไม่เปลี่ยนแปลงแก้ไขระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศเสียใหม่ให้เป็นธรรมนั้น ก็จะยิ่งทำให้บรรดาชาติร่ำรวยกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบชาติยากจนทั้งหลายหนักข้อยิ่งกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งดึงเอาทรัพยากรราคาถูกจากชาติยากจนเหล่านั้นไปใช้มากขึ้น และไม่ทรงตระหนักว่ารูปแบบการพัฒนาที่ใช้ได้ผลในประเทศที่พัฒนาแล้วไม่อาจที่จะนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในประเทศ

ที่กำลังพัฒนาทั้งหลายทั่วโลกได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มิใช่ว่าชาติทั้งหลายในโลกจะสามารถบรรลุการพัฒนาในระดับเดียวกับชาติตะวันตกได้ทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตาม มิใช่ว่าพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 จะไม่ทรงเห็นความสำคัญของความเป็นธรรมในการแจกจ่ายแบ่งปันทรัพยากรเอาเสียเลย แต่ทรงได้รับอิทธิพลของแนวคิดการพัฒนากระแสหลักในขณะนั้นว่า เมื่อพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วแล้ว ความมั่งคั่งจะได้รับการถ่ายเทจากภาคที่ร่ำรวยไปสู่ภาคที่ยากจนในสังคม โดยไม่ทรงตระหนักว่าแนวความคิดเช่นว่านั้นเป็นภาพลวงตาที่ปิดบังความจริง และการทำให้คนจนและชาติยากจนทั้งหลายฝันอย่างลม ๆ แล้ง ๆ เช่นนี้ก็เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชาติมหาอำนาจและคนบางกลุ่ม หรือไม่ทรงตระหนักว่าการที่จะให้ทุนนิยมพัฒนาไปโดยธรรมชาติ และมีการแจกจ่ายทรัพยากรอย่างเป็นธรรมนั้นประสบล้มเหลวในทางปฏิบัติ

นอกจากพระศาสนจักรในสมณสมัยของพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 จะยอมรับสถานะเดิมของชาติตะวันตก โดยไม่เห็นด้วยกับการทำลายระเบียบเดิมของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือการเปลี่ยนแปลงระเบียบเศรษฐกิจระหว่างชาติเสียใหม่อย่างถอนรากถอนโคนแล้วก็ยังต่อต้านลัทธิสังคมนิยมหรือแม้แต่โครงการสวัสดิการสังคมต่าง ๆ โดยให้เหตุผลว่าการที่รัฐออกกฎหมายบังคับให้ประชาชนจ่ายภาษีมาก ๆ เพื่อสนับสนุนโครงการดังกล่าวนั้นเป็นการที่รัฐก้าวก่ายสิทธิการเป็นเจ้าของหรือกรรมสิทธิ์ของปัจเจกบุคคล ซึ่งการที่พระศาสนจักรปกป้องสิทธิดังกล่าวนั้นก็โดยมีเจตนาที่จะปกป้องศักดิ์ศรีของปัจเจกบุคคล แต่คำสอนหรือท่าทีของพระศาสนจักรดังกล่าวนี้ได้ถูกคนบางกลุ่มนำไปใช้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของพวกตน เช่น ในลาตินอเมริกา ได้มีการนำคำสอนหรือท่าทีที่พระะศาสนจักรปกป้องกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลและการห้ามใช้ความรุนแรงในการให้ได้มาซึ่งความยุติธรรมในสังคมดังกล่าวข้างต้น ไปใช้ในการต่อต้านการปฏิรูปที่ดิน เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า ถึงแม้ว่าพระศาสนจักรในสมณสมัยของพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 จะมีคำสอนเรื่องสังคมในทางที่ "ก้าวหน้า" มากกว่าในยุคก่อน ๆ อยู่บ้าง โดยเฉพาะคำสอนที่ว่า ประชาชนมีสิทธิ์ที่จะไม่เคารพเชื่อฟังผู้มีอำนาจทางการเมืองที่กดขี่หรือใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมได้ แต่พระศาสนจักรก็ยังแสดงท่าทีที่เป็นมิตรต่อฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่เป็นธรรมมากขึ้น และรับใช้ผลประโยชน์ของชาติร่ำรวยหรือคนมั่งมีมากกว่าชาติยากจนหรือคนจน สรุปได้ว่าคำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักรใน

สมณสมัยของพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 นั้น มีลักษณะที่ "ก้าวหน้า" มากกว่ายุคที่ผ่านๆ มาเพียงบางประเด็นเท่านั้น (Dorr. 1983 : 87 - 116)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงระหว่างสมณสมัยของพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 และพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ซึ่งดำรงตำแหน่งสืบต่อมานั้น ได้มีการประชุมสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ซึ่งบรรดาพระสังฆราชจากทั่วโลกได้ไปประชุมกันที่นครวาติกัน และในการนี้ได้มีการออกเอกสารที่เป็นคำสอนเรื่องสังคมหลายฉบับ เช่น เอกสารที่มีชื่อว่า Gaudium et Spes ซึ่งระบุว่ามนุษย์ทุกคนในโลก มีสิทธิ์ที่จะได้รับการแบ่งปันทรัพยากรอย่างเพียงพอสำหรับตัวเขาเองและครอบครัว ดังนั้นจะต้องมีการแจกจ่ายทรัพยากรที่พระเจ้าทรงสร้างมาสำหรับให้มนุษย์ทุกคนได้ใช้สอยอย่างเป็นธรรม และกล่าวเตือนเป็นนัยว่า ถ้าหากไม่มีการทำเช่นว่านั้นโดยสมัครใจแล้ว สักวันหนึ่งบรรดาคนจนทั้งหลายก็จะพากันลุกฮือขึ้นมาเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิที่พวกเขาต้องการ ซึ่งพวกเขามีสิทธิอันชอบธรรมที่จะทำเช่นนั้นได้

แต่บรรดาพระสังฆราชที่ร่างเอกสารดังกล่าวก็ยังเห็นเหมือนกับพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 การรีบสถาปนาระบบประชาธิปไตยแบบตะวันตก และการเร่งรัดพัฒนาประเทศแบบตะวันตกโดยปราศจากความรุนแรงนั้น จะสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ แต่ต่อมาก็ยอมรับว่า มูลเหตุที่สำคัญของความไม่เป็นธรรมในการค้าระหว่างประเทศอยู่ที่อำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันของคู่กรณีทางการค้า ด้วยเหตุนี้จึงได้เสนอให้มีการจัดตั้งสถาบันเพื่อส่งเสริม และออกระเบียบทางด้านการค้าระหว่างประเทศเสียใหม่ให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น

นอกจากนี้บรรดาพระสังฆราชที่ร่างเอกสารดังกล่าวยังได้เตือนว่า การรีบรับความเจริญทางเทคโนโลยีแบบตะวันตก โดยขาดการพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อนจะทำให้บรรดาชาติที่อยู่ในภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกสูญเสียมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของตนไป ยิ่งไปกว่านั้นบรรดาพระสังฆราชเหล่านั้นยังได้ย้ำว่า การมุ่งที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนสัมบูรณ์ (Absolute poverty) โดยการทำให้มั่นใจได้ว่าจะไม่มีคนใดหรือกลุ่มใดอดตายนั้นยังไม่เป็นการเพียงพอ จะต้องมุ่งแก้ปัญหาเรื่องความยากจนสัมพัทธ์ (Relative poverty) ด้วยการทำให้แน่ใจได้ว่ามีการแจกจ่ายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม หรือการลดช่องว่างของรายได้ของผู้คนในสังคมลงด้วย แต่ก็ไม่ได้ระบุถึงมาตรการที่จะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ไว้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังไม่ได้ให้คำตอบที่แจ้งชัดว่าประชาชนที่กำลังได้รับความทุกข์ยากลำบากอย่างแสนสาหัสจากการกดขี่ขูดรีดนั้น จะหาทางออกได้อย่างไรอีกด้วย

ในระหว่างการประชุมสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 นั้น คณะพระสังฆราชส่วนใหญ่มีความเห็นว่า นักลงทุนได้สร้างคุณูปการอันใหญ่หลวงให้แก่มนุษยชาติด้วยการสร้างงานให้คนมีงานทำและเห็นว่าชาติยากจนทั้งหลายควรที่จะดำเนินตามแนวทางการพัฒนาของชาติตะวันตก โดยมองโลกในแง่ดีว่า สักวันหนึ่งชาติต่าง ๆ ทั้งมวลในโลกก็จะมีระดับการพัฒนาที่เท่าเทียมกัน และความเป็นธรรมก็จะเกิดขึ้นได้เองโดยอัตโนมัติ

นอกจากนี้คณะพระสังฆราชที่เข้าร่วมประชุมดังกล่าว ซึ่งเป็นผู้ร่างเอกสาร Gaudium et Spes ยังได้เน้นถึงการเชื่อฟังผู้มีอำนาจทางการเมือง โดยยกพระเยซูคริสต์ เป็นตัวอย่างเรื่องความนอบน้อมเชื่อฟัง แต่มิได้กล่าวถึงการที่พระองค์ทรงท้าทายอำนาจฝ่ายปกครองในยุคของพระองค์ และการตัดสินลงโทษประหารพระองค์ด้วยการสมคบคิดกันระหว่างผู้นำทางศาสนาและอำนาจเจ้าอาณานิคม

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างการประชุมดังกล่าวนั้นมิได้มีเพียงผู้เข้าร่วมประชุมที่มีแนวคิดแบบอนุรักษ์นิยมเท่านั้น แต่ยังมีผู้ที่มีแนวความคิดแบบเสรีนิยมที่เสนอให้พระศาสนจักรเปิดตัวออกไปเสวนา (dialogue) กับผู้ที่มีแนวความคิดหรืออุดมการณ์ที่แตกต่างออกไป นอกจากนั้นยังมีผู้ที่มีแนวความคิดแบบรุนแรงที่ต้องการให้พระศาสนจักรท้าทายค่านิยมที่กำลังครอบงำโลกอยู่ และย้ำว่าโลกที่เต็มไปด้วยการครอบงำและการกดขี่นี้ กำลังต้องการการปลดปล่อยเป็นอย่างยิ่ง แต่เนื่องจากจำนวนพระสังฆราชที่มีแนวความคิดดังกล่าวซึ่งส่วนใหญ่ เป็นพระสังฆราชจากประเทศในโลกที่สามมีน้อยกว่าพระสังฆราชที่มีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระสังฆราชจากประเทศตะวันตก มติของที่ประชุมจึงออกมาในลักษณะที่เอนเอียงไปทางอนุรักษ์นิยมดังกล่าวข้างต้น

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ดอร์ ได้แสดงทัศนะว่าพระศาสนจักรควรที่จะแสดงท่าทีหรือมีคำสอนในเรื่องสังคมที่ชัดเจนยิ่งกว่านี้ เขาเห็นว่า พระศาสนจักรทำอะไรเพื่อคนจนเท่านั้นยังไม่พอ แต่จะต้องพยายามค้นพบความหมายที่แท้จริงของการเคียงข้างอยู่กับคนจน ซึ่งถึงแม้จะทำให้พระศาสนจักรดูเหมือนว่าอ่อนแอลงไป แต่อันที่จริงแล้วจะเปี่ยมไปด้วยพลังอย่างยิ่งเมื่อมีความตระหนักว่ามีพระเจ้าซึ่งทรงรักคนจนอยู่เคียงข้าง การทำเช่นนั้นจะทำให้ฝ่ายจิตวิญญาณมิใช่ตกเป็นฝ่ายรับ หรือฝ่ายหนีอีกต่อไป แต่เป็นฝ่ายที่กระทำการต่าง ๆ ในเรื่อง "ฝ่ายโลก" อย่างแข็งขันและนำฝ่ายโลกให้หลุดพ้นขึ้นไปสู่ระดับฝ่ายจิตวิญญาณได้ ซึ่งถ้าหากพระศาสนจักรกระทำเช่นว่านี้ พระศาสนจักรก็จะไม่ถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์โดยพวกที่แนวความคิดแบบสุดขั้วทางด้านการเมือง ไม่ว่าจะเป็นพวกอนุรักษ์นิยมจัดที่ต่อต้านการเปลี่ยน

แปลงทางสังคมและความยุติธรรมในสังคม หรือพวกนักปฏิวัติที่มีโลกทัศน์แคบ ๆ ตามกระแสของวัตถุนิยมเท่านั้น (Dorr. 1983 : 117 - 138)

ในสมณสมัยของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 นั้น สมณสารต่าง ๆ ที่จัดพิมพ์ขึ้นในช่วงนี้มีลักษณะที่ "ก้าวหน้า" ขึ้น เช่น สมณสาร Populorum Progressio (การพัฒนาประชาชาติ) ที่สรุปว่า สาเหตุของความยากจนมาจากความชั่วร้ายที่ลัทธิล่าอาณานิคมได้ทิ้งไว้ในอดีต โดยลัทธิดังกล่าวได้ทำให้เกิดความไม่สมดุลย์กันในอำนาจระหว่างชาติ ซึ่งความไม่สมดุลย์ดังกล่าวได้นำไปสู่ความสัมพันธ์ทางการค้าที่ไม่เป็นธรรมระหว่างชาติต่าง ๆ และอำนาจอาณานิคมมิได้สั่นคลอนแต่เฉพาะโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจของประชาชนในประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมเท่านั้น แต่ยังสั่นคลอนโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และศาสนาของประเทศเหล่านั้นอีกด้วย

นอกจากนี้พระสันตะปาปาปอลที่ 6 ทรงเห็นว่า ลัทธิล่าอาณานิคมได้ละทิ้งผลร้ายต่อเศรษฐกิจของประชาชนในอาณานิคม โดยทำให้พวกเขาต้องพึ่งพืชผลที่เป็นสินค้าออกเพียงบางชนิดที่มีราคาไม่แน่นอน พระองค์ทรงเสนอให้มีระบบสนับสนุนแก่เกษตรกรในประเทศยากจนเช่นเดียวกับในประเทศร่ำรวย และทรงเน้นว่า จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความเป็นธรรมระหว่างประเทศมากขึ้น ข้อสำคัญก็คือ จะต้องไม่มีชาติใดใช้อิทธิพลบีบบังคับชาติอื่นให้ทำตามเจตนารมณ์หรือความต้องการของตน พระองค์ตรัสเสริมว่าอำนาจของชาติที่ใช้อิทธิพลดังกล่าว ทำให้ชาติเหล่านั้นร่ำรวยขึ้นจากการบีบบังคับให้ชาติที่อ่อนแอกว่ายอมทำข้อตกลงทางการค้าที่ไม่เป็นธรรม และทรงสรุปว่าการไร้อำนาจที่จะตกลงใจกระทำการกำหนดภาวะเงื่อนไขต่าง ๆ ได้อย่างอิสระตามวิถีทางของตนเองได้นั้น นับว่าเป็นความยากจนชนิดหนึ่งเหมือนกัน

พระสันตะปาปาปอลที่ 6 ทรงมีมโนคติเกี่ยวกับการพัฒนาว่า ปัจเจกบุคคลและประเทศชาติจะต้องสามารถมีความรับผิดชอบอย่างสำคัญต่อการพัฒนาของตนเอง แทนที่จะให้ชาติอื่นหรือบุคคลอื่นชี้นำหรือครอบงำการพัฒนาของตน นอกจากนี้ยังทรงเรียกร้องให้ชาติที่อ่อนแอหรือชาติที่เกิดขึ้นใหม่มีส่วนในการช่วยเปลี่ยนแปลงโลกให้ดีขึ้นอย่างแข็งขันอีกด้วย

อย่างไรก็ตามพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ก็ยังทรงมีทัศนะในลักษณะเดียวกันกับพระสันตะปาปาองค์ก่อน ๆ ว่า การต่อสู้กับความชั่วร้ายในปัจจุบันด้วยการปฏิวัติหรือวิธีการรุนแรงนั้น รังแต่จะนำความทุกข์ยากลำบากมาให้มากขึ้น ถึงแม้พระองค์จะไม่ทรงลังเลพระทัย

ที่จะตรัสว่าจะต้องมีการต่อสู้กับความอยุติธรรมต่าง ๆ นานา ตลอดจนการละเมิดสิทธิมนุษยชน ก็ตาม แต่ท่าทีดังกล่าวก็ให้การสนับสนุนเป็นนัย ๆ ต่อการรักษาสถานะเดิม

เกี่ยวกับเรื่องการที่พระสันตะปาปาปอลที่ 6 ทรงเรียกร้องให้ประชาชนทุกคนเป็นตัวแทนแห่งความเปลี่ยนแปลงนั้น ดอร์ เห็นว่า ถึงแม้จะมีความสำคัญมาก แต่ก็ยังไม่ชัดแจ้ง เนื่องจากปัญหามีอยู่ว่า การเปลี่ยนแปลงที่พระสันตะปาปาทรงหมายถึงนั้น หมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่บางชาติหรือบางคนถูกเรียกร้องให้มีบทบาทกำหนดหรือชี้นำมากกว่าผู้อื่นหรือเป็นการเปลี่ยนแปลงจากบนสู่ล่างนั่นเอง ในระดับระหว่างประเทศนั้น ตัวแทนแห่งการเปลี่ยนแปลงหมายถึงบรรดาชาติร่ำรวยและบรรดาผู้นำของชาติเหล่านั้น ตลอดจนสื่อมวลชนนักวิชาการ หรือผู้ที่มีการศึกษาดีในประเทศร่ำรวย รวมไปถึงองค์กรระหว่างประเทศต่าง ๆ เช่น ธนาคารโลก องค์การสหประชาชาติ องค์การอาหารและเกษตร เป็นต้น ส่วนในบรรดาประเทศยากจนนั้น ผู้นำในการพัฒนาก็คือบรรดาชนชั้นนำที่สำเร็จการศึกษามาจาก "ประเทศที่ก้าวหน้ากว่า" และโดยเฉพาะ "ผู้เชี่ยวชาญ" และนักพัฒนาที่ไปจากประเทศร่ำรวยเพื่อช่วยเหลือประเทศยากจนในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยแบบตะวันตก

นอกจากนี้ สมณสารการพัฒนาประชาชาติของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ยังมิได้ทรงมีการเรียกร้องให้ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการปลุกจิตสำนึกของประชาชน โดยเฉพาะบรรดาผู้ยากไร้ทั้งหลายให้ตระหนักในสิทธิอันพึงมีพึงได้ของตนและเร่งเร้าให้พวกเขารับผิดชอบในการเปลี่ยนแปลงสังคม หรือกระตุ้นให้คนจนรวมพลังกันกดดันให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยที่สมณสารดังกล่าวเพียงแต่กล่าวว่า การศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นสิ่งที่ ต้องมาก่อนในแผนพัฒนาใด ๆ ก็ตาม และการอ่านออกเขียนได้เป็นเครื่องมืออันพิเศษของ ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศเท่านั้น

สรุปแล้วถึงแม้สมณสารเรื่องการพัฒนาประชาชาติของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 จะก่อให้เกิดคุณูปการอย่างใหญ่หลวงในการเปลี่ยนโฉมคำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักร และแสดงให้เห็นว่าทางการพระศาสนจักรตระหนักในพันธกรณีต่อคนจนมากขึ้น แต่สมณสารดังกล่าวก็ยังมีลักษณะที่อ่อนเกินไป เนื่องจากไม่เห็นด้วยกับการเผชิญหน้ากันระหว่างคนจนและผู้ที่กดขี่เอารัดเอาเปรียบพวกเขา ซึ่งอันที่จริงแล้วการเผชิญหน้ากันดังกล่าวนั้นถ้าทำอย่างถูกต้องเหมาะสมแล้วก็อาจจะทำให้คนจนมีพลังที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีหรือมีประชามติที่ถูกต้องแท้จริงมากขึ้น และทำให้ผู้มีอำนาจรู้สึกว่าผู้ที่ไร้อำนาจก็มีหัวใจ มีความรู้สึก และมีความตระหนักถึงศักดิ์ศรีและสิทธิของพวกเขาเช่นกัน ตลอดจนมีความ

สามารถและพลังที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้อย่างมหาศาล ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนั้นแล้ว การเผชิญหน้ากันก็อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่างสันติได้โดยไม่เกิดความรุนแรงแต่อย่างใด (Dorr. 1983 : 139 - 156)

ในสมณสมัยของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ได้มีการประชุมบรรดาผู้นำพระศาสนจักรจากประเทศต่าง ๆ ทุกประเทศในลาตินอเมริกาที่เมืองเมเดลลิน (Medellin) ในประเทศโคลอมเบีย เมื่อปี ค.ศ. 1968 โดยที่ที่ประชุมดังกล่าวได้อภิปรายกันถึงประเด็นใหญ่ ๆ 4 ประเด็นด้วยกันคือ 1) โครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม 2) พระศาสนจักรที่ยากจน 3) การปลุกจิตสำนึก และ 4) การต่อสู้เพื่อการปลดปล่อย โดยมีสาระสำคัญคือ พระศาสนจักรจะต้องเรียกร้องและสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ พระศาสนจักรจะต้องเลือกข้างฝ่ายคนจนก่อน และบุคลากรในพระศาสนจักรจะต้องไม่ติดยึดวัตถุ และดำเนินชีวิตอย่างสมถะ ตลอดจนมีการจัดระบบในการแจกจ่ายทรัพยากรและบุคลากรในพระศาสนจักรเสียใหม่ให้มีความเป็นธรรมยิ่งขึ้น มีการปลุกจิตสำนึกประชาชนให้เกิดความตื่นตัวในอันที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นธรรม โดยให้การเปลี่ยนแปลงเช่นว่านั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงจากระดับล่างตามความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง และสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวกันของประชาชนเพื่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคม ซึ่งจะนำไปสู่สันติอันแท้จริงขึ้นมาในสังคมนั้น ๆ ได้ในที่สุด

ที่ประชุมผู้นำพระศาสนจักรที่เมเดลลินเห็นว่า ความยากจนไม่อาจขจัดให้หมดไปได้ด้วยการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจเท่านั้น รูปแบบการพัฒนาที่บรรดาประเทศยากจนหรือคนจนในประเทศต่าง ๆ ต้องการนั้น มิใช่รูปการพัฒนาของประเทศร่ำรวย อันที่จริงแล้วองค์ประกอบที่สำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่แท้จริงของคนจนหรือชาติยากจนก็คือคนรวยหรือชาติร่ำรวยจะต้องเลิกบีบบังคับให้มีการใช้รูปแบบการพัฒนาที่ผิด ๆ ในโลก ซึ่งทำให้ช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนขยายกว้างออกไปมากยิ่งขึ้น

เมื่อเปรียบเทียบแนวความคิดในสมณสารการพัฒนาประชาชาติของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 และแนวความคิดของที่ประชุมผู้นำพระศาสนจักรที่เมเดลลินแล้ว จะเห็นได้ว่ามีทั้งข้อละม้ายคล้ายคลึง และข้อแตกต่างกันหลายประการ ข้อละม้ายคล้ายคลึงก็คือ สมณสารของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 มิได้ห้ามหรือขัดขวางการปฏิรูปโครงสร้าง และแสดงความเห็นว่าคนจะดีได้ต้องอาศัยโครงสร้างของสังคมที่ดีด้วย นอกจากนั้นยังได้ประณามผลร้ายที่ลัทธิล่าอาณานิคมในอดีตได้ทิ้งไว้ ซึ่งในปัจจุบันได้วิวัฒนาการไปสู่ลัทธิอาณานิยมแผนใหม่ที่ทำให้ชาติ

ที่กำลังพัฒนาต้องตกเป็นเหยื่อของระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งที่ประชุมที่เมเดลลินเห็นด้วยกับการปฏิรูปโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศดังกล่าว แต่ต้องการให้มีการกระทำที่แน่ชัดในเรื่องนี้ และที่สำคัญก็คือที่ประชุมที่เมเดลลินต่อต้านรูปแบบการพัฒนาแบบตะวันตก และเห็นว่าการใช้คำว่า "การพัฒนา" เป็นการหลอกคนจนหรือชาติยากจนให้ตายใจและฝันหวานว่าสักวันหนึ่งคนหรือชาติของตนจะสามารถบรรลุถึงขีดระดับการเป็นชาติที่พัฒนาแล้วได้

หลังจากที่การประชุมที่เมเดลลินผ่านพ้นไปไม่นานนัก ก็ได้มีการจัดพิมพ์สมณสารของสภาพระสังฆราชทั่วโลกเรื่อง "ความยุติธรรมในโลก" (Justice in the World) ซึ่งมีเนื้อหาที่กระตุ้นให้คนจนท้าทายโครงสร้างทางสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยการรวมตัวกันเพื่อแสดงการเรียกร้องต้องการให้เปลี่ยนแปลงสังคมไปในแนวทางที่พวกเขาต้องการมากขึ้น โดยที่สภาพระสังฆราชดังกล่าวเห็นว่า การประกาศพระวรสารในโลกปัจจุบัน เรียกร้องต้องการให้คริสตชนอุทิศตนเพื่อการปลดปล่อยมนุษย์ในเรื่องฝ่ายโลกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องช่วยกอบกู้มนุษยชาติและปลดปล่อยพวกเขาจากสถานการณ์กดขี่หรือความไม่เป็นธรรมทุกรูปแบบ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความยุติธรรมเป็นองค์ประกอบอันขาดเสียมิได้ในการประกาศพระวรสาร อย่างไรก็ตาม ในสมณสาร Evangelii Nuntiandi ของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ซึ่งจัดพิมพ์เผยแพร่ในเวลาต่อมานั้นได้เน้นว่าการปลดปล่อยดังกล่าว มิได้หมายถึงแต่การปลดปล่อยด้านเศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการปลดปล่อยทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะการปลดปล่อยจากบาปและสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ อีกด้วย

เกี่ยวกับประเด็นเกี่ยวกับเรื่องการปลดปล่อยนี้ ดอร์ เห็นว่าการปลดปล่อย เป็นข่าวดีหรือของขวัญจากพระเจ้า ซึ่งหมายรวมไปถึงการปลดปล่อยจากสถานการณ์ที่กดขี่ทุกชนิด ดังที่พระเยซูเจ้าได้ทรงกระทำ เขาเน้นว่าการกดขี่ทางวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ชั่วร้ายเช่นเดียวกันกับการกดขี่ชนิดอื่น ๆ ถึงแม้ว่าการกดขี่ดังกล่าวจะเห็นได้ไม่ชัดก็ตาม

ในเรื่องการปลดปล่อยจากการกดขี่ทางวัฒนธรรมนั้น พระสันตะปาปาปอลที่ 6 ทรงเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงเจตคติควบคู่กันไปกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอันไม่เป็นธรรมในสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการปฏิรูปโครงสร้างนั้นเรียกร้องต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการคิด หรือแบบแผนการคิด ตลอดจนความรู้สึก ค่านิยม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในจิตใจปัจเจกบุคคลดังกล่าวนี้ จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองต่อไปในที่สุด ซึ่งในเรื่องดังกล่าวนี้พระองค์ทรงเห็นว่า ประชาชนอาจจะถูกกดขี่จาก

โครงสร้างทางด้านจิตใจของสังคมที่มีระบบค่านิยมและแบบแผนการปฏิบัติที่เบี่ยงเบนไปจากหลักการที่ควรจะเป็น และทำให้เขามีความเป็นมนุษย์น้อยลงได้ ดังนั้นจึงจะต้องมีการปลดปล่อยมนุษย์ทางด้านจิตใจนี้อย่างจริงจังด้วย

พระสันตะปาปาปอลที่ 6 ทรงเห็นว่าระบบการเมืองและเศรษฐกิจในปัจจุบันแสดงให้เห็นการเบี่ยงเบนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดแจ้งในสังคมตะวันตก เช่น การแข่งขันกันอย่างเอาเป็นเอาตาย การส่งเสริมการบริโภค การยะโสโอหังทางวัฒนธรรม การไม่รู้จักพักผ่อน การทำลายล้างทรัพยากรหรือธรรมชาติ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้รับการบำรุงเลี้ยงโดยโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่ไม่เป็นธรรม นอกจากนี้พระองค์ยังทรงวิเคราะห์ด้วยว่า วัฒนธรรมของคนจนแตกต่างมากจากวัฒนธรรมของคนรวยและผู้มีอำนาจและเปิดออกสู่พระเจ้ามากกว่า

สรุปแล้วก็คือ สมณสารในช่วงหลังจากการประชุมที่เมเดลลินของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 นั้นได้แสดงจุดยืนที่อยู่เคียงข้างคนจนและชาติที่ยากจนมากขึ้น ประการสำคัญก็คือได้ชี้ให้เห็นชัดถึงการกดขี่เอารัดเอาเปรียบในรูปแบบต่าง ๆ ที่ชาติร่ำรวยหรือคนรวยมีต่อบรรดาชาติยากจนหรือคนจนทั้งหลาย โดยเฉพาะการกดขี่ทางวัฒนธรรมที่ทรงเห็นว่ามีความร้ายแรงไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการกดขี่ทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งในเรื่องนี้จะต้องมีการปลดปล่อยซึ่งเรียกร้องต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งโครงสร้างด้านเศรษฐกิจและการเมือง ตลอดจนโครงสร้างทางด้านความรู้สึกนึกคิดหรือการให้คุณค่าของผู้คนในสังคมนั้น ๆ หรือมีการเปลี่ยนแปลงแผนการคิดของผู้คนในสังคมเสียใหม่ด้วย (Dorr. 1983 : 157 - 206)

สำหรับพระสันตะปาปาองค์ปัจจุบันคือ พระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 นั้น ทรงเห็นด้วยกับแนวความคิดที่ว่าจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมเสียใหม่ และสิ่งนี้จะต้องควบคู่ไปกับการเปลี่ยนโลกทัศน์หรือเจตคติของปัจเจกบุคคล นอกจากนี้ยังทรงเห็นว่าคนรวยสามารถที่จะได้รับการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจเสียใหม่ให้ละความติดยึดในทรัพย์สมบัติและละอัตตาของตนได้

พระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 6 ทรงมีแนวคิดแบบมนุษยนิยมแบบบูรณาการ (Integral humanism) และทรงเน้นการพัฒนามนุษย์ทั้งครบมาก พระองค์ทรงเห็นว่าการพัฒนาในรูปแบบที่ใช้กันอยู่แพร่หลายในปัจจุบันนั้น ไม่อาจที่จะควบคุมให้ดำเนินไปใน ทางที่ถูกที่ควรได้ กล่าวคือ มิได้รับใช้มนุษย์ตามที่การพัฒนาที่แท้จริงควรจะเป็นอีกต่อไปแล้วและคำว่า "ความก้าวหน้า" ที่นำมาใช้กันเกร่อนั้นก็เป็นคำที่จะต้องตั้งปัญหาถามกันว่าเป็นความก้าว

หน้าที่แท้จริงหรือไม่เพียงใด เป็นการพัฒนาและความก้าวหน้าหรือการถอยหลัง และการทำลายความเป็นมนุษย์ ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่าในหลาย ๆ ด้านนั้น การพัฒนาสมัยใหม่ได้ทำลายความเป็นมนุษย์มากเสียยิ่งกว่าที่จะก่อให้เกิดความก้าวหน้าอย่างแท้จริง นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเห็นว่าการพัฒนาสมัยใหม่มิได้ก่อให้เกิดผลเสียหายต่อคนจนในชาติที่ยากจนเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดอันตรายต่อประชาชนในประเทศที่พัฒนาแล้วอีกด้วยเช่น ก่อให้เกิดปัญหาเงินเฟ้อ การว่างงาน ความแปลกแยกในสังคม เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นพระองค์ยังทรงเห็นว่า ความล้มเหลวที่สำคัญของการพัฒนาสมัยใหม่อีกประการหนึ่งก็คือ การล้างผลาญทรัพยากรและวัตถุดิบตลอดจนพลังงานของโลกในอัตราที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและเพิ่มความกดดันต่อสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศน์จนไม่อาจจะทนได้อีกต่อไป ซ้ำร้ายยิ่งไปกว่านั้น ประเทศที่ยากจนทั้งหลายยังถูกเสนอให้ความช่วยเหลือทางทหารหรืออาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อสนองวัตถุประสงค์ของพวกชาตินิยม จักรวรรดินิยม พวกลัทธิอาณานิคมแผนใหม่อีกด้วย แทนที่จะเสนอความช่วยเหลือด้านอาหารและวัฒนธรรมที่จะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงแก่ชาติเหล่านั้น

ในเรื่องเกี่ยวกับการปลดปล่อยนั้น พระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 ทรงยืนกรานว่าพระเยซูคริสต์ทรงปฏิเสธความรุนแรง และทรงเรียกร้องต้องการให้ทุกคนกลับใจเสียใหม่ ทรงแสดงความวิตกกังวลถึงเรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชน ทรงเห็นด้วยกับมติของที่ประชุมที่เมเดลลินที่ว่า พระศาสนจักรจะต้องเลือกคนจนก่อน และทรงสนับสนุนให้มีการ กระทำใหม่ ๆ ที่กล้าหาญชาญชัยในการที่จะฟื้นฟูสังคม นอกจากนี้ยังทรงเห็นว่าจะต้องมี การแก้ไขมโนทัศน์เกี่ยวกับการปลดปล่อยเสียใหม่ให้ถูกต้องอีกด้วย

ส่วนในเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจและการเมืองนั้น พระสันตะปาปา จอห์น ปอลที่ 2 ทรงเห็นว่า จะต้องมีการแสวงหา "ทางเลือกที่สาม" ที่มิใช่ซ้ายมิใช่ขวา และทรงเห็นว่าพระศาสนจักรจะต้องอยู่ห่างจากอุดมการณ์หรือกลุ่มผลประโยชน์ใด ๆ

ในระหว่างสมณสมัยของพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 นี้ ได้มีการประชุมสภาพระสังฆราช ที่เมืองปูเอบลา (Puebla) ประเทศเม็กซิโก ในปี ค.ศ. 1979 ซึ่งพระสันตะปาปาก็ได้เสด็จไปตรัสปราศรัยในที่ประชุมดังกล่าวด้วย ซึ่งที่ประชุมก็ได้มีความเห็นทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองเช่นเดียวกันกับความเห็นของพระสันตะปาปาดังกล่าวข้างต้น อย่างไรก็ดีถึงแม้ที่ประชุมดังกล่าวจะมีความเห็นพ้องต้องกันว่า พระศาสนจักร จะต้องลอยตัวอยู่เหนือการเมือง แต่ในระดับปัจเจกบุคคลนั้น ที่ประชุมดังกล่าวก็ได้เร่งเร้าให้คริสตชนเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองและพยายามที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีทั้งฝ่ายกายและจิต

วิญญาณ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จะต้องพัฒนามนุษย์ทุก ๆ มิติของชีวิตทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และศาสนา

พระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 ทรงมีพระประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระเบียบเศรษฐกิจเสียใหม่ และทรงย้ำว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวหากปราศจากการร่วมมือร่วมใจกันอย่างแข็งขันของคนที่มีทั้งเสรีภาพและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ทรงเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมจะไม่เกิดขึ้นถ้าหากว่าคนดีมีศีลธรรมที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมไม่ร่วมกันลงมือกระทำการอย่างอิสระเพื่อที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ในการนี้พระองค์ทรงสนับสนุนให้มนุษย์มีความเมตตาและให้อภัยกัน และทรงเน้นว่าความเมตตาและการให้อภัยกันดังกล่าวนี้ไม่ขัดต่อความยุติธรรมอย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงย้ำด้วยว่าจะมีแต่ความเมตตาอย่างเดียวโดยปราศจากความยุติธรรมไม่ได้

ประเด็นสำคัญที่พระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 ทรงเน้นมากที่สุดประการหนึ่งก็คือ มนุษย์จะต้องเป็นผู้กำหนดการพัฒนาของตนเอง และการกำหนดการพัฒนาดังกล่าวจะต้องไปจากระดับล่างสู่บน กล่าวคือให้คนจนหรือคนระดับล่างเป็นผู้กำหนดหรือวางแผนการพัฒนาของตนเอง ทรงเห็นว่าความยากจนมิใช่น้ำพระทัยของพระเจ้า กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระเจ้าไม่ได้มีพระประสงค์ที่จะให้คนจนต้องอยู่ในสภาพเช่นนั้น ดังนั้นพวกเขาจะต้องต่อสู้เอาชนะความจน และคนที่จะต้องออกแรงเพื่อการนี้ก่อนใครอื่นก็คือตัวเขาเอง ในการนี้พระองค์ได้ทรงกระตุ้นให้คนจนเป็นตัวแทนแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เป็นตัวเอก (Primary agent of change) ทรงเห็นว่าถ้าหากคนจนทั้งหลายหลอมรวมทักษะและความสามารถต่าง ๆ เพื่อที่จะมุ่งไปสู่ความเจริญก้าวหน้าหรือการพัฒนาของพวกเขาเอง โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือให้ผู้อื่นตัดสินใจแทนพวกเขาแล้วไซร้ พวกเขาก็จะมีพลังที่เกิดจากการหลอมรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันดังกล่าวอย่างมากมายมหาศาลที่จะช่วยนำไปสู่การพัฒนาที่พวกเขาต้องการอย่างแท้จริงได้ กล่าวโดยสรุปแล้วพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 ทรงเห็นว่ามนุษย์จะต้องได้รับการพัฒนาในทุก ๆ มิติของชีวิต ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และศาสนา พระองค์ทรงต่อต้านความอยุติธรรมในโครงสร้างหรือการแจกจ่ายทรัพยากรและอำนาจในโลกอย่างไม่เป็นธรรม ทรงเน้นให้มนุษย์ต่อสู้กับบาปหรือความชั่วร้ายทางสังคม และทรงกระตุ้นให้คริสตชนต่อต้านกระบวนการหรือระบบที่ทำให้เกิดความยากจน ซึ่งในการนี้พระองค์มิได้ทรงคัดค้านการเผชิญหน้ากันเพื่อต่อรองให้ได้มาซึ่งความเป็นธรรมหรือเพื่อความดีงามของชุมชน ตลอดจนเพื่อปกป้องสิทธิและศักดิ์ศรีของมนุษย์ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเน้นให้คนจนหรือชาติยากจน

เป็นผู้กำหนดการพัฒนาของตนเอง และทรงย้ำถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคนที่ทุก ๆ คน ทุก ๆ ฝ่ายร่วมมือร่วมใจกันในการเปลี่ยนแปลงเช่นว่านั้นอย่างปราศจากความเห็นแก่ตัว และมีความเมตตากรุณาและให้อภัยกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือทรงสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างชนิดเปลี่ยนโฉมหน้าใหม่โดยสันติวิธีนั่นเอง (Dorr. 1983 : 207 - 260)

สำหรับคำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักรทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ดอร์ มีความเห็นว่า ถึงแม้พระศาสนจักรจะวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างและระบบที่ไม่เป็นธรรม แต่ก็ยังไม่รุนแรงพอ และเห็นว่าพระศาสนจักรยังไม่กระทำตนเป็นพลังที่ทรงอำนาจในการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยเฝ้าแต่เน้นเรื่องความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความมั่นคงหรือความสงบสุขของสังคม นอกจากนี้ยังห่วงเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของปัจเจกบุคคล มีแนวโน้มที่จะมีปฏิกิริยาต่อฝ่ายซ้ายอย่างรุนแรงและรวดเร็วมากกว่าฝ่ายขวา และต่อต้านสังคมนิยมทุกรูปแบบ

ดอร์ กล่าวว่า พระศาสนจักรในยุคที่ผ่าน ๆ มานั้นมักจะทำตัวเป็นผู้ช่วยสนับสนุนส่งเสริมในการรักษาสถานะเดิมของชาติร่ำรวยหรือคนที่ได้เปรียบในสังคม และคริสตศาสนาถูกมองว่าเข้ากันอย่างเป็นปี่เป็นขลุ่ยกับอารยธรรมตะวันตก และพระศาสนจักรไม่ท้าทายต่ออำนาจของพวกจักรวรรดินิยมหรือชาติมหาอำนาจตะวันตก ตลอดจนไม่พยายามเปลี่ยนแปลงแก้ไขโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมทั้งในระดับชาติและระดับระหว่างชาติอย่างจริงจัง และถึงแม้จะแสดงท่าทีเป็นห่วงกังวลถึงปัญหาความยากจน แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นห่วงในเรื่องสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินของปัจเจกบุคคล และพระศาสนจักรในบางยุคได้ถึงกับออกโรงประท้วงการที่รัฐบาลบางประเทศเรียกเก็บภาษีในอัตราที่สูง เพื่อนำเงินที่ได้มานั้นไปใช้ในกิจการด้านสวัสดิการสังคมต่าง ๆ โดยอ้างว่า การกระทำเช่นนั้นเป็นการละเมิดสิทธิดังกล่าวของประชาชน

อย่างไรก็ตาม คำสอนทางสังคมของพระศาสนจักรที่ผ่าน ๆ มา ถึงแม้จะมีผู้มีอำนาจทางการเมืองหรือผู้ที่ได้เปรียบในสังคมบางกลุ่มนำไปใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมในการดำรงสถานะเดิมของตนต่อไป แต่คำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักรก็ทำให้พระศาสนจักรถูกมองว่าเป็นศัตรูที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดของรัฐบาลที่กดขี่ขูดรีดประชาชนและกลายเป็นเสียงอันทรงพลังของผู้ที่ไร้เสียงไร้อำนาจในสังคม

ดอร์ ได้ให้ทัศนะว่า พระศาสนจักรจะต้องต่อต้านระบบที่ก่อให้เกิดความทุกข์เวทนา ความแปลกแยก และการไร้อำนาจของมนุษยชาติโดยทั่วไปอย่างจริงจังมากกว่านี้ เขากล่าวว่า

ถ้าหากผู้นำของพระศาสนจักรปิดปากเงียบ คริสตชนที่รักความเป็นธรรมทั้งหลายก็จะแปลกแยกกับการนำของพระศาสนจักรมากขึ้น

อย่างไรก็ดี ดอร์ กล่าวด้วยว่า พระศาสนจักรภายใต้การนำของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 และพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 นั้น ก็สามารถที่จะแก้ไขปรับปรุงตนเองและแสดงท่าทีที่ถูกต้องชัดเจนขึ้นในเรื่องเกี่ยวกับสังคมได้อย่างดีพอสมควร โดยคำสอนของพระสันตะ-ปาปาปอลที่ 6 นั้นนับว่าต่างออกไปจากคำสอนเดิม ๆ เกี่ยวกับเรื่องสังคมของพระศาสนจักรอยู่ไม่น้อยเลยทีเดียว และคำสอนของพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 โดยเฉพาะคำสอนที่ปรากฏอยู่ในพระสมณสาร Laborem Exercens นั้น นับว่าไปกันได้กับคำสอนของลัทธิมาร์กซิสต์มากขึ้น นอกจากนี้เขายังเห็นว่าปรัชญาของลัทธิดังกล่าวมีอิทธิพลในบางด้านต่อความเข้าใจเรื่องมนุษย์ของพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 6 ที่เปลี่ยนจากการมองมนุษย์ในฐานะนักคิดมาเป็นการมองมนุษย์ในฐานะคนงานหรือผู้ใช้แรงงานมากขึ้น อย่างไรก็ตามคนงานในทัศนะของพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 นั้นต่างไปจากคนงานในทัศนะของพวกมาร์กซิสต์ในแง่ที่ว่าคนงานในทัศนะของพระองค์นั้นมิได้จำกัดอยู่แต่ผู้ใช้แรงงานเท่านั้น แต่รวมไปถึงผู้ที่ทำงานใช้ความคิด ซึ่งรวมไปถึงนักเรียนนักศึกษา ดังนั้นในทัศนะของพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 แล้ว ทุกคนต่างก็เป็นคนงานไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่งด้วยกันทั้งสิ้น

พระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 ทรงเห็นว่าคนงานมีสิทธิที่จะมี "ปฏิกิริยา" ต่อนายทุน ถ้าหากพวกเขาถูกเอารัดเอาเปรียบ ทรงเห็นว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรียังไม่ดีพอ อย่างไรก็ดีพระองค์ก็ทรงปฏิเสธแนวความคิดของฝากมาร์กซิสต์ที่เห็นว่าการต่อสู้ทางชนชั้นเป็นสิ่งจำเป็นในประวัติศาสตร์ และทรงปฏิเสธทัศนะที่ว่าประวัติศาสตร์ถูกกำหนดโดยสิ้นเชิงด้วยกระบวนการทางเศรษฐกิจและทัศนะที่ว่าเสรีภาพของมนุษย์เป็นภาพลวงตา นอกจากนี้ยังทรงปฏิเสธแนวความคิดที่ว่าลัทธิมาร์กซิสต์นั้นเป็นอุดมการณ์ ยิ่งไปกว่านั้นยังทรงไม่ยอมรับว่าลัทธิดังกล่าวเสนอระบบที่สามารถนำไปใช้ได้ทุกหนทุกแห่ง และให้ความเข้าใจความเป็นจริงต่าง ๆ อย่างเป็นวิทยาศาสตร์อีกด้วย

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ดอร์ ได้ให้ทัศนะว่า อันที่จริงแล้วอุดมการณ์บางด้านของพระศาสนจักร และลัทธิมาร์กซิสต์สามารถไปด้วยกันได้ เพียงแต่อาจจะมีความแตกต่างกันในเรื่องการใช้ภาษาเท่านั้น ยกตัวอย่างเช่นอุดมการณ์ในเรื่องสังคมที่ไร้ชนชั้น (Classless society) ซึ่งต่างก็เป็นอุดมการณ์ที่ทั้งลัทธิมาร์กซิสต์และพระศาสนจักรต้องการที่จะมุ่งไปสู่ ดังนั้นพระศาสนจักรจึงสามารถที่จะเสวนา (dialogue) กับพวกมาร์กซิสต์ที่ไม่นิยมความรุนแรงได้

นอกจากนี้ผู้นำของพระศาสนจักร โดยเฉพาะผู้ที่เสนอคำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักร จึงควรที่เสวนากับลัทธิหรือระบบความคิดที่สำคัญ ๆที่ครอบงำโลกอยู่ในปัจจุบันนี้ด้วย เขากล่าวด้วยว่า เราจะต้องไม่คาดหวังว่าอุดมการณ์เพียงอุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่งจะสามารถครอบคลุมค่านิยมทั้งหมดของคำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักรได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้ที่เสนอคำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักรจะต้องใช้ท่าทีแบบพหุนิยมด้วยการนำอุดมการณ์จากลัทธิหรือระบบความคิดที่สำคัญต่าง ๆ ของโลกมาใช้ในการอธิบายหรือเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมของพระศาสนจักรมากขึ้น เช่น อาจจะนำแนวความคิดบางอย่างของลัทธิมาร์กซิสต์มาประยุกต์ใช้ในการต่อต้านและขจัดปัญหาความไม่เท่าเทียมกันที่พัฒนาและสังคมกันมาเป็นเวลานานในสังคมที่เต็มไปด้วยการกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบกัน เป็นต้น

นอกจากนี้ ดอร์ ยังเห็นว่า พระศาสนจักรจะต้องให้การศึกษาแก่สมาชิกของพระศาสนจักร ให้เข้าใจถึงสาเหตุของความอยุติธรรมและวิธีการที่จะเอาชนะสิ่งดังกล่าวและมีการปลุกจิตสำนึกของประชาชนโดยเฉพาะผู้ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบในสังคมให้พวกเขาได้รับการยอมรับว่าพวกเขาเป็นตัวแทนที่สำคัญที่สุดของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและไม่ถูกมองว่าเป็นพวกที่คอยแต่แบมือขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นอีกต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระศาสนจักรจะต้องกระตุ้นและสนับสนุนให้พวกเขาเป็นผู้กำหนดบทบาทการพัฒนาของพวกเขาเอง ซึ่งจะทำให้พวกเขาจะมีบทบาทอย่างสำคัญยิ่งในการกำหนดชะตากรรมของโลกหรือเปลี่ยนแปลงโลกต่อไป

สรุปแล้วสิ่งที่พระศาสนจักรคาดหวังเกี่ยวกับการพัฒนาของมนุษย์ก็คือ พระศาสนจักรคาดหวังต้องการให้มนุษย์ทุกคนได้รับการพัฒนาไปในทุกมิติของชีวิต ทั้งในด้านเศรษฐกิจการเมือง วัฒนธรรม และศาสนา โดยมีการเปลี่ยนแปลงทั้งโครงสร้างทางสังคมที่ไม่เป็นธรรมเสียใหม่ให้เป็นสังคมที่มีความยุติธรรมและสันติสุขอย่างแท้จริงมากขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างดังกล่าวจะต้องควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจของผู้คนในสังคม โดยให้ทุกคนกลับใจเสียใหม่ให้เป็นผู้ที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความยุติธรรม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และให้อภัยผู้อื่น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระศาสนจักรต้องการให้สังคม เปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยไม่มีการใช้ความรุนแรง ซึ่งสิ่งที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการเกี่ยวกับการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคมของมนุษย์ดังกล่าวนี้มีคริสตชนเป็นจำนวนมากเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะนำไปสู่การพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคมในแนวทางที่ถูกที่ควรได้ ด้วยเหตุนี้ผู้นำของพระศาสนจักรโดยเฉพาะผู้ที่มีหน้าที่สอนคำสอนเรื่องสังคมของพระ

ศาสนจักรจึงควรที่จะเสวนากับผู้ที่ยึดถือลัทธิหรือระบบความคิดที่สำคัญ ๆ ที่ครอบงำโลกอยู่ในปัจจุบัน เพื่อที่จะนำข้อดีบางประการในลัทธิหรือระบบความคิดต่าง ๆดังกล่าวนั้น มาใช้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงคำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักรให้มีความถูกต้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบันของโลก และเป็นคำสอนที่มีความชัดแจ้งตลอดจนมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีความยุติธรรม ความสงบสุข และความเจริญก้าวหน้าในทางที่ถูกที่ควรต่อไป

6. เทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อย

เทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยเป็นเรื่องที่มีผู้นำมาอภิปรายหรือกล่าวขวัญถึงกันมากในยุคที่โลกเต็มไปด้วยการกดขี่ครอบงำในหลาย ๆ รูปแบบอย่างเช่นในปัจจุบันนี้ การกดขี่ครอบงำดังกล่าวมีทั้งเปิดเผยโจ่งแจ้งและที่สลับซับซ้อนละเอียดอ่อนจนผู้ที่ถูกกดขี่ครอบงำแทบไม่รู้สึก เทวศาสตร์ที่ว่านี้เน้นการปลดปล่อยประชาชนให้มีอิสระจากการกดขี่ครอบงำ ซึ่งบางครั้งการเน้นดังกล่าวเป็นไปในทางโลกเสียจนบางคนเห็นว่าเป็นแนวความคิดหรืออุดมการณ์ทางสังคมมากกว่าที่จะเป็นเทวศาสตร์ของศาสนา และในทางปฏิบัติแล้วก็มีนักเทวศาสตร์หรือนักบวชในลาตินอเมริกันและในฟิลลิปปินส์ถึงกับจับปืนเข้าไปต่อสู้ร่วมกันกับพวกมาร์กซิสต์ในการปลดปล่อยประชาชนผู้ถูกกดขี่ ด้วยเหตุนี้พระศาสนจักรจึงเตือนบรรดานักบวชและคริสตชนทุกคนมิให้คำนึงถึงการปลดปล่อยฝ่ายโลกมากเสียจนลืมการปลดปล่อยฝ่ายจิตวิญญาณซึ่งเป็นสิ่งที่จะต้องมาก่อนหรือสำคัญมากกว่า ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอทัศนะทั้งฝ่ายที่ค่อนข้างจะเน้นการปลดปล่อยทางโลก และทัศนะของพระศาสนจักรที่เน้นการปลดปล่อยทางจิตวิญญาณมากกว่าการปลดปล่อยทางโลกทั้งสองฝ่าย ตามลำดับ

ในลำดับแรกผู้วิจัยใคร่ที่จะนำเสนอแนวความคิดเรื่องเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยของ ลีโอนาร์ดโด บอฟฟ์ (Leonardo Boff) นักเทววิทยาชาวบราซิลซึ่งเขียนหนังสือชื่อ พระเยซูคริสต์ ผู้ปลดปล่อย (Jesus Christ : Liberator) ใน ค.ศ. 1972 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศบราซิลตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบเผด็จการของรัฐบาลทหาร หนังสือดังกล่าวได้รับความนิยมจากผู้อ่านชาวบราซิลมาก และมีผู้นำไปแปลเป็นภาษาต่าง ๆ และพิมพ์จำหน่ายในหลายต่อหลายประเทศทั่วโลก ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดของลีโอนาร์โด บอฟฟ์ในหนังสือดังกล่าว

เป็นตัวแทนแนวความคิดในเรื่องเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยในโลกที่สาม ซึ่งเป็นแนวคิดในเชิงปฏิรูปได้เป็นอย่างดี จึงจะขอนำเสนอแนวความคิดของเขาดังต่อไปนี้

บอฟฟ์เห็นว่าพระคริสต์เสด็จมาในโลกนี้เพื่อทรงปลดปล่อยให้พ้นจากการกดขี่ครอบงำทุกรูปแบบทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิตวิญญาณ นอกจากนี้การปลดปล่อยดังกล่าวยังมีทั้ง 2 ระดับคือ ระดับปัจเจกชนและระดับสังคมอีกด้วย เขาเห็นว่าพระเยซูคริสต์ทรงเป็นนักปฏิวัติสังคม แต่การปฏิวัติสังคมของพระองค์ถูกพระศาสนจักรลดความหมายลงเป็นการปฏิวัติในระดับปัจเจกชน โดยปราศจากความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับสังคมและประวัติศาสตร์โลก การกลับใจก็เน้นแต่ด้านปัจเจกชนและการเปลี่ยนแปลงชีวิตใหม่ของปัจเจกชนโดยมิได้เรียกร้องให้เข้าไปเกี่ยวข้องใด ๆ ในโลกสังคมและการเมืองเลย บอฟฟ์ให้ทัศนะว่าอันที่จริงแล้วพระวรสารของพระเยซูคริสต์กินความไปถึงเรื่องการของมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและการเมืองของยุคสมัย คำว่า "พระอาณาจักร" มีความหมายโดยนัยถึงชีวิตด้านส่วนรวมหรือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกและผู้อื่น พระอาณาจักรไม่ใช่สิ่งที่มีเพียงเรื่องส่วนบุคคลหรือมีแต่มิติด้านจิตวิญญาณ เช่น การสำนึกบาปและการคืนดีกับพระเจ้า แต่พระอาณาจักรมีความหมายโดยนัยถึงการเปลี่ยนแปลงบุคคลและสังคมเสียใหม่ทั้งโลกและจักรวาล การเทศน์สอนของพระเยซูคริสต์มีเนื้อหาแห่งการปฏิวัติสังคม เผชิญหน้าท้าทายกับขนบธรรมเนียมประเพณีทางสังคมและศาสนาของชาวยิว ตลอดจนกฎหมายในศาสนายิว แต่สิ่งเหล่านี้ต่อมาได้ค่อย ๆ ถูกมองข้ามไปและถูกบิดเบือนให้เน้นแต่เรื่องฝ่ายจิตวิญญาณโดยพระศาสนจักร เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มศาสนาหรือนักบวช

บอฟฟ์เห็นว่ากระแสของเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยในปัจจุบันเน้นพระเยซูคริสต์และพระวรสารของพระองค์อย่างเที่ยงตรง ไม่มีการบิดเบือนในเนื้อหาเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์การต่อสู้และการปลดปล่อยของพระองค์ ซึ่งเนื้อหาเหล่านั้นเมื่อได้รับการอ่านในบริบททางวัฒนธรรมในสมัยปัจจุบันก็จะมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับการเมืองและศาสนาพิเศษกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสาสน์ของพระเยซูคริสต์จะต้องได้รับการเน้นหรือพุ่งเข้าไปในการวิพากษ์วิจารณ์การต่อสู้และการปลดปล่อยทางการเมืองและศาสนา พระเยซูเจ้าเสด็จมาในโลกมิได้ทรงตั้งศาสนาใหม่ แต่เพื่อทรงนำมนุษยธรรมอย่างใหม่มาให้แก่โลก ดังนั้นพระเยซูคริสต์และภารกิจของพระองค์ไม่สามารถที่จะถูกนำเอาไปใส่ไว้ในกรอบของกฎหมายหรือโครงสร้างพระศาสนจักรเท่านั้นได้ พระองค์ทรงยกระดับคุณภาพมนุษย์ทั้งคนดีและคนชั่ว ทั้งฝ่ายโลกและศาสนา ด้วยเหตุนี้พระศาสนจักรจึงไม่สามารถที่จะทึกทักเอาว่าตนเป็นผู้แทนของพระเยซูคริสต์

หรือพระอาณาจักรพระเจ้าได้ นั่นคือพระศาสนจักรมิได้เป็นเป้าหมายและบั้นปลายในตัวเอง แต่เป็นเพียงเครื่องมือและศีลศักดิ์สิทธิ์ (Sacrament) ของพระอาณาจักรนั้นเท่านั้น หน้าที่ของพระศาสนจักรก็คือการนำพระวรสารแห่งการปลดปล่อยของพระเยซูคริสต์ไปปฏิบัติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมิใช่แต่เพียงระดับปัจเจกบุคคล เช่น เรียกร้องให้มนุษย์กลับใจเท่านั้น แต่ยังต้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมอย่างต่อเนื่องอีกด้วย (Boff. 1978 : 1 - 25)

พระศาสนจักรนับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันมีการกระทำที่ไม่ชอบมาพากลมากมาย ซึ่งเป็นเป้าของการโจมตีทั้งจากภายในและภายนอกพระศาสนจักร บ่อย ๆ ครั้งพระเยซูคริสต์ถูกนำมาใช้อ้างเพื่อผลประโยชน์ของพระศาสนจักร โดยเฉพาะในการกำราบผู้ที่คัดค้านไม่เห็นด้วยกับผู้มีอำนาจปกครองในพระศาสนจักร ซึ่งอำนาจปกครองดังกล่าวนี้ยึดรูปแบบมาจากการปกครองฝ่ายโลกของจักรวรรดิโรมัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์หรือพระศาสนจักรได้ถูกสถาปนาขึ้นมาเป็นผู้แทนพระคริสต์ผู้ทรงเป็นสหายของมนุษย์ทุกคน โดยเฉพาะผู้ยากไร้หรือผู้ด้อยโอกาสในสังคม พระศาสนจักรมิได้เป็นแบบพระคริสต์ แต่เป็นจักรพรรดิผู้ตรากฎหมาย ผู้พิพากษา นักปรัชญา นักเทวศาสตร์ หรือเป็นเจ้าแห่งจักรวาลผู้ปกครองมวลมนุษย์

อันที่จริงแล้วพระเยซูแห่งเมืองนาซาเร็ธทรงอ่อนแอในเรื่องอำนาจ แต่ทรงอำนาจในเรื่องความรัก พระองค์ทรงประณามการใช้ดาบและความรุนแรง แต่ก็ได้ทรงถูกผู้แทนผู้ปกครองดูแลพระศาสนจักรในพระนามของพระองค์คือพระสันตะปาปา พระสังฆราชใช้กำลังในการทำลาย "ศัตรูของพระเจ้า" ตลอดมาในประวัติศาสตร์ของพระศาสนจักร โดยเฉพาะหลังจากที่จักรพรรดิคอนแสตนตินได้ทรงประกาศให้คริสตศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของจักรวรรดิ์โรมันเป็นต้นมา พระศาสนจักรก็เจริญรุ่งเรืองทางโลกมากขึ้น และบรรดาผู้นำของพระศาสนจักรก็ดูเหมือนจะลืมเลือนอย่างรวดเร็วถึงคำประณามที่รุนแรงของพระเยซูคริสต์ที่ทรงมีต่ออำนาจที่ใช้ในโลกที่ว่า

> พวกท่านก็รู้อยู่แล้วว่าผู้ปกครองประเทศย่อมมีอำนาจปกครองประชาชน คนชั้นหัวหน้า มักวางอำนาจกับผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา อย่างไรก็ตามในระหว่างพวกท่านขออย่าให้เป็น อย่างนั้น หากคนใดในพวกท่านหากจะเป็นใหญ่เขาต้องเป็นผู้รับใช้คนอื่นและหากพวกท่านคนใดต้องการเป็นเอก เขาต้องยอมเป็นทาสของพวกท่าน
>
> (มธ. 20 : 25-28; ลก. 22 : 25-27, มก. 10 : 42-45)

พระศาสนจักรตกอยู่ภายใต้การเย้ายวนของอำนาจและยศฐาบรรดาศักดิ์ที่เรียนรู้มาจากราชสำนักโรมันและไบซันไทน์ ชีวิตอันต่ำต้อยศักดิ์ของพระเยซูคริสต์ได้รับการตีความหมายใหม่ โดยพวกอำนาจนิยม การปั้นและวาดรูปพระเยซูคริสต์ก็ทำให้พระองค์ดูราวกับเป็นกษัตริย์หรือจักรพรรดิฝ่ายโลก สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดผลเสียหายอย่างใหญ่หลวง แทนที่นักบวชและสัตบุรุษจะรักใคร่สนิทสนมกลมเกลียวกัน พวกสัตบุรุษต่างพากันเกรงกลัวในบรรดานักบวชชั้นผู้ใหญ่ ผู้มีอำนาจปกครองพระศาสนจักร แทนที่นักบวชเหล่านั้นจะรู้สึกตนว่าเป็นผู้รับใช้ เป็นพี่เป็นน้องของบรรดาสัตบุรุษ กลับเห็นพวกตนเป็นเจ้าเป็นนาย โดยมีเครือข่ายแห่งฐานานุกรมซึ่งครอบคลุมพวกตนอยู่คั่นกลางระหว่างพวกตนและบรรดาสัตบุรุษ ทำให้สัตบุรุษรู้สึกแปลกแยกโดยการเมืองภายในโครงสร้างแห่งอำนาจของพระศาสนจักร

ในอดีตพระเยซูคริสต์ถูกนำไปใช้ตีความในทางการเมืองเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจและผลประโยชน์ของพระศาสนจักร และในปัจจุบันพระเยซูคริสต์ก็ได้ถูกใช้ตีความในทางการเมืองเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การสงวนรักษาตำแหน่งหรือสถานะเดิมที่พระศาสนจักรประสบชัยชนะมาในอดีต พระศาสนจักรที่เป็นองค์กรหรือสถาบันนี้ได้ทำลายแก่นสารของชีวิตภายในคริสตศาสนาในอาณาบริเวณอันกว้างใหญ่ไพศาลของโลก ดังนั้นจะต้องมีการตีความภาพลักษณ์ของพระเยซูคริสต์และสาส์นของพระองค์เสียใหม่เพื่อให้มีการทำให้พระศาสนจักรเปลี่ยนแปลงได้ นั่นคือพระเยซูคริสต์ผู้ไม่ทรงยินยอมให้พระองค์อยู่ในกรอบของเทวศาสตร์แต่ทรงยินยอมให้พระองค์ถูกรักโดยอาศัยความเชื่อที่ปลดปล่อยให้เป็นอิสระ (Boff. 1978 : 26 - 31)

หากไม่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเช่นว่านี้ก็จะมีคนผละหนีไปจากคริสตศาสนาไปอย่างเช่นที่เห็นกันอยู่ โดยเฉพาะคนกลุ่มหนุ่มสาวที่พากันหันหลังให้ศาสนาไปหายาเสพติดหรือพวกโยคี ซึ่งถือเป็นประกาศกของพวกเขาอย่างเช่นนักร้องนักดนตรีคณะสี่เต่าทอง (The Beatles) หรือไม่ก็วาดภาพลักษณ์ของพระเยซูคริสต์เสียใหม่เป็นซุปเปอร์สตาร์ (Superstar) ตามแบบฉบับของพวกเขา เป็นพระเยซูคริสต์ผู้ดำรงชีวิตอยู่และเทศน์สอนพวกเขาให้แสวงหาสันติภาพ ความรัก ความเป็นหนึ่งเดียวกันในมวลมนุษย์ และความสนิทสัมพันธ์กับพระเจ้า ปรากฏการณ์ที่คนหนุ่มสาวพากันหันหลังให้พระศาสนจักรนี้เกิดขึ้นเพราะพระเยซูคริสต์ของพวกเขาไม่เหมือนกับพระเยซูคริสต์ที่พระศาสนจักรเทศน์สอน หรือพระเยซูคริสต์ในข้อความเชื่อของพระศาสนจักร แต่เป็นพระเยซูคริสต์แห่งพระวรสารจริง ๆ พวกเขาจำนวนมากรู้สึกว่าพระเยซูคริสต์ได้ถูกทำให้เป็นนักโทษของพระศาสนจักร หรือนักโทษของการตีความและข้อความเชื่อโดยนักบวชชั้นผู้ใหญ่ในพระศาสนจักร ความมหัศจรรย์และเสน่ห์ของพระเยซู

คริสต์ถูกทำให้เลือนหายไป ด้วยเหตุนี้จึงจะต้องมีการปลดปล่อยพระเยซูคริสต์ออกจากพระศาสนจักรเพื่อที่พระองค์จะได้ทรงสามารถตรัสได้อีกครั้งหนึ่ง และทรงสร้างชุมชนที่สามารถเรียกได้อย่างเต็มปากเต็มคำว่าพระศาสนจักรแห่งพระเยซูคริสต์ได้ และทรงรวบรวมมนุษยชาติทุกชาติทุกภาษาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แสวงหาอุดมการณ์เดียวกันและมุ่งไปในทิศทางเดียวกันบนถนนแห่งความรักและสันติภาพ

บอฟฟ์กล่าวว่าพระเยซูคริสต์มิได้เสด็จมาเพื่อกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งโดยเฉพาะ หรือไม่ได้ทรงสร้างวัฒนธรรมคริสตชนขึ้นมาแต่อย่างใด พระองค์ทรงมิได้สร้างหลักความเชื่อที่แข็งกระด้างหรือศีลธรรมที่ปราศจากหัวใจ แต่พระองค์เสด็จมาเพื่อทรงสร้างบรรยากาศแห่งความรักและความปรองดองสมานฉันท์ ซึ่งควรที่จะทำให้เป็นจริงขึ้นในทุก ๆ สถานการณ์ในทุก ๆ สังคมและระบบการเมือง และในทุก ๆ ระบบศาสนาและศีลธรรม (Boff. 1978 : 40 - 41)

บอฟฟ์กล่าวด้วยว่าพระเยซูคริสต์ทรงเป็นนักเสรีนิยมหรือนักปลดปล่อย เนื่องจากพระองค์ได้ทรงประเมินโมเสส พระคัมภีร์ และข้อความเชื่อในศาสนายิวเสียใหม่ด้วยทัศนะแห่งความรักในพระนามของพระเจ้าและด้วยฤทธิ์ของพระจิตเจ้า มิใช่ทรงประเมินตามตัวอักษรเหมือนพวกคัมภีราจารย์ ผู้ที่เชื่อและศรัทธาในพระเยซูคริสต์ยังคงเป็นมนุษย์ที่มีเหตุผลของเขาเองและมีความใจกว้างเหมือนกับพระองค์ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความใจกว้างของพระเยซูคริสต์ก็คือ เมื่อครั้งที่สาวกมาทูลฟ้องพระองค์ว่ามีคนขับไล่ผีที่สิงอยู่ในคนออกไปโดยพระนามของพระองค์ ทั้ง ๆ ที่คน ๆ นั้นไม่ได้เป็นสานุศิษย์ของพระองค์ พระองค์ตรัสตอบสาวกว่าอย่าไปห้ามเขาเลย เพราะไม่มีผู้ใดที่ทำอัศจรรย์โดยใช้นามของพระองค์แล้วพูดให้ร้ายพระองค์ และผู้ไม่พูดให้ร้ายพระองค์ก็เป็นฝ่ายพระองค์แล้ว (มก. 9 : 38-40, ลก. 9 : 49 - 50)

สิ่งที่พระเยซูคริสต์ทรงมีพระประสงค์นั้นก็คือความสุขของมนุษย์ที่จะพบได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์เปิดใจของเขาแก่ผู้อื่นและพระเจ้า (ลก. 10 : 25-37, มก. 12 : 28-31, มธ. 22 : 34-40) บาปที่หนักมากก็คือบาปที่ผิดต่อมนุษยธรรมหรือความรัก และพระองค์ก็ประทานรางวัลหรือทรงลงโทษมนุษย์หลังจากที่เขาสิ้นชีวิตไปจากโลกนี้แล้วตามมาตรการแห่งความรักที่เขามีต่อผู้อื่นโดยทรงเห็นว่าสิ่งที่เขาได้ทำต่อผู้อื่นนั้นก็เท่ากับว่าได้ทำต่อพระองค์ด้วย (มธ. 25 : 31-46) ดังนั้นคริสตชนจะต้องเปิดใจของเขาออกไปสู่ผู้อื่น โดยเฉพาะผู้ที่ยากไร้ทั้งหลายตามแบบฉบับของพระเยซูคริสต์ผู้ทรงเสด็จมาดำรงพระชนม์ชีพและสิ้นพระชนม์เพื่อ

ผู้อื่นด้วยความรักต่อผู้อื่น ทั้ง ๆ ที่พระองค์ทรงตระหนักดีว่าผู้ใดก็ตามที่พยายามและแก้ไข เปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ของมนุษย์ให้ดีขึ้นและปลดปล่อยประชาชนให้เป็นอิสระเพื่อพระเป็นเจ้าและเพื่อผู้อื่นจะต้องชำระด้วยชีวิต พระองค์ทรงทราบดีว่าบรรดาประกาศกทั้งหลายล้วนตายอย่างน่าสพรึงกลัว และพระองค์ก็ทรงทราบถึงการตายอย่างน่าสยดสยองของประกาศที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ผู้มาเทศน์สั่งสอนประชาชนก่อนหน้าพระองค์คือ จอห์น แบ๊ปติสต์ แต่พระองค์ทรงยินดีที่จะสละพระชนม์ชีพเพื่อผู้อื่น (Boff. 1978 : 94 - 111)

พระเยซูเจ้าทรงประกาศว่าพระอาณาจักรใกล้จะมาถึงแล้ว พระเป็นเจ้าทรงเสด็จมาเพื่อให้ทุกคนกลับใจและมีความหวัง โดยเฉพาะบรรดาผู้ยากไร้และผู้ต่ำต้อยทั้งหลาย พระองค์ตรัสว่ามนุษย์มิได้เป็นคนบาปเพราะเป็นคนจน หรือคนตาบอดมิได้ตาบอดเพราะบาปกรรมของเขาหรือของบิดามารดาของเขา (ยน. 9 : 3) พระองค์ทรงสอนว่าความดีและความชั่วที่ศาสนาหรือระบบสังคมตัดสินนั้นไม่จำเป็นจะต้องดีหรือชั่วในตัวมันเอง เช่น ศาสนายิวถือว่าผู้ที่ไม่ล้างมือรับประทานอาหารเป็นมลทิน แต่พระเยซูคริสต์ทรงไม่อาจจะเห็นได้ว่าผู้กระทำดังกล่าวจะเป็นผู้มีมลทินไปได้ พระองค์ทรงเห็นว่าความเป็นมลทินหรือบาปนั้นมาจากภายในจิตใจมนุษย์มิใช่มาจากภายนอก (มก. 7 : 19 - 22) เช่น ความเกลียดชัง ความริษยาพยาบาท ความหยิ่งจองหอง ความสับปลับหลอกลวง ส่วนสิ่งที่พวกยิวเห็นว่าที่มิใช่บาปหรือเป็นสิ่งที่ต้องกระทำเช่น การเกลียดศัตรูนั้น (มธ. 5 : 43) พระเยซูคริสต์ทรงสอนว่าเป็นบาปและสมควรแก่ไฟนรก (มธ. 5 : 22)

พระเยซูคริสต์ทรงท้าทายและต่อต้านโครงสร้างทางสังคมและศาสนาที่ไม่เป็นธรรมในยุคของพระองค์ ซึ่งขณะนั้นมีการแบ่งแยกชนชั้นมาก พระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมชาวยิวอย่างถึงรากถึงโคน โดยทรงขอให้พวกเขากลับใจและเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพที่มีอยู่ระหว่างพวกเขากับพระเป็นเจ้าและผู้อื่นเสียใหม่ โดยยึดถือตามจิตตารมณ์แห่งความรัก มิใช่ยึดถือตามกฎหมายหรือข้อความเชื่อในศาสนาอย่างเถรตรงตามตัวอักษร อย่างเช่นพวกฟาริสีหรือคัมภีราจารย์ พระองค์ทรงคบหาสมาคมฉันเพื่อนกับผู้ที่อยู่วงนอกสังคมชาวยิว ในการปรากฏพระองค์เป็นครั้งแรกในโรงธรรมที่เมืองนาซาแร็ธนั้นพระองค์ก็ได้ทรงประกาศโครงการหรือเจตนารมณ์ของพระองค์ที่จะทรงปลดปล่อยบรรดาผู้ที่ถูกกดขี่และผู้ถูกคุมขัง (ลก. 4 : 16-21) นอกจากนี้พระองค์ยังทรงต่อต้านความเชื่อและค่านิยมเดิมบางประการของพวกยิว พระดำรัสที่พระองค์ตรัสก่อนที่จะทรงเทศนาสั่งสอนประชาชนอยู่บ่อยครั้งเริ่มด้วยถ้อยคำที่ว่า "ท่านเคยได้ยินได้ฟังมาว่า...แต่เราขอบอกแก่ท่านว่า..." และในการนี้

พระองค์ได้ทรงต่อต้านคัดค้านการคลั่งขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างผิด ๆ ด้วย โดยทรงยืนยันว่าความรักและพระเป็นเจ้าผู้ทรงเป็นองค์แห่งความรักอยู่เหนือกฎและขนบธรรมเนียมประเพณีใด ๆ (มก. 2 : 23-28) การกระทำดังกล่าวของพระองค์เป็นการท้ายโดยเจตนาต่อสถานะเดิมทางสังคมและศาสนา และนำไปสู่การถูกกลุ่มผู้เสียผลประโยชน์คือนักบวชและนักกฎหมายชาวยิวประณามหรือกล่าวหาพระองค์ต่าง ๆ นานา เช่น หาว่าพระองค์ทรงหมิ่นประมาทพระเป็นเจ้า (มก. 2 : 7) ทรงเป็นคนบ้า (มก. 3 : 24) คนช่างโกหก (มธ. 27 : 63) คนผีเข้า (มก. 3 : 22; ยน. 7 : 20) และคนนอกศาสนา (ยน. 8 : 48) และในที่สุดก็จับกุมพระองค์ไปให้ผู้สำเร็จราชการชาวโรมันซึ่งปกครองชาวยิวอยู่ในสมัยนั้นลงโทษประหารชีวิตพระองค์ด้วยข้อหาผู้ก่อการร้ายหรือผู้ก่อกบฏด้วยการตรึงกางเขน

บอฟฟ์กล่าวด้วยว่าศาสนาที่แท้จริงสามารถปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระ แต่ก็สามารถทำให้มนุษย์ตกเป็นทาสด้วยเหมือนกัน ศาสนาสามารถทำดีอย่างล้นพ้น แต่ก็สามารถทำชั่วได้อย่างเหลือล้นด้วยเหมือนกันถ้าหากถูกใช้ไปในทางที่ผิด และผู้ที่จะเป็นประกาศสั่งสอนประชาชนจะต้องคาดการณ์ล่วงหน้า ถึงการที่จะต้องล่วงละเมิดกำหนดกฎเกณฑ์ที่ได้ตั้งไว้แล้วในสังคมและศาสนา โดยอาศัยพระคริสต์ โลกเก่าถูกเขย่าและโลกใหม่ปรากฏมา เป็นโลกที่ผู้คนมิได้ถูกตัดสินโดยระบบสังคม ศีลธรรม ศาสนาและวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น แต่โดยวิจารณญาณที่ดี ความรักและการเปิดตัวเองอย่างสิ้นเชิงต่อพระเป็นเจ้าและผู้อื่น ซึ่งนับเป็นการปฏิบัติตามน้ำพระทัยของพระเป็นเจ้าอย่างแท้จริง (Boff. 1978 : 111 - 112)

บอฟฟ์กล่าวว่า เมื่อเราคิดถึงพระเยซูคริสต์เราต้องคิดถึงพระองค์ทั้งในฐานะที่ทรงเป็นพระเจ้าและทรงเป็นมนุษย์ในเวลาเดียวกัน การเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างความเป็นพระเจ้าและความเป็นมนุษย์ของพระองค์นั้นลึกซึ้งเสียจนกระทั่งว่าเราอาจพบความเป็นมนุษย์ในพระเทวภาพของพระองค์ และพบพระเทวภาพในการเป็นมนุษย์ของพระองค์ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระเยซูคริสต์ทรงเป็นทั้งพระเจ้าแท้และมนุษย์แท้ในขณะเดียวกัน และความเป็นมนุษย์แท้ของพระองค์นี้เองที่ทำให้เทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระที่ประกาศว่าพระคริสต์ทรงเป็นผู้ปลดปล่อยจะต้องเข้าไปช่วยปลดปล่อยมนุษย์ให้หลุดพ้นจากการกดขี่ครอบงำทางเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนศาสนาและวัฒนธรรม เทวศาสตร์ดังกล่าวจะต้องเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับผู้คนส่วนใหญ่ในที่ต่าง ๆ ที่ถูกกดขี่ครอบงำคนเหล่านั้นกำลังดำรงชีวิตและกำลังจะตายไปท่ามกลางสภาพการณ์การดำรงชีวิตที่มิใช่มนุษย์ ขาดอาหาร อัตราตายของทารกสูง โรคระบาด รายได้ต่ำ ปราศจากความมั่นคงปลอดภัยในสังคม ปราศจากความเอาใจใส่ดูแลทางด้าน

สาธารณสุข ขาดโรงพยาบาล โรงเรียน และที่พักอาศัย สรุปแล้วก็คือพวกเขาขาดปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตอยู่อย่างสมศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ที่กล่าวมานี้เป็นสภาพการณ์ชีวิตจริงของประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งถูกเรียกกันทั่วไปว่าด้อยพัฒนา (Boff. 1978 : 179 - 80)

ในปัจจุบันนี้ได้มีคริสตชนเป็นจำนวนไม่น้อยเริ่มรู้สึกตื่นตัวและได้พยายามที่จะเป็นเครื่องมือของพระเยซูคริสต์ในการทำให้โครงการพื้นฐานของพระองค์ในเรื่องการปลดปล่อยให้เป็นอิสระเป็นจริงขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรม นั่นคือการเข้าไปมีส่วนร่วมในการปลดปล่อยให้เพื่อนมนุษย์ของตนเป็นอิสระจากสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ความทุกข์ทรมาน การแบ่งแยก บาป ความตาย และการปลดปล่อยชีวิตที่แท้จริงเพื่อความรัก พระหรรษทานและความสมบูรณ์ครบครันในพระเจ้า

ประชาชนผู้โชคร้ายคือบรรดาผู้ยากไร้ ผู้คนทุกข์ทรมาน ผู้ที่ถูกกดขี่ข่มเหงหรือถูกเบียดเบียน และผู้ที่ได้รับความอยุติธรรมต่าง ๆ นานา ซึ่งพระเยซูคริสต์ตรัสว่าพวกเขาเป็นพวกมีบุญอันใหญ่หลวงนั้นมิใช่เพราะว่าสภาพการณ์ที่พวกเขาดำรงอยู่มีคุณค่า แต่เพราะว่าสภาพการณ์ที่ไม่เป็นธรรมของพวกเขาท้าทายต่อความยุติธรรมของพระเยซูคริสต์ผู้ทรงเป็นพระผู้ช่วยให้รอด ซึ่งจุดเน้นของพระองค์คือพระอาณาจักรพระเจ้าที่เป็นอิสระหลุดพ้นจากบาป (ลก. 24 : 47) แต่สิ่งนี้จะต้องไม่ถูกตีความไปในทางที่จะลบมิติของปัจจัยที่จำเป็นฝ่ายวัตถุในชีวิตมนุษย์ ตลอดจนมิติทางสังคมและประวัติศาสตร์ไปเสีย การปลดปล่อยฝ่ายโลกและฝ่ายจิตวิญญาณเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่สามารถนำไปสู่สังคมในอุดมคติที่สมบูรณ์ครบครันได้ การปลดปล่อยอย่างครบบริบูรณ์ทุก ๆ ด้าน และการมีเสรีภาพที่แท้จริง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องของการปลดปล่อยนั้นเป็นหัวใจสำคัญของอาณาจักรพระเจ้า ประวัติศาสตร์คือกระบวนการต่อเนื่องอย่างไม่หยุดยั้งในการไปสู่เป้าหมายดังกล่าว และขึ้นอยู่กับมนุษย์ที่จะช่วยให้กระบวนการเช่นว่านั้นดำเนินต่อไป

บอฟฟ์เห็นว่าการปลดปล่อยของพระเยซูคริสต์มีสองด้าน ด้านหนึ่งนั้นพระองค์ทรงประกาศปลดปล่อยทั้งครบในประวัติศาสตร์ทั้งมวล ไม่เพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของมันเท่านั้น อีกด้านหนึ่งนั้นพระองค์ทรงคาดหวังว่าการปลดปล่อยทั้งครบดังกล่าวนี้เป็นกระบวนการที่กำลังดำเนินอยู่เป็นบางส่วน เพื่อการทำให้สมบูรณ์ในอนาคต กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือพระอาณาจักรนั้นมีทั้งมิติปัจจุบันและมิติอนาคต และมิติทั้งสองประการนี้ก็พบได้ในการปฏิบัติภารกิจของพระเยซูคริสต์ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ (Boff. 1978 : 280 - 282)

บอฟฟ์กล่าวว่า พระอาณาจักรและการปลดปล่อยแสดงโดยนัยถึงพระราชอำนาจของพระเป็นเจ้าว่ามิใช่อำนาจที่จะหาทางครอบงำเสรีภาพของประชาชน แต่เป็นอำนาจที่เรียกร้องและเสนอที่จะให้เสรีภาพเสียมากกว่า และยังเรียกร้องภารกิจของเสรีภาพที่แท้จริง ซึ่งก็คือความรัก พระอาณาจักรเป็นบางสิ่งบางอย่างที่เสนอให้มนุษย์ มิใช่บังคับ ดังนั้นเงื่อนไขแห่งประวัติศาสตร์ พระอาณาจักรพระเจ้าไม่มาหรือเป็นจริงขึ้นได้นอกเสียจากว่ามนุษย์ยอมรับแล้วเข้าสู่กระบวนการทั้งหมดของการกลับใจและการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือพระอาณาจักรและการปลดปล่อยได้ถูกเสนอให้มนุษย์ตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือกตามเจตน์จำนงเสรี (Free will) ของเขา และถ้าเขาเลือกเขาจะต้องกลับใจเสียใหม่ นั่นคือเปิดใจละทิ้งอัตตา (self) ของเขาและกลายเป็นคนใหม่ที่หลุดพ้น มีเสรีภาพที่แท้จริง และกระทำต่าง ๆ เพื่อพระเจ้าและผู้อื่นได้อย่างเต็มที่ สรุปแล้วก็คือ เขาจะต้องละทิ้งตัวเองและสิ่งเก่า ๆ ที่เขายังยึดติดและทำให้เขาไม่มีอิสระเสรีภาพอย่างแท้จริงทิ้งไปเสีย ตัวเหตุนี้พระวรสารของพระเยซูคริสต์จึงเป็นข่าวดีสำหรับผู้ที่กลับใจ แต่เป็นข่าวร้ายสำหรับผู้ที่ไม่ยอมกลับใจหรือไม่ยอมละทิ้งสิ่งที่ทำให้จิตใจของเขาไม่เป็นอิสระเสรีอย่างแท้จริง อย่างเช่นเศรษฐีหนุ่มในพระวรสารที่ไม่ยอมขายทรัพย์สมบัติของเขาเพื่อนำไปช่วยเหลือคนจนตามคำเชิญชวนของพระเยซูเจ้า (มธ. 19 : 16-30; มก. 10 : 17-31, ลก. 13 : 18-30)

ดังนั้นพระวรสารของพระเยซูคริสต์จึงแบ่งแยกหรือคัดเลือกมนุษย์และเป็นเนื้อหาสำคัญสำหรับอาณาจักรของพระองค์ ผู้ที่จะเข้าไปในพระอาณาจักรนี้ได้จะต้องสละโลกเก่า และเปลี่ยนแปลงมันเสียใหม่ มิใช่ธำรงรักษาโครงสร้างเดิมที่ดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงถึงก้นบึ้งของหัวใจของมนุษย์แต่ละคน มิใช่การมุ่งเพียงที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายนอกที่ไม่เป็นธรรมในสังคม พระเยซูคริสต์เองก็ไม่ได้ทรงรวบรวมคนหรือส้องสุมผู้คนเพื่อยึดอำนาจทางการเมือง ทั้ง ๆ ที่พระองค์มีสิทธิและอำนาจที่จะทำเช่นนั้นได้ (ลก. 22 : 28) และพวกยิวก็อยากที่จะอัญเชิญพระองค์เป็นกษัตริย์ แต่พระองค์ก็เสด็จหลบเลี่ยงพวกเขาไปเสีย (ยน. 6 : 15) อย่างไรก็ตาม พระดำรัสและภารกิจของพระองค์ซึ่งเน้นหนักไปในเรื่องของศาสนานั้นก็เข้าไปแตะในขอบข่ายของการเมืองด้วย เนื่องจากพระองค์ทรงอยู่ข้างฝ่ายคนที่ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบจากสังคมซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ และทรงท้าทายและต่อต้านสถานะเดิมหรือโครงสร้างเดิมที่ไม่เป็นธรรมดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ถึงแม้การกระทำดังกล่าวจะนำมาซึ่งความเจ็บปวดรวดร้าวทั้งฝ่ายกายและใจและการสิ้นพระชนม์ชีพ แต่พระองค์ก็ทรงยอมรับเพราะเห็นแก่ความรัก พระองค์ทรงให้อภัยศัตรูแต่ไม่

ยอมประณีประนอมกับผู้มีอำนาจหรืออภิสิทธิ์ชนเพื่อเอาตัวรอด แต่การสิ้นพระชนม์ของพระองค์ก็ไม่ไร้ความหมายเมื่อพระองค์เสด็จกลับเป็นขึ้นมาอย่างรุ่งเรือง การฟื้นพระชนม์ชีพอย่างรุ่งเรืองของพระองค์แสดงให้โลกเห็นว่าพวกมารร้ายมิได้มีชัยเหนือเหยื่ออธรรมของพวกเขา หรือยืนยันความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ที่ว่าธรรมะย่อมชนะอธรรมในที่สุด (Boff. 1978 : 287 - 291)

คริสตชนจะต้องเจริญรอยตามพระเยซูคริสต์ การเจริญรอยตามพระเยซูคริสต์หมายถึง การทำให้สังคมในอุดมคติเป็นจริงขึ้นมาในทางปฏิบัติ คริสตชนจะต้องพยายามเปลี่ยนแปลงโลกทั้งระดับปัจเจกชนและสังคม ทั้งนี้ทั้งนั้นการกระทำดังกล่าวต้องมิใช่การเลียนแบบพระเยซูคริสต์แบบที่อ ๆ แต่จะต้องประยุกต์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในยุคสมัยนี้ และต้องระลึกเสมอว่าความเป็นคริสตชนมิได้เป็นกุญแจที่จะไขปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจได้ง่าย ๆ โดยไม่ต้องออกแรง ในการนี้คริสตชนจะต้องยอมแบกกางเขน ละทิ้งตนเองหรือยอมตายจากตัวตนเก่าเพื่อจะได้กลับเป็นขึ้นมาใหม่ เป็นคนใหม่ตามแบบฉบับของพระองค์

บอฟฟ์กล่าวในที่สุดว่า การสั่งสอนหรือการตีความพระวรสารอาจทำได้หลายวิถีทาง การสั่งสอนและการตีความพระวรสารของพระศาสนจักรที่เน้นโลกหน้าที่พระเยซูคริสต์ทรงจัดเตรียมไว้หลังความตายนั้น ทำให้คริสตชนแปลกแยกจากปัญหาทั้งมวล ที่ผู้ที่ถูกกดขี่ครอบงำเป็นจำนวนมากมายมหาศาลทั่วโลกถูกกระทำโดยเพื่อนมนุษย์ของเขา อย่างไรก็ตามยังมีวิถีทางอื่นที่จะตีความการเทศนาสั่งสอนเกี่ยวกับพระอาณาจักรของพระเจ้าที่พระเยซูคริสต์ทรงเชิญชวนมนุษย์ให้เข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ทำให้ทั้งคริสตชนเองและเพื่อนมนุษย์ของเขากลับใจและคืนดีกับพระเจ้าและเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย ทำให้โลกนี้เปลี่ยนแปลงเป็นโลกใหม่ เป็นโลกแห่งสังคมในอุดมคติ โลกแห่งความรัก ภราดรภาพและความเสมอภาค การเทศน์สั่งสอนหรือเทวศาสตร์เช่นนี้แหละที่จะทำให้เพื่อนร่วมโลกของคริสตชนได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ มีความหลุดพ้นหรือมีเสรีภาพและสันติสุขอันแท้จริงตามเจตนารมณ์ในการไถ่กู้ให้รอดของพระเยซูคริสต์ได้ (Boff. 1974 : 292 - 294)

ที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นแนวความคิดในเรื่องเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระของลีโอนาร์โด บอฟฟ์ซึ่งมีความคิดที่นักเทวศาสตร์ฝ่ายอนุรักษ์นิยมเห็นว่าค่อนข้างจะ "ก้าวหน้า" ต่อไปนี้ผู้วิจัยใคร่ที่จะนำเสนอแนวความคิดของพระศาสนจักรเกี่ยวกับเรื่องเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยที่ปรากฏอยู่ในเอกสารของสมณกระทรวงสำหรับข้อความเชื่อ

(Sacred Congregation for the Doctrine of the Faith) ของทางการวาติกัน ที่พิมพ์เผยแพร่เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม ค.ศ. 1984 ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

พระศาสนจักรถือว่า "การปลดปล่อยให้เป็นอิสระที่สำคัญก่อนอื่นใดทั้งหมดก็คือการปลดปล่อยให้พ้นจากการเป็นทาสอย่างเด็ดขาดของบาป" แต่ก็เสริมว่า "การปลดปล่อยดังกล่าวเรียกร้องให้มีการปลดปล่อยให้พ้นจากการเป็นทาสด้านอื่น ๆ อีกมาก ทั้งในด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งการเป็นทาสดังกล่าวนั้นในที่สุดก็ได้ว่าสืบเนื่องมาแต่บาปทั้งสิ้น และกล่าวต่อไปว่า

> เมื่อเผชิญกับปัญหารีบด่วน คนบางคนก็ใคร่จะเลือกเน้นอยู่แต่ในด้านเดียวคือด้านการปลดปล่อยให้พ้นจากการเป็นทาสในเรื่องของแผ่นดินและของโลก จนดูเหมือนจะกันเอาการปลดปล่อยให้พ้นบาปไว้ให้มีความสำคัญเป็นอันดับสอง และจากนั้นในเชิงปฏิบัติก็ไม่ให้ความสำคัญอันดับหนึ่งแก่การปลดปล่อยให้พ้นบาปอีกแล้ว ทั้ง ๆ ที่ความสำคัญอันดับหนึ่งควรที่จะอยู่ที่การปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากบาป

นอกจากนี้เอกสารทางการวาติกันดังกล่าวยังได้เตือนถึงเรื่องการเบี่ยงเบนออกนอกทางและเสี่ยงต่อการออกนอกทางซึ่งเป็นอันตรายต่อความเชื่อ และชีวิตของคริสตชน และแทรกอยู่ในรูปของเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ ซึ่งหันไปพึ่งพาแนวความคิดที่ยืมเอามาจากกระแสความคิดต่าง ๆ ของลัทธิมาร์กซิสต์โดยใช้วิจารณญาณไม่เพียงพออีกด้วย

เอกสารดังกล่าวกล่าวต่อไปว่า พระศาสนจักรยอมรับว่า "เรื่องอื้อฉาวของความไม่เสมอภาคอันเป็นที่ทราบกันอยู่ทั่วไประหว่างประเทศที่มั่งคั่งและประเทศที่ยากจน หรือความไม่เสมอภาคระหว่างคนรวยและคนจนไม่ว่าจะเป็นความไม่เสมอภาคระหว่างชนชั้นในสังคมภายในอาณาเขตของชนชาติเดียวกันก็ตามเป็นสิ่งที่จะยอมทนต่อไปไม่ได้อีกต่อไปแล้ว และกล่าวว่า

> การขาดความเป็นธรรมและขาดสำนึกในการผนึกกำลังในการแลกเปลี่ยนระหว่างชาติ ทำให้ประเทศอุตสาหกรรมเป็นฝ่ายได้เปรียบ ผลก็คือช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนขุดลึกลงไปทุกที ก่อให้เกิดความรู้สึกหดหู่ผิดหวังในบรรดาประชากร

> ของโลกที่สาม และการกล่าวหาว่าประเทศอุตสาหกรรมนั้นขูดรีดเอารัดเอาเปรียบและยังนิยมระบบอาณานิคมทางเศรษฐกิจอยู่

และสำหรับในเรื่องนี้พระศาสนจักรไม่ว่าจะเป็นสำนักพระสันตะปาปา ตลอดจนพระสังฆราชทั่วโลกก็ได้ประณามในแนวทางเดียวกับสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ถึงความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ นานาในโลกและ "การแข่งขันกันสร้างอาวุธกันอย่างมโหฬาร" แทนที่จะนำไป "สนองความต้องการอันรีบด่วนที่สุดของประชาชนพลเมืองที่ขาดปัจจัยอันจำเป็นแก่ชีวิต"

เอกสารดังกล่าวของพระศาสนจักรกล่าวถึงที่มาของเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยว่า

> โดยตัวของมันเอง การใฝ่ฝันถึงการปลดปล่อยให้เป็นอิสระย่อมจะต้องพบเสียงสะท้อนตอบรับอย่างกว้างขวางฉันพี่น้องในหัวใจและความนึกคิดของคริสตชน ด้วยประการฉะนี้เพื่อให้สอดคล้องกับความใฝ่ฝันดังกล่าว ขบวนการเทวศาสตร์เชิงอภิบาลจึงอุบัติขึ้นมาเป็นที่รู้จักใน "เทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ" แรกทีเดียวก็ในประเทศลาตินอเมริกา ซึ่งได้รับมรดกตกทอดทางศาสนาและวัฒนธรรมมาจากคริสตศาสนา ต่อมาก็ในดินแดนอื่น ๆ ของโลกที่สาม รวมทั้งบริเวณบางแห่งภายในประเทศอุตสาหกรรมอีกด้วย
> เทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยเป็นอิสระให้ความสำคัญแก่พระคัมภีร์ตอนอพยพเป็นอย่างมาก เป็นความจริงที่ว่าพระคัมภีร์ตอนนี้เป็นเหตุการณ์ระดับพื้นฐานในการก่อรูปของประชากรที่ได้รับเลือกสรร เป็นการปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากการอยู่ใต้อำนาจของชนต่างชาติและจากการตกเป็นทาส เนื่องจากว่าการปลดปล่อยให้เป็นอิสระในครั้งนี้กำหนดมาให้เป็นการก่อตั้งวางรากฐานของประชากรพระเจ้า และพิธีเฉลิมฉลองพันธสัญญาซึ่งกระทำกัน ณ ภูเขาซีนาย ด้วยเหตุนี้การปลดปล่อยให้เป็นอิสระในพระคัมภีร์ตอนอพยพจึงนับว่าเป็นการปลดปล่อยที่มีลักษณะเป็นการเมืองอย่างสำคัญอย่างเดียวไม่ได้

เอกสารของสมณสารกระทรวงสำหรับข้อความเชื่อกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับความยุติธรรมในพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิม (The Old Testament) ว่า บรรดาประกาศทั้งหลายได้ตัดสินคนรวยที่กดขี่ข่มเหงคนจนอย่างเข้มงวดที่สุด และปกป้องคุ้มครองหญิงหม้ายและเด็ก

กำพร้าและกล่าวถ้อยคำคุกคามผู้มีอำนาจตลอดจนถือว่า "ความยุติธรรมในส่วนที่เกี่ยวกับพระเจ้า และความยุติธรรมในส่วนที่เกี่ยวกับมนุษย์ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ พระเจ้าคือผู้ปกครองคนจนและช่วยคนจนให้เป็นอิสระ"

เอกสารดังกล่าวกล่าวว่า พระเยซูเจ้าทรงร่วมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกับผู้ที่อยู่ในความทุกข์ยากทุกรูปแบบ พระองค์จะประทับอยู่ในทุกข์ยากทั้งมวล ในพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาใหม่ (The New Testament) นักบุญเปาโลเมื่อเผชิญกับปัญหาความวุ่นวายในหมู่คริสตชนชาวเมืองโครินธ์ก็ได้ "เน้นอย่างแรงให้เห็นความสัมพันธ์ที่มีอยู่ระหว่างการมีส่วนร่วมในศีลแห่งความรัก และการแบ่งปันกับพี่น้องที่อยู่ในความขาดแคลน"

เอกสารดังกล่าวกล่าวด้วยว่า การเปลี่ยนแปลงสังคมจะต้องมีทั้งระดับปัจเจกชนและระดับสังคมพร้อม ๆ กันไป การเหมาเอาว่าความชั่วร้ายต่าง ๆ เกิดจาก "โครงสร้างอันเลวร้ายของเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมืองเป็นสำคัญแต่เพียงอย่างเดียวเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง" แน่นอนทีเดียวว่า โครงสร้างที่ไม่ชอบธรรมและการก่อให้เกิดความไม่ชอบธรรมก็มีอยู่ และเป็นสิ่งที่เราต้องกล้าพอที่จะเปลี่ยนแปลง แต่โครงสร้างทั้งหลายไม่ว่าดีหรือเลว ก็เป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ ดังนั้นจึงเป็นผลสืบเนื่องมากกว่าจะเป็นต้นเหตุ รากเหง้าของความชั่วร้ายนั้นอยู่ที่ตัวบุคคลผู้เป็นอิสระ และเป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งจะต้องได้รับการชักจูงให้กลับใจโดยอาศัยพระหรรษทานของพระเยซูคริสตเจ้า เพื่อให้ดำเนินชีวิตอยู่และกระทำการในฐานะเป็นสิ่งสร้างใหม่ในความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ในการแสวงหาความยุติธรรมอย่างมีประสิทธิผล สามารถบังคับตนเอง และบำเพ็ญปฏิบัติคุณธรรม

การถือว่าสิ่งที่เป็นความสำคัญอันดับแรกคือ การปฏิบัติความเกี่ยวข้องระหว่างกันในสังคมอย่างถึงรากถึงโคน และจากนั้นก็ตำหนิการแสวงหาความดีสมบูรณ์พร้อมเป็นส่วนตัวนั้น นับว่าเป็นการเดินไปบนเส้นทางที่ปฏิเสธความหมายของตัวบุคคลและลักษณะที่โพ้นธรรมชาติของบุคคลนั้น เป็นการทำลายจริยธรรมและพื้นฐานของจริยธรรม ซึ่งลักษณะอันแน่นอนเด็ดขาดของการรู้ผิดชอบชั่วดี ยิ่งกว่านั้นในเมื่อเมตตาธรรมคือหลักสำคัญของความดีสมบูรณ์พร้อมอย่างถูกต้องแท้จริง ความดีสมบูรณ์พร้อมดังกล่าวจึงไม่อาจนึกภาพขึ้นมาได้โดยปราศจากการเปิดใจรับบุคคลอื่นและจิตตารมณ์แห่งการรับใช้

พระศาสนจักรได้เตือนคริสตชนหลายต่อหลายครั้งมิให้ลุ่มหลงหรือยึดถืออุดมการณ์ของลัทธิมาร์กซิสต์ ดังเช่นที่พระสมณสารออกโตเจสิมา แอดวีเนียนส์ (Octogesima Advenians) ของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า "ชาวคริสต์ผู้

ประสงค์จะเป็นคริสต์อย่างแท้จริงในการร่วมกิจกรรมทางการเมือง จะต้องไม่แย้งตัวเอง โดยการยึดถืออุดมการณ์มาร์กซิสต์เป็นสรณะมิได้ รวมทั้งวัตถุนิยมแบบไม่มีพระเจ้าของลัทธินี้ วิภาษวิธีแห่งความรุนแรงและวิธีที่จะทำให้เสรีภาพของปัจเจกบุคคลถูกกลืนหายไปในสังคม โดยปฏิเสธลักษณะอันสูงส่งของมนุษย์" (คำสอนเพื่อสังคม. 2528 : 27) และในเอกสารเกี่ยวกับเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระของทางวาติกันดังกล่าวนี้ พระศาสนจักรก็ได้เตือนคริสตชนมิให้หันไปนิยมหรือใช้วิธีการของพวกมาร์กซิสต์ที่มุ่งที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนวัฒนธรรมและศาสนาด้วยวิธีการรุนแรงชนิดถอนรากถอนโคน โดยกล่าวไว้ในเอกสารดังกล่าวว่า

> การต่อสู้ระหว่างชนชั้นในฐานะเป็นหนทางไปสู่สังคมที่ปราศจากชนชั้น เป็นเรื่องเทพนิยายซึ่งขัดขวางการปฏิรูปและทำให้ความยากแค้นและความอยุติธรรมรุนแรงหนักยิ่งขึ้น บุคคลที่ปล่อยให้หลงใหลเทพนิยายอันนี้พึงคิดให้ดี ๆ ถึงประสบการณ์อันขมขื่นในประวัติศาสตร์ ซึ่งเทพนิยายดังกล่าวนำไปสู่ แล้วจะเข้าใจว่ามันมิได้หมายแต่อย่างใดถึงการทอดทิ้งหนทางต่อสู้เพื่อคนจนอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อเห็นแก่อุดมการณ์ ซึ่งอาจจะไม่ได้ผล แต่ตรงข้ามมันหมายถึงการปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระจากภาพลวงตา เพื่อหันมาพึ่งพระวรสารและพลังพระวรสารในการทำให้สำเร็จเป็นจริง เพื่อนมนุษย์ร่วมยุคสมัยของเรานับเป็นล้าน ๆ คน ต่างก็ใฝ่ฝันอย่างชอบด้วยกฎหมายที่จะได้รับอิสรภาพขั้นพื้นฐานของเขากลับคืนมา เป็นอิสรภาพซึ่งพวกเขาถูกตัดสิทธิออกไปเพราะระบอบลัทธิรวบอำนาจหรืออเทวนิยม ซึ่งเข้ายึดครองอำนาจโดยวิธีปฏิวัติอย่างรุนแรง โดยเฉพาะในนามของการปลดปล่อยประชาชนให้เป็นอิสระ เราไม่สามารถจะได้รับรู้ความน่าอายแห่งยุคสมัยของเรานี้ได้ โดยการอ้างว่าจะนำอิสรภาพมาให้พวกเขาก็กดประชาชนไว้เป็นชาติ ๆ ให้ตกอยู่ในสภาพการเป็นทาสที่ไม่สมศักดิ์ศรีของมนุษย์ บุคคลซึ่งอาจจะโดยไม่รู้ตัวทำตัวเป็นผู้สมรู้ร่วมคิดในการลดศักดิ์ศรีมนุษย์ลงเป็นทาสแบบนั้นคือ ผู้ทรยศต่อคนจน ซึ่งเขาเข้าใจว่าเขากำลังรับใช้อยู่ ความรุนแรงย่อมก่อให้เกิดความรุนแรงและเสื่อมศักดิ์ศรีแก่มนุษย์ ความรุนแรงเยาะหยันศักดิ์ศรีของมนุษย์ในตัวบุคคลที่ตกเป็นเหยื่อ และทำให้ศักดิ์ศรีเดียวกันนั้นเองเสื่อมทรามลงในตัวของผู้ใช้ความรุนแรง ด้วยเหตุนี้การหันไปพึ่งความรุนแรงอย่างตาบอด ตามระบบและเจตนา

> ไม่ว่าจะมาทางด้านไหน จึงเป็นสิ่งพึงตำหนิอย่างยิ่ง ดังนั้นให้เขาระลึกไว้ว่า ลัทธิอเทวนิยมและการปฏิเสธความสำคัญของตัวบุคคลผู้เป็นมนุษย์ ตลอดจนอิสรภาพและสิทธิของมนุษย์นั้นอยู่ตรงกลางใจของแนวคิดแบบมาร์กซิสต์แล้ว แนวคิดดังกล่าวนี้จึงมีความผิดพลาดซึ่งเป็นอันตรายโดยตรงต่อข้อความจริงแห่งความเชื่อเกี่ยวกับชะตากรรมนิรันดรของตัวบุคคล ยิ่งกว่านั้นการต้องรวมเอาการวิเคราะห์แบบนั้นเข้าไปไว้กับเทวศาสตร์ทั้ง ๆ ที่เกณฑ์บรรทัดฐานในการตีความของการวิเคราะห์แบบนั้นขึ้นอยู่กับแนวคิดแบบอเทวนิยม จึงเป็นการปิดขังตัวเองอยู่ในความขัดแย้ง ซึ่งจะนำไปสู่ความพินาศ นอกเหนือจากนั้น ความรู้อย่างผิด ๆ ในเรื่องธรรมชาติและจิตวิญญาณในตัวบุคคลย่อมจะนำไปสู่การกดต่อบุคคลไว้ให้อยู่ใต้อำนาจโดยรวมอย่างสิ้นเชิง ซึ่งเป็นการปฏิเสธหลักการแห่งชีวิตสังคมและการเมืองที่สอดคล้องกับศักดิ์ศรีมนุษย์

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคมนี้ พระศาสนจักรเห็นว่าควรมีการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ไม่เป็นธรรมโดยเปลี่ยนแปลงที่ก้นบึ้งหัวใจมนุษย์แต่ละคนก่อนแล้วสังคมก็จะดีขึ้นเอง มิใช่การใช้ความรุนแรงเข้าเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมเหมือนพวกมาร์กซิสต์ที่เชื่อว่าถ้าเปลี่ยนโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคมให้ดีขึ้นแล้ว ปัจเจกชนหรือมนุษย์ในสังคมนั้น ๆ ก็จะดีขึ้นตามไปด้วยโดยอัตโนมัติ ดังที่เอกสารของสมณกระทรวงสำหรับข้อความเชื่อกล่าวไว้ว่า

> ความต้องการรีบด่วนที่จะปฏิรูปโครงสร้างซึ่งเป็นแหล่งที่มาแห่งความยากแค้นและเป็นรูปแบบของความรุนแรงในตัวของมันเองอย่างเด็ดขาดนั้น ไม่ทำให้เรามองเห็นว่าบ่อเกิดแห่งความอยุติธรรมก็อยู่ในหัวใจของมนุษย์นั่นเอง ดังนั้นก็โดยการเรียกร้องเอาจากสมรรถนะทางจริยธรรมของตัวบุคคลและความต้องการตลอดกาลที่จะเปลี่ยนชีวิตภายใน นั่นแหละที่เราจะสามารถเปลี่ยนสังคมได้โดยที่การเปลี่ยนแปลงนั้นจะรับใช้มนุษย์ได้อย่างแท้จริง

นอกจากนี้เอกสารดังกล่าวยังกล่าวด้วยว่าลัทธิมาร์กซิสต์ปฏิเสธลักษณะเหนือธรรมชาติของความแตกต่างระหว่างความดีและความชั่วอีกด้วย และกล่าวเสริมว่าผู้ที่ได้รับอิทธิพล

จากอุดมการณ์หรือแนวคิดที่ไม่ถูกต้องดังกล่าวนี้ยังได้พยายามที่จะเน้นว่า เศรษฐกิจและการเมืองนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่สุดและเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของการช่วยให้รอด สำหรับคนเหล่านั้น พระวรสารดูจะถูกลดค่าคงให้เป็นเพียงพระวรสารสำหรับเรื่องของแผ่นดินเท่านั้น และอุดมการณ์ดังกล่าวนี้เองก็นำไปสู่แนวความคิดต่าง ๆในเชิงทางเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระที่มีจุดยืนตรงกันข้ามกับเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยของพระศาสนจักร

นักเทวศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิมาร์กซิสต์ได้พยายามบิดเบือนคำสั่งสอนหรือข้อความเชื่อของพระศาสนจักร ตลอดจนตีความพระคัมภีร์ไปในแนวทางของฝ่ายตน เช่น พิธีเฉลิมฉลองศีลมหาสนิทได้ถูกแปลงรูปเป็นการเฉลิมฉลองของประชาชนที่กำลังต่อสู้ และมีการให้ความสำคัญอันดับแรกแก่เหตุการณ์ในบทอพยพในฐานะที่เป็นการปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากการเป็นทาสทางการเมือง มีการเสนอให้อ่านบท Magnificat ในแง่ของการเมืองเช่นกัน ความไม่ถูกต้องไม่ได้อยู่ที่การทำให้มิตินั้นกลายเป็นมิติใหญ่ที่ทรงความสำคัญอย่างเฉพาะเจาะจงลำพังเพียงมิติเดียว ทำให้การอ่านพระคัมภีร์ตอนอื่น ๆ ด้อยความหมายลงไป และเสริมด้วยว่า "การสิ้นพระชนม์ของพระคริสต์ถูกตีความหมายไปในด้านการเมืองโดยเฉพาะ..." และพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นรากฐานของสังฆศาสนบริการและทำให้พระศาสนจักรเป็นความจริงฝ่ายวิญญาณที่ไม่อาจจะลดค่าลงมารับการวิเคราะห์ทางสังคมวิทยาโดยแท้ๆ ก็ถูกไม่รับรู้เสียเฉย ๆ ซึ่งกรณีบิดเบือนหรือตีความในแบบใหม่นี้ "เป็นการทำร้ายธรรมอันล้ำลึกแห่งคริสตศาสนาในส่วนรวม"

นอกจากนั้นก็มีการบิดเบือนพระเยซูคริสต์ "ผู้เป็นเจ้าแท้และมนุษย์แท้ ให้มีภาพลักษณ์ของนักปฏิรูปนักปฏิวัติสังคม หรือผู้ปลดปล่อยให้เป็นอิสระฝ่ายโลก และถึงแม้จะมีการรักษา "สูตรข้อความเชื่อตามตัวหนังสือ" แต่ก็ให้ความหมายเสียใหม่ ซึ่งเป็นการปฏิเสธความเชื่อของพระศาสนจักร ในด้านหนึ่งก็ไม่ยอมรับหลักคำสอนเรื่องพระคริสต์ตามที่เชื่อถือกันในขนบประเพณีของพระศาสนจักรโดยอ้างหลักเกณฑ์เรื่องชนชั้น แต่อีกด้านหนึ่งก็ทำเป็นว่าอยู่ข้างพระคริสต์แห่งประวัติศาสตร์ ซึ่งมาจากประสบการณ์เชิงปฏิวัติในการต่อสู้ของคนจนเพื่อปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระ

ยิ่งไปกว่านั้น มีการถือว่าอาณาจักรของพระเจ้าและความเป็นไปในอนาคตของอาณาจักรพระเจ้าก็คือสิ่งเดียวกับขบวนการปลดปล่อยมนุษยชาติ และทำให้ประวัติศาสตร์กลายเป็นการพัฒนาตนเอง เป็นกระบวนการช่วยตนเองให้รอดของมนุษย์โดยอาศัยการต่อสู้ระหว่างชนชั้น การถือว่าพระอาณาจักรพระเจ้าคือสิ่งเดียวกับขบวนการปลดปล่อยมนุษย์ชาติ เป็น

การขัดต่อความเชื่อของพระศาสนจักรดังที่การประชุมสังคายนาวาติกัน 2 ได้เตือนให้รำลึกไว้ และนักเทศน์ที่นิยมลัทธิมาร์กซิสต์นี้ยังอธิบายจนสับสนเสียหายไปหมดระหว่างคนจนของพระคัมภีร์และชนชั้นกรรมกรของมาร์กซิสต์ ความหมายของคนจนจากแง่ของคริสตศาสนาก็วิปริตบิดเบือนไป และการต่อสู้เพื่อสิทธิของคนจนก็กลายเป็นรูปแบบการต่อสู้ของชนชั้น และจากแนวคิดแบบอุดมการณ์การต่อสู้ระหว่างชนชั้น พระศาสนจักรแห่งคนยากก็มีความหมายกลายเป็นพระศาสนจักรแห่งชนชั้น และจากแนวคิดดังกล่าวนี้ก็มีการขยายความวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างของพระศาสนจักรไปเลยทีเดียว ไม่เพียงแต่จะมุ่งฉันพี่น้องที่จะแก้ไขบรรดาพระสงฆ์ของพระศาสนจักรซึ่งมีพฤติกรรมไม่ค่อยสะท้อนให้เห็นจิตตารมณ์การรับใช้แบบของพระวรสาร และยังผูกพันอยู่กับการแสดงอำนาจซึ่งผิดยุคผิดสมัย ทำให้คนจนทนไม่ไหวเท่านั้น แต่ยังหยิบยกเอาโครงสร้างด้านศีลศักดิ์สิทธิ์และฐานานุกรมของพระศาสนจักรอย่างที่พระคริสต์ได้ทรงสถาปนาไว้เองนั้น ขึ้นมาเป็นปัญหาที่จะต้องพิจารณากันใหม่อีกด้วย มีการประณามตัวแทนของชนชั้นปกครองในฐานานุกรมและอำนาจสั่งสอนของพระศาสนจักรว่าเป็นสิ่งจำเป็นต้องต่อสู้เอาชนะให้ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือนักเทวศาสตร์ดังกล่าวเห็นว่า "พระฐานานุกรมและอำนาจสั่งสอนของกรุงโรม...เป็นพวกชนชั้นผู้กดขี่..." และถือว่าการสั่งสอนของพระศาสนจักร "...เป็นเพียงเสียงสะท้อนผลประโยชน์ของชนชั้น จะพูดจะบอกสิ่งใดตามหลักการแล้ว ถือว่าผิดทั้งหมด"

เอกสารดังกล่าวของพระศาสนจักรกล่าวว่า "พระศาสนจักรเป็นพระศาสนจักรแห่งสากลโลก เป็นพระศาสนจักรแห่งธรรมล้ำลึกเรื่องการรับเอากายของพระคริสต์ ไม่ใช่พระศาสนจักรของชนชั้นหนึ่งใดหรือวรรณะหนึ่งใดโดยเฉพาะ และพระศาสนจักรได้พยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้มนุษย์ทุกคนมีความรักเป็นหนึ่งเดียวกัน มีเมตตาธรรม และมีความยุติธรรมต่อผู้อื่น ซึ่งจะทำให้มนุษยชาติมีความสันติสุขอันแท้จริง และกล่าวถึงเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระที่ "ถูกต้องถ่องแท้" ว่าเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระที่ "...ถูกต้องถ่องแท้มีอยู่เพียงหนึ่งเดียวคือ เทวศาสตร์ที่มีรากฐานฝังอยู่ในพระวาจาของพระเจ้า ซึ่งได้รับการตีความอย่างถูกต้อง"

พระศาสนจักรเห็นว่ามีการให้ความหมายของเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระนอกลู่นอกทางไปจากข้อความเชื่อหรือคำสั่งสอนอบรมในเรื่องดังกล่าว และได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า "ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์ผู้อภิบาลจึงพึงเอาใจใส่ดูแล ทั้งในเรื่องคุณภาพและเนื้อหาของการสอนคำสอนและการอบรมซึ่งควรเสนอบูรณภาพของสารแห่งความรอดและสิ่งจำเป็นต้อง

ทำในการปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระอย่างแท้จริง" ซึ่งในการนำเสนอเช่นว่านั้นจะต้องเน้น "ในแง่มุมที่สำคัญ ๆ บางประการซึ่งเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระมักจะไม่รับรู้เป็นพิเศษหรือคัดออกไปเสีย เช่นลักษณะเหนือธรรมชาติและการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ" และเตือนมิให้เห็นชีวิตนี้กลายเป็นเรื่องของการเมือง ซึ่งจะไปจบลงด้วยการทำให้การเมืองกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และนำความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อศาสนามาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่กิจการด้านการปฏิวัติ โดยที่เข้าใจความหมายของอาณาจักรพระเจ้าและลักษณะที่เหนือธรรมชาติของตัวบุคคลอย่างผิด ๆ โดยสิ้นเชิง และท้ายที่สุดเอกสารของสมณกระทรวงสำหรับข้อความเชื่อได้ขอให้ทุกคนกลับใจเสียใหม่ และรับใช้เพื่อนมนุษย์ด้วยความรักอันแท้จริงว่า

> การกลับใจ ความรักอันยิ่งใหญ่ต่อพระเจ้าและต่อเพื่อนมนุษย์ ความกระตือรือล้นในอันที่จะจรรโลงความยุติธรรมและสันติภาพ สำนึกเกี่ยวกับความยากจนตามแบบของพระวรสารเป็นสิ่งที่ทุกคนพึงมีโดยเฉพาะพระสงฆ์ผู้อภิบาล และผู้ซึ่งอยู่ในตำแหน่งรับผิดชอบทั้งหลาย ความห่วงใยในความบริสุทธิ์แห่งความเชื่อย่อมเป็นไปไม่ได้หากปราศจากความห่วงใยที่จะตอบสนองด้วยการเป็นประจักษ์พยานอย่างได้ผลแท้จริงในการรับใช้เพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะคนยากจนและผู้ที่ถูกกดขี่ ทั้งนี้โดยการดำเนินชีวิตที่เปี่ยมไปด้วยฤทธิ์กุศลอย่างสมบูรณ์ อาศัยการเป็นประจักษ์พยานด้วยความรักที่ทรงพลังผลักดันและสร้างสรรค์แบบนี้แหละที่คริสตชนจะสามารถวางรากฐานของอารยธรรมแห่งความรักได้

เอกสารของสมณกระทรวงสำหรับข้อความเชื่อได้สรุปเนื้อหาในเอกสารดังกล่าวทั้งหมดโดยอ้างถึงพระดำรัสของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ว่า พระดำรัสของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ในเอกสารเรื่อง "การประกาศความเชื่อของประชากรพระเจ้า" แสดงออกมาอย่างกระจ่างชัดถึงความเชื่อของพระศาสนจักร ซึ่งใครจะแหวกแนวออกไปไม่ได้โดยไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ยาก และการเป็นทาสในลักษณะใหม่ ๆ ขึ้นมาพร้อม ๆ กับความพินาศของวิญญาณ โดยที่พระองค์ได้ตรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

> พระศาสนจักรประกาศยืนยันว่าอาณาจักรพระเจ้าซึ่งเริ่มต้นบนแผ่นดินในพระศาสนจักรของพระคริสต์มิใช่อาณาจักรแห่งโลกนี้ ซึ่งรูปสังขารจะผ่านพ้นไป และ

ความเจริญเติบโตแห่งอาณาจักรพระเจ้านั้นย่อมจะนำไปปะปนมิได้กับความก้าวหน้าทางอารยธรรม วิทยาศาสตร์หรือเทคนิคอันเป็นเรื่องของมนุษย์ แต่ความเจริญเติบโตดังกล่าวย่อมอยู่ในการได้รู้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นทุกทีถึงความมั่งคั่งอันสุดจะหยั่งถึงของพระองค์พระคริสต์ อยู่ที่การได้มีความหวังอย่างมั่นคงยิ่งขึ้นทุกทีในประโยชน์สุขอันนิรันดร์ อยู่ที่การตอบสนองความรักของพระเจ้าด้วยใจร้อนรนยิ่งขึ้นและอยู่ที่การแจกจ่ายความดีงามและความศักดิ์สิทธิ์ให้กว้างไกลออกไปยิ่งขึ้นทุกทีในหมู่มวลมนุษย์ ความรักแบบเดียวกันนี้เองที่ส่งเสริมให้พระศาสนจักรเกิดความห่วงใยอยู่ตลอดเวลาในประโยชน์สุขอันแท้จริงของมนุษย์ในโลกนี้ พระศาสน จักรไม่หยุดยั้งที่จะเตือนใจลูก ๆ ของพระศาสนจักรว่า ที่พำนักอันถาวรตลอดไปนั้นมิได้อยู่บนแผ่นดินนี้ ในเวลาเดียวกัน พระศาสนจักรก็เร่งเร้าพวกเขาให้เข้าร่วมมีส่วนช่วยในการสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นในบ้านเมืองของเขาบนแผ่นดินนี้แต่ละคนตามกระแสเรียกและวิธีการแห่งตน ให้ส่งเสริมความยุติธรรม สันติสุขและภราดรภาพในหมู่มนุษย์ ให้ช่วยเหลือพี่น้องเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายโดยเฉพาะคนที่ยากจนที่สุดและคับแค้นที่สุด

(สมณกระทรวงสำหรับข้อความเชื่อ. 2529 : 4 - 57)

จากการที่ผู้วิจัยได้นำแนวความคิดของลีโอนาร์โด บอฟฟ์ นักเทวศาสตร์ชาวบราซิล ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นตัวแทนแนวความคิดของนักเทวศาสตร์แนวหนึ่ง และของทางการวาติกัน ซึ่งมีแนวความคิดทางเทวศาสตร์แตกต่างกันไปอีกแนวหนึ่งและนับว่าเป็นแนวความคิดทางเทวศาสตร์ที่เป็นมาตรฐานกลางสำหรับคริสตชนทั่วโลกนั้น ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งทางความคิดทางเทวศาสตร์ในเรื่องของการปลดปล่อยให้เป็นอิสระในปัจจุบัน ซึ่งก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ในพระศาสนจักรที่มีการขัดแย้งระหว่างสองด้านอยู่เสมอ คือระหว่าง "ทางธรรม" กับ "ทางโลก" "จิต" กับ "วัตถุ" "ศักดิ์สิทธิ์ กับ "ไม่ศักดิ์สิทธิ์" "การแพร่ธรรม" กับ "การพัฒนา" "การไถ่บาป" กับ "การช่วยให้รอดพ้น" (บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. 2519 : 6 - 7) ในเรื่องนี้สามเณรผู้ที่กำลังรับการฝึกอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ในอนาคตก็อาจจะได้รับผลกระทบแห่งความขัดแย้งทางความคิดเรื่องเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระนี้ได้ ซึ่งการฝึกอบรมสามเณรในระหว่างที่กำลังศึกษาอยู่ที่สามเณราลัยใหญ่ก่อนที่จะได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์

นั้นย่อมมีอิทธิพลต่อสามเณรเป็นอย่างมากในการที่จะให้สามเณรที่จะเป็นพระสงฆ์ในอนาคตนั้นมีเจตคติหรือจุดยืนในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างไร

อย่างไรก็ อาจกล่าวได้ว่าสำหรับในประเทศไทยนั้นความขัดแย้งทางแนวความคิดในเรื่องเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยดังกล่าวข้างต้นนั้นไม่สู้จะมีผลกระทบต่อคริสตชนไทยมากนัก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิทยาลัยแสงธรรมนั้นทางการวาติกันก็ได้จับตาดู (Monitor) การสอนเทวศาสตร์ในสถานศึกษาดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ ถึงแม้นักศึกษาของวิทยาลัยแสงธรรมอาจจะได้รับผลกระทบความขัดแย้งทางความคิดในเรื่องเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยอยู่บ้าง แต่ผลกระทบดังกล่าวนั้นก็อาจจะมีไม่มากนักเมื่อเทียบกับนักศึกษาในภูมิภาคอื่นของโลก โดยเฉพาะในลาตินอเมริกาและประเทศโลกที่สามอื่นๆ

7. เทวศาสตร์แห่งเอเชีย

เทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระมีอิทธิพลต่อบรรดานักเทวศาสตร์ในประเทศโลกที่สามต่าง ๆ ที่อยู่ในลาตินอเมริกา แอฟริกาและเอเชียมาก อย่างไรก็ดีนักเทวศาสตร์ในแต่ละทวีปโดยเฉพาะในเอเชียนั้นต่างก็พยายามสร้างหรือปรับปรุงเทวศาสตร์ให้มีเอกลักษณ์ของตัวเองและเหมาะสมกับสถานการณ์หรือความเป็นจริงในทวีปของตน ความคิดเห็นที่ผู้วิจัยจะนำเสนอต่อไปนี้เป็นความคิดเห็นของบรรดาผู้ที่ได้ไปร่วมการประชุมที่เรียกว่าการประชุมเทวศาสตร์เอเชีย (Asia Theological Conference) เมื่อเวนนัพปูวะ (Wennappuwa) ประเทศศรีลังกาในระหว่างวันที่ 7-20 มกราคม ค.ศ. 1979 ภายใต้หัวข้อประชุมว่า "การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อมนุษยธรรมอย่างเต็มบริบูรณ์ของเอเชีย : ไปสู่เทวศาสตร์ที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์" (Asia's Struggle for Full Humannity : Towards a Relevent Theology) โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมจากประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชียสิบประเทศ รวมทั้งผู้เข้าร่วมประชุมจากทวีปแอฟริกา ลาตินอเมริกา หมู่เกาะแปซิฟิก หมู่เกาะย่านทะเลแคริเบียน และสหรัฐอเมริกา ซึ่งส่งตัวแทนที่เป็นคนผิวดำและชาวอินเดียมาร่วมประชุม ผู้เข้าร่วมประชุมมีชาย 62 คน หญิง 18 คน ส่วนใหญ่เป็นคาทอลิกและโปรเตสแตนท์ มีทั้งพระคาร์ดินัล พระสังฆราช และนักบวชประเภทอื่น ๆ ตลอดจนฆราวาสจากวงการต่าง ๆ เป็นต้นว่า อาจารย์มหาวิทยาลัย นิสิตนักศึกษา และคนงาน ความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมได้รับการจัดตีพิมพ์เป็นหนังสือในเวลา

ต่อมาชื่อ Asia's Struggle forFull Humanity ซึ่งเรียบเรียงโดยเวอร์จิเนีย ฟาเบลลา (Virginia Fabella) และผู้วิจัยจะนำความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมบางท่านมาเสนอโดยลำดับดังต่อไปนี้

เวอร์จิเนีย ฟาเบลลา ได้กล่าวไว้ในบทนำของหนังสือดังกล่าวว่า ผู้เข้าร่วมประชุมได้พบว่ามิติทางศาสนาและวัฒนธรรมต้องควบคู่ไปด้วยกันกับมิติทางสังคมและเศรษฐกิจ และเห็นว่าการปลดปล่อยให้เป็นอิสระนั้นต้องมีทั้ง 2 ระดับคือ ระดับปัจเจกชนและระดับสังคม สำหรับในด้านเกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรมของเอเชียนั้น พวกเขาเห็นว่าศาสนสัมพันธ์จะต้องก้าวข้ามการเสวนาไปสู่การทำงานร่วมกันเพื่อให้สังคมมีความเป็นธรรมมากขึ้น เหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมดพวกเขาเห็นพ้องต้องกันว่าเทวศาสตร์จะต้องถีบตัวออกมาจากความเชื่อความศรัทธาในพระเยซูคริสต์ออกไปรับใช้บรรดาคนยากจนของทวีปเอเชีย ผู้ซึ่งใฝ่หาที่จะดำรงชีวิตอยู่อย่างสมศักดิ์ศรีกับความเป็นมนุษย์ (Fabella. 1980 : 12)

ติสสา พลสุริยะ (Tissa Balasuriya) กล่าวว่า ความคิดและกิจกรรมทางศาสนาของคริสตชนชาวเอเชียถูกหล่อหลอมโดยประสบการณ์และผลประโยชน์ของชาวตะวันตก เนื้อหาของข้อความเชื่อ การสั่งสอนศีลธรรม และแนวการอภิบาลสัตบุรุษ ซึ่งควรจะเป็นสากลและมีความหมายสำหรับมนุษย์ทุกคนนั้นกลับไปเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับความต้องการ และผลประโยชน์ของชาวตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาทางศาสนาหรือปัญหาทางเทวศาสตร์ที่เกิดขึ้นในทวีปยุโรปที่ชาวเอเชียไม่รู้อิโหน่อิเหน่อะไรกับเขาด้วย เช่น ปัญหาการแยกตัวเองออกไปจากพระศาสนจักรที่กรุงโรมของนิกายอังกลีคันหรือนิกายอื่น ๆ ที่เกิดจากความขัดแย้งทางศาสนาและการเมืองในทวีปยุโรปนั้นก็มีผลต่อการแบ่งแยกของพระศาสนจักรในเอเชีย พระศาสนาจักรคาทอลิกเคยมีท่าทีแข็งกร้าวต่อคริสตชนที่แยกนิกายออกไป คาทอลิกชาวเอเชียก็ถูกบังคับกะเกณฑ์ให้มีท่าทีเช่นนั้นตามไปด้วย แต่แล้วเมื่อกาลเวลาผ่านไปจนถึงยุคที่ผู้นำศาสนจักรในทวีปยุโรปจะหันไปคืนดีกัน พระศาสนจักรก็บังคับกะเกณฑ์ให้คาทอลิกทั่วโลกรวมทั้งคาทอลิกชาวเอเชียหันกลับไปมีศาสนสัมพันธ์เพื่อไปสู่เอกภาพกับคริสตชนนิกายอื่น การกำหนดให้คาทอลิกหันไปญาติดีกับศาสนิกชนของศาสนาอื่นก็เป็นไปในทำนองเดียวกันนี้ กล่าวคือ ในยุคก่อน ๆ นั้นพระศาสนจักรเห็นความสำคัญของตนเองในฐานะเครื่องมือเพียงอย่างเดียวในแผนการไถ่กู้ให้รอดของพระเจ้าจนถึงกับมีคำกล่าวที่นำมาอ้างกันอยู่บ่อย ๆ ว่า "ภายนอกศาสนจักรไม่มีความรอด" และเรียกคนต่างศาสนาว่าในเชิงดูแคลนว่า "คนนอกศาสนา" "ผู้ไม่ใช่คริตชน" และ "ผู้ไม่มีความเชื่อ" เทวศาสตร์ของคริสตชนเปิดตัวเองให้มีท่าทีเหมาะสมกับศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ในทวีปเอเชียมากขึ้นก็ต่อเมื่อชนชาติต่าง ๆ ที่นับถือศาสนาอื่นเหล่านั้นเป็น

เอกราชหลุดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก และไม่ยอมอดกลั้นต่อเจตคติของธรรมทูตแพร่ธรรมชาวตะวันตกที่เห็นศาสนาของเขาเป็นศาสนาเท็จเทียมต่อไปอีกแล้วเท่านั้น

ติสสา กล่าวต่อไปว่า เขาไม่สามารถยอมรับคำสอนที่เหมาเอาว่าบรรดาบรรพบุรุษของเขาที่ไม่ได้รับศีลล้างบาปนั้นถูกสาปแช่งจากพระเป็นเจ้า และต้องตกนรกหมกไหม้ เทวศาสตร์เช่นว่านี้ไม่ได้ให้เกียรติพระเป็นเจ้าหรือคริสตชนเองเลย แน่นอนเหลือเกินว่าพระเป็นเจ้ามิได้ทรงเป็นพระเป็นเจ้าที่อยุติธรรม พระองค์ทรงรักมนุษย์ทุกคน ดังนั้นเทวศาสตร์ต้องให้ความเคารพนับถืออย่างจริงใจต่อมนุษย์ทุกคนไม่ว่าชาติใดศาสนาใด

เทวศาสตร์ในระยะไม่กี่ศตวรรษที่ผ่านมานี้เป็นเครื่องมือของการแพร่ขยายอิทธิพลของตะวันตก โดยการผสมผสานระหว่างภารกิจอันศักดิ์สิทธิ์ในแพร่ธรรม การโปรดศีลล้างบาปหรือการช่วยให้คนต่างศาสนาได้รับความรอด กับการครอบงำทางทหาร เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของชาวยุโรปต่อชาติต่าง ๆ ในเอเชีย แอฟริกา และลาตินอเมริกา ซึ่งส่วนนี้ได้ยังความเสียหายอย่างใหญ่หลวงต่อคริสตศาสนาเอง เนื่องจากมันมิได้ทำให้เทวศาสตร์ของคริสตชนเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ในชาติต่าง ๆ เหล่านั้นเท่านั้น แต่มันยังมิได้ทำให้เทวศาสตร์มีเนื้อหาความเป็นมนุษย์น้อยลงอีกด้วย

เทวศาสตร์ในอดีตนั้นมุ่งเน้นพระศาสนจักรเป็นศูนย์กลาง (Church-centered) พระศาสนจักรได้รับการมองว่าเป็นพระอาณาจักรพระเป็นเจ้า และเลิศเลอเสียจนกระทั่งเห็นคนอื่นผิดไปหมด และจำเป็นที่คนเหล่านั้นจะต้องยอมศิโรราบกราบกรานและรับการรักษาเยียวยาจากพระศาสนาจักรซึ่งเป็นพาหะอันจำเป็นสำหรับการไปสู่ความรอด จุดเน้นสำหรับพระศาสนจักรโรมันคาทอลิกก็คือ พระศาสนจักรในกรุงโรม ซึ่งเน้นหนักเรื่องอำนาจหรือการตัดสินมากกว่าการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายด้วยความรักและการรับใช้ผู้อื่น

เทวศาสตร์เกือบถูกผูกขาดอย่างสิ้นเชิงโดยบรรดานักบวช โดยเฉพาะผู้ที่เป็นอาจารย์ในสามเณราลัยและมหาวิทยาลัย ดังนั้นทัศนะทางเทวศาสตร์จึงเป็นทัศนะของคนกลุ่มนี้และผู้มีอำนาจในพระศาสนจักรเป็นส่วนใหญ่ และถูกคนเหล่านี้ครอบงำ ด้วยเหตุที่เทวศาสตร์ถูกผูกขาดโดยพวกนักบวชนี้เองทำให้ขาดข้อมูลทางโลก และได้รับอิทธิพลจากอคติหรือมิจฉาทิฐิ และความสนใจส่วนตัวของนักเทวศาสตร์เหล่านั้น การขาดการวิเคราะห์ในเรื่องอำนาจทางสังคมและการเมืองทำให้พระศาสนจักรมีความพึงพอใจกับผลสืบเนื่องของการครอบงำของฝ่ายหนึ่งต่ออีกฝ่ายหนึ่ง บางครั้งก็ถึงกับช่วยทำให้การครอบงำนั้นกลายเป็นสิ่งที่ชอบธรรมขึ้นมา โดยเฉพาะการครอบงำของชาติตะวันตกหรือชนชั้นสูงในประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงต้องมีการปรับปรุงเทวศาสตร์อย่างขนานใหญ่ให้สามารถตอบสนองความใฝ่ฝันของมนุษย์ยุคใหม่ และจริงใจต่อความเป็นจริงในโลกปัจจุบัน เป็นต้นว่าความยากจนข้นแค้นท่ามกลางความมั่งมีอย่างล้นเหลืออย่างไม่เคยปรากฏในยุคใดมาก่อน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จำเป็นอย่างยิ่งต้องทำให้เทวศาสตร์หลุดพ้นจากการครอบงำของตะวันตกและมีลักษณะสากลของพระเยซูคริสต์

ในปัจจุบันนี้ในทวีปเอเชียกำลังมีการแสวงหาการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการปลดปล่อยให้เป็นอิสระและให้มีมนุษยธรรมอย่างบริบูรณ์ในหลาย ๆ ระดับและหลาย ๆ วิธีการ ในการนี้คริสตชนชาวเอเชียจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการต่อสู้ดิ้นรนดังกล่าวนั้น และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความนึกคิดขั้นพื้นฐานของคนเสียใหม่ ในการนี้จำเป็นจะต้องมีการปลดปล่อยกระบวนการคิดของคริสตชน เพื่อให้สามารถรับรู้และตอบสนองการท้าทายในทวีปเอเชียในปัจจุบันได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คริสตชนชาวเอเชียต้องการให้มีการปฏิวัติทางวัฒนธรรมภายในพระศาสนจักรของตน รวมทั้งการปลดปล่อยเทวศาสตร์ให้หลุดพ้นจากอิทธิพลตะวันตก และให้มีลักษณะเฉพาะของชาวเอเชียและเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของเพื่อนร่วมทวีป (Balasuriya. 1980 : 18 - 27)

อาลอยซีอุส เปียริส (Aloysius Pieris) ให้ทัศนะว่าเทวศาสตร์เอเชียจะต้องมี 2 ลักษณะคือ 1) ความเป็นโลกที่สาม 2) ลักษณะเฉพาะของเอเชีย เขาเห็นด้วยว่าติสสา พลสุริยะ ที่ว่าเทวศาสตร์ถูกอิทธิพลตะวันตกครอบงำ แม้แต่การประชุมเกี่ยวกับเทวศาสตร์ในเอเชียหรือการพูดคุยเกี่ยวกับเทวศาสตร์ในที่อื่น ๆ ของชาวเอเชียก็ยังต้องใช้ภาษาและสำนวนของชาวยุโรปเพื่อทำความเข้าใจกัน ภาษาที่มีความหมายทางเทวศาสตร์ซ่อนอยู่และเป็นของตะวันตกนั้นเป็นอุปสรรคที่สำคัญด้วยประการหนึ่งในการค้นหาเทวศาสตร์แห่งเอเชียที่แท้จริง ด้วยเหตุนี้สิ่งที่รับเป็นมรดกตกทอดมาจากพระศาสนจักรตะวันตกบางอย่างบางประการจะต้องตัดทิ้งไปเสีย

อาลอยซีอุส ได้กล่าวถึงพุทธศาสนาที่มีผู้นับถือในชาติต่าง ๆ ในทวีปเอเชียนับสิบประเทศ และมีจำนวนไม่น้อยกว่าชาวคาทอลิกทั่วโลกว่า เป็นศาสนาที่มีบทบาทสำคัญทางการเมือง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พุทธศาสนามีบทบาทอย่างเด่นชัดในการพัฒนาและการปลดปล่อยของเอเชีย เนื่องจากร่ำรวยประสบการณ์เกี่ยวกับการล่าเมืองขึ้นของชาวตะวันตก ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีเทวศาสตร์แห่งเอเชียเพื่อการปลดปล่อยที่มีความหมายแจ่มชัดได้โดยปราศจากการปรึกษาหารือร่วมกับพุทธศาสนิกชนในเอเชีย

อาลอยซีอุส สรุปว่าสภาพการณ์แวดล้อมของคริสตชนชาวเอเชียซึ่งมีจำนวนเพียงร้อยละ 2 ของประชาชนทั้งทวีปนั้นเป็นโอกาสอันดีที่เร่งเร้าให้คริสตชนเหล่านั้นสร้างแบบแผนของการดำรงอยู่ท่ามกลางศาสนิกชนของศาสนาอื่น และดูดซึมแบบแผนการดำรงชีวิต การคิดและการกระทำของศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ เหล่านั้น ทั้งนี้ทั้งนั้นเทวศาสตร์แห่งเอเชียจะต้องสอดคล้องกับสภาพสังคมและการต่อสู้ดิ้นรนของประชาชน (Pieris. 1980)

ลักษมัน วิคเครเมสิงเห (Lakshman Wickremesinghe) ซึ่งเป็นพระสังฆราชนิกายอังคลีกันแห่งคูรูเนกาลา (Kurunegala) ได้กล่าวสนับสนุนให้พระศาสนจักรท้องถิ่นให้มีอำนาจในการปกครองตนเองมากขึ้น มีการปรับปรุงพระศาสนจักรและสื่อความหมายแห่งพระวรสารแก่ผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับยุคสมัย ท่านกล่าวว่าพระเยซูคริสต์จะทรงช่วยฟื้นฟูชีวิตของคริสตชนเสียใหม่ในสภาพการณ์ที่พวกเขากำลังเผชิญอยู่ และถ้าหากคริสตชนมีจุดรวมศูนย์อยู่ที่พระองค์แล้ว พวกเขาก็จะพบเอกภาพในความแตกต่าง (Wickremesinghe. 1980)

เวอร์จิเนีย ฟาเบลลา และเซอร์จิโอ ทอร์เรส (Virginia Fabella and Sergio Torres) แสดงความเชื่อว่าไม่มีเทวศาสตร์หรือการสนทนาเกี่ยวกับพระเจ้าใด ๆ ที่สามารถแยกออกต่างหากจากชีวิตจริงของประชาชนได้ โดยเฉพาะจากการต่อสู้ดิ้นรนของคนยากไร้และผู้ต่ำต้อยด้อยโอกาสในสังคม (Fabella and Torres. 1980 : 41)

แซมมูแอล รายาน (Sammuel Rayan) ได้แสดงทัศนะที่คล้าย ๆ กับทัศนะดังกล่าวข้างต้นว่า เทวศาสตร์ไม่สามารถถูกสร้างขึ้นบนข้อมูลที่ไม่สัมพันธ์กับชีวิตจริง นักเทวศาสตร์จะต้องเข้าใจสภาพสังคมอย่างถ่องแท้ และสะท้อนภาพให้เห็นการต่อสู้ดิ้นรนในสถานการณ์จริงออกมาให้เห็น (Rayan. 1980 : 55)

คาร์ลอส เอช อาเบซามิส (Carlos H. Abesamis) กล่าวแสดงทัศนะในทำนองเดียวกันว่า เทวศาสตร์จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตจริง สอนความเชื่อและจริยธรรมที่มีความหมายกระโดดออกมาจากชีวิตและการต่อสู้ดิ้นรนของผู้ถูกกดขี่ และมีทัศนะที่เป็นสากลโดยเฉพาะในแง่ของความหมายแห่งการปลดปล่อย และสนับสนุนการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพการดำรงชีวิตของพี่น้องชายหญิงของเราไว้ ซึ่งถ้าทำได้ดังนี้ก็จะช่วยกอบกู้ประวัติศาสตร์ของพระเป็นเจ้า และของประชาชนในยุคสมัยนี้

อาเบซามิส กล่าวด้วยว่าสิ่งสำคัญประการแรกในการสะท้อนเทวศาสตร์คือชีวิตมนุษย์และประวัติศาสตร์ซึ่งจะต้องมีการทำความเข้าใจอย่างจริงจังและอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ในทุกแง่

มุมคือทั้งในด้านจิตวิญญาณและสังคม การเมือง เพื่อที่เทวศาสตร์จะได้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ชีวิตมนุษย์และสังคมได้ (Abesamis. 1980 : 130 - 139)

ลินน์ เดอ ซิลวา (Lynn De Silva) กล่าวว่า ศาสนาโดยทั่ว ๆ ไปมีแนวโน้มที่จะเน้นเรื่องชีวิตฝ่ายจิตวิญญาณเสียจนกระทั่งค่อนข้างจะเพิกเฉยละเลยต่อปฏิบัติการทางสังคม และในทางกลับกันลัทธิหรืออุดมการณ์ทางสังคมก็มีแนวโน้มที่จะเน้นปฏิบัติการทางสังคมจนเพิกเฉยละเลยเรื่องชีวิตฝ่ายจิตวิญญาณ เทวศาสตร์ที่มีชีวิตจะต้องเชื่อมทั้งสองด้านซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการที่จะทำให้มนุษยธรรมอย่างสมบูรณ์เป็นจริงขึ้นมาได้ (De Silva. 1980 : 106)

ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นทัศนะทางเทวศาสตร์ของนักบวชและฆราวาสเอเชียกลุ่มหนึ่งซึ่งสะท้อนความคิดที่ต้องการจะสร้างเทวศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะของชาวเอเชีย โดยชาวเอเชียและเพื่อชาวเอเชียทั้งมวล ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวนี้มิได้มีแต่เฉพาะบุคคลกลุ่มนี้เท่านั้น แต่คนอื่น ๆ แม้แต่ในระดับพระสังฆราชคาทอลิกหรือนักบวชชั้นผู้ใหญ่ทั่ว ๆ ไปในปัจจุบันนี้ก็มีความเห็นพ้องต้องกันที่จะให้เอเชียมีเทวศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเองไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเทวศาสตร์ตะวันตกอีกต่อไป ซึ่งในทวีปที่มีผู้คนหลายชาติหลายภาษาจำนวนมากมายมหาศาลเช่นในทวีปเอเชียนี้ เทวศาสตร์จะต้องเน้นเรื่องเอกภาพในความแตกต่าง กล่าวคือ เน้นเรื่องความรัก ความปรองดองสมานฉันท์ในระหว่างกลุ่มคนที่มีเชื้อชาติและความเชื่อถือของศาสนาแตกต่างกัน เพื่อให้กลุ่มคนที่มีความแตกต่างกันนี้สามารถอยู่รวมกันได้อย่างสงบสุขและช่วยกันแก้ไขปัญหาสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องความยากจน การไม่รู้หนังสือ ปัญหาเรื่องสุขภาพและโภชนาการ ตลอดจนปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อเด็กและสตรี ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายในทวีปเอเชียนี้ ให้บรรเทาเบาบางลงเพื่อที่จะได้เป็นทวีปที่น่าอยู่น่าอาศัยต่อไป

8. เทวศาสตร์แห่งการพัฒนา

เทวศาสตร์แห่งการพัฒนาเป็นเทวศาสตร์ในแนวเดียวกันกับเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระและเทวศาสตร์แห่งเอเชีย กล่าวคือมีอุดมการณ์แห่งการปฏิรูปสูงและเน้นให้พระศาสนจักรเข้าไปมีบทบาทในการแก้ไขโครงสร้างสังคมที่ไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะในระดับนานาชาติ ซึ่งบรรดาชาติที่ร่ำรวยเข้าไปครอบงำบรรดาชาติที่ยากจนทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ตลอดจนวัฒนธรรมและการศึกษา

นักเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่ในประเทศโลกที่สามในลาตินอเมริกา แอฟริกาและเอเชีย ในที่นี้ผู้วิจัยจะหยิบยกความคิดเห็นในเชิงเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาของคริสตชนบางท่านมากล่าวไว้ดังนี้

ติสสา พลสุริยะ (Tissa Balasuriya) กล่าวว่า พระศาสนจักรต้องละทิ้งรูปแบบเก่า ๆ ของการเน้นถึงการแสวงหาชีวิตภายในฝ่ายจิตวิญญาณเช่นชีวิตในอารามนักบวช และหันมาสนใจในการต่อสู้กับบาปที่เกิดขึ้นจากโครงสร้างของสังคม-การเมืองที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการไปสู่การพัฒนาที่แท้จริง มิติในด้านการต่อสู้กับบาปหรือความชั่วร้ายที่เกิดขึ้นและกับโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมดังกล่าวนี้เพิ่งจะมีการนำเข้ามาสู่เทวศาสตร์เมื่อไม่นานนี้เอง ทั้ง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับการสร้างพระอาณาจักรของพระเจ้าในโลกของเรา

ติสสา กล่าวต่อไปว่า จะต้องมีการพิจารณาทบทวนเทวศาสตร์เสียใหม่ และนักเทวศาสตร์จะต้องแยกตัวเองออกจากเทวศาสตร์ที่สนับสนุนแนวความคิดเรื่องลัทธิหัวโจกหรือลัทธิครองความเป็นเจ้าของชาติมหาอำนาจตะวันตก หรือสนับสนุนการกดขี่ครอบงำของบรรดานายทุนต่อคนจน ตลอดจนสนับสนุนผู้ใหญ่และสนับสนุนการมีอิทธิพลครอบงำพระศาสนจักรของบรรดานักบวชชาย ยุคปัจจุบันนี้ต้องการเทวศาสตร์และการกระทำที่ขจัดความยุติธรรมอย่างล้นเหลือในโลก และต้องการเทวศาสตร์ที่ต่อสู้คัดค้านความวิปริตในโลกที่มาในนามของการพัฒนาหรืออารยธรรมที่อ้างว่าได้รับการประทานพรมาจากพระเจ้า

ผู้นำศาสนจักรมีความเห็นในเรื่องการพัฒนา ความยุติธรรมและสันติภาพไปในแนวทางเดียวกันกับชาติตะวันตก การพัฒนาในระเบียบโลก (World order) ปัจจุบันโดยอาศัยเทคโนโลยี และสถาบันทางการเงินและเศรษฐกิจของตะวันตกได้รับการมองเห็นว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา หรืออย่างดีก็เพียงแต่คิดไปว่าจะต้องมีการปรับปรุงอะไรบ้างสักเล็กน้อย ในปัจจุบันนี้พระศาสนจักรไม่ได้เลือกเอาระบบโลกอื่นใดยิ่งไปกว่าระบบทุนนิยมที่อยู่ภายใต้การครอบงำของชาติตะวันตกการสอนหรือชี้แนะแนวทางเกี่ยวกับเรื่องสังคมของพระศาสนจักรนั้นเป็นแต่บางเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น ยกเว้นสมณสารการพัฒนาประชาชาติ (Populorum Progressio) ของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ที่ทรงชี้แนะให้มีการปฏิรูปภายในระบบโลกเสียใหม่ เป็นต้นว่า เรื่องความร่วมมือทางเศรษฐกิจโดยผ่านทาง "ความช่วยเหลือ" ข้อตกลงทางการค้า การปฏิรูปเงินตรา การลดการแข่งขันสร้างและสะสมอาวุธ และสันติภาพ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดีในตัวของมันเอง แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะเปลี่ยนแปลงระบบที่พลโลกร้อยละ 80 ครอบครอง

ทรัพยากรเพียงร้อยละ 20 ดังนั้นความยากจนข้นแค้นก็ยังคงมีต่อไปท่ามกลางความมั่งมีอย่างล้นเหลือ สันติภาพถูกตีความหมายไปว่า เป็นการธำรงไว้ซึ่งระเบียบโลกที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ติสสา เห็นว่าเทวศาสตร์ในปัจจุบันขาดการเน้นในเชิงปฏิบัติ เมื่อเทวศาสตร์เป็นเพียงทฤษฎีลอย ๆ ก็เกิดความล้มเหลวเมื่อมีการนำไปใช้ในสถานการณ์จริง เมื่อขาดการปฏิบัติความคิดก็เป็นหมันและนำไปสู่การรักษาสถานะเดิมและอนุรักษ์นิยม เทวศาสตร์ที่เน้นการปฏิบัตินี้จะต้องมีการประเมินกลุ่มพลัง (Forces) ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสภาพการณ์นั้น ๆ มีการคำนึงถึงเป้าหมาย ยุทธวิธีและการรวมกลุ่มคน สิ่งเหล่านี้ต้องการทักษะที่แตกต่างกันออกไปจากทักษะของนักวิชาการทางด้านเทวศาสตร์ และต้องมีการพัฒนาความรู้สึกนึกคิดที่แตกต่างหลากหลายออกไป รวมทั้งต้องเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการเปลี่ยนแปลงสังคม

อันที่จริงแล้วพระศาสนจักรก็มีเทวศาสตร์ที่เน้นการปฏิบัติมาตั้งแต่อดีต แต่เน้นการปฏิบัติที่ยึดเอาพระศาสนจักรเป็นศูนย์กลาง (Church - centered) หรือมุ่งกระทำเพื่อพระศาสนจักร โดยพวกธรรมทูตแพร่ธรรม ในยุคปัจจุบันเราต้องการเทวศาสตร์ที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Human-centered) และมุ่งเน้นไปสู่ความยุติธรรมในสังคม เทวศาสตร์เช่นว่านี้จะต้องพัฒนาไปเรื่อย ๆ มากกว่าที่จะหยุดนิ่งอยู่กับที่ จึงจะสามารถรับมือกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ นักเทวศาสตร์ที่เน้นการปฏิบัตินี้จะต้องประกอบด้วยฆราวาสเป็นส่วนใหญ่ ไม่เหมือนปัจจุบันที่มีแต่นักบวช เทวศาสตร์ดังกล่าวต้องการทักษะในการวิเคราะห์ด้านสังคม การเมือง นอกจากนี้คนหนุ่มสาวก็สามารถมีบทบาทสำคัญในการเจริญเติบโตของเทวศาสตร์เช่นที่ว่านี้ เนื่องจากคนหนุ่มสาวอยู่ในที่ที่มีปฏิบัติการมากกว่าผู้ใหญ่ โดยเฉพาะนักวิชาการและนักบวชสูงอายุ (Balasuriya. 1980 : 23 - 26)

เค แมทธิว คิวเรียน (K. Matthew Kurian) ก็มีความคิดคล้าย ๆ ติสสา พลสุริยะที่กล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวคือ เขาคิดว่าคริสตชนในโลกปัจจุบันจะต้องผนึกกำลังกันต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งระเบียบสังคมใหม่ ต่อสู้กับระบบทุนนิยมผูกขาด เจ้าที่ดิน และจักรวรรดินิยม การต่อสู้ดังกล่าวจะประสบผลสำเร็จถ้ามีการรวมพลังกันจัดตั้งเป็นองค์กรที่ดี และมีอาวุธคือแนวความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ซึ่งมุ่งเน้นไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม การต่อสู้ดังกล่าวนี้หากไม่มีการรวมพลังที่แข็งแกร่งและเป็นเอกภาพในบรรดาคนงาน ชาวไร่ชาวนา นิสิตนักศึกษา สตรี และคนหนุ่มสาวแล้วก็จะไม่สามารถต่อสู้กับระบบทุนนิยมอันทรงพลังได้ นอกจากนี้คิวเรียนยังเห็นว่าการวิเคราะห์หรือสร้างทฤษฎีขึ้นมาลอย ๆ นั้นไร้ผล ต้องมีการลงมือปฏิบัติจริง ๆ (Kurian. 1980 : 72 - 73)

ลีโอนาร์โด บอฟฟ์ (Leonardo Boff) ซึ่งเป็นนักเทวศาสตร์ชาวบราซิลเห็นว่าลาติน อเมริกากำลังเผชิญปัญหาการด้อยพัฒนาและการครอบงำซึ่งเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างบรรดาชาติที่ร่ำรวยและบรรดาชาติที่ยากจนทั้งหลาย ความเป็นจริงนี้ท้าทายมโนธรรมของคริสตชนทุกคน โดยเฉพาะบรรดานักเทวศาสตร์ในชาติที่ร่ำรวยที่จะทำเป็นทองไม่รู้ร้อนอยู่ไม่ได้ พวกเขาจะต้องออกมาชี้แจงให้เหตุผลของการครอบงำที่มีส่วนรับผิดชอบต่อความไม่สมดุลและความไม่เป็นธรรมในปัจจุบัน

สัมพันธภาพอันไม่เท่าเทียมกันในปัจจุบันได้ล่วงละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของบรรดาชาติต่าง ๆ และทำให้ชาติเหล่านั้นอยู่ในวังวนแห่งการด้อยพัฒนาอย่างรุนแรง แต่พระศาสนจักรก็ไม่ได้ออกโรงประณามสิ่งดังกล่าวอย่างชัดเจนนัก เนื่องจากกลไกแห่งความยุติธรรมนี้ซ่อนอยู่อย่างแนบเนียนภายใต้เปลือกนอกของความเจริญก้าวหน้าและความสัมพันธ์ฉันมิตรที่ได้รับการวางแผนมาเพื่อตบตาพระศาสนจักรและชาวโลกโดยทั่วไป

บอฟฟ์กล่าวว่าการพัฒนาในรูปแบบของชาติมหาอำนาจตะวันตกนั้นนำไปสู่การทำลายค่านิยมอันดีหรือสิ่งดีงามต่าง ๆ ในวัฒนธรรมของชาติด้อยพัฒนา เป็นต้นว่า ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และความรักใคร่ปรองดองกันในหมู่ประชาชนของชาติเหล่านั้น เขาเห็นว่าความด้อยพัฒนาเป็นด้านตรงกันข้ามของเหรียญอันเดียวกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การด้อยพัฒนาตรงกันข้ามกับการพัฒนาและเป็นผลสืบเนื่องของมัน เป็นผลิตผลของการพัฒนาตามนัยของระบบทุนนิยม ชาติที่พัฒนาแล้วต้องการที่จะรักษาระดับการก้าวพัฒนาไปข้างหน้าและระดับสินค้าของตน จึงพยายามครอบงำบรรดาชาติบริวารของตนอยู่ในฐานะที่จะต้องพึ่งพาตนตลอดไป เพื่อเค้นเอาสิ่งที่ตนต้องการไปบำรุงบำเรอความมั่งคั่งอย่างเหลือล้นของตน การครอบงำเช่นนี้เป็นสาเหตุที่สำคัญของการด้อยพัฒนาของชาติด้อยพัฒนาเหล่านั้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ แรงงาน สังคม การเมือง การศึกษาและวัฒนธรรม และแม้กระทั่งศาสนา

บอฟฟ์เห็นว่ามีนักเทวศาสตร์เป็นจำนวนมากที่เฉลียวฉลาดและดูท่าทีว่ามีหัวก้าวหน้า แต่แท้ที่จริงแล้วท่าทีดังกล่าวก็เป็นเพียงการปกปิดร่องรอยของการมีจุดยืนทางการเมืองแบบอนุรักษ์นิยมจัดของตน และสนับสนุนการธำรงไว้ซึ่งสถานะเดิมหรือส่งเสริมโครงสร้างเดิมที่ไม่เป็นธรรมในสังคมให้ดำรงอยู่ต่อไป เขาเรียกร้องให้นักเทวศาสตร์คริสตชนทั้งหลายโดยเฉพาะนักเทวศาสตร์ในชาติที่ร่ำรวยได้รื้อฟื้นจิตตารมณ์คริสตชนที่แท้จริงของตนเสียใหม่ และช่วยให้บรรดาพี่น้องชายหญิงของตนในบรรดาชาติที่ยากจนหรือในสังคมที่ถูกกดขี่ครอบงำเอารัดเอา

เปรียบต่าง ๆ นานานั้นได้รับเสรีภาพที่ถูกช่วงชิงไปกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง (Boff. 1984 : 269 - 293)

สำหรับพระศาสนจักรในเอเชียนั้นก็ได้มีการเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างเทวศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่เป็นตัวของตัวเองและเหมาะสมกับเอเชียขึ้น ในเรื่องนี้ ปรีชา จินตเสรีวงศ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือแนวทางงานพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยว่า แน่นอนพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งเอเชียจะต้องทำงานที่พัวพันกับสังคมต่อไป เพื่อเป็นคำตอบต่อภารกิจและความเชื่อของพระศาสนจักรที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใด สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปก็คือ "วิธีการ" ที่แสดงให้เห็นว่าภารกิจการแพร่ธรรมจะต้องยืนอยู่บนพื้นฐานของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและประเพณีของประชาชนแต่ละประเทศในเอเชีย โดยจะต้องระดมนักวิชาการทุกฝ่ายใช้วิทยาการยุคใหม่ การวิจัย และรวมตัวกันเป็นหมู่คณะเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมซึ่งพระศาสนจักรเห็นว่าปัญหาของทวีปเอเชียในปัจจุบันคือปัญหาความยากจนเป็นหลัก ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างเทวศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่เป็นเอกลักษณ์และเหมาะสมกับเอเชียนั้น นั่นคือการพัฒนาใด ๆ จะต้องอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมนั้น ๆ และจะต้องเป็นการพัฒนาครบวงจรหรือที่เรียกว่า "การพัฒนาคนทั้งครบ" (Total human development) กล่าวคือ การพัฒนาสังคมจะต้องไม่แยกส่วน แต่ดำเนินไปทั้งกระบวนการจะแยกพัฒนาร่างกายและจิตใจอย่างหนึ่งอย่างใดไปไม่ได้ การเสวนา (Dialogue) กับทุกฝ่ายอย่างเปิดอก กว้างขวางและจริงใจ เพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหารีบด่วนในทวีปเอเชียนี้จึงอยู่ในกระบวนการที่สำคัญต่อแนวทางการพัฒนามนุษย์ของพระศาสนจักรในภูมิภาคนี้

ปรีชา จินตเสรีวงศ์ กล่าวด้วยว่า การที่บรรดาพระสังฆราชจากทวีปเอเชียประชุมร่วมกัน จึงมิได้เป็นเพียงการแสดงให้เห็นถึงการตอบรับนโยบายของการประชุมสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 ในเชิงปฏิบัติเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงความเป็นตัวของตัวเองโดยพยายามสร้างเทวศาสตร์เพื่อการพัฒนาขึ้นมา หมายความว่าต่อไปนี้แนวความคิดในการแพร่ธรรมจะต้องเป็นของชาวเอเชียเอง มิใช่จากฝ่ายตะวันตกในอดีตดังนั้นเทวศาสตร์การพัฒนาควรเกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในการทำงานท้องถิ่นมากกว่ามาจาก "วาติกัน" ดังที่เคยเป็น การก่อตั้งหน่วยงานทั้งในระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับโลก เพื่อประสานงานกันนั้นนับว่าเป็นประโยชน์ต่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์แก่กันและกันของขบวนการสร้างสรรค์เสรีภาพต่าง ๆ ในโลก (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 203 - 204)

เป็นที่น่าเสีย ...าสนาซึ่งกำเนิดขึ้น ณ ดินแดนส่วนหนึ่งที่อยู่ในทวีปเอเชีย แต่ได้ไปเจริญเติบโต ... ทำให้พระธรรมคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์ซึ่งเป็นหลักธรรมสากลที่ ...าชาติหนึ่งโดยเฉพาะ กลายเป็นหลักธรรมความเชื่อที่มีอิทธิพลทางแนว ...รัชญา ตลอดจนจารีตประเพณีของชาวตะวันตกเจือปนอยู่มากมาย คริส ...นามาเผยแพร่ในเอเชียหรือที่อื่น ๆ ของโลกจึงเป็นคริสตศาสนาตามแบบตะวันตก (...ital Christianism) คือ ทั้งพระคริสตธรรม สารทางด้านจิตวิญญาณ (Spiritual message) หรืออุดมการณ์จากพระวรสารและจารีตประเพณีนั้น ต่างก็ล้วนแล้วแต่เป็นแบบของชาวตะวันตกทั้งสิ้น เนื่องจากว่าชาวตะวันตกที่นำคริสตศาสนาไปเผยแพร่ยังดินแดนส่วนต่าง ๆ ของโลกนั้นมักจะไม่แยก หรือแยกไม่ออกว่าอะไรเป็นหลักธรรมของคริสตศาสนาแท้ ๆ ที่เป็นสากล และอะไรที่เป็นค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อ หรือจารีตประเพณีของชาวตะวันตก เมื่อเป็นเช่นนี้ "...ใครนับถือหรือเชื่อถือ ไม่มากก็น้อยก็ต้องเสียของเดิมของตน" (อี เปเซอต์. 2515 : 36) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้ที่ยอมรับนับถือคริสตศาสนาที่ชาวตะวันตกนำมาเผยแพร่นั้นมักจะยอมรับเอาค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อ หรือจารีตประเพณีของชาวตะวันตกผสมปนเปมากับหลักธรรมคริสตศาสนาด้วย ทำให้ต้องละทิ้งค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อ หรือจารีตประเพณีเดิมของตนไปไม่มากก็น้อย จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตามที

ด้วยเหตุนี้ สิ่งแรกที่นักเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเทวศาสตร์ในโลกที่สามจะต้องกระทำก่อนอื่นใด ก็คือการหันมาพิจารณาทบทวนคริสตศาสนาที่ชาวตะวันตกนำมาเผยแพร่และแยกแยะออกจากกันให้ได้ว่าอะไรเป็นแก่นความเชื่อหรือหลักธรรมที่แท้จริงในคริสตศาสนา อะไรเป็นเปลือกนอกที่เป็นค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อ หรือจารีตประเพณีของชาวตะวันตกที่แฝงมากับคริสตศาสนานั้น ซึ่งถ้าไม่รู้จักแยกแยะให้ดีและสลัดทิ้งเปลือกนอกนั้นไปเสีย นอกจากจะทำให้คริสตศาสนาไม่เป็นที่ยอมรับหรือถูกระแวงสงสัยจากคนในความเชื่อหรือวัฒนธรรมประเพณีอื่น ๆ แล้ว ยังจะทำให้คนในชาติต่าง ๆ ที่ถูกชาติตะวันตกกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบถูกกระทำเช่นนั้นต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยที่นักเทวศาสตร์หรือบุคลากรของพระศาสนจักรท้องถิ่นในดินแดนที่ถูกกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบเหล่านั้นไม่อาจจะยื่นมือเข้าไปแก้ไขความไม่เป็นธรรมในระดับระหว่างประเทศนั้นได้เลย ซึ่งจะทำให้คนในความเชื่อหรือวัฒนธรรมอื่น ๆ เห็นว่าคริสตศาสนารับใช้ผลประโยชน์ของชาติตะวันตกเหล่านั้นอย่างเขาระแวงสงสัยจริง ๆ

สิ่งที่แทรกกับคริสตศาสนาที่ต้องสลัดทิ้งก่อนอื่นใดก็คือสิ่งที่เรียกว่า "จิตสำนึกแบบคนขาว" (White mentallity) ที่เห็นว่าตน "เหนือกว่า" หรือ "ดีกว่า" ผู้อื่น ซึ่งอันที่จริงแล้วตามคำสั่งสอนในคริสตศาสนานั้น มนุษย์ทุกคนในโลกเป็นพี่น้องกัน เป็นบุตรของพระเป็นเจ้าองค์เดียวกัน ซึ่งทรงรักมนุษย์ทุกคนทุกชาติทุกภาษา ทุกวัฒนธรรมประเพณี ทุกศาสนา อย่างเท่าเทียมกัน แต่ผู้เผยแพร่คริสตศาสนาที่มีจิตสำนึกแบบดังกล่าวได้พยายามตอกย้ำความคิดความเชื่อที่ว่า ชาวตะวันตก ตลอดจนผู้ที่ยอมรับนับถือคริสตศาสนาที่มีค่านิยม อุดมการณ์ความเชื่อ หรือจารีตประเพณีแบบตะวันตกสอดแทรกมาด้วยนั้นเป็นผู้ที่ "เหนือกว่า" หรือ "ดีกว่า" ผู้อื่น หรือเห็นว่าศาสนาของตน "เที่ยงแท้" แต่เพียงศาสนาเดียวเท่านั้น ส่วนศาสนาอื่นเป็นศาสนา "เท็จเทียม" ซึ่งสิ่งเหล่านี้คริสตศาสนาที่แท้จริงมิได้สอนไว้เลย แต่เป็นการตีความเข้าข้างตัวเองของชาวตะวันตก หรือของคริสตศาสนาแบบตะวันตก

ตัวอย่างของการตีความเข้าข้างตัวเองของชาวตะวันตกหรือคริสตศาสนาแบบตะวันตกดังกล่าวเพื่อแสดงให้เห็นว่าคนผิวขาวเหนือกว่าคนชาติอื่นก็คือ เมื่อตอนเด็ก ๆ ผู้วิจัยเคยได้รับการสอนจากนักบวชชาวตะวันตกท่านหนึ่งว่าชาวแอฟริกาและเป็นชนชาติที่ถูกสาปให้ต้องตกอยู่ในอำนาจหรือเป็นทาสรับใช้คนผิวขาวโดยอ้างพระคัมภีร์ในหนังสือปฐมกาลตอนที่กล่าวถึงโนอาห์และลูก ๆทั้งสามคนของท่านมายืนยันเกี่ยวกับเรื่องนี้ กล่าวคือ อ้างว่าบรรพบุรุษของชาวแอฟริกานั้นคือ บุตรชายของโนอาห์คนหนึ่งที่หัวเราะเยาะบิดา เนื่องจากเห็นโนอาห์ซึ่งเป็นมนุษย์คนแรกที่ปลูกต้นองุ่นและนำองุ่นมาทำเหล้าดื่มนั้น เมามายนอนแก้ผ้าอยู่ในกระโจมที่พัก จึงถูกบิดาสาปให้ต้องเป็นทาสของชาวผิวขาว ซึ่งเป็นลูกหลานของบุตรชายโนอาห์อีกคนหนึ่งที่เข้าไปในกระโจมที่พักแล้วเอาเสื้อผ้าปกคลุมร่างกายให้บิดา โดยไม่หันไปมองร่างกายที่เปล่าเปลือยของบิดานั้น ส่วนชาวเอเชียเป็นลูกหลานของบุตรชายโนอาห์อีกคนหนึ่งที่แม้จะไม่หัวเราะเยาะบิดาเหมือนกับบุตรคนแรกที่เห็นบิดาตกในสภาพเช่นนั้น แต่มิได้เข้าไปปรนนิบัติบิดาด้วยดีเท่าที่ควรเหมือนกับบุตรคนดังกล่าว จึงเป็นชนชาติที่แม้จะไม่ถูกสาปให้ต้องเป็นทาส แต่ก็ไม่เจริญเท่าที่ควร ซึ่งอันที่จริงแล้วข้อความในพระคัมภีร์เพียงแต่กล่าวว่า บุตรชายทั้งสามคนของโนอาห์เป็นบรรพบุรุษของมนุษยชาติทั้งมวลในโลกนี้ (ปฐก. 10 : 19) แต่ไม่ได้บอกว่าใครเป็นบรรพบุรุษของชนชาติใด หรือของคนทวีปใด นอกจากนั้นพฤติกรรมของลูกทั้งสามคนของโนอาห์ตามที่เล่ามาดังกล่าวก็ผิดไปจากพฤติกรรมจริงของบุตรทั้งสามคนของโนอาห์ที่เล่าไว้ในพระคัมภีร์อยู่ไม่น้อย (เทียบ ปฐก. 10 : 18-28)

กรณีตัวอย่างขอ ...นเข้าข้างตัวเองของชาวตะวันตกหรือของคริสตศาสนาแบบตะวันตกที่เห็นได้ชัดอีกก การตีความคำว่า "ประชากรที่ได้รับเลือกสรร" (Chosen people) นั้นไปในลักษ ชาวตะวันตก ตลอดจนคริสตชนทั่ว ๆ ไปนั้น "ดีกว่า" หรือ "เหนือกว่า" ผู้อื่ ...ริงแล้วการที่พระเจ้า "...ได้ทรงเตรียมชนชาติพิเศษชาติหนึ่ง คือ ชาวยิว เพื่อให้ ...เดเป็นมนุษย์ แต่ชนชาติยิวลืมตัวว่าพระเจ้าได้เลือกให้ทำหน้าที่อะไร ไม่ใช่ให้เ ...ครอบครองคนอื่น แต่เพื่อจะเป็นที่รองรับพระผู้ไถ่...อิสราเอลจึงมีอยู่เพื่อมนุษ ...ผู้เลื่อน หมั้นทรัพย์. 2532 : 15 - 16) และสำหรับคริสตชนที่ถือกันว่าเป็นประชากรท ...รับเลือกสรรในพันธสัญญาใหม่ (New Testament) นั้นก็เช่นเดียวกันกับชาวยิวคือ มักจะลืมไปว่าพระเจ้าเลือกสรรตนให้ทำหน้าที่อะไร และหลงคิดไปว่าการเป็นประชากรที่ได้รับเลือกสรรของตนนั้น หมายถึงการดีกว่าเหนือกว่าผู้อื่น ซึ่งอันที่จริงแล้วการเป็นประชากรที่ได้รับเลือกสรรนั้นมีนัยแห่งหน้าที่ที่จะต้องรับใช้ผู้อื่น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คริสตชนจะต้องนำจิตตารมณ์แห่งความรักตามพระวรสารของพระเยซูคริสต์ไปเผยแพร่แก่เพื่อนมนุษย์ทั้งผองของตนด้วยจิตสำนึกแห่งการเป็นผู้รับใช้ มิใช่จิตสำนึกอย่างผู้เป็นนาย (เทียบ มธ. 23 : 11) หรือด้วยจิตสำนึกที่ว่าตนดีกว่าเหนือกว่าผู้อื่น

ความเชื่อในเรื่องประชากรที่ได้รับเลือกสรรดังกล่าวนี้เองที่เป็นมูลเหตุสำคัญที่นำไปสู่การใช้ถ้อยคำเรียกผู้อื่นในทำนองดูถูกเหยียดหยามคนในศาสนาอื่นหรือวัฒนธรรมอื่นของชาวยิว ชาวตะวันตก ตลอดจนคริสตชนทั่ว ๆ ไป เช่น คำว่าคนนอกศาสนา (Pagan) อนารยชนหรือคนป่าเถื่อน (Babarian) ที่ใช้กันบ่อยในอดีต หรือแม้แต่คำว่า "ประเทศด้อยพัฒนา" (Underdeveloped country) ประเทศพัฒนาน้อย (Less developed country) หรือประเทศกำลังพัฒนา (Developing country) ที่ถูกนำมาใช้กันบ่อยในปัจจุบันก็มาจากความคิดแบบอหังการ์ที่คิดว่าตนเองวิเศษกว่าผู้อื่นทำนองนี้เช่นกัน ความคิดดังกล่าวนี้นับว่าเป็นแรงจูงใจที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวตะวันตกเดินทางออกไปแสวงหาอาณานิคม และพยายามทำให้ชนพื้นเมืองในประเทศเหล่านั้นกลับใจ (Convert) มานับถือคริสตศาสนา รวมทั้งยอมรับวัฒนธรรมของตน และในขณะที่คริสตศาสนาเริ่มเสื่อมลงในประเทศตะวันตกปัจจุบันนี้ ก็มีมิสชันนารีของ "ศาสนาใหม่" ของตะวันตกที่ ไดซากุ อิเคดะ ปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงชาวญี่ปุ่นให้คำนิยามว่าเป็น "...ศาสนาที่เกิดจากแรงดลใจของทรัพย์สินและวัตถุ รวมทั้งศรัทธาความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์..." (อาโนลด์ ทอยน์บี และไดซากุ อิเคดะ. 2530 : 406) เดินทางออกไปเผยแพร่แนวคิดหรือกระบวนทรรศน์ (Paradigm) แบบตะวันตกที่ส่งเสริมลัทธิพัฒนา

นิยมแบบบริโภคนิยมให้แก่คนในชาติต่าง ๆ ที่คนเหล่านั้นเห็นว่า "ด้อยพัฒนา" ตลอดจนเป็นชนชาติที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาไปสู่ "ความทันสมัย" ให้กลับใจหันมามีแนวความคิดและการประพฤติปฏิบัติเช่นเดียวกับตน

นอกจากจะมีการตีความเข้าข้างกับตนเพื่อประโยชน์ในการปกครองหรือครอบงำผู้อื่นของชาวตะวันตกดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการตีความพระคัมภีร์ไปในทางที่เบียดเบียนทำลายสิ่งสร้างอื่น ๆ ที่มิใช่มนุษย์ คือ สัตว์ พืช และวัตถุสิ่งของ หรือทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ อีกด้วย กล่าวคือ ได้มีการตีความพระคัมภีร์จากข้อความในหนังสือปฐมกาลที่กล่าวว่าพระเจ้าได้ทรงมอบให้มนุษย์เป็นนายปกครองดูแลสัตว์และสิ่งสร้างอื่นๆ ของพระองค์ (ปฐก. 1 : 26 - 29) นั้นว่าหมายถึงการให้มนุษย์ทำอะไรต่อสัตว์หรือสิ่งสร้างเหล่านั้นเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ได้อย่างเต็มที่ แม้จะย่ำยีปีฑาอย่างใดก็ได้ ซึ่งอันที่จริงแล้วความคิดดังกล่าวเป็นความคิดที่ผิดอย่างมหันต์เนื่องจากพระคัมภีร์ได้กล่าวไว้ว่าพระเจ้าทรงสร้างทุกสิ่งทุกอย่างมาอย่างดี (ปฐก. 1 : 3-25) ดังนั้นมนุษย์จึงต้องดูแลรักษาสิ่งสร้างเหล่านั้นไว้อย่างดีตามพระประสงค์ของพระองค์ (สิ่งแวดล้อม : ปัญหาที่คริสตชนต้องรับผิดชอบ. 2534 : 32) และการเป็น "นาย" ของมนุษย์ต่อสิ่งสร้างทั้งหลายตามที่มีจารึกไว้ในพระคัมภีร์นั้น ตามความหมายดั้งเดิมในภาษาฮีบรูของคำว่า RADAH นั้นหมายถึง "ตัวแทน" ของพระเจ้า มิใช่การมีสิทธิ์ที่จะทำลาย แต่เป็นการทำหน้าที่ตัวแทนที่ดีของพระองค์โดยรับรู้ปัญหาความทุกข์ยากที่เกิดขึ้น และป้องกันความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน (สดด. 72 : 4-6) โดยนัยนี้เอง การทำลายทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งสร้างต่าง ๆ ของพระเจ้าจึงเท่ากับเป็นการขัดต่อแผนการของพระองค์ที่ให้มนุษย์ดูแลรักษาสิ่งสร้างต่าง ๆ ของพระองค์ไว้อย่างดีนั้น การที่มนุษย์ในยุคปัจจุบันกระทำการเช่นว่านี้เอง "...ธรรมชาติและสิ่งสร้างทั้งหลายจึงกบฏต่อมนุษย์ ผู้ซึ่งคิดว่าตนเองเป็นนายจะใช้มันอย่างไรก็ได้ จึงเกิดวิกฤติการณ์ต่าง ๆ เ ช่น มลภาวะเป็นพิษ..." เป็นต้น (บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. 2534 : 11)

นอกจากนี้ยังมีคริสตชนบางนิกายตีความหลักธรรมคำสอนในคริสตศาสนาไปในทางผิดๆ เช่น สิ่งที่เรียกว่าจริยธรรมปรอเตสแตนท์ (Protestant ethic) ซึ่งเป็นการดัดแปลงคำสอนของคริสตศาสนาไปในลักษณะที่ว่า การประกอบอาชีพหรือการแสวงหาทรัพย์สมบัติฝ่ายโลกนั้นก็เป็นกระแสเรียกหรือการเรียก (Calling) ของพระเจ้า ที่มีศักดิ์ศรีและความศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับกระแสเรียกของนักบวช และผู้ที่มีทรัพย์สินเงินทองมากเป็นผู้ที่พระเจ้าทรงโปรดปรานและประทานพระพรให้ ด้วยเหตุนี้คริสตชนที่เป็นฆราวาสจึงต้องมุ่งทำงานหาเงิน และ

มัธยัสถ์ออมเงินที่หามาได้ไว้ในทุนเพื่อนำไปทำให้เกิดดอกออกผลยิ่ง ๆ ขึ้นไป การตัดแปลงคำสอนอย่างผิด ๆ ดังกล่าวได้นำไปสู่ลัทธิทุนนิยมและการกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบชาติอื่น ๆ ของประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป (Roper. 1972) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ "ลัทธิโปรเตสแตนท์เป็นกำลังสนับสนุนที่สำคัญในทางเทววิทยาของระบบทุนนิยม ดังงานของแม็กซ์ เวเบอร์ (เยอรมัน) เป็นพยานอยู่ในเรื่อง Protestantism and the Rise of Capitalism (ส. ศิวรักษ์. 2532 : 22) หรือจะเห็นข้อเท็จจริงดังกล่าวได้จากงานของผู้เขียนคนเดียวกันในเรื่อง The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism (Weber. 1958) ซึ่งสิ่งที่เรียกว่าจริยธรรมปรอเตสแตนท์ดังกล่าวนี้นับเป็นการบิดเบือนคำสอนเดิมของคริสตศาสนาที่มิให้ติดยึดหลงใหลในวัตถุ เงินตราหรือข้าวของของโลก (เทียบ มธ. 6 : 19, 21; ลก. 12 : 33-34; มธ. 6 : 13; มธ. 19 : 24; มก. 10 : 24-25; ลก. 18 : 24-25) อย่างชนิดพลิกหน้ามือเป็นหลังมือเลยทีเดียว และสิ่งดังกล่าวนี้ได้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของโลกอย่างใหญ่หลวงนับตั้งแต่สิ่งดังกล่าวอุบัติขึ้นมาตราบจนกระทั่งทุกวันนี้

การพัฒนานั้นเริ่มต้นขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์ ดังคำสอนของพุทธศาสนากล่าวว่า การกระทำทุกอย่างของมนุษย์เริ่มขึ้นภายในจิตใจก่อน แต่มนุษย์เรามักจะมองข้ามความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหรือการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุกับแหล่งที่มาของแรงจูงใจและเจตน์จำนง (Will) ของมนุษย์ (Hanson. 1966 : 182 ; citing Gideonse. 1963 : 429 - 433) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือมนุษย์เรามักจะมองแต่จุดหมายปลายทาง (End) และวิธีการ(Means) ของการพัฒนาโดยไม่พิจารณาดูอย่างถ่องแท้ว่าอะไรเป็นต้นเหตุหรือแรงกระตุ้นผลักดันให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ขึ้นในสังคม ซึ่งอันที่จริงแล้วการพัฒนานั้นเป็นปรากฏการณ์ทางศีลธรรม (Moral phenomenon) ไม่น้อยไปกว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม (Social phenomenon) ด้วยเหตุนี้ การปฏิรูปทางเศรษฐกิจหรือการพัฒนาประเทศก็มักจะมีการปฏิรูปทางศาสนาและสังคมควบคู่ไปด้วย ดังเช่นในกรณีของตรุกี (Hanson. 1966 : 182 -183) หรือในทางกลับกัน การปฏิรูปทางสังคมและศาสนาก็มักจะติดตามมาด้วยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เช่น สิ่งที่เรียกว่าจริยธรรมปรอเตสแตนท์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในยุโรปและประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ตลอดจนการปฏิวัติของพวกหัวรุนแรงทางศาสนาในอิหร่านที่นำโดยอยาตุลลาห์ โคไมนี และการปฏิวัติทางวัฒนธรรมในจีน เป็นต้น

ที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนี้ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า นักเทวศาสตร์แห่งการพัฒนา โดยเฉพาะนักเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาในโลกที่สามจะต้องสำรวจตรวจสอบคริสตศาสนาแบบตะวันตก (Occidental Christianism) เสียใหม่ มิฉะนั้นแล้วจะไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงสมุฏฐานที่สำคัญของสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ที่การพัฒนาตามกระแสหลักของตะวันตกกำลังก่อให้เกิดขึ้นทั่วโลกในปัจจุบัน และจะไม่มีวันแก้ไขสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ นั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ดีที่กล่าวมานี้มิได้หมายความว่าคริสตศาสนาหรือวัฒนธรรมตะวันตกเป็นสาเหตุของสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ เหล่านั้นไปเสียทั้งหมด อันที่จริงแล้วแก่นแท้ของคริสตศาสนาต่อสู้คัดค้านหรือไปกันไม่ได้เลยกับสิ่งเลวร้ายเหล่านั้น แต่กระพี้หรือเปลือกนอกที่ห่อหุ้มคริสตศาสนาแบบตะวันตก หรือค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อ และจารีตประเพณีของชาวตะวันตกบางประการได้นำไปสู่สิ่งเหล่านั้น ซึ่งนักเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาจะต้องรู้จักแยกแยะเปลือกออกจากแก่น หรือแยกแยะส่วนที่เลวออกไปเสียจากสิ่งที่ดีในคริสตศาสนา

ถึงแม้คริสตศาสนาจะมีอิทธิพลต่อแนวความคิดหรือวัฒนธรรมแบบตะวันตกอยู่ไม่น้อย แต่แนวความคิดหรือวัฒนธรรมแบบตะวันตกมิได้รับอิทธิพลมาจากคริสตศาสนาเท่านั้น หากแต่ได้รับอิทธิพลมาจากนักคิดนักปรัชญาคนสำคัญ ๆ ของตะวันตกหลายต่อหลายท่าน เป็นต้นว่า เรอเน เดส์คาตส์ (Rene Descartes) และเซอร์ ไอแซค นิวตัน (Sir Isac Newton) ซึ่งแนวความคิดของทั้งสองท่านนี้มีอิทธิพลต่อการคิดแบบวิทยาศาสตร์ของชาวตะวันตกมาก สำหรับเดส์คาตส์นั้นอาศัยความเป็นนักคณิตศาสตร์ที่เก่งกาจของท่าน และการที่ไม่ยอมรับความรู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาง่าย ๆโดยไม่รู้จักพิจารณาไตร่ตรองเสียก่อน สร้างระบบความคิดใหม่ทั้งหมดขึ้นมา โดยเริ่มจากการสงสัยในทุกสิ่งทุกอย่าง สงสัยความรู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา สงสัยผัสสะต่าง ๆ ของท่านและสงสัยแม้กระทั่งความจริงที่ว่าท่านมีร่างกายหรือตัวตน ไล่ไปกระทั่งถึงสิ่งหนึ่งที่ท่านคิดว่าท่านไม่อาจจะสงสัยต่อไปอีกได้ นั่นคือการคิด หรือการมีอยู่ของตัวท่านในฐานะที่เป็นผู้คิด ท่านจึงสรุปว่า "Cogito, ergo sum" ซึ่งหมายความว่า "ฉันคิด ดังนั้นฉันจึงมีอยู่" จึงอาจกล่าวได้ว่า วิธีการดังกล่าวของเดส์คาตส์คือการวิเคราะห์ โดยการแยกความคิดและปัญหาออกเป็นส่วน และจดเรียงลำดับสิ่งเหล่านี้เสียใหม่ให้เป็นระบบระเบียบ โดยการใช้เหตุผล ยิ่งไปกว่านั้นเดส์คาตส์ยังเห็นว่ากายกับจิตแยกออกจากกันหรือมิได้เป็นของกันและกัน ตามแนวคิดของท่านนั้น จิตแยกจากวัตถุ อัตวิสัยแยกจากสภาววิสัย หรือผู้สังเกตแยกจากสิ่งที่ถูกสังเกต นอกจากนี้ท่านยังเห็นว่าวัตถุไม่มีจุดมุ่งหมาย ชีวิต หรือจิตวิญญาณ และเห็นจักรวาลหรือธรรมชาติทั้งมวลเป็นเครื่องกลไก แม้แต่ร่างกายมนุษย์ก็เป็นเครื่องกลไก ผู้ป่วยใน

ทัศนะของเดส์คาตส์จึงเป็นเหมือนเครื่องกลไกที่บกพร่อง สรุปได้ว่าเขาเห็นทุกสิ่งทุกอย่างแม้กระทั่งสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเป็นเหมือนเครื่องกลไก ซึ่งแต่ละชิ้นส่วนทำงานไปตามกฎหรือระบบของมันไปหมด และปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งหลายสามารถอธิบายได้ด้วยหลักแห่งกลไก ซึ่งในยุคต่อมาแนวความคิดของเดส์คาตส์ที่เห็นโลกและจักรวาลทั้งมวลเป็นเสมือนเครื่องกลไกอันมหึมานี้ เซอร์ ไอแซค นิวตัน ก็ได้อาศัยอัจฉริยภาพทางด้านกลศาสตร์ของท่านพิสูจน์ให้คนทั่วไปเห็นคล้อยตามได้ และนับจากนั้นเป็นต้นมา แนวความคิดที่ว่า เอกภพก็เหมือนเครื่องกลไกที่มนุษย์สร้างขึ้น คือประกอบด้วยหน่วยย่อยพื้นฐานต่าง ๆ และปรากฏการณ์อันสลับซับซ้อนต่าง ๆ ในเอกภพนี้สามารถทำความเข้าใจได้โดยการลดส่วนแยกซอยลงมาศึกษาหน่วยย่อยพื้นฐานของมันที่เรียกว่าแนวความคิดแบบแยกส่วน ตลอดจนแนวความคิดหรือทฤษฎีอื่น ๆ ของนิวตันนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็มีอิทธิพลครอบงำโลกตะวันตกมาจนกระทั่งทุกวันนี้ แต่ปัจจุบันนี้ได้มีนักวิทยาศาสตร์รุ่นใหม่เป็นจำนวนไม่น้อยที่ไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดของท่าน และแนวความคิดของเดส์คาตส์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ก็ตามที (คาปร้า. 2534 : 3 - 116)

จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดของเดส์คาตส์ และนิวตัน ได้กลายเป็นรากเหง้าของแนวคิดกระแสหลักในวงการและวิทยาศาสตร์ทุกแขนง ความรู้และทฤษฎีใหม่ ๆ ในวิชาการด้านต่าง ๆ เป็นต้นว่า ฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา จิตวิทยา สังคมศาสตร์ ตลอดจนแพทยศาสตร์นั้นล้วนแต่แตกแขนงออกไปจากทัศนะแม่บทหรือกระบวนทรรศน์ (Paradigm) แบบเดส์คาตส์และนิวตัน ซึ่งมีผลต่อโลกทัศน์ของผู้คนอย่างกว้างขวาง และหล่อหลอมระบบคุณค่าอย่างใหม่ขึ้นมา ทั้งมีอิทธิพลครอบงำต่อโครงสร้างและจัดระเบียบในสังคมอีกด้วย (ไพศาล วิสาโล, พระภิกษุ. 2533 : 349)

แนวความคิดของสองนักคิดคนสำคัญของตะวันตกถึงแม้จะมีคุณูปการต่อมนุษยชาติอยู่ไม่น้อย แต่ก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นทั่วไปในโลก โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้เป็นอย่างมาก กล่าวคือ แนวความคิดของนักคิดทั้งสองท่านดังกล่าวนี้มีอิทธิพลทำให้ชาวตะวันตกส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะมองอะไรแบบแยกส่วน และมองอะไรเป็นกลไกไปหมด ทำให้มองไม่เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของสรรพสิ่ง ตลอดจนนำไปสู่การทำลายคุณลักษณะที่ดีงามของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรักและความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาล

นอกจากนี้ ยังมีนักคิดนักปรัชญาชาวยุโรปอีกหลายท่านที่มีอิทธิพลต่อกระแสความคิดของชาวตะวันตกเป็นอย่างมาก เป็นต้นว่า ดัม สมิธ (Adam Smith) ซึ่งเป็นนักปรัชญาทางด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองชาวสก๊อตที่ได้แต่งหนังสือเรื่อง The Wealth of Nations ในปี ค.ศ.

1776 หนังสือดังกล่าวมีอิทธิพลมากต่อนักคิดนักปรัชญาทางด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองมากตราบจนกระทั่งปัจจุบัน ในหนังสือดังกล่าวสมิธได้เน้นความสำคัญของเสรีภาพและผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคล (Adam Smith. 1950) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สมิธสนับสนุนระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบเสรีนิยมที่รัฐปล่อยให้เอกชนดำเนินวิสาหกิจของตนอย่างอิสระเสรี โดยรัฐทำหน้าที่เพียงแต่เป็นผู้รักษากฎหมายและระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ โดยมีการควบคุมในเรื่องการค้าและราคาเท่าที่จำเป็นเท่านั้น นอกจากนี้เขายังเห็นว่า ความทะยานอยาก (Passion) ของมนุษย์เป็นแรงจูงใจภายในที่ทำให้มนุษย์กระทำการต่าง ๆ ได้มากกว่าแรงจูงใจภายนอกที่เกิดจากการบีบบังคับใด ๆ และความทะยานอยากนี้เองที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ เขาเชื่อว่าความทะยานอยากในอันที่จะสนองความต้องการหรือผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลนั้นจะทำให้สังคมโดยส่วนรวมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่นั้นพลอยได้รับประโยชน์ไปด้วย (Cropsey. 1985 : 53 - 54) ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวข้างต้นนี้มีอิทธิพลต่อลัทธิทุนนิยมและระบบการค้าเสรีแบบตะวันตกมากมาตราบจนกระทั่งทุกวันนี้ และอาจกล่าวได้ว่า เป็นทัศนะแม่บทที่นำไปสู่ลัทธิบริโภคนิยมที่ส่งเสริมตัณหาหรือความทะยานอยากอันไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ และนำไปสู่การล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติ และการทำลายสภาพแวดล้อมอย่างปราศจากความยั้งคิดในปัจจุบัน

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การที่โลกเกิดปัญหาหรือวิกฤติการณ์ต่าง ๆ อย่างมากมายในขณะนี้เกิดจากอิทธิพลแนวความคิดแบบตะวันตกดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะความคิดแบบที่มองอะไรแบบแยกส่วน หรือมองสิ่งต่าง ๆ โดยแยกเป็นเขาเป็นเรา และทฤษฎีการพัฒนากระแสหลักแบบตะวันตกที่มองเห็นว่าการพัฒนานั้นหมายถึงการเพิ่มขึ้น ๆ หรือการมีมากขึ้น ซึ่งแต่เดิมนั้นคนตะวันออกมิได้คิดเช่นนั้น คนตะวันออกมองด้านความสอดคล้อง ให้สิ่งต่าง ๆ สอดคล้องเชื่อมโยงกัน ต่อมาได้รับอิทธิพลความคิดเรื่องการพัฒนาจากตะวันตก จึงดึงเอาทรัพยากรมาใช้มากขึ้น (สัมภาษณ์ ศ. นพ.ประเวศ วะสี. 2535 : 40)

สภาพปัจจุบันที่ธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมกำลังถูกทำลายลงโดยน้ำมือมนุษย์อย่างรวดเร็วในขณะนี้ นักเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาจะต้องไม่มีความคิดแบบแยกเขาแยกเรา แต่จะต้องใจกว้างพอที่จะยอมรับและส่งเสริมคุณค่าหรือคำสั่งสอน ตลอดจนหลักปฏิบัติที่มีอยู่ในศาสนาอื่น เช่น คำสอนและหลักปฏิบัติในศาสนาปรัชญาตะวันออกต่าง ๆ เช่น พุทธ ฮินดู และเต๋า เนื่องจากศาสนาปรัชญาตะวันออกเหล่านี้ "มองสรรพสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงเป็นอันเดียวกัน

(Inter-connectedness) ไม่แยกเป็นส่วน ๆ (Dualistic) "...ความคิดพื้นฐานนี้มีความสำคัญยิ่ง เพราะนำไปสู่ความสมดุลหรือความบรรสานสอดคล้อง..." (ประเวศ วะสี. 2535 : 44)

สำหรับในประเทศไทยเรานั้นแต่เดิมเรามีแนวทางการพัฒนาประเทศตามแนวทางของพุทธศาสนา ที่ให้ความสำคัญต่อการรักษาสภาพแวดล้อม หรือการรักษาดุลยภาพของดินฟ้าอากาศ และความสมบูรณ์ของทรัพยากร กล่าวคือ พุทธศาสนานั้นมีจุดมุ่งหมายที่จะให้มนุษย์ละชั่ว ประพฤติดี และทำจิตใจให้ผ่องใส หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พุทธศาสนามุ่งที่จะให้มนุษย์ลดกิเลสตัณหา อวิชชา เพื่อจะได้ลดความเห็นแก่ตัว เมื่อมนุษย์ไม่เห็นแก่ตัวก็จะรู้จักแบ่งปันผู้อื่น และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เสพสุขทางวัตถุจนเกินความพอดีและความจำเป็น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เองจะทำให้มนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายดำรงอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข (พัฒนาการแนวคิดในการพัฒนา : เกื้อกูลจริงหรือ. 2535 : 12 - 26) ยิ่งไปกว่านั้น ในสังคมไทยยังมีสิ่งที่เรียกว่า "ภูมิปัญญาไท" หรือ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" เป็นสิ่งที่ทำให้สังคมไทยดำรงอยู่อย่างปกติสุขและมีความสอดคล้องกลมกลืนระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ (วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2535 : 46) อีกด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่นักเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาของไทยควรที่จะพัฒนาส่งเสริมให้เป็นปัจจัยสนับสนุนการพัฒนาในแนวทางที่ถูกที่ควรได้เป็นอย่างดี

พระศาสนจักรคาทอลิกจะต้องเข้าไปข้างเกี่ยวกับการพัฒนา เนื่องจากงานดังกล่าวเป็นการนำมนุษยชาติไปสู่ "อาณาจักรแห่งพระสัญญา" โดยเสริมสร้าง "อาณาจักรของพระเจ้า" ตั้งแต่ในโลกนี้ด้วยการค้นหา "คุณค่าแห่งพระอาณาจักร ปกป้องรักษาและทำให้เจริญต่อไป ซึ่งในการนี้คริสตชนจะต้องร่วมมือกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นชนชาติใด ศาสนาใดก็ตาม เนื่องจากเขาก็เป็นมนุษย์ที่มีกระแสเรียกหรือมโนธรรมที่เรียกร้องเขาให้ทำงานพัฒนาด้วย (บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. 2532 : 18)

"คุณค่าแห่งพระอาณาจักร" ดังกล่าวข้างต้นนั้น มิได้มีอยู่เฉพาะในคริสตศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังมีอยู่ในศาสนาอื่นหรือวัฒนธรรมอื่นอีกด้วย เช่น ความรัก ความเสียสละ การแบ่งปันและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้คริสตชนโดยเฉพาะผู้ที่ทำงานพัฒนาจะต้องค้นหาให้พบเพื่อที่จะปกปักรักษา และนำมาพัฒนาส่งเสริมบนพื้นฐานแห่งการเคารพในคุณค่าเหล่านั้นอย่างจริงใจ โดยไม่จำเป็นที่จะชักชวนคนในศาสนาอื่น วัฒนธรรมอื่นให้หันมานับถือคริสตศาสนา เพราะอาณาจักรพระเจ้านั้นมีความหมายที่กว้างใหญ่ไพศาลยิ่งกว่าพระศาสนจักร นั่นคือ มิได้เป็นอาณาจักรที่มีแต่เฉพาะคริสตชนที่ประกอบคุณงามความดีเท่านั้น แต่ยังเป็นอาณาจักรที่รวมสาธุชนคนดีจากทุกชาติทุกศาสนาเข้าไว้ด้วยกันด้วย

จึงอาจกล่าวได้ว่า นักเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาจะต้องพยายามศึกษาทำความเข้าใจปัญหาสังคมอย่างรอบด้าน และพยายามมองให้เห็นสมุฏฐานของปัญหาสังคมทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศและระหว่างประเทศ และมองให้เห็นโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมที่มีอยู่ในสังคมทุกระดับ เพื่อที่จะได้หาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคมเหล่านั้น โดยร่วมมือกับศาสนิกชนในศาสนาอื่น ๆ และองค์กรทุกฝ่ายที่ทำงานด้านการพัฒนา ทั้งนี้ด้วยการอาศัยคุณค่าที่มีอยู่ในพระวรสาร ตลอดจนคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนาอื่นวัฒนธรรมอื่น เพื่อช่วยมนุษย์ให้หลุดพ้นในทุก ๆ ด้านอย่างแท้จริง บนหลักการแห่งความรัก ความเป็นหนึ่งเดียวกัน และความยุติธรรม ซึ่งจะนำโลกไปสู่สันติ และความประสานสอดคล้อง การกระทำเช่นว่านี้จะนับเป็นกระบวนการสืบทอดงานไถ่กู้ของพระเยซูคริสต์ ทั้งในชีวิตส่วนตัวและส่วนรวม ตลอดจนสรรพสิ่งและสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วยอย่างแท้จริง

9. ข้อเสนอเกี่ยวกับรูปแบบใหม่ของชีวิตนักบวช

ในระยะประมาณครึ่งศตวรรษที่ผ่านมานี้ ได้มีการเปลี่ยนแปลงในพระศาสนจักรอย่างใหญ่หลวง มีปรากฏการณ์ต่าง ๆ มากมายที่แสดงให้เห็นว่า พระศาสนจักรพยายามที่จะเข้าใจตนเอง และภารกิจของตนในโลกปัจจุบันให้ลึกซึ้งขึ้น และพยายามที่จะอ่านนิมิตหมายหรือสัญญาณแห่งกาลเวลา เพื่อที่จะดัดแปลงปรับปรุงตัวเองอยู่เสมอ แต่ในขณะเดียวกันพระศาสนจักรพยายามที่จะให้การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองดังกล่าวนี้ดำเนินไปด้วยความสุขุมรอบคอบที่สุด (ฟินบาร์ บี คอนนอลลี. 2528 : 6)

ในปัจจุบันนี้สถาบันสงฆ์กำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์เอกลักษณ์ (Indentity Crisis) ที่หนักหน่วงรุนแรงที่สุด (Mohler. 1969 : 120) พระสงฆ์ในปัจจุบันมีความมั่นใจในตนเองน้อยลง มีผู้สมัครเขาเป็นสามเณรเพื่อการอบรมเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์น้อยลง ในขณะที่มีพระสงฆ์สึกออกไปมากขึ้น บทบาทหน้าที่และความสำคัญของพระสงฆ์หลังสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ลดน้อยลงไปกว่าสมัยก่อนหน้านั้น ในขณะเดียวกันฆราวาสก็ถูกเชิญชวนให้เข้าไปร่วมในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และการบริหารงานของพระศาสนจักรโดยเฉพาะตามวัดวาอารามต่าง ๆ มากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอันที่จริงแล้วมิได้มีอะไรใหม่มากนัก ความจริงแล้วเป็นการย้อนกลับไปสู่อดีตของคริสตชนในยุคแรก ๆ โดยเฉพาะในระหว่างคริสตศตวรรษที่ 1 ถึงศตวรรษที่ 3 ซึ่งในยุคนั้น บางครั้งฆราวาสหรืออนุสงฆ์ (Deacon) ซึ่งมีหน้าที่ช่วยพระสงฆ์ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเก็บเรี่ยไรเงินจากบรรดาสัตบุรุษ ตลอดจนให้คำแนะนำพระสงฆ์และแม้กระทั่งพระสังฆราช จะดูมีบทบาทและความสำคัญในพระศาสนจักรมากกว่าพระสงฆ์เสียอีก ฆราวาสในยุคนั้นมีสิทธิเลือกผู้ที่มาทำหน้าที่ศาสนบริการสำหรับพวกเขาไม่ว่าจะเป็นในระดับพระสงฆ์ พระสังฆราชและแม้แต่กระทั่งพระสันตะปาปา นักบวชสมัยนั้นไม่รู้สึกว่าตนมีฐานันดรศักดิ์สงฆ์ที่สูงส่งไปยิ่งกว่าบรรดาฆราวาสทั้งหลาย ตรงกันข้ามกับรู้สึกว่าตนอยู่ในฐานะผู้รับใช้ที่ต่ำต้อยของคริสตชนเหล่านั้น ดังที่นักบุญออกุสตินได้กล่าวไว้ว่า "พี่น้องที่รัก ข้าพเจ้าเป็นคริสตชนเช่นเดียวกับท่านเพียงแต่มีฐานะสังฆราชเพื่อรับใช้พวกท่านเท่านั้น (ปอลที่ 6. 2517 : 73) ซึ่งการณ์ดังกล่าวก็เป็นไปตามคำสอนของพระเยซูคริสต์ที่ว่าผู้เป็นใหญ่ต้องรับใช้ผู้อื่น (มธ. 23 : 12) และพระเยซูคริสต์ก็ได้ทรงวางแบบฉบับในเรื่องนี้ไว้ด้วยการล้างเท้าให้บรรดาอัครสาวก (ยน. 13 : 14-15) แต่นักบวชในยุคหลัง ๆ โดยเฉพาะยุคปัจจุบันได้ทำให้รู้สึกเป็นที่น่าเสียดายที่ตัวอย่างคำสอนในพระคัมภีร์สะท้อนให้ปรากฏเป็นแบบอย่างออกมาให้เห็นน้อยเต็มทีในประวัติศาสตร์ของพระศาสนจักร (แวร์ดิแอร์. 2527 : 54) ซึ่งความมักใหญ่ใฝ่สูงในเรื่องอำนาจเกียรติยศชื่อเสียงและการสาละวนอยู่กับเรื่องทรัพย์สมบัติฝ่ายโลกมากเกินไป ตลอดจนการหยิ่งจองหองเห็นว่านักบวชเป็นชนชั้นที่มีศักดิ์ศรีเหนือกว่าฆราวาสนี้ เป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้พระศาสนจักรสั่นคลอน ซึ่งมีผลกระทบอย่างรุนแรงถึงความอยู่รอดของสถาบันนักบวชหรือสถาบันสงฆ์เองด้วย

วิกฤติการณ์ในพระศาสนจักรและสถาบันนักบวชทำให้พระศาสนจักรต้องพิจารณาทบทวนตัวเองและหันกลับไปมองอดีต และก็พบว่าประวัติศาสตร์ของพระศาสนจักรในยุคที่ผ่าน ๆ มาแสดงให้เห็นชัดว่า ยุคใดที่นักบวชใกล้ชิดกับประชาชน มีความสมัครสมานรักใคร่กันฉันพี่น้องในพระคริสตเจ้า ร่วมงานเผยแพร่พระวาจาพระเป็นเจ้าอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่กัน ยุคนั้นคริสตศาสนาเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และยุคใดที่นักบวชทำตัวเหินห่างจากประชาชน ยึดถือค่านิยมทางโลกโดยการแสวงหาความร่ำรวย ตลอดจนแสวงหายศฐาบรรดาศักดิ์กันอย่างหน้ามืดตามัวสวนทางกับพระเยซูคริสต์องค์พระศาสดาแล้ว ยุคนั้นคริสตศาสนาก็ตกต่ำถึงขีดสุดและเกิดความแตกแยกกันในพระศาสนจักรอย่างชนิดที่ไม่เคยเป็นมาก่อน และนั่นเองจึงเป็นที่มาของการปฏิรูปอย่างขนานใหญ่ในพระศาสนจักร โดยเฉพาะในวงการนักบวช

หลังสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ได้มีการเน้นศักดิ์ศรีของฆราวาสให้สูงเทียมเท่านักบวชมากขึ้น ดังที่พระสังฆราชเอก ทับปิง อดีตประมุขสังฆมณฑลราชบุรีได้กล่าวไว้ว่า ความสูงส่งของการเป็นส่วนในพระกายของพระคริสตเจ้าไม่มีความแตกต่างกัน แต่พระกายของพระคริสตเจ้ามีอวัยวะต่างกันเพื่อทำงานต่างกันสำหรับความดีของพระกายทั้งครบ จากหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้จึงทำให้มีการจำแนกประชากรของพระเป็นเจ้าเป็นคณะสงฆ์ นักบวชและฆราวาส (เอก ทับปิง. 2521 : 91)

เพราะฉะนั้นคริสตชนทุกคนไม่ว่าจะเป็นพระสันตะปาปา พระสังฆราช พระสงฆ์ หรือฆราวาสต่าง ๆ ก็มีหน้าที่ร่วมกันในพระศาสนจักร ต่างก็มีส่วนร่วมในงานของพระคริสตเจ้า คือการนำความรอดมาสู่มนุษยชาติ และเป็นพระสงฆ์ในคริสตเจ้า (จำเนียร กิจเจริญ. 2515 : 57 - 60)

สังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ก็ได้เน้นให้ฆราวาสมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้น ในขณะที่พระสงฆ์หรือนักบวชลดบทบาทลงไป แม้แต่พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ระดับพระสังฆราชก็ได้มีการกำหนดแนวทางการ "อภิบาลวิญญาณ" ของบรรดาพระสังฆราชคาทอลิกทั่วโลกให้เป็นไปตามแนวทางของพันธสัญญาใหม่ โดยมีความมุ่งมั่นที่จะให้ภาพพจน์ของพระสังฆราชเปลี่ยนไปจากผู้เป็นสังฆบริหารเป็นเจ้านาย และผู้ตัดสินวินิจฉัยหรืออยู่ห่างไกลจากสัตบุรุษ มาเป็นผู้อภิปรายซึ่งพร้อมจะรับใช้ผู้ที่อยู่ในปกครองและอยู่ใกล้ชิดกับพวกเขา (กิสเพิร์ท. 2519 : 75)

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้วเจตคติของพระสงฆ์หรือนักบวชในปัจจุบันก็ยังไม่แตกต่างไปกว่าสมัยก่อนมากนัก อำนาจในการบริหารพระศาสนจักร โดยเฉพาะในระดับวัดต่าง ๆ นั้น ยังถูกรวบไว้ในมือพระสงฆ์หรือนักบวชอยู่โดยอาจจะคิดไปว่าตนมีความรู้ความสามารถและความเหมาะสมเหนือกว่าฆราวาส หรือดีกว่าฆราวาส มีศักดิ์ศรีเหนือกว่าฆราวาส ซึ่งอันที่จริงแล้ว "...นักบวชต้องไม่ทนงตนว่าตัวเองเป็นเทวดามาจากสวรรค์ เปล่าเลย นักบวชยังเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดา" (วัลลภ จำหน่ายผล. 2524 : 18 - 19) และมีฆราวาสในสมัยปัจจุบันเป็นจำนวนมากที่มีความรู้ความสามารถดีกว่านักบวชและสามารถเข้าไปช่วยงานของพระศาสนจักรได้เป็นอย่างดี ดังนั้นในทางที่ถูกที่ควรแล้ว "พระสงฆ์ต้องตัดสินใจส่งเสริมบทบาทของฆราวาสแพร่ธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มกิจการคาทอลิก ซึ่งมีบทบาทสำคัญช่วยให้ภารกิจแห่งพระศาสนจักรบรรลุเป้าหมายของตน" (สมกิจ นันทวิสุทธิ์. 2529 : 51) ซึ่งคำกล่าวข้างต้นนี้ก็เป็นตามกฎหมายพระศาสนจักรที่บัญญัติไว้ว่า "คริสตชนทุกคนมีสิทธิ์ทัดเทียมกันในศักดิ์ศรีและกิจการต่าง ๆ ตามฐานะหน้าที่ชีวิตของตน ในชีวิตและการงานต้อง

ร่วมมือกันเสริมสร้างพระกายของพระคริสต์ (มาตรา 208) มีอิสระที่จะก่อตั้งและช่วยเหลือองค์การต่าง ๆ เพื่อจุดประสงค์แห่งความรักและความศรัทธา..." (มาตรา 215, 298-329) และมีสิทธิ์ที่จะมีส่วนในงานแพร่ธรรมของพระศาสนจักร และริเริ่มโครงการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกิจการแพร่ธรรม (มาตรา 215) (เพิ่มศักดิ์ เสรีรักษ์. 2526 : 74 - 75)

นอกจากนี้กฎหมายพระศาสนจักรยังระบุให้ฆราวาสทำหน้าที่ช่วยพระสงฆ์ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และแจกจ่ายศีลมหาสนิท โปรดศีลล้างบาป และในยามจำเป็นก็อาจทำหน้าที่ประกาศพระวาจา เป็นประธานในการสวด (มาตรา 230) และให้ฆราวาสมีบทบาทกว้างขวางขึ้น ซึ่งรวมทั้งการมีตำแหน่งหน้าที่ในพระศาสนจักร และมีส่วนร่วมในอำนาจการปกครองของพระศาสนจักร (มาตราที่ 124-145) ตัวอย่างเช่นเป็นผู้พิพากษาในศาลพระศาสนจักร (เพิ่มศักดิ์ เสรีรักษ์. 2526 : 77)

สำหรับหน้าที่ของพระสงฆ์นั้นกฎหมายศาสนจักรระบุว่ามีอยู่ 3 ประการด้วยกันคือ

1. ประกาศพระวาจาของพระเจ้าด้วยการเทศน์ การสอนคำสอน การเสริมสร้างจิตตารมณ์แห่งพระวรสารในสังคม แม้กับคนต่างศาสนา

2. การประกอบพิธีกรรม โปรดศีลศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ สอนสัตบุรุษให้เข้าใจเรื่องพิธีกรรมอย่างลึกซึ้ง ร่วมพิธีกรรมอย่างได้ผลดีจริง ๆ ทางด้านจิตใจ

3. งานรับใช้สัตบุรุษ ปกครองดูแลและแนะนำสัตบุรุษในด้านจิตใจ ปัญญา และร่างกาย ด้านวัตถุ ตั้งสมาคมกิจการคาทอลิก เพื่อให้สัตบุรุษสามารถช่วยเหลือกันและกันเองบ้าง ตั้งคณะกรรมการช่วยเหลือจัดการเรื่องทรัพย์สมบัติ และการเงินของวัด และการเงินช่วยเหลือกันและกันระหว่างสัตบุรุษกันเอง (สมกิจ นันทวิสุทธ์. 2536 : 60)

นอกจากหน้าที่ดังกล่าวข้างต้นแล้ว พระสงฆ์ยังมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามแนวทางที่พระศาสนจักรกำหนดไว้ในที่อื่น ๆ เช่น ข้อความเชื่อหรือแนวคำสอนของพระศาสนจักร ไม่ว่าจะเป็นคำสอนของพระสันตะปาปา พระสังฆราช สังคายนา สมัชชาพระสังฆราช หรือสภาพระสังฆราชทั่วโลก ซึ่งในคำสอนหรือแนวทางที่พระศาสนจักรกำหนดไว้สำหรับให้บรรดานักบวชและคริสตชนทั้งหลายปฏิบัตินี้ ก็มีการเน้นในเรื่องการเข้าไปมีส่วนในการพัฒนา หรือการแก้ปัญหาสังคม และศาสนสัมพันธ์อยู่ด้วยและในการนี้พระสงฆ์ควรจะส่งเสริมให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในเรื่องดังกล่าวให้มากด้วย

ในการเข้าไปมีส่วนในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาสังคมนี้พระสังฆราชบุญเลื่อน หมั้นทรัพย์ ประมุขสังฆมณฑลอุบลราชธานีได้เสนอแนวคิดซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดที่

เสนอต่อบรรดานักบวชของพระศาสนจักรหรือผู้นำพระศาสนจักรโดยตรง ให้พัฒนาปรับปรุงหรือดำเนินการดังต่อไปนี้

1. พัฒนาและปรับปรุงเทวศาสตร์เกี่ยวกับชีวิตจริงเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้นำ และบรรดานักบวชของพระศาสนจักร เทวศาสตร์เกี่ยวกับชีวิตจริงนี้เรียกร้องให้พระศาสนจักรลงจากบัลลังก์แห่งศิริมงคล จากความยิ่งใหญ่และเหนือผู้อื่น จากประสาทราชวัง ความสะดวกสบายและฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยแห่งชีวิต เพื่อที่จะอาศัยและอยู่กับประชาชนคนธรรมดา

2. พัฒนาและปรับปรุงการเปิดตัวต่อโลก เปิดต่อเหตุการณ์ปัจจุบัน ต่อความต้องการปัจจุบันของประชาชน เพื่อพระศาสนจักรจะได้เห็นนิมิตหมายแห่งกาลเวลา พระศาสนจักรจำต้องเปิดตัวต่อแสงสว่างที่แท้จริงของพระวจนาถ เพื่อว่าโดยอาศัยแสงนี้ และโดยความเชื่อพระศาสนจักรจะได้สามารถที่จะเข้าใจนิมิตหมายที่แท้จริงของพระเจ้าและพระประสงค์ของพระองค์ในเหตุการณ์นั้น ๆ และมองหาทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นทางปฏิบัติแบบมนุษย์อย่างครบถ้วน การเปิดตัวนี้เพื่อให้มีประสิทธิภาพดียิ่งควรจะเป็นการเปิดตัวสำหรับทั้งสองพวกคือ

2.1 สำหรับสมณสภาของพระศาสนจักร เพื่อว่าสมณสภานี้สามารถที่จะเข้าถึงปัญหาที่แท้จริงและสามารถกระทำการหรืออนุญาตให้ผู้อื่นกระทำการอย่างจริงจังและมั่นคง เพื่อให้บรรลุผลดังกล่าวจึงควรที่จะให้มีการประชุมผู้นำในพระศาสนจักรในที่ ๆใกล้กับชีวิตจริงของประชาชน

2.2 สำหรับผู้ที่ออกทำการเพื่อเขาจะได้ไม่หมกหมุ่นในงานจนเกินไป แต่ให้เขาเบิกบานกระปรี้กระเปร่าขึ้นโดยพระวจนาถ

3. ซ่อนตัวและแม้แต่จะต้องฝังพระศาสนจักร เพื่อจะได้ละลายและตาย ทำให้ตัวเองบริสุทธิ์จากอภิสิทธิ์ต่าง ๆ จากชีวิตที่สะดวกสบายและฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย และดังนั้นพระศาสนจักรจะได้มีชีวิตหัวใจ และความตั้งใจที่บริสุทธิ์ มีความเด็มจัด และความเข้มแข็งที่แพร่ไปทั่วของเชื้อแป้งที่แท้จริง ก้าวแรกที่จะต้องทำก็คือ ให้การบริหารด้านการเงินอยู่ในมือของฆราวาสทั้งชายและหญิง และอนุญาตให้เขาเหล่านั้นได้ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของพระศาสนจักรมากยิ่งขึ้น

4. ให้พระศาสนจักรก้าวออกมาและเจริญเติบโต โดยกระทำร่วมกับประชาชนทุกคน โดยเริ่มจากกลุ่มเล็ก ค่อย ๆ ส่งเสริม ป้องกัน และปลูกฝังคุณค่าที่แท้จริงของเกียรติและศักดิ์ศรีของมนุษย์ ความรักและความยุติธรรมรวบรวมเขาให้รู้จักช่วยปลดปล่อยตัวเองจากเครื่องพันธนาการทุกชนิด และการกระทำเช่นนี้จะต้องเป็นการกระทำร่วมกันคือ มันต้องเป็นกิจกรรมของกลุ่มและความร่วมมือระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในทุกระดับฐานะ เพื่อมันจะได้เป็นกิจกรรมแห่ง

โลก เพื่อชจัดผู้ที่ต้องการเป็นใหญ่ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ และนั่นเป็นการสร้างสังคมใหม่แห่งโลกและครอบครัวแห่งภราดรภาพ (บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. 2519 : 18 - 19)

ในระยะสองสามศตวรรษที่ผ่านมานี้ ได้มีผู้กล่าวถึงเรื่องชีวิตนักบวชในรูปแบบใหม่กันมาก และได้มีการเสนอคำแนะนำหรือข้อคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้มากมาย ซึ่งสรุปได้ว่าพระสงฆ์จะต้องให้ความสนใจเอาใจใส่ต่อปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์ในสังคมให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และเข้าไปคลุกคลีผสมผสานกับชีวิตชาวโลกมากขึ้น ดังเช่นพระเยซูคริสต์ที่เสด็จมาในโลกเพื่อทรงประกาศข่าวดีและช่วยมนุษย์ให้รอด โดยทรงคลุกคลีและสัมผัสกับชีวิตประชาชนอย่างใกล้ชิด เมื่อมนุษย์มีความทุกข์และต้องการความช่วยเหลือพระองค์ก็ไม่ทรงนิ่งดูดาย ซึ่งผิดกับนักบวชส่วนใหญ่ในปัจจุบันที่ "...พยายามถอยออกจากแวดวงชีวิตธรรมดาเพื่อรับความรอดสำหรับตนเอง...เป็นการเดินออกขณะที่พระเดินเข้า ...พระไม่ได้หนีจากโลก แต่พระองค์เดินเข้ามาหา"(ฟินบาร์ บี คอนนอลลี. 2528 : 21 - 22)

เกี่ยวกับเรื่องนี้ เจมส์ เอ โมห์เลอร์ (James A Mohler) ได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ The Origin and Evolution of The Priesthood ว่า รูปแบบของพระสงฆ์หรือนักบวชในอนาคตจะมีการเน้นเรื่องการแยกตัวออกจากโลกหรือการสละโลกน้อยลง พระสงฆ์หรือนักบวชบางรูปอาจจะออกไปทำงานประกอบอาชีพที่ไม่ขัดต่อจิตตารมณ์ของนักบวชในสังคมเช่นเดียวกับคนทั่ว ๆ ไป ถึงวันอาทิตย์จึงไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่โบสถ์ของชุมชนหรือคณะนักบวชของตน เขากล่าวด้วยว่าเจตคติใหม่เกี่ยวกับการร่วมเพศในชีวิตแต่งงานที่เห็นว่าบริสุทธิ์และดีงามนั้นอาจจะนำไปสู่แนวความคิดที่เห็นดีเห็นงามให้พระสงฆ์แต่งงานได้ โดยที่ครอบครัวของนักบวชนั้นจะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชุมชนในเรื่องความรัก ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และในเรื่องของงานสังคมสงเคราะห์หรืองานเมตตาธรรม เช่นเดียวกับในยุคแรก ๆ การปกครองพระสงฆ์ก็จะมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ไม่ขึ้นอยู่กับพระสังฆราชแต่ผู้เดียว แต่จะมีสภาสงฆ์ทำหน้าที่ให้คำแนะนำและช่วยเหลือพระสังฆราชในด้านการบริหารงานในสังฆมณฑลและการตัดสินต่าง ๆ สตรีที่เป็นอนุสงฆ์ (Deaconess) หรือผู้ช่วยสงฆ์ก็จะมีบทบาทช่วยเหลือพระสงฆ์มากขึ้น โดยเฉพาะในด้านการแพร่ธรรมและการทำงานเมตตาธรรมและพระสงฆ์ในอนาคตก็จะทำหน้าที่คล้ายพระเยซูเจ้าและบรรดาสาวกของพระองค์ในยุคแรก ๆ มากขึ้น คือทำหน้าที่ประกาศกหรือผู้ประกาศเผยแพร่พระวาจา และอาจารย์ ตลอดจนทำงานเมตตาธรรม เขากล่าวด้วยว่า ถึงแม้พระสงฆ์ในอนาคตจะได้รับอนุญาตให้แต่งงานได้ แต่ก็จะมีพระสงฆ์

อีกกลุ่มหนึ่งที่สมัครใจจะถือศีลพรหมจรรย์ตลอดชีวิตตามแบบฉบับของพระเยซูคริสต์ผู้เป็นพระมหาสมณะสูงสุด (Mohler. 1970 : 120 - 123)

อนึ่ง นอกจากนี้มีข้อเสนอใหม่ ๆ เกี่ยวกับรูปแบบของพระสงฆ์ในอนาคตดังกล่าวข้างต้นเป็นต้นว่าให้พระสงฆ์ออกไปสู่สังคมหรือเป็นคนของประชาชน ทำงานกับประชาชน เพื่อประชาชนและให้พระสงฆ์เลือกที่จะมีชีวิตครอบครัวได้เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ครอบครัวฆราวาสทั่ว ๆ ไปนั้นแล้ว ยังมีการเสนอให้สตรีบวชเป็นพระสงฆ์ได้อีกด้วย ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ในปัจจุบันนี้ก็ได้มีคริสตศาสนาบางนิกายอนุญาตให้สตรีเป็นพระสงฆ์ได้ แต่พระศาสนจักรคาทอลิกยังต่อต้านแนวความคิดดังกล่าวอยู่อย่างเหนียวแน่น (สมาน ขวัญมิ่ง. 2524 : 26 - 27)

สำหรับในประเด็นปลีกย่อยเกี่ยวกับชีวิตนักบวชที่ผู้วิจัยเห็นว่าควรนำมากล่าวในที่นี้ก็คือ การถือสัตย์ปฏิญาณที่จะเจริญชีวิตอย่างยากจนซึ่งพระสงฆ์หรือนักบวชทั้งหลายจะต้องประพฤติปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในโลกยุคปัจจุบันที่พระสันตปาปาปอลที่ 6 กล่าวไว้ในสมณสาร Evengelica Testification ว่า "...ในเรื่องความยากจนนี้เองที่เพื่อนร่วมสมัยของเรากำลังท้าทายเราอย่างไม่หยุดหย่อน..." แต่ในทางปฏิบัติแล้วมีนักบวชเป็นจำนวนไม่น้อยที่เป็นเช่นที่คอนนอลลีได้กล่าวไว้ในหนังสือของเขาว่า

> ในด้านการเป็นพยานแล้วดูเหมือนว่าเราจะออกนอกเส้นทางอย่างสิ้นหวังทีเดียว เรากลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมผู้มั่งมี เราปฏิญาณถือความยากจนในโลก ซึ่งให้ความหมายของคำคำนี้แตกต่างจากเราโดยสิ้นเชิง การเป็นพยานต้องแสดงออกในความยากจน แต่ดูเหมือนเราจะถูกมองเป็นพยานในสิ่งตรงข้ามเสียมากกว่า
>
> (ฟินบาร์ บี. คอนนอลลี. 2528 : 92)

ดังนั้นพระสงฆ์หรือนักบวชในยุคที่มีช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวยมีมากเหลือเกินนี้ จะต้องยึดถือปฏิบัติตามจิตตารมณ์แห่งความยากจนในพระวรสารตามแบบฉบับของพระเยซูคริสต์อย่างเคร่งครัดเป็นพิเศษ

นอกจากจะถือจิตตารมณ์แห่งความยากจนแล้ว พระสงฆ์หรือนักบวชต่าง ๆ ยังต้องมุ่งที่จะช่วยเหลือผู้ยากจนและผู้อ่อนแอเป็นพิเศษตามแบบฉบับของพระเยซูคริสต์ และตามคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ซึ่งกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า แม้ว่าพระสงฆ์จะต้องบริการ

ความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ทั่วไปก็ตาม แต่เขาก็มีหน้าที่ต่อคนยากจนและผู้อ่อนแอเป็นพิเศษ พระเยซูคริสต์ทรงรู้สึกใกล้ชิดเขาเป็นพิเศษ และการประกาศข่าวดีให้เขาเหล่านั้นนับว่าเป็นภารกิจพิเศษของพระผู้ไถ่ (อัลบีโน ลูอาซีโน. 2515 : 15)

อีกประเด็นหนึ่งที่ควรหยิบยกมากล่าวก็คือการบริหารหรือการใช้อำนาจในคณะนักบวช ซึ่งในอนาคตจะมีรูปแบบที่เป็นประชาธิปไตยและมีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นระหว่างอธิการและสมาชิกคณะนักบวช ซึ่งเรื่องการใช้อำนาจในวงการนักบวชนี้จะเป็นไปตามระบบการเมืองที่ใช้อยู่ในแต่ละยุคแต่ละประเทศ เช่น ในประเทศที่มีการปกครองแบบเผด็จการ ความสัมพันธ์ระหว่างอธิการและสมาชิกนักบวชจะเน้นหนักไปทางอำนาจนิยม (ฟินบาร์ บี คอนนอลลี. 2528 : 112 - 113)

แนวความคิดเรื่องที่ว่าระบบสังคมการเมืองมีผลกระทบต่อการใช้อำนาจในวงการนักบวชนี้ อาจนำไปใช้อธิบายแนวความคิดแบบอำนาจนิยมของพระศาสนจักรในบางประเทศได้ โดยเฉพาะพระศาสนจักรในประเทศไทย ซึ่งบาทหลวงติสสา พลสุริยะ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง <u>บาทหลวงศรีลังกามองสังคมไทย</u>ว่า

> พระศาสนจักรไทยนั้นจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม ได้ยืนอยู่ข้างผู้รักษาสถานภาพดั้งเดิม พระศาสนจักรในประเทศมีบทบาทอย่างมากในการช่วยเหลือชนชั้นที่มีอภิสิทธิ์ทั้งหลาย และถ้าเราพิจารณาถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของบาทหลวงและองค์กรศาสนาในกรุงเทพฯ ในด้านเกี่ยวกับอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยานพาหนะ การติดต่อทางด้านสังคม และสิ่งอำนวยความสะดวกสบายทางด้านวัฒนธรรม จะเห็นได้ชัดว่าวิถีชีวิตของบาทหลวง และองค์กรศาสนาไม่ห่างไกลนักจากวิถีชีวิตชั้นสูง 5-10 เปอร์เซนต์ในสังคมไทย
>
> (ติสสา พลสุริยะ. 2527 : 62 - 64)

ซึ่งคำกล่าวนี้น่าจะเป็นสิ่งที่พระศาสนจักรไทยโดยเฉพาะนักบวชและองค์กรศาสนาต่าง ๆ นำไปพิจารณาตนเองอยู่ไม่น้อย

ประเด็นสำคัญที่สุดสำหรับพระสงฆ์หรือนักบวชอื่น ๆ ตลอดจนคริสตชนทั่ว ๆ ไปในปัจจุบันอีกประการหนึ่งก็คือเรื่องศาสนสัมพันธ์ ซึ่งสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงประการหนึ่งของพระสงฆ์หรือนักบวชอื่น ๆ ตลอดจนคริสตชนทุกคนที่จะต้องมีศาสน

สัมพันธ์อันดีกับคริสตชนนิกายอื่น ตลอดจนผู้ที่นับถือศาสนาอื่น (พิชิต ศรีอ่อน. 2520 : 101) โดยสอนว่า "แม้ความรอดจะมาจากพระคริสตเจ้าโดยตรงก็ตาม แต่พระองค์ทรงช่วยให้รอดโดยอาศัยศาสนาและเสียงมโนธรรมที่เขาเหล่านั้นนับถืออยู่นั่นเอง (อามาลาดอส. 2520 : 25)

ด้วยเหตุนี้นักบวชและคริสตชนทุกคนจะต้องมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างศาสนาที่ต่างกัน และทำให้เกิดการรับรู้ค่านิยมอันดีงามที่แต่ละศาสนายึดถือ ซึ่งจะช่วยให้ศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ได้เกิดความเข้าใจและร่วมมือกัน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขของมนุษยชาติ และการเรียนรู้เพื่อความเข้าใจในศาสนาต่าง ๆ จะทำให้คาทอลิกเห็นว่าศาสนาต่าง ๆ ต่างก็มุ่งไปสู่ความจริงสูงสุด หรือพระเป็นเจ้าเหมือนกัน แต่ด้วยวิธีการและพิธีกรรมที่แตกต่างออกไปเท่านั้น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นศาสนสัมพันธ์ไม่ใช่การดึงเอาศาสนาต่าง ๆ มาเป็นศาสนาเดียวกัน ทั้งมิใช่การแยกแยะเอาส่วนที่ดีของแต่ละศาสนาเข้ารวมกันเป็นอีกลัทธิศาสนาหนึ่ง (Syncretism) "...ศาสนสัมพันธ์จึงไม่ใช่การกลับใจ ไม่มุ่งหวังที่จะช่วยศาสนิกชนของศาสนาอื่นให้หันเหความเชื่อของเขามานับถือเรา" (พิชิต ศรีอ่อน. 2520 : 101)

ศาสนสัมพันธ์จะเกิดผลดีถ้านักบวชหรือศาสนิกชนแต่ละฝ่ายไม่ยึดมั่นถือมั่นในผลประโยชน์ของศาสนาตน รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา รู้จักให้อภัย รู้จักเคารพศักดิ์ศรีและอธิปไตยของศาสนิกชนในศาสนาอื่น และมีน้ำใจดี มีความหวังดีต่อกันอย่างจริงใจ (พิชิต ศรีอ่อน. 2520 : 148) ส่วนการที่จะรู้ว่าอะไรที่ต้องเคารพ อะไรที่ต้องยกย่อง อะไรที่ต้องปฏิบัติอย่างไรนั้น เป็นเรื่องศาสนสัมพันธ์ระดับผู้นำกับผู้นำฝ่ายศาสนา ที่จะต้องร่วมพิจารณา ร่วมปรึกษา ร่วมเรียนรู้ และร่วมรับรู้ในสิ่งนั้น ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องการความสุขุมรอบคอบ ความไว้วางใจกันและกัน และความสุภาพอ่อนโยนที่ต่างฝ่ายต่างแสดงต่อกันด้วยความจริงใจ (พิชิต ศรีอ่อน. 2520 : 147) ทั้งหมดนั้นคงจะเป็นสิ่งที่ท้าทายพระศาสนจักร โดยเฉพาะพระศาสนจักรในประเทศไทยและผู้รับผิดชอบในการดำเนินการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรม ซึ่งเป็นสามเณราลัยใหญ่แห่งเดียวของประเทศไทย ซึ่งในอนาคตไม่เพียงแต่จะผลิตพระสงฆ์ออกไปทำงานรับใช้พระศาสนจักรตามสังฆมณฑลต่าง ๆ ในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังมีการส่งพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาออกไปจากวิทยาลัยแห่งนี้ไปทำหน้าที่ธรรมทูตแพร่ธรรมในต่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศตะวันตกเป็นการทวนกระแสอดีตอีกด้วย ซึ่งจะต้องมีการพิจารณาหาทางให้การเรียนการสอนในวิทยาลัยดังกล่าว ตลอดจนการฝึกงานของสามเณรก่อนออกไปเป็นพระสงฆ์ เป็นไปอย่างสอดคล้องกับความต้องการของสภาพสังคมปัจจุบัน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้สอดคล้องกับคำสอนและเจตนารมณ์ของพระศาสนจักรในปัจจุบัน ตลอดจนแนวโน้มใหม่ ๆ ของรูปแบบพระสงฆ์และนักบวชในอนาคตอีกด้วย

10. ประวัติสามเณราลัยในประเทศไทยและสภาพในปัจจุบัน

สามเณรแห่งแรกในประเทศไทยเปิดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2209 (จอห์น พอลที่ 2. 2527 : 41) ตามมติของที่ประชุมพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. 2207 ซึ่งตกลงที่จะดำเนินการ 3 ประการคือ 1) สร้างสามเณราลัยเพื่อฝึกอบรมผู้เตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ 2) ตั้งกลุ่มหญิงสาวเพื่อช่วยงานประกาศพระวารสาร 3) ตั้งโรงพยาบาล

สามเณราลัยเป็นงานใหญ่ขั้นแรกของธรรมทูตที่กรุงศรีอยุธยา โดยรวบรวมผู้เตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ที่ได้เริ่มศึกษาเทววิทยาบ้างแล้วที่มาเก๊าหรือกัว จำนวนสามเณรรุ่นแรกมีรวม 10 คน คุณพ่อลาโนเป็นอธิการองค์แรก วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2209 มีพิธีโกน(Tonsura) ให้สามเณรสามองค์ จำนวนสามเณรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งต่อมาฟรังซิส เปเรส ได้รับศีลบวชเป็นพระสงค์องค์แรกจากสามเณราลัยแห่งนี้เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2211 หลังจากนั้นก็มีการบวชครูสอนคำสอนชาวตังเกี๋ย 2 คน และชาวโคชิน-จีนอีกคนหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีสามเณรจากมาเก๊าถูกส่งมาขอให้พระสังฆราชบวชให้เนื่องจากพระสังฆราชที่มาเก๊าไม่อยู่ แต่พระสังฆราชลังแบร์ตเห็นว่าสามเณรพวกนี้ยังเตรียมตัวไม่พอ จึงคิดให้รอดูไว้ก่อน สามเณรพวกนี้จึงกลับไปยังภูมิลำเนาเดิมของตนคุณพ่อลังกลัว (Langlois) ซึ่งมาถึงกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2213 ได้เป็นอธิการสามเณราลัยต่อจากคุณพ่อลาโน ท่านคิดจะตั้งโรงพิมพ์เพื่อการพิมพ์หนังสือคำสอนเป็นภาษาไทย และความคิดเห็นริเริ่มอีกหลายอย่างแต่ไม่ได้รับความเห็นพ้องจากผู้อื่น ความคิดต่าง ๆ ของท่านจึงต้องละทิ้งไปอย่างน่าเสียดาย อย่างไรก็ตามทางสมณกระทรวงเผยแพร่ความเชื่อก็ส่งเงินมาอุดหนุนสามเณราลัย ปีละ 1,000 เหรียญ เป็นเวลาหลายปี (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 33 - 34)

นอกจากสามเณราลัยจะมีวัตถุประสงค์ที่จะสั่งสอนวิชาการใหม่ ๆ ให้คนในภูมิภาคนี้ซึ่งมีคนหลายชาติหลายภาษามาเรียนที่สามเณราลัยในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในสมัยนั้นมีผู้เรียนทั้งประเภทที่ต้องการบวชเป็นพระสงฆ์และผู้เรียนที่เป็นฆราวาส (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 146) ซึ่งบาทหลวง ลังกลัว ผู้ดูแลในขณะนั้นได้ให้ภาพถึงความแตกต่างทางเชื้อชาติของ

นักเรียนในชั้นเรียน ความยากลำบากในการสั่งสอน โดยแสดงออกมาเชิงโอดครวญว่า "บางคนพูดภาษาจีน บางคนพูดภาษาตังเกี๋ย ภาษาโคชินจีน ภาษาสยาม โปรตุเกส ฯลฯ ไม่มีสักคนเข้าใจภาษาฝรั่งเศส การแก้ปัญหาดังกล่าวโดยการใช้ภาษาลาตินเป็นภาษากลาง ซึ่งก็สอดคล้องกับหลักสูตรและตำราของโรงเรียนด้วย" (จดหมายเหตุการเผยแพร่ศาสนาและการเดินทางของบรรดาพระสังฆราชประมุขมิสซัง และของพระสงฆ์ในปกครองในปี ค.ศ. 1672-1675. 2523 : 31-32) ด้วยความหลากหลายทางเชื้อชาตินี้เอง ภาษาลาตินจึงเป็นภาษาเดียวที่สามารถใช้เป็นสื่อในการติดต่อระหว่างนักเรียนด้วยกัน ซึ่งพูดสิบหรือสิบสองภาษาแตกต่างกัน (Van Khoi. 1972 : 59)

ด้วยเหตุว่าการตั้งโรงเรียนของคณะธรรมทูตก็เพื่อการผลิตพระสงฆ์พื้นเมืองเป็นสำคัญ และแม้ว่าต้องการสอนคนพื้นเมืองให้มีความรู้อยู่ด้วย แต่ก็เป็นความรู้ตามแบบฉบับของชาวตะวันตกในสมัยนั้น จึงจำเป็นต้องเรียนภาษาลาตินเสียก่อน ประกอบกับมีเจตคติเกี่ยวกับศาสนาของคนพื้นเมืองว่าศาสนาของคนไทยและผู้คนในประเทศข้างเคียงเป็นเรื่องการหลงผิดกราบไหว้และเชื่อถือสิ่งเหลวไหล ดังที่บาทหลวงตาร์ชาดร์ ซึ่งเป็นนักวิทยาศาสตร์และนักคณิตศาสตร์ กล่าวว่า ประเทศไทยเป็นจักรวรรดิ์ของภูตผีปีศาจ ดังเหตุนี้พวกธรรมทูตจึงไม่สนใจแบบอย่างการศึกษาของไทยในสมัยนั้นนัก แต่เน้นคริสตศึกษาเป็นสำคัญ เพราะความเชื่อว่าวิทยาการของตนดีที่สุด ตำราที่ใช้และวิชาที่เปิดสอนคือตำราพื้นฐาน คือพระคัมภีร์เก่าและใหม่ (Old and New Testaments) และหนังสือเรื่องเจริญรอยตามพระเยซูคริสต์ (The Imitation of Christ) โดยโธมัส เอ เคมพิส (Van Khoi. 1972 : 66)

ปรัชญาและเทวศาสตร์ถูกผนวกเข้าเป็นวิชาเดียวกัน หนังสือหลักที่ใช้คือ The Grand Catechism of Montpellier เป็นตำราพื้นฐาน ทั้งนี้เพราะว่าเป็นภาษาลาตินและอธิบายครอบคลุมถึงรหัสนัยของศาสนา (The Mysteries of the Religion) และข้อปฏิบัติ หนังสืออ่านประกอบอื่น ๆ ในสาขาวิชานี้ก็มี Manuduction, Principia et Documenta Vitae Christianae by Cardinal Bena, Pugna Spituatis, The Meditations of Saint Augustine, Saint Anslem, Saint Bernard, The Confessions of Saint Augustine ... etc. (Van Khoi. 1972 : 66)

สายมนุษยศาสตร์ก็ยึดนักเขียนลาตินเป็นหลักเช่นกัน เช่น Commentaris of Caesar, Metamorphoses of David, Rhetoric of Aristotle ... etc.

วิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์มุ่งเน้นภูมิศาสตร์ของสถานที่สำคัญของคริสตศาสนาเป็นสำคัญ ใช้ตำราภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ ของ คราม่ยซี (Cramoisy) และตำราประวัติศาสตร์

ของ พี. เปโต (P.Petau) แผนที่ภูมิศาสตร์โบราณรวมทั้งแผนที่ตั้งของดวงดาว (Planispheres) แผนที่ยุโรป เอเชีย แอฟริกา และดินแดนศักดิ์สิทธิ์ แผนที่ประเทศที่สำคัญบางประเทศ เช่น อิตาลี โกล กรีซ เอเชียไมเนอร์ แผนที่เดินทางของนักบุญเปาโล (Saint Paul) และผังแสดงภาพพระศาสนจักร

สำหรับสายวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ ซึ่งไม่มีหนังสือภาษาลาตินพวกธรรมทูตจึงต้องแปลวิชาเรขาคณิต และเลขคณิตเป็นภาษาลาติน ซึ่งเขียนโดยชาวฝรั่งเศสชื่อ Abbe Fleury (Van Khoi. 1972 : 66 - 68)

สามเณราลัยที่กรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้นเป็นศูนย์การผลิตพระสงฆ์ไม่เฉพาะสำหรับประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังผลิตพระสงฆ์สำหรับไปทำงานแพร่ธรรมในประเทศต่าง ๆ ในอาณาบริเวณใกล้ๆ กับประเทศไทยอีกด้วย ซึ่งในเรื่องนี้บาทหลวงอาเดรียง โลเนย์ (Adrien Launay) ได้กล่าวถึงเหตุผลของการตั้งสามเณราลัยที่กรุงศรีอยุธยา ว่าความปลอดภัยเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการพิจารณาตั้งสามเณราลัย มิใช่ด้วยเหตุผลที่ว่าไทยเป็นกึ่งกลางของดินแดนในแถบนี้ซึ่งเหมาะที่จะเป็นศูนย์กลางประสานงานหรือเพราะเป็นที่รวมของชาวต่างชาติเท่านั้น แต่เป็นเพราะความสงบสุขภายในประเทศ และความใจกว้างของพระมหากษัตริย์ไทยที่ให้เสรีภาพทางศาสนาซึ่งเป็นเหตุผลที่สำคัญมากกว่า

สำหรับการจัดตั้งสามเณราลัยที่ดี สะดวกในการบริหารและในการหาสมาชิก และเพื่อให้ได้ผลตามคาดหมายเอาไว้นั้น สามเณราลัยจะต้องมีเสถียรภาพและอิสรภาพ หรือความสงบทางศาสนานั่นเอง

อนึ่ง ในขณะนั้นประเทศไทยเป็นอาณาจักรเดียวทางตะวันออกไกลที่อนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัยได้ และราชอาณาจักรไทยยังมีความสัมพันธ์และติดต่อการค้ากับอินโดจีน แคว้นตังเกี๋ย และประเทศจีนอยู่เสมอ ซึ่งความสัมพันธ์นี้ทำให้การเดินทางไปมาของพวกสามเณรเป็นไปอย่างสะดวก

ด้วยเหตุที่ว่าประเทศไทยเป็นที่ที่ปลอดภัยมากที่สุด จึงเปลี่ยนใจตั้งสามเณราลัยที่ประเทศไทยแทนที่จะเป็นจีนและเวียดนาม ซึ่งคณะธรรมทูตรุ่นก่อน ๆ ได้วางรากฐานไว้เป็นอย่างดี โดยอ้างว่ามีคนเข้ารีดที่เวียดนามถึง 300,000 คน ในปี พ.ศ. 2201 ในขณะที่จีนอ้างว่ามีผู้เข้ารีตถึง 150,000 คน ในปี พ.ศ. 2193 และในปี พ.ศ. 2207 มีถึง 254,000 คน จากตัวเลขดังกล่าวนี้น่าเป็นเครื่องล่อใจธรรมทูตให้มุ่งไปแพร่ธรรมที่ประเทศจีนและเวียดนามมากกว่า ดังจะเห็นได้จากการที่พระสังฆราชลังแบร์ตพยายามเดินทางไปประเทศจีนหลายครั้ง

หรือในปี พ.ศ. 2217 ซึ่งกษัตริย์แห่งแคว้นโคชินจีนแจ้งข่าวมาว่าได้ให้เสรีภาพที่จะประกาศและถือคริสตศาสนาในพระอาณาจักรของพระองค์พระสังฆราชลังแบร์ตก็ยังหาทางที่จะไปอีก ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่าบรรดาธรรมทูตต้องการทำตามคำสั่งของทางกรุงโรมเท่านั้น คือ การเข้าไปแพร่ธรรมในจีนและเวียดนาม ไทยจึงเป็นศูนย์กลางในการแพร่ธรรมในภูมิภาคแถบนี้ ในความหมายที่ว่า เป็นสถานที่ที่ปลอดภัยในการผลิตพระสงฆ์ออกไปแพร่ธรรมในที่อื่น ๆ เหมือนดังที่โรมส่งคณะธรรมทูตออกไปแพร่ธรรมในส่วนต่าง ๆของโลก ด้วยเหตุนี้นักเรียนที่จบจากโรงเรียนสามเณรของพวกธรรมทูตในประเทศไทยจึงออกไปแพร่ธรรมในต่างประเทศกันเป็นส่วนใหญ่ การที่นักศึกษาจบการศึกษาอบรมจากประเทศไทยออกไปแพร่ธรรมในต่างประเทศนี้แสดงให้เห็นว่า พวกธรรมทูตมิได้สนใจอำนาจอธิปไตยของแต่ละประเทศเป็นสำคัญ แต่มองการแพร่ธรรมอย่างเป็นสากลเหมือนกันหมด โดยมิได้จำแนกแยกแยะอาณาเขตประเพณี วัฒนธรรม หรือประวัติศาสตร์ในประเทศที่ออกไปแพร่ศาสนาแต่ประการใด (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 81 - 83)

นอกจากนี้ พระสังฆราชฝรั่งเศสที่กรุงศรีอยุธยายังคิดที่จะส่งคนไปประกาศพระวรสารทางภาคใต้และทางเขมรอีกด้วย แต่ก็ไม่สามารถทำได้ เพราะพระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่อยู่ต้องสอนที่สามเณราลัย ซึ่งในปี พ.ศ. 2247 มีสามเณรถึง 95 คน และนักเรียนถึง 45 คน ที่สามเณราลัย แต่ 3 เดือนต่อมาจำนวนนักเรียนที่สามเณราลัยลดลงเหลือเพียง 12 คน แทบทั้งหมดเป็นชาวญวนและยังมีโรงเรียนเล็ก ๆ สอนเด็กให้อ่านเขียนอยู่อีกแห่งหนึ่ง การที่จำนวนนักเรียนลดลงเช่นนี้ ก็เพราะขาดทุนทรัพย์นั่นเอง นอกจากนั้นดูเหมือนว่าพวกลูกครึ่งมักจะก่อเรื่องขึ้นภายในสถานศึกษาบ่อย ๆ จึงไม่เป็นที่พึงพอใจของเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองนัก

ในปี พ.ศ. 2249 คุณพ่อป้อกเกต์ถูกเรียกตัวกลับไปกรุงปารีส สามเณราลัยที่กรุงศรีอยุธยา จึงต้องฝากไว้กับพระสงฆ์หลายองค์ ซึ่งต่างก็พยายามประคับประคองอย่างสุดกำลัง พระสังฆราชเองเป็นผู้สอนวิชาปรัชญาอยู่ชั่วระยะหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2254 มีพระสงฆ์บวชใหม่จากสามเณราลัย 3 องค์ ในปี พ.ศ. 2256 พระสังฆราชเดอ บูรจ์ ถูกขับออกจากแคว้นตังเกี๋ยและมาถึงกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับสามเณร 22 คน และเงินช่วยเหลือ ท่านได้แนะนำให้เปิดสามเณราลัยที่กรุงศรีอยุธยาขึ้นใหม่

สามเณราลัยได้กลับฟื้นคืนชีพอย่างจริงจังเมื่อคุณพ่อ อังเดร รุสต์ (Andre Roost) ได้มาถึงกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2257 ท่านเกิดในสังฆมลฑลรวง (Rouen) ได้รับปริญญาโทจาก

มหาวิทยาลัยซอร์บอน เคยเป็นอาจารย์ใหญ่ในวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่กรุงปารีส เมื่อท่านปกครองได้ไม่ถึง 2 ปี สามเณราลัยก็เจริญขึ้นอย่างเป็นที่น่าพึงพอใจของผู้ใหญ่ฝ่ายศาสนาในขณะนั้น

ในปี พ.ศ. 2260 มีสามเณรชาวจีนมาเพิ่มจำนวน นอกจากนั้นโรงเรียนเล็ก ๆ ที่อยุธยา มีนักเรียนราว 20 คน ยังเป็นเหมือนสามเณราลัยเล็กอีกด้วย ในปี พ.ศ. 2261 สามเณราลัยมี สามเณร 50 คน เป็นคนไทย 14 ตังเกี๋ย 24 โคชินจีน 5 และจีน 5 แบ่งเป็น 6 ชั้น แต่สภาพอาคารไม้ไผ่มุงจาก อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก จำเป็นต้องสร้างขึ้นใหม่ พระสังฆราชพยายามหาเงินด้วยความยากลำบากเพื่อซื้อวัสดุก่อสร้างและใช้แรงงานของสามเณร ในที่สุด ทางสามเณราลัยที่กรุงปารีสได้ส่งเงินมาจำนวน 500 เปียสตาร์ จึงทำให้สร้างอาคารเป็นไม้สำเร็จลงในปี พ.ศ. 2266 คุณพ่อรุสต์ได้ถูกกล่าวหาว่าสอนสิ่งที่ผิดหลักข้อความเชื่อในคริสตศาสนา แต่ป้องกันตัวพ้นข้อหาได้ในปี พ.ศ. 2268 ต่อมาเนื่องจากสุขภาพของท่านเสื่อมโทรมลง พระสังฆราชจำเป็นต้องเตรียมผู้มารับตำแหน่งแทน ท่านจึงเขียนถึงคณะกรรมการสามเณราลัยที่กรุงปารีส ให้หาคนที่สำเร็จปริญญาตรีหรือปริญญาโท จากมหาวิทยาลัยกรุงปารีสที่มีนิสัยใจร้อนรนอยากให้คนต่างศาสนากลับใจเหมือนอย่างคุณพ่อรุสต์มาแทน (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 113 - 115)

จะเห็นได้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาพวกธรรมทูตชาวต่างประเทศมุ่งเปิดสามเณราลัยหรือโรงเรียนเพื่อบวชเรียนเป็นพระสงฆ์เป็นสำคัญ โดยมิได้สนใจว่าพระสงฆ์เหล่านั้นจะได้ทำงานในประเทศไทยหรือไม่ ซึ่งนับว่าเป็นข้อผิดพลาดที่สำคัญประการหนึ่งของธรรมทูตเหล่านั้น (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 4 - 5) กล่าวคือ มิได้มุ่งที่จะทำให้สามเณราลัยเป็นสถานศึกษาที่มุ่งประโยชน์ของสังคมไทย เมื่อพิจารณาจากหลักสูตรการศึกษาที่โรงเรียนสามเณราลัยที่กรุงศรีอยุธยา และวัตถุประสงค์ของการตั้งโรงเรียนแล้วก็อาจกล่าวได้ว่า วิชาความรู้ต่าง ๆ ที่พวกธรรมทูตนำเข้ามาเผยแพร่ในไทยแทบจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศไทยเลย แม้ว่าโรงเรียนของพวกธรรมทูตยังคงทำการสอนต่อไปหลังสมัยสมเด็จพระนารายณ์อีกก็ตาม แต่ก็ไม่มีหลักฐานว่าคนไทยได้รับความรู้แบบชาวตะวันตกที่ปรับให้เข้ากับไทยแต่อย่างใด โรงเรียนของธรรมทูตมุ่งแต่การบวชเรียนเป็นพระสงฆ์ เพื่อรับใช้ในงานเผยแพร่ศาสนาเป็นสำคัญ การศึกษาแบบตะวันตกที่ธรรมทูตเสนอให้ไทยในสมัยนั้นก็แปลกแยกจากสังคมไทยอย่างเห็นได้ชัด มิให้สอดคล้องชีวิตความเป็นอยู่หรือวัฒนธรรมประเพณีไทยเลย ไม่ว่าจะเป็นท่าทีที่ธรรมทูตแสดงออกที่พยายามมุ่งเข้าใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ การแสดงท่าทีที่ดูถูกวัฒนธรรมและพุทธ-ศาสนาที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางวัฒนธรรมโดยตรง การประยุกต์ไม่ว่าจะเป็นตัวธรรมทูต

เอง หรือคำสอนทางศาสนาเพื่อให้เข้ากับวัฒนธรรมของชาวพื้นเมืองจึงล้มเหลว สิ่งแอบแฝงอยู่เบื้องหลังความสัมพันธ์อันดีก็คือ ผลประโยชน์ที่มีต่อกันบางประการ แต่เมื่อผลประโยชน์ดังกล่าวได้พัฒนากลายเป็นการแทรกแซงกิจการภายในราชสำนัก ซึ่งหมายถึงการคุกคามความมั่นคงของชาติแล้ว ฝ่ายไทยย่อมไม่รั้งรอที่จะดูผลที่จะเกิดจากการแทรกแซงนั้นอีกต่อไป นั่นคือการปราบปรามพวกฝรั่งเศส ทำลายวัด และโรงเรียนของพวกธรรมทูตเป็นการตอบแทน (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 83 - 84)

อย่างไรก็ตาม สามเณราลัยที่กรุงศรีอยุธยาก็ยังรอดพ้นจากการทำลายภายหลังจากการยึดอำนาจของพระเพทราชาและสถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ต่อจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชถึงแม้จะมีวัดและโรงเรียนของชาวฝรั่งเศสถูกทำลายไปหลายแห่งดังกล่าวข้างต้นก็ตาม สามเณราลัยดังกล่าวเปิดดำเนินการจนถึง พ.ศ. 2308 ซึ่งเป็นปีที่พม่ายกทัพใหญ่มาล้อมกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งที่สอง คุณพ่ออาร์โตด์กับเกร์เวได้พาสามเณรออกจากกรุงศรีอยุธยาไปเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน ไปอาศัยอยู่ที่จันทบุรี คุณพ่อจางซึ่งปกครองวัดจันทบุรีอยู่ได้ต้อนรับพวกสามเณรที่บ้านของท่าน แต่เมื่อเห็นว่าการสงครามและการปล้นสะดมยังติดตามมา คุณพ่อทั้งสองและพวกสามเณรจึงอพยพต่อไปยังแคว้นโคชินจีน ในเดือนธันวาคมปีเดียวไปที่เมืองกันเกาหรือพุทไธมาส และไปตั้งสามเณราลัยที่ฮอนดัดใกล้เมืองฮาเตียน คุณพ่อเกร์เวถึงแก่มรณภาพเมื่อ 22 มกราคม พ.ศ. 2309 ที่จันทบุรี คุณพ่อจางจากจันทบุรีได้เดินทางไปช่วยคุณพ่ออาร์โตด์ที่ฮอนดัดด้วย ต่อมาสามเณราลัยถูกเผา เนื่องจากความปั่นป่วนทางการเมืองระหว่างญวนกับไทย และคุณพ่ออาร์โตด์ได้ถึงแก่กรรมที่ฮาเตียน เมื่อ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2312 คุณพ่อปีโญ เดอ เบแฮน (Pigneau de Behaine) อธิการ และคุณพ่อมอร์วัง (Morvan) ซึ่งเป็นผู้ช่วยเห็นว่าที่นั่นมีแต่ความวุ่นวาย และส่อเค้าว่าจะเกิดความอดอยาก จึงตัดสินใจพาสามเณร 43 คน ไปเมืองปอนดิเชอรี โดยลงเรือสำเภาจีนลำหนึ่งเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2312 แต่ต่อมาจำนวนสามเณรได้ลดลงอย่างรวดเร็ว เหลือแต่สามเณรชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ สามเณราลัยอยู่ที่นั่นนับว่าไม่เหมาะ เพราะอากาศร้อนเกินไป อาหารแพง และไม่ใช่ศูนย์กลางการเดินทางลำบาก นอกจากนั้นยังมีอันตรายจากพวกโปรเตสแตนท์อีกด้วยในปี พ.ศ. 2325 จำนวนสามเณรลดลงเหลือเพียง 4 หรือ 5 คน ทางสามเณราลัยที่กรุงปารีส จึงได้สั่งให้ปิดสามเณราลัยเมื่อปี พ.ศ. 2325 และต่อมาได้ไปเปิดที่เกาะหมาก (ปีนัง) ในปี พ.ศ. 2353

ในปี พ.ศ. 2318 พระสังฆราชเลอบ็อง (Le Bon) ตัดสินใจไม่ส่งสามเณรไปสามเณราลัยที่ปอนดิเชอรีและได้เปิดสามเณราลัยที่บางกอก มีสามเณร 6 คน และตั้งใจเรียน

สามเณรจากปอนดิเชอรีกลับมาด้วย ทั้งนี้เพราะค่าใช้จ่ายในการส่งสามเณรไปที่นั่นแพงมากเกินไป สำหรับมิสซังซึ่งยากจนมาก นอกจากนั้นยังมีอันตรายสำหรับพวกสามเณรที่อยู่ในหมู่ชาวมุสลิมและโปรเตสแตนท์ รวมทั้งชาวฝรั่งเศสที่นั่นก็ไม่เป็นตัวอย่างที่ดีนักด้วย มิสซังต่าง ๆ ในอินโดจีนก็ทำเช่นนั้นด้วยเหมือนกันทำให้สามเณราลัยที่นั่นต้องปิดลงในที่สุด (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 164 - 165)

สามเณราลัยในประเทศไทยได้เปิดดำเนินการอีกครั้งหนึ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตามพระประสงค์ของพระสันตะปาปาที่กรุงโรม ซึ่งในเรื่องนี้พระสังฆราชปัลเลอกัว (Pallegoix) ได้บันทึกไว้ว่า

> พระสันตะปาปาทุกองค์ได้ทรงกำชับอย่างแข็งแรง ให้เจ้าคณะผู้ปกครองเขตเผยแพร่พระคริสตศาสนาทุกแห่ง สร้างวิทยาลัยกับสำนักเสมินาร์ขึ้นในเขตมิสซังของตน เพื่อฝึกอบรมครูโรงเรียน นักสอนคริสตธรรมกับนักบวชชาวพื้นเมือง ฉะนั้นแม้จะยากจนสักปานใด คณะมิสชันนารีแห่งประเทศสยามก็ยังมีวิทยาลัยเสมินาร์ของตนอยู่เสมอมากบ้างน้อยบ้างสุดแท้แต่กำลังทรัพย์
>
> (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 146)

สามเณราลัยแห่งแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้ตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกที่จันทบุรี ในสมัยพระสังฆราชการ์โนลต์ (Garnault) สามเณราลัยดังกล่าวเป็นของสังฆมณฑลโคชินจีนที่ถูกพวกกบฏไตเชิงรบกวนจึงได้ย้ายมาตั้งที่เมืองดังกล่าว โดยมีคุณพ่อลีโอต์เป็นอธิการ พระสังฆราชการ์โนลต์ได้ส่งสามเณรจำนวนหนึ่งไปที่นั่น เมื่อสามเณราลัยย้ายไปจากจันทบุรี ท่านก็สั่งให้ตั้งสำนักศึกษาเล็ก ๆ ขึ้นที่วัดนี้ให้คุณพ่อฟลอร์รังส์(Florens) ดูแล และยังได้ตั้งสำนักศึกษาเล็ก ๆ ขึ้นอีกที่พังงา ให้คุณพ่อปัสกัล คัง ดูแล ที่กรุงเทพฯ ก็มีสำนักศึกษาเช่นนี้ด้วยเหใอนกัน ในปี พ.ศ. 2332 ที่จันทบุรีมีนักเรียน 6 คน ในปี พ.ศ. 2335 ที่พังงามี 11 คน ผู้สอนโดยปกติก็เป็นสามเณรที่มีอายุมาก โดยมีคุณพ่อที่ดูแลวัดคอยควบคุม

เมื่อพระสังฆราชการ์โนลต์มาอยู่ประจำที่กรุงเทพแล้ว ท่านได้รวบรวมเอาสามเณรทั้งเล็กและใหญ่มาอยู่ที่สำนักศึกษาที่กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2345 มีสามเณร 23 คน ในปีนั้นเอง ท่านได้บวชพระสงฆ์ 2 องค์ องค์หนึ่งเป็นคนจากภูเก็ต อีกองค์หนึ่งจากจันทบุรี ในปี

พ.ศ. 2346 จำนวนสามเณรเพิ่มเป็น 30 คน ในปี พ.ศ. 2349 มีสังฆานุกร 4 รูป กับรองสังฆานุกรอีก 1 รูป

ในปีต่อมา พ.ศ. 2350 และ พ.ศ. 2351 มีพระสงฆ์บวชอีก 3 องค์ คือคุณพ่อกราเซียง ซางโต เชาวรี และมาร์แซล กอร์เรอา (Marcel Correa) ลูกครึ่งโปรตุเกส และอังเดร ตุ๊ เชื้อชาติญวน นับเป็นความหวังของมิสซังสยามว่าจะมีอนาคตสุกใสขึ้น

ระหว่างนั้นทางคณะมิสซังต่างประเทศที่กรุงปารีสก็พูดถึงการรื้อฟื้นสามเณราลัยใหญ่ใหม่ ได้พิจารณากันว่าจะสร้างที่มนิลาดีหรือที่ปีนังดี พระสังฆราชการ์โนลต์ต้องการให้สามเณราลัยใหญ่ไปตั้งที่ไทรบุรี และเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2350 ได้มีการเปิดสามเณราลัยใหญ่ขึ้นที่ปีนัง มีสามเณรจากเสฉวน 5 คน พระสังฆราชไม่ยอมให้สามเณราลัยใหญ่ตั้งที่นั่น อยากให้ย้ายกรุงเทพฯ แต่ในที่สุดเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2352 ท่านก็ลงนามอนุญาตให้สามเณราลัยใหญ่ตั้งได้ที่ปีนัง นับเป็นกิจการสำคัญชิ้นสุดท้ายของท่านการ์โนลต์ระหว่างที่ท่านดำรงตำแหน่งพระสังฆราชประมุขมิสซังสยามอยู่ (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2531 : 194)

ต่อจากนั้นเป็นต้นมา ประเทศไทยก็ไม่มีสามเณราลัยใหญ่ที่จะฝึกอบรมสามเณรจนถึงขั้นที่จะบวชเป็นพระสงฆ์ได้ สามเณรที่สำเร็จการศึกษาอบรมจากสามเณราลัยเล็กภายในประเทศและผู้ใหญ่ของสามเณราลัยเห็นว่าสามารถที่จะรับการฝึกอบรมเพื่อรับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ต่อไปได้ ก็จะถูกส่งไปศึกษาต่อที่สามเณราลัยใหญ่ที่ปีนัง หรือที่กรุงโรมตลอดจนประเทศอื่น ๆ บางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา อินเดีย และฟิลิปปินส์ต่อไป

สามเณราลัยเล็กในประเทศไทยที่พระสังฆราชการ์โนลต์ตั้งขึ้นที่กรุงเทพฯ ดำเนินการให้การศึกษาอบรมสามเณรเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์จนถึงปี พ.ศ. 2415 จึงได้มีการตั้งสามเณราลัยเล็กขึ้นใหม่ที่บางช้างหรือบางนกแขวก จังหวัดราชบุรี และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2473 เป็นต้นมา ได้มีการตั้งสามเณราลัยเล็กขึ้น ตามสังฆมณฑลต่าง ๆ หลายแห่งทั่วประเทศ ซึ่งจะกล่าวโดยลำดับดังต่อไปนี้

พ.ศ. 2473 ตั้งสามเณราลัยแม่พระนิรมลบางนกแขวก ของสังฆมณฑลราชบุรี โดยการดำเนินงานของนักบวชคณะซาเลเซียน

พ.ศ. 2477 ย้ายสามเณราลัยพระหฤทัยบางช้าง มายังอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

พ.ศ. 2481 ตั้งสามเณราลัยหนองแสงของอัครสังฆมณฑล ท่าแร่-หนองแสง

พ.ศ. 2408 ตั้งสามเณราลัยยอแซฟสามพรานของอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ

พ.ศ. 2512 ตั้งสามเณราลัยคริสตประจักษ์ของสังฆมณฑลอุบลราชธานี

พ.ศ. 2519 ตั้งสามเณราลัยสังฆมณฑลสุราษฎร์ธานี

พ.ศ. 2524 ตั้งสามเณราลัยสันติราชาของสังฆมณฑลอุดรธานี (วงศ์สวัสดิ์ แก้วเสนีย์. 2532 : 23)

ต่อมาสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยได้มีดำริว่า งานด้านการอบรมสามเณรเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์นั้นยังขาดเอกภาพ ขึ้นอยู่กับความต้องการหรือนโยบายของแต่ละสามเณราลัยตามสังฆมณฑลต่าง ๆ ซึ่งมีระยะเวลาการอบรม วิธีการ และเนื้อหาหลักสูตรแตกต่างกันออกไป อีกทั้งยังไม่มีสามเณราลัยใหญ่สำหรับการให้การศึกษาอบรมวิชาปรัชญาและเทววิทยา ต้องส่งสามเณรไปรับการศึกษาต่อไปในต่างประเทศดังกล่าวแล้ว ซึ่งก่อให้เกิดความหลากหลายไม่เป็นเอกภาพ อีกทั้งยังไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของสังคมไทย

ดังนั้น เพื่อเป็นการตอบสนองข้อเรียกร้องของสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่สองที่เน้นในเรื่องการตั้งระบบอบรมพระสงฆ์ขึ้นในแต่ละประเทศ โดยคำนึงถึงภูมิศาสตร์และเชื้อชาติที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพแวดล้อมและลักษณะความต้องการพิเศษของสังคม สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย จึงได้ตัดสินใจเปิดสามเณราลัยใหญ่ขึ้น ณ เลขที่ 1/20 หมู่ 6 ถนนเพชรเกษม ก.ม. 29 ต.ท่าข้าม อ.สามพราน จ.นครปฐม ในปี พ.ศ. 2515 โดยให้ชื่อว่าสามเณราลัยแสงธรรม (วงศ์สวัสดิ์ แก้วเสนีย์. 2532 : 28 - 29)

เนื่องจากการก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ของสามเณราลัยดังกล่าวไม่เสร็จเรียบร้อยทันกำหนดเปิดเรียนในปีการศึกษา 2515 สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยจึงได้ขอยืมสถานที่ของนักบวชคณะซาเลเซียน ที่โรงเรียนหัวหินวิทยาลัย อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบ-คีรีขันธ์ สำหรับใช้เป็นสามเณราลัยใหญ่ชั่วคราว

ต่อมาในวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2515 คณะผู้บริหารของสามเณราลัยเห็นว่าการก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยพอสมควร จึงได้ย้ายสถานที่จากหัวหินวิทยาลัยมาอยู่ที่วิทยาลัยแสงธรรมในปัจจุบัน และต่อมาในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2518 ได้มีพิธีเสนออาคารและพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ พร้อมกับมีการวางศิลาฤกษ์วัดและหอสมุดในวันดังกล่าวด้วย (พงษ์ ประมวล (นามแฝง). 2531 : 26)

ในปีเดียวกันนั้นเอง ได้มีการตั้งสามเณราลัยกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่จังหวัดนครราชสีมา โดยให้ชื่อว่า สามเณราลัยพระวิสุทธิวงศ์ เนื่องจากมีการดำริว่า เมื่อสามเณรเล็ก เข้าสู่สามเณราลัยใหญ่ในปีแรกนั้นต้องปรับตัวมากในทุก ๆ ด้าน เนื่องจากพวกเขามาจากสังฆมณฑลต่าง ๆ ทั่วประเทศที่มีสภาพการณ์แตกต่างกัน ทำให้การศึกษาอบรมในปีแรกในสามเณราลัยใหญ่ไม่ได้ผลเท่าที่ควร จึงเกิดมีความคิดขึ้นมาว่า น่าจะมีสถานที่แห่งหนึ่งอันเป็นที่ "กลางระหว่างเล็ก และใหญ่" เพื่อเป็นสถานที่ "ปรับ" ในช่วงเวลา 1 ปี โดยให้สามเณรได้มีโอกาสปรับตัวด้านสังคมได้รู้จักกัน เจริญชีวิตร่วมกัน และปรับการศึกษาให้มีระดับใกล้เคียงกันมากที่สุด (วงศ์สวัสดิ์ แก้วเสนีย์. 2532 : 27)

ชื่อของวิทยาลัยแสงธรรมมาจากคำภาษาลาตินว่า "LUX MUNDI" ซึ่งแปลว่า แสงสว่างของโลก โดยมีนัยของความหมายว่า สามเณรทุกคนกำลังเจริญรอยตามพระเยซูคริสต์ คือทำตัวให้เป็นแสงสว่าง ซึ่งเป็นที่คาดหวังกันว่า ในวันข้างหน้าพวกเขาจะออกไปส่องสว่างแก่มนุษย์ทุกคนในโลก

วิทยาลัยแสงธรรมได้รับอนุมัติจากทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐให้เป็นวิทยาลัยเอกชน เมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2519 เพื่อให้การศึกษาอบรมในระดับปริญญาตรี 2 คณะคือ คณะมนุษยศาสตร์ สาขาวิชาปรัชญา และคณะศาสนศาสตร์ สาขาเทววิทยา โดยกำหนดวัตถุประสงค์ในการเปิดสอนดังนี้

1. สาขาวิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์

1.1 เพื่อให้การศึกษาเกี่ยวกับวิชาปรัชญาเป็นไปอย่างกว้างขวาง เนื่องจากว่าในขณะนี้ในประเทศไทยวิชาปรัชญากำลังเป็นที่สนใจมากขึ้น และสถาบันที่ให้การศึกษาด้านนี้ยังมีไม่พอกับความต้องการวิทยาลัยแสงธรรมจึงตั้งใจจะตอบสนองความต้องการนี้

1.2 เพื่อเป็นศูนย์ค้นคว้าและวิจัยปรัชญาสาขาต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างกว้างขวางที่สุด โดยจะให้เป็นแหล่งชุมชนของหนังสือปรัชญาและผู้สนใจวิชาปรัชญาโดยเฉพาะ

2. สาขาวิชาเทววิทยา คณะศาสนศาสตร์

2.1 เพื่อให้การศึกษาเกี่ยวกับวิชาศาสนศาสตร์เป็นไปอย่างกว้างขวาง การรู้เรื่องศาสนาคริสต์อย่างดีย่อมจะช่วยให้เข้าใจวัฒนธรรมของตะวันตกได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้นในทุกด้าน อันจะเป็นแนวทางนำไปสู่ความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างวัฒนธรรมตะวันออกและตะวันตก อันจะช่วยให้รู้จักรักษาวัฒนธรรมไทยไว้อย่างถูกวิธีด้วย ดังเช่นที่ประเทศอินเดียและอีกหลายประเทศปฏิบัติอยู่

2.2 เพื่อเป็นศูนย์ค้นคว้าและวิจัยศาสนศาสตร์และปัญหาเกี่ยวข้องต่าง ๆ ในทุกแง่ทุกมุมโดยจะให้เป็นแหล่งชุมชนของหนังสือเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ทุกประเภท และของผู้สนใจค้นคว้าเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ไม่ว่าผู้นั้นจะมีนับถือศาสนาใด

2.3 มุ่งผลิตบาทหลวงและนักบวช เพื่อจะช่วยพัฒนาสังคมไทยโดยเฉพาะทางด้านศาสนาและจิตใจ ซึ่งเรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการช่วยให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศชาติ

สามเณรแต่ละคนใช้เวลาศึกษาในคณะมนุษยศาสตร์ สาขาวิชาปรัชญา 4 ปี และในคณะศาสนศาสตร์ สาขาวิชาเทววิทยาต่อไปอีก 3 ปี รวมทั้งสิ้น 7 ปี จึงถือว่าจบหลักสูตรปริญญาตรีทั้ง 2 คณะ และผ่านการศึกษาอบรมเบื้องต้นที่จำเป็นเพื่อก้าวเข้าสู่ฐานันดรศักดิ์สงฆ์สำหรับพระศาสนจักรในประเทศไทย (พงษ์ ประมวล (นามแฝง). 2531 : 27)

สรุปแล้วก็คือ สามเณราลัยในประเทศไทยซึ่งตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ล้มลุกคุกคลานเรื่อยมาจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และสามเณราลัยในประเทศไทยก็มีเพียง 1 แห่งในแต่ละยุค แต่หลังจากปี พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา ก็ได้มีการตั้งสามเณราลัยเล็กเพิ่มขึ้นหลายแห่งในสังฆมณฑลต่าง ๆ ทั่วประเทศ ส่วนสามเณราลัยใหญ่ที่ให้การศึกษาอบรมขั้นปรัชญาและเทววิทยานั้นได้มีการตั้งขึ้นที่อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เมื่อปี พ.ศ. 2515 เพื่อให้การศึกษาอบรมสามเณรในระดับสูงของสังฆมณฑลต่าง ๆ ทั่วประเทศเป็นไปในแนวทางเดียวกัน และสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของสังคมไทย นอกจากนี้ยังได้มีการตั้งสามเณราลัยกลางขึ้นที่จังหวัดนครราชสีมา ในปี พ.ศ. 2518 เพื่อรับสามเณรจากสามเณราลัยดังกล่าวเป็นเวลา 1 ปี เพื่อที่จะเปิดโอกาสให้สามเณรจากสังฆมณฑลต่าง ๆ ปรับตัวทุก ๆ ด้านให้พร้อมที่จะเข้ารับการศึกษาอบรมในสามเณราลัยใหญ่ต่อไปอีกด้วย ซึ่งสามเณราลัยต่าง ๆ ในประเทศไทยเหล่านี้นับว่าเป็นสถานศึกษาอบรมที่สำคัญมากที่สุดประเภทหนึ่งของพระศาสนาจักรคาทอลิกในประเทศไทย เนื่องจากเป็นสถานที่ให้การศึกษาอบรมผู้ที่จะออกไปเป็นผู้นำชุมชนคาทอลิกไทยต่อไปในวันข้างหน้า ดังนั้นจึงคงจะไม่เป็นการผิดนักที่จะกล่าวว่าอนาคตพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหลายเป็นต้นว่า เยาวชนที่เข้ารับการศึกษาในสถานศึกษาในสถานศึกษาคาทอลิก และประชาชนผู้ยากไร้ที่จะได้รับผลจากการพัฒนาขององค์กรหรือหน่วยงานที่ทำงานด้านการพัฒนาของพระศาสนจักรคาทอลิก ฝากไว้กับสถาบันฝึกอบรมผู้ที่กำลังจะเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์หรือผู้นำชุมชนคาทอลิกในอนาคตนี้

บทที่ 3

การพัฒนาของไทย : ความเป็นมาจากอดีตสู่ปัจจุบันและแนวทางในอนาคต

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สามารถรักษาเอกราชทางการเมืองไว้ได้ในระหว่างยุคล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก การที่ไทยไม่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของชาติมหาอำนาจตะวันตกทำให้ไทยสามารถธำรงรักษาสถาบันต่าง ๆ และมรดกทางวัฒนธรรมเอาไว้ได้ พร้อม ๆ กับการปรับเปลี่ยนตามเหตุปัจจัยตราบจนปัจจุบัน

ประเทศไทยอยู่ภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นเวลาประมาณเจ็ดศตวรรษก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ราชอาณาจักรสุโขทัย เริ่มต้นใน พ.ศ. 1780 โดยมีการปกครองแบบบิดากับบุตร ยุคดังกล่าวเป็นยุคที่ "ไพร่ฟ้าหน้าใส" อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ จนมีคำกล่าวว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" ในยุคนี้ชนเผ่าไทยเริ่มรวมตัวกันเป็นปึกแผ่น และมีความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปวิทยาการต่าง ๆ มากมาย ความสำเร็จที่สำคัญ ๆ ของราชอาณาจักรสุโขทัยมีนานัปการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติและการบังคับน้ำหรือการใช้หลักวิชาทางด้านชลประทานเพื่อประโยชน์ในการเกษตรกรรมและการบริโภคในครัวเรือนของอาณาประชาราษฎร์ (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2536) ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาไทยก็รับเอาประเพณีการปกครองแบบเทวราชของพวกฮินดูมาใช้ กษัตริย์ได้รับการเคารพนับถือว่าเป็นสมมติเทพและมีอำนาจล้นฟ้า พระองค์ทรงเป็นเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดินแต่เพียงผู้เดียวในประเทศ ซึ่งแม้กระทั่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ระบอบการปกครองแบบบิดากับบุตร และเทวราชดังกล่าวนี้ก็ยังมีอิทธิพลอยู่มากตราบจนกระทั่งทุกวันนี้ (Thainapan Nakata and Likhit Dhiravekin. 1989 : 167 - 168)

พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมไทยที่เป็นสังคมเกษตรกรรมมาก สังคมเกษตรกรรมที่มีพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมดังกล่าวมีผลให้คนส่วนใหญ่ของประเทศมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มักน้อยและสงบ คนส่วนใหญ่จะได้รับการอบรมสั่งสอนจากวัดและครอบครัวให้มีความมักน้อย ไม่โลภโมโทสัน หลักธรรมของพุทธศาสนาสอนคนไทยว่า "การระงับความอยากด้วยการแสวงหาให้สมอยากมิใช่ทางแก้ปัญหาที่แท้จริง เพราะเมื่อได้สมปรารถนาแล้ว ความอยากก็จะกำเริบอยากได้สิ่งอื่นต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด..." (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2530 : 64)

นอกจากนี้ไทยยังได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมมาจากวัฒนธรรมแม่บท 2 วัฒนธรรมคือ วัฒนธรรมอินเดียและจีน การผสมคลุกเคล้าวัฒนธรรม 2 กระแสใหญ่ และหลักธรรมของพุทธศาสนา เข้ากับพื้นฐานเดิมของไทยซึ่งมีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ที่ดินกว้างใหญ่ไพศาล พลเมืองน้อยทำให้วัฒนธรรมไทยค่อย ๆ วิวัฒน์ขึ้นมาเป็นวัฒนธรรมที่สุขสบาย เรียบง่ายสอดคล้องกับธรรมชาติ ผู้คนส่วนใหญ่เข้าถึงธรรมชาติ ทั้งที่เป็นธรรมชาติรอบตัวและธรรมชาติของคน ยอมรับในหลักอนิจจัง ชีวิตไม่รีบร้อน ไม่เร่งรัด รู้จักผ่อนปรน ปรองดอง ผสมกลมกลืน แก้ไขความขัดแย้งด้วยความราบรื่น (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2533 : 11-12)

นับตั้งแต่ครั้งโบราณกาลจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ สังคมท้องถิ่นของไทยเป็นสังคมที่มีการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง (Subsistent economy) โดยที่สังคมดังกล่าวมีการผลิตสิ่งที่ต้องการแทบทุกอย่างได้เอง (ไพโรจน์ โตเทศ. 2525 : 8 ; อ้างอิงมาจาก ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคนอื่น ๆ. 2524 : 125) เป็นการผลิตเพื่ออุปโภค บริโภคในครัวเรือน การซื้อขายแลกเปลี่ยนกับโลกภายนอกมีน้อย แต่สภาพการณ์ดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไปหลังจากที่ไทยได้ทำสนธิสัญญาบาวริงกับอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2398 กล่าวคือ นับจากนั้นเป็นต้นมาเศรษฐกิจแบบยังชีพของไทยก็เปลี่ยนมาเป็นเศรษฐกิจเพื่อเงินตราและส่งออก (Open export economy) ในลักษณะเสียเปรียบชาติมหาอำนาจ ซึ่งสินค้าที่สำคัญในการผลิตเพื่อการส่งออกก็คือ ข้าว ไม้ แร่ดีบุก และภายหลังจากการทำสนธิสัญญาดังกล่าว รัฐบาลไทยได้เปิดให้มีการค้าอย่างเสรี จึงทำให้สภาพการค้าและเศรษฐกิจขยายตัวมากขึ้น จากเมืองราชธานีไปสู่หัวเมืองชั้นนอกและชั้นในในที่สุด ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 การค้าได้ขยายออกไปสู่ท้องถิ่นมากขึ้น ปัญหาที่ตามมาของสังคมท้องถิ่นที่เห็นได้ชัดคือ ภายหลังจากที่ชาวนาเห็นว่าข้าวเป็นสินค้าที่มีราคาและเป็นที่ต้องการของพ่อค้ามากขึ้น ก็ได้ขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไป และมุ่งที่จะผลิตเฉพาะข้าว โดยเฉพาะในลุ่มน้ำภาคกลาง จึงเป็นเหตุที่นำไปสู่การเสื่อมสลายของการผลิตสินค้าที่สำคัญบางอย่างในท้องถิ่น เช่น การผลิตสิ่งทอ และน้ำตาล ซึ่งอุตสาหกรรมสิ่งทอนั้นเป็นสิ่งที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้อุปโภคในครัวเรือน ส่วนน้ำตาลนั้นถือว่าเป็นสินค้าออกที่สำคัญในสมัยนั้น ประชาชนค่อย ๆ เลิกผลิตสิ่งทอ และหันไปซื้อเสื้อผ้าจากต่างประเทศที่มีราคาถูกกว่าแทน โดยที่ในปี พ.ศ. 2428 นั้น สินค้านำเข้าประเภทสิ่งทอมีมูลค่ามากกว่าร้อยละ 30 ของสินค้าทั้งหมด (ไพโรจน์ โตเทศ. 2525 ; อ้างอิงมาจาก ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคนอื่น ๆ. 2525 : 125) ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การเปิดการค้าอย่างเสรีทำให้สังคมท้องถิ่นไทยซึ่งแต่เดิมเคยพึ่งแต่ตนเองมาตลอดจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยสังคมภายนอกในเรื่องเครื่องอุปโภคบริโภคมากขึ้น และในที่สุดก็กลายเป็นสังคมที่มีเศรษฐกิจแบบเมืองขึ้นต่อไปในยุคปัจจุบัน (ไพโรจน์ โตเทศ. 2525 : 8 - 11)

หลังจากที่ได้มีการทำสนธิสัญญาบาวริงเป็นต้นมา ไทยก็มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับอังกฤษอย่างแน่นแฟ้น การที่ไทยต้องสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและอธิปไตยทางการคลัง ตลอดจนการที่แบบแผนการค้าระหว่างประเทศของไทยมีลักษณะเป็นการค้าระหว่างประเทศแบบอาณานิคม(Colonial pattern of international trade) นั้น ทำให้นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยบางท่านลงความเห็นว่า แม้ไทยจะไม่ใช่อาณานิคมโดยนิตินัยของอังกฤษ (de jure colony) แต่ก็เป็นอาณานิคมโดยพฤตินัย (de facto colony) ของอังกฤษ นอกจากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังเป็นเพราะเหตุผลที่ว่า อังกฤษได้เข้ามาบทบาทและอิทธิพลในกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของไทย และมีบทบาทสำคัญต่อการเลือกแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยผ่านที่ปรึกษาชาวอังกฤษอีกด้วย บทบาทและอิทธิพลดังกล่าวนี้ได้ปรากฏต่อมาอย่างน้อยถึงต้นทศวรรษ 2470 (รังสรรค์ ธนะพรพันธ์. 2532 : 26)

หลังจากที่สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง ฐานะความเป็นผู้นำของอังกฤษในระบบทุนนิยมโลกก็จบสิ้นลง และสหรัฐอเมริกาขึ้นมามีบทบาทแทน ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและสหรัฐอเมริกา ซึ่งดำเนินไปด้วยดีตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ก็ยิ่งแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นไปอีกภายหลังสงคราม เมื่อปรากฏว่าสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศมหาอำนาจประเทศเดียวที่ช่วยมิให้ไทยต้องตกอยู่ในฐานะประเทศผู้แพ้สงคราม และนับจากนั้นเป็นต้นมาบทบาทและอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในกระบวนการกำหนดนโยบายในประเทศไทยก็ปรากฏโฉมชัดเจนขึ้นตามลำดับ (รังสรรค์ ธนะพรพันธ์. 2532 : 25 - 27)

จุดที่นับว่าเป็นจุดเปลี่ยน (Turning point) ในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญยิ่งในการที่ทำให้สหรัฐอเมริกาเข้าไปมีบทบาทและอิทธิพลต่อการพัฒนาประเทศของไทยตลอดจนประเทศโลกที่สามอื่น ๆก็คือ การกล่าวคำปราศรัยของประธานาธิบดี แฮรี เอส ทรูแมน (Harry S. Truman) เมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2492 ซึ่งในระหว่างการปราศรัยดังกล่าวนั้น ได้มีการนำเอาคำว่า "ด้อยพัฒนา" มาพูดต่อสาธารณชนเป็นครั้งแรก โดยทรูแมน ได้กล่าวว่า สหรัฐอเมริกาในฐานะที่เป็นประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรมจะต้องเข้าไปช่วยทำให้อาณาบริเวณต่าง ๆ ของโลกที่ยังอยู่ในสภาพ "ด้อยพัฒนา" ได้รับประโยชน์จากความเจริญเช่นว่านั้น ซึ่งในขณะนั้นเป็นช่วงเวลาที่ญี่ปุ่นและจักวรรดินิยมแบบเก่าในยุโรปกำลังล่มสลาย และเป็นช่วงเริ่มต้นของสงครามเย็น สหรัฐอเมริกาต้องการที่จะขยายการลงทุนและการค้าของตน และในขณะเดียวกันก็ต้องการป้องกันการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ คำปราศรัยของทรูแมนนั้นแท้ที่จริงแล้วมิได้เป็นการเชิญชวนนายทุนให้เปลี่ยนจากการกดขี่ขูดรีดไปช่วยพัฒนาประเทศอื่น แต่เป็นการโน้มน้าว

ประชาชนให้หยุดเรียกสิ่งที่นายทุนกระทำการกดขี่ขูดรีดและใช้คำว่า "การพัฒนา" เรียกการกระทำดังกล่าวแทน ดังนั้นคนที่จะต้องถูกทำให้เชื่อดังกล่าวจึงมิใช่นายทุน แต่เป็นประชาชนในประเทศด้อยพัฒนา นักต่อต้านอาณานิคมในองค์การสหประชาชาติ และพลเมืองของสหรัฐอเมริกาเอง ด้วยเหตุนี้โครงการต่าง ๆ ของสหรัฐอเมริกาที่ออกมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จึงเป็นโครงการที่ทำไปด้วยจิตสำนึกของประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรมที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคมโดยเฉพาะประเทศในโลกที่สามตามแบบอย่างตะวันตก โดยอ้างว่าเป็นการกระทำที่ทำไปเพื่อบำบัดรักษาโรคร้ายที่เรียกว่า "ความด้อยพัฒนา" (Lummis. 192 : 13 - 14)

คำประกาศนโยบายใหม่ของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาดังกล่าวได้ให้กำเนิดกระบวนทรรศน์ (Paradigm) ใหม่ในแวดวงสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นสาขาที่วิชาเศรษฐศาสตร์การพัฒนาอุบัติขึ้นมา มีการทุ่มเงินหลายล้านเหรียญสหรัฐจากแหล่งเงินทุนต่าง ๆ เป็นต้นว่า มูลนิธิฟอร์ด และกระทรวงกลาโหมเพื่อใช้สำหรับการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนา หนังสือและบทความ มากมายได้รับเงินสนับสนุนจากแหล่งเงินทุนเหล่านี้ นักศึกษาผู้มีอนาคตไกลจากประเทศต่าง ๆ ในโลกที่สามได้ถูกนำมายังสหรัฐอเมริกาโดยทุนการศึกษาต่าง ๆ เพื่อ "กลับใจ" (Convert) พวกเขาและทำให้พวกเขาเป็นชนชั้นนำ (Elite) ที่ทันสมัย (Lummis. 1922 : 15)

สำหรับในประเทศไทยนั้น คำว่า "การพัฒนา" ถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกในความหมายของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลักและอย่างต่อเนื่องมาตลอด นับตั้งแต่ที่ธนาคารโลกได้เสนอให้รัฐบาลไทยโดยการนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จัดตั้งหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาขึ้นมาในช่วงปี พ.ศ. 2500 - 2501 เป็นต้นว่า สภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติซึ่งเป็นกลไกสำหรับในการพัฒนาตามความหมายนี้ (ประวัติศาสตร์แห่งความอยู่รอดของมนุษย์ในการพัฒนา. 2532 : 20) ซึ่งการพัฒนาประเทศโดยมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักนี้ก็ดำเนินไปตามคำแนะนำของนักวิชาการทั้งของสหรัฐอเมริกาและของไทยเองในระยะนั้นซึ่งเสนอความคิดว่า หากต้องการจะพัฒนาประเทศก็ควรจะมีการวางแผนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ (ก่อ สวัสดิพานิช. 2528 : 12) ด้วยเหตุนี้เอง นักเศรษฐศาสตร์จึงค่อนข้างจะเป็นผู้ผูกขาดในการวางแผนพัฒนาประเทศมาโดยตลอด (เสน่ห์ จามริก. 2528 : 7; Suchart Prasithrathsint. 1980 : 7)

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. 2525 เป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลในกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นอย่างมาก การพัฒนาประเทศโดยอาศัยยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบเปิดประเทศ ทำให้ระบบเศรษฐกิจไทยมีความผูกพันกับระบบทุนนิยมโลกมากยิ่งขึ้น และดูเหมือนว่ารัฐบาลไทย

ให้การเคารพต่อหลักการเศรษฐกิจเสรีนิยมเป็นอย่างดี แต่แล้วเมื่อรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร เริ่มมีพฤติกรรม "ตกแถว" โดยนำประเทศไทยเข้าสู่เส้นทางเศรษฐกิจชาตินิยม ในปี พ.ศ. 2515 ด้วยการออกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 281 เพื่อจำกัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวต่างประเทศและประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 322 เพื่อควบคุมแรงงานชาวต่างด้าว รัฐบาลสหรัฐอเมริกาโดยสถานทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยก็ได้แสดงการคัดค้านอย่างชัดเจน และหลังจากที่ประกาศคณะปฏิวัติทั้งสองฉบับมีผลบังคับใช้ได้ไม่ถึงปี รัฐบาลที่นำโดยจอมพลถนอม กิตติขจร ก็อับปางลง อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกชาตินิยมทางเศรษฐกิจของชาวไทยยังคงสืบทอดต่อมา ภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ความรู้สึกต่อต้านการรุกรานทางเศรษฐกิจของชาวต่างประเทศก็ทวีความเข้มข้นมากขึ้น แต่ภายหลังจากที่มีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2519 ระบบเศรษฐกิจไทยก็กลับ "เข้าแถว" สู่แนวเศรษฐกิจเสรีนิยมตามเดิม รัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เน้นนโยบายส่งเสริมการลงทุนของชาวต่างประเทศเป็นพิเศษ และได้มีตราพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2520 ซึ่งให้สิทธิประโยชน์และสิ่งจูงใจด้านภาษีอากรมากขึ้น นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ปรากฏการณ์ "แตกแถว" ออกจากแนวทางเศรษฐกิจเสรีนิยมหรือการตีตนออกห่างจากระบบทุนนิยมโลกของรัฐบาลไทยก็มิได้ปรากฏให้เห็นอีก (รังสรรค์ ธนะพรพันธ์. 2532 : 27)

รัฐบาลสหรัฐอเมริกามิได้มีเป้าหมายเพียงที่จะให้รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายเศรษฐกิจเสรีนิยมเท่านั้น หากทว่ายังพยายามผลักดันให้รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายการพัฒนาชนบทอีกด้วย เนื่องจากในขณะนั้นประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกไกลกำลังประสบภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์และกลายเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ไปทีละประเทศสองประเทศ ดุจดังการล้มตัวของตัวโดมิโน (Domino theory) ประเทศเหล่านี้จะสามารถยืนหยัดในการเผชิญภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ได้ก็ต่อเมื่อมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง ประชาชนในชนบทจะต้องไม่อดอยาก หิวโหย เพราะความยากจนเป็นจุดอ่อนที่ลัทธิคอมมิวนิสต์จู่โจมเข้าไปได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้เองรัฐบาลอเมริกันจึงได้ผลักดันให้ประเทศพันธมิตรในเอเชียตะวันออกไกลทุ่มเททรัพยากรในการพัฒนาชนบท การณ์ปรากฏต่อมาว่า การปฏิรูปการเกษตรทั้งในญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และไต้หวัน ได้ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมในเวลาต่อมา หลังปี พ.ศ. 2492 รัฐบาลอเมริกันได้ผลักดันให้รัฐบาลไทยสนใจพัฒนาชนบทด้วยเหตุผลเดียวกัน

นอกจากนี้ สหรัฐอเมริกายังได้เสนอแนะนำนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจต่อชนชั้นปกครองและกลุ่มนักวิชาการ ในการว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เข้าไปช่วยงานในหน่วยงานที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงบประมาณ และคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ที่ปรึกษาชาวอเมริกันเหล่านี้มีบทบาทค่อนข้างมากในการกำหนดแนวนโยบายเศรษฐกิจที่สำคัญอย่างกว้าง ๆ ทั้งนี้ปรากฏว่า งานวางแผนเศรษฐกิจมหภาคนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504 - 2509) จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (2515 - 2519) ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากที่ปรึกษาชาวอเมริกัน

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าสหรัฐอเมริกาได้เข้ามีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของไทยเป็นอันมาก แม้แต่การพัฒนาชนบท ก็ตกอยู่ภายใต้การผลักดันของสหรัฐอเมริกา ทั้งนี้ทั้งนั้น มิได้มุ่งประโยชน์ของประเทศไทยหรือประชาชนไทยเป็นหลัก แต่มุ่งประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาเองในฐานะผู้นำเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นสำคัญ และการที่การพัฒนาชนบทและการพัฒนาการเกษตรไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรนั้น เหตุผลสำคัญส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่านโยบายเหล่านี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ แทนที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาความยากจนและการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร

ในปัจจุบัน ฐานะทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาในระบบทุนนิยมโลกอ่อนด้อยลง ในขณะที่ญี่ปุ่นและประชาคมยุโรปแกร่งกล้าขึ้น สายสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ไทยมีกับศูนย์อำนาจใหม่ของระบบทุนนิยมโลกก็กระชับและแน่นแฟ้นตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม ทั้งญี่ปุ่นและประชาคมยุโรปยังไม่สู้มีบทบาทในกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทยมากนัก ในกรณีของประชาคมยุโรป บทบาทที่สำคัญได้แก่การหลอกล่อและบีบบังคับให้รัฐบาลไทยทำสัญญาจำกัดการส่งออกมันสำปะหลังไปประชาคมยุโรปในปี พ.ศ. 2525 และ 2529 ในกรณีของญี่ปุ่นบทบาทที่สำคัญ ได้แก่การกดดันให้รัฐบาลไทยดำเนินการตามแผนพัฒนาอุตสาหกรรมบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกในช่วงปี พ.ศ. 2525 - 2529 ต่อไป

จึงอาจกล่าวได้ว่า หลังจากที่ประเทศไทยทำสนธิสัญญาบาวริง และเข้าร่วมชุมชนทุนนิยมโลกเป็นต้นมา ไทยก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของชาติมหาอำนาจในการดำเนินนโยบายต่าง ๆ โดยเฉพาะนโยบายด้านเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร และนโยบายต่างประเทศมาโดยตลอด ตลอดจนตกอยู่ภายใต้การครอบงำทางวัฒนธรรมระดับหนึ่งของประเทศผู้นำระบบทุนนิยมโลก โดยที่ประเทศมหาอำนาจที่เข้ามามีบทบาทในกระบวนการกำหนดนโยบาย

เศรษฐกิจในประเทศไทยจะเปลี่ยนหน้าไปตามการเปลี่ยนแปลงศูนย์อำนาจในระบบทุนนิยมโลก ซึ่งภายหลังจากที่สหรัฐอเมริกาเสื่อมอิทธิพลลงไป ก็เป็นที่คาดกันว่า บทบาทของญี่ปุ่นและประชาคมยุโรปในด้านนี้จะมีมากขึ้นในอนาคต (รังสรรค์ ธนะพรพันธ์. 2532 : 27 - 48) นอกจากนั้น บทบาทของจีนและบริษัทข้ามชาติต่าง ๆ ก็กำลังทวีขึ้นทุกขณะเช่นกัน (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2536)

การพัฒนาประเทศตามทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจแบบตะวันตก

ในการพัฒนาประเทศของไทยนับตั้งแต่สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา ไทยดำเนินนโยบายพัฒนาตามทฤษฎีพัฒนาเศรษฐกิจตะวันตก ที่ในช่วงแรกที่ทฤษฎีดังกล่าวได้ก่อตัวขึ้นในกลางทศวรรษ 1940 นั้น นักทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจทั้งหลายต่างมีความเห็นว่า ความยากจนของประเทศต่าง ๆ ในโลกที่สามนั้น มีสาเหตุมาจากความขาดแคลนปัจจัยด้านทุนเทคโนโลยี และองค์กรสมัยใหม่ ดังนั้นจะต้องมีการส่งเสริมการรับทุนจากต่างประเทศทุกรูปแบบ ส่งเสริมนโยบายการค้าเสรีและมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย โดยส่งเสริมการรับความช่วยเหลือ การกู้เงิน การลงทุน และการซื้อเทคโนโลยีจากบรรดาประเทศเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนการลงทุนในภาคเอกชนและการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งจะส่งผลให้อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น (วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2532 : 8 ; อ้างอิงมาจาก Meir and Baldwin. 1960 : 324)

นอกจากนี้ยังมีนักทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อการพัฒนาในประเทศโลกที่สามเป็นอย่างมากอีกหลายต่อหลายท่านที่มีแนวความคิดทำนองเดียวกันกับแนวความคิดของนักทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้น เป็นต้นว่า รอสเทา(Rostow) ที่เห็นว่าประเทศโลกที่สามจะพัฒนาได้ดีด้วยการเจริญรอยตามประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวนี้ได้มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อนโยบายการให้ความช่วยเหลือของประเทศอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ ที่มีต่อประเทศด้อยพัฒนา (วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2532 : 9) นอกจากนั้นยังมีทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่มีสาระสำคัญด้านหลักแนวเดียวกัน อาทิ เช่น แนวคิดการลงทุนขนาดใหญ่ (Big push) ของ โรเซนสไตน์ - โรแดน (Rosenstein -Rodan) การเติบโตแบบสมดุล (Balanced growth) ของ เนิกร์กเซ (Nurkse) และการเติบโตแบบไม่สมดุล (Unbalanced growth) ของ เฮิร์ชแมน (Hirschman) แม้มีรายละเอียดปลีกย่อยบางประเด็นที่แตกต่างกัน แต่ทุกแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวก็เน้นย้ำเรื่องการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม เพื่อเพิ่มพูนอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยการอาศัยทุนต่างประเทศทั้งสิ้น

แนวความคิดการเติบโตแบบไม่สมดุลของเฮิร์ชแมนได้กลายเป็นกลยุทธสำคัญในการพัฒนาประเทศ แนวความคิดดังกล่าวเสนอให้มีการทุ่มเททรัพยากรทางการพัฒนาลงไปในภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ ส่งเสริมการกู้เงิน เพื่อลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เฮิร์ชแมน ได้เสนอการวิเคราะห์ของเขาว่า ดอกผลของการพัฒนา (Development benefits) ที่เกิดขึ้นในภาคนอกเกษตร (ภาคอุตสาหกรรมและบริการ) จะค่อย ๆ กระจายและให้ประโยชน์ (Trickle - down) ต่อภาคเกษตร - ชนบท ในภายหลัง ความจริงแล้วแบบจำลองทวิลักษณ์ของสองภาคการผลิต (Dualistic two - sector model) ของ ลูอิส (Lewis) และเฟย์ และรานิส (Fei and Ranis) ที่มีฐานคติว่ามีการว่างงานแอบแฝงในภาคเกษตร - ชนบท และเสนอให้โยกย้ายแรงงานส่วนเกินเข้ามาในกระบวนการผลิตภาคอุตสาหกรรมนั้น นับว่าสนับสนุนแนวความคิดของเฮิร์ชแมน กล่าวคือ เฮิร์ชแมน พิจารณาว่าการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมจะสามารถดึงเอาแรงงานชนบทเข้ามาทำงาน และยกระดับผลิตภาพของแรงงาน รวมทั้งระดับการบริโภคต่อหัวในภาคเกษตร - ชนบท ได้ด้วย เฮิร์ชแมน จึงสรุปว่า การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมจะมีผลในทางบวกต่อภาคเกษตร - ชนบท (วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2532 : 104 ; อ้างอิงมาจาก Hirschman. 1958 : 188)

๙ สาระสำคัญของทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจระยะแรกเน้นในเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการยกระดับรายได้ต่อหัว ทั้งยังมีความเห็นว่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศโลกที่สามเป็นไปในลักษณะเกื้อกูลกัน (Interdependence) มีลักษณะเท่าเทียมสมดุล (Balance) และเป็นหุ้นส่วนกัน (Partner) กล่าวคือทั้งสองฝ่ายได้รับประโยชน์จากการพัฒนาตามแนวทางนี้ และในท้ายที่สุดช่องว่างทางเศรษฐกิจในระดับสากลระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศโลกที่สามจะลดลง ขณะเดียวกันช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างคนในเมืองกับคนในชนบทและระหว่างคนรวยกับคนจนก็จะลดลงด้วย การพึ่งทุนต่างประเทศที่ค่อนข้างสูงในขั้นแรกของการพัฒนาจะค่อย ๆ ลดลง และไม่จำเป็นต้องอาศัยต่างชาติในที่สุด เมื่อเศรษฐกิจได้พัฒนามาถึงขั้นตอน "ความเจริญก้าวไปด้วยตนเอง" (Self - sustained growth)

อย่างไรก็ตาม ผลของการพัฒนาตามยุทธศาสตร์และนโยบายการพัฒนาในประเทศไทย ตลอดจนประเทศโลกที่สามอื่น ๆ ตามแนวทฤษฎีพัฒนาเศรษฐกิจดั้งเดิมนั้นปรากฏว่าไม่เป็นไปตามที่คาดไว้หลายประเด็น แม้ว่าจะมีบางด้านประสบความสำเร็จอยู่บ้างแต่ก็มีปัญหาต่าง ๆ ติดตามมามากมาย เช่น หลายประเทศแม้จะมีอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่น่าพึงพอใจ แต่ก็มีคนยากจนเพิ่มขึ้น และอัตราการว่างงานสูงขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้

เสนอทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ ซึ่งก็ยังให้ความสำคัญต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกับทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจดั้งเดิม แต่เพิ่มความสำคัญด้านการกระจายรายได้ และการแก้ปัญหาความยากจนในชนบทมากขึ้น แต่ก็มีผู้วิพากษ์วิจารณ์มากกว่าทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ก็ไม่แตกต่างไปจากทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมเท่าใดนัก เพราะต่างก็มีระบบความคิดที่ตกอยู่ในกระแสธารทางความคิดว่าด้วยการพัฒนาเดียวกัน เป็นต้นว่า ทฤษฎีทั้งสองรูปแบบนั้นต่างก็ยึดทฤษฎี นีโอคลาสสิคในการวิเคราะห์ปัญหาการพัฒนา และต่างก็ให้ความสำคัญกับเป้าหมายด้านความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม การส่งออก และการพึ่งทุนและเทคโนโลยีจากต่างประเทศตลอดจนไม่แตะต้องปัญหาโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง (วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2532 : 8 - 16)

ทฤษฎีพัฒนาเศรษฐกิจที่หยิบยกนำมากล่าวข้างต้นนี้ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการทั่วโลก โดยเฉพาะนักทฤษฎีพึ่งพาที่มีทัศนะว่า ชาติอุตสาหกรรมหรือชาติศูนย์กลาง (Core) นั้นได้กดขี่ขูดรีด และดูดซับทรัพยากรจากชาติที่กำลังพัฒนาที่เรียกกันว่า "ชาติริมขอบ" (Periphery) ไปสร้างเสริมความมั่นคงของตน ในขณะที่ชาติที่กำลังพัฒนาถูกตักตวงเอาทรัพยากรไปนั้นก็มีหนี้สินต่างประเทศมากขึ้น และต้องพึ่งพิงชาติอุตสาหกรรมทั้งทุนและเทคโนโลยี ตลอดจนอยู่ภายใต้อิทธิพลทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของบรรดาชาติอุตสาหกรรมต่าง ๆ มากขึ้นทุกขณะ ในเรื่องนี้ อันเดร กุนเดอร์ แฟรงค์ (Andre Gunder Frank) และนักทฤษฎีพึ่งพาอื่น ๆ อีกหลายท่านได้ชี้ให้เห็นว่า ทฤษฎีการพัฒนาของสหรัฐ นั้นเป็นทฤษฎีหลอกลวงหรือเจ้าเล่ห์เพทุบาย สภาพที่เรียกว่า "ความด้อยพัฒนา" นั้นมิใช่สิ่งที่ดำรงอยู่แต่ดั้งเดิม แต่เป็นผลมาจากลัทธิล่าอาณานิคมทั้งเก่าและใหม่ และการพัฒนาจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยตราบใดที่ความสัมพันธ์แบบพึ่งพานี้ยังดำรงอยู่ ดังนั้นข้อวิจารณ์ที่ว่า "ลัทธิทุนนิยมไม่สามารถทำให้การด้อยพัฒนาหมดไปได้" จึงเป็นข้อวิจารณ์ที่ถูกต้องและสำคัญยิ่ง (Lummis. 1992 : 106 - 107)

ลัมมิส (Lummis) กล่าวไว้ในบทความเรื่อง "Development Against Democracy" ว่าการใช้คำว่า การพัฒนาไปอธิบายกระบวนการทำลายสิ่งหนึ่งลงและสร้างสิ่งใหม่ขึ้นแทนที่ เช่น การถางป่าเพื่อทำไร่ขนาดใหญ่นั้นเป็นการใช้ที่ไม่ถูกต้อง เราเรียกสิ่งนั้นว่าการพัฒนาเป็นการปิดบังข้อเท็จจริงที่ว่า การพัฒนานั้นเป็นการเลือกของมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์มีอิสระที่จะเลือกไม่กระทำสิ่งนั้นก็ได้ การพูดง่าย ๆ ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่ดีสำหรับประชาชนและทำให้พวกเขามีชีวิตที่ดีกว่า เป็นความคิดที่น่าพึงพอใจเสียนี่กระไร สำหรับคนที่อาศัยอยู่ในดินแดน

ที่ถือว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการกล่าวปรามาสคนที่มิได้เป็นเช่นนั้น

ลัมมิส กล่าวด้วยว่า นี่มิใช่ครั้งแรกที่มีการกล่าวเชิงปรามาสผู้ที่มิได้มีวัฒนธรรมหรืออยู่ในสภาพการณ์เดียวกับตน เช่น ชาวยุโรปเรียกผู้ที่มิได้มีวัฒนธรรมแบบยุโรปตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมาแล้วว่าอนารยชน (Barbarian) และเรียกผู้ที่นับถือศาสนาอื่นที่มิใช่คริสตศาสนาว่าคนนอกศาสนา (Pagan) คำว่า "ด้อยพัฒนา" ก็เป็นคำใหม่ล่าสุดที่ใช้ประทับตรา "ผู้อื่น" ที่แตกต่างไปจากตน คนนับล้านๆ คนถูกตอกย้ำความเชื่อมั่นให้ยอมรับว่าคำดังกล่าวเป็นคำจำกัดความของพวกเขาเอง คนที่วัฒนธรรมของพวกเขาสอนมาเป็นพันๆ ปี ว่า การไขว่คว้าหาสิ่งของวัตถุมากอย่างออกหน้าออกตาและไม่มีขีดจำกัด เป็นสิ่งที่น่าชิงชัง และเป็นสิ่งที่ไร้เกียรตินั้น มาบัดนี้เริ่มปฏิเสธวิธีคิดเช่นนี้ว่าเป็นความโง่เขลาเบาปัญญาและเป็นสิ่งล้าหลัง วัฒนธรรมความมักน้อยสันโดษของคนเหล่านั้น ที่เห็นว่าก่อให้เกิดขีดจำกัดทางด้านจุดหมายปลายทางทางเศรษฐกิจนั้นถือว่าเป็นสิ่งใช้ไม่ได้และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาอย่างร้ายแรง นี่เป็นการส่งเสริมการล่าอาณานิคมทางจิตสำนึกชนิดลึกซึ้งที่สุด เพราะเป็นการแย่งชิงเอาความเป็นไปได้ในการที่มนุษย์เราจะกำหนดวิถีทางแห่งชีวิตทางสังคมออกไปเสียจากมือพวกเขา (Lummis. 1992 : 18 - 19)

ลัมมิสกล่าวในอีกตอนหนึ่งของบทความดังกล่าวว่า ความพยายามทั้งปวงที่ทุ่มเทไปให้กับการพัฒนาไม่ได้ทำให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนลดลง หากแต่กว้างขึ้น ระบบเศรษฐกิจโลกมิได้สร้างความไม่เท่าเทียมกันขึ้นมาอย่างไม่ตั้งใจ หากแต่สร้างสิ่งดังกล่าวขึ้นมาอย่างเป็นระบบ ระบบเศรษฐกิจเช่นว่านี้ ถ่ายเทความมั่งคั่งจากประเทศยากจนไปประเทศร่ำรวย ส่วนใหญ่ของการพัฒนาเศรษฐกิจคือความมั่งคั่ง เป็นความมั่งคั่งที่นำเข้าจากประเทศยากจน ระบบนี้สร้างความไม่เท่าเทียมกันและตั้งอยู่บนความไม่เท่าเทียมกัน ในระบบนี้เราแน่ใจได้ว่าหากมีการพัฒนาใดที่ทำให้คนจนดีขึ้นเล็กน้อย มันจะต้องทำให้คนรวยดีขึ้นมากๆ นอกจากนี้เขายังได้กล่าวอ้างถึงถ้อยคำของ จอห์น รัสกิน (John Ruskin) เมื่อศตวรรษที่แล้วว่า "... ศิลปะในการทำให้คุณร่ำรวยก็คือศิลปะในการทำให้เพื่อนบ้านของคุณยากจนอยู่ต่อไป ..." กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเพิ่มกำลังซื้อ (Purchasing power) นั้นอาจทำได้ทั้งด้วยการเพิ่มความมั่งคั่งของคนรวยหรือด้วยการเพิ่มความยากจนของคนจนการเพิ่มกำลังซื้อของทุกคนนั้นไม่เป็นการเพิ่มกำลังซื้อของใครสักคน การกระทำดังกล่าวมิใช่การทำให้คนรวยขึ้น แต่เป็นการทำให้เงินเฟ้อ ดังนั้นคำกล่าวที่ว่า "คนรวยรวยขึ้น คนจนจนลง จึงมิใช่เป็นเพียงคำพูดลอยๆ แต่เป็นกฎทางเศรษฐกิจที่มีแน่นอนเป็นอย่างยิ่ง (Lummis. 1992 : 24 - 26)

ลัมมิส กล่าวด้วยว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมจะไม่ทำให้ความยากจนลดลง แต่จะเป็นตัวการทำให้เกิดความยากจนทั้งความยากจนในลักษณะสัมบูรณ์ (Absolute) และสัมพัทธ์ (Relative) เพิ่มขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เนื่องจากการพัฒนาดังกล่าวไม่ได้ทำให้มนุษย์ "อิสระจากความต้องการ" แต่ทำให้มนุษย์ถูกครอบงำไปด้วยความต้องการไปตลอดกาล (Lummis. 1992 : 28)

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาประเทศตามทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติอุตสาหกรรมตะวันตกนั้นไม่ว่าจะมีการเล็งผลเลิศจากการปฏิบัติตามทฤษฎีดังกล่าวไว้เพียงใดก็ตาม แต่ความเป็นจริงที่ปรากฏก็คือ สิ่งที่เรียกว่าสังคมทวิลักษณ์ได้เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับการพัฒนาอย่างไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงได้ (พรชัย พัฒนบัณฑิต. 2529 : 111) กล่าวคือการพัฒนาได้ก่อให้เกิดความแตกต่างกันมากยิ่งขึ้นระหว่างเมืองกับชนบท ระหว่างภาคเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม ตลอดจนเกิดช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนมากยิ่งขึ้นกว่าก่อนที่จะมีการพัฒนามาก นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดช่องว่างหรือความแตกต่างระหว่างชาติที่ร่ำรวยและชาติที่ยากจนมากขึ้นด้วย

การก้าวไปสู่การเป็นชาติอุตสาหกรรมใหม่

ในขณะนี้ไทยกำลังมุ่งไปสู่การเป็นชาติอุตสาหกรรมใหม่ (Newly industrialized country) และกำลังจะเป็นเสือตัวที่ 5 ของเอเชียต่อจากไต้หวัน ฮ่องกง สิงคโปร์ และเกาหลี ในการนี้รัฐบาลต้องลงทุนสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อรองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม เช่น ท่าเรือ เขื่อนผลิตพลังงานไฟฟ้า อ่างเก็บน้ำ ระบบสื่อสารโทรคมนาคม ซึ่งเงินที่ใช้ในการนี้บางส่วนต้องกู้มาจากต่างประเทศ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีหนี้สินต่างประเทศเป็นจำนวนมากในปัจจุบัน ที่สำคัญก็คือทำให้ไทยตกอยู่ในสภาพคล้าย ๆ อาณานิคมของต่างประเทศที่เป็นผู้ให้กู้เงินอย่างลึกซึ้ง ซึ่งอาจจะมีผลร้ายยิ่งกว่าการตกอยู่ในสภาพอาณานิคมโดยตรงเสียอีก ดังที่ เลนนาร์ด แฟรงค์ (Leonard Frank) ผู้เขียนเรื่องเกมการพัฒนา (The Development Game) ได้กล่าวว่า "... การให้เงินกู้ไปสนับสนุนการพัฒนาราคาถูกกว่าการออกไปล่าเอาเป็นเมืองขึ้นโดยตรง แถมยังมีประสิทธิภาพมากกว่าด้วย ..." (เลนนาร์ด แฟรงค์. 2534 : 92) นอกจากนี้ การสนับสนุนส่งเสริมให้มีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอย่างมากมายโดยไม่มีมาตรการควบคุมการทำลายสภาพแวดล้อมหรือการ

ก่อให้เกิดมลภาวะต่าง ๆ นั้นยังทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงโรงงาน ต้องพลอยรับเคราะห์กรรมที่โรงงานก่อให้อย่างไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ส่วนคนงานที่ทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมก็มิใช่ว่าจะได้ประโยชน์อะไรนัก ดังจะเห็นได้จากรายงานองค์การระหว่างประเทศพบว่า ในปี ค.ศ. 1977 - 1984 ประเทศไทยมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจร้อยละ 7 แต่ค่าจ้างลดลงถึงร้อยละ 5 ทุกวันนี้คนงานส่วนใหญ่ต้องทำงานหนัก แต่ที่อยู่ได้ก็เพราะการทำงานนอกเวลา (นิกส์... วิกฤตหรือพัฒนา. 2534 : 16) ซ้ำร้ายยิ่งกว่านั้นมีคนงานเป็นจำนวนไม่น้อยที่ต้องเสียสุขภาพ ทุพพลภาพ หรือเสียชีวิตเนื่องจากการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่ไม่มีมาตรฐานทางด้านสุขภาพและความปลอดภัยของคนงานดีพออีกด้วย การที่ไทยอยากจะเป็นเสือตัวที่ 5 ของเอเชียนั้นน่าจะย้อนกลับไปดูชาติที่ได้รับสมญานามว่าเสือแห่งเอเชีย 4 ชาติ คือ ไต้หวัน ฮ่องกง สิงคโปร์ และเกาหลี ว่าเขามีความเป็นมาอย่างไร จะเห็นได้ว่า การที่ชาติเหล่านั้นเลือกพัฒนาอุตสาหกรรมก็เพราะชาติเหล่านั้นไม่มีที่ที่จะทำการเกษตร แต่ประเทศไทยมีพื้นฐานทางการเกษตร ชาติเหล่านั้นก่อนที่จะมีการพัฒนาอุตสาหกรรมเขามีการอดออม มีการสะสมทุนภายในประเทศ เงินที่ใช้ในการลงทุนจึงเป็นเงินต่างชาติเพียงประมาณร้อยละ 5 สำหรับประเทศไทยนั้นมีปัญหาเรื่องความยากจน คนไทยนิยมการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย ยังผลให้เงินที่จะใช้ในการลงทุนมีไม่มากพอ จึงต้องกู้เงินจากต่างประเทศ ทำให้ไทยต้องพึ่งพาต่างประเทศและยอมให้ต่างประเทศกอบโกยผลประโยชน์ไปจากเรา นอกจากนี้ชาติต่าง ๆ เหล่านั้นพัฒนาอุตสาหกรรมที่เน้นการสร้างงานให้คนทำ และพยายามส่งเสริมให้มีอุตสาหกรรมขนาดย่อมมาก ๆ แต่ไทยเน้นเทคโนโลยีนั้นสูง ที่ประหยัดแรงงานคนได้มาก อุตสาหกรรมไทยจึงมีลักษณะที่ไม่สามารถดูดซับแรงงานได้ ทำให้มีคนว่างงานเป็นจำนวนมาก และบางคนต้องหันเข้าหาอาชีพที่ไม่สุจริต ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมต่าง ๆ มากมาย ข้อแตกต่างที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ พลเมืองของชาติเหล่านั้นได้รับการศึกษาที่โดยทั่วหน้า แต่สำหรับประเทศไทยนั้นจะมีก็แต่ผู้ที่มีฐานะดีเท่านั้นที่จะได้รับการศึกษาจนถึงระดับสูง ๆ ส่วนคนยากไร้โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในชนบทนั้นก็คือ ผู้ขาดโอกาสตลอดมา (นิกส์... วิกฤตหรือพัฒนา ?. 2534 : 16 - 17)

ถึงแม้ว่าไทยจะพยายามมุ่งไปสู่การเป็นชาติอุตสาหกรรมใหม่อยู่ต่อไปในขณะนี้ ก็ยังไม่มีสิ่งบอกเหตุอย่างชัดเจนใด ๆ เลยว่า ไทยกำลังจะเป็นประเทศที่พึ่งตนเองได้ด้วยอุตสาหกรรมอย่างแท้จริง ที่กล่าวเช่นนี้ก็สืบเนื่องมาจากว่า ภาคอุตสาหกรรมของประเทศที่ขยายตัวขึ้นมา โดยเฉพาะอุตสาหกรรมส่งออกที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งเป็นการแปรรูปวัตถุดิบ

ขั้นพื้นฐาน เพื่อส่งต่อออกไปให้กับผู้ผลิตในต่างประเทศแปรรูปต่อเป็นสินค้าสำเร็จรูป อีกส่วนหนึ่งนั้นเป็นการผลิตสินค้าสำเร็จรูปก็จริง แต่ก็เป็นการผลิตโดยที่ได้รับคำสั่งผลิตจากผู้ซื้อในต่างประเทศ ซึ่งรูปแบบและข้อกำหนดต่าง ๆ ของสินค้าได้ถูกกำหนดโดยผู้ซื้อ เมื่อผู้ซื้อไปแล้วก็นำไปจำหน่ายยังผู้บริโภคอีกต่อหนึ่ง มีส่วนน้อยมากที่จะเป็นผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นโดยผู้ผลิตในประเทศ เป็นผู้ออกแบบเองและนำออกจำหน่ายต่อผู้บริโภคในต่างประเทศด้วยตนเอง ดังนั้นกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในประเทศ ส่วนใหญ่เป็นการผลิตสินค้าที่ยังต้องไปพึ่งพาการตลาดของผู้อื่นนั่นคือ สินค้าที่ผลิตนั้นมิได้เป็นสินค้าของตนเองจริง ๆ หากแต่เป็นสินค้าของผู้อื่นและตลาดที่ขายของนั้นก็เป็นตลาดของผู้ที่สั่งของไปจากประเทศไทย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สินค้าอุตสาหกรรมที่เราผลิตกันอยู่ในขณะนี้ เป็นสินค้าที่ผู้อื่นสามารถผลิตได้อยู่แล้ว เพียงแต่ว่าการผลิตในประเทศไทยนั้นมีต้นทุนที่ต่ำกว่า โดยเฉพาะมีค่าแรงงานถูกเท่านั้น ซึ่งเมื่อโลกได้มีการพัฒนากันต่อ ๆไป ก็ย่อมจะมีประเทศโลกที่สามอื่น ๆ ก้าวเข้ามาสู่วงการอุตสาหกรรมอีก และก็คงจะเป็นการเข้ามาด้วยการเป็นผู้ผลิตที่ต้นทุนต่ำกว่าอีกเช่นกัน ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้นความได้เปรียบทางด้านเศรษฐกิจที่เรากำลังมีอยู่ก็คงจะค่อย ๆ หมดไป

อาจกล่าวได้ว่า หนทางสำหรับอุตสาหกรรมไทยที่จะสามารถก้าวขึ้นมาสู่ความเป็นตัวของตัวเองได้นั้น ขณะนี้ยังมีปัญหาอยู่ค่อนข้างมาก เพราะเรายังขาดปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง (Missing links) อยู่ 2 ประการคือ 1. งานวิจัย พัฒนาและวิศวกรรม (Research, development and engineering) อันเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดขีดความสามารถทางด้านเทคโนโลยี และ 2. ขีดความสามารถทางด้านการจัดการอุตสาหกรรม โดยที่การพัฒนาขีดความสามารถทั้ง 2 ด้านที่กล่าวมานี้ โดยธรรมชาติจะเกิดโดยการสะสมความรู้และประสบการณ์ขึ้นเรื่อย ๆ จนเกิดเป็นขีดความสามารถของประเทศขึ้นมา (ไมตรี วสันติวงศ์. 2532 : 20 - 22)

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า หนทางไปสู่การเป็นชาติอุตสาหกรรมใหม่ของไทยนั้นยังเต็มไปด้วยอุปสรรคขวากหนามนานัปการ แต่นี้มิใช่ปัญหาสำคัญ ปัญหาสำคัญก็คือว่าเราควรจะไปสู่การเป็นชาติอุตสาหกรรมใหม่หรือไม่ ซึ่งปัญหาหรือสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ในบรรดาประเทศอุตสาหกรรมทั้งเก่าและใหม่นั้นควรที่จะเป็นอุทธาหรณ์ที่ทำให้เราเกิดมีสติมีความยั้งคิดว่า เราควรจะปล่อยให้ปัญหาหรือสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ที่ได้เคยเกิดขึ้นแล้วในประเทศเหล่านั้นมาเกิดในประเทศไทยหรือไม่

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับการพัฒนา

การพัฒนาอุตสาหกรรมนั้นเกี่ยวข้องกับการกำเนิดขึ้นของเทคโนโลยีใหม่ ๆ และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีนั้นก็ติดตามมาด้วยการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม และระหว่างคนกับคน ดังเช่นเมื่อครั้งที่มนุษย์ยุคหินใหม่ได้ค้นพบเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการสร้างเครื่องมือประกอบอาชีพ และการสร้างที่พักอาศัย ก็ได้มีผลให้มนุษย์สมัยนั้นเคลื่อนย้ายออกจากถ้ำ มาพำนักอาศัยอยู่ตามหมู่บ้านอย่างเป็นการถาวร และทวีจำนวนประชากรขึ้นอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีนั้นจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ในสังคมติดตามมา ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลอันไม่พึงปรารถนาทางด้านจิตใจ หรืออาจก่อให้เกิดผลเสียต่อการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศน์ ดังนั้นการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีจึงมิใช่เป็นแต่เพียงการจัดแจงทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการทั้งหมดที่เกี่ยวกับระบบสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural system) ทั้งระบบด้วย (Adams. 1967)

ในระยะแรก ๆ ของ "การพัฒนา" ในยุคปัจจุบันนั้น ได้มีการพยายามนำเอาความรู้ทางเทคโนโลยีมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาอย่างเต็มที่ โดยจะเห็นได้ชัดจากคำปราศรัยของประธานาธิบดีแฮรี เอส ทรูแมน ที่ได้หยิบยกนำมากล่าวข้างต้นแล้วว่ารัฐบาลสหรัฐอเมริกาในขณะนั้นมีโครงการที่จะนำเอา "คลังแห่งความรู้ทางเทคโนโลยี" (Truman. 1949 : 477 - 478) ของประเทศสหรัฐอเมริกาไปช่วยพัฒนาอาณาบริเวณที่ยังอยู่ในสภาพ "ด้อยพัฒนา" ทั่วโลก ซึ่งต่อมาการพัฒนาที่เน้นการใช้เทคโนโลยีอันทันสมัยก็ได้ก่อให้เกิดปัญหามากมาย เป็นต้นว่า ก่อให้เกิดการล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติและการทำลายสภาพแวดล้อมหรือการก่อให้เกิดมลภาวะต่าง ๆ ที่เป็นอันตรายร้ายแรงต่อสุขภาพและโดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า "ภาวะเรือนกระจก" (Greenhouse effect) ที่ยังผลให้โอโซน ซึ่งเปรียบเสมือนฉนวนกันความร้อนจากแสงอาทิตย์ให้โลกถูกทำลายลงไปทุกวัน ทำให้โลกร้อนขึ้นทุกขณะ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้น้ำแข็งที่ขั้วโลกละลายและเกิดน้ำท่วมในหลาย ๆ อาณาบริเวณของโลก และจะทำให้มนุษย์ตลอดจนสิ่งมีชีวิตทั้งมวลบนผืนพิภพนี้ดำรงชีวิตอยู่อย่างยากลำบากมากขึ้น โดยเฉพาะประเทศไทยจะต้องเป็นหนึ่งในสิบของประเทศที่ได้รับผลกระทบจากภาวะน้ำท่วมรุนแรงเพราะอยู่ในพื้นที่ต่ำริมฝั่งทะเล ผลของการพัฒนาในแนวทางนี้จะเจ็บปวดและก่อให้เกิดความหายนะเป็นอย่างมาก เทคโนโลยีอาจจะไม่สามารถเผชิญกับการ

ขาดแคลนวัตถุดิบสำคัญ ๆ เป็นจำนวนมากในเวลาเดียวกันได้นานนัก ด้วยการพังทลายของดิน ด้วยแมลงศัตรูพืชที่ดูเหมือนว่าไม่อาจจะทำลายได้ หรือด้วยปริมาณที่อยู่ในระดับวิกฤตของสารพิษที่ตกค้างอยู่ในสิ่งมีชีวิตจากการแพร่กระจายของสารเคมีและสารสังเคราะห์ใหม่ ๆ ผลที่ติดตามมานั้นอาจจะเป็นความพินาศทั่วโลกที่ไม่อาจจะแก้ไขกลับคืนดีได้ (Mishan. 1985 : 390)

นอกจากนี้ เทคโนโลยีตลอดจนวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่ได้รับการถ่ายทอดไปสู่ประเทศ "ด้อยพัฒนา" ทั้งหลายนั้นยังเป็นเหมือนกับ "ร่างที่แปลกปลอม" (Foreign body) ที่ก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านจากวัฒนธรรมประเพณีหรืออารยธรรมที่มีมานานหลายร้อยหลายพันปีของชาติเหล่านั้นอีกด้วย (Plum. 1974 : 125 - 126)

เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ที่มีการแบ่งงานกันทำนั้นได้นำไปสู่ความขัดแย้งกันระหว่างผลประโยชน์ของปัจเจกชนและผลประโยชน์ของชุมชน และทำให้มนุษย์เกิด "ความแปลกแยก" (Alienation) ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ คาร์ล มาร์กซ์ ได้กล่าวไว้ว่า "การกระทำของมนุษย์เองได้กลายเป็นพลังแปลกแยกซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อเขา พลังดังกล่าวนี้ได้ทำให้เขาตกเป็นทาสแทนที่เขาจะเป็นผู้ควบคุมบังคับมัน" (Plum. 1974 : 124 ; citing Karl Marx and Friedrich Engels. 1970 : 53) มาร์กซ์กล่าวด้วยว่า ผู้ที่ได้รับผลกระทบในทางลบจากการแบ่งงานกันทำมากที่สุดก่อนคนอื่นใดก็คือ คนงานตามโรงงานต่าง ๆ นั่นเอง เขาเห็นว่ากระบวนการดังกล่าวนั้นมิได้ก่อให้เกิดผลร้ายต่อปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่เป็นผลร้ายต่อทั้งชาติเลยทีเดียว เนื่องจากการที่คนงานต้องถูกกำหนดให้ทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งแบบแบ่งเป็นส่วน ๆ จากงานทั้งหมดนั้น ทำให้เขาไม่เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในผลงานของเขา เกิดความรู้สึกท้อแท้เบื่อหน่าย และทำงานไปวัน ๆ อย่างซังกระตาย เกิดความรู้สึกแปลกแยกทั้งต่อตนเองและผู้อื่น (Plum. 1974 : 124 - 128 ; citing Karl Marx and Friedrich Engels. 1970 : 54 - 56)

ประเทศ "ด้อยพัฒนา" ในปัจจุบันได้ตกอยู่ในรูปแบบใหม่ของอาณานิคมทางด้านเศรษฐกิจความช่วยเหลือ และการถ่ายทอดเทคโนโลยี โดยเฉพาะในเรื่องเทคโนโลยีนั้น ประเทศด้อยพัฒนาต้องพึ่งพาเทคโนโลยีจากชาติที่พัฒนาแล้ว และเกิดปัญหาที่จะต้องเลือกเทคโนโลยีที่ชาติที่พัฒนาแล้วเป็นผู้ครอบงำหรือชี้นำให้ใช้ นั่นคือ เทคโนโลยีการผลิตแบบเน้นทุน (Capital intensive) ซึ่งจะมีผลต่อให้เกิดการว่างงาน เนื่องจากประเทศด้อยพัฒนามีแรงงานที่ว่างงานอยู่มาก (สุชาติ ผิวงาม และไกรคุง อนัคฆกุล. 2527 : 80)

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์แบบตะวันตกที่มองอะไรแยกส่วนกันนั้นได้นำไปสู่ความรุนแรงและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ของโลกในปัจจุบันนี้ (Capra. 1987) ประเทศที่พัฒนาทางด้านเทคโนโลยีแล้วอย่างสูงกำลังประสบปัญหาต่าง ๆนานัปการ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรม (พระเทพเวที. 2532 : 26) ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่สามารถก่อให้เกิดคุณค่าแห่งความอ่อนโยนละเมียดละมัย และความรัก ความเมตตากรุณาในมวลมนุษย์ได้ อีกทั้งไม่สามารถจำแนกแยกแยะระหว่างความยุติธรรม และความอยุติธรรม ความดีและความชั่ว มรรคและผลได้ (Bronowski. 1965 : XI - XIV) นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยียังทำให้มนุษย์ที่ไม่มี "...ความสำนึกในความหมายที่แท้จริง และขอบเขตของเทคโนโลยี และมีความทุกข์ได้ง่าย เนื่องจากถูกทำให้เคยชินกับความสะดวกสบาย และการตอบสนองสิ่งเร้าต่าง ๆ พอขาดเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกก็จะเดือดร้อน กระวนกระวาย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เทคโนโลยีได้เลื่อนขีดระดับของการที่จะเป็นสุขของมนุษย์ให้สูงขึ้นไป และเมื่อเลื่อนขึ้นขีดระดับของการที่จะเป็นสุขได้นั้นขึ้นไประยะหนึ่งแล้วก็จะเกิดความชินชา และต้องเลื่อนขีดระดับขึ้นไปอีกเรื่อย ๆ ตามกิเลส ตัณหาของมนุษย์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ที่ร้ายกว่านั้นก็ ยิ่งเทคโนโลยีมีความสลับซับซ้อนมีประสิทธิภาพมากขึ้นเพียงใด ก็อาจจะเกิดอุบัติเหตุทางเทคโนโลยีได้อย่างรุนแรงมากขึ้นเพียงนั้น (พระเทพเวที. 2532 : 26 - 28)

เทคโนโลยีระดับสูงที่ในปัจจุบันนี้อยู่ในกำมือของคนเพียงไม่กี่คน อาจก่อให้เกิดผลร้ายแรงอย่างเหลือคณานับ เช่นเทคโนโลยีทางด้านปรมาณูนั้นสามารถที่จะทำลายชีวิตทั้งมนุษย์ สัตว์ และพืชที่วิวัฒนาการมานับล้าน ๆ ปี ให้อันตรธานไปได้เพียงชั่วพริบตาเดียว สิ่งมีชีวิตที่เหลือรอดอยู่ก็อาจจะดำรงชีวิตอยู่ต่อไปไม่ได้เนื่องจากละอองกัมมันตรังสีและขี้เถ้าอาจจะปกคลุมทั้งโลกนี้ไว้ มนุษย์ต้องจ่ายเพื่อความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้วยราคาที่แพงมาก เทคโนโลยีที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมานั้นบ่อยครั้งได้ทำลายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เป็นต้นว่า "เทคโนโลยีกดปุ่ม" ได้แย่งงานของมนุษย์ จะไปซื้อของก็เพียงแต่กดปุ่ม ไม่ต้องพูดจาทักทายผู้ใด แพทย์ใช้เครื่องคอมพิวเตอร์วิเคราะห์โรค พยาบาลแทบจะไม่ต้องอยู่เฝ้าเตียงคนไข้ จะไปหาคนไข้ก็ต่อเมื่อเครื่องวัดต่าง ๆ ส่งสัญญาณบ่งบอกว่าอาการกำเริบขึ้นแล้วเท่านั้น วลีที่ว่า "ธุระไม่ใช่" กลายเป็นวลีที่ฮิตติดปากคนตะวันตก ด้วยเหตุนี้ "...การที่อาชญากรรมและความรุนแรงตามท้องถนนในประเทศตะวันตกเพิ่มขึ้นอย่างชนิดไม่เคยเป็น

มาก่อนในระยะสามสิบกว่าปีที่ผ่านมานี้อาจจะย้อนรอยหาสาเหตุไปได้ที่นวัตกรรมทางเทคโนโลยี..." (Mishan. 891 - 897)

เจ จี คราวเธอร์ (J. G. Crowther) ผู้แต่งหนังสือเรื่อง Science Unfolds the Future ได้เตือนถึงภัยจากสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นว่า สิ่งประดิษฐ์ที่อยู่ในกำมือคนเพียงไม่กี่คน ถ้าไม่สามารถควบคุมได้จะก่อให้เกิดมหันตภัยแก่คนทั่วไปได้อย่างมากมาย เขากล่าวด้วยว่า มนุษย์จะต้องเป็นนายเหนือสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมา และสิ่งนั้นจะต้องสร้างเสริมศักดิ์ศรีและสวัสดิภาพให้แก่มนุษย์ ตลอดจนเป็นสิ่งที่มิได้มุ่งสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ของคนส่วนน้อย แต่เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ชาติทั้งมวล (Crowther. 1955 : 170 - 171)

ด้วยเหตุนี้ การที่มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณภาพและอย่างสมศักดิ์ศรีแห่ง ความเป็นมนุษย์ก็จะต้องอาศัยสิ่งอื่นเข้าช่วย "...และสิ่งนั้นก็มีผู้เรียกว่า "ธรรมโมโลยี" อันเป็นจุดร่วมระหว่างธรรมะและเทคโนโลยีนั่นเอง ธรรมโมโลยีดังกล่าวนี้เป็นกฎธรรมชาติของความพอดี ความสมดุล ความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างแท้จริง" (รำพึง พฤทธิประภา. 2536 : 34)

ในปัจจุบัน เทคโนโลยีส่วนใหญ่ที่นำมาใช้ในประเทศไทยมิได้เป็น "ธรรมโมโลยี" ดังกล่าวข้างต้น แต่เป็นเทคโนโลยีที่ส่งเสริมกิเลสตัณหาของมนุษย์ และเป็นเทคโนโลยีที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนส่วนน้อย กล่าวคือ เป็นเทคโนโลยีที่มุ่งสร้างผลกำไรให้นายทุนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ โดยเน้นทุน (Capital intensive) มากกว่าเน้นเรื่องแรงงาน (Labour intensive) อีกทั้งไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมหรือมลภาวะต่าง ๆ นอกจากนั้นในการนำเทคโนโลยีเข้ามาสร้างความเจริญทางวัตถุนั้น บ่อยครั้งได้สร้างความเดือดร้อนให้ประชาชนมากมายอีกด้วย เช่น โรงงานไฟฟ้าลิกไนต์ที่แม่เมาะ ได้ก่อความเสียหายอย่างร้ายแรงให้แก่ชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงทั้งในด้านสุขภาพ พืชผล และที่พักอาศัย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผู้เสนอให้สร้างสิ่งที่อาจจะส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมหรือก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประเทศไทยตลอดจนประเทศใกล้เคียงได้อย่างมากมายมหาศาล เช่น การเสนอให้สร้างโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ เพื่อสนองความต้องการกระแสไฟฟ้าที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากการที่มีการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมอย่างขนานใหญ่ในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้เทคโนโลยีจะก่อให้เกิดผลร้ายต่อมนุษย์ชาติอย่างมากมายมหาศาลเพียงใดก็ตาม เราก็ไม่ควรหวาดระแวงเทคโนโลยีจนเกินไป หรือเป็นโรคกลัวเทคโนโลยีจนขึ้นสมองที่เรียกว่า "เทคโนโฟเบีย" การกลัวเทคโนโลยีโดยปราศจากเหตุผลหรือ

โดยปราศจากข่าวสารข้อมูลที่ถูกต้อง โดยเฉพาะกลัวเทคโนโลยีใหม่ๆ นั้น อาจจะนำไปสู่การต่อต้านอย่างเปิดเผยและรุนแรงจนเกิดความเสียหายต่อประเทศชาติขึ้นมาได้ (เย็นใจ เลาหวณิช. 2529 : 49)

การเลือกใช้เทคโนโลยีมีผลกระทบต่อกระบวนการพัฒนาทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ความเข้าใจอย่างถูกต้องถึงบทบาทที่จำเป็นของเทคโนโลยีในการพัฒนา รวมทั้งมโนคติเรื่องเทคโนโลยีที่เหมาะสมนั้น เป็นสิ่งสำคัญก่อนอื่นใดและเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของการที่จะบรรลุผลสำเร็จในทางปฏิบัติของเป้าหมายในการพัฒนา เทคโนโลยีอันทันสมัยในประเทศที่พัฒนาแล้ว อาจจะไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในประเทศที่กำลังพัฒนา เช่นประเทศไทยได้ จึงต้องมีการปรับแปลงเทคโนโลยีให้เหมาะสมกับสภาวการณ์และวัตถุประสงค์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศนั้นๆ (โกวิท วัลลภาพันธุ์. 2529 : 10 - 19)

เทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนานั้นควรเป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับอุตสาหกรรมและธุรกิจขนาดย่อมที่ต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก อย่างเช่นในกรณีของอินเดียสมัยมหาตมะ คานธี ที่สนับสนุนส่งเสริม "การผลิตโดยมหาชน" และการเลือกใช้เทคโนโลยีการเกษตรที่ประสานสอดคล้องกับธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดย่อม(วิรัชฎ์ คงคะจันทร์. 2526 : 596 - 600) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เทคโนโลยีที่เหมาะสมมิได้มุ่งเน้นถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่เน้นการพัฒนาหรือการใช้ทรัพยากรมนุษย์ เน้นขนาดของกิจการที่ไม่ใหญ่โตจนเกินไป ประหยัดทุนและทรัพยากรธรรมชาติ มีการจ้างงานและใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นสูง สามารถพึ่งตนเองได้ ตลอดจนไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และสนองความต้องการของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน (สันทัด โรจนสุนทร. 2529 : 23 - 34 ; วิบูลย์ แช่มชื่น. 2532 : 57 - 59 ; Hacker and Barden. 1987 : 384)

อาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดเรื่องเทคโนโลยีที่เหมาะสม เป็นผลมาจากการที่ตระหนักว่าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น แต่ก็ยังมิใช่เงื่อนไขที่เพียงพอสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งทางที่ถูกที่ควรแล้ว การพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องมุ่งเน้นไปที่การยกระดับมาตรฐาน การดำรงชีพของประชาชนส่วนใหญ่ในชาติ ซึ่งสิ่งนี้จะสำเร็จลุล่วงไปได้ก็ด้วยการเพิ่มการจ้างงาน และการผลิตของประชาชน โดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมที่มีการลงทุนทั้งในด้านทรัพยากรที่เป็นมนุษย์และทรัพยากรที่มิใช่มนุษย์

ลี และฮาร์มสตันกล่าวว่า แนวความคิดเรื่องเทคโนโลยีที่เหมาะสมส่วนใหญ่พัฒนามาจากมโนคติในเรื่องดังกล่าวของชูมากเกอร์ ซึ่งเตือนให้สังวรณ์ว่ามนุษย์ได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการทำลายทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดด้วยเทคโนโลยีที่มีพลานุภาพสูง ในหลาย ๆ ส่วนของโลก คนจนก็ยิ่งจนมากขึ้นและกระบวนการให้ความช่วยเหลือและการพัฒนาของต่างประเทศบ่อยครั้งดูเหมือนว่าจะนำมาซึ่งความยากจนข้นแค้นที่หนักข้อยิ่งขึ้นของพวกเขา และสาเหตุสำคัญในเรื่องดังกล่าวตามแนวความคิดของชูมากเกอร์ก็คือ "ผลด้านลบ" ของเทคโนโลยีระดับสูงที่ชาติที่พัฒนาแล้วนำไปใช้ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมในชาติที่กำลังพัฒนานั่นเอง สรุปแล้วการที่มีผู้คนเป็นจำนวนมาก หันมาให้ความสนใจในเทคโนโลยีที่เหมาะสมในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมานี้นั้นเป็นสะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักว่าการย้ำถึงอุตสาหกรรมที่เน้นการใช้ทุนมาก ๆ นั้นมิใช่คำตอบปัญหาการพัฒนาไปเสียทั้งหมด แต่จะต้องเน้นหรือคำนึงถึงประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและผลกระทบต่อการจ้างงานด้วย โดยพิจารณาใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชาติหรือท้องถิ่นนั้น ๆ (Lee and Harmston. 1986 : 219 - 230)

ในปัจจุบันนี้มีผู้กล่าวถึงเทคโนโลยีที่เหมาะสมกันมาก และได้มีการเสนอแนะความคิดที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ในลักษณะต่าง ๆ กันไป เช่น เทคโนโลยีประหยัดทุนหรือเทคโนโลยีที่ใช้ทุนน้อย (Capital - Saving Technology or Light - Capital Technology) ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่ลงทุนน้อยในการสร้างงาน เช่นการสร้างถนน คูคลองต่าง ๆ โดยเน้นวิธีการใช้แรงงานมนุษย์ (Labour - Intensive Methods) เทคโนโลยีชุมชน (Community Technology) ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่มีขนาดเล็ก ซึ่งไม่ต้องการสาธารณูปโภครองรับที่ยุ่งยาก ซับซ้อน และเหมาะสมกับชุมชนเมืองเล็ก ๆ หรือชุมชนชนบท เทคโนโลยีที่พิทักษ์สิ่งแวดล้อมและเหมาะสม (Environmentally Sound and Appropriate Technology) ซึ่งเป็นเทคโนโลยี่ที่ปรับเข้ากับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจของท้องถิ่นได้อย่างพอเหมาะพอควร และใช้ทรัพยากรที่ทดแทนได้ (Renewable resources) มากกว่าทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป (Non - renewable resources) เทคโนโลยีระดับกลาง (Intermediate Technology) ซึ่งเป็นเทคโนโลยีแบบพบกันครึ่งทางระหว่างเทคโนโลยีแบบพื้นบ้าน (Traditional Technology) และเทคโนโลยีสมัยใหม่ (Modern Technology) มโนคติ (Concept) เรื่องเทคโนโลยีระดับกลางนั้น พัฒนาจากแนวความคิดของ อี เอฟ ชูมากเกอร์ (E. F. Schumacher) ผู้เขียนหนังสือแพร่หลายมากที่สุดเล่มหนึ่ง ชื่อ Small is Beautiful เทคโนโลยีชนิดอ่อน (Soft Technology) ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่สามารถปรับ

เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและสังคมของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ใช้ทรัพยากรที่ทดแทนได้มากกว่าทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป และยังความเสียหายน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ต่อระบบนิเวศน์ และเทคโนโลยีหมู่บ้าน (Village Technology) ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่มีเป้าหมายเบื้องต้นที่จะสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบทในประเทศกำลังพัฒนา เช่น ระบบเก็บสำรองอาหารในฟาร์มขนาดเล็ก เป็นต้น (Lee and Harmston. 1985 : Hacker and Barden. 1987)

เทคโนโลยีเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม และวิวัฒนาการเทคโนโลยีนั้น ถูกตัดสินหรือถูกกำหนดโดยการยอมรับจากสังคม และความพึงปรารถนาทางวัฒนธรรม มากกว่าความเป็นไปได้ทางเทคนิค กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เทคโนโลยีดำเนินไปในทิศทางที่สังคมต้องการ ถึงแม้เทคโนโลยีนั้น จะมีประสิทธิภาพดี ล้ำยุคล้ำสมัย แต่สังคมต่อต้านไม่ยอมรับ เทคโนโลยีนั้นๆ ก็ไม่อาจนำไปใช้หรือดำรงอยู่ในสังคมนั้นได้

เทคโนโลยีที่ทางราชการนำไปยัดเยียดให้ชาวบ้านในชนบทนั้นมักไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากผู้คนในชนบทเหล่านั้น เพราะเป็นเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพฐานะความเป็นอยู่และค่านิยมของชาวบ้านซึ่งมีค่านิยมแบบ "สัมฤทธิ์คติ" (Pragmatism) เนื่องจากวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทต้องอยู่ท่ามกลางความไม่แน่นอนต่างๆ นับตั้งแต่เรื่องดินฟ้าอากาศไปจนถึงราคาผลผลิตทางการเกษตร จึงไม่ยอมถูกโน้มน้าวให้ยอมรับสิ่งใดๆ ง่ายๆ จนกว่าจะเห็นว่าสิ่งนั้นนำไปสู่ผลดีในทางปฏิบัติเสียก่อน (สิงห์ทอง มหาดไทย (นามแฝง). 2529 : 66 - 69)

สำหรับประเทศไทยนั้น ในระยะสองสามทศวรรษที่ผ่านนี้ ความตื่นตัวในเรื่องผลกระทบของเทคโนโลยีมีต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมได้ทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว และได้มีการรณรงค์เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นทุกขณะ ซึ่งความตื่นตัวและการรณรงค์ดังกล่าว อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติทางเทคโนโลยีและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ดำเนินไปอย่างที่สังเกตเห็นได้ไม่ง่ายนัก โดยสังคมหรือสถาบันและปัจเจกชนที่มีความห่วงใยเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการปฏิวัติดังกล่าวดำเนินอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่เหมือนการปฏิวัติทางการเมืองหรือการยึดอำนาจของทหาร แต่การปฏิวัติดังกล่าวก็เป็นการปฏิวัติที่ไม่อาจมองข้าม เพราะเป็นการปฏิวัติที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลง หรือท้าทายระเบียบที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันอย่างซึมลึก และโดยแทบไม่รู้ตัว

การปฏิวัติทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีเหล่านี้มักจะมีผลอย่างลึกซึ้งต่อสังคมและสถาบันสำคัญต่าง ๆ ในสังคม ก่อให้เกิดการรณรงค์ต่อต้านผลกระทบในทางลบที่เกิดจากการใช้เทคโนโลยีอย่างไม่เหมาะสมกันอย่างแพร่หลาย เช่น ขบวนการพิทักษ์ระบบนิเวศน์หรือสิ่งแวดล้อม ขบวนการคุ้มครองผู้บริโภค โดยเฉพาะผู้ใช้ยาหรือผู้ใช้รถยนต์ เป็นอาทิ หนังสือ Small is Beautiful ของ ชูมากเกอร์ ก็เป็นหนังสือที่มีกระแสแห่งการปฏิวัติดังกล่าว กระแสดังกล่าวมุ่งที่จะให้มีการปฏิวัติหรือทบทวนบทบาทของเทคโนโลยีเสียใหม่ สิ่งที่ผู้คนในขบวนการปฏิวัติดังกล่าวนี้กล่าวหรือพยายามที่จะกล่าวว่า วิวัฒนาการทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและอุตสาหกรรมในระยะกว่าหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมานี้ ได้ผลักดันมนุษยชาติไปในทิศทางผิดและเป็นอันตราย และจะต้องมีการดำเนินไปสู่ทิศทางใหม่

การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี หรือการพัฒนาขีดความสามารถทางเทคโนโลยี จนกระทั่งสามารถนำมาใช้เลี้ยงตนเองได้เป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งเท่าที่ผ่านมา ประเทศไทยประสบปัญหาจากการที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศทั้งหมดหรือเกือบจะทั้งหมดมาก (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. 2529 : 12 - 22) ในเรื่องนี้ รัฐบาลและเอกชนควรที่จะสนับสนุนส่งเสริมการวิจัยและการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองดังกล่าวนี้ ซึ่งการพึ่งตนเองนั้นนับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทั้งปวง ประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา เช่น อิสราเอล ไต้หวัน จีน ก็มีหลักการพึ่งตนเองเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานทั้งสิ้น (เย็นใจ เลาหวนิช. 2530 : 49 - 56)

อย่างไรก็ตาม มิใช่ว่าเราจะต้องตั้งป้อมไม่ยอมรับเทคโนโลยีจากต่างประเทศเอาเสียเลย ซึ่งถ้าจะทำเช่นนั้นก็คงทำไม่ได้ในสภาพการณ์ของโลกยุคปัจจุบันที่มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างรวดเร็วนี้ รัฐบาลจึงน่าที่จะได้มีการจัดตั้งศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีที่จะเป็นหน่วยงานของรัฐบาลในการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากต่างประเทศที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ ซึ่งหน่วยงานเช่นว่านี้อาจจะเป็นหน่วยงานที่ทุก ๆ ฝ่ายให้ความร่วมมือ ผู้ผลิตก็อาจจะยินดีให้ข่าวสารข้อมูลทางเทคนิคแก่ศูนย์นี้มากกว่าคู่แข่ง สถาบันหรือหน่วยงานต่างประเทศที่จะเผยแพร่หรือถ่ายทอดเทคโนโลยีมายังประเทศไทยก็จะมีองค์กรรองรับ (วิเชียร ตีรสุภาพกุล. 2526 : 408 - 411) แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ศูนย์ดังกล่าวจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบรวดเร็วว่าจะทำอย่างไร จึงจะรับหรือถ่ายทอดเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม ประหยัด และรวดเร็วทันการณ์ (ทำนุ วะสีนนท์. 2527 : 11) เพื่อจะส่งผลในการเพิ่มสมรรถภาพการผลิตที่สามารถแข่งขัน

ในตลาดได้ (ณรงค์ รัตนะ. 2527 : 36) ทั้งนี้ทั้งนั้นจะต้องไม่ลืมประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทที่ควรจะได้รับประโยชน์จากการถ่ายทอดเทคโนโลยีนี้ด้วย โดยรัฐบาลควรส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างกันภายในประเทศ โดยการใช้มาตรการทั้งทางด้านการศึกษาอบรมและทางด้านภาษีอากร เป็นต้น (ธำรง ช่อไม้ทอง. 2530 : 304 - 337)

การศึกษามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการนำเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาพัฒนาประเทศ (อาทิตย์ อุไรรัตน์. 2526 : 23) จึงควรจะมีการสอนและการเผยแพร่เทคโนโลยีที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันทั้งในและนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งเทคโนโลยีที่เป็นเรื่องของอาชีพด้วย ซึ่งในการนี้จะต้องเน้นให้ผู้เรียนมีวิจารณญาณ มีสุนทรียะ และคุณสมบัติอื่น ๆ อันพึงปรารถนาของสังคมและประเทศชาติอีกด้วย (พิศาล สร้อยธุหร่ำ. 2529 : 2 - 6) ซึ่งการศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทยตลอดเวลาที่ผ่านมาส่วนใหญ่นั้นเป็นความพยายามที่จะตามความเจริญของตะวันตกอย่างไม่มีสติยั้งคิด ทำให้ไทยตกเป็น "อาณานิคมทางสติปัญญา" ของชาติตะวันตก ในทางที่ถูกที่ควรนั้นเราควรที่จะปลูกฝังเจตคติตามแนวปรัชญาตะวันออกที่เห็นมนุษย์มีความสัมพันธ์กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ แทนเจตคติตามแนวปรัชญาตะวันตกที่เห็นว่ามนุษย์จะต้องต่อสู้เอาชนะและใช้งานธรรมชาติโดยทุกวิถีทาง ซึ่งเจตคติดังกล่าว ก่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่นำไปสู่การทำงายธรรมชาติและสภาพแวดล้อมดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นมิได้หมายความว่าเราไม่ควรรับวิทยาการทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีจากตะวันตกเข้ามาใช้ในประเทศของเรา อันที่จริงแล้วเราจะต้องรู้วิทยาการดังกล่าวจากตะวันตก แต่ควรนำมาปรับปรุงใช้งานให้เหมาะสมกับสภาพในประเทศของเรา (ระวี ภาวิไล. 2529 : 64 - 70)

ในช่วงสามทศวรรษแห่งการพัฒนาประเทศตามแบบอย่างตะวันตกที่ผ่านนี้ ได้มีการนำเอาเทคโนโลยีที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติเข้ามา ซึ่งในทางที่ถูกที่ควรแล้ว ควรจะมุ่งเน้นการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ตลอดจนไม่ทำลายสิ่งที่ดีงามในวัฒนธรรมของเรา ซึ่งในการนี้ จะต้องมีการปฏิรูปการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเสียใหม่ ให้มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อปวงชน ซึ่งการที่จะทำเช่นนี้ได้นั้น "...อาจจะต้องลืมถึงระบบ และวิธีการที่เราทำในโรงเรียนเลย" (สิปปนนท์ เกตุทัต. 2527 : 5 - 18)

ในการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น จะต้องปลูกฝังให้ผู้เรียนมี "เทคโนโลยีทางความคิด" ที่ถูกต้อง หรือเกิดการรู้จริงรู้สึกซึ้งถึงส่วนแท้ ไม่รู้อย่างชนิดที่คิดยึดอยู่เพียงส่วนที่เป็นรูปแบบ ซึ่งถ้ารู้ผิด ๆ เช่นนั้น ย่อมจะเกิดวิธีการ "ยัดเยียดสิ่งที่ตนคิดว่าเหมาะสม" อันเป็นอุปสรรคของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเหมาะสมที่แท้จริง และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศอย่างสำคัญ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การติดยึดในรูปแบบที่เล็งเห็นว่า สิ่งที่มีราคาแพงมีความสลับซับซ้อนของกลไกทางวัตถุเป็นความโก้หรูทันสมัย และเห็นว่าสิ่งที่มีลักษณะตรงกันข้ามล้าสมัยนั้น ได้นำไปสู่

> ...การละเลยในการเรียนรู้การเพียรพยายามเข้าถึงพื้นฐานอันแท้จริงของความเจริญทางเทคโนโลยี ซึ่งควรได้รับการสร้างหรือพัฒนาให้มีรูปแบบที่เหมาะสมกับพื้นฐานวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของเราเอง ยิ่งกว่านั้นเมื่อตกอยู่ในสภาพ "ผู้นิยมรูปแบบ ติดรูปแบบ" วัตถุที่ผลิตจากแหล่งอื่นก็ตกอยู่ในสภาพ "เป็นเพียงผู้ใช้" หรือกล่าวให้ชัดเจนก็คือ ตกเป็นเหยื่อทางเศรษฐกิจฝ่ายเดียว...ความยากจนเป็นหนี้เป็นสินของคนส่วนใหญ่ก็จะยิ่งขยายขอบเขตมากยิ่งขึ้นอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้
>
> (ระพี สาคริก. 2528 : 1 - 8)

ในยุคสังคมข่าวสารข้อมูลเช่นในปัจจุบันนี้ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้ทำให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ สามารถเผยแพร่ไปได้อย่างรวดเร็ว และกว้างขวางในปริมาณมาก ถึงทำให้เกิดปัญหาว่าคนที่พัฒนาปัญญาไม่ทันก็จะยิ่งมีความสับสนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ได้รับข่าวสารข้อมูลมาก แต่ไม่มีความชัดเจนในสิ่งที่ได้รู้ได้เห็นเหล่านั้น หรือไม่อาจจำแนก แยกแยะข่าวสารข้อมูลเหล่านั้นได้อย่างถูกต้อง เพื่อที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกยุคนี้ได้อย่างมีประโยชน์และเป็นปกติสุข (พระเทพเวที. 46 - 52) และข้อสำคัญก็คือ จะต้องมุ่งทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในตนเองและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และมีความรักและความปรารถนาดีต่อกันและกันหามิเช่นนั้นแล้ว ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้รับหรือมีอยู่นั้นก็จะไม่แตกต่างอะไรไปจากยาพิษที่บั่นทอนมนุษยชาติลงไปทุกวัน (ประกอบ คุปรัตน์. 2531 : 209 - 232)

จึงอาจกล่าวได้ว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นสิ่งที่มีคุณอนันต์ แต่ก็อาจก่อให้เกิดโทษอย่างมหันต์ ถ้าผู้ใช้ผลผลิตจากความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่รู้จักพิจารณา

ไตร่ตรอง หรือมีความประมาทเลินเล่อ ไม่เลือกใช้สิ่งเหล่านี้อย่างเหมาะสม ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาประเทศทั้งหลายจึงควรที่จะมีวิจารณญาณที่จะเลือกใช้ความรู้ หรือผลผลิตทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ในสังคมไทย โดยเฉพาะให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของเขา ตลอดจนสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อม ซึ่งในการนี้จะต้องใช้การศึกษาทุกรูปแบบช่วยปลูกฝังความรู้ความเข้าใจหรือการมีวิจารณญาณที่ดีเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อที่การพัฒนาประเทศจะได้ดำเนินไปในแนวทางที่สามารถพึ่งตนเองได้ และคนส่วนใหญ่ของประเทศสามารถได้รับประโยชน์จากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับเขาและชุมชนของเขาสืบไป

ทางเลือกใหม่ ๆ ในการพัฒนา

การพัฒนาประเทศไทยเน้นแต่ด้านเศรษฐกิจตลอดจนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้น อาจก่อให้เกิดปัญหาเหมือนกับที่หลาย ๆ ประเทศประสบมาแล้ว (ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2534) ซึ่งขณะนี้ประเทศไทยที่มีการพัฒนาประเทศตามแบบอย่างตะวันตกที่มีการเน้นด้านดังกล่าวมากเป็นพิเศษก็กำลังประสบปัญหาต่าง ๆ มากมายทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมือง

ในปัจจุบันประเทศไทยมีความเจริญทางวัตถุเพิ่มขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก มีตึกระฟ้าไม่น้อยหน้าต่างประเทศ มีโรงงานเพิ่มขึ้นราวดอกเห็ด มีสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ทันสมัยและสะดวกสบายมากขึ้น แต่การที่จะกล่าวว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วเพราะสิ่งเหล่านี้ ก็ออกจะเป็นข้อสรุปที่หยาบเกินไป (โครงการเขื่อนน้ำโจน : ควรพิจารณาอย่างรอบด้าน. 2530 : 104) เนื่องจากว่า ถึงแม้เราจะมีความเจริญทางวัตถุเพิ่มขึ้นมากก็จริง แต่ก็ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ติดตามมานานัปการ เนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมานั้นมุ่งสร้างแต่ความเจริญทางด้านวัตถุ แต่ละเลยความเจริญด้านจิตใจ ความฟุ้งเฟ้อ ความอยากได้ใคร่ดีทางด้านวัตถุเป็นตัวการบั่นทอนจิตใจให้เสื่อมลง จะเห็นได้ว่าในชุมชนที่มีการพัฒนาทางด้านวัตถุมาก ๆ ซึ่งแต่เดิมคนในชุมชนนั้นอาจจะมีพื้นฐานทางด้านจิตใจที่ดี แต่เมื่อมีการพัฒนาแล้วสภาพจิตใจของคนในชุมชนนั้น ๆ ก็มักจะเปลี่ยนไป ศีลธรรมเสื่อม การนับถือศาสนาอย่างจริงจังลดน้อยลงไป (ไพโรจน์ สุจินดา. 2528 : 29) จิตใจของคนไทยส่วนใหญ่ซึ่งแต่เดิมมีความมักน้อย ชอบความเรียบง่าย ความพอดี เต็มไปด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความสามัคคี ก็เปลี่ยนไป

ในทางเสื่อมลงอย่างมาก ทุกวันนี้คนส่วนใหญ่เคารพบูชาวัตถุ เห็นเงินเป็นพระเจ้า และพยายามไขว่คว้าหาสิ่งนี้ทุกวิถีทาง คนที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัตถุนิยมเหล่านี้มักจะมองอะไรเป็นสินค้า เป็นเงินเป็นทองไปหมด แม้แต่ลูกสาวของตนเอง ซึ่งมีแม่บางคนถึงกับนำลูกออกไปเตร็ดเตร่ค้าประเวณี และหาแขกให้ลูกเอง (ครูข้างถนน (พัฒน์พงศ์) กับปัญหาโสเภณีเด็ก - เอดส์. 2536 : 14) ซึ่งถ้าลูกสาวซึ่งบางคนอายุเพียงสิบกว่าขวบไม่ยอมก็บังคับทุบตี (แฉแม่ขายลูก ขายตัวมาก่อน. 2536 : 1 -2) ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของผู้คนในสังคมทุกวันนี้หดหายไป คำว่า "ธุระไม่ใช่" เริ่มเป็นคำที่เป็นคติประจำใจของคนเป็นจำนวนมาก "...ฐานความสัมพันธ์ที่อยู่กับคนของคนไทยวันนี้ลดลง กลับมีฐานความสัมพันธ์อยู่ที่วัตถุและเงินตรา..." (คณะนักบวชหญิงสัมผัสความจริงหญิงชนบท. 2530 : 74)

จึงกล่าวได้ว่า การมุ่งพัฒนาวัตถุอย่างที่ได้กระทำมาแล้วในประเทศของเรานั้นรังแต่จะก่อให้เกิดปัญหามากขึ้น "...จุดที่เราได้ละเลยมาเป็นเวลานานก็คือการพิจารณาคุณภาพของคนให้มีความรู้ความสามารถ มีจริยธรรม ตลอดจนจิตสำนึกต่อตนเองและสังคมในฐานะเป็นพลเมืองของประเทศที่มีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ" (สุขุม (นามแฝง). 2527 : 527 - 533) ซึ่งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านี้น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การพิจารณาทบทวนความหมายและรากฐานของการพัฒนาเสียใหม่ (ประวัติศาสตร์แห่งความรอดของมนุษย์ในการพัฒนา. 2532 : 20)

การพัฒนาในทางที่ถูกที่ควรแล้ว จะต้องเป็นการพัฒนาที่ทำให้มนุษย์สมบูรณ์ครบครันทุก ๆ ด้าน กล่าวคือ ต้องเป็นการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจควบคู่กันไป ต้องมุ่งให้มนุษย์มีลักษณะสร้างสรรค์ รับผิดชอบ ช่วยมนุษย์ให้หลุดพ้นเป็นอิสระ ทำให้มนุษย์และสังคมบรรลุถึงความสมบูรณ์ครบครันทุก ๆ ด้าน มิใช่มุ่งแต่ในด้านวัตถุเพียงอย่างเดียว (บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. 2519 : 56 - 63) หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือจะต้องนำเอาสารัตถะ (Essence) ของความเป็นมนุษย์มาพิจารณาในการพัฒนา โดยพยายามตอบคำถามที่ว่า "มนุษย์คืออะไร" และ "มนุษย์ควรจะเป็นอย่างไร" ซึ่งการพัฒนาในความหมายแห่งความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงนี้นอกจากจะต้องทำให้มนุษย์มีปัจจัยสี่พอสมควรแก่อัตภาพแล้ว ยังจะต้องนำมนุษย์ให้บรรลุถึงความสมบูรณ์ครบครันอย่างสูงสุดด้วย (S. Sivaraksa. 1981 : 54)

โพรตากอราส (Protagoras) ปรัชญาเมธีผู้มีชื่อเสียงชาวกรีก ได้กล่าวไว้เมื่อสองพันกว่าปีก่อนว่า "มนุษย์เป็นมาตรวัดสรรพสิ่ง" โดยนัยนี้ มาตรที่ใช้วัดความสำเร็จของการพัฒนาจึงน่าที่จะอยู่ที่มนุษย์เป็นสำคัญ มิใช่อยู่ที่วัตถุสิ่งของต่าง ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เราจะวัด

ความสำเร็จของการพัฒนาได้จากการพิจารณาประเด็นที่ว่า การพัฒนานั้นทำให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่อัตคัตขาดแคลนปัจจัยต่าง ๆ ทางด้านวัตถุ และในขณะเดียวกันก็สามารถธำรงรักษาคุณค่าและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของตนเอง และส่วนรวมอย่างแท้จริงได้หรือไม่มากน้อยเพียงใด

การพัฒนาตามแนวคิดตะวันตกในบางประเด็นนั้นนอกจากจะไม่สามารถทำให้มนุษย์มีความสุขและดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าและสมศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงได้แล้ว ยังนำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบ และการทำลายล้างระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ตลอดจนระหว่างมนุษย์และสัตว์ พืช ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ซึ่งอาจนำไปสู่ความเสื่อมโทรม ความพินาศของโลกและของมนุษยชาติเอง เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้มีหลายฝ่ายแสดงความห่วงใยและเตือนให้สังวรณ์ เช่น สถาบันวิจัยแสตนฟอร์ด ได้เตือนว่า มนุษย์เราจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างถึงรากถึงโคน โดยทุกแง่มุมของสังคมและของสถาบันจะต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงอย่างหักเห มิเช่นนั้นแล้วมนุษยชาติจะไม่มีอนาคตเอาเสียเลย ในการนี้มนุษย์จะต้องเปลี่ยนจิตสำนึกจากการแก่งแย่งชิงดีกัน มามุ่งที่ความสมดุล ความร่วมมือกัน ลดความเป็นตัวใครตัวมันลง เพื่อมุ่งที่ความรักเพื่อนมนุษย์ และเสริมสร้างสิ่งที่เรียกว่า "มโนสำนึกแห่งจักรวาล" (Cosmic consciousness) ซึ่งก็คือความตระหนักรู้ในระดับสูง (Higher awareness) ที่โยงความสนใจในตัวเราไปสู่เพื่อนมนุษย์ในอนาคต ตลอดจนธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อม (ส. ศิวรักษ์. 2533 : 173) นอกจากนี้ นักคิดนักเขียนคนสำคัญท่านหนึ่งของไทย คือ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ก็ได้เตือนว่า การกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบหรือการทำลายล้างระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมนี้ หากไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขแล้ว ก็จะนำไปสู่กาลอวสานของโลกเป็นแน่แท้ (S Sivaraksa. 1981 : 70)

ในปัจจุบันนี้ ได้มีผู้ตื่นตัวกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมอันเป็นผลพวงของการพัฒนาแบบตะวันตกที่มีรากฐานอยู่บนโลภจริตของมนุษย์มาก และเล็งเห็นว่าการผลาญทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ยั้งคิด และการทำลายสภาพแวดล้อม ตลอดจนการแข่งขันกันสร้างอาวุธนิวเคลียร์ อาจจะนำไปสู่กาลอวสานของโลกได้ และได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็นชมรมหรือกลุ่มขบวนการต่าง ๆ ขึ้นมา เพื่อพิทักษ์ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและเผยแพร่ส่งเสริมแนวคิดที่เป็นประโยชน์ต่อความอยู่รอดของมนุษย์ และทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนสภาพแวดล้อม และในบางประเทศถึงกับมีผู้ที่มีแนวคิดดังกล่าว

นี้รวมตัวกันจัดตั้งพรรคการเมืองที่มีนโยบายสำคัญอยู่ที่การพิทักษ์ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมก็มี เช่น พรรคกรีน (Green Party) ในประเทศเยอรมันนีที่สมาชิกของพรรคได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างพลิกความคาดหมาย (พระไพศาล วิสาโล. 2527 : 141) กลุ่มคนเหล่านี้มิได้ต่อต้านความเจริญเติบโตหรือเป็นกลุ่มคนที่ขัดขวางความเจริญของโลก แต่พวกเขาต่อต้านความเจริญเติบโตที่มีความกระหายผลกำไรเป็นเชื้อเพลิงกระตุ้นความเจริญเติบโตที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ความเจริญเติบโตที่จะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมและการทำลายล้างมนุษยชาติ (Spretnak and Fritjof Capra. 1986)

แนวคิดและอุดมการณ์ในลักษณะดังกล่าวข้างต้นในขณะนี้ได้รับการเผยแพร่ออกไปทั่วโลก และมีส่วนผลักดันอย่างสำคัญให้เกิดแนวทางการพัฒนาใหม่ ๆ ที่จะสนองตอบแนวคิดและอุดมการณ์ดังกล่าว เช่น แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน ตลอดจนแนวทางการพัฒนาอื่น ๆ ที่มีรากฐานอยู่บนระบบความคิดเดียวกัน เช่น การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนและเกษตรกรรมทางเลือก เป็นต้น

การพัฒนาแบบยั่งยืน

ในปัจจุบันนักวิชาการหลายสาขาวิชามีความเข้าใจและตีความหมายของคำว่า "การพัฒนาแบบยั่งยืน" แตกต่างกันออกไป ความแตกต่างกันในความหมายที่แต่ละท่านเข้าใจและกำหนดขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์แนวคิดอ่านและจุดเน้นของแต่ละท่านที่มีต่อการพัฒนาแบบยั่งยืนไปในแนวทางที่เจาะจงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เฉพาะส่วนที่งอกเงยขึ้นได้หรือสามารถฟื้นฟูขึ้นใหม่ได้เท่านั้น บางท่านตีความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนโดยมุ่งให้มีความสันโดษสมถะในวิถีการดำรงชีวิตที่มีการจัดใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างพอเหมาะพอสม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาโดยคำนึงถึงศักยภาพของระบบนิเวศน์ ในขณะที่บางท่านเน้นเรื่องประสิทธิภาพและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ตลอดจนการประสานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติจากทุกฝ่าย เหล่านี้เป็นต้น แม้ว่าจะเป็นการให้ความหมายที่แตกต่างกันก็ตาม แต่จุดมุ่งหมายถึงคงจะคล้ายคลึงกัน คือ ต้องการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีดุลยภาพกับสิ่งแวดล้อมสำหรับมวลมนุษยชาติ และอนุชนในอนาคตกาล

สำหรับความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืน ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในขณะนี้เป็นนิยามที่สภาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนากำหนดขึ้นว่า การพัฒนาแบบยั่งยืนหมายถึง

การพัฒนาที่สนองตอบต่อความต้องการของผู้คนในสังคมปัจจุบัน โดยที่ไม่ทำให้ความสามารถของคนรุ่นต่อไปในอันที่จะบรรลุถึงความต้องการของพวกเขาต้องลดน้อยถอยลงไป กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable development) เป็นกระบวนการพัฒนาที่มีลักษณะการจัดใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของผู้คนในสังคมปัจจุบันโดยที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อโอกาสและความสามารถของผู้คนรุ่นต่อ ๆ ไป ที่จะมาใช้ประโยชน์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในภายภาคหน้านั้นเอง (ศักดา ศุภพงษ์พิเชฐ. 2535 : 14 - 15) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่มนุษย์ไม่ถือเอาประโยชน์ของตนเป็นใหญ่แต่ถ่ายเดียว แต่เป็นการพัฒนาที่มีพื้นฐานอยู่บนความรักและความทะนุถนอมธรรมชาตินั่นเอง

จากความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าประกอบขึ้นด้วยแนวคิดอย่างน้อย 3 ประการได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ แนวคิดเกี่ยวกับขีดจำกัด และแนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมในสังคม ซึ่งจากแนวคิดดังกล่าวมีการให้ผู้คนในสังคมช่วยกันนิยามช่วยกันกำหนดอีกว่า ความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ในปัจจุบันคืออะไร มีอะไรบ้าง อย่างไรที่เรียกว่าเพียงพอแก่ความต้องการ อย่างไรเรียกว่าขาดแคลน และการพัฒนาที่สนองตอบต่อความต้องการของคนในปัจจุบันจะต้องสนองตอบอะไรบ้าง มากน้อยเพียงใด และอะไรหรืออย่างไรที่ถือว่าเป็นความฟุ่มเฟือยเกินเลยความต้องการที่จะพึงมีพึงได้ เพื่อที่จะได้หาทางทำให้มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้นอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างที่สุด โดยให้มีความเท่าเทียมกันของโอกาสที่จะใช้ทรัพยากรหรือมีความเป็นธรรมในการแจกจ่ายทรัพยากรนั้นด้วย (ศักดา ศุภพงษ์พิเชฐ. 2535 : 15 - 17)

อย่างไรก็ตาม ความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ก็ยังยึดถือประโยชน์สุขของมนุษย์เป็นหลักอยู่มาก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้ที่กำหนดคำนิยามดังกล่าวยังมีทัศนะที่มองเห็นธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องใช้สอยหรือแสวงหาประโยชน์ เพียงแต่เน้นให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดและใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ตลอดจนเน้นให้มีความเป็นธรรมในการจัดสรรหรือแจกจ่ายทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ เท่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของมนุษย์เอง ซึ่งเพียงเท่านี้ยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะทำให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน การพัฒนาดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีความรักและความหวงแหนธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยไม่มีความรู้สึกนึกคิดที่ว่าตนเป็นนายเหนือธรรมชาติและจะใช้สอย

หรือแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติอย่างไรก็ได้แล้วเท่านั้น ซึ่งถ้าหากว่ามนุษย์ยังไม่ก้าวไปถึงการพัฒนาจิตสำนึกของตนและเพื่อนมนุษย์ของตนให้มีความรักและความหวงแหนธรรมชาติตลอดจนสามารถอยู่อย่างสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติได้อย่างแท้จริงแล้ว การพัฒนาแบบยั่งยืนก็คงจะเป็นเพียงแต่อุดมการณ์ที่เลื่อนลอยหรือเป็นเพียงความฝันลมๆ แล้งๆ เท่านั้น (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2536)

ในการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดผลยั่งยืนยาวนานนั้นควรมีการดำเนินการอย่างจริงจังในเรื่องต่อไปนี้คือ ฟื้นฟูสภาพแวดล้อม การป้องกันกำจัดสารพิษ การวางแผนใช้ที่ดินและน้ำอย่างเหมาะสมและอย่างเป็นธรรม การประหยัดการใช้ทรัพยากร การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมะสม การควบคุมอาวุธสงครามโดยเฉพาะอาวุธนิวเคลียร์และอาวุธเคมี และการให้การศึกษาอบรมในอันที่จะดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพและมีความรู้ความเข้าใจในชีวิตและธรรมชาติรอบตัวอย่างถ่องแท้ (วินัย วีระวัฒนานนท์. 2534 : 17 - 18)

นอกจากนี้ ในการพัฒนาแบบยั่งยืนนั้นยังมีการส่งเสริมความหลายหลากทางชีววิทยา (Biological diversity) ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว กระบวนการพัฒนาตามกระแสหลักในปัจจุบันมักจะทำให้ระบบนิเวศน์ที่มีความสลับซับซ้อน กลายเป็นระบบที่ลดความซับซ้อนลง โดยลดความหลากหลายทางชีววิทยาลงไป ทำให้ชนิดของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ลดน้อยลง และเมื่อใดที่ชนิดพืชพันธุ์สัตว์สูญพันธุ์ไปก็จะไม่เกิดขึ้นใหม่ ไม่สามารถฟื้นฟูขึ้นใหม่ได้ การสูญเสียชนิดของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ โดยเฉพาะชนิดที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ ซึ่งจะส่งผลกระทบอย่างมากมายต่อมนุษย์ (ศักดา ศุภพงษ์พิเชฐ. 2535 : 21) และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะยังความเสียหายแก่ธรรมชาติหรือความสมดุลตามธรรมชาติอย่างเหลือคณานับ ดังนั้น ความหลายหลากทางชีววิทยาจึงนับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญชนิดที่เป็นรากฐานของระบบนิเวศน์และเศรษฐกิจทั้งหมด และการสงวนรักษาความหลายหลากทางชีววิทยานั้นเป็นการรักษาผลประโยชน์ของมนุษย์เองโดยแท้ เนื่องจากมนุษย์นั้นก็เฉกเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในการดำเนินชีวิตที่ดี (Ryan. 1992 : 10)

การพัฒนาแบบยั่งยืนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ของชุมชนอย่างจริงจังในอันที่จะดำเนินกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด และมีส่วนร่วมในการสนับสนุนหรือคัดค้านด้านกิจกรรมที่ก่อผลกระทบต่อชุมชนโดยส่วนรวม ซึ่งในอดีตนั้นระบบสังคมแบบดั้งเดิม ซึ่งชุมชนมีการพึ่งพากันถ้อยทีถ้อยอาศัยกันนั้น มีการจัดระบบดูแลรักษาทรัพยากร และสมดุลของสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีเจริญ

ก้าวหน้า ประเทศชาติมีการพัฒนามากขึ้นความรับผิดชอบเอาใจใส่ต่อสภาพแวดล้อมของผู้คนในสังคมก็ลดน้อยลงและจางหายไป ปล่อยให้กลไกของรัฐ เข้ามาจัดการแทน (ศักดา ศุภพงษ์พิเชฐ. 2535 : 22) ซึ่งตามปกติแล้วกลไกของรัฐดังกล่าวที่มักจะลำเอียงและด้อยประสิทธิภาพ ทางที่ถูกที่ควรแล้ว รัฐควรจะสนับสนุนให้องค์กรเอกชนและประชาชนในท้องถิ่นร่วมมือกันดูแลรักษาทรัพยากรและความสมดุลย์ของสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นวิธีการที่ประหยัดงบประมาณและมีประสิทธิภาพมากกว่าการที่รัฐบาลจะดำเนินการเองมาก โดยเฉพาะการดูแลรักษาป่าและสัตว์ป่า ที่รัฐบาลหลายประเทศให้ชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ในบริเวณนั้นช่วยกันดูแลรักษา ซึ่งในบางประเทศ เช่น แซมเบีย นั้นผลปรากฏว่า วิธีการดังกล่าวนี้มีประสิทธิภาพมากกว่าและใช้งบประมาณน้อยกว่าที่ทางราชการจะดำเนินการเอง 10 - 50 เท่าตัว ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การอยู่รอดของทรัพยากรธรรมชาติในเขตคุ้มครองและความสมดุลย์ของสภาพแวดล้อมนั้นขึ้นอยู่กับการสนับสนุนของคนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ (Ryan. 1992 : 17 - 22) สำหรับในประเทศไทยเราเองนั้น ขณะนี้ก็ได้มีประชาชนจำนวนหนึ่งในท้องถิ่นรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และความสมดุลของสภาพแวดล้อมในแทบทุกภูมิภาคของประเทศแล้ว ซึ่งก็สามารถทำอย่างได้ผลดียิ่ง หากแต่ยังไม่กว้างขวาง จึงควรที่รัฐบาลจะได้หาทางช่วยเหลือสนับสนุนอย่างจริงจังและจริงใจต่อไป (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. 2536)

ในปัจจุบันนี้ประเทศไทยเรามีโครงการพัฒนาต่าง ๆ มากมาย ซึ่งบางโครงการส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นตลอดจนสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป การพัฒนาเหล่านั้นถึงแม้จะสอดคล้องกับความเป็นจริงในปัจจุบัน แต่ก็มิได้คำนึงถึงสภาวการณ์ที่เลวร้ายซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในอนาคต (บุญรอด บุญสำเร็จ. 2536 : 58) โดยมีการล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติ และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก ซึ่งผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะเกิดกับนายทุนหรือนักธุรกิจเท่านั้น แต่สำหรับประชาชนแล้วก็จะประสบเคราะห์กรรมและความยากลำบากในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น (วินัย วีระวัฒนานนท์. 2534 : 18) ในหลายกรณี ประชาชนต้องเสียสุขภาพหรือเสียชีวิตจากที่ทางราชการไม่มีมาตรการที่ดีพอในการควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาสภาพแวดล้อม ด้วยเหตุนี้ การดูผลงานการพัฒนาจากความเป็นอยู่หรือรายได้ที่ดีขึ้นแต่ฝ่ายเดียวย่อมไม่เป็นการเพียงพอ แต่จะต้องดูผลกระทบที่จะติดตามมาภายหลังด้วย (บุญรอด บุญสำเร็จ. 2536 : 57) ดังนั้น การพัฒนาที่มุ่งเพิ่มตัวเลขรายได้จากการขุดค้นทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่าง "ล้างผลาญ" จึงไม่สมควรที่จะนับเป็นการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จแต่ประการใด เพราะเป็นการพัฒนาที่ทำให้อนาคต

ตนเองสั้นเข้า หรือไม่ช่วยให้มีหลักประกันความมั่นคงในอนาคตแต่อย่างใด (สุนิตย์ แป้นนาบอน. 2529 : 28)

ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาในทางที่ถูกที่ควรจึงควรที่จะเป็นการพัฒนาที่มีการพิจารณาถึงผลกระทบต่าง ๆ อย่างรอบด้าน มีการนำทรัพยากรมาใช้อย่างประหยัดและเกิดประโยชน์ที่สุด โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อมหรือความสมดุลตามธรรมชาติ ตลอดจนมีความรับผิดชอบเชิงจริยธรรมต่อชนรุ่นหลังในการจัดสรรทรัพยากรในอนาคต (ศักดา ศุภพงษ์พิเชฐ และปองจิต แจ่มจำรัส. 2535 : 39)

การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน เพิ่มเริ่มขึ้นในประเทศไทยเมื่อไม่นานนี้เอง จึงจัดเป็นแนวคิดใหม่ในวงการพัฒนาอยู่มาก และกำลังอยู่ในระหว่างการแสวงหาค้นคว้าอยู่ ด้วยเหตุนี้แนวทางนี้ยังมีความหลากหลายอยู่ในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นการตีความแนวความคิด วิธีการทำงานหรืออื่น ๆ และยังอาจจะไม่สามารถจัดระบบระเบียบความคิดและวิธีการทำงานให้เห็นได้อย่างชัดเจน (กาญจนา แก้วเทพ. 2531 : 14)

ขณะนี้การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนกำลังเป็นที่สนใจทั้งในและต่างประเทศ อย่างไรก็ดีการพัฒนาแนวดังกล่าวมิใช่คำตอบสมบูรณ์ในตัวเองแก่ปัญหาการพัฒนาชนบททั้งหมด กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนมิได้เป็นเครื่องมือเพียงประการเดียวในอันที่จะบรรลุเป้าหมายของการพัฒนา แต่เป็นเพียงวิธีการหนึ่งในการพัฒนาและจะต้องใช้ร่วมกับแนวการพัฒนาแบบอื่น ๆ ซึ่งการพัฒนาแต่ละแบบก็เหมือนกับเครื่องมือที่ใช้กับวัตถุประสงค์ต่าง ๆ แตกต่างกันไป ซึ่งแต่ละแบบก็มีทั้งข้อดีข้อเสีย ดังนั้นนักพัฒนาจะต้องตระหนักนักในธรรมชาติและข้อจำกัดของการพัฒนาแต่ละแบบ และเลือกใช้การพัฒนาแต่ละแบบอย่างเหมาะสม (Kanjana Kaewthep. 1991 : 46 - 47)

สำหรับประวัติความเป็นมาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ก็คือ ในช่วงทศวรรษ 1950 โลกได้แบ่งออกเป็น 2 ค่ายใหญ่ ๆ คือ ค่ายโลกเสรี และค่ายสังคมนิยม ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ระหว่างค่ายทั้งสองได้นำไปสู่สงครามเย็น ในช่วงระยะดังกล่าวประเทศโลกที่สามหลายต่อหลายประเทศที่สังกัดในค่ายโลกเสรีได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับมโนทัศน์ (Concept) เรื่องการพัฒนาทางเศรษฐกิจมาจากสหรัฐอเมริกา แต่ก็มีอีกหลายประเทศโดย

เฉพาะประเทศในทวีปแอฟริกาที่ได้สูญเสียวัฒนธรรมประจำชาติไปในระหว่างการตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกได้เสนอว่า ตนเองยังไม่สนใจ "การพัฒนาเศรษฐกิจ" แต่สนใจ "การพัฒนาวัฒนธรรม" ของตนเองมากกว่า การถกเถียงกันระหว่างการพัฒนาแนวเศรษฐกิจและการพัฒนาแนววัฒนธรรมจึงเริ่มขึ้น

ในขณะนั้น พื้นฐานแนวความคิดทั้งสองนั้นมีลักษณะเป็นปฏิปักษ์กันและไม่อาจจะประนีประนอมกันได้ ทั้งนี้เพราะการพัฒนาแนวเศรษฐกิจมีความเชื่อว่า บรรดาวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่ในชุมชนนั้นล้วนแล้วแต่เป็น อุปสรรคขัดขวางความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความทันสมัย เช่น คำสอนทางศาสนาดั้งเดิมของชุมชนทำให้คนไม่สนใจกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ ไม่ขวนขวายเร่งทำมาหากิน การนับถือผีสางเทวดาก็ทำให้ความคิดล้าหลังไม่เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ในขณะที่พวกที่นิยมการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนเห็นว่า "สิ่งที่เรามีอยู่ทำให้เป็นตัวของตัวเอง มีเอกลักษณ์ เป็นพลังสร้างสรรค์" ซึ่งผลก็ปรากฏว่า ในขั้นแรกนั้น การพัฒนาแนวเศรษฐกิจเป็นฝ่าย "ชนะอย่างขาดลอย" ประเทศโลกที่สามดำเนินการพัฒนาแนวพัฒนาเศรษฐกิจกันขนานใหญ่ ส่วนการพัฒนาแนววัฒนธรรม "เงียบเสียงไป"

แต่หลังจากช่วง 2 ทศวรรษของการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านพ้นไป สิ่งที่แนวทางพัฒนาเศรษฐกิจเคยให้สัญญาไว้ นอกจากจะไม่เป็นจริงดังสัญญาแล้ว ยังไม่มีคำตอบให้ปัญหานานัปการ ที่ประเทศกำลังพัฒนาโดยใช้แนวทางนี้กำลังเผชิญอยู่อีกด้วย ในระยะนี้เอง กระแสการพัฒนา แนววัฒนธรรมก็เริ่มจะมีเสียงดีดีขึ้นมาบ้าง เริ่มด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ว่า การมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจจะไม่มีทางเป็น "ตัวแก้ปัญหา" สังคมในปัจจุบันได้แต่เป็นตัวต้นเหตุของปัญหาทั้งหมดฉะนั้น ถ้าจะแก้อาการเจ็บป่วยของสังคมแล้ว ก็จะต้องขจัดต้นตอที่รากเหง้ากันเลย

เกี่ยวกับเรื่องนี้ องค์การยูเนสโก (UNESCO) ก็ได้ประกาศว่า ผลลัพธ์จากการพัฒนาไม่บรรลุเป้าหมายเท่าที่ควร และยังสร้างปัญหาใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นมามากมายอีกด้วย ทั้งนี้ก็เพราะการพัฒนาเท่าที่ผ่านมานั้น เป็นการนำจากภายนอกเข้าไป ไม่ว่าจะเป็นความต้องการที่จะพัฒนา แนวคิด และวิธีการพัฒนา รวมทั้งแบบจำลองต่าง ๆ โดยเป็นการส่งผ่านจากข้างบนลงสู่ล่าง (Top - Down) ทำให้ไม่บรรลุถึงความต้องการหรือเป้าหมายการพัฒนาที่แท้จริงของชุมชน นอกจากนี้การใช้แนวพัฒนาเศรษฐกิจ ยังทำให้ผู้วางแผนละเลยความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนหรืออาจจะมองเห็นก็แต่ด้านลบของวัฒนธรรมชุมชนดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นกระแสภายนอกประเทศที่ส่งอิทธิพลให้การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในระยะประมาณหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมานี้ สำหรับกระแสภายในที่ส่งอิทธิพลต่อการพัฒนาแนวทางดังกล่าวก็คือ การพัฒนาที่ผ่านมาในอดีตโดยเฉพาะงานพัฒนาขององค์กรเอกชน มักจะเริ่มต้นการสงเคราะห์ผู้ยากไร้ด้วย "การสงเคราะห์แบบให้เปล่า" ซึ่งถึงแม้จะสามารถช่วยให้คนจนแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ แต่ก็อาจจะทำให้ผู้ยากไร้งอมืองอเท้ารอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ในที่สุดจึงมีนักพัฒนาจำนวนไม่น้อยหันมาใช้การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยการกระตุ้นส่งเสริมศักยภาพที่ชาวบ้านมีอยู่ในการช่วยเหลือตนเอง พึ่งตนเอง ตลอดจนการนำส่วนเกินไปช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ชาวบ้านมีอยู่แล้วในขนบประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน (กาญจนา แก้วเทพ. 2531 : 16 - 31)

การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนมีจุดต่างจากการพัฒนากระแสหลักในปัจจุบันที่มีแนวโน้ม จะมองเห็นแต่เพียงด้านลบของชาวบ้านอย่างเห็นได้ชัดก็คือ การพัฒนาแนวดังกล่าวเชื่อว่า ในชุมชนแต่ละชุมชนมีศักยภาพหรือพลังสร้างสรรค์ในอันที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยตนเองของประชาชนเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวคิดดังกล่าวเชื่อว่า ในชุมชนแต่ละชุมชนมิได้มีความว่างเปล่า แต่มีวัฒนธรรมชุมชนหรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่ชาวบ้านใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทั้งของตนเองและของชุมชนโดยส่วนรวมสำเร็จลุล่วงด้วยดีตลอดมา ซึ่งสิ่งดังกล่าวนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างเป็นปกติสุข และดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ผิดกับการพัฒนากระแสหลักที่มักจะทำให้มิติบางด้านของชีวิตชุมชนเช่น ความสมัครสมานสามัคคี ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ต้องสูญเสียไป และมักจะสร้างความขัดแย้ง ความสับสนวุ่นวายให้กับคนในชุมชนที่ได้รับการพัฒนานั้น เนื่องจากการพัฒนาดังกล่าวที่มุ่งเน้นการสร้างความเจริญทางวัตถุเป็นหลักได้เป็นตัวการทำให้ชาวบ้านมีโลภจริต หรือความเห็นแก่ตัว ตลอดจนการแข่งขันชิงดีกันมากขึ้น ถึงกับมีชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ในโครงการพัฒนาบางแห่งได้พร้อมใจกันล้มเลิกโครงการดังกล่าวไปเสียเพื่อยุติการขัดแย้งของคนในชุมชนของตนก็มี ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนจึงมิได้มุ่งพัฒนาแต่ทางด้านวัตถุ แต่เน้นการ "กินพอดี อยู่พอดี" และส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความสมานสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างศีลธรรมอันดีในชุมชนและบำรุงรักษาวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนให้ดำรงอยู่ ตลอดจนมีการพัฒนาต่อไป (Kanjana Kaewthep. 1991 : 53 - 60)

อย่างไรก็ดี การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนี้ก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการบางท่านว่า มีลักษณะสุดขั้วเช่นเดียวกับการพัฒนากระแสหลัก กล่าวคือ มีการติดยึดอยู่กับอุดมการณ์เป็นอย่างมาก จนไม่ให้ความสนใจกับการวิเคราะห์ปัญหาความด้อยพัฒนาอย่างจริงจังและเพียงพอ กล่าวคือ ในขณะที่การพัฒนากระแสหลักส่งเสริมระบบทุนนิยมและมองแต่แง่ดีของระบบนั้นเสมอและมองข้ามผลที่ติดตามมาในแง่ลบด้านต่าง ๆ โดยหวังอย่างลม ๆ แล้ง ๆ ว่าผลในแง่ลบนั้นเป็นเพียงปัญหาระยะสั้น ซึ่งจะแก้ไขได้เมื่อเข้าสู่ขั้นตอนการพัฒนาเต็มที่แล้วนั้น การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนก็มีแนวคิดสุดขั้วไปในอีกลักษณะหนึ่ง คือ คิดว่าการพัฒนาสู่ระบบทุนนิยมมีแต่ผลด้านลบและเห็นว่าชนบทมีวัฒนธรรมที่ดีซึ่งมีศักยภาพที่จะต้านระบบทุนนิยมได้ ซึ่งการคิดเช่นนี้ทำให้ไม่มีการวิเคราะห์ทั้งระบบทุนนิยมและระบบชุมชนอย่างละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งถ้าจะว่าไปแล้วแนวคิดเช่นนี้อาศัยปรัชญาตะวันตกของรุสโซ (Jean Jacques Rousseau) ที่เห็นว่ามนุษย์มีสุขเสรีมากที่สุดในสภาพเรียบง่ายแบบธรรมชาติของชุมชนดั้งเดิมเป็นรากฐานการคิด แล้วไปหาลักษณะรูปธรรมที่เป็นเพียงรูปแบบทางวัฒนธรรมชาวบ้านเพื่อมาสนับสนุนอุดมการณ์นั้น โดยไม่ได้ให้ความสนใจวิเคราะห์อุดมการณ์ของชาวบ้านอย่างจริงจังนัก ปรัชญาตะวันตกดังกล่าว หาใช่อุดมการณ์ที่มีอยู่ในสังคมชนบทไทยไม่ แต่ได้ค่อย ๆ ซึมซับเข้าไปในชนชั้นกลางอย่างไม่รู้ตัว จนทำให้คิดว่าเป็นสิ่งที่มาจากชุมชนชนบทไทยเอง (อานันท์ กาญจนพันธ์. 2531 : 73 - 74)

คำวิจารณ์ดังกล่าวข้างต้นนับได้ว่ามีประโยชน์อยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะในแง่ที่ว่าเป็นการเตือนสตินักพัฒนาทั้งหลายมิให้มีแนวความคิดแบบสุดขั้วไปทางด้านใดด้านหนึ่งมากนัก และควรจะมีแนวความคิดแบบยืดหยุ่น หรือแนวความคิดแบบพหุนิยม (Pluralism) ที่ผสมผสานนำเอาแง่ดีของแนวทางการพัฒนาแต่ละแบบมาเข้าไว้ด้วยกัน (Chambers. 1983 : 44 - 46)

สำหรับข้อดีของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนอีกประการหนึ่งนอกเหนือจากที่ได้กล่าวมาบ้างแล้วก็คือ การพัฒนาแนวดังกล่าวเป็นการพัฒนาที่ประชาชนในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันได้ง่าย เนื่องจากเป็นการสะดวกง่ายดายสำหรับประชาชนเหล่านั้นในอันที่จะทำอะไรที่ดำเนินไปตามวัฒนธรรมของพวกเขาเอง (Kanjana Kaewthep. 1991 : 72) ซึ่งจะทำให้การพัฒนาดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และจากการศึกษาวิจัยก็พบว่า ตัวแปรด้านภูมิหลังทางวัฒนธรรมของประชาชนมีบทบาทต่อการพัฒนาในท้องถิ่นชนบทเป็นอย่างมาก (ฮานู ลี. 2529)

ดังนั้น สิ่งที่จำเป็นสำหรับนักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนี้ก็คือ การศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตทั้งหมดของประชาชนในท้องถิ่น เข้าใจถึง "พลัง" ที่มีอยู่ในชุมชนและเข้าใจถึงทิศทางของการพัฒนาในที่สุด ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวัฒนธรรมจึงมิได้มีความหมายเพียงแต่เพื่อนำมาปรับปรุงเทคนิควิธีการทำงานของนักพัฒนา แต่มีความหมายถึง "ทิศทาง" ของการพัฒนาเลยทีเดียว (นิพจน์ เทียนวิหาร. 2526 : 36)

ในการทำงานพัฒนาเท่าที่ผ่านมานั้น นักพัฒนาตลอดจนนักวิชาการที่เข้าไปให้ความช่วยเหลือชาวบ้านนั้นมักจะมีแนวโน้มที่เน้นความรู้จากภายนอกชุมชน และมองข้ามการแสวงหาความรู้จากชาวบ้านซึ่งเป็นศูนย์กลางของความเอาใจใส่และการเรียนรู้ที่แท้จริง (Chambers. 1983 : 29 - 44) ซึ่งในทางที่ถูกที่ควรแล้ว ทั้งนักพัฒนาและนักวิชาการซึ่งเป็นคนภายนอกและชาวบ้านอาจจะแบ่งปันและเรียนรู้ร่วมกัน โดยเน้นบทบาทของครูอยู่ที่ชาวบ้านซึ่งไม่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาให้เป็นผู้ชำนาญการเฉพาะทาง และไม่ติดยึดอยู่กับทฤษฎีของศาสตร์สาขาใด สาขาหนึ่งโดยเฉพาะ ชาวบ้านเหล้านั้นจึงมิได้มีความคิดแบบแยกส่วนเหมือนนักวิชาการหรือผู้ชำนาญการเฉพาะทาง แต่มีโลกทรรศน์แบบบูรณาการ และเน้นการปฏิบัติที่เกิดผลในชีวิตจริง ดังนั้นในหลายๆ กรณีชาวบ้านจึงมีความรู้ที่สามารถนำไปใช้ให้บังเกิดผลได้อย่างมีประสิทธิภาพในชุมชนของตนมากกว่านักพัฒนาหรือนักวิชาการ ด้วยเหตุนี้นักพัฒนาและนักวิชาการจึงควรที่จะเรียนรู้จากชาวบ้านให้มากกว่าการที่จะไปสอนชาวบ้าน (Chambers. 1983 : 209 - 210) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ต้องให้ชาวบ้านเป็น "พระเอก" ส่วนนักพัฒนาและนักวิชาการเป็นเพียง "ตัวประกอบ" หรือเป็นเพียงตัวเสริมเท่านั้น (นิพจน์ เทียนวิหาร. 2531 : 73 ; Surachet Vetchapitak. 1985 : 4 - 25)

เกี่ยวกับเรื่องนี้ อภิชาติ ทองอยู่ ได้แสดงความคิดเห็นว่า ความแตกต่างในเรื่องขององค์ความรู้ระหว่างนักพัฒนาและนักวิชาการกับชาวบ้านดังกล่าวเกิดจากวิธีการสั่งสมความรู้ที่แตกต่างกัน ในสภาพสังคมที่แตกต่างกัน วิธีคิดหรือภูมิปัญญาแบบนักพัฒนาหรือนักวิชาการนั้นเป็นภูมิปัญญาแบบที่มีการวางแผน มีการคาดการณ์อย่างที่เรียกตามภาษานักวิชาการว่า "เป็นระบบ" แต่ส่วนชาวบ้านมี "ภูมิปัญญาประจักษ์" กล่าวคือ วิถีชีวิตแบบชาวบ้านนั้นเรียนรู้จากการปฏิบัติแล้วก็สร้างกิจกรรมในชีวิตและเรียนรู้และปฏิบัติเป็นเช่นนี้เรื่อยไปตลอดชีวิต การที่กิจกรรมการพัฒนาที่ผ่านๆ มาล้มเหลวลงมานั้นมีสาเหตุสำคัญมาจากการขาดการคิดที่มาจากสภาพที่เป็นจริง ผิดกับกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้านที่สามารถสืบทอดมาได้

ตลอดกาลเวลาอันยาวนานในอดีตอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นปรากฏการณ์ที่คิดขึ้นจากความเป็นจริง (อภิชาติ ทองอยู่. 2527 : 84 - 85)

ในการทำงานพัฒนาตามแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น นักพัฒนาจะต้องสังวรณ์ไว้เสมอว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและสลับซับซ้อน หาไม่แล้ว ก็จะเข้าถึงแต่เพียง "รูปแบบ" (Form) มิใช่ "สาระ" (Essence) ของวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้หน้าที่อันสำคัญประการหนึ่งของนักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนก็คือ จะต้องพยายามวิเคราะห์ให้ได้ว่าค่านิยมใดที่แฝงเร้นอยู่ภายใต้วัฒนธรรมที่มองเห็นได้ เพื่อที่จะได้หาทางส่งเสริมค่านิยมที่เป็นแก่นหรือเนื้อหาของวัฒนธรรมนั้นๆ (Kanjana Kaewthep. 1992 : 64) นอกจากนี้ ยังมีข้อที่พึงสังวรณ์อีกประการหนึ่งก็คือ คนที่ให้ความสนใจวัฒนธรรมส่วนใหญ่นั้นมักจะสนใจจากจุดยืนของตนเอง คือ

> ...จุดยืนของสังคมเมือง สังคมใหม่ ที่เอาแต่จะ "ใช้" วัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ของตนเอง สร้างความชอบธรรมให้แก่แนวคิดแบบวิทยาศาสตร์และโครงสร้าง สร้างสถาบันของตนเอง หาได้ย้ายมายืนอยู่ที่จุดของชาวบ้านหรือประชาชนในชนบท ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศและ "เจ้าของ" วัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น... ไม่กลายเป็นว่าวัฒนธรรมท้องถิ่นถูกถือเป็น "มรดกแห่งชาติ" เช่นเดียวกับทรัพยากรอื่น ๆ ทั้งหลายที่มีในชนบท ที่ถูกดูดซับเข้าสู่เมืองหลวงและศูนย์กลางแห่งอำนาจ
>
> (เสรี พงศ์พิศ. 2535 : 71)

กล่าวได้ว่า สังคมเมืองเอาเปรียบและครอบงำสังคมชนบทมาโดยตลอด (ไสว พราหมณี. 2533 : 19 - 35) แม้แต่เรื่องของวัฒนธรรม นักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนจึงไม่ควรที่จะนำวัฒนธรรมเมืองของตนไปครอบงำชาวบ้าน แต่จะต้องสนใจในระบบความคิดความเชื่อของชาวบ้าน (ประหยัด จตุรพรพิทักษ์กุล. 2529 : 59) ศรัทธาในชาวบ้านและเคารพนับถือชาวบ้านอย่างจริงจัง ยอมรับว่าเขามีความสามารถอย่างเพียงพอในการที่จะพัฒนาตนเอง หากว่ามีโอกาสและเงื่อนไขที่ดี (Seri Phongphit. 2985 : 2 - 3) ดังนั้นนักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนจึงต้องร่วมทำงานพัฒนาไปอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่กับประชาชนโดยไม่ถือว่าตนเองอยู่เหนือหรือวิเศษกว่าชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของการพัฒนาที่แท้จริงและพยายามที่จะ

พัฒนาตนเองไประหว่างกระบวนการพัฒนานั้น ๆ ด้วย (Surachet Vetchapitak. 1958 : 8)

ถึงแม้ว่านักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนจะมีความตั้งในดีสักเพียงใด ก็นับว่าเป็นการยากที่ผู้ไปจากสังคมเมืองที่มีวัฒนธรรมสมัยใหม่จะเข้าถึงวัฒนธรรมชุมชนและมีทัศนะแบบองค์รวมต่อวัฒนธรรมดังกล่าว เนื่องจากวัฒนธรรมสมัยใหม่มีการแยกสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นส่วน ๆ ดังจะเห็นได้จากระบบการศึกษาปัจจุบันที่มีการแยกศาสตร์ต่าง ๆ ออกเป็นอิสระจากกัน ซึ่งในเรื่องวัฒนธรรมชุมชนนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน (Kanjana Kaewthep. 1991 : 74)

ดังนั้นการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนจึงนับว่าเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนมาก และจะต้องมีการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนอย่างจริงจัง โดยมุ่งประโยชน์สุขของคนในท้องถิ่นเป็นสำคัญมิฉะนั้นแล้ว การพัฒนานั้นก็จะล้มเหลว คำกล่าวของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่ว่า

"...ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาให้คิดมาเลิศลอยอย่างไร อาจมาตกม้าตายด้วยเรื่องวัฒนธรรม...ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาจึงต้องเน้นเรื่องวัฒนธรรมให้มาก โดยทำการศึกษาได้เข้าใจรากเหง้าของวัฒนธรรมต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งจริงจัง" (ประเวศ วะสี. 2528 : 49)

วัฒนธรรมมีทั้งระดับวัฒนธรรมแห่งชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ได้มีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (Centralozation) และวัฒนธรรมภาคกลาง โดยเฉพาะวัฒนธรรมจากกรุงเทพฯ ก็แพร่กระจายไปทั่วประเทศ ในการนี้วัฒนธรรมท้องถิ่นบางส่วนได้ถูกทำลายไป เช่น "...ภาษาแม่ที่เอามาเป็นภาษาที่สอนให้เรียนกัน ได้ทำลายคุณค่าของภาษาถิ่นลงด้วย..." (ไอวาน อิลลิช. 2527 : 63 - 64) ซึ่งสิ่งที่เราต้องการก็คือการกระจายอำนาจจากศูนย์กลาง (Decentralization) และชุมชนท้องถิ่นดูแลกิจการต่าง ๆ ของตนเอง และเกิดความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ที่มีรากเหง้าหยั่งรากลึกมานานของตน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เราต้องเคารพในความงามและบูรณาการของวัฒนธรรมเท่า ๆ กับที่ให้คุณค่าแก่ศักดิ์ศรีของประชาชนคนสามัญธรรมดา (Ekavidya Nathalang. 1992 : 2 - 5)

วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมชาวบ้านนั้นมีลักษณะที่มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันสูงมาก คือมีน้ำใจช่วยเหลือกันและกันด้วยความเต็มใจและเต็มที่ ทั้งในกิจกรรมด้าน

เศรษฐกิจ เช่น การลงแขก ทำนา สร้างบ้าน และกิจกรรมด้านสังคม เช่น การทำบวชนาค และการช่วยเหลือกันในชุมชน ทำให้หมู่บ้านช่วยตนเองได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2535 : 18 - 19) ซึ่งสิ่งนี้เป็นสิ่งที่นักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนควรที่จะนำมาใช้ประโยชน์ให้การพัฒนาชุมชนเกิดผลอย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลาประมาณสามทศวรรษแห่งการพัฒนาที่ผ่านมานั้น หมู่บ้านในชนบทเป็นจำนวนมากต้องประสบกับการ "ล้มละลายทางวัฒนธรรมชุมชน" (ประเวศ วะสี. 2532 : 32) กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่ ได้สูญเสียความมั่นใจทางวัฒนธรรมที่เป็นรกรากของเขาเองไปมากแล้ว (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2533 : 16) และหันไปดำเนินชีวิตแบบสมัยใหม่ตามกระแสวัตถุนิยมบริโภคนิยม ซึ่งก็นำไปสู่ปัญหาและความทุกข์ยากลำบากต่าง ๆ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและชุมชน ปัญหาและความทุกข์ยากลำบากที่เกิดขึ้นก็นับว่ามีส่วนดีอยู่บ้างคือ ทำให้คนในชุมชนบางส่วนได้ฉุกคิดและแสวงหาทางออก ซึ่งทางออกดังกล่าวก็คือการหวนกลับไปหาแนวทางการดำเนินชีวิตที่บรรพบุรุษในอดีตได้ใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นปกติสุขตลอดมา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ

> ...ภายหลังจากประสบความทุกข์ยากลำบากและความขมขื่นมาเป็นเวลาหลายปี พวกชาวบ้านก็ถึงจุดเปลี่ยนหักเหจากการรุกของสิ่งที่เรียกว่า "การพัฒนาสมัยใหม่" กลับไปสู่เศรษฐกิจแบบยังชีพแห่งการพึ่งตนเองเลี้ยงตนเองที่มีรากเหง้าอันทรงชีวิตอยู่ในขนบประเพณีดั้งเดิมของตน
>
> (Ekavidya Nathalang. 2534 : 121)

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เอง นักพัฒนาทั้งหลายจึงควรที่จะหาทางส่งเสริมให้ชาวบ้านหันกลับไปหาคุณค่าเดิมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมชุมชนให้มาก เพื่อที่พวกเขาจะได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและสามารถพึ่งตนเองได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการที่พูดถึงจุดดีของอดีตและสนับสนุนส่งเสริมแง่ดีของอดีตนั้นก็ "...เพื่อให้มีการนำมาเชื่อมโยงสัมพันธ์ปรับปรนรับใช้ปัจจุบันและอนาคตให้มากขึ้นเป็นสำคัญ คงไม่ใช่ชักชวนชาวบ้านกลับคืนไปสู่อดีต ไม่ใช่การแสวงหาสวรรค์หาอะไรพวกนั้น..." (สามารถ จันทร์สูรย์. 2534 : 89) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในการนี้

...มิได้หมายความว่าจะต้องกลับไปสู่ความเป็นอนุรักษ์นิยมอยู่อย่างเก่าในบริบทเก่า ...เพียงแต่ต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงภูมิปัญญาและขีดความสามารถของชาวบ้านที่สามารถปรับตัวปรับค่านิยมและพฤติกรรมจนมีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมให้ได้ดีมาโดยตลอด ให้เกิดความมั่นใจเกิดสติปัญญาความสามารถที่จะก้าวไปข้างหน้าสู่อนาคตท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

(เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2533 : 16)

การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนมิได้ต่อต้านความทันสมัย แต่ใช้มรดกทางวัฒนธรรมในชุมชนเป็นเสมือนม่านกรองรับกระแสแห่งการพัฒนา ช่วยดัดแปลงเสริมแต่งและปรับปรุงกระแสแห่งการพัฒนาให้มีศีลธรรมและจริยธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และทำให้มนุษย์มีชีวิตที่มิได้อิ่มท้องแต่อย่างเดียว แต่อิ่มเอิบใจด้วยสุนทรียรสทางศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย (สิปปนนท์ เกตุทัต. และวิชัย ตันศิริ. 2529 : 37 - 41) ซึ่งในการผสมผสานระหว่างสิ่งใหม่และสิ่งเก่าโดยรู้จักเลือกเอาสิ่งดี ๆ ไว้นี้ บรรพบุรุษไทยในอดีตได้ทำมาได้อย่างดีน่าชมเชยยิ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ดังนั้น เราจึงต้องพยายามทำให้เกิดความสมดุลกันระหว่างการยอมรับในการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย กับการดำรงรักษาคุณลักษณะพิเศษของเราในการดำรงจุดเด่นคือความสามารถในการผสมผสานของเราไว้ให้ได้ (ธรรมรักษ์ การพิสิษฐ์. 2532 : 23)

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมชุมชนสามารถมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนได้อย่างมากมาย ถ้านักพัฒนารู้จักวิเคราะห์วัฒนธรรมในชุมชนนั้น ๆ และนำคุณค่าที่แฝงอยู่ในวัฒนธรรมชุมชนนั้นมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาอย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตามนักพัฒนาจะต้องไม่หยุดยั้งอยู่เพียงเท่านี้ แต่จะต้องพยายามหาทางใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นเครื่องมือในการต่อสู้เพื่อปฏิรูปเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับโครงสร้างอีกด้วย เนื่องจากว่า

...การต่อสู้หรือการทำงานพัฒนาใด ๆ ก็ตาม หากขาดเป้าหมายที่จะกระทำต่อโครงสร้างอำนาจในสังคมเดิมก็จะไม่ก่อเกิดผลแห่งพลังในการขับเคลื่อนไปของสังคม การเข้าใจความหมายวัฒนธรรมแค่เพียงผิวเผินในรูปแบบของพิธีกรรมงานประเพณีเท่านั้น โดยมิได้ก้าวล่วงสู่การหาความหมายในการต่อสู้โดยมวลรวมแล้ว การใช้วัฒนธรรมในทำนองนั้นก็ไม่เกิดผลใด ๆ ทั้งสิ้นในการผลักดันสังคมในมุมกว้าง...

(สุชาดา เมฆรุ่งเรืองกุล. 2529 : 46 ; อ้างอิงมาจาก ไชยันต์ รัชชกุล. 2529)

ถึงแม้ว่าขณะนี้การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนจะยังอยู่ในขั้นเริ่มต้น ซึ่งมีสิ่งที่จะต้องศึกษาเรียนรู้อีกมากก็ตาม แต่การพัฒนาในแนวนี้ก็มีผู้นำไปใช้กันมากแล้ว และนับวันการพัฒนาในแนวนี้ก็จะยิ่งแผ่ขยายวงกว้างออกไปยิ่งขึ้นทุกที อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนี้ ประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพึงพอใจในประเทศไทย และขณะนี้ประเทศไทยกำลังมีชื่อเสียงในเรื่องการทำงานพัฒนาตามแนวดังกล่าว (เพื่อน Misereor มาเยี่ยมเพื่อนศูนย์เชียงใหม่-พะเยา. 2531 : 92) ดังนั้น หากนักพัฒนาทั้งหลายร่วมมือกันนำแนวคิดการพัฒนาแนวนี้ไปใช้ควบคู่กับแนวการพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชนตลอดจนประเทศไทยและโลกโดยส่วนรวมแบบอื่น ๆ แล้ว ไม่เพียงแต่เราจะหวังได้ว่า ประเทศของเขาจะมีการพัฒนาที่นำความสงบสุขอันแท้จริงมาสู่ประชาชนชาวไทยเท่านั้น แต่ยังจะเป็นตัวอย่างอันดีให้ประเทศอื่น ๆ นำไปใช้ในการพัฒนาประเทศของตนให้บังเกิดผลดีเช่นกันด้วย

เกษตรกรรมทางเลือก

ก่อนที่จะมีการพัฒนาประเทศโดยมุ่งเน้นไปที่ภาคอุตสาหกรรมนั้น ภาคเกษตรกรรมทำรายได้เข้าประเทศมากที่สุดติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน และถึงแม้ว่าภาคอุตสาหกรรมจะพัฒนาไปอย่างรวดเร็วในระยะสองสามทศวรรษที่ผ่านมา เศรษฐกิจของไทยก็ยังคงถูกครอบงำโดยภาคเกษตรกรรมอยู่มาก (Juanjai Ajanant and others. 1986 : 11) แต่ถึงกระนั้นก็ดี ก็อาจกล่าวได้ว่ารัฐบาลไทยทุกชุดที่ผ่านมาได้ให้ความสนใจเอาใจใส่ภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคอุตสาหกรรม ซึ่งถึงแม้ว่าอุตสาหกรรมไทยจะประสบผลสำเร็จด้วยดีในตลาดโลก แต่ก็เป็นความสำเร็จที่ไม่น่าชื่นชมยกย่องแต่ประการใด เนื่องจากเป็นความสำเร็จที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ดังที่ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ได้กล่าวว่า

> ...ที่ยกย่องชื่นชมกันนักหนาว่า เป็นความสามารถแข่งขันเชิงธุรกิจในตลาดโลกนั้น โดยแท้จริงแล้วก็เป็นเพียงความสามารถที่อาศัยกินต้นทุนกินแรงทางสังคมนั้นเอง แล้วความจริงก็เป็นเช่นนั้นมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นไปโดยอาศัยอำนาจรัฐกดอัตราค่าจ้างแรงงาน และราคาพืชผลเกษตร ตลอดจนการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เพื่อช่วยให้ต้นทุนธุรกิจอย่างเช่น พลังงานมีราคาถูก และทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ภาคเกษตรและชนบทเป็นผู้ที่ถูกเกณฑ์ให้ต้องแบกภาระอย่างหนักหน่วงที่สุด จนถึงกับ

> เป็นที่ยืนยันในแวดวงวิชาการแล้วว่า การที่ธุรกิจอุตสาหกรรมไทยได้เติบใหญ่มาถึงเพียงนี้ได้ก็โดยอาศัยการเสียสละอุดหนุนหล่อเลี้ยงของเกษตรกรไทยด้วยกันนั่นเอง
>
> (เสน่ห์ จามริก. 2536 : 53)

นอกจากนี้ ภาคอุตสาหกรรมที่ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วนั้นมิได้ส่งผลต่อภาคเกษตรกรรม โรงงานอุตสาหกรรมที่นำผลิตผลการเกษตรไปแปรรูปเป็นสินค้าอุตสาหกรรมยังมีน้อยมาก สินค้าเกษตรชนิดที่เน่าเสียได้ง่ายจึงถูกกดราคาจากพ่อค้าตามใจชอบ ส่วนสินค้าเกษตรชนิดอื่นนั้น เกษตรกรที่ไม่มีอำนาจต่อรองอะไรก็ถูกกดราคาหรือถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าเช่นเดียวกัน ดังที่ยุทะกะ ฮะระดะ (Yutaka Harada) อดีตเลขานุการประจำสถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นในประเทศไทยได้กล่าวว่า "...เกษตรกรไทยถูกสนตะพายโดยพ่อค้าคนกลาง..." (ยุทะกะ ฮะระดะ. 2533 : 41) ทำให้เกษตรกรขายผลผลิตได้ไม่คุ้มกับการลงทุนลงแรง และต้องกู้หนี้ยืมสิน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรที่ไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันต้องไปกู้เงินจากแหล่งเงินกู้นอกระบบ ซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยแพง ๆ และหลังจากที่พืชผลประสบความเสียหายหรือราคาตกต่ำติดต่อกันเป็นเวลาหลายปี เกษตรกรเหล่านั้นก็ต้องกลายเป็นผู้ไร้ที่ดินทำกินไปในที่สุด บางส่วนต้องไปเป็นกรรมกรในเมือง ส่วนชาวนาไร้ที่ดินทำกินซึ่งไม่มีโอกาสผันตัวไปเป็นกรรมกรรับจ้าง หรือเป็นผู้ประกอบอาชีพส่วนตัวในเมืองแต่ยังคงอยู่ในภาคเกษตรจะเป็นกลุ่มที่มีความรู้สึกแปลกแยกที่สุด กล่าวคือ แปลกแยกออกไปจากกระบวนการไปสู่ทุนนิยม ความรู้สึกแปลกแยกนี้จะรุนแรงมากขึ้นในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ ความแปลกแยกนำไปสู่ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อพ่อค้า นายทุน เจ้าหน้าที่ของรัฐ นายทุนภาคเกษตร (ผาสุก พงษ์ไพจิตร. 2534 : 62) ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับเกษตรกรดังกล่าวนี้ ถ้าหากรัฐบาลตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ ไม่พยายามช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว ก็นับวันแต่จะทวีมากขึ้นและนำไปสู่ความรุนแรงในสังคมได้

ก่อนหน้าที่จะมีการวางแผนการพัฒนาประเทศในสมัยรัฐบาล จอมพลสฤษฎ์ ธนะรัชต์ นั้นการเกษตรของไทยส่วนใหญ่ยังเป็นเกษตรกรรมแบบเลี้ยงตนเองหรือเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม แต่หลังจากนั้นเป็นต้นมา การเกษตรของไทยก็มุ่งการพัฒนาแบบสมัยใหม่ โดยที่เกษตรกรได้พยายามเพิ่มผลผลิตและประสิทธิภาพการผลิตโดยการใช้เครื่องทุนแรงและสารเคมีต่าง ๆ การผลิตเป็นการผลิตที่มุ่งเน้นการส่งออก มีการทำลายป่าเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกจนพื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว ภาคเกษตรกรรมของไทยประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก

ในการเพิ่มปริมาณการผลิตภายใต้สถานการณ์ที่ตลาดโลกเอื้ออำนวย แต่ในระยะหลัง ๆ นี้ สถานการณ์ด้านสินค้าเกษตรในตลาดโลกดังกล่าว ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากมีการแข่งขันและการกีดกันทางการค้ามากขึ้น ยังผลให้ปัญหาการตลาดรุนแรงขึ้นและราคาสินค้าเกษตรบางประเภทตกต่ำอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะ ข้าว น้ำตาล ปัญหาทั้งหมดเกิดจากรูปแบบการเกษตรที่ต้องลงทุนสูง (การเกษตรของไทย : ความจำเป็นที่ต้องทบทวนแนวทางการพัฒนา. 2528 : 3 - 4) ประกอบการที่ภาคเกษตรของไทยมีการผลิตเพื่อการส่งออกเป็นหลัก จึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงผลกระทบโดยตรงของทิศทางการเคลื่อนไหวของตลาดโลกได้ (ยุทะกะ ฮาระดะ. 2533 : 40)

ในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมนั้นการเกษตรมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นด้วย (Todaro. 1977 : 269) ดังนั้น ในการพัฒนารูปแบบการทำการเกษตรกรรมให้เป็นเกษตรกรรมสมัยใหม่นั้น วิถีชีวิตของเกษตรกรก็ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก จะเห็นได้ว่า ในระหว่างการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่ผ่านมานั้น วัฒนธรรมการบริโภคของเกษตรกรไทยไปเปลี่ยนจากการกินอยู่อย่างง่าย ๆ ตามแต่ธรรมชาติจะเอื้ออำนวย มาเป็นระบบบริโภคนิยม ระบบเกษตรกลายเป็นระบบเกษตรอุตสาหกรรมซึ่งผลิตอาหารในปริมาณมาก แต่ไม่ค่อยมีคุณภาพ อาหารเต็มไปด้วยสารพิษ ซึ่งเป็นสารตกค้างจากสารเคมีทางเกษตร ในขณะเดียวกัน การใช้สารเคมีทางเกษตรก็นำความหายนะมาสู่ดิน ทำลายจุลินทรีย์ในดินและสร้างผลกระทบต่อความสมดุลของธรรมชาติอย่างใหญ่หลวง ผลลัพธ์จากการกระทำเช่นว่านี้ก็สะท้อนออกมาเป็นปัญหาต่าง ๆ ในสังคมมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ระบบความเป็นอยู่ กฎเกณฑ์ของการดำรงชีวิตที่ไม่สอดคล้องกับวิถีของธรรมชาติจึงย่อมนำมาซึ่ง "ความวิปลาส" ของความเป็นอยู่ของมนุษย์ในส่วนพื้นฐานที่สุด คือในแง่ของสุขภาพ นั่นก็คือ สารเคมีที่ตกค้างในธรรมชาติซึ่งเข้าสู่ร่างกายของมนุษย์ กำลังนำไปสู่ปัญหาสุขภาพที่เรื้อรังซึ่งมนุษย์ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ (สุนันทา เศรษฐบุญสร้าง. 2536 : 46 - 47)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ในสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ เกษตรกรรมแผนใหม่ไม่ได้ทำให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเลย มิหนำซ้ำยังทำให้คนในอาชีพอื่น ๆ ต้องพลอยได้รับผลกระทบดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วด้วย และเกษตรกรรมแผนใหม่ที่ต้องมีการลงทุนสูงนั้นบ่อยครั้งได้ทำให้เกษตรกรได้รับผลตอบแทนไม่คุ้มกับการลงทุน ถึงแม้จะมีการพยายามเพื่อเพิ่มผลผลิตด้วยวิธีการต่าง ๆ นานาก็ตาม ดังคำกล่าวที่ว่า "ข้อเท็จจริงในอดีตชี้ให้เห็นชัดเจนว่า

การเพิ่มผลผลิตไม่ได้ทำให้รายได้สุทธิของเกษตรกรเพิ่มขึ้นเสมอไป..." (การเกษตรของไทย : ความจำเป็นที่ต้องทบทวนการพัฒนา. 2525 : 4) เกษตรกรเป็นจำนวนมากได้พบความจริงข้อนี้หลังจากที่ประสบกับการขาดทุนอย่างย่อยยับจากการขยายเนื้อที่เพาะปลูกและเพิ่มผลผลิตด้วยการใช้เครื่องจักรกลการเกษตรทันสมัยและสารเคมี พวกเขาได้เรียนรู้จากประสบการณ์ว่ายิ่งทำมากก็ยิ่งเป็นหนี้มาก ดังเช่นในกรณีของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ผู้ซึ่ง "...ทำการเกษตรแผนใหม่ที่ผลิตเพื่อส่งออก แต่รายได้ไม่พอกับค่าใช้จ่ายที่ต้องลงทุนไป เกิดหนี้สินล้นพ้นตัว จึงต้องขายที่ดิน 200 ไร่ เพื่อใช้หนี้ เหลือที่ดินอยู่เพียง 9 ไร่..." (ผลการสัมมนาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน : โดยสรุป. 2534 : 5) และต่อมาได้เปลี่ยนมาทำสิ่งที่เรียกว่า "วนเกษตร" ที่ไม่เน้นการผลิตเพื่อขาย แต่เน้นการมีกินมีใช้ตามอัตภาพ การสร้างสวัสดิการให้แก่ชีวิตอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและการศึกษาเรียนรู้จากธรรมชาติ..." จนประสบความสำเร็จ...มีชีวิตที่มั่นคงอย่างกลมกลืนไปกับธรรมชาติ..." (วินัย วัฒนานนท์. 2534 : 18 - 19) ดังนั้น ในสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นี้ เกษตรกรจึงควรจะได้พิจารณาหาทางเลือกใหม่ในการประกอบอาชีพของตน เนื่องจากถ้ามุ่งเน้นการผลิต "...เพื่อตอบสนองตลาดก็เท่ากับสนับสนุนให้ตายเร็วขึ้น ...สิ่งแรกที่ควรคำนึงถึงคือ การอยู่ได้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องพึ่งภายนอกและต่อรองกับภายนอกได้..." (สัมภาษณ์ชาวนาฝรั่งเศส. 2527 : 68)

อันที่จริงแล้ว ทางเลือกใหม่ของเกษตรกรเช่นว่านี้ก็เป็นการ "กลับลำ" ไปสู่แนวทางของบรรพบุรุษในอดีตที่ผลิตเพื่อยังชีพหรือทำพออยู่พอกินไม่มุ่งเน้นการซื้อขายนั่นเอง และสิ่งนี้ก็ได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังเรื่อยมาจนถึงเกษตรกรรุ่นปัจจุบันด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือโดยธรรมชาติแล้วเกษตรกรมีศักยภาพที่จะมีชีวิตความเป็นอยู่แบบยั่งยืนมากกว่าที่คนทั้งหลายได้ตระหนัก (แชมเบอร์ส และกอร์ดอน อาร์ คอนเวย์. 2525 : 3) แต่ศักยภาพเช่นว่านี้ต้องสูญเสียไปในระยะสามทศวรรษแห่งการพัฒนาที่ผ่านมาก็เพราะ "...คนในเมืองที่ไม่รู้ คนในเมืองที่โลภ คนในเมืองที่ใช้พลังงานสูง..." (ประเวศ วะสี. 2536 : 42) ซึ่งความที่กล่าวมาข้างต้นนี้ก็พ้องกันกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า

...ประชาชนนั้นแหละเขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วคนแล้ว เขาทำกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรจะทำกสิกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรจะเก็บรักษาไว้ แต่ที่เสียไปก็เพราะพวกที่ไม่รู้เรื่อง...เลยทำให้ลืมว่าชีวิตมันเป็นไปได้โดยการทำกสิกรรมที่ถูกต้อง...

(สุเมธ ตันติเวชกุล. 2536 : 15)

ในปัจจุบันนี้ มีเกษตรกรบางส่วนได้เกิดความตระหนักแล้วว่า การเกษตรแผนใหม่ที่เร่งการเพิ่มผลเพื่อการส่งออกที่ทำกันอยู่ในขณะนี้ เป็นสิ่งที่ผิดธรรมชาติ เนื่องจากเป็นการมองการเกษตรเพียงแค่ผลิตผลที่จะขายให้ได้เงินเท่านั้น ไม่ได้มองว่าการเกษตรนั้นเชื่อมโยงกับสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมด เป็นบูรณาการที่จะเป็นประโยชน์ต่อคนทั้งมวล มิใช่เป็นเพียงแค่เศรษฐกิจที่จะเป็นประโยชน์เฉพาะคนส่วนน้อยเท่านั้น จึงได้หันมาทำเกษตรกรรมทางเลือกที่มีชื่อต่างกันไปหลายรูปแบบ เช่น เกษตรอินทรีย์เกษตรผสมผสาน ไร่นาป่าผสม วนเกษตร และเกษตรธรรมชาติ อย่างได้ผล โดยอาศัยหลักคุณธรรมเข้าไปเชื่อมโยงกับการเกษตร แล้วมองสิ่งต่าง ๆ เชื่อมโยงกับธรรมชาติ ไม่ตักแยกธรรมชาติออกเป็นส่วน ๆ ไม่ใช้สารเคมีที่เป็นพิษต่อทั้งตนเองและผู้อื่น ตลอดจนสภาพแวดล้อมและความสมดุลของระบบนิเวศน์ เน้นการทำงานเพื่อพอมีกินมีใช้ และมุ่งสร้างความสมดุลตามธรรมชาติ ให้สรรพสิ่งดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข (ประเวศ วะสี. 2536 : 42 - 45) ซึ่งเกษตรกรรมทางเลือกเช่นว่านี้ มิใช่เป็นเพียงสิ่งที่จะทำให้เกษตรกรผู้ยากไร้ "อยู่รอด" เท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของคนโดยทั่วไปโดยเฉพาะคนในเมืองอีกด้วย (เสน่ห์ จามริก. 2536 : 55)

ดังนั้น ในสภาพการณ์ปัจจุบันที่สินค้าเกษตรกรรมมีราคาตกต่ำลงอย่างต่อเนื่องในขณะที่เครื่องจักรกลการเกษตรและสารเคมีที่ใช้ในการเกษตรมีราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลอดจนสภาพแวดล้อมและความสมดุลตามธรรมชาติ ถูกทำลายไปอย่างน่าวิตกจากการเร่งเพิ่มผลผลิต เพื่อการส่งออกเช่นนี้ รัฐบาลตลอดจนผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาประเทศทุกฝ่ายจึงควรที่จะหันมาส่งเสริมแนวคิดเรื่องเกษตรกรรมทางเลือกให้แพร่หลายออกไปมากขึ้น ซึ่งถ้าหากไม่เร่งรีบแก้ไขปัญหาด้วยการหาทางออกดังกล่าวหรือทางออกอื่น ๆ ที่เหมาะสมแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับการเกษตรของไทยก็จะทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ และจะเป็นระเบิดเวลาลูกใหญ่ที่จะก่อความเสียหายอย่างรุนแรงแก่ทั้งตัวเกษตรกรเอง และสังคมโดยส่วนรวมในที่สุด

การศึกษาและการพัฒนา

การศึกษามีบทบาทต่อการพัฒนาเป็นอย่างมาก ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติการศึกษาก็ถูกกำหนดให้มีบทบาทอย่างชัดเจนในอันที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเท่าที่ผ่านมาระบบการศึกษาของไทยก็เดินรอยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเน้นหนักไปในด้านการผลิตกำลังคนเข้าสู่ระบบราชการและภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งยุทธศาสตร์และนโยบายพัฒนาภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่นั้น มิได้สานสัมพันธ์ไปกับภาคเกษตรและชนบทที่เป็นฐานเศรษฐกิจสังคมโดยส่วนรวมของประเทศ แต่กลับแยกส่วนพัฒนากลุ่มพลังเศรษฐกิจสังคมใหม่ขึ้นมาครอบงำอยู่เหนือภาคเกษตรและชนบท ด้วยเหตุนี้ ระบบการศึกษาของไทย

> ...จึงขยายบทบาทออกไปทำหน้าที่เป็นฐานรองรับระบบการแบ่งแยกชนชั้นภายในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองปัจจุบัน ผลสืบเนื่องที่ตามมาซึ่งระบบการศึกษามีส่วนเสริมอย่างสำคัญก็เป็นดังที่รู้เห็นกันอยู่โดยทั่วไป คือช่องว่างสุดโต่งระหว่างความมั่นคั่งและทันสมัยสำหรับกลุ่มชนในภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ด้านหนึ่ง กับอีกด้านหนึ่งคือ ความยากจนและด้อยพัฒนาสำหรับมวลชนส่วนใหญ่ในภาคเกษตรและชนบท
>
> (เสน่ห์ จามริก. 2531 : 25 - 31)

จึงอาจกล่าวได้ว่า ระบบการศึกษาของไทยที่ผ่านมามุ่งที่จะรับใช้ภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่แทนที่จะมุ่งรับใช้คนส่วนใหญ่ของประเทศ ทำให้เป้าหมายของการศึกษาบิดเบือนไปจากที่ควรจะเป็น และแม้แต่เป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจที่ระบบการศึกษาจะมุ่งไปสู่ ก็ยังคงอยู่อีกห่างไกลมาก กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ "...การศึกษา...ก็คือเครื่องมือที่จะทำให้ประชาชนกลายเป็นติ่งกลไกที่ทำให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่แล้วก็ไม่เคยได้บรรลุถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ว่านี้... (ไอวาน อิลลิช. 2527 : 62)

ระบบการศึกษาที่มุ่งก่อให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจดังกล่าวมิได้มองคนอย่างเป็นมนุษย์เท่าที่ควรจะเป็น แต่มองคนเป็น "กำลังคน" ซึ่งทางที่ถูกที่ควรแล้วระบบการศึกษาจะต้องมุ่งพัฒนาทั้งความเป็นมนุษย์และความเป็นกำลังคนควบคู่กันไปอย่างสมดุลกัน

ดังที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รวีวรรณ ธุมชัย ได้ให้ทัศนะว่า "...มนุษย์จะเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมได้นั้น จะต้องมีลักษณะสองสิ่งนี้สมดุลกันคือความเป็นมนุษย์ (Manhood) กับกำลังคน (Manpower) นั่นคือเป็นผู้มีจริยธรรม และมีความสามารถในการผลิต จึงจะทำให้ชีวิตได้รับการพัฒนาและสังคมได้รับการพัฒนา... (รวีวรรณ ธุมชัย. 2526 : 78) และศาสตราจารย์กานดา ณ ถลาง ก็ได้กล่าวไว้ทำนองเดียวกันว่า "...การพัฒนาประเทศจะเป็นไปไม่ได้ถ้าปราศจากการพัฒนามนุษย์...การพัฒนามิใช่มุ่งกระทำต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น หากต้องมุ่งพัฒนาจิตใจ และวิญญาณของมนุษย์ไปพร้อม ๆ กันด้วย เมื่อใดที่ทำได้ดังว่านี้ เมื่อนั้นจึงจะถือได้ว่าการพัฒนาบรรลุผลแล้ว (กานดา ณ ถลาง. 2527 : 48 - 55)

การศึกษากับการพัฒนาเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก เนื่องจากมโนทัศน์เกี่ยวกับการพัฒนาเป็นมโนทัศน์ที่มีค่านิยมสอดแทรกอยู่ ทั้งนี้เพราะการพัฒนา หมายถึงการได้มาซึ่งสภาวะที่พึงปรารถนา ดังนั้น เมื่อถึงที่สุดแล้ว ความคิดของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเกี่ยวกับการพัฒนาจึงตั้งอยู่บนความชอบของบุคคลนั้น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ข้อโต้แย้งในเรื่องการพัฒนาจึงเป็นข้อโต้แย้งเกี่ยวกับความชอบหรือค่านิยม (Value Preferences) ดังนั้น การพัฒนาในฐานะที่เป็นกระบวนการ จึงเท่ากับการทำให้ได้มาซึ่งสิ่งมีค่าที่เราชอบจำนวนมากที่สุด และเมื่อเราได้มาแล้วจึงถือได้ว่าเราได้บรรลุถึงการพัฒนาในฐานะที่เป็นสภาพการณ์แล้ว ดังนั้นการพูดถึงการพัฒนาจึงกลายเป็นการพูดกันถึงปัญหาด้านจริยธรรมไป ซึ่งหมายความว่า เราต้องรู้ถึงความต้องการของผู้คนทั้งหลายในสังคมว่าเขานิยมชมชอบอะไร ด้วยเหตุนี้เอง การพัฒนาจึงจะต้องสอดคล้องกับค่านิยมของคนในสังคมนั้น ๆ ดังที่จอห์น ดับบลิว แฮนซัน (John W.Hanson) ได้กล่าวไว้ว่า "เสรีชน (free man) จะไม่ยอมเสียสละกระทำการในสิ่งที่การพัฒนาต้องการนอกเสียจากว่าเขาจะเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นวิธีการที่เราให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เขาหวัง โดยเป็นไปตามค่านิยมที่เขายึดถืออยู่" (Hanson. 1966 : 83) ดังนั้น ระบบการศึกษาถึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนามากในการปลูกฝังค่านิยมที่แนวทางการพัฒนานั้น ๆ ต้องการ เช่นการพัฒนาที่มุ่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นหลักก็ปลูกฝังค่านิยมแบบทุนนิยมบริโภคนิยมในตัวผู้เรียน เป็นต้น

อันที่จริงแล้ว ระบบการศึกษาที่ดีนั้นจะต้องมีบทบาทอย่างสำคัญในการทำให้มนุษย์สามารถเป็นมนุษย์ทั้งครบและสามารถบรรลุความต้องการที่สูงส่งกว่า (Higher needs) ของเขาได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การศึกษาจะต้องช่วยพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงความจริง ความงามและความดี ดังที่แมทธิว อาร์โนลด์ (Matther Arnold) กวีคนสำคัญของอังกฤษได้

กล่าวไว้ว่า การศึกษาจะต้องวางเป้าหมายให้ประชาชนรู้ใน "สิ่งที่ดีที่สุดที่ได้สอนและพูดกันในโลก" ผู้มีการศึกษาจึงจะต้องมีชีวิตที่เป็นหนึ่งเดียวกับผู้อื่น ซาบซึ้งในความงาม และมีมาตรฐานกับทางศีลธรรม (Dodds. 1989 : 416 - 417) ซึ่งในเรื่องความจริง ความงามและความดีนี้ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ก็ได้เคยกล่าวไว้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนา ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและชุมชนเพื่อที่จะบรรลุถึงความเจริญก้าวหน้าและความรุ่งเรืองไพบูลย์อย่างแท้จริง (Puey Ungphakorn. 1975 : 7)

แต่เท่าที่ผ่านมานั้น ดูเหมือนว่าระบบการศึกษาไทยมิได้ปลูกฝังหรือถ่ายทอดความจริง ความงาม ความดีในตัวผู้เรียนเท่าที่ควรจะเป็น แต่กลับกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นแก่ตัว แข่งขันแก่งแย่งชิงดีกัน เต็มไปด้วยโลภะ โทสะ โมหะ ทำให้ผู้เรียนมุ่งที่จะ "...ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือไปแสวงหาฐานะในสังคมและหาโอกาสที่จะแสวงหา ความสุขบำเรอตนหรือเอารัดเอาเปรียบกันให้มากขึ้น สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดความผิดพลาดและปัญหาสังคมขึ้นต่าง ๆ นานา..." (พระราชวรมุนี. 2525 : 90) การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะในปัจจุบันนี้ นักการศึกษาไม่ค่อยคำนึงถึงวิชาจำพวกปรัชญาและศาสนาและเน้นวิชาชีพมากเกินไป วิชาชีพชั้นสูงก็เลยเจริญรุดเลยหน้าวิชาประเภทความคิดและคุณธรรม(พระเทพเวที. 2531 : 154) และระบบการศึกษาของเราสอนเยาวชนคนหนุ่มสาวให้ชื่นชมชีวิตในเมืองใหญ่และละทิ้งชนบท ทิ้งรากเหง้าของตนเอง ทำให้พวกเขาตะเกียกตะกายแข่งขันกันในการศึกษาต่อให้สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ (Sulak Sivaraksa. 1992 : 5) นอกจากนั้นระบบการศึกษาของเราก็มีเป้าหมายที่ "เพียรสร้างแต่ยักษ์และเทวดา" มิได้พยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ระบบการศึกษาของเราทำหน้าที่เป็น "กลไกเลือกสรรและรับรองบุคคลเพื่อบรรจุเข้าสู่ตำแหน่งต่าง ๆ ทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง" (เสน่ห์ จามริก. 2531 : 24) และ "...มองข้ามศักยภาพทางการศึกษาและการสร้างสรรค์ของเยาวชนไทยส่วนใหญ่ที่โชคร้ายตกจากเวทีการศึกษาในระบบไป" (เสน่ห์ จามริก. 2531 : 31) และสำหรับผู้ที่ "โชคดี" สามารถศึกษาต่อในสถาบันการศึกษาระดับสูงได้ก็มิใช่ว่าจะโชคดีเสมอไป เพราะในปัจจุบันนี้ตำแหน่งการงานก็หายากขึ้นทุกที บัณฑิตจึงว่างงานมากขึ้น และสถาบันการศึกษาก็ทำให้ "...เขาเหล่านั้นกลายเป็นสัตว์เศรษฐกิจเสียโดยมาก ยิ่งกว่ามุ่งความเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูง..." (ส. ศิวรักษ์. 2532) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า "...แทนที่การศึกษาจะเป็นปัจจัยที่ก่อเกิดการพัฒนา การศึกษากลับกลายเป็นตัวการที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นในกระบวนการพัฒนา" (ชยันต์ วรรธนภูติ. 2530)

ในอดีตเมื่อครั้งที่การศึกษาของไทยยังอยู่ที่วัดนั้น พระภิกษุซึ่งเป็นผู้ให้การศึกษาแก่เยาวชนไทยได้ปลูกฝังจริยธรรม วัฒนธรรมประเพณีและค่านิยมแบบไทย ๆ ที่บรรพชนชาวไทยได้ยึดถือสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ครั้นต่อมาเมื่อไทยเรามีการจัดการศึกษาแบบตะวันตกและการศึกษาได้ย้ายออกจากวัดมาอยู่ที่โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาต่าง ๆ แล้ว วัฒนธรรมและค่านิยมแบบตะวันตกก็เริ่มเผยแพร่เข้ามาในสังคมไทยโดยอาศัยกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคม (Socialization) ในระบบการศึกษาไทย เป็นแหล่งเผยแพร่ปลูกฝังวัฒนธรรมและค่านิยมดังกล่าวที่สำคัญ ในระยะตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาจนถึงทศวรรษ 2490 นั้น ไทยอยู่ภายใต้อิทธิพลของปรัชญาและการจัดการศึกษาแบบยุโรป แต่ภายหลังการลงนามในความตกลงว่าด้วยการแลกเปลี่ยนทางด้านการศึกษาในเดือนกรกฎาคม 2493 ระหว่างรัฐบาลสหรัฐอเมริกาและรัฐบาลไทย กระบวนการทำให้สังคมไทยมีลักษณะอเมริกัน (Americanization) ที่ลึกซึ้งก็อุบัติขึ้นมาหลังจากการลงนามดังกล่าวรัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือทางด้านการศึกษาแก่ประเทศไทยมากขึ้น การจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาใน พ.ศ. 2497 มีส่วนสำคัญในการทำให้ปรัชญาและการจัดการศึกษาแบบอเมริกันฝังรากลึกในสังคมไทย สถาบันอุดมศึกษาของรัฐเริ่มหันไปจัดหลักสูตรการศึกษาแบบสหรัฐอเมริกา การจัดการศึกษาในระดับต่ำลงมาก็เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกัน (รังสรรค์ ธนะพรพันธ์. 2532 : 31) ความช่วยเหลือและทุนการศึกษาที่รัฐบาลและมูลนิธิอเมริกันให้แก่นักศึกษาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทยในเวลาต่อมา เนื่องจากไม่เพียงแต่ว่ามหาวิทยาลัยในประเทศสหรัฐอเมริกา เกือบทั้งหมดจะสอนแต่แนวความคิดและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (Mainstream Economics) เท่านั้น เนื้อหาการเรียนการสอนยังเน้นแต่เรื่องประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรและปลูกฝังความศรัทธาที่มีต่อกลไกราคา โดยไม่ค่อยให้ความสนใจในเรื่องการกระจายรายได้อีกด้วย ด้วยเหตุนี้การที่กระบวนการการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทยมีความโน้มเอียงที่จะละเลยการแก้ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ส่วนหนึ่งจึงเกิดจากภูมิหลังการศึกษาของชนชั้นนำที่มีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายของไทย จึงอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการทำให้สังคมไทยมีลักษณะอเมริกัน โดยผ่านการจัดการศึกษานั้นประสบความสำเร็จอย่างงดงามมาก จากการทำให้ชนชั้นนำของไทยยอมรับคุณค่าและวัฒนธรรมอเมริกัน (รังสรรค์ ธนะพรพันธ์. 2532 : 32 ; อ้างอิงมาจาก Bell. 1982)

สำหรับประเทศด้อยพัฒนานั้นโดยทั่วไปแล้วได้รับอิทธิพลความคิดทางการศึกษาจากมหาอำนาจตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ ความคิดทางการศึกษาที่ครอบงำนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจมากว่าประเทศด้อยพัฒนา สำหรับประเทศไทยเช่นกัน ประสบการณ์ที่ผ่านมาของเราก็ยืนยันถึงความจริงข้อนี้ได้อย่างชัดเจน เราจึงควรที่จะเป็นอิสระจากการครอบงำจากอิทธิพลของชาติมหาอำนาจ และพิจารณานโยบายการศึกษาและทางเลือกในการพัฒนา บนพื้นฐานคุณค่าและวัฒนธรรมของเราเอง โดยมุ่งผลประโยชน์ของประเทศเราเป็นหลัก ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่สวนทางกับความคิดหลักที่มีอิทธิพลครอบงำมานาน และเป็นการต่อสู้กับคุณค่าและวัฒนธรรมกระแสหลักของสังคม โดยการชี้ให้เห็นความคับแคบและข้อจำกัดของความคิดกระแสหลัก สิ่งนี้ยังเป็นภาระเบื้องต้นที่จำเป็นและเร่งด่วนของระบบการศึกษาซึ่งจะต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง เพราะจะช่วยทำให้คนทั่วไปได้มองเห็นช่องทางที่จะใช้การศึกษาให้เป็นประโยชน์ในอันที่จะไปสู่การพัฒนาในแนวทางใหม่ในที่สุด (ชยันต์ วรรธนภูติ. 2530 : 50)

เกี่ยวกับเรื่องที่การศึกษาตกอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของชาติมหาอำนาจตะวันตกนี้ เปาโล แฟร์ (Paolo Freire) นักการศึกษาผู้มีชื่อเสียงชาวบราซิลมิได้มองว่ามีการครอบงำเฉพาะแต่ในระดับระหว่างประเทศเท่านั้น หากแต่การครอบงำนี้มีทุกระดับตั้งแต่ระดับระหว่างประเทศไปจนถึงระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งการครอบงำที่สำคัญก็คือ การครอบงำทางวัฒนธรรม นั้นจะต้องแก้ไขด้วยการ "เผชิญหน้าทางวัฒนธรรม" โดยการเปลี่ยนแปลงความคิดความเชื่อเก่าๆ ของประชาชน และสร้างความคิดความเชื่อหรือความเข้าใจใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้น ซึ่งในการนี้จะต้องใช้กระบวนการมโนธรรมสำนึก (Conscientization) ให้ผู้ที่ถูกครอบงำทางวัฒนธรรมซึ่งถูกปลูกฝังความเข้าใจถึงคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์อย่างผิด ๆ ว่าหมายถึงการสะสม ให้เข้าใจเสียใหม่ว่า ความเป็นมนุษย์มิได้หมายความถึงการมีชีวิตอยู่เพื่อกอบโกยให้มีมากขึ้น เพราะการมีทุกอย่างมากขึ้นทำให้มนุษย์เข้าใกล้กับการเป็นวัตถุมากขึ้นทุกขณะ (เปาโล แฟร์. 2517 : 35 - 55)

เปาโล แฟร์ ได้ให้ทัศนะถึง "การรุกรานทางวัฒนธรรมว่า "...ทำให้ผู้ถูกรุกรานรู้สึกว่าวัฒนธรรมของตนเป็นสิ่งต้อยต่ำ ดังนั้น เขาจึงเริ่มปฏิเสธวัฒนธรรมของเขาเอง และหันไปยึดเอาค่านิยม มาตรฐาน และเป้าหมายของผู้รุกราน ด้วยวิธีนี้ผู้ที่กดขี่จะสามารถหล่อหลอมความคิดและวิถีชีวิตของผู้ถูกกดขี่ และสามารถควบคุมผู้ถูกกดขี่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ..."
(เปาโล แฟร์. 2517 : 158)

การศึกษานั้นโดยแท้ที่จริงแล้วเป็นกระบวนการควบคุมจิตสำนึกและอุดมการณ์ของสังคม (ชยันต์ วรรธนะภูติ. 2530 : 51) เกี่ยวกับเรื่องนี้ เปาโล แฟร์ ได้เน้นว่าการศึกษาจะต้องช่วยปลุกจิตสำนึกของประชาชน ทำให้ประชาชนรู้ว่าเขาเป็นใคร มองทะลุถึงระบบของสังคมที่เขาอยู่ รู้ว่าใครคือผู้กดขี่ ใครคือผู้ถูกกดขี่ ซึ่งในการนี้ ครูจะต้องไม่ใช้วิธีสอนที่เรียกว่า "ระบบฝากธนาคาร" ที่ครูเป็นฝ่ายสอนและเทศนาศิษย์ฝ่ายเดียว แต่ใช้วิธีสอนแบบแก้ปัญหาหรือการเสวนา (Dialogue) ที่ทั้งครูและศิษย์เรียนรู้ร่วมกันแทน ซึ่งสิ่งที่ขาดไม่ได้ในระหว่างครูกับศิษย์นั้นก็คือ ความรักอันล้ำลึกต่อโลก ต่อเพื่อนมนุษย์ ความสุภาพ ถ่อมตน และความเชื่อมั่นไว้ใจในเพื่อนมนุษย์ การศึกษาแบบที่ว่านี้จะเป็น "การฝึกหัดเสรีภาพ" และทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกว่าเขาเป็นเจ้าของความคิด เขาสามารถอภิปรายขบคิดปัญหา และมองโลกได้ด้วยตนเอง และนอกจากนั้น ยังสามารถเสนอแนะปัญหาต่าง ๆ ให้ผู้อื่นได้รับรู้ ซึ่งการศึกษาแบบนี้จะสามารถสนองความต้องการของสังคมที่เป็นอิสระ เป็นการศึกษาที่สมบูรณ์ และบรรลุเป้าหมาย และเป็นการศึกษาที่ไม่ตอบสนองความต้องการของผู้กดขี่เหมือนการศึกษาแบบรวบอำนาจที่ครูเป็นฝ่ายตรงกันข้ามหรือเป็นผู้เผด็จการกับศิษย์ และมีการกำหนดขอบเขตนโยบายการศึกษามาจากเบื้องบนโดยมิได้มาจากประชาชน การศึกษาดังกล่าวจึงสร้างนักวิชาการที่มิได้รับใช้สังคม (เปาโล แฟร์. 2517)

ดังนั้นผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบทางด้านการศึกษาของไทยจึงจะต้องพยายามแก้ไขปรับปรุงให้ระบบการศึกษาของไทยรับใช้คนและสังคมส่วนใหญ่บนพื้นฐานของเราเองแทนที่จะดำเนินตามแนวคิดการพัฒนาประเทศตามกระแสหลักในปัจจุบันที่รับใช้ผลประโยชน์ของมหาอำนาจต่างชาติ และชนชั้นนำในสังคมไทยมากกว่าที่จะเป็นการเพื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศอย่างแท้จริง นอกจากนี้ "...ฝ่ายการศึกษาจำเป็นต้องชูการนำทางความคิดและนโยบายเพื่อเป้าหมายพัฒนาคนและสังคมส่วนใหญ่ แทนที่จะดำเนินรอยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจเช่นที่ปฏิบัติอยู่จนถึงทุกวันนี้..." (เสน่ห์ จามริก. 2531 : 30) ทั้งนี้ นักการศึกษาจะต้องมีโลกทัศน์ที่กว้างขวาง ครอบคลุมในเรื่องการพัฒนาคนและสังคมอย่างกว้างขวางทั่วถึง มิได้มองเห็นคนเป็นเพียงแต่ "กำลังคน" ที่จะรับใช้การผลิตหรือเป็นสัตว์เศรษฐกิจเท่านั้น

การศึกษาที่จะพัฒนาชาติไทยในแนวทางที่ถูกที่ควรได้ จะต้องไม่เจริญรอยตามประเทศอื่น แต่จะต้องเริ่มจากความเข้าใจในสิ่งที่เป็นแก่นหรือสาระในสังคมไทยและการพัฒนาเสียก่อน ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีฐานทางเศรษฐกิจเป็นทางด้านการเกษตร แต่ที่ผ่านมาการพัฒนาด้านนี้กลับถูกละทิ้งมาตลอด

> ...ระบบการศึกษาของไทยก็มิได้สอดคล้องกับสภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมเกษตร เพราะยิ่งเรียนสูงเท่าใด ก็ยิ่งทำให้หนีสังคมเกษตร ...การศึกษาของไทยจึงเป็นการศึกษาที่ละทิ้งสังคมเกษตร ละทิ้งคนส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นการศึกษาที่สนับสนุนอุตสาหกรรมแบบ "หลงละเมอ"...
>
> (ประกอบ คุปรัตน์. 2529 : 14 - 15)

ด้วยเหตุที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ระบบการศึกษาของไทยจะต้องพยายามที่จะเปลี่ยนจุดเน้นที่จะมุ่งรับใช้อุตสาหกรรมหรือภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ มาเป็นการจัดการศึกษาเพื่อรับใช้ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่โดยเฉพาะเกษตรกรหรือคนในชนบทที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งการศึกษานี้จะเป็นไปไม่ได้ถ้าหากยังคงมีการรวมศูนย์อำนาจทางการจัดการศึกษาไว้ที่ส่วนกลาง และการวางนโยบายการศึกษาแห่งชาติยังอยู่ในมือชนชั้นนำที่มีภูมิหลังทางการศึกษาแบบรวบอำนาจหรือแบบกระแสหลักที่รับใช้ผลประโยชน์ของคนส่วนน้อย แต่จะเป็นไปได้ถ้าหากมีการกระจายอำนาจทางการจัดการศึกษาออกไปสู่ท้องถิ่นมากขึ้น ให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนกำหนดทิศทางการศึกษาเพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของพวกเขาอย่างแท้จริง ให้การศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึกที่ดีงามแก่เยาวชนให้รู้จักและรักหวงแหนในรากเหง้าทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน ตลอดจนสร้างมโนธรรมสำนึกให้เขาเข้าใจคุณค่าการเป็นมนุษย์ที่แท้จริงเสียใหม่ว่า คุณค่าของการเป็นมนุษย์มิได้อยู่ที่การสะสมกอบโกย แต่อยู่ที่ความต้องการที่สูงส่งกว่าความต้องการทางวัตถุนั้น ซึ่งก็คือ ความรัก ความเสียสละ แบ่งปันกันในระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และความเอื้ออาทรห่วงใยต่อสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก ซึ่งสิ่งนี้จะทำให้เขาสามารถดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นและสรรพสิ่งทั้งหลายได้อย่างมีคุณค่าสมศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และมีความสุขอย่างที่แท้จริง

พุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมไทย

พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาเป็นเวลาช้านานและมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบไทย ๆ อย่างไม่อาจที่จะแยกออกจากกันได้ (Sunthorn Na - Rangsi. 1984 : 8) และมีคำสอนหรือปรัชญาทางด้านสังคมที่อาจจะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิด

ความสงบสุขแก่ทั้งตนเองและสังคมโดยส่วนรวมมากมาย (Jayatilleke. 2530) แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า มีคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาเป็นจำนวนไม่น้อยในปัจจุบันที่ "...นับถือพุทธศาสนากันที่ริมฝีปาก พุทธศาสนาไม่ได้เข้าถึงหัวใจของเรา..." (ส. ศิวรักษ์. 2531 : 8) และหันไปดำเนินชีวิตตามกระแสของวัตถุนิยม บริโภคนิยม ดังที่ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้กล่าวว่า

> ...ในปัจจุบันนี้ สังคมแบบทุนนิยมได้เข้ามาเฟื่องฟูในสังคมพุทธศาสนา...ดูเหมือนว่า ผู้คนจะวัดการพัฒนาในแง่ของการมีสินค้าหรือสิ่งของใหม่ๆ แพง ๆ เพิ่มขึ้น เนื่องจากว่าความโลภโมโทสันเป็นเจ้านายของการพัฒนาชนิดนี้ มันทำให้เกิดความอยากและความขัดแย้งเพิ่มขึ้นผู้คนเริ่มเอารัดเอาเปรียบและกดขี่กันและกันเพิ่มขึ้น การโกหกหลอกลวงและการใช้เล่ห์เพทุบายอันสกปรกโสมมต่อกันก็เป็นสิ่งที่ติดตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นี่เป็นวิถีชีวิตแบบวัตถุนิยมอย่างแท้จริง...
>
> (S. Sivaraksa. 1981 : 64)

ในเรื่องที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยเป็นจำนวนมากในยุคปัจจุบันห่างเหินจากพุทธศาสนา ไปรับเอาลัทธิวัตถุนิยมหรือบริโภคนิยมเข้ามาแทนที่ดังกล่าวนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวว่า พุทธศาสนิกชนจะต้องหายโง่ในเรื่องวัตถุนิยม ละความเห็นแก่ตัว หยุดเบียดเบียนเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน จึงจะมีความสุขสงบที่แท้จริงได้ (พุทธทาสภิกขุ. 2534 : 61)

อันที่จริงแล้ว ประเทศไทยก็มีวัดวาอารามตลอดจนพระภิกษุและสามเณรอยู่เป็นจำนวนมากมาย แต่ก็ยังมีปัญหาความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมในสังคมไม่แพ้ประเทศอื่นๆ หรืออาจจะมากกว่าประเทศอื่นๆ ด้วยซ้ำไป ทั้งนี้ทั้งนั้นอาจจะเป็นเพราะว่ามีผู้คนเป็นจำนวนไม่น้อยที่มีทัศนะว่า พุทธศาสนาไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นไปในสังคม และไม่มีการประยุกต์พุทธศาสนามาใช้ในสังคมอย่างถูกต้อง ซึ่งในเรื่องนี้พุทธศาสนิกชนจะต้องรู้สมุทัยของทุกข์หรือปัญหาในสังคมและแก้ไขเยียวยาเหตุแห่งทุกข์นั้นรวมทั้งโครงสร้างทางสังคมระบบข้าราชการ เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา และศาสนาที่ไม่ถูกต้องเสีย และจะต้องมีการบูรณาการเอาแนวคิดแนวปฏิบัติสำนักนิกายที่สำคัญๆ ของไทย เช่น สวนโมกขพลาราม สันติอโศก และธรรมกายมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขเยียวยาปัญหาสังคมไทย (ประเวศ วะสี. ม.ป.ป.)

ศาสนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมตลอดจนการเมือง และเศรษฐกิจอย่างแยกไม่ออก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ "ศาสนาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชีวิต" (ส. ศิวรักษ์. 2531 :

68) "โลกและธรรมแยกไม่ออกจากกัน (ระวี ภาวิไล. 2520 : 17) ผู้ที่กล่าวว่าศาสนาไม่เกี่ยวกับการเมืองหรือไม่เกี่ยวกับความเป็นไปของสังคมนั้นเป็นผู้ที่ไม่รู้ความหมายคำว่า ศาสนา (กรุณา - เรืองอุไร กุศลาลัย. 2534 : 120) การที่ศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองหรือความเป็นไปในสังคมนั้น จะทำให้การเมืองและสังคมมีคุณธรรม อันจะนำมาซึ่งความสงบสุขในสังคมในที่สุด ดังที่ อริสโตเติล ได้กล่าวไว้ว่า "รัฐยิ่งมีคุณธรรมมากเท่าไรย่อมมีความสุขมากเท่านั้น" (ส. ศิวรักษ์. 2532 : 54) นอกจากนี้ การเข้าไปเกี่ยวข้องในสังคมโดยพัฒนาจิตใจของผู้คนให้มีศรัทธาในศาสนานั้นยังสามารถที่จะ "...ช่วยเยียวยาอาการรีบด่วนของปัญหาเศรษฐกิจ ทำให้ผู้ที่จะกลับมาสู่แนวทางที่ถูกต้องเพิ่มขึ้น..." (สมบัติ จันทรวงศ์. 2528 : 120)

พุทธศาสนาไม่นิยมการพัฒนาแบบสุดขั้วแบบตะวันตก แต่เสนอทางสายกลาง ในเรื่องนี้ อี เอฟ ชูมากเกอร์ (E.F. Schumacher) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง Small is Beautiful ได้กล่าวไว้ว่า ในมโนคติทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับการพัฒนานั้น เราจะต้องหลีกเลี่ยงความใหญ่โตโอฬาร โดยเฉพาะเครื่องจักรซึ่งมีแนวโน้มที่จะควบคุมหรือเป็นนายมนุษย์แทนที่จะรับใช้มนุษย์ การพัฒนาแนวพุทธศาสนาจะต้องมุ่งไปสู่ความเสมอภาค ความรัก อิสรภาพและเสรีภาพที่เป็นเป้าหมายสำคัญ ชุมชนชาวพุทธไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านหรือประเทศชาติจะต้องทำงานเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความตื่น โดยการกำจัดความเห็นแก่ตัว หรือขจัดความโลภ โกรธ หลง ทุกชนิด (S. Sivaraksa. 1981 : 72 - 78)

ในการเข้าถึงสังคมหรือการพัฒนาสังคมของศาสนานี้ ทางศาสนาจะต้องมุ่งพัฒนาคุณภาพพื้นฐานของชีวิตสัตบุรุษของตน แทนที่จะมุ่งเน้นการวัดความสำเร็จของศาสนาด้วยจำนวนโบสถ์วิหารที่สร้างขึ้นมา ความสวยงามของวัดวาอาราม รายได้ขององค์การศาสนา จำนวนสัตบุรุษหรือศาสนิกชนที่เพิ่มขึ้น และปริมาณของสิ่งพิมพ์ทางศาสนาที่ได้รับการตีพิมพ์ออกมา นอกจากนี้ผู้นำทางศาสนาตลอดจนนักบวชหรือบุคลากรของฝ่ายศาสนาจะต้องมีสิ่งที่เรียกว่า "ความกล้าหาญทางจริยธรรม" โดยกล้าที่จะวิพากษ์วิจารณ์หรือตำหนิติเตียนผู้ที่มีอำนาจหรืออิทธิพลในสังคมที่กระทำสิ่งที่ชั่วร้าย โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยต่อผู้อื่นหรือสังคมอย่างร้ายแรง มีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เมื่อทางศาสนาทำได้เช่นนี้แล้วก็สามารถที่จะพัฒนาคนในสังคมไปสู่ความสุขและความสงบที่แท้จริง มิใช่ไปเพิ่มตัณหา หรือโลภะ โทสะ โมหะของผู้คนในสังคมให้มากขึ้น ดังที่นักบวชในพุทธศาสนาเป็นจำนวนไม่น้อยทำกันอยู่ในปัจจุบัน และเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว พุทธศาสนิกชนก็มีความพร้อมที่จะพัฒนาสังคมหรือชุมชนของเขาให้เจริญก้าวหน้าไปสู่แนวทางที่ถูกต้องต่อไป (S. Sivaraksa. 1981 : 56 - 187)

ในการพัฒนาตามแนวทางของพุทธศาสนานั้นจะต้องครอบคลุมมิติ 3 ด้านด้วยกัน คือ การพัฒนาด้านวัตถุ การพัฒนาด้านนามธรรม จิตใจและการพัฒนาสังคม ซึ่งในการนี้ พุทธศาสนา ถือเอาการพัฒนาด้านนามธรรม - จิตใจเป็นหลัก เนื่องจากว่า ถ้าหากพัฒนานามธรรม-จิตใจ ให้ดีแล้ว มนุษย์ที่ได้รับการ พัฒนาดังกล่าวก็จะสามารถอยู่ร่วมกับผู้คนและสิ่งแวดล้อมเขาได้อย่างไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็จะเป็นแรงหลักนำไปสู่การพัฒนาสังคมและวัตถุให้เกิดความสุขสงบความดีงามได้ (สุภาพรรณ ณ บางช้าง. 2531 : 54 - 56)

เรื่องการพัฒนาสังคมและวัตถุโดยมีการพัฒนาจิตใจเป็นหลักก่อนนี้ หลวงพ่อนานสุทธสีโล หรือพระครูพิพิธประชานาถ แห่งวัดท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ได้เคยตอบชาวต่างประเทศที่ถามท่านว่าท่านทำงานพัฒนาโดยเริ่มต้นจากไหนก่อนว่าการพัฒนาของท่านเริ่มที่การทำกรรมฐานฝึกสติหรือสมาธิ เหมือนการปลูกพืชต้องเตรียมดินมิเช่นนั้นแล้วการเพาะปลูกย่อมไม่ได้ผล (เสรี พงศ์พิศ. 2534 : 72) อย่างไรก็ดี การทำกรรมฐานหรือการพัฒนาจิตใจนี้จะต้องเกื้อกูลให้ชุมชนยกระดับความเป็นอยู่เพื่อพัฒนาชีวิตและจิตใจในระดับสังคมและแก้ไขเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคม จะจำกัดแต่เพียงเฉพาะการพัฒนาจิตใจในระดับปัจเจกบุคคลหาได้ไม่ (พระไพศาล. 2529 : 58)

การพัฒนาสังคมไทยให้ดำเนินไปในแนวทางที่ถูกที่ควรนั้นพระสงฆ์สามารถมีบทบาทได้อย่างมาก โดยเฉพาะสังคมระดับหมู่บ้านในชนบท กล่าวได้ว่า พระสงฆ์สามารถจะเป็นตัวแทนแห่งความเปลี่ยนแปลง (Agent of Change) ได้เป็นอย่างดี จึงเป็นการสมควรที่รัฐจะได้เห็นความสำคัญในบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาประเทศ และส่งเสริมใช้พลังคนส่วนนี้ให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด พร้อมกันนั้น พระสงฆ์เองก็ต้องมีจิตสำนึกในการที่ทำหน้าที่สงเคราะห์ประชาชนให้กว้างขวางและเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น เท่าที่กำลังความสามารถจะอำนวยให้ (พระสงฆ์กับการพัฒนาหมู่บ้าน. 2522 : 1)

อย่างไรก็ตาม ยังมีพระสงฆ์อยู่เป็นจำนวนมากที่ไม่เข้าใจทั้งพุทธศาสนาและสังคม ทำให้หวังอะไรจากพระสงฆ์เหล่านั้นไม่ได้มากนัก จึงควรที่จะมีการส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์ให้เข้าใจทั้งหลักธรรมในพุทธศาสนาและความเป็นไปในสังคมให้มากขึ้น หรือจัดให้มีสถาบันฝึกพระสงฆ์ออกไปเป็นนักพัฒนา ให้พระสงฆ์มีความตื่นตัวที่จะออกไปรับใช้สังคมมากกว่านี้ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วพระสงฆ์จะสามารถช่วยพัฒนาประเทศได้มาก (ประเวศ วะสี. ม.ป.ป.)

จุดที่พระสงฆ์จะต้องแก้ไขปรับปรุงนอกจากจะเป็นเรื่องการศึกษา ให้มีความรู้ความเข้าใจทั้งทางโลกทางธรรมให้มากขึ้นดังกล่าวแล้ว พระสงฆ์จะต้องสามารถนำหลักธรรมทางศาสนามาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพการณ์ของสังคมได้ การเทศนาสั่งสอนก็ไม่ควรจะย้ำถึงแต่เรื่องไกลตัว แต่ควรจะย้ำถึงเรื่องทำอย่างไรจึงจะทำให้ชีวิตในปัจจุบันดีขึ้น และใช้ภาษาง่าย ๆ ให้ชาวบ้านเข้าใจ (ทวีป อภิสิทธิ์. 2529 : 51 - 52) และมุ่งที่จะโปรดสัตว์หรือพัฒนาส่งเสริมคนทุกประเภท ทุกระดับโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง (S. Sivaraksa. 1981 : 157)

นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังควรที่จะสามารถประยุกต์ประเพณีทางศาสนาหรือการกระทำตามความเชื่อถือบางอย่างของชาวบ้านที่เป็นการสิ้นเปลืองหรือไม่สู้มีประโยชน์ให้สิ้นเปลืองน้อยลงและมีประโยชน์มากขึ้น เช่น ประเพณีบวชพระเณร ซึ่งมักจะทำกันอย่างสิ้นเปลืองมากก็ควรที่จะทำให้ง่าย ประหยัด และมีความหมาย หรือประเพณีบุญข้าวประดับดินที่ชาวบ้านนำข้าวไปฝังดินไว้เพื่อเผื่อแผ่แก่สรรพสัตว์ ก็ควรที่จะเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ด้วยการให้นำไปแจกจ่ายแก่ บรรดาคนยากจนในหมู่บ้าน เป็นต้น (พระไพศาล วิสาโล. 2529 : 45) หรือประยุกต์การทอดผ้าป่า มาเป็นการทอดผ้าป่าข้าว ผ้าป่าต้นไม้ ผ่าป่าควาย ผ้าป่าหนังสือ ผ้าป่าปัจจัยสี่ ผ้าป่าช่วยภัยแล้ง ตลอดจนประยุกต์สร้างสรรค์ประเพณีใหม่ ๆ ขึ้นมา เช่น ทานข้าวล้นบาตร ที่พระสงฆ์นำอาหารที่ชาวบ้านนำมาถวายจนเหลือมากมายไปช่วยเหลือคนจนในหมู่บ้าน และประเพณีบุญประทายข้าวเปลือกที่ชาวบ้านนำข้าวที่เหลือกินไปช่วยเหลือคนในหมู่บ้านอื่น หรือประยุกต์พิธีกรรมบางอย่างเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ และพิธีบวช ต้นไม้ เป็นต้น (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. 2536 : 63 - 99)

ในปัจจุบันนี้มีพระสงฆ์ที่เป็นนักพัฒนาอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย เช่น พระครูพิพิธประชานาถ พระครูสังวรกิจ พระราชสีมาภรณ์ และหลวงพ่อคำเขียนเป็นต้น พระสงฆ์เหล่านี้มีคุณค่าต่อสังคมไทยมาก นอกจากท่านจะได้สร้างคุณูปการให้แก่สังคมไทยอย่างใหญ่หลวงแล้ว ยังพิสูจน์ให้คนไทยเห็นว่า สถาบันสงฆ์นั้นเป็นสถาบันที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อประชาชน (พระสงฆ์กับการพัฒนาหมู่บ้าน. 2522 : 2)

อย่างไรก็ดี ก่อนที่พระสงฆ์จะออกไปพัฒนาสังคมนั้นก็จะต้องมีการพัฒนาสถาบันสงฆ์ตลอดจนองค์กรศาสนาอื่น ๆ ให้เข้ารูปเข้ารอยดีเสียก่อน กล่าวคือ สถาบันสงฆ์และองค์กรศาสนาอื่น ๆ จะต้อง

> ...มีการจัดระเบียบองค์กรศาสนาที่เป็นอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน ว่าเป็นการจัดระเบียบองค์กรศาสนาที่สามารถจะต้านและสร้างความสมดุล ระหว่างความถูกกับความผิด ความควรความไม่ควร ต่อสถาบันอำนาจรัฐได้หรือไม่ แทนที่จะเป็นเพียงการจัดระเบียบองค์กรที่เป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งคล้อยตามและเป็นเครื่องมือของอำนาจรัฐ...
>
> (เสน่ห์ จามริก. 2532 : 59)

ซึ่งถ้าหากว่าสถาบันสงฆ์ตลอดจนองค์กรศาสนาอื่น ๆ สามารถที่จะจัดองค์กรที่ไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของฝ่ายบ้านเมืองอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้แล้ว ก็คงจะไม่เพียงแต่จะสามารถช่วยแก้ไขเยียวยาสังคมไทยในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่จะสามารถช่วยแก้ไขโครงสร้างสังคมไทยที่มีความไม่เป็นธรรมอยู่มากได้เป็นอย่างดีทีเดียว เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วก็เป็นที่หวังได้ว่าพุทธศาสนาจะสามารถชักนำให้สังคมไทยทวนกระแสการพัฒนาตามกระแสหลักในปัจจุบันที่ส่งเสริมความโลภ โกรธ หลงของมนุษย์ ไปสู่การพัฒนาตามแนวทางของพุทธศาสนาที่มิได้เน้นการสะสมการมีมากขึ้น แต่เน้นการพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์มากขึ้น เป็นมนุษย์ที่รู้จักอยู่พอดีกินพอดี และรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันส่วนเกินของตนให้ผู้อื่น มีความรักความเป็นหนึ่งเดียวกับมวลมนุษย์ ตลอดจนสรรพสัตว์และสรรพสิ่งทั้งหลายในสากลจักรวาล ซึ่งการพัฒนาตามแนวทางเช่นว่านี้แหละที่จะทำให้สังคมไทยตลอดจนโลกทั้งผองอยู่รอดและมีสันติสุขอันแท้จริงได้

บทส่งท้าย

การพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักในระยะสามทศวรรษที่ผ่านมานั้นถึงแม้จะทำให้ประเทศไทยในระยะสามทศวรรษที่ผ่านมานั้น มีอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับที่ติดอันดับสูง ๆ ของโลก แต่ก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ติดตามมาอย่างมากมาย โดยเฉพาะทางด้านจิตใจ อาจกล่าวได้ว่าผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาได้ทำให้สังคมไทยที่มีหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานทำให้คนไทยที่มีความสมถะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และรักใคร่สามัคคีกัน เปลี่ยนมาเป็นสังคมใหม่ที่คนในสังคมมีความเห็นแก่ตัว ความโลภ และการแข่งขันแก่งแย่งชิงดีกันอย่างเอาเป็นเอาตายมากขึ้น ความรุนแรงในสังคม นับวันยิ่งจะทวี

มากขึ้น จิตใจของคนในสังคมสมัยใหม่ของเราโหดเหี้ยมขึ้นโดยที่เราไม่รู้ตัว "เรารับดาบที่ตะวันตกหยิบยื่นให้มาฟาดฟันกันเอง..." (เสรี พงศ์พิศ. 2534 : 11) การพัฒนาประเทศที่เราตกอยู่ใต้อิทธิพลของตะวันตกที่ผ่านมาทำให้ช่องว่างของรายได้หรือความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในสังคมขยายกว้างออกไปยิ่งขึ้นทุกที ซึ่งความไม่เสมอภาคในสังคมดังกล่าวนี้เป็นเงื่อนไขสร้างความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมไทยอย่างมิรู้จบสิ้น จึงน่าที่ผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาประเทศทั้งหลายจะหันมาทบทวนการพัฒนาที่ผ่านมาของเรา และเปลี่ยนแนวคิดในการพัฒนาที่คำนึงเฉพาะปัจจัย "ทุน" เป็นสิ่งสำคัญมาเป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงปัจจัย "มนุษย์" มากขึ้น (วัฒนา อิศรางกูร ณ อยุธยา. 2527) ซึ่งในการนี้ เราอาจต้องหันกลับไปหารากเหง้าทางสังคมวัฒนธรรมของเรา และฟื้นฟูวิถีชีวิตที่มีพุทธธรรมเป็นพื้นฐานที่คนไทยรู้จักดีมาก่อน นั่นคือ "...ชีวิตง่าย ๆ ขยัน รู้จักพอดี มีความซื่อสัตย์สุจริต มีเมตตา ไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม... (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2534 : 31) ซึ่งถ้าทำได้เช่นนี้ สังคมไทยก็จะเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความสงบสุข และไม่มีอะไรเหลือเป็นเงื่อนไขข้ออ้างที่จะก่อให้เกิดความโกรธแค้นชิงชังให้กับคนส่วนใหญ่จนต้องลุกขึ้นประหัตประหารกัน (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2534 : 31)

ประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่เราควรนำมาพิจารณาในการกำหนดแนวทางหรือยุทธศาสตร์การพัฒนาของเราเสียใหม่ก็คือ การพึ่งตนเอง เท่าที่ผ่านมานั้น ระบบความคิดแบบ "พึ่งพา" หรือ "ขึ้นต่อ" ได้ซ่อนลึกอยู่ในวิญญาณของนักคิดและปัญญาชนส่วนใหญ่ไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม สิ่งนี้ได้นำมาซึ่งการระบาดของโรค AID ทางความคิด เช่น สำนึกที่จะขอรับความช่วยเหลือร่ำไป การจะขอกู้ไม่หยุดหย่อน การจะขอพึ่งความคิดฝรั่งเรื่อยไป มองฝรั่งก็อยู่เหนือกว่าแบบเทวดา จนบางครั้งคล้ายกับดูแคลนความรู้ของคนชาติเดียวกัน หรือดูถูกตัวเอง ฯลฯ ต่าง ๆ เหล่านี้นำมาซึ่งการแพร่กระจาย "สำนึกอาณานิคม" (Colonial Mentality) หรือ "สำนึกเยี่ยงคนขาว" (White Mentality) นี่คือรากลึกของปัญหาการพัฒนาสังคมไทย" (วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2529 : 129)

กล่าวได้ว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจของไทยมีลักษณะเป็น "มิจฉาทิฐิ" ตั้งแต่เริ่มต้น เป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่เกิดจากความคิดครอบงำจากประเทศตะวันตกโดยใช้นโยบายการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย กล่าวคือ การเน้นอุตสาหกรรมเป็นหลัก การศึกษาและการผลิตกำลังคนที่ระบุเอาไว้ในแผนโดยเฉพาะในระยะแรก ๆ ก็ล้วนแต่สนับสนุนแนวทางการพัฒนาดังกล่าวทั้งสิ้น ซึ่งการพัฒนาในทิศทางดังกล่าวจะต้องอาศัยเงินกู้ยืมและเงินลงทุนต่างประเทศเป็น

จำนวนมาก ซึ่งมีผลต่อการขยายตัวของการนำเข้าอย่างรวดเร็ว และมีผลต่อการเพิ่มขึ้นของภาระหนี้สินของประเทศ ซึ่งเป็นประโยชน์ในระยะยาวต่อประเทศหรือสถาบันที่ทำการลงทุนหรือให้กู้ยืมเงินในแง่ที่สามารถกำหนดทิศทางในการพัฒนาประเทศไทยให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองของตนได้ (อภิชัย พันธเสน. 2529 : 111)

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การพัฒนาที่ผ่านมาทำให้ไทยต้อง "ขึ้นต่อ" หรือ "พึ่งพา" ต่างประเทศมากขึ้น และการพึ่งพาขึ้นต่อนี้มิใช่แต่จะเป็นเพียงว่าเราต้องพึ่งพาขึ้นต่อประเทศอื่นมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดสถานการณ์พึ่งพาขึ้นต่อกันเป็นทอดๆ กล่าวคือ เมื่อระบบเศรษฐกิจการตลาดสมัยใหม่มีพัฒนากรและขยายตัวออกไป ชนบทก็ต้องพึ่งพาขึ้นต่อเมืองเล็ก เมืองเล็ก ก็ต้องพึ่งพาขึ้นต่อเมืองใหญ่ เมื่อใหญ่ก็ต้องพึ่งพาขึ้นต่อกรุงเทพฯ และกรุงเทพฯ ก็ต้องพึ่งพาขึ้นต่อประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าในระดับสากล (วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2529 : 129 - 130)

ดังนั้น เราจึงควรที่จะเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาของเราเสียใหม่ ให้พึ่งตนเองได้มากขึ้น แต่การพึ่งตนเองนี้มิใช่เป็นการปิดตัวเองจากความสัมพันธ์กับสังคมอื่นหรือโลกภายนอก แต่จะต้องเลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกันเสียใหม่ให้มีพื้นฐานอยู่บนความเสมอภาคและภราดรภาพ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การพึ่งตนเองของประเทศหนึ่งหรือสังคมหนึ่งนั้น หมายถึงสถานการณ์ที่ประเทศหรือสังคมนั้นมีระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง มีระบบความคิด ความเชื่อ จิตสำนึกแบบพึ่งตนเอง มีระบบการเมืองการบริหารประเทศที่เป็นแบบประชาธิปไตย และมีอิสระในการดำเนินนโยบายของตน รวมทั้งมีการปฏิบัติที่เป็นจริงในอันที่จะพัฒนาประเทศหรือสังคมของตนเพื่อยืนบนขาตัวเอง โดยมุ่งรับใช้ผลประโยชน์และความจำเป็นทางสังคมของคนส่วนใหญ่ในสังคมนั้น นั่นคือยึดหลักการความเสมอภาคในความสัมพันธ์ระดับปัจเจกบุคคลหรือความสัมพันธ์ระดับประเทศนั้นหรือสังคมนั้นกับต่างประเทศหรือสังคมภายนอก (วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2529 : 131 -132)

การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศโดยเน้นการพึ่งตนเองให้มากขึ้นนั้น จะต้องพิจารณาถึงประเด็นสำคัญหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านการเมืองและเศรษฐกิจ กล่าวคือ ในด้านการเมืองนั้น จำเป็นที่จะต้องกระจายอำนาจการตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมในการตัดสินปัญหาไปสู่คนส่วนใหญ่ให้มากที่สุด มากกว่าที่จะเป็นการประสานผลประโยชน์ระหว่างชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนำ และต่างชาติ ส่วนในด้านเศรษฐกิจนั้น จะต้องทำให้ชนบทเป็นถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของคนส่วนใหญ่ของประเทศได้อย่างไม่ให้เกิดช่องว่างระหว่างเมืองและชนบทมาก

เหมือนดังเช่นทุกวันนี้ ซึ่งในการนี้จะต้องมีการพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง ให้ชาวชนบทพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้จะต้องเน้นการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในชนบทมากกว่าการพัฒนาทางด้านวัตถุ ซึ่งในการพัฒนาดังกล่าวนี้มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้งมาก ซึ่งจะต้องมีความเข้าใจปัญหาการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และไม่สามารถจะแก้ด้วยมาตรการใดมาตรการหนึ่งโดยเฉพาะ นอกจากนี้จะต้องมีการพัฒนาเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมให้สามารถยืนอยู่ได้และ แข่งขันกับต่างประเทศได้ โดยต้องไม่สนับสนุนอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าที่มีสัดส่วนของการนำเข้าสูงและในขณะเดียวกัน การพัฒนาอุตสาหกรรมก็จะต้องคำนึงถึงตลาดภายในประเทศให้มากและจะต้องใช้วัสดุ อุปกรณ์หรือวัตถุดิบที่หาได้ภายในประเทศมากที่สุด โดยเฉพาะควรส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ใช้สินค้าเกษตรเป็นวัตถุดิบในการผลิต และที่สำคัญก็คือ จำเป็นที่จะต้องเพิ่มขีดความสามารถในการควบคุมวิทยาการหรือเทคโนโลยีให้ได้เอง (อภิชัย พันธเสน. 2529 : 115 - 116)

ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นการพึ่งตนเองในระดับประเทศ ซึ่งจะต้องควบคู่ไปกับการพึ่งตนเองในระดับชุมชนและระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งถ้าประชาชนและชุมชนยังพึ่งตนเองไม่ได้แล้วประเทศชาติก็คงพึ่งตนเองไม่ได้ด้วย ซึ่งการพัฒนาที่ผ่านมาของไทยนั้น ไม่สู้จะมีการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนพึ่งตนเอง กล่าวคือ โดยทั่วไปแล้ว การพัฒนาที่ผ่านมาและยังคงมีอยู่ในปัจจุบันนั้น นักพัฒนามักจะเข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านแบบสงเคราะห์แบบให้เปล่า ซึ่งการสงเคราะห์ดังกล่าวนั้นขัดกับหลักการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง ทำให้ชาวบ้านขาดความรับผิดชอบ และสร้างความเคยชินในการรอพึ่งผู้อื่น ทางที่ถูกที่ควรแล้ว ควรจะเน้นการพึ่งตนเองของชาวบ้านทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชน ส่งเสริมการรวมตัวเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวบ้าน โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผนและการดำเนินการร่วมกับนักพัฒนา ให้เกียรติและเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้าน และมีเป้าหมายหลักที่จะให้ชุมชนนั้นพึ่งตนเองได้ ไม่ต้องเฝ้าแต่รอคอยความช่วยเหลือจากภายนอกอีกต่อไป การพัฒนาในลักษณะเช่นว่านี้จะทำให้กลุ่มชุมชนนั้นเจริญเติบโตไปชั่วลูกชั่วหลาน ไม่เหมือนกับงานพัฒนาทั่ว ๆ ไปที่นักพัฒนาสักแต่ว่าทำให้มีผลงานแล้วก็ล้มไปภายหลังเมื่อนักพัฒนาไปจากชุมชนนั้นแล้ว อย่างไรก็ดี ในการพัฒนาเช่นว่านี้นักพัฒนาจะต้องจัดสมดุลระหว่างการช่วยเหลือตนเองกับขีดความสามารถที่เป็นจริงของชาวบ้านในชั่วระยะเวลาหนึ่ง ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จะต้องยอมรับว่าในบางระยะโดยเฉพาะในระยะแรก ๆ ชาวบ้านก็จำเป็นที่จะต้องได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกด้วย ในบางครั้งนักพัฒนาจึงจะต้องเข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านด้วยมิใช่ปล่อยให้

ชาวบ้านช่วยตัวเองตามลำพัง (กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2530)

จึงอาจกล่าวได้ว่า "งานพัฒนาในความหมายที่แท้จริงนั้น จะต้องไม่ถือว่าประชาชนเป็นเพียงวัตถุ (Object) สำหรับรองรับการพัฒนา หากแต่ต้องถือว่าประชาชนนั้นเองเป็นองค์ประกอบ (Subject) ของการพัฒนา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า งานพัฒนานั้นต้องมิใช่งานที่กระทำโดยบุคคลภายนอกแต่จะต้องเป็นงานที่ประชาชนเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วม ดังนั้นเป้าหมายของการพัฒนาจึงต้องเป็นการช่วยเหลือประชาชนให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง (กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2530 : 11) ซึ่งในเรื่องนี้อดีตประธานาธิบดีจูเลียส เค ไนเยเร (Julius K. Nyerere) แห่งประเทศแทนซาเนีย (Tanzania) ก็ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า "ประชาชนนั้นมิใช่วัสดุหรือสิ่งที่จะถูกกระทำการ เขาไม่ใช่ผู้ที่จะถูกพัฒนาหรือถูกผู้อื่นสั่งสอนได้ ประชาชนเองเท่านั้นที่จะพัฒนาและเรียนรู้ด้วยกระบวนการคิดไตร่ตรอง หาทางเลือก การแก้ปัญหา และการลงมือกระทำการเอง..." (อุ่นตา นพคุณ. 2528 : 104 ; อ้างอิงมาจาก Institution for International Studies in Education, Michigan State University. 1981 : 3)

ดังนั้น การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองนั้นนอกจากจะต้องให้ประชาชนเป็นผู้วางแผนและดำเนินการพัฒนา โดยนักพัฒนาเป็นเพียงแต่ผู้ที่รู้แหล่งทรัพยากรโดยเฉพาะทางด้านวิชาการที่จะแนะนำให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรเหล่านั้นเท่านั้น (Akin Rabibhadana. n.d. : 35) แล้วยังจะต้องให้ประชาชนเป็นผู้ประเมินผลโครงการพัฒนาด้วย การประเมินผลของนักวิชาการหรือนักวิชาชีพก็เป็นสิ่งจำเป็นด้วย แต่บทบาทสำคัญในการประเมินจะต้องอยู่ที่ประชาชนที่รู้ถึงสภาพการณ์และความต้องการของท้องถิ่นดี และยิ่งประชาชนมีส่วนในการวางนโยบาย การวางแผน การดำเนินการ และการประเมินผลโครงการพัฒนามากเท่าใด พวกเขาก็จะสามารถบรรลุถึงสภาพการณ์ที่พวกเขาต้องการในชีวิตอย่างแท้จริงได้มากเท่านั้น (Chambers and Conway. 1992 : 30)

การพึ่งตนเองในลักษณะที่ถูกต้องนั้นมิใช่ลักษณะที่สัมบูรณ์ (Absolute) แต่จะต้องมีลักษณะสัมพัทธ์ (Relative) กล่าวคือ มีการพึ่งตนเองและพึ่งคนอื่นด้วยในเวลาเดียวกัน การพึ่งตนเองโดยไม่พึ่งคนอื่นเลยเป็นไปไม่ได้ (อุทัย ดุลยเกษม. 2529 : 77) แต่การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคและภราดรภาพ สำหรับการพึ่งตนเองในระดับปัจเจกบุคคลโดยเฉพาะสำหรับชาวชนบทนั้นอาจจะหมายถึงการทำให้ตนเองอยู่รอด แต่เนื่องจากมนุษย์เรามิได้อยู่โดยลำพัง จึงต้องมีการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกัน

และกัน และเพื่อให้เกิดพลังกลุ่ม มีอำนาจต่อรองไม่ให้ใครมาเอารัดเอาเปรียบ (ชาลี มาระแสง. 2529 : 30 - 33) เพื่อให้ชุมชนอยู่รอดด้วย ดังนั้น วิถีทางแห่งการพึ่งตนเองของชาวบ้านจึงเป็นหนทางแบบรวมกลุ่ม (กาญจนา แก้วเทพ. 2531 : 44)

ในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองนั้นรัฐบาลจะต้องส่งเสริมให้ประชาชนและองค์กรเอกชนมีบทบาทให้มากที่สุด โดยทางราชการเข้าไปเกี่ยวข้องให้น้อยที่สุด เนื่องจากราชการเน้นที่การทำตามระเบียบมากกว่าเน้นที่ผลสำเร็จของงาน ซึ่งระเบียบราชการนั้นสร้างอยู่บนพื้นฐานความไม่ไว้วางใจมนุษย์ (ประเวศ วะสี. ม.ป.ป.) ไม่ไว้วางใจในศักยภาพของประชาชน "...ในระบบราชการนี้ไม่เคยคิดจะให้คนพึ่งพาตนเองเพราะต้องพึ่งพาคนอื่นตลอดเวลา ได้เปรียบคนอื่นตลอดเวลา..." (อุทัย ดุลยเกษม. 2529 : 76) ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่โครงการพัฒนาที่ดำเนินการทางราชการนั้นส่วนใหญ่มักจะประสบความล้มเหลวหรือไม่สามารถทำให้ประชาชนและชุมชนพึ่งตนเองได้

นอกจากนั้น ยังควรที่จะมีการส่งเสริมให้มีการแสวงหาข้อมูลหรือการศึกษาวิจัยในเรื่องเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง เนื่องจากในปัจจุบันเรายังขาดสิ่งนี้อยู่ มีสถาบันบางแห่งเช่น สถาบันปรีดี พนมยงค์ ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้บ้างแล้ว โดยได้ศึกษาตัวบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากแวดวงการพัฒนาว่าสามารถพึ่งตนเองได้ เช่น ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม มหาอยู่ สุนทรชัย ลุงชาลี มาระแสง ฯลฯ เพื่อพยายามหาคำตอบว่า กว่าที่คนเหล่านี้จะมาอยู่ในภาวะที่คนทั่วไปยอมรับว่าเป็นบุคคลที่พึ่งตนเองได้นั้นมีเงื่อนไขอะไรรองรับบ้าง (อุทัย ดุลยเกษม. 2529 : 87) ซึ่งผลการศึกษาวิจัยในเรื่องการพึ่งตนเองดังกล่าวนี้ จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองในโอกาสต่อไป

สิ่งที่ควรส่งเสริมอีกประการหนึ่งก็คือวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านที่คนไทยในยุคปัจจุบันไม่ค่อยเห็นความสำคัญ เนื่องจากการปกครองประเทศโดยการรวมศูนย์อำนาจทุกแง่มุมไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้ "วัฒนธรรมกรุงเทพฯ" ซึ่งรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสาน มีอิทธิพลแผ่กระจายครอบงำไปทั่วประเทศ ส่งผลให้ความเป็นตัวของตัวเองและความมีศักดิ์ศรีความภูมิใจในวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีมาในอดีตถดถอยหดหายไปทุกขณะ วัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านถูกดูแคลน ว่าโง่เขลา ป่าเถื่อน (กรอบและทิศทางแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ. ม.ป.ป. : 6 - 7) ซึ่งอันที่จริงแล้ววัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านที่สั่งสมมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษนั้นมีสิ่งอันทรงคุณค่าอยู่มากมายที่ช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ และทำให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุขโดยมีการพึ่งพา

อาศัยกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งในปัจจุบันนี้ก็ได้มีชาวบ้านเป็นจำนวนไม่น้อยที่เคยหลงไปตามกระแสหลักในปัจจุบัน ปล่อยตัวไปตามอิทธิพลของวัตถุนิยมบริโภคนิยมได้ "กลับลำ" คือ "...กลับย้อนมองไปหาอดีต มองระบบคุณค่าดั้งเดิม โดยเฉพาะสิ่งที่เรียกกันว่า "การพึ่งตนเอง" และชาวบ้านเริ่มพบพลังของตนอีกครั้งหนึ่ง พลังที่มาจากวัฒนธรรมพื้นบ้านนั่นเอง..." (เสรี พงศ์พิศ. 2526 : 40 - 41)

ดังนั้น "ในการพัฒนาท้องถิ่นใดต้องคงรูปแบบชีวิต ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้... ไม่ใช่พัฒนาจนคนในท้องถิ่นขาดความเป็นตัวของตัวเอง หรือขาดความภูมิใจในตนเองเพราะมีคนภายนอกไปคอยนำ คอยช่วยเหลือ คอยชี้แนะหรือคอยบงการชีวิตของเขา" (พิสิทธิ์ สารวิจิตร. 2533 : 4 ผนวก 46)

นอกจากการพัฒนาจะต้องมีจุดเน้นที่การพึ่งตนเองของประชาชนและชุมชนโดยอาศัย "พลัง" ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมชุมชนดังกล่าวแล้ว ในการพัฒนานั้นก็ควรที่จะมีการนำเอาหลักธรรมของศาสนามาช่วยให้เกิดดุลยภาพในการพัฒนาได้ กล่าวคือ ทำให้สังคมพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจไปได้พร้อม ๆ กัน เนื่องจาก

> ...ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะทำให้บรรลุถึงสังคมอุดมการณ์ได้ แม้ในหลายประเทศที่มีความเจริญทางวัตถุสูง ปัญหาทางด้านจิตใจก็เพิ่มขึ้นทุกขณะ ดังนั้นการพัฒนาจิตใจจึงต้องถือเป็นเรื่องสำคัญ และจะต้องทำควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านวัตถุด้วย...
>
> (ดาไล ลามะ. 2527 : 11 - 12)

ในปัจจุบันนี้ในหลายต่อหลายประเทศได้มีการนำเอาหลักธรรมทางศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนา เช่น ขบวนการสรรโวทัยในประเทศศรีลังกา ที่นำเอาหลักธรรมในพุทธศาสนาที่เรียกว่า "พรหมวิหาร 4" ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบุคคล และนำเอาหลักธรรมที่เรียกว่า "สังคหวัตถุ 4" ไปประยุกต์ใช้ในการการพัฒนาสังคม นอกจากนี้ยังมีการนำแนวความคิดเรื่องอหิสธรรมของมหาตมะ คานธี ที่มิให้ใช้ความรุนแรงทุกรูปแบบไปใช้ในการปฏิบัติการด้วย ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่รวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกัน (Integral Part) ของวัฒนธรรมชนบทดั้งเดิมที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข และเมื่อนำมาใช้ในสภาพการณ์ปัจจุบันที่พัฒนาแบบตะวันตกได้ก่อให้เกิดปัญหามากมายโดยเฉพาะปัญหาทางด้านจิตใจ ความไม่เป็น

ธรรมในสังคม หรือช่องว่างของรายได้ ตลอดจนการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แล้วก็จะสามารถช่วยให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น กล่าวคือ ทำให้วัตถุกับจิตใจได้รับการพัฒนาควบคู่กันไปอย่างได้สัดส่วนกัน และทำให้ทุกส่วนของสังคมได้รับผลการพัฒนาโดยทั่วหน้ากัน ตลอดจนทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมอีกด้วย (สรรโวทัย : ตัวอย่างการประยุกต์พุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนา. 2522)

สำหรับในประเทศไทยนั้น ขณะนี้ก็ได้มีพุทธศาสนิกชนบางกลุ่ม เช่น กลุ่มสันติอโศก ได้นำเอาหลักธรรมในพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมอุดมการณ์ที่เรียกว่า "พุทธยูโทเปีย" อย่างได้ผลเป็นที่น่าพึงพอใจ อย่างไรก็ตาม กลุ่มดังกล่าวยังเป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ และแนวความคิดที่กลุ่มนำไปใช้ในการสร้างสังคมอุดมการณ์ดังกล่าวก็ยังไม่ค่อยเป็นที่แพร่หลายเท่าใดนัก (สมบัติ จันทรวงศ์. 2531)

ดังนั้น จึงน่าที่จะได้มีการศึกษาการนำเอาหลักธรรมของพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมไทยให้มากยิ่งขึ้นในแง่มุมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเพื่อเสนอทฤษฎีเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมไทย การศึกษารูปแบบการพัฒนาสังคมไทยตามแนวทางพุทธศาสนาในอดีต การศึกษาบทบาทของพุทธศาสนาและบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนในปัจจุบันและการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านในการนำหลักธรรมในพุทธศาสนาไปพัฒนาสังคมตามขอบข่ายที่กำหนด (สุภาพรรณ ณ บางช้าง. 2531)

อนึ่ง เนื่องจากมีประชาชนชาวไทยบางส่วนนับถือศาสนาอื่น ๆ เช่น อิสลาม คริสต์ และฮินดู จึงควรที่จะมีการศึกษาวิจัยในเรื่องเกี่ยวกับการนำหลักธรรมศาสนาไปพัฒนาสังคมขององค์กรศาสนาหรือของศาสนิกชนในศาสนานั้น ๆ ด้วย ซึ่งผลการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวนี้จะมีผลดีต่อการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวมต่อไป

นอกจากจะใช้ศาสนาช่วยการพัฒนาแล้ว สิ่งที่จะมองข้ามไม่ได้อีกอย่างหนึ่งก็คือ การศึกษา การศึกษาในแนวทางที่ถูกต้องจะปลูกฝังค่านิยมอุดมการณ์ที่ดีงามตลอดจนคุณลักษณะต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมในตัวผู้เรียน แต่เท่าที่ผ่านมา การศึกษาของไทยมีปัญหามากมาย ที่สำคัญก็คือ การศึกษาไทยเป็นเพียงการสื่อความรู้ (ประกอบ คุปรัตน์. 2529 : 18) หรือเพียงแต่ถ่ายทอดความรู้ให้คนท่องจำนำไปสอบ แต่ไม่ได้สร้างปัญญาที่แท้จริง (Sulak Sivaraksa. 1992 : 8 ; อุทัย

ดุลยเกษม. 2529 : 99) ระบบการศึกษามิได้ทำให้คนชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศดีขึ้น (ไสว พราหมณี. 2533 : 11) ไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน (คณะกรรมการยุติธรรมและสันติ. 2530 : 46) ทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่น แปลกแยกจากชุมชน ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ละเลยต่อการพัฒนาให้คนส่วนใหญ่ที่อยู่ในชนบทสามารถพึ่งตนเองได้ และเป็นการศึกษาที่ทำลายพื้นฐานทางวัฒนธรรมประเพณีของสังคมชนบทให้ต้องตกอยู่ในภาวะการพึ่งสังคมเมือง (โอวาท สุทธนารักษ์. 2530 : 3 - 38)

ระบบการศึกษาที่ดีจะต้องสอดคล้องกับผลประโยชน์ของประเทศชาติและคนส่วนใหญ่ของประเทศ แต่ระบบการศึกษาไทยนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนส่วนน้อยในระบบที่เรียกว่าลัทธิชนชั้นผู้นำนิยม (Elitism) กล่าวคือ ประเทศไทยเริ่มต้นระบบการศึกษาสมัยใหม่โดยการผลิตคนเข้ารับราชการ คือผลิตผู้นำ แต่มองข้ามและละเลยการที่จะพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเองของคนส่วนใหญ่ ทำให้เกิดการพึ่งพาและตกเป็นเบี้ยล่างของกลุ่มคนส่วนใหญ่ภายใต้กลุ่มคนส่วนน้อย (เสน่ห์ จามริก. 2529 : 12 - 20) จึงอาจกล่าวได้ว่าระบบการศึกษาของไทยเป็นพาหะที่สำคัญต่อการพัฒนาในทางลบแก่ประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งการแก้ไขระบบการศึกษาเพื่อให้มีส่วนช่วยเปลี่ยนทิศทางของการพัฒนาประเทศให้เป็นไปในทางบวกแก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศนั้น "...คงจะต้องถึงขั้นยกเครื่องระบบการศึกษา..." (อภิชัย พันธเสน. 2529 : 126 - 127) ในการนี้ จะต้องมีการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาออกไปสู่ระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น ซึ่งในปัจจุบันนี้ก็ได้มีการกระจายอำนาจออกไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่นแล้วในระดับหนึ่ง แต่ "...กระจายแล้วก็ไปกระจุกอยู่ที่จังหวัดทั้งสิ้น..." (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2532 : 56) จึงควรที่จะมีการกระจายอำนาจออกไปสู่ระดับท้องถิ่นอย่างจริงจัง ให้คนในท้องถิ่นได้มีโอกาสจัดการศึกษาเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นเขาเองให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

ในการจัดการศึกษา เพื่อการพึ่งตนเองและเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่นั้น สิ่งที่ควรคำนึงมากที่สุดอีกประการหนึ่งก็คือ

> ...การให้การศึกษาแก่คนไทยส่วนใหญ่ให้มีความรู้ความสามารถในการที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่แล้วให้เพิ่มมากขึ้น ดีขึ้น และให้เกิดประโยชน์สูงสุด และรวมไปถึงความรู้ในการ

นำทรัพยากรธรรมชาติที่ยังไม่มีให้เกิดมีขึ้นมา โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติอื่นที่มีอยู่แล้วเป็นหลัก...

(สุนทร โคตรบรรเทา. 2526 : 66)

ซึ่งในการนี้ รูปแบบของการศึกษาที่จะช่วยพัฒนาทรัพยากรธรรมชาตินั้นถ้าจะให้เหมาะสมที่สุดคือการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong education) นั่นเอง นั่นคือการผสมผสานแนวคิดในการจัดการศึกษาสามประเภทเข้าด้วยกัน ได้แก่ การศึกษาไม่เป็นทางการ การศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษานอกระบบโรงเรียน (สุนทร โคตรบรรเทา. 2526 : 66-69) และนอกจากการใช้การศึกษาตลอดชีวิตช่วยพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวแล้ว ยังควรที่จะมีการใช้การศึกษาในรูปแบบดังกล่าวช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ให้ดีขึ้น ตลอดจนช่วยปลูกฝังความรู้ความเข้าใจ ค่านิยม อุดมการณ์ และคุณลักษณะต่าง ๆ ที่จะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวมอีกด้วย การพัฒนาประเทศในทางที่ถูกที่ควรจึงจะดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การศึกษาที่ดีจะต้องเป็นการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีจิตใจเป็นอิสระ และรู้ว่าอะไรที่ไม่ดี อะไรควรไม่ควร ซึ่งจิตใจที่เป็นอิสระในที่นี้มิได้หมายถึงการที่จะทำอะไรได้ตามใจชอบ แต่หมายถึงการเป็นอิสระจากความต้องการอันไม่ถูกไม่ควร ซึ่งผู้ที่จะมีจิตใจเป็นอิสระเช่นนี้ได้ต้องเป็นผู้มีระเบียบวินัยในตนเองหรือเป็นผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในครรลองคลองธรรมเท่านั้น เนื่องจากการเป็นผู้มีระเบียบวินัยหรือตั้งมั่นอยู่ในครรลองคลองธรรมดังกล่าวจะทำให้จิตใจและสติปัญญาของเขาสามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ ไม่มีอะไรมาบดบังให้เศร้าหมอง ซึ่งผู้ที่ตกเป็นทาสของความชั่วร้ายจะไม่สามารถมีจิตใจที่เป็นอิสระเช่นว่านี้ได้ ดังนั้นจึงนับว่าเป็นหน้าที่อันสำคัญของระบบการศึกษาที่จะต้องสร้างจิตใจที่เป็นอิสระ ถ้าหากการศึกษาไม่สร้างจิตใจที่เป็นอิสระดังกล่าวนี้ก็ไม่อาจจะเรียกว่าการศึกษาได้ และการศึกษาเช่นนี้จะดำเนินไปได้ด้วยดี ก็โดยการเน้นการสอนวิชาด้านมนุษยศาสตร์หรือศิลปศาสตร์ เช่น ปรัชญา จริยศาสตร์ ศิลปะ และวรรณคดี เป็นต้น และการศึกษาเช่นว่านี้แหละเป็นสิ่งที่โลกที่กำลังตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัตถุนิยม บริโภคนิยม ต้องการเป็นอย่างยิ่ง (Hutchins. 1965) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การศึกษาที่ดีจะต้องไม่สร้างให้ผู้เรียนเป็นคนเห็นแก่ตัว หรือไปเพิ่มความอยากความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุดแก่ผู้เรียน แต่จะต้องสร้างสรรค์ส่งเสริมผู้เรียนให้เป็นผู้ที่มีสติปัญญาอันแท้จริงที่รู้จักพิจารณาไตร่ตรองสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ซึ่งการที่จะเป็นเช่นนี้ได้จะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ซึ่งจะชักพาให้ผู้เรียนเกิดสมาธิและสติปัญญาอันแท้จริงได้ในที่สุด

การที่จะจัดการศึกษาให้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประเทศนั้น นักการศึกษาจะต้องไม่เพียงแต่รอบรู้เรื่องเกี่ยวกับการศึกษาเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องมีความรู้เรื่องปัญหาเศรษฐกิจและสังคมอย่างดีพอ (อภิชัย พันธเสน. 2529 : 22) ตลอดจนศาสตร์เรื่องราวทุก ๆ ด้านที่เกี่ยวข้องอีกด้วย อย่างไรก็ดี การศึกษาเป็นเพียงระบบย่อยระบบหนึ่งในสังคม (อุทัย ดุลยเกษม. 2529 : 76) ดังนั้นการศึกษาเพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถที่จะทำให้เกิดผลดีตามที่ต้องการในสังคมขึ้นมาได้ แต่จะต้องอาศัยทุกสิ่งทุกอย่าง "...อย่างรอบด้านในทุกปริมณฑลของชีวิต..." (อดัม เคิล. 2529 : 42)

ในการพัฒนาประเทศนั้นนอกจากจะต้องมีการปฏิรูประบบการศึกษาหรือปรับปรุงโครงสร้างการศึกษาเสียใหม่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยมากขึ้นดังกล่าวข้างต้นแล้ว ก็ยังจะต้องมีการปฏิรูปหรือปรับปรุงโครงสร้างในด้านอื่น ๆ เป็นต้นว่าโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจซึ่งยังมีความไม่เป็นธรรมอยู่มากด้วย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขระบบราชการที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมากอยู่ในขณะนี้ด้วย มิฉะนั้นแล้วการพัฒนาประเทศต่อให้วางแผนมาดีเลิศเลออย่างไรก็จะไปไม่รอด (ประเวศ วะสี. ม.ป.ป. ; วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2529 : 45)

สรุปแล้วการพัฒนาประเทศของไทยในระยะสามสี่ทศวรรษที่ผ่านมานี้ถึงจะก่อให้เกิดผลดีอยู่บ้างแต่ก็มีปัญหาติดตามมามากมาย เนื่องจากเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจโดยไม่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาในด้านอื่น ๆ เท่าที่ควร จึงน่าที่รัฐบาลตลอดจนทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาประเทศจะได้หันมาพิจารณาทบทวนเพื่อหาทางเลือกหรือแนวทางการพัฒนาใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมของไทย เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น และรับใช้ผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ในประเทศ โดยระดมทุก ๆ ส่วน ทุก ๆสถาบันในสังคมไทย โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาและศาสนาให้เข้ามาช่วยกันพัฒนาและสร้างสรรค์จรรโลงสังคมไทยให้มีความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าในทางที่ถูกที่ควร ซึ่งในการนี้คงจะไม่มีสูตรสำเร็จในการพัฒนาใด ๆที่สามารถนำไปใช้ได้ในทุกท้องถิ่นทั่วประเทศ แต่คงจะต้องมีการพิจารณานำข้อดีของแนวทางการพัฒนาหลาย ๆ แนวทางมาผสมผสานกันให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้เกิดผลดีมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทั้งนี้ทั้งนั้นจะต้องเน้นถึงเรื่องการพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญ เพื่อให้การพัฒนานั้นเป็นการพัฒนาของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง

บทที่ 4

ประวัติความเป็นมาของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยและบทบาทของพระศาสนจักรในการพัฒนาสังคมไทย

บทนำ

ในสภาพสังคมปัจจุบันที่มีปัญหานานัปการนี้ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง ทั้งภายในและภายนอกวงการศาสนาว่า

> ...สถาบันศาสนาควรเข้ามามีบทบาทมากขึ้นเพื่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคม ทั้งนี้เพราะรากเหง้าปัญหาสังคมทั้งปวงนั้น อยู่ที่ปทัสถานศีลธรรมในสังคมกำลังเสื่อมทรามลง หาใช่ปัญหาเศรษฐกิจอย่างที่เคยเข้าใจกัน คำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า ในปัจจุบันสถาบันศาสนายังมิได้ตอบสนองความต้องการของสังคมเท่าที่ควร หรือด้วยว่าเป็นสังคมปิดจึงอาจจะมิได้พัฒนาตัวเองให้เท่าทันกับสภาพสังคมที่ซับซ้อนนี้ ในทางกลับกันสะท้อนให้เห็นว่าศาสนายังคงเป็นความหวังของคนในสังคมในอันที่จะช่วยแก้ไขปัญหาสังคมอย่างถึงแก่น
>
> (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : ณ)

ศาสนาต่าง ๆ ถึงแม้จะมีแนวปรัชญาหรือประเพณีปฏิบัติไม่เหมือนกันก็ตาม แต่ต่างก็มีเนื้อหาสาระพื้นฐานเดียวกันทั้งสิ้น กล่าวคือ ศาสนาต้องการช่วยให้คนและสังคมดีขึ้น (ดาไล ลามะ. 2527 : 14) ดังนั้น ถ้าหากศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ไม่มัวแต่ตั้งข้อรังเกียจเดียดฉันท์กัน เพราะมัวแต่คำนึงถึงข้อแตกต่างระหว่างกันจนลืมจุดร่วมของศาสนาต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นเสียแล้วไซร้ ศาสนาต่าง ๆ ก็คงจะสามารถร่วมเคียงบ่าเคียงไหล่ช่วยกันพัฒนาสังคมให้มีความปกติสุขและเจริญก้าวหน้าไปในทางที่ถูกที่ควรได้ ซึ่งในการนี้ ศาสนาต่าง ๆ เหล่านั้นจะต้องไม่เป็นสถาบันที่ปิดตนเองโดยไม่ให้ความสนใจเอาใจใส่ต่อปัญหาของสังคม แต่จะต้องยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือสังคม อยู่ใกล้ชิดกับประชาชน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับประชาชนมากกว่านี้ ทั้งนี้ทั้งนั้นนอกจากจะเพื่อความอยู่รอดของสังคมแล้ว ยังเพื่อความอยู่รอดของศาสนาเองอีกด้วย (บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. 2529)

งานพัฒนาเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ผู้ที่จะไปพัฒนาชุมชนใด ๆ ก็จะต้องได้รับการยอมรับจากชุมชนนั้น ๆ ก่อน ซึ่งสำหรับบุคลากรหรือองค์กรที่มีหน้าที่รับผิดชอบด้านงานพัฒนาของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยดูจะมีปัญหาเรื่องการยอมรับนี้มาก เนื่องจากคนไทยโดยทั่วไปมีทัศนะว่า "...ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาฝรั่ง ซึ่งรวมไปถึงกิจกรรมทางสังคมของสถาบันศาสนาคริสต์หรือของชาวคริสต์ด้วย..." (เสรี พงศ์พิศ. 2527 : 2) จึงนับเป็นเรื่องที่ท้าทายพระศาสนาจักรคาทอลิกในประเทศไทยเป็นอย่างมากที่จะต้องพยายามพิสูจน์ตัวเองให้ได้ว่า ทัศนะดังกล่าวมิได้เป็นความจริง แท้ที่จริงแล้วคริสตชนไทยก็เป็นพลเมืองไทยที่มีความรักชาติ รักแผ่นดินไทย เช่นเดียวกับคนไทยโดยทั่วไปทุกประการ ซึ่งพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยก็ได้พยายามปรับตัวด้วยการยืนอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทยมากขึ้น โดยเฉพาะหลังสังคายนาวาติกันครั้งที่สองเป็นต้นมา

อุดมการณ์หรือจุดหมายปลายทางที่พระศาสนจักรคาทอลิกพยายามที่จะมุ่งไปสู่ คือ การพัฒนามนุษย์ทั้งครบ (Total Human Development) ที่มีความหมายกว้างกว่าความเจริญก้าวหน้าด้านเศรษฐกิจ โดยมีศูนย์กลางของการพัฒนาอยู่ที่ตัวมนุษย์เอง ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีและค่านิยม หรือคุณค่าที่มนุษย์ยึดถือ **สังคายนาวาติกันครั้งที่สอง** ได้กล่าวถึงอย่างแจ่มชัดถึงพระศาสนจักรที่กำลังเดินทางแสวงบุญ (Pilgrim Church) อยู่ในโลก ซึ่งในระหว่างการเดินทางแสวงบุญดังกล่าวก็จะต้องมีการหยิบฉวยสิ่งใหม่ ๆ เข้ามา และสลัดของเก่าทิ้งออกไปเสียบ้าง ฉันใดก็ฉันนั้น ตลอดภารกิจการแพร่ธรรมในประวัติศาสตร์ของพระศาสนจักรอันยาวนานก็ได้มีการพยายามปรับตัวรับสิ่งใหม่ ๆ และละทิ้งจารีตหรือแนวความคิดความเชื่อเก่า ๆ ที่ไม่เหมาะสมกับยุคสมัยออกไป การศึกษาพระศาสนจักรคาทอลิกจะต้องเป็นไปตามกระบวนการประวัติศาสตร์ที่เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง กล่าวคือ

> เนื้อหาของพระศาสนจักร (Church) หาใช่เป็นเรื่องเกี่ยวกับเมตาฟิสิกส์ที่มั่นคงแน่นอน แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในทางรูปแบบ ถ้าเราต้องการค้นหาเนื้อหา (Essence) ของพระศาสนจักรดั้งเดิมแท้จริงซึ่งเป็นสิ่งที่มีลักษณะพลวัต (Dynamic) มากกว่าจะมีลักษณะอยู่กับที่และเคร่งครัดตายตัวแล้ว เราก็ต้องพิจารณาถึงรูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของพระศาสนจักร
>
> (Kuu¨ng. 1973 : 4)

ด้วยเหตุนี้ ในการศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยในปัจจุบัน จึงน่าที่จะมีการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยเสียก่อน เพื่อที่จะได้เกิดความเข้าใจในทางที่ถูกต้องต่อพระศาสนจักรตลอดจนองค์กรและบุคลากรที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการพัฒนาของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยมากขึ้นต่อไป

การแพร่ธรรมของพระศาสนจักรในสมัยกรุงศรีอยุธยา

คริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิกได้เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยเมื่อประมาณเกือบ 500 ปีมาแล้ว โดยมีการสันนิษฐานว่า พระสงฆ์ธรรมทูตชุดแรกได้เข้ามาแพร่ธรรมในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ.2034 ซึ่งเป็นปีที่อัลฟองโซ อัลบูเกิร์ก อุปราชโปรตุเกสที่อินเดียยึดแหลมมะละกาได้ในพระนามกษัตริย์แห่งโปรตุเกส และได้ส่งดัวร์เต เฟอร์นานเดช เป็นหัวหน้าคณะทูตเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในคณะทูตดังกล่าวก็เป็นที่คาดกันว่าคงจะมีพระสงฆ์คาทอลิกที่ทำหน้าที่อนุศาสนาจารย์ประจำกองทหารที่ติดตามคณะทูตเข้ามาด้วย อย่างไรก็ดีเรื่องนี้ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด ตามหลักฐานที่พระศาสนจักรมีอยู่นั้นระบุว่า พระสงฆ์ธรรมทูตคณะแรกที่เข้ามาแพร่ธรรมในประเทศไทยคือ พระสงฆ์คณะโดมินิกัน 2 องค์ ชื่อ เยโรม ดา ครูซ (Jerome da Cruz) และเซบาสเตียน คา กันโต (Sebastian da Canto) นักบวชดังกล่าวเป็นชาวโปรตุเกส (คำสั่งพระเยซูคริสตเจ้า. 2534 : 105) โดยทั้งสองได้เดินทางเข้ามาในประเทศไทยผ่านทางแหลมมะละกา เมื่อปี พ.ศ. 2110 โดยที่ "...เมื่อท่านเข้ามาก็ได้นำวิชาการสมัยใหม่ และนำเอาความเจริญก้าวหน้ามาด้วย เพื่อช่วยให้การประกาศศาสนาได้ผลดียิ่งขึ้น..." (วิกตอร์ ลาร์เก. 2535 : 54)

พระสงฆ์คณะโดมินิกัน 2 องค์ดังกล่าวอยู่ในประเทศไทยได้เพียง 2 ปี พระสงฆ์องค์หนึ่งคือ คุณพ่อเยโรม คา ครูซ ก็ถูกพวกมุสลิมฆ่าตาย หลังจากนั้นพระสงฆ์อีกองค์หนึ่งที่เหลือคือคุณพ่อเซบาสเตียน ดา กันโต ก็ได้เดินทางกลับไปมะละกาเพื่อขอร้องกษัตริย์โปรตุเกสโดยผ่านผู้แทนพระองค์ที่นั่นให้ส่งพระสงฆ์ธรรมทูตชุดใหม่เข้ามาแพร่ธรรมในประเทศไทย ต่อมาท่านก็ได้เดินทางกลับมาทำงานที่กรุงศรีอยุธยาพร้อมกับพระสงฆ์ธรรมทูตที่มาสมทบอีก 2 องค์ แต่ไม่มีหลักฐานระบุชื่อนักบวช 2 องค์นี้ (Leotilo. 1977 : 128) และสำหรับคุณพ่อ

เซบาสเตียน ดา กันโต นั้น นักประวัติศาสตร์พระศาสนจักรบางท่านระบุว่าท่านเองก็ได้ถูกฆ่าตายหลังจากนั้นไม่นานนัก (ประวัติพระศาสนาจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 11)

พระสงฆ์ธรรมทูตอีก 2 องค์ที่เหลือได้ทำงานแพร่ธรรมต่อไปในประเทศไทย ถึงแม้เพื่อนนักบวชจะถูกฆ่าตายไปแล้วถึง 2 องค์ก็ตาม โดยท่านทั้งสองมุ่งทำงานอยู่ในหมู่เพื่อนร่วมชาติคือ กองทหารโปรตุเกสที่มาประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น และใช้คนเหล่านี้เป็นฐานติดต่อชักจูงชาวไทยให้หันมาสนใจนับถือคริสตศาสนา แต่คนไทยส่วนใหญ่ไม่สนใจในคริสตศาสนาที่เป็นศาสนาใหม่หรือเป็นศาสนาต่างชาติสำหรับพวกเขา นอกจากนั้นชาวโปรตุเกสหลายคนประพฤติตัวเป็นตัวอย่างของคริสตชนที่ไม่ดี ไม่น่าเลื่อมใส และที่สำคัญก็คือคนไทยเคารพเทิดทูนพระมหากษัตริย์ จึงไม่อาจที่จะหันไปนับถือศาสนาอื่นที่มิใช่พุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงนับถือและเป็นศาสนาประจำชาติได้ (Leotilo. 1977 : 129)

ต่อมาได้เกิดสงครามระหว่างไทยกับพม่าถึง 3 ครั้ง และผลของสงครามครั้งใหญ่ไม่เพียงแต่มีผลทำให้กรุงศรีอยุธยาแตกเป็นครั้งที่ 1 เท่านั้น แต่ยังเป็นเหตุให้พระสงฆ์ธรรมทูตทั้งหมดเสียชีวิตลงด้วย เจ้าคณะแขวงคณะโดมินิกันในประเทศอินเดียจึงจัดส่งพระสงฆ์ธรรมทูตมาเพิ่มเติม ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานที่ระบุจำนวนและรายชื่อคณะธรรมทูตชุดนี้ แต่สภาพการณ์ในประเทศไทยในระยะนั้นยังเต็มไปด้วยการสู้รบ การแพร่ธรรมจึงไม่อาจจะกระทำได้โดยสะดวก ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์ธรรมทูตบางองค์จึงเดินทางไปแพร่ธรรมในประเทศอื่นๆ (Leotilo. 1977 : 129)

ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สภาพการณ์ต่างๆ โดยทั่วๆไปดีขึ้นมาก และเมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จไปตีกัมพูชานั้น ขากลับก็ได้ทรงกวาดต้อนเชลยศึกกลับมา ซึ่งในจำนวนนี้มีพระสงฆ์ธรรมทูตที่ไปแพร่ธรรมอยู่ในประเทศดังกล่าวรวมอยู่ด้วย ต่อมาพระสงฆ์ธรรมทูตองค์นี้ได้เป็นผู้แทนพระองค์ไปเจรจาเรียกค่าไถ่ตัวเชลยศึกจากมะละกาจนเป็นผลสำเร็จ ทำให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงโปรดคณะธรรมทูตและอนุญาตให้คณะธรรมทูตเผยแพร่ศาสนาได้อย่างเต็มที่ และให้เกียรติตลอดจนสิทธิพิเศษต่างๆ หลายประการ อีกทั้งยังได้ทรงบริจาคเงินเพื่อสร้างโบสถ์สำหรับคณะธรรมทูตและคริสตชนในประเทศไทยด้วย ยิ่งไปกว่านั้น พระองค์ก็ยังได้ทรงจัดส่งเรือบรรทุกข้าวไปมอบให้อาราม นักบวชที่มะละกาอีกด้วย เหตุการณ์นี้นับว่าเป็นเหตุการณ์เกี่ยวกับพระมหากรุณาธิคุณของกษัตริย์ไทยที่มีต่อคริสตชนเป็นครั้งแรก และ

พระมหากรุณาธิคุณของกษัตริย์ไทยต่อคริสตชนในประเทศไทยก็ยังคงมีอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้ (Leotilo. 1977 : 132)

หลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชสวรรคต สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระเชษฐา ในรัชกาลนี้ได้มีคณะพระสงฆ์ธรรมทูตต่างประเทศ เช่น คณะเยซูอิตและคณะฝรั่งซิสกันเดินทางเข้ามาแพร่ธรรมในประเทศไทย แต่ส่วนใหญ่แล้วอยู่ไม่ได้นานก็เดินทางไปแพร่ธรรมในที่อื่น ๆต่อไป ทั้งนี้สาเหตุส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะจำนวนผู้กลับใจมีน้อยมาก ซ้ำร้ายยิ่งกว่านั้น ผู้ที่กลับใจมานับถือคริสตศาสนายังมักจะถูกดูหมิ่นเกลียดชังจากญาติมิตรของตน ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป และในบางกรณีได้นำไปสู่ความรุนแรงด้วย เช่น กรณีที่พ่อค้าชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งได้พาสมัครพรรคพวกชาวญี่ปุ่นบุกเข้าไปสังหารพระสงฆ์ธรรมทูตที่ทำพิธีโปรดศีลล้างบาป (Baptism) ให้แก่ภรรยาของตนที่หน้าพระแท่น เป็นต้น (Leotilo. 1977 : 130 - 131)

สถานการณ์เกี่ยวกับการแพร่ธรรมของพระสงฆ์ธรรมทูตไม่สู้ดีนักตลอดจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในตอนต้นรัชกาลนั้นมีพระสงฆ์ธรรมทูตชาวต่างประเทศอยู่ 11 องค์ และคาทอลิก 2,000 คน ซึ่งในจำนวนนี้มีชาวต่างประเทศอยู่เป็นจำนวนมาก (ประวัติพระศาสนจักรสากลและพระศาสนจักรในประเทศไทย. 2510 : 196)

ต่อมาในปี พ.ศ.2205 คณะพระสงฆ์ธรรมทูตชาวฝรั่งเศสก็ได้เข้ามาเผยแพร่คริสตศาสนาในประเทศไทยที่พระสงฆ์ชาวโปรตุเกสที่หลังจากที่โปรตุเกสเสื่อมอิทธิพลลงไปในอาณาบริเวณนี้แล้วก็แทบไม่มีพระสงฆ์ชาติดังกล่าวเดินทางเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทยอีกเลย ซึ่งการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาของคณะสงฆ์ธรรมทูตชาวฝรั่งเศสนี้ "...มิได้มีผลกระทบต่อการวางรากฐานในศาสนาคาทอลิกในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบต่อประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การเมือง อีกด้วย..." (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 19)

หลังจากที่โปรตุเกสหมดอิทธิพลลงไปในภูมิภาคแถบนี้ ฮอลันดาซึ่งไม่มีนโยบายเผยแพร่ศาสนาเหมือนโปรตุเกสและสเปนก็เข้ามามีอิทธิพลแทนที่ ภายใต้สถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศเช่นว่านี้ จึงทำให้คณะพระสงฆ์ธรรมทูตชาวฝรั่งเศสได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชผู้ทรงเล็งเห็นว่าการสถาปนาสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสจะเป็นการช่วยต้านอิทธิพลหรือถ่วงดุลอำนาจของฮอลันดาได้ด้วยเหตุนี้ การแพร่ธรรมของคณะพระสงฆ์ธรรมทูตชาวฝรั่งเศสจึงดำเนินไปอย่างอิสระ ตลอดรัชกาลของพระองค์ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องการเผยแพร่ศาสนาได้อย่างอิสระนี้ พระสังฆราชลังแบร์ เดอ ลามอตต์ได้บันทึกไว้ว่า

ข้าพเจ้าเชื่อว่า ในโลกนี้จะหาเมืองไหนที่มีศาสนามากอย่าง และที่อนุญาตให้ปฏิบัติตามศาสนาคริสเตียนนั้น ๆ ได้เท่ากับเมืองไทย เห็นจะหาไม่ได้แล้ว พวกที่ไม่ได้ถือศาสนาคริสเตียนก็ดี พวกเข้ารีตก็ดี พวกมะหะหมัดก็ดี ซึ่งแยกกันออกเป็นคณะ เป็นหมู่ ก็ปฏิบัติการศาสนาตามลัทธิของตัวได้ทุกอย่าง โดยไม่มีข้อห้ามปราบกีดขวางอย่างใดเลย

(ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 15 ภาคที่ 27. 2506 : 240)

อันที่จริงแล้ว จุดประสงค์เดิมของคณะพระสงฆ์ธรรมทูตชาวฝรั่งเศสคือการเดินทางไปแพร่ธรรมในแคว้นตังเกี๋ยและโคชิน-จีน ที่เดินทางมากรุงศรีอยุธยาก็เพียงจะแวะพักก่อนที่จะเดินทางไปยังที่หมายดังกล่าวเท่านั้น (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 25) แต่เนื่องจากได้ข่าวว่ามีการเบียดเบียนศาสนาในบริเวณดังกล่าว ประกอบกับท่าทีและการต้อนรับที่ดีของทางฝ่ายไทย จึงทำให้พระสงฆ์ธรรมทูตเปลี่ยนความตั้งใจเดิม และคิดจะปักหลักอยู่ในประเทศไทย มีการสร้างวัดและโรงพยาบาลขึ้น โรงพยาบาลแห่งแรกนั้นรับคนไข้ได้ถึง 90 คน และมีผู้มารับการตรวจและรับยาถึงวันละ 200 - 300 ราย นอกจากนั้น ยังได้ขออนุญาตจากกรุงโรม ก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดผู้ที่จะเป็นพระสงฆ์ ซึ่งเรียกว่า สามเณราลัย ขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของสมณกระทรวงเผยแพร่ความเชื่อ ที่สนับสนุนให้มีการเตรียมพระสงฆ์ในท้องถิ่น ซึ่งอันที่จริงแล้ว สามเณราลัยที่ว่านี้ก็คือโรงเรียนนั่นเอง เนื่องจากรับเด็กอื่น ๆ เข้าเรียน และมีการสอนวิชาต่าง ๆ ทางโลกด้วย (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 23 - 27)

สามเณราลัยหรือโรงเรียนของธรรมทูตชาวต่างชาติดังกล่าวนี้ได้เปิดแนวทางการศึกษาใหม่ให้คนไทยโดยเฉพาะวิทยาการใหม่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวางลึกซึ้งในระดับเดียวกันกับสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในทวีปยุโรป ดังที่ธรรมทูตผู้หนึ่งชื่อ เดอ ชัว ซี ได้บันทึกไว้ว่า "...เป็นความดีงามมิใช่น้อยทีเดียวที่บาทหลวงมิสซังของเราสามารถสอนนักเรียนให้มีความรู้ลึกซึ้งถึงขนาดที่จะสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่ซอร์บอนได้" (เดอ ชัว ซี. 2516 : 423)

การเผยแพร่คริสตศาสนาในสมัยนั้นถึงแม้จะทำได้อย่างอิสระเสรีก็จริง แต่ก็มีผู้กลับใจมานับถือคริสตศาสนาน้อยมาก เหตุผลทางความเชื่อความศรัทธา ไม่เพียงพอที่จะชักจูงคนไทยส่วนใหญ่ให้หันไปนับถือศาสนาคริสต์ได้ สิ่งนี้เป็นลักษณะของความอิ่มตัวทางวัฒนธรรม จึงไม่ต้องการวัฒนธรรมใหม่อย่างอื่น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คนไทยส่วนใหญ่คิดว่า

ศาสนาทุกศาสนาก็ดีอยู่แล้ว ดังนั้นสิ่งใหม่นั้นจึงมิได้เสนอสิ่งที่ "ดีกว่า" แต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ คณะพระสงฆ์ธรรมทูตชาวฝรั่งเศสจึงคิดที่จะเผยแพร่ศาสนาด้วยวิธีการทางลัดด้วยการพยายามที่จะทำให้ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเปลี่ยนศาสนา โดยหวังว่าเมื่อพระองค์ทรงเปลี่ยนศาสนาแล้ว ประชาชนชาวไทยก็จะเปลี่ยนศาสนาตามไปได้ง่าย แต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะไม่ว่าจะเป็นสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือกษัตริย์ไทยพระองค์ใดไม่เคยมีพระราชดำริที่จะเปลี่ยนศาสนา ท่าทีเป็นมิตรและแสดงความสนใจในศาสนาคริสต์ เป็นพระปรีชาสุขุมเพื่อสัมพันธไมตรีอันดีต่อชาติตะวันตกเท่านั้น (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 32 - 33 ; อ้างอิงมาจาก นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์. 2524)

อุปสรรคในการแพร่ธรรมประการหนึ่งคือ พระสงฆ์ธรรมทูตชาวต่างประเทศที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทยขณะนั้นยังไม่สู้จะเข้าใจพุทธศาสนาและเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศไทย โดยเฉพาะวัฒนธรรมประเพณีไทยดีนัก ดังที่โรแบร์ต กอสเต กล่าวว่า "ธรรมทูตจะสามารถแยกแยะธรรมจากลัทธิต่าง ๆ ได้อย่างไร เนื่องจากยังไม่รู้พุทธศาสนาเลย" (โรแบร์ต กอสเต. 2524 : 51) พระสงฆ์ธรรมทูตต่างประเทศเหล่านี้บางองค์ก่อนที่จะเดินทางมายังประเทศไทยมีความเข้าใจอย่างผิด ๆ ว่าชาวไทยคือคนอินเดีย พระภิกษุไทยเป็นพราหมณ์หรือนักบวชในศาสนาฮินดู และเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่หลงผิด ประเทศไทยเป็นอาณาจักรของปีศาจที่มีการบูชารูปเคารพหรือ "พระเท็จเทียม" ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังหลงผิดว่า ชาวไทยรวมทั้งนักบวชในศาสนาอื่น ๆ ชื่นชมศาสนาของตน เนื่องจากมี "...ประชาชนเป็นจำนวนมากทั้งหญิงชายเข้ามาเยี่ยมและเรียกหาพระสงฆ์ธรรมทูต แม้กระทั่งนักบวชของศาสนาอื่น ๆ ... ต่างก็ประทับใจในคุณความดีของพระสงฆ์ทั้งสอง และแน่นอนย่อมได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น..." (Leotilo. 1977 : 91) ซึ่งความเข้าใจผิด ๆ เช่นนี้ สะท้อนถึงการมีอคติต่อพุทธศาสนาและประเทศไทยตลอดจนการไม่เข้าใจวัฒนธรรมประเพณีไทย และเป็นตัวการสำคัญประการหนึ่งที่บั่นทอนการแพร่ธรรมของพระสงฆ์ธรรมทูตต่างประเทศมาโดยตลอด

นอกจากนี้ ยังมีอุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความขัดแย้งกันเองระหว่างนักบวชชาวฝรั่งเศสและชาวโปรตุเกส ทั้งนี้เนื่องมาจากนักบวชชาวโปรตุเกสบางรูปประพฤติตัวไม่เหมาะสมโดยกระทำตัวเป็นพ่อค้า หรือนำเอาสิทธิพิเศษต่าง ๆ ที่พระสันตะปาปาให้แก่ประเทศโปรตุเกสและสเปน เพื่อประโยชน์ในการแพร่ธรรมซึ่งเรียกรวม ๆ ว่า "Padroado" (สุรชัย ชุ่มศรีพันธ์. 2533 : 110) ไปใช้ในทางมิชอบ และในการนี้นักบวชที่ประพฤติตนเช่นนั้นเกิดความระแวงสงสัยว่าพวกนักบวชชาวฝรั่งเศสจะเป็น "สายลับ" รายงานเรื่องของตน

ไปยังทางการพระศาสนจักรที่กรุงโรม ซึ่งนักบวชที่ประพฤติดังกล่าวไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งในระหว่างนักบวชด้วยกัน และทำให้ตนเองเสียชื่อเท่านั้น แต่ยังทำให้นักบวชอื่น ๆ พลอยเสียชื่อไปทั้งหมด และเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คนไทยไม่สนใจเลื่อมใสคริสตศาสนา เนื่องจากเห็นว่านักบวชในศาสนาของตนประพฤติตนอย่างสมถะเยี่ยงนักบวชที่ดีมากกว่านักบวชในคริสตศาสนา (ทัศไนย์ คมกฤส. 2528 : 13 - 28)

อุปสรรคอีกประการหนึ่งในการแพร่ธรรมก็คือ พระศาสนจักรขณะนั้นไม่มีอำนาจของตนเอง ต้องอาศัยการสนับสนุนจากฝ่ายอาณาจักร ที่นิยมกระทำกันในสมัยนั้นก็คือ การให้นักบวชเดินทางไปยังประเทศต่าง ๆ กับกองทหารของชาวยุโรปเพื่อรับการการคุ้มครอง ทำให้คนพื้นเมืองในประเทศนั้น ๆ มีเจตคติหรือท่าทางที่ไม่ดีต่อพวกนักบวช เนื่องจากเห็นว่าเป็นพวกนักล่าอาณานิคม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระศาสนจักรเพียงแต่ต้องการใช้ฝ่ายอาณาจักรเป็นเครื่องมือในการบรรลุจุดหมายปลายทางของการแพร่ธรรมของตนเท่านั้น มิได้มีความประสงค์ที่จะเป็นสมัครพรรคพวกของพวกนักล่าเมืองขึ้นแต่อย่างใด แต่ก็ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดดังกล่าว (Leotilo. 1977 : 137 - 138) และการที่ฝ่ายศาสนจักรต้องเข้าไปเกี่ยวข้องผูกพันกับฝ่ายอาณาจักรอย่างแยกกันไม่ออกเช่นนี้ นับว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่สุดทำให้การเผยแพร่ศาสนาไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

อนึ่ง ในเรื่องที่ฝ่ายศาสนจักรได้เข้าไปเกี่ยวข้องผูกพันกับฝ่ายอาณาจักรอย่างแยกกันไม่ออกในยุคดังกล่าวข้างต้นนี้ก็ได้มีผู้วิพากษ์วิจารณ์ไว้มากมายว่า ฝ่ายศาสนจักรได้กลายเป็นเครื่องมือของฝ่ายอาณาจักรในการแสวงหาอาณานิคม ดังเช่นที่มอร์กาน สปอร์แตซ (Morgan Sportes) นักเขียนชาวฝรั่งเศสผู้แต่งนวนิยายเรื่อง Pour la plus Grande Gloire de Dieu (แด่ความยิ่งยงแห่งองค์พระเป็นเจ้า) ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า มีหลักฐานเอกสารมากมายในหอจดหมายเหตุแห่งชาติฝรั่งเศสที่ชี้ชัดว่า ฝรั่งเศสมีเจตนาจะรุกเอาสยามเป็นอาณานิคม แต่โครงสร้างทางการเมืองของไทยรวมทั้งประเทศในทวีปเอเชียอื่น ๆ อีกบางประเทศ เช่น จีน และญี่ปุ่น เป็นโครงสร้างแบบรวมศูนย์และมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ดังนั้นทางการฝรั่งเศสจึงตระหนักดีว่าจะใช้กำลังแต่ถ่ายเดียวเพื่อเอาชนะประเทศเหล่านี้ไม่ได้ แต่ "...ต้องใช้กุศโลบายเล่ห์เหลี่ยมนานัปการ บาทหลวงนิกายเยซูอิต ซึ่งเป็นนักบวชที่เล่นการเมืองของฝรั่งเศสในยุคนั้นจึงมีบทบาทสูงมาก..." (กรรณิกา จรรย์แสง. 2536 : 50 - 51 อ้างอิงมาจากมอร์กาน สปอร์แตซ ม.ป.ป.) นอกจากนี้เขายังกล่าวด้วยว่า พระศาสนจักรเองก็มีบทบาทมากในการกำหนดนโยบายการเมืองนอกประเทศของฝรั่งเศส และคริสตศาสนาใน

ยุคนั้นได้กลายเป็นอุดมการณ์ที่นำมาใช้อธิบายการเข้ารุกรานยึดครองทางการค้า การทหาร ของชาวตะวันตกว่าเป็นเรื่องที่ถูกทำนองคลองธรรม (กรรณิกา จรรย์แสง. 2536 : 54 อ้างอิงมาจากมอร์กาน สปอร์แตซ ม.ป.ป.)

อย่างไรก็ดี ต่อมาก็ได้มีการพยายามแยกอิทธิพลของฝ่ายอาณาจักรในการเผยแพร่ศาสนาออกจากฝ่ายศาสนจักร โดยในปี พ.ศ. 2165 พระสันตปาปาเกรอรี่ที่ 15 ได้ประกาศตั้งสมณกระทรวงเผยแพร่ความเชื่อ (De Propaganda Fide) ซึ่งสมณกระทรวงดังกล่าวได้กำหนดแนวทางแพร่ธรรมเสียใหม่ว่า

> ...งานแพร่ธรรมจะต้องเป็นอิสระจากการขู่บังคับอย่างที่สเปนและโปรตุเกสได้กระทำอยู่ จะต้องมีสังฆราชในดินแดนเหล่านี้มากขึ้น จะต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกรุงโรม บาทหลวงพื้นเมืองจะต้องมีมากขึ้น และต้องได้รับการพัฒนาให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ในทุกส่วนของโลก ความเชื่อของคริสตังค์จะต้องแยกออกจากความสัมพันธ์ของอาณานิคมในทุกหนแห่ง ในฐานะที่เป็นศาสนาต่างชาติ...
>
> (คำสั่งพระเยซูคริสเจ้า. 2534 : 105)

นอกจากนี้ สมณกระทรวงเผยแพร่ความเชื่อยังได้จัดทำข้อแนะนำสำหรับนักบวชธรรมทูตที่จะเดินทางไปแพร่ธรรมยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งข้อแนะนำที่เรียกว่า "โมนิต้า" (Monita) นี้มีข้อแนะนำเชิงข้อห้าม 3 ข้อใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ 1. ข้อห้ามทางวัฒนธรรม 2. ข้อห้ามเรื่องการเมือง 3. ภารกิจที่ควรกระทำ

สำหรับข้อห้ามเรื่องวัฒนธรรมนั้นระบุว่า จะต้องมีการแยกเรื่องความเชื่อออกจากวัฒนธรรม ธรรมทูตจากยุโรปต้องนำความเชื่อคาทอลิกมิใช่วัฒนธรรมจากยุโรปไปเผยแพร่ ธรรมทูตต้องเคารพและรักษาวัฒนธรรมพื้นเมืองไว้ อย่าเปรียบเทียบธรรมเนียมการปฏิบัติของประเทศเหล่านั้นกับธรรมเนียมของประเทศในยุโรป ธรรมทูตเองต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมพื้นเมือง อย่าชักชวนชนชาติเหล่านั้นให้เปลี่ยนขนบธรรมเนียมประเพณี และความประพฤติของเขาเป็นอันขาด เว้นเสียแต่ว่าจะขัดต่อคำสอนของศาสนาหรือศีลธรรมจริง ๆ

สำหรับข้อห้ามทางการเมืองนั้น ได้ห้ามธรรมทูตเกี่ยวข้องกับการเมืองและการงานของรัฐบาลอย่างเด็ดขาด ต้องเคารพเชื่อฟังและไม่วิพากษ์วิจารณ์ผู้ใหญ่ฝ่ายบ้านเมือง แม้ว่าจะถูกเขาเหล่านั้นเบียดเบียน และในการชุมนุมประกอบพิธีทางศาสนาให้คริสตชนชุมนุมกัน

ด้วยความสงบเรียบร้อย โดยต้องระวังมิให้ผู้อื่นเข้าใจว่า ธรรมทูตและคริสตชนประสงค์จะก่อให้เกิดความวุ่นวายหรือการกบฏขึ้นด้วยการชุมนุม

และสำหรับภารกิจที่ควรกระทำนั้น ข้อแนะนำดังกล่าวได้แนะนำให้ธรรมทูตนำความเชื่อไปเผยแพร่โดยไม่ลบล้างหรือลดคุณค่าวัฒนธรรมประเพณีของประเทศใด โดยที่ความเชื่อที่นำไปเผยแพร่นั้นเป็นความเชื่อที่ช่วยรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีให้ดีบริบูรณ์ และให้ตั้งโรงเรียนสอนเยาวชนโดยไม่คิดค่าเล่าเรียน (โรแบร์ต กอสเต. 2524 : 50)

อย่างไรก็ตาม ข้อแนะนำดังกล่าวไม่สู้จะเกิดผลในเชิงปฏิบัติ เพราะคำแนะนำนั้นดูจะล้ำยุคสมัยอยู่สักหน่อยที่เรียกร้องให้เคารพวัฒนธรรมของชาติอื่น เพราะในความเป็นจริงแล้วไม่มีฝรั่งชาติไหนที่รู้สึกว่าต้องทำเช่นนั้น เพราะไม่มีอะไรจะดีเท่าของตน ถูกต้องและแท้จริงเท่าของตน" (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 121) และถึงแม้จะมีการพยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอยู่บ้าง ก็เป็นเพียงยุทธวิธีในการเผยแพร่ศาสนาเท่านั้น หาได้มีความเคารพต่อวัฒนธรรมประเพณีอย่างแท้จริงไม่ (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 35)

อาจกล่าวได้ว่า ถึงแม้พระสงฆ์ธรรมทูตชาวต่างประเทศจะมีข้อผิดพลาดบกพร่องตามประสาปุถุชนดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นบ้าง แต่พระสงฆ์ที่เดินทางข้ามน้ำข้ามทะเลจากบ้านเกิดเมืองนอนของตนมาทำงานแพร่ธรรมในประเทศไทยก็ได้กระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยอยู่มิใช่น้อย กล่าวคือพระสงฆ์ธรรมทูตเหล่านั้นได้ทำงานบริการสังคมควบคู่ไปกับการเผยแพร่ศาสนาด้วย เช่น นอกจากมีการสร้างโรงเรียนและโรงพยาบาลดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการตั้งโรงทานสำหรับคนอนาถาอีกด้วย (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 52) นอกจากนั้นธรรมทูตบางองค์ก็ใช้ความสามารถพิเศษของตนทำสิ่งที่มีประโยชน์สำหรับประเทศไทย เช่น พระสังฆราชลาโน ได้แต่งหนังสือไวยากรณ์ภาษาสยามและบาลี รวมทั้ง "พจนานุกรมไทย" ซึ่งเข้าใจว่าเป็นพจนานุกรมไทย - ฝรั่งเศส ฝรั่งเศส - ไทย (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 34) และพระสงฆ์องค์หนึ่งชื่อ คุณพ่อโทมัสได้ออกแบบสร้างป้อมแบบตะวันตกเพื่อป้องกันการรุกรานของฮอลันดาที่คอยขู่บังคับไทยอยู่ โดยสร้างขึ้นที่กรุงเทพฯ อยุธยา นนทบุรี ลพบุรี ตลอดจนได้สร้างหอดูดาวขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาด้วย (Wood. 1982 : 195 - 196)

นอกจากคณะสงฆ์ธรรมทูตจะได้ทำงานบริการสังคมตลอดจนได้นำวิทยาการต่าง ๆ จากตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ควบคู่ไปกับการแพร่ธรรมเพื่อ "ช่วยให้การประกาศศาสนาได้ผลดียิ่งขึ้น" ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีการที่จะแสวงหา "ทางลัด" ในการที่จะทำให้คนไทยกลับใจมานับถือคริสตศาสนา ด้วยการพยายามที่จะชักจูงให้กษัตริย์ไทยหันมานับถือศาสนา

ดังกล่าวอีกด้วย โดยหวังว่าเมื่อกษัตริย์ทรงกลับใจมานับถือคริสตศาสนาแล้ว คนไทยก็จะหันมานับถือคริสตศาสนาตามพระองค์ด้วย ซึ่งตลอดรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นได้มีการพยายามเป็นอย่างมากในการที่จะบรรลุวัตถุประสงค์นี้ และสมเด็จพระนารายณ์ก็ได้ทรงแสดงความสนพระทัยคริสตศาสนามาก เสียจนกระทั่งพวกธรรมทูตเข้าใจผิดคิดว่าพระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะเปลี่ยนมานับถือคริสตศาสนา อย่างไรก็ตามธรรมทูตบางองค์ก็ตระหนักดีว่า

> ...การที่พูดกันว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงเข้ารีตนั้น เป็นคำพูดที่เกินกว่าเหตุมาก ข้าพเจ้าได้รู้สึกอยู่ว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงยอมที่จะปกครองและบำรุงพวกเข้ารีต หาใช่แต่พระองค์เองจะเข้ารีตด้วยไม่ การที่พระองค์ทรงปฏิบัติเช่นนี้ ก็โดยพระราชดำริจะชักนำให้ชาวต่างประเทศและสินค้า ได้เข้าไปในพระราชอาณาเขต เพื่อป้องกันมิให้พวกฮอลันดามาข่มเหงพระองค์ได้
>
> (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 50 ; อ้างอิงมาจาก ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. 2507 เล่ม 7 : 86)

นอกจากพวกธรรมทูตจะพยายาม "เข้าหา" สมเด็จพระนารายณ์ เพื่อชักจูงให้ทรงเข้ารีตหรือเปลี่ยนศาสนาดังกล่าวแล้ว ธรรมทูตเหล่านั้นยังได้อาสาเป็นผู้เชื่อมสัมพันธไมตรีระหว่างกษัตริย์ไทยกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ตลอดจนพระสันตะปาปา เคลเมนต์ที่ 9 อีกด้วย โดยได้เป็นสื่อการทูตให้มีการส่งคณะทูตไทยไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักฝรั่งเศสถึง 4 คณะ ในขณะที่ฝ่ายฝรั่งเศสได้ส่งคณะทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักไทย 2 คณะ นอกจากนี้ในโอกาสที่ธรรมทูตบางองค์เดินทางไปยังทวีปยุโรปก็ได้มีการทำหน้าที่เป็นทูตพิเศษไปในตัวด้วย เช่นในกรณีที่พระสังฆราชปัลลือได้ขอพระราชทานพระราชสาส์นจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และพระสันตะปาปา เคลเมนต์ที่ 9 มาถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในโอกาสที่ท่านเดินทางกลับมายังกรุงศรีอยุธยาเมื่อปี พ.ศ. 2216 เป็นต้น (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 42 - 87)

การที่พวกธรรมทูตชาวฝรั่งเศส "เข้าหา" กษัตริย์ไทยและกระทำตนเป็นสื่อการทูตระหว่างไทยกับฝรั่งเศสอย่างออกหน้าออกตานั้นก่อให้เกิดผลเสียหายอย่างร้ายแรงต่อพระศาสนจักร กล่าวคือ เมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระเพทราชาผู้ซึ่งได้ก่อการยึดอำนาจและสถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชย์สืบต่อมานั้นเป็นผู้ที่เกลียดชัง

ฝรั่งเศส และได้ทรงก่อให้เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในเวลาต่อมา ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ดังกล่าวย่อมตกอยู่ที่คณะพระสงฆ์ธรรมทูตชาวฝรั่งเศสตลอดจนคริสตชนทั่ว ๆ ไปในประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น กล่าวคือ พวกธรรมทูตได้ถูกห้ามสอนศาสนา ถูกจับและถูกทรมานด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา พวกคริสตชนแตกกระสานซ่านเซ็นกันไปหมด ธรรมทูตและคริสตชนไทยกลายเป็นแพะรับบาปในเหตุการณ์นี้ ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพราะพวกธรรมทูตเล่นบทบาทเป็นชนวนต่อเชื่อมอำนาจทางการเมืองนั่นเอง

อันที่จริงแล้วถึงแม้ธรรมทูตจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการฝ่ายบ้านเมือง แต่วัตถุประสงค์หลักก็เพื่อที่จะได้รับความสะดวกในการเผยแพร่ศาสนาเท่านั้น มิได้มีความประสงค์ที่จะให้ไทยตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสหรือถูกฝรั่งเศสรุกรานแต่อย่างใด ความจริงข้อนี้จะเห็นได้จากกรณีที่พระสังฆราชลาโนและคุณพ่อ เดอ ลีออนได้ทัดทานนายพลแดฟาร์จ ซึ่งเป็นผู้บัญชาการกองทหารฝรั่งเศสที่ประจำอยู่ที่บองกอกมิให้เข้าไปยุ่งเรื่องภายในของไทย ด้วยการยกกำลังขึ้นไปช่วยเจ้าพระยาวิชาเยนทร์หรือคอนแสตนติน ฟอลคอน ในการกำจัดพระเพทราชาและชิงยึดอำนาจเสียก่อน (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 ; 92) นอกจากนี้เหตุการณ์ในทำนองเดียวกันนี้ก็ได้เกิดขึ้นอีกครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ในปี พ.ศ. 2430 พระสังฆราช ยัง-หลุยส์ เวย์ ซึ่งดำรงตำแหน่งประมุขมิสซังกรุงสยามในขณะนั้น ได้ทราบข่าวว่า พวกทหารฝรั่งเศสจะมายึดประเทศไทย ก็ได้ทัดทานฝ่ายฝรั่งเศสเอาไว้และห้ามมิให้ทหารฝรั่งเศสทิ้งระเบิดลงในกรุงเทพฯ (ประวัติพระศาสนาจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 290)

เรื่องที่ธรรมทูตต่างประเทศในประเทศไทยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอำนาจฝ่ายโลกนี้ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มาก อย่างไรก็ตามการมองเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นจะต้องเข้าใจสภาพการณ์ในยุคนั้น ซึ่งเป็นยุคล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจในทวีปยุโรป และการที่จะไปเผยแพร่ศาสนายังประเทศอื่น ๆ นั้นไม่อาจทำได้โดยปราศจากการขัดขวางของผู้ปกครองประเทศนั้น ๆ เหมือนดังเช่น การเผยแพร่ศาสนาในประเทศส่วนใหญ่ของโลกยุคปัจจุบัน พระศาสนจักร "...จึงต้องใช้มรรควิธี (Means) ที่มีอยู่ในขณะนั้นคือ อำนาจของนักล่าเมืองขึ้นซึ่งส่วนใหญ่แล้วพยายามที่จะบรรลุถึงเป้าหมายของพวกเขา คือการได้มาซึ่งอาณานิคมอย่างไร้ศีลธรรม..." (Leotilo. 1977 : 135) ซึ่งได้แก่ ให้เกิดความจงเกลียดจงชังไปทั่วโลก ด้วยเหตุนี้การที่ธรรมทูตเดินทางไปกับเรือของนักล่าอาณานิคมและกระทำตามความต้องการของนักล่าอาณานิคมบางประการเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในการเผยแพร่ศาสนา จึงถูก

ประชาชนในประเทศเหล่านั้นมองคริสตศาสนาในฐานะที่มิใช่ศาสนาสากล แต่เป็นศาสนา "ต่างด้าว" หรือเป็นศาสนาของพวกนักล่าอาณานิคม ประกอบกับพวกนักล่าอาณานิคมส่วนใหญ่ก็ประพฤติตัวไปในทางเสื่อมเสีย คริสตศานาจึงได้รับการจงเกลียดจงชังตามไปด้วย (Leotilo. 1977 : 135 - 136) และทำให้ถูกมองข้ามเจตนาดี หรือกิจการดี ๆ ที่พระศาสนจักรได้กระทำในประเทศเหล่านั้น เช่น กิจการด้านเมตตาธรรมหรืองานด้านบริการสังคมไปอย่างน่าเสียดาย

สำหรับประเทศไทยนั้น ก่อนรัชกาลพระเพทราชา ธรรมทูตต่างประเทศมีบทบาทเป็นสื่อชักนำวิทยาการความรู้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ในทวีปยุโรปให้แก่คนไทยอยู่ไม่น้อย ดังเช่นการเปิดโรงเรียนที่มีหลักสูตรที่ทันสมัย เช่นเดียวกันกับยุโรปในขณะนั้น การนำตำรายา และการรักษาพยาบาลแผนใหม่มาเผยแพร่ การสร้างป้อมปราการแบบตะวันตก การนำเสนอวิชาดาราศาสตร์สมัยใหม่และการสร้างหอดูดาวที่กรุงศรีอยุธยา และงานเมตตาจิตอื่น ๆ ที่เป็นที่ชื่นชอบของคนไทยโดยทั่วไป สมัยดังกล่าวนี้ธรรมทูตจึงมีบทบาทไม่น้อยในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย แต่สิ่งเหล่านี้ได้หยุดชะงักลงหลังจากที่ไทยเกิดการวิวาทบาดหมางกับฝรั่งเศส เนื่องจากคนไทยไม่ยอมรับวิทยาการของฝรั่งเศส ซึ่งมีพระศาสนจักรคาทอลิกเป็นผู้นำเสนออีกต่อไป ทั้งนี้เพราะความระแวงสงสัยเป็นสำคัญ และเกิดความตระหนักว่า วิทยาการความรู้ต่าง ๆ ที่สอนในโรงเรียนของธรรมทูตนั้นมิได้สอดคล้องกับสังคมหรือมุ่งที่จะรับใช้สังคมไทยแต่อย่างใด แต่มุ่งตอบสนองโรมและฝรั่งเศสในการเผยแพร่ศาสนามากกว่า ดังนั้นปัญหาที่ธรรมทูตประสบอยู่อย่างแท้จริงก็คือ ธรรมทูตประสบความล้มเหลวในการสื่อสารให้คนไทยเข้าใจในท่าทีหรือเจตนาที่แท้จริงของตน เนื่องจากมีช่องว่างทางวัฒนธรรม(Cultural Gap) เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน ปัญหาวัฒนธรรมจึงนับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ควรแก่การนำมาเป็นบทเรียนในการทำงานแพร่ธรรมในยุคปัจจุบัน (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 98)

ด้วยเหตุนี้ นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเพทราชาเป็นต้นมา จนถึงช่วงระยะเวลาที่กรุงศรีอยุธยาแตกเป็นครั้งที่ 2 สถานการณ์ของพระศาสนจักรคาทอลิกก็ตกต่ำลงเรื่อยมา บางครั้งก็ถูกเบียดเบียนและถูกห้ามเผยแพร่ศาสนาอย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเพทราชานั้น โบสถ์คาทอลิกทุกแห่งได้รับความเสียหาย บางแห่งก็ถูกทำลายลงโดยสิ้นเชิง นอกจากนั้นธรรมทูตซึ่งมีจำนวนน้อยอยู่แล้วยังถูกขัดขวางในการเผยแพร่ศาสนาจากทางการ จำนวนคริสตชนลดลงเหลือเพียง 80 - 90 คน (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 100 - 106) นอกจากนี้ ยังมีการเบียดเบียนศาสนาอีกหลายครั้ง ครั้งที่สำคัญก็คือการเบียดเบียนศาสนาในสมัยพระเจ้าท้ายสระ ซึ่งมีที่มาจากเหตุการณ์ 2 กรณีด้วยกันคือ กรณีแรก

สืบเนื่องมาจากเด็กชาวจีนผู้หนึ่งซึ่งพ่อแม่นำไปฝากไว้กับธรรมทูตจนเด็กได้รับศีลล้างบาปเป็นคริสตชน เมื่อโตขึ้นพ่อแม่ขอเด็กคืน เพราะเห็นว่าเด็กกำลังเข้าสามเณราลัย เพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์คาทอลิก พ่อแม่นำความไปกราบทูลพระอนุชา ซึ่งทรงเรียกเด็กไปและมีรับสั่งให้เลิกนับถือศาสนาคริสต์ ทำการโบยตีจนเด็กยอม นี่นับเป็นกรณีหนึ่งที่นำไปสู่ความขัดแย้งทางศาสนา ส่วนอีกกรณีหนึ่งนั้นก็คือ การที่ธรรมทูตได้แต่งหนังสือที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยถือว่าเป็นการดูหมิ่นศาสนาอย่างร้ายแรง โดยเฉพาะหนังสือ "ปุจฉาวิสัชนา" ที่แต่งขึ้นโดยพระสังฆราชลาโน และหนังสือพระวรสารที่แปลเป็นไทยและมีอารัมภบทเป็นภาษาบาลี สองกรณีที่ว่านี้ได้นำไปสู่การจับกุมคุมขังคริสตชน การสั่งค้นและริบหนังสือที่พวกธรรมทูตได้แต่งและใช้ในการสอนศาสนา ตลอดจนพิธีกรรมทางศาสนาหมด (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 86 - 95) และได้มีการห้ามการใช้ตัวหนังสือไทยและเขมรไปเขียนหนังสือสอนศาสนาคริสต์ ห้ามมิให้พวกธรรมทูตเทศน์สั่งสอนเป็นภาษาไทย ห้ามคนไทย มอญ ลาว ไปนับถือศาสนาคริสต์หรือไปคบค้าสมาคมตลอดจนขอความช่วยเหลือจาก "พวกเข้ารีต" และห้ามธรรมทูตแต่งหนังสือซึ่งติเตียน และคัดค้านศาสนาประจำชาติของไทย ซึ่งข้อห้ามเหล่านี้ได้ถูกนำไปจารึกไว้ในแผ่นศิลา และนำไปตั้งไว้ที่หน้าประตูโบสถ์คาทอลิกในกรุงศรีอยุธยาเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2273 และต่อมาในปี พ.ศ. 2292 ได้มีการนำศิลาอีกแผ่นหนึ่งซึ่งมีข้อความจารึกเช่นเดียวกันนี้ไปวางไว้ที่ข้างประตูใหญ่ของโบสถ์คาทอลิกในเมืองมะริด ซึ่งขณะนั้นยังคงเป็นดินแดนของไทยอีกด้วย (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 128 - 137)

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ของพระศาสนจักรคาทอลิกในช่วงระหว่างรัชสมัยของพระเพทราชาไปจนถึงช่วงที่กรุงศรีอยุธยาแตกเป็นครั้งที่สองนั้นก็มีบางช่วงที่สถานการณ์ค่อย ๆ กระเตื้องขึ้นมาบ้าง เช่นในกรณีของเหตุการณ์ระหว่างที่เกิดโรคไข้ทรพิษระบาดในระหว่างปี พ.ศ. 2238 - 2239 ซึ่งมีประชาชนเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ในระหว่างเหตุการณ์ดังกล่าว บรรดาธรรมทูตได้ทำการช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย นอกจากนั้น พระสังฆราชลาโนยังได้กราบบังคมทูลแนะนำพระเพทราชาให้ทรงสั่งการให้มีการเจาะเลือดและถ่ายยาแก่ผู้ป่วย ซึ่งพระองค์ก็ทรงประกาศพระราชกฤษฎีกาให้ประชาชนปฏิบัติตามคำแนะนำดังกล่าว พระสังฆราชยังได้ขอให้สัตบุรุษอุทิศคำภาวนา จัดการแห่และสวดในที่สาธารณะเพื่ออ้อนวอนขอพระเป็นเจ้าให้โรคระบาดสูญสิ้นไป ความรักและเอาใจใส่ต่อผู้ประสบทุกข์ภัย ในสภาพการณ์เช่นนี้ทำให้บรรดาธรรมทูตได้รับความนับถือและความเป็นมิตรจากคน

ไทยโดยทั่วไปอีกครั้งหนึ่ง และคริสตชนก็สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้โดยอิสระอีกครั้ง ยิ่งไปกว่านั้น พระเพทราชายังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานเงินเพื่อช่วยก่อสร้างวัดนักบุญยอเซฟ ซึ่งเริ่มสร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและยังไม่แล้วเสร็จ ให้สามารถสร้างต่อไปจนเสร็จในปี พ.ศ. 2238 อีกด้วย (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิก. 2533 : 101)

แต่ถึงแม้สถานการณ์ของพระศาสนจักรดีขึ้นมาบ้างในบางช่วงดังกล่าว แต่ก็เป็นการกระเตื้องขึ้นแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น กล่าวได้ว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นยุคที่พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยตกต่ำอย่างสุดขีดเลยทีเดียวและเมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกกองทัพพม่าตีแตกเป็นครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. 2310 พระศาสนจักรคาทอลิกก็แทบจะสูญหายไปจากประเทศไทย กล่าวคือ คริสตชนไทยซึ่งก่อนหน้านั้นมีอยู่เป็นจำนวนน้อย และได้เสียชีวิตไปในการต่อสู้กับทหารพม่าในระหว่างการปิดล้อมกรุงศรีอยุธยาบ้างแล้ว ครั้นกรุงศรีอยุธยาแตก คริสตชนก็ถูกทหารพม่าฆ่าฟันล้มตายลงไปอีกเป็นจำนวนมาก บางส่วนก็ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยที่ประเทศพม่า ซึ่งในจำนวนนั้นมีพวกธรรมทูตชาวต่างประเทศและพระสังฆราชบริโกต์ ซึ่งเป็นประมุขของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยสมัยนั้นรวมอยู่ด้วย ส่วนคริสตชนที่เหลือก็แตกกระจัดกระจายกันไป (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 91 - 156)

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาดูนับตั้งแต่ธรรมทูตชุดแรกเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทยจนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาแตกเป็นครั้งที่สองนี้ก็จะพบอุปสรรคในการแพร่ธรรมมากมาย อุปสรรคบางส่วนก็เป็นสิ่งที่นอกเหนือวิสัยที่จะแก้ไขได้ แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นอุปสรรคที่เกิดจากพวกธรรมทูตเอง สิ่งที่เป็นอุปสรรคขัดขวางมิให้ธรรมทูตสามารถเผยแพร่ศาสนาอย่างประสบผลสำเร็จด้วยดี หรือก่อให้เกิดผลเสียอย่างร้ายแรงต่อคณะธรรมทูตตลอดจนคริสตชนโดยทั่วไปในภายหลังก็คือ การเผยแพร่ศาสนา "ทางลัด" ด้วยวิธีการ "เข้าหา" พระมหากษัตริย์ไทย โดยหวังว่าถ้าสามารถชักจูงให้พระองค์ทรงเปลี่ยนศาสนาได้ ประชาชนชาวไทยก็จะพากันเปลี่ยนศาสนาตามพระองค์ไปด้วย นอกจากนี้ฝ่ายศาสนายังได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการฝ่ายบ้านเมืองมากเกินไปอีกด้วย อุปสรรคประการที่สองก็คือ ท่าทีที่พวกธรรมทูตมีต่อประเทศไทยและพุทธศาสนาในลักษณะที่เต็มไปด้วยอคติและความรู้สึกดูหมิ่นดูแคลน ตลอดจนความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น และอุปสรรคประการที่สามก็คือ พวกธรรมทูตมีความสับสนในการประยุกต์ปฏิบัติตนตามข้อแนะนำในการแพร่ธรรมของกรุงโรม ซึ่งในคำแนะนำหรือคำสั่งเหล่านั้นไม่ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจน จึงต้องถามไปยังกรุงโรมเสมอ และระหว่างที่รอ

คำตอบจากกรุงโรมซึ่งในสมัยนั้นกินระยะเวลานานมากนั้น ก็ยึดถือเอาขนบธรรมเนียมประเพณีของตะวันตกเป็นหลักในการปฏิบัติศาสนกิจและการเผยแพร่ศาสนาอย่างเคร่งครัด ไม่ยอมผ่อนปรนไม่ว่ากรณีใด ๆ จนเกิดข้อขัดแย้งกับฝ่ายไทยหลายต่อหลายครั้ง สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การเบียดเบียนทางศาสนา และความตกต่ำของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าว (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 115 - 120) นอกจากนี้ การประพฤติตัวไม่ดีของนักบวชหรือคริสตชนบางคน การขัดแย้งกันในระหว่างคณะธรรมทูตชาติต่าง ๆ การที่คริสต-ศาสนาถูกมองว่าเป็นศาสนา "ต่างด้าว" หรือเป็นศาสนาของนักล่าอาณานิคม ก็เป็นสาเหตุที่ให้การเผยแพร่คริสตศาสนาในประเทศไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จด้วยดีเท่าที่ควรอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของคริสตชนโดยทั่วไปแล้ว ผลการเผยแพร่ศาสนาจากงานของคณะธรรมทูตในช่วงระยะเวลาดังกล่าวข้างต้นไม่ถือว่าเป็นการล้มเหลว แม้ว่าในขณะที่กรุงศรีอยุธยาแตกเป็นครั้งที่สองนั้นจะไม่มีธรรมทูตเหลืออยู่ในประเทศไทยแม้แต่องค์เดียว และคริสตชนเหลือเพียงไม่กี่ร้อยคน และต้องแตกกระจัดกระจายกันไปไม่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนเหมือนแต่ก่อน

> ...แต่ชาวคริสต์ก็เชื่อตามคำสอนและแบบอย่างชีวิตของพระเยซูและบรรดาสาวกของพระองค์ที่ว่า "หากเมล็ดข้าวตกลงดิน ไม่น่าเปื่อยไปมันก็จะไม่งอกขึ้นมา" พระเยซูเองก็สิ้นพระชนม์บนกางเขน โดยเหลือสาวกและผู้ติดตามอยู่เพียงไม่กี่คนในทำนองเดียว นักประวัติศาสตร์จึงมองประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับการเผยแพร่ศาสนาในแง่ดีดังกล่าวเสมอ ทั้งนี้โดยไม่ลืมสรุปบทเรียนจากความผิดพลาดหรือความอ่อนแอที่แล้วมา เพื่อปรับปรุงแก้ไขใหม่ต่อไป แต่ท้ายที่สุดก็ต้องยอมรับว่ายังมีตัวแปรอื่น ๆ อีกมากมายที่ต้องคำนึงถึง... โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของแต่ละแห่งแต่ละยุค"
>
> (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 22)

บทเรียนที่สำคัญที่ได้จากประสบการณ์การแพร่ธรรมในช่วงระยะเวลาดังกล่าวก็คือ การเผยแพร่ศาสนาไม่อาจจะใช้วิธีการ "ทางลัด" เช่นที่ธรรมทูตยุคแรก ๆ นำมาใช้ และการแพร่ธรรมจะต้องดำเนินไปอย่างปราศจากอคติ หรือการดูหมิ่นดูแคลนศาสนาอื่น ๆ มีการ

ปรับตนให้เข้ากับวัฒนธรรมประเพณีไทยโดยมีพื้นฐานอยู่บนการยอมรับ และเคารพในคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นอย่างแท้จริง มีการปฏิบัติงานด้านเมตตาธรรมหรืองานด้านบริการสังคมต่าง ๆ ด้วยความรักอย่างไม่เลือกที่รักมักที่ชังตามคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์ โดยมุ่งหวังเพียงเพื่อใช้งานเหล่านั้นเป็นวิธีการที่จะชักนำชาวไทยให้หันมาสนใจนับถือคริสตศาสนาเท่านั้น และมีความเป็นหนึ่งเดียวกันในหมู่คริสตชนอย่างแท้จริง ตลอดจนมีการประพฤติปฏิบัติตนเป็น "พยาน" ที่ดีของพระเยซูคริสต์ หากทำได้ดังนี้แล้วก็เชื่อได้ว่า คริสตศาสนาคงจะเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยมากขึ้นและสามารถช่วยพัฒนาสังคมได้มากขึ้น

การแพร่ธรรมในสมัยกรุงธนบุรี

ในช่วงระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. 2310-2312 ซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังกรุงศรีอยุธยาแตกสองสามปีแรกนั้นไม่มีพระสงฆ์คาทอลิกอยู่ในประเทศไทย และทำให้ชีวิตคริสตชนตกต่ำลงเป็นอย่างมาก หญิงสาวที่รอดจากพวกทหารพม่าก็ไปเป็นภรรยาน้อยบรรดาคนจีน เพื่อจะมีข้าวกิน คริสตชนที่ภรรยาถูกพวกทหารพม่าจับไปก็แต่งงานใหม่ คริสตชนไม่ดำเนินชีวิตตามครรลองของคริสตชนที่ดี ต่อมาได้มีพระสงฆ์องค์หนึ่งเดินทางกลับมาจากเขมร คือ คุณพ่อกอร์ และหลังจากนั้นไม่นานก็ได้มีพระสังฆราชเลอบ็องและคุณพ่อการ์โนลต์เดินทางเข้ามาสมทบ เมื่อนักบวชทั้งสองเดินทางมาถึงใหม่ ๆ นั้น ท่านนับจำนวนคริสตชนที่เหลืออยู่ทั้งหมดได้ 108 คน แต่ก็หวังว่าถ้าหากคริสตชนที่หนีกระเจิดกระเจิงไปกลับมา ก็คงจะมีคริสตชนทั้งสิ้น 400 คน (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 160 - 161)

วันรุ่งขึ้นหลังจากที่เดินทางมาถึงกรุงธนบุรี พระสังฆราชเลอบ็องก็เข้าเฝ้าพระเจ้าตากสินและได้รับการต้อนรับอย่างดี พระองค์ได้พระราชทานเงิน 20 เหรียญและเรือลำหนึ่งให้ท่าน อีกทั้งยังได้พระราชทานที่ดินให้แปลงหนึ่งเพื่อใช้สำหรับการสร้างวัด และต่อมาก็ได้มีการสร้างวัดบนที่ดินแปลงดังกล่าวโดยให้ชื่อว่า "วัดชางตาครู้ส" ต่อมาอีกไม่นานก็

> ...ได้พระราชทานที่ดินให้แก่วัดชางตาครู้สเพิ่มขึ้นและเรืออีก 2 ลำ ให้แก่มิสซัง พระองค์ยังทรงเรียกพระสังฆราชไปเข้าเฝ้าอีกหลายครั้ง และทรงสนทนาไต่ถามท่านอย่างเป็นกันเองถึงเรื่องประเทศฝรั่งเศสและศาสนาคาทอลิก มีบางเรื่องทำให้

พระองค์ประทับใจอย่างมาก เช่น เรื่องการที่พระสงฆ์คาทอลิกบวชและถือโสดตลอดชีวิต เนื่องจากพระองค์ชอบใช้อำนาจและออกคำสั่งง่าย ๆ จึงทรงกำหนดให้บรรดาภิกษุเอาอย่างบ้าง โดยให้บวชไม่สึก แต่คำสั่งเช่นนี้ปฏิบัติได้ยากกว่าสั่ง จึงไม่มีใครทำตามพระบัญชา...

(ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 163)

...วันหนึ่งพระองค์ได้ตรัสอย่างเปิดเผยว่า "ไม่มีศาสนาเหมือนศาสนาของพวกคริสตัง และไม่มีพ่อใดเหมือนคุณพ่อของพวกเขา" คุณพ่อกอร์ได้รีบบันทึกถ้อยคำเหล่านี้ไว้ เพราะทำให้ท่านมีความหวังขึ้นมาก วันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2313 พระองค์ได้เสด็จมาเยี่ยมคุณพ่อถึงบ้าน นับเป็นเหตุการณ์ที่ไม่เคยได้ยินได้เห็นนับตั้งแต่พระศาสนาคาทอลิกเข้ามาในประเทศไทย... พระองค์ทรงชมเชยพวกคริสตังค์ว่าไม่เป็นขโมยแต่กล้าหาญ และซื่อสัตย์... ดูเหมือนว่าพระเจ้าตากสินทรงพระเมตตาและมีความไว้วางใจพวกคริสตังค์ ถึงกับทรงเรียกให้ไปทำงานพระราชวัง ...พระองค์ยังโปรดให้คริสตังหลายคนรับราชการในกองทหารรักษาพระองค์และติดตามเสด็จเวลาออกศึกด้วย

(ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 162 - 163)

แต่การที่พระเจ้าตากสินทรงวางพระทัยคริสตชนนั้นก็ทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากติดตามมาในบางครั้ง เนื่องจากพระองค์ทรงมีรับสั่งให้คริสตชนเหล่านั้นกระทำในสิ่งที่ผิดต่อความเชื่อทางศาสนาอยู่บ่อยครั้ง ครั้งสำคัญที่สุดที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเบียดเบียนศาสนาในรัชสมัยนั้นก็คือ พระสังฆราชเลอบ็องได้บอกบรรดาข้าราชการที่เป็นคริสตชนว่า พวกเขาจะเข้าร่วมในพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาไม่ได้ เพราะเป็นเรื่อง "นอกรีต" (Superstitious) และได้ถวายฎีกาของอนุญาตให้พวกคริสตชนทำพิธีสาบานตนตามศาสนาคาทอลิกแทนพิธีดังกล่าว แต่ข้าราชการและอัครเสนาบดีไม่กล้าถวายฎีกาแก่พระเจ้าตากสิน จึงไม่ได้รับคำตอบอะไร ไม่กี่เดือนต่อมาพระองค์ได้ประชุมพระภิกษุ ชาวมุสลิม และธรรมทูตองค์หนึ่ง เพื่อถกเรื่องการห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ตามที่พุทธศาสนาสอน พระภิกษุได้อภิปรายแสดงว่าการห้ามนั้นถูกต้อง ส่วนชาวมุสลิมและธรรมทูตคาทอลิกได้โต้แย้ง พระเจ้าตากสินทรงไม่พอพระทัยเป็นอย่างมาก และในวันรุ่งขึ้นพระองค์ก็ได้ทรงประกาศพระกฤษฎีกาห้ามคนไทยและมอญนับถือศาสนาคริสต์

และมุสลิมโดยทรงกำหนดโทษถึงตาย ทั้งสำหรับคนที่ชักชวนและคนที่เปลี่ยนศาสนาไปนับถือศาสนาคริสต์หรือมุสลิมนั้น (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2525 : 106 - 109) และต่อมาก็มีผู้นำพระราชโองการดังกล่าวมาเสนอต่อพระสังฆราชเลอบ็อง ซึ่งก็ได้ตอบไปว่า ธรรมทูตเดินทางยังประเทศไทยก็เพื่อประกาศศาสนาคริสต์แก่ทุกคน ท่านและธรรมทูตอื่น ๆ ยอมตายดีกว่าที่จะละเลยหน้าที่อันสำคัญเช่นนี้ แล้วเรื่องก็เงียบไปจนถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2318 เมื่อมีพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยากันอีก นายทหารที่เป็นคริสตชนสามคนมิได้ไปเข้าร่วมพิธีดังกล่าว แต่ได้ไปกล่าวคำสาบานตนในโบสถ์คาทอลิกโดยอ้างพระวรสารเป็นพยานต่อหน้าพระสังฆราช ซึ่งได้ให้หนังสือสำคัญแสดงว่านายทหารทั้งสามได้ทำพิธีสาบานเช่นนั้นแล้ว พวกข้าราชการได้กราบทูลพฤติการณ์นี้ให้ทรงทราบ พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นการลบหลู่พระบรมเดชานุภาพและเป็นการท้าทายพระราชอำนาจโดยตรง ทรงกริ้วและมีรับสั่งให้จับนายทหารทั้งสามไปขังไว้ในเรือนจำ และในเวลาต่อมาได้ทรงมีรับสั่งให้นำตัวพระสังฆราชและพระสงฆ์ธรรมทูตอีกสองคนไปยังศาล ศาลได้สั่งให้นักบวชทั้งสามสารภาพผิดและขอโทษพระราชทานอภัยโทษต่อพระเจ้าตากสิน แต่ทั้งสามไม่ยอม วันรุ่งขึ้นจึงทรงมีรับสั่งให้เฆี่ยนพระสังฆราชและพระธรรมทูต 2 องค์นั้นด้วยหวายคนละ 100 ที ต่อหน้าพระที่นั่ง และเมื่อเฆี่ยนครบจำนวนแล้ว เจ้าพนักงานก็ได้คุมตัวพระสังฆราชและคณะไปขังไว้ใน "คุกสามัญ" พร้อมกับใส่เครื่องจองจำครบ 5 อย่าง ต่อมาเจ้าพนักงานก็นำนักบวชทั้งสามไปหาสมุหนายกซึ่งได้บังคับให้สารภาพผิดอีกครั้ง แต่ธรรมทูตทั้งสามก็ได้ปฏิเสธ โดยบอกว่า "...จะจับใส่คุกเนรเทศออกนอกประเทศหรือฆ่าเสียก็ได้ แต่จะไม่ยอมเปลี่ยนใจ..." (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 168 - 171)

ในระหว่างนั้นพระเจ้าตากสินต้องยกทัพไปรบกับพม่าที่มาตีไทยอีกครั้ง จึงได้ปล่อยให้พวกธรรมทูตอยู่ในคุกต่อไปถึง 6 เดือน จึงได้รับการปลดปล่อยโดยมิได้มีการขอพระราช-ทานอภัยโทษแต่อย่างใด (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 112)

ความขัดแย้งครั้งสุดท้ายเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2321 เมื่อพระเจ้าตากสินทรงมีรับสั่งให้มีการแห่ฉลองตามแม่น้ำเป็นเวลา 3 วัน "เป็นการเฉลิมฉลองประมวลข้อเชื่อถืองมงายที่ทรงแต่งขึ้น" ในการนี้ได้ทรงมีรับสั่งให้ราษฎรรวมทั้งคนต่างชาติร่วมพิธีดังกล่าว แต่ปรากฏว่าไม่มีคริสตชนไปร่วมงานนี้เลย พระเจ้าตากสินทรงกริ้วมากถึงกับทรงมีรับสั่งว่าจะต้องไล่พวกธรรมทูตออกจากประเทศให้หมด และต่อมาก็ทรงมีรับสั่งไม่ให้จ่ายค่าเบี้ยหวัดแก่ทหารที่เป็นคริสตชนสืบเนื่องจากเหตุดังกล่าวด้วย นอกจากนั้นพระสังฆราชและธรรมทูตอื่น ๆ ยังถูกจับ

ไปสอบสวนอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งท่านเหล่านั้นก็หาได้อ่อนข้อแต่อย่างใด โดยยืนกรานว่า "ท่านจะเอาเข้าคุกอีก หรือท่านจะไล่เราออกนอกราชอาณาเขต หรือท่านจะฆ่าเราให้ตายก็ได้ แต่ทำอย่างไรเราก็ไม่ย่อมเปลี่ยนแปลงข้อปฏิบัติเดิมของเรา" (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 13 ; อ้างอิงมาจากประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 9. : 484) เมื่อจองจำได้ไม่นานก็ปล่อยตัวอีก

ตอนปลายรัชกาล พระเจ้าตากสินเสด็จไปประทับในวัดบ่อย ๆ คิดว่าทรงบรรลุโสดาบัน เหาะเหินเดินอากาศได้ เมื่อพวกธรรมทูตแสดงว่าไม่ยอมเชื่อและแย้งว่าเป็นไปไม่ได้ ก็ทรงกริ้วไม่ยอมให้เข้าเฝ้าอีก บรรดาพระภิกษุที่ไม่เห็นด้วยกับพระองค์ก็ต้องพระอาญาด้วยเช่นกัน นอกจากนั้น ยังมีผู้ยุยงให้ทรงลงโทษพวกคริสตชน และกราบทูลให้เข้าพระทัยว่า "ตราบใดที่พวกมิสชันนารียังอยู่ในเมืองไทย พระองค์ก็จะเหาะเหินเดินอากาศไม่ได้" และต่อมาก็ได้ทรงมีรับสั่งให้ขับพระสังฆราชและธรรมทูตทั้งสองออกไปจากพระราชอาณาจักร (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 173)

ในปลายรัชกาลได้เกิดการจราจลและความวุ่นวายทางการเมือง วัดและบ้านของพวกคริสตชนได้ถูกปล้นและทำลายไปเป็นอันมาก พวกคริสตชนซึ่งเหลืออยู่เพียงไม่กี่ร้อยคนก็กระจัดกระจายรวมกันไม่ติดอีก เนื่องจากไม่มีผู้นำ ธรรมทูตไม่เหลืออยู่แม้แต่องค์เดียว จะเรียกว่าพระศาสนจักรคาทอลิกได้สูญหายไปจากแผ่นดินไทยก็ไม่ผิดนัก แม้ว่าจะคงเหลือคริสตชนกระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ แต่ก็ไม่มี "ประชาคม" คริสตชนเหลืออยู่อีกต่อไป (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 115)

จะเห็นได้ว่า ความขัดแย้งกันระหว่างคณะธรรมทูตกับพระเจ้าตากสินตลอดรัชกาลของพระองค์นั้นสืบเนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนาหรือแนวความคิด ในลักษณะ "จารีตนิยม" แบบสุดขั้วของทั้งสองฝ่าย ทั้ง ๆ ที่ในตอนต้นรัชกาลทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ซึ่งถ้าหากว่าต่างฝ่ายต่างอะลุ้มอล่วยให้แก่กันและกันบ้าง ในเรื่องที่ไม่ผิดต่อหลักการหรือจารีตพิธีของฝ่ายตนจนเกินไปแล้ว ก็คงจะไม่เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้น แต่เป็นเรื่องที่น่าเห็นใจทั้งสองฝ่าย เนื่องจากในสมัยนั้นยังมีกระแสของความไม่เข้าใจและการตั้งข้อรังเกียจเดียดฉันท์กันระหว่างศาสนาสูงมาก ซึ่งในสมัยต่อ ๆ มาสิ่งเช่นว่านี้ได้ลดความรุนแรงลงไปมาก ถึงแม้จะยังไม่หมดไปเลยก็ตามที

การแพร่ธรรมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การจลาจลวุ่นวายทางการเมืองในช่วงสุดท้ายสมัยกรุงธนบุรีทำให้คนลืมเรื่องคริสตชนไปพักหนึ่ง ต่อมาเมื่อพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขึ้นครองราชย์ความสัมพันธ์ระหว่างพระศาสนจักรคาทอลิกกับสังคมไทยจึงได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระองค์ทรงมีรับสั่งให้พวกธรรมทูตที่ถูกเนรเทศออกจากพระราชอาณาจักรไปในรัชสมัยพระเจ้าตากสินกลับมายังประเทศไทย (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 123)

สำหรับธรรมทูตทั้งสามที่ถูกเนรเทศนั้น หลังจากที่พระเจ้าตากสินทรงมีรับสั่งให้ออกจากพระราอาณาจักร เมื่อ พ.ศ. 2332 ก็ได้เดินทางไปยังมะละกา แล้วแยกย้ายกันที่นั่น โดยพระสังฆราชเลอบ็องเดินทางต่อไปถึงเมืองกัวและถึงแก่มรณภาพที่นั่นเมื่อปี พ.ศ. 2332 ส่วนคุณพ่อการ์โนลต์และคุณพ่อกูเดได้เดินทางไปยังเมืองปอนดีเชอรี ต่อจากนั้นคุณพ่อทั้งสองได้เดินทางต่อไปยังรัฐเคดาร์ ห้าเดือนต่อมาคุณพ่อกูเดแยกย้ายเดินทางต่อไปยังภูเก็ต คอยเวลาที่สถานการณ์จะดีขึ้น และที่ภูเก็ตนี้เองที่คุณพ่อได้รับพระราชสาสน์จากพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเชิญให้กลับไปกรุงเทพฯ (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 184)

การที่พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีท่าทีที่ดีต่อธรรมทูตดังกล่าวก็เพราะ นอกจากจะทรงรู้จักคุณพ่อกูเดเป็นการส่วนพระองค์ (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 184) แล้ว ยังทรงมีนโยบายที่จะฟื้นฟูความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก โดยเฉพาะในด้านการค้าอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ได้ซบเซาไปนาน กล่าวได้ว่า สถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นทำให้จำเป็นต้องมีการปรับปรุงทางเศรษฐกิจอย่างรีบด่วน เนื่องจากการที่ไทยทำสงครามกับพม่าและต้องเป็นฝ่ายแพ้พม่าเมื่อคราวกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ 2 นั้น ทำให้ไทยแทบสิ้นเนื้อประดาตัวเลยทีเดียว (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 123 - 124)

เมื่อคุณพ่อกูเดเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ พอขึ้นจากเรือก็ได้รับสารตราตั้งของพระสันตะปาปาให้เป็นพระสังฆราชและประมุขมิสซังสยาม ท่านยังไม่ทันอ่านสารดังกล่าว พวกคริสตชนก็มาร้องเรียนท่านถึงเรื่องที่ทะเลาะเบาะแว้งกัน กล่าวคือ คริสตชนที่กรุงเทพฯ ได้แตกเป็น 2 พวก คือ พวกโปรตุเกสพวกหนึ่ง กับสัตบุรุษวัดซางตาครู้สอีกพวกหนึ่ง พวกโปรตุเกสต้องการให้สัตบุรุษวัดซางตาครู้สปฏิญาณตนจะเชื่อฟังกษัตริย์โปรตุเกส ตามสิทธิพิเศษ

(Padroado) ที่พระสันตะปาปาทรงมอบให้ในสมัยก่อน และได้กระพือข่าวว่าพวกธรรมทูตชาวฝรั่งเศสจะไม่กลับมาอีกแล้ว (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 184)

ความขัดแย้งระหว่างคริสตชนทั้งสองพวกดำเนินต่อมาอีกเป็นเวลานาน ต่อมาพวกโปรตุเกสได้ไปร้องทุกข์กับกรมพระราชวังบวรฯ ขอเป็นเจ้าของวัดซางตาครูส ซึ่งพระอนุชาก็ทรงตัดสินให้วัดดังกล่าวอยู่ในความดูแลของพระสงฆ์คณะดอมีนีกันชาวโปรตุเกส พระสังฆราชกูเดจึงได้

> ...เรียกพวกคริสตังมาประชุมพร้อมกันตำหนิการใช้อำนาจฝ่ายโลกมายื้อแย่งเอาวัดไปจากสังฆราช ครั้งแล้วท่านจึงประกาศว่าจะปฏิบัติตามคำสั่งของกรมพระราชวังบวรฯ จะสละวัดซางตาครูส และจะสร้างโรงสวดใหม่ แต่ท่านไม่ยอมให้อำนาจใด ๆ แก่นักบวชดอมีนีกันองค์นั้นกับชาวโปรตุเกสทั้งหมด ท่านยืนยันว่า "เราจะยอมให้ตัดหัวของเราดีกว่าจะทำอย่างอื่น" การที่ท่านกล่าวเช่นนั้น มิได้มีความมุ่งหมายจะเล่นงานนักบวชดอมีนีกันองค์นั้น... แต่เมื่อเป็นปัญหาเกี่ยวกับอำนาจของพระสังฆราชและพระศาสนจักรซึ่งถูกลบหลู่เช่นนี้ พระสังฆราชก็จำเป็นต้องจัดการ
>
> (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 185)

อันที่จริงความเป็นอริกันระหว่างคริสตชนชาวโปรตุเกสกับธรรมทูตชาวฝรั่งเศสนี้ฟักตัวมานานโดยเริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นสมัยที่ธรรมทูตชาวฝรั่งเศสเข้ามาทำงานแพร่ธรรมแทนพระสงฆ์ชาวโปรตุเกสใหม่ ๆ แล้ว ดังนั้นจึงนับได้ว่าไม่แปลกอะไรที่จะเกิดเรื่องราวดังกล่าวข้างต้นขึ้น ซึ่งในสมัยพระสังฆราชการ์โนลต์ความเป็นอริหรือความจงเกลียดจงชังกันก็ยังคงมีอยู่มาก ดังที่มีผู้บันทึกไว้ว่าพวกคริสตชนชาวโปรตุเกส "...ไม่ยอมรับนับถืออำนาจปกครองของพระสังฆราชการ์โนลต์และผู้ร่วมงานของท่าน หญิงคนหนึ่งกล่าวว่ายินดีตกนรกสัก 10 ครั้งดีกว่าจะไปพึ่งพระสงฆ์ฝรั่งเศส... อย่างไรก็ดี "...ในปี พ.ศ. 2351 พวกโปรตุเกสซึ่งหมดหวังจะเห็นพระสงฆ์ชาติเดียวกับตนกลับมาในกรุงสยามอีก ก็ยอมอ่อนน้อมต่อธรรมทูตฝรั่งเศสเกือบทุกคน..." (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 191)

ในยุคนั้น เหตุการณ์บ้านเมืองยังไม่สงบ พม่ายกทัพมาตีไทยอีก เกิดศึกขึ้นที่ญวนและเขมร ไทยต้องวุ่นวายกับการสู้รบป้องกันบ้านเมืองตลอดเวลา ในสถานการณ์วุ่นวายดังกล่าวได้มีคนญวนและเขมรที่เป็นคริสตชนอพยพเข้ามาในเมืองอีกเป็นจำนวนมาก ทำให้จำนวนคริสตชน

ในประเทศไทยเพิ่มขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2354 นั้น มีคริสตชนอยู่ทั้งสิ้นประมาณ 3000 คน ส่วนใหญ่อยู่ที่กรุงเทพฯ จันทบุรี และปีนัง นอกจากนี้ในปีรุ่งขึ้น มีคริสตชนชาวเขมรบางส่วนได้ติดตามมงกุฎราชกุมารเขมรซึ่งทรงพระนามว่านักองค์สงวนมาอยู่กรุงเทพฯ และไปอาศัยอยู่ที่วัดคอนเซ็ปชัญ ตั้งแต่นั้นมาวัดนี้จึงได้ชื่อว่า "วัดเขมร" ต่อมาในปี พ.ศ. 2376 ในรัชสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคริสตชนชาวญวนที่ถูกกษัตริย์ญวนเบียดเบียนได้ขอติดตามกองทัพไทยที่ยกไปตีญวนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารด้วยประมาณ1,500 คน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีรับสั่งให้สร้างบ้านหลายหลังกับวัดไม้ไผ่หลังหนึ่งในที่ดินติดกับ "วัดเขมร" เรียกว่าวัดเซนต์ฟรังซิสเซเวียร์ ซึ่งต่อมาเรียกว่า "วัดญวน" (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 128 - 131 ; ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 202 - 205)

ในสามรัชกาลแรกของราชวงศ์จักรี ถือได้ว่าเป็นยุคฟื้นฟูศาสนาคริสต์ ซึ่งแทบจะสูญหายไปในปลายสมัยพระเจ้าตากสิน การฟื้นฟูดำเนินไปด้วยดี ไม่ได้มีปัญหาอุปสรรคจากฝ่ายปกครองมากมายเหมือนแต่ก่อน คริสตชนได้รับความเมตตาจากทางการเป็นอันมาก ข้าราชการที่เป็นคริสตชนได้รับการยกเว้นการถือน้ำพิพัฒน์สัตยา และหลายคนได้เป็นทหารรักษาพระองค์ คริสตชนขึ้นชื่อว่ามีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์มาก (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 129 - 132 ; อ้างอิงมาจาก Launay. 1920 : 358) การที่เหตุการณ์ดำเนินไปด้วยดีเช่นนั้น นอกจากจะเป็นเพราะในยุคต้นรัตนโกสินทร์นี้ ความจำเป็นทางการเมืองและเศรษฐกิจทำให้ไทยต้องมีสัมพันธไมตรีกับชาติตะวันตกมากขึ้นดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังน่าจะเป็นเพราะสาเหตุอีกประการหนึ่งว่า คริสตชนส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ การที่พวกนี้เข้ารีต ไม่ได้กระทบกระเทือนสังคมไทยแต่อย่างใด ยิ่งกว่านั้นยังเป็นผลดีเสียอีกที่คนพวกนี้จะรวมกันอยู่เป็นชุมชนต่างหาก มีพระสงฆ์ธรรมทูตเป็นผู้เอาใจใส่ดูแล ไม่คิดการยุ่งยากแก่บ้านเมือง ส่วนคนไทยเองนั้น ทางการยังห้าม "เข้ารีต" อยู่ จะให้เสรีภาพทางศาสนาจริง ๆ ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 132 - 133)

อย่างไรก็ตาม มิใช่ว่าในช่วงสามรัชกาลแรกของราชวงศ์จักรีนั้นเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางด้านพระศาสนจักรคาทอลิกจะดำเนินไปอย่างราบรื่นเสียทั้งหมด ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่เกิดอหิวาตกโรคระบาดในกรุงเทพเมื่อปี พ.ศ. 2392 ในรัชกาลที่ 3 และมีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงขอให้พระสังฆราชปัลเลอกัวถวายสัตว์บางอย่างให้พระองค์เพื่อเลี้ยงไว้ต่อชีวิต โดยทรงยืนยันว่าจะไม่เอาไปให้วัด หรือทำพิธีทางศาสนา

พระสังฆราชเห็นว่าน่าจะทำตามพระประสงค์ แต่ท่านก็ได้เรียกประชุมคณะสงฆ์เพื่อ ถามความเห็นพระสงฆ์ทุกองค์เห็นว่าการกระทำตามพระราชประสงค์เช่นนั้นเป็นการ "นอกรีต" (Superstitious) ดังนั้นจึงต้องปฏิเสธ พระสังฆราชไม่กล้าฝืนความเห็นเป็นเอกฉันท์ของคณะสงฆ์

> ...จึงกราบทูลให้ทราบด้วยความเสียใจอย่างสุดซึ้งว่า ปฏิบัติตามพระราชประสงค์ไม่ได้ ทำให้ทรงกริ้วเป็นอย่างมาก คิดว่าพระสงฆ์คริสตังแคลงใจในพระราชดำรัสที่ทรงยืนยันว่าจะไม่ทรงใช้สัตว์เหล่านี้ทำพิธีทางพุทธศาสนา จึงได้สั่งให้จับพระสงฆ์ทุกพระองค์ ให้ทำลายวัดและบ้านพักพระสงฆ์ทั้งหมด กับให้บังคับพวกคริสตังให้ละทิ้งศาสนา พอทราบพระบรมราชโองการ พระสังฆราชได้ตัดสินใจปฏิบัติตามความเห็นส่วนตัวของท่านและได้สั่งให้นำนกยูงตัวหนึ่ง แพะ 2 ตัว กับห่าน 2 ตัว ไปถวายพระเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงทรงสั่งให้ยกเลิกพระบรมราชโอการนั้น แต่ให้จับคุณพ่อที่ได้แนะนำให้พระสังฆราชขัดขืนไม่ยอมปฏิบัติตามพระราชประสงค์ที่ได้ทรงขอร้อง อย่างไรก็ดี พระสงฆ์ไทยมิได้ถูกขับไล่ด้วย พระสงฆ์ฝรั่งเศสจึงออกจากประเทศไทยไป...
>
> (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 221 - 222)

ในรัชกาลต่อมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีความสัมพันธ์สนิทสนมเป็นการส่วนพระองค์กับพระสังฆราชปัลเลอกัว ตั้งแต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่ที่วัดราชาธิวาส ก็ได้ทรงแจ้งให้พระสังฆราชทราบว่า บัดนี้ไม่มีอุปสรรคอันใดขัดขวางพวกธรรมทูตที่ถูกเนรเทศไปเกือบ 2 ปีแล้วได้กลับเข้ามาในประเทศอีก บรรดาธรรมทูตทั้งหมดจึงกลับมายังประเทศไทยอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2394 (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 226)

ต่อมาได้มีการทำสนธิสัญญากับอังกฤษเมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2398 สนธิสัญญาฉบับดังกล่าวเรียกกันในเวลาต่อมาว่าสนธิสัญญาบาวริงนั้นถือเป็นแม่แบบและเป็นหน้าแรกของนโยบายเปิดประเทศของไทยต่อประเทศในยุโรป และในปีต่อมาฝรั่งเศสได้เข้ามาลงนามในสนธิสัญญากับไทยเรียกว่า "สนธิสัญญามงตีนยี" เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2399 ซึ่งสนธิสัญญาดังกล่าวได้เน้นถึงเรื่องการให้ความสะดวกต่อธรรมทูตในการเผยแพร่ศาสนาได้

อย่างค่อนข้างละเอียด เป็นต้นว่า ให้ธรรมทูตสามารถเผยแพร่ศาสนา และสร้างอาคารต่าง ๆ เช่น โบสถ์ โรงเรียน โรงพยาบาล และอาคารอื่น ๆ ในท้องที่ใดก็ได้ทั่วประเทศ ตลอดจนสามารถเดินทางไปทั่วพระราชอาณาจักรได้โดยอิสระเต็มที่ โดยต้องถือหนังสือสำคัญของกงสุลฝรั่งเศส หรือถ้ากงสุลไม่อยู่ก็ให้มีหนังสือของพระสังฆราช โดยมีการประทับตราของเสนาบดีที่มีอำนาจปกครองจังหวัดต่าง ๆ ที่ธรรมทูตต้องการไปนั้น (อาเดรียง โลเนย์. 2528 : 163-164)

นอกจากจะทำสนธิสัญญากับอังกฤษและฝรั่งเศสดังกล่าวแล้ว ยังมีการทำสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกาในรัชกาลที่ 4 อีกด้วย หลังจากที่อังกฤษได้ทำสนธิสัญญาบาวริงสำเร็จ ซึ่งการแผ่ขยายอิทธิพลของอังกฤษและสหรัฐอเมริกานี้ ดำเนินไปพร้อมกับการเผยแพร่คริสตศาสนานิกายโปรเตสแตนส์ แต่ส่วนใหญ่เป็นธรรมทูตอเมริกัน ซึ่งทยอยเข้ามาตั้งแต่ในรัชกาลที่ 3 แล้ว ที่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปก็คือหมอแดนนีช บรัดเลย์ และศาสนาจารย์เจมส์ คาสแวลส์ บุคคลแรกนั้นได้นำเอาวิชาการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาเผยแพร่ ท่านผู้นี้ได้บำเพ็ญประโยชน์ให้แก่คนไทยเป็นอย่างมาก ทำให้คนไทยได้เรียนรู้การรักษาพยาบาลและการป้องกันโรคตามวิชาแพทย์สมัยใหม่ นอกจากนั้น นายแพทย์อเมริกันผู้นี้ ยังได้มีส่วนในการศึกษาและการพิมพ์ โดยสนับสนุนการเรียนภาษาอังกฤษ การริเริ่มออกหนังสือ "บางกอกรีดเดอร์" งานของท่านเป็นวิธีการหนึ่งการเผยแพร่ศาสนา (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 138)

ส่วนศาสนาจารย์คาสแวลส์นั้น ก็มีบทบาทสำคัญในการก่อสร้างรากฐานของคริสตจักรในประเทศไทย และโดยส่วนตัวของท่านเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ครั้งยังไม่ขึ้นครองราชย์ เนื่องจากได้สอนภาษาอังกฤษให้ จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและสหรัฐอเมริกาเป็นไปโดยไม่ยากนัก นอกจากนั้น ศาสนาจารย์คาสแวลส์ยังได้สอนวิทยาศาสตร์ให้พระองค์ท่านอีกด้วย วิชาดังกล่าวพระองค์ทรงโปรดปรานมาก โดยเฉพาะเรื่องดวงดาว หรือวิชาโหราศาสตร์ จนกระทั่งพระองค์ทรงสามารถกำหนดวันที่จะเกิดสุริยุปราคาได้อย่างแม่นยำ นับว่าธรรมทูตอเมริกันได้มีส่วนสำคัญในการนำวิชาการใหม่ ๆ จากตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 139)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีความสัมพันธ์สนิทสนมเป็นการส่วนพระองค์กับนักบวชธรรมทูตคริสตศาสนาของนิกายโรมันคาทอลิกและนิกายโปรเตสแตนส์ และทรงอนุญาตให้มีการเผยแพร่ศาสนาได้อย่างอิสระแล้วดังกล่าวข้างต้น แต่จำนวนผู้กลับใจมาเป็นคริสตชนก็ยังมีน้อยมาก ความสำเร็จที่พวกธรรมทูตประสบนั้นกลับ

เป็นความสำเร็จในด้านการบุกเบิก นำเสนอวัฒนธรรมตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการศึกษาและการแพทย์เป็นส่วนใหญ่ (Latourette. 1976 : 245 - 246)

และจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีความสัมพันธ์สนิทสนมเป็นการส่วนพระองค์กับนักบวชนิกายคาทอลิกและนิกายโปรเตสแตนส์ดังกล่าวนี้เอง ทำให้ธรรมทูตทั้งสองนิกายต่างก็พยายามชักชวนให้พระองค์เปลี่ยนศาสนา โดยเฉพาะพระสังฆราชปัลเลอกัว ซึ่งสนิทสนมกับพระองค์ท่านเป็นพิเศษ ได้กราบทูลชักชวนพระองค์ให้ "เข้ารีต" ในโอกาสหนึ่งท่านไปสอนวิชาภูมิศาสตร์ ฟิสิกซ์ เคมี ดาราศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และภาษาละตินให้พระองค์ ดังที่ อาเดรียง โลเนย์ ได้อ้างถึงคำบอกเล่าของคุณพ่อเอเตียน อาลบรางค์ ซึ่งอยู่ในเหตุการณ์ครั้งนั้นว่า "และพระองค์ก็ทรงสนทนากับพวกเขาต่อไปเกี่ยวกับเรื่องราวทางศาสนา ท่านสารภาพหลายครั้งว่า ศาสนาคาทอลิกที่ท่านรู้จักค่อนข้างดี และที่ท่านนับถือ คือศาสนาที่แท้จริง" (อาเดรียง โลเนย์. 2528 : 146) นอกจากนั้น แม้ภายหลังจากที่พระสังฆราชท่านนั้นถึงแก่มรณภาพไปแล้ว พระองค์ก็ยังได้ตรัสกับธรรมทูตที่เข้าเฝ้าถวายพระพรในวันคล้ายวันพระราชสมภพในทำนองเดียวกัน โดยธรรมทูตที่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิดในวันนั้นเล่าว่า "เจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงสนทนาเรื่องศาสนาเกือบจะโดยเฉพาะ พระองค์ทรงสารภาพว่า ศาสนาคาทอลิกนั้นดีเลิศ แต่สำหรับพระองค์แล้ว แม้ว่าจะมีความตั้งใจจริง พระองค์จะสามารถเข้าถือศาสนาคาทอลิกได้ก็ต่อเมื่อชาวสยามปลดพระองค์ออกจากพระราชบัลลังก์ หรือตัดคอพระองค์เท่านั้น" (อาเดรียง โลเนย์. 2528 : 155) ยิ่งไปกว่านั้นในโอกาสเดียวกันนั้นพระองค์ยังได้ตรัสประชดประชันศาสนจารย์อเมริกันที่ยังไม่รู้จักลักษณะนิสัยของชาวสยามดีพอว่า

> ...ศาสนาจารย์เหล่านั้นเคยส่งจดหมายไปยังอเมริกา กี่ครั้งกี่ครั้งก็เพื่อประกาศว่าข้าพเจ้ากำลังเปลี่ยนเป็นโปแตสแตนส์ เป็นการไม่บังควรอย่างยิ่ง เราชื่นชมผลงานทางศิลปะของพวกเขา เรารับหนังสือของพวกเขาเพื่อให้พวกเขาพอใจ และในไม่ช้าพวกเขาก็เขียนว่าเราเป็นโปรแตสแตนส์ ดูน่าสงสาร คนเหล่านี้ช่างรู้จักลักษณะนิสัยของพวกเราน้อยเหลือเกิน
>
> (อาเดรียง โลเนย์. 2528 : 155)

อาจกล่าวได้ว่า การเผยแพร่ศาสนาโดยมุ่งเข้าหาพระมหากษัตริย์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ก็ไม่แตกต่างไปจากในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์

มหาราช แม้เวลาจะห่างกันถึง 200 ปีก็ตาม การวิพากษ์วิจารณ์ศาสนาพุทธก็ยังคงมีอยู่ ดังจะเห็นได้จากการที่พระสังฆราชปัลเลอกัวได้พิมพ์หนังสือ "ปุจฉาวิสัชนา" ในปี พ.ศ. 2387 ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับหนังสือชื่อเดียวกับที่พระสังฆราชลาโนได้เขียนไว้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตาม หนังสือที่วิพากษ์วิจารณ์พุทธศาสนาครั้งนี้ไม่ได้ก่อให้เกิดเหตุการณ์ลุกลามใหญ่โตเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้อาจจะเกิดจากฝ่ายไทยเกรงว่าฝรั่งเศสจะเอาเรื่องนี้เป็นข้ออ้างในการยึดครองไทยดังที่ได้เคยใช้ได้ผลมาแล้วกับเวียดนาม (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 126) นอกจากนี้ หนังสือดังกล่าวไม่ได้เผยแพร่ออกไปในหมู่คนไทยที่นับถือพุทธศาสนา จึงไม่ได้มีผลกระทบหรือข้อขัดแย้งเกิดขึ้น แต่กระนั้นก็มีคนไทยบางคนได้ทราบและไม่พอใจ เหตุผลอีกประการหนึ่งที่หนังสือดังกล่าวไม่ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือเหตุการณ์ลุกลามใหญ่โตก็เพราะพระสังฆราชปัลเลอกัวมีความสัมพันธ์อันดีกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เสรี พงศ์พิศ. 2523 : 160) ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว

นอกจากแต่งหนังสือดังกล่าวแล้ว พระสังฆราชปัลเลอกัวยังได้เขียนเรื่องที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาไว้ในหนังสือชื่อ "เล่าเรื่องกรุงสยาม" ถึง 4 ตอน โดยท่านได้วิเคราะห์หนังสือ "ไตรภูมิกถา" ซึ่งเรียบเรียงขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 1 ข้อเขียนของท่านแสดงว่าท่านต้องได้อ่านหนังสือ "หกสิบเล่มสมุด" หรือ "ไตรภูมิกถา" นั้นอย่างละเอียด แต่ก็คงจะไม่ได้ศึกษาพระไตรปิฎกอย่างดีพอ นอกจากนี้ ท่านยังได้แต่งหนังสืออื่น ๆ อีกหลายต่อหลายเล่ม เป็นต้นว่า พจนานุกรมอังกฤษ - ไทย ฝรั่งเศส - อังกฤษ ละติน - ไทย และไทย - ละติน ซึ่งหนังสือเหล่านี้ยังมีอยู่จนถึงปัจจุบัน (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 142 - 158)

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ได้เกิดการเป็นปรปักษ์กันระหว่างคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก และนิกายโปรเตสแตนส์ โดยพวกคาทอลิกกล่าวหาธรรมทูตโปรเตสแตนส์ว่า "...ถ้าพวกเขาไม่อาจชักชวนคนจำนวนมากให้เปลี่ยนใจมานับถือลัทธิของตนได้ พวกเขาก็จะทำการขัดขวางผู้ที่จะเข้าถือศาสนาคาทอลิก..." (อาเดรียง โลเนย์. 2528 : 144) ส่วนธรรมทูตโปรเตสแตนส์ก็กล่าวหาว่า "...พวกถือศาสนาโรมันคาทอลิกเที่ยวพูดว่า พวกอเมริกันจะมาปลุกให้คนจีนก่อการกำเริบจนทราบถึงพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงสะดุ้งพระทัย..." (ประชุมพงศาวดารเล่ม 18 ภาค 31 : 4)

กล่าวได้ว่าสมัยของพระสังฆราชปัลเลอกัวเป็นการเริ่มต้น "ยุคใหม่" ของมิสซังสยาม โดยท่านมีบทบาทสำคัญในการนำพระศาสนจักรคาทอลิกเข้าสู่ยุคเติบใหญ่ ทั้งด้วยจำนวนคริสตชนวัดวาอาราม ผลงานต่าง ๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์กับฝ่ายปกครองของ

ไทย (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 141) ทั้งนี้จะเป็นด้วยเหตุผลส่วนตัวของท่านถึงความสามารถทางด้านภาษาศาสตร์ มนุษยสัมพันธ์ หรือเป็นเพราะมหาอำนาจฝรั่งเศสหนุนหลังอยู่ หรือจะเป็นเพราะตรงกับยุคแห่งการปฏิรูปการเมืองการปกครองของไทยแล้วแต่ ทั้งหมดนี้มีส่วนช่วยให้กิจการงานของมิสซันนารี ประสบผลสำเร็จต่อการยอมรับจากคนไทยอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน แม่มิได้หมายถึงการเปลี่ยนศาสนาเป็นจำนวนมากก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานทางด้านการศึกษาได้แผ่ขยายออกไปทั่วประเทศจนเป็นที่รู้จักกันดีในปัจจุบัน (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 128 - 129)

พระสังฆราชปัลเลอกัวดำรงตำแหน่งพระสังฆราชเป็นเวลา 24 ปี ก็ถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2405 รวมอายุได้ 58 ปี งานศพของท่านดำเนินไปอย่างสมเกียรติ โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมากดังที่ธรรมทูตได้บันทึกถึงเหตุการณ์ตอนนี้ว่า

> ...พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงมีพระประสงค์ให้การปลงศพพระสหายของพระองค์ได้กระทำอย่างสง่าที่สุดในวันที่ 1 กรกฎาคม เวลาบ่าย 3 โมง มีการแห่ศพจากสำนักพระสังฆราชไปในวัดอัสสัมชัญ เช้าวันรุ่งขึ้นมีข้าราชการจำนวนมากมาสมทบกับพวกคริสตังด้วย ไม่มีการแห่ศพทางเรือจากวัดอัสสัมชัญไปยังวัดคอนเซ็ปชัญ พระเจ้าอยู่หัวได้ลงมาคำนับศพพระสังฆราชเมื่อขบวนศพผ่านพระบรมมหาราชวังด้วย ศพถึงวัดคอนเซ็ปชัญเวลา 5 โมงเย็น รุ่งขึ้นมีพิธีทางศาสนาและบรรจุศพปืนใหญ่ยิงไว้อาลัย 15 นัด พวกมิสชันนารีได้มีหนังสือไปแสดงความกตัญญูในพระมหากรุณาธิคุณของพระเจ้าอยู่หัว และได้นำแหวนของพระสังฆราชขึ้นกราบทูลถวายด้วย พระองค์ทรงรู้สึกซาบซึ้งในการแสดงคารวะและกตัญญูของพวกมิสชันนารีและได้มีพระราชสารตอบขอบคุณ
>
> (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 241)

เมื่อพระสังฆราชปัลเลอกัวถึงแก่มรณภาพแล้ว คุณพ่อเกลมังโซได้รับหน้าที่ปกครองมิสซังแทน การปลงศพพระสังฆราชปัลเลอกัวอย่างมโหฬารนั้นได้เป็นที่ตรึงใจของคนในศาสนาอื่น ๆ ทั้งไทยและจีนเป็นอันมาก จึงมีผู้กลับใจมากขึ้น คุณพ่อเกลมังโซปกครองมิสซังได้ไม่นานก็ถึงแก่มรณภาพ ต่อมาทางกรุงโรมได้แต่งตั้งคุณพ่อคือปองต์เป็นพระสังฆราชดำรง

ตำแหน่งประมุขมิสซังสืบแทน ในสมัยพระสังฆราชดือปองต์นี้มิสซังคาทอลิกในประเทศไทย โดยเฉพาะกลุ่มคริสตังจีนได้เจริญก้าวหน้ามาก และในระยะ 8 ปี ที่พระสังฆราชองค์นี้อยู่ในตำแหน่งอยู่นั้น ได้มีธรรมทูตใหม่เข้ามาในประเทศไทยถึง 21 องค์ และธรรมทูตเหล่านี้หลายท่านได้ออกไปบุกเบิกงานแพร่ธรรมในต่างจังหวัด และเมื่อพระสังฆราชดือปองต์ถึงแก่มรณภาพนั้น มิสซังสยามมีคริสตชนประมาณ 10,000 คน พระสงฆ์ชาวยุโรป 20 องค์ และพระสงฆ์ไทย 8 องค์ (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 253 - 275)

ต่อมาพระสังฆราชหลุยส์เวย์ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประมุขมิสซังกรุงสยามแทนพระสังฆราชดือปองต์ ในสมัยพระสังฆราชองค์นี้ มิสซังสยามก็ได้เจริญขึ้นอีกมาก จำนวนคริสตชนทวีขึ้นอีก 3 เท่า ถ้าแม้จะมีพวกสมาชิกสมาคมลับของชาวจีนที่เรียกว่า "อั้งยี่" คอยขัดขวางข่มขู่พวกคนจีนที่มีความประสงค์เป็นคริสตชนให้กลัว และหันกลับไปถือขนบธรรมเนียมของบรรพบุรุษก็ตาม นอกจากนี้ยังได้มีกรณีพิพาทอย่างรุนแรงระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2436 ซึ่งได้ทำให้

> ...ราษฎรพากันเกลียดชังทุกอย่างที่เป็นของฝรั่งเศส และมีการซุ่มจะโจมตีพวกคริสตังแทบทั่วไป เหตุการณ์นี้จะกระทบกระเทือนต่อกลุ่มคริสตังใหม่ที่เพิ่งตั้งขึ้นทางภาคอีสานด้วย แต่เคราะห์ดีที่เหตุการณ์มิได้เป็นไปดังที่พระสังฆราชเกรงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและข้าราชการชั้นสูงที่กรุงเทพฯ เข้าใจดีว่าพระสังฆราชและมิสชันนารีไม่เล่นการเมือง จึงช่วยให้สถานการณ์คลี่คลายไปในทางดี กรมหลวงพิชิตฯ พระอนุชาและข้าหลวงประจำแคว้นลาวใต้ได้ช่วยเหลือคริสตังใหม่จำนวน 6,000 คน ที่ถูกใส่ความและรังควานทางภาคอีสาน เช่นเดียวกับเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศก็ได้ทรงช่วยเหลือพวกคริสตังที่กรุงเทพฯ พวกคริสตังจึงไม่ถูกรบกวนอย่างจริงจัง แม้ว่าข้าราชการผู้น้อยและประชาชนจะแสดงความเกลียดชัง และจะมีข่าวร้ายทำให้ตื่นตระหนกตกใจทั่วไปก็ตาม พระสังฆราชเองก็ได้ระวังตัวไม่เข้าไป ยุ่งเกี่ยวในกรณีพิพาททางการเมืองครั้งนี้ เมื่อมีใครถามความเห็นส่วนตัวของท่าน ท่านกลับเข้าข้างประเทศไทยเสียอีก ท่าทีของท่านในเรื่องนี้ รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรู้สึกนิยมชมชอบเป็นพิเศษ...
>
> (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 277)

สำหรับกลุ่มคริสตชนใหม่ทางภาคอีสานนั้นได้ทวีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว คาทอลิกกลุ่มแรกของภาคดังกล่าวเป็นทาสที่ธรรมทูตได้ช่วยเอาไว้จากพวกกุลาที่จับคนเหล่านี้มาเป็นทาสด้วยการยื่นฟ้องพวกกุลาต่อศาล จนพวกทาสได้รับการปล่อยตัว จากข่าวชนะความคดีและการปล่อยตัวทาสครั้งนี้เองที่สร้างชื่อเสียงเป็นประเดิมให้แก่ธรรมทูต จนกลายเป็นภารกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งในการเผยแพร่ศาสนาทางภาคอีสาน โดยเมื่อธรรมทูตเดินทางไปที่ไหน พวกทาสในถิ่นนั้นมักมาขอให้ธรรมทูตเป็นทนายขอให้ศาลปล่อยเป็นอิสระเสมอ ซึ่งการช่วยปลดปล่อยทาสมิใช่มีผลเฉพาะการเพิ่มจำนวนคาทอลิกและเป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนเท่านั้น แต่ยังสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย และในการนี้ได้มีข้าหลวงที่ทางกรุงเทพฯ ส่งมาให้เป็นผู้ปกครองอีสานขณะนั้น คือ หลวงภักดีณรงค์ ไปแสดงความยินดีต่อธรรมทูตด้วย ด้วยเหตุนี้การช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากเหล่านี้จึงเป็นที่เลื่องลือโจษขานโดยทั่วไป และเมื่อพระสงฆ์ธรรมทูตเดินทางไปที่ใด "...คนตกทุกข์ได้ยากจำนวนหนึ่ง...จึงได้พบคุณพ่อขอให้ความคุ้มครอง..." (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 138 - 139 ; อ้างอิงมาจาก เกลาดีอุส บาเย. 2527 : 32 - 54)

ผลการเผยแพร่ศาสนาในภาคอีสานเพียง 18 ปี เขตภาคอีสานและบางส่วนของประเทศลาวก็ถูกประกาศเป็นมิสซังอิสระ ในปี พ.ศ. 2442 โดยพระสันตะปาปาเลโอที่ 13 ได้ลงพระนามในหนังสือประกาศสถาปนา "มิสซังลาว" และแต่งตั้งพระคุณเจ้ายอแซฟ มารี กีออาส เป็นพระสังฆราชองค์แรกปกครองมิสซังใหม่นี้ ขณะนั้น มิสซังใหม่มีคริสตชนทั้งหมด 9,263 คน และผู้เตรียมตัวจะเป็นคริสตชนอีก 1,761 คน (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 141 ; อ้างอิงมาจาก เกลาดีอุส บาเย. 2527 : 119)

นอกจากจะมีกลุ่มคริสตชนใหม่ทางภาคอีสานเกิดขึ้นและทวีจำนวนอย่างรวดเร็วดังกล่าวแล้ว ในช่วงก่อนหน้านี้ได้มีคนจีนกลับใจมานับถือคริสตศาสนาเป็นจำนวนมาก เช่น คนจีนที่ดอนกระเบื้อง นครชัยศรี บางช้าง บางนกแขวก ท่าม่วง และวัดเพลง เป็นต้น ซึ่งนอกจากธรรมทูตจะไปเยี่ยมเยียนและชักจูงให้คนจีนเหล่านี้หันมานับถือคริสตศาสนาและสอนคำสอนให้แล้วยังได้ให้การรักษาพยาบาล และส่งเสริมอาชีพให้แก่เขาเหล่านั้นด้วย ซึ่งการที่พวกเขาต้องพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอน เสื่อผืนหมอนใบ อยู่กันเป็นกลุ่ม และมีระบบครอบครัวที่เหนียวแน่นนั้นล้วนแต่เป็นปัจจัยให้พวกเขาต้องการแสวงหาที่พึ่งทางใจ ด้วยเหตุนี้ธรรมทูตที่เดินทางไปเยี่ยมเยียนให้การรักษาพยาบาล และส่งเสริมอาชีพให้พวกเขาดังกล่าวจึงประสบความสำเร็จในการแพร่ธรรมอย่างดียิ่ง และเมื่อมีคนจีนบางครอบครัวกลับใจ

มาเป็นคริสตชนแล้ว คริสตชนจีนก็ได้ขยายวงจากครอบครัวหนึ่งไปยังอีกครอบครัวหนึ่ง จนเมื่อคริสตชนเพิ่มมากขึ้นและเมื่อชาวบ้านรู้สึกพร้อมจึงได้ร่วมใจกันสร้างวัดและโรงเรียน เป็นชุมชนใหญ่ในที่สุด (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 131 - 134)

อาจกล่าวได้ว่า ในสมัยของพระสังฆราชเวย์นี้ พระศาสนจักรคาทอลิกได้ขยายออกไปสู่ส่วนภูมิภาคมากกว่าเดิมมาก ซึ่งแต่ก่อนนี้ การแพร่ธรรมส่วนใหญ่มักจะอยู่ในเมืองหลวง เช่น กรุงศรีอยุธยา กรุงเทพฯ และอาณาบริเวณใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่ การศึกษาและการรักษาพยาบาลก็เริ่มต้นอย่างเป็นระบบในยุคของท่านนี้เอง ทั้งนี้ทั้งนั้นส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นไปตามสถานการณ์บ้านเมืองในยุคนั้น ซึ่งเริ่มมีการจัดระบบสังคมใหม่ในทุกด้าน เนื่องจาก

> ...อิทธิพลของตะวันตกที่คนไทยเริ่มรับเข้ามา โดยฝรั่งที่เข้ามาเมืองไทย หรือที่คนไทยเองไปพบเห็นในยุโรปและนำกลับมา โดยเฉพาะพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสยุโรป ได้ทรงพบเห็นความเจริญของบ้านเมือง การจัดระเบียบสังคม และทรงกลับมาพร้อมกับความตั้งใจที่จะปรับปรุงบ้านเมืองให้ศิวิไลส์ด้วย ที่ได้กล่าวว่า มิสซังสยามปรับตัวเองตามสถานการณ์บ้านเมืองด้วยนั้น เพราะมักจะได้ยินเสมอว่า ฝรั่งก็ดี ศาสนาคริสต์ก็ดี มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ซึ่งก็ไม่ผิด แต่ในเวลาเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในศาสนาคริสต์ด้วยเช่นกัน...
>
> (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 173 - 174)

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ "...กิจการของศาสนจักรคริสต์กับอาณาจักรไทยมีปฏิสัมพันธ์กัน สถานการณ์ของรัฐทำให้คณะบาทหลวงเองก็พยายามจัดระบบกิจการต่าง ๆ ไปพร้อมกันด้วย" (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 183)

ในช่วงดังกล่าวนี้เอง ได้มีการก่อตั้งโรงเรียนอัสสัมชัญขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2428

> ...วันแรกที่เปิดเรียนมีนักเรียนเพียง 33 คนเท่านั้น แต่จำนวนเด็กเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนต้องก่อสร้างอาคารเพิ่มเติม คุณพ่อกอลมเบต์จึงได้ออกเรี่ยไรจากคนทั่วไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเงิน 4,000 บาท สมเด็จพระบรม-ราชินีนาถ 2,000 บาท บรรดาเจ้านายก็ได้ทรงบริจาคโดยเสด็จพระราชกุศลด้วย

สมเด็จเจ้าฟ้าวชิรุณหิศสยามมงกุฎราชกุมาร ได้มาเป็นประธานวางศิลาฤกษ์
เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1887 อาคารใหม่เปิดทำการสอนในปี ค.ศ. 1997
ต่อมานักเรียนเพิ่มขึ้นเรื่อย คุณพ่อกอลมเบต์จึงคิดจะไปเชิญคณะภราดาแห่ง
โรงเรียนคริสตัง (ลาซาล) ซึ่งเปิดสอนอยู่ที่ไซ่ง่อนให้มาดูแล แต่ไม่สำเร็จ
ท่านจึงไปยุโรปในปี ค.ศ. 1990 และตกลงกับคณะภราดาเซนต์คาเบรียล
ซึ่งสมาชิกรุ่นแรกมาถึงเมืองไทยในปี ค.ศ. 1901
(ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 285)

นอกจากนั้น พระสังฆราชเวย์ยังได้ขอให้ภคินีคณะพระกุมารเยซูแยกมาเปิดโรงเรียนสตรี ขึ้นในบริเวณที่เป็นโรงเรียนเซนต์โยเซฟในปัจจุบันนี้ ภคินีคณะดังกล่าวเข้ามาในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2428 ในชั้นแรกนั้นมุ่งจะสอนวิชาการเรือน แต่ต่อมาได้ดัดแปลงเป็นโรงเรียนมัธยม นอกจากนี้ พระสังฆราชเวย์ยังคิดสร้างโรงพยาบาลเซนต์หลุย์ จึงเรียกภคินีคณะเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร์ มาดำเนินงานในปี พ.ศ. 2441 ในระยะแรกภคินีคณะดังกล่าวทำงานเฉพาะในโรงพยาบาล ต่อมาในปี พ.ศ.2448 จึงได้เปิดโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ขึ้น ในปีต่อมาก็เปิดโรงเรียนชางตาครู้สคอนแวนต์ และเมื่อภคินีคณะพระกุมารเยซูกลับไปมาเลเซียในปี พ.ศ.2450 พระสังฆราชเวย์จึงได้ให้ภคินีคณะเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร์ ไปดูแลรับผิดชอบโรงเรียนเหล่านั้นแทน (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 288)

นอกจากจะมีคณะนักบวชทั้งชายและหญิงจากต่างประเทศเข้ามาดำเนินงานด้านการศึกษาและการรักษาพยาบาลดังกล่าวแล้ว ยังได้มีการก่อตั้งคณะนักบวชพื้นเมืองเพื่อขยายงานดังกล่าวด้วย เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. 2440 ได้มีการก่อตั้งคณะภคินีพื้นเมืองเพื่อจัดการให้การศึกษาอบรมแก่เด็กหญิงขึ้นที่สามเสน ในบริเวณที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสคอนแวนต์ปัจจุบัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2468 ภคินีคณะดังกล่าวได้ย้ายจากสามเสนไปอยู่ที่คลองเตย และได้ทำงานดูแลโรงเรียนพระหฤทัยคอนแวนต์อยู่จนกระทั่งปัจจุบัน

นอกจากนี้ ในสมัยของพระสังฆราชเวย์ยังได้มีการออกพระราชบัญญัติ "ว่าด้วยลักษณะฐานะวัดบาทหลวงโรมันคาทอลิกในกรุงสยาม" ให้มิสซังโรมันคาทอลิกในกรุงสยามมีอำนาจถือครองที่ดินต่าง ๆ ที่ได้เข้าไปจับจองทำประโยชน์ในการจัดตั้งวัดและชุมชนคริสตชนเมื่อก่อนหน้านี้อย่างสมบูรณ์ตามกฎหมายอีกด้วย โดยให้ถือว่ามิสซังโรมันคาทอลิกเป็นนิติบุคคล มีอำนาจถือครองที่ดินสำหรับประโยชน์มิสซัง แต่ห้ามพระสงฆ์คาทอลิกไม่ว่าจะเป็น

ชาวไทยหรือชาวต่างประเทศถือครองที่ดินในนามของตนเอง และมิสซังเองจะถือครองที่ดินแทนผู้อื่นไม่ได้ด้วย และในท้ายพระราชบัญญัติดังกล่าว มีบัญชีรายชื่อวัดและสถานที่ที่คริสตชนได้เข้าไปจับจองอยู่ตามรายการที่พระสังฆราชเวย์เสนอและได้รับพระราชทานตามพระราชบัญญัตินี้รวมทั้งสิ้น 40,670 ไร่ใน 7 มณฑล และต่อมาได้มีการยื่นขอเพิ่มในภายหลังอีก ทำให้มิสซังโรมันคาทอลิกมีที่ดินสำหรับประโยชน์มิสซังอยู่ถึง 40,599 ไร่ (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 186 - 190)

พระสังฆราชเวย์ได้ถึงแก่มรณภาพในปี พ.ศ. 2452 เมื่อท่านถึงแก่มรณภาพ มิสซังกรุงเทพฯ มีวัด 59 แห่ง โรงพยาบาล 1 แห่ง โรงเรียน 4 แห่ง สัตบุรุษ 23,600 คน พระสงฆ์ชาวต่างประเทศ 40 องค์ และพระสงฆ์ไทยราว 10 องค์ และในโอกาสมรณภาพของท่าน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้นมีหนังสือแสดง "ความเสียใจอย่างสุดซึ้ง" ไปถึงคุณพ่อกอลมเบต์ ซึ่งเป็นอุปสังฆราชรักษาการณ์แทนพระสังฆราชผู้วายชนม์ด้วย (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 277 - 288)

ต่อมาพระสังฆราชเรอเนอ แปร์รอส ได้ดำรงตำแหน่งประมุขมิสซังโรมันคาทอลิกสืบแทนพระสังฆราชเวย์ ท่านดำรงตำแหน่งอยู่เป็นเวลานานถึง 37 ปี ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวท่านได้บวชพระสงฆ์ถึง 34 องค์ และได้มีการส่งสามเณรไทยไปศึกษาต่อที่วิทยาลัยของสมณกระทรวงเผยแพร่ความเชื่อที่กรุงโรมด้วย นอกจากบวชพระสงฆ์แล้ว ท่านยังได้อภิเษกพระสังฆราชมิสซังใกล้เคียงทั้งในและนอกประเทศอีกหลายองค์ด้วย (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 304 - 306)

ในขณะนั้นสังคมไทยกำลังตื่นตัว และเร่งทำการปฏิรูประบบต่าง ๆ การเข้ามาเพื่อเผยแพร่ศาสนาและวิชาความรู้ต่าง ๆ ของชาวต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นคาทอลิกหรือโปรเตสแตนท์ จึงไม่มีการกีดขวางแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจึงมีบุคลากรทางศาสนาเข้ามาปฏิบัติงานในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก อีกทั้งมีการส่งเสริมให้คนไทยเข้ารับการบวชเป็นพระสงฆ์หรือนักบวชพื้นเมืองมากขึ้น (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 195 - 196)

หลังจากที่ภคินีคณะเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร์ ได้เข้ามาดำเนินงานโรงเรียนเซนต์โยเซฟ คอนแวนต์ อัสสัมชัญคอนแวนต์ และซางตาครูสคอนแวนต์ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ต่อมาก็ได้ไปช่วยดำเนินงานโรงเรียนที่วัดกัลหว่าร์ ซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นยังได้ไปก่อตั้งโรงเรียนเซ็นต์แอนโทนีขึ้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ต่อจากนั้นในปี พ.ศ. 2468 ก็ได้เปิด

โรงเรียนเซ็นต์ฟรังซิสคอนแวนต์ที่สามเสน และอีกหลายปีต่อมาก็ได้เปิดโรงเรียนเซนต์ปอล ขึ้นที่ศรีราชา และโรงเรียนเซนต์โยเซฟที่ระยอง นอกจากนี้ภคินีคณะดังกล่าวยังช่วยบริหารงานโรงเรียนของวัดอีกหลายแห่งทั่วประเทศ นับเป็นคณะนักบวชหญิงที่ดำเนินกิจการโรงเรียนมากที่สุด (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 196)

ส่วนภราดาคณะเซนต์คาเบรียล ที่เข้ามาดำเนินงานโรงเรียนอัสสัมชัญ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2444 นั้น ก็ได้ขยายงานด้านการศึกษาออกไปอีกหลายแห่งทั่วประเทศ เช่น โรงเรียนเซนต์คาเบรียล อัสสัมชัญพาณิชย์ มงฟอร์ตวิทยาลัย อัสสัมชัญศรีราชา อัสสัมชัญอุบลราชธานี อัสสัมชัญนครราชสีมา อัสสัมชัญธนบุรี อัสสัมชัญระยอง อัสสัมชัญลำปาง และมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

นอกจากนี้ยังมีภคินีคณะอูร์ซุลิน ได้เข้ามาดำเนินงานด้านการศึกษาในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2467 โดยได้ไปประจำที่วัดกัลหว่าร์ก่อน แล้วจึงย้ายไปอยู่ที่ถนนเพลินจิตตรงที่ที่เป็นโรงเรียนมาแตร์เดอีในปัจจุบัน ต่อมาได้ขยายไปเปิดโรงเรียนเรยีนาเชลีวิทยาลัย เชียงใหม่ และโรงเรียนวาสุเทวีที่ตรอกจันทร์ (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2533 : 305) ส่วนพระสงฆ์คณะซาเลเซียนนั้น พระสังฆราชแปร์รอสได้ชักชวนให้เข้ามาทำงานในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2468 และทำงานส่วนหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษา โดยได้ตั้งโรงเรียนขึ้นหลายแห่งทั่วประเทศ เช่น สารสิทธิ์พิทยาลัย บ้านโป่ง ดรุณานุเคราะห์ บางนกแขวก ดรุณาราชบุรี เซ็นต์ดอมินิกที่กรุงเทพฯ ตลอดจนโรงเรียนฝึกอาชีพสำหรับเยาวชนโดยเฉพาะเด็กกำพร้า หรือเด็กที่มาจากครอบครัวยากจน ซึ่งเรียนประเภทหลังนี้ให้การศึกษาแก่เยาวชนโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น (ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 154 - 158)

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คณะนักบวชชาวต่างประเทศ ได้ทะยอยกันเข้ามาในประเทศไทยอีกหลายคณะ คือ คณะพระมหาไถ่ ในปี พ.ศ. 2491 ไปดูแลเขตอุดร และมีวัดพระมหาไถ่ที่กรุงเทพฯ คณะพระหฤทัยแห่งเบธาราม ในปี พ.ศ. 2494 ไปดูแลเขตเชียงใหม่ คณะภราดาแห่งโรงเรียนคริสตัง (ลาซาล) ในปี พ.ศ. 2496 เปิดโรงเรียนโชติรวีที่นครสวรรค์ ลาซาลที่จันทบุรี และบางนา คณะเยซูอิตกลับเข้ามาอีกในปี พ.ศ. 2497 ทำงานเกี่ยวกับการศึกษาระดับอุดมศึกษา และมีศูนย์อยู่ที่บ้านเซเวียร์ กรุงเทพฯ คณะคามิลเลียน ในปี พ.ศ. 2498 ทำงานเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล ตั้งโรงพยาบาลคามิลเลียนที่ซอยทองหล่อ และที่บ้านโป่ง ตลอดจนสถานพยาบาลผู้ป่วยโรคเรื้อนที่โคกวัด จังหวัดปราจีนบุรี และภคินีคณะพระกุมารเยซู ซึ่งได้กลับเข้ามาอีกในปี พ.ศ. 2500 เพื่อดำเนินงานด้านการศึกษา และ

ช่วยงานวัด ในปี พ.ศ. 2508 ภคินีคณะชุมพาบาลได้เข้ามาและช่วยงานด้านการส่งเสริมสตรี การศึกษาอบรมและการฝกอาชีพให้แก้สตรีชนบทและสตรีที่มีปัญหา (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 197 - 198)

การดำเนินงานด้านการศึกษานั้นมิได้ดำเนินการโดยคณะนักบวชชาวต่างประเทศเท่านั้น แต่นักบวชพื้นเมืองก็ได้มีส่วนร่วมในงานดังกล่าวอย่างแข็งขันด้วย ทำให้จำนวนโรงเรียนต่าง ๆ ของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมาก ดังจะเห็นได้จากสถิติเมื่อ พ.ศ. 2506 นั้นปรากฏว่า โรงเรียนคาทอลิกในประเทศไทยมีอยู่ทั่วประเทศ 120 แห่ง พอ ๆ กับจำนวนวัดซึ่งในขณะนั้นมีวัดอยู่ 157 วัด "โรงเรียนคาทอลิกเหล่านี้มีบทบาทสำคัญมากในวงการศึกษาของชาติ" (สะอาด ไชยวัณณ์. 2519 : 151) และในปัจจุบันจำนวนโรงเรียนและนักเรียนโรงเรียนคาทอลิก ก็ได้เพิ่มจำนวนขึ้นมากกว่าในระยะเวลาที่กล่าวมาข้างต้นอีกมาก นอกจากนั้น ยังมีการขยายการให้การศึกษาออกไปจนถึงระดับอุดมศึกษาด้วย

ในสมัยของพระสังฆราชแปร์รอสนั้น พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยได้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในต่างจังหวัด ท่านได้ส่งพระสงฆ์ไปบุกเบิกงานแพร่ธรรมทางภาคเหนือ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสังฆมณฑลเชียงใหม่ และได้มอบหมายให้พระสงฆ์คณะซาเลเซียนไปดูแลคริสตชนในจังหวัดราชบุรีและจังหวัดใกล้เคียงตลอดจนภาคใต้ทั้งหมด ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสังฆมณฑลราชบุรี และสังฆมณฑลสุราษฎร์ธานี อย่างไรก็ดี ในระหว่างสมัยของพระสังฆราชแปร์รอส ได้เกิดสงครามโลกถึง 2 ครั้ง และในปี พ.ศ. 2483 - 2484 ได้เกิดกรณีพิพาทอินโดจีนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส พระศาสนจักรในประเทศไทย โดยเฉพาะทางภาคอีสาน ถูกเบียดเบียนข่มเหง "คริสตังถูกกล่าวหาว่าเป็นคนทรยศขายชาติ ถูกบังคับให้ละทิ้งความเชื่อ มีการเผาทำลายวัดหลายแห่ง มีการเอาพระรูปมาทำลายทุราจาร และในระยะหนึ่งพระสงฆ์ต้องออกจากประเทศไทย ในระยะความลำบากเช่นนี้ พระสังฆราชแปร์รอสก็ได้ยืนหยัดด้วยความมั่นคงตลอดมา" (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. 2525 : 707)

ในระหว่างการเบียดเบียนศาสนาดังกล่าว ได้เกิดการเสียเลือดเนื้อคนไทยด้วยกันที่อยู่บ้านสองคน อำเภอมุกดาหาร (ในขณะนั้น) จังหวัดนครพนม โดยคริสตชน 7 คน ประกอบด้วยภคนี 2 คน ชาวบ้านผู้ชาย 1 และผู้หญิง 4 คน ได้ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจบังคับให้ละทิ้งศาสนาโดยขู่ว่า "ถ้าไม่ทำตามจะฆ่าทิ้งเสีย" แต่ท่านเหล่านั้นได้ปฏิเสธจึงถูกยิงถึงแก่ชีวิตพร้อมกันที่ป่าช้าหมู่บ้านนั้นเอง เหตุการณ์ครั้งนั้นได้สะเทือนขวัญชาวคริสต์เป็นอันมาก แต่ส่วนใหญ่

ก็ยังมั่นคงไม่หวั่นไหวที่ได้เห็นแบบอย่างความกล้าหาญของคนทั้ง 7 (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 201)

หลังจากสงครามอินโดจีนสิ้นสุดลง ความขัดแย้งทางศาสนาดูเหมือนจะจางหายไป แต่ต่อมาก็เกิดความขัดแย้งขึ้นอีกครั้งหนึ่งจนได้ ในช่วงเวลาหลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก่อรัฐประหาร ในปี พ.ศ. 2500 สำเร็จลงไม่นานนัก กล่าวคือพระศาสนจักรคาทอลิกได้จัดพิมพ์หนังสือเล่มหนึ่งชื่อ ปุจฉาวิสัชนา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่ศาสนา การสอนคำสอนในวัดและโรงเรียน หนังสือดังกล่าวเป็นคนละเล่มกับหนังสือของพระสังฆราชปัลเลอกัวหรือของพระสังฆราชลาโนในยุคก่อน และถึงแม้ก่อนจะพิมพ์ได้มีการเซ็นเซอร์และตัดข้อความที่เห็นว่ารุนแรงออกไปบ้างแล้ว แต่ก็ได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาที่รุนแรงจากทางฝ่ายพุทธที่รู้สึกว่าเป็นการหมิ่นศาสนา และเป็นความพยายามที่จะทำลายพุทธศาสนา อย่างไรก็ดี ความขัดแย้งครั้งนั้นไม่ได้แผ่ขยายออกไปมากนัก เนื่องจากได้มีการพยายามปรับความเข้าใจกันในระดับฝ่ายปกครองของพระศาสนจักรคาทอลิกและผู้ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนั้นได้มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายคนที่เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนคาทอลิก ได้ช่วยคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว

ผู้ซึ่งรับตำแหน่งประมุขของสังฆมณฑลกรุงเทพฯ ต่อจากพระสังฆราชแปร์รอส ก็คือพระสังฆราชหลุยส์ โชแรง ในสมัยของท่าน ทางสำนักวาติกันได้ตั้งสถานสมณทูตขึ้นที่กรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2500 ซึ่งต่อมาได้มีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับรัฐวาติกันในระดับเอกอัครราชทูตในปี พ.ศ. 2513 เหตุการณ์ทางศาสนาที่สำคัญที่สุดในสมัยนี้ก็คือในปี พ.ศ. 2505 ได้มีการประชุมสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง สมัยประชุมแรก พระสังฆราชโชแรง ซึ่งป่วยกระเสาะกระแสะ ก็ยังแสดงน้ำใจไปร่วมประชุมดังกล่าว แต่ล้มป่วยตั้งแต่ต้นไม่สามารถเข้าประชุมได้ พระสันตะปาปาปอลที่ 6 จึงแต่งตั้ง พระคุณเจ้ายวง นิตโย เป็นสังฆราชผู้ช่วยมีสิทธิ์สืบตำแหน่ง (Coadjutor) ต่อมาพระสังฆราช โชแรง ได้ถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2506 พระสังฆราชยวง นิตโย ซึ่งต่อมาภายหลังได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพระอัครสังฆราช ได้เข้ารับตำแหน่งสืบต่อมา (ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย. 2523 : 309 - 311)

ในปีเดียวกันนั้นเองพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ได้ประกาศสถาปนาพระฐานานุกรมขึ้นในประเทศไทย โดยแบ่งเขตการปกครองของฝ่ายศาสนาออกเป็น 2 ภาค คือ อัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ มีสังฆมณฑลในสังกัด คือ สังฆมณฑลบางนกแขวก (ต่อมาเปลี่ยนเป็นสังฆมณฑลราชบุรี) จันทบุรี และเชียงใหม่ และอัครสังฆมณฑลท่าแร่ - หนองแสง มีสังฆมณฑลในสังกัด

คือ อุบลราชธานี อุดรธานี และนครราชสีมา และต่อมาใน พ.ศ. 2510 ก็ได้มีการแยกสังฆมณฑลนครสวรรค์ออกจากอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ และในปี พ.ศ. 2512 ได้มีการแยกสังฆมณฑลสุราษฎร์ธานีออกจากสังฆมณฑลราชบุรี ในปัจจุบันพระศาสนาคาทอลิกในประเทศไทยจึงมีสังฆมณฑลทั้งสิ้น 10 สังฆมณฑล และคริสตชนรวมกันทั้งสิ้นเกือบสองแสนคน (ประวัติพระศาสนาจักรคาทอลิกในประเทศไทย. 2533 : 311 - 312)

การสถาปนาพระฐานานุกรมดังกล่าวได้ "ยังความยินดีอย่างใหญ่หลวงมาสู่ชาวคาทอลิกในประเทศไทย" เนื่องจากได้ทำให้พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศย่างขึ้นสู่ระดับเดียวกับพระศาสนจักรในประเทศที่เจริญแล้ว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การสถาปนาพระฐานานุ-กรมขึ้นในประเทศไทย ทำให้บรรดาพระสังฆราชคาทอลิกที่เป็นประมุขของสังฆมณฑลต่าง ๆ ในประเทศไทย มีศักดิ์ศรี และมีอิสระในการปกครองสังฆมณฑลที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของตนมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก และทำให้สังฆมณฑลต่าง ๆ ไม่ถูกถือว่าเป็นส่วนย่อย (Subdivision) ของพระศาสนาสากลอีกต่อไป แต่เป็นผู้แทน หรือภาพเหมือนของพระศาสน-จักรสากล (สุรชัย ชุ่มศรีพันธ์. 2533 : 113 - 115)

การสถาปนาพระฐานานุกรมขึ้นในประเทศไทยและสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ซึ่งเกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกันนี้ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่สุดแก่พระศาสนาจักรคาทอลิกในประเทศไทย กล่าวคือ ทำให้พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยมีอำนาจปกครองตนเองมากขึ้น สามารถปรับตัวให้เข้ากับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของไทยมากขึ้น เคารพในคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนาอื่นและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบรรดาศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ มากขึ้น ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยโดยมีจุดเน้นอยู่การส่งเสริมบทบาทหรือการมีส่วนร่วมของฆราวาสในการทำงานดังกล่าวมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยซึ่งแต่ก่อนถูกมองว่าเป็นตัวแทนรับใช้ผลประโยชน์ของต่างประเทศ หรือเป็นสิ่งแปลกปลอมในสังคมไทย เป็นพระศาสนจักรแห่งอำนาจนิยมนั้น ได้รับความเข้าใจในแง่ที่ดีขึ้นมาก

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่าสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ได้กล่าวอย่างแจ่มชัดถึงพระศาสนจักรที่กำลังเดินทางแสวงบุญ (Pilgrim Church) ซึ่งหมายถึง พระศาสนจักรที่ร่วมเดินทางไปกับมนุษยชาติ หรือพระศาสนจักรที่พยายามปรับตัวเองอยู่ตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ดังนั้น กระแสความคิดใหม่ ๆ ที่สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าภายในหรือภายนอกพระศาสนจักรก็อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพระศาสนจักรทั้งในระดับสากลและ

ระดับประเทศได้ทั้งสิ้น ดังเช่น กระแสความคิดสำคัญที่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทวีปยุโรปหลายต่อหลายครั้ง ในระหว่างคริสตศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา คือ แนวความคิดเสรีนิยม (Liberalism) ซึ่งมิใช่แต่ทรงอิทธิพลเฉพาะในวงการเมืองในขณะนั้นเท่านั้น ในวงการพระศาสนจักรก็ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดดังกล่าวอยู่มาก แนวความคิดดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในพระศาสนจักรหลายประการ เป็นต้นว่า ทำให้พระศาสนจักรกลับมาเป็นตัวของตัวเองอีกครั้งหนึ่งหลังจากตกเป็นเครื่องมือของฝ่ายอาณาจักรมานาน ทำให้พระศาสนจักรมีความคิดแบบอนุรักษ์นิยมน้อยลง โดยเห็นว่า "... ประเพณีหาใช่สิ่งที่ถูกกำหนดกดดองไว้อย่างเปลี่ยนแปลงไม่ได้ พระวาจาของพระเจ้าอาศัยอยู่ในชีวิตศรัทธา ซึ่งได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องและคิดขึ้นใหม่อยู่เสมอในอาณาเขตของขบวนการทั้งหมดของวัฒนธรรมมนุษย์..."(ปรีชา จินตเสรีวงศ์. 2531 : 105 - 106 ; อ้างอิงมาจาก Vidler. 1974 : 32) นอกจากนี้ กระแสความคิดดังกล่าว ซึ่งสนับสนุนเสรีภาพทางการศึกษาด้วยนั้น ยังส่งผลกระทบการแพร่ธรรมของพระศาสนจักรคาทอลิก กล่าวคือ ทำให้พระศาสนจักรคาทอลิกไม่ครอบงำการศึกษาเป็นอย่างมากเหมือนเช่นในอดีต ซึ่งเรื่องนี้ได้ส่งผลกระทบมายังพระศาสนจักรในประเทศไทยขณะนั้นด้วย กล่าวคือ ทำให้โรงเรียนคาทอลิกไม่แทรกวิชาทางศาสนาไว้ในหลักสูตรของโรงเรียนมากเหมือนเช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยให้การศึกษาอย่างเป็นบูรณาการมากขึ้น กล่าวคือ มุ่งให้ผู้เรียนเป็นคนดีโดยการให้การศึกษาอบรมวิชาการต่าง ๆ ทุก ๆ ด้าน มิใช้มุ่งสอนแต่เรื่องราวของคริสตศาสนาเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวความคิดดังกล่าวมองศาสนาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น โดยเห็นว่าศาสนาต่าง ๆ ต่างก็เป็นการเผยแสดงของพระผู้เป็นเจ้าในการที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถบรรลุความหลุดพ้นในบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปทั้งสิ้น ด้วยแนวความคิดเช่นว่านี้เอง ทำให้มีผู้ส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษาอบรมในโรงเรียนคาทอลิกมากขึ้น และทำให้พระศาสนจักรคาทอลิกเป็นที่ยอมรับของสังคมไทยมากกว่าแต่ก่อนมาก

สังคายนาวาติกันครั้งที่สองก็ได้รับกระแสความคิดใหม่ ๆ ที่สำคัญ ๆ ในโลกยุคปัจจุบันไว้มากเช่นกัน เป็นต้นว่า กระแสความคิดจากนักปรัชญาแนวอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เช่น คาร์ล ราเนอร์ ผู้เป็นศิษย์ของมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (เสรี พงศ์พิศ. 2525 : 243) กระแสความคิดที่มาจากนักปรัชญาแนวดังกล่าว ทำให้พระศาสนาจักรสนใจการต่อสู้ดิ้นรนของมนุษย์ในโลกยุคปัจจุบันมากขึ้น แทนที่จะเน้นความสนใจไปที่ชีวิตในโลกหน้ามากอย่างแต่ก่อน ด้วยเหตุนี้ พระศาสนจักรจึงใคร่ที่จะเสวนา (Dialogue) กับโลกและเสวนากับศาสนาอื่น ๆ

มากขึ้น เพื่อที่โลกจะได้มีความเข้าใจกัน และมีสันติสุข ความเจริญก้าวหน้าและความเป็นธรรมสังคมมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ตลอดจนสนับสนุนให้พระศาสนจักรท้องถิ่นปรับตนให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น (Inculturation) ของตนเพื่อให้พระศาสนจักรในแต่ละท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ และร่วมทุกข์ร่วมสุขกับประชาชนในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของตนอย่างไม่รู้สึกว่ามีความแปลกแยก (Alienation) จากสังคมอีกต่อไป

นอกจากนี้ พระศาสนจักรในยุคตั้งแต่สังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 เป็นต้นมายังตระหนักว่า เท่าที่ผ่านมาพระศาสนจักรยังผูกพันกับภูมิปัญญาและโครงสร้างสังคมดั้งเดิม ผลที่ตามมาก็คือ พระศาสนจักรไม่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบันทำให้ศาสนาห่างไกลจากชีวิตของมนุษย์ในยุคปัจจุบันมากขึ้น พระศาสนจักรไม่สามารถที่จะเป็นเครื่องมือแห่งความรอดหรือความหลุดพ้นของมนุษย์ได้ดีเท่าที่ควร ประโยคที่ว่า "พระเจ้าตายแล้ว" (God is dead) จึงเป็นข้อความที่คนในยุคปัจจุบันพูดกันติดปาก ด้วยเหตุนี้ พระศาสนจักรจึงต้องพัฒนาไปตามเงื่อนไขแห่งประวัติศาสตร์ หรือ "สัญญาณแห่งกาลเวลา" ดังกล่าว โดยเปลี่ยนท่าทีจากเจ้านายหรือติดยึดอำนาจนิยมไปเป็น "ผู้รับใช้" ตามคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์ หรือเปลี่ยนท่าทีจากการที่เห็นว่าตนดีกว่า เที่ยงแท้กว่าผู้อื่น ไปเป็นท่าทีถ่อมตนยอมรับในคุณค่าของผู้อื่นมากขึ้น เพื่อที่จะสามารถลงไปคลุกคลีและร่วมทุกข์ร่วมสุขกับมวลมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ ศาสนา หรือวัฒนธรรมใด ๆ โดยมุ่งที่จะให้มนุษย์สามารถบรรลุความรอดหรือความหลุดพ้นทั้งฝ่ายกายและวิญญาณ โดยอาศัยคุณค่าที่มีอยู่ในความเชื่อหรือวัฒนธรรมของเขาเอง

แนวความคิดดังกล่าวนี้ส่งผลต่องานด้านการพัฒนาสังคมของพระศาสนาจักรคาทอลิกในประเทศไทยมาก กล่าวคือ ทำให้องค์กรหรือหน่วยงานที่ทำงานด้านการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักร ตลอดจนบุคลากรที่ทำงานอยู่ในองค์กรหรือหน่วยงานดังกล่าว มิได้มุ่งที่จะใช้การทำงานดังกล่าวเป็นเครื่องมือ ในการที่จะชักจูงให้คนไทยหันมานับถือคริสตศาสนาอีกต่อไป หากแต่มุ่งพัฒนาสังคมไทยให้มีความสงบสุขและเจริญก้าวหน้าไปในทางที่ถูกที่ควรโดยยอมรับคุณค่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของชุมชนหรือประชาชนที่รับการพัฒนานั้น ๆ โดยมีทีท่าที่มิใช่ท่าทีแบบผู้อยู่เหนือหรือท่าทีแบบผู้มีความรู้หรือวัฒนธรรมที่สูงส่งกว่า ตลอดจนท่าทีแบบผู้ให้แต่อย่างเดียว แต่เป็นท่าทีแห่งการเป็นผู้รับใช้ ท่าทีที่เคารพในศักยภาพของประชาชนในอันที่จะพัฒนาตนเองและชุมชนของเขาให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยอาศัยคุณค่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมชุมชนของเขาเอง และท่าทีที่พร้อมที่จะเป็นผู้รับความรู้หรือประสบการณ์ต่าง ๆ จากประชาชนหรือชุมชนที่ไปพัฒนานั้น

จากประสบการณ์อันยาวนานที่ผ่านมาของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ก็ได้เป็นเครื่องแสดงอย่างชัดแจ้งแล้วว่า เมื่อใดก็ตามที่พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยมีท่าทีแบบยกตนข่มท่าน เห็นว่าผู้อื่นด้อยกว่าตนหรือดูหมิ่นดูแคลนศาสนาอื่น เมื่อนั้นก็จะเกิดความขัดแย้งวุ่นวายเดือดร้อนกันไปทั่วทุกครั้ง และผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการนี้มากที่สุดมิใช่ใครอื่นที่ไหน นอกเสียจากพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยซึ่งรวมทั้งคริสตชนโดยทั่วไปนั่นเอง และจากประสบการณ์ที่ผ่านมาก็ได้ชี้ชัดเช่นกันว่า การทำงานด้านเมตตาธรรมหรือการทำงานพัฒนาสังคมไทยของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชังนั้น ทำให้พระศาสนจักรเจริญก้าวหน้าและเป็นที่ยอมรับของคนไทยทั่วไปมากขึ้น ด้วยเหตุนี้การพัฒนาสังคมโดยมีจุดเน้นอยู่ที่การยอมรับในคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนาอื่นและวัฒนธรรมอื่นจึงน่าจะเป็นแนวทางการทำงานแพร่ธรรมในยุคปัจจุบันที่สามารถนำไปใช้ได้อย่างเกิดผลดีที่สุดสำหรับสังคมไทยโดยส่วนรวม และสำหรับพระศาสนจักรเอง ทั้งนี้ทั้งนั้นพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยจะต้องมีความเป็นตัวของตัวเอง และสามารถปรับตนให้เข้ากับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของไทยให้มากขึ้น และพยายามที่จะให้แนวความคิดเช่นวันนี้มิเป็นเพียงแต่ทฤษฎีหรืออุดมการณ์ที่เลื่อนลอยเท่านั้น แต่จะต้องพยายามทำให้แนวความคิดดังกล่าวเกิดผลในการปฏิบัติอย่างจริงจังด้วย

<u>การพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยหลังสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2</u>

สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยได้ตอบสนองนโยบายใหม่ของสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 ที่สนับสนุนให้พระศาสนจักรปรับตนให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น และทำงานพัฒนาสังคมที่มีพื้นฐานอยู่บนวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านทางองค์กรหรือหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆของพระศาสนจักร โดยได้อนุมัติให้จัดตั้งคณะกรรมการสนับสนุนกิจการสังคมสงเคราะห์ ซึ่งนับเป็นการเริ่มต้นการทำงานในรูปขององค์การภายใต้การดูแลรับผิดชอบของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามการทำงานพัฒนาสังคมในรูปของการสังคมสงเคราะห์มิใช่เป็นเรื่องใหม่สำหรับพระศาสนจักรแต่ประการใด ดังจะเห็นได้จากการให้การรักษาพยาบาล การให้การศึกษา การจัดตั้งสถานเลี้ยงคนอนาถาและคนชราของธรรมทูตในยุคต้น ๆ และโดยเฉพาะในคริสตศตวรรษที่ 20 นั้น พวกคาทอลิกในทวีปยุโรปได้มีการรวม

ตัวกันของผู้ที่มีความสนใจหรืออุดมการณ์เดียวกันจัดตั้งเป็นสมาคมเพื่อช่วยเหลือกันเองในกลุ่มของตน ซึ่งพระศาสนจักรเองก็ให้การสนับสนุนต่อแนวทางดังกล่าวนี้อย่างเต็มที่ แนวความคิดนี้ได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยในเวลาต่อมา ได้มีการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ในรูปองค์การหรือสมาคมขึ้นในประเทศไทยก่อนที่สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยจะตกลงจัดตั้งองค์กรทำงานด้านนี้เสียอีก

สมาคมนักบุญวินเซนเดอปอลเป็นหน่วยงานสังคมสงเคราะห์หน่วยงานหนึ่งที่กล่าวข้างต้น โดยคุณพ่อ มอรีส โยลีได้เป็นผู้ชักนำเข้ามาหรือริเริ่มขึ้นในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2457 และได้ขออนุญาตทางราชการจัดตั้งสมาคมขึ้น เพื่อเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย โดยใช้ชื่อว่า "สมาคมนักบุญวินเซนเดอปอลแห่งประเทศไทย" เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2471 โดยมีวัตถุประสงค์ คือ เป็นสมาคมฆราวาสคาทอลิกแพร่ธรรมและเป็นองค์กรเมตตากิจ วัตถุประสงค์หลักเป็นการรับใช้คนยากจนโดยไม่จำกัดผิว เชื้อชาติ และศาสนา (สมาคมนักบุญวินเซนเดอปอลแห่งประเทศไทย. 2521 : 12)

เครดิตยูเนียนเป็นอีกสมาคมหนึ่งที่มีเข้ามาดำเนินการในประเทศไทย ผู้ชักนำเข้ามาคือ ธรรมทูตคณะเยซูอิต สมาคมดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ที่ไม่แตกต่างไปจากสมาคมวินเซนเดอปอลนัก แม้ว่าจะมีแนวทางและวิธีการทำงานที่ไม่เหมือนกัน เครดิตยูเนียนซึ่งเป็นสมาคมเกี่ยวกับการออมทรัพย์ได้รับการสนับสนุนจากสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยเป็นอย่างดี และมีส่วนเป็นอย่างมากในการปูพื้นฐานให้แก่ "คณะกรรมการสนับสนุนกิจการสังคมสงเคราะห์" ที่สภาดังกล่าวได้จัดตั้งขึ้นในเวลาต่อมา โดยสภาดังกล่าวได้ "...มีมติให้ยึดเอาการเผยแพร่ส่งเสริมและสนับสนุนงานเครดิตยูเนียนเป็นงานเอกเรื่อยมา..." (สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. 2518 : 8) แม้ว่าในเวลาต่อมาสภาพระสังฆราชแห่งประเทศไทยจัดแบ่งงานที่ไม่ได้อยู่ในความดูแลรับผิดชอบโดยตรงของสภาดังกล่าวแล้วก็ตาม แต่ในแต่ละสังฆมณฑลก็ยังถือว่า งานเครดิตยูเนียนยังคงเป็นส่วนหนึ่งของงานพัฒนาในสังฆมณฑลอยู่เช่นเดิม

ต่อมาในปี พ.ศ. 2501 ได้มีการจัดตั้งศูนย์กลางเทวาขึ้นเพื่อใช้เป็นศูนย์การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ในชุมชนแออัดห้วยขวาง และใช้งานเครดิตยูเนียนเข้าไปพัฒนาคนในชุมชนแออัดดังกล่าว ศูนย์กลางเทวาจึงนับเป็นศูนย์ประสานงานแห่งแรกที่ทำให้เครดิตยูเนียน และแนวความคิดพัฒนาสังคมเกิดเป็นจริงขึ้นมาและมีผลสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยศูนย์ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ที่จะช่วยเหลือประชาชนให้รู้จักช่วยตนเองตามแนวทางพัฒนาแบบใหม่ (สภา

คาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. 2518 : 7) และได้มีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์พัฒนา หรือเครดิตยูเนียนขึ้นเป็นผลสำเร็จเป็นแห่งแรกที่ศูนย์กลางเทวานี้ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2508 โดยใช้ชื่อว่า "เครดิตยูเนียนแห่งศูนย์กลางเทวา" (สมศักดิ์ ศรีมาโนชน์. 2523 : 26 - 27)

ในปี พ.ศ. 2501 สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยได้ประกาศจัดตั้งคณะกรรมการสังคมสงเคราะห์ขึ้น "...โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะรวบรวม ประสานงาน และส่งเสริมให้แต่ละชุมชนโดยเฉพาะคริสตชนให้มีบทบาทในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ..." (สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. ม.ป.ป.) โดยใช้ตึกศูนย์กลางเทวาเป็นสำนักงานชั่วคราว

ปีต่อมาสภาพระสังฆราชฯ เห็นว่าเพื่อให้งานพัฒนาสังคมมีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงได้ตั้งผู้แทนจากสังฆมณฑลต่าง ๆ มาร่วมในคณะกรรมการสังคมสงเคราะห์ และคณะกรรมการชุดนี้มีมติยึดเอาการเผยแพร่และส่งเสริมสนับสนุนงานเครดิตยูเนียนเป็นงานหลัก

จนถึงวันที่ 10 ธันวาคม 2513 คณะกรรมการสังคมสงเคราะห์ตกลงให้มีการจัดระบบคณะกรรมการเสียใหม่เปลี่ยนชื่อเป็น "สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา" และเชิญองค์การสมาคมและบุคคลต่าง ๆ ที่เป็นคาทอลิกและทำงานด้านสงเคราะห์และพัฒนาในประเทศไทยเข้ามาเป็นสมาชิกโดยให้มีสำนักปฏิบัติการของสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาชื่อ "ศูนย์สังคมพัฒนา"

ต่อจากนั้นเป็นต้นมา สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาจึงเริ่มบทบาทของตนอย่างจริงจังในฐานะของหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายจากสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย ให้ทำงานด้านการสงเคราะห์และพัฒนาในนามของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยได้แบ่งระบบงานทั้งหมดออกเป็น 4 ฝ่าย ซึ่งในแต่ละฝ่ายจะมีหน่วยงานย่อย ๆ ตามโครงการสร้างดังนี้คือ

1. กรรมการธิการฝ่ายสังคม (Office for Soicial Affairs)
2. กรรมการธิการฝ่ายอบรมศึกษา (Office for Formation and Education Affairs)
3. คณะกรรมการฝ่ายอภิบาล (Office for Pastoral Affairs)
4. กรรมาธิการฝ่ายสื่อสารและการสัมพันธ์ (Office for Relation and Communication Affarirs)

การจัดแบ่งงานทั้งหมดของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยออกเป็นฝ่ายนี้เพื่อทำให้ง่ายต่อการทำงานและประสานงาน อย่างไรก็ดี มีงานบางประเภทที่ธรรมชาติของงานนั้น ๆ มีปัญหาต่อการจัดให้เข้าอยู่ในฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดดังกล่าวข้างต้นอยู่มาก เช่น สภาเยาวชนคาทอลิกซึ่งถูกจัดอยู่ฝ่ายอบรมศึกษานั้น ในความเป็นจริงแล้วลักษณะกิจกรรมของสภาดังกล่าวมุ่งพัฒนาเยาวชนทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมให้แก่เยาวชนทั้งในและนอกโรงเรียน จึงต้องสังกัดหรือทำงานประสานกับฝ่ายอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะกรรมาธิการฝ่ายสังคม อย่างไรก็ดี การจัดแบ่งดังกล่าวอยู่ในขั้นทดลองใช้เท่านั้น "...ทั้งนี้มิได้หมายความว่าต่อไปจะแก้ไขไม่ได้..." (สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย. 2526)

สำหรับหน่วยงานที่สังกัดอยู่กับกรรมาธิการฝ่ายสังคมนั้นมีอยู่ 7 หน่วยงานด้วยกันคือ

1. สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการศึกษา
2. คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทย
3. คณะกรรมการอพยพย้ายถิ่น
4. สำนักงานคาทอลิกสงเคราะห์ผู้ประสบภัยและผู้ลี้ภัย
5. การท่องเที่ยว
6. การอภิบาลผู้เดินทางทางทะเล
7. คณะกรรมการเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัว

หน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่จะมีตั้งหน่วยงานระดับชาติและระดับสังฆมณฑล โดยหน่วยงานระดับชาติหรือสำนักเลขาธิการจะเป็นหน่วยงานที่ทำการประสานงานกับงานในสังฆมณฑลทั่วประเทศ และเป็นตัวแทนประสานงานและติดตามเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ โดยบุคลากรที่ปฏิบัติงานทั้งในระดับชาติและระดับสังฆมณฑล ส่วนใหญ่เป็นฆราวาสที่มีทั้งคาทอลิกและผู้ที่มิใช่คาทอลิก ซึ่งนับเป็นการตอบสนองนโยบายของสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง ที่สนับสนุนการระดมกำลังทุกฝ่ายให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคม

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะขอนำเสนอเฉพาะงานของหน่วยงานที่สังกัดกับกรรมาธิการฝ่ายสังคม ที่ทำงานในด้านที่เกี่ยวกับการช่วยเหลือผู้ยากไร้ ผู้ประสบภัย ตลอดจนการทำงานส่งเสริมชีวิตครอบครัว และงานที่เกี่ยวกับความยุติธรรมและสันติภาพในสังคมเท่านั้น นั่นคืองานของสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา สำนักงานคาทอลิกสงเคราะห์ผู้ประสบภัยและ

ผู้ลี้ภัย คณะกรรมการเพื่อส่งเสริมชีวิตครอบครัว และคณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทย

<u>สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา</u> เป็นหน่วยงานฝ่ายสังคมหน่วยงานแรกของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาทั้งในชุมชนคาทอลิก และในหมู่ผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ๆ อย่างเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป และได้ทำหน้าที่กระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกการพัฒนาในวงการคาทอลิกเสมอมา สภาดังกล่าวประกอบด้วยองค์การสมาชิกทั้งหมด 32 องค์การคือ ศูนย์สังคมพัฒนาระดับสังฆมณฑล 10 แห่ง และองค์การคาทอลิกที่ทำงานด้านการศึกษาการสงเคราะห์ และการพัฒนาซึ่งเป็นของคณะนักบวชต่าง ๆ อีก 22 องค์การ โดยมีสำนักเลขาธิการสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาเป็นหน่วยงานระดับชาติที่ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานขององค์การสมาชิกทั้ง 32 องค์การ ซึ่งมีคณะกรรมการบริหารชุดหนึ่งรับผิดชอบด้านนโยบายและการดำเนินงานทั้งหมด (สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. ม.ป.ป. : 1 - 10)

หลังจากที่สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาได้ตั้งสำนักงานปฏิบัติการคือศูนย์สังคมพัฒนาขึ้นในปี พ.ศ. 2513 ก็ได้เริ่มเผยแพร่แนวความคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาโดยมีกลุ่มบุคลากรของพระศาสนจักร คือ บรรดาพระสงฆ์ นักบวช สามเณร ครู และผู้นำคริสตชน เป็นกลุ่มเป้าหมาย และใน ปี พ.ศ. 2513 นั้นเอง สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาก็ได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การคารีตัส อินแตร์นาซีโอนาลิส ที่กรุงโรม และองค์การชิดเซ่ ที่กรุงบรัสเซล

ต่อมาในปี พ.ศ. 2516 สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาได้จัดให้มีการประชุมใหญ่เป็นครั้งแรก เพื่อรับรองธรรมนูญชั่วคราว พร้อมทั้งวางนโยบายและโครงการเร่งด่วนของสภาดังกล่าวด้วย โดยที่ประชุมได้วางนโยบายหลักสำหรับช่วง 5 ปี แรกของการทำงานคือ "การปลุกจิตสำนึกเรื่องการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ" งานในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเน้นการจัดสัมมนาพระสงฆ์และนักบวช เพื่อศึกษาความหมายของการพัฒนาคน และออกวารสารชื่อ "สังคมพัฒนา" เพื่อเผยแพร่แนวความคิดด้านการพัฒนาของพระศาสนจักร นอกจากนี้ยังได้วางโครงการเร่งด่วนคือ การให้การศึกษาอบรมในเรื่องการพัฒนาตามแนวคำสอนของพระวรสารอีกด้วย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2517 สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้ง "ศูนย์สังคมพัฒนา เขตมิสซัง" ตามโครงสร้างของพระศาสนจักรในประเทศไทย ซึ่งแบ่งการปกครองออกเป็น 10 เขตมิสซังหรือสังฆมณฑลทั่วประเทศ ตลอดจนการจัดทำงบประมาณ และต่อมาในปี พ.ศ. 2520 อันเป็นปีสุดท้ายของช่วงแรกของการทำงาน สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาก็เริ่มงานด้านอบรมผู้นำชนบท (สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. ม.ป.ป. : 1 - 2)

ชั่วระยะเวลา 5 ปี ช่วงที่ 2 สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนายังคงดำเนินนโยบายต่อเนื่องจากช่วงแรก คือ "การปลุกจิตสำนึก" และในปี พ.ศ. 2525 อันเป็นปีสุดท้ายของช่วงที 2 ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องได้เริ่มหันกลับมาทบทวนการทำงานตลอดระยะเวลาที่ผ่านไป 2 ช่วง เพื่อปรับปรุงองค์กรและความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ภายในองค์กรให้มีความคล่องตัวในการทำงานมากขึ้น โดยกระจายอำนาจการบริหารและการตัดสินใจ ไปสู่ทุกส่วนขององค์กร และได้เปลี่ยนชื่อสำนักงานสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาเป็นสำนักเลขาธิการสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา

ช่วงที่ 3 ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 - 2527 เป็นช่วงที่สภาคาทอลิกไทยเพื่อการพัฒนาได้มองเห็นคุณค่าต่าง ๆ และศักยภาพในการพัฒนาตนเองของประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ยากไร้ และเริ่มตระหนักว่าอาศัยแต่เพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการปลุกจิตสำนึกของประชาชนให้มองเห็นปัญหาของตนยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะช่วยให้ประชาชนพึ่งตนเองได้

ช่วงที่ 4 ตั้งแต่ พ.ศ. 2527 - 2534 เป็นช่วงทีมีการนำเอาประสบการณ์ต่าง ๆ มาสรุปและแบ่งปัน ซึ่งทำให้ตระหนักถึงความสำคัญของการร่วมกับประชาชนในการค้นหาส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ดีงามของประชาชน เพื่อเป็นพลังสร้างสรรค์ที่นำไปสู่การพึ่งตนเองในความหมายของการพึ่งพาอาศัยกันฉันพี่น้องของประชาชน และการตระหนักดังกล่าวนี้เองได้นำไปสู่นโยบาย 5 ปี "ช่วยเหลือเกื้อกูล" ในปี พ.ศ. 2530 (สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. ม.ป.ป. : 2 - 4)

ในระหว่างปี พ.ศ. 2535 - 2539 นี้ เป็นช่วงที่สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาเน้นเรื่อง "ชีวิตจิตในการพัฒนา" โดยมุ่งที่จะทำให้การพัฒนามีมิติทางด้านศาสนาหรือจิตวิญญาณ กล่าวคือ มุ่งที่จะนำคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนาเข้าไปช่วยงานพัฒนา แต่คุณค่าดังกล่าวมิได้หมายถึง คุณค่าที่มีอยู่ในคริสตศาสนาเท่านั้น หากแต่เป็นคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนาอื่น ๆ หรือวัฒนธรรมอื่น ๆ ด้วย แม้แต่คุณค่าที่มีอยู่ในความเชื่อเรื่องผี (animism) ของชาวเขา

ในการนี้บุคลากรของสภาดังกล่าวที่ออกไปสัมผัสกับประชาชนในชุมชนต่าง ๆ นั้นได้มุ่งที่จะส่งเสริมความเชื่อของประชาชนในการติดต่อสัมพันธ์กับ "สิ่งสูงสุด" ตามความเชื่อของประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ทั้งนี้ทั้งนั้น เพื่อให้มีมิติแห่งความศักดิ์สิทธิ์ในทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติ อันจะนำไปสู่การเคารพและการเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ หรือ "สิ่งสูงสุด" นั้น (นิชล เสี้ยวเส็ง : บทสัมภาษณ์. 2536)

ในการดำเนินงานพัฒนาช่วงแรก ๆของศูนย์สังคมพัฒนา สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนานั้น มักจะเริ่มต้นด้วยการสงเคราะห์ "แบบให้เปล่า" (กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2530 : 96) ต่อมาทางศูนย์ก็เริ่มตระหนักว่า การสงเคราะห์ในลักษณะดังกล่าวนั้นถึงจะสามารถช่วยให้คนจนแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ แต่ก็เป็นครั้งคราว และอาจทำให้ผู้ยากไร้คอยแต่งอมืองอเท้ารอความช่วยเหลือจากคนอื่น (กาญจนา แก้วเทพ. 2531 : 7) จึงได้มีการยกระดับวิธีการทำงานมาเป็นแบบ "กึ่งสงเคราะห์ กึ่งพัฒนา" และต่อมาก็มีการยกระดับวิธีการทำงานขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง เป็น "งานพัฒนาเต็มรูปแบบ" อย่างไรก็ดี งานพัฒนาเต็มรูปแบบเช่นว่านี้ยังคงเป็นงานพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อยกระดับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเช่นเดียวกับงานพัฒนาที่กล่าวมาข้างต้น กิจกรรมต่าง ๆ ของการพัฒนาเต็มรูปแบบนี้ที่เป็นที่รู้จักกันในหมู่คนทั่วไปก็ได้แก่ ธนาคารข้าว ธนาคารควาย ธนาคารปุ๋ย สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งงานพัฒนาเศรษฐกิจนี้ถึงแม้จะประสบผลสำเร็จระดับหนึ่ง แต่งานพัฒนาดังกล่าวก็มักจะต้องพบกับขีดจำกัด หลาย ๆ อย่าง หรือในบางกรณีอาจจะสร้างปัญหาใหม่หรือเกิดผลเสียในด้านอื่น ๆ กับชุมชน เช่น ธนาคารข้าวนั้นสามารถช่วยเหลือได้แต่ชาวบ้านที่มีพออยู่พอกินเท่านั้น แต่ไม่สามารถช่วยเหลือชาวบ้านที่หาเช้ากินค่ำได้ เพราะไม่มีข้าวที่จะนำมาลงเป็นหุ้นไว้ และโครงการพัฒนานั้น ๆ ยังอาจทำให้ชาวบ้านที่เป็นผู้นำโครงการบางคนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ เปลี่ยนจากคนดีที่มีความซื่อสัตย์สุจริตไปเป็นคนที่คดโกง เห็นแก่ตัว หรือขาดความยุติธรรมได้ นอกจากนั้นอายุของงานพัฒนานั้น ๆ มักจะไม่ค่อยยืนยาว ส่วนใหญ่แล้วเมื่อนักพัฒนาออกจากหมู่บ้าน โครงการพัฒนานั้น ๆ ก็มักจะล้มตามไปด้วย ด้วยเหตุนี้ศูนย์สังคมพัฒนาจึงมีการปรับเปลี่ยนปรัชญาการทำงานเสียใหม่ในเวลาต่อมา โดยพยายามที่หาคำตอบเสียใหม่ว่า "จะพัฒนาไปเพื่ออะไร ทำไมจึงต้องพัฒนา" ซึ่งแต่เดิมเคยเชื่อกันว่าการพัฒนานั้นดำเนินไปเพื่อให้ประชาชน "กินดี อยู่ดี" หรือมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่ความเชื่อดังกล่าวได้นำไปสู่การสูญเสียมิติบางด้านของชีวิตสังคม หรือชีวิตชุมชน เช่นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือความสามัคคีในชุมชนเป็นต้น ดังนั้น ปรัชญาการ

พัฒนาที่ปรับเปลี่ยนใหม่จึงมุ่งที่จะครอบคลุมให้ครบถ้วนทุกมิติ มิใช่เพียงแต่มุ่งพัฒนาเพื่อความ "กินดี อยู่ดี" ของประชาชนเท่านั้น แต่ยังต้องการ "คนที่ดี" และ "ชุมชนที่มีศีลธรรมอันดีงาม" ด้วย ซึ่งในการพัฒนาที่ยึดถือปรัชญาที่ปรับเปลี่ยนใหม่นี้ นักพัฒนาไม่มีความเชื่อแบบเดิม ๆ ที่ว่า "ชาวบ้านนั้นมีแต่ด้านที่เป็นปัญหาเท่านั้น ส่วนด้านที่เป็นวิธีแก้ปัญหาของชาวบ้านนั้นว่างเปล่า" แต่มีความเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยมในศักยภาพของประชาชนในอันที่จะสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยตัวเอง โดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านหรือคุณค่าอันดีงามที่มีอยู่แล้วในชุมชนนั้น ๆ เป็นรากฐานในการพัฒนา (กาญจนา แก้วเทพ. 2531 : 17 - 20)

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หลังจากที่ศูนย์สังคมพัฒนาได้ผ่านประสบการณ์ในการพัฒนาเป็นเวลานาน ก็ได้เริ่มตระหนักว่าการพัฒนาแบบเดิมที่นักพัฒนาเป็นผู้กำหนดโครงการและดำเนินการพัฒนาเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านให้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นนั้นไม่ได้ผล จึงหันมาใช้การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นการพัฒนาที่นักพัฒนาอาศัยคุณค่าอันดีงานในวัฒนธรรมชุมชนเป็นรากฐาน และร่วมกับประชาชนในชุมชนนั้น ๆส่งเสริมคุณค่าที่มีอยู่แล้วในชุมชนให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป มิใช่นำวัฒนธรรมตะวันตกหรือวัฒนธรรมเมืองของนักพัฒนาไปเผยแพร่หรือครอบงำชาวบ้านดังเช่นในอดีต ดังที่นักพัฒนาผู้หนึ่งของศูนย์สังคมพัฒนากล่าวว่า "...เป้าหมายอยู่ในวัฒนธรรมของหมู่บ้าน มิใช่วัฒนธรรมของเรา" (Surachet Vetchapitak. 1985 : 12)

ในการพัฒนาดังกล่าวนี้ ศูนย์สังคมพัฒนามิได้จำกัดขอบข่ายการพัฒนาอยู่เฉพาะแต่ในชุมชนคาทอลิกเท่านั้น แต่ยังไปดำเนินโครงการพัฒนาในชุมชนผู้นับถือศาสนาอื่น ๆ เช่น ชุมนุมชาวพุทธอีกด้วย ซึ่งปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาในชุมชนผู้ที่มิใช่คาทอลิก คือ ชาวบ้านมักจะมองการพัฒนาที่ดำเนินโดยศูนย์สังคมพัฒนาว่าเป็นการเผยแพร่ศาสนา ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากในอดีตนั้น ธรรมทูตได้มาเผยแพร่ศาสนาพร้อม ๆ กัน พยายามที่จะช่วยเหลือประชาชนผู้ยากไร้ด้วย จึงเข้าใจว่าโครงการพัฒนาที่ดำเนินโดยศูนย์ดังกล่าวนั้นก็คงมาในลักษณะเดียวกัน แม้แต่เจ้าหน้าที่ศูนย์บางคนที่เป็นชาวพุทธก็ถูกชาวบ้านเข้าใจว่าเป็นชาวคริสต์ที่แอบแฝงมาในรูปของชาวพุทธ (Surachet Vetchapitak. 1985 : 13 - 14) ซึ่งทางศูนย์ก็ได้พยายามที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของศูนย์ให้มีความรู้ความเข้าใจในพุทธศาสนามากขึ้น และในกรณีที่มีเจ้าหน้าที่ที่นับถือศาสนาพุทธก็ให้ส่งเจ้าหน้าที่ที่นับถือศาสนาพุทธไปทำงานที่นั่น (Vichit Nuntasuwan. 1985 : 61) ทางแก้ปัญหาอีก

ประการหนึ่งก็คือ การพยายามให้มีการเชื่อมโยงพิธีกรรมและเนื้อหาของพุทธศาสนาให้เข้ากับงานพัฒนา ดังเช่นที่หลวงพ่อนานได้นำชาวบ้านที่จังหวัดสุรินทร์จัด "ผ้าป่าข้าว" อย่างได้ผลดียิ่งและได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเป็นอย่างมาก ซึ่งผลที่ได้รับนอกจากจะทำให้การพัฒนานั้นประสบผลสำเร็จด้วยดีแล้ว เจ้าหน้าที่ของศูนย์ก็ยังได้รับความเชื่อถือจากชาวบ้านมากขึ้นด้วย (Vichit Nuntasuwan. 1986 : 63)

นอกจากจะใช้พิธีกรรมและเนื้อหาของพุทธศาสนาในการพัฒนาดังกล่าวแล้ว ในบางท้องที่เจ้าหน้าที่ของศูนย์สังคมพัฒนายังสนับสนุนให้มีการนำความเชื่อบางประการ เช่น ความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้านมาใช้ในงานพัฒนาด้วย ยกตัวอย่างเช่นมีการนำความเชื่อเรื่องผีฝายของชาวบ้านในภาคเหนือมาเสริมการพัฒนาให้ชาวบ้านมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้ชาวบ้านสามารถตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำได้อย่างเป็นปึกแผ่นและจัดสรรน้ำให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม ซึ่งความเชื่อในทำนองนี้ของชาวบ้านมักจะถูกนักพัฒนาหรือบุคคลภายนอก โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่มองว่าเป็นความงมงาย แต่อันที่จริงแล้วความเชื่อดังกล่าวอาจจะเป็นความเชื่อที่เป็น "วิทยาศาสตร์" เพราะได้รับการพิสูจน์มาหลายชั่วอายุคนแล้วว่าเป็นความเชื่อที่ช่วยทำให้ผู้คนในสังคมนั้น สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุขและมีชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติตลอดมาได้ ดังที่คุณพ่อนิพจน์ เทียนวิหาร ซึ่งเป็นพระสงฆ์นักพัฒนาของศูนย์สังคมพัฒนาผู้ซึ่งได้ทำคลุกคลีอยู่กับงานพัฒนา และได้เขียนหนังสือและบทความเกี่ยวกับการพัฒนาไว้มากโดยใช้นามปากกาว่า "บุญเทียน ทองประสาน" ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

> ...พฤติกรรมทางสังคมของชาวบ้านที่ปรากฏในพิธีกรรมต่าง ๆ นักพัฒนาควรจะเรียนรู้ให้ลึกซึ้งก่อนที่จะสรุปว่างมงายหรือไม่งมงาย เพราะชาวบ้านก็มีนักวิทยาศาสตร์ เป็นวิทยาศาสตร์สังคมของชาวบ้าน เป็นวิทยาศาสตร์ในแง่ของการตั้งข้อสงสัย มีการทดลองปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีก ก็พิสูจน์ว่าช่วยให้รอดพ้นได้ การปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำเล่าจึงกลายเป็นพิธีกรรมของชาวบ้านถือปฏิบัติกันมาในกลุ่มสังคมของเขาได้
>
> (นิพจน์ เทียนวิหาร. 2531 : 157)

ในปัจจุบันนี้มีนักพัฒนาเป็นจำนวนไม่น้อยที่ได้ตระหนักแล้วว่าการพัฒนาทางด้านวัตถุแต่อย่างเดียวไม่เป็นการเพียงพอและก่อให้เกิดปัญหามากมาย ดังนั้นจึงต้องพัฒนาทางด้านจิตใจหรือนำศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องในงานพัฒนาด้วย ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ คุณพ่อนิพจน์ เทียนวิหาร ได้กล่าวว่า

> ...เราต้องทำให้งานพัฒนามีมิติทางศาสนา มีมิติความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้งานพัฒนาชีวิตภายใน...เท่าที่ผ่านมาในอดีต ความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนาของโลกกำลังทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นแต่เรื่อง "ทางวัตถุ" เรื่องทางโลก เรื่องทางโลกียะ แล้วคราวนี้เกิดอะไรขึ้น โลกนี้กำลังจะตายอยู่แล้วกำลังเน่าเฟะไปทุกด้าน เพราะฉะนั้นงานพัฒนาต่อไปในอนาคตจะต้องทำให้โลกเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา...เราจะทำอย่างไรไม่ให้โลกแห่งวัตถุและโลกแห่งความศักดิ์สิทธิ์แยกขาดออกจากกัน
>
> (ศาสนธรรมในงานพัฒนา. 2532 : 87)

คุณพ่อนิพจน์กล่าวด้วยว่า คนรุ่นใหม่ใช่สิ่งของต่าง ๆ ในโลกนี้โดยปราศจากการเคารพ ไม่มีมิติศาสนาในวัตถุ ทำให้ตกเข้าไปสู่วัตถุนิยม บริโภคนิยม ล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่บันยะบันยังซึ่งตรงข้ามกับคนรุ่นก่อน ๆหรือคนในชนบทบางแห่งที่ยังยึดถือวัฒนธรรมประเพณีเดิม ที่ให้ความเคารพต่อสิ่งต่าง ๆ ด้วยความสำนึกรู้คุณธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น การทำงานทางศาสนาก็ดี การทำงานด้านวัตถุก็ดี การพัฒนาก็ดี ต้องหันกลับไปตั้งต้นที่ชาวบ้าน โดยเฉพาะในการทำงานทางศาสนานั้น เท่าที่ผ่าน ๆ มานักการศาสนามักจะตัดสินว่าชาวบ้านเป็นผู้มีหรือไม่มีศาสนาโดยเอาตัวเองเป็นตัวตั้ง คิดว่าตนเองมีเทวศาสตร์มีศาสนาอยู่ในตัว จึงคิดที่จะนำศาสนาไปหยิบยื่นให้ชาวบ้าน ซึ่งอันที่จริงแล้ว ศาสนามีอยู่แล้วในชาวบ้านโดยที่ชาวบ้านมีโลกทรรศน์ (World view) แบบของเขาเอง และภายในโลกทรรศน์นั้นมีศาสนาอยู่เป็นแก่นหลัก แต่ทว่าศาสนาที่มีอยู่แล้วในชีวิตเองชาวบ้านกำลังถูกทำลายไปทุกวัน "...เพราะแม้แต่เราเองเรายังไม่สำนึกถึงการมีอยู่นั้นเลย..." (ศาสนธรรมในการพัฒนา. 2532 : 80 - 88)

ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ถึงแม้จะเป็นเพียงทัศนะหนึ่งของพระสงฆ์คาทอลิกที่ทำงานให้ศูนย์สังคมพัฒนาของสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาเท่านั้นแต่ก็ได้สะท้อนถึงแนวทางใหม่ ๆ ในการทำงานพัฒนาสังคมไทยของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยได้มากกว่า

ได้เปลี่ยนจากการที่จะใช้งานพัฒนาหรืองานด้านเมตตากิจเพื่อทำให้ผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ๆ กลับใจหันมานับถือคริสตศาสนา มาเป็นการพัฒนาที่เป็นจุดหมายปลายทาง (End) ในตัวของมันเอง มิใช่เป็นเพียงมรรควิธี (Means) ที่จะทำให้คนเปลี่ยนศาสนาอีกต่อไป หรือไม่รู้สึกหยิ่งผยองว่าศาสนาของตนเป็นศาสนาที่เที่ยงแท้ ศาสนาอื่นความเชื่ออื่นเป็นสิ่งงมงาย ตรงกันข้ามกลับให้การยอมรับและเคารพในคุณค่าอันดีงามที่มีอยู่ในศาสนา หรือความเชื่อ ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีอื่น ๆ ที่แตกต่างไปจากตน และพยายามที่จะสนับสนุนส่งเสริมคุณค่าอันดีงามที่มีอยู่ในชุมชนมนุษย์ทุกศาสนา ทุกความเชื่อ หรือทุกวัฒนธรรมประเพณีให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ได้เปลี่ยนท่าทีที่เหนือกว่าไปสู่ท่าทีที่สุภาพถึงขนาดที่จะยอมรับได้ว่า "...เราต้องหันกลับมาวิจารณ์ตัวเราเอง ต้องกลับใจตัวเอง... (ศาสนาธรรมในการพัฒนา. 2532 : 87)

การที่สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยได้กำหนดนโยบาย "ช่วยเหลือเกื้อกูล" ในปี พ.ศ. 2530 ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็เนื่องมาจากการไตร่ตรองจากประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมาว่า "...ประชาชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลในทุกระดับโดยให้ความสำคัญต่อความเป็น "คน" ของกันและกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันนี้เป็นคุณค่าที่ดีงาม ซึ่งหมายรวมถึงการพึ่งพาอาศัยกันฉันพี่น้อง..." (สำนักเลขาธิการสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. 2530 : 9) และเห็นว่าแท้ที่จริงแล้วชาวบ้านก็มีกระบวนการพัฒนาตนเองอยู่ในตัวเองแล้ว ดังนั้นแทนที่นักพัฒนาจะไปสอนชาวบ้านหรือนำแนวความคิดของตนไปครอบงำชาวบ้าน สิ่งที่นักพัฒนาพึงกระทำก็คือ การไปเรียนรู้จากชาวบ้าน และศึกษาวิจัยปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้านหรือชุมนุมโดยให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้าร่วมโครงการศึกษาวิจัยนั้นด้วย ซึ่งจากประสบการณ์การทำงานและการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาพบว่า คุณค่าอันดีงามเช่นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันหรือความสมานสามัคคีของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นนั้น มีรากฐานอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีหรือความเชื่อทางศาสนาของประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ดังนั้นศูนย์สังคมพัฒนาซึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติการของสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนาจึงได้เปลี่ยนจุดเน้นจากการพัฒนาเศรษฐกิจหรือการกินดีอยู่ดีของชาวบ้าน มาเป็นการพัฒนาส่งเสริมคุณค่าสังคมที่ดีงามของประชาชนในชุมชนให้เป็นพลังสร้างสรรค์จรรโลงชุมชนให้เกิดความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและการพัฒนาไปในทางที่ถูกที่ควรต่อไปและในฐานะที่สภาดังกล่าวเป็นองค์กรคาทอลิกระดับชาติที่มีการติดต่อประสานงานกับองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ มากมายทั้งในและนอกประเทศ สภาดังกล่าวจึงมีความดำริที่จะให้มีการขยายหรือเผยแพร่แนวความคิดนี้ออกไปสู่วงกว้างต่อไป

ในระดับชาติและระดับนานาชาติ รวมถึงการที่จะปลุกจิตสำนึกของประชาชนในประเทศอุตสาหกรรมหรือประเทศโลกที่หนึ่ง ให้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองและสังคมไปในแนวทางที่ถูกที่ควร และเผยแพร่ข้อมูลความเป็นจริงของสังคมระดับกว้าง ให้ผู้ยากไร้ทั้งหลายรู้เท่ากันกลไกของโครงสร้างสังคมระดับกว้างที่มีความไม่เป็นธรรม หรือมีการกดขี่เอารัดเอาเปรียบพวกเขาเพื่อที่จะได้ร่วมกันแก้ไขโครงสร้างสังคมที่ไม่เป็นธรรมนั้นต่อไปด้วย (สำนักเลขาธิการสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. 2530 : 11) โดยในการนี้สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนามีวารสาร "สังคมพัฒนา" และหนังสือต่าง ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่หรือแลกเปลี่ยนแนวความคิดตลอดจนข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางดังกล่าว

สรุปแล้ว สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาได้ค่อย ๆ เรียนรู้จากประสบการณ์การพัฒนาของตนที่ผ่านมา และจากการแบ่งปันประสบการณ์การพัฒนากับหลาย ๆ ฝ่าย ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าวนั้นได้นำไปสู่ความพยายามที่จะพัฒนามนุษย์ทั้งครบ (Total Human Development) โดยเน้นหนักมิติทางศาสนา- วัฒนธรรม เพื่อให้ชุมชนที่มีการดำเนินโครงการพัฒนานั้นสามารถรักษาและเสริมสร้างคุณค่าที่ดีงาม เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระหว่างประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ให้เป็นพลังสร้างสรรค์จรรโลงชุมชนของตนให้มีความสงบสุขและเจริญก้าวหน้าไปในทางที่ถูกที่ควร และมีการนำสิ่งดังกล่าวไปเป็นเนื้อหาสำหรับการปลุกจิตสำนึกของประชาชนทั้งในและนอกประเทศ เพื่อจะได้เป็นแนวทางสร้างสรรค์สังคมตลอดจนมีการเผยแพร่แนวความคิดและข้อมูลข่าวสารที่จะช่วยเขาไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับนานาชาติ ให้มีความเป็นธรรมยิ่งขึ้นต่อไป

สำนักงานคาทอลิกสงเคราะห์ผู้ประสบภัยและผู้ลี้ภัย (Catholic Office for Emergency Relief and Refugees) หรือที่นิยมเรียกกันสั้น ๆ ว่า COERR (โคเออร์) เป็นหน่วยงานที่ให้การสงเคราะห์ผู้ประสบภัยทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนให้การสงเคราะห์บรรดาผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน และพม่า หน่วยงานดังกล่าวจัดตั้งขึ้นโดยสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2522 และในปลายปีต่อมา สภาพพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยก็ได้ลงมติมอบหมายงานเกี่ยวกับผู้ลี้ภัยทั้งหมดให้อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของ

COERR โดยที่ก่อนหน้านั้นก็ได้มีสังฆมณฑลที่ดำเนินงานด้านการช่วยเหลือผู้อพยพอยู่ก่อนแล้ว ถึง 6 สังฆมณฑล คือ อัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ อัครสังฆมณฑลท่าแร่ สังฆมณฑลจันทบุรี อุบลราชธานี อุดรธานี และเชียงใหม่ (สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. 2518 : 42 - 48)

ในปีแรกที่ COERR ได้รับการสถาปนาขึ้นมานั้น หน่วยงานดังกล่าวมีพระคาร์ดินัล มีชัย กิจบุญชู เป็นประธาน คุณพ่อบุญเลิศ ธาราฉัตร เป็นผู้อำนวยการบริหาร และมีเจ้าหน้าที่อยู่เพียง 3 ท่าน (Catholic Office for Emergency Relieves and Refuges. 1987 : 7) และยังขาดเงินที่จะนำไปช่วยเหลือผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนที่พากันหลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทยอยู่มาก นอกจากนี้ในระดับนานาชาติยังมีความตื่นตัวที่จะยื่นมือเข้ามาช่วยแก้ปัญหาผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนอยู่น้อยมาก ซึ่งปัญหาเรื่องนี้ทำให้ท่านประธานหน่วยงานดังกล่าวรู้สึกหนักใจมาก และได้กระตุ้นให้สภาพพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยส่งจดหมายไปยังองค์การกุศลต่าง ๆ ในต่างประเทศเพื่อชี้ให้เห็นความจริงเกี่ยวกับปัญหาผู้ลี้ภัย และเรียกร้องให้องค์การกุศลเหล่านั้นเข้ามาช่วยเหลือ นอกเหนือไปจากการที่สภาดังกล่าวได้ส่งจดหมายไปถึงสภาพระสังฆราชโลกเพื่อชี้แจงเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวมาก่อนหน้านี้แล้ว (รายงานการประชุมสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย. 2521) ซึ่งการรณรงค์ของสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย ดังกล่าวก็ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี และมีองค์การและผู้มีจิตศรัทธาในการสนับสนุนทั้งด้านการเงินและบุคลากรเพิ่มมากขึ้นและต่อมา COERR ยังได้รับเกียรติให้เป็นองค์การในอุปถัมภ์ของพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 อีกด้วย

ในระยะไม่กี่ปีต่อมา ต่างประเทศก็ได้ให้ความในใจต่อปัญหาผู้ลี้ภัยในประเทศไทยมากขึ้นกว่าเดิมมาก โดยเฉพาะเมื่อพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 ได้เสด็จไปปราศรัยที่สำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งองค์การสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2525 โดยที่ในระหว่างการปราศรัย พระองค์ได้ตรัสในตอนหนึ่งว่า ปัญหาผู้ลี้ภัยเป็น "บาดแผลที่น่าละอายแห่งยุคสมัยของเรา" และทรงเรียกร้องให้นานาชาติทั่วโลก รวมทั้งศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ทุกศาสนาร่วมมือกันด้วยความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเพื่อหาทางขจัดปัดเป่าปัญหาผู้ลี้ภัย ซึ่ง "...บางทีอาจจะเป็นโศกนาฏกรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาโศกนาฏกรรมทั้งหลายของมนุษย์ในยุคสมัยของเรา" (Refugees : A Challenge to Solidarity. 1993 : 7 - 14)

หลังจากนั้น ความช่วยเหลือทั้งทางด้านการเงิน และบุคลากรทั้งจากในประเทศและต่างประเทศก็หลั่งไหลเข้ามายังสำนักงาน COERR ทำให้สำนึกงานดังกล่าวสามารถให้ความ

ช่วยเหลือผู้ลี้ภัย ผู้ประสบภัยธรรมชาติ และชาวไทยผู้ยากไร้ ตลอดจนผู้ที่ได้รับผลกระทบต่อผู้ลี้ภัยได้คิดเป็นมูลค่าถึงปีละนับร้อยล้านบาท (บุญเลิศ ธาราฉัตร. 2536) โดยที่เงินที่ได้รับบริจาคมานั้นเป็นเงินที่ได้รับจากองค์การสหประชาชาติร้อยละ 20 ได้รับจากคาทอลิกและผู้ที่มิใช่คาทอลิกในต่างประเทศร้อยละ 78 และได้รับจากการบริจาคภายในประเทศร้อยละ 2 นอกจากความช่วยเหลือทางการเงินจะเพิ่มมากขึ้นแล้ว ยังมีอาสาสมัครจากต่างประเทศ 15 ชาติ มาร่วมทำงานกับพนักงาน COERR ทำให้ยอดจำนวนผู้ที่ทำงานกับหน่วยงานดังกล่าวเพิ่มจากสามคนขึ้นอีกเป็นสี่ร้อยกว่าคน (Catholic Office for Emergency Relieves and Refugees. 1987 : 7)

สำหรับวัตถุประสงค์ของ COERR นั้นก็คือการ ให้การช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ฉุกเฉินแก่ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของภัยพิบัติ ให้การช่วยเหลือ ผู้ลี้ภัย และให้การช่วยเหลือชาวไทยที่ได้รับผลกระทบตามหลักการแห่งมนุษยธรรม และเมตตาธรรม ตลอดจนความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคริสตชนโดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ ศาสนา เพศ หรือลัทธิการเมือง (Catholic Office for Emergency Relievs and Refugees. 1987 : 7)

การดำเนินงานของ COERR แบ่งได้เป็น 4 ประเภทหลักดังนี้คือ

1. การให้การบรรเทาทุกข์ผู้ประสบภัยธรรมชาติ อันได้แก่ อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย ความแห้งแล้ง และความหนาวเย็น

2. การให้ความช่วยเหลือผู้ลี้ภัยที่หลบหนีภัยคุกคามและความไม่สงบในประเทศเพื่อนบ้านมาอาศัยในศูนย์อพยพที่จัดตั้งขึ้นในประเทศไทยจำนวนกว่า 100,000 คน

3. การให้ความช่วยเหลือผู้พลัดถิ่นชาวกัมพูชา บริเวณชายแดนไทยกัมพูชา ตั้งแต่จังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ ปราจีนบุรี และตราด จำนวนกว่า 200,000 คน

4. การให้ความช่วยเหลือราษฎรไทยที่ยากจน ตลอดจนราษฎรไทยบริเวณชายแดนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากสถานการณ์ลี้ภัย จำนวนกว่า 80,000 คน และผลกระทบโดยอ้อม จำนวนกว่า 200,000 คน (60 ปี คุณพ่อบุญเลิศ ธารฉัตร. 2534 : 47)

สำหรับการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติจากภัยธรรมชาตินั้น COERR ได้ให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยดังกล่าวในและต่างประเทศ เช่น ให้ความช่วยเหลือผู้ที่ประสบภัยจากไฟไหม้บริเวณท่าเรือคลอเตย ช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากภูเขาไฟระเบิดในฟิลิปปินส์ ช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากพายุโซนร้อนในบังคลาเทศ ช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยในจีน (Catholic Office

for Emergency Relieves and Refugees. 1991 : 54 - 55) และช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากการเกิดแผ่นดินไหวในอิหร่าน (60 ปี คุณพ่อบุญเลิศ ธาราฉัตร. 2534 : 50)

การให้ความช่วยเหลือของ COERR นั้น มีทั้งการให้การช่วยเหลือในระยะสั้นและระยะยาว สำหรับการให้ความช่วยเหลือระยะสั้นนั้นก็ได้แก่การช่วยเหลือที่เป็นการให้ความช่วยเหลือทางด้านการเงินและสิ่งของ บริจาคช่วยผู้ประสบภัยหรือผู้ที่ประสบความเดือดร้อนเป็นการฉุกเฉิน แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการช่วยเหลือระยะยาวเสียมากกว่า เนื่องจาก COERR ยึดหลักการให้ความช่วยเหลือที่ว่า "ถ้าฉันให้ปลาแก่เธอ เธอจะกินมันหมดภายในวันเดียว แต่ถ้าหากฉันสอนเธอให้ตกปลา เธอจะกินได้ชั่วชีวิต" (Catholic Office for Emergency Relieves and Refugees. 1987 : 9) ดังนั้น หลังจากที่ COERR ได้ให้ความช่วยเหลือแบบฉุกเฉินในระยะแรก ๆ แล้ว ก็จะให้การศึกษาอบรมแก่ผู้รับความช่วยเหลือนั้นให้สามารถทำงานมีอาชีพเลี้ยงตัวได้ต่อไป

สำหรับการให้ความช่วยเหลือผู้ลี้ภัยโดยเฉพาะในระยะหลัง ๆ นั้น COERR ได้เน้นการให้การศึกษาอบรมแก่ผู้ลี้ภัยเป็นพิเศษ โดยที่แต่ละค่ายผู้อบรมจะมีโครงการด้านการให้การศึกษาอบรมมากมาย เช่น การให้การศึกษาระดับประถมศึกษาแก่เด็ก ๆ โครงการการศึกษาผู้ใหญ่ โครงการสอนภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส โครงการฝึกหัดครูประถมศึกษา ซึ่งจัดร่วมกับสำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งองค์การสหประชาชาติและวิทยาลัยครูในประเทศ ตลอดจนโครงการฝึกอบรมอาชีพต่าง ๆ เช่น ช่างเชื่อม ช่างเย็บหนัง ช่างไม้ ช่างซ่อมมอเตอร์ไซค์และจักรยาน ช่างตัดเสื้อผ้าสตรีและบุรุษ ช่างไฟฟ้า ช่างยนต์ ช่างก่อสร้าง พนักงานพิมพ์ดีด ช่างพิมพ์ระบบออฟเซ็ท และผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (Catholic Office for Emergency Relieves and Refugees. 1985, 1987, 1991 และ 1992)

นอกจากจะให้การศึกษาอบรมแก่ผู้ลี้ภัยแล้ว COERR ก็ยังให้บริการการช่วยเหลือแก่ผู้ลี้ภัยในค่ายผู้อพยพต่าง ๆ เกือบยี่สิบแห่งทั่วประเทศอีกมากมายทั้งในเรื่องของทางด้านสุขภาพ สังคม และวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งโรงพยาบาลหรือหน่วยบริการทางการแพทย์ สถานเลี้ยงเด็กกำพร้า สถานสงเคราะห์คนชรา ศูนย์คนโรคเรื้อน สถานฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ หน่วยเตรียมจัดส่งผู้ลี้ภัยไปตั้งหลักแหล่งใหม่ในประเทศที่สาม การให้คำปรึกษาทั่ว ๆไป การพัฒนาชุมชน การให้คำปรึกษาด้านสุขภาพจิต การเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดพิมพ์วารสารการบำบัดรักษาผู้ติดสุรา การฝึกงานด้านสังคม จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรม

และการจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมของผู้อพยพตลอดจนการจัดการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น

สำหรับราษฎรไทยผู้ยากไร้ที่อาศัยอยู่บริเวณชายแดนและจังหวัดใกล้เคียงนั้น COERR ได้ให้การช่วยเหลือด้านการจัดการฝึกอบรมวิชาชีพต่าง ๆ ให้ราษฎรเหล่านั้น และหลังจากที่ฝึกอบรมอาชีพให้แล้วยังพยายามที่จะให้ชาวบ้านรวมกลุ่มอาชีพกันขึ้นมา เช่น กลุ่มทอผ้าที่ให้ผู้ที่ประสงค์เข้าเป็นสมาชิกซื้อหุ้น และมีการแบ่งรายได้ให้สมาชิกตามปริมาณผลผลิตและแบ่งผลกำไรตามสัดส่วนของการถือหุ้น นอกจากนี้ยังมีการนำผลกำไรส่วนหนึ่งไปมอบให้เป็นงบพัฒนาหมู่บ้านอีกด้วย Catholic Office for Emergency Relieves and Refugees. 1992 : 80 - 81)

นอกจากนี้ COERR ยังได้ให้ความช่วยเหลือด้านสาธารณสุขแก่ราษฎรที่อาศัยอยู่บริเวณชายแดน ด้วยการจัดส่งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ออกไปให้การรักษาพยาบาลรวมทั้งการผ่าตัดโดยไม่คิดมูลค่า และจัดดำเนินโครงการสาธารณสุขต่าง ๆ เช่น โครงการป้องกันโรคติดต่อ โครงการจัดสร้างส้วมที่ถูกสุขลักษณะในหมู่บ้าน ตลอดจนช่วยเหลือชาวบ้านที่ไม่มีเงินส่งเสียลูกหลานของตนไปเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนด้วยการให้ทุนการศึกษา รวมทั้งจัดโครงการอาหารกลางวันให้โรงเรียนต่าง ๆ ตามบริเวณชายแดน และดำเนินโครงการพัฒนาอื่น ๆ เช่น การส่งเสริมการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในหมู่บ้านชายแดนอีกด้วย (60 ปี คุณพ่อบุญเลิศ ธาราฉัตร. 2534 ; Catholic Office for Emergency Relieves and Refugees. 1985, 1992)

นอกจาก COERR จะได้ให้การช่วยเหลือผู้ลี้ภัย ผู้ประสบภัย หรือราษฎรที่ยากไร้ตามบริเวณชายแดนและพื้นที่ใกล้เคียงดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว หน่วยงานดังกล่าวยังได้ให้การช่วยเหลือสังคมไทยทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดในรูปแบบอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น การจัดภคินีไปให้การอบรมจริยธรรมตามสถานศึกษาบางแห่งเป็นต้น (Catholic Office for Emergency Relieves and Refugees. 1987 : 38 - 39) นอกจากนี้ยังได้ให้ความช่วยเหลือด้านอาหาร การสุขาภิบาล แก่ผู้เข้าเมืองโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายที่ถูกกักตัวอยู่ที่แผนกควบคุมผู้ต้องกัก กองตรวจคนเข้าเมือง ซอยสวนพลู กรุงเทพฯ อีกด้วย (60 ปี คุณพ่อบุญเลิศ ธาราฉัตร. 2534 : 57)

ในปัจจุบันนี้ ผู้ลี้ภัยจากประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน ก็ได้อพยพกลับประเทศของตนหมดแล้ว แต่ COERR ยังไม่สิ้นสุดภารกิจของตน กล่าวคือยังต้องให้การช่วยเหลือผู้ลี้ภัยจากพม่า ซึ่งมีทั้งนักศึกษาพม่า และราษฎรชาวกะเหรี่ยง และมอญ ตลอดจนการให้การ

สงเคราะห์ผู้ประสบภัยและให้การช่วยเหลือราษฎร์ผู้ยากไร้ต่อไปเช่นเดิม นอกจากนี้ COERR ยังได้ขยายสาขาไปตั้งสำนักงานในกรุงพนญเปญ และเข้าไปดำเนินโครงการช่วยเหลือต่าง ๆ ในประเทศกัมพูชาโดยการเรียกร้องของประชาชนชาวกัมพูชาเอง และการร้องขอขององค์การคารีตัส แคมบอดจ์ (Caritas Cambodge) โดยมุ่งเข้าไปทำงานในที่จังหวัดต่าง ๆ ทางภาคตะวันตกของกัมพูชาในพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาน้อยที่สุด โดยเฉพาะในอำเภอศรีโสภณ จังหวัดบันเตย เมียนเจย ซึ่งมีประชากรประมาณ 425,650 คน โดยที่ขณะนี้หน่วยงานดังกล่าวกำลังเตรียมการสร้างโรงเรียนอาชีวศึกษา วิทยาลัยเทคนิคสำหรับคนพิการ ศูนย์ดูแลคนชรา และการดำเนินโครงการด้านเกษตรกรรมต่าง ๆ ตลอดจนจะให้การสนับสนุนในด้านการศึกษาทั่ว ๆ ไป ของประชาชนกัมพูชาเท่าที่โอกาสอำนวย นอกจากนี้ ยังมีการรณรงค์ให้ความรู้เรื่องโรคเอดส์ที่กำลังเป็นปัญหาที่น่าพรึงกลัวที่สุดประการหนึ่งของชาวกัมพูชาขณะนี้อีกด้วย (Catholic Office for Emergency Relieves and Refugees. 1992 : 5 - 66)

ในปี พ.ศ. 2536 นี้ COERR มีโครงการที่ได้รับการรับรองจากรัฐบาลกัมพูชา 4 โครงการใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ โครงการแรกเป็นโครงการเกษตรพัฒนาชุมชน อยู่ห่างจากอำเภอตาพระยาเข้าไปในประเทศกัมพูชาประมาณ 20 กิโลเมตร ประชาชนจากค่ายผู้ลี้ภัยในประเทศไทยได้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นั่นราวสี่หมื่นคน COERR ได้เข้าไปช่วยคนเหล่านั้นในด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะได้จัดหาเครื่องมืออุปกรณ์การเกษตรให้ และคาดว่าภายใน 3 ปี ประชาชนเหล่านั้นจะช่วยตัวเองได้ โครงการที่สองเป็นโครงการบ้านพักคนชราที่ไร้ญาติขาดมิตรและเจ็บป่วย บ้านพักคนชราดังกล่าวตั้งอยู่ในบริเวณชานเมืองศรีโสภณ ส่วนโครงการที่สาม และโครงการที่สี่นั้นเป็นโครงการโรงเรียนฝึกอาชีพ ทั้งสำหรับคนพิการและคนทั่วไป แห่งหนึ่งอยู่ที่ศรีโสภณ และอีกแห่งหนึ่งอยู่ที่เสียมราช (ชลอ วรรณประทีป. 2536 : 32)

สำหรับแรงจูงใจในการทำงาน COERR ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้นั้น คุณพ่อบุญเลิศ ธาราฉัตร ผู้อำนวยการบริหารของหน่วยงานดังกล่าวได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า สรุปได้ด้วยคำ ๆ เดียวคือ *รัก* ตามจิตตารมณ์แห่งพระวรสารที่สอนให้คริสตชนมีความรักต่อพระผู้เป็นเจ้าด้วย สิ้นสุดจิตใจและรักเพื่อมนุษย์เหมือนหนึ่งรักตนเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คริสตชนที่รักพระผู้เป็นเจ้าจริง ก็จะต้องรักสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงรักคือเพื่อนมนุษย์ตนด้วย "ถ้าผู้ใดกล่าวว่า ข้าพเจ้ารักพระเป็นเจ้า และเขาก็ยังเกลียดชังพี่น้องของตนอยู่ ผู้นั้นก็พูดเท็จ เหตุด้วยผู้ที่ไม่รักพี่น้องที่มองเห็นได้ เขาจะรักพระเป็นเจ้าที่มองไม่เห็นได้อย่างไร (1 ยน : 20 - 21)

ดังนั้น "...ผู้ที่รักพระเป็นเจ้า ก็ให้รักพี่น้องของตนด้วย..." (1 ยน 4 : 21) ซึ่งคำว่าเพื่อนมนุษย์หรือพี่น้องนี้มิได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะญาติมิตรหรือผู้ที่ดีกับเราเท่านั้น หากแต่ยังกินความรวมไปถึงมนุษย์ทุกชาติ ศาสนา ลัทธิการเมือง และแม้กระทั่งผู้ที่เป็นศัตรูกับคริสตชน ซึ่งก็เป็นผู้ที่พระเป็นเจ้าทรงรักเช่นกัน ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้วว่า "...เราต้องรักเพื่อนพี่น้อง เพราะเขาเป็นบุตรพระเจ้าเช่นเดียวกับเรา และเรารักเขา เพราะพระเจ้าทรงรักเขา..."(สมกิจ นันทวิสุทธิ์. 2533 : 44) ด้วยเหตุนี้ตราของ COERR จึงมีคำว่า "God loves you & I serve you" ซึ่งมีความหมายว่า "พระเจ้าทรงรักท่านและฉันจึงรับใช้ท่าน" บรรจุอยู่ในตราประจำหน่วยงานนั้นด้วย (บุญเลิศ ธาราฉัตร. บทสัมภาษณ์. 2536)

และการที่เจ้าหน้าที่ของ COERR ได้ทำงานรับใช้เพื่อนมนุษย์ที่ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนอย่างแสนสาหัสด้วยความรักโดยไม่เลือกว่าเป็นคนชาติใดศาสนาใดนี้เอง ทำให้คนเหล่านี้ได้รับคำชมเชยจากบุคคลในวงการต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากพระราชวงศ์ไทย ดังพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ที่มีต่อเจ้าหน้าที่ของ COERR ที่ได้เข้าเฝ้าในโอกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพของพระองค์ท่านครั้งหนึ่งว่า

> ลูกสาวเล่าให้ฟังโอกาสที่ไปเยี่ยมผู้ลี้ภัยกลับมาว่า ไม่เข้าใจเลย ทำไมแม่ชีคาทอลิกเขาทำกันได้ ดูแลรักษา ป้อนข้าว ป้อนยา เช็ดสิ่งสกปรกผู้ลี้ภัย โดยไม่มีความรังเกียจเลย พี่น้องก็ไม่ใช่ คนไทยด้วยกันก็ไม่ใช่ ทำไมเขาถึงทำได้ เขาคงมีความเชื่อมั่นในศาสนาของเขามากนะถึงทำได้
>
> (ชลอ วรรณประทีป. 2536 : 31)

สรุปแล้ว ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา COERR หรือสำนักงานคาทอลิกสงเคราะห์ผู้ประสบภัยของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยได้ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานในกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ของตนอย่างดียิ่ง ด้วยเหตุนี้สำนักงาน COERR ได้เติบใหญ่ขึ้นมาเป็นลำดับ จากจำนวนพนักงานเพียง 3 ท่านเมื่อเริ่มก่อตั้งสำนักงาน จนกระทั่งปัจจุบันนี้ COERR มีพนักงานทั้งชาวไทย ชาวต่างประเทศ และบาทหลวงคาทอลิก จำนวนประมาณ 450 ท่าน สำนักงาน COERR ได้รับการยอมรับอย่างดีจากหน่วยราชการ องค์การระหว่างประเทศ องค์การศาสนาในต่างประเทศ ตลอดจนผู้มีจิตศรัทธาทั้งในและต่างประเทศ จนได้รับรางวัลสันติภาพสากลจอห์นที่ 23 จากสมเด็จพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2

เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2529 นับเป็นองค์การไทยองค์การแรก และเป็นลำดับที่ 4 ของโลกที่ได้รับรางวัลอันทรงเกียรตินี้ ซึ่งทั้งนี้ทั้งนั้นความสำเร็จและเกียรติที่ได้รับนี้ก็เพราะ COERR ได้รับความร่วมมือและน้ำใจดีทุกทุก ๆ ฝ่าย ทั้งในและนอกประเทศ โดยเฉพาะนโยบายด้านมนุษยธรรมที่เปิดกว้างของรัฐบาลไทยได้เอื้ออำนวยให้ COERR สามารถเข้าถึงผู้ลี้ภัย และให้การช่วยเหลือตามกำลังความสามารถของตนอย่างดีที่สุด (Catholic Office for Emergency Relieves and Refugees. 1985 : 3 ; 60 ปี คุณพ่อบุญเลิศ ธาราฉัตร. 2534 : 42)

<u>คณะกรรมการเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัว</u> เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในด้านการพัฒนาส่งเสริมชีวิตครอบครัวในหมู่ชาวคาทอลิกตลอดจนสังคมไทยทั่ว ๆ ไป ซึ่งเกี่ยวกับการส่งเสริมชีวิตครอบครัวนี้พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษเสมอมา ทั้งนี้ก็เนื่องจากเหตุผลที่ว่า ครอบครัวเป็นพื้นฐานของชีวิตสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การแก้ไขปัญหาสังคมจะต้องเริ่มต้นในครอบครัวก่อนใดอื่น ด้วยเหตุนี้พระศาสนจักรคาทอลิกไทยจึงได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปประชุมสัมมนาหรือรับการอบรมเกี่ยวกับการส่งเสริมชีวิตครอบครัวทั้งในและต่างประเทศอยู่เป็นนิตย์ และต่อมาในปี พ.ศ. 2516 ก็ได้มีการเสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาคณะหนึ่งเพื่อส่งเสริมให้มีการวางแผนครอบครัวที่คำนึงถึงศีลธรรม เหตุผลทางเศรษฐกิจสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ตลอดจนมีการควบคุมตัวเองและความรับผิดชอบ (คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัว. 2522 : 2)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการจัดประชุมสัมมนาเรื่องชีวิตครอบครัวขึ้นที่สวางคนิวาส จังหวัดสมุทรปราการ โดยได้รับความร่วมมือทางด้านวิชาการจากพระสงฆ์ นักบวช แพทย์ และเจ้าหน้าที่รัฐบาลที่ทำงานในด้านเกี่ยวกับประชากร ซึ่งในระหว่างการสัมมนาดังกล่าวผู้แทนของสังฆมณฑลต่าง ๆ มีความเห็นร่วมกันว่า การพัฒนาส่งเสริมชีวิตครอบครัวเป็นเรื่องรีบด่วน และแต่ละสังฆมณฑลควรจะมีแผนงานของคนในเรื่องนี้ด้วย (สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. 2518 : 28)

หลังจากนั้นก็ได้เริ่มมีการจัดงานด้านนี้อย่างจริงจัง ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 ได้มีการจัดการฝึกอบรมผู้นำส่งเสริมชีวิตครอบครัวขึ้นเป็นรุ่นแรก และในปีต่อมาก็ได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการอำนวยการขึ้นเพื่อรับผิดชอบดูแลด้านการส่งเสริมชีวิตครอบครัวโดยตรง โดยมีสำนักเลขาธิการของคณะกรรมการดังกล่าวเป็นสำนักงานระดับชาติ ทำหน้าที่ประสานงานกับบรรดาผู้รับผิดชอบงานส่งเสริมชีวิตครอบครัวทั้ง 10 สังฆมณฑล

งานที่สำคัญ ๆ ของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัวมีอยู่ 3 ด้านด้วยกันคือ

1. งานด้านอภิบาลครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานด้านการอบรม และการเผยแพร่ข่าวสาร ข้อมูลแก่พระสงฆ์ นักบวช และบุคคลทั่วไป

2. งานวางแผนครอบครัวด้วยวิธีธรรมชาติ

3. งานพัฒนาครอบครัว เป็นโครงการที่เน้นทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดจากความต้องการของชาวบ้าน หรือกลุ่มชาวบ้านที่รวมตัวกัน โดยทางสำนักเลขาธิการและศูนย์ส่งเสริมชีวิตครอบครัวของสังฆมณฑลคอยทำหน้าที่เป็นตัวกลางเพื่อประสานงานกับหน่วยงานหรือของความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่น ๆ ในแง่ของบุคลากร วิชาการ ตลอดจนงบประมาณสำหรับโครงการนั้น ๆ

สำหรับแนวทางการดำเนินงานในอนาคตนั้น คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัวจะให้ความสำคัญงานพัฒนามากขึ้น โดยเฉพาะในการสร้าง "กลุ่มครอบครัวชุมชน" ซึ่งมีหลักการว่า "กลุ่มครอบครัวของชาวบ้านจะต้องเป็นตัวหลักในการวางแผนดำเนินงาน และรับผลประโยชน์จากการพัฒนาของเราเอง จนสามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว" (คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัว. 2528 : 9) ซึ่งในการนี้จะต้องมีการปลุกจิตสำนึกและฟื้นฟูลักษณะครอบครัวไทยเพื่อให้พัฒนาตัวเองได้อย่างครบถ้วนทุกมิติทั้งในด้านจิตใจ เศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ คุณค่าเดิมในครอบครัวกำลังเปลี่ยนแปลงไปหรือกำลังถูกคุกคามจากแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของสังคมไทยที่มุ่งสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ความสัมพันธ์ในครอบครัวกำลังสูญเสียไป ดังนั้นจึงจะต้องมีการฟื้นฟูลักษณะครอบครัวไทย ที่มีความสัมพันธ์และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระหว่างสมาชิกในครอบครัวขึ้นมาเสียใหม่ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งความสัมพันธ์และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันนี้สามารถดึงมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาครอบครัวและชุมชนได้เป็นอย่างดี "โดยเริ่มจากสามีภรรยาในลักษณะเป็นคู่ ๆ ไป" (คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัว. 2529 : 1) แล้วกระจายไปสู่สมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว ตลอดจนครอบครัวอื่น ๆ ในชุมชนในที่สุด

จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวทางหรือนโยบายการทำงานของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัวก็มีลักษณะเดียวกับนโยบาย "การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน" หรือหลักการทำงานพัฒนา "แนววัฒนธรรม" ของสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา

นั้นเอง กล่าวคือ ต่างก็ยึดหลักการอันเดียวกันว่าการที่จะพัฒนาชุมชนหรือแก้ไขปัญหาสังคมนั้นจะต้องมีการ "กลับลำ" หันไปหาคุณค่าอันดีงามในสังคมแบบดั้งเดิมของไทยที่เป็นหลักยึดสังคมให้ดำรงอยู่อย่างเป็นปกติสุขและมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ซึ่งคุณค่าอันดีงามได้รับการสืบทอดมาในวัฒนธรรมประเพณีชุมชนมาเป็นเวลาช้านานแล้ว และในสภาพการณ์ของสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วนี้ คุณค่าเหล่านี้กำลังเสื่อมถอยลงไป พร้อมกันนั้นสังคมไทยทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงระดับประเทศก็มีปัญหาต่าง ๆ มากมาย จึงต้องมีการ "กลับลำ" หันไปหาคุณค่าอันดีงามที่มีอยู่ในวัฒนธรรมชุมชน โดยเริ่มต้นจากผู้เป็นบิดามารดาในครอบครัวก่อนและค่อย ๆ ขยายออกไปสู่สมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว ตลอดจนครอบครัวอื่น ๆ ในชุมชนดังกล่าว ซึ่งถ้ากระทำนี้ได้ สังคมไทยก็จะเป็นสังคมที่มีความปกติสุขและมีความสมานสามัคคีกัน ตลอดจนได้รับการพัฒนาไปในทุก ๆ ด้านได้

อย่างไรก็ตาม จุดเริ่มต้นของหน่วยงานทั้งสองนั้นไม่เหมือนกัน กล่าวคือ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัวมุ่งเน้นการเริ่มต้นงานของตนที่ครอบครัว ซึ่งเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในสังคมก่อน แล้วจึงค่อยขยายงานต่อไปจนถึงระดับชุมชน ในขณะที่สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาหรือศูนย์สังคมพัฒนาในแต่ละสังฆมณฑล ส่วนใหญ่แล้วจะไปเริ่มงานของตนในระดับชุมชนเลยทีเดียว แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า เมื่อถึงจุด ๆ หนึ่งแล้วงานของสองหน่วยงานนี้ก็จะมีเป้าหมายเดียวกันคือ การส่งเสริมคุณค่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเมื่อบรรลุจุดร่วมกันของการทำงานดังกล่าวแล้ว หน่วยงานทั้งสองก็จะร่วมมือประสานงานกันเพื่อเป็นเป้าหมายดังกล่าว (สุพรรณี บันเทิงสุข. บทสัมภาษณ์ : 2536)

นอกจากจะอบรมคู่สมรสแล้ว ทางคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัวยังได้ให้การอบรมแก่หนุ่มสาวที่ใกล้จะแต่งงาน ตลอดจนเยาวชนในเรื่องบทบาทหน้าที่ในครอบครัวอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีการส่งวิทยากรจากคณะกรรมการดังกล่าวไปให้การอบรมเพศศึกษาและชีวิตครอบครัว ทั้งในโรงเรียนและตามที่ต่าง ๆ โดยทั่วไป (สุพรรณี บันเทิงสุข. บทสัมภาษณ์ : 2536)

จะเห็นได้ว่า งานของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัวเป็นงานด้านการให้การศึกษาอบรมเป็นส่วนใหญ่ โดยที่ในบางกรณีสำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการดังกล่าวก็เป็นผู้ดำเนินการให้การศึกษาอบรมเกี่ยวกับเรื่องชีวิตครอบครัว แต่ในบางกรณี

สำนักเลขาธิการดังกล่าวก็ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานให้มีการให้การศึกษาอบรมเกี่ยวกับชีวิตครอบครัวขึ้นมาในที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยมิได้ลงมือกระทำเอง ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพื่อที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ในอันที่จะสร้างสรรค์จรรโลงให้ครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในสังคมมีความมั่นคงและสงบสุข โดยอาศัยคุณค่าแห่งความรักและความช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่มีอยู่ในวัฒนธรรมไทย เพื่อที่จะให้สังคมไทยโดยส่วนรวมมีความมั่นคงและสงบสุขบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทยในที่สุดด้วย

<u>คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทย</u> เป็นหน่วยงานที่สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย ได้ประกาศตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2520 โดยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. ส่งเสริมให้ศาสนิกชนมีความตื่นตัวสนใจในปัญหาความยุติธรรม และกรณีต่าง ๆ ที่ละเมิดสิทธิมนุษยชน
2. ศึกษาวิเคราะห์ถึงที่มาของปัญหาความอยุติธรรมต่าง ๆ อย่างถี่ถ้วน
3. เผยแพร่ข้อมูล และผลของการศึกษานั้นด้วยวิธีการต่าง ๆ ในหมู่ผู้ที่เกี่ยวข้องและสาธารณชนทั่วไปทั้งในและต่างประเทศ
4. ร่วมมือและประสานงานกับบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อมเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้นด้วยสันติวิธี

งานของคณะกรรมการดังกล่าวเน้นหนักไปทางด้านการศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความยุติธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ในสังคมไทย และเผยแพร่ให้ประชาชนได้รับรู้เพื่อจะได้เกิดความตื่นตัวในอันที่จะร่วมมือประสานงานกับบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นต่อไป

การศึกษาของวิเคราะห์หรือการศึกษาเพื่อหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความยุติธรรมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยของคณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทยมีลักษณะเป็นการศึกษา ซึ่งมีการติดตามผลการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เช่น การศึกษาผลกระทบการลงทุนของบรรษัทข้ามชาติในประเทศไทย ดังในกรณีของบริษัทโดลไทยแลนด์ ที่ได้มีการศึกษาผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและชาวไร่สับปะรดในบริเวณใกล้เคียงบริษัท การศึกษาปัญหาโรงงานขนาดเล็กในกรุงเทพฯ และการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อรายได้ สถานภาพแรงงาน สังคมและวัฒนธรรมในจังหวัดเชียงใหม่ ชลบุรี กรุงเทพฯ สงขลา และภูเก็ต และการศึกษา

ปัญหาของชาวไร่อ้อย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการศึกษารายกรณีอื่นๆ เช่น ข้อมูลแรงงานไทยในต่างประเทศ แรงงานเด็ก แรงงานสตรี ตลอดจนมีการแปลหนังสือ บทความ และเผยแพร่ผลการสัมมนาต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เป็นต้น

สำหรับการเผยแพร่ผลการศึกษาหรือข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับยุติธรรมในสังคมนั้น คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทยได้ใช้วารสาร "สังคมพัฒนา" และวารสาร "ผู้ไถ่" ตลอดจน "JP Newsletter" ซึ่งเป็นภาษาอังกฤษ และหนังสือประจำปี เป็นสื่อสำคัญในการเผยแพร่ดังกล่าว นอกจากนี้ ยังมีการจัดการสัมมนา นิทรรศการ และจัดพิมพ์เอกสารหรือสิ่งตีพิมพ์ในรูปแบบต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษารายกรณีต่าง ๆ อีกด้วย (คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทย. ม.ป.ป.)

คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทยทำงานโดยอาศัย แนวคิดด้านความยุติธรรมจาก 3 แหล่งด้วยกันคือ แนวคิดจากพระวรสารและคำสอนของพระศาสนจักร ซึ่งเน้นว่ากฎแห่งความยุติธรรมของพระเป็นเจ้านั้นตั้งอยู่บนกฎแห่งความรัก และเป็นภาระหน้าที่ของคริสตชนที่จะต้องสนใจและร่วมมือกันเสริมสร้างความยุติธรรมในโลกนี้ แนวคิดที่สองก็คือแนวคิดจากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งถือเป็นมาตรฐานสากลที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงมาตรฐานความยุติธรรมในท้องถิ่นให้สอดคล้องกันได้ ส่วนแนวคิดที่สามคือ แนวคิดด้านความยุติธรรมแบบพื้นบ้าน ซึ่งในปัจจุบันนี้คณะกรรมการดังกล่าวกำลังอยู่ในกระบวนการค้นหาและศึกษาแนวคิดความยุติธรรมชุมชนโดยอาศัยการทำงานร่วมกับศูนย์สังคมพัฒนาตามสังฆมณฑลต่าง ๆ ทั้งนี้ด้วยความคิดหวังที่จะได้พบความหมายของความยุติธรรม สิทธิ และสันติ ตลอดจนกลไกที่ชาวบ้านมีอยู่ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างยุติธรรมและมีสันติสุข กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนหรือวัฒนธรรมพื้นบ้านได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการทำงานของคณะกรรมการดังกล่าวด้วยเช่นเดียวกันกับสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (รู้จักกับหน่วยงานคณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทย. 2532 : 82 - 84)

การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับความอยุติธรรมนั้น ส่วนใหญ่แล้วคณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทยมิได้เป็นผู้ลงมือปฏิบัติงานโดยตรงเหมือนกับหน่วยงานอื่น ๆ ในกรรมมาธิการฝ่ายสังคมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่เป็นการพยายามกระตุ้นให้ประชาชนทั่วไปเกิดความตื่นตัวหรือตระหนักถึงปัญหาความอยุติธรรมต่าง ๆ ในสังคม เพื่อที่จะได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆเหล่านั้นโดยสันติวิธีต่อไป เพื่อให้เกิดความยุติธรรมและสันติขึ้นในสังคมไทยอย่างแท้จริง

ในปัจจุบันระยะสองสามปีที่ผ่านมานี้ คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทยได้ให้ความสนใจปัญหาชนกลุ่มน้อยโดยเฉพาะชาวเขามากขึ้น และได้มุ่งที่จะส่งเสริมสถานภาพหรือสิทธิในการเป็นพลเมืองไทยของคนเหล่านั้น โดยเฉพาะสิทธิที่จะครอบครองที่ดินที่พวกเขาอาศัยอยู่และทำมาหาเลี้ยงชีพ เพื่อให้พวกเขาช่วยกันรักษาป่าที่ส่วนใหญ่เป็นต้นน้ำลำธารทางภาคเหนือเอาไว้ โดยให้ความเคารพต่อภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียมประเพณีของพวกเขาและส่งเสริมให้พวกเขาสามารถดำรงรักษาเอกลักษณ์ของพวกเขาไว้ได้ต่อไป (ถาวร กัมพลกูล. บทสัมภาษณ์ : 2536) ซึ่งในเรื่องนี้ คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทยก็ได้ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ เพื่อที่จะได้บรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว และในระหว่างวันที่ 18 - 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2532 นี้ คณะกรรมการดังกล่าวและตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยหรือชนพื้นเมืองจาก 12 ประเทศในเอเชียก็ได้ไปเข้าร่วมการประชุม "พันธมิตรแห่งชนพื้นเมืองเอเชีย" (Asia Indigeneous People Pact) ที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยในระหว่างการประชุมดังกล่าวได้มีการนำเอาสถานการณ์ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ของชนเผ่าต่าง ๆ ในแต่ละประเทศมาพูดคุยแลกเปลี่ยนร่วมกันรับรู้และ ระดมความคิดเห็น และในที่สุดได้ร่วมกันร่างคำประกาศ "ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิชนพื้นเมืองในเอเชีย" ขึ้นเพื่อเรียกร้องให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้าไปแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยหรือชนพื้นเมืองด้วยเจตคติและแนวทางที่ถูกต้อง (ชนพื้นเมืองเอเชียกับความหวังต่อ "ปีชนพื้นเมืองโลก". 2536 : 1)

นอกจากนี้ในเดือนพฤศจิกายนของทุก ๆ ปี คณะกรรมการดังกล่าวจะทำการรณรงค์เกี่ยวกับวันสิทธิมนุษยชน โดยจัดทำแผ่นพับที่มีบทความหรือแนวทางสำหรับให้พระสงฆ์ใช้เทศน์ให้สัตบุรุษฟังในวันอาทิตย์ ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ ส่งไปตามวัดคาทอลิกทั่วประเทศ โดยกำหนดแนวทางเหมือนกันทั่วประเทศว่า ในแต่ละอาทิตย์จะให้มีการพูดถึงประเด็นอะไรบ้าง อย่างเช่น ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2536 นี้ ประเด็นหลักที่คณะกรรมการดังกล่าวกำหนดให้มีการนำไปพูดทั่วประเทศคือ ประเด็นที่เกี่ยวกับ "ชนพื้นเมืองโลก" ซึ่งเป็นประเด็นที่องค์การสหประชาชาติกำหนดให้เป็นหัวข้อรณรงค์ในวันสิทธิมนุษยชนในปี พ.ศ. 2536 นั่นเอง (ถาวร กัมพลกูล. บทสัมภาษณ์ : 2536)

อาจกล่าวได้ว่า งานของคณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทยเป็นงานที่มุ่งที่จะศึกษาปัญหาเกี่ยวกับความอยุติธรรมต่าง ๆในประเทศไทย ทั้งนี้เนื่องจากพระศาสนจักรได้ย้ำอยู่เสมอว่า "...สันติภาพจะมีไม่ได้ถ้ายังมีความอยุติธรรมในสังคม..." (บุญเลิศ ธาราฉัตร. 2534 : 12) เพื่อที่จะนำปัญหานั้นมาตีแผ่ให้สาธารณชนได้รับทราบปัญหา โดยการจัดพิมพ์หนังสือวารสาร หรือสื่อต่าง ๆ ออกเผยแพร่ ตลอดจนมีการให้การศึกษาทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการแก่ผู้ที่สนใจปัญหาความอยุติธรรมในสังคม รวมทั้งให้การศึกษาทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการแก่ผู้ที่สนใจปัญหาความอยุติธรรมในสังคมรวมทั้งให้การศึกษาอบรมบุคลากรของพระศาสนจักรให้สนใจปัญหาความอยุติธรรมในสังคมด้วยการจัดการอบรมสัมมนาเป็นครั้งคราวเพื่อที่จะให้มีความตื่นตัวในเรื่องนี้และจะได้ช่วยกันขจัดปัดเป่าให้ปัญหาเกี่ยวกับความอยุติธรรมต่าง ๆ ในประเทศไทยลดน้อยลงไป เพื่อที่จะได้มีสันติสุขอันแท้จริงขึ้นในสังคมไทย อันเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการทำงานพัฒนาทั้งมลของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยในที่สุด

สรุปแล้วก็คือ หลังจากที่สังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงเป็นต้นมา พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยก็ได้ดำเนินตามนโยบายใหม่ ๆ ของสังคายนาดังกล่าว ในอันที่จะเข้าไปมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมโดยผ่านองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อรับผิดชอบงานพัฒนาด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักรให้มากขึ้นกว่าเดิม โดยปราศจากการเลือกที่รักมักที่ชังหรือการรังเกียจเดียดฉันท์กันระหว่างศาสนา ทำงานพัฒนาสังคมโดยอาศัยจิตตารมณ์แห่งความรักตามคำสั่งสอนในพระวรสารและคำสอนต่าง ๆ ของพระศาสนจักร ตลอดจนอาศัยพื้นฐานทางวัฒนธรรมหรือคุณค่าที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งในการนี้ได้มีการส่งเสริมให้ฆราวาสมีบทบาทในงานด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักร โดยเฉพาะงานด้านการพัฒนาสังคมให้มากขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพื่อความเจริญก้าวหน้าความสงบสุข และความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติตลอดจนมนุษยชาติโดยส่วนรวมในที่สุด

บทส่งท้าย

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า งานเมตตาธรรมหรืองานด้านการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของการแพร่ธรรม ในสมัยก่อนคริสตชนมักจะอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนใน "ค่าย" หรือ "ประชาคม" คริสตชน กิจการก่อนคริสตชนมักจะอยู่แต่เฉพาะในแวดวงคริสตชนเป็นส่วนใหญ่ ผู้ที่ได้รับบริการด้านเมตตาธรรมหรือด้านการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรจึงมักจะเป็นพวกคริสตชนเอง หรือคนที่แสดงความสนใจหรือแสดงเจตจำนงที่จะนับถือคริสตศาสนาเป็นส่วนใหญ่เท่านั้น แต่ในยุคปัจจุบันโดยเฉพาะหลังสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 เป็นต้นมา งานด้านเมตตาธรรมหรืองานด้านการบริการสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยได้ขยายออกไปสู่สังคมในวงกว้างมากขึ้น โดยมิได้มุ่งที่จะใช้งานดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการที่จะทำให้คนไทยที่นับถือศาสนาอื่น ๆ หันมาสนใจนับถือคริสตศาสนาเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่มุ่งที่จะทำตัวเป็น "เชื้อแป้ง" ให้สังคม "ฟูขึ้น" (เทียบ มธ. 13 : 33, ลก. 13 : 20 - 21) หรือมีส่วนช่วยทำให้สังคมมนุษย์ในโลกยุคปัจจุบันดีขึ้นด้วยจิตตารมณ์แห่งความรักตามคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์ในพระวรสาร (ออกัสติน โมลิ่ง. 2530 : 34)

สังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ได้แบ่งการแพร่ธรรมออกเป็น 2 ประเภทคือ ประเภทแรกนั้นเป็น "การแพร่ธรรมภายในพระศาสนจักร" ซึ่งหมายถึงการ "...นำสาส์นและพระหรรษทานของพระคริสตเจ้ามาถึงมนุษย์..." เหตุที่เรียกการกระทำดังกล่าวว่าการแพร่ธรรมภายในพระศาสนจักรนั้นก็เพราะ "...เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและอำนาจเฉพาะของพระศาสนจักร" (ออกัสติน โมลิ่ง. 2530 : 34) ส่วนการแพร่ธรรมอีกประเภทหนึ่งนั้นก็คือ "การแพร่ธรรมในโลก" หมายถึง "...การทำให้การทางฝ่ายโลกดีขึ้นด้วยจิตตารมณ์แห่งพระวรสาร..." ซึ่งเป็น "...สนามพิเศษแห่งการแพร่ธรรมของฆราวาส..." (ออกัสติน โมลิ่ง. 2530 : 34) นั้นแยกออกได้เป็นสองประเภทคือ การแพร่ธรรมโดยการพัฒนาสังคม และการประกอบอาชีพของตนให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ทั้งหลาย แต่ "ที่แยกภารกิจของพระศาสนจักรออกเป็นสองสายดังนี้ มิได้หมายความว่า นักบวชจะแพร่ธรรมเฉพาะในพระศาสนจักรและฆราวาสเฉพาะในโลก แต่ที่จริง ทั้งนักบวชและฆราวาสควรจะสนใจการแพร่ธรรมทั้งสองอย่างแต่ฆราวาสอาจจะมีโอกาสที่จะแพร่ธรรมในโลกมากกว่า..." (ออกัสติน โมลิ่ง. 2530 : 34 - 35) ด้วยเหตุนี้ งานพัฒนาสังคมหรือการที่จะช่วยทำให้

สังคมดีขึ้นจึงเป็นงานที่ฆราวาสเข้าไปทำมากกว่านักบวช โดยเฉพาะตั้งแต่หลังสังคายนาวาติกันครั้งที่สองเป็นต้นมา

ในการดำเนินการดังกล่าวข้างต้นนั้น จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ความคิดและจิตใจ ต้องมีการกลับใจจากทั้งสองฝ่ายคือ พระสงฆ์และฆราวาส นอกจากนั้นจะต้องมีเสวนา (Dialogue) ระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาส มีการยอมรับซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะจากฝ่ายพระสงฆ์ มีการรับผิดชอบร่วมกัน พระสงฆ์ต้องรับรู้และสนับสนุนและความรับผิดชอบของฆราวาสในพระศาสนจักร ยินดีให้คำแนะนำอันชอบธรรม และไว้วางใจมอบหน้าที่ให้แก่ฆราวาสในการรับใช้พระศาสนจักร ให้อิสรภาพ ยิ่งกว่านั้นพระสงฆ์ต้องให้กำลังใจฆราวาสในอันที่จะริเริ่มงานด้วยตนเอง (ลอเรนซ์ เทียนชัย สมานจิต. 2530 : 47 - 48 ; อ้างอิงมาจากพระศาสนจักรในโลกยุคปัจจุบัน ข้อ 37. ม.ป.ป.) และต้องสำนึกเสมอว่าอำนาจในการปกครองและเป็นผู้นำสัตบุรุษของตนนั้นเป็น "อำนาจเพื่อรับใช้" ตามพระดำรัสของพระสันตะปาปาบอลที่ 6 (พเยาว์ มณีทรัพย์. 2530 : 52)

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า การแพร่ธรรมไม่ว่าจะเป็น "การแพร่ธรรมในพระศาสนจักร" หรือ "การแพร่ธรรมในโลก" นั้นจำเป็นที่จะต้องมีการกลับใจหรือการเปลี่ยนจิตสำนึกเสียใหม่

> ...โดยการเปลี่ยนและการฟื้นฟูแน่นแฟ้นและสิ้นเชิงของมนุษย์ทั้งหมด ...ฉะนั้น การกลับใจก็คือการกลับจากการเห็นแก่ตัวมาเป็นเห็นแก่เขา ความรักก็ต้องเกิดขึ้น รักแม้แต่ศัตรูเพราะต่างคนต่างเป็นบุตรของพระบิดาองค์เดียวกัน ความรักต่อพี่น้องก็ต้องชัดและมีแรงอยู่ในใจ ขนาดที่เราสามารถให้เขาก่อน อย่างน้อยเมื่อเราเห็นว่าตัวเองมีพอใช้ มีทุกสิ่งทุกอย่างตามที่อยากได้ แต่เห็นคนอื่นที่จนกว่าเรา "กินคนเดียวไม่มีความสุข" คือในขณะที่เรามีอาหารอยู่เต็มโต๊ะ แต่เรารู้ว่าเพื่อนบ้านของเรา หรือพี่น้องของเราที่อยู่ไกลกำลังอดอยากเราจะกินไม่ลง นี้เป็นความรักของคริสตชนที่ต้องเปลี่ยนจากการเห็นแก่ตัวมาเป็นเห็นแก่เขา...
>
> (ออกัสติน โมลิ่ง. 2532 : 35)

จึงกล่าวได้ว่า เนื้อแท้ของคริสตศาสนาคือความรัก (เกียงศักดิ์ โกวิทวาณิช. 2530 : 69) "...และความรักนี้เป็นบ่อเกิดและวิญญาณของการแพร่ธรรมขนาดที่ต้องบอกว่าคนที่ไม่แพร่ธรรมไม่มีความรัก และยังไม่เป็นคริสตชนอย่างแท้จริง..." (ออกัสติน โมลิ่ง. 2530 :

36) ซึ่งการแพร่ธรรมที่ว่านี้ก็หมายรวมไปถึงการช่วยทำให้สังคมพัฒนาขึ้น ดีขึ้นดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การแพร่ธรรมซึ่งรวมทั้งทำให้สังคมพัฒนาขึ้นดีขึ้นนั้นเป็นหน้าที่ของคริสตชนทุกคน ที่จะต้องทำไปด้วยความรัก ความไม่เห็นแก่ตัว หรือการเสียสละตนเพื่อผู้อื่น เช่นเดียวกับพระเยซูเจ้า ทรงเป็น "...บุคคลเพื่อผู้อื่น..." (จอห์น พาวเวลส์. 2526 : 103) และหน้าที่ดังกล่าวนี้ พระสงฆ์ซึ่งต้องใช้ชีวิตเพื่อประชากรของพระเป็นเจ้าซึ่งมิได้จำกัดเฉพาะคริสตชน แต่เพื่อมนุษย์ทั้งมวล และ "...ได้รับสมญาว่าเป็น พระคริสต์อีกองค์หนึ่ง..." (จอห์น พาวเวลส์. 2525 : 107 - 108) จะต้องตระหนักเป็นพิเศษและทำหน้าที่ดังกล่าวให้ดีที่สุดเท่าที่จะดีได้

ในโลกยุคปัจจุบันที่สังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น โครงสร้างสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมระดับชุมชน ระดับประเทศ หรือระดับโลกเต็มไปด้วยความไม่เป็นธรรม มีคนที่ถูกกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ คนที่ตกทุกข์ได้ยากมากมาย "...จึงเป็นหน้าที่ของคริสตชนที่จะต้องร่วมกันสร้างสรรค์สังคมที่เป็นธรรมนั้น อันจะเป็นการแก้ข้อกล่าวหาที่ว่า ศาสนาเป็นฝิ่นที่มอมเมาประชาชนให้หลับใหลอยู่กับการถูกกดขี่ต่าง ๆ ...การช่วย "วิญญาณ" อย่างเดียวไม่พอ แต่ยังต้องช่วย "สังคมมนุษย์" ...อีกด้วย" (จี โลโบ. 2519 : 2 - 12) และต้องช่วยเหลือสงเคราะห์ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยความรักและเคารพต่อเพื่อมนุษย์อย่างจริงใจโดยไม่มีการเสแสร้ง (รม. 12 : 8 - 9)

นอกจากนี้ ยังควรที่จะมีการปรับปรุงคำสอนของศาสนาหรือความเข้าใจของคริสตชนให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของโลกที่วิวัฒนาการไปอย่างไม่หยุดยั้งนี้ด้วย ในเรื่องนี้ คุณพ่อเตยาร์ด เดอ ชาร์แดง ซึ่งเป็นนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงของโลก ได้กล่าวไว้ว่า

> ...คริสตชนจะต้องปรับความเข้าใจเรื่องพระเจ้าให้เหมาะสมกับปรัชญาระบบใหม่ของมนุษยชาติ ...ธรรมชาติของพระเจ้าไม่เปลี่ยนแปลง แต่ความเข้าใจของมนุษย์เราเปลี่ยนแปลงได้ตามระบบปรัชญาที่นิยมกันในแต่ละยุคแต่ละสมัย ในปัจจุบันแนวความคิดของมนุษย์ไม่ยอมรับระบบปรัชญาแบบเก่าแล้ว ...พระเจ้าซึ่งศตวรรษของเราต้องการต้องมีลักษณะต่อไปนี้คือ 1. ต้องกว้างใหญ่ไพศาลและลึกลับอย่างเอกภพ 2. ต้องอยู่ใกล้ชิดเหมือนชีวิต 3. ผูกพันอยู่กับการตะเกียกตะกายของเราเหมือนมนุษยชาติ ...ถ้าคริสตชนยังขืนดื้อดึงเสนอพระคริสต์แบบ

เก่า ก็จะถูกโยนทิ้งตะกร้าเสียเปล่า ๆ ไม่มีใครสนใจ จำเป็นทีเดียวที่จะต้องเสนอพระผู้ไถ่ตามความสนใจของคนยุคใหม่ โดยไม่ให้ผิดแก่คำสอนของศาสนาด้วย

(กีรติ บุญเจือ. 2521 : 5 ; อ้างอิงมาจาก เตยาร์ด เดอ ชาร์แดง. ม.ป.ป.)

ในอดีตที่ผ่านมา พระศาสนจักรได้นำตัวเองเข้าไปผูกพันกับอำนาจทางการเมืองหรือสาละวนอยู่กับอำนาจการบริหารภายในของตนมากและยึดติดอยู่กับแนวความคิดแบบจารีตนิยมเกินไป จนดูเหมือนว่าจะอยู่ห่างเกินจากประชาชน อยู่ห่างไกลจากการต่อสู้ดิ้นรนของมนุษย์

...พระศาสนจักรก่อตั้งขึ้น แต่แล้วก็ตกลงไปในหลุมพรางของจารีตนิยมและอำนาจ พระศาสนจักรเองอุทิศพลังการเคลื่อนไหวช่วงแรกเริ่มให้กับการบริหารที่ซับซ้อนและความต้องการอำนาจ จากจุดนี้เองที่ ...อิทธิพลของพระศาสนจักรต่อสังคมดูจะนำไปสู่อันตราย...การใช้อำนาจของพระศาสนจักร...ทำลายความรักระหว่างฆราวาส และโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อคนจน

(เรอเน อุยก์ และไดซากุ อิเคคะ. 2531 : 385 - 386)

พระศาสนจักรในปัจจุบันก็ดูเหมือนจะตระหนักถึงความจริงข้อนี้ดี จึงได้ประกาศจุดยืนของตนในอันที่จะอยู่ข้างฝ่ายคนจนตลอดจนประเทศที่ยากจนทั้งหลายที่ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบทุกรูปแบบ ในระหว่างการปราศรัยกับคณะสงฆ์และนักบวชชายหญิงที่เมืองมอนเตวิเดโอ ประเทศอุรุกวัย เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2530 พระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 ได้ทรงเน้นอย่างหนักแน่นถึงเรื่องที่จะต้อง "เลือกเอาคนจนก่อน" ตามแบบฉบับของพระเยซูคริสต์ที่ทรงแพร่ธรรมแก่คนจนก่อน (ลก. 4 : 18) แต่การเลือกเอาคนจนก่อนนี้ก็มิได้หมายความว่า พระศาสนจักรจะเพิกเฉยต่อมนุษย์อื่น ๆ ก็หาไม่ เพียงแต่เป็น "การเลือกให้สิทธิพิเศษ" แก่คนจนเท่านั้น (การเลือกเอาคนจนก่อน. 2530 : 17) ซึ่งในการนี้พระศาสนจักรก็ตระหนักดีว่า

...ถ้าพระศาสนจักรจะต้องเป็นผู้ปกป้องโดยธรรมชาติต่อคนอ่อนแอ และคนยากจนจากผู้มีอำนาจของโลกแล้ว ก็ไม่ใช่การเข้ามีส่วนร่วมกับการเรียกร้องทางวัตถุ

> จนกระทั่งลืมว่าภาระหน้าที่อันถูกต้องของตนคือการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่หลงทาง โดยพาเพื่อนมนุษย์ไปสู่เส้นทางของความรักและการก้าวพ้นทางจิตใจ
>
> (เรอเน อุยก์ และไดซากุ อิเคคะ. 2531 : 389)

ดังนั้น สิ่งที่พระศาสนจักรมุ่งที่จะช่วยเปลี่ยนแปลงโลกมนุษย์ให้ดีขึ้นจึงมิใช่การเข้าไปต่อสู้เรียกร้องทางฝ่ายโลก แต่เป็นการเสนอให้ใช้จิตตารมณ์แห่งพระวรสารเพื่อนำไปสู่โลกใหม่ที่มีความรัก ความปรองดองสมานฉันท์ และความยุติธรรมมากขึ้นกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ

> โดยอาศัยข้อคำสอนในพระวรสาร พระศาสนจักรก็ให้แรงสนับสนุนแก่การต่อสู้เพื่อเสรีภาพซึ่งส่งผลต่องานพัฒนาให้ก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะว่าพระวรสารนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่หัวใจ การเปลี่ยนแปลงวิธีคิดแบบใหม่ พระวรสารส่งเสริมการยอมรับศักดิ์ศรีของมนุษย์แต่ละบุคคล สนับสนุนให้มีเอกภาพ ให้มีการเสียสละ อุทิศตนรับใช้ต่อเพื่อนพี่น้อง และให้โอกาสทุกคนมีบทบาทในแผนการของพรเป็นเจ้า คือช่วยกันสร้างอาณาจักรของพระองค์ ที่มีสันติภาพและความยุติธรรม ซึ่งเริ่มต้นขึ้นแล้วตั้งแต่ในชีวิตนี้ นี่คือโลกทัศน์ของพระคัมภีร์ "เป็นฟ้าใหม่และแผ่นดินใหม่" (อสย. 65 : 17 ; ปต. 3 : 13; วว. 21 : 1) นี่คือสิ่งเร้าและเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาการในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ...นี่คือเหตุผลว่าทำไม สองงานนี้จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด คืองานประกาศพระวรสารและงานพัฒนาประชาชาติ
>
> (ประกาศพระวรสารปี 2000. 2534 : 78)

พระศาสนจักรมิได้เพียงแต่พยายามที่จะทำให้ความยากจนทางด้านวัตถุโดยเฉพาะของประชาชนในโลกที่สามบรรเทาเบาบางลงไปด้วยการเสนอให้ใช้จิตตารมณ์ แห่งพระวรสารให้มีความรักและความยุติธรรมมากขึ้นในการแบ่งปันหรือจัดสรรทรัพยากรในสังคมมนุษย์ในทุกระดับเท่านั้น แต่ยังเข้าไปเกี่ยวข้องกับ

> ...ชีกโลกทางเหนือที่เป็นประกาศที่ค่อนข้องยากจนทางศีลธรรมและทางจิตใจ สาเหตุเนื่องจากมี "การพัฒนามากเกินไป" มีแนวคิดบางอย่างเกิดขึ้นในการพัฒนา

> แบบนี้ คือไม่ยอมให้ศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย แนวคิดนี่กำลังระบาดไปหลายแห่งในโลกทุกวันนี้มีพื้นฐานความคิดที่ว่า ถ้าจะได้เพิ่มทรัพยากรมากขึ้น ส่งเสริมเศรษฐกิจยิ่งขึ้นให้เทคโนโลยีเติบโตขึ้นแล้วก็จะเพียงพอสำหรับประชาชนที่จะพัฒนาขึ้นในระดับของความเป็นคน แต่ที่จริงการพัฒนาที่ไร้จิตวิญญาณย่อมไม่เพียงพอสำหรับมนุษยชาติ และความร่ำรวยจนเกินไปก็เป็นโทษพอ ๆ กับความยากจนเกินไป นี่คือรูปแบบของการพัฒนาที่ชาติทางซีกโลกเหนือได้สร้างขึ้น และบัดนี้ กำลังแผ่ขยายลงสู่ซีกโลกใต้ ในโลกแบบนี้ที่ความรู้สึกทางศาสนาพร้อมกับศักดิ์ศรีของความเป็นคนกำลังอยู่ในอันตราย เพราะกำลังจะถูกกลืนด้วยคลื่นแห่งลัทธิบริโภคนิยม...
>
> (ประกาศพระวรสารปี 2000 : 78)

สำหรับพระศาสนจักรในประเทศไทยนั้น ติสสา พลสุริยะ พระสงฆ์คาทอลิกชาวศรีลังกา ได้วิจารณ์ว่า ธรรมทูตหรือนักบวชต่าง ๆ มิได้รับการอบรมมาให้เข้าใจสังคม ตลอดจนประชาคมคาทอลิกในประเทศไทยก็ยังขาดความรู้ในสภาพเศรษฐกิจ และสังคมของไทยตลอดจนความเป็นไปต่าง ๆ ของโลก ขาดข้อมูล ขาดการวิเคราะห์อย่างจริงจัง จึงมักจะเห็นดีเห็นงามว่าโลกตะวันตกดี ไทยควรเดินตามอย่างตะวันตก คนไทยนี้ยังโง่เขลาเขาปัญญาเกียจคร้าน คนภายนอกต้องเข้ามาสอนและเห็นว่าศาสนาไม่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคมต้องเผยแพร่ศาสนาหรือมุ่งให้คนเป็นคนดีอย่างเดียวเท่านั้น การวิจารณ์ธรรมทูตตะวันตกในยุคก่อน ๆ ที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทยนั้นแสดงว่าไม่รู้คุณ พระศาสนจักรในประเทศไทยจึงขยายกว้างออกไปพร้อม ๆ กับได้มีมีส่วนในการเสริมสร้างอำนาจของชาติตะวันตกไปในตัวด้วย และรับใช้โครงสร้างอำนาจปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย เข้าข้างและช่วยเหลือสิ่งเสริมอภิสิทธิ์ชน มีชีวิตแบบอภิสิทธิ์ชนไม่ค่อยเหลียวแลคนจน สถาบันการศึกษาคาทอลิกต่าง ๆ ก็มุ่งที่จะส่งเสริมชนชั้นนำ ไม่ป้องกันแก้ไขการเอารัดเอาเปรียบของชนชั้นนำ พระสงฆ์และนักบวช เป็นจำนวนมากมีชีวิตที่หรูหรา ฟุ่มเฟือย มุ่งเข้าหาและคบค้ากับชนชั้นสูง บริษัทต่างชาติและอำนาจต่างชาติ ไม่แตะต้องโครงสร้างอันอยุติธรรมและไม่วิเคราะห์สังคมอย่างมีระบบ ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยมิได้อยู่ในฐานะอภิสิทธิ์ชนเท่านั้น แต่ยังเป็นอุปสรรคในการพัฒนา และการปลดปล่อยคนยากไร้ที่ถูกกดขี่อีกด้วย

ติสสา พลสุริยะได้เสนอแนวทางแก้ไขสำหรับพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ว่าพระศาสนจักรจะต้องกล้าประณามความอยุติธรรม ความยุติธรรมจะมีไม่ได้ถ้าไม่มีการปฏิรูปโครงสร้างสังคม การเปลี่ยนแปลงทางด้านกฎหมาย และเจ้าหน้าที่ ซึ่งสิ่งนี้จะเป็นไปได้ด้วยการกระทำทางการเมือง และมีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเดิม ๆ โดยเฉพาะแนวความคิดที่มุ่งเน้นความเจริญด้านวัตถุหรือความเจริญเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพของผู้คนในสังคมที่นำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบ ตลอดจนแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิธีการพัฒนาของทุนนิยมบุคคลทั้งครบและเป้าฯการพัฒนาที่เป็นประชาชน เพื่อประชาชน และโดยประชาชนอย่างแท้จริง ซึ่งจะทำเช่นนี้ได้ก็ต่อเมื่อพระสงฆ์และนักบวชต่าง ๆ ศึกษาเรียนรู้ความเป็นไปของสังคมในระดับต่าง ๆ ให้มากขึ้น สร้างความสำนึกของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมที่ถูกกดขี่ขูดรีดเอาเปรียบ และพร้อมที่จะเผชิญกับความเสี่ยงภัยในการสนับสนุนผู้ถูกกดขี่ นอกจากนี้จะต้องส่งเสริมให้ฆราวาสเข้าไปมีส่วนในการช่วยพัฒนาสังคมมากขึ้น ซึ่งในการนี้ อาจจะได้ด้วยการสร้างกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อทำและสะท้อนวิธีการใหม่ ๆ และถ้าหากทำเช่นว่านี้ได้แล้วไซร้ ศาสนาก็จะมี "ชีวิตชีวา" ขึ้นมาใหม่ อย่างแน่นอน (ติสสา พลสุริยะ. 2527)

นอกจากจะมีพระสงฆ์คาทอลิกชาวต่างประเทศวิจารณ์พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีพระสงฆ์และนักบวชตลอดจนคริสตชนชาวไทยวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของพระศาสนจักรอีกหลายต่อหลายท่าน เป็นต้นว่าพระสังฆราช บุญเลื่อน หมั้น-ทรัพย์ ประมุขของสังฆมณฑลอุบลราชธานี ผู้ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในวงการพัฒนาทั้งในและนอกประเทศมาแล้วมากมาย ตำแหน่งหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาครั้งหลังสุดของท่านก็คือเลขาธิการสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาและผู้อำนวยการศูนย์สังคมพัฒนาแห่งประเทศไทยท่านได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับความสนใจของพระสงฆ์และนักบวชในเรื่องสังคมโดยยกคำพูดของนายซุลลิกัล ซึ่งเป็นกรรมการผู้หนึ่งในคณะกรรมการเพื่อความยุติธรรมและสันติของประเทศอินเดียมากล่าวไว้ว่า

> บรรดาพระสงฆ์และนักบวชในเอเชียขาดความสนใจในเรื่องสังคมเอามาก ๆ พระสงฆ์หลายองค์ไม่เคยอ่าน ไม่เคยเรียนคำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักรที่มีเขียนไว้ในพระสมณสารและเอกสารอันเกี่ยวกับปัญหาสังคมเลย บรรดาพระสงฆ์เหล่านี้ถึงไม่เข้าใจ ว่าเขามีหน้าที่ต้องเปลี่ยนทัศนคติของตน ไม่รู้สึกว่าตนต้องสนใจรู้จักสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน และมักจะจำกัดวงการงานของตน แต่เฉพาะกับชาว

> คาทอลิกและคนที่มีหวังจะกลับใจได้ มัวแต่สนใจในเรื่องจารีตพิธีและการโปรดศีล ศักดิ์สิทธิ์ โดยอ้างว่าพระสงฆ์และนักบวชมีหน้าที่เช่นนี้เท่านั้น
>
> (บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. 2529 : 25 -26)

พระสังฆราช บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์ ได้เสนอให้พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย "สำรวจดูตนเองบ่อย ๆ " และ "...ถือเป็นภาระหน้าที่จะทำการพัฒนาสร้างสรรค์ความยุติธรรมและสันติ นำความเจริญก้าวหน้าครบครันและชีวิตที่สมบูรณ์มาสู่มนุษยชาติ..." (บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. 2529 : 36) ซึ่งในการนี้จะต้องไม่มีการกระทำแบบที่ว่า "ว่าแต่เขาอิเหนาเป็นเอง" โดยตระหนักว่า "...เราแต่ละคนนั้นแหละย่อมมีส่วนในความอยุติธรรมด้วยก่อนอื่น เราแต่ละคนต้อง "กลับตัวกลับใจเราเองเสียก่อน" ความสุภาพถ่อมตนเช่นนี้แหละทำให้การกระทำของเรายืดหยุ่นได้ ไม่มีทิฐิ ไม่มีการถือพวกถือพ้อง..." (บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. 2529 : 28)

สำหรับเรื่องการ "ไม่มีทิฐิ ไม่มีการถือพวกถือพ้อง" นั้นพระสังฆราชบุญเลื่อน หมั้นทรัพย์ กล่าวว่า คริสตชนจะต้องทำงานให้โลกเป็นหนึ่งเดียวกัน ให้มนุษย์มีความสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกันกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด กับเพื่อนบ้าน กับสังคม และกับธรรมชาติ โดยเน้นความกลมกลืนกันอย่างลึกซึ้งในทุกมิติ

> ...และความสัมพันธ์ซึ่งเป็นหนึ่งเดียวกันนี้เป็นคุณค่าที่มนุษย์ทุกชาติ ทุกภาษา ทุกศาสนา ยอมรับนับถือว่าเป็นคุณค่าสูงส่งและประเสริฐ คุณค่านี้ไม่ใช่พบอยู่ในเฉพาะพระศาสนจักรของเราเท่านั้น แต่ยังพบในที่อื่น ในชุมชนอื่น เพราะฉะนั้นพวกเราที่ทำงานเป็นองค์กรของพระศาสนจักรนี้ จะต้องเปิดใจให้กว้าง ต้องพร้อมที่จะรับรู้ถึงคุณค่าของพระอาณาจักรที่อยู่ในชุมชนอื่นของศาสนาอื่น ยอมเอามาพัฒนา ช่วยกันปกปักรักษา โดยอาศัยหลักแห่งข่าวดีของพระวรสาร ในการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างพระอาณาจักรนี้ เราต้องการชีวิตฝ่ายจิตที่เปิดตัวใจกว้าง และถ่อมตน ไม่ถือว่าเราเป็นฝ่ายถูกต้องหรือเป็นฝ่ายที่มีความจริงหมดทุกอย่าง แต่ทว่าฝ่ายอื่นเขาก็มีคุณค่าแห่งพระอาณาจักรอยู่ เราจึงมีหน้าที่ที่จะต้องไปค้นคว้า และเมื่อพบแล้วก็ควรทนุถนอมพัฒนาขึ้นตามหลักข่าวดีของ พระวรสาร และถ้าหาก

> คุณค่าเหล่านั้นกำลังจะถูกทำลายไป เราต้องช่วยกันปกปักรักษาไว้ นี่เป็นชีวิตฝ่ายจิตที่เราหมายถึงในการทำงานพัฒนา
>
> (บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. 2532 : 20 -21)

และด้วยเจตนารมณ์หรือแนวทางการทำงานพัฒนาดังกล่าวนี้เอง ที่สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาและศูนย์สังคมภายใต้การนำของพระสังฆราชบุญเลื่อน หมั้นทรัพย์ จึงเน้นการพัฒนาแนว "วัฒนธรรมชุมชน" ที่ "ช่วยกันปกป้องรักษาไว้" ซึ่งคุณค่าอันดีที่มีอยู่ในวัฒนธรรมชุมชนที่ "กำลังจะถูกทำลายไป" นี้ ซึ่งการทำงานตามแนวทางดังกล่าวนี้ "ไม่มีทิฐิ ไม่มีการถือพวกถือพ้อง" แต่รับรู้ถึงคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนาอื่น วัฒนธรรม แม้แต่ความเชื่อเรื่องผี (Amismism) ของชาวเขาหรือคนไทยในบางท้องที่ซึ่งเป็นความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่าเป็นผู้คุ้มครองรักษาธรรมชาติ ก็ได้รับการนำมาใช้พัฒนาและปกป้องรักษาไว้ดังกล่าวข้างต้น เพื่อส่งเสริมคุณค่าภายในของการพัฒนาโดยผู้ที่อยู่ในแวดวงพัฒนาของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยด้วย (นิพจน์ เทียนวิหาร. 2532 : 77 - 89)

ในปัจจุบัน พระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทย ก็ได้พยายามที่จะทำให้งานพัฒนาสังคมดำเนินควบคู่ไปกับงานแพร่ธรรมของตนอย่างดีที่สุดเท่าที่จะดีได้ มีการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรมมากมาย เป็นต้นว่า ได้มีการตั้งหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมโดยตรง เช่น สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา และศูนย์สังคมพัฒนาดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว นอกจากนี้ ในการฝึกอบรมสามเณรเพื่อการเตรียมตัวพระสงฆ์ซึ่งแต่ก่อนนี้ในระยะทดลอง (Probation) ก่อนที่จะรับการบวชเป็นประสงฆ์นั้น สามเณรมักจะถูกส่งไปช่วยด้านคำสอนหรือจารีตพิธีกรรมให้วัดเป็นส่วนใหญ่นั้น ระยะหลัง ๆ ตั้งแต่สังคายนาวาติกันครั้งที่สองเป็นต้นมา ได้มีการส่งสามเณรไปทดลองหรือฝึกงานในสังคมภายนอกมากขึ้น เช่น มีการส่งสามเณรออกไปสัมผัสชีวิตในชุมชนแออัด ชีวิตของชาวบ้านในชนบท ซึ่งทำให้สามเณรที่จะเป็นพระสงฆ์ในอานาคตกับชาวบ้านมีความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีต่อกันและกันมากขึ้น นอกจากนี้ "ยังทำให้ความเข้าใจของชาวพุทธต่อศาสนาคริสต์ดีขึ้นตามไปด้วย" (สัมผัสชีวิตชนบทอีกรูปแบบหนึ่งของชีวิต. 2532 : 28 - 31) ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีคณะสงฆ์บางคณะ เช่น คณะโอเบลตธรรมทูต ได้ส่งสามเณรของตนไป "ทดลอง" หรือฝึกงานเป็นกรรมกร ตามโรงงานโดยต้องทำงานหนักท่ามกลางสภาพที่พวกเขากำลังถูกกดขี่ กำลังถูกลิดรอนความเป็นคน (ประจักษ์ เจียจวบศิลป์. 2518 : 75 - 83) ด้วย จึงอาจคาดหวังได้ว่า เมื่อคนรุ่นใหม่ ๆ

เหล่านี้ได้รับการบวชเป็นพระสงฆ์ พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยก็คงจะเข้าไปมีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคมไทยให้มีความสงบสุข ความยุติธรรม และมีอิสรภาพอันแท้จริงมากขึ้นต่อไป

นอกจากนี้ ในการพัฒนาสังคมตามแนวทางใหม่ของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ยังสนับสนุนให้ฆราวาสเข้าไปมีส่วนร่วมงานมากขึ้น ตลอดจนให้มีมติด้านศาสน-สัมพันธ์ในการทำงานพัฒนาด้วย สำหรับประเทศไทยนั้น มีพุทธศาสนิกชนหรือผู้ที่นับถือศาสนอื่น ๆ เข้ามาช่วยทำงานในหน่วยงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย นอกจากนั้น "...ยังมีกลุ่มชนอีกบางกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยบุคคลจากศาสนาต่าง ๆ กำลังพบปะเจรจาและศึกษาธรรมของแต่ละศาสนาอยู่อย่างและอย่างจริงใจ ทุกคนมุ่งสร้างความเข้าอกเข้าใจกัน และมุ่งใช้ธรรมของแต่ละศาสนา ซึ่งล้วนแต่ดี ๆ ทั้งนั้น เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ของโลกปัจจุบัน โดยไม่มีการตั้งข้อรังเกียจเดียดฉันท์กันแม้แต่น้อย (สมบูรณ์ แสงประสิทธิ์. 2521 : 28)

กลุ่มคนที่เข้าไปรวมตัวกันทำงานเพื่อมุ่งที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมเปลี่ยนแปลงให้โลกนี้ดีขึ้นนี่แหละ ที่จะเป็นความหวังของโลกและเป็นทางรอดของมนุษยชาติอย่างแท้จริง กลุ่มคนเหล่านี้ถึงแม้จะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ แต่ก็มีกระจัดกระจายอยู่ทั่วโลก และนับวันก็จะมีบทบาทในการเสนอความคิดและแนวทางแก้ไขปัญหาของสังคม ปัญหาเกี่ยวกับความอยู่รอดปลอดภัยของมนุษยชาติมากขึ้น กลุ่มคนเหล่านี้นอกจากจะประกอบด้วยศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ แล้ว ยังประกอบด้วยกลุ่มคนหรือปัญญาชนที่อ้างว่าไม่มีศาสนา และไม่ต้องการศาสนา แต่อันที่จริงแล้วคนเหล่านั้นต่างก็ล้วนแต่กำลังมุ่งไปสู่ความดีสูงสุด และตระหนักว่าพวกเขาจะต้องร่วมมือกันในระดับเอกภพ เพื่อจัดกระบวนการให้มนุษยชาติสมบูรณ์แบบ ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าพวกเขา "...กำลังมีความต้องการศาสนาและกำลังนับถือศาสนาอย่างเลื่อมใสที่สุด พวกเขาเพียงแต่ปฏิเสธศาสนาในรูปแบบที่ล้าสมัยเท่านั้น และเลื่อมใสศาสนาในรูปใหม่ซึ่งพวกเขาไม่อยากเรียกว่าเป็นศาสนา แต่ความจริงแล้วสิ่งที่พวกเขานับถือใหม่นั้น มีสารัตถะเป็นศาสนาทุกประการ" (กีรติ บุญเจือ. 2521 : 57 - 58 ; อ้างอิงมาจาก เตยาร์ด เดอ ชาร์แดง. ม.ป.ป.)

สรุปแล้ว คริสตศาสนาเป็นศาสนาที่วิวัฒนาการไปพร้อมกับประวัติศาสตร์แห่งความรอดของมนุษยชาติ พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงซึ่งในการนี้ พระศาสนจักรก็เหมือนกับมนุษย์ปุถุชนทั่วไปที่ย่อมต้องมีข้อบกพร่องผิดพลาดซึ่งข้อบกพร่องผิดพลาดต่าง ๆ นั้น พระศาสนจักรคาทอลิกจะต้องนำมาพิจารณา

ทบทวน เพื่อหาทางที่จำทำให้ศาสนาเป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์ทั้งครบ และสร้างความรัก ความเป็นหนึ่งเดียวกันในมวลมนุษย์ ตลอดจนความสอดคล้องกลมกลืนกันระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งทั้งหลาย ซึ่งในการที่จะบรรลุจุดหมายปลายทางเช่นว่านี้ คริสตชนจะต้องร่วมมือกับศาสนิกชนในศาสนาอื่น ๆ และแม้กระทั่งผู้ที่ประกาศตนเองว่าเป็นผู้ไม่มีศาสนา แต่ก็เป็นผู้ที่มีน้ำใจดี มีอุดมการณ์แห่งความรักและความเป็นหนึ่งเดียวกันเช่นเดียวกัน เพื่อช่วยกันสร้างสรรค์จรรโลงประเทศชาติตลอดจนโลกทั้งมวลให้มีความยุติธรรม สันติภาพ และความเจริญก้าวหน้าในทางที่ถูกที่ควรอย่างแท้จริงต่อไปซึ่งการกระทำเช่นว่านี้จะทำให้พระศาสนจักรคาทอลิกตลอดจนศาสนาต่าง ๆ สามารถพิสูจน์ตัวเองให้บรรดาศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดจนคนทั่วไปได้เห็นว่า ศาสนามีคุณค่าต่อความอยู่รอดหรือความหลุดพ้นของมนุษย์อย่างแท้จริง มิใช่เป็นเพียงความเชื่อหรืออุดมการณ์ที่เลื่อนลอยเท่านั้น ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ศาสนาต่าง ๆ ก็จะเป็นพลังอันมหาศาลที่จะต่อต้านกระแสแห่งวัตถุนิยม บริโภคนิยมที่กำลังคุกคามต่อความอยู่รอดของศาสนา และมนุษยชาติทั้งมวลได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งและสิ่งนี้เองที่จะทำให้ศาสนาเป็นปึกแผ่นมั่นคง และก้าวต่อไปข้างหน้าพร้อมกับมนุษยชาติทั้งมวลในโลกที่มีการพัฒนาทั้งทางวัตถุและจิตใจอย่างสมดุลกัน

บทที่ 5

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มีจุดหมายที่จะศึกษาเจตคติทางสังคมของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนา ศาสนาสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในงานของพระศาสนจักรโดยเฉพาะงานด้านพัฒนา ซึ่งนักศึกษาดังกล่าวศึกษาอยู่ในบริบทที่แตกต่างไปจากนักศึกษาทั่ว ๆ ไปมาก ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเข้าไปร่วมศึกษากับนักศึกษาในสถานศึกษาดังกล่าวเป็นเวลาประมาณ 1 ภาคเรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับเจตคติทางสังคม ในประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาอย่างแท้จริง

สถานที่ที่จะศึกษา

สถานที่ที่ผู้วิจัยเข้าไปทำการศึกษา คือ วิทยาลัยแสงธรรม ซึ่งตั้งอยู่ ณ เลขที่ 1/20 หมู่ 4 ตำบลท่าข้าม อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีนักศึกษาตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 ถึงชั้นปีที่ 7 รวมทั้งสิ้นประมาณ 250 คน

วิธีการศึกษา

การให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสัมภาษณ์ระดับลึก (Indepth interview) และการจัดกลุ่มสนทนา (Focus group discussion) เป็นวิธีการเก็บข้อมูล ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

เนื่องจากนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมศึกษาอยู่ในสถานศึกษาที่มีบริบท (Context) ที่แตกต่างไปจากสถานศึกษาอื่น ๆ มาก ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยจึงใช้วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมืออีกประเภทหนึ่งเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการอย่างถูกต้องและ

กว้างขวางลึกซึ้ง โดยผู้วิจัยได้ไปขออนุญาตผู้บริหารของสถานศึกษาดังกล่าวเข้าร่วมศึกษากับนักศึกษาชั้นปีที่ต่าง ๆ ตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 ถึงชั้นปีที่ 7 เป็นเวลาประมาณ 1 ภาคเรียน เพื่อที่สังเกตเกี่ยวกับพฤติกรรมของนักศึกษาตลอดจนบริบทต่าง ๆ ที่แวดล้อมนักศึกษาในสถานศึกษาดังกล่าว ซึ่งการสังเกตดังกล่าวได้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถให้ความหมายของข้อมูลที่ได้รับเกี่ยวกับเจคติทางสังคมของนักศึกษา ในสถานศึกษาดังกล่าวได้อย่างถูกต้อง

ในการสังเกตดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะพยายามสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตรกับบรรดานักศึกษามากกว่าที่จะทำตัวเป็นผู้วิจัยอย่างเป็นทางการ และจะพยายามมิให้การทำการสังเกตนั้นไปมีอิทธิพลต่อบุคคลหรือสิ่งที่ถูกสังเกต เนื่องจากถ้าทำอย่างเป็นทางการเกินไป สิ่งที่ถูกสังเกตจะไม่ดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติ ถ้าหากว่าเป็นการสังเกตในห้องเรียน ทั้งอาจารย์และนักศึกษาจะรู้สึกเหมือนอยู่บนเวที ข้อมูลที่ได้ก็อาจจะไม่ตรงกับความเป็นจริงเท่าที่ควร (Abrahamson. 1983 : 305 - 309)

สำหรับสิ่งที่ผู้วิจัยจะสังเกตมีดังต่อไปนี้

1) สภาพแวดล้อมในวิทยาลัยแสงธรรมทั้งในและนอกห้องเรียน

2) ผู้คนในสถานศึกษาและปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ของบุคคลเหล่านั้น

3) การกระทำ (Action) และกิจกรรม (Activity) ของบุคคลในสถานศึกษา ในการนี้ผู้วิจัยจะพยายามเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อที่จะมีประสบการณ์เช่นเดียวกับผู้ถูกสังเกตมากที่สุด เช่น เข้าไปเรียนร่วมกับนักศึกษา เพื่อที่จะได้เข้าใจความหมายของปรากฏการณ์หรือสิ่งที่ถูกสังเกตมากขึ้น

4) พฤติกรรมทางวาจา (Verbal Behavior) ในการสังเกตลักษณะนี้ ผู้วิจัยจะสังเกตโดยการฟังเนื้อหาของการสนทนาและจดบันทึกว่าภาษาที่ใช้เป็นภาษาชนิดใด เช่น คำถาม คำตอบ คำยืนยัน คำบอกเล่า คำชม ฯลฯ นอกจากนั้นผู้วิจัยจะสังเกตปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่มสนทนานั้น เช่น สังเกตดูว่าใครถามใคร ใครตอบคำถามใคร ใครสนับสนุนใคร ใครโต้แย้งใคร เป็นต้น

5) การแสดงออกของอารมณ์ความรู้สึกหรือปฏิกิริยาทางด้านจิตใจ เช่น สังเกตความสนุกสนาน เสียงหัวเราะ ความพึงพอใจ ความโกรธ

6) วัตถุสิ่งของ การสังเกตจะต้องรวมไปถึงวัตถุสิ่งของด้วย เพราะวัตถุสิ่งของสามารถบอกความหมายอะไรบางอย่างได้ เช่น การตั้งโต๊ะของอาจารย์ในห้องเรียน ซึ่งให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาท เจตคติหรือบุคลิกภาพของอาจารย์ที่แตกต่างกันออกไป หรือเครื่องรับ

โทรทัศน์ที่ตั้งไว้กลางห้องนั่งเล่นบอกถึงวัตถุประสงค์หลักของห้องนั้น เป็นต้น (Baker. 1988 : 234 - 237)

ในด้านการสังเกตด้านปฏิสัมพันธ์นั้น ผู้วิจัยจะสังเกตในมิติด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) มิติด้านหน้าที่ (Functional dimension) โดยสังเกตว่าอะไรเป็นแรงจูงใจให้คน ๆ หนึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับอีกคนหนึ่ง

2) มิติด้านพฤติกรรม (Behavioral dimension) โดยสังเกตว่าคน ๆ หนึ่งมีพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ อย่างไร

3) มิติด้านจำนวน (Numerical dimension) โดยสังเกตว่ามีคนเป็นจำนวนเท่าไรที่เข้าร่วมในสถานการณ์ปฏิสัมพันธ์นั้น ๆ

4) มิติด้านกาละ (Temporal dimension) โดยสังเกตว่าปฏิสัมพันธ์นั้น ๆ เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว หรือเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน

5) มิติด้านเทศะ (Spatial dimension) โดยสังเกตพื้นที่ระยะห่างของคนที่มีปฏิสัมพันธ์กัน เช่น สังเกตบรรยากาศการจัดงานสังสรรค์แห่งหนึ่งว่าผู้ที่มาร่วมงานนั่งอยู่ใกล้ชิดหรือห่างกันแค่ไหน

6) มิติด้านความคุ้นเคย (Familarity dimension) โดยสังเกตว่าผู้คนที่มีปฏิสัมพันธ์กันนั้นมีความคุ้นเคยกันมากน้อยเพียงใด สนิทกันแค่ไหน รู้จักกันดีพอที่จะคาดการณ์เกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้อื่นในระหว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กันหรือไม่

7) มิติด้านสถานะ (Status dimension) โดยสังเกตว่าใครมีสถานะเป็นเช่นไรในสถานการณ์ปฏิสัมพันธ์นั้น ๆ เช่น สังเกตว่าใครมีสถานะเป็นผู้นำ ใครมีสถานะเป็นผู้ตามในระหว่างที่มีการปฏิสัมพันธ์กันนั้น ซึ่งสถานะดังกล่าวนี้อาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลาที่มีการปฏิสัมพันธ์กันนั้น (Dressler. 1969 : 441 - 443)

นอกจากผู้วิจัยจะสังเกตปฏิสัมพันธ์ของบุคคลฝ่ายต่าง ๆ ในวิทยาลัยแสงธรรมในมิติต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยยังจะสังเกตดูความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นความร่วมมือกับการแข่งขันกันและความขัดแย้งกัน ทั้งในระหว่างนักศึกษากับผู้บริหาร อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ในสถานศึกษาดังกล่าว ความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษากับนักศึกษาด้วยกัน ตลอด-จนความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาและบุคลากรฝ่ายต่าง ๆ ของวิทยาลัยแสงธรรมกับประชาชนในชุมชนที่สถานศึกษาตั้งอยู่ ซึ่งในการสังเกตดังกล่าวผู้วิจัยอาจจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับเจตคติของ

นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในบางแง่มุมที่ผู้วิจัยอาจจะไม่สามารถหามาได้ด้วยวิธีการหาข้อมูลแบบอื่น ๆ

ในการสังเกตดังกล่าวข้างต้นนั้น ถึงแม้ว่าการสังเกตในบางลักษณะหรือบางมิติอาจจะไม่เกี่ยวกับเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมโดยตรง แต่ผู้วิจัยก็เชื่อมั่นว่า การสังเกตในลักษณะหรือมิติต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น จะทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่สามารถนำมาใช้ประกอบในการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมได้เป็นอย่างดี ยกตัวอย่างเช่น ถ้าผู้วิจัยสังเกตพบว่าคณะผู้บริหาร อาจารย์ ตลอดจนบุคลากรด้านอื่น ๆ ของวิทยาลัยแสงธรรมมีความสัมพันธ์หรือมีปฏิสัมพันธ์ในทางที่ดีกับนักศึกษาวิทยาลัยดังกล่าว ก็อาจจะนำข้อมูลหรือข้อค้นพบดังกล่าวไปใช้ช่วยในการสรุปว่ากระบวนการการให้การศึกษาอบรมหรือกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพของสถาบันการศึกษาดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยดังกล่าวมาก หรือถ้าหากว่าผู้วิจัยสังเกตพบว่า นักศึกษาวิทยาลัยดังกล่าวมีความสัมพันธ์หรือมีปฏิสัมพันธ์ในทางที่ดีต่อกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ข้อมูลหรือข้อค้นพบดังกล่าวก็อาจนำไปยืนยันถึงลักษณะความเป็นกลุ่มเอกพันธ์ (Homogeneous group) ของนักศึกษาสถาบันดังกล่าว หรืออาจทำให้ข้อมูลเกี่ยวกับเจตคติที่ผู้วิจัยได้จากกลุ่มตัวอย่างมีความน่าเชื่อถือ มากขึ้น

2. <u>การสัมภาษณ์ระดับลึก</u>

ข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องการรวบรวมจากการสัมภาษณ์ระดับลึกเป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักของงานวิจัยนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่า การสัมภาษณ์ระดับลึกเป็นการสัมภาษณ์ชนิดตัวต่อตัว (Face to face interview) ทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์กล้าเปิดเผยเจตคติที่แท้จริงของตน ตลอดจนข้อมูลส่วนตัว เช่น สถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์อาจไม่กล้าเปิดเผย ถ้าผู้วิจัยใช้วิธีการหาข้อมูลประเภทอื่น ๆ ที่มีบุคคลอื่นอยู่ร่วมในกระบวนการหาข้อมูลนั้นด้วย

สำหรับการเลือกกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์นั้น ผู้วิจัยจะแบ่งกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ตามชั้นปีที่ศึกษา และเนื่องจากนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมต้องใช้เวลาศึกษาในคณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาปรัชญา 4 ปี และคณะศาสนศาสตร์ สาขาเทววิทยาต่อไปอีก 3 ปี รวมทั้งสิ้น 7 ปี จึงถือว่าจบหลักสูตรปริญญาตรีของสถานศึกษาดังกล่าว ดังนั้นการแบ่งกลุ่มตามชั้นปีที่ศึกษาก็จะได้

7 กลุ่ม ทั้งนี้การแบ่งกลุ่มดังกล่าว ผู้วิจัยไม่ใช้วิธีการทางสถิติเพื่อให้ได้มาซึ่งตัวแทนของกลุ่ม แต่คัดเลือกโดยพิจารณาจากผู้ที่สามารถให้ข่าวสารข้อมูลหรือความคิดเห็นแก่ผู้วิจัยมากที่สุด โดยที่ผู้วิจัยสอบถามหาข้อมูลเกี่ยวกับผู้ที่คัดเลือกเข้ามาร่วมกลุ่มจากผู้ให้ข่าวสารที่สำคัญ (Key Informant)

อนึ่ง ก่อนหน้าที่ผู้วิจัยจะออกไปเก็บข้อมูลภาคสนามนั้น ผู้วิจัยได้วางแผนแบบการวิจัยโดยกำหนดให้มีการแบ่งกลุ่มนักศึกษาตามฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว นอกเหนือไปจากการแบ่งกลุ่มนักศึกษาตามชั้นปีที่แตกต่างกันด้วย เนื่องจากผู้วิจัยมีความเห็นว่าฐานะทางเศรษฐกิจของนักศึกษาน่าจะเป็นตัวแปรสำคัญที่เป็นสาเหตุให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติในประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาแตกต่างกันได้ตัวแปรหนึ่ง แต่หลังจากที่ผู้วิจัยได้ไปเก็บข้อมูลที่วิทยาลัยแสงธรรมแล้วพบว่า ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวนักศึกษาวิทยาลัยดังกล่าวส่วนใหญ่เหมือนกันคืออยู่ในระดับปานกลาง โดยที่วิทยาลัยดังกล่าวมีนักศึกษาที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะดีและยากจนน้อยมาก นอกจากนี้ นักศึกษาในสถาบันการศึกษาดังกล่าวส่วนใหญ่ก็เข้าสามเณราลัยตั้งแต่ยังเยาว์วัย ซึ่งในสามเณราลัยนั้น นักศึกษาหรือสามเณรไม่ว่าจะมาจากครอบครัวที่มีฐานะอยู่ในระดับใดก็จะมีสภาพความเป็นอยู่ที่แทบไม่แตกต่างกันเลย ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมิได้แบ่งกลุ่มนักศึกษาตามฐานะเศรษฐกิจของครอบครัวที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ในระหว่างการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนานั้น ผู้วิจัยก็ได้สอบถามนักศึกษาเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวนักศึกษาที่มาให้สัมภาษณ์และนักศึกษาที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนาด้วย เพื่อที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์และสรุปผลว่า ในกรณีของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมนั้น ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวนักศึกษามิได้เป็นตัวแปรที่เป็นสาเหตุที่สำคัญในการก่อให้เกิดเจตคติหรือการเปลี่ยนแปลงเจตคติในประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาแต่อย่างใด

ในการสัมภาษณ์ระดับลึกนั้น ผู้วิจัยเริ่มทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสารที่สำคัญในแต่ละกลุ่มก่อนแล้วจึงค่อยไปสัมภาษณ์ผู้ให้สัมภาษณ์อื่น ๆ ในกลุ่มนั้น ๆ ในลักษณะการใช้ Snowball sampling เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมเกี่ยวกับเจตคติทางสังคมของนักศึกษาแต่ละกลุ่มมากที่สุด

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับการใช้ Snowball sampling นั้น ในขั้นแรกผู้วิจัยจะหาบุคคลสองสามคนที่มีคุณลักษณะที่ผู้วิจัยต้องการ แล้วทำการสัมภาษณ์ และขอให้บุคคลเหล่านั้นบอกชื่อบุคคลอื่น ๆ ที่พวกเขารู้จักซึ่งมีคุณลักษณะเช่นเดียวกันหรือมีคุณลักษณะอื่น ๆ

ที่ผู้วิจัยสนใจทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ ก็จะได้รายชื่อใหม่สำหรับกลุ่มตัวอย่างเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ (Baker. 1988 : 159)

ในการเลือกนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมาเพื่อการสัมภาษณ์ระดับลึกนั้น ผู้วิจัยไม่มุ่งที่จะให้นักศึกษาที่มาให้สัมภาษณ์แต่ละชั้นปีมีจำนวนเท่ากัน แต่ผู้วิจัยได้พิจารณาคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ตามข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รับจากผู้ให้ข่าวสารที่สำคัญ และจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัยเอง ว่าในแต่ละชั้นปีมีนักศึกษาผู้ใดบ้างที่สามารถเป็นตัวแทนความคิดเห็นของนักศึกษาส่วนใหญ่ในชั้นปีเดียวกันได้ดีที่สุด และในขณะเดียวกันก็พิจารณาดูด้วยว่า ในแต่ละชั้นปีมีนักศึกษาผู้ใดบ้างที่มีประสบการณ์ความคิดเห็น และเจตคติที่ผิดแผกไปจากนักศึกษาส่วนใหญ่บ้าง ซึ่งผู้วิจัยก็พยายามที่จะให้นักศึกษาแต่ละชั้นปีที่มาให้สัมภาษณ์ระดับลึกมีคนประเภทที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้อย่างน้อยประเภทละคน และในบางชั้นปีหลังจากที่มีการสัมภาษณ์ระดับลึกไปเพียงสองคน ผู้วิจัยได้พบว่าข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ดังกล่าวนั้นเป็นข้อมูลที่เพียงพอที่จะนำมาวิเคราะห์และสรุปผลได้แล้ว ผู้วิจัยก็ยุติการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีนั้น ๆ ในขณะที่ในบางชั้นปีนั้น ผู้วิจัยได้รับข้อมูลจากผู้ให้ข่าวสารที่สำคัญและจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัยเองว่ามีนักศึกษาที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้นในชั้นปีนั้น ๆ หลายคน หรือหลังจากที่ได้ทำการสัมภาษณ์นักศึกษาไปจำนวนหนึ่งแล้ว ผู้วิจัยยังเห็นว่าข้อมูลที่ได้มานั้นยังไม่เพียงพอ ผู้วิจัยก็จะทำการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาคนอื่น ๆ ในชั้นปีนั้น ๆ ต่อไปจนกว่าจะได้รับข้อมูลมากพอแก่การที่จะนำมาวิเคราะห์และสรุปผล

นอกจากนี้ สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้นักศึกษาแต่ละชั้นปีที่ผู้วิจัยคัดเลือกมาทำการสัมภาษณ์มีจำนวนไม่เท่ากันก็คือ ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษาหาข้อมูลจากนักศึกษาในชั้นปีแรก กับนักศึกษาชั้นปีท้าย ๆ คือนักศึกษาชั้นปีที่ 6 และชั้นปีที่ 7 เพื่อที่จะเปรียบเทียบให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ว่า นักศึกษาที่เพิ่งจะเข้าสู่กระบวนการศึกษาอบรมหรือกระบวนการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพในวิทยาลัยแสงธรรมและนักศึกษาที่เข้าสู่กระบวนการดังกล่าวมาเป็นระยะเวลานานและใกล้จะสำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยดังกล่าวแล้วนั้นมีเจตคติในประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาแตกต่างกันหรือไม่เพียงใด

นอกจากนี้ ในการสัมภาษณ์ระดับลึกนี้ ผู้วิจัยได้ไปทำการสัมภาษณ์คณะผู้บริหาร อาจารย์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ในวิทยาลัยแสงธรรมเป็นการหาข้อมูลเพิ่มเติมด้วย

สำหรับลักษณะข้อมูลที่ได้สัมภาษณ์แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

ก. ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจของครอบครัวผู้ให้สัมภาษณ์ ตลอดจนข้อมูลส่วนตัวอื่น ๆ ที่ผู้สัมภาษณ์คิดว่าจะเป็นประโยชน์นำมาประกอบการศึกษาเจตคติ เป็นต้นว่า ภูมิหลังทางด้านการศึกษา ประสบการณ์ทำงานด้านสังคมและเจตคติทางสังคมของผู้ให้สัมภาษณ์ก่อนที่จะมาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรม

ข. ข้อมูลเกี่ยวกับเจตคิตทางสังคมในปัจจุบันของผู้ให้สัมภาษณ์ ใน 3 ประเด็นด้วยกัน คือ เจตคติทางสังคมในประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนา ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในงานของพระศาสนจักรโดยเฉพาะงานด้านการพัฒนา

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับเจตคติทางสังคมในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนานั้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ในหัวข้อต่อไปนี้คือ จุดเน้นในการพัฒนาของพระศาสนจักร เจตคติที่มีต่อการพัฒนาตามแนวทางต่าง ๆ และความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาที่ควรจะเป็นในอนาคต นอกจากนี้ผู้สัมภาษณ์จะสัมภาษณ์เกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองอีกด้วย

ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ในหัวข้อเกี่ยวกับ เจตคติหรือท่าทีของพระศาสนจักรทั้งพระศาสนจักรสากล และพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยที่มีต่อศาสนาอื่น ๆ ในอดีต เจตคติหรือท่าทีของพระศาสนจักรที่มีต่อศาสนาอื่น ๆ ในปัจจุบัน และเจตคติหรือท่าทีต่อศาสนาอื่นของผู้ให้สัมภาษณ์เอง ตลอดจนความรู้ความเข้าใจของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์ โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องดังกล่าว

และสำหรับข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในงานของพระศาสนจักรโดยเฉพาะงานด้านการพัฒนานั้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ในหัวข้อดังต่อไปนี้ คือ เจตคติของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในงานของพระศาสนจักรในอดีต เจตคติของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในงานของพระศาสนจักรในปัจจุบัน และความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสที่ควรจะเป็นในอนาคต นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์เกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องเกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในงานของพระศาสนจักรอีกด้วย

3. <u>การจัดกลุ่มสนทนา</u>

การจัดกลุ่มสนทนาเป็นวิธีการหาข้อมูลที่ผู้วิจัยเลือกใช้อีกประเภทหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นหรือท่าทีของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในแต่ละกลุ่ม ในเรื่องที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา โดยใช้หลักการแบ่งกลุ่มเช่นเดียวกันกับการแบ่งกลุ่มเพื่อการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวคือ ใช้ระดับชั้นปีที่ศึกษาของผู้ให้สัมภาษณ์เป็นเกณฑ์ในการแบ่งกลุ่ม

ในการเลือกนักศึกษามาเข้าร่วมกลุ่มสนทนานั้น ผู้วิจัยได้เลือกผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาโดยการชี้แนะของผู้ให้ข่าวสารที่สำคัญชั้นปีละ 10 คน แต่เมื่อถึงวันเวลานัดหมายก็ไม่มีนักศึกษาชั้นปีใดเลยที่มาครบจำนวน แต่ผู้วิจัยก็ดำเนินการจัดกลุ่มสนทนาทั้ง ๆ ที่บางชั้นปีมีนักศึกษามาร่วมเพียง 4 คน ด้วยเหตุผลที่ว่า การสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัยเองนั้น ในแต่ละชั้นปีจะมีนักศึกษาบางคนที่มักจะเป็นตัวแทนของเพื่อนร่วมชั้นในการแสดงความคิดเห็น ไม่ว่าจะเป็นการแสดงความคิดเห็นในห้องเรียนและนอกห้องเรียน และการแสดงความคิดเห็นแทนเพื่อน ๆ ของนักศึกษาเหล่านี้ก็มักจะเป็นที่ยอมรับหรือเป็นที่พึงพอใจของนักศึกษาชั้นปีเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งข้อสังเกตของผู้วิจัยดังกล่าวข้างต้นนี้ก็ตรงกับคำบอกเล่าของนักศึกษาบางคนที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนาว่า เพื่อนนักศึกษาของตนที่ไม่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนานั้นเห็นว่าพวกตนที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนา สามารถเป็นตัวแทนของเพื่อนนักศึกษาในชั้นปีเดียวกันได้แล้ว พวกเขาจึงไม่จำเป็นต้องมาเข้าร่วมกลุ่มสนทนา เนื่องจากมีเพื่อนมาเป็นตัวแทนดังกล่าวแล้ว ดังนั้น ในกรณีของวิทยาลัยแสงธรรมนั้น การได้นักศึกษาที่มีลักษณะเช่นว่านี้มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนาเพียง 4 คน ก็นับว่าเป็นการเพียงพอแล้ว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ กลุ่มนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในแต่ละชั้นปีมีลักษณะเป็นกลุ่มเอกพันธ์สูง ดังนั้น ความคิดเห็นและเจตคติของนักศึกษาในแต่ละกลุ่มชั้นปี และแม้แต่ความคิดเห็นและเจตคติของนักศึกษาระหว่างกลุ่มชั้นปีต่าง ๆ จึงเป็นความคิดเห็นและเจตคติที่ไปในทิศทางเดียวกันเป็นส่วนใหญ่

สำหรับประเด็นหรือแนวทางการสนทนาในกลุ่มสนทนานั้นถ้ากล่าวโดยรวม ๆ แล้วก็เป็นประเด็นเดียวกันกับประเด็นที่ผู้วิจัยใช้ในการสัมภาษณ์ระดับลึก ซึ่งการที่ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกันเพื่อเก็บข้อมูลในเรื่องเดียวกันดังกล่าวนี้ก็มีเหตุผลที่สำคัญสองประการด้วยกัน เหตุผลประการแรกก็คือ เพื่อเป็นการทดสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก ซึ่งเป็นการสนทนาแบบตัวต่อตัว ระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้สัมภาษณ์ว่า จะไป

ในทิศทางเดียวกันกับข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนา ซึ่งเป็นการที่นักศึกษาแต่ละคนต้องพูดต่อหน้าคนอื่น ๆ หรือไม่ และเหตุผลประการที่สองก็คือ เพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก โดยผู้วิจัยคาดหวังว่า การระดมความคิดในกลุ่มสนทนาจะทำให้ได้ข้อมูลหรือความคิดเห็นที่ผิดแผกแตกต่างไปจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกบ้างไม่มากก็น้อย ซึ่งในการนี้ ก่อนที่จะมีการจัดกลุ่มสนทนาผู้วิจัยก็ได้กำหนดหัวข้อการสนทนาเพื่อความสะดวกในการสนทนา ซึ่งถึงแม้จะมีใจความสำคัญที่ตรงกันกับคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ระดับลึก แต่ก็มีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างออกไปบ้าง ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ที่อาจเป็นสาเหตุก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติทางสังคมของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา

2. การปรับเปลี่ยนของวิทยาลัยแสงธรรมในด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติทางสังคมของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม

3. ความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม เกี่ยวกับเรื่องสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองของประเทศไทยและโลกยุคปัจจุบัน

4. ความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์

5. ความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระศาสนจักร ทั้งในระดับสากลและระดับท้องถิ่นในด้านการพัฒนา และศาสนสัมพันธ์ ทั้งในอดีตและปัจจุบันตลอดจนแนวทางที่ควรจะเป็นในอนาคต

6. ความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมเกี่ยวกับบทบาทฆราวาสในงานของพระศาสนจักรทั้งในระดับสากลและระดับท้องถิ่นโดยเฉพาะงานด้านการพัฒนา ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนแนวทางที่ควรจะเป็นในอนาคต

7. ความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมเกี่ยวกับสิ่งที่สังคมทั้งภายในและภายนอกพระศาสนจักรคาดหวังจากสถาบันสงฆ์ ตลอดจนสถาบันการศึกษาที่ให้การฝึกอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์

8. ความคิดเห็นของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมเกี่ยวกับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงที่ต้องการให้เกิดขึ้นในสถาบันของตน

9. ความคิดเห็นเกี่ยวกับเจตคติทางสังคมในแนวทางที่พึงปรารถนาของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งภายในและภายนอกพระศาสนจักร

ในการออกไปเก็บข้อมูลภาคสนามนั้น ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือด้วยดีจากบุคคลทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร อาจารย์หรือผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ตลอดจนนักศึกษาชั้นปีต่าง ๆ ของวิทยาลัยดังกล่าว เนื่องจากผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ เข้าใจและเห็นความสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ โดยเฉพาะอธิการของวิทยาลัยแสงธรรมซึ่งเป็นศิษย์เก่าของสามเณราลัยพระหฤทัย ศรีราชา รุ่นพี่ผู้วิจัยเพียง 1 ปี ได้ให้ความร่วมมือและให้การช่วยเหลือในด้านต่าง ๆแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดีในทุก ๆ ด้าน ซึ่งถ้าหากว่าผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ไม่เข้าใจและเห็นความสำคัญของการวิจัยของผู้วิจัยและให้การร่วมมือด้วยดีดังกล่าวแล้ว ก็เป็นการยากที่งานวิจัยนี้จะสำเร็จลุล่วงไปได้

อาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในงานวิจัยนี้ ไม่ว่าจะเป็นในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งในความสำเร็จของการออกไปเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยครั้งนี้ สำหรับขั้นตอนของการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีดังกล่าวนั้น ผู้วิจัยเริ่มด้วยการนำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งทางบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ออกให้ผู้วิจัยไปเสนอต่อทางฝ่ายบริหารของวิทยาลัยแสงธรรม และแนะนำตนเองต่อผู้ช่วยอธิการของวิทยาลัยดังกล่าวว่า ผู้วิจัยเคยเป็นศิษย์เก่าสามเณราลัยพระหฤทัย ศรีราชา และเป็นสามเณรรุ่นน้องของท่าน พร้อมทั้งบอกปี พ.ศ. ที่ผู้วิจัยเข้าสามเณราลัยและรายชื่อของเพื่อนร่วมรุ่นที่ได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ และจากการสนทนากับผู้บริหารท่านนั้น ก็ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่าอธิการของวิทยาลัยแสงธรรมเป็นศิษย์เก่าของสถาบันดังกล่าวที่เป็นรุ่นพี่ผู้วิจัยเพียง 1 ปี ในวันต่อมาเมื่อผู้วิจัยมีโอกาสพบท่านอธิการผู้วิจัยก็เข้าไปทักทายและแนะนำตัวกับท่าน ซึ่งก็ต้องใช้เวลารื้อฟื้นความหลังกันนานพอสมควร เนื่องจากตั้งแต่ผู้วิจัยออกจากสามเณราลัยแล้วก็ไม่เคยได้พบท่านอีกเลย แต่เมื่อท่านจำได้แล้วท่านก็ได้ให้ความเป็นกันเองกับผู้วิจัยมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่ความร่วมมือที่ดีในเวลาต่อมา

ในวันรุ่งขึ้นเมื่ออธิการเข้าสอน ผู้วิจัยก็ขอเข้าร่วมฟังการบรรยายของท่าน ซึ่งท่านก็ให้เกียรติแนะนำตัวผู้วิจัยให้นักศึกษาฟัง พร้อมทั้งให้โอกาสผู้วิจัยพูดคุยกับนักศึกษาในห้องเรียนนั้น โดยท่านได้ให้ผู้วิจัยเล่าประสบการณ์ทั้งเมื่อครั้งยังเป็นสามเณรและเมื่อออกจากสามเณราลัยแล้วให้นักศึกษาฟัง ซึ่งในการนี้ท่านได้เป็นผู้คอยช่วยซักถามและสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองอยู่ตลอดเวลา หลังจากนั้นเป็นต้นมา ผู้วิจัยก็เป็นที่รู้จักในหมู่นักศึกษามากขึ้น

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังเข้าร่วมฟังการบรรยายในห้องเรียนอื่น ๆ อีกด้วย โดยในชั้นแรกผู้วิจัยจะเลือกเข้าฟังการบรรยายของอาจารย์ที่เคยสอนผู้วิจัยเมื่อครั้งยังอยู่ในสามเณราลัย หรืออาจารย์ที่รู้จักผู้วิจัยเป็นการส่วนตัวก่อน เพื่อให้อาจารย์เหล่านั้นแนะนำตัวผู้วิจัยแก่นักศึกษาในห้องเรียนที่ท่านเหล่านั้นสอน ซึ่งผู้วิจัยก็ได้รับการแนะนำตัวและการช่วยเหลือด้วยดีจากอาจารย์เหล่านั้นทุกท่าน ทำให้นักศึกษาทั้งวิทยาลัยรู้จักและให้ความสนิทสนมเป็นกันเองกับผู้วิจัยมากขึ้นภายในเวลาอันรวดเร็ว

อนึ่ง ก่อนหน้าที่ผู้วิจัยจะไปเก็บข้อมูลที่วิทยาลัยแสงธรรมดังกล่าวข้างต้นนั้น ผู้วิจัยได้ไปพบอธิการสามเณราลัยแห่งหนึ่งเพื่อขออนุญาตเข้าไปพักอยู่ในสามเณราลัยแห่งนั้นตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยออกไปเก็บข้อมูลภาคสนาม พร้อมทั้งแนะนำตัวกับท่านว่า ผู้วิจัยเป็นศิษย์เก่าสามเณราลัย ซึ่งผู้วิจัยก็ได้รับความกรุณาและความร่วมมือด้วยดีจากท่าน ทั้งนี้การที่ผู้วิจัยเลือกไปพักอยู่ที่สามเณราลัยดังกล่าวก็เนื่องจากผู้วิจัยได้รับข้อมูลจากผู้ให้ข่าวสารที่สำคัญว่าสามเณราลัยดังกล่าวยึดถือแนวทางการอบรมสามเณรของตนแบบสายกลาง กล่าวคือไม่ตึงหรือไม่หย่อนเกินไป และนักบวชในคณะนักบวชของสามเณราลัยดังกล่าวนั้นกล่าวโดยรวม ๆ แล้วมีแนวความคิดที่ไม่ก้าวหน้าเกินไปและไม่อนุรักษ์นิยมเกินไป นอกจากนี้ สามเณราลัยดังกล่าวยังมีสามเณรที่กำลังศึกษาอยู่ในวิทยาลัยแสงธรรมมากที่สุดในบรรดาสามเณราลัยของคณะนักบวชต่าง ๆ ด้วยกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า สามเณราลัยแห่งนั้นมีความเป็นตัวแทนที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งในบรรดาสามเณราลัยต่าง ๆ ที่มีสามเณรไปศึกษาที่วิทยาลัยแสงธรรม

ในระหว่างที่ผู้วิจัยออกไปเก็บข้อมูลภาคสนามนั้น ผู้วิจัยพยายามที่จะใช้ชีวิตเหมือนกับนักศึกษาหรือสามเณรทั่ว ๆ ไปและพยายามที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของนักศึกษาหรือสามเณรให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ซึ่งการที่ผู้วิจัยเคยเป็นสามเณรมาก่อนนั้นช่วยให้ผู้วิจัยสามารถปรับตัวเข้ากับการใช้ชีวิตในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยที่ผู้วิจัยพักอาศัยอยู่ได้เป็นอย่างดี และการที่ผู้วิจัยพยายามที่จะใช้ชีวิตแบบเดียวกับพวกเขา และร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของพวกเขาก็ได้ทำให้นักศึกษาหรือสามเณรเหล่านั้นลดการมองผู้วิจัยในฐานะบุคคลภายนอกลงไป และให้ความใกล้ชิดสนิทสนมตลอดจนให้ความร่วมมือต่าง ๆ ทุกด้านด้วยดีมากขึ้นโดยลำดับ

นอกจากนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ผู้วิจัยยังได้พยายามที่จะไปเข้าร่วมกิจกรรมอื่น ๆ ที่จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น เช่น ไปร่วมงานชุมนุมศิษย์เก่าสามเณราลัยพระหฤทัยศรีราชา

ซึ่งมีศิษย์เก่าที่ปัจจุบันเป็นผู้บริหารและอาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยบางแห่งไปร่วมงานชุมนุมดังกล่าวด้วย ซึ่งทำให้ผู้วิจัยเป็นที่รู้จักและสนิทสนมกับบุคคลเหล่านั้นมากขึ้น

สิ่งที่ผู้วิจัยสังวรไว้ตลอดเวลาของการออกไปเก็บข้อมูลภาคสนามก็คือ การรักษาจริยธรรมของนักวิจัยอย่างเคร่งครัด กล่าวคือ ผู้วิจัยจะไม่นำความลับหรือข้อมูลส่วนตัวที่ผู้ให้ข่าวสารที่สำคัญหรือผู้ให้สัมภาษณ์ไปเปิดเผยแก่บุคคลอื่น หรือเปิดเผยชื่อของผู้ให้ข้อมูลนั้น ๆ เป็นอันขาด และก่อนที่จะมีการสัมภาษณ์ระดับลึกหรือการจัดกลุ่มสนทนานั้น ผู้วิจัยก็เริ่มต้นด้วยการสร้างความเป็นกันเองกับผู้ให้สัมภาษณ์หรือผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาก่อน และสร้างความมั่นใจกับผู้ให้ข้อมูลเหล่านั้นว่า ผู้วิจัยจะไม่เปิดเผยชื่อของพวกเขาไม่ว่าในงานวิจัยของผู้วิจัยหรือกับบุคคลหนึ่งบุคคลใด ไม่ว่าในกรณีใดทั้งสิ้น

สรุปแล้วก็คือ การที่ผู้วิจัยได้รับข้อมูลต่าง ๆ อย่างมากมาย และบางครั้งเป็นข้อมูลที่ผู้ให้ข้อมูลอาจจะไม่เคยเปิดเผยกับบุคคลอื่น ๆมาก่อนนั้น ก็เพราะผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ให้ข้อมูล โดยเริ่มจากการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ที่บุคคลเหล่านั้นเคารพนับถือ ซึ่งเป็นบุคคลที่ผู้วิจัยรู้จักเป็นการส่วนตัวก่อน แล้วจึงค่อย ๆ อาศัยผู้ที่ผู้วิจัยรู้จักมักคุ้นแนะนำผู้วิจัยให้เป็นที่รู้จักของบุคคลอื่น ๆ ต่อไป หลังจากนั้นผู้วิจัยก็พยายามที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของนักศึกษาหรือสามเณร ตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้องในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ และพยายามดำเนินชีวิตเหมือนเช่นนักศึกษาหรือสามเณรทั่ว ๆ ไป เพื่อให้นักศึกษาหรือสามเณรเหล่านั้นมองผู้วิจัยเป็นพวกเดียวกัน แทนที่จะมองผู้วิจัยในฐานะบุคคลภายนอก และที่สำคัญก็คือ ผู้วิจัยพยายามรักษาจริยธรรมของผู้วิจัยอย่างเคร่งครัด โดยไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนตัวหรือความลับของผู้ให้ข้อมูล หรือเปิดเผยชื่อของผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนพยายามสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูล และสร้างความมั่นใจกับผู้ให้ข้อมูลทุกครั้งก่อนที่จะมีการสัมภาษณ์ระดับลึกหรือการจัดกลุ่มสนทนาว่าจะไม่มีการเปิดเผยความลับหรือข้อมูล ตลอดจนชื่อของผู้ให้ข้อมูล ไม่ว่าในกรณีใด

ขั้นตอนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ เพื่อสร้างกรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย ตลอดจนกำหนดแนวทางดำเนินการวิจัย

2. ศึกษาเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องและประเด็นที่จะศึกษาอย่างละเอียด รวมถึงการศึกษาเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ เกี่ยวกับสถานที่ที่ไปทำการศึกษา ประชากรที่ไปศึกษา ตลอดจนบริบทหรือสภาพแวดล้อมสถานที่และประชากรที่ไปทำการศึกษานั้น เพื่อวางแนวทางในการออกไปเก็บข้อมูลภาคสนาม

3. ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดแนวทางในการสัมภาษณ์ระดับลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดกลุ่มสนทนา

4. ติดต่อกับทางบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลภาคสนามในวิทยาลัยแสงธรรม ไปยังผู้บริหารของสถานศึกษาดังกล่าว โดยที่ใช้เวลาเก็บข้อมูลประมาณ 1 ภาคเรียน

5. ออกไปเก็บข้อมูลภาคสนามที่วิทยาลัยแสงธรรม โดยผู้วิจัยได้ไปเข้าร่วมศึกษาและใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับนักศึกษาวิทยาลัยธรรมเป็นเวลาเกือบ 1 ภาคเรียน ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2536 ไปจนถึงปลายเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537 โดยที่ในระหว่างระยะเวลาดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้กลับมาพบอาจารย์ที่ปรึกษาเป็นระยะ ๆ เพื่อรายงานผลการเก็บรวบรวมข้อมูล ขอคำแนะนำเพื่อแก้ไขจุดบกพร่องต่าง ๆ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อที่นำไปใช้ในการแก้ไขปรับปรุงวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป และในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องบันทึกเสียงเป็นอุปกรณ์ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา โดยมีการจดบันทึกประจำวัน (Field note) เพื่อบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและรายละเอียดเกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการอื่น ๆ ไว้ด้วย

6. ตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) ซึ่งเป็นการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลด้านเวลา สถานที่ และบุคคล

7. ตรวจสอบสามเส้าด้วยวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) ซึ่งเป็นการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน

8. กำหนดแผนการวิเคราะห์แยกแยะข้อมูล นำข้อมูลมาจัดเข้าเป็นหมวดหมู่และกำหนดรหัสในแต่ละหัวข้อและเนื้อหา แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อหาคำตอบปัญหาการวิจัยแต่ละข้อตามแนวการวิเคราะห์ของการวิจัยเชิงคุณภาพ

9. สรุปผลและเขียนรายงานการวิจัย

บทที่ 6

การเสนอและการวิเคราะห์ข้อมูล

ดังที่ได้กล่าวไว้ตั้งแต่ในบทแรก ๆ ของงานวิจัยนี้แล้วว่า ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ 3 ประเภท คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนา ในการออกไปเก็บข้อมูลในสนามนั้น ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลโดยเริ่มด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมก่อน ตั้งแต่วันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2536 หลังจากที่ได้เก็บข้อมูลด้วยวิธีดังกล่าวอยู่เป็นเวลาหนึ่งเดือนเศษ ผู้วิจัยก็ได้เริ่มใช้เครื่องมือประเภทที่สอง โดยทำการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาทั้งเจ็ดชั้นปีเป็นจำนวน 22 คน ตลอดจนผู้บริหารและอาจารย์ผู้สอนของวิทยาลัยแสงธรรมอีกเป็นจำนวนทั้งสิ้น 12 ท่าน การสัมภาษณ์ระดับลึกครั้งแรกใช้เวลาประมาณ 20 วัน ต่อจากนั้น ผู้วิจัยก็ได้เริ่มใช้เครื่องมือประเภทที่สาม โดยได้จัดกลุ่มสนทนานักศึกษาทั้งเจ็ดชั้นปีอยู่เป็นเวลาหนึ่งสัปดาห์เศษก็สิ้นสุดการเก็บข้อมูลในระยะแรกในวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2537 ต่อมาผู้วิจัยได้ไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่งในระหว่างวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537 ถึงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537 ซึ่งข้อมูลที่ได้มาจากการใช้เครื่องมือทั้งสามประเภทดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอและวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับประเภทของเครื่องมือที่ใช้ ดังต่อไปนี้

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

ผู้วิจัยได้ไปทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วมที่วิทยาลัยแสงธรรมเป็นเวลา 2 เดือน ตั้งแต่วันที่ 28 พฤศจิกายน จนถึงวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2536 ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รับจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมดังกล่าวตลอดจนการสอบถามรายละเอียดบางประเภทเพิ่มเติมจากบุคลากรในวิทยาลัยแสงธรรมมีดังต่อไปนี้

1.1 สภาพแวดล้อมในวิทยาลัยแสงธรรมทั้งในและนอกห้องเรียน

วิทยาลัยแสงธรรมตั้งอยู่ ณ เลขที่ 1/20 ตำบลท่าข้าม อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม มีเนื้อที่ 96 ไร่ ซึ่งบริเวณเนื้อที่ดังกล่าวนี้ใช้เป็นที่ตั้งของวิทยาลัยแสงธรรมเองส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งใช้เป็นที่ตั้งของสามเณราลัยแสงธรรม

พื้นที่ 96 ไร่ ของวิทยาลัยแสงธรรมดังกล่าวนี้ทางด้านทิศตะวันออกติดถนนเพชรเกษม ด้านทิศเหนือติดเขตตำบลวัดไร่ขิง ด้านทิศตะวันตกติดเขตตำบลท่าข้าม และด้านทิศใต้ติดเขตวัดอ้อมใหญ่

วิทยาลัยแสงธรรมแบ่งออกเป็น 2 คณะ คือ คณะมนุษย์ศาสตร์ สาขาวิชาปรัชญา และคณะศาสนศาสตร์ สาขาเทววิทยา มีอาคารเรียน 3 ชั้น 1 หลัง ซึ่งอาคารดังกล่าวนี้มีห้องเรียน 7 ห้อง ห้องพักอาจารย์ 1 ห้อง ห้องอ่านหนังสือพิมพ์และวารสารต่าง ๆ 1 ห้อง ห้องสโมสรนักศึกษา 1 ห้อง ห้องกิจกรรม 1 ห้อง และห้องโสตทัศนศึกษา1ห้อง นอกจากนี้ยังมีอาคารสำนักอธิการ 1 หลัง อาคารห้องสมุด 1 หลัง หอประชุม 1 หลัง และอาคารเอนกประสงค์ 1 หลัง

สำหรับในส่วนของวิทยาลัยแสงธรรมนั้น มีอาคารซึ่งใช้เป็นที่พักของทั้งนักศึกษาและผู้ใหญ่ของสามเณราลัย และอาจารย์วิทยาลัยแสงธรรมทั้งหมด 5 หลัง โบสถ์ 1 แห่ง โรงอาหาร 1 หลัง โรงครัว 1 หลัง บ้านพักคนงาน 1 หลัง และบ้านพักภคินี 1 หลัง

สำหรับสถานที่ที่ใช้สำหรับเล่นกีฬาของนักศึกษาซึ่งเปิดโอกาสให้คนภายนอกเข้ามาใช้ด้วยนั้นมีสนามฟุตบอล 2 สนาม สนามบาสเกตบอล 2 สนาม สนามเทนนิส 2 สนาม นอกจากนี้ยังมีอาคารเอนกประสงค์ที่นอกจากจะใช้เป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ แล้ว ยังใช้เป็นสถานที่ที่ใช้สำหรับเล่นกีฬาบาสเกตบอล เทนนิส และเซปัคตะกร้อได้อีกด้วย

1.2 ผู้คนในสถานศึกษาและปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ของบุคคลเหล่านั้น

วิทยาลัยแสงธรรมมีนักศึกษาจำนวน 249 คน ในจำนวนนี้เป็นนักศึกษาที่มีสถานภาพเป็นสามเณร 243 คน และเป็นนักศึกษาที่หมดสถานภาพการเป็นสามเณรแล้วแต่ทางวิทยาลัยยังอนุญาตให้ศึกษาต่อจนกว่าจะจบหลักสูตรปรัชญาระดับปริญญาตรี 5 คน ส่วนอีก 1 คน เป็นนักศึกษาสตรีที่ทางอัครสังฆมณฑลกรุงเทพ ฯ ส่งมาศึกษาเป็นกรณีพิเศษ

สำหรับบุคลากรฝ่ายต่าง ๆ ของวิทยาลัยแสงธรรมนั้น บุคลากรฝ่ายบริหารประกอบด้วยผู้ช่วยอธิการ คณบดีคณะมนุษย์ศาสตร์และคณบดีคณะศาสนศาสตร์ รวมทั้งหมด 4 ท่าน สำหรับอาจารย์นั้น วิทยาลัยดังกล่าวมีอาจารย์ประจำ17ท่านและอาจารย์พิเศษอีก 25 ท่าน ซึ่งมีทั้งนักบวชและฆราวาส นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ อีกจำนวนหนึ่ง

นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมบางส่วนพักอยู่ในสามเณราลัยแสงธรรม ซึ่งอยู่ภายในบริเวณวิทยาลัย แต่สามเณราลัยดังกล่าวเป็นส่วนที่แยกออกต่างหากจากวิทยาลัยแสงธรรม โดยมีผู้บริหารคนละชุดกัน นักศึกษาเหล่านี้มาจาก 10 สังฆมณฑลทั่วประเทศไทย มีจำนวนทั้งสิ้น148 คน นักศึกษาเหล่านี้เมื่อได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์แล้วจะเป็นพระสงฆ์พื้นเมือง (Diocesan priest) ส่วนนักศึกษาอีกส่วนหนึ่งนั้น เป็นนักศึกษาที่พักอยู่ภายนอกบริเวณวิทยาลัยแสงธรรม โดยนักศึกษาเหล่านี้สังกัดคณะนักบวชต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

คณะรอยแผลศักดิ์สิทธิ์ (Stigmatine Fathers)	19	คน
คณะมหาไถ่ (Redemptorist Fathers)	15	คน
คณะซาเลเซียน (Salesian Fathers)	15	คน
คณะเซนต์คาเบรียล (Brother of Saint Gabriel)	13	คน
คณะคามิลเลียน (Camillian Fathers)	10	คน
คณะธรรมทูตแห่งมารีย์นิรมล (Oblate of Mary Immaculate)	7	คน
คณะเบธาราม (Betharam Fathers)	6	คน
คณะกาปูซิน (Capucin Fathers)	2	คน
คณะเยสุอิต (Society of Jesus)	2	คน
คณะฟรานซิสกัน (Franciscan Fathers)	1	คน
คณะพระตรีเอกานุภาพ (Trinitarian Fathers)	1	คน

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่ในแวดวงของวิทยาลัยแสงธรรมนั้นผู้วิจัยขอกล่าวโดยแยกออกเป็นมิติด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.2.1 <u>มิติด้านหน้าที่</u> **(Functional dimension)**

มิติด้านหน้าที่ของผู้คนในแวดวงของวิทยาลัยแสงธรรมนั้นมีหลากหลายรูปแบบ ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนเหล่านี้มีความซับซ้อนละเอียดอ่อนกว่าปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในสถานศึกษาโดยทั่วไป

สำหรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนักศึกษานั้น ในส่วนของอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์นั้นนอกจากจะประสิทธิประสาทวิชาความรู้ต่าง ๆให้นักศึกษาแล้ว ยังจะต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่างในการเป็นพระสงฆ์ที่ดี และคอยให้คำแนะนำแก่นักศึกษาเป็นการส่วนตัวทั้งในเรื่องการศึกษาเล่าเรียนและเรื่องของการเตรียมตัวที่จะเป็นพระสงฆ์ต่อไปในอนาคต ซึ่งรวมไปถึงการทำหน้าที่เป็นคุณพ่อวิญญาณารักษ์หรือเป็นพระสงฆ์ผู้ฟังแก้บาปประจำตัวของนักศึกษาบางคนที่เลือกตนเป็นผู้ให้คำแนะนำด้านจิตวิญญาณของเขาด้วย

ส่วนนักศึกษานั้นนอกจากจะให้ความเคารพยำเกรงอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์ในฐานะศิษย์ที่พึงมีต่ออาจารย์แล้ว ยังต้องให้ความเคารพยำเกรงอาจารย์เหล่านั้นในฐานะที่เป็นพระสงฆ์หรือในฐานะผู้ให้คำปรึกษาในเรื่องทั่ว ๆ ไป หรือในฐานะคุณพ่อวิญญาณารักษ์ นอกจากนี้สำหรับอาจารย์บางท่านที่เคยศึกษาเล่าเรียนในวิทยาลัยแสงธรรมนั้น นักศึกษายังให้ความเคารพในฐานะรุ่นพี่อีกด้วย และนอกจากให้ความเคารพแล้ว ยังจะต้องให้ความยำเกรงอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์เหล่านี้อีกด้วย เพราะนอกจากจะเป็นผู้ชี้ชะตาเกี่ยวกับผลการเรียนที่จะมีผลต่อการพิจารณาว่านักศึกษาผู้นั้นเหมาะสมที่จะได้รับการฝึกอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ต่อไปหรือไม่แล้ว ยังสามารถที่จะรายงานความประพฤติของนักศึกษาไปให้ทางผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ ทราบซึ่งจะมีผลต่อสถานภาพสามเณรของนักศึกษาแต่ละคนเช่นกัน

สำหรับอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์ที่มิได้ประจำอยู่ในวิทยาลัยแต่ทำงานประจำอยู่ตามวัดหรือหน่วยงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักร และได้รับการเชิญชวนจากผู้ใหญ่ของวิทยาลัยให้มาเป็นอาจารย์พิเศษนั้น ผู้วิจัยสังเกตว่าส่วนใหญ่แล้วมีมีความเป็นกันเองกับนักศึกษามากกว่าอาจารย์ที่ประจำอยู่ในวิทยาลัย ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากพระสงฆ์เหล่านั้นมีมิติด้านหน้าที่ที่น้อยกว่าอาจารย์ที่ประจำอยู่ในวิทยาลัยก็เป็นได้ กล่าวคือ พระสงฆ์เหล่านี้มีความรับผิดชอบต่อนักศึกษาในด้านการศึกษาเล่าเรียนเป็นหลักเท่านั้น มิได้มีหน้าที่ในส่วนหลาย ๆ ด้านเหมือนพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ประจำอยู่ในวิทยาลัย

ในส่วนของอาจารย์ที่เป็นฆราวาสนั้น นักศึกษาก็ให้ความเคารพยำเกรงไม่น้อยไปกว่าอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์ ทั้งนี้ทั้งนั้นนอกจากอาจารย์เหล่านั้นจะเป็นผู้ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ให้กับบรรดานักศึกษาเหมือนกับครูบาอาจารย์โดยทั่วไปแล้ว ยังเป็นผู้ที่มีส่วนในการชี้ชะตาของนักศึกษาว่าจะสามารถดำรงสถานภาพความเป็นสามเณรของตนไว้ได้ต่อไปหรือไม่อีกด้วย กล่าวคือ ถ้านักศึกษามีผลการเรียนไม่ดี หรือทางวิทยาลัยได้รับรายงานจากอาจารย์เหล่านั้นว่า นักศึกษาประพฤติตนไม่เหมาะสม เช่น กล่าววาจาสามหาวหรือแสดงกิริยาอาการ

ที่ไม่ดีต่ออาจารย์ผู้สอนก็อาจจะถูกผู้ใหญ่พิจารณาให้ออกจากสามเณราลัยหรือหมดสภาพความเป็นสามเณรไปได้ เช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีความเคารพยำเกรงอาจารย์ผู้สอนมากกว่านักศึกษาในสถาบันการศึกษาทั่ว ๆ ไป

สำหรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษากับผู้บริหารวิทยาลัยแสงธรรมนั้นก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ นักศึกษาให้ความเคารพยำเกรงผู้บริหารวิทยาลัยมากกว่านักศึกษาในสถานศึกษาโดยทั่วไปมาก เนื่องจากบุคคลเหล่านี้นอกจากจะทำหน้าที่เป็นผู้บริหารวิทยาลัยแล้ว ส่วนใหญ่แล้วยังทำหน้าที่อาจารย์ผู้สอนนักศึกษาด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญมากในการชี้ชะตากรรมของนักศึกษาว่าจะอยู่หรือจะไปจากวิทยาลัยแสงธรรมอีกด้วยแม้ว่าผู้บริหารในยุคหลัง ๆ นี้ส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่และให้ความเป็นกันเองกับนักศึกษามากขึ้นก็ตาม แต่กล่าวโดยทั่วไปแล้วนักศึกษายังให้ความเคารพยำเกรงผู้บริหารอยู่มากส่วนผู้บริหารนั้น นอกจากจะทำหน้าที่บริหารงานด้านต่าง ๆ ของวิทยาลัยให้ดำเนินไปตามเจตนารมณ์หรือนโยบายของพระศาสนจักรตลอดจนสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยและบางท่านก็ทำหน้าที่อาจารย์ผู้สอนด้วยแล้ว ยังจะต้องคอยกวดขันนักศึกษาทั้งเรื่องการศึกษาเล่าเรียน และการประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในกรอบของวิทยาลัยและของสามเณราลัย และรายงานผลการเรียนและความประพฤติของนักศึกษาไปให้ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ ที่นักศึกษาเหล่านั้นสังกัดอยู่ทราบเป็นระยะ ๆ ซึ่งรายงานดังกล่าวมีผลต่อสถานภาพความเป็นสามเณรของนักศึกษาเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง

ส่วนปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษากับเจ้าหน้าที่ของวิทยาลัยนั้นก็คล้าย ๆ กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษากับเจ้าหน้าที่ในสถานศึกษาโดยทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ ไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งเป็นพิเศษ หรือมีการให้ความเคารพยำเกรงมากเช่นเดียวกับที่มีต่อผู้บริหารหรืออาจารย์ผู้สอน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะมิติด้านหน้าที่ของเจ้าหน้าที่เหล่านี้มิได้เกี่ยวข้องกับนักศึกษาโดยตรงมากนักหรือไม่ได้มีส่วนในการกำหนดชะตากรรมของนักศึกษาเหมือนผู้บริหารและอาจารย์ผู้สอนนั่นเอง

1.2.2 <u>มิติด้านพฤติกรรม</u> (Behavioral dimension)

เนื่องจากผู้คนในแวดวงของวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่เป็นนักบวช ซึ่งมีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่เหมือนกันหรือคล้ายกันมาก พฤติกรรมของคนเหล่านั้นจึงสอดคล้องกับปทัสถานทางสังคมหรือระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมดังกล่าวซึ่งเป็นสังคมนักบวชอย่างเคร่ง-

ครัด นักศึกษาหรือสามเณรผู้ใดประพฤติผิดหรือออกนอกลู่นอกทาง ถ้าเป็นความผิดสถานเบา นักศึกษาผู้นั้นก็จะถูกผู้ใหญ่ว่ากล่าวตักเตือนหากเป็นความผิดหรือความบกพร่องขั้นที่หนักขึ้นไปกว่านั้น แต่พอที่จะกลับตัวกลับใจได้ ก็จะถูกผู้ใหญ่ส่ง "พัก" คือ ให้พ้นจากสภาพการเป็นนักศึกษาและสามเณรไปชั่วคราว เพื่อให้โอกาสนักศึกษาผู้นั้นพิจารณาตนเองและถ้านักศึกษาผู้นั้นยังมุ่งมั่นที่จะเข้ารับการอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ต่อไป อีกทั้งพร้อมที่จะแก้ไขข้อบกพร่องของตน เขาก็สามารถที่จะกลับเข้าไปเป็นนักศึกษาและสามเณรใหม่ได้ แต่สำหรับผู้ที่ประพฤติผิดศีลธรรมขั้นร้ายแรง โดยเฉพาะในเรื่องชู้สาวและการลักขโมย ก็จะถูกไล่ออกจากวิทยาลัยและสามเณราลัยแต่สถานเดียวเท่านั้น

อาจกล่าวได้ว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมเป็นกลุ่มเอกพันธ์ (Homogeneous group) ที่มีเจตคติและพฤติกรรมที่ไปในทางเดียวกันมาก ผู้ที่มีความคิดอ่านและพฤติกรรมที่หักเห (Deviant) ไปจากปทัสถานของสังคมหรือกลุ่มคนดังกล่าวก็จะถูกคัดออกไปเป็นจำนวนมากทุก ๆ ปี ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่นักศึกษาชั้นปีที่เจ็ด ซึ่งเป็นนักศึกษาชั้นปีสุดท้ายของวิทยาลัยดังกล่าวมักจะมีเพียงปีละสิบกว่าคนในขณะที่นักศึกษาชั้นปีที่หนึ่งในแต่ละปีจะมีประมาณตั้งแต่ห้าสิบคนขึ้นไป แสดงว่านักศึกษาเหล่านี้จะสามารถเรียนไปจนถึงชั้นปีที่เจ็ดและได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ในโอกาสต่อไปไม่ถึงร้อยละ 25 หรือหนึ่งในสี่ของจำนวนนักศึกษาทั้งหมดเข้ามาเรียนในชั้นปีที่หนึ่งทั้ง ๆ ที่นักศึกษาเหล่านี้กว่าที่จะเข้ามาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรมได้ก็ต้องผ่านกระบวนการเลือกและคัดแล้วคัดอีกมาเป็นเวลานานแล้ว ซึ่งจะเห็นได้ว่าสามเณราลัยเล็กบางแห่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีผู้สมัครเข้าเป็นสามเณรถึงปีละ 100 - 200 คน แต่เหลือหลุดรอดเข้าไปศึกษาในชั้นปีที่หนึ่งของวิทยาลัยแสงธรรมเพียงไม่กี่คนเท่านั้น และในบางปีสามเณรเหล่านั้นอาจจะออกจากสามเณราลัยเล็กหรือสามเณราลัยกลางจนหมดก่อนที่จะเข้าศึกษาต่อในวิทยาลัยดังกล่าวเสียด้วยซ้ำไป ไม่ว่าจะออกด้วยความสมัครใจเองหรือถูกผู้ใหญ่ของสามเณราลัยพิจารณาให้ออกก็ตามที ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าพฤติกรรมของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมนั้นสอดคล้องกับปทัสถานทางสังคมของกลุ่มคนดังกล่าวและมีความพร้อมเพรียงกันในหมู่คณะมากกว่านักศึกษาในสถานศึกษาทั่ว ๆ ไปมาก

ส่วนผู้บริหารและอาจารย์ที่เป็นนักบวชก็เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับนักศึกษาคือเป็นกลุ่มเอกพันธ์ที่แบบแผนของความคิดและพฤติกรรมของกลุ่มคนดังกล่าวเป็นไปในทางเดียวกันส่วนใหญ่ และถ้าจะว่าไปแล้ว ในจำนวนคนเหล่านี้มีผู้ที่มีความคิดอ่านและพฤติกรรม

เฉไฉออกไปจากระเบียบกฎเกณฑ์หรือปทัสถานของสังคมมีน้อยกว่าพวกนักศึกษาเสียอีก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะบุคคลเหล่านี้ผ่านกระบวนการคัดเลือกมาเป็นระยะเวลายาวนานกว่านักศึกษานั่นเอง

สำหรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารกับอาจารย์ที่เป็นนักบวชนั้นก็ดำเนินไปอย่างเคารพให้เกียรติกันมากเนื่องจากต่างก็มีศักดิ์ศรีหรือสถานภาพความเป็นพระสงฆ์เหมือนกัน อาจารย์บางท่านก็เคยเป็นอาจารย์ผู้สอนของผู้บริหารบางท่านมาก่อน การสั่งการโดยใช้อำนาจบาตรใหญ่อย่างเช่นผู้บริหารโดยทั่วไปจึงแทบจะไม่มีเลยก็ว่าได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์ที่อยู่ประจำตามวัด ๆ ต่าง ๆ ซึ่งตามปกติมักจะมีงานล้นมืออยู่แล้วนั้น ผู้บริหารของวิทยาลัยจะไม่ค่อยไปสั่งการหรือก้าวก่ายงานสอนของท่าน เพราะการที่พระสงฆ์เหล่านั้นรับคำเชิญจากวิทยาลัยแสงธรรมให้มาเป็นอาจารย์พิเศษที่วิทยาลัยดังกล่าว ก็นับว่าเป็นการเสียสละมากอยู่แล้ว ถ้าไปจู้จี้มาก พระสงฆ์ที่รับเชิญมาเป็นอาจารย์พิเศษเหล่านั้นอาจจะไม่ยอมมาสอนอีกเลยก็ได้

ส่วนปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารกับอาจารย์ที่เป็นฆราวาสเป็นไปด้วยดี มีการเคารพให้เกียรติกันมากเช่นกัน อาจารย์ฆราวาสซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาจารย์ประจำของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ หลายแห่งนั้น ต่างก็รู้สึกพอใจในการไปทำหน้าที่อาจารย์พิเศษของสถานศึกษาดังกล่าวมาก ถึงแม้จะได้รับค่าตอบแทนค่อนข้างจะน้อยเมื่อเทียบกับที่อื่น ๆ เพราะได้รับการให้เกียรติจากทั้งผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษาของสถานบันดังกล่าวมาก

สำหรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ต่ออาจารย์ด้วยกัน ก็มีลักษณะที่เต็มไปด้วยการเคารพให้เกียรติกันมากเช่นกัน โดยเฉพาะระหว่างอาจารย์ที่เป็นนักบวชด้วยกัน สำหรับบรรดาเจ้าหน้าที่นั้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนเหล่านี้และคนกลุ่มอื่น ๆ ในวิทยาลัยก็เป็นไปด้วยดี เนื่องจากคนเหล่านี้ก็ได้รับการคัดเลือกจากผู้บริหารมาเป็นอย่างดีก่อนที่จะเข้ามาทำงานที่สถาบันดังกล่าว อีกทั้งเมื่อมาทำงานแล้วก็ได้รับการสอดส่องดูแลจากผู้บริหารและได้รับการปฏิบัติจากทุก ๆ ฝ่ายด้วยดีจึงไม่มีพฤติกรรมที่เฉไฉออกไปจากปทัสถานหรือระเบียบกฎเกณฑ์ของสถาบันดังกล่าวแต่อย่างใด

1.2.3 มิติด้านจำนวน (Numerical dimension)

กิจกรรมต่าง ๆ ในวิทยาลัยแสงธรรมไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมอื่น ๆ ก็ตามมักจะเป็นกิจกรรมที่ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทุก ๆ

ฝ่าย หรือมีความพร้อมเพรียงกันในหมู่คณะดีมาก กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ไม่สู้จะมีใครไม่เข้าร่วมกิจกรรมที่ตนได้รับมอบหมายหรือมีส่วนร่วมอยู่ด้วย สำหรับกิจกรรมการเรียนการสอนนั้น ส่วนใหญ่ในแต่ละชั้นปีนักศึกษาจะเข้าห้องเรียนเต็มจำนวน โดยเฉพาะในชั้นที่มีการขานชื่อนั้น การขาดเรียนมีน้อยมาก สำหรับอาจารย์ผู้สอนนั้นก็มีการขาดสอนอยู่บ้าง ทั้งอาจารย์ที่เป็นนักบวชและฆราวาสเนื่องจากบุคคลเหล่านี้มักจะมีงานหลายด้าน และมักจะมีธุระจำเป็นกระทันหันอยู่เสมอ แต่ส่วนใหญ่แล้วอาจารย์ที่ขาดสอนก็มักจะไปสอนชดเชยในภายหลัง

ส่วนกิจกรรมด้านอื่น ๆ นั้น นักศึกษาหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจะเข้าร่วมกิจกรรมกันเต็มจำนวนเป็นส่วนใหญ่ และให้ความร่วมมือกันดี

สำหรับเจ้าหน้าที่นั้นก็ทำงานตามหน้าที่หรือทำกิจกรรมที่ได้รับมอบหมายเต็มจำนวนและเต็มความสามารถกันเป็นส่วนใหญ่เช่นกัน

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ในวิทยาลัยแสงธรรมมีความเป็นหนึ่งเดียวกันหรือความผนึกแน่นของกลุ่ม (Group cohesion) สูงมาก กิจกรรมต่าง ๆ จึงมักจะได้รับความร่วมมือดีจากทุก ๆ ฝ่าย และจะมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เต็มจำนวน เต็มใจ และเต็มความสามารถกันเป็นส่วนใหญ่

1.2.4 มิติด้านกาละ (Temporal dimension)

ปฏิสัมพันธ์ในระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ในวิทยาลัยแสงธรรมโดยเฉพาะปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มนักศึกษาและกลุ่มอาจารย์ที่เป็นนักบวชค่อนข้างจะมีลักษณะที่คงเส้นคงวาหรือเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอภายในระยะเวลาอันยาวนาน เนื่องจากผู้คนเหล่านี้ส่วนใหญ่รู้จักกันมาเป็นเวลานานแล้ว โดยเฉพาะอาจารย์ที่เป็นนักบวชรุ่นเดียวกันหรือนักศึกษาชั้นปีเดียวกันที่เคยร่วมกิจกรรมต่าง ๆ และร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน บางคนอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่สามเณราลัยเล็กมาจนถึงสามเณราลัยใหญ่เป็นเวลากว่าสิบปี จึงมีความสนิทสนมกลมเกลียวกันดีมาก และมีความรักใคร่กันฉันพี่น้องอย่างแท้จริงในเรื่องนี้พระสงฆ์องค์หนึ่งที่มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลทั้งสามเณรเล็กและสามเณรใหญ่ถึงกับบอกผู้วิจัยว่าบรรดาสามเณรหรือพระสงฆ์โดยเฉพาะที่อยู่ในคณะนักบวชเดียวกันหรืออยู่ในบ้านเดียวกันมีความรักกันฉันพี่น้องมากกว่าพี่น้องกันเองจริง ๆ เสียอีก และถ้าหากมีคนใดคนหนึ่งต้องตายหรือพรัดพรากจากกันไป นักบวชในคณะเดียวกันจะรู้สึกเศร้าเสียใจในการจากไปของนักบวชร่วมคณะผู้นั้นมากหรือแม้แต่บิดามารดาหรือญาติพี่น้องของนักบวชในคณะเดียวกันเสียชีวิตลง

นักบวชคนอื่น ๆ ก็จะไปแสดงความเสียใจและไปให้เกียรติเจ้าภาพในพิธีศพนั้นด้วย ซึ่งในกรณีเช่นว่านี้ หลายคนถึงกับร้องไห้เหมือนกับว่าผู้ตายเป็นบิดามารดาหรือญาติพี่น้องของตนจริง ๆ ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่ามิติด้านกาละของปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในแวดวงวิทยาลัยแสงธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มอาจารย์ที่เป็นนักบวชและนักศึกษานั้นเป็นมิติของปฏิสัมพันธ์ที่มีความคงเส้นคงวา หรือเป็นมิติของปฏิสัมพันธ์ที่มีระยะเวลาที่ยาวนานเป็นพิเศษเมื่อเทียบกับปฏิสัมพันธ์ในหมู่คนกลุ่มอื่น ๆ

1.2.5 <u>มิติด้านเทศะ</u> (Spatial dimension)

การรู้จักสนิทสนมกันมาเป็นระยะเวลานานมากในกลุ่มนักศึกษาและอาจารย์นี่เองที่ทำให้นักศึกษานั่งใกล้ชิดกันในห้องเรียน โดยเฉพาะนักศึกษาที่มาจากสามเณราลัย หรือคณะนักบวชเดียวกันก็มักจะนั่งอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ เนื่องจากมีความสนิทสนมกันมากกว่านักศึกษาที่มาจากต่างสามเณราลัยหรือต่างคณะนักบวช ในห้องเรียนที่มีการเรียนรวมกันระหว่างนักศึกษาต่างชั้นปี นักศึกษาชั้นปีเดียวกันก็มักจะนั่งอยู่ใกล้ ๆ กัน ส่วนอาจารย์กับนักศึกษานั้นส่วนใหญ่ก็รู้จักกันเป็นอย่างดี ดังนั้นโต๊ะอาจารย์และโต๊ะนักศึกษาแถวแรก ๆ ในห้องเรียนจึงอยู่แทบจะเพราะชิดติดกัน ซึ่งการที่นักศึกษากับนักศึกษา และนักศึกษากับอาจารย์อยู่ใกล้ชิดกันนี้อาจจะเป็นสาเหตุอื่น ๆ ก็ได้ เช่น ห้องเรียนมีขนาดเล็กในขณะที่นักศึกษามีจำนวนมาก หรือห้องเรียนมีขนาดกว้างแต่ถ้าหากว่านักศึกษานั่งไกลจากอาจารย์แล้วอาจจะไม่ได้ยินอาจารย์พูด แต่ในกรณีของวิทยาลัยแสงธรรมนี้มิได้เป็นเช่นนั้น ถึงแม้ในห้องเรียนที่กว้างขวางและอาจารย์ผู้สอนใช้เครื่องขยายเสียงช่วย นักศึกษาก็ยังคงนั่งใกล้ชิดติดกัน และระยะห่างระหว่างโต๊ะอาจารย์กับนักศึกษาก็น้อยมาก แสดงถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันของนักศึกษากับนักศึกษาด้วยกัน และระหว่างอาจารย์กับนักศึกษา

ส่วนผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ กับนักศึกษาก็มีที่ทำงานหรือที่เรียนอยู่ห่างจากกันไม่มากนัก เนื่องจากเป็นสถานศึกษาเล็ก ๆ ผู้คนในสถานศึกษาดังกล่าวจึงอยู่ใกล้ชิดกันหรือเห็นหน้าค่าตากันอยู่เสมอ

นอกจากจะอยู่ในที่ใกล้ชิดกันในการทำงานหรือการเรียนการสอนแล้ว ผู้คนในแวดวงของวิทยาลัยแสงธรรมยังอยู่ที่ใกล้ชิดกันในกิจกรรมด้านอื่น ๆ ของชีวิต เช่นในกิจกรรมทางด้านศาสนา กิจกรรมนันทนาการ และการทำงานต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายอีกด้วย

1.2.6 มิติด้านความคุ้นเคย (Familiarity dimension)

ผู้คนในแวดวงของวิทยาลัยแสงธรรมนั้น ส่วนใหญ่มีความคุ้นเคยกันดี โดยเฉพาะในกลุ่มนักศึกษาและกลุ่มอาจารย์ ตลอดจนกลุ่มผู้บริหารที่เป็นพระสงฆ์ด้วยกัน นอกจากมีความคุ้นเคยกันในกลุ่มของตนเองแล้ว ในระหว่างกลุ่มก็มีความคุ้นเคยกันเป็นอย่างมากด้วยเพราะผู้คนในแวดวงวิทยาลัยแสงธรรมมีอยู่เป็นจำนวนน้อย และรู้จักหรือเคยอยู่ร่วมกันมาเป็น เวลานานดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แม้แต่นักศึกษาที่เพิ่งจะเข้ามาเรียนที่วิทยาลัยดังกล่าวในชั้นปีที่หนึ่งส่วนใหญ่ก็มีความคุ้นเคยกับอาจารย์ผู้สอนโดยเฉพาะอาจารย์ที่เป็นนักบวชมาก่อนแล้วอยู่บ้างไม่มากก็น้อย เนื่องจากพระสงฆ์คาทอลิกในประเทศไทยมีอยู่เป็นจำนวนไม่มากเท่าใดนัก นักศึกษาเหล่านี้ส่วนใหญ่จึงรู้จักหรืออย่างน้อยก็เคยได้ยินชื่อเสียงกิตติศัพท์ของพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์หรือเป็นผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมมาบ้างแล้ว ครั้นเมื่อมาเข้าเรียนที่สถาบันดังกล่าวจึงมีความคุ้นเคยกันมากยิ่งขึ้นอย่างรวดเร็ว

1.2.7 มิติด้านสถานะ (Status dimension)

ในวิทยาลัยแสงธรรมนั้น ผู้คนส่วนใหญ่อยู่ในสถานะที่หลายหลากมากกว่าในสถาบันการศึกษาทั่ว ๆ ไป เช่น นักศึกษามีสถานภาพทั้งความเป็นนักศึกษาและสถานภาพความเป็นนักบวช จึงต้องพยายามศึกษาเล่าเรียนให้ได้ผลการเรียนตามเกณฑ์ที่ทางวิทยาลัยวางไว้และพยายามประพฤติปฏิบัติตนให้เข้ากับปทัสถานทางสังคมของวิทยาลัยและสามเณราลัยที่ตนสังกัด ตลอดจนปทัสถานทางสังคมและความคาดหวังต้องการของกลุ่มเพื่อนทั้งในวิทยาลัยและสามเณราลัย ผู้บริหารวิทยาลัยก็มีสถานภาพทั้งความเป็นพระสงฆ์และความเป็นผู้บริหาร เช่นเดียวกับอาจารย์ที่เป็นนักบวชซึ่งมีสถานภาพทั้งความเป็นพระสงฆ์ ความเป็นอาจารย์ผู้สอน ความเป็นผู้ให้การอบรม (Formator) สามเณร ความเป็นผู้ให้คำปรึกษา (Counselor) และความเป็นคุณพ่อวิญญาณารักษ์หรือผู้ให้คำแนะนำฝ่ายจิตวิญญาณดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว เป็นต้น

ในสถานภาพความเป็นนักศึกษาของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมนั้นก็ยังมีสถานภาพย่อยอยู่ในนั้นด้วย เช่นสถานภาพความเป็นผู้นำ และสถานภาพความเป็นผู้ตาม ซึ่งในแต่ละกิจกรรม แต่ละสถานการณ์นั้นสถานภาพดังกล่าวนี้ย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้เสมอ นอกจากนี้ยังมีสถานภาพความเป็นนักศึกษารุ่นพี่ และสถานภาพความเป็นนักศึกษารุ่นน้อง ซึ่งในสถาบัน

การศึกษาดังกล่าวนี้ นักศึกษารุ่นน้องให้ความเคารพนักศึกษารุ่นพี่ดี แต่ไม่ถึงกับยำเกรง ส่วนใหญ่จะมีความรักใคร่สนิทสนมกันดี แต่สำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ได้รับศีลบวชเป็นอนุสงฆ์(Deacon) แล้ว ก็จะได้รับความเคารพยำเกรงรอง ๆ ลงไปจากพระสงฆ์

นอกจากนี้ ในสามเณราลัยต่าง ๆ โดยเฉพาะสามเณราลัยของคณะนักบวชต่าง ๆ นั้น สามเณรแต่ละคนถึงแม้จะศึกษาอยู่ในชั้นปีเดียวกันก็อาจจะมีสถานภาพความเป็นสามเณรหรือความเป็นนักบวชในระดับที่ต่างกัน เช่นนักศึกษาบางคนอาจจะมีแต่สถานภาพความเป็นสามเณรและนักศึกษาเท่านั้น ยังไม่มีสถานภาพความเป็นนวกะ (Novice) ในขณะที่เพื่อน ๆ ชั้นปีเดียวกันมีสถานภาพดังกล่าวแล้ว และสามเณรที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีท้าย ๆ บางคนอาจจะมีสถานภาพความเป็นนักบวชเต็มตัวแล้ว กล่าวคือ สามเณรเหล่านั้นได้ปฏิญาณตนแล้วว่าจะเป็นนักบวชตลอดชีพ ในขณะที่เพื่อนสามเณรที่ศึกษาอยู่ชั้นปีเดียวกันบางคนยังไม่มีสถานภาพดังกล่าวเนื่องจากยังไม่อาจตัดสินใจอย่างเด็ดขาดได้และขอเลื่อนการปฏิญาณตนดังกล่าวไว้ก่อน และในสถานภาพความเป็นนักบวชเต็มตัวนั้นก็ยังมีระดับที่แตกต่างกันไปหลายระดับอีกด้วย

นอกจากนั้นในแต่ละสามเณราลัยจะมีสามเณรรุ่นใหญ่คอยดูแลสามเณรรุ่นน้อง ๆ ซึ่งสามเณรรุ่นน้องส่วนใหญ่ก็ให้ความเคารพยำเกรงสามเณรรุ่นพี่ที่มีหน้าที่ช่วยคุณพ่ออธิการสามเณราลัยนั้น ๆ ปกครองดูแลพวกตนเป็นอย่างดีด้วยเช่นเดียวกันกับผู้ใหญ่ของสามเณราลัยท่านอื่น ๆ

1.3 <u>การกระทำและกิจกรรมของบุคคลในสถานศึกษา</u>

วิทยาลัยแสงธรรมเป็นสถานศึกษาที่ให้การศึกษาอบรมแก่ผู้ที่สมัครใจเข้ามารับการศึกษาอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์คาทอลิกต่อไปในอนาคต ซึ่งผู้ที่สมัครใจเข้ามาเป็นนักศึกษาในสถาบันดังกล่าวนี้จะต้องถือตามกฎระเบียบต่าง ๆ ของวิทยาลัย และสามเณราลัยที่ตนสังกัดอยู่อย่างเคร่งครัด จึงไม่สู้จะมีใครกระทำสิ่งใดที่ละเมิดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่วางไว้อย่างชัดแจ้งถ้ามีก็จะถูกว่ากล่าวตักเตือนหรือถูกสั่ง "พัก" หรือถูกให้ออกจากการเป็นนักศึกษาหรือสามเณรไปดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว

การกระทำและกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้คนในแวดวงของวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่ โดยเฉพาะของนักศึกษาและอาจารย์ที่เป็นนักบวชนั้นมิได้เป็นการกระทำและกิจกรรมที่

สักแต่ว่าทำไปตามหน้าที่ที่แต่ละคนจะต้องทำเท่านั้น แต่เป็นการกระทำและกิจกรรมที่ดำเนินไปตามความเชื่อทางศาสนาหรือความศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งรวมไปถึงอุดมการณ์ที่เกิดจากความเชื่อความศรัทธาดังกล่าวในการที่จะเป็นพระสงฆ์เพื่อรับใช้ผู้อื่นตามคำสั่งสอนและพระแบบฉบับของพระเยซูคริสตเจ้า

สิ่งที่กล่าวมาข้างต้นนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษหรือลักษณะเฉพาะกลุ่มของวิทยาลัยแสงธรรมที่ทำให้วิทยาลัยดังกล่าวแตกต่างไปจากสถาบันการศึกษาอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสถาบันการศึกษาดังกล่าวมิได้มุ่งที่จะให้ "การศึกษา" แก่นักศึกษาให้มีวิชาความรู้ที่จำเป็นเท่านั้น แต่ยังมุ่งเน้นที่จะให้ "การอบรม" นักศึกษาของตนให้เป็นพระสงฆ์ที่ดีต่อไปในอนาคตอีกด้วย

การเป็นพระสงฆ์ที่ดีนั้นมิใช่เป็นการเป็นพระสงฆ์เพื่อตนเองหรือเพื่อบรรลุความรอดหรือความหลุดพ้นส่วนตัว แต่ต้องเป็นพระสงฆ์เพื่อผู้อื่น เพื่อรับใช้ผู้อื่น และนำความรอดหรือความหลุดพ้นไปสู่เพื่อนมนุษย์ตามคำสอนและพระแบบฉบับของพระเยซูคริสตเจ้าดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ดังนั้นการที่จะเป็นนักบวชที่ดีตามอุดมการณ์จะต้องสละตนเอง ซึ่งถ้าทำได้ตามนี้การถือ "ศีลบน" หรือหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตนักบวชที่สำคัญ 3 ประการ ที่นักบวชแต่ละคนให้สัตย์ปฏิญาณตนไว้คือการถือความนบนอบ ความยากจน และพรหมจรรย์ก็ไม่ใช่เรื่องที่ยากเย็นแสนเข็ญแต่ประการใด

สำหรับกิจกรรมการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมนั้นเริ่มตั้งแต่เวลา 8.30 น. ไปจนถึงเวลา 12.30 น. โดยเปิดทำการเรียนการสอนตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ บางชั้นเรียนที่อาจารย์ไม่สามารถมาสอนในตอนเช้า หรือตอนเช้าชั่วโมงเรียนเต็มหมดแล้วก็จะไปมีการเรียนการสอนในตอนบ่าย ในช่วงเวลาระหว่าง 14.00 น.ถึง 16.00 น.โดยที่นักศึกษาแต่ละคนจะต้องเรียนคนละไม่น้อยกว่า 150 หน่วยกิต จึงจะถือว่าสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีในแต่ละหลักสูตร คือหลักสูตรสาขาวิชาปรัชญา และหลักสูตรสาขาวิชาเทวศาสตร์ ดังนั้นนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมแต่ละคนที่ศึกษาสำเร็จตามหลักสูตรในชั้นปีที่เจ็ด ซึ่งเป็นชั้นปีสุดท้ายก็จะได้รับปริญญาตรี 2 ปริญญา คือปริญญาตรีในสาขาวิชาปรัชญา ซึ่งทบวงมหาวิทยาลัยและ ก.พ. รับรองปริญญา และปริญญาตรีในสาขาวิชาเทววิทยา ซึ่งทบวงมหาวิทยาลัยและ ก.พ. ยังไม่ได้รับรองปริญญา

ในการลงทะเบียนเรียนนั้น นักศึกษาแต่ละคนจะต้องลงทะเบียนเรียนตามตารางเรียนที่ทางวิทยาลัยกำหนดให้ โดยไม่สามารถเลือกเรียนวิชาต่าง ๆ ได้ เช่นเดียวกับนักศึกษาใน

สถาบันการศึกษาอื่น ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หลักสูตรของวิทยาลัยแสงธรรมเป็นหลักสูตรที่บังคับตายตัวให้นักศึกษาแต่ละคนลงทะเบียนเรียนไปตามนั้น ยกเว้นสามเณรที่มาจากบางคณะนักบวชที่ผู้ใหญ่ของทางคณะมีนโยบายให้สามเณรของตนเรียนโดยที่ไม่ต้องการรับปริญญาตรีจากทางวิทยาลัย ก็จะให้สามเณรในคณะของตนเลือกลงทะเบียนเรียนแต่เฉพาะบางวิชาที่พิจารณาแล้วเห็นว่าเป็นวิชาที่จะมีประโยชน์ในการทำงานหรือในการดำรงชีวิตแบบนักบวชต่อไปในภายภาคหน้าเท่านั้น บางคณะนักบวชก็กำหนดให้สามเณรของตนเลือกเรียนเฉพาะในบางสาขาวิชา หลังจากนั้นก็ส่งไปศึกษาต่อยังต่างประเทศในสาขาวิชาอื่นต่อไป บางคณะก็กำหนดให้สามเณรของตนศึกษาในสาขาวิชาเดียว หลังจากที่สำเร็จการศึกษาในสาขาวิชาดังกล่าวแล้วก็ไม่ได้ส่งไปศึกษาต่อในสาขาวิชาอื่นในต่างประเทศอีกแต่อย่างใด

อนึ่ง นักศึกษาที่มาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรมไม่ได้มุ่งที่จะเรียนเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ทุกคน อย่างเช่นนักศึกษาที่มาจากคณะเซนต์คาเบรียลก็มาศึกษาในสถาบันแห่งนี้เพื่อเตรียมตัวที่จะเป็นภราดา (Brother) ซึ่งส่วนใหญ่เมื่อถวายตัวเป็นภราดาแล้วก็จะถูกผู้ใหญ่ของคณะส่งตัวไปทำงานตามสถานศึกษาต่าง ๆ ของคณะ เช่น โรงเรียนอัสสัมชัญ โรงเรียนเซนต์คาเบรียล และมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาที่มาจาก คณะนักบวชบางคณะที่มิได้ศึกษาเพื่อมุ่งที่จะเป็นพระสงฆ์เช่นกัน แต่มีน้อยมาก ยิ่งไปกว่านั้นยังมีนักศึกษาอีกส่วนหนึ่งที่มิได้เป็นนักบวชประเภทใดทั้งสิ้นคือ ผู้ที่เคยเป็นสามเณรสังกัดคณะนักบวชบางคณะแต่ในปัจจุบันหมดสถานภาพการเป็นสามเณรแล้ว แต่ผู้ใหญ่ของวิทยาลัยแสงธรรมยังให้นักศึกษาเหล่านี้เรียนต่อที่สถาบันดังกล่าวจนกว่าจะจบปริญญาตรี รวมทั้งนักศึกษาที่เป็นฆราวาสตรีที่ทางอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯส่งมาศึกษาเป็นกรณีพิเศษดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว โดยที่นักศึกษาที่มิได้เป็นนักบวชนี้ต้องเสียค่าลงทะเบียนเรียนให้วิทยาลัย ในขณะที่นักศึกษาที่เป็นนักบวชไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายไม่ว่าในด้านการศึกษาเล่าเรียนและในด้านการกินอยู่แต่อย่างใด

หลังจากที่กิจกรรมการเรียนการสอนสิ้นสุดลง ในตอนบ่ายนักศึกษาจะมีเวลาสำหรับการศึกษาค้นคว้าส่วนตัว และทำงานต่าง ๆ ตามที่ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยมอบหมาย นอกจากนั้นนักศึกษาก็จะมีเวลาสำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมกีฬาหรือกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ หรือพักผ่อนคลายความตึงเครียดด้วยการเล่นดนตรี ดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ อ่านหนังสือพิมพ์และวารสารต่าง ๆ และนอกจากการกระทำและกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว ยังมีกิจกรรมที่ถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในชีวิตการเป็นนักบวช คือ กิจกรรมทางศาสนา ซึ่งนักศึกษาจะต้องเข้าวัดทุกวัน และวันละหลาย ๆ ครั้ง ซึ่งกิจกรรมทางศาสนานี้นอกจากจะกระทำกันในวัดแล้ว กิจกรรม

ทางศาสนาบางอย่างก็จะกระทำที่นอกวัด เช่น ในเวลาค่ำของบางวัน สามเณรของบางคณะจะออกไปประกอบพิธีทางศาสนา เช่น ไปชุมนุมสวดและขับร้องเพลงศาสนาต่อหน้าพระรูปของพระเยซูเจ้าหรือแม่พระหรือนักบุญบางองค์ ที่ตั้งอยู่กลางแจ้งหรือเดินสวดสายประคำไปตามถนนหรือสนามหญ้าในบริเวณสามเณราลัยเป็นต้น

ในวันเสาร์อาทิตย์ จะมีนักศึกษาบางชั้นปีในสามเณราลัยบางแห่งออกไปฝึกงานตามที่ต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะออกไปทำงานในบริเวณใกล้เคียงวิทยาลัย เช่น ชุมชนกองขยะหนองแขมและบางส่วนก็ไปฝึกงานในย่านที่ไกลออกไป งานเหล่านี้มีทั้งงานศาสนา เช่น งานช่วยพระสงฆ์สอนคำสอนหรืองานเกี่ยวกับเยาวชนคาทอลิกตามวัดต่าง ๆ และงานที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาโดยตรงเช่นงานพัฒนาสังคม ซึ่งในระยะสองปีที่ผ่านมานี้ หลังจากที่มีพระสงฆ์องค์หนึ่งริเริ่มให้นักศึกษาเกี่ยวกับงานพัฒนาสังคมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติโดยเน้นภาคปฏิบัติเป็นหลักแล้ว นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมก็มีความตื่นตัวที่จะออกไปช่วยพัฒนาสังคมหรือรับใช้สังคมมากขึ้น โดยไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชังในเรื่องเชื้อชาติและศาสนาแต่อย่างใด นอกจากจะมีนักศึกษาบางส่วนออกไปทำงานรับใช้สังคมในวันเสาร์อาทิตย์ดังกล่าวแล้ว ในวันที่มีการเรียนการสอนบางวัน จะมีนักศึกษาบางกลุ่มจัดกิจกรรมพบปะสังสรรค์กันระหว่างคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่มาทำงานตามโรงงานหรือเป็นคนใช้อยู่ตามบ้านในละแวกอำเภอสามพรานและบริเวณใกล้เคียง เพื่อให้เขาเหล่านั้นซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่มีการศึกษาและมีฐานะยากจนได้มีโอกาสพบปะญาติมิตรหรือคนที่เป็นคนภาคเดียวหรือเผ่าพันธุ์เดียวกับตน เพื่อไต่ถามสารทุกข์สุขดิบ และหาทางช่วยเหลือกันและกัน โดยในการนี้นักศึกษาได้ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของศูนย์สังคมพัฒนา จัดกิจกรรมดังกล่าวขึ้นที่อาคารเอนก-ประสงค์ และในระหว่างการจัดกิจกรรมดังกล่าวนี้ ถ้าหากว่านักศึกษาและเจ้าหน้าที่ของศูนย์ดังกล่าวได้ทราบว่ามีผู้ใดประสบความเดือดร้อน หรือประสบปัญหาบางประการ โดยเฉพาะชาวเขาซึ่งส่วนใหญ่ไม่มีบัตรประชาชนหรือหลักฐานที่ทางราชการออกให้ เช่น ถูกนายจ้างโกงค่าแรงหรือกลั่นแกล้งบีบคั้นต่าง ๆ ก็จะได้หาทางช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้

นอกจากนี้ ในระหว่างปิดภาคเรียนก็จะมีนักศึกษาบางชั้นปีโดยเฉพาะนักศึกษาชั้นปีท้าย ๆ ที่กำลังศึกษาในสาขาวิชาเทววิทยาออกไปฝึกงานตามที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในชนบทเพื่อรับรู้สภาพความเป็นจริงในสังคม โดยเฉพาะปัญหาของชาวชนบทเพื่อที่จะได้ช่วยกันพิจารณาหาทางช่วยเหลือต่อไป และเมื่อสิ้นสุดการฝึกงานดังกล่าวแล้ว ก็มีการนำประสบการณ์ดังกล่าวมาอภิปรายประเมินผลกันด้วย

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมสมัครใจเข้ามารับการศึกษาอบรมที่สถาบันดังกล่าว เพื่อเตรียมตัวที่จะเป็นพระสงฆ์ออกไปรับใช้ผู้อื่นหรือรับใช้สังคมทั้งภายในและภายนอกพระศาสนจักรต่อไป คนที่เข้ามาศึกษาที่สถาบันดังกล่าวเนื่องจากเหตุผลอื่นเป็นต้นว่าทางบ้านมีฐานะยากจนไม่สามารถที่จะได้รับการศึกษาชั้นสูง ๆ หรือไม่สามารถเลื่อนชั้นทางสังคมได้ จึงมุ่งมาศึกษาที่วิทยาลัยดังกล่าวเพื่อที่จะได้รับการศึกษาจนจบปริญญาตรีแล้วหาทางออกไปไต่เต้าเลื่อนชั้นทางสังคมต่อไปก็คงจะมีอยู่บ้าง แต่คงจะมีอยู่ไม่มากนัก จึงอาจกล่าวได้ว่าโดยทั่วไปแล้วนักศึกษาที่นี่ส่วนใหญ่ต่างก็มีความเชื่อความศรัทธาหรือมีอุดมการณ์อันสูงส่ง แต่อุดมการณ์กับความเป็นจริงไม่จำเป็นที่จะต้องไปในทิศทางเดียวกันเสมอไป กล่าวคือบางคนไม่สามารถบรรลุถึงอุดมการณ์ที่วางไว้นั้นได้แต่ถ้าหากเขาได้รับความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนให้กำลังใจจากกลุ่มหรือสังคมของตน โดยเฉพาะสิ่งที่เรียกว่า "ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ" (Significant others) แล้ว เขาก็อาจจะสามารถบรรลุถึงจุดหมายปลายทางที่เขาปรารถนาที่จะไปให้ถึงได้ ดังนั้น "ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ"กลุ่มหรือสังคมที่นักศึกษาสังกัดอยู่จึงนับว่ามีอิทธิพลต่อทางเดินชีวิตของเขามาก

"ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ" สำหรับนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมแต่ละคนอาจจะแตกต่างกันไปสำหรับนักศึกษาบางคน "ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ" สำหรับเขาอาจจะเป็นบิดามารดา ญาติสนิทมิตรสหายหรือคนในหมู่บ้านของเขา ซึ่งในบางครั้งเขาอาจจะเกิดความท้อแท้ใจอยากจะลาออกจากสามเณราลัยไปแต่เขาก็กลัวคนเหล่านั้นจะเสียใจหรือแสดงความรังเกียจเขาอย่างเช่นที่สามเณรหรือพระสงฆ์บางองค์ที่สึกออกไปบางคนเคยประสบมาแล้ว สำหรับนักศึกษาหรือสามเณรบางคน "ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ" สำหรับเขาอาจจะเป็นผู้ใหญ่ในวิทยาลัยหรือสามเณราลัย สามเณรในอดีตบางคนเมื่อเข้าไปอยู่ในสามเณราลัยใหม่ ๆ ร้องไห้อยากจะกลับบ้านทุกวัน จะออกจากความเป็นสามเณรสถานเดียว แต่ผู้ใหญ่สามเณราลัยที่สามเณรผู้นั้นเคารพนับถือคอยระงับยังยั้งไว้ไม่ให้ลาออก ต่อมาสามเณรผู้นั้นก็สามารถรับศีลบวชเป็นพระสงฆ์และก้าวไปไกลขนาดเป็นพระสังฆราชประมุขสังฆมณฑลแห่งหนึ่งในปัจจุบันก็มี

จากการสังเกตของผู้วิจัยตลอดระยะเวลา 2 เดือนนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า "ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ" สำหรับนักศึกษาหรือสามเณรแต่ละคนมากที่สุดคือคุณพ่ออธิการสามเณราลัยตลอดจนคณะผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยทั้งหมด ซึ่งรวมไปถึงพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาในเรื่องการศึกษาเล่าเรียนและเรื่องทั่ว ๆ ไป และคุณพ่อวิญญาณารักษ์หรือพระสงฆ์ผู้ให้คำแนะนำฝ่ายจิตวิญญาณ โดยเฉพาะคุณพ่ออธิการนั้นจะมีความสำคัญต่อสามเณร

หรือนักศึกษาแต่ละคนมากที่สุด ในสามเณราลัยที่ผู้วิจัยไปพักอาศัยอยู่ตลอดระยะเวลาการเก็บข้อมูลนั้น ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า สามเณรใหญ่ซึ่งทุกคนเป็นนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมเข้าพบปะพูดคุยกับคุณพ่ออธิการบ่อยครั้งมาก ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเข้าพบอย่างเป็นทางการมักจะเป็นเวลากลางคืนหลังจากที่เสร็จสิ้นภารกิจต่าง ๆ ในวันนั้นแล้ว ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ปลอดโปร่งที่สุดสำหรับทั้งฝ่ายคุณพ่ออธิการและสามเณรและทั้งสองฝ่ายสามารถคุยกันได้อย่างสะดวกและเปิดอกที่สุด

คุณพ่ออธิการและคณะผู้ให้การอบรมทั้งหมดของสามเณราลัยเป็นเสมือนกับกระจกเงาที่จะส่องให้สามเณรหรือนักศึกษาแต่ละคนรู้ว่าตนเป็นคนเช่นไร และมีอะไรที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงตนเองบ้าง ซึ่งการที่จะเป็นกระจกเงาที่ดีแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ และคุณสมบัติส่วนตัวของคุณพ่ออธิการและคณะผู้ให้การอบรมนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้การคัดเลือกผู้ที่จะมาเป็นคุณพ่ออธิการและผู้ให้การอบรมสามเณรจะต้องกระทำด้วยความพิถีพิถันเป็นพิเศษ โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันซึ่งสังคมทั้งในและนอกพระศาสนจักรตกอยู่ภายใต้กระแสของวัตถุนิยมบริโภคนิยมมาก กระแสเรียกเป็นพระสงฆ์ลดน้อยลงทุก ๆ ขณะ ถ้าหากว่าสามเณราลัยได้อธิการที่ไม่มีมนุษยสัมพันธ์ ใช้อำนาจบาตรใหญ่โดยไม่เข้าใจและไม่ใช้หลักจิตวิทยากับสามเณรในความปกครองดูแลของตน ก็อาจจะทำให้สามเณรออกไปจนแทบไม่เหลือหลอเลยก็เป็นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณพ่ออธิการและคณะผู้ให้การอบรมของสามเณรราลัยอาจจะเป็นกระจกเงาที่ไม่ดีให้สามเณร และสร้างสิ่งที่ชาร์ลส์ ฮอร์ตัน คูลี่ย์ (Charles Horton Cooley) เรียกว่า "อัตตากระจกเงา" (Looking Glass Self) คือสิ่งที่เขาสร้างขึ้นมาตามทัศนะของผู้อื่นที่มีต่อเขาอย่างมองตนเองในแง่ร้ายเกินไปได้

เท่าที่ผู้วิจัยสังเกต คุณพ่ออธิการและคณะผู้ให้การอบรมสามเณรตามสามเณราลัยต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นคนที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความเข้าใจและความเป็นกันเองกับสามเณรที่อยู่ในความปกครองดูแลของตนดีพอสมควร บรรยากาศในสามเณราลัยบางแห่งเต็มไปด้วยความรักความอบอุ่น อยู่กันฉันพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน แต่ก็มีบ้างเหมือนกันที่คุณพ่ออธิการของสามเณราลัยของบางคณะนักบวชเป็นคนที่ไม่มีมนุษยสัมพันธ์ และเน้นการเคารพนบนอบผู้ใหญ่จนปราศจากความเป็นตัวของตัวเอง ก็เลยทำให้บรรยากาศเช่นที่กล่าวมาข้างต้นไม่เกิดขึ้นในสามเณราลัยที่มีคุณพ่ออธิการเป็นคนเช่นว่านั้น

นอกจาก "ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ" ที่เป็นผู้ใหญ่ในสามเณราลัยจะมีอิทธิพลมากต่อนักศึกษาหรือสามเณรแต่ละคนแล้ว กลุ่มเพื่อนก็นับว่ามีความสำคัญหรือมีอิทธิพลมาก

กลุ่มเพื่อนที่ดีก็จะช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกัน และคอยสะท้อนภาพหรือชี้ให้สมาชิกในกลุ่มของตนมองเห็นข้อบกพร่องผิดพลาดของตนพร้อมกันนั้นก็อาจจะแนะแนวทางแก้ไขให้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือคอยเป็นกระจกเงาที่ดีให้เพื่อนเพื่อให้เขาสามารถสร้าง "อัตตากระจกเงา" ที่ดีงามหรือถูกต้องเหมาะสมได้ นอกจากนี้ กลุ่มเพื่อนยังมีอิทธิพลในการที่จะควบคุมสมาชิกในกลุ่มให้มีเจตคติและประพฤติปฏิบัติตนตามแนวโน้มคนส่วนใหญ่ของกลุ่มหรือยึดถือปทัสถานทางสังคมของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ในสามเณราลัยหลายแห่ง ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยได้ริเริ่มส่งเสริมให้สามเณรจัดตั้งกลุ่มขึ้นมา โดยแต่ละกลุ่มอาจจะเป็นนักศึกษาชั้นปีเดียวกัน หรือเป็นผู้ที่มีความสนใจในบางเรื่องร่วมกัน เช่น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การติดตามปัญหาสังคม และการพัฒนาสังคมเป็นต้น เพื่อที่สามเณรหรือนักศึกษาเหล่านี้จะได้ช่วยสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกันให้สามารถดำรงชีวิตความเป็นสามเณรหรือนักศึกษาที่ดี และมีพลังกลุ่มที่จะไปสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้ตามความสนใจหรือความถนัดของตน อย่างไรก็ตามในบางกรณีกลุ่มเพื่อนที่เป็นกลุ่มโดยธรรมชาติ เช่นกลุ่มเพื่อนในห้องเรียนอาจจะก่อให้เกิดผลเสียต่อหมู่คณะทั้งอาจจะโดยจงใจและไม่จงใจก็ได้ เช่นการพูดหรือแสดงกิริยาอาการในลักษณะที่เป็นการ "แซว" หรือ "เบรค" เพื่อนที่ซักถามอาจารย์ ทำให้เพื่อนผู้นั้นอาจจะไม่อยากที่จะถามอาจารย์ในห้องเรียนต่อหน้าเพื่อน ๆ ของตนอีกเลยก็เป็นได้ นอกจากนี้การเสริมแรงในทางลบต่อเพื่อนในลักษณะนี้ อาจจะทำให้คนอื่น ๆ ไม่กล้าที่จะทำอะไรในลักษณะที่ถ้าทำไปแล้วจะถูกสังคมหรือกลุ่มลงโทษ (Sanction) หรือตำหนิติเตียน ถึงแม้ว่าการกระทำสิ่งนั้นตามดุลยพินิจของเขาเองจะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีก็ตาม

สำหรับการที่จะใช้อิทธิพลต่อกันในกลุ่มของสามเณร ตลอดจนระหว่างกลุ่มของคุณพ่ออธิการและคณะผู้ให้การบอรมสามเณรกับกลุ่มของสามเณรเพื่อให้สามเณรเกิดความเห็นคล้อยตามและปฏิบัติตามในสิ่งที่ต้องการที่จะให้ปฏิบัตินั้นก็มีทั้งการออกคำสั่งโดยตรง และการชักชวน ให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ โดยชี้ให้สามเณรเห็นประโยชน์ที่จะได้รับหรือเสียไปของทางเลือกที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ หรือไม่กระทำสิ่งต่าง ๆ ตามที่ผู้ใหญ่หรือกลุ่มเพื่อนต้องการที่จะให้กระทำนั้น ซึ่งการชักชวนดังกล่าวนี้ก็มีทั้งการชักชวนด้วยเหตุผล และการชักชวนโดยการจัดกระทำดังที่ได้เคยกล่าวไว้ในบทที่ 2 ของงานวิจัยนี้แล้ว

การที่สามเณรและนักศึกษาแต่ละคนจะกระทำอะไรหรือไม่กระทำอะไรนั้นมาจากปัจจัยที่เป็นสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ตัวแบบ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการศึกษาหา

ความรู้ การเจริญชีวิตภายในหรือชีวิตนักบวช การประพฤติปฏิบัติทั่ว ๆ ไปและการรับใช้ผู้อื่นหรือสังคม ตัวแบบนี้อาจจะมีให้สามเณรหรือนักศึกษายึดถือเป็นแบบฉบับทั้งในหมู่ผู้ใหญ่ในวิทยาลัยและสามเณราลัย และกลุ่มเพื่อน ๆ ด้วยกันเอง ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนสามเณรรุ่นเดียวกันหรือสามเณรที่เป็นรุ่นพี่ หรือแม้แต่สามเณรรุ่นน้อง แต่ผู้ใหญ่จะเป็นตัวแบบที่มีอิทธิพลต่อสามเณรหรือนักศึกษามากกว่าเพื่อนรุ่นเดียวกันหรือรุ่นน้อง ตัวแบบนี้อาจจะเป็นตัวแบบทั้งในแง่บวกแง่ลบ หรือเป็นตัวแบบที่ทำให้อยากดำเนินรอยตามและตัวแบบที่ทำให้ไม่อยากดำเนินรอยตาม ซึ่งการไม่อยากดำเนินรอยตามตัวแบบนั้นก็อาจจะเป็นเพราะการประพฤติปฏิบัติของตัวแบบไม่ดีเอง หรือการประพฤติปฏิบัติของตัวแบบดี แต่ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมหรือแม้แต่ถูกสังคมลงโทษในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือหลาย ๆ รูปแบบ

จากการสังเกตของผู้วิจัยนั้น ไม่ว่าในวิทยาลัยแสงธรรมหรือสามเณราลัยต่าง ๆ ก็จะมีทั้งตัวแบบที่ดีและไม่ดี หรือตัวแบบที่ทำให้อยากทำตาม และไม่อยากทำตามปะปนกัน แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นตัวแบบที่ดีหรือตัวแบบที่ทำให้นักศึกษาอยากทำตามมากกว่า โดยเฉพาะใน 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษา คือ การพัฒนาสังคม การสร้างศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสหรือการร่วมมือกับฆราวาสโดยเฉพาะในด้านการแพร่ธรรมในโลกหรือการพัฒนาสังคมนั้น อาจกล่าวได้ว่า ในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ มีตัวแบบที่ทำให้สามเณรหรือนักศึกษาอยากทำตามมากมาย ทั้งตัวแบบที่เป็นพระสงฆ์ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ที่เป็นผู้บริหารหรืออาจารย์ผู้สอน และตัวแบบที่เป็นสามเณรหรือนักศึกษาด้วยกันเอง โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาสังคมนั้น หลังจากที่มีพระสงฆ์องค์หนึ่งที่สนใจและมีประสบการณ์ทางด้านงานพัฒนาสังคมได้ริเริ่มให้มีการศึกษาและการหาประสบการณ์ตรงในการพัฒนาสังคมด้วยการจัดให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในชั้นปีท้าย ๆ ออกไปสัมผัสความเป็นจริงในสังคมและหาทางช่วยเหลือสังคมดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมก็มีความตื่นตัวในเรื่องนี้และมีกิจกรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้มากขึ้น นอกจากนั้นในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น ในปัจจุบันนี้ทางวิทยาลัยก็ได้จัดให้มีการสอนในกระบวนวิชาที่ว่าด้วยเรื่องศาสนสัมพันธ์โดยตรง และพระสงฆ์ที่มาเป็นอาจารย์สอนวิชานี้ก็เป็นผู้ที่มีความรู้ และ เป็นผู้รับผิดชอบงานด้านนี้ของอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ โดยตรง จึงเป็นที่หวังได้ว่าเมื่อนักศึกษาได้ทั้งวิชาความรู้เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์และได้เห็นแบบฉบับการกระทำที่ดีของพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ในเรื่องดังกล่าวแล้ว ก็จะนำไปสู่การทำศาสนสัมพันธ์กับพี่น้องศาสนิกชนในศาสนาอื่นให้มากยิ่งขึ้นต่อไปในหมู่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในปัจจุบัน โดยเฉพาะเมื่อนักศึกษาเหล่านี้ศึกษาจนจบ

หลักสูตรและได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์แล้ว ก็เป็นที่หวังได้ว่าพวกเขาจะสามารถถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจที่ดีเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์ตามคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องดังกล่าว โดยเฉพาะคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 และสามารถที่จะเป็นตัวแบบที่ดีให้ทั้งนักศึกษารุ่นน้อง ๆ และสัตบุรุษทั่ว ๆ ไปยึดถือเป็นแบบฉบับในเรื่องดังกล่าวได้เป็นอย่างดีต่อไป

ผู้วิจัยสังเกตพบว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีสิ่งที่นักสังคมวิทยาเรียกว่า ความผนึกแน่นของกลุ่มสูงมาก นักศึกษาสถาบันดังกล่าวโดยเฉพาะนักศึกษาที่อยู่ในสามเณราลัยเดียวกันจะมีความรักความเป็นหนึ่งเดียวกัน มีความรู้สึกที่จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความรู้สึกนึกคิด เจตคติ เป้าหมายหรืออุดมการณ์ที่คล้าย ๆ กันมาก ในขณะที่มีการแข่งขันแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันและการขัดแย้งกระทบกระทั่งกันระหว่างสมาชิกในสถาบันดังกล่าวน้อย และมีความรู้สึกผูกพันหรือความจงรักภักดีต่อสถาบันมาก ซึ่งรวมไปถึงการที่พยายามที่จะรักษาชื่อเสียงของสถาบันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ถ้ามีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ไม่ดีงามในหมู่คณะของตนส่วนใหญ่แล้วนักศึกษาสถาบันดังกล่าวก็ไม่อยากที่จะเปิดเผย หรือไม่อยากให้ผู้หนึ่งผู้ใดในหมู่คณะของตนไปเปิดเผยให้ผู้หนึ่งผู้ใดทราบในลักษณะสาวไส้ให้กากิน ในเรื่องนี้ ผู้วิจัยเคยสังเกตเห็นนักศึกษารุ่นพี่คนหนึ่งมองนักศึกษารุ่นน้องผู้หนึ่งเชิงตำหนิที่นักศึกษาผู้นั้นเล่าเรื่องไม่ดีไม่งามในเชิงชู้สาวของนักศึกษาคนหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันสิ้นสภาพการเป็นสามเณรไปแล้วให้ผู้วิจัยฟัง นี่ก็เป็นเครื่องยืนยันได้อย่างหนึ่งว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่มีความรู้สึกผูกพันต่อสถาบันการศึกษาตลอดจนมีความจงรักภักดีต่อสามเณราลัยหรือคณะนักบวชที่ตนสังกัดอยู่มาก และในเรื่องการจงรักภักดีต่อกลุ่มหรือหมู่คณะของตนนี้ในระหว่างการพูดหรือการอภิปรายในห้องเรียน ก็มักจะมีการพูดกันในลักษณะยกย่องเชิดชูคณะของตน ซึ่งบางครั้งมีการพูดหรือการอภิปรายในลักษณะยกตนข่มท่าน โดยกล่าวไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยนัยว่า คณะของตนดีกว่าคณะอื่น หรือไม่ก็กล่าวเสียดสีแดกดันคณะอื่น หรือผู้ก่อตั้งคณะอื่นแบบทีเล่นทีจริง

ความรู้สึกผูกพันต่อกลุ่มหรือความจงรักภักดีต่อกลุ่มที่เรียกกันว่า In-Group felling หรือ We-feeling นี้ ถ้ามีมากเกินไปก็อาจจะนำไปสู่ผลร้าย เช่น การพูดทำนองยกตนข่มท่าน หรือกล่าวเสียดสีแดกดันกลุ่มอื่น ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หรือร้ายยิ่งไปกว่านั้นอาจจะนำไปสู่การขัดแย้งกระทบกระทั่ง หรือแม้แต่การต่อสู้กันระหว่างกลุ่มได้ในระดับที่สูงไปกว่านั้น การยกตนข่มท่านในระหว่างศาสนิกชน หรือแม้แต่การสู้กันในรูปแบบต่าง ๆ แม้กระทั่งการทำสงครามศาสนาล้างผลาญชีวิตผู้คนและทำลายทรัพย์สินต่าง ๆ ลงไปมากมายที่ก่อให้เกิด

ความเสียหายต่อมนุษยชาติอย่างเหลือคณานับในอดีต และแม้กระทั่งสงครามศาสนาระหว่างศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันในปัจจุบันนี้ก็มาจากความรู้สึกผูกพันหรือความจงรักภักดีต่อกลุ่มจนเกินขนาดปราศจากเหตุผลหรือสติยั้งคิดดังกล่าว

ข้อที่ซึ่งสังวรอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องความผนึกเช่นของกลุ่มหรือความรู้สึกผูกพัน จงรักภักดีต่อกลุ่มนั้นก็คือ ถ้าสิ่งนี้มีมากเกิดไปก็จะเกิดสิ่งที่เรียกว่า "ความตึงผิว" ขึ้นมา กล่าวคือ ยากที่ความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ จะเข้าไปสู่กลุ่มหรือสังคมนั้นได้หรือถ้าหากเข้าไปได้ก็จะถูกต่อต้านคัดค้านจากคนส่วนใหญ่ในกลุ่มหรือสังคมนั้นอย่างรุนแรงดัง เช่น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศอิหร่าน สมัยที่อยาตุลลาห์ โคไมนี ได้นำพวกมุสลิมชีอะต์หัวรุนแรงหรือพวกที่ยึดถือประเพณีปฏิบัติเดิมของศาสนา (Fundamentalist) อิสลามอย่างเหนียวแน่นลุกฮือขึ้นโค่นล้มรัฐบาลของชาห์แห่งอิหร่านที่พยายามจะพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตก ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เป็นข่าวเกรียวกราวไปทั่วโลกเมื่อหลายปีก่อน

สำหรับในกรณีของวิทยาลัยแสงธรรมนั้น ผู้วิจัยสังเกตว่า ความตึงผิวในลักษณะที่กล่าวมาแล้วข้างต้นซึ่งสามเณราลัยหรือวิทยาลัยสงฆ์ของพระศาสนาจักรคาทอลิกในบุคคลอื่น ๆ มีมากนั้นลดน้อยลงไปมากแล้ว ในปัจจุบันนี้อาจกล่าวได้ว่า วิทยาลัยดังกล่าวและสามเณราลัยต่าง ๆ ยอมรับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งในและนอกพระศาสนจักร รวมทั้งคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรที่ประยุกต์ให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของสังคมในโลกยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะคำสอนของพระศาสนจักรใน 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษา อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในวิทยาลัยดังกล่าวและในสามเณราลัยต่าง ๆ นั้นยังเกิดขึ้นค่อนข้างจะช้ามาก อาจจะเป็นเพราะในพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทย ยังมีผู้มีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมที่ยังติดยึดอยู่กับแนวความคิดแบบเก่า ๆ อยู่อย่างแทบไม่ได้เปลี่ยนแปลงเจตคติหรือแนวความคิดแบบเดิมอีกเป็นจำนวนไม่น้อย รวมทั้งผู้ใหญ่หรืออาจารย์และผู้บริหารบางคนในวิทยาลัยดังกล่าวและสามเณราลัยต่าง ๆ ด้วย ยิ่งถ้าผู้ใหญ่เหล่านั้นมีนิสัยส่วนตัวบางประการ เช่น มีนิสัยเย่อหยิ่ง จองหองหัวดื้อรั้น ชอบยกตนข่มท่าน หรือชอบมองโลกในแง่ร้ายเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ก็ยากที่นักศึกษาหรือสามเณรที่อยู่ในการปกครองดูแลของผู้ใหญ่เช่นว่านี้ จะเปลี่ยนแปลงเจตคติและการประพฤติปฏิบัติของตนให้เป็นไปตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการ ดังเช่นในกรณีของพระสังฆราชเลอแฟบ (Lefebvre) แห่งอิโคน (Econe) ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ดื้อรั้นไม่ยอมทำตามคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง โดยเฉพาะในเรื่องจารีตพิธีกรรมซึ่งสังคายนาดังกล่าวได้สั่งให้มีการแก้ไขปรับปรุงจารีตพิธีกรรม

ครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของพระศาสนจักร เป็นต้นว่าให้มีการนำภาษาท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบพิธีหรือการขับร้องเพลงในวัดแทนภาษาลาตินที่ใช้กันทั่วโลกมาเป็นนับสิบศตวรรษ และให้พระสงฆ์หันหน้าเข้าหาสัตบุรุษในระหว่างการถวายบูชามิสซาแทนที่จะหันหลังให้สัตบุรุษเหมือนอย่างแต่ก่อน รวมทั้งให้สัตบุรุษร่วมในการประกอบพิธีกรรมกับพระสงฆ์ตลอดพิธี ดังกล่าวด้วยการสวดภาวนาร่วมกับพระสงฆ์แทนที่จะการสวดภาวนานั้นจะเป็นเรื่องระหว่างพระสงฆ์กับผู้ช่วยจารีตพิธีกรรมอย่างเช่นก่อนสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง แต่พระสังฆราชดังกล่าวไม่ยอมที่จะเปลี่ยนแปลงตามนั้น ยังคงประกอบพิธีกรรมตามแบบเดิมทุกอย่าง มิหนำซ้ำยังตั้งสามเณราลัยเพื่อฝึกอบรมพระสงฆ์ตามจารีตพิธีกรรมตามแบบเดิมอีกด้วย และได้บวชพระสงฆ์ตามจารีตดังกล่าวไปหลายองค์ โดยไม่ฟังคำเตือนของทางการวาติกันที่ได้ออกโรงเตือนหลายครั้งหลายหน ในที่สุดพระสันตะปาปาก็ได้ประกาศบัพพาชนียกรรม (Excommunication) พระสังฆราชองค์นี้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือประกาศตัดขาดท่านออกจากพระศาสนจักรคาทอลิกไปนั่นเอง

สำหรับในประเทศไทยนั้นไม่มีกรณีเช่นว่านี้เกิดขึ้นอย่างไรก็ตามแม้ว่าจะไม่มีการท้าทายอำนาจของทางการวาติกันโดยตรง แต่ก็มีพระสงฆ์หรือนักบวชอีกเป็นจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเจตคติของตนให้เป็นไปตามคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักร เป็นต้นว่าในเรื่องการส่งเสริมบทบาทฆราวาสนั้น

ในปัจจุบันนี้ยังมีพระสงฆ์เจ้าอาวาสบางวัดที่ไม่พยายามที่จะกระจายอำนาจ หรือมอบอำนาจให้สัตบุรุษหรือสภาวัดทำในสิ่งที่เขาทำได้ หรือพยายามที่จะรวบอำนาจทุกอย่างไว้ในกำมือแต่ผู้เดียว แสดงอาการยะโสโอหัง ดูถูกเหยียดหยาม พูดกระโชกโฮกฮากกับสัตบุรุษ แม้กระทั่งในระหว่างการประกอบพิธีกรรมในวัดก็มีการว่ากล่าวสัตบุรุษสอดแทรกอยู่ในระหว่างการประกอบพิธีกรรมนั้นอยู่เป็นประจำ ซึ่งไม่น่าแปลกอะไรที่มีสัตบุรุษเป็นจำนวนไม่น้อยที่ไม่ยอมเข้าวัดหรือละทิ้งความเชื่อทางศาสนาไปเนื่องจากพระสงฆ์ที่ทำตัวในลักษณะเช่นว่านี้ทำให้เขาเอือมระอาต่อพระสงฆ์และพระศาสนจักรโดยส่วนรวม ผู้วิจัยรู้สึกแปลกใจที่ในปัจจุบันนี้ยังมีพระสงฆ์ที่ "ตกสมัย"แบบนี้อยู่อีกเป็นจำนวนไม่น้อย และหลายองค์ในจำนวนนี้ก็เป็นพระสงฆ์ที่อายุน้อยหรือเป็นพระสงฆ์หนุ่ม ๆ ซึ่งเพิ่งจบจากวิทยาลัยแสงธรรมไปเพียงไม่กี่ปี จึงทำให้ผู้วิจัยอดคิดไม่ได้ว่าอาจจะมีข้อบกพร่องในกระบวนการผลิตพระสงฆ์ของวิทยาลัยดังกล่าวอยู่อีกจึงมีผลผลิตออกไปในลักษณะที่ชอบวางตัวเป็นเจ้าเป็นนายเช่นนี้ซึ่งถ้าเป็นในสมัยก่อนหรือในยุคศักดินาสัตบุรุษอาจจะยอมรับพระสงฆ์ในลักษณะนี้ได้ ถึงแม้จะยอมรับในลักษณะหวานอม

ขมกลืนก็ตามที แต่ในยุคปัจจุบันนี้ สัตบุรุษส่วนใหญ่มีการศึกษาดีขึ้นฉลาดขึ้น ไม่ยำเกรงหรือง้อพระสงฆ์เหมือนสมัยก่อนที่สัตบุรุษกลัวพระสงฆ์มากกว่าเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองเสียอีก จึงยากที่สัตบุรุษในยุคปัจจุบันจะยอมรับพระสงฆ์ในลักษณะเช่นว่านั้นได้

อันที่จริงแล้ว พระเยซูคริสต์ก็ทรงสอนให้สานุศิษย์ของพระองค์ไม่ทำตัวเป็นเจ้าเป็นนายแต่ให้รับใช้ผู้อื่นด้วยความรัก ด้วยใจสุภาพ โดยที่พระองค์ก็ไม่เคยแสดงพระองค์เป็นเจ้าเป็นนายแบบเจ้านายฝ่ายโลกที่หลงอำนาจหรือบ้าอำนาจ พระองค์แสดงความสุภาพถึงขนาดก้มพระองค์ลงล้างเท้าให้พวกอัครสาวกในระหว่างการรับประทานอาหารค่ำมื้อสุดท้ายก่อนที่จะทรงถูกจับไปตรึงกางเขน (เทียบ ยน. 13 : 4 - 10) และพระองค์ เคยตรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ผู้ใดที่เป็นใหญ่ที่สุด ให้ผู้นั้นเป็นเหมือนผู้น้อยที่สุด และผู้ใดเป็นเจ้าเป็นนาย ให้ผู้นั้นเป็นเหมือนคนรับใช้ (ลก.22 - 26) หรือผู้ใดใคร่จะได้เป็นคนต้นก็ให้ผู้นั้นเป็นคนสุดท้าย และเป็นผู้รับใช้ของคนทั้งปวง (มก.9 : 35) เฉกเช่นเดียวกันกับพระองค์ที่มิได้เสด็จมาเพื่อรับการปรนนิบัติรับใช้ แต่เสด็จมาเพื่อรับใช้ผู้อื่น และประทานชีวิตของพระองค์เองเพื่อให้คนเป็นจำนวนมากได้รอด (มธ.20 : 28) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระองค์นั้นเสด็จมาเพื่อรับใช้ มิได้เสด็จมาเป็นเจ้าเป็นนาย

1.4 พฤติกรรมทางวาจา (Verbal behavior)

การเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมหนักไปทางการบรรยาย การแสดงความคิดเห็นตลอดจนการซักถามของนักศึกษามีน้อยมากและวิชาที่อาจารย์ฆราวาสสอนจะมีนักศึกษาแสดงความคิดเห็นและซักถามมากกว่าวิชาที่อาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์สอน แต่ก็มีอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์บางองค์มีความเป็นกันเองกับนักศึกษามาก และคอยกระตุ้นให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นหรือซักถาม ซึ่งก็จะมีนักศึกษาแสดงความคิดเห็นหรือซักถาม หรือมีปฏิสัมพันธ์กัน ในทางที่ดีระหว่างผู้สอนและผู้เรียนในวิชาที่อาจารย์เหล่านี้อยู่ตลอดเวลาเช่นกัน และอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์บางองค์ก็นำเอาเหตุการณ์จริงในสังคมปัจจุบัน หรือเหตุการณ์จากข่าวสารข้อมูลที่ได้รับจากสื่อมวลชนมาประกอบการสอนการบรรยาย หรือให้นักศึกษาอภิปรายแสดงความคิดเห็น ทำให้บทเรียนเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนาซึ่งค่อนข้างหนักไม่น่าเบื่อและทำให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนมากขึ้น แต่ก็มีหลายวิชาที่อาจารย์ผู้สอนบรรยายบรรยายไปเรื่อย ๆ ในขณะที่นักศึกษาจดตามบ้างคุยกันบ้าง เอาหนังสืออื่นขึ้นมาอ่านเล่นบ้างหรือนั่งเล่นบ้าง และก็มีหลายวิชาที่อาจารย์ผู้สอนเอาตำราหรือเอกสารที่ถ่ายเอกสารแจกให้

นักศึกษาอ่านล่วงหน้าแล้วมาถาม แล้วก็บรรยายไปตามตำราหรือเอกสารนั้น ๆ ในลักษณะที่เป็นการตีความหรืออธิบายความ และวิจารณ์ ซึ่งคำถามคำตอบในระหว่างการเรียนการสอนในลักษณะนี้ส่วนใหญ่มีน้อยมาก เช่นเดียวกับคำตำหนิติชมก็ไม่สู้จะมีนัก การถามถ้าจะมีบ้างก็เป็นคำถามของอาจารย์ผู้สอนเป็นส่วนใหญ่ นาน ๆ ครั้งนักศึกษาจะเป็นผู้ถาม นอกจากในชั้นเรียนที่มีเนื้อหาวิชาน่าสนใจ และอาจารย์ผู้สอนมีวิธีการสอนที่ดีและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถามกันอย่างเต็มที่เท่านั้นจึงจะมีนักศึกษาถามกันมากพอสมควร การโต้แย้งกันในห้องเรียนมีน้อยมากไม่ว่าจะเป็นนักศึกษาโต้แย้งกันเอง หรืออาจารย์โต้แย้งศิษย์ หรือโดยเฉพาะการที่ศิษย์โต้แย้งอาจารย์ผู้สอนแทบจะไม่มีเอาเลยทีเดียว

ในวิชาที่อาจารย์ผู้สอนให้นักศึกษาออกไปอภิปรายหรือรายงานหน้าชั้น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มหรือหมู่คณะ จะมีเพื่อนนักศึกษาซักถามเพื่อนที่ออกไปอภิปรายหรือรายงวานหน้าชั้นกันมากกว่าการเรียนการสอนตามปกติ แต่ก็มีไม่น้อยที่คำถามเหล่านั้นจะเป็นคำถามในลักษณะลองภูมิหรือแกล้งแหย่กันเล่น

สำหรับเนื้อหาคำบรรยายใน 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษานั้นก็มีอาจารย์พูดถึงในห้องเรียนไม่ว่าจะเป็นการสอนโดยตรงเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ หรือการนำเรื่องนั้น ๆ มากล่าวสอดแทรกในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องนั้นโดยตรงอยู่มากพอสมควร โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมและศาสนสัมพันธ์นั้น ทั้ง 2 ประเด็นนี้มีกระบวนวิชาที่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรงส่วนเรื่องบทบาทฆราวาสนั้นก็มีการกล่าวถึงบ้างทั้งในระหว่างการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ และมีการกล่าวถึงในโอกาสอื่น ๆ หรือกิจกรรมอื่น ๆ เช่นในระหว่างการเทศน์สอนในวัดประจำสามเณราลัยต่าง ๆ

ในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมนั้น มีการเรียนการสอนวิชาศาสนากับงานพัฒนาในชั้นปีที่6เนื้อหาคำบรรยายของอาจารย์ผู้สอนได้กล่าวถึงเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยและได้เน้นให้บุคลากรของพระศาสนจักรโดยเฉพาะนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมที่จะต้องออกไปเป็นผู้นำชุมชนคาทอลิกในอนาคตมีจิตตารมณ์อุดมการณ์ที่จะออกไปรับใช้เพื่อนมนุษย์หรือรับใช้สังคมมากขึ้น มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวความเป็นไปของสังคมโดยเฉพาะให้ตระหนักถึงความอยุติธรรมในสังคมตลอดจนปัญหาสังคมอื่น ๆ และเน้นว่าพระอาณาจักรของพระเจ้าเริ่มต้นแล้วตั้งแต่ในโลก มิใช่รอไปเริ่มต้นในโลกหน้า เพราะฉะนั้นทุกคนจะต้องพยายามช่วยกันขจัดปัดเป่าปัญหาหรือเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ทำให้มนุษย์ในโลกนี้แปลกแยกกัน และไม่สามารถดำรงชีวิตอย่างปกติสุขและมีศักดิ์ศรีสมกับความเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นฉายาของพระผู้สร้าง

ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ทุกคนจะต้องพยายามเปลี่ยนสถานการณ์ที่เลวร้ายต่าง ๆในโลกนี้ให้ดีขึ้นอย่างไรก็ตามในโลกนี้ก็จะไม่มีอะไรที่ดีสมบูรณ์จะสมบูรณ์ได้ก็แต่ในโลกหน้าเท่านั้น ดังที่เคียร่า ลูบิค ฆราวาสคาทอลิกที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่ง ในปัจจุบันนี้กล่าวว่าการสร้างพระอาณาจักรพระเจ้าเปรียบเสมือนการสร้างบ้านที่ต้องเริ่มสร้างตั้งแต่ในโลกนี้ แต่จะได้เข้าอยู่อาศัยอย่างสมบูรณ์ในโลกหน้า

ประเด็นสำคัญที่อาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สอนวิชาศาสนากับงานพัฒนากล่าวถึงก็คือว่า ในอดีตนั้นพระศาสนจักรเคยสอนว่า พระศาสนจักรเป็นพระอาณาจักรของพระเจ้า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือผู้ที่นับถือศาสนาอื่นหรือผู้ที่อยู่นอกพระศาสนจักรจะไม่สามารถเข้าสู่พระอาณาจักรของพระเจ้าได้ แต่สังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 สอนว่า พระอาณาจักรของพระเจ้ามีอยู่ในพระศาสนจักร อย่างไรก็ตาม พระศาสนจักรมิได้ผูกขาดการเข้าสู่พระอาณาจักรของพระเจ้าไว้แต่เพียงผู้เดียวสาธุชนคนดีของทุก ๆ ศาสนาก็มีสิทธิเข้าสู่พระอาณาจักรของพระเจ้านี้ได้เช่นกันถ้าหากเขามีน้ำใจดี และประพฤติปฏิบัติตนตามคำสอนของศาสนาที่เขานับถือหรือทำตามมโนธรรมของเขาอย่างดี ท่านยังกล่าวด้วยว่า ในทุก ๆ ศาสนานั้น เมื่อถึงจุด ๆ หนึ่งจะมีอำนาจสูงสุดที่เขาเชื่อ ซึ่งเรียกชื่อต่าง ๆ กันไป

อาจารย์ผู้สอนวิชาดังกล่าวได้กล่าวด้วยว่า พระศาสนจักรปกครองทั้งคนหัวเก่าและคนหัวใหม่ คำสอนของพระศาสนจักรจึงไม่ซ้ายจัด หรือไม่ขวาจัด อย่างไรก็ตาม พระศาสนจักรก็มีแนวโน้มที่จะมีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมหรือเปลี่ยนแปลงแนวความคิดตามกระแสการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ในโลกได้ค่อนข้างช้า พอมีแนวความคิดใหม่ ๆ ขึ้นมาพระศาสนจักรก็มีแนวโน้มที่จะมีความคิดในแง่ลบต่อแนวความคิดใหม่ ๆ นั้น เมื่อกาลเวลาผ่านไปนาน ๆ เข้าพระศาสนจักรก็จะค่อย ๆ ยอมรับแนวความคิดนั้น ๆ มากขึ้น ท่านกล่าวด้วยว่าเป็นธรรมชาติของพระศาสนจักรที่ไม่ว่าจะมีอะไรเกิดขึ้น พระศาสนจักรมักจะตามหลังเสมอ

อาจารย์ผู้สอนวิชาศาสนากับงานพัฒนาได้กระตุ้นเตือนนักศึกษาของท่านว่า ถ้าจะเข้าใจเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อย หรือเข้าใจถึงพระอาณาจักรของพระเจ้าจริง ๆ แล้ว จะต้องออกไปสัมผัสกับคนจนอย่างแท้จริง ท่านได้เล่าถึงพระสงฆ์องค์หนึ่งที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาเอกว่า หลังจากที่พระสงฆ์องค์นี้สำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านได้ถูกเรียกตัวไปเป็นผู้อำนวยการสถาบันฟื้นฟูชีวิตพระสงฆ์ และต่อมาท่านได้ออกไปสัมผัสสภาพความเป็นจริงในสังคม ไปคลุกคลีใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนจนอย่างใกล้ชิด หลังจากนั้นท่านถึงกับกล่าวว่า "สิ่งที่ผม

ภูมิใจและประทับใจมากที่สุดก็คือการไปนอนกับคนจนในกัลกัตตาทำให้ผมได้รู้ความหมายที่แท้จริงของชีวิต"

อาจารย์ท่านนี้ได้เตือนนักศึกษาว่า ในการที่จะออกไปทำงานเพื่อพัฒนาสังคมนั้น ถ้าหากว่าเราคิดว่าเราเหนือกว่าผู้อื่นแล้วการที่จะไปติดต่อช่วยเหลือผู้อื่น แม้ว่าจะมีเจตนาดี แต่ก็จะทำให้เราเข้ากับเขาเป็นหนึ่งเดียวกับเขายาก และท่านได้กล่าวถึงพระสงฆ์เจ้าวัดที่ปกครองสัตบุรุษแบบผู้ที่เหนือกว่า ดีกว่าผู้อื่น และกล่าวถึงพระสงฆ์รุ่นพี่ ๆ ของนักศึกษาซึ่งสำเร็จการศึกษาไปจากวิทยาลัยแสงธรรมที่ออกไปใช้ชีวิตอยู่อย่างสะดวกสบาย ฟุ่งเฟ้อ หยิ่งในฐานันดรหรือศักดิ์ศรีของตนจนทำตัวเป็นเจ้าเป็นนายเหนือผู้อื่น หรือทำตัวแบบศักดินาหรือ อำนาจนิยม ไม่ยึดถือความยากจนอย่างแท้จริง และกล่าวเตือนด้วยว่า ปัญหาที่สำคัญสำหรับพระสงฆ์ที่จะต้องระวังให้ดีมี 3 ประการคือ สุรา นารี และวัตถุนิยม โดยในการนี้ท่านได้กระตุ้นเร่งเร้าให้นักศึกษาทักทายแนวความคิด และการดำเนินชีวิตของรุ่นพี่ ๆ ดังกล่าวข้างต้น โดยจะต้องมีชีวิตภายในที่ดี หรือมีความเชื่อ ความสัมพันธ์อันมั่นคงกับพระผู้เป็นเจ้า จึงจะสามารถก้าวต่อไปอย่างมั่นคง โดยไม่เกิดความท้อถอย หรือถูก "กลืน" โดยรุ่นพี่ ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ถ้าหากหากมีความสัมพันธ์ที่ดีกับพระเจ้าแล้ว ก็จะได้รับแรงบันดาลใจและพลกำลังจากพระองค์ และสามารถที่จะรักและช่วยเหลือมนุษย์ตามพระแบบฉบับของพระเยซูคริสต์ได้ ซึ่งในการออกไปทำงานช่วยเหลือประชาชนนี้ ท่านได้เน้นการปลุกจิตสำนึกของประชาชนหรือการให้การศึกษาแก่ประชาชนให้รู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี ไม่ตกเป็นทาสของการโฆษณาชวนเชื่อหรือหลงใหลไปตามกระแสของลัทธิวัตถุนิยมบริโภคนิยมอย่างปราศจากความยั้งคิด

นอกจากนี้ อาจารย์ผู้สอนวิชาศาสนากับงานพัฒนายังได้กล่าวว่า บาปที่คนส่วนใหญ่มักจะนึกถึงก็คือบาปที่เกิดจากการกระทำ แต่บาปที่คนทั่วไปไม่สู้จะพูดถึงก็คือบาปที่เกิดจากการละเลยไม่กระทำในสิ่งที่เป็นหน้าที่ หรือเป็นสิ่งที่พึงจะกระทำ เช่นสามารถให้ความช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ได้ แต่ไม่กระทำการช่วยเหลือ ฉะนั้นจะต้องสังวรถึงเรื่องนี้ไว้ให้จงหนัก นอกจากนั้น จุดเน้นที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่อาจารย์ผู้สอนท่านนี้เน้นก็คือสันติสุข ความชื่นชมยินดีและความยุติธรรมเป็นสิ่งที่จะต้องไปด้วยกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความสันติสุขและความชื่นชมยินดีที่แท้จริงจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าหากสังคมขาดความยุติธรรม

สำหรับวิธีการสอนของอาจารย์ที่สอนวิชาดังกล่าวนี้ก็น่าสนใจมิใช่น้อย ถึงแม้จะมีการกางเอกสารภาษาอังกฤษที่แจกให้นักศึกษาแล้วสอนแบบแปลความอธิบายความเป็นหลัก แต่ก็ยังมีการฉายวิดีทัศน์เกี่ยวกับเรื่องการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคมของพระศาสนจักร

ในทวีปอเมริกาใต้ และมีการให้นักศึกษาอภิปรายแสดงความคิดเห็นหรือมีการถามหรือระตุ้นให้นักศึกษาถามหรือแสดงความคิดเห็นอยู่ตลอดเวลา ทำให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างเป็นที่สนใจของนักศึกษามากทีเดียว

นอกจากจะมีการพูดถึงเรื่องเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาในระหว่างการเรียนการสอนวิชาศาสนากับงานพัฒนาดังกล่าวแล้ว อาจารย์ผู้สอนวิชาอื่น ๆ บางท่านก็ได้สอดแทรกเทวศาสตร์ที่เกี่ยวกับการพัฒนา หรือเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อย ตลอดจนคำสอนที่เกี่ยวกับสังคมของพระศาสนจักรในวิชาที่ตนสอนอยู่บ้าง เช่น ในระหว่างการสอนวิชาทางสาขาเทวศาสตร์โดยอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์ท่านหนึ่งนั้นอาจารย์ผู้สอนได้กระตุ้นให้สถาบันศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันสงฆ์ทำประโยชน์ให้สังคม ไม่แยกศาสนาออกจากสังคมหรือแยกโลกกับธรรมออกเป็นสองฝ่าย โดยท่านได้ยกตัวอย่างพระสงฆ์ในพุทธศาสนาซึ่งมีคนไปหาและขอคำแนะนำ ก็ได้คำแนะนำในการที่จะพัฒนาตนเองและสังคม ความเจริญก็เกิดขึ้นในชุมชน นอกจากนั้นท่านยังได้สอนนักศึกษาว่าเมื่อได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์แล้วให้พยายามทำตัวเป็นพี่น้องของประชาชน มิใช่ทำตัวเย่อหยิ่งจองหอง หรือทำตัวเป็นเจ้าเป็นนาย วางอำนาจและให้ไปเทศน์สอนหรือแพร่ธรรมกับคนทุกชั้น โดยใช้ภาษาที่เขาพูดในหมู่พวกเขาเหมือนกับพระเยซู-คริสต์ที่ทรงไปเทศนาสั่งสอนคนทุกชั้นทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นชาวประมงที่มีฐานะยากจน คนเก็บภาษีที่มีฐานะมั่นคั่ง หญิงโสเภณี พวกฟาริสีหรือพวกคัมภีราจารย์ นอกจากนี้ท่านยังได้พูดถึงความอยุติธรรมในสังคม เช่นการกดขี่สตรีเพศ ซึ่งมิใช่ความผิดที่เกิดจากหนังสือปฐมกาลในพันธสัญญาเดิมหรือความผิดของพระเจ้า แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังที่เกิดจากการตีความเข้าข้างตัวเองของบุรุษเพศ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เราจะต้องพยายามแก้ไขเท่าที่เราสามารถจะทำได้ จุดเน้นที่สำคัญของท่านอีกประการหนึ่งก็คือ การปกครอง โดยเฉพาะการปกครองสัตบุรุษของพระสงฆ์นั้นมิใช่เป็นการแสดงฝีมือและอำนาจ แต่ท่านเน้นให้ใช้ความรัก และความเสียสละ เหมือนพระเยซูเจ้าซึ่งทรงเปรียบพระองค์เองว่าเป็นเสมือนคนเลี้ยงแกะที่ดีที่พร้อมจะเสียชีวิตเพื่อแกะ เพื่อความสุขของแกะของตน

ประเด็นที่เกี่ยวกับการแยกโลกกับธรรมออกจากกัน หรือการแยกเป็นฝ่ายโลกฝ่ายศาสนาเหมือนยืนอยู่คนละฝั่งนั้น อาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์อีกท่านหนึ่งกล่าวในระหว่างการเรียนการสอนวิชาเทวศาสตร์ของท่านว่าสิ่งนี้เป็นความคิดของคนสมัยใหม่ แท้ที่จริงแล้วในสมัยโบราณความคิดเช่นว่านี้ไม่มี กล่าวคือ คนโบราณคิดว่าโลกกับศาสนาเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะฉะนั้นโลกกับศาสนาจึงแยกกันไม่ออก และก็มีคนในยุคปัจจุบันบางกลุ่มที่เรียกกันว่า

พวกหัวรุนแรงทางศาสนา (Fundamentalist) อย่างเช่นกลุ่มพวกหัวรุนแรงทางศาสนาที่นำโดย อยาตุลลาห์ โคไมนี ที่ไม่แยกโลกกับศาสนาหรือพยายามที่จะให้ศาสนจักรกับอาณาจักรเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยที่กฎหมายของศาสนาก็ต้องเป็นกฎหมายของอาณาจักรด้วย เป็นต้น ซึ่งสิ่งเช่นว่านี้ก็เคยเกิดขึ้นมาแล้วในทวีปยุโรปเช่นกัน

นอกจากนี้ อาจารย์อื่น ๆ อีกบางท่านก็พูดถึงเรื่องศาสนากับการพัฒนาสังคม เช่น อาจารย์ที่เป็นฆราวาสและเป็นพุทธศาสนิกชนท่านหนึ่งกล่าวว่า พระสงฆ์ในพุทธศาสนาน่าจะช่วยพัฒนาสังคมได้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่พระสงฆ์ในพุทธศาสนาส่วนมากมีพื้นฐานการศึกษาไม่ดี ส่วนใหญ่มาจากคนไร้โอกาส พระสงฆ์ส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยมีคุณภาพ สอนในสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนหรือสิ่งที่พระองค์ทรงประณาม เช่น การปลุกเสกเครื่องรางของขลัง ผิดกับนักบวชคาทอลิกที่มีการปูพื้นฐานดีกว่าและใช้เวลานานกว่ามาก

สำหรับนักศึกษานั้น ในระหว่างการเรียนการสอนในห้องเรียนก็ได้มีการพูดหรือการอภิปรายเกี่ยวกับคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักร ตลอดจนเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาหรือเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อย และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมอยู่บ้างเช่นกัน โดยเฉพาะในวิชาที่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง อย่างเช่นในวิชาที่ว่าด้วยเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาหรือเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยนั้น หลังจากที่อาจารย์ผู้สอนได้ให้นักศึกษาชมวิดีทัศน์เกี่ยวกับชีวประวัติของพระอัครสังฆราชออสการ์ โรเมโร (Oscar Romero) อดีตประมุขพระศาสนจักรในประเทศเอล ซัลวาดอร์ ที่ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคมจนถูกยิงเสียชีวิตไปเมื่อเกือบยี่สิบปีก่อนแล้ว ท่านก็ได้ให้นักศึกษาเขียนวิพากษ์วิจารณ์แสดงความคิดเห็นของตนเองเกี่ยวกับเรื่องนี้ และนำมาอภิปรายกันในชั้นซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าน่าสนใจมาก และขอนำมาถ่ายทอดไว้ในงานวิจัยดังต่อไปนี้

ในประเด็นที่พระอัครสังฆราชซึ่งเป็นประมุขของพระศาสนจักรในประเทศดังกล่าวเข้าไปต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมในสังคมจนกระทั่งถูกฝ่ายรัฐบาลยิงเสียชีวิตดังกล่าวข้างต้นนั้น นักศึกษาส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าว แต่ก็มีนักศึกษาที่แสดงความไม่เห็นด้วยเช่นกัน ซึ่งก็เป็นเพียงส่วนน้อย

นักศึกษาฝ่ายที่แสดงความเห็นด้วยกล่าวว่า "...พระสังฆราชองค์นี้ก็เป็นอย่างอันดีอันหนึ่งที่ทำให้เราตระหนักถึงการต่อสู้ การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม และที่สำคัญ มากกว่านั้นก็คือเป็นการต่อสู้ลงภาคปฏิบัติเลย คือไม่ใช่พูดเทศน์สอนในวัดอย่างเดียว..." เกี่ยวกับการเป็นแบบอย่างที่ดีนี้ นักศึกษาอีกผู้หนึ่งกล่าวเสริมว่า "พระสังฆราชโรเมโรเป็นตัวอย่างที่ดีในการ

ดำเนินชีวิตตามคุณค่าแห่งพระวรสาร ท่านไม่ได้ทำตัวสูงส่งอยู่บนหอคอยงาช้าง แต่ลงไปสัมผัสรับรู้ปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนอย่างใกล้ชิด และร่วมเป็นร่วมตามกับพวกเขาโดยไม่ประหวั่นพรั่นพรึงอะไรทั้งสิ้นแม้แต่ความตาย สรุปแล้วท่านเป็นแบบฉบับของพระสงฆ์ที่ดีที่เราน่าจะเอาเป็นแบบอย่าง" นอกจากนี้ ยังมีนักศึกษาอีกหลายคนแสดงความเห็นด้วยกับการกระทำของพระอัครสังฆราชดังกล่าว โดยกล่าวว่า ท่านได้ทำหน้าที่ในสถานการณ์เช่นนั้นอย่างดีแล้ว และเป็นพยานยืนยันพระเยซูคริสต์ด้วยชีวิต "ความรับผิดชอบนั้นมันยิ่งใหญ่และต้องมี ...พระสังฆราชได้ให้แบบอย่างที่เราสามารถมอง เห็นได้...แบบอย่างที่ชีวิตเป็นพยาน ท่านได้เล่นบทบาทของท่านอย่างเต็มที่ ตามหน้าทีที่ท่านรับผิดชอบอยู่ และเล่นบทบาทตามสถานการณ์ ตามเหตุการณ์...เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมันเป็นเพราะวาจาของพระเป็นเจ้าที่บอกกับเรา...ชีวิตของเรานี้จะมีเหตุการณ์ เราอาจจะไม่ถูกยิงด้วยปืนอย่างนั้น แต่เราจะถูกอย่างอื่น ๆ แน่นอน..." และสรุปว่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ท้าทาย และเราทุกคนจะต้องเข้าไปมีส่วนรับผิดชอบ ตามหน้าที่และความสามารถที่เรามีอยู่อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น โดยกล้าเผชิญหน้ากับความเป็นจริง และกล้ายืนยันถึงความจริงโดยไม่ประหวั่นพรั่นพรึงอะไรทั้งสิ้น แม้แต่ความตาย แต่การที่จะทำเช่นนี้ได้ จะต้องมีชีวิตภายในที่ดีหรือมีชีวิตที่สนิทกับพระเจ้าอย่างมั่นคงเสียก่อน จึงจะเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นได้อย่างมีความหมายและคุณค่าอย่างแท้จริง

ประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่มีการกล่าวถึงก็คือ การที่สถาบันศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง โดยมีผู้แสดงความเห็นว่าสถาบันเป็นศาสนาและสถาบันการเมืองต่างก็มีจุดหมายเดียวกันในการที่จะมุ่งไปสู่ความดีของส่วนรวม (Common good) หรือความเจริญก้าวหน้าและความปกติสุขของสังคม เมื่อสถาบันใดสถาบันหนึ่งบกพร่องหรือเบี่ยงเบนจากเป้าหมายของสถาบัน สถาบันนั้นก็ควรจะต้องถูกตำหนิติเตียนหรือต้องพิจารณาดูตัวเอง ด้วยเหตุนี้ การที่พระศาสนจักรประณามความอยุติธรรมในสังคม หรือประณามการกดขี่ปราบปรามประชาชนอย่างโหดร้อยทารุณของรัฐบาล เพื่อเรียกร้องสิทธิอันพึงมีของประชาชนนั้นจึงนับว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง

นักศึกษาบางคนได้แสดงความเห็นว่าความอยุติธรรมนั้นมีเกิดขึ้นอยู่ในสังคมตลอดเวลา ข้อสำคัญก็คือว่าเราจะให้ความสนใจกับสิ่งที่ไม่เป็นธรรมเหล่านั้นหรือไม่มากน้อยเพียงใดบางครั้งประชาชนผู้ที่ถูกกดขี่หรือถูกเอารัดเอาเปรียบก็ไม่ตระหนักถึงความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ที่เขาได้รับนั้น ดังนั้น การให้การศึกษาในแนวทางที่ถูกต้องแก่ ประชาชนหรือการปลุก

จิตสำนึกของประชาชนจึงนับว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก แต่ก่อนอื่น ควรที่จะมีการปลุกจิตสำนึกของตนเองก่อนว่า "...ในสภาพที่เราจะเป็นพระสงฆ์เพื่อผู้อื่นนี่ เราควรจะมีท่าทีอย่างไรบ้าง..." นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาแสดงความชื่นชมท่าทีของพระอัครสังฆราชในการปฏิบัติต่อคนรวยอย่างเท่าเทียมกับคนจนโดยไม่ยอมให้สิทธิพิเศษใด ๆ แก่สตรีที่มีฐานะมั่งคั่งและเป็นผู้สูงศักดิ์คนหนึ่งที่มาขอให้ท่านโปรดศีลล้างบาปให้ลูกของตนอย่างเป็นการส่วนตัวโดยไม่ปะปนกับลูกของชาวบ้าน และกล่าวเสริมว่า การที่นักบวชในบางครั้งต้องทำงานกับคนรวยหรือขอความร่วมมือจากคนรวยนั้นมิใช่จะต้องไปวิงวอนหรืองอนหง้อคนเหล่านั้น นอกจากนี้นักศึกษายังกล่าวชมเชยพระอัครสังฆราชโรเมโรที่เลือกเข้าข้างคนจนที่ยังขาดแคลนสิ่งต่าง ๆ อยู่มากแทนที่จะเลือกเข้าข้างคนรวยที่มีสิ่งต่าง ๆ เหลือเฟือไม่มีความจำเป็นที่จะต้องการอะไรอีกแล้ว

ฝ่ายนักศึกษาที่แสดงความไม่เห็นด้วยนั้นกล่าวว่า พระสงฆ์หรือนักบวชต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของตนเองบางครั้งไม่จำเป็นที่จะต้องเอาชีวิตตัวเองเข้าไปเสี่ยง แต่น่าจะหาวิธีการอื่นที่ดีกว่า เพื่อสงวนชีวิตไว้ทำประโยชน์อื่น ๆ ต่อไปได้ และก็มีบางคน"... ตายโดยไม่เกิดประโยชน์..."

จุดที่เป็นข้อที่น่าสังเกตก็คือว่านักศึกษาได้นำการสิ้นพระชนม์ของพระเยซูเจ้าการตายของ สืบ นาคะเสถียร และการตายของพระอัครสังฆราชโรเมโร มาเปรียบเทียบกัน โดยกล่าวว่า

> ... พระเยซูเจ้า... พระองค์ตายโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อไถ่คนทั้งโลก ซึ่งเกิดผลมากเลย แล้วการตายของ สืบ นาคะเสถียร นะฮะ เขาก็ไม่อยากตายหรอก แต่เขาโดนฆ่าตาย และหลังจากที่เขาตายไปแล้ว เกิดจิตสำนึกของมวลชน จิตสำนึกเรื่องสิ่งแวดล้อมขึ้นมามากเลย... ทีนี้ดูพระสังฆราช เมื่อจบแล้วก็แพ้ แต่ว่าต้องดูต่อไปว่าหลังการตายของพระสังฆราชนี่มีอะไรมั้ยที่เกิดต่อพระศาสนจักรโดยส่วนรวม หรือบางคนตายฟรี ๆ ก็มีเยอะ

จุดที่ผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตไว้ก็คือ ประเด็นแรก นักศึกษาที่กล่าวคำพูดข้างต้นนี้อาจจะไม่รู้ข่าวคราวความเป็นไปต่าง ๆ ในสังคมภายนอกดีและถูกต้องนัก เป็นต้นว่าการที่ สืบ นาคะเสถียร ตายนั้นสื่อมวลชนต่าง ๆ ก็ออกข่าวอย่างครึกโครมไปทั่วประเทศว่า สืบ นาคะเสถียร ฆ่าตัวตายมิได้ถูกฆ่าตายอย่างที่นักศึกษาอภิปราย

ประเด็นที่สองซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นประเด็นที่สำคัญมากก็คือการที่นักศึกษาผู้นี้เห็นว่า การตายของพระอัครสังฆราชโรเมโร เป็นการพ่ายแพ้นั้น ความจริงแล้วเป็นการเริ่มต้นชัยชนะที่สวยสดงดงาม กล่าวคือ การตายของท่านได้มีส่วนอย่างสำคัญในการนำไปสู่ชัยชนะของประชาชนผู้ที่ถูกกดขี่ในประเทศของท่าน และในประเทศต่าง ๆ ในอเมริกาใต้ ตลอดจนในประเทศโลกที่สามต่าง ๆ หรืออย่างน้อยก็ทำให้ฝ่ายต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระศาสนจักรเกิดความตื่นตัวในปัญหาความอยุติธรรมในสังคมมากขึ้น หรือถ้ามองในแง่ศาสนาแล้ว การตายของท่านก็เป็นการตายที่มีคุณค่าอย่างมหาศาลเหมือนกับการสิ้นพระชนม์ของพระเยซูเจ้าหรือการตายของมรณสักขี (Martyrdom) ต่าง ๆ ที่พระเยซูเจ้าเคยตรัสเปรียบเทียบการตายในลักษณะนี้ว่า เปรียบเสมือนการตายของเมล็ดข้าวที่ตกไปในดินแล้วเน่าเปื่อยไปแต่งอกขึ้นมาเป็นชีวิตต้นข้าวใหม่ที่ให้เกิดผลร้อยเท่าพันทวี

นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาบางคนเห็นว่า พระสงฆ์หรือนักบวชไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อม และความรอดที่พระสงฆ์ควรจะพาประชาชนมุ่งไปสู่นั้นเป็นความรอดในโลกหน้า มิใช่ความรอดในโลกนี้

> เรื่องความรอดนี้ผมคิดว่าเป็นการเข้าใจผิด... เค้าจะเล่นการเมือง... ซึ่งอันนี้เป็นจุดอ่อนของผู้ที่ทำงานเกี่ยวกับความรอด ความรอดนี้ต้องเป็นความรอดฝ่ายวิญญาณมากกว่า การทำงานของพวกเราพระสงฆ์หรือคาทอลิกนี้นะ ผมก็คิดว่า ความรอดไม่ใช่ในโลกนี้ ความรอดมาจากโลกหน้า

ประเด็นที่หยิบยกมากล่าวข้างต้นนี้นับว่าน่าสนใจมาก เพราะมีผลกระทบถึงการพัฒนาสังคมโดยตรง กล่าวคือ ถ้าหากว่านักศึกษาซึ่งจะได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ต่อไปในอนาคตมีเจตคติหรือมีความคิดเห็นแบบนี้แล้ว การที่จะหวังว่า สถาบันศาสนาโดยเฉพาะสถาบันสงฆ์จะเข้าไปมีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคมช่วยเหลือประชาชนผู้ยากไร้ หรืออย่างน้อยก็เป็นปากเป็นเสียงให้ประชาชนที่กดขี่หรือถูกเอารัดเอาเปรียบ ก็คงจะเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ หรือเป็นสิ่งที่เป็นได้ยาก

ในประเด็นดังกล่าวนี้อาจารย์ผู้สอนได้ชี้แจงให้นักศึกษาฟัง โดยอ้างพระดำรัสของพระเยซูคริสต์ในพระวรสารที่เขียนขึ้นโดยนักบุญลูกาว่า"... พระอาณาจักรอยู่ ท่ามกลางพวกท่าน..." ซึ่งหมายความว่า พระอาณาจักรของพระเจ้าอยู่ท่ามกลางพวกเราแล้ว เริ่มต้นจากใน

โลกนี้ แล้ว มิได้รอไปเริ่มต้นในโลกหน้า กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระอาณาจักรของพระเจ้าเป็นเรื่องของความชอบธรรม ความยุติธรรมที่เริ่มต้นจากในโลกนี้แล้วและข้อสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ หลังจากที่คริสตชนแต่ละคนรับศีลล้างบาปเขาก็ได้เป็นสมาชิกของพระอาณาจักรของพระเจ้า และมีสิทธิ์ได้รับความรอดชั่วนิรันดรแต่เขาจะสนใจที่จะรับความรอดเฉพาะวิญญาณของเขาเท่านั้นหาได้ไม่ ต้องมุ่งที่จะช่วยวิญญาณของผู้อื่นให้รอดด้วยซึ่งในการนี้เราจะต้องดูพระเยซูคริสต์เป็นแบบฉบับ พระองค์ทำอะไร เราก็ทำอย่างนั้น ดังพระดำรัสของพระองค์ที่ว่า "... พระบิดาเจ้าใช้เรามาอย่างไรเราก็ใช้พวกท่านไปอย่างนั้น..."

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือพระเยซูเจ้าทรงลงไปคลุกคลีกับชาวโลก ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับเขา และสนใจเอาใจใส่เขา พยายามนำพวกเขาไปสู่ความรอด ซึ่งถึงแม้จะพระองค์จะเน้นความรอดฝ่ายวิญญาณ แต่ก็มิได้ละเลยความทุกข์ยากเดือดร้อนหรือความต้องการฝ่ายร่างกายของเขา ด้วยเหตุนี้ เราจึงต้องสนใจเอาใจใส่ความทุกข์ยากเดือดร้อนหรือความต้องการฝ่ายร่างกายของเพื่อนมนุษย์ของเราควบคู่ไปกับสนใจเอาใจใส่ความรอดฝ่ายวิญญาณของเขา

ประเด็นที่อาจารย์ผู้สอนค่อนข้างจะไม่เห็นด้วยหรือเห็นด้วยเพียงบางส่วนกับนักศึกษาบางคนก็คือ มีนักศึกษาคนหนึ่งพูดว่า พระอัครสังฆราช โรเมโร มิได้ทำเพื่อคนใดคนหนึ่ง แต่ทำด้วยความเชื่อต่อพระผู้เป็นเจ้า มิได้ทำเพื่อมนุษย์ ซึ่งอาจารย์ได้โต้แย้งว่า แม้ว่าพระอัครสังฆราชท่านนั้นจะทำเพื่อพระเป็นเจ้าก็จริง แต่ในเวลาเดียวกันก็ทำเพื่อบรรดาสัตบุรุษตลอดจนเพื่อนร่วมงานของท่านด้วย ซึ่งการที่เราจะรักพระเป็นเจ้าหรือทำเพื่อพระเป็นเจ้าโดยไม่รักเพื่อนมนุษย์หรือทำเพื่อเพื่อนมนุษย์ของเรานั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ดังพระดำรัสของพระเยซูเจ้าที่บันทึกไว้ในพระวรสารที่เขียนขึ้นโดยนักบุญยอห์นที่ว่า ผู้ใดกล่าวว่ารักพระผู้เป็นเจ้านี่มองเห็นไม่ได้แต่ไม่รักเพื่อนมนุษย์ของตนที่มองเห็นได้ ผู้นั้นก็มุสา

ในระหว่างการอภิปรายนั้น อาจารย์ผู้สอนท่านนี้ได้ให้ข้อเสนอแนะ หรือให้คำติชมแก่นักศึกษาเป็นระยะ ๆ ท่านได้กล่าวสรุปได้ว่า ท่านเห็นด้วยกับท่าทีและการกระทำของพระอัครสังฆราชโรเมโรที่เดินทางสายกลาง ตอนแรกท่านพยายามที่จะไม่ต่อสู้ แต่เมื่อถานการณ์ถึงจุดที่ทำให้ท่านอดรนทนไม่ไหว ท่านก็ต้องออกมาต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคม เพื่อสวัสดิภาพหรือเพื่อชีวิตของเพื่อนร่วมงาน และสัตบุรุษของท่านที่ถูกฝ่ายรัฐบาบกดขี่ปราบปรามอย่างรุนแรง มีการทรมาน และสังหารประชาชนเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพวกพระสงฆ์ด้วย

นอกจากนี้ อาจารย์ผู้สอนยังได้กล่าวว่า ไม่มีกฎเกณฑ์อะไรตายตัวที่สามารถนำไปใช้ได้ทุกสถานการณ์ แต่เราจะต้องพินิจพิจารณาดูสถานการณ์นั้น ๆ ด้วยความสุขุมรอบคอบ และที่สำคัญก็คือเราจะต้องมีประสบการณ์ชีวิตภายในแบบอยู่คนเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งจะทำให้เรารู้ว่าพระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้เราทำอะไรในสถานการณ์นั้น ๆ ท่านกล่าวเสริมด้วยว่า ถ้าเรามีประสบการณ์ลึก ๆ กับพระผู้เป็นเจ้าแล้ว เราจะได้รับพระพรแห่งความสุขในชีวิตของเราอย่างที่ไม่อาจจะอธิบายให้ใครเข้าใจได้

อาจารย์ผู้สอนได้ย้ำเตือนนักศึกษาว่า เราจะต้องหมั่นพิจารณาดูตนเองว่าเรามีบทบาทอะไรในการเป็นเครื่องมือหรือเป็นเพื่อนร่วมงานของพระเยซูเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นทั้งพระพรและหน้าที่ (Gift and task) ท่านกล่าวด้วยว่า ชีวิตของเราต้องการการกลับใจอยู่ตลอดเวลา ซึ่งถ้าหากว่าชีวิตของเราราบรื่น ดำเนินไปเรื่อย ๆ โดยไม่มีอุปสรรคหรือความยากลำบากใด ๆ ก็จะไม่มีการกลับใจ ดังนั้นเราจะต้องไม่ปล่อยให้ชีวิตของเราดำเนินไปเรื่อย ๆ อย่างไร้ความหมาย แต่เราควรจะออกไปเปิดหูเปิดตา รับรู้เรื่องราวความเป็นไปในสังคมออกไปร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชาวบ้าน ซึ่งถ้าทำเช่นนั้นได้ ความรู้สึกหยิ่งทนงตนหรือการวางมาดว่าตนอยู่สูงกว่าผู้อื่นของเราจะค่อย ๆ หมดไป และที่สำคัญก็คือเราจะเข้าไปช่วยมีส่วนแก้ไขเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ไม่ดีงามในสังคมได้ ในการนี้ เราจะต้องเริ่มต้นจากตัวเราเองก่อน ซึ่งถ้าเรามีความสัมพันธ์ที่ดีกับพระผู้เป็นเจ้าแล้วก็จะมีคนเข้ามาร่วมงานกับเราเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ เหมือนเช่นพระเยซูเจ้า และบรรดาประกาศก (Prophet) ต่าง ๆ อย่างไรก็ตามในการเปลี่ยนแปลงสังคมนั้นเราจะต้องพยายามหลีกเลี่ยงความรุนแรง การใช้ความรุนแรงหรือการใช้กำลังนั้นไม่สามารถทำให้เราปลดปล่อยตัวเราและเพื่อนมนุษย์อย่างแท้จริงได้ ซึ่งวิธีที่จะนำไปสู่การปลดปล่อยในทางที่ถูกที่ควรก็คือ การปลุกจิตสำนึกทั้งของตัวเราเองและผู้อื่น

อนึ่ง นอกจากคำพูดต่าง ๆ ทั้งของอาจารย์และนักศึกษาในระหว่างการเรียนการสอนวิชาเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาหรือเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยจะสะท้อนให้เห็นเจตคติหรือแนวความคิดที่มีต่อสังคมตลอดจนคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องสังคมต่าง ๆ ของพระศาสนจักรได้เป็นอย่างดีแล้วรายงานที่นักศึกษาเขียนสะท้อนเจตคติหรือความรู้สึกนึกคิดของตนเองจากการที่ได้ดูวิดีทัศน์เรื่องเกี่ยวกับพระอัครสังฆราชโรเมโรที่ถูกสังหารในประเทศเอล ซัลวาดอร์นั้น ก็สามารถสะท้อนเจตคติหรือแนวความคิดของนักศึกษาที่มีต่อสังคมตลอดจนคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องสังคมต่าง ๆ ของพระศาสนจักรได้เป็นอย่างดีเช่นกัน ผู้วิจัยจึงขอนำมาประมวลไว้ ณ ที่นี้ดังต่อไปนี้

นักศึกษาส่วนใหญ่เห็นด้วยกับท่าทีและการปฏิบัติของพระอัครสังฆราชโรเมโร ต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศเอล ซัลวาดอร์ ฝ่ายที่เห็นด้วยเห็นว่า ท่านอัครสังฆราชเป็นแบบอย่างของผู้นำพระศาสนจักรหรือนายชุมพาบาลที่ดี ที่ดูแลเอาใส่สัตบุรุษหรือฝูงแกะของตนทั้งทางด้านฝ่ายกายและฝ่ายวิญญาณควบคู่กันไป รับรู้ความทุกข์สุขของประชาชน และเมื่อเห็นรัฐบาลใช้อำนาจในทางที่ผิด กดขี่ปราบปรามประชาชนอย่างไร้มนุษยธรรม ก็ออกมายืนหยัดเคียงข้างประชาชนที่ถูกข่มเหงรังแกเป็นผู้นำประชาชนในการต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมในสังคมแบบอหิงสา ประณามความชั่วร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แต่มิได้เกลียดคนชั่ว ท่านรักเขาและเตือนเขาให้กลับใจเสียใหม่ ยุติการข่มเหงฆ่าฟันประชาชน และสถาปนาความเป็นธรรมขึ้นในสังคมโดยที่ท่านอัครสังฆราชกระทำดังนี้ลงไป มิใช่เพื่อแสวงหาชื่อเสียงเกียรติยศ หรือเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวแต่ทำเพื่อความชอบธรรม อย่างไม่ประหวั่นพรั่นพรึงอะไรทั้งสิ้น แม้แต่ความตาย และสุดท้ายคนดีอย่างท่านก็ต้องตาย แต่การตายของท่านมิได้หมายถึงความพ่ายแพ้ แต่ก็ให้เกิดผลร้อยเท่าพันทวี เหมือนเช่นการตายของมรณสักขีที่ยัง มีมรณสักขีพลีชีพเพื่อความเชื่อมากเท่าใด ก็จะยิ่งมีคนกลับใจมากขึ้นเท่านั้น สรุปแล้ว ท่าทีและการกระทำของท่านเป็นแบบอย่างของคนที่มีความเชื่อและผู้ใดก็ตามที่มีความเชื่ออย่างแท้จริงก็จะต้องทำเช่นเดียวกับท่านในสถานการณ์เช่นนั้นทุกคน

นักศึกษาเหล่านี้แสดงความคิดเห็นว่า พระศาสนจักรโดยเฉพาะพระสงฆ์หรือนักบวชต่าง ๆ นั้นจะต้องกล้ายืนยันถึงพระเยซูคริสต์ กล้ายืนยันถึงความจริง พระศาสนจักรจะต้องติดตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม และจะต้องเป็นผู้นำทางด้านจริยธรรมของสังคมในทุกระดับโดยที่พระศาสนจักรจะต้องมีท่าทีที่ชัดเจน อย่าลอยตัวเหนือปัญหา พระวรสารก็ให้สิทธิ์และอำนาจหน้าที่แก่พระศาสนจักรในการประกาศความยุติธรรมและประณามความอยุติธรรม ดังนั้น พระศาสนจักรจะต้องประกาศถึงพระอาณาจักรของพระเจ้าในโลกนี้ที่มีความยุติธรรม ความรัก สันติ และความชื่นชมยินดี ด้วยเหตุนี้ พระศาสนจักรจะต้องเป็นปากเป็นเสียงแทนประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม ต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน โดยไม่ใช้หรือส่งเสริมการใช้วิธีการรุนแรง แต่พยายามที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่างสันติ โดยใช้บัญญัติแห่งความรักของพระเป็นเจ้าเป็นแนวทางในการต่อสู้และให้ทุก ๆ ฝ่ายทั้งฝ่ายการเมือง ฝ่ายศาสนจักร ตลอดจนประชาชนผู้ได้รับความไม่เป็นธรรมมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาความอยุติธรรมในสังคม ซึ่งในเรื่องนี้ ผู้นำชุมชนคาทอลิกโดยเฉพาะพระสังฆราช พระสงฆ์ หรือนักบวชต่าง ๆ นั้นมีความหมายสำหรับคริสตชนหรือสัตบุรุษโดยทั่วไปมากสามารถที่จะทำให้

พวกเขามีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและมีขวัญและกำลังใจที่จะร่วมกันฟันฝ่าไปจุดหมายปลายทางคือความยุติธรรม สันติสุข และความชื่นชมยินดีที่แท้จริงในสังคมได้

ประเด็นหนึ่งที่มักจะเป็นที่ถกเถียงกันอยู่เสมอว่า ฝ่ายศาสนาควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองหรือเรื่องของทางฝ่ายบ้านเมืองหรือไม่นั้น ได้มีนักศึกษาแสดงความคิดเห็นในประเด็นดังกล่าวไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งผู้วิจัยขอคัดความคิดเห็นของนักศึกษาบางคนมาเสนอไว้ในที่นี้ดังต่อไปนี้

นักศึกษาที่เห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองแสดงความเห็นว่า

> ในเนื้อเรื่องของภาพยนตร์มักจะมีคำกล่าวอยู่เสมอจากฝ่ายการเมืองว่า สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของการเมือง พระศาสนจักรไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยวแต่พระสังฆราชและพระสงฆ์ ในเอล ซัลวาดอร์ก็เข้าไปมีบทบาท ที่สุดก็ถูกฆ่าตาย
> ความจริงเป็นเรื่องที่แยกจากกันได้ยาก เพราะสถาบันศาสนาและสถาบันการเมืองต่างมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ส่งเสริมให้ "คน" ในสังคมก้าวสู่ความสมบูรณ์พูนสุขมากขึ้น หากสถาบันใดสถาบันหนึ่งก้าวลงไปจากเป้าหมายสำคัญของสถาบัน สถาบันนั้นก็เป็นสิ่งที่ต้องถูกตำหนิและต้องปรับปรุง
> ในเหตุการณ์นี้สถาบันการเมืองลืมบทบาทที่แท้จริงของตนเองกลับใช้อำนาจของสถาบันในทางตรงกันข้ามแทนที่จะส่งเสริมให้คนในสังคมมีความสมบูรณ์พูนสุข มีสิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นคนที่แท้จริงกลับใช้อำนาจกดขี่ข่มเหง ลดทอนสิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นคนลงไป ในกรณีเช่นนี้ สถาบันศาสนาหรือพระศาสนจักรน่าจะมีบทบาทเข้ามาทวงถามถึงสิ่งที่ประชาชนถูกปล้นไป เพื่อเสริมสร้างให้คนมีศักดิ์ศรีมีเสรีภาพดังเดิม แต่การต่อสู้ในเหตุการณ์นี้ดูเหมือนว่าสถาบันศาสนาจะพ่ายแพ้ เพราะสถาบันการเมืองซึ่งมีอำนาจและอาวุธเหนือกว่า ในขณะที่ศาสนามีแต่ใจที่บริสุทธิ์ผุดผ่องเท่านั้น ในความเป็นจริงต่อหน้าพระเจ้าอาจจะเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามก็ได้... เหตุการณ์เหล่านี้เป็นบทเรียนของพระศาสนจักร

ที่จะต้องทบทวนถึงบทบาททำที ยุทธวิธี และวิธีการที่จะนำไปสู่เพื่อก่อให้เกิดสันติอย่างแท้จริง...

อย่างไรก็ตาม ก็มีนักศึกษาบางคนไม่เห็นด้วยกับท่าทีและการกระทำของพระอัครสังฆราชโรเมโร โดยเห็นว่าศาสนานั้นไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของการเมืองแต่ควรจะมุ่งพามนุษย์ไปสู่ความรอดทางด้านจิตใจหรือจิตวิญญาณในโลกหน้า มิใช่ความรอดฝ่ายร่างกายในโลกนี้ และนักศึกษาคนหนึ่งได้เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

> การเผยแพร่เรื่องศาสนานั้นเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับการเมือง การแย่งอำนาจ ซึ่งทำให้ผู้นำประเทศเข้าใจว่าการที่พระศาสนจักรรวบรวมประชาชนให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกันมากยิ่งขึ้นจะทำให้ฝ่ายรัฐบาลระแวงได้ว่าจะเป็นการก่อตั้งขบวนการเพื่อล้มรัฐบาล เมื่อเกิดความคิดเช่นนี้ก็จะทำให้ผู้ที่มีอำนาจอยู่แล้วคือรัฐบาลหรือผู้มีอิทธิพล ไม่ปล่อยให้การดำเนินงานทางศาสนาพัฒนาขึ้นได้อีกต่อไป อาจเกิดความขัดแย้งจนถึงขั้นสังฆราชถูกยิงตายดังหนังเรื่องนี้ได้

> วิธีการสร้างความสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจถ้าไม่ดีก็จะไม่นำไปสู่ความเข้าใจที่ไม่ตรงกันและจะเกิดต่อต้านกันตลอดไป เพราะพระศาสนจักรและอาณาจักรจะร่วมมือกันอย่างก็พื่อความสงบสุขของประชาชนที่จะเกิดขึ้นได้ในสังคมตัวอย่างจากพระเยซูเจ้าเอง พระองค์มีจุดประสงค์มาในโลกนี้เพื่อจะไถ่ตัวมนุษย์ในโลกนี้ ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด ผิดจุดประสงค์คือทำให้มนุษย์รอดทางด้านจิตใจรอดสู่พระเป็นเจ้า มิใช่ในโลกนี้

จุดที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือนักศึกษาบางคนยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมืองดีนัก หรือไม่มีความรู้เกี่ยวกับระบบการปกครองที่ใช้กันอยู่ในประเทศอื่น ๆ ดีเท่าที่ควร อย่างเช่น มีนักศึกษาคนหนึ่งเข้าใจว่าประเทศเอล ซัลวาดอร์ ปกครองด้วยการเมืองแบบระบบสังคมนิยม ที่อำนาจอยู่ที่ผู้ที่กุมอำนาจทางการปกครองคือ ทหารตลอดจนบรรดาชนชั้นกลาง ทั้ง ๆ ที่ประเทศดังกล่าวปกครองด้วยระบบเผด็จการซึ่งมีชนชั้นสูงที่มีทหารหนุนหลังผูกขาดอำนาจการปกครองประเทศไว้ในมือแต่เพียงผู้เดียวหรือหมู่คณะเดียวเท่านั้น

การที่ผู้วิจัยนำพฤติกรรมทางวาจาของนักศึกษาตลอดจนคำพูดของอาจารย์ผู้สอนในชั้นเรียนวิชาศาสนากับการพัฒนาถ่ายทอดไว้ในงานวิจัยนี้ นอกจากเพราะเหตุที่พฤติกรรมดังกล่าวได้สะท้อนถึงเจตคติของนักศึกษาและอาจารย์วิทยาลัยแสงธรรมกลุ่มหนึ่งซึ่งผู้วิจัยคิดว่าเป็นตัวแทนนักศึกษาและอาจารย์วิทยาลัยแสงธรรมกลุ่มหนึ่งซึ่งผู้วิจัยคิดว่าเป็นตัวแทนนักศึกษาและอาจารย์วิทยาลัยแสงธรรมท่านอื่น ๆได้ดีแล้ว ผู้วิจัยยังมีเจตนาที่จะชี้ให้เห็นว่าในการเรียนรู้ทางสังคมนั้น ผู้เรียนสามารถที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่เราต้องการถ่ายทอดเป็นอุดมการณ์ในการทำงานรับใช้ผู้อื่น หรือรับใช้สังคมได้อย่างดีมีประสิทธิผล โดยอาศัยแบบอย่างหรือตัวแบบที่ดี ดังนั้นการเลือกตัวแบบให้ผู้ที่เราจะถ่ายทอดการเรียนรู้ทางสังคมให้เขานั้นจึงนับว่าสำคัญมาก และมีผลต่อผู้ที่รับการถ่ายทอดนั้นมาก ทั้งในระยะสั้น ทั้งในระยะยาว ทั้งโดยรู้ตัวหรือโดยไม่รู้ตัว โดยเฉพาะในกรณีที่ตัวแบบนั้นก่อให้เกิดความประทับใจแก่ผู้รับการถ่ายทอดดังกล่าวมาก ก็จะมีอิทธิพลมากและกินระยะเวลานาน ในกรณีของวิทยาลัยแสงธรรมนั้น การที่อาจารย์ผู้สอนวิชาศาสนากับงานพัฒนาหรือเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยนำวีดีทัศน์เรื่องเกี่ยวกับชีวิตประวัติของพระอัครสังฆราชโรเมโรมาให้นักศึกษาดูนั้น ทำให้นักศึกษาส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นแบบอย่างของนักบวชที่ดี กล้ายืนยันถึงคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์ กล้ายืนยันความจริงด้วยชีวิต และเป็นนักบวชที่ดีของประชาชน สัตบุรุษ ตลอดจนเพื่อนร่วมงานของตนเป็นอย่างไร และเกิดความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะดำเนินรอยตามตัวแบบที่เขารู้สึกประทับใจหรือเกิดความเคารพเลื่อมใสนั้นดังที่นักศึกษาผู้หนึ่งได้แสดงความรู้สึกนึกคิดของตนเองออกมาว่า

> ความรู้สึกแรกเมื่อดูวีดีโดจบ รู้สึกหดหู่ใจ สงสาร และทำให้ตัวผมเองเห็นแบบอย่างของการเสียสละที่ยิ่งใหญ่ทำให้เกิดพลังทำให้เกิดกำลังใจที่จะทำงานเพื่อพระเจ้า อยากที่จะทำให้ได้อย่างคุณพ่อ ท่านมีทั้งความรัก และการให้ เมื่อหันกลับมาพิจารณาตัวเองในกระแสเรียก และชีวิตสงฆ์ทำให้ตัวเองแน่ใจว่าถ้าเลือกชีวิตพระสงฆ์แล้วจะต้องมีความเสียสละอยู่เคียงข้างประชาชนผู้ทุกข์ทน ผู้ที่พบกับความอดอยาก เศร้าโศก จะต้องเข้าร่วมชะตากรรมเดียวกับเพื่อนพี่น้องที่ทุกข์ยากเหล่านี้ การเป็นสงฆ์ไม่ใช่เป็นนาย แต่เป็นผู้รับใช้ เป็นผู้ให้ เป็นผู้นำทางด้านความเชื่อศรัทธา เป็นผู้ที่ต้องดูแลลูกแกะของพระเจ้าไม่ใช่เพียงฝ่ายจิตวิญญาณเท่านั้น แต่รวมทั้งด้านร่างกาย ฝ่ายเนื้อหนังด้วย ถ้าร่างกายยังหิวกระหาย หรือชีวิตฝ่าย

ร่างกายยังเลี้ยงชีวิตแทบจะไม่รอดแล้ว วิญญาณของเขาจะรอดได้อย่างไร ชีวิตพระสงฆ์ที่คริสตชนต้องการนั้นเป็นชีวิตสงฆ์ที่ติดดิน เข้าใจความทุกข์ ความหวังของพวกคริสตชน ประชาชนทุกคน
หลาย ๆ ครั้งถามตัวเองบ่อยเสมอว่า เราจะเดินเส้นทางนี้ไหม เราจะทำเพื่อเพื่อนพี่น้องผู้ที่ทุกข์ทนเหล่านี้ได้หรือเปล่า เป็นสิ่งที่ท้าทาย ชีวิตพระสงฆ์รุ่นใหม่ ๆ สถานการณ์อาจจะไม่เหมือนเวลานั้นหรือเหตุการณ์อาจจะไม่เหมือนกันแต่เหตุการณ์ปัจจุบัน ความยุติธรรมในสังคม การถูกเอารัดเอาเปรียบกันเหล่านี้ พระเจ้าใช้เหตุการณ์เหล่านี้เพื่อให้เราตอบสนองพระองค์ เราต้องพยายามอ่านสัญญาณแห่งการเวลาเหล่านี้ให้ได้ และตอบสนองต่อเหตุการณ์ที่พระเจ้าทรงเรียกผ่านทางเหตุการณ์เหล่านี้ เพราะฉะนั้นเราคริสตชนและสงฆ์ต้องตอบสนองเหตุการณ์เหล่านี้ตามกระแสเรียกของแต่ละคนที่พระเจ้าทรงเรียก ด้วยความเอาใจใส่และพร้อมเสมอในการร่วมงานกับพระองค์

นอกจากพฤติกรรมทางวาจาของอาจารย์และนักศึกษาที่แสดงเจตคติหรือความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับสังคมดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในวิชาอื่น ๆ บางวิชาที่ไม่เกี่ยวกับเทวศาสตร์ ปรัชญา หรือคำสอนของพระศาสนจักรเกี่ยวกับเรื่องสังคมโดยตรง แต่เป็นวิชาสามัญทั่ว ๆ ไป เช่นวิชาการให้คำปรึกษา (Counseling) ก็มีการพูดถึงประเทศที่ผู้วิจัยศึกษาทั้ง 3 ประเด็นด้วย โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม และศาสนสัมพันธ์ อย่างเช่นครั้งหนึ่งที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตการเรียนการสอนวิชาดังกล่าว อาจารย์ผู้สอนที่เป็นพระสงฆ์ก็กล่าวถึงเรื่องศาสนสัมพันธ์โดยกล่าวถึงการที่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมไม่ไปร่วมงานศาสนสัมพันธ์ที่สนามหลวงในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2536ว่า คงเป็นเพราะนักศึกษาติดงานฉลองครบรอบ50ปีของขบวนการฆราวาสแพร่ธรรมขบวนการหนึ่ง และในระหว่างการเรียนการสอนวิชาดังกล่าวนั้นอาจารย์ผู้สอนก็ได้ให้นักศึกษาออกไปรายงานหน้าชั้นเพื่อเสนอรูปภาพเกี่ยวกับอุดมการณ์ในชีวิตของแต่ละคนที่ได้มอบหมายให้ไปวาดมา แล้วอธิบายให้เพื่อนฟังเกี่ยวกับความหมายรูปภาพนั้น ๆ ซึ่งก็มีนักศึกษาได้ออกไปเสนอรูปภาพและพูดถึงอุดมการณ์ของตนให้เพื่อนนักศึกษาฟังหลายต่อหลายคน แต่ละคนก็แสดงความมุ่งมั่นที่จะรับใช้ผู้อื่นหรือรับใช้สังคมในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น ช่วยเหลือผู้เจ็บไข้ได้ป่วย พยายามสร้างสันติสุขความรักความเป็นหนึ่งเดียวกัน ในมวล

มนุษย์ สร้างเสริมความจริงใจและความซื่อสัตย์ต่อกันและกัน สร้างเสริมความอบอุ่นในครอบครัว ให้ความรักความเมตตาต่อผู้อื่น หรือเสียสละตนเอง ให้ความช่วยเหลือ ผู้อื่นอย่างไม่เห็นแก่ตัว สร้างเสริมจิตตารมณ์แห่งการรู้จักแบ่งปันซึ่งกันและกัน และนักศึกษาบางคนก็เสนอรูปภาพที่แสดงถึงความเป็นไทย และพูดถึงอุดมการณ์ที่จะเป็นนักบวชที่ดีในสังคมไทยที่อยู่ในบริบทของวัฒนธรรมแบบไทย ๆ

นอกจากนี้ นักศึกษาและอาจารย์วิทยาลัยแสงธรรมบางท่านยังได้แสดงพฤติกรรมทางวาจาในประเด็นที่เกี่ยวกับสังคมในโอกาสหรือกิจกรรมอื่น ๆ เช่น ในระหว่างการเทศน์ในวัดซึ่งมีการให้นักศึกษาชั้นปีท้าย ๆ ทำหน้าที่เทศน์แทนพระสงฆ์นั้น ก็มีนักศึกษาบางคนพูดถึงเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยหรือพูดเกี่ยวกับคำสอนและการปฏิบัติเกี่ยวกับพระเยซูเจ้าต่อคนจน หรือคนที่ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนมีการพูดเกี่ยวกับคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักรด้วย

สำหรับพฤติกรรมทางวาจาของอาจารย์และนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น ก็มีพูดกันทั้งในกระบวนวิชาที่เกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง คือ วิชาศาสนสัมพันธ์ และในการเรียนวิชาอื่น ๆ ตลอดจนในกิจกรรมอื่น ๆ ที่มิใช่การเรียนการสอนในระดับที่มากพอสมควร โดยเฉพาะในการเรียนการสอนวิชาศาสนสัมพันธ์นั้นได้มีการพูดเรื่องดังกล่าวมาก และได้มีการให้นักศึกษาค้นคว้าทำรายงานเกี่ยวกับศาสนต่าง ๆ ด้วย ในระหว่างการเรียนการสอนวิชาดังกล่าว อาจารย์ผู้สอนได้กระตุ้นให้นักศึกษาเสวนา หรือมีศาสนสัมพันธ์ที่ดีกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น โดยท่านได้กล่าวในตอนหนึ่งว่า "...ศาสนสัมพันธ์เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็น course ที่สำคัญ course หนึ่ง ในการเตรียมตัวพระสงฆ์หรือนักบวช..." นอกจากนี้ ท่านยังได้กล่าวอ้างถึงคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่ว่า "...ศาสนสัมพันธ์เป็นสิ่งที่ต้องสร้างความเป็นเอกภาพ ความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น..." ในการนี้ท่านได้สอนนักศึกษาให้ทำในสิ่งที่ทำได้ในเรื่องดังกล่าว เช่น มีความรักต่อศาสนิกชนของศาสนาอื่น ทำดีต่อเขา สอนความรักแท้แก่เขา ซึ่งเป็นความรักด้วยการรับใช้ความรักด้วยการให้เยี่ยงพระเยซูคริสต์ ในบางครั้ง อาจารย์ผู้สอนก็นำเรื่องที่ศาสนาคริสต์ถูกศานิกชนในศาสนาอื่นเข้าใจผิด และกล่าวให้ร้ายป้ายสีต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ ซึ่งในเรื่องดังกล่าวนี้ท่านก็ได้สอนนักศึกษาว่า ถึงเขาจะกล่าวว่าร้ายเรา หรือกระทำสิ่งที่ไม่ดีต่อเรา อย่างไรก็ตามเราก็ต้องรักและให้อภัยเขา หรือทำตามคำพูดของพระสงฆ์ชาวต่างประเทศองค์หนึ่งที่ให้ถือคติที่ว่า "ยิ้ม สงบ อภัย" อาจารย์ท่านนี้ได้ชี้แนะให้นักศึกษาสร้างเสริมศาสนสัมพันธ์โดยการ

สร้างความเป็นพี่น้อง ในขณะเดียวกันก็ประกาศข่าวดี หรือประกาศถึงพระเยซูคริสต์ไป เรื่อยๆ โดยไม่มุ่งเน้นการที่จะให้เขากลับใจมาเป็นคริสตชน แต่ถ้าเขาศรัทธาในข่าวดีหรือคุณค่าต่างๆ ที่เรานำไปให้เขา เขาจะกลับใจตนเอง เปลี่ยนท่าทีและแนวทางดำเนินชีวิตของเขาให้ดีขึ้น กระทำในสิ่งที่ดีงาม โดยไม่จำเป็นต้องกลับใจมาเป็นคริสตชน ก็เท่ากับว่าเราได้มีส่วนในการ ขยายพระอาณาจักรซึ่งเป็นที่รวมของสาธุชนคนดี หรือคนที่สร้างความดี ร่วมมือกันประกอบสิ่งที่ดีแล้ว

อาจารย์ผู้สอนวิชาศาสนสัมพันธ์ยังกล่าวด้วยว่า สังคายนาวาติกันครั้งที่สองสอนว่าทุกศาสนาบอกถึงพระเจ้า ดังนั้น ให้ทุกคนสนใจความรู้ ท่าทีในศาสนาอื่น ซึ่งก็มีพระจิตเจ้าทำงานอยู่ และได้ค้นพบความจริงส่วนหนึ่งเช่นเดียวกันให้สามารถเข้าถึงความจริงได้มากขึ้น เพราะต่างก็มองเห็นความจริงคนละส่วน นอกจากนั้น ท่านยังได้เล่าให้นักศึกษาฟังถึงประสบการณ์ของท่านในการไปประชุมศาสนสัมพันธ์ที่ฮ่องกง ซึ่งศาสนสัมพันธ์ที่นั่นรุดหน้ามาก หลายศาสนาร่วมมือกันช่วยสร้างประโยชน์ให้สังคม เช่น สร้างโรงพยาบาลหรือสถานสังคมสงเคราะห์ต่างๆ นอกจากนี้ท่านยังกล่าวด้วยว่า ศาสนสัมพันธ์ในประเทศไทยเรายังไม่ค่อยรุดหน้าเท่าใดนัก

อาจารย์ผู้สอนกล่าวย้ำว่า การโปรดศีลล้างบาปเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องทำต่อไปเพื่อช่วยให้เพื่อนมนุษย์ของเราได้รับความรอดตามพระดำรัสสั่งของพระเยซูคริสต์ที่ทรงให้สานุศิษย์ของพระองค์เดินทางไปเทศน์สอนนานาชาติ และโปรดศีลล้างบาปให้เขา ซึ่งเป็นวิธีการที่จะทำให้เขาได้รับความรอดนิรันดร ในการนี้ อาจารย์ผู้สอนได้ถามนักศึกษาในประเด็นที่มีการกล่าวกันว่า นอกพระศาสนจักรไม่มีความรอดนั้น นักศึกษามีความเห็นว่าอย่างไร ซึ่งนักศึกษาส่วนใหญ่ตอบว่า นอกพระศาสนจักรก็มีความรอดโดยให้เหตุผลต่างๆ เช่น "...ถ้าถือตามสิ่งต่างๆ ที่เขาเชื่อ เขาศรัทธาอยู่ ก็เป็นทางที่จะนำไปสู่ความรอดได้..." นักศึกษาบางคนก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า "...แต่ละศาสนาก็เป็นทางที่นำไปสู่ความดี ความหลุดพ้น..." อย่างไรก็ตามเมื่ออาจารย์ผู้สอนถามว่านักศึกษาคิดอย่างไรในกรณีที่คนต่างศาสนาที่เป็นคนดี และตายไปโดยไม่ได้รับศีลล้างบาป คิดว่าเขาจะได้ไปสวรรค์ไหม ก็มีหลายคนแสดงความไม่แน่ใจ และมีนักศึกษาผู้หนึ่งตอบว่า เขาจะไปอยู่ "ใต้บาดาล" ซึ่งเป็นความเชื่อของคริสตชนในยุคก่อนที่เชื่อว่าเป็นสถานที่ที่เด็กทารก หรือผู้ใหญ่ที่เป็นคนดีที่ตายไปโดย ไม่ได้รับศีลล้างบาปจะไปอยู่ที่นั้น ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีความสุขตามประสาเด็กๆ แต่มิใช่ความสงบสุข ดังเช่นในสวรรค์ ซึ่งในเรื่องนี้อาจารย์ผู้สอนก็อธิบายให้นักศึกษาฟังว่า ถึงแม้พระศาสนจักรจะยังยืนยัน

ว่าพระเยซูเจ้าเป็นทางแห่งความรอดเดียว และยังยืนยันว่าเฉพาะผู้ที่รับศีลล้างบาปเท่านั้น จึงจะรอด แต่ศีลล้างบาปด้วยใจปรารถนาโดยที่ไม่ได้กระทำพิธีตาม จารีตประเพณีของพระศาสนจักรก็ได้ และการที่ศาสนิกชนของแต่ละศาสนาทำความดีตามคำสั่งสอนในศาสนาของตน ก็เท่ากับว่าเขารับศีลล้างบาปตามความปรารถนา เพราะฉะนั้นเขาจึงได้รับความรอดด้วย ซึ่งในเรื่องดังกล่าวนี้ สังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ก็สอนว่า ทางแห่งความรอดมีมากมายหลายทาง ซึ่งพระเป็นเจ้าทรงจัดให้มนุษย์ไว้อย่างนับไม่ถ้วน และท่านได้กล่าวเสริมเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "...วิธีการที่จะช่วยมนุษย์เอาตัวรอดไปสวรรค์ พระองค์ต้องทรงมีวิธีการที่มีประสิทธิภาพ เพราะฉะนั้น คนที่จะได้รับความรอดไปสวรรค์จึงมีมากกว่าคนที่ตกนรก..."

ในประเด็นดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจารย์ผู้สอนท่านอื่น ๆ ก็ได้กล่าวถึงในระหว่างการเรียนการสอนวิชาที่อาจารย์เหล่านั้นสอนด้วยเช่นกัน เช่น อาจารย์ที่สอนวิชาปรัชญาท่านหนึ่งได้กระตุ้นให้นักศึกษามีความสัมพันธ์อันดี กับศาสนิกชนของศาสนาอื่น แม้แต่กับผู้ที่ไม่เชื่อพระเจ้า ไม่ถือศาสนา แต่ทำความดี ก็เอาตัวรอดไปสวรรค์ หรือสามารถเข้าสู่พระอาณาจักรของพระเจ้าได้ แต่ท่านกล่าวด้วยว่า คนที่ไม่เชื่อในพระเจ้า แต่ทำความดีด้วยความคิดเจตนารมณ์ หรือศีลธรรมประสามนุษย์นั้น ตายไปจะได้รับความรอดหรือไม่นั้น เราไม่สามารถตัดสินได้ มีแต่พระเป็นเจ้าเท่านั้นที่ทรงเป็นผู้ตัดสินและทรงทราบว่าเขาจะได้รับความรอดหรือไม่ นอกจากนี้ท่านยังกล่าวด้วยว่าสังคายานาวาติกันครั้งที่ 2 ไม่ได้ตัดสินลงโทษหรือกล่าวประณามใครเหมือนเช่นสังคายนาครั้งอื่นๆแต่ก็บอกว่าความคิดบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งของพวกอเทวนิยม (Atheist) เป็นความคิดที่ผิดหรือไปกันไม่ได้กับความเชื่อของพระศาสนจักร อย่างไรก็ตามพระศาสนจักรก็มิได้เห็นว่าพวกที่มีความคิดผิด ๆ เหล่านั้นเป็นศัตรู และพร้อมเสมอที่จะเสวนากับคนเหล่านั้น

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็มีอาจารย์ผู้สอนอีกบางท่านพูดถึงเรื่องศาสนสัมพันธ์ในระหว่างการสอนของท่าน และมีอาจารย์ท่านหนึ่งได้กล่าวว่า นับตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมาแล้วที่พระศาสนจักรได้พยายามที่จะนำเอาพิธีกรรมที่มีอยู่แล้วในประเพณี หรือศาสนาต่าง ๆ มาปรับปรุง และใช้เป็นจารีตพิธีกรรมในพระศาสนจักร โดยเฉพาะพระศาสนจักรในยุคปัจจุบันก็ได้ชี้แนะให้พระศาสนจักรท้องถิ่นในที่ต่าง ๆ ทั่วโลกพยายามนำสิ่งที่ดีงามในวัฒนธรรมต่าง ๆ มาปรับปรุงหรือประยุกต์ใช้ในการประกอบพิธีกรรมของพระศาสนจักรท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อแสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพี่น้องศาสนิกชนอื่น ๆ ที่อยู่ในบริบททางวัฒนธรรมเดียวกัน

ส่วนประเด็นที่เกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น ก็มีการพูดถึงในระหว่างการเรียนการสอน หรือในระหว่างกิจกรรมอื่น ๆ บ้างเช่นกัน แต่ไม่สู้มีการ กล่าวถึงโดยตรงมากเท่าใดนัก เช่น อาจารย์ท่านหนึ่งได้กล่าวว่าวิวัฒนาการที่ค่อย ๆทำให้พระสงฆ์หรือนักบวชต่าง ๆ มีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้น ซึ่งเริ่มอย่างเป็นจริงเป็นจังมาตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าชาร์เลอมาญ (Charlemagne) แห่งประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีการตั้งโรงเรียนหรือสถานศึกษาต่าง ๆ ของพวกนักบวชขึ้นมามากมาย นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา คำว่านักบวชจึงมีความหมายไปในแง่ที่ว่าเป็นผู้มีความรู้ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างนักบวช และประชาชนศาสนากลายเป็นเรื่องของผู้มีความรู้เฉพาะ และฆราวาสมีความรับผิดชอบในพระศาสนจักรน้อยลง

นอกจากนี้ก็ยังมีการพูดถึงประเด็นดังกล่าวในกิจกรรมอื่น ๆ เช่นในระหว่างการเทศน์ในวัดของสามเณราลัยต่าง ๆ นั้นก็มีการกระตุ้นให้สามเณรหรือนักศึกษาเห็นความสำคัญของฆราวาสที่มาช่วยงานของพระศาสนจักร ซึ่งฆราวาสเหล่านั้นสามารถช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของพระสงฆ์หรือนักบวชจ่าง ๆ ได้มาก และย้ำว่าพระสงฆ์ หรือนักบวชไม่สามารถทำงานคนเดียวได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากบรรดาฆราวาสทั้งหลาย ดังเช่นธรรมทูตในคริสศตวรรษต้น ๆ ที่มีสังฆานุกรและฆราวาสเป็นผู้ช่วยงานต่าง ๆ อย่างมากมาย

1.5 <u>การแสดงออกของอารมณ์</u>

สำหรับการแสดงออกในเรื่องของอารมณ์ของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมโดยทั่วไปแล้วอาจกล่าวได้ว่าเป็นไปตามธรรมชาติหรือเป็นไปอย่างอิสระเสรีมากขึ้นกว่าสามเณรในยุคก่อน ๆ ที่ค่อนข้างเก็บกด โดยเฉพาะต่อหน้าผู้ใหญ่ ซึ่งสามเณรในยุคก่อน ๆ จะกลัวเกรงและมีความสำรวมต่อหน้าผู้ใหญ่มากกว่าในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม บรรยากาศในห้องเรียนส่วนใหญ่ในวิทยาลัยแสงธรรมค่อนข้างเงียบสงบโดยเฉพาะวิชาที่อาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์สอน การแสดงอารมณ์โกรธหรือความไม่พอใจอย่างชัดแจ้งระหว่างอาจารย์และนักศึกษาไม่ค่อยมีปรากฏให้เห็น ยกเว้นในชั้นเรียน ที่อาจารย์ผู้สอนที่เป็นพระสงฆ์ บางท่านค่อนข้างดุ และไม่ชอบให้นักศึกษาพูดคุยกันในห้องเรียน ถ้านักศึกษาพูดคุยกันแม้แต่เพียงเล็กน้อยก็จะดุด้วยถ้อยคำที่รุนแรง เช่น "ญาติใครตายเหรอ" "อย่ามีเสียงนะ ไม่ชอบ เสียสมาธิในการสอน" ซึ่งถึงแม้จะดุด้วยความหวังดีในลักษณะ "รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี" และไม่ได้แสดงความไม่

พอใจออกมาทางสีหน้ามากนัก แต่นักศึกษาก็จะพากันเงียบกริบชนิดที่ปากกาดินสอใครตกลงที่พื้นก็จะได้ยินกันทั่วห้อง

นักศึกษาส่วนใหญ่มีสัมมาคารวะต่ออาจารย์เป็นอย่างดี ทั้งอาจารย์ที่เป็นนักบวชและอาจารย์ฆราวาส แต่นักศึกษาจะกล้าแสดงออกทางอารมณ์ของตน เช่นหัวเราะเฮฮากันลั่นห้องต่อหน้าอาจารย์ที่เป็นฆราวาสมากกว่า หรือแม้แต่ "แซว" อาจารย์ หรือหยอกล้ออาจารย์เล่นโดยเฉพาะอาจารย์ที่เป็นสุภาพสตรี ซึ่งก็คงจะเป็น เพราะอาจารย์นั้น ๆ มีความเป็นกันเองหรือมีมนุษย์สัมพันธ์อันดีกับนักศึกษามากกว่าความเป็นสตรีเพศ หรือเหตุผลอื่น ๆ อาจารย์ที่เป็นนักบวชที่อายุยังน้อยก็จะถูกนักศึกษาพูดในลักษณะ "แซว" ในบางครั้งเช่นกัน เช่นถ้าอาจารย์พูดสับสนวกวน หรือพูดไม่ถูกก็จะถูกนักศึกษาพูดด้วยเสียงดังพอควรที่อาจจะได้ยินไปถึงอาจารย์ว่า "มั่วแล้ว ๆ" นอกจากนั้น ก็ยังมีการ "แซว" กันเองในหมู่นักศึกษาในขณะที่เพื่อน ๆ บางคนออกไปอภิปรายหรือเสนอรายงานหน้าชั้น หรือในขณะที่เพื่อนบางคนพูดซักถามหรือตอบอาจารย์ก็จะมีเสียงโห่ฮาหรือการแสดงออกที่คึกคะนองแบบวัยรุ่น หรือมีคำพูดที่วัยรุ่นนิยมพูดกันทั่ว ๆ ไป เช่น "เผา ๆ" "นี่ ๆ" (ลากเสียงยาวและทอดต่ำ) เป็นต้น

ในระหว่างการเรียนการสอนบางวิชา อาจารย์ผู้สอนก็จะให้นักศึกษาออกมาแสดงบทบาทสมมุติ (Role play) หน้าชั้นเรียน ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเรียกเสียงเฮฮาหัวเราะเป็นที่สนุกสนาน และอาจจะเป็นเพราะนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีความเป็นอันหนึ่งเดียว หรือความผนึกแน่นภายในกลุ่ม ตลอดจนความพร้อมเพรียงกันในหมู่คณะสูงดังที่ได้เคยกล่าวมาข้างต้นแล้ว เสียงหัวเราะเฮฮาของนักศึกษาในบางครั้งก็ได้ยินไปไกลถึงห้องอื่น ๆ หรือแม้แต่ตึกอื่น ๆ ด้วย

ในกิจกรรมอื่น ๆ นอกห้องเรียนนั้น ส่วนใหญ่นักศึกษาก็ใช้ชีวิตในสามเณรกลับที่ตนสังกัดอยู่ในบรรยากาศที่ค่อนข้าง จะมีอิสระเสรีพอสมควร และไม่ต้องทำงานหนัก หรือถือวินัยแบบเคร่ง หรือแบบต้องระวังตัวแจกลัวผู้ใหญ่ดุหรือลงโทษแบบสามเณรในสมัยก่อน ซึ่งนักศึกษาก็มีเวลาที่จะพักผ่อนด้วยการเล่นกีฬากันอย่างสนุกสนานหรือผ่อนคลายอารมณ์ด้วยการเล่นกีต้าร์หรือเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า โดยทั่วไปแล้ว การแสดงออกทางอารมณ์ของนักศึกษา นอกห้องเรียนจึงเป็นไปโดยธรรมชาติ และมีความสนุกสนานผ่อนคลายมากกว่าในห้องเรียน และมีการควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดจากผู้ใหญ่น้อยกว่า และถ้ามีเรื่องอะไรที่จะต้องปรับทุกข์หรือทำความเข้าใจกับผู้ใหญ่ ก็สามารถเข้าพบผู้ใหญ่ได้ตลอดเวลา แต่ผู้ใหญ่บางคน ก็ยังมีลักษณะเผด็จการ หรืออำนาจนิยมอยู่บ้าง โดยเฉพาะผู้ใหญ่ของคณะ

นักบวชบางคณะที่มีระเบียบวินัยที่เคร่งครัดมากกว่าคณะอื่น ๆ สามเณรหรือนักศึกษาก็จะมีความสำรวมหรือมีใบหน้าที่ค่อนข้างจะเคร่งเครียดหรือเคร่งขรึมมากเป็นพิเศษ

อย่างไรก็ตาม ชีวิตนักบวชก็มิใช่จะโรยด้วยกลีบกุหลาบเสมอไป ในบางครั้งก็มีบางคนมีปัญหากับผู้ใหญ่โดยเฉพาะนักบวชที่ปฏิญาณตนถวายตัวตลอดชีพแล้ว และหาทางออกไม่ได้ ไม่มีทางระบายอารมณ์ จะสึกก็สึกไม่ได้ บางคนก็หันไปพึ่งสุรา หรือเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ชนิดอื่น ๆ ทำให้นักบวชผู้นั้นกลายเป็นคนติดสุราและบางคนถึงกับเป็นโรคพิษสุราเรื้อรังไปเลยก็มี แต่ส่วนใหญ่จะรักษาหายในภายหลัง นี่หมายถึงนักบวชที่ส่วนใหญ่มีอายุแล้ว ส่วนสามเณรหรือนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมปัญหาเกี่ยวกับสุราไม่มี ถ้าสามเณรมีปัญหากับผู้ใหญ่และไม่สามารถที่จะแก้ไขได้ก็จะลาออกไปเลยหรือไม่ก็ถูกผู้ใหญ่เชิญออกไป

ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า สามเณรสมัยนี้ได้รับการเข้มงวดกวดขันน้อยกว่าสามเณรสมัยก่อน หรือมีอิสระเสรีมากกว่าสมัยก่อน ซึ่งก็อาจจะเป็นเพราะว่าสภาพการณ์แวดล้อมในสังคมปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมาก และสิ่งเย้ายวนใจต่าง ๆ ในโลกยุคปัจจุบันที่เกิดจากอิทธิพลของลัทธิวัตถุนิยม บริโภคนิยม ทำให้คนหันไปหลงใหลคุณค่าทางด้านวัตถุมากขึ้น สนใจคุณค่าทางด้านจิตใจน้อยลง ซึ่งยังผลให้กระแสเรียกลดน้อยลงไปด้วย ดังนั้น ถ้าผู้ใหญ่ในสามเณราลัยจะเข้มงวดกวดขันสามเณรมากเกินไปก็อาจจะมีผู้ที่จะบวชเป็นพระสงฆ์น้อย อย่างไรก็ตามสิ่งนี้ก็ได้ทำให้คุณภาพของสามเณรหรือคุณภาพพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาไปจากวิทยาลัยแสงธรรมด้อยลงไปกว่าสามเณรหรือพระสงฆ์ในสมัยก่อน อย่างน้อยก็ในสายตาของคนรุ่นเก่า ๆ ซึ่งรวมทั้งอาจารย์วิทยาลัยเองบางท่านก็เคยปรารภถึงเรื่องนี้ว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในยุคหลัง ๆ นี้คุณภาพต่ำลงไปทุกที ๆ โดยเฉพาะในด้านความประพฤติหรือการวางตัว ไม่สู้มีภาพลักษณ์ของการเป็นสามเณรที่ดี มีความสำรวมเยี่ยงนักบวชทั่ว ๆ ไป และใกล้จะเป็นเหมือนนักศึกษาทั่ว ๆ ไปมากขึ้น โดยไม่ค่อยจะเหลือความเป็นนักบวชหรือการเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์หลงเหลืออยู่ โดยเฉพาะถ้าออกไปข้างนอกวิทยาลัยแสงธรรมหรือสามเณราลัย หรืออยู่ลับหูลับตาผู้ใหญ่แล้วก็จะเหมือนชายหนุ่มหรือวัยรุ่นทั่ว ๆ ไป บางคนก็คุยกับเพื่อนต่างเพศในลักษณะที่สนิทสนมจนเกินขอบเขตหรือมีความสัมพันธ์กันฉันชู้สาว คนประเภทนี้ถ้าหลุดรอดการพิจารณาของผู้ใหญ่ของสามเณราลัยไปบวชเป็นพระสงฆ์ได้ก็มักจะก่อปัญหาเรื่องชู้สาวและมักจะสึกออกไปภายหลัง ซึ่งเป็นผลเสียต่อพระศาสนจักรมาก อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้ผู้วิจัยขอมองอย่างมีทัศนะเป็นกลาง ๆว่า คำปรารภที่กล่าวมาข้างต้นนั้นก็มีส่วนจริง แต่จากการสังเกตของผู้วิจัยตลอดระยะเวลา 2 เดือนที่ผู้วิจัยไปเก็บข้อมูลที่วิทยาลัยแสงธรรมนั้น ผู้วิจัย

ก็สังเกตเห็นว่า ส่วนใหญ่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมก็ประพฤติตัวอยู่ในกรอบหรือระเบียบวินัยอันดีในระดับที่น่าพึงพอใจที่เดียว ความสำรวมของนักศึกษาอาจจะน้อยไปบ้างเมื่อเทียบกับสามเณรสมัยก่อน มีการแสดงออกทางความรู้สึกนึกคิด ทางอารมณ์อย่างเปิดเผยมากขึ้นกล้าแสดงความคิดเห็นต่อหน้าผู้ใหญ่หรือแม้แต่เถียงผู้ใหญ่ในสามเณราลัยหรือเถียงอาจารย์มากขึ้น การพูดคุยสนิทสนมกับเพื่อนต่างเพศถือเป็นเรื่องธรรมดา แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น สิ่งเหล่านี้ก็เปลี่ยนแปลงไปมาก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมภายนอก ก็มีอิทธิพลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิทยาลัยแสงธรรมหรือสามเณราลัยต่าง ๆ ด้วย โดยเฉพาะในสังคมยุคข้อมูลข่าวสารนี้ข่าวสารการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมแพร่ไปได้อย่างรวดเร็วมาก และผู้ใหญ่ในวิทยาลัยแสงธรรม หรือสามเณราลัยหรือสถาบันผลิตพระสงฆ์ต่าง ๆ จะต้องทวนกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมในบางด้านบ้าง ในบางด้านก็ควรปรับเปลี่ยนไปตามความเปลี่ยนแปลงของโลก เช่น สังคมภายนอกเขามีการใช้คอมพิวเตอร์ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยกันแล้ว ก็จะต้องมีการนำสิ่งเหล่านี้ มาใช้ประโยชน์ในการสอน หรือการฝึกอบรมสามเณรตลอดจนกิจกรรมอื่น ๆ ที่สามเณรกระทำ แต่การที่จะเปลี่ยนแปลงแนวทางฝึกอบรมสามเณรหรือแนวการประพฤติปฏิบัติตนของสามเณรไปตามสมัยมากนักอาจจะเป็นผลเสียมากกว่าผลดี โดยเฉพาะในเรื่องความสำรวมหรือการประพฤติปฏิบัติตนเป็นนักบวชที่ดี เป็นแบบอย่างความประพฤติของฆราวาสโดยเฉพาะสำหรับคนในวัยเดียวกัน โดยเฉพาะสามเณร หรือนักศึกษาเหล่านี้ จะต้องบวชเป็นพระสงฆ์ และออกไปเป็นผู้นำทางด้านจริยธรรมของสังคมหรือของชุมชนคาทอลิกในอนาคต ซึ่งจะต้องมีการเทศน์สอนสัตบุรุษให้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีด้วย แต่ถ้าแบบอย่างไม่ดีแล้วแม้จะเทศน์สอนมากเพียงใดก็ไร้ผล กล่าวโดยสรุปก็คือ ควรให้สามเณรได้แสดงออกทางอารมณ์อย่างไม่ฝืนธรรมชาติความเป็นมนุษย์ของเขามากนัก แต่ก็ควรให้อยู่ในกรอบของความเป็นนักบวชที่ดี ซึ่งจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สัตบุรุษและคนทั่ว ๆ ไปด้วย

1.6 <u>วัตถุสิ่งของ</u>

การสังเกตด้านวัตถุสิ่งของในวิทยาลัยแสงธรรมนั้น ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ในห้องเรียนของวิทยาลัยดังกล่าว โต๊ะนักศึกษาตั้งอยู่ใกล้ชิดติดกันตลอดจนโต๊ะอาจารย์ก็ตั้งอยู่ไม่ไกลจากนักศึกษานัก ซึ่งแสดงถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาและนักศึกษา และ

นักศึกษาและอาจารย์ที่มีต่อกันในทางบวกดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น แต่ก็มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ โต๊ะอาจารย์จะตั้งอยู่บนยกพื้นซึ่งดูเหมือนกับเวทีเล็ก ๆ ซึ่งทำให้คิดได้หลายแง่ แง่หนึ่งก็คือ เพื่อความสะดวกในการเรียนการสอน กล่าวคือ ผู้สอนและผู้เรียนจะได้มองเห็นกันชัด ๆ แต่ก็อาจคิดได้อีกแง่หนึ่งว่า อาจารย์เป็นผู้ที่สูงส่งอยู่เหนือนักศึกษา ศิษย์จะต้องให้ความเคารพนบนอบอย่างเคร่งครัดอย่างครูและศิษย์ในยุคก่อน ๆ

ในห้องเรียนมีสิ่งประดับตกแต่งน้อยมาก มีเพียงแต่ไม้กางเขน หรือรูปพระ โต๊ะนักศึกษาและอาจารย์มั่นคงแข็งแรง และอยู่ในสภาพดี สะอาดสะอ้าน อากาศถ่ายเทได้สะดวก มีแสงสว่างอย่างเพียงพอ ปราศจากเสียงรบกวน นอกจากในกรณีที่มีนักศึกษาห้องข้างเคียงหัวเราะกันลั่นห้องดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว

อาจารย์หลายท่านใช้ไมโครโฟนไร้สายและเครื่องขยายเสียงช่วยในการสอนโดยเฉพาะชั้นเรียนที่มีนักศึกษาเป็นจำนวนมาก เป็นต้น ชั้นเรียนของนักศึกษาชั้นปีต้น ๆ หรือชั้นเรียนที่มีนักศึกษามากกว่าหนึ่งชั้นปีมาเรียนร่วมกัน และในระหว่างการเรียนการสอนบางวิชานักศึกษาก็จะมีการบันทึกวีดีทัศน์ไว้ดูทบทวนเนื้อหาของวิชานั้น ๆ ด้วย

อาคารเรียนได้รับการออกแบบมาอย่างดี มีความทันสมัยและมั่นคงแข็งแรงห้องน้ำห้องส้วมมีทุกชั้นและมีจำนวนมากพอสำหรับนักศึกษาและอาจารย์ การรักษาความสะอาดของตัวอาคารและบริเวณอาคารดีมาก แทบจะไม่มีฝุ่นละออง เศษขยะหรือสิ่งสกปรกต่าง ๆ ตามห้องเรียน ห้องน้ำห้องส้วม หรือตามบริเวณตัวอาคารและรอบ ๆ ตัวอาคาร และโดยเฉพาะการขีดเขียนตามโต๊ะเรียน ฝาผนังอาคารและห้องน้ำห้องส้วมซึ่งมักจะมีให้เห็นตามสถานศึกษาทั่ว ๆ ไปไม่มีปรากฏให้เห็นเลย

ส่วนอาคารอื่น ๆ ในบริเวณวิทยาลัยและสามเณราลัยแสงธรรมก็มีความสวยงามทันสมัย และมั่นคงแข็งแรงเช่นกัน โดยเฉพาะตัวโบสถ์นั้นได้รับการออกแบบมาอย่างสวยงามแลทันสมัย ไม้กางเขนบนยอดโบสถ์ตั้งเด่นเป็นสง่ามองเห็นแต่ไกล อุปกรณ์เครื่องใช้ไม้สอยตามอาคารต่าง ๆ ก็ทันสมัยและมีจำนวนมากพอกับปริมาณการใช้งานห้องทำงานส่วนใหญ่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ ห้องสมุดมีหนังสือและวารสารต่าง ๆ มากพอประมาณ ส่วนใหญ่เป็นหนังสือเกี่ยวกับศาสนาและปรัชญาที่เป็นภาษาต่างประเทศ

วิทยาลัยแสงธรรมมีห้องฟังเสียงภาษาต่างประเทศ และห้องบันทึกเสียงที่ทันสมัยซึ่งใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ของวิทยาลัย ตลอดจนใช้บันทึกเสียงเพลงที่ใช้ขับร้องในวัดเพื่อจำหน่ายแจกจ่ายไปตามวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังมีโรงพิมพ์ของวิทยาลัยเอง ซึ่งพิมพ์

หนังสือต่าง ๆ ตลอดจนวารสารของวิทยาลัย คือ "แสงธรรมปริทัศน์" ซึ่งเป็นวารสารราย 3 เดือน ออกปีละ 4 ฉบับ และจุลสารแสงธรรมที่นักศึกษาจัดทำซึ่งออกภาคเรียนละ 1 ฉบับ

ส่วนสามเณราลัยของคณะนักบวชต่าง ๆนั้นก็ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้ ๆวิทยาลัยแสงธรรม ส่วนใหญ่มีตัวอาคารที่ใหญ่โตทันสมัย และมีอาณาบริเวณกว้างขวาง ตลอดจนมีอุปกรณ์เครื่องอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ พร้อมมูล ซึ่งบางทีเครื่องอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ เหล่านี้ก็มีมากเสียจนมีผู้แสดงความวิตกว่า จะทำให้สามเณรหรือนักศึกษาเคยชินกับชีวิตที่สะดวกสบายมากเกินไป และเมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปเป็นพระสงฆ์มีอยู่ตามวัดต่าง ๆ แล้ว ก็จะติดนิสัยทำอะไรเองไม่เป็นเช่นซักผ้าซักเองไม่เป็น เพราะอยู่ที่บ้านเณรมีเครื่องซักผ้า และมีคนใช้คอยซักให้ก็จะเอาแต่คอยชี้นิ้วสั่งให้คนอื่นทำวางตัวเป็นเจ้าเป็นนายเหนือผู้อื่น ไม่สนใจและไม่เข้าใจความทุกข์ยากลำบากของผู้อื่น และปล่อยตัวใช้ชีวิตฟุ่มเฟือยหรูหราไปตามกระแสของลัทธิวัตถุนิยม บริโภคนิยม

ตามสามเณราลัยของคณะนักบวชต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะมีรถยนต์ประเภทต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องอำนวยความสะดวกสบายมากเป็นพิเศษ อย่างไรก็ดี สิ่งเหล่านี้เป็นของกลางของคณะ ไม่เป็นสมบัติส่วนตัวของผู้ใด แม้แต่คุณพ่ออธิการก็จะไม่มีรถยนต์ส่วนตัวสมบัติทุกอย่างเป็นของคณะ

สรุปแล้ว ไม่ว่าในวิทยาลัยแสงธรรมก็ดี ในสามเณราลัยแสงธรรม หรือสามเณราลัยของคณะนักบวชต่าง ๆ นั้นก็มีวัตถุสิ่งของ เครื่องใช้ไม้สอย ตลอดจนเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ อย่างครบครัน เมื่อเทียบกับบ้านของประชาชนคนไทยทั่ว ๆ ไป หรือบ้านของสัตบุรุษต่าง ๆ โดยเฉพาะสัตบุรุษตามวัดต่าง ๆ ในชนบทหรือแม้แต่บ้านของสามเณร หรือนักศึกษาส่วนใหญ่แล้ว ก็นับว่าวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ มีวัตถุสิ่งของ เครื่องใช้ไม้สอย ตลอดจนเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากกว่าบ้านของตนเหล่านั้นส่วนใหญ่มากนัก ซึ่งสิ่งต่าง ๆเหล่านี้ถ้ามีมากนักอาจจะทำให้สามเณรหรือนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมหลงใหลได้ปลื้มไปตามกระแสอิทธิพลของลัทธิวัตถุนิยม บริโภนิยมและไม่สนใจไม่เข้าใจความทุกข์ยากลำบากของพี่น้องเพื่อร่วมชาติเท่าที่ควร และบ่มเพาะนิสัยการวางตัวเหนือผู้อื่น หรือมีท่าทีว่าตนดีกว่าผู้อื่น เหนือผู้อื่น ทำให้ไม่สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลไปถึงการทำงานพัฒนาสังคม และสิ่งที่สำคัญก็คือ ทำให้จิตตารมณ์การถือความยากจนหรือแนวทางการดำเนินชีวิตอย่างสมถะเยี่ยงนักบวชที่ดีเสียไป และเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีแก่นักบวชในศาสนาอื่น ๆ ตลอดจนสัตบุรุษหรือประชาชนโดยทั่วไปอีกด้วย อย่างไรก็ดี การมี

วัตถุสิ่งของมากมิใช่เป็นสิ่งที่เสียหาย หรือเลวร้ายในตัวของมันเอง ตราบใดที่ผู้ที่มีวัตถุสิ่งของมาก ๆ นั้นไม่ติดยึดอยู่กับวัตถุสิ่งของเหล่านั้นและใช้วัตถุสิ่งของเหล่านั้นอย่างคุ้มค่า เพื่อประโยชน์สุขทั้งของตัวเอง และที่สำคัญก็คือเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นหรือสังคมรอบข้าง และตราบใดที่การมีวัตถุสิ่งของมาก ๆ นั้นไม่เป็นการเบียดบังหรือเอาเปรียบแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้นมาใช้ประโยชน์ส่วนตนหรือหมู่คณะของตน จนทำให้ผู้อื่น หรือหมู่คณะอื่นเดือดร้อนไปตาม ๆ กัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่ทำให้เกิดการเพิกเฉยต่อความทุกข์ยากเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์

2. การสัมภาษณ์ระดับลึก

ในการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้คนในแวดวงวิทยาลัยแสงธรรมครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ไปทำการสัมภาษณ์ตั้งแต่วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2537 จนถึงวันที่ 27 เดือนเดียวกันและได้ไปทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่งในระหว่างวันที่ 24 - 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537 ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยใคร่ที่จะขอนำมาเสนอไว้ในงานวิจัยนี้ตามลำดับชั้นปีตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 ไปจนถึงชั้นปีที่ 7 หลังจากนั้นก็จะเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารและอาจารย์วิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนผู้บริหารสามเณราลัยต่าง ๆ ตามลำดับ

2.1 ข้อมูลที่ได้จัดการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 1

นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมชั้นปีที่ 1 ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกจำนวน 4 คน นั้นมีภูมิหลังทางการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจไม่แตกต่างกัน กล่าวคือฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวนักศึกษาทุกคนอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนภูมิหลังทางการศึกษานั้นส่วนใหญ่จะศึกษาจนจบชั้น ป.6 จากโรงเรียนในชุมชนของตนแล้วก็เข้าสามเณราลัยและศึกษาต่อในระดับชั้น ม.1 จนถึงชั้น ม.6 ในโรงเรียนสามเณราลัยในคณะนักบวชที่ตนสังกัด แต่มีนักศึกษาคนหนึ่งศึกษาในโรงเรียนรัฐบาลจนจบชั้น ม.3 แล้วจึงเข้าศึกษาต่อในระดับชั้น ม.4 - ม.6 ที่ ร.ร.ยอแซฟอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนของสามเณราลัยเล็กที่ อ.สามพราน จ.นครปฐม

สำหรับประสบการณ์ใน 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษานั้น นักศึกษาแต่ละคนมีประสบการณ์ที่แตกต่างกันไปบ้างเล็กน้อย โดยที่นักศึกษาส่วนมากยังไม่เคยมีประสบการณ์ด้านการพัฒนาสังคมและศาสนสัมพันธ์โดยตรงมีแต่ประสบการณ์การไปช่วยทำงานตามวัดต่าง ๆ ในช่วงปิดภาคเรียน ซึ่งในระหว่างนั้นก็ช่วยทางวัดสอนคำสอน ออกไปเยี่ยมสัตบุรุษตามบ้าน บางครั้งก็ไปช่วยชาวบ้านทำงาน แต่ก็มีนักศึกษาคนหนึ่งมีประสบการณ์ในการไปใช้ชีวิตอยู่กับชาวบ้านทั้งชาวพุทธและคริสตชนในหมู่บ้านที่จังหวัดพะเยาและจังหวัดเชียงใหม่แห่งละ 1 เดือน โดยไปอยู่ในฐานะเหมือนกับเป็น "ลูก" ของชาวบ้านเหล่านั้น ซึ่งในการไปอยู่กับครอบครัวชาวพุทธก็ไม่มีปัญหาอะไร ชาวพุทธให้การต้อนรับดี บางครั้งก็ซักถามเรื่องศาสนา และเรื่องส่วนตัวของนักศึกษาผู้นั้นด้วยความสนใจ เช่น ถามว่าแต่งงานได้ไหม บวชแล้วสึกได้ไหม และกล่าวชมเชยนักศึกษาว่าเป็นคนดีมีอุดมการณ์ที่อุตส่าห์เสียสละตนมาเป็นนักบวช เพื่อทำงานเพื่อส่วนรวม สอนคนอื่นให้เป็นคนดี ซึ่งในระหว่างช่วงเวลาที่ไปพักอยู่ในหมู่บ้านนั้น นักศึกษาได้ช่วยชาวบ้านทำงานพัฒนาหมู่บ้านด้วยโดยร่วมงานพัฒนาหมู่บ้านดังกล่าวกับศูนย์สังคมพัฒนาอย่างเต็มที่

นักศึกษาผู้นี้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ในระหว่างที่พักอยู่กับชาวบ้านชาวพุทธนั้น มีหญิงสาวในหมู่บ้านหลายคนมาคุยและให้ความสนิทสนมกับเขา บางคนก็มาชอบในแบบชู้สาว ซึ่งเขาเองในบางครั้งก็เผลอใจไปชอบหญิงสาวเหล่านั้นบ้าง แต่เป็นความรู้สึกชอบเฉย ๆ ตามประสาวัยรุ่น ไม่ใช่ความรัก และไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งอะไรนัก

"...มีสาว ๆ มาคุยหลายคน เราคิดว่าเป็นเพื่อน เป็นพี่น้อง บางครั้งก็คิดว่าเป็นแฟน แต่ไม่ใช่ความรัก ไม่ได้ลึกซึ้งเท่าไหร่ บางครั้งก็มีคนมาชอบฝ่ายเดียว..."

เกี่ยวกับเรื่องนี้ นักศึกษาผู้นี้กล่าวกับผู้วิจัยว่า เขาเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่เป็นอันตรายต่อกระแสเรียกเป็นพระสงฆ์ของเขา กลับเป็นสิ่งที่ดีเสียอีกที่ทำให้เขามีวุฒิภาวะหรือความเป็นผู้ใหญ่มากขึ้น รู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี รู้จักและเข้าใจเพศตรงข้าม เข้าใจตัวเอง และถ้าตนเองมีจุดยืนที่มั่นคงหรือมีความแน่วแน่ในกระแสเรียกแล้ว ก็จะสามารถผ่านพ้นความเย้ายวนจากเพศตรงข้ามไปได้ ถึงจะรู้สึกเผลอใจไปชอบเพศตรงข้ามบ้างตามธรรมชาติของมนุษย์ แต่ในที่สุดเขาก็ตระหนักได้ว่าไม่เหมาะสมวิถีชีวิตของเขา ซึ่งประสบการณ์นี้จะเปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันให้เขาสามารถเผชิญกับสิ่งเหล่านี้ในอนาคตต่อไปได้อย่างไม่มีปัญหาซึ่งถ้าหากสมมุติว่าเขาเกิด

ไม่สามารถทนกับความเย้ายวนของสิ่งนี้ก็สามารถที่จะออกจากสามเณราลัยไปได้ ดีกว่าที่จะไม่เคยเผชิญอะไรเลย แล้วพอบวชเป็นพระสงฆ์แล้วออกไปเผชิญ และไม่สามารถทนกับความเย้ายวนของเพศตรงข้ามได้ ต้องมีปัญหาสึกออกไปในภายหลัง

"...ไม่เป็นอันตราย ถ้าแต่ละคนมีความมั่นคง ผมชอบ ถ้าจะออกออกตอนนี้ได้ ไม่มีปัญหา... ในอนาคตจะไม่มีปัญหา..."

นอกจากนี้ นักศึกษาผู้นี้ยังกล่าวด้วยว่า โครงการที่จัดให้สามเณรหรือนักศึกษาจากวิทยาลัยแสงธรรมออกไปอยู่กับชาวบ้าน และช่วยพัฒนาหมู่บ้านในชนบทเช่นว่านี้เป็นโครงการที่มีประโยชน์มาก ทำให้นักศึกษาได้รู้จักสภาพความเป็นจริงของสังคมในชนบทอย่างถ่องแท้ ซึ่งถ้าเขาเป็นอธิการหรือผู้ใหญ่ในสามเณราลัยหรือคณะนักบวช เขาก็จะสนับสนุนโครงการเช่นว่านี้อย่างเต็มที่

สำหรับประสบการณ์ด้านศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาคนเดียวกันนี้ก็มีอยู่บ้างเช่นกันโดยได้เคยไปประชุมเรื่องศาสนสัมพันธ์ที่หัวหิน โดยที่ในการประชุมดังกล่าวมีตัวแทนของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลามจากประเทศต่าง ๆ 12 ประเทศ ในเอเชียตะวันออกจำนวนทั้งสิ้น 50 คน ไปเข้าร่วมประชุมดังกล่าว และในระหว่างการประชุมดังกล่าว ได้มีการนำเสนอปัญหาความยุติธรรมในสังคม ปัญหาเกี่ยวกับโรคเอดส์ และปัญหาโสเภณี เพื่ออภิปรายในที่ประชุมด้วย

> ...ประเทศแต่ละประเทศ ก็มีคนนับถือศาสนาไม่เหมือนกัน บางประเทศคนส่วนใหญ่เป็นพุทธ บางประเทศคนส่วนใหญ่เป็นมุสลิม และบางประเทศคนส่วนใหญ่เป็นคริสต์ แต่ละประเทศประสบปัญหาเหมือน ๆ กัน จึงควรที่จะมาร่วมมือกัน ไม่ว่านับถือศาสนาใด...เพราะเราประสบปัญหาเหล่านี้แล้วประชาชนได้รับความลำบากเดือดร้อน... ยิ่งถ้าในประเทศไทยเราเป็นคนส่วนน้อย เราต้องร่วมมือกัน ไม่ใช่เวลาที่จะมาแย่งศาสนิกชนกัน"

นักศึกษาผู้นี้เห็นว่า สถาบันศาสนาโดยเฉพาะพระสงฆ์หรือนักบวชต่าง ๆ จะต้องสนใจปัญหาสังคมและเข้าไปช่วยพัฒนาสังคมให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เมื่อถูกถามว่านักบวชควรจะเข้าไปศึกษาและหาทางช่วยแก้ไขปัญหาของสังคมในสถานที่บางแห่งที่ถือกันว่า

เป็นย่านโลกีย์หรือย่านนักเที่ยวหาความสำราญทางเพศ เช่น ย่านถนนพัฒนพงศ์ไหม เขาบอกว่าทำเช่นนั้นได้อย่างมีเงื่อนไข

"... ถ้าจะเข้าไปแบบนั้น ต้องทำกันเป็นกลุ่ม และมีจิตใจบริสุทธิ์ ไม่แอบแฝงไม่เสี่ยงอันตรายต่อชีวิตนักบวช"

นอกจากจะไปเข้าร่วมประชุมกับบรรดาตัวแทนของศาสนาต่าง ๆ เพื่อพิจารณาหาทางร่วมกันช่วยแก้ไขปัญหาสังคมดังกล่าวแล้ว นักศึกษาผู้นี้ยังได้ไปฝึกนั่งสมาธิที่สวนโมกขพลารามร่วมกับผู้แทนจากชาติต่าง ๆ เหล่านั้น

"... ไปฝึกในวัด ... รู้สึกดีมาก ได้เรียนรู้ศาสนาเขามากขึ้น ใช้วิธีของเขาเพื่อนำไปสู่ end ของเรา..."

นอกจากนี้ นักศึกษาผู้นี้ยังเคยไปฝึกสมาธิที่สำนักฝึกสมาธิของพุทธศาสนาที่มีชื่อว่า "ร่ำเปิงตะโปทาราม" ที่จังหวัดเชียงใหม่อีกด้วย เขากล่าวเปรียบเทียบการฝึกสมาธิแบบพุทธกับการฝึกสมาธิแบบที่เขาเคยได้รับการฝึกมาในคณะนักบวชของเขาว่า

> ... การฝึกสมาธิแบบของคริสต์เราก็มีอยู่แล้ว เช่น การฝึกสมาธิตามวิธีการของนักบุญอิ๊กญาสิโอ ก็มีบางส่วนคล้าย ๆ กัน ... มันดีคนละอย่าง คณะนักบวชของคริสต์บางคณะก็มีนักพรตอ่าน และรำพึงตามพระวรสาร มีการ contemplation แล้วก็เกิดความสว่าง มีความใกล้ชิดสนิทกับพระ...

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม หรือเกี่ยวกับคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักรในวิทยาลัยแสงธรรมนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ทั้งสี่คนให้สัมภาษณ์ตรงกันว่า เท่าที่เรียนมาเกือบจะครบหนึ่งปีการศึกษาแล้วนี้ มีการการสอนเน้นหนักไปทางด้านวิชาปรัชญา และวิชาสามัญหรือวิชาพื้นฐานต่าง ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย เป็นต้น อย่างไรก็ดี มีการพูดถึงเรื่องดังกล่าวบ้างเหมือนกันทั้งในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ แต่ก็มิใช่การกล่าวถึงเรื่องนี้โดยตรงและโดยละเอียดมากนัก

นอกจากนี้ ก็ได้รับรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวจากพระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ ที่ได้ไปสัมผัส และจากการอ่านหนังสือและวารสารต่าง ๆ เช่น อุดมสารอุดมศานต์ และสังคมพัฒนา เป็นต้น ซึ่งนักศึกษาทั้งหมด ก็เห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันมุ่งเน้นการช่วยเหลือสังคมหรือการพัฒนาสังคมมากขึ้น แต่ก็เห็นว่าการที่พระศาสนจักรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของทางโลกต้องมีขอบเขตจำกัดโดยเฉพาะพระสงฆ์นั้นจะทำอะไรก็ต้องพิจารณาดูให้เหมาะกับการเป็นสงฆ์ อย่าเข้าไปยุ่งเกี่ยวมากจนถึงขนาดปลุกระดมประชาชนให้ต่อสู้กับรัฐบาลหรือต่อสู้แทนประชาชน

"... ในปี 1 นี้ยังไม่มีพูดถึงเรื่องสมณสารสังคม..."

"... เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลง สังคมสมัยนี้เปลี่ยนแปลงเร็ว เพราะฉะนั้น พระศาสนจักรจะต้องปรับตัวในด้านคำสอนให้เข้ากับสังคมปัจจุบันและถ้าไม่ทำ มันจะตาย..."

"... ถ้าเน้นเรื่องวิญญาณรอดอย่างเดียวไม่พอ ต้องทุก ๆ ด้าน ..."

"... การเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคม เศรษฐกิจ จะต้องมีขอบเขต..."

"... ถ้าถึงขนาดไปปลุกระดมหรือต่อสู้แทนประชาชนก็ผิดหลัก ไม่สมควร..."

อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่มีความไม่เป็นธรรมในสังคมอย่างชัดแจ้งหรือมีการกดขี่ปราบปรามประชาชนอย่างรุนแรง อย่างเช่นกรณีที่เกิดขึ้นในประเทศเอล ซัลวาดอร์ ในทวีปอเมริกาใต้ นักศึกษาทั้งหมดก็เห็นด้วยในการที่ผู้นำพระศาสนจักรในประเทศนั้นออกโรงประณามความอยุติธรรมในสังคม และการกดขี่ปราบปรามประชาชนอย่างรุนแรงนั้น ถึงแม้ว่าการกระทำเช่นว่านั้นจะส่งผลให้ผู้นำพระศาสนจักรนั้นต้องถูกยิงเสียชีวิตก็ตาม

สำหรับความรู้ความเข้าใจของนักศึกษาในเรื่องสังคม เศรษฐกิจการเมืองนั้นนักศึกษาส่วนใหญ่ ยังไม่สู้จะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบของการพัฒนาต่าง ๆ ยกเว้นนักศึกษาคนหนึ่งที่ทำรายงานเสนออาจารย์ผู้สอนเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ซึ่งมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาในรูปแบบดังกล่าวมาก

"... คำว่า โลกานุวัตรเคยได้ยิน แต่ยังไม่แน่ใจว่าหมายถึงอะไร..."

"... เรื่องการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน เข้าใจดี เพราะตรงกับที่ผมทำรายงาน..."

ส่วนรูปแบบการพัฒนาประเทศที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทยเรานั้น นักศึกษาชั้นปีที่หนึ่งที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์มีแนวความคิดแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย นักศึกษาสองคนเห็นว่าควรเลือกรูปแบบการพัฒนาแบบ "ผสมผสาน" ที่โน้มเอียงไปทางการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ส่วนอีกสองคนที่เหลือเห็นว่าการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้นเหมาะสมสำหรับสังคมไทยที่สุด

"... การพัฒนาต้องเลือกแบบผสมผสาน สิ่งใดมีประโยชน์ก็เลือกสิ่งนั้น เช่น ถ้าตั้งโรงงานแล้วมีประโยชน์ก็ตั้งได้ แต่ถ้าทำลายสภาพแวดล้อม เช่น โรงเลื่อย ก็ปฏิเสธ และจะต้องรักษาคุณค่าอนุรักษ์สิ่งที่ดีงามด้วย"

"... การพัฒนาแบบผสมผสานโดยเน้นวัฒนธรรมชุมชนมากกว่า แต่บางสิ่งบางอย่างก็ต้องเน้นการพัฒนาแบบผสมผสาน..."

"... ควรเน้นแนวทางวัฒนธรรมชุมชนตั้งแต่ระดับหมู่บ้านไปจนถึงระดับประเทศ การพัฒนาโดยเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การแข่งขันกันทางด้านเศรษฐกิจ ไม่มีการอยู่ตัว เป็นผลเสียมาก จะสุขใจน้อยลง ..."

"... ควรเน้นการพัฒนาวัฒนธรรม ปรับปรุงวัฒนธรรมได้ดีขึ้น... ในฐานะที่เป็นนักบวชหรือพระสงฆ์ ต้องมุ่งพัฒนาจิตใจเป็นลำดับแรก แต่ในด้านอื่น ๆ ก็ทำ ... ไม่นำอะไรไปยัดเยียดให้ชาวบ้าน ... เห็นด้วยกับการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน"

ในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาทุกคนกล่าวในทำนองเดียวกันว่าในชั้นปีที่ 1 ยังไม่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวโดยตรง แต่ก็ได้รับรู้เกี่ยวกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรที่ว่าด้วยเรื่องศาสนาสัมพันธ์มาบ้าง จากหลาย ๆ แหล่งด้วยกัน

"... เรายังไม่ได้เรียนเรื่องศาสนสัมพันธ์ หรือเรียนเกี่ยวกับปรัชญาของศาสนาอื่น ๆ แต่ก็ได้มาจากที่อื่น จากหลาย ๆ แหล่ง โดยมากจากการอ่านเอาเอง คุณพ่อที่บ้านเณรก็เคยอบรมเรื่องศาสนสัมพันธ์..."

นักศึกษาเหล่านี้เห็นว่า ทุกศาสนามีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ สอนคนให้เป็นคนดี

"... คิดว่าศาสนาทุกศาสนามีจุดหมายเดียวกัน คือ ทำให้คนเป็นคนดี ถึงแม้จะมีวิธีการแตกต่างกัน แต่ก็มี end อันเดียวกัน"

ส่วนการทำงานแพร่ธรรมเพื่อให้คนกลับใจนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 เห็นว่าเป็นหน้าที่ของคริศตชนโดยเฉพาะนักบวชหรือบุคลากรของพระศาสนจักรที่จะต้องทำต่อไป แต่ไม่ควรจะใช้วิธีการบีบบังคับหรือผลประโยชน์ภายนอกเป็นเครื่องล่อใจ

"... หน้าที่ต้องประกาศข่าวดี แต่ในการที่เขาจะกลับใจเป็นเรื่องของเขาและพระเจ้า..."

"... คิดว่าเราต้องทำหน้าที่ต่อไป ถ้าเขาเปลี่ยนใจอย่างแท้จริงก็เป็นสิ่งที่ดี ถ้าบังคับจิตใจก็คงจะไม่ได้..."

"... ถ้าเขาไม่อยากมา ก็อย่าไปบีบบังคับจิตใจเขา หรือเอาสิ่งใดไปล่อใจเขา..."

นักศึกษาทั้งหมดเห็นว่า สาธุชนคนดีในทุกศาสนาก็มีสิทธิ์ที่จะเข้าสู่พระอาณาจักรของพระเจ้าได้ อย่างไรก็ตาม นักศึกษาเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็ยังเห็นว่า ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่จะนำคนเข้าสู่อาณาจักรของพระเจ้าได้ดีที่สุด แต่มีนักศึกษาผู้หนึ่งที่ไม่อยากเปรียบเทียบว่าศาสนาใดดีกว่ากัน

"... นับถือในวิถีทางของเขา ก็เข้าสู่พระอาณาจักรพระเจ้าได้ คนดีทุกชาติทุกศาสนาเข้าสู่พระอาณาจักรของพระเจ้า แต่คริสตชนมีสิทธิพิเศษมากกว่า มีศีลศักดิ์สิทธิ์ มีพระเยซูเจ้า.."

"... เราเชื่อว่าศาสนาเราเป็นศาสนาแท้ เราอยากให้คนอื่นรู้จักหนทางจริง..."

"ศาสนาคริสต์เป็น means ที่ดีกว่า เร็วกว่า ... แต่ถ้าเขาไม่มาใช้วิธีการของเราก็ไม่เป็นไร"

"... ผมไม่อยากเปรียบเทียบว่าใครดีไม่ดีกว่ากัน..."

นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า การส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกระทำความดีตามคำสอนในศาสนาของเขานั้น ถ้าอยู่ในวิสัยที่ทำได้ก็เป็นสิ่งที่น่าพึงกระทำดังเช่น พระสงฆ์ที่เป็นผู้บริหารโรงเรียนคาทอลิกบางท่านนิมนต์พระภิกษุไปเทศน์สอนนักเรียนที่นับถือพุทธศาสนาในโรงเรียนคาทอลิกแห่งนั้น หรือการจัดให้มีห้องพุทธศาสนาใน

โรงเรียนคาทอลิกโดยมีพระพุทธรูปให้นักเรียนที่เป็นพุทธศาสนิกชนเข้าไปกราบไหว้ และมีหนังสือธรรมะให้นักเรียนเข้าไปอ่านนั้นก็เป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง

ส่วนการที่คริสตชนไปร่วมในการประกอบพิธีกรรมของศาสนาอื่น และกระทำตามพิธีกรรมของศาสนาอื่น เช่น ไปนั่งพนมมือ หรือแม้แต่ไปกราบพระพุทธรูปนั้น นักศึกษาคิดว่าทำได้ ไม่ผิดอะไร ซึ่งในกรณีการกราบพระพุทธรูปนี้ นักศึกษาผู้หนึ่งบอกว่าที่วิทยาลัยแสงธรรมเพิ่งจะมีการพูดถึงกันเมื่อไม่นานนี้เอง และก็มีการสรุปว่าทำได้ ถ้าหากว่าการกราบนั้นกระทำไปด้วยเจตนาที่จะกราบคนดี หรือศาสดาที่ยิ่งใหญ่ของโลกที่สอนให้มนุษย์กระทำความดีคนหนึ่ง มิใช่เจตนาที่จะกราบในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพระผู้เป็นเจ้า และอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์เองก็บอกว่า ถ้าคริสตชนไปร่วมพิธีทางพุทธศาสนา เช่น งานศพ แล้วไม่กระทำตามพิธีของเขา คือไปนั่งเฉย ๆ ไม่พนมมือตามเขาในเวลาที่พระสวดนั้น ก็ถือว่าเป็นการไม่ให้เกียรติหรือไม่เคารพเขา

"... กราบพระพุทธรูป ในกรณีนี้ที่วิทยาลัยเพิ่งมีการพูดถึง ทำได้"

"... ร่วมพิธีพุทธ ทำพิธีแบบพุทธ ทำได้ เราเป็นคริสต์ การกระทำนั้นก็ออกมาเป็นคริสต์...เราให้ความเคารพเขา ความเคารพกับความเชื่อคนละอย่างกัน"

"เรากราบพระพุทธรูปภายใต้เงื่อนไข... ผมคิดว่าทำได้"

"... พ่อเขายกตัวอย่างมาตอนหนึ่งว่าเรากราบก็เหมือนการกราบพ่อของเพื่อนคนที่เราเคารพนับถือ..."

นักศึกษาเหล่านี้เห็นว่า แม้แต่การทำบุญตักบาตรให้พระภิกษุ ในกรณีที่พระภิกษุเดินทางผ่านมา และในละแวกนั้นไม่มีบ้านคนพุทธเลยก็เป็นสิ่งที่คริสตชนสามารถกระทำได้ หรือในกรณีที่เป็นคริสตชนแต่งงานกับผู้ที่เป็นพุทธศาสนิกชน เขาก็สามารถตักบาตรในพิธีมงคลสมรสแบบพุทธเพื่อเป็นเกียรติหรือเพื่อให้คู่สมรสและบิดามารดาตลอดจนญาติพี่น้องของคู่สมรสของตนเกิดความสบายใจได้เช่นกัน

สำหรับเรื่องการส่งเสริมให้คนต่างศาสนาเคารพในสิ่งที่เขาเคารพนับถือ และการเคารพนับถือเช่นว่านั้น เป็นสิ่งที่นำไปสู่จุดหมายปลายทางที่ดี เช่น การส่งเสริมให้คนเคารพธรรมชาติ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาธรรมชาตินั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 เห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องควรส่งเสริม และอย่าไปห้ามหรือไปเตือนเขาว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ผิด นักศึกษาเหล่านี้

ยังกล่าวด้วยว่าการที่พระสงฆ์ธรรมทูตชาวต่างประเทศในยุคก่อน ๆ กล่าวว่า ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเต็มไปด้วยการนับถือผี และพยายามที่จะขจัดสิ่งดังกล่าวให้หมดไปนั้น อาจจะเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องเหมาะสมนัก ความจริงแล้วส่วนใหญ่การนับถือผีของพวกเขามิใช่การนับถือผีปีศาจหรือจิตวิญญาณที่ชั่วร้าย แต่เป็นการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนวิญญาณของบรรพบุรุษหรือผู้ที่ตายไปแล้วเหมือนกับที่คริสตชนนับถือพระเจ้าและนักบุญทั้งหลายหรือคนดีที่สิ้นชีวิตไปจากโลกนี้แล้ว และการนับถือเช่นว่านี้ก็เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่นำไปสู่จุดหมายปลายทางที่ดี

"...มิสชันนารีที่ไปแพร่ธรรมในภาคอีสานว่าการนับถือผีเป็นสิ่งที่ผิด ความจริงเป็น means ในการนำไปสู่สิ่งที่ดี อาจจะเป็นการนับถือพระเจ้าอีกแบบหนึ่ง..."

นอกจากนั้นนักศึกษาเหล่านี้ยังมีความเห็นว่า การนับถือพระผู้เป็นเจ้าตลอดจนปรมัตถธรรมหรือความเป็นจริงสูงสุด (Absolute Reality) ในศาสนาอื่น ๆ นั้นก็เป็นการนับถือในสิ่งเดียวกัน เป็นความเชื่อที่คล้าย ๆ กัน หรืออย่างน้อยก็พอจะไปด้วยกันได้ และแม้แต่การนับถือผีประจำสิ่งต่าง ๆ เช่น ผีฝายซึ่งเป็นเสมือนเทพารักษ์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกปักษ์รักษาฝายกั้นน้ำก็เป็นสิ่งที่ไม่ขัดต่อความเชื่อของคริสตชนแต่อย่างใด

"... อัลเลาะห์คิดว่าเป็นพระเจ้าองค์เดียวกัน เป็นองค์ความดี เป็น Absolute Reality อันเดียวกัน กฎแห่งกรรมกับพระเจ้าก็เป็นสิ่งที่คล้าย ๆ กัน พอไปกันได้ การเคารพผีฝาย ... ก็ไม่ขัดความเชื่อ..."

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาคนหนึ่งก็มีความเห็นว่าความเชื่อตลอดจนหลักการปฏิบัติของคนต่างศาสนาในบางเรื่องก็เป็นสิ่งที่คริสตชนยอมรับไม่ได้ เช่น การมีภรรยาหลายคนของชาวเขาเผ่า และความเชื่อภูติผีปีศาจแบบงมงายไร้เหตุผลหรือการเชื่อในเรื่องโชคลาง ตลอดจนเครื่องรางของขลัง

ความเชื่อและแนวทางการปฏิบัติของชาวเขาบางเผ่า เช่น เผ่าม้ง ที่ผู้ชายมีภรรยาหลายคน หรือการนับถือผีแบบซูแปร์ตีซัง (Superstitious belief.- ผู้วิจัย) เป็นสิ่งที่ส่งเสริมไม่ได้ แต่จะให้เขาเลิกโดยทันทีก็ไม่ได้ ต้องค่อย ๆ สอนให้เขาสมัครใจและยอมรับพระเจ้าด้วยใจจริง... ต้องเน้นคุณภาพ...

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 เหล่านั้นยังเห็นว่าศาสนสัมพันธ์มิใช่การนำหลักธรรมคำสอนตลอดจนแนวการปฏิบัติของศาสนาต่าง ๆ มาหลอมรวมเข้าด้วยกัน อย่างไรก็ดี ในการทำศาสนสัมพันธ์นั้นศาสนิกชนของศาสนาหนึ่งนั้นอาจจะใช้หรือประยุกต์ใช้หลักธรรมคำสอนในศาสนาอื่น ๆ เพื่อวัตถุประสงค์ที่ดีบางอย่างได้ และศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ควรจะร่วมมือกัน และเป็นตัวอย่างที่ดีซึ่งกันและกัน

"... หลอมรวมไม่ได้ บางสิ่งบางอย่างต้องเป็นตัวของตัวเอง...แต่ในขณะเดียวกันก็ควรจะร่วมมือกัน เป็นตัวอย่างที่ดีต่อกัน..."

อนึ่ง ในการพัฒนาสังคมนั้น นักศึกษาเหล่านี้เห็นว่า นักบวชหรือคริสตชนที่ไปทำงานพัฒนาสังคม โดยไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชังในระหว่างศาสนา หรือมุ่งพัฒนาเฉพาะผู้ที่เป็นคริสตชนเท่านั้น

"... ถ้าทำอย่างนั้น คือการไม่เป็นธรรม ทุกคนมีความเป็นมนุษย์ มีความเป็นคนเท่า ๆ กัน ต้องช่วยมนุษย์ทุก ๆ คน ทุก ๆ ศาสนา..."

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทของฆราวาส โดยเฉพาะบทบาทในด้านการแพร่ธรรมในโลกหรือการพัฒนาสังคมนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 เหล่านี้เห็นว่า พระศาสนจักรควรที่จะมุ่งเสริมบทบาทของฆราวาสให้มากขึ้น เนื่องจากจำนวนพระสงฆ์มีจำกัดและกระแสเรียกเป็นพระสงฆ์ในโลกยุคปัจจุบันก็ลดน้อยถอยลงทุกขณะ โดยเฉพาะในงานด้านการพัฒนาสังคมนั้น ฆราวาสสามารถทำงานได้ดีกว่าพระสงฆ์

"... น่าส่งเสริมบทบาทของฆราวาส เพราะขณะนี้พระสงฆ์มีจำนวนจำกัด กระแสเรียกลดน้อยลง ถ้าส่งเสริมให้ฆราวาสมีบทบาทเพิ่มขึ้นก็เป็นสิ่งที่ดี น่าจะทำ..."

"... ต้องส่งเสริมบทบาทฆราวาสทั้งในด้านการแพร่ธรรมในพระศาสนจักร และการแพร่ธรรมในโลกควบคู่กันไป โดยเน้นการแพร่ธรรมในโลกหรือการพัฒนาสังคม แต่ให้ฆราวาสมีส่วนร่วมในงานทางศาสนาควบคู่กันไปด้วย..."

"... พระสงฆ์และฆราวาสควรร่วมมือกัน ฆราวาสช่วยงานพัฒนาสังคมได้ดีกว่าพระสงฆ์ ..."

นอกจากนี้ นักศึกษาเหล่านี้ยังเห็นว่า ในเขตวัดที่ขาดแคลนพระสงฆ์ หรือไม่มีพระสงฆ์อยู่ประจำ ฆราวาสก็อาจจะช่วยทำหน้าที่แทนพระสงฆ์ในบางด้าน เช่น การสอนคำสอน การแจกศีลมหาสนิท การเป็นผู้นำในการประกอบวจนพิธีกรรม หรือแม้แต่การเทศน์สอนหรือการแบ่งปันประสบการณ์ทางด้านความเชื่อกับสัตบุรุษในเขตวัดดังกล่าวได้

"... ถ้าขาดแคลนพระสงฆ์จริง ๆ ก็ทำได้ ..."

"... คิดว่าทำได้..."

ในเรื่องการส่งเสริมบทบาทฆราวาสนี้ นักศึกษาบางคนเห็นว่าคณะนักบวชของตนมีการส่งเสริมบทบาทฆราวาสมากเป็นพิเศษ และมีการจัดอบรมสัมมนาเพื่อมุ่งเน้นให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในการช่วยแก้ปัญหาสังคมมากขึ้นอยู่เป็นประจำ

"... (ชื่อคณะนักบวช) เน้นบทบาทฆราวาส มีการสัมมนาอยู่บ่อย ๆ ในหลาย ๆ เรื่อง เช่น ปัญหาเกี่ยวกับความยุติธรรมและสันติ โรคเอดส์ โสเภณี สลัม... "

สำหรับข้อเสนอแนะของนักศึกษาในการแก้ไขปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรมใน 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษา คือ เรื่องคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักรหรือการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสโดยเฉพาะบทบาทด้านการพัฒนาสังคมนั้น นักศึกษาเหล่านี้มีความเห็นตรงกันว่า ทางวิทยาลัยควรจะมุ่งเน้นการเรียนการสอนใน 3 ประเด็นดังกล่าวข้างต้นให้มากขึ้น โดยเฉพาะควรมุ่ง

เน้นภาคปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งการปรับปรุงหลักสูตรเช่นว่านี้จะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อพระศาสนจักรและสังคมโดยทั่วไปมาก โดยที่ในการนี้ควรที่จะมีการเนื้อหาวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นไปของสังคมให้มากขึ้น มีอาจารย์ฆราวาสสอนให้มากขึ้น รวมทั้งอาจารย์ที่เป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในศาสนาอื่น ๆ นอกจากนี้ในการเรียนการสอนนั้น อาจารย์ผู้สอนควรจะเปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นหรือมีการอภิปรายในชั้นเรียน และมีในกว้างยอมรับฟังความเห็นแย้ง หรือความคิดที่แตกต่างไปจากแนวความคิดของคนมากขึ้น ซึ่งนักศึกษาเหล่านี้เห็นว่าการที่อาจารย์ไม่ค่อยชอบให้นักศึกษาแสดงความเห็นในเชิงขัดแย้งดังกล่าวนี้ มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้นักศึกษาไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็นในห้องเรียน ส่วนทางด้านสามเณราลัยต่าง ๆ นั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยเหล่านั้น ก็ควรที่จะให้สามเณรทุกคนมีส่วนแสดงความคิดเห็น มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น โดยที่ผู้ใหญ่ไม่ปกครองสามเณรแบบอำนาจนิยม หรือคิดว่าผู้ใหญ่เป็นฝ่ายถูกเสมออีกประการหนึ่ง ผู้ใหญ่จะต้องไม่เครงครัด หรือตีกรอบให้สามเณรมากเกินไป การทำเช่นนั้นผู้ใหญ่อาจจะคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีแต่อันที่จริงแล้ว ถ้ามีการจำกัดให้อยู่ในกรอบในระเบียบวินัยมากเกินไป อาจจะมีการทนไม่ไหวและแหกคอกออกไปเลย

"... เพิ่มและปรับปรุงหลักสูตรใน 3 ประเด็นที่ว่านี้เป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์..."

"... ความรู้สังคมยังไม่พอ ยังขาดประสบการณ์จริง เคยเรียนแต่ทฤษฎี แต่ยังไม่ได้ประสบด้วยตนเอง ... การไปฝึกงานได้เจอปัญหาจริง จะได้ฝึกคิด ฝึกแก้..."

"... ผมว่ายังขาด เขาพยายามที่จะมาเสนอ แล้วสรุปให้เลย น่าเบื่อ อยากให้มีการตอบโต้ มีการอภิปรายหรือมีการแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ... ถ้าเราไม่เห็นด้วยน่าจะมีการแสดงความคิดเห็นมากขึ้น..."

"... อยากให้เรามีความเป็นตัวของตัวเอง ผู้ใหญ่ไม่ครอบงำความคิด รับฟังความคิดเห็นผู้น้อย ... เราจะได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้ใหญ่ ให้มีเหตุผล..."

"... อาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์สอนฉอด ๆ โดยไม่ค่อยให้แสดงความคิดเห็น ... แต่อาจารย์ฆราวาสไม่ค่อยพอใจที่นักศึกษาไม่แสดงความคิดเห็น..."

"... การเพิ่มหลักสูตร ควรเน้นไปทางด้านสังคม มีอาจารย์ฆราวาสมากขึ้น รู้ศาสนาอื่นดีขึ้น จะได้ปฏิบัติตัวได้ถูกต้องมากขึ้น"

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องการที่ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยเคร่งคัดในระเบียบวินัยหรือวางกรอบให้สามเณรมากเกินไปนี้ นักศึกษาซึ่งมาจากสามเณราลัยของคณะนักบวชบางคณะก็มีความเห็นว่า คณะนักบวชของตนไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้

"(ชื่อคณะนักบวช) เป็นคณะที่ free มาก ผู้ใหญ่เปิดโอกาสให้เติบโตมาก liberal มากที่สุด"

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ก็ยังแสดงความเห็นด้วยว่า อยากให้อาจารย์ผู้สอนมอบหมายให้นักศึกษาค้นคว้าทำรายงานเกี่ยวกับการนำทฤษฎีไปประยุกต์ให้เข้ากับภาคปฏิบัติในชีวิตจริงในสังคมไทยให้มากขึ้น เช่น การให้ทำรายงานเกี่ยวกับการปรับแนวการปฏิบัติหรือจารีตพิธีกรรมบางอย่างของศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น

"... ทางวิทยาลัยควรเน้นการนำไปใช้ในภาคปฏิบัติหรือชีวิตจริงให้มากขึ้น"

"... อาจารย์ควรให้นักศึกษาทำรายงานที่มีการประยุกต์ทฤษฎีที่เรียนให้ลงไปสู่ภาคปฏิบัติ เช่น การทำรายงานเกี่ยวกับการเข้าสู่วัฒนธรรมไทยหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือการปรับศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมมากขึ้น..."

สำหรับข้อเสนออื่นๆ ที่น่าสนใจก็คือ นักศึกษาเห็นว่า อาจารย์ควรจะนำเหตุการณ์หรือสภาพความเป็นจริงในสังคมไทยมาให้นักศึกษาฝึกวิเคราะห์วิจารณ์หรือเสนอแนะแนวทางแก้ไข ดังเช่นที่มีอาจารย์บางท่านกำลังกระทำอยู่ และในช่วงปิดภาคเรียนสามเณราลัยต่างๆ ควรจะมีการเชิญพระสงฆ์หรือฆราวาสที่มีความรู้หรือมีประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทฆราวาสมาแบ่งปันความรู้ หรือประสบการณ์ของตนให้สามเณรฟัง ดังเช่นที่สามเณราลัยบางแห่งให้เคยเชิญพระสงฆ์ที่รับผิดชอบงานด้านสังคมพัฒนาไปพูดเกี่ยวกับเรื่องคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักรตลอดจนแบ่งปันประสบการณ์การทำงานพัฒนาให้สามเณรฟังมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาบางคนเสนอแนะให้วิทยาลัยแสงธรรมเป็นศูนย์กลางของชุมชน และให้บริการชุมชนมากกว่าที่เป็นอยู่ปัจจุบัน และเห็นว่าการอนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้ามาในวิทยาลัย หรือเข้ามาขอยืมใช้สถานที่ในวิทยาลัยเป็นสิ่งน่ากระทำ เพราะวิทยาลัยไม่ควรแยกจากชุมชนหรือตัดขาดจากโลกภายนอก

สำหรับทัศนะส่วนตัวของนักศึกษาที่มีต่อกระบวนทัศน์ หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาส โดยเฉพาะบทบาทด้านการพัฒนาสังคมนั้น นักศึกษาทุกคนที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์มีความเห็นพ้องต้องกันกับคำสอนของพระศาสนจักรดังกล่าว และการเห็นพ้องด้วยดังกล่าวก็ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของตนเองเป็นสำคัญ มิได้มีปัจจัยชี้นำจากภายนอก หรือถูกบุคคลอื่น เช่น อาจารย์ผู้สอนในวิทยาลัยหรือผู้ใหญ่ในสามเณราลัยครอบงำความคิดแต่อย่างใด นอกจากนี้นักศึกษาทุกคนยังกล่าวด้วยว่าพวกเขาพร้อมที่จะออกไปช่วยทำงานด้านการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมให้ฆราวาสมีบทบาทในพระศาสนจักร โดยเฉพาะบทบาทในด้านการพัฒนาสังคมให้มากขึ้นอย่างเต็มที่เมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปเป็นพระสงฆ์แล้ว

สรุปแล้วก็คือ ในเรื่องข้อเสนอแนะในการที่จะปรับปรุงการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนการฝึกอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ ให้สามารถผลิตบุคลากรของพระศาสนจักรได้ตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ทางวิทยาลัยแสงธรรมจะต้องเน้นภาคปฏิบัติหรือการออกไปฝึกงานนอกสถานที่ของนักศึกษามากขึ้น นอกจากนี้ในภาคทฤษฎีนั้นจะต้องมีการเพิ่มวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมให้มากขึ้น และมีการฝึกให้นักศึกษารู้จักวิเคราะห์สังคมอย่างเป็นระบบมากขึ้น ตลอดจนจัดให้มีอาจารย์จากภายนอกมาสอนนักศึกษามากขึ้นด้วย ตลอดจนมีการเชิญพระสงฆ์หรือฆราวาสที่มีประสบการณ์การทำงานพัฒนา ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทฆราวาสมาแบ่งปันประสบการณ์แก่นักศึกษาดังเช่นที่สามเณราลัยบางแห่งได้กระทำอยู่ในปัจจุบัน ข้อเสนอแนะอีกประเด็นหนึ่งก็คือ นักศึกษาได้เสนอให้อาจารย์ของวิทยาลัยดังกล่าวจะต้องมีใจกว้างและเปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นมากขึ้น และอย่างเคร่งระเบียบวินัยมากจนเกินไป อย่างไรก็ตามในประเด็นที่เกี่ยวกับการเคร่งระเบียบวินัยนี้ นักศึกษาบางคนก็กล่าวว่า ผู้ใหญ่ในสามเณราลัยของตนมีจิตใจที่เปิดกว้าง และไม่เป็นปัญหาต่อพวกตนในเรื่องดังกล่าว นอกจากนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ยังได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรม ทำให้วิทยาลัยเป็นศูนย์กลางของชุมชนและให้บริการชุมชนมากกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้

2.2 <u>ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 2</u>

นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมชั้นปีที่ 2 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกมีจำนวน2 คน นักศึกษา 2 คนนี้มีภูมิหลังทางการศึกษาคล้าย ๆ กัน คือ ศึกษาในระดับประถมศึกษาจากโรงเรียนในหมู่บ้าน แล้วศึกษาในระดับชั้นมัธยมต้นและมัธยมปลายในโรงเรียนของสามเณราลัย เพียงแต่ว่านักศึกษาทั้งสองมาจากต่างสามเณราลัยกัน และนักศึกษาผู้หนึ่งจบชั้น ม.1 แล้ว จึงเข้าสามเณราลัย อีกทั้งยังเคยย้ายออกจากสามเณราลัยที่ตนสังกัดอยู่ครั้งแรกไปเข้าสามเณราลัยของคณะนักบวชอีกแห่งหนึ่ง ในเวลาต่อมาด้วย ส่วนฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวของนักศึกษาทั้งสองนั้นแตกต่างกันเล็กน้อย กล่าวคือนักศึกษาผู้หนึ่งฐานะค่อนข้างดี ในขณะที่นักศึกษาอีกผู้หนึ่งฐานะค่อนข้างยากจน อย่างไรก็ตาม นักศึกษาทั้งสองคนก็มีทัศนะหรือเจตคติที่คล้ายกันมาก

สำหรับด้านประสบการณ์เกี่ยวกับการทำงานด้านพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาส โดยเฉพาะบทบาทในการพัฒนาสังคมนั้น นักศึกษาทั้งสองยังไม่สู้จะมีประสบการณ์ใน 3 ด้านนี้เท่าใดนัก นอกจากจะเคยไปช่วยทำงานตามวัดซึ่งเป็นงานด้านศาสนาเป็นหลักเท่านั้น

"... ยังไม่ค่อยมีประสบการณ์ แต่รู้ว่าปี 4 จะออกไปสัมผัสชีวิตจริงในสังคม..."

"... เคยไปช่วยงานอภิบาลตามวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพ ฯ และวัดที่หมู่บ้านผมที่เชียงใหม่..."

ในประเด็นที่เกี่ยวกับคำสอนใหม่ๆ ของพระศาสนจักรที่เกี่ยวกับเรื่องสังคม หรือการพัฒนาสังคมนั้น นักศึกษาทั้งสองกล่าวว่าเท่าที่ศึกษาอยู่ในวิทยาลัยแสงธรรมเป็นเวลา 2 ปี ยังไม่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง และยังไม่ค่อยได้รับรู้เกี่ยวกับคำสอนใหม่ ๆ ในเรื่องนี้มากนัก เท่าที่รู้นั้นก็ได้มาจากการอ่านหนังสือหรือวารสารต่าง ๆ เองเป็นส่วนใหญ่

"... เท่าที่เรียนมา 2 ปีนั้น หนักไปทางวิชาด้านปรัชญา คำสอนทางสังคมไม่ได้เรียนโดยตรง แต่พอจะรู้บ้างจากการอ่านหนังสือ..."

นักศึกษาทั้งสองเห็นว่า พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันต้องสนใจเอาใจใส่ปัญหาของสังคมมากขึ้น และนักศึกษาผู้หนึ่งเห็นว่า พระศาสนจักรต้องเน้นการบริการรับใช้เพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะพระสงฆ์หรือนักบวชต่าง ๆ นั้นต้องออกไปหาชาวบ้าน และคลุกคลีหรือให้ความใกล้ชิดสนิทสนมกับพวกเขา ไม่ทำตัวอยู่เหนือหรือเหินห่างพวกเขา

"พระศาสนจักรในยุคนี้ต้องเน้นศาสนบริการ โดยเฉพาะพระสงฆ์เราเป็นเป้าสายตาของชาวบ้าน... จึงควรที่จะเน้นให้พระสงฆ์ตีนติดดิน... พยายามเข้าไปถึงประตูบ้านของเขา..."

"พระสงฆ์หลายคนต้องยอมรับว่าอยู่ลอย ทำตัวเป็นเทวดาอยู่เหนือชาวบ้าน ... จะไปสอนคนอื่นต้องมีจิตสำนึกที่ดี มีจิตตารมณ์ที่ดี ...ต้องมีจึงจะให้ได้...จะไปช่วยสังคมต้องเข้าใจสังคม..."

สำหรับการเรียนการสอนในวิทยาแสงธรรมนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า ยังจะต้องปรับปรุงอีกไม่น้อย และนักศึกษาผู้หนึ่งเห็นว่านักศึกษาสมัยนี้เรียนสบายเกินไป และไม่ค่อยรู้อะไรจริง

"... ต้องรู้จริง เรียนเล่น ๆ ไม่ได้ ประสิทธิภาพการเรียนสมัยนี้สู้สมัยก่อนไม่ได้... สมัยก่อนเรียนยากกว่านี้หลายร้อยเท่า..."

"... ที่แสงธรรม แม้แต่ภาษาอังกฤษก็ยังไม่ค่อยได้กันเพราะเรียน ๆ เล่น ๆ..."

ในเรื่องการที่ผู้นำของศาสนจักรในบางประเทศออกโรงประณามความอยุติธรรมในสังคม หรือการกดขี่ปราบปรามประชาชนอย่างรุนแรง เช่น กรณีของพระอัครสังฆราชโรเมโรแห่งประเทศเอล ซัลวาดอร์ นั้น นักศึกษาเห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง

ผมเห็นด้วยกับการกระทำของพระอัครสังฆราช... อันนี้คล้าย ๆ คานธี ไม่สุดโต่ง แต่ต่อสู้โดยไม่ใช้ความรุนแรงหรือสู้แบบอหิงสา... เทศน์สอนให้เขากลับใจ ไม่ฆ่าฟันหรือกดขี่ข่มเหงเพื่อนมนุษย์ของเขาอีกต่อไป... ไม่เกลียดคนบาป แต่เกลียดการกระทำบาป เหมือนที่พระเยซูเจ้าสอน...

สำหรับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสังคม เศรษฐกิจ การเมืองนั้น นักศึกษายอมรับว่ายังไม่ค่อยมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้มากนัก ส่วนแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทยนั้น นักศึกษาก็ยังไม่สู้จะมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้เช่นกัน

"... วิทยาลัยของเราเป็นวิทยาลัยนักบวช เรื่องสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เราไม่ได้เรียนโดยตรง..."

"... แสงธรรมไม่มีการพูดถึงเรื่องวัฒนธรรมชุมชนหรือโลกานุวัตร ... แสงธรรมเราเป็นวิทยาลัยนักบวช ค่อนข้างจะแคบ..."

"... ยังเรียนปรัชญาอยู่ ยังไม่ค่อยรู้อะไรเกี่ยวกับเรื่องที่อาจารย์ว่านี้นัก หรือรู้ก็ไม่ลึกซึ้ง พวกเทวะอาจจะตอบได้ดีกว่า ..."

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ผู้หนึ่งซึ่งเป็นชาวไทยภูเขาได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสม สำหรับประเทศไทยในทำนองที่เห็นด้วยกับการพัฒนาแนวทางวัฒนธรรมชุมชน โดยเขาได้เล่าถึงวันชื่นคืนสุขในอดีตในหมู่บ้านของเขาที่ทุกคนในหมู่บ้านมีความรักใคร่สมานฉันท์ หรือมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน แต่ในปัจจุบันนี้เป็นที่น่าเสียดายว่าคุณค่าที่ดีงามในสังคมของเขาได้ถูกทำลายลงไปมากแล้ว หลังจากที่มีความเจริญและค่านิยมแบบวัตถุนิยม บริโภคนิยมแผ่เข้าไปในหมู่บ้าน ทั้ง ๆ ที่ชนเผ่าของเขามีความรักความผูกพันกับธรรมชาติอยู่ในสายเลือดที่สืบทอดเจตนารมณ์จากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคนแต่ความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจก็บีบบังคับให้พวกเขาต้องยอมรับเงินเพียงเล็กน้อยที่นายทุนจากในเมืองหยิบยื่นให้เพื่อแลกกับการตัดไม้ทำลายป่า

"คนปากกะยอผูกพันกับธรรมชาติ...การอนุรักษ์ธรรมชาติซึมอยู่ในสายเลือดอยู่แล้ว..."

"...เศรษฐกิจยังบังคับให้ชาวบ้านต้องดิ้นรน... เป็นลูกมือตัดไม้ทำลายป่า..."

นอกจากนั้น นักศึกษาอีกผู้หนึ่งก็ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับเรื่องการรับสิ่งต่าง ๆ จากตะวันตก ซึ่งรวมทั้งวัฒนธรรมและรูปแบบการพัฒนาแบบตะวันตกนั้น คนส่วนใหญ่ทำไป

ด้วยความไม่รู้ ไม่ตระหนักถึงผลดีผลเสียของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างกว้างขวางลึกซึ้งดีพอ ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้ จะต้องแก้ด้วยการให้การศึกษาที่ดีแก่ประชาชน

"... เขาไม่รู้ผลดีผลเสียของการจะรับไม่รับ ... ต้องแก้ไขด้วยการให้การศึกษาที่ดีแก่เขา..."

ในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ กล่าวว่า เท่าที่เรียนมายังไม่มีการเรียนเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง แต่ได้รับรู้มาจากการอ่านหนังสือ และวารสารต่าง ๆ พวกตนอยากให้มีการสอนวิชาอื่น ๆ มากกว่านี้ ทั้งในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัย

"เรื่องศาสนสัมพันธ์ ส่วนใหญ่รับรู้มาจากหนังสือ และวารสารต่าง ๆ ... โดยมากพวกปรัชญาไม่ค่อยรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ ต้องยอมรับ..."

"... บางครั้งก็น้อยใจเหมือนกัน ไม่ค่อยรู้ศาสนา ต้องรอไปเรียนตอนเทวะ กลับมาที่บ้าน... น่าจะเรียนวิชาเกี่ยวกับศาสนาบ้าง ก่อนนี้เคยมีการสอนเกี่ยวกับเทวศาสตร์ประวัติพระศาสนจักรที่บ้านเณร..."

"... เรียนแต่ปรัชญา จำเจ อยากเรียนวิชาอื่น ๆ บ้าง... วิชาอื่น ๆ ยังมีสอนน้อย..."

นักศึกษากล่าวว่า เคยได้ทราบคำสอนของนักบุญบางองค์ในพระศาสนจักรคาทอลิกที่ว่า นอกพระศาสนจักรไม่มีความรอดนั้นจากพระสงฆ์บางท่านและจากหนังสือต่าง ๆ แต่โดยทัศนะส่วนตัวแล้วเห็นว่า ศาสนิกชนของศาสนาอื่น ซึ่งประกอบคุณงามความดีตามคำสอนในศาสนาของตนก็น่าจะได้รับความรอด เพราะศาสนาต่าง ๆ ก็ล้วนแล้วแต่สอนมนุษย์ให้เป็นคนดี แต่ถ้าใครสนใจในศาสนาคาทอลิกโดยความสมัครใจก็ยินดี

"... คนพุทธที่อยู่ในศีลในพร ... ผมคิดว่าน่าจะได้รับความรอด"

"... คนอื่นอาจจะอย่างไรก็แล้วแต่ สำหรับผมคิดว่าทุกศาสนาสอนให้เป็นคนดี แต่

ถ้ามีคนมาสนใจคาทอลิกเราก็ยินดี... ไม่จำเป็นต้องไปบังคับ... เป็นแบบอย่างที่ดี ๆ จะดึงดูดคนให้มาเข้าศาสนาของเราเอง"

อย่างไรก็ดี นักศึกษาเห็นว่าถึงแม้ศาสนาอื่น ๆ จะนำไปสู่ความรอดได้ แต่คริสตชนก็จะต้องทำหน้าที่แพร่ธรรมต่อไป และเห็นว่าคริสตศาสนาเป็นศาสนาที่อาจจะมีอะไรพิเศษหรือสามารถช่วยให้มนุษย์เป็นคนดีได้อย่างสมบูรณ์มากขึ้น แต่ในกรณีที่ศาสนิกชน ของศาสนาอื่นยึดมั่นในศาสนาของเขา ก็จะช่วยส่งเสริมให้เขากระทำความดีในแนวทางของเขาต่อไป

"เป็นหน้าที่ของคาทอลิกที่จะต้องแพร่ธรรม... ศาสนาอื่น ๆ เขาก็ดี แต่ศาสนาของเราอาจจะดลใจเป็นพิเศษ ศาสนาของเราอาจจะช่วยให้เขาเป็นคนดีโดยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น"

"... ถ้าสามารถให้ความช่วยเหลือเขาได้ ผมก็จะช่วยอย่างเต็มใจ..."

แม้แต่การให้ศาสนิกชนศาสนาอื่น เช่น มุสลิม ใช้สถานที่ในพระศาสนจักร เพื่อนมัสการพระผู้เป็นเจ้า นักศึกษาก็เห็นว่าเป็นสิ่งที่สามารถทำได้ เพราะมีจุดหมายเดียวกันกับคริสตชนในการนมัสการพระผู้สร้างองค์เดียวกัน หรือการที่โรงเรียนคาทอลิกจัดห้องสำหรับนักเรียนที่นับถือศาสนาอื่นปฏิบัติศาสนกิจหรือศึกษาค้นคว้าหลักธรรมคำสอนในศาสนาของเขาก็นับเป็นสิ่งที่ดี

"... มุสลิมมีหลายอย่างคล้ายกันกับเรา พระเจ้าองค์เดียวกัน น่าจะอะลุ้มอล่วยกันได้ถ้าพิธีกรรม จุดหมายเดียวกันทำได้สนับสนุนเขาให้ทำความดีในแนวทางของเขาได้..."

"โรงเรียนคริสต์ จัดห้องพระให้นักเรียนที่เป็นพุทธ มุสลิม ไปกราบไว้หรือนมัสการพระหรือไปอ่านหนังสือศาสนาก็เป็นสิ่งที่ดี น่าส่งเสริม

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ซึ่งเป็นชาวเขายังมีความเห็นว่า ผู้ที่ไปเผยแพร่คริสตศาสนาไม่ควรไปลบล้างสิ่งเก่า ๆ บางอย่างที่ไม่ขัดกับความเชื่อของ คริสตศาสนาอย่างชัดแจ้ง เช่น การผูกข้อมือของชาวเขาเพราะสิ่งนี้ทำให้ลูกหลานเคารพนับถือบิดามารดาหรือผู้อาวุโส และประพฤติตนอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่

คนปากะยอเขาผูกข้อมือกัน ปีหนึ่งจะมีวันหนึ่งที่ทุกคนในครอบครัวมาชุมนุมกัน พ่อ แม่ หรือผู้อาวุโสสูงสุดในครอบครัวก็เอาด้ายผูกข้อมือให้ลูกหลานในโอกาสนั้น คนในครอบครัวคนในหมู่บ้านก็มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรักใคร่ผูกพันกัน พอคุณพ่อฝรั่งเข้าไปก็ไปทำลายสิ่งนี้เสีย บอกให้คนที่เป็นคริสตังค์ดึงทิ้งให้หมด มิฉะนั้น จะถือว่าไม่ใช่คริสตังค์ตอนนี้มีคนปากะยอเป็นจำนวนมากที่ไม่ใช่ปากะยอแท้ คริสตังค์ก็ไม่ใช่... ผีก็ไม่นับถือพระก็ไม่นับถือพระก็ไม่นับถือ หันไปนับถือเงินตราแทน...

นักศึกษาอีกผู้หนึ่งกล่าวว่า อาจารย์ที่สอนวิชาปรัชญาบางท่านก็กล่าวถึงเรื่องศาสนสัมพันธ์เหมือนกัน โดยชี้แนะให้นักศึกษาไปศึกษาค้นคว้าศาสนาอื่น และ "แสวงหาจุดร่วม" ในด้านข้อความเชื่อที่มีอยู่ในศาสนาอื่น โดยเฉพาะศาสนาอิสลามซึ่งมีข้อความเชื่อบางประการที่คล้ายกับข้อความเชื่อในคริศตศาสนา

"... เรียนกับพ่อ (ชื่อพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์) นิดหน่อย จากการเรียนวิชาปรัชญาสมัยกลาง พ่อพูดว่าคริสต์กับอิสลาม มีข้อความเชื่อบางอย่างที่คล้ายกัน พ่อให้ไปค้นคว้าศาสนาอิสลามและคริสต์ โดยดูจุดที่คล้ายกัน..."

นักศึกษาทั้งสองกล่าวว่า เขาทั้งสองพร้อมที่จะส่งเสริมงานด้านศาสนาสัมพันธ์ถ้ามีโอกาส และอยากจะช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของเพื่อนมนุษย์ให้มีขึ้น โดยไม่เลือกชาติศาสนา ตามคำสอนของนักบุญเปาโลที่สอนให้ทำดีต่อมนุษย์ทุกคน โดยไม่เลือกว่าเป็นยิวหรือศาสนาอื่น ชนชาติอื่น เนื่องจากมนุษย์ทุกคนเป็นพี่น้องกัน

"ส่วนตัวผมอยากส่งเสริมศาสนสัมพันธ์ ถ้ามีโอกาสก็พร้อมที่จะทำงานแบบนี้ เป็นงานที่ท้าทาย"

"ผมจะมุ่งทำการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ทุกคน โดยไม่เลือกศาสนาใด ชนชาติใด ... คือพัฒนาทุกคน"

ส่วนในเรื่องการไปร่วมพิธีในศาสนาอื่นหรือช่วยผู้อื่นในการไปร่วมพิธีในศาสนาของเขานั้น นักศึกษาเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ ถ้าเป็นการกระทำไปเพื่อมรรยาทในสังคม หรือเป็นการแสดงความรักความผูกพันกับผู้อื่น โดยที่ผู้กระทำสิ่งดังกล่าวนั้นยังยึดมั่นอยู่ในศาสนาของตน และการถือศาสนา มิใช่การกระทำตามกฎหรือข้อบัญญัติต่าง ๆ ทางศาสนาอย่างชนิดเถรตรงตามตัวอักษร แต่ให้ดูเจตนารมณ์เป็นสำคัญ

"... ทำได้ ถ้าจิตใจเรายังมั่นคงตามศาสนาของเรา การทำเช่นนั้นเป็นการแสดงความรักต่อเพื่อนมนุษย์อย่างหนึ่ง..."

"จิตตารมณ์สำคัญกว่าตัวอักษร พระเยซูเข้ายังช่วยเหลือคนบาปในวันสับบาโต (การกระทำดังกล่าวพวกยิวถือว่าเป็นการละเมิดบทบัญญัติในศาสนายิวที่ห้ามทำการงานหรือประกอบกิจการใด ๆ ในวันดังกล่าว .-ผู้วิจัย)... พระองค์ทรงสอนเรามิให้ถือตามกฎอย่างเถรตรงแต่ขาดจิตตารมณ์..."

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ก็ยังยืนยันด้วยว่าศาสนสัมพันธ์มิใช่การหลอมรวมคำสั่งสอนหรือแนวทางการปฏิบัติ ตลอดจนจนจารีตพิธีกรรมของศาสนาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน หากแต่เป็นการร่วมมือกันในระดับที่ทำได้ โดยที่ต่างฝ่ายต่างก็ยังดำรงรักษาเอกลักษณ์ของตน

ส่วนในประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทฆราวาสนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า ในอดีตนั้นงานของพระศาสนาจักรทุกอย่างอยู่ที่พระสงฆ์ แต่ในปัจจุบันนี้พระศาสนจักรควรที่จะส่งเสริมฆราวาสให้มีบทบาทในงานของพระศาสนจักรมากขึ้น โดยเฉพาะงานด้านการพัฒนาสังคม ซึ่งฆราวาสสามารถทำได้ดีกว่าพระสงฆ์

> ... สมัยก่อนเขาเรียกพระศาสนจักรของสงฆ์ ทุกอย่างอยู่ที่พระสงฆ์หมด ...ต่อมาเมื่อมีสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ก็มีการพูดถึงบทบาทของฆราวาส เพราะพระเยซูเจ้าบอกว่ามนุษย์นั้นมีศักดิ์ศรีเท่ากัน... ทำให้พระศาสนจักรเล็งเห็นว่า ฆราวาสทุกคนควรจะมีบทบาทในพระศาสนจักรร่วมกับพระสงฆ์ แต่บทบาทนั้น ก็ต้องมีขีดจำกัด

เพราะทุกคนมีกระแสเรียกไม่เหมือนกัน... จุดเน้นของพระสงฆ์และฆราวาสไม่เหมือนกัน...

... จุดที่จะพูดคือสังคมพัฒนา บางครั้งฆราวาสจะมีบทบาทด้านนี้มากกว่าพระสงฆ์ เพราะว่างานสังคมพัฒนานี้เป็นงานที่ต้องเสียสละจริง ๆ อย่างที่ผมพูดต้องกล่า ต้องพร้อมอย่างบางครั้งเราไปทำงานกับคนโรคเรื้อนหรือว่าคนที่อยู่ในสลัมบางครั้งเรียกร้องเราจริง ๆ บางครั้งพระสงฆ์อาจจะทนไม่ไหว หรืออาจจะไม่ชอบ บางคนไม่ชอบงานสังคมพัฒนา เพราะเป็นงานที่ต้องเสียสละจริง ๆ บางครั้งในจุดนี้ ฆราวาสในปัจจุบันอาจจะทำได้ดีกว่าพระสงฆ์...

สำหรับประเด็นคำถามที่ว่าในวิทยาลัยแสงธรรม มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องบทบาทฆราวาสหรือไม่นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์บอกว่ายังไม่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรงแต่ก็ได้รับรู้เรื่องดังกล่าวจากอาจารย์ผู้สอนบางท่านบ้างเล็กน้อย นอกจากนี้นักศึกษาคนหนึ่งกล่าวว่า ในสามเณราลัยของคณะนักบวชที่ตนสังกัดอยู่ก็ได้มีการนำเอาเอกสารต่าง ๆ ของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 มาสรุปสาระสำคัญให้สามเณรรับรู้ ซึ่งในเอกสารต่าง ๆ เหล่านั้นก็มีการพูดถึงบทบาทของฆราวาสและเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรมองเห็นความสำคัญและเน้นบทบาทของฆราวาสมากขึ้นเนื่องจากพระสงฆ์ยังมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนฆราวาส

"ที่บ้านเณร (ชื่อสามเณราลัยแห่งหนึ่ง) เคยเรียนมาแล้ว แทรกอยู่ในเอกสารสังคายนาวาติกัน... แต่ละเอกสารพูดถึงบทบาทฆราวาส แต่เรียนอย่างละเล็กอย่างละน้อยแบบ introduction เรียนอยู่ 3 เดือน..."

"เห็นด้วย อัตราส่วนของฆราวาสต่อพระสงฆ์ พระสงฆ์น้อยมาก พระสงฆ์ไม่พอ... เพราะฉะนั้นบทบาทฆราวาสจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง"

ในเรื่องการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนี้ นักศึกษากล่าวว่าตนพร้อมที่จะสนับสนุนฆราวาสให้มีบทบาทมากขึ้นในงานของพระศาสนจักร ในเรื่องที่เขาถนัดหรือมีความสามารถที่จะทำได้ และวิทยาลัยแสงธรรมควรจะชี้แนะให้นักศึกษาตระหนักถึงบทบาท และความสำคัญ

ของฆราวาสและเน้นบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้รับใช้ของชุมชนคริสตชน โดยพยายามร่วมมือและเสนอความต้องการของฆราวาสมากขึ้น

> ... ถ้าสามารถทำได้ ที่แสงธรรมอย่างน้อยต้องชี้ให้เห็นจริง ๆ ว่า ฆราวาสมีบทบาท และความสำคัญต่อพระศาสนจักรอย่างไร คือ ต้องชี้ให้พวกเราที่กำลังเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์เห็นจริง ๆ ว่าเราไม่สามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างฝ่ายเดียว บางสิ่งบางอย่างเราอาจจะแบ่งหรือ share งานกัน เพราะว่าถ้าทำคนเดียว ถึงแม้เราจะเก่งแค่ไหนก็ตาม ถ้าคนอื่นไม่ให้ความร่วมมือก็ไร้ประโยชน์ หรือทำได้ไม่เต็มที่ แต่ถ้ามีหลายคนหลายความคิด ผลงานที่ออกมาจะดีกว่าทำคนเดียว...
>
> "... บางแห่งไม่มีพระสงฆ์ ฆราวาสจะต้องมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้น..."
>
> "...ต้องเน้นบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้รับใช้ ... ต้องเอาสัตบุรุษมาร่วมงานเพื่อให้เรารู้ความต้องการของเขา สามารถสนองความต้องการที่แท้จริงของเขาได้มากขึ้น... ต้องร่วมมือกันมากขึ้น..."

นักศึกษาชั้นปีที่ 2 มีความเห็นว่า ในบางโอกาส วิทยาลัยแสงธรรมควรจะเชิญฆราวาสที่มีบทบาทช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของพระศาสนจักร ทั้งงานที่เกี่ยวกับศาสนาโดยตรงและงานเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมทั่ว ๆ ไป มาบรรยายหรือแบ่งปันประสบการณ์ให้นักศึกษาฟัง ซึ่งในเรื่องเช่นว่านี้ สามเณราลัยบางแห่งก็ทำอยู่บ้างแล้วเป็นบางครั้งบางคราว

> "... อันนี้ทำอยู่แล้ว... (ชื่อสามเณราลัยของคณะนักบวชแห่งหนึ่ง) บางครั้งในการเทศน์ประจำเดือนก็ขอให้ฆราวาสมาแบ่งปันประสบการณ์หรืออบรมให้ความรู้แก่สามเณร... ที่แสงธรรมก็น่าจะทำแบบเดียวกันบ้าง..."

นอกจากนี้นักศึกษายังมีความเห็นว่าแม้แต่งานบางอย่าง เช่น การเทศน์สอนสัตบุรุษก็สามารถส่งเสริมให้ฆราวาสเข้ารับการศึกษาอบรมให้สามารถเทศน์สอนแทนพระสงฆ์ได้ ซึ่งในเรื่องนี้ผู้ใหญ่ในพระศาสนจักรท้องถิ่นก็ได้ให้การสนับสนุนส่งเสริม

ในโอกาสปี 2000 แห่งการประกาศพระวรสารที่กำลังจะมาถึงนี้พระสังฆราชก็ได้เน้นถึงเรื่องพระวรสาร โดยสนับสนุนส่งเสริมให้ทุกครอบครัวมีพระวรสาร และอ่านร่วมกันต่อ ๆ ไปก็กระตุ้นให้เขาพยายามศึกษา และศึกษามากขึ้น ๆ จนสามารถที่จะเทศน์สอนคนอื่น ๆ ได้แบบคริสเตียนก็ดี เทศน์แทนพระสงฆ์ก็ได้ น่าสนับสนุน ... ในเรื่องบางอย่างสามารถเปลี่ยนแปลงได้ บางอย่างก็ต้องเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์โดยตรง...

ใน 3 ประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์มีความเห็นสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์ หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักร ทั้งในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทฆราวาส ซึ่งการเห็นด้วยกับคำสอนของพระศาสนจักรดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของตนเองเป็นสำคัญ การจูงใจหรือการชักชวนให้เชื่อในเรื่องดังกล่าวจากผู้อื่นนั้นแทบจะไม่มีเลยก็ว่าได้

"... เห็นเอง คล้อยตามเอง... เป็นตัวของตัวเอง..."
"... การจูงใจ ชวนให้เชื่อไม่ค่อยจะมี โดยส่วนตัวแล้วเป็นคนที่จูงใจไม่ค่อยได้..."

สำหรับข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขกระบวนการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรม เพื่อให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมตอบสนองต่อกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรใน 3 ประเด็นดังกล่าวในทางที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ทั้งสองคนนี้เห็นว่า วิทยาลัยน่าจะส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนใน 3 ประเด็น ดังกล่าวเพิ่มขึ้น ทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และเห็นว่า ทั้ง 3 ประเด็นดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ถ้าส่งเสริมทั้ง 3 ด้านพร้อม ๆ กันไป ก็จะช่วยนำไปสู่แนวทางการพัฒนาสังคมในทางที่ถูกที่ควร และการที่ฆราวาสจะเข้ามาช่วยทำงานของ พระศาสนจักรโดยเฉพาะงานพัฒนาสังคมมากขึ้นนั้น ก็จะทำให้ผู้คนในสังคมที่นับถือศาสนาต่างกัน ก็จะมีความร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาสังคมหรือหมู่บ้านของตน มีความเข้าใจที่ดีต่อกัน และจะไม่มีปัญหาศาสนา

นักศึกษาทั้งสองเสนอความเห็นว่า ในการนี้ อาจารย์วิทยาลัยแสงธรรมโดยเฉพาะอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์ควรจะพยายามหาทางให้นักศึกษามีการแสดงความคิดเห็นในห้องเรียนมากกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้ โดยอาจารย์จะต้องไม่แสดงท่าทีหรือกล่าววาจาที่ทำให้นักศึกษาไม่

อยากหรือไม่กล้าแสดงความคิดเห็นในห้องเรียน ตลอดจนมีการออกข้อสอบที่ไม่มุ่งเน้นการวัดความจำ

"... การ present แสดงความคิดเห็นยังไม่ค่อยมี การเรียนเป็นลักษณะป้อนให้นักศึกษาเป็นฝ่ายรับอย่างเดียว...ต้องมีการค้นคว้าทำรายงานแสดงความคิดเห็นมากกว่าเดิม"

"ขึ้นอยู่กับผู้สอนว่าจะชอบการแสดงความคิดเห็นหรือไม่ บางคนถ้าแย้งกับความคิดเห็นของตนเองอาจจะไม่ค่อยชอบ..."

"อาจารย์ข้างนอกกับอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์นั้นต่างกัน อาจารย์ข้างนอกมีหัวข้อที่จะมา share ความคิดเห็นไม่ fix ไม่ block ความคิดเห็น นักศึกษาก็กล้าพูด กล้าแสดงความเห็น อาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์ discourage การแสดงความคิดเห็น ... วิธีสอนของอาจารย์เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนกล้าพูดหรือไม่กล้าพูด"

"... อาจารย์ภายนอกหนังสือไม่ค่อยใช้ มีการเตรียมตัวที่ดี ความรู้แน่นไปหมด พวกคุณพ่อเอา sheet มาแล้วอธิบายตามนั้น บ่าเบื่อ ผมไม่ชอบ แล้วข้อสอบก็เป็นลักษณะความจำ ... ไม่ใช่ไม่ต้องจำ แต่จำใน concept ใหญ่ ๆ"

"... ควรส่งเสริมให้มีการค้นคว้ามากขึ้น แบบฝรั่ง assign คุณไปทำเรื่องนี้มานะ เป็นการช่วยส่งเสริมให้นักศึกษารู้จักคิดและแสดงความคิดเห็นของตนเอง รวมทั้งรู้จักวิเคราะห์สังเคราะห์ได้ดียิ่งขึ้น"

นักศึกษาเห็นว่า เรื่องที่ควรจะเน้นมากเป็นพิเศษก็คือ เรื่องการพัฒนาสังคม และศาสนสัมพันธ์ โดยเฉพาะในด้านการออกไปฝึกงานภายนอกวิทยาลัย อย่างไรก็ดีการที่จะไปฝึกงานข้างนอกดังกล่าวได้จะต้องมีพื้นฐานทางเทวศาสตร์ที่ดีเสียก่อน

"... ถ้าจะแทรกหลักสูตรให้เข้าใจสังคมมากขึ้นก็คงจะดี น่าจะทำ และควรกระทำทั้ง 2 ส่วน คือ ที่วิทยาลัยและบ้านเณรพร้อม ๆ กันไป ..."

"ในอนาคตถ้าไปทำงานข้างนอกจะต้องรู้สิ่งนั้นสิ่งนี้ทั้งวิชาการทางศาสนาและวิชาการทางโลกควบคู่กันไป... ผมไม่อยากให้เน้นศาสนาอย่างเดียว ต้องทั้งทางโลกและทางธรรม..."

"คนที่จะไปฝึกงานข้างนอกควรเป็นผู้ที่รู้เทวะดีแล้ว ในคณะนักบวชก็มีผู้ที่เรียนเทวะออกไปทำงาน slum ..."

นอกจากนี้ นักศึกษายังเสนอแนะด้วยว่า ถ้าทางวิทยาลัยแสงธรรมสามารถเชิญศาสนิกชนของศาสนาอื่นมาสอนศาสนาของเขาในวิทยาลัยดังกล่าวได้ก็น่าจะทำ เพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างคริสตชนกับศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ดีขึ้น ซึ่งความจริงเรื่องนี้ทางวิทยาลัยแสงธรรมก็ได้มีการเชิญอาจารย์ที่เป็นพุทธศาสนิกชนและมุสลิมที่เป็นผู้รู้ในศาสนาของตนมาสอนนักศึกษาในชั้นปีอื่น ๆ ที่สูงขึ้นไปบางชั้นปีอยู่แล้ว

ความคิดเห็นที่น่าสนใจของนักศึกษาชั้นปีที่ 2 ประการสุดท้ายที่ผู้วิจัยจะนำมาเสนอไว้ในงานวิจัยนี้ก็คือ นักศึกษาเห็นว่า บุคลากรทางศาสนาของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยซึ่งรวม ทั้งสามเณรและพระสงฆ์ยังให้ความสนใจต่องานพัฒนาสังคมและออกไปช่วยพัฒนาสังคมน้อย ซึ่งทางที่ถูกที่ควรแล้วมีการให้ความสนใจและการลงมือปฏิบัติในเรื่องดังกล่าวมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

"... งานพัฒนา พวกเรายังสนใจน้อยอยู่..."

"... พระสงฆ์ทำงานพัฒนาสังคมน้อย... ต้องเสียสละจริง ๆ ต้องไปอีกรูปแบบหนึ่งไปช่วยสังคมให้มากขึ้นกว่านี้..."

สรุปแล้วก็คือ ในเรื่องข้อเสนอแนะในการที่จะปรับปรุงการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรมให้สามารถผลิตบุคลากรของพระศาสนจักรได้ตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ทางวิทยาลัยแสงธรรมควรจะส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์และบทบาทฆราวาสมากขึ้นทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และโดยเฉพาะในภาคปฏิบัตินั้น จะต้องมีการส่งเสริมให้นักศึกษาออกไปฝึกงานภายนอกวิทยาลัยมากขึ้น ตลอดจนมีการปรับปรุงหลักสูตรโดยเน้นเนื้อหาวิชา ทั้งวิชาการทางศาสนาและวิชาการทางโลกควบคู่กันไป แทนที่จะเน้นแต่ด้านศาสนาแต่เพียงด้านเดียว นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ยังได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรมเชิญอาจารย์ที่นับถือศาสนาอื่นและเป็นผู้รู้ในศาสนานั้น ๆ มาให้ความรู้ ความเข้าใจแก่นักศึกษาให้มากขึ้น

และเสนอแนะให้อาจารย์เปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความเห็นมากขึ้น ตลอดจนเสนอแนะให้บุคลากรของพระศาสนจักรให้ความสนใจต่องานพัฒนาสังคม และออกไปช่วยพัฒนาสังคมมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

2.3 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 3

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึก นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมชั้นปีที่ 3 จำนวน 2 คน นักศึกษาคนหนึ่งในจำนวนนี้ ศึกษาที่โรงเรียนใกล้บ้านจนจบชั้น ม.3 แล้วจึงเข้าสามเณราลัย ส่วนอีกคนหนึ่งเข้าสามเณราลัยเมื่อจบชั้น ม.6 แล้ว ส่วนฐานะของครอบครัวของนักศึกษาทั้งสองคนนี้ อยู่ในระดับปานกลางเช่นเดียวกัน โดยที่การเข้าสามเณราลัยของนักศึกษาทั้งสองนั้น บิดามารดาให้การสนับสนุนเต็มที่ ทั้ง ๆ ที่บิดามารดาของนักศึกษาคนหนึ่งเป็นพุทธศาสนิกชน แต่ท่านก็ไม่ขัดขวางการที่ลูกตั้งใจ จะรับศีลบวชเป็นพระสงฆ์คาทอลิกตลอดชีวิต เพราะเห็นว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นการกระทำที่ดี มีประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

"ผมกลับใจตอนเรียน ม.1 พี่สาวกลับใจก่อน... ผมมีพี่น้องทั้งหมด 6 คน ตอนนี้กลับใจแล้ว 3 คน...พ่อแม่ไม่ขัดขวาง เขาบอกว่าไปดี เขารู้ว่ามันดีเขาก็เลยส่งมา... เขาเห็นว่าเรียนทางนี้จะทำให้เราดีขึ้น นิสัยดีขึ้น...และได้ช่วยเหลือคน..."

สำหรับประสบการณ์ในด้านการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาส หรือการทำงานร่วมกับฆราวาส ของนักศึกษาทั้งสองนั้น นักศึกษาผู้หนึ่งเคยมีประสบการณ์อยู่บ้างในเรื่องศาสนสัมพันธ์และเรื่องการทำงานกับฆราวาส ส่วนนักศึกษาอีกคนหนึ่งเคยมีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาสังคมและการทำงานร่วมกับฆราวาส นักศึกษาที่เคยมีประสบการณ์ ด้านศาสนสัมพันธ์ มีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านที่มีชาวบ้าน ทั้งที่เป็นพุทธศาสนิกชนและคริสตชนอยู่ร่วมกัน และเคยไปนิมนต์พระภิกษุมาเทศน์ในโรงเรียนที่ตนเรียน โดยเดินทางไปนิมนต์พระดังกล่าวพร้อมกับพระสงฆ์คาทอลิกที่เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบโรงเรียนนั้น และเคยไปร่วมงานงานของเพื่อนบ้านที่เป็นชาวพุทธในหมู่บ้านของตน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่านักศึกษาผู้นี้ไม่เข้าใจความหมายของคำว่าศาสนสัมพันธ์หรืออย่างน้อยก็เกิดความ

สับสนในการเข้าใจความหมายระหว่างคำดังกล่าวกับคำ "ศาสนบริการ" ดังนั้น เมื่อผู้วิจัยถามว่าเขาเคยมีประสบการณ์ที่เกี่ยวกับด้านศาสนสัมพันธ์หรือไม่ เขาจึงตอบปฏิเสธในชั้นแรก แต่เมื่อผู้วิจัยเห็นว่าเขาไม่แน่ใจในความหมายของคำว่าศาสนสัมพันธ์และอธิบายความหมายของคำดังกล่าวให้เขาฟังแล้ว เขาก็ตอบรับว่า เขาเคยมีประสบการณ์ด้านดังกล่าว ในเวลาต่อมาส่วนประสบการณ์ ในด้านการทำงานร่วมกับ ฆราวาส ซึ่งนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ทั้งสองคนมีประสบการณ์ดังกล่าวเช่นเดียวกันนั้น ได้ทำให้นักศึกษาทั้งสอง เห็นคุณค่าของบทบาทของฆราวาสในการทำงานของพระศาสนจักรมากขึ้น และประทับใจการทำงานของฆราวาสมาก

"ตอนเป็นเณรที่ศรีราชา ไปทำงานกับพลมารี ไปสวดตามบ้าน เยี่ยมผู้ป่วย..."

"ตอนเป็นนักเรียนไปกับคุณพ่อ นิมนต์พระภิกษุมาเทศในโรงเรียนคริสต์... คุณพ่อเห็นดีด้วยในการเชิญนักบวชศาสนาอื่นมาเทศน์..."

...ไปช่วย slum คลองเตยที่โรงหมูกับพ่อ (ชื่อพระสงฆ์องค์หนึ่ง) ...ปัญหาของเขาตอนนั้นก็คือ กำลังจะถูกไล่ที่ให้ออกไปภายใน 2 ปี... งานที่ไปช่วยทำส่วนใหญ่เป็นงานเยาวชน สอนคำสอน แต่บางอย่างก็ไม่ได้เป็นงานศาสนา หรืองานที่มุ่งให้คนกลับใจ โดยตรง เช่น วันคริสต์มาสเราก็จัดงานให้เยาวชนทุกศาสนามาร่วมได้ เราให้ความรักแก่เขาโดยไม่เลือกศาสนา...

"... ถ้าเป็นเด็กคริสต์มาเราก็นำสวด ถ้าเป็นเด็กอื่น ๆ มาร่วมก็จัดกิจกรรมต่าง เช่น กิจกรรมนันทนาการ..."

... งานที่ลงไปช่วยสัตบุรุษทำ ช่วยส่งเสริมความศรัทธาอย่างยิ่งเลย ... เขาให้ความเคารพให้เกียรติพวกเรา ขนาดเราเป็นเณร เขายังให้เกียรติมาก และเวลาทำงาน ไปเยี่ยมคนป่วย ปฏิบัติต่อคนป่วย ทำให้เรารู้สึกว่า เออ ! ขนาดเค้าเป็นฆราวาสเขายังกล้าทำได้ถึงขนาดนี้ ขนาดเราเป็นเณรเรายังไม่กล้าทำอย่างเขา ...

"... ฆราวาสบางคนศรัทธามากกว่าเราอีก ทำให้พวกเราที่เป็นนักบวชละอายใจได้ โดยเฉพาะตัวผมเอง... พวกเขาศรัทธามาก บางคนถึงกับไม่แต่งงาน บางคนมีครอบครัวก็ทุ่มเต็มที่... "

ส่วนการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมในประเด็นที่เกี่ยวกับคำสอนทางสังคมพระศาสนจักรหรือการพัฒนาสังคมนั้น นักศึกษาทั้งสองบอกว่ายังไม่ได้เรียนเกี่ยวกับเรื่อง

ดังกล่าวโดยตรง แต่ก็มีการพูดถึงเรื่องดังกล่าวสอดแทรกอยู่ในวิชาต่าง ๆ อยู่บ้าง รวมทั้งมีการเรียนการสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวในสังคมภายนอกด้วย

"ผมเรียนทางพวกปรัชญา...ส่วนมากก็เรียนไปเพื่อปฏิบัติกับตัวเอง เป็นทฤษฎีมากกว่า... การที่จะออกไปข้างนอกทำยังไง เราเรียนบ้างบางวิชา เช่น จิตวิทยา จริยศาสตร์..."

"การสอนในด้านสังคม เหตุการณ์ปัจจุบัน ยังอยู่ในหลัง ๆ เราไม่ค่อยรู้ความเป็นไปของโลกภายนอกมาก ๆ เราต้องหาเอง"

"มีพูดแทรกเรื่องสังคมอยู่ข้างในวิชาต่าง ๆ ปรัชญามีเยอะเลย แทรกในลักษณะเป็นเอกสารคำสอนไม่มี แต่แทรกแนวคิดว่าศาสนาช่วยสังคมยังไง..."

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาทั้งสองก็ได้รับรู้คำสอนใหม่ ๆ เกี่ยวกับเรื่องสังคม หรือการพัฒนาจากการพูดของอาจารย์ที่วิทยาลัยและพระสงฆ์ตามสามเณราลัย และการเทศน์สอนของพระสงฆ์ตามวัด รวมทั้งจากการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองจากวารสารบางฉบับ

"... ความรู้เรื่องสังคมในวิทยาลัยแสงธรรมเป็นการหาด้วยตนเองมากกว่า... อ่านจากอุดมสาร..."

"... คุณพ่อที่บ้านเณรก็พูดถึงเรื่องนี้บ้างเหมือนกัน... "

"... ก็มีแต่เขาแนะนำ เขาเกริ่น ๆ ว่าในการพัฒนาคน จะต้องช่วยพัฒนาทั้งฝ่ายร่างกายและจิตใจควบคู่กันไป จะเอาแต่ฝ่ายวิญญาณรอดอย่างเดียวไม่ได้..."

นักศึกษาทั้งสองเห็นด้วยกับคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักร และการที่ผู้นำพระศาสนจักรในปัจจุบันให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์โดยเฉพาะปัญหาทางร่างกายมากขึ้น โดยไม่เลือกว่าชาติศาสนาใด

"ก็เห็นด้วย พระสันตะปาปาองค์นี้ก็ให้ความสนใจทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นโรคภัยไข้เจ็บอะไรต่าง ๆ ... พระศาสนจักรทุกวันนี้ก็สอนว่าพระจิตเจ้าอยู่ในทุกคน เพราะฉะนั้นทุกคนเป็นลูกของพระด้วยกัน เราจึงจะต้องนำมนุษย์ทุกคนไปหาพระ... ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน..."

"เห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาสังคมมากขึ้น..."

นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า พระสงฆ์ หรือนักบวชคาทอลิกทุกวันนี้ทำงานรับใช้สังคมมากขึ้น โดยในการนี้นักศึกษาที่เคยเป็นพุทธศาสนิกชนมาก่อนเห็นว่าในเรื่องการทำงานรับใช้สังคมนี้ พระสงฆ์คาทอลิกออกไปทำงานรับใช้สังคมมากกว่าพระสงฆ์ในพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่เทศน์สอนประชาชนอยู่กับวัด

> พระสงฆ์เราไม่ใช่บวชมาแล้วก็ทำงานกับคณะ หรือบางคนเท่านั้น ต้องทำงานกับทุกคนต่างกับพระพุทธ (หมายถึงพระภิกษุ.-ผู้วิจัย) พระพุทธบวชแล้วก็ถือสันโดษอยู่ในวัดซึ่งมันไม่เหมือนกัน... นั่นคือ เมื่อก่อนนี้บิณฑบาตรแล้วก็สอนไปด้วย ก็ดีเหมือนกันครับ แต่ทุกวันนี้คนไม่มีเวลาว่างอย่างวันอาทิตย์ไปวัดชั่วโมงหนึ่งอย่างนี้ก็ไม่มีเวลาแล้ว... ปัจจุบัน จะให้คนไปวัดทุกวันแบบสมัยก่อนไม่ได้ นักบวชสมัยนี้ จะต้องเข้าหาทุกคนไม่ใช่รอเขามาหาที่วัด...

นักศึกษาทั้งสองแสดงความเห็นว่าในการพัฒนาสังคมนั้น คริสตชนโดยเฉพาะพระสงฆ์หรือนักบวชต่าง ๆ ไม่ควรที่จะกระทำสิ่งดังกล่าวโดยมีเจตนาที่จะใช้การกระทำดังกล่าวเพื่อเป็นเครื่องมือในการดึงศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ มานับถือคริสตศาสนา และถ้าพวกตนได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์แล้ว ก็จะช่วยพัฒนาสังคมเท่าที่พอจะทำได้ โดยไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชังในเรื่องศาสนา

> "... ไปช่วยพัฒนาสังคม มิใช่ไปดึงเขามา... เอาของไปแจก..."
> "... ทุกศาสนาที่มาหา ถ้าเราพอช่วยได้ก็ช่วย...ไม่ว่าศาสนาไหนก็ช่าง"
> ... ควรพัฒนาทุกจุด ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนา ทุกฐานะ...การพัฒนา หรือการทำงานสังคมสังเคราะห์เพื่อชักจูงเขาเป็นการกระทำที่ผิด ต้องกระทำด้วยความรัก... ถ้าเราทำไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ เราจะไม่กลัวว่าคนอื่นจะมองอย่างไร... แล้วเขาจะเข้าใจเราเองถ้าเรามีเจตนาดี

นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์คนหนึ่ง เพิ่งได้รับเลือกเป็นประธานสโมสรของวิทยาลัยแสงธรรม ก่อนหน้าที่ผู้วิจัยจะไปสัมภาษณ์เพียงสองสามวัน เขากล่าวว่าเท่าที่ผ่านมา สโมสรนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมยังไม่ได้ทำงานช่วยเหลือพัฒนาสังคมเลย แม้แต่สังคมรอบ ๆ วิทยาลัย ดังนั้น เขาจึงมีโครงการที่จะร่วมกับเพื่อน ๆ ที่เป็นคณะกรรมการสโมสรดังกล่าวไปช่วยพัฒนาสังคม อย่างน้อยก็ในบริเวณใกล้เคียงวิทยาลัย

"ผมคิดว่าจะทำเหมือนกัน... ผมว่าวิทยาลัยแสงธรรมเป็นจุดใหญ่ของคาทอลิกทั้งหมด แต่เราไม่ได้แสดงออกถึงว่าเรานี่เป็นคาทอลิก เรายังไม่ได้แสดงความรักต่อคนแถว ๆ นี้เลย บางคนยังไม่รู้เลยว่าแสงธรรมนี่คืออะไร"

"... ตอนนี้ผมจดรายชื่อพวกคณะกรรมการสโมสร ถามความสมัครใจ เกริ่น ๆ ไว้ก่อน..."

นักศึกษาผู้ซึ่งเพิ่งได้รับเลือกเป็นประธานสโมสรนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมผู้นี้กล่าวเสริมว่า ในวันเสาร์ อาทิตย์ ก็จะมีนักศึกษาจากสามเณราลัยบางแห่ง เช่น สามเณราลัยแสงธรรมออกไปจัดกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับประชาชนในบริเวณใกล้เคียงวิทยาลัย เป็นต้น ว่าคนงานตามโรงงานต่าง ๆ ในละแวกนั้นบ้างเหมือนกัน แต่สโมสรนักศึกษาของวิทยาลัยยังไม่ได้ทำงานพัฒนาสังคมอะไรที่เป็นรูปธรรมเลย เท่าที่ผ่านมาในปีก่อน ๆ ก็มีแต่การจัดการแข่งขันกีฬาระหว่างมหาวิทยาลัย หรือร่วมการประกวดต่าง ๆ เช่น การประกวด Coke Music Award ซึ่งนักศึกษาของวิทยาลัยเคยได้รับรางวัลรองชนะเลิศในระดับประเทศมาแล้ว

นอกจากนี้ นักศึกษาผู้นี้ยังได้เล่าถึงการที่สามเณราลัยของคณะนักบวชที่ตนสังกัดอยู่ได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในละแวกใกล้เคียง เช่น การจัดงานรื่นเริงในโอกาสวันคริสต์มาสและปีใหม่ ซึ่งทุกปีจะมีประชาชนมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ทั้งชาวพุทธ ชาวคริสต์ การจัดงานในปีก่อน ๆ มีการขายบัตรสอยดาวเพื่อจับของขวัญ แ ต่ปีนี้เป็นการจัดโดยไม่มีการจำหน่ายบัตร เนื่องจากมีผู้บริจาคของขวัญให้เป็นจำนวนมาก ซึ่งในการนี้พวกสามเณรหรือนักศึกษาที่ร่วมกันจัดงานกล่าวว่า การจัดแบบให้ความสุขให้ของขวัญแก่ผู้อื่นแบบให้เปล่านี้รู้สึกมีความสุขใจมากกว่าการจัดแบบมีการจำหน่ายบัตรมาก และไม่ต้องมานั่งปวดหัวยุ่งยากใจกับการคิดบัญชีรายรับรายจ่ายเหมือนนักธุรกิจ นอกจากนี้ นักศึกษายังกล่าวด้วยว่า

ในการจัดงานที่มีศาสนิกชนของศาสนาอื่นมาร่วมด้วยนั้น ก็ไม่มีปัญหาที่เกิดจากความแตกต่างในการนับถือศาสนาแต่อย่างใด ศาสนิกชนของศาสนาอื่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชนก็เข้าไปร่วมพิธีทางศาสนาในวัดตามคำเชิญของพวกนักศึกษาด้วยความสำรวม

"... คือเขาเข้าร่วมพิธีในวัดกับเราด้วย มีการร้องเพลงร่วมกับพวกบราเด้อร์หน้าวัดก่อน ต่อจากนั้นเราก็เชิญเขาเข้ามาในวัด เขาก็มานั่งในวัด เขาอยากดูว่าเราทำอะไรกัน... เขาสำรวมดี เงียบ..."

นักศึกษาผู้นี้ยังกล่าวด้วยว่า ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของนักศึกษานั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยให้การสนับสนุนเต็มที่ ทำให้พวกนักศึกษามีกำลังใจ ซึ่งต่างจากสามเณราลัยของคณะนักบวชบางแห่ง ที่ผู้ใหญ่บางคนมีจิตใจที่ไม่ค่อยเปิดกว้าง ทำให้สามเณรหรือนักศึกษาในสามเณราลัยนั้น ๆ ไม่กล้าตัดสินใจ ไม่กล้าทำอะไร นอกจากการสนับสนุนของผู้ใหญ่จะมีความสำคัญต่อการจัดกิจกรรมต่าง ๆ แล้ว การร่วมมือร่วมใจกันของเพื่อน ๆ นักศึกษาโดยเฉพาะเพื่อน ๆ ที่อยู่ในสามเณราลัยเดียวกันก็มีความสำคัญมาก ซึ่งในสามเณราลัยที่นักศึกษาผู้นี้สังกัดอยู่นั้น นักศึกษาในสามเณราลัยดังกล่าว มีความพร้อมเพียงกันในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ดีมาก และจะมีการรายงานถึงกิจกรรมที่ได้ทำลงไปทุกเดือน เพื่อที่จะได้ร่วมกันประเมินผลอีกด้วย

"... ผู้ใหญ่เปิดไฟเขียว สนับสนุนพวกเราทุกอย่าง ทำให้เณรมีกำลังใจทำเต็มที่..."

"...พ่ออธิการบอกเลยว่าถ้าเห็นอะไรดีอะไรถูกก็ทำไปเลย ถ้าท่านไม่อยู่ถ้าเกิดเห็นอะไรดีแล้วก็มีประโยชน์ก็ทำไปเลย ไม่ต้องมาขออนุญาตหรือผ่านพ่อ..."

"... ถ้าบ้านเณรของเขามีผู้ใหญ่ที่เข้าใจเณรก็ต้องขอบพระคุณอย่างสูง ผู้ใหญ่เขามีวาระ 3 ปี ถ้าเจอผู้ใหญ่แบบว่าไม่ค่อยเปิดเท่าไหร่ ก็ทำอะไรไม่ได้ ไม่กล้าทำอะไร ไม่กล้าตัดสินใจ"

"... มีการรายงานทุกเดือน มีการอภิปรายกันว่าเวลาไปทำงานเจอปัญหาอะไรบ้าง... ทำงานศุกร์ เสาร์ อาทิตย์... มีผู้ใหญ่ร่วมด้วย... มีการประเมิน เช่น การจัดงานคริสต์มาสปีนี้ดีไม่ดียังไง ..."

สำหรับการที่ผู้นำพระศาสนจักรในยุคปัจจุบันได้เข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคม หรือประณามการกระทำที่ไม่ชอบธรรมของรัฐบาล เช่นกรณีที่พระอัครสังฆราชโรเมโรแห่งประเทศเอล ซัลวาดอร์ ที่ออกโรงประณามการที่รัฐบาลของประเทศนั้น กดขี่ปราบปรามประชาชนอย่างรุนแรงนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์มีความคิดเห็นแตกต่างกันเล็กน้อย โดยที่ในหลักการกว้าง ๆ แล้วนักศึกษาทั้งสองเห็นพ้องต้องกันว่าการที่พระศาสนจักรเข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคมนั้นเป็นการกระทำที่ดี แต่ในกรณีของพระอัครสังฆราชโรเมโรดังกล่าวนั้น นักศึกษาผู้หนึ่งเห็นว่าผู้นำของพระศาสนจักรไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องวุ่นวายกับเรื่องของทางฝ่ายบ้านเมืองมากนัก บางสิ่งบางอย่างก็น่าจะปล่อยให้ทางฝ่ายบ้านเมืองดำเนินการไปเองโดยที่พระศาสนจักรไม่เข้าไปแตะต้อง ในขณะที่นักศึกษาอีกคนหนึ่งเห็นว่าการกระทำของพระอัครสังฆราชโรเมโร เป็นการกระทำที่ถูกต้องและคิดว่าพระเยซูเจ้าเองก็คงจะทำเช่นนั้นในสถานการณ์เช่นนี้เหมือนกัน

"เรื่องพระสังฆราชโรเมโร...ฟังเขาเล่ามา...เห็นด้วยนิดหน่อย บางอย่างก็น่าจะปล่อยให้ฝ่ายบ้านเมืองดำเนินการไปโดยที่พระศาสนจักรไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง..."

"... ถ้าผมเป็นพระสงฆ์ผมก็จะยึด model ของพระสังฆราชโรเมโร เป็นแบบฉบับท่านมีท่าทีและการกระทำแบบคริสตชนแท้ ๆ...คิดว่าพระเยซูเจ้าก็ทำแบบนี้..."

ส่วนเรื่องการเรียนการสอนเกี่ยวกับประวัติการทำงานของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยนั้น นักศึกษาทั้งสองกล่าวว่า ไม่ได้เรียนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวโดยตรงจากวิทยาลัย แต่ได้เรียนรู้จากพระสงฆ์ที่สามเณราลัย และสำหรับเรื่องรูปแบบหรือแนวทางการพัฒนาประเทศแบบต่าง ๆ นั้น นักศึกษาทั้งสองไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวเท่าใดนักเนื่องจากไม่ได้เรียนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวที่วิทยาลัยและสามเณราลัย อีกทั้งยังไม่ได้ศึกษาหาความรู้ในเรื่องดังกล่าวด้วยตนเองอีกด้วย แต่หลังจากที่ผู้วิจัยอธิบายถึงรูปแบบการพัฒนาตามทฤษฎีการพัฒนากระแสหลัก ที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และรูปแบบการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนให้ฟังแล้ว นักศึกษาทั้งสองก็มีความเห็นว่า ประเทศไทยควรจะมีการพัฒนาแบบผสมผสาน โดยเอาส่วนดีของการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ มาผสมผสานกัน แต่เน้นหนักมาทางการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

"... การเรียนรู้เรื่องประวัติการทำงานพัฒนาของพระศาสนจักรในประเทศไทยก็พอมีบ้าง แต่ไม่ใช่โดยตรงและไม่มาก...เรื่องแบบนี้โดยมากแต่ละบ้านเขาสอน..."

"... ไม่เคยได้ยินเกี่ยวกับเรื่องรูปแบบการพัฒนานี้ในแสงธรรมเลยครับ...ยังไม่รู้ไม่เข้าใจมากเท่าไหร่..."

"... การพัฒนาไม่ควรเกิดขอบเขตของวัฒนธรรมประเพณี...พัฒนาเต็มที่แต่ไม่เกินขอบเขต... อย่าเอาแบบยุโรปไม่สมกับฐานะของเรา... พัฒนาแบบเอาส่วนที่ดีของการพัฒนาต่าง ๆ มารวมกัน... เปลี่ยนแปลงตามโลกบ้าง...

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กล่าวว่า ยังไม่ได้เรียนเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์โดยตรงในวิทยาลัยแสงธรรม แต่นักศึกษาคนหนึ่งได้อ่านเกี่ยวกับเรื่องนี้มาบ้างจากหนังสือที่จัดทำขึ้นโดยคณะนักบวชคณะหนึ่ง ซึ่งหลังจากที่อ่านหนังสือดังกล่าวแล้ว เจตคติของตนในเรื่องศาสนสัมพันธ์ก็ค่อย ๆ เปลี่ยนไป

"... เคยอ่านเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์จากหนังสือของคณะมหาไถ่...เขาเน้นว่าเราเป็นพี่น้องเดียวกัน..."

"... ตอนแรกคิดว่าศาสนาอยู่แบบตัวใครตัวมัน อ่านหนังสือแล้วทัศนคติค่อย ๆ เปลี่ยน ..."

นักศึกษาทั้งสองเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์ โดยเฉพาะคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่สอนให้คริสตชนเคารพในคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่น และนักศึกษาทั้งสองเห็นว่า คนที่กระทำความดีตามคำสอนของศาสนาของตนสามารถไปสวรรค์ หรือเข้าสู่พระอาณาจักรของพระเจ้าได้ แต่นักศึกษาคนหนึ่งเห็นว่าศาสนาคริสต์มีศีลศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่สามารถช่วยมนุษย์ไปสู่ความรอดได้ดีขึ้น

... ผมเคยได้ยินมาว่า มีนักบุญองค์หนึ่งบอกว่า นอกพระศาสนจักรไม่มีความรอด ผมขอแย้งเต็มที่เลยครับ ผมเห็นว่ามิใช่ แต่ว่าศาสนาคริสต์เท่านั้น ที่ทำให้ไป

สวรรค์ได้ในความคิดของผมนั้น คนดีทุกศาสนาสามารถไปสวรรค์ หรือ เข้าสู่พระอาณาจักรของพระเจ้า...ศาสนาไหนก็ช่างในความคิดของผม...

"... ผมก็เห็นว่าศาสนาอื่นพาไปสู่ความรอดได้ แต่เรามีศีลศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ช่วยให้ไปสู่ความรอดได้ดีขึ้น..."

นักศึกษาผู้หนึ่ง แสดงความเห็นว่า เขาไม่เห็นด้วยกับการพยายาม ที่จะชักจูงพุทธศาสนิกชนที่เป็นคนดี มีธรรมในศาสนาของเขาอยู่แล้วให้กลับใจมานับถือคริสตศาสนา และไม่เห็นด้วยกับการเผยแพร่ศาสนาโดยเอาของไปแจก หรือใช้วัตถุสิ่งของเป็นเครื่องล่อใจศาสนิกชนของศาสนาอื่นหันมานับถือคริสตศาสนา

"... จำนวนคริสตชนมีน้อย แต่เป็นคนดีมีคุณภาพ คงจะดีกว่ามีปริมาณมาก แต่จิตใจยังต่ำ จิตใจยังมุ่งวัตถุ... บางคนอยากเข้าศาสนาเพราะอยากได้รับของ..."

นักศึกษาทั้งสองเห็นด้วยกับการส่งเสริมให้ศาสนิกชนในศาสนาอื่น กระทำความดีตามความเชื่อในศาสนาของตนถ้าหากมีโอกาสทำเช่นนั้นได้ นอกจากนี้ พวกเขายังเห็นว่าการไปร่วมพิธีกรรมในศาสนาอื่นภายในขอบเขตหรือเงื่อนไขบางประการเป็นสิ่งที่ทำได้ และถือว่าเป็นการกระทำความดีด้วย อย่างไรก็ตาม ในการไปร่วมพิธีกรรมในศาสนาอื่นแล้วถ้าต้องมีการกระทำอะไรบางอย่าง เช่น การพนมมือ หรือการกราบตามพิธีในศาสนานั้น ๆ นักศึกษาคนหนึ่งก็แสดงความไม่แน่ใจว่าเป็นการกระทำที่ทำได้หรือไม่ และใช้เวลาตรึกตรองอยู่นานกว่าที่จะให้คำตอบ

"... ผมเห็นด้วยในการส่งเสริม ในการช่วยคนพุทธทำบุญทำความดีในแนวทางความเชื่อของเขา... อย่างน้อยเราก็ส่งเสริมให้คนกระทำความดี..."

"โรงเรียน (ชื่อโรงเรียน) ไม่มุ่งการกระทำให้นักเรียนที่นับถือศาสนาอื่นกลับใจ นักเรียนทุกศาสนาอยู่กันด้วยดี ไม่มีปัญหา...ทางโรงเรียนพยายามส่งเสริมให้นักเรียนเป็นศาสนิกชนที่ดีในศาสนาของตน...."

การไปร่วมงานพิธี เช่นงานศพ แล้วไปนั่งพนมมือแต่สวดของเราในใจน่ะหรือครับ (นั่งตรึกตรองอยู่เป็นเวลานาน.- ผู้วิจัย) ผมคิดว่ามันเป็นการกระทำแบบกลาง ๆ ไม่ถูกในการที่เราจะไปนั่งพนมมือ ไม่ผิดในการสวดภาวนาอย่างนั้น เพราะเป็นคนรู้จัก...(นั่งตรึกตรองอีกชั่วครู่ใหญ่.-ผู้วิจัย) ตอบยาก...

"... กราบพระพุทธรูป ถ้ากราบในพิธีเช่นพิธีไหว้ครูในโรงเรียนพุทธ...ถ้ากราบในลักษณะที่คนพุทธกราบผมจะไม่ทำ ถ้าในลักษณะพระเจ้าผิดพระบัญญัติประการที่ 1 แต่ถ้ากราบในฐานะที่เรากราบคนดีคนหนึ่ง ไม่ผิด..."

นักศึกษาทั้งสองเห็นว่า บรรยากาศในด้านศาสนสัมพันธ์ในปัจจุบันดีขึ้นกว่าในสมัยก่อนมาก เมื่อหลายสิบปีก่อน มีพระสงฆ์เจ้าอาวาสบางท่านเคร่งครัดมาก ถึงขนาดไม่ให้คริสตชนในเขตวัดของตนไปวัดในศาสนาพุทธ หรือแม้แต่ไปเที่ยวงานวัดต่าง ๆ ในละแวกนั้นก็ไม่ได้ ใครละเมิดคำสั่งห้ามดังกล่าวจะถูกลงโทษโดยการห้ามเอาศพของสัตบุรุษคนนั้นเข้ารับการประกอบพิธีทางศาสนาในวัดคริสต์ แต่ในปัจจุบัน สิ่งเช่นว่านี้ไม่มีอีกแล้ว

... นี่เข้ากับหมู่บ้านผมเลย...อันนี้เป็นความคิดของพ่อฝรั่งเก่า ๆ ที่เคร่งครัด... ก่อนนี้ไปวัดพุทธ ไปเที่ยวงานไม่ได้ จะไปตักบาตรหรือไปร่วมพิธีต่าง ๆ ของเขาไม่ได้ ทั้งนั้น ถ้าสัตบุรุษคนไหนห้ามไม่ฟัง และตายไปก็ไม่ให้เอาศพเข้าวัดคริสต์...ในปัจจุบันนี้ไม่ถือกฎเก่าแล้ว...

"... เดี๋ยวนี้ดีกว่าแต่ก่อนเยอะ ก่อนนี้รุนแรง ..."

ในเรื่องเกี่ยวกับการแพร่ธรรมนั้น นักศึกษาทั้งสองเห็นว่าพระศาสนจักรจำเป็นที่ต้องทำต่อไป และโดยส่วนตัวแล้วก็จะทำเช่นนั้น เพราะถึงแม้จะเห็นว่าศาสนาอื่น ๆ ก็นำมนุษย์ไปสู่ความรอดได้ แต่ก็เห็นว่าศาสนาคริสต์มีสิ่งต่าง ๆ ที่จะช่วยนำมนุษย์ไปสู่ความรอดได้ดีกว่า จึงอยากให้เพื่อนมนุษย์ได้พบสิ่งดี ๆ เช่นเดียวกับตน โดยเฉพาะนักศึกษาที่เคยนับถือพุทธศาสนามาก่อน ก็ได้พยายามที่จะชักจูง มารดา และพี่น้องของตนที่ยังนับถือพุทธศาสนา ให้ไปวัดในคริสตศาสนา แต่ก็ไม่ได้ผล และนักศึกษาผู้นี้ยังได้เล่าถึงพระสงฆ์คาทอลิกองค์หนึ่งที่มีพ่อแม่นับถือศาสนาพุทธและได้ไปชักจูงสัตบุรุษที่ไม่สนใจในการประกอบศาสนกิจให้กลับใจ แต่ก็ถูกสัตบุรุษเหล่านั้นย้อนให้ไปกลับใจบิดามารดาของพระสงฆ์ผู้นั้นเสียก่อน

"... ความรู้สึกส่วนตัวก็อยากให้เค้ามารักมานับถือในสิ่งที่เรารักเราบูชา ...แต่ถ้าเขาเป็นพุทธที่ดีต่อไปก็ไม่ว่า และคิดว่าเขานับถือศาสนาพุทธก็รอดได้..."

"...อ๋ออย่างนี้มีเรื่องเล่าว่า มีพระสงฆ์บวชไปแล้วคนหนึ่ง เขาแสดงคำสอนให้สัตบุรุษเขากลับใจ แต่พ่อแม่เขายังเป็นพุทธอยู่ คนพวกนั้นเขาเลยบอกว่าไม่ต้องมาสอนฉันหรอก ไปบอกพ่อแม่ของคุณพ่อให้กลับใจก่อน แล้วค่อยมาสอนฉัน..."

... ก็พยายามชักจูงแม่และพี่น้องไปวัด พยายามให้เขากลับใจ แต่เขาเป็นพุทธที่เคร่ง เขาบอกว่า "เอ็งไปของเอ็งก็ดีอยู่แล้ว ไม่ต้องมายุ่ง" อะไรอย่างนี้... แม่ก็ทำหน้าที่ของแม่ดีอยู่แล้ว ไปวัดไปวา เป็นพุทธที่เคร่ง แต่แกก็ว่าทุกศาสนาสอนให้เป็นคนดี แกไม่ห้าม...

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กล่าวว่า เท่าที่เรียนมา 3 ปี ยังไม่ได้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวโดยตรง แต่ก็พอจะได้ทราบเกี่ยวกับคำสอนของพระศาสนจักรในเรื่องดังกล่าวมาบ้าง จากอาจารย์ในวิทยาลัย พระสงฆ์ในสามเณราลัย พระสงฆ์ตามวัด และจากหนังสือและวารสารต่าง ๆ

นักศึกษาทั้งสองเห็นว่า สัตบุรุษในยุคปัจจุบันควรมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้น ซึ่งในการนี้ พระศาสนจักรจะต้องให้การส่งเสริมในทุก ๆ วิถีทางที่จะกระทำได้ เป็นต้นว่า พิจารณาส่งเสริมเกี่ยวกับเรื่องฐานะและรายได้ของฆราวาสที่เข้ามาช่วยงานของพระศาสนจักรในบางด้าน เช่น ยกฐานะและรายได้ของครูสอนคำสอนให้ดีขึ้น

"... คิดว่าน่าส่งเสริมงานแพร่ธรรมของฆราวาส ..."

"... ยังมีการให้ความสำคัญกับครูคำสอนน้อยมาก ทั้ง ๆ ที่พระสงฆ์ก็ยังขาดแคลน..."

"มาเรียนเป็นครูสอนคำสอน แล้วได้อะไร ได้ degree รึเปล่า ก็ไม่ได้ เงินเดือนก็ได้น้อย และอีกอย่างหนึ่งถ้าเป็นครูสอนคำสอนในโรงเรียน...จะเหมือนว่าเกียรติต่ำกว่าครูวิชาสามัญ... อยากให้ตรงนี้พัฒนาสูงขึ้น ให้ได้รับการยอมรับ รายได้มากขึ้น"

ในการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนี้ นักศึกษาผู้หนึ่งค่อนข้างจะเน้นบทบาทของฆราวาสใน "การแพร่ธรรมในพระศาสนจักร" หรือการทำงานด้านศาสนาโดยตรง และเห็นว่า

การแพร่ธรรมดังกล่าวจะช่วยสังคมได้มาก เช่น เด็กที่เรียนคำสอนโดยได้รับการอบรมปลูกฝังมาเป็นอย่างดีเมื่อครั้งเยาว์วัย เมื่อเขาโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่แล้ว ถึงแม้จะกระทำความชั่วแต่ก็ยังสามารถกลับตัวได้ ในขณะที่นักศึกษาอีกคนหนึ่งค่อนข้างจะเน้นไปทางด้าน "การแพร่ธรรมในโลก" หรือการทำงานพัฒนาสังคมของฆราวาส ซึ่งเขาเห็นว่าฆราวาสสามารถทำได้ดีกว่าพระสงฆ์

> ...อย่างเมื่อวันจันทร์อ่านบทความ ๆ หนึ่ง คนเขียนเขากล่าวว่า คนเราจะชั่วหรือดีขึ้นอยู่กับการอบรมเมื่อวัยเด็ก ถ้าเขาได้รับการอบรมปลูกฝังให้เป็นคนดีมาตั้งแต่เด็ก ถ้าต่อมาเขาเกิดทำความชั่วไปแล้วนี่.. เขาจะหวนกลับไปคิดถึง เมื่อตอนเป็นเด็ก ๆ เช่น เกิดคิดขึ้นมาได้ว่า เขาเคยได้เรียนคำสอน ได้รับการปลูกฝังจากครูคำสอนในวัยเด็ก...ก็จะทำให้เกิดสติและกลับตัวได้...
>
> "... ในเรื่องของชาวโลก...โลกทัศน์ของฆราวาส...เขาอยู่ในโลกการที่เขาจะเข้ากับคนโน้นคนนี้เขาทำได้ดีกว่าพระสงฆ์ ปรับตัวง่ายกว่าพระสงฆ์ ไม่ถูกเพ่งเล็งถ้าไปคุยกับผู้หญิงหรือใครคนหนึ่งคนใดมากเกินไป..."

นักศึกษาทั้งสองเห็นว่า กระแสเรียกเป็น พระสงฆ์ในโลกยุคปัจจุบันลดน้อยถอยลงทุกขณะ เนื่องจากอิทธิพลของลัทธิวัตถุนิยม บริโภคนิยม แต่กระนั้นก็ดี ทั้ง ๆ ที่พระสงฆ์มีแนวโน้มที่จะขาดแคลนต่อไปในอนาคตดังกล่าว ก็ยังมีพระสงฆ์บางองค์ที่ไม่ส่งเสริมให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้น ซึ่งถ้าพวกเขาเป็นพระสงฆ์แล้วก็จะไม่ทำเช่นนั้นเป็นอันขาด

> "... นับวันกระแสเรียกจะลดหาย เพราะกระแสของวัตถุนิยม บริโภคนิยมมาแรงเหลือเกิน..."
>
> "... พระสงฆ์บางองค์ไม่ค่อยส่งเสริมบทบาทฆราวาส บางองค์ถึงขนาดบอกฆราวาสที่จะไปช่วยงานของวัดว่า "อย่ามายุ่ง" ...ถ้าผมเป็นพระสงฆ์ผมจะไม่ทำอย่างนี้เป็นอันขาด"

นอกจากนี้ นักศึกษาทั้งสองยังเห็นว่า ในอนาคตฆราวาสจะมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้น และฆราวาสสามารถช่วยพระสงฆ์กระทำในสิ่งที่ฆราวาสในยุคก่อน ๆ ไม่เคยทำมาก่อน เช่น ช่วยพระสงฆ์แจกศีลมหาสนิท และเทศน์ในวัดในลักษณะแบ่งปันประสบการณ์แต่การเทศน์สอนแบบพระสงฆ์นั้น นักศึกษาทั้งสองคิดว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เนื่องจากฆราวาสไม่มีความรู้ดีพอ และอาจจะมีปัญหาในเรื่องการยอมรับจากสัตบุรุษด้วยกันเอง

"...ฆราวาสแจกศีลได้ เทศน์ในลักษณะแบ่งปันประสบการณ์ได้ แต่เทศน์สอนแบบพระสงฆ์คิดว่าคงยาก...คนที่เป็นฆราวาสมีลูกเมียอาจไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่ได้รับการยอมรับ ไม่มีความรู้พอ..."

นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ทั้งสองคนกล่าวยืนยันว่า พร้อมที่จะส่งเสริมฆราวาสในการแพร่ธรรมและอยากให้ฆราวาสศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในเรื่องศาสนามากขึ้น แม้แต่การมาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรม เพื่อที่จะทำให้พวกเขาพร้อมที่จะช่วยงานหรือรับงานจากพระสงฆ์ในสิ่งที่เขาสามารถจะกระทำได้

นักศึกษาทั้งสองกล่าวว่า พวกเขามีความเห็นสอดคล้องกับกระบวนการนี้หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรใน 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษา โดยไม่มีอาจารย์หรือผู้หนึ่งผู้ใดครอบงำความคิดหรือชักจูงให้คล้อยตาม แต่การเกิดเจตคติหรือมีแนวความคิดใหม่ ๆ ในเรื่องดังกล่าวคือเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทฆราวาสนั้นก็ได้รับอิทธิพลมาจากการอ่านหนังสือและวารสารหรือสื่อมวลชนต่าง ๆ

ส่วนข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมให้สอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรใน 3 ประเด็นดังกล่าวข้างต้นนักศึกษาทั้งสองได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรมเพิ่มเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่จะช่วยให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจเรื่องราวความเป็นไปของสังคมมากขึ้น และเสนอแนะให้มีอาจารย์ฆราวาสมาสอนในวิทยาลัยดังกล่าวมากขึ้น รวมทั้งอาจารย์ที่เป็นผู้รู้ในศาสนาอื่นนอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ทั้งสองคนยังได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัยตลอดจนผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ เน้นการออกไปฝึกปฏิบัติงานในสังคมภายนอกของนักศึกษาหรือสามเณรให้มากขึ้นอีกด้วย

"แสงธรรมยังขาดเรื่องที่อาจารย์พูด ควรที่จะส่งเสริมอย่างยิ่ง จะมีประโยชน์มาก ... จะทำให้ได้พระสงฆ์ตามที่พระศาสนจักรต้องการ"

"... ทั้งสามเรื่องโยงกัน ควรจะส่งเสริมทั้ง 3 ด้านนี้พร้อม ๆ กันไป ..."

"พระสงฆ์อยู่กับบ้าน อยู่ในสังคมปิด ถึงออกไปก็ไม่รู้เท่าฆราวาส เอาอาจารย์ภายนอกมาสอนจะรู้เข้าใจได้ดีกว่า มีประโยชน์มากกว่า มีวิธีสอนที่น่าสนใจกว่าคุณพ่อ..."

... ถ้ามีอาจารย์ใหม่ ๆ มาก็ตื่นเต้น ไม่หลับ ... โดยเฉพาะวิชาทางโลกก็จะกระตือรือล้น กระบวนการถ่ายทอดของเขาก็น่าสนใจกว่าพระสงฆ์ พระสงฆ์พูดทางเดียวไม่ค่อยเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น...พ่อฝรั่งมีอุปสรรคด้านภาษาฟังไม่ค่อยเข้าใจ... พ่อฝรั่งเนื้อหาดี ลึกซึ้ง แต่การสื่อมีปัญหา พ่อไทยบางคนเนื้อหาไม่ดี ถึงแม้จะพูดดี แต่ก็วกไปวนมา บางคนสอนสองวิชาดึงเนื้อหาสองวิชานั้นมาปนเปกัน แยกกันไม่ออก...

"... เอาอาจารย์ที่เป็นพุทธ อิสลามมาสอนศาสนา เขาทำให้เกิดประโยชน์มาก ถ้าห้ามคนของศาสนาอื่นมาสอน ยิ่งอันตราย...ดีกว่าจะไปรู้อะไรผิด ๆ....

ผมว่าควรส่งเสริมการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในส่วนของวิทยาลัยแสงธรรมและในส่วนของบ้านเณร... คือในภาคปฏิบัติที่บางคนไม่กลัว อย่างจะไปปรากฏตัวต่อหน้าที่ประชุมหรือต่อหน้าคนอื่นมันยาก การออกไปฝึกงานเป็นการฝึกพูดต่อหน้าชุมชน...ชาวบ้านก็ได้รับประโยชน์...

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาทั้งสองก็มีความเห็นว่า ไม่ควรที่ทางวิทยาลัยจะเพิ่มการเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นไปต่าง ๆ ของสังคมดังกล่าวข้างต้นโดยการลดการเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวกับศาสนาและปรัชญาลงไป แต่ควรจะกระทำการดังกล่าวโดยจัดให้มีการเรียนการสอนในตอนบ่ายซึ่งมีเวลาว่างที่จะกระทำเช่นนั้นได้

"... ไม่ควรลดวิชาศาสนาปรัชญา แต่ควรเพิ่มเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับสังคมให้มากขึ้นในตอนบ่าย... ก็บ่ายมันว่าง..."

"วิชาภายนอกเอามาสอนตอนบ่าย...ถ้าเราไปเรียนในช่วงนั้น ก็จะเป็นการใช้เวลาที่เรา siesta (การนอนพักกลางวัน.-ผู้วิจัย) ให้มีประโยชน์"

ข้อเสนอแนะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ของวิทยาลัยแสงธรรม ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ก็คือ นักศึกษาอยากจะให้มีการแสดงความคิดเห็นของนักศึกษาให้มากขึ้นโดยที่ผู้ใหญ่เปิดใจกว้างยอมรับฟังการแสดงความคิดเห็นของนักศึกษาและนำข้อเสนอแนะในทางที่ถูกที่ควรของ นักศึกษาให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในเรื่องที่นักศึกษาไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็นนี้ นักศึกษาผู้หนึ่งเห็นว่า ปัญหาดังกล่าวเกิดจากนักศึกษาเองที่ไม่กล้า ทั้ง ๆ ที่ผู้ใหญ่ไม่ได้มีการตอบสนองในทางลบต่อการแสดงความเห็นของนักศึกษา

"... อาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์ไม่ค่อยเปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็น..."

"... ส่วนใหญ่เราไม่กล้าถาม ถึงแม้เขาบอกว่าใครไม่รู้ให้ยกมือถาม แต่ก็ไม่มีใครกล้าถาม..."

"... ปัญหาการเหล่จากผู้ใหญ่ หรือการตอบสนองในทางลบจากผู้ใหญ่ไม่มี..."

"... มีผู้เสนอให้ส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ...ให้นักศึกษามีบทบาทมากขึ้น ผู้ใหญ่บอกว่าจะเก็บไปพิจารณา แต่ก็ยังไม่มีอะไรเกิดขึ้น..."

สรุปแล้วก็คือ ในเรื่องข้อเสนอแนะในการที่จะปรับปรุงการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรม ให้สามารถผลิตบุคลากรของพระศาสนจักรได้ตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ ได้เสนอแนะเช่นเดียวกับนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และนักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ทางวิทยาลัยควรจะปรับปรุงหลักสูตรด้วยการเพิ่มวิชาต่าง ๆ ที่จะทำให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวความเป็นไปของสังคมมากขึ้น และเสนอแนะให้มีอาจารย์ฆราวาส รวมทั้งอาจารย์ที่เป็นผู้รู้ในศาสนาอื่นมาให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักศึกษามากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และส่งเสริมการออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษาของนักศึกษา นอกจากนั้นนักศึกษายังได้เสนอแนะให้ผู้ใหญ่ของวิทยาลัยดังกล่าวเปิดใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษา และพิจารณานำข้อเสนอแนะของนักศึกษาไปปฏิบัติมากขึ้นด้วย

2.4 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 4

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมชั้นปีที่ 4 จำนวน 2 คน นักศึกษาทั้งสองมีพื้นฐานการศึกษาแตกต่างกัน กล่าวคือ นักศึกษาคนหนึ่งเรียนจบชั้น ป.6 ที่โรงเรียนในหมู่บ้าน แล้วก็เข้าเรียนต่อในโรงเรียนของสามเณราลัยเล็กจนจบชั้น ม.6 แล้วจึงเข้ามาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรม ในขณะที่นักศึกษาอีกคนหนึ่งเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนในหมู่บ้าน แล้วไปศึกษาต่อที่โรงเรียนอีกสองแห่งทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดจนจบชั้น ม.6 แล้วจึงเข้าสามเณราลัย นอกจากนั้น ในระหว่างที่ศึกษาที่วิทยาลัยแสงธรรมนี้ นักศึกษาผู้นี้ยังศึกษาต่อในหลักสูตรระดับปริญญาตรี ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชอีกด้วย ส่วนฐานะทางครอบครัวของนักศึกษาทั้งสองอยู่ในระดับปานกลางเช่นเดียวกัน

สำหรับประสบการณ์ในการทำงานด้านการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาคนหนึ่งยังไม่มีประสบการณ์ในเรื่องดังกล่าว เคยมีแต่ประสบการณ์การไปสอนคำสอนตามวัดต่าง ๆ แต่นักศึกษาอีกคนหนึ่งเคยมีประสบการณ์ในการทำงานด้านการพัฒนาสังคมมาบ้างเล็กน้อย โดยเคยไปทำงานในชุมชนแออัดในกรุงเทพ ฯ และในช่วงตั้งแต่บ่ายวันศุกร์ ไปจนถึงวันอาทิตย์ของทุกสัปดาห์ นักศึกษาผู้นี้จะไปทำงานที่ "บ้านเข้า-เงียบ" ของคณะนักบวชที่เขาสังกัดอยู่ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวของแต่ละสัปดาห์ก็จะมีนักเรียนจากโรงเรียนต่าง ๆ ของคณะนักบวชนั้นในกรุงเทพฯ มาเข้าเงียบที่บ้านดังกล่าวเพื่อรับการอบรมด้านจิตวิญญาณ โดยที่คณะผู้ให้การอบรมมีจุดมุ่งหมายที่จะอบรมปลูกฝังเยาวชนเหล่านั้นให้เป็นคนดี โดยหลักธรรมหรือจริยธรรมที่ใช้ในการอบรมนั้นเป็นแบบกลาง ๆ ที่ไม่เป็นของศาสนาหนึ่งศาสนาใดโดยเฉพาะ และมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้เยาวชนเหล่านั้นตระหนักในคุณค่าของตัวเอง โดยมีพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ผู้ที่ตระหนักในคุณค่าที่แท้จริงของตัวเองจะไม่กระทำความชั่วง่าย ๆ และ ในการอบรมดังกล่าวนี้ มีเยาวชนที่นับถือศาสนาต่าง ๆ กันหลายศาสนามาอยู่ร่วมกันอย่างพี่อย่างน้อง โดยไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชังระหว่างศาสนาเลย

"... พุทธเขาก็มา อิสลามก็มา หลักจริยธรรมที่ใช้ในการอบรมเป็นแบบกลาง ๆ เป็นหลักจริยธรรมสากล...ศาสนาอื่นมากันมาก...ไม่มีปัญหา แยกไม่ออกว่าใครนับถือศาสนาไหน เป็นพวกเดียวกันหมด"

ส่วนประเด็นที่ว่าที่วิทยาลัยแสงธรรมมีการเรียนการสอนเกี่ยวกับคำสอนทางสังคมหรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนาจักรหรือไม่นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ทั้งสองบอกว่าเท่าที่เรียนมายังไม่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว แต่ก็ได้รับรู้คำสอนทางสังคมมาบ้างจากอาจารย์ ทั้งอาจารย์ในวิทยาลัย และอาจารย์ภายนอก คุณพ่ออธิการ และผู้ใหญ่ในสามเณราลัยท่านอื่น ๆ และจากหนังสือและวารสารต่าง ๆ นอกจากนี้ นักศึกษาผู้หนึ่งยังกล่าวด้วยว่าคณะนักบวชของตนสนใจเป็นพิเศษด้านงานพัฒนาเยาวชนมีการดำเนินงานด้านดังกล่าวอยู่เป็นประจำ และถ้ามีโอกาสก็จะไปร่วมงานด้านดังกล่าวที่หน่วยงานอื่น ๆ จัด เช่น ไปร่วมงานพัฒนาเยาวชนที่ ศูนย์สังคมพัฒนาจัดขึ้น เป็นต้น สิ่งนี้ทำให้ได้ทั้งความรู้ และประสบการณ์ในการพัฒนาเยาวชนเป็นอย่างมาก

อนึ่ง นักศึกษาผู้หนึ่งกล่าวด้วยว่า ตนได้รับการอบรมปลูกฝังมาตั้งแต่เด็ก ๆ แล้วให้เป็นประโยชน์ส่วนรวม และนับตั้งแต่วัยรุ่นเป็นต้นมา การมีอุดมการณ์ที่จะรับใช้สังคมนอกจากจะมีอาจารย์ในวิทยาลัย และผู้ใหญ่ในสามเณราลัยตลอดจนหนังสือ และวารสารต่าง ๆ เป็นสิ่งกระตุ้นดังกล่าวแล้ว ยังได้รับแรงกระตุ้นบันดาลใจจากการฟัง "เพลงปลุกอุดมการณ์" ต่าง ๆ อีกด้วย

นักศึกษาทั้งสองเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักร ในยุคปัจจุบันให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาสังคม และเข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคมมากขึ้นในทุกระดับนอกจากนี้ นักศึกษาทั้งสองยังยืนยันว่า พร้อมที่จะออกไปทำงานช่วยพัฒนาสังคม อย่างไรก็ตามการที่จะทุ่มตัวลงไปทำงานดังกล่าวมากน้อยเพียงใดนั้น นักศึกษาผู้หนึ่งกล่าวว่า ต้องดูความเหมาะสมของยุคสมัย โดยเฉพาะต้องดูเจตคติของผู้ใหญ่ในคณะนักบวชของตน ส่วนนักศึกษาอีกคนหนึ่งก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ต้องดูกฎระเบียบของคณะที่ผู้ใหญ่วางไว้

> ... การเปลี่ยนมันเหมาะ มันก็มีคนที่มุ่งเน้นด้านนี้มานานแล้ว แต่ก่อนนี้ คนที่สนใจทำงานด้านนี้ถือเป็นพวกแหกคอก... เราต้องดูยุคสมัย ยุคสมัยนั้นเสนอเรื่องอย่างนี้ไม่ได้เราก็ต้องรอ... ถ้าเป็นช่วงนี้งานด้านพัฒนาสังคมนี้จะบูมมาก... ทุกวันนี้เจตคติของผู้ใหญ่เปลี่ยนแปลงไป...ผมเห็นด้วยกับเรื่องนี้อย่างเต็มที่

ผมเห็นด้วยที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันเปิดโอกาสมากขึ้น สนใจเอาใจใส่ปัญหาสังคมหรือเรื่องราวความเป็นไปของโลกมากขึ้น มิใช่มุ่งทำงานด้านจิตวิญญาณฝ่ายเดียว...แต่พระสงฆ์ หรือนักบวชบางคนก็ทุ่มตัว พัฒนาสังคมมากเกินไป จนเรื่องทางฝ่ายจิตวิญญาณรู้สึกว่าจะสนใจน้อยไป สิ่งนี้ต้องควบคู่กันไป ความจริงแล้วเรื่องการพัฒนาฝ่ายร่างกาย หรือการพัฒนาทางโลกนี่เป็นเรื่องของคนภายนอกที่จะต้องมุ่งทำงานพัฒนาสังคมของเขาอยู่แล้ว... สำหรับคณะของเรานี่ เราแบ่งเวลาทำงาน 60 ภาวนา 40...

นอกจากนี้นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ยังได้แสดงการเห็นด้วยกับการที่ผู้นำพระศาสนจักรคาทอลิก ในบางประเทศ ยื่นมือเข้าไปแตะต้องฝ่ายบ้านเมืองที่มีการกระทำที่ไม่ชอบธรรม เช่น ในกรณีของพระอัครสังฆราชโรเมโรแห่งประเทศ เอล ซัลวาดอร์ ที่ออกโรงประณามรัฐบาลประเทศนั้นที่กดขี่ปราบปรามประชาชนอย่างรุนแรง โดยนักศึกษาผู้หนึ่งเห็นว่า การกระทำเช่นนั้น เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับคำสอนของพระเยซูเจ้า และคิดว่าถ้าหากว่าเป็นตน ตนก็จะทำเช่นนั้นด้วยเหมือนกัน ในขณะที่นักศึกษาอีกผู้หนึ่งก็เห็นว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องในบางแง่มุม ถึงแม้ว่าผู้ก่อตั้งคณะของตนจะไม่ให้นักบวชในคณะดังกล่าวเข้าไปยุ่งกับการเมือง

"การที่พระศาสนจักรเข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่อยุติธรรม ผมว่าเป็นสิ่งที่น่าทำ..."

"... คำสอนของพระเยซูเจ้าต้านกระแสคน ทานกระแสของมนุษย์... ถึงจะประสบความยากลำบาก และถึงแม้จะต้องพลีชีพก็ตาม เราก็ต้องทำเพื่อยืนยันความเชื่อของเรา...ถ้าเป็นผม คิดว่าผมทำอย่างนั้น

"... ในแง่หนึ่งผมคิดว่าถูกต้องนะ พ่อ (ชื่อผู้ก่อตั้งคณะ) สอนไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเลย แต่ในความคิดของผมคิดว่าน่าจะทำได้"

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาทั้งสองกล่าวด้วยว่า ในการเรียกร้องความเป็นธรรมในสังคมนั้น จะต้องกระทำการเช่นว่านั้นลงไปด้วยความสุขุมรอบคอบ รู้จักรอเวลาที่เหมาะสม รู้จักประนีประนอมและไม่กระทำสิ่งที่ผิดต่อจิตตารมณ์แห่งความรัก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือไม่ใช้วิธีการรุนแรง และนักศึกษาผู้หนึ่งกล่าวเสริมว่า การที่พระสงฆ์คาทอลิกบางองค์ใน

ประเทศเอล ซัลวาดอร์ จับปืนขึ้นต่อสู้กับทหารฝ่ายรัฐบาลนั้นนับว่าเป็นการกระทำที่เลวร้ายกว่าการกระทำของทหารที่ใช้อาวุธปืนเข่นฆ่าทำร้ายประชาชนเสียอีก เพราะคนพวกนั้น กระทำการดังกล่าวตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา หรือกระทำการไปตามหน้าที่ ในขณะที่การกระทำดังกล่าวของพระสงฆ์นั้น นอกจากจะเป็นการกระทำที่นอกเหนือไปจากอำนาจหน้าที่ของตนแล้วยังเป็นการกระทำที่ผิดหลักธรรมของศาสนาอย่างร้ายแรงอีกด้วย นอกจากนี้ นักศึกษาผู้นี้ยังกล่าวด้วยว่า พระสงฆ์ หรือนักบวชควรจะวางตนเป็นกลางในแง่ของการเมืองไม่มีความคิดที่สุดขั้วไปทางหนึ่งทางใด และควรที่จะดำเนินชีวิตไปตามครรลองชีวิตนักบวชของตนโดยไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองโดยไม่จำเป็น

"... พระสงฆ์พวกนั้นเลวกว่าฝ่ายทหารด้วย..."

"... ขวาจัดก็ไม่เห็นด้วย...ควรจะวางตนเป็นกลางทางการเมือง...เราจะทำอะไรไม่ได้ก็ดำเนินชีวิตไปเฉย ๆ ไม่เข้ากับเขาและไม่ต่อต้าน ทำในสิ่งที่พอจะทำได้ถ้าทำแล้วไม่เกิดผลก็ไม่ควรไปทำ"

นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า การทำงานพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ยังมีปัญหาอุปสรรคอยู่มาก เป็นต้น ปัญหาเรื่องการที่ผู้ใหญ่ในพระศาสนาจักรค่อนข้างจะมีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยม และปัญหาที่เกิดจากความระแวงแคลงใจของศาสนิกชนในศาสนาอื่นที่คิดว่า พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยใช้การพัฒนาสังคมเป็นเครื่องมือล่อใจประชาชนให้หันมานับถือคริสตศาสนา

"... ท่าน (ชื่อพระสังฆราชประมุขสังฆมณฑลแห่งหนึ่ง) เป็น model ที่ดีสำหรับพระสงฆ์ในการทำงานพัฒนาสังคม...ท่านเป็นผู้ใหญ่จึงไม่มีปัญหา ถ้าเป็นพระสงฆ์ธรรมดาจะมีปัญหา เพราะผู้ใหญ่ในพระศาสนจักรค่อนข้างจะ conservative..."

... เขาคิดว่าเรายังต้องการให้เขากลับใจ... ใช้แผนเดิมไม่ได้ผลแล้วจึงหันมาใช้ยุทธศาสตร์ใหม่... ไปไหนก็มีคนบอกว่า คริสตังค์ไม่ดี... มุ่งให้กลับใจได้แต่ตัวเขามานับถือศาสนาเราเพราะมุ่งประโยชน์... ไปทำงานกับเด็ก slum แรก ๆ เขารับไม่ได้คิดว่าจะไปหลอกเด็กเขา...

"... คนพวกนี้เขาได้รับการปลูกฝังมานาน เราทำอะไรเพื่อส่วนรวม เขาไม่เข้าใจระแวงเรา...คนส่วนนี้มีไม่เยอะ คนส่วนใหญ่เขายอมรับ ยิ่งพื้นฐานเราเป็นคนไทยด้วยกัน ยิ่งเข้าใจกันง่าย เป็นมิตรกันง่าย..."

... ในเรื่องที่มีผู้เข้าใจว่าคริสตชน ใช้การพัฒนาเป็นเครื่องมือล่อใจให้ศาสนิกชนในศาสนาอื่นหันมานับถือศาสนาของตนนั้น นักศึกษาผู้หนึ่งกล่าวว่าพระสังฆราชคาทอลิกองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นนักบวชในคณะของตนจะให้การช่วยเหลือศาสนิกชนของศาสนาอื่นโดยไม่ต้องพูดถึงเรื่องศาสนา โดยพระสังฆราชองค์นี้ได้มาเยี่ยมสามเณรที่สามเณราลัยของคณะนักบวชแห่งนั้นบ่อย ๆ และทุกครั้งท่านจะให้โอวาทก่อนนอนแก่สามเณร ในการนี้ท่านได้เล่าถึงประสบการณ์การทำงานของท่านที่บางครั้งมีศาสนิกชนของศาสนาอื่น ไปขอความช่วยเหลือจากท่าน และแสดงเจตน์จำนงที่จะกลับใจเป็นคริสตชน แต่ท่านก็ให้ความช่วยเหลือโดยบอกกับเขาว่ายังไม่ต้องมาพูดเรื่องการกลับใจมานับถือศาสนาคริสต์ ท่านกล่าวว่า ถ้าเขาแกล้งสนใจที่จะกลับใจแล้วละก็สู้ ให้เขาเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีจะดีเสียกว่า

... ท่าน (ชื่อพระสังฆราชประมุขสังฆมณฑลแห่งหนึ่ง) ช่วยคนโดยไม่ต้องการให้แกล้งมาสนใจศาสนาคริสต์ ท่านบอกว่าถ้าเขาไม่สนใจจริง ๆ แล้วสู้ให้เขาเป็นพุทธที่ดีดีกว่า... ท่านมาที่นี่บ่อย ก่อนนอนท่านจะมา good night...ท่านจะมาคุยและให้โอวาทพวกเรา... ท่านเล่าให้พวกเราฟังว่า มีคนมาสมัครเป็นคริสตังค์ ท่านบอกให้เขารอกดูพฤติกรรมของเขาก่อน... ท่านเน้นการทำคนของเราให้มีคุณภาพ... ผมว่าทุกคนไม่มีนโยบายแย่งศาสนิกชน..."

สำหรับเรื่องความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนานั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กล่าวว่าไม่ได้ศึกษาถึงเรื่องนี้โดยตรง แต่ได้ศึกษาโดยทางอ้อมจากการเรียนบางวิชาในวิทยาลัยแสงธรรม

"... ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนา ไม่ได้ศึกษาโดยตรง เรียนโดยทางอ้อมมากกว่า"

"... ถ้าเรียนแค่ปรัชญาปี 4 รู้สึกว่ายังรู้น้อย แต่ระดับเทวะดีขึ้น มีเรียนเกี่ยวกับเรื่องนี้มากขึ้น..."

นักศึกษาชั้นปีที่ 4 กล่าวว่า เท่าที่เรียนมานั้น การเรียนการสอนเน้นหนักไปทางภาคทฤษฎี แต่ยังขาดในด้านภาคปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม นักศึกษาผู้หนึ่งก็เล่าว่า ในชั้นปีที่ 5-6 มีหลักสูตรการออกฝึกงานระยะสั้นทั้งในกรุงเทพฯ และชนบท ซึ่งเท่าที่ได้ยินได้ฟังมาปรากฏว่านักศึกษาที่ออกไปฝึกงานดังกล่าวทุกคนมีความประทับใจ และมีอุดมการณ์ที่จะออกไปทำงานรับใช้สังคมมากขึ้น ดังนั้น ถ้าทางวิทยาลัยสามารถจัดหลักสูตรฝึกงานดังกล่าวต่อไปได้ ก็สมควรจะจัดต่อไป

" ... เรียนแต่ตัวหนังสือ แต่ยังไม่ได้ลงมือปฏิบัติ... "

" ... ปี 5 - 6 มี course ระยะสั้น ไปทั้งกรุงเทพ ฯ และชนบท โดยเฉพาะทางภาคอีสาน..."

" ... ที่ได้ยินได้ฟัง ทุกคนประทับใจ มีอุดมการณ์ที่จะรับใช้สังคมมากกว่าแต่ก่อน..."

" ... โปรแกรมฝึกงานเพิ่งทดลองมา 2 ปี ต้องดูความเป็นไปได้ว่าจะจัดได้มากน้อยแค่ไหน แต่ก็เป็นสิ่งดีที่จะจัด..."

" ... น่าทำก็น่าทำ ทำได้ไหมก็แล้วแต่วิทยาลัย..."

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กล่าวว่า ในชั้นปีที่ 4 นี้มีการเรียนการสอนวิชาศาสนสัมพันธ์ซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องดังกล่าวโดยตรง อย่างไรก็ตาม นักศึกษาคนหนึ่งไม่ได้ลงทะเบียนเรียนวิชาดังกล่าวเนื่องจากคณะนักบวชที่นักศึกษาผู้นั้นสังกัดกำหนดให้สามเณรของตนลงทะเบียนเรียนเฉพาะวิชาที่ทางคณะเห็นว่าจะมีประโยชน์ในการทำงานในอนาคตโดยตรงเท่านั้น

" ปี 4 มี course ที่สอนเรื่องศาสนสัมพันธ์..."
เท่าที่ไปเรียนนะ สิ่งที่เขาสอนไม่มีเรื่องศาสนสัมพันธ์ ความจริงในชั้นปีที่ 4 นี่ก็มี course สอนในเรื่องนี้ แต่เราไม่ได้ลงวิชานี้ เรียนแต่วิชาปรัชญา พวกเราเรียน 3 ที่ ที่แสงธรรม มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และที่บ้านเณร ที่บ้านเณรเรียนเยอะ เรียนทั้งหมด 8 วิชา ภาษาอิตาเลียน ลาติน อังกฤษ..

นักศึกษาทั้งสองเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรที่สอนให้เคารพในคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่น แต่ในเรื่องการไปร่วมพิธีในศาสนาอื่นนั้น นักศึกษาทั้งสองมีความเห็นแตกต่างกันเล็กน้อย โดยนักศึกษาคนหนึ่งเห็นว่า การไปร่วมงานพิธีในศาสนาอื่นเป็นสิ่งที่สามารถทำได้ แม้แต่การกราบพระพุทธรูปถ้ากราบในฐานะที่กราบคนดีก็ทำได้ แต่นักศึกษาอีกคนหนึ่งที่ไม่ได้ลงทะเบียนเรียนวิชาศาสนสัมพันธ์กล่าวว่า คริสตชนสามารถไปร่วมงานพิธีในศาสนาอื่นได้ แต่ไหว้พระไม่ได้ เมื่อผู้วิจัยถามต่อไปว่าถ้าคริสตชนจะกราบพระพุทธรูปในฐานะที่เป็นคนดีคนหนึ่งจะสามารถทำได้ไหม นักศึกษาผู้นี้ก็ตอบว่า การกราบพระพุทธรูปในลักษณะดังกล่าว เป็นสิ่งที่คริสตชนสามารถจะกระทำได้ แต่ในฐานะที่ตนเป็นนักบวชก็ไม่สามารถที่จะทำเช่นนั้นได้ เพราะจะเป็นตัวอย่างไม่ดีแก่คนอื่น อย่างไรก็ตาม ในเรื่องการใส่บาตรด้วยความรักต่อเพื่อนมนุษย์นั้น นักศึกษาผู้นี้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ในกรณีที่พระภิกษุเดินทางผ่านเข้าไปในละแวกที่ไม่มีพุทธศาสนิกชนอยู่เลย

" ...ไหว้พระ ไหว้ไม่ได้ ไปร่วมงานได้ นั่งเฉย ๆ ไม่ต้องพนมมือ ..."

"กราบพระพุทธรูปในฐานะที่เป็นคนดีกราบได้ คือทางเราก็ถือว่าท่านเป็นนักบุญองค์หนึ่ง แต่พวกเราที่เป็นนักบวชทำไม่ได้ เพราะจะเป็นที่สะดุด..."

"... ใส่บาตรได้ เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์...ให้ข้าวคนอื่น ไม่ผิด..."

นักศึกษาชั้นปีที่ 4 เห็นว่า ศาสนาทุกศาสนาสอนให้คนเป็นคนดีได้ และมนุษย์ทุกคนเป็นลูกของพระผู้เป็นเจ้า ถ้าเขาทำความดีตามคำสอนของศาสนาของเขา เขาก็สามารถเอาวิญญาณรอดไปสวรรค์ได้ นอกจากนี้ นักศึกษาคนหนึ่งยังกล่าวในทำนองเดียวกันกับนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ว่า ในปัจจุบันนี้ ความสัมพันธ์ในระหว่างศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ดีขึ้นมา เมื่อเทียบกับเมื่อครั้งที่เขายังเป็นเด็กนักเรียน ซึ่งมีนักเรียนต่างโรงเรียนที่นับถือศาสนาอื่นมาล้อเลียนในเรื่องศาสนา แต่ในปัจจุบันนี้ นักเรียนที่นับถือศาสนาต่างกันเรียนร่วมกันได้อย่างไม่มีปัญหา นอกจากนั้น เขายังกล่าวด้วยว่า อาจารย์ในวิทยาลัยแสงธรรมบางท่านก็ยอมรับว่าพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศเมื่อครั้งอดีต เคยกระทำสิ่งที่ผิดพลาดในเรื่องศาสนสัมพันธ์ด้วยการไปดูถูกเหยียดหยามศาสนาอื่น

"... ตอนเด็ก ๆ ผมเคยมีประสบการณ์ มีปัญหานักเรียนต่างโรงเรียนที่นับถือศาสนาอื่นมาล้อกัน...เดี๋ยวนี้ทุกศาสนาเรียนร่วมกันได้ ไม่มีปัญหา..."

" ... ในแสงธรรมเองก็มีการยอมรับว่า พระศาสนจักรเคยทำสิ่งที่ผิดพลาดในอดีต...พ่อ (ชื่อพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ท่านหนึ่ง) พูดว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ควรทำ..."

นักศึกษาทั้งสองเห็นว่า ถึงแม้ในศาสนาอื่นจะมีคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์และสามารถทำให้ศาสนิกชนของตนเป็นคนดีได้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่การแพร่ธรรมก็เป็นสิ่งที่คริสตชนทั้งหลายจะต้องทำต่อไป แต่นักศึกษาทั้งสองมีความรู้สึกเกี่ยวกับคำว่า การแพร่ธรรมต่างกันบ้างเล็กน้อย โดยที่นักศึกษาคนหนึ่งเห็นว่าการแพร่ธรรม คือ การนำคุณค่าแห่งพระวรสารไปป่าวประกาศ โดยเน้นการกระทำตนเป็นพยานยืนยันความรักของงพระคริสต์เป็นตัวอย่างที่ดีต่อศาสนิกชนอื่น ๆ และไม่มุ่งเน้นการเพิ่มจำนวนคริสตชน แต่พยายามทำให้คริสตชนเป็นคนที่มีคุณภาพ ในขณะที่ นักศึกษาอีกคนหนึ่งที่ไม่ได้ลงทะเบียนเรียนวิชาศาสนสัมพันธ์ค่อนข้างจะโน้มเอียงไปทางการแพร่ธรรมตามมโนทัศน์แบบเก่าที่มุ่งเน้นการกลับใจเป็นคริสตชนแต่ก็ไม่เห็นด้วยกับการบีบบังคับให้มีการกลับใจ

" ... เราไม่เอาศาสนาไปบังคับยัดเยียดให้ใครนับถือ ที่สำคัญเราต้องทำของเราให้ดี คนอื่นเห็นแล้วก็จะเกิดความแปลกใจ ว่าทำไมเขาดีอย่างนี้นะ...จำนวนไม่สำคัญ..."

"... ถ้าเราทำดี คนอื่นเขาจะแปลกใจ และรับเอาคุณค่าแห่งพระวรสารของเราไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันของเขาโดยไม่จำเป็นต้องกลับใจมาเป็นคริสตชน...ถ้าเราไม่แพร่ธรรมแล้วจะทำอะไร ยังมีคนคิดแบบเดิม ๆ อยู่..."

"... คุณพ่อฝรั่งไปร่วมประชุมกับพวกพุทธ พระภิกษุชั้นผู้ใหญ่พูดในที่ประชุมว่าขอให้พวกมิสชันนารีงดแพร่ธรรมได้ไหม คุณพ่อตอบเขาไปว่า "ไม่ได้ ถ้าไม่แพร่ธรรมผมกลับบ้านดีกว่า "..."

" ... ถ้าเขาเกิดความสนใจก็ยินดี แต่เราไม่บีบบังคับ จะกลับใจไม่กลับใจเป็นเรื่องของเขา..."

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาคนหลังนี้ก็กล่าวด้วยว่า มีพระสงฆ์ธรรมทูตชาวต่างประเทศในคณะนักบวชของตนท่านหนึ่ง ที่มุ่งทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ด้วยความรักเยี่ยงคริสตชน

อย่างแท้จริง โดยไม่มุ่งให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกลับใจมานับถือคริสตศาสนา ในขณะเดียวกันท่านก็พยายามอย่างเต็มที่ที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนาต่าง ๆ และท่านก็มีความรักความสนิทสนมฉันเพื่อนสนิทกับพระภิกษุเป็นจำนวนมาก แต่อยู่มาวันหนึ่งลูกศิษย์ของท่านได้ไปบอกพระภิกษุเหล่านั้นว่า ท่านต้องการให้พระภิกษุเหล่านั้นกลับใจมานับถือคริสตศาสนา ทำให้พระภิกษุเหล่านั้น เกิดความระแวงแคลงใจในตัวท่าน ท่านรู้สึกเสียใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของลูกศิษย์ของท่านมาจนถึงขนาดล้มเจ็บลง

"... พ่อ (ชื่อพระสงฆ์ธรรมทูตชาวต่างประเทศองค์หนึ่ง) เสียใจมากที่ลูกศิษย์ไปบอกพระว่า พ่ออยากให้พระกลับใจ..."

ส่วนนักศึกษาอีกคนหนึ่งก็กล่าวถึงเรื่องในทำนองเดียวกันนี้ว่า ในการพัฒนาสังคมนั้น ถ้าหากว่าบุคลากรของพระศาสนจักรกระทำไปด้วยใจบริสุทธิ์ ก็จะก่อให้เกิดศาสนสัมพันธ์หรือความเข้าใจอันดี ในระหว่างศาสนาได้ แต่ถ้าการกระทำดังกล่าว เป็นการกระทำที่มุ่งใช้การพัฒนาสังคมเป็นเครื่องมือ ในการทำให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่น กลับใจมานับถือคริสศาสนา

ศาสนิกชนของศาสนาอื่นก็มองเจตนาเช่นว่านั้นออก และอาจจะเกิดความรู้สึกต่อต้านขึ้นได้

> การพัฒนาสังคมช่วยนำไปสู่เรื่องศาสนสัมพันธ์ได้ และในขณะเดียวกันศาสนสัมพันธ์ก็สามารถนำไปสู่การร่วมมือ ร่วมใจกัน ในการพัฒนาสังคมได้ แต่ต้องทำไปด้วยใจบริสุทธิ์ ไม่มีอะไรแอบแฝง... มีเณรบางคน ออกไปพัฒนาหมู่บ้านในชนบท ไปอยู่กับผู้ใหญ่บ้านที่ anti คริสตชน... แต่ในที่สุดก็เข้าใจกันดี ถ้าเรามุ่งจะ convert เขาโดยใช้การพัฒนาเป็นเครื่องมือ เขามองออก...

ในเรื่องการส่งเสริมให้ศาสนิกชนที่นับถือศาสนาอื่นกระทำคุณงามความดีตามแนวทางของตนนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ทั้งสองคนเห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าว โดยยกตัวอย่างการที่โรงเรียนคาทอลิก บางแห่งสนับสนุนให้ อาจารย์ และนักเรียนในโรงเรียนนั้น ๆ บวชเป็นพระภิกษุและสามเณรเนื่องในโอกาสสำคัญต่าง ๆ เช่น ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา และโรงเรียนคาทอลิกบางแห่งจัดห้องศาสนาต่าง ๆ ไว้สำหรับนักเรียนของตนที่นับถือศาสนา

ต่างกันได้เข้าไปนมัสการพระหรือสิ่งศักดิสิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือ ตลอดจนเข้าไปศึกษาหาความรู้ในเรื่องศาสนา รวมทั้งการที่โรงเรียนคาทอลิกบางแห่งจัดขบวนรถแห่เทียนพรรษาในโอกาสวันเข้าพรรษาด้วยว่า เป็นการกระทำที่น่าสนับสนุน

"การที่โรงเรียนคาทอลิกจัดห้องพระให้นักเรียนพุทธ มุสลิม และส่งเสริมให้ครูและนักเรียนที่เป็นคนพุทธบวชนั้นเป็นสิ่งที่ดี น่าทำ"

การที่พระสงฆ์ไปดูและอำนวยความสะดวกในการจัดตบแต่งรถร่วมขบวนแห่เทียนพรรษาของโรงเรียน และให้นักเรียนพุทธไปเวียนเทียนกันได้ เป็นการกระทำที่ถูกต้อง...เราต้องดูแล เราต้องใกล้ชิดในสิ่งที่เขาทำ ต้องให้ความสนใจ... ถ้าเป็นผมผมก็จะทำอย่างนั้น...

"... การส่งเสริมประเพณี...ไม่ขัดความเชื่อ ส่งเสริมได้..."

"โรงเรียน (ชื่อคณะนักบวช) สนับสนุนให้เด็กพุทธบวช และเชิญพระมาเทศน์... มีบางแห่งจัดห้องศาสนาพุทธ มุสลิม และคริสต์ 3 ห้อง มีบราเด้อร์ไปร่วมกิจกรรมทางศาสนากับนักเรียนเหล่านั้นห้องละคน..."

ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์ อีกประเด็นหนึ่งก็คือ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 มีความเห็นเช่นเดียวกับนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ศาสนสัมพันธ์มิได้หมายถึงการหลอมรวมเอาคุณค่า หรือสิ่งที่ดีงามในศาสนาต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน แต่เป็นการที่ศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ มาร่วมมือกัน ส่งเสริมคุณความดีของกันและกัน และช่วยกันจรรโลงสร้างสรรค์สันติภาพอันแท้จริง และถาวรขึ้นในโลก โดยที่แต่ละฝ่ายก็ยังคงดำรงเอกลักษณ์ของตัวเองหรือเป็นตัวของตัวเองต่อไป

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ยังได้กล่าวถึง ประโยชน์ของการเรียนปรัชญาศาสนาต่าง ๆ ว่าทำให้มีความรู้ความเข้าใจในศาสนาอื่น ๆ ดีขึ้น และทำให้มีความเคารพในศาสนิกชนของศาสนาอื่นในฐานะผู้ที่กระทำความดีเช่นเดียวกัน ตลอดจนทำให้เกิดความพร้อมที่จะทำงานด้านศาสนสัมพันธ์มากขึ้น รวมทั้งพร้อมที่จะทำงานพัฒนาสังคม โดยไม่มีความรู้สึกเลือกที่รักมักที่ชังในเรื่องศาสนา

... ได้เรียนเกี่ยวกับศาสนาอื่น ๆ ... มีการเรียนทำนองศาสนาเปรียบเทียบ ปรัชญาอิสลาม ปรัชญาพุทธ ปรัชญาอินเดีย ปรัชญาจีน...รู้ศาสนปรัชญาอยู่ในขั้นดี... วิชาปรัชญาศาสนาต่าง ๆ ทำให้รู้ศาสนาอื่น ๆ มากขึ้น ทำให้มีท่าทีที่ดี เข้าใจศาสนาอื่นมากขึ้น

"... เราเคารพศาสนิกชนของศาสนาอื่นในฐานะที่เป็นคนดี..." ผมพร้อมที่จะไปช่วยพัฒนาสังคมโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ไม่ว่าเขาจะนับถือศาสนาไหนก็ตาม... ในส่วนตัวผมนั้น ผมชอบงานโรงเรียน งานโรงเรียนเป็นงานที่ให้ทุกคนพัฒนามนุษย์ทุกคน ใครเข้าโรงเรียนเราก็ได้ ทุกศาสนาเข้ามาโรงเรียนของเราได้ ... โรงเรียนของคณะทางภาคใต้... ให้นักเรียนเรียนทุกศาสนา มิใช่เรียนเฉพาะศาสนาคริสต์...ไม่มีปัญหาศาสนา เขาให้ความเคารพเราอย่างมากเลยทีเดียว..."

ส่วนในประเด็นที่เกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ทั้งสองกล่าวว่า ไม่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง ในวิทยาลัยแสงธรรม แต่ได้เรียนรู้ในเรื่องดังกล่าวจากหลาย ๆ แหล่งด้วยกัน เป็นต้นว่าจากผู้ให้การอบรมในสามเณราลัย และจากหนังสือ ตลอดจนสื่อมวลชนคาทอลิกต่าง ๆ

"ที่แสงธรรมไม่มีการสอนเรื่องนี้โดยตรง แต่ก็รับรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้มาบ้าง... จากหนังสือและสื่อมวลชนคาทอลิกต่าง ๆ"

"... บางทีเราได้รับการอบรมในบ้านเณรว่า สมัยนี้อย่าให้พระสงฆ์หรือนักบวชลืมตัวว่าเราสำคัญมาก เพราะว่าสัตบุรุษที่มีความสามารถในการทำงานมากกว่าเราก็มีมากขึ้น... เราต้องทำตัวแบบตีนติดดิน..."

นักศึกษาทั้งสองเห็นด้วยกับการส่งเสริม ให้ฆราวาสมีบทบาท ในการทำงานของพระศาสนจักรมากขึ้น โดยนักศึกษาผู้หนึ่งเห็นว่าฆราวาสสามารถรวมกลุ่มกันทำงานได้อย่างมีพลังมากกว่าพระสงฆ์ อีกทั้งยังมีโลกทัศน์ที่กว้างกว่า และความคิดไม่เป็นเผด็จการ ส่วนนักศึกษาอีกผู้หนึ่งเห็นว่า ในหลาย ๆ ที่พระสงฆ์ยังมีการรวบอำนาจ มีความคิดที่ครอบงำผู้อื่น

ถ้าไม่มอบหมายอำนาจหน้าที่ให้ฆราวาสมากขึ้น งานที่ทำออกมาก็จะไม่เกิดผลดีเท่าที่ควร และการส่งเสริมบทบาทฆราวาสก็จะไม่ก้าวหน้าต่อไป

"ผมเห็นด้วยกับการเน้นบทบาทฆราวาส ฆราวาสสามารถรวมกลุ่มกันทำงานได้อย่างมีพลังมากกว่าพระสงฆ์ ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าฆราวาสมาก...ฆราวาสมีโลกทัศน์ที่กว้างกว่า มีความคิดที่กว้าง ไม่เป็นเผด็จการ..."

"... น่าส่งเสริมบทบาทฆราวาส ผู้ตั้งคณะของเราเห็นความสำคัญของฆราวาสมาตั้งแต่สมัยโน้นเลย..."

... พระสงฆ์ยังมีการรวบอำนาจ ต้องการ dominate คนอื่น ๆ ในสภาวัดพระสงฆ์มีอำนาจมากเกินไป แต่บางที่ฆราวาสก็ได้รับการมอบหมายอำนาจหน้าที่มากขึ้น... ถ้าเราไม่ให้ความสำคัญแก่เขาเขาก็ทำไม่เต็มที่ ทำสักแต่ว่าทำ ผลงานก็เลยออกมาไม่ดีเท่าไหร่...

นักศึกษาทั้งสองกล่าวด้วยว่า พร้อมที่จะสนับสนุนฆราวาสให้มีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้น แต่การส่งเสริมบทบาทฆราวาสดังกล่าวก็ยังมีปัญหาอุปสรรคบางประการ เป็นต้นว่า การที่พระสงฆ์คิดว่าตนเองสูงส่งกว่าสัตบุรุษมาก และสัตบุรุษเอง ก็ตีกรอบให้พระสงฆ์อยู่ในฐานะที่เลิศเลอเหนือตน อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันก็ได้มีนิมิตหมายที่ดีเกี่ยวกับเรื่องนี้ กล่าวคือ ได้มีนักบวชบางกลุ่ม เชิญฆราวาสไปพูดว่า ต้องการพระสงฆ์แบบไหน ทำให้นักบวชรู้ความต้องการของฆราวาส และยังก่อให้เกิดผลทางอ้อม นั่นก็คือทำให้นักบวชคณะต่าง ๆ รวมตัวกันได้หรือมีความร่วมมือร่วมใจกันมากขึ้น

"... ในแง่นี้มันก็มีอยู่บ้าง 50 : 50 ความคิดเก่า ๆ มันเข้ามาเอง แต่ที่สำคัญสัตบุรุษก็ตีกรอบให้ คิดว่าพระสงฆ์เลิศเลอ...พระสงฆ์ทำอะไรบางอย่างตามประสามนุษย์ปุถุชน สัตบุรุษก็รู้สึกเป็นที่สะดุดมาก...เป็นธรรมเนียมของคนไทยที่ยกย่องพระสงฆ์..."

"... พวกนักบวชมีการรวมตัวกัน แล้วเชิญฆราวาสมาพูดว่า เขาต้องการนักบวชหรือพระสงฆ์แบบไหน มีฆราวาสมาจากหลายสาขาอาชีพ...ทำให้เรารู้ความต้องการของฆราวาสและทำให้นักบวชแต่ละบ้านรวมตัวกันได้..."

ในเรื่องการที่ฆราวาส จะเข้าไปช่วยพระสงฆ์ในสิ่งที่ฆราวาสไม่เคยทำมาก่อน เช่น การแจกศีลมหาสนิท ในกรณีที่ขาดแคลนพระสงฆ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 มีความเห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าว ส่วนการที่จะให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทมากขึ้น ในการทำงานพัฒนาสังคมของหน่วยงานพัฒนาของพระศาสนจักร เช่น ศูนย์สังคมพัฒนานั้น นักศึกษาทั้งสองก็แสดงการสนับสนุนอย่างเต็มที่ นักศึกษาคนหนึ่งกล่าวด้วยว่า การที่พระศาสนจักรไม่ได้กระทำอะไรบางอย่างที่ในยุคสมัยของเราเห็นว่าดีนั้น เช่น การสอนเน้นในเรื่องศาสนสัมพันธ์ การพัฒนาสังคมและการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น มิได้หมายความว่าพระศาสนจักรเมื่อครั้งอดีตผิดพลาดแต่พระศาสนจักรจะต้องคอยอ่านสัญญาณแห่งกาลเวลา และปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยนั้น ๆ นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ทั้งสองคนยังมีความเห็นตรงกันว่า ถึงเวลาแล้วที่พระศาสนจักร โดยเฉพาะพระสงฆ์ หรือนักบวชต่าง ๆ จะต้องลงมือทำอย่างจริงจังในการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรให้เกิดเป็นรูปธรรมขึ้นมา

"... เราไม่ได้มองว่าพระศาสนจักรผิด...พระศาสนจักรต้องอ่านสัญญาณแห่งกาลเวลา และปรับให้เหมาะสมกับยุคสมัย..."

"ถ้าจะแก้ไข มันน่าจะเป็นฝ่ายเราที่เริ่ม เริ่มปฏิบัติ ลุยงานเลย ส่งเสริมด้วยการลงมือทำ แล้วเจตคติจะค่อย ๆ เปลี่ยนได้ และไม่ใช่เปลี่ยนปุ๊บปั๊บด้วย ต้องค่อยเป็นค่อยไป..."

สำหรับประเด็นที่ว่านักศึกษาเห็นด้วยกับกระบวนทรรศน์ หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสนั้นหรือไม่มากน้อยเพียงใดนั้น ปรากฏว่านักศึกษาชั้นปีที่ 4 ทั้งสองคนมีความเห็นด้วยกับกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง และปัจจัยชี้นำให้พวกเขามีความเห็นด้วยดังกล่าวก็คือ อาจารย์ อธิการ หรือผู้ใหญ่ในสามเณราลัย การอบรมปลูกฝังในวัยเด็ก หนังสือตลอดจนสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ในการเห็นด้วยดังกล่าวนี้ นักศึกษามีความเป็นตัวของตัวเองอย่างเต็มที่ ไม่ได้ถูกครอบงำทางความคิดจากอาจารย์ หรือแหล่งหนึ่งแหล่งใดให้ต้องเชื่อ หรือมีความเห็นคล้อยตาม อย่างชัดแจ้งแต่ประการใด อย่างไรก็ตาม นักศึกษาคนหนึ่งก็ยอมรับว่า กล่าวโดยรวม ๆ แล้ว การครอบงำทางความคิดในวิทยาลัยแสงธรรมยังพอมีอยู่บ้าง แต่ทั้ง 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษานั้น โดยทัศนะส่วนตัวของเขาก็เห็นด้วยอยู่แล้วอย่างเต็มที่

"โดยส่วนตัวผมนั้น คิดว่าเป็นอิสระ...ถึงคนอื่นจะเน้นการตามผู้ใหญ่ แต่ผมก็มีความเป็นตัวของตัวเองมากพอที่จะตัดสินใจอะไร หรือเชื่อไม่เชื่ออะไรได้ด้วยตัวเอง..."

"การครอบงำทางความคิดที่แสงธรรมเกือบหมดแล้ว เรียนกันด้วยความเคารพเกรงใจกันมากกว่า...นอกจากเราทำผิดจริง ๆ ก็จะมีการตักเตือนกันบ้าง..."

ส่วนข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรม เพื่อให้สามารถผลิตพระสงฆ์ได้ตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรนั้น นักศึกษาคนหนึ่งแสดงความเห็นว่า การจัดวิชาเรียนเพิ่ม ให้นักศึกษาเรียนวิชาที่จะทำ ให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจเรื่องราวความเป็นไปของสังคมมากขึ้นนั้น ถ้าทำได้ก็เป็นสิ่งที่ดี แต่ต้องดูระเบียบกฎเกณฑ์ของทบวงมหาวิทยาลัยด้วยว่า จะสามารถทำเช่นนั้นได้หรือไม่ และต้องดูเวลาให้เหมาะสมว่าจะเรียนในช่วงไหนหรือมีเวลาที่จะเรียนวิชาเพิ่มขึ้นหรือไม่ ซึ่งถ้าเรียนวิชาดังกล่าวเพิ่มได้ ก็ควรจะเชิญอาจารย์ภายนอกมาสอน ซึ่งมีวิธีการสอนที่ดี และมีใจที่เปิดกว้างมากกว่าอาจารย์ที่เป็นนักบวช

> ... แต่ต้องดูทบวงว่าเขากำหนดอย่างไร แต่ถ้าจัดอย่างนั้นได้ก็จะมีประโยชน์มากกว่า บางวิชาก็เรียนไปยังงั้น ๆ... น่าจะมีอะไรมากกว่านั้น... เหมือนอย่างนั้น ๆ เหมือนชีวิตเราไม่ก้าวหน้า... เรียนปรัชญา ทำให้มีเหตุผล มีความคิด แต่การไปใช้ ในชีวิตจริงยังไม่ค่อยรู้...
>
> ถ้าวิชามากขึ้น ต้องดูเวลาให้เหมาะสม... ได้อาจารย์ภายนอกมาสอนก็ดี นักบวชอาจจะมีวิธีสอนไม่ค่อยดี มีปัญหาในเรื่องการถ่ายทอด... ก็มีอาจารย์ที่เป็นนักบวชส่วนน้อย ที่จะทำให้ตื่นตัว ส่วนใหญ่แล้วสอนน่าเบื่อ อาจารย์ข้างนอกมีมุขมาคุย มีอะไรมา แบ่งปัน เรียนแล้วเราอยากรู้ มิใช่เรียนไปเรื่อย ๆ ไม่มีความหมายอะไร ไม่เข้ากับชีวิตคนมากนัก...
>
> ... อาจารย์ข้างนอก มองภาพพจน์เราในด้านดี... ไม่ค่อยตำหนิ... อาจารย์นักบวชเขานอกจาก จะสอนวิชาการต่าง ๆ ให้แก่เราแล้ว เขายังจะต้องมีหน้าที่ด้าน formation คอยอบรมกล่อมเกลา พวกเราให้เข้ารูปเข้ารอย ให้เป็นนักบวชที่ดีมีระเบียบวินัยอีกด้วย...

อาจารย์นักบวชสอนตามหน้าที่ที่จะต้องสอน เราได้จากการสังเกตมากกว่า เรามองภาพ model ว่าเขาเป็นอย่างไร...นักบวชส่วนใหญ่ก็ดี แต่ไม่ใช่นักบวชในอุดมคติผมอยากได้ อาจารย์ที่สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันมากขึ้นมีปฏิสัมพันธ์กับนักศึกษาในทางที่ดี...

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ทั้งสองคนยังได้เสนอแนะให้อาจารย์ หรือผู้ใหญ่ของวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนผู้ใหญ่ของสามเณราลัย เปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษาหรือสามเณรให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ด้วย

การแสดงความคิดเห็นมีน้อย เขาก็เปิดโอกาสให้เรา...แต่เราก็ไม่ค่อยแน่ใจ... ประเพณีไทย ผู้น้อยต้องเคารพผู้ใหญ่ ศิษย์เคารพครู...เราจะรู้สึกได้มองดูออกตามทฤษฎีเขาบอกว่า เสนอความคิดได้ แต่ในทางปฏิบัติก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ยิ่งอาจารย์ที่เป็นคนไทยยิ่งรับยาก... ดีไม่ดีมีปัญหาตามมาทีหลัง อาจจะมีผลต่อการเรียนของเรา...แต่ก็ไม่ใช่อาจารย์ทุกคนจะเป็นเช่นนี้...

"การไม่ตรงกับผู้ใหญ่ เป็นเรื่องใหญ่ของคณะ คณะของเราถือเรื่องความนบนอบต่อผู้ใหญ่มาก เราต้องสุภาพ เราเสนอได้ แต่สุดท้ายต้องขึ้นอยู่กับผู้ใหญ่ ... มีปัญหาก็เปิดพระวินัย"

อนึ่ง นักศึกษาคนหนึ่งซึ่งสังกัดคณะนักบวชแห่งหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นว่านักศึกษา หรือสามเณรของสามเณราลัยบางแห่งได้รับการยกย่องจากสัตบุรุษเสียจนเลยเถิดทำให้ลืมตัวจนบางครั้งกระทำตัวไม่เป็นนักบวชที่ดี

"พวกเณร (ชื่อสามเณราลัยแห่งหนึ่ง) ได้รับการยกย่องจากสัตบุรุษมาก จึงทำตัวเลิศลอยหรือเหลิง...สบายเกินไป จึงทำให้บางครั้งไม่เป็นเณรที่ดี..."

... พวกเราต่างจากพวกเขานะ พวกเขาอยู่อย่างสบาย ๆ ไม่เหมือนพวกเราที่เป็นนักบวช (หมายถึงสามเณรที่สังกัดคณะนักบวช.-ผู้วิจัย) เขาไม่มีข้อผูกพันอะไรอยู่ไปเรียน ไปเหมือนนักศึกษาธรรมดา เคยมีเยาวชนเอาจดหมายที่เณร (ชื่อสามเณราลัยแห่งหนึ่ง) เขียนไปหามาให้อ่าน ปรากฏว่ามีการเปิดใจ ถึงแม้จะ

ไม่ใช่จดหมายรักโดยตรง แต่เราที่เป็นเณรด้วยกันก็เข้าใจดี... พวกเยาวชนนี่ถ้าเราสนิทกับเขา เขามีอะไรก็มาเปิดเผยให้เราฟังทุกเรื่อง...

ผู้วิจัยคิดว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่ผู้วิจัยนำมาเสนอในงานวิจัยนี้คงจะบอกอะไรได้หลายอย่าง ซึ่งผู้วิจัยก็หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายคงจะได้นำไปพิจารณาเพื่อแก้ไขปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรม และ กระบวนการฝึกอบรมสามเณรในสามเณราลัยต่าง ๆ เพื่อที่พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยจะได้มีพระสงฆ์ที่มีคุณลักษณะตามที่พระศาสนจักร ตลอดจนสังคมไทยคาดหวังต้องการต่อไป

2.5 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 5

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมชั้นปีที่ 5 จำนวน 2 คน นักศึกษาทั้งสองใช้เวลาในการเข้าสามเณราลัยแตกต่างกันเล็กน้อย โดยนักศึกษาคนหนึ่งเข้าสามเณราลัยของคณะนักบวชแห่งหนึ่ง เมื่อศึกษาจบชั้น ม.3 แล้ว และเรียนต่อชั้น ม.4-6 ในระหว่างที่อยู่ในสามเณราลัยแห่งนั้น เมื่อจบ ม.6 แล้วก็อยู่ที่สามเณราลัยแห่งนั้นอีก 1 ปี แล้วจึงไปรับการฝึกอบรมเป็นนวกะ (Novice) ที่นวกสถานของคณะในอีกจังหวัดหนึ่งเป็นเวลา 1 ปี แล้วจึงมาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรม ส่วนนักศึกษาอีกคนหนึ่งจะเข้าสามเณราลัยแห่งหนึ่งเมื่อเรียนจบชั้น ป.6 แล้ว แต่สามเณราลัยแห่งนั้นไม่อาจจะรับนักศึกษาคนนี้เข้าอยู่ประจำในสามเณราลัยได้ เนื่องจากในปีนั้น มีผู้สมัครเข้าเป็นสามเณรมากจึงต้องเป็นสามเณรแบบไปเช้าเย็นกลับอยู่ 1 ปี นับเป็นสามเณรไปกลับรุ่นแรกของสามเณราลัยแห่งนั้น ซึ่งเจ้าตัวบอกว่าไม่ชอบ อยากอยู่ประจำในสามเณราลัยมากกว่า เมื่อเรียนจบชั้น ม.1 แล้วก็ได้เข้าไปอยู่ประจำในสามเณราลัยแห่งนั้นอยู่เพียง 1 ปี ต่อจากนั้น ก็ย้ายไปเข้าสามเณราลัยของคณะนักบวชแห่งหนึ่ง เมื่อเรียนจบชั้น ม.6 แล้ว ก็มาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรม เรียนจบชั้นปีที่ 1 ของวิทยาลัยดังกล่าว แล้วก็ไปฝึกอบรมเป็นนวกะที่นวกสถานของคณะ 1 ปี แล้ว จึงมาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรมจนถึงชั้นปีที่ 5 ในปัจจุบันส่วนฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวของนักศึกษาทั้งสองอยู่ในระดับปานกลาง

สำหรับประสบการณ์ในการทำงานใน 3 ด้านที่ผู้วิจัยศึกษา คือ การพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาทั้งสอง ก็มีประสบการณ์ที่

คล้าย ๆ กัน กล่าวคือ นักศึกษาทั้งสองไม่เคยมีประสบการณ์การทำงานด้านศาสนสัมพันธ์และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสโดยตรง แต่ก็มีประสบการณ์การไปดูงาน หรือฝึกงานเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในระยะสั้น ๆ อยู่บ้าง โดยที่นักศึกษาทั้งสองเคยไปดูงานและฝึกงานกับครูที่สอนเด็กเร่ร่อนตามข้างถนนเป็นเวลาเกือบหนึ่งสัปดาห์ และไปดูงานที่ Mercy Centre ซึ่งเป็นศูนย์สำหรับให้ความช่วยเหลือคนไข้โรคเอดส์ที่ดำเนินการโดยนักบวชคาทอลิก โดยทั้งสองที่ที่นักศึกษาทั้งสองไปดูงาน หรือฝึกงานตามโปรแกรมการฝึกงานของวิทยาลัยเป็นเวลา 1 สัปดาห์นี้ นักศึกษาทั้งสองได้ไปคลุกคลีอยู่กับเด็กเร่ร่อนและผู้ป่วยโรคเอดส์อย่างใกล้ชิดโดยไม่มีความรังเกียจเดียดฉันท์แต่ประการใด แม้แต่ผู้ป่วยโรคเอดส์ที่มีอาการหนักแล้ว นักศึกษาเหล่านี้ก็ไปคุยกับพวกเขาอย่างใกล้ชิดสนิทสนม

นักศึกษาทั้งสองกล่าวว่าโปรแกรมการฝึกงานซึ่งภายนอกสถานศึกษาเรียกว่า exposure ที่วิทยาลัยแสงธรรม จัดสำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 5 นี้เป็นสิ่งที่มีประโยชน์มาก ทำให้ได้เห็นสภาพความเป็นจริงในชีวิตของสังคมภายนอกมากขึ้น เพราะสามเณรส่วนใหญ่เข้าสามเณราลัยตั้งแต่ยังอายุน้อย ๆ ไม่ค่อยได้เห็นโลกภายนอกมากนัก ถึงแม้ว่าในระหว่างที่กำลังศึกษาอยู่ในวิทยาลัยแสงธรรมในระดับชั้นปีที่ 1 ถึงชั้นปีที่ 4 จะได้ออกไปช่วยทำงานอภิบาลสัตบุรุษ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการไปสอนคำสอนเด็กและบางโอกาสก็ไปคุยกับกลุ่มสัตบุรุษซึ่งทำให้ได้พบปะผู้คนมากขึ้น ทำให้มีความคิดกว้างมากขึ้นก็จริง แต่ก็เป็นการพบปะกับผู้คนที่อยู่ในแวดวงของพระศาสนจักรเท่านั้น นักศึกษาทั้งสองกล่าวด้วยว่า ถ้าได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์แล้วหากมีโอกาสก็จะไปสัมผัสชีวิตจริงในสังคมเช่นนี้

> ...ก่อนหน้านั้นผมไม่เคยสนใจชีวิตของคนที่ยากจนกว่าเราลำบากกว่าเรามีปัญหากว่าเรา จริง ๆ แล้วเมื่อเราลงไปสนามงานได้พบกับสภาพซึ่งเวลาเราไปเจอนี้ทำให้เราได้อะไรกลับมาเยอะ และมีกำลังใจที่จะต่อสู้ชีวิต... เห็นสภาพเขาแล้วทำให้เราอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ ทำให้เรากลับมานั่งคิดว่ามีอะไรที่จะช่วยเขาได้บ้าง...
> เท่าที่สัมผัสมา ทุกคนต่างก็พูดว่า การออกไปฝึกงานทำให้พวกเขาได้สัมผัสสภาพความเป็นจริงในสังคมปัจจุบัน ก่อนหน้านี้ บางทีคนจนก็อยู่ใกล้ ๆ เรานี่เอง เราก็เห็นเขาอยู่ทุกวัน แต่เราก็ไม่ได้สนใจอะไร... การที่เราเข้าไปสัมผัสกับสภาพความเป็นจริง ในฐานะที่เราเป็นส่วนหนึ่งของพวกเขานี้ จะทำให้การมองสังคมของเราต่างไป...

จุดที่น่าสนใจจุดหนึ่งจากการสัมภาษณ์นักศึกษาชั้นปีที่ 5 เกี่ยวกับการออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษาดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ก็คือ ในการออกไปฝึกงานนี้นักศึกษากล่าวว่าพวกเขาได้พบตัวแบบ Model ที่ดีที่ทำให้พวกเขามีจิตตารมณ์ หรืออุดมการณ์ที่จะทำงานรับใช้สังคมมากขึ้น โดยเฉพาะการที่ได้ไปพบเห็นการทำงานด้วยความเสียสละอดทนเป็นอย่างสูงของครูข้างถนน และภราดา (Brother) ที่ทำงานกับคนไข้โรคเอดส์นั้นได้ทำให้พวกเขาอยากที่จะทำงานช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในสังคมเยี่ยงคนเหล่านั้นเช่นเดียวกัน

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนเกี่ยวกับคำสอนทางสังคม หรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรนั้น นักศึกษาทั้งสองกล่าวว่า เท่าที่เรียนมาจนถึงชั้นปีที่ 5 นี้ ยังไม่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับ พระสมณสารที่ว่าด้วย คำสอนทางสังคมโดยตรง อย่างไรก็ตามนักศึกษาก็ได้เรียนรู้เกี่ยวกับ เรื่องดังกล่าว จากอาจารย์ที่นำมากล่าวถึงอยู่บ้างใน การสอนวิชาบางวิชา และจากการไปศึกษาจากการอ่านหนังสือและวารสารต่าง ๆ นอกจากนั้นในชั้นปีที่ 5 นี้นักศึกษายังได้เรียนวิชาศาสนากับงานพัฒนา ซึ่งถึงแม้จะไม่ได้เรียนเกี่ยวกับสมณสารที่ว่าด้วยคำสอนทางสังคมโดยตรง แต่ก็ได้เรียนเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยซึ่งให้แง่คิดและแนวทางปฏิบัติในการทำงานพัฒนาสังคม

> เท่าที่เรียนมาผมต้องตอบว่าไม่ เนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ผมต้องตอบว่าไม่ เพราะว่า 4 ปี ของปรัชญาเน้นการศึกษาในหนังสือ ตัวเนื้อหาของปรัชญาเป็นความคิด แต่อย่างไรก็ตาม มันเป็นพื้นฐานในการทำให้เราคิดเป็น...ส่วนใหญ่แล้วความรู้เรื่องการพัฒนาสังคมผมได้มาจากการอ่านวารสารสังคมพัฒนาและทิศทางไทย การสอนสมณสารโดยตรงไม่มีแต่ก็มีการพูดถึงอยู่บ้างในการสอนบางวิชา เช่น ปรัชญาตะวันตกของพ่อ (ชื่อพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์) ปรัชญาปุคคลานิยมที่เน้นความเป็นมนุษย์ ความเป็นบุคคล โดยเน้นคำว่ามนุษย์เป็นสิ่งสร้างที่ประเสริฐที่สุด และมนุษย์ประกอบด้วยร่างกายและจิตวิญญาณ เพราะฉะนั้นเราจะต้องพัฒนามนุษย์ทั้งครบ หรือที่เรียกว่า TotalHuman Development... ในการเรียนวิชาปรัชญานี้ เราก็ได้เรียนวิธีคิด วิธีปฏิบัติให้เป็น ผู้ปฏิบัติงานในสังคมที่ดี แต่ไม่มีการศึกษาในรายละเอียดเกี่ยวกับ สมณสารที่ว่าด้วยเรื่องสังคม
> ผมว่าตั้งแต่เรียนปรัชญาปี 1 ถึงปี 4 นี่ คิดว่าแสงธรรมยังไม่ได้ป้อนให้เราเท่าที่ควรในเรื่องที่เราคุยกันนี้นะครับ เพราะว่าวิชาต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นวิชา

ปรัชญาต่าง ๆ แน่นไปหมดแล้ว... ส่วนใหญ่เราจะไปอ่านเองเอง วารสารต่าง ๆ เช่น สังคมพัฒนา อุดมสารมีอะไรดี ๆ เขาก็จะป้อนให้ผู้อ่าน ที่อาจารย์ assign ให้ไปอ่านมาทำรายงานบ้างก็มี แต่ส่วนใหญ่แล้วสนใจอ่านเองมากกว่า...
ในเนื้อหาที่ผมเรียนอยู่ในปี 5 นี้ ได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นไปของสังคมมากพอสมควร เรื่องของ Ethic ก็ได้พูดเรื่องของสังคมบ้าง และได้เรียน Theology of Liberation การปลดปล่อยของสังคมนี่ เราได้รู้สภาพของสังคม... แต่คิดว่าในด้านของวิทยาลัยนี่ยังไม่เน้นในเรื่องของสังคมเท่าที่ควร เน้นเทวศาสตร์ปรัชญามากกว่า...

นักศึกษาทั้งสองเห็นด้วยกันกับการที่พระศาสนจักรเปลี่ยนท่าที หรือเปลี่ยนจุดเน้นมาเน้นการพัฒนาทางฝ่ายด้านร่างกายหรือให้ความสนใจเอาใจใส่เรื่องราวความเป็นไปของโลกมากขึ้น รวมทั้งเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรเข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคมในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ ไปจนถึงระดับโลกมากขึ้น อย่างไรก็ดี ในการนี้นักศึกษาทั้งสองเห็นพ้องต้องกันว่า พระศาสนจักรต้องทำไปด้วยความสุขุมรอบคอบ

... การที่เราจะไปอภิบาล ช่วยเหลือฝ่ายวิญญาณ จริง ๆ แล้วเราควรจะเน้นในเรื่องของฝ่ายร่างกายด้วย เขาบอกว่า... ยังไง... ถ้าร่างกายไม่ดี วิญญาณไม่ดีด้วย ต้องไปด้วยกัน เราต้องเปลี่ยนจุดเน้น เราไม่ใช่ไปช่วยแต่ด้านวิญญาณ แต่ว่าเราจะต้องเข้าไปช่วยด้านร่างกายด้วย เช่น ที่เราเรียนกับพ่อ (ชื่อพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์) ว่าทำอย่างไรจะไปปลดปล่อยเขา แต่ไม่ใช่ปลอดปล่อยตาม model แบบพ่อที่เป็นพวกมาร์กซิสต์ที่จับปืนขึ้นต่อสู้รัฐบาล...
การที่พระศาสนจักรแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมนั้นเป็นสิ่งที่สมควรกระทำ แต่ต้องมีปรีชาญาณ... อาจจะกระทำด้วยการให้ข้อมูลข่าวสาร การเป็นประจักษ์พยานด้วยแนวความคิดที่ถูกต้อง แต่ต้องระมัดระวังให้อยู่ในขอบข่ายที่เหมาะควร และต้องดูสภาพการณ์หรือความเป็นไปต่าง ๆ อย่างรอบคอบ...

"ถ้าเป็นผมเอง ผมจะดูก่อน ถ้าไม่ถูกต้องจริง ๆ แล้ว จึงออกโรง แต่ต้องทำไปด้วยความระมัดระวัง มองทุก ๆ ด้านอย่างสุขุมรอบคอบ ถ้าเห็นว่าไม่ดีจริง ๆ แล้ว จึงจะประณาม..."

"...บางครั้งพระศาสนจักรก็ลืมจุดนี้ อย่างเช่นกรณีของกาลิเลโอ พระศาสนจักรไม่รอบคอบ พระศาสนจักรผิด ต้องออกไปขอโทษ ถ้าไม่รอบคอบ เป็นผลเสียมากกว่าผลดี"

ส่วนในกรณีของพระอัครสังฆราชโรเมโร แห่งประเทศเอลซัลวาดอร์ ที่ได้ทำการประณามรัฐบาลประเทศดังกล่าวที่กดขี่ปราบปรามประชาชนอย่างรุนแรงนั้น นักศึกษาทั้งสองเห็นพ้องต้องกันว่า ท่าที และการกระทำของท่านเป็นสิ่งที่ดีถูกต้องเหมาะสม และนักศึกษาคนหนึ่งกล่าวว่า ท่านอัครสังฆราชเป็นตัวแบบที่ดีและพระศาสนจักรในทุกระดับน่าจะเอาอย่างท่าน

"...คือท่าทีของพระสังฆราชโรเมโรเป็นท่าทีที่เหมาะสม ในตอนแรก ๆ เมื่อเหตุการณ์ยังไม่รุนแรง ท่านจะเฉย แต่เมื่อสถานการณ์บังคับ บีบท่าน ท่านก็ต้องปรับตนเอง..."

"ผมมองโรเมโรว่าถ้ารัฐบาลไม่บีบท่าน ท่านคงไม่ทำเช่นนั้น...ความเป็นผู้นำของท่านทำให้ท่านไม่อาจที่จะปล่อยให้ลูกแกะถูกเชือดต่อหน้าต่อตาได้...สถานการณ์สร้างวีรบุรุษ...ต้องทำอะไรตามความเหมาะสมกับสถานการณ์..."

"...ผมชอบในการแสดงบทบาทของท่าน ท่านเป็นmodelที่ดีและน่าเอาอย่างตามในพระศาสนจักรทุกระดับ...เราต้องยืนยันความจริง ความยุติธรรม..."

สำหรับเรื่องรูปแบบของการพัฒนาต่าง ๆ นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ทั้งสองกล่าวว่าเรื่องนี้ไม่มีการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรม แต่นักศึกษาคนหนึ่งก็ได้เคยอ่านเรื่องเกี่ยวกับโลกานุวัตร จากหนังสือพิมพ์มติชน และนิตยสารมติชนรายสัปดาห์ ซึ่งสามเณราลัยของคณะนักบวชที่นักศึกษาผู้นั้นสังกัดอยู่รับประจำ เมื่อผู้วิจัยอธิบายอย่างคร่าว ๆ ถึงรูปแบบการพัฒนาสองรูปแบบที่กำลังเป็นที่น่าสนใจของผู้เกี่ยวข้องในแวดวงการพัฒนา นักวิชาการ และผู้ที่สนใจทั่วไป คือ การพัฒนาในรูปแบบที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามแบบทฤษฎีการพัฒนากระแสหลักที่พยายามจะก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าโลกานุวัตร (Globalization) คือ การทำให้เป็นระบบเดียวกัน หรือคล้าย ๆ กันตาม ๆ กันไปทั่วโลกทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม กับการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนที่เน้นการพัฒนาที่ไม่ไปกระตุ้นความโลภของมนุษย์ ส่งเสริมการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกับตลอดจนมุ่งที่จะรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในสังคมชนบทเอาไว้แล้ว นักศึกษาทั้ง

สองก็ได้แสดงความเห็นว่าการพัฒนาในรูปแบบที่เหมาะสม สำหรับประเทศไทยควรจะเป็นการพัฒนาแบบผสมผสาน ที่ในบางด้านเราต้องอนุรักษ์วัฒนธรรม หรือเอกลักษณ์ของการเป็นไทยไว้แต่บางสิ่งบางอย่างที่จะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยดีขึ้น เราก็ต้องรับเข้ามาจากประเทศอื่น ๆ บ้าง โดยศึกษาให้ดี ๆ ถึงผลได้ผลเสียอย่างสุขุมรอบคอบ อย่างไรก็ตาม นักศึกษาคนหนึ่งกล่าวว่า ถึงเขาจะเห็นว่าประเทศไทย ควรจะมีรูปแบบการพัฒนาแบบผสมผสานก็จริง แต่เขาก็เห็นว่าควรจะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนมากกว่าการพัฒนารูปแบบอื่น ๆ

"...เรื่องโลกานุวัตรนี้ไม่มีพูดถึงในวิทยาลัย แต่ผมเคยอ่านจากหนังสือมติชนที่บ้านเณรรับ..."

ผมว่าขณะนี้สังคมไทยกำลังเน้นการตามอย่างอารยธรรมตะวันตก...กลางป่าก็ปลูกบ้านทรงสเปน วัฒนธรรมตะวันตกเข้าไปถึงชาวบ้านในชนบทแล้ว...วัฒนธรรมตะวันตกบางเรื่องก็ดีที่รับเข้ามา บางเรื่องก็ไม่ควรรับมา ควรอนุรักษ์เอกลักษณ์ของการเป็นไทยไว้...

"ผมว่าเราควรใช้รูปแบบการพัฒนาแบบผสมผสาน บางสิ่งบางอย่างเราต้องรับมา เช่น ความเจริญทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีที่จะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ...เราจะอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลงไม่ได้...แต่ก็ต้องเลือกรับ ศึกษาให้ดี..."

"...พูดก็พูดเถอะ คนไทยนี่เสียอย่าง บางคนรักชาติผิดวิธี เข้าใจเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินผิด คือเข้าใจไปว่าไม่ต้องไปขยันหรือดิ้นรนขวนขวายอะไรมากนัก อยู่ไปวัน ๆ อย่างเรื่อยเฉื่อย ทำพออยู่พอกินไปวัน ๆ..."

"เฮ็ดอยู่เฮ็ดกินก็ดีเหมือนกันคิดอย่างนั้นได้ก็ดีแต่นักเศรษฐศาสตร์ไม่ได้คิดอย่างนั้น คิดถึงผลกำไร..."

ส่วนในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น ในเรื่องการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนั้นนักศึกษาชั้นปีที่ 5 ทั้งสองคนกล่าวว่า ในปัจจุบันวิทยาลัยแสงธรรมมีการเรียน การสอนวิชาหลักศาสนสัมพันธ์ในชั้นปีที่ 4 ซึ่งนับเป็นกระบวนวิชาที่ดีมีประโยชน์ ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในศาสนาอื่น ๆ ดีขึ้น ซึ่งทำให้มีท่าทีที่ดีขึ้นต่อศาสนาอื่น ๆ

"... Course ศาสนสัมพันธ์ดีมาก ทำให้เรามีความรู้ความเข้าใจศาสนาอื่น ๆ ดีขึ้น ...เป็นแนวคิดว่าไม่ควรยกว่าศาสนาใดศาสนาหนึ่งดีกว่าศาสนาอื่น ๆ..."

"เรื่องศาสนสัมพันธ์นี่ก่อนปี 4 ผมไม่ได้เรียนรู้มาก่อน ได้เรียน Course พ่อ (ชื่อพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ผู้สอน) ก็ได้รู้อะไรดี ๆ ได้อะไรมาก สิ่งแรกที่ได้คือท่าทีที่ดีขึ้นต่อศาสนาอื่น ๆ"

นักศึกษาคนหนึ่งกล่าวด้วยว่า ก่อนที่เขาจะเข้ามาศึกษาต่อในวิทยาลัยแสงธรรม เขาได้เรียนรู้เกี่ยวกับประวัติของพระศาสนจักรในสามเณราลัยที่เขาสังกัดอยู่ว่า มีนักบุญบางองค์เคยกล่าวว่านอกพระศาสนจักรไม่มีความรอด เขาก็คิดสงสัยว่า คนที่นับถือศาสนาอื่น หรือคนที่ไม่รู้จักพระเจ้าเลยจะได้รับความรอดหรือไม่ แต่ต่อมาเขาก็ทราบว่า หลังจากที่มีสังคายนาวาติกันครั้งที่สองซึ่งได้มีคำสอนใหม่ๆ เกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์ออกมาแล้ว พระศาสนจักรก็ได้เปลี่ยนท่าทีที่มีต่อศาสนาอื่นไปอย่างมากมาย และเห็นว่าศาสนาอื่นๆ ก็มีคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ และอาจนำมนุษย์ไปสู่ความรอดได้เช่นกัน ในขณะที่นักศึกษาอีกคนหนึ่งกล่าวว่า ก่อนที่จะเข้ามาศึกษาต่อในวิทยาลัยแสงธรรมก็ได้เรียนเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์มาบ้างแล้วในสามเณราลัยเล็กซึ่งมีการสอนเกี่ยวกับเอกสารต่างๆ ของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ซึ่งมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์รวมอยู่ด้วย แต่ก็ยังไม่เข้าใจในเรื่องดังกล่าวเท่าใดนัก... ครั้นได้มาศึกษาวิชาศาสนสัมพันธ์ดังกล่าว ก็ทำให้มีความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

"ก่อนเข้าปี 1 ผมได้เรียนประวัติพระศาสนจักรในบ้านเณร ก็ได้เรียนรู้ว่านักบุญบางองค์เคยกล่าวว่านอกพระศาสนจักรไม่มีความรอด... แต่หลังสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 แล้วพระศาสนจักรก็เปลี่ยนท่าทีไปมากมาย..."

...ก่อนนี้ผมคิดเอาเองว่า เขาไม่รู้จัก God เลย เขาจะได้เข้าสวรรค์เหมือนกับเราหรือเปล่า ไม่แน่ใจ...เริ่มเรียนรู้และเข้าใจมากขึ้นเมื่อเรียนชั้นปีสูงขึ้น โดยเฉพาะในชั้นปีที่ 4 ที่ได้เรียนวิชาเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์โดยตรง ก็เลยเกิดความรู้สึกคิดใหม่ว่า เขาเป็นลูกของพระ ไม่จำเป็นต้องมาเป็นศาสนาคริสต์ก็ได้ ถ้าเขาทำหน้าที่ด้วยดีในสังคม เขาก็เป็นคนดี และได้รับความรอดได้ เรื่องของการนับถือศาสนา ก็เป็นแนวทางที่แตกต่างกันไป แต่ก็มี end เดียวกัน... คิดว่าในสายตาของพระ มนุษย์เป็นลูกของพระทุกคน รักทุกคน...

ที่บ้านเณรเล็กก็สอนเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์ คือ คุณพ่อสอนเรื่องเอกสารสังคายนาวาติกันที่ 2 ซึ่งมีเอกสารต่าง ๆ มากมาย ที่พูดเกี่ยวกับหลาย ๆ เรื่อง... รวมทั้งเรื่องศาสนสัมพันธ์ด้วย แต่ตอนนั้นผมยังไม่เข้าใจมาก มีความคิดเพียงราง ๆ ยิ่งมาศึกษาก็ยิ่งทำให้เข้าใจมากขึ้น รู้ศาสนาอื่น ๆ ดีขึ้น...

นักศึกษาทั้งสองเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องศาสนสัมพันธ์ สำหรับปัญหาที่ว่าในเมื่อศาสนาอื่น ๆ ก็มีคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์และสามารถนำมนุษย์ไปสู่ความรอดได้แล้วทำไมจะต้องมีการแพร่ธรรมต่อไปด้วยนั้น นักศึกษาคนหนึ่งกล่าวว่า พระสงฆ์องค์หนึ่งบอกว่าเป็นสิทธิของมนุษย์ทุกคน ที่จะได้ยินพระนามของพระเยซูเจ้า จึงจะต้องมีการแพร่ธรรมให้มนุษย์ได้รู้จักพระองค์ แต่เขาจะกลับใจหรือไม่นั้นไม่เป็นปัญหา เพราะถึงแม้เขาจะไม่เป็นคริสตชน แต่ถ้าเขาเป็นคนดีเขาก็สามารถได้รับความรอดได้ ส่วนนักศึกษาอีกคนหนึ่งเห็นว่า ถึงแม้ศาสนาอื่น ๆ จะสามารถนำมนุษย์ไปสู่ความรอดได้ แต่การเป็นคริสตชนทำให้เขาสามารถที่จะได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ ที่สามารถจะทำให้เขาได้รับความรอดได้ง่ายขึ้น สะดวกขึ้น อย่างไรก็ตาม เขาก็ไม่เห็นด้วยกับการแพร่ธรรมแบบเมื่อครั้งอดีต ที่พระสงฆ์ธรรมทูตใช้วิธีการแพร่ธรรมในลักษณะล่อใจหรือบีบบังคับ

"...พ่อพูดว่า เป็นสิทธิของมนุษย์ทุกคนที่จะได้ยินนามว่าเยซู ถึงแม้เขาจะไม่กลับใจหรือไม่เปลี่ยนแนวทาง...ก็ไม่มีปัญหาอะไร เขาก็เอาตัวรอดได้ ถ้าเขาเป็นคนดี..."

"... ผมอยากจะเปรียบคนพุทธเหมือนกับคนที่ไปซื้อของในห้างสรรพสินค้าโดยไม่มีบัตรสมาชิกหรือบัตรลด บัตรลดก็คือศีลศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่พระช่วยเรา เป็นเครื่องมือที่จะช่วยพาไปสู่ความรอดได้ง่ายกว่า ดีกว่า..."

คือที่ผมบอกอาจารย์ไว้แล้ว เราต้องมีพื้นก่อน มนุษย์ทุกคนเป็นลูกของพระ มนุษย์ทุกคนทำดีแล้วไปสวรรค์ได้เหมือนกันทุกคน ไม่จำเป็นต้องนับถือศาสนาคริสต์ เมื่อเรามีพื้นนี้ปุ๊บ เราก็ไม่ไปบังคับเขา แต่ถ้าคุณมาขี่เครื่องบิน (ในระหว่างการสัมภาษณ์มีการเปรียบเทียบว่า การนับถือศาสนาเปรียบเสมือนการเลือกใช้ยานพาหนะต่าง ๆ เช่น เครื่องบินรถยนต์รถจักรยานยนต์ จักรยาน ฯลฯ ซึ่งถึงแม้จะประสิทธิภาพไม่เท่ากัน แต่ก็สามารถพามนุษย์ไปสู่จุดหมายปลายทางเดียวกันได้เช่นกัน.-ผู้วิจัย) ก็จะสะดวกกว่า เร็วกว่า...

นักศึกษาทั้งสองกล่าวยืนยันว่าถ้าหากว่ามีโอกาสพวกเขาก็พร้อมที่จะทำงานด้านการส่งเสริมศาสนสัมพันธ์ และคิดว่าจะพยายามทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศาสนิกชนของศาสนาอื่น โดยการเจริญชีวิตเป็นประจักษ์พยานยันยันความรักของพระเจ้า และพร้อมที่จะอธิบายปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคริสตศาสนาให้เพื่อน ๆ ที่นับถือศาสนาอื่นเข้าใจ นอกจากนั้น พวกเขายังยืนยันที่จะช่วยทำงานพัฒนาสังคมโดยไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชังในระหว่างศาสนาอีกด้วย ซึ่งในเรื่องนี้นักศึกษาคนหนึ่งกล่าวเสริมว่า ในการทำงานดังกล่าวจะต้องระมัดระวังมิให้เกิดอคติหรือความลำเอียงในระหว่างศาสนาขึ้นมา

> ผมชอบด้านนี้อยู่แล้ว ถ้ามีโอกาสก็พร้อมที่จะทำ... ตอนเป็นนักศึกษาก็กระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี ถ้ามีเพื่อนนักศึกษาที่เป็นคนพุทธมาถามเรื่องศาสนา เราก็อธิบายเขาได้...ใช้วิธีที่พระเยซูเจ้าใช้ ใช้ความรัก ทำพระองค์เป็นตัวอย่างก่อน...ทรงสอนให้มนุษย์รักกัน และกัน โดยทรงรักให้มนุษย์เห็นก่อน... ถ้าเป็นพระสงฆ์ก็เป็นพระสงฆ์ที่ดี เป็นประจักษ์พยานยืนยันความรักของพระ ด้วยการเจริญชีวิตที่ดีงาม มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ถ้าเขาเห็นดีเห็นงามมาสนใจศาสนาเราเราก็ดีใจ แต่ถ้าไม่มา คงอยู่ในวิถีทางของเขา เราก็ไม่ยัดเยียด...
>
> "ถ้าผมจะไปทำงานพัฒนา ผมก็จะช่วยทั้งคนพุทธคนคริสต์..."
>
> แน่นอน ผมจะพัฒนาโดยไม่เลือกศาสนา แต่อันนี้ต้องระวัง คือ ต้องระวังว่าถ้าเราไปพัฒนาหมู่บ้านคนพุทธ คนคริสต์ที่อยู่ข้าง ๆ จะรู้สึกว่าเราทอดทิ้งเขาไป และถ้าพัฒนา แต่คนคริสต์คนพุทธเขาก็จะรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อเรา เขาจะรู้สึกว่าเรามุ่งช่วยเฉพาะแต่ คนคริสต์เท่านั้น เรื่องนี้ค่อนข้างจะยาก ต้องระมัดระวัง ภาครัฐเองก็มักจะมีความลำเอียงในเรื่องนี้ คือ เขาคิดว่าพวกคริสต์ได้รับเงินช่วยเหลือต่าง ๆ อยู่แล้ว ก็ไม่ค่อยเหลียวแลหมู่บ้านคริสต์ ถนน สะพาน กว่าจะสร้างได้...

ส่วนในเรื่องเกี่ยวกับการไปร่วมพิธีกรรมของศาสนาอื่นนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ทั้งสองคนเห็นว่า การไปร่วมพิธีกรรม หรือการกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตลอดจนการไหว้นักบวช ในศาสนาอื่นนั้นเป็นสิ่งที่คริสตชนสามารถกระทำได้ แต่ต้องดูองค์ประกอบหลายอย่าง โดยเฉพาะนักบวชต้องระวังตัวที่จะไม่ให้เป็นที่สะดุด หรือตัวอย่างที่ไม่ดีที่ก่อให้เกิดความไม่สบายใจแก่คริสตชนที่ยังมีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมในเรื่องนี้

"การไปร่วมพิธีในศาสนาอื่น ต้องดูองค์ประกอบหลายอย่าง ต้องมองดูให้ดี ๆ มองหลาย ๆ ด้าน..."

เรื่องการไหว้พระ การกราบพระพุทธรูปนี่ค่อนข้างเป็นปัญหาในใจของผม แต่ก็ยังไม่ค่อยได้รับคำตอบเท่าไหร่ ในส่วนตัวผมแล้ว ผมคิดว่าถ้าเราไหว้ในฐานะที่เป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้ที่เราควรให้การเคารพ ไหว้ได้ แต่ต้องระวังมิให้เป็นที่สะดุด โดยเฉพาะเมื่อเราอยู่ในชุดนักบวช...

"ถ้าเราต้องทำไปตามหน้าที่ เช่น เราเป็นหัวหน้านักเรียนต้องไปกราบพระในพิธีไหว้ครู และเราทำไปด้วยเจตนาที่ว่าเรากราบท่านในฐานะที่เป็นคนดีคนหนึ่ง ก็ไม่มีปัญหาอะไร..."

"การใส่บาตร เอ! (ผู้ให้สัมภาษณ์นั่งตรึกตรองอยู่นาน.- ผู้วิจัย) ต้องดูว่าจำเป็นไหม...เราเอาไปให้ที่กุฏิ มีวิธีการที่สละสลวยกว่านั้น... ต้องยึดจิตตารมณ์เป็นหลัก...พิธีกรรมต่าง ๆ ก็เป็นแค่วิธีการ..."

สำหรับในเรื่องการส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ กระทำความดีตามคำสอนหรือแนวทางในศาสนาของตนนั้นนักศึกษาชั้นปีที่ 5ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ แสดงความเห็นว่า ถ้าคนที่นับถือศาสนาอื่นเขาอยากที่จะนับถือศาสนาและกระทำความดีตามแนวทางของเขาต่อไป คริสตชนก็ส่งเสริมการกระทำเช่นนั้นของเขาได้ อย่างเช่นการที่โรงเรียนคาทอลิกส่งเสริมให้นักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธบวชเป็นสามเณร หรือส่งเสริมให้ครู อาจารย์ในโรงเรียนนั้น ๆ บวชเป็นพระภิกษุก็นับเป็นสิ่งที่ดี แต่เรื่องนี้ก็ต้องระวังไม่ให้มีการทำอะไรที่ล้ำหน้าจนเกินไป เนื่องจากสัตบุรุษในระดับที่เป็นชาวบ้านทั่ว ๆ ไปบางคนยังหัวเก่า และมีความเชื่อและท่าทีแบบเมื่อก่อนสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 อยู่ นอกจากนี้ นักศึกษาคนหนึ่งยังกล่าวถึงการที่พระสงฆ์คาทอลิกที่เป็นนักพัฒนาสังคมท่านหนึ่งพยายามที่จะส่งเสริมความเชื่อและพิธีกรรมของชาวเขาที่จะเป็นการแสดงความเคารพ ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด ตามความเชื่อของเขาโดยเห็นว่าเขาก็มีเทวศาสตร์และพระเจ้าอยู่แล้ว และจะเป็นการช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ได้ด้วยนั้นว่า จะต้องไม่กระทำอะไรที่กล้าหรือก้าวหน้ามากเกินไปจนเกินเลยประเพณีปฏิบัติของพระศาสนจักร ถ้าช่วยเขาไปจนถึงขนาดขั้นพิธีกรรมก็จะเป็นการผิดหลักความเชื่อในคริสตศาสนา

... ส่งเสริมเขาตามแนวทางของเขาได้ ขึ้นอยู่กับเขา ถ้าเขาอยากเป็นพุทธก็ส่งเสริมให้เขาเป็นพุทธที่ดี ... การที่โรงเรียน (ชื่อโรงเรียนคาทอลิกแห่งหนึ่ง) ส่งเสริม

บวชเณรบวชพระนั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่เรื่องนี้บางทีชาวบ้านเขายังไม่เข้าใจเท่าที่ควร บางคนยังหัวเก่ามีความเชื่อและท่าทีแบบเมื่อก่อนวาติกันที่ 2 อยู่...

"เรื่องพ่อ (ชื่อพระสงฆ์ท่านหนึ่ง) ก็ต้องดู อย่ากล้ามาก...ถ้าไปช่วยเขาเกี่ยวกับเรื่องของพิธีกรรมปุ๊บ ตรงนั้นจะผิดแล้ว...ต้องหยุดก่อนถึงพิธีกรรม ถ้าเราช่วยเขาเรื่องภายนอกต่าง ๆ ได้ แต่อย่าไปช่วยเขาในด้านพิธีกรรม..."

ประเด็นสำคัญที่นักศึกษาชั้นปีที่ 5 กล่าวถึงเป็นประเด็นสุดท้ายเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์ก็คือ เรื่องลักษณะของศาสนสัมพันธ์ในแนวทางที่ถูกที่ควร ซึ่งนักศึกษาทั้งสองก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ในทำนองเดียวกันกับนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวคือ นักศึกษาทั้งสองเห็นว่า ศาสนสัมพันธ์เป็นการแสวงหาจุดร่วมสงวนจุดต่าง ๆ เป็นการที่ศาสนิกชนของศาสนาต่างพยายามที่จะส่งเสริมความดีซึ่งกันและกันมิใช่หลอมรวมจุดดีของทุกศาสนา แล้วตั้งเป็นศาสนาใหม่ขึ้นมา แต่เป็นการที่ศาสนาต่างๆ ร่วมมือกันโดยที่ต่างก็ยังดำรงรักษาเอกลักษณ์ของตน

"ศาสนสัมพันธ์เป็นการแสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง ...ร่วมมือกัน แต่ไม่ใช่การหลอมรวมจุดดีของทุกศาสนาเข้าด้วยกัน..."

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับ การส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาทั้งสองกล่าวว่าเท่าที่เรียนมาในวิทยาลัยแสงธรรมยังไม่เคยมีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง พวกเขารับรู้เกี่ยวกับคำสอนเรื่องดังกล่าวจากในสามเณราลัยมากกว่าในวิทยาลัย ซึ่งมีการพูดถึงเรื่องดังกล่าวบ้างเพียงเล็กน้อย ในบางวิชาเท่านั้น นอกจากนี้ พวกเขายังรับรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวจากสื่อมวลชน รวมทั้งจากประสบการณ์การทำงานเกี่ยวกับการอภิบาลสัตบุรุษว่า ฆราวาสสามารถช่วยงานของพระศาสนาจักรได้มาก และน่าจะมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้นโดยเฉพาะในการทำงานในหน่วยงานพัฒนาสังคมของพระศาสนจักร

"ในเรื่องบทบาทของฆราวาส ผมรู้สึกว่าได้รับการอบรมจากบ้านเณรมากกว่าวิทยาลัยมีอาจารย์พูดประปรายในบางวิชา..."

ผมรับรู้เรื่องนี้จากสื่อมวลชนและจากการสอนในเวลาเรียน และรับรู้จากประสบการณ์มากว่าฆราวาสสำคัญ และน่าจะมีบทบาทเข้ามาช่วยงานพระศาสนจักรมากขึ้น... ยังมีเรียนมีพูดกันน้อยในเรื่องบทบาทฆราวาส ส่วนใหญ่เรียนกันเรื่องของเราคือเรื่องของพระสงฆ์...

นักศึกษาทั้งสองเห็นด้วยกับการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรอย่างเต็มที่ แต่ก็เห็นว่าการกระทำดังกล่าวยังมีปัญหาอยู่ไม่น้อย กล่าวคือพระสงฆ์เองก็ยังไม่ค่อยได้เปลี่ยนท่าทีที่มีต่อฆราวาสมากนัก คือยังมีความรู้สึกนึกคิดอยู่ว่าเรื่องงานต่าง ๆ ในพระศาสนจักรเป็นเรื่องของพระสงฆ์เท่านั้นในขณะที่ฆราวาสเองก็ยังไม่สู้จะตระหนักถึงบทบาทของตนในงานของพระศาสนจักรเท่าไร อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ฆราวาสตื่นตัวมากขึ้น และเล็งเห็นความสำคัญของบทบาทของตนในพระศาสนจักรมากขึ้น ซึ่งเรื่องนี้จะต้องแก้ความรู้สึกนึกคิดของทั้งสองฝ่ายดังกล่าวข้างต้นเสียใหม่

ต้องแก้ความรู้สึกนึกคิดของพระสงฆ์ นักบวช คือ ต้องคิดว่าฆราวาสเป็นสนามงานของพวกเรา พระศาสนจักรจะได้เจริญเติบโต ตราบใดคนในพระศาสนจักรยังมองว่าเรื่องนี้ ๆ เป็นของพระสงฆ์เท่านั้น พระศาสนจักรไม่โต... ฆราวาสเองก็ต้องมีความรู้สึกมีส่วนร่วม ร่วมบริหาร มีส่วนเป็นเจ้าของพระศาสนจักร

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ยังเห็นว่า ในอนาคตพระสงฆ์จะต้องถ่ายโอนอำนาจหน้าที่ ให้ฆราวาสมากขึ้น เนื่องจากแนวความคิดของคนเปลี่ยนแปลงไปจากในยุคก่อน ๆ ที่นับถือพระสงฆ์และเห็นพระสงฆ์เป็นผู้นำมาก อันเป็นผลเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี และแนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจของคนในยุคปัจจุบัน

"ในอนาคตผมว่าเราจะต้องถ่ายโอนอำนาจเหล่านี้ไปให้สัตบุรุษ เพื่อทำให้พวกเขารู้สึกว่าเขามีส่วนร่วมในพระศาสนจักร พระสงฆ์มีบทบาทเพียงส่งเสริมและนำหลักการที่ถูกต้องไปใช้และการตัดสินใจต่าง ๆ ก็ต้องให้ฆราวาสมีส่วนด้วย"

"สมัยก่อนอาจจะถูก สมัยนี้ไม่เป็นอย่างนั้นแล้ว เดี๋ยวนี้การกระจายอำนาจ ความเจริญทางเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแนวคิดของคน... ผมเชื่อว่าแนวโน้มต่าง ๆ จะเปลี่ยนแปลงไป"

สำหรับข้อเสนอแนะ ที่จะทำให้มีการปรับปรุงแก้ไขเกี่ยวกับ การเรียนการสอนในวิทยาลัย แสงธรรมให้สามารถผลิตพระสงฆ์ตามที่พระศาสนจักร และสังคมไทยคาดหวังต้องการมากขึ้นนั้น นักศึกษาทั้งสองเห็นพ้องต้องกันว่า จะต้องมีการปรับปรุงหลักสูตร ถึงแม้จะมีปัญหาอุปสรรคอยู่บ้างก็ตามในประเด็นที่เกี่ยวกับคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักรหรือการพัฒนาสังคมนั้น จะต้องมีการเรียนรู้ทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเพิ่มขึ้น เนื่องจากพระสงฆ์ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ประจำอยู่ตามวัดต่าง ๆ นั้น ไม่ค่อยสนใน เรื่องราวความเป็นไปของสังคมบางครั้งมีแหล่งเสื่อมโทรมอยู่ใกล้ ๆ วัดยังไม่เคยไปช่วยเหลือผู้คนที่อยู่ในบริเวณดังกล่าวเลยจึงควรที่วิทยาลัยแสงธรรมจะมีการปรับปรุงหลักสูตรให้นักศึกษาที่จะเป็นประสงฆ์ต่อไปในอนาคต ได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและมีจิตสำนึกที่จะช่วยพัฒนาสังคมมากยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันตลอดจนมีการปกครองแบบที่ใช้อำนาจเป็นใหญ่น้อยลง

> ผมคิดว่าน่าจะมีการปรับปรุงหลักสูตร...แต่ผมเห็นว่าการปกครองในแสงธรรมมันค่อนข้างจะเป็นเผด็จการ... ตัวนักศึกษาเองก็ยินยอมที่จะอยู่ในระบบนั้น การจัดกิจกรรมการเลือกนายกสโมสรนักศึกษา จะไม่มีใครสนใจเท่าไหร่...กลัวจะเป็นที่เพ่งเล็ง แนวคิดนี้มีลักษณะเผด็จการนิยมอยู่มาก...ไม่เอื้อต่อการพัฒนา ไม่เอื้อต่อความคิดสร้างสรรค์
>
> ... น่าจะมีอะไรดีกว่านี้ น่าจะมี course ที่เรียนเกี่ยวกับเรื่องนี้บ้างโดยตรง... มีเณรเยสุอิตที่สนใจการเมืองชอบออกมาพูด ตรงนี้ก็มีส่วนที่จะปลูกฝังให้เราสนใจการเมือง... ในแสงธรรมไม่ค่อยให้ความสนใจเรื่องนี้เท่าใดนัก เน้นเรื่องการเป็นพระสงฆ์ที่ดีจะทำอย่างไร คนที่สนใจเรื่องนี้ต้องไปศึกษาเอาเอง
>
> ผมว่าแสงธรรมยังไม่ค่อยให้ความสำคัญเท่าไหร่ในเรื่องนี้ ถ้าจะมีคนสนใจเรื่องนี้ก็เป็นเพราะความสนใจส่วนตัวเอง สถาบันไม่ค่อยปลูกฝังเท่าไหร่เห็นด้วยกับคำกล่าว ของท่านบุญเลื่อน ที่ว่านักบวชในเอเชียไม่สนใจเรื่องสังคม ก่อนที่จะไป

ช่วยเขาได้ เราจะต้องรู้ ต้องเป็น... ต้องช่วยเขาทั้งในเรื่องจิตวิญญาณและเรื่องของสังคม...เมื่อไหร่เขาอิ่มแล้ว เขาจะมาหา...

ในความรู้สึกส่วนตัวของผมวิทยาลัยแสงธรรมนี่ยังเน้นงานอภิบาลในลักษณะของการสอนคำสอน เรื่องศาสนา มากกว่าจะเป็นเรื่องของการพัฒนาสังคม...ในความคิดของผมนั้น บทบาทแรกของเรา จะเป็นบทบาทด้านการอภิบาล แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเอาใจใส่ในงานพัฒนา

"... คุณพ่อ (ชื่อพระสงฆ์ท่านหนึ่ง) บอกว่า พระสงฆ์ตามวัดก็สนใจแต่เรื่องวัดนั้น ๆ ไม่ค่อยสนใจสังคมภายนอก บางที slum อยู่ใกล้ ๆ วัดเรายังไม่ไปช่วยเขาเลย ตรงนี้เป็นสิ่งที่ไม่ค่อยดี ... "

ในการปรับปรุงหลักสูตรดังกล่าวนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เน้นถึงการปรับปรุง โดยการเพิ่มหลักสูตรเกี่ยวกับการฝึกงาน หรือขยายเวลาออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษาให้มากขึ้น จะทำให้นักศึกษาได้มีความรู้ความเข้าใจในสภาพการณ์ที่เป็นจริงของสังคม และมีอุดมการณ์ที่จะออกไปทำงานรับใช้สังคมมากขึ้น

ถ้าพูดถึงในปัจจุบัน ในการที่เราจะไปยัดเยียดให้เขามานับถือศาสนาเรานี่ ผมคิดว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง การที่จะไปบังคับเขามาโอเค ในสมัยก่อนต้องยอมรับว่ามิสชันนารีทำในลักษณะนี้ ...สมัยก่อนถ้าเป็นคนละศาสนาก็แทบไม่มีการติดต่อกันแปลกแยกกัน พระสงฆ์เป็นผู้นำมากกว่ากำนันเสียอีก มีการบีบบังคับทางอ้อมให้เขามานับถือศาสนา...สิ่งนี้เป็นผลเสียมากกว่าผลดี ในการที่ผมไปสอนคำสอน ผมเน้นประจำว่า ก่อนที่จะเข้ามานับถือศาสนาคริสต์นี่ มีความสนใจ ความจริงใจไหม สมัครใจที่จะเลือกนับถือศาสนานี้หรือเปล่า ตรงนี้สำคัญที่สุด ถ้ามาด้วยการบังคับอย่ามากกว่า อยู่ที่สมัครใจ ถ้าเขาสมัครใจแล้วอะไรต่าง ๆ ที่เขาจะได้เรียนรู้ต่อไปจะง่ายขึ้น

น่าจะมี course หรือ program การฝึกงานมากขึ้น ผมเคยได้ยินเพื่อน ๆ ว่าการออกไปฝึกงาน หรือ exposure นี่มันน้อยไป น่าจะขยายเวลา เราจะได้สัมผัสกับชาวบ้านจริง ๆ เลย...ไปอยู่กับชาวบ้านจริง ๆ ที่อีสาน ได้ลงไปเกี่ยวข้าวกับเขาได้เห็น

ปัญหาเห็นสภาพสังคมของเขาจริง ๆ เราจะได้มา adapt ตัวเอง... เรารู้ว่าเป้าหมายที่จะไปทำคืออะไร เราเห็นแล้ว เห็นความยากลำบาก เห็นสภาพสังคมที่เขาถูกบีบบังคับจากระบบจากนายทุน ... เราศึกษาดี ๆ แล้วเราไปช่วยเขาได้ ผมเองต้องยอมรับว่าไม่ค่อยสนใจปัญหาของสังคมเท่าใดนัก ตัวเองคิดว่าจะให้ตนเองดีก่อน แล้วค่อย ๆ ไปสนใจทีหลัง มันแล้วแต่บุคคลว่าใครจะไปสนใจ แต่สถาบันแสงธรรมน่าจะเน้นตรงนี้บ้าง เขาคงคิดว่าถ้าใครสนใจก็ไปศึกษาหรือไปสัมผัสเอาเอง ซึ่งก็อาจจะไม่ถูกต้อง เวลาเรียนเรียนอย่างเดียว หรือไป pastoral อภิบาลสัตบุรุษตามวัดต่าง ๆ ก็ไม่ได้เห็นจุดนี้

นอกจากนี้ นักศึกษาทั้งสองยังได้กล่าวถึงความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาเรื่องการที่พระสงฆ์หรือนักบวชไม่ค่อยสนใจเอาใจใส่ปัญหาของสังคมนี้ด้วยการอบรมปลูกฝังเพื่อเปลี่ยนแปลงเจตคติตั้งแต่ระดับสามเณรไปจนถึงพระสงฆ์ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่เป็นผู้บริหาร และอาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรม ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการศึกษามาในลักษณะของคนที่อยู่ในเมืองและมองไม่เห็นความยากไร้ของคนในชนบท ซึ่งในเรื่องนี้ ทางวิทยาลัยจะต้องหาอาจารย์ที่เป็นตัวแบบที่ดี ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์จริง ในการไปพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ยากไร้ และคลุกคลีสัมผัสกับพวกเขาอย่างใกล้ชิดมาสอนนักศึกษา

"วิทยาลัยแสงธรรมอยู่ในเขตกรุงเทพฯ ผู้ใหญ่ได้รับการศึกษามาในลักษณะของคนเมือง ไม่เห็นความยากไร้ของคนในชนบท การที่จะเอาใจใส่ด้านสังคมรู้สึกจะน้อยไปหน่อย... ต้องแก้ไขด้วยการปลูกฝังทั้งในระดับของเณร ทั้งในระดับของพระสงฆ์... "

ถ้าเอานักบวชที่เป็นนักบวชที่ดี มีความรู้ความเข้าใจสังคมดี มีอุดมการณ์ที่จะทำงานรับใช้สังคม และมีประสบการณ์ในด้านการทำงานพัฒนาสังคมอย่างท่าน (ชื่อพระสังฆราชประมุขสังฆมณฑลแห่งหนึ่ง) มาเป็นอาจารย์สอนพวกเราก็จะมีประโยชน์มาก ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง จากชีวิตที่เป็นเนื้อเป็นหนังมากกว่าเรื่องทฤษฎีที่ศึกษากันในวิทยาลัย... ที่เป็นอยู่เวลานี้ คนสอนเองก็ไม่ได้เข้าไปสัมผัส เพราะฉะนั้นคนที่เรียนจะไปรู้อะไร

อย่างไรก็ตาม ก็มิใช่ว่านักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์จะเห็นว่าพระสงฆ์หรือนักบวชคาทอลิกในประเทศไทย จะละเลยไม่เอาใจใส่ปัญหาสังคม และไม่ยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือสังคมเสียทั้งหมด นักศึกษาทั้งสองเห็นว่ายังมีพระสงฆ์ หรือนักบวชอีกเป็นจำนวนไม่น้อยที่มีจิตตารมณ์ในการช่วยเหลือคนจน คนชนบท และคนที่ถูกทอดทิ้ง เป็นต้นว่า เด็กกำพร้า คนตาบอด และคนพิการในรูปแบบอื่น ๆ และเป็นพระสงฆ์ และนักบวชที่ลงไปสัมผัสคลุกคลีกับบุคคลที่น่าสงสารเหล่านั้นอย่างใกล้ชิดในลักษณะที่เรียกว่า "ตีนติดดิน"

ส่วนในเรื่องศาสนสัมพันธ์และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาทั้งสองเห็นว่ายังไม่มีความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรในสองเรื่องนี้แต่ประการใด เนื่องจากในเรื่องการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น คำสอนของพระศาสนจักร โดยเฉพาะคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่เน้นบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร โดยเฉพาะบทบาทด้านการแพร่ธรรมในโลกหรือการพัฒนาสังคมที่เขาอยู่มากขึ้นนั้น มีเนื้อหาไม่มากนัก จึงไม่จำเป็นที่จะเปลี่ยนแปลงหลักสูตรโดยกำหนดให้นักศึกษาเรียนวิชาที่ว่าด้วยเรื่องดังกล่าวโดยเฉพาะแต่ประการใด แต่อาจารย์ที่สอนวิชาต่าง ๆ โดยเฉพาะอาจารย์ที่สอนวิชาเทววิทยาหรือวิชาที่เกี่ยวกับการอภิบาลสัตบุรุษ อาจจะไปพูดแทรกในวิชาที่ตนสอนได้ ส่วนในเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้น ในปัจจุบันนี้ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร โดยกำหนดให้นักศึกษาเรียนวิชาที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวแล้ว นอกจากนี้ นักศึกษายังเห็นว่า ถ้าส่งเสริมในเรื่องดังกล่าวมากไป อาจจะเป็นการล้ำหน้าหน่วยงานอื่น ๆ ของพระศาสนาจักรคาทอลิกในประเทศไทย ตลอดจนศาสนาอื่น ๆ ได้

"... ถ้าส่งเสริมมากไป กลุ่มอื่น ๆ จะเกิดความซาบซึ้งในเรื่องที่เราส่งเสริมมากไหม ในระดับพระศาสนจักรทั่วไป ผมไม่ทราบว่าเขาทำกันจริงจังมากน้อยแค่ไหน แต่เท่าที่ติดตามข่าวคราว รู้สึกว่าเราค่อนข้างจะล้ำหน้าศาสนาอื่น ๆ ในเรื่องนี้"

ข้อเสนอแนะที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ของนักศึกษาชั้นปีที่ 5 ก็คือ ข้อเสนอแนะที่คล้าย ๆ กับข้อเสนอแนะของนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวคือ ข้อเสนอแนะให้นักศึกษาได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นมากขึ้น โดยที่ผู้บริหารตลอดจนอาจารย์ผู้สอนต่าง ๆ ไม่มีการครอบงำทางความคิด นอกจากนี้ นักศึกษาที่สังกัดอยู่ในสามเณราลัยของ

คณะนักบวชยังเห็นว่า จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในเรื่องดังกล่าว ในสามเณราลัยแสงธรรม ซึ่งเป็นสามเณราลัยสำหรับผู้ที่จะเป็นพระสงฆ์พื้นเมืองอีกด้วย แต่ก็แสดงความเห็นด้วยว่า การเปลี่ยนแปลงเช่นว่านั้นในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยดังกล่าว คงจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก เนื่องจากวิทยาลัย และสามเณราลัยดังกล่าว เป็นองค์กรที่ใหญ่โต มีผู้คนเป็นจำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ก็ยากที่จะเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นได้ช้ากว่าที่เกิดขึ้นในองค์กรที่มีขนาดเล็กกว่า เช่น สามเณราลัยของคณะนักบวชต่าง ๆ ซึ่งมีคนน้อยกว่า และมีบรรยากาศในการอบรมที่ดีกว่า มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันในหมู่สามเณร และผู้ใหญ่ของสามเณราลัยมากกว่าและมีการปกครองในลักษณะที่ไม่อำนาจนิยมเหมือนในวิทยาลัย และสามเณราลัยดังกล่าว อย่างไรก็ตาม นักศึกษาก็แสดงความเห็นด้วยว่าผู้บริหารชุดปัจจุบันของสามเณราลัยดังกล่าวกำลังพยายามที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

"... จุดที่จะต้องเปลี่ยนก็คือ อาจารย์ผู้สอน และผู้บริหารจะต้องไม่ครอบงำทางความคิด..."

... อาจจะเป็นเพราะว่าเขาเป็นแบบนี้มานาน มองด้วยสายตาของผมบ้านเณรยังไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง ถ้าเปลี่ยนได้ก็จะดี ...แต่ก็คงจะเปลี่ยนยาก เพราะเหตุว่าเขาไม่จริงใจ การที่เป็นอยู่แบบนี้ก็เพื่อง่ายต่อการปกครอง ซึ่งก็น่าเห็นใจเขาเพราะเขาต้องปกครองคนหมู่มาก ถ้าอยู่ในลักษณะนี้คงจะดีกว่าสำหรับเขา"

"ผู้ใหญ่เขาไม่เข้าใจ ผู้ใหญ่เขาไม่รู้สึกว่าจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง เป็นเพราะว่าเขาได้รับการอบรมปลูกฝังมาเช่นนี้เป็นทอด ๆ...รู้สึกว่าเป็นระบบอำนาจนิยมในพระศาสนจักร ..."

บ้านเณรแสงธรรมเป็นองค์กรใหญ่โตเทอะทะเปลี่ยนยากแก้ยากในขณะที่บ้านนักบวชต่าง ๆ เป็นองค์กรเล็ก ๆ เปลี่ยนแปลงง่ายกว่ามาก บรรยากาศในการอบรมก็แตกต่างกัน คณะนักบวชใกล้ชิดกันมากกว่า ... บ้านเณรแสงธรรม communication อาจจะ one way... แต่ตอนนี้ผมก็เห็นว่าเขาก็มีการพยายามที่จะกระจายอำนาจ ที่จะให้อาจารย์ช่วยกันดูแล มี board ที่จะช่วยกันดูแลตัดสิน...

ข้อมูลที่ผู้วิจัยนำมาเสนอในส่วนท้ายนี้เป็นข้อมูลที่ได้จากสามเณรที่สังกัดคณะนักบวช มิใช่สามเณรของสามเณราลัยแสงธรรม ดังนั้น สิ่งที่เขากล่าวถึงแม้จะกล่าวด้วยความบริสุทธิ์ใจ

แต่ก็เป็นการมองด้วยสายตาคนภายนอก ซึ่งอาจจะมอง และให้ความหมายสิ่งที่เขามองนั้นผิดพลาดได้ง่าย อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยก็ใคร่ที่จะเสนอทัศนะดังกล่าวนี้ ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าเป็นการติเพื่อก่อไว้ในงานวิจัยนี้ เพื่อที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะได้พิจารณานำไปแก้ไขปรับปรุงต่อไป

2.6 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 6

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 6 เป็นจำนวนทั้งสิ้นถึง 6 คน เนื่องจากเป็นนักศึกษาชั้นปีท้าย ๆ ที่ผ่านกระบวนการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรมมาเป็นเวลานาน และมีนักศึกษาหลายต่อหลายท่านมีทัศนะ หรือแนวความคิดที่น่าสนใจ และมีนักศึกษาบางท่านที่มีภูมิหลังค่อนข้างจะแตกต่างไปจากนักศึกษาอื่น ๆ

สำหรับในเรื่องภูมิหลังทางการศึกษานั้น นักศึกษา 3 คน เรียนจบชั้น ป.6 แล้วก็เข้าสามเณราลัย แล้วเรียนต่อจนจบชั้น ม.6 แล้วจึงมาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรม นักศึกษาคนหนึ่งเข้าสามเณราลัยเมื่อเรียนจบชั้น ม.3 แล้ว และศึกษาต่อจนจบชั้น ม.6 จากโรงเรียนของสามเณราลัย ส่วนนักศึกษาอีกคนหนึ่งเรียนจบ ม.6 แล้วสมัครเข้ารับการฝึกอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นภราดาในคณะนักบวชแห่งหนึ่ง ในขณะที่นักศึกษาอีกคนหนึ่ง จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีในด้านการตลาดจากมหาวิทยาลัยเอกชนที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งแล้วจึงไป ทำงานเป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินของสายการบินแห่งหนึ่งเป็นเวลาหนึ่งปีเศษ แล้วจึงลาออกและมาสมัครเข้าเป็นสามเณรในคณะนักบวชแห่งหนึ่ง และมาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรมจนถึงระดับชั้นปีที่ 6 ในปัจจุบัน

ส่วนฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวของนักศึกษาทั้ง6 นั้น นักศึกษาทั้งสี่คนบอกว่าครอบครัวของตนมีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลาง โดยที่หนึ่งคนในจำนวนนี้บอกว่าครอบครัวมีฐานะปานกลางค่อนข้างต่ำ ส่วนนักศึกษาอีก 2 คนนั้นครอบครัวมีฐานะอยู่ในขั้นดี

ผู้วิจัยได้ถามถึงเหตุผล ในการที่มาสมัครเป็นสามเณรเพื่อรับการอบรมเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์กับนักศึกษาชั้นปีที่ 6 บางคนด้วย โดยนักศึกษาที่มาเข้าบ้านเณรเมื่อจบปริญญาตรีและออกไปทำงานแล้วบอกว่า มาเป็นนักบวช ก็เพราะคิดว่าชีวิตของตน น่าจะทำสิ่งอะไรที่ดีมีประโยชน์ และคิดว่าพระเจ้าทรงเรียกให้มาใช้ชีวิตนักบวชซึ่งเป็นชีวิตที่เหมาะสมกับตนมากที่สุด อย่างไรก็ตาม นักศึกษาผู้นี้ก็กล่าวด้วยว่า เขาได้พบความจริงในอารามนักบวชว่าชีวิตแบบไหนก็ทำความดีได้เช่นกัน ในขณะที่นักศึกษาอีกคนหนึ่งบอกว่ามาเป็นสามเณรเพราะอยากจะได้รับ

ศีลบวชเป็นพระสงฆ์ เพื่อรับใช้เพื่อนมนุษย์ เพื่อเขาจะได้รู้จักพระเจ้า และเมื่อเรารู้จักพระเจ้าและมีความรักที่แท้จริงแล้วเขาจะได้ไม่เห็นแก่ตัว และรู้จักเสียสละแบ่งปันสิ่งที่เขามีให้ผู้อื่น ส่วนนักศึกษาอีกผู้หนึ่งบอกว่า อยากจะบวชเป็นภราดา เพื่อทำงานด้านการศึกษากับเยาวชน เพราะเห็นตัวอย่างของภราดาที่ทำงานด้วยความเสียสละ มีความสุขกับการให้ ซึ่งทำให้เกิดความประทับใจจึงอยากจะเจริญรอยตามตัวอย่างของบุคคลเหล่านั้น

"ผมมาบวชเพราะคิดว่าน่าจะทำอะไรให้มีประโยชน์ในชีวิต แต่จริง ๆ แล้วได้มาพบในอารามว่าชีวิตที่ไหนก็ทำดีได้เช่นกัน แต่จริง ๆ แล้ว ผมคิดว่าน่าจะเป็นพระที่เรียกเรามาให้ใช้ชีวิตอย่างนี้ เพื่อจะได้ใช้ชีวิตที่เหมาะสมกับเรามากที่สุด"

... คือเราต้องคิดถึงผู้อื่น ... จากจุดนี้เองทำให้ผมอยากบวชเพื่ออะไร มิใช่เพื่อผมเอง ผมอยากจะบวชเพื่อทุกคน อยากจะช่วยเหลือเขา อย่างน้อยก็ให้เขารู้จักพระและเมื่อเขารู้จักพระแล้ว เขาจะได้ไม่เห็นแก่ตัวเขาจะได้รู้จักแบ่งปันสิ่งที่เขามีให้ผู้อื่น ผมว่าศาสนาเราสอนเรื่องความรักอยู่แล้ว สอนเรื่องการแบ่งปันอยู่แล้ว ...

... เมื่อขึ้น ม.5 ม.6 ผมก็เริ่มเห็นตัวอย่างของพวกเขา brother เรา เขามีความสุขกับการให้ การภาวนา การสอนหนังสือ ผมดูจิตตารมณ์ ผมก็เลยสนใจ ผมก็เลยเข้าไปคุยกับเขาบ่อย ๆ บ่อย ๆ เข้าก็รู้สึกว่า อื้อม! ชีวิตแบบนี้ผมน่าจะลอง ครั้งแรกที่ผมตัดสินใจเข้าบ้านเณรนี่ ผมไม่ได้คิดว่าเป็นกระแสเรียกผมหรือต้องบวชให้ได้ แต่ผมก็เห็นว่ามันเป็นชีวิตที่น่าสนใจ ผมน่าจะได้ลองดู ถ้าเกิดไม่ใช่กระแสเรียกผม ผมก็เปลี่ยนถือว่าพระไม่เรียกผม ผมก็ต้องเปลี่ยนทิศทาง... ผมได้เห็นการเสียสละของ brother ของภราดา... อะไรต่าง ๆ นี่ มันทำให้ผมรู้สึกว่าหลาย ๆ อย่างที่เขาทำ แหม ! ดูแล้วมีความสุข และมันไม่ใช่ความสุขทางทรัพย์สินเงินทองเกียรติยศอะไร มันไม่ใช่ ผมดูแล้วเขามีความสุขในการให้ ผมรู้สึกว่าผมเห็นแล้วผมชอบ อาจจะเป็นจุดจุดหนึ่งที่ทำให้ ที่อาจจะ ... ชีวิตผมอาจจะไปทางนี้ เพราะถ้าเราเห็นอะไรที่ชอบจะรู้สึกประทับใจ...เพราะมันตรงกับใจเราเราประทับใจ...

จุดที่น่าสนใจประการหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องของการสมัครเข้าเป็นสามเณรเพื่อรับการอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ก็คือ นักศึกษาเหล่านี้หลายคนบอกว่า การเป็นพระสงฆ์มิได้เป็นเรื่องของการมีบุญกว่าคนอื่น หรือวิเศษวิโสเหนือผู้อื่น พระสงฆ์ก็เป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาที่พระเจ้าเรียกมาให้ทำหน้าที่พิเศษบางอย่างเพื่อรับใช้ผู้อื่น นอกจากนั้นนักศึกษาบางคนยังเห็นด้วยว่า การที่จะเป็นพระสงฆ์นั้น จะต้องเป็นพระสงฆ์ที่ดีให้ได้ ถ้าเป็นพระสงฆ์ที่ดีไม่ได้ก็อย่าเป็นพระสงฆ์เสียดีกว่า

> ... ผมได้ยินฆราวาสหลายคนพูดว่า ฉันไม่มีบุญที่จะเป็นนักบวช ... ผมไม่คิดเช่นนั้นเลยครับ เป็นฆราวาสก็ดีได้ศักดิ์สิทธิ์ได้ ถ้าคิดว่าพระสงฆ์เท่านั้นถึงจะเป็นคนดี หรือ ศักดิ์สิทธิ์ หรือดีกว่าศักดิ์สิทธิ์กว่าฆราวาส... โอ ! อันนั้นมันอาจจะเป็นความคิดของคนเมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว...
>
> "... คือผมคิดว่าถ้าเป็นต้องเป็นให้ดี ถ้าไม่ดีแล้วอย่าเป็นซะดีกว่า เลยทำให้ผมคิดมากหน่อย...ที่เห็นบวชกันแล้ว ก็ไม่ค่อยได้มาตรฐานเท่าไหร่ ถ้าพูดกันแบบตรง ๆ..."

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งก็คือ ความคาดหวังของบิดามารดาและญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน ก็มีผลต่อการดำรงสถานภาพเป็นสามเณรอยู่ต่อไปของสามเณร หรือนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมาก จากการสัมภาษณ์นักศึกษาชั้นปีที่ 6 หลายต่อหลายคนรวมทั้งนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ ด้วยก็ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบประการหนึ่งว่า นักศึกษาหรือสามเณรส่วนใหญ่จะอาทรต่อความรู้สึกของบิดามารดา ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนบ้านทั้งหลายมาก กลัวว่าถ้าออกจากการเป็นสามเณรแล้วคนเหล่านั้นจะผิดหวัง และเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่าง ๆ ต่อตนและครอบครัวขึ้นมาได้

> ... ในความรู้สึกของผมชาวบ้านจะมองเรา...จะไม่แคร์ความรู้สึกของชาวบ้านก็ไม่ได้ต้องแคร์อยู่แล้ว รู้จักกันดีทั้งหมู่บ้าน เขาส่งเสริมเรา ถ้าเราไปทำให้เขาผิดหวัง เขาก็คงจะมีคำพูดที่ไม่ดีตามมา คือ ชาวบ้านก็เป็นคนที่ไม่ค่อย จะมีความรู้อยู่แล้ว ไม่เข้าใจ วิถีทางนี้ คือว่าถ้าเอ็งมาแล้วเอ็งต้องได้นะ... ชาวบ้านเขาไม่รับรับไม่ได้ ยิ่งถ้าคุณใกล้จะบวชแล้ว คุณออกมาอย่างนี้ ฉันรับไม่ค่อยจะได้แล้ว ก็ในส่วนนี้ผมก็

แคร์เหมือนกัน... แต่ถ้าผมจะตัดสินใจจริง ๆ แล้ว ผมถือว่าตัวเองเป็นหลัก เพราะว่าชาวบ้านนี่ ก็ไม่ได้มาอยู่มาอะไรกับผมอยู่แล้ว ... แต่กลัวว่าเขาจะพูดให้พ่อแม่ไม่สบายใจ...

สำหรับประสบการณ์ในการทำงานด้านการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาชั้นปีที่6ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กล่าวว่าได้เคยออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษาหรือที่เรียกว่า exposure มาแล้ว และมีนักศึกษา บางคนได้เคยออกไปทำงานพัฒนาสังคมในโอกาส หรือโครงการอื่น ๆ ด้วยส่วนประสบการณ์ด้านศาสนสัมพันธ์และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาเหล่านี้ก็พอมีอยู่บ้าง ถึงแม้จะไม่ใช่ประสบการณ์ ในเรื่องดังกล่าว โดยตรงนักก็ตาม ซึ่งประสบการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นทุกคนก็กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่าก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์มาก

"... ปี 5 ได้ไปดูงานของศูนย์สังคมพัฒนาที่กาฬสินธุ์ ได้ไปเห็นว่าเขาทำงานกันอย่างไรบ้าง ไปอยู่กับชาวบ้านในหมู่บ้านประมาณ 2 อาทิตย์ และร่วมมือกับพวกเขาช่วยกันพัฒนาหมู่บ้าน..."

... ดีครับ เป็นชีวิตที่เราไม่เคยไปสัมผัส ผมไปอยู่กับชาวนาผมไม่เคยทำนา... ค้าขาย ก็ไปเห็นความยากลำบากของเขา ทำนาด้วยความยากลำบากกว่าจะได้ข้าวมาเม็ดหนึ่ง ซึ่งตามปกติผมเป็นคนกินข้าวเหลือ กินไม่อร่อยก็ทิ้ง แต่พอไปเห็นในสภาพอย่างนั้นก็เลยมองเห็นคุณค่าก็เลยเปลี่ยนนิสัยเปลี่ยนทัศนคติ กินข้าวก็ต้องไม่เหลือ...

"... ทำให้มีไฟ เข้าใจชีวิตมากขึ้น อยากจะช่วยเขามากกว่านี้ แต่หน้าที่เราก็มี คือทำคนละอย่างกัน ถ้าเราจะไปทำอย่างนั้นเป็นประจำวันก็ไม่ได้..."

คือมันมีผลแต่แรกเลย ผมคิดว่าอาจจะเป็นงานของพระที่ทำให้ผมได้เห็นสภาพอย่างนี้...ปีแรก ๆ ได้ไปช่วยทำงานกับพวกชาวเขา...ทีหลังผมก็ชอบ ไปสัมผัสกับชีวิตของเขาแล้ว ไปอยู่กับเด็ก ๆ ไปที่ ๆ เขาอยู่เลย ก็รู้สึกชอบ เห็นเขาแล้วก็น่าสงสารปีต่อ ๆ มาผมก็ไปอีก..ไปอยู่ไปช่วยเด็ก ๆ ให้เขามีอะไรทำให้เล่น...คือใจผมอยากพัฒนาชีวิตเขาไปพร้อม ๆ กัน... พวกเขาพร้อมที่จะมาเป็นคริสต์อยู่แล้ว

เขาขาดคนที่จะไปช่วยสอน เขาสนใจ เขามาหาเลย... เท่าที่ดูก็ไม่มีการเอาวัตถุหรือการช่วยเหลือทางวัตถุล่อ เขาสนใจศาสนา...

... พวกเราออกไปช่วยกำจัดขยะที่หนองแขม ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่มาก...พวกเราก็เลยไปช่วยกัน ...อาสาสมัครกันเอง...เป็นโครงการของรัฐบาลนั่นแหละ เสร็จแล้วเราเขียนโครงการว่าจะทำอย่างนี้ เพื่อช่วยเหลือสังคม สร้างศาลาพักร้อนให้บรรดาคนที่คุ้ยขยะ

โปรแกรมอย่างนี้มีประโยชน์มาก อย่างน้อยเราได้ช่วยคนกลุ่มหนึ่ง กลุ่มนี้ช่วยกลุ่มนี้ กลุ่มนั้นช่วยกลุ่มนั้น สุดท้ายเราก็จะรวมกันแล้วเป็นกลุ่มใหญ่...ว่าง ๆ เราก็ไปช่วยลูกคนงานก่อสร้าง พวกเขาไม่มีโอกาสเล่าเรียน บางครั้งเราก็มองข้ามไป ไม่มีโอกาสเห็นปัญหา

การพัฒนาสังคม ผมไม่ค่อยมีบทบาทเท่าไหร่ ส่วนเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้นข้างในอารามนี้เราไม่มีศาสนสัมพันธ์ อยู่อย่างไม่ได้ติดต่อข้างนอกเท่าไหร่ แต่เมื่อเดือนธันวานี้ พวกเณรที่นี่ไปทำศาสนสัมพันธ์กับพวกปรอเตสแตนท์ที่วัดมหาไถ่ มีการร่วมกันสวดภาวนา และระลึกถึงนักบุญฟรานซิส อัสซีซี...นักบุญฟรานซิสรักคนอื่นแบบเป็นพี่น้อง แม้แต่พวกมุสลิมที่ในขณะนั้นเป็นปรปักษ์กับพวกคริสตังค์ แต่ท่านนักบุญก็รักเขาแบบพี่แบบน้อง และเป็นเพื่อนกับสุลต่าน...ท่านชนะใจเขาได้...

... ผมมีญาติอยู่ที่อุดร เป็นหมู่บ้านพุทธ ไปพักอยู่ 2-3 วัน ก็ได้ไปพูดไปคุยเกี่ยวกับความคิดของคนต่างศาสนา ทัศนคติเกี่ยวกับศาสนาเรา ซึ่งเค้าก็ไม่ค่อยจะรู้เรื่อง ตอนแรกเขาก็บอกว่าทุกศาสนาดี ผมก็บอกว่าที่มีความคิดอย่างนี้ก็ดีแล้ว ก็แลกเปลี่ยนทัศนะกันนิดหน่อย ถามว่าศาสนาคริสต์เป็นอย่างไร เขาก็ว่าดี ฟังความคิดของเขา แทนที่จะไปยัดเยียดความคิดเขาว่าของเราดี ไม่ได้ ก็ต้องคุยกันแบบกลาง ๆ ที่สำคัญก็คือการปฏิบัติของเรา ซึ่งทำให้เขาแปลกใจว่า พวกเราไม่ค่อยมีปัญหาอะไรนัก คนนับถือคริสต์นี่ไม่ค่อยว่ากล่าวด่ากันนะ ผัวเมียคู่นี้รักกันดี เพราะว่าที่ไปอยู่นี่นะคู่นี้เขาเถียงกันเป็นประจำ ... แต่ของเราไม่มีปัญหา

... ผมเคยไปเยี่ยมคนไข้โรคเอดส์ในโรงพยาบาล โอบกอดเขา ให้ความอบอุ่นเขา รู้สึกว่าเขาก็เห็นพระอยู่ในตัวเราแล้วโดยอัตโนมัติ แล้วก็มีการกลับใจด้วย แล้วก็มีเยอะ ...คนเป็นโรคเอดส์กลับใจ และคนหนึ่งหายโรคเอดส์ด้วย...อาการออกแล้ว น้ำหนัก70 เหลือแค่ 45 เดินไม่ได้ เป็นดอกอะไรออกหมดแล้ว เป็นแผลตาม

ตัว แต่ก็หายปกติได้ ดอกหายหมด แล้วยังออกทีวีช่อง 11 ว่าเขาหายโดยสบายใจ เขาพูดในรายการทีวีนั้นว่า เป็นเพราะผมมาหาพระเจ้า เป็นเพราะผมกลับใจ เป็นเพราะผมรู้จักพระ ผมจึงได้สบายใจ ผมไปพูดกับเขา...ชื่อ (ชื่อคนไข้โรคเอดส์) ... หลายครั้ง...เจอกันตั้งแต่ช่วงที่เริ่มกระเตื้องขึ้น...

ส่วนในประเด็นที่ว่าในวิทยาลัยแสงธรรมมีการเรียนการสอนเกี่ยวกับคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักร หรือการพัฒนาสังคมหรือไม่นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กล่าวว่าได้รับรู้เรื่องดังกล่าวจากอาจารย์ในวิทยาลัยแสงธรรมที่พูดสอดแทรกอยู่ในวิชาต่าง ๆ ที่อาจารย์เหล่านั้นสอนอยู่บ้าง นอกจากนั้นก็ศึกษาหาความรู้จากหนังสือและวารสารต่าง ๆ เองตามความสนใจ หรือตามที่อาจารย์มอบหมายให้ไปศึกษาค้นคว้า รวมทั้งได้ยินได้ฟังมาจากที่ต่างๆ เช่น พระสงฆ์ หรือคริสตชนโดยทั่วไปพูดกันทั้งใน และนอกสามเณราลัย ซึ่งนักศึกษาบางคนเห็นว่า ความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าว ที่ได้รับจากวิทยาลัยแสงธรรมนั้นเพียงพอที่จะนำไปใช้เป็นแนวทางปฏิบัติได้แล้ว

"...ที่แสงธรรมมีพูดบ้างนิด ๆ หน่อย ๆ เท่านั้น แต่ไม่ได้เป็นวิชาที่สอน... course ศาสนากับงานพัฒนาเพิ่งเปิดปีนี้...พ่อ (ชื่อพระสงฆ์ท่านหนึ่ง) เคยมาสอนเณร (ชื่อคณะนักบวชแห่งหนึ่ง) โดยพูดถึงเรื่องการพัฒนาบ้างเหมือนกัน..."

มีการพูดถึงเรื่องสังคม เรื่องการพัฒนาบ้าง แต่นี้ไม่มาก ยิ่งมาเรียนช่วงเทวศาสตร์แทบไม่มีเลย แต่ในช่วงปรัชญานี้มีฮะ มีเยอะเหมือนกัน ส่วนมากเป็นความเคลื่อนไหวในปัจจุบัน แต่จะให้ได้รับจากวิทยาลัยโดยตรง ผมไม่ได้รับมากเท่าไหร่ คือผมจะได้รับจากการอ่านและสื่อมวลชนเป็นส่วนมาก โดยส่วนตัวแล้วผมสนใจในเรื่องเหล่านี้

แต่ก่อนที่มีอยู่ course เดียว คือรัฐศาสตร์ แต่เดี๋ยวนี้ก็ตัดออกไปแล้ว แสดงว่าไม่ค่อยได้ให้ความสนใจเท่าไหร่... ตอนที่เรียนรัฐศาสตร์นั้น ผมชอบวิชานี้ มีประโยชน์ ทำให้เรากว้างมากขึ้น อาจารย์ที่สอนก็แบ่งปันให้เรารู้อะไรมากขึ้น... ผมคิดว่าไม่น่าตัด ควรจะมีอยู่ต่อไป เป็นวิชาสังคมที่อยู่รอบตัวเรา มีอาจารย์ผู้รู้จากภายนอกมา เราจะได้ถามสิ่งที่เราไม่เข้าใจ...

"... อาจารย์บางท่านดีมาก นำเรื่องสังคมมาสอดแทรกในวิชาที่ท่านสอน ทำให้เรา concern สังคม...การพูดสอดแทรกมีในระดับปรัชญา..."

ที่แสงธรรมเราเน้นการสอนไปทางด้านจิตใจส่วนด้านร่างกายอาจารย์แต่ละคนก็สอนว่าให้เราไปช่วยเขาเท่าที่สามารถช่วยได้ เพราะฉะนั้นถ้าไปช่วยด้านร่างกายมากเกินไปมันเกินของเขตการเป็นพระสงฆ์ของเรา ฉะนั้นงานหลักของเราก็คือว่าช่วยทางด้านวิญญาณ...ถ้าเราทุ่มเทด้านร่างกาย สังคมพัฒนามากไปเนี่ย แน่นอน งานหลักของเราจะต้องเสียไป

การสอดแทรกใช่ไหมครับ เกี่ยวกับสมณสาร แต่ละฉบับที่ออกมานะฮะเรามีการศึกษาโดยสอดแทรกเข้าไป วิชาที่เห็นได้ชัดที่สุด ที่มีการสอดแทรกเข้าไป ก็คือ Ethic คือ วิชาจริยธรรมนี่มีการสอดแทรก เพราะว่ามันสอดคล้องกับคำสอนของพระศาสนจักร...และพวกเรายังได้ไปฝึกปฏิบัติ เกี่ยวกับงานสื่อมวลชนนะฮะ การฝึกปฏิบัตินี่พวกเราไปที่ห้องประชุมของสภาพระสังฆราช...อันนี้เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่เราศึกษาพระสมณสารนะฮะ... ซึ่งในหัวข้อนี้ก็พูดถึงในหัวข้อพระสมณสารเกี่ยวกับสื่อมวลชน...

ผมคิดว่าในประเด็นหลัก การศึกษาที่วิทยาลัยแสงธรรมมีเพียงพอสำหรับที่จะเป็นแนวปฏิบัติสำหรับชีวิตพระสงฆ์ชีวิตนักบวช ผมว่าแนวหลักตัวนี้เราพอ แต่เรื่องความรู้ที่จะไปประยุกต์ใช้ กับสังคมปัจจุบัน ผมว่าจำเป็นที่นักศึกษาเองต้องศึกษาต้องทันเหตุการณ์ ทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม แนวโน้มของสังคม อันนี้เราต้องศึกษาเอง เพราะเราเข้าไปอยู่ในสังคม ๆ มันเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา...

นักศึกษาที่แสดงความคิดเห็นว่า วิทยาลัยแสงธรรมได้ให้การศึกษาที่เพียงพอสำหรับที่จะเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับชีวิตพระสงฆ์ หรือนักบวชดังกล่าวข้างต้นนั้นเห็นว่า ผู้ที่จะเป็นพระสงฆ์หรือนักบวชจะต้องเน้นถึงการศึกษาทางด้านเทววิทยาหรือเรียนรู้เรื่องศาสนาให้มาก ๆ อย่างไรก็ดี เขาก็เห็นว่าการนำสภาพการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาการที่ผู้ชายไทยชอบมีภรรยาน้อย ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาโรคเอดส์ มาสอดแทรกในการสอนบางวิชา เช่น วิชาจริยศาสตร์นั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ดี ทำให้นักศึกษารู้จักวิเคราะห์ได้อย่างมีหลักการที่สอดคล้องกับความเชื่อ

"... ชีวิตนักบวชมันจำเป็นในเรื่องศาสนา เหมือนกับเราเดินตามคนใดคนหนึ่ง ไม่รู้จักสวรรค์ ไม่รู้จักเป้าหมาย ไม่รู้สิ่งที่จะต้องทำ ชีวิตพระสงฆ์หรือชีวิตนักบวชเป็นชีวิตที่ต้องเดินตามพระคริสตเจ้า..."

ผมว่าเป็นส่วนที่ดีมาก เราจะออกไปทำงานช่วยสังคม ถ้าเราไม่ทันเหตุการณ์ในสังคม เราไม่รู้จักวิเคราะห์ ก็จะไม่สามารถทำงานอย่างมีประสิทธิภาพได้ เมื่อเราได้พบปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมแล้ว เราก็ต้องย้อนกลับไปดู พระสมณสารว่าสอนยังไง พระสันตะปาปาสอนในเรื่องนี้ยังไง ถ้าเรามีหลักยึดเกี่ยวกับความเชื่อของเราในเรื่องนี้ เมื่อมีเหตุการณ์อะไรต่าง ๆ ขึ้นมา เราก็จะดูออกว่าสิ่งไหนผิด สิ่งไหนถูก...เรามีวิธีที่จะดู ซึ่งสิ่งนี้เราได้เรียนรู้จากวิทยาลัยแสงธรรม...

เกี่ยวกับเรื่องนี้ นักศึกษาอีกคนหนึ่งมีทัศนะที่คล้าย ๆ กันว่า การนำพระสมณสารต่าง ๆ ที่ว่าด้วยเรื่องสังคมมาสอนในห้องเรียน โดยที่อาจารย์ผู้สอนบอกนักศึกษาเพียงแต่ว่าพระสมณสารนั้น ๆ สอนว่าอย่างไรเท่านั้นอาจจะเป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ แต่ถ้ามีการนำเสนอปัญหาหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมมาให้นักศึกษาฝึกวิเคราะห์ด้วยก็จะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์มากกว่า

ถ้าจะให้ศึกษาพระสมณสารว่าด้วย เรื่องสังคมอาจจะไม่ช่วยอะไรถ้าจะบอกเพียงแต่ว่าพระสมณสารสอนอะไรอ่านเอาเองก็ได้ ที่สำคัญจะต้องนำเสนอปัญหาให้นักศึกษารู้จักวิเคราะห์ ซึ่งอันนี้เป็นเรื่องยาก ... อาจารย์จะต้องช่วยนักศึกษาวิเคราะห์ด้วย การมองเหตุการณ์ต่าง ๆ แล้วบอกว่า พระศาสนจักรมีท่าทีอย่างไร... จะต้องเอาเหตุการณ์จริงมาเป็นประเด็นศึกษา เพื่อวิเคราะห์อภิปรายกันในชั้น ...

อย่างไรก็ตาม มีนักศึกษาบางคนได้แสดงความเห็นว่า วิทยาลัยแสงธรรมยังไม่ได้ให้การศึกษาแก่นักศึกษามากพอ ที่จะเกิดความรู้ความเข้าใจ และความตื่นตัวรับรู้ในปัญหาของสังคม เป็นต้นว่า ปัญหาความยุติธรรมในสังคม การที่พระสงฆ์และสามเณรไม่ค่อยสนใจเอาใจใส่ปัญหาของสังคม หรือไม่ค่อยสนใจงานพัฒนาสังคมนั้นก็เพราะบุคคลเหล่านั้นยังไม่มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องของสังคมดีพอ เพราะฉะนั้นการให้การศึกษาในเรื่องดังกล่าวก็จะ

ช่วยแก้ปัญหาเช่นว่านั้นได้ นอกจากนี้ เขายังกล่าวด้วยว่าคนรุ่นใหม่เริ่มตื่นตัวรับรู้ปัญหาสังคมมากขึ้น

"... การให้การศึกษาในเรื่องของสังคมในแสงธรรมจะช่วยให้นักศึกษาที่ไม่เอาใจใส่การพัฒนาสังคมได้เกิดความตื่นตัว เกิด awareness ในเรื่อง social justice...เขาไม่สนใจเพราะเขาไม่รู้..."

มันขึ้นอยู่กับการอบรม ทุกคนได้รับการอบรมว่า ฉันได้รับการอบรมมา ต้องรู้ต้องศักดิ์สิทธิ์ ต้องไปบวช ต้องดี จนกระทั่งผมก็เป็นอย่างนั้น... จนกระทั่งมาจุดจุด ๆ หนึ่งเราก็ต้องมานั่งคิดว่า เราจะต้องไปทำอะไรเพื่อใคร มิใช่แต่ต้องการเกรดดี ๆ เอาใจผู้ใหญ่ แต่เขาจะพัฒนาความสำนึก ความรู้ความสามารถต่าง ๆ เพื่อพัฒนาสังคม เพื่องานในอนาคต... มองจริง ๆ แล้วงานในอนาคตของนักบวชผมว่ามันเยอะมาก อย่างงานในอนาคตที่ผมอยากจะทำ ผมมองไว้ก็คือ การทำงานกับเด็กเร่ร่อน ผู้ป่วยโรคเอดส์ และงานด้านสื่อสารมวลชน เพราะว่าผมรู้สึกว่าเรื่องสื่อสารมวลชนมันเขย่าโลก และถ้าไม่มีใครจับงานพวกนี้ พระศาสนจักรจะโง่ เต่าไปเลย... เราไม่คิดถึงตัวเราเองมาก แต่คิดถึงสิ่งที่เราจะไปทำ คิดถึงคนที่เราจะไปทำด้วย อันนี้แหละที่ผมคิดว่ามันจะสร้างสำนึกในตัวเราและสิ่งต่าง ๆ ก็จะตามมาเอง

นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ทุกคนเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรสนใจปัญหาทางฝ่ายร่างกายหรือสนใจเอาใจใส่ในปัญหาสังคมมากขึ้น อย่างไรก็ตามเมื่อถูกถามว่าพร้อมที่จะออกไปช่วยพัฒนาสังคมเมื่อได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์หรือไม่นั้น ก็มีนักศึกษาบางคนแสดงความไม่แน่ใจ และบางคนก็แสดงท่าทีที่ไม่สนใจจะไปทำงานด้านดังกล่าวเลย เนื่องจากกลัวว่าจะถูกผู้ใหญ่เกิดความระแวงแคลงใจ หรือไม่ก็ไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ และอาจจะสูญเสียกระแสเรียกเป็นนักบวชของตนไป

"เห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรสนใจเรื่องฝ่ายกายมากขึ้น... คือถ้าไปเน้นการสั่งสอนอย่างเดียว แต่เขาไม่มีอะไรทาน มันขัดๆ อยู่..."

การที่จะไปทำงานสังคมพัฒนาไม่ว่าจะในระหว่างที่เป็นนักศึกษาหรือเป็นพระสงฆ์แล้ว ก็มักจะมีปัญหา คือถูกระแวง หรือไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่เท่าที่ควร เพราะผู้ใหญ่อาจจะคิดว่างานในลักษณะนั้นจะทำให้คนที่ไปทำเกิดปัญหาสึกออกไปได้ง่าย ๆ ...คือคนที่ไปทำงานแบบนั้นอาจจะสึกออกไปทำงานนั้นเต็มตัวเลย เพราะเขาอาจจะคิดไปได้ว่า ถ้าเขายังมีสถานภาพเป็นสามเณร หรือพระสงฆ์แล้วก็อาจจะทำงานที่เขาชอบไม่ได้เต็มที่ เพราะมีกรอบอะไรต่าง ๆ มากมาย...

สำหรับการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันเข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคม หรือออกโรงประณามความอยุติธรรมในสังคม ตลอดจนประณามการกระทำของรัฐบาลบางประเทศที่มีการกระทำที่ไม่ชอบธรรม เช่นในกรณีที่พระอัครสังฆราชโรเมโรแห่งประเทศเอล ซัลวาดอร์ ประณามรัฐบาลของประเทศ ดังกล่าวที่ทำการกดขี่ ปราบปรามประชาชนอย่างรุนแรงนั้นนักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงความเห็นด้วย แต่ก็มีนักศึกษาบางคนแสดงความเห็นว่า พระศาสนจักรหรือพระสงฆ์ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของฝ่ายบ้านเมือง

"ถ้าผมเป็นพระสงฆ์ก็จะทำแบบนั้น ถ้ามีอะไรไม่ดีก็ต้องพูด... การเข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่อยุติธรรมเป็นการกระทำที่ถูกต้อง..."

"ผมชอบ model แบบพระสังฆราชโรเมโร ท่านประณามความอยุติธรรมอย่างไม่กลัวเกรงอะไรทั้งสิ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ยึดหลักอหิงสา ใครตบแก้มขวายื่นแก้มซ้ายให้ตบที่พระเยซูเจ้าสอน...ท่านไม่ได้เกลียดตัวบุคคล แต่เกลียดความชั่ว..."

การประณามโครงสร้างสังคมที่อยุติธรรม ผมคิดว่าไม่ควรทำ ไม่น่าจะทำ เพราะว่าเราเป็นพระสงฆ์ เรามีจุดจำกัด มีขอบเขตจำกัด เราไปประณามเขาอย่างนั้นแสดงว่าเราเริ่มเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกฎหมายแล้ว ... พระศาสนจักร ต้องแยกไม่ไปเกี่ยวกับกฎหมาย และการเมืองอยากให้พระศาสนจักรเข้าไปช่วย และมองปัญหาว่าจะช่วยสังคมได้อย่างไร ไม่ดึงคนอื่นมาช่วย...รัฐบาลรับไม่ได้หรอก ถ้าอย่างนั้นประเทศคุณก็เอาไปบริหารเสียเลยสิ...

ในกรณีของพระอัครสังฆราชโรเมโรผมเห็นด้วย แต่ผมอยากจะเปลี่ยนคำว่า ประณามเป็นขอร้อง...ถ้าสถานการณ์ร้ายแรงจริง ๆ ก็ควรประณาม แต่ในความคิดของผมแล้วมองในแง่หนึ่งก็ดี มองในอีกแง่หนึ่งก็ไม่ค่อยดีเท่าไหร่ ถ้าในแง่ของมนุษยธรรมแล้วดีมากเลย แต่ในแง่ของการเป็นพระสงฆ์แล้ว สถานภาพการเป็นพระสงฆ์ลดลง...เหมือนเอาพิมเสนไปแลกกับเกลือ เพราะกำลังเราก็น้อยกว่า ถ้าเราทำไปแล้วเขาจะฟังเสียงเราไหม ถ้าเราช่วยไม่ได้ทำแล้วไม่เกิดประโยชน์อะไร อย่าทำเสียดีกว่า

"ถ้าเป็นระดับ pope ทำ คิดว่ามีเสียงมีพลังมากพอสมควร คิดว่าน่าจะทำอย่างน้อยเราก็เป็นปากเสียงให้ประชาชนผู้ด้อยโอกาสได้...อย่างโรเมโร พูดแล้วคนฟังทั้งประเทศน่าพูด พูดในสิ่งที่ดี แล้วช่วยให้อีกหลายคนดีขึ้นก็น่าทำ"

เกี่ยวกับเรื่องพระศาสนจักร กับปัญหาสังคมนี้ นักศึกษาผู้หนึ่งกล่าวเสริมว่า พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยไม่ค่อยเหลียวแลคนจน และไม่เข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคม แต่ทำตัวเข้ากับคนรวย และช่วยธำรงรักษาสถานะความได้เปรียบทางสังคมของคนเหล่านั้นไว้ อีกทั้งยังมีพระสงฆ์ หรือนักบวชเป็นจำนวนไม่น้อยดำรงชีวิตอยู่อย่างหรูหรูฟุ้งเฟ้อ หรือทำตัวไม่เหมาะสมกับสถานภาพความเป็นพระสงฆ์หรือนักบวชของตน

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาบางคนก็เห็นว่า พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยก็ได้ช่วยพัฒนาสังคมไทยมาก เพียงแต่ยังมีข้อเสีย หรือจุดบกพร่องบางประการ นั่นก็คือ ข้อเสียเกี่ยวกับโรงเรียนคาทอลิก ซึ่งในตอนแรกเขาบอกว่าไม่อยากจะพูดถึง แต่เมื่อผู้วิจัยยุติการสัมภาษณ์โดยบันทึกเสียงไว้และปิดเครื่องบันทึกเสียงแล้ว ผู้วิจัยได้สอบถามเขาถึงเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่ง นักศึกษาก็บอกว่า สถาบันการศึกษาคาทอลิกโดยเฉพาะสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียงมากนั้นมุ่งเน้นการสอนด้านวิชาการต่าง ๆ ทางโลก แต่ขาดการสอนการอบรมในเรื่องความรัก และการช่วยเหลือแบ่งปันผู้อื่น ยกตัวอย่างเช่น สถานศึกษาที่เขาสำเร็จการศึกษามานั้นสอนให้คนรักวัตถุหรือเป็นพวกวัตถุนิยมมากกว่า แต่ทางสถาบันดังกล่าวอ้างว่าสอนให้คนเป็นนักธุรกิจที่ดี แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นนักธุรกิจที่ดีในลักษณะที่บิดเบือน เขากล่าวว่า นักธุรกิจที่ดีต้องช่วยเหลือสังคมแต่นักธุรกิจที่ดีในลักษณะที่บิดเบือนนั้นช่วยสังคม เหมือนกัน แต่ช่วยในลักษณะเอาหน้า เขากล่าวด้วยว่า การประกอบธุรกิจก็ต้องจะต้องมีการเอากำไร แต่การเอากำไรต้องมีจริยธรรม ซึ่งสถานศึกษาดังกล่าว ก็ไม่ได้มุ่งเน้นการอบรมสั่งสอนนักศึกษาในด้านนี้ มุ่งแต่จะสอนให้รู้จัก

หาเงิน ซึ่งในทางที่ถูกที่ควรแล้ว สถาบันการศึกษาควรจะมุ่งสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่แท้จริงดีกว่า เขากล่าวเสริมว่า เพื่อน ๆ นักศึกษาในสถาบันดังกล่าว โดยเฉพาะนักศึกษาสตรีนั้นขับรถยนต์ราคาแพง ๆ มาเรียน และบางคนก็ "มีเฟอร์นิเจอร์เต็มตัว" ราคาไม่ต่ำกว่าหนึ่งแสนบาท นักศึกษาเหล่านั้นทำตัวเป็นคนในสังคมชั้นสูง ซึ่งคนลักษณะนี้จะลงมา "สัมผัสดิน" ได้ยากมาก และน้อยมาก สิ่งเช่นว่านี้ จะทำให้มนุษย์ห่าง หรือแปลกแยกกัน มองไม่เห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ซึ่งอันที่จริงแล้ว มนุษย์ทุกคนมีคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน เขาสรุปว่า ถ้าพูดตาม "ประสาพระวรสาร "แล้ว สถาบันบางสถาบันหรือคนบางคนหรือบางกลุ่มในพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยยังขาดความรักที่แท้จริง

> ... พูดถึงพระศาสนจักรในเมืองไทยแล้ว ผมว่าเขาไม่ค่อยจะเอาใจใส่คนยากคนจนนัก เขาติดต่อสัมพันธ์ กับคนรวยมากกว่า ผู้ใหญ่ไม่ค่อยคนใจงานพัฒนาสังคม โครงสร้างต่าง ๆ ที่ไม่เป็นธรรมในสังคมเขาก็ไม่เคยแตะต้อง รู้สึกว่าเขาจะช่วยรักษาสถานะที่ได้เปรียบของชนชั้นสูงเสียด้วยซ้ำ ... ในคณะของเราก็มีพ่อหลาย ๆ คน สนิทกับคนรวย แต่เขาใกล้ชิดกับคนพวกนั้นเพื่อที่จะได้รับบริจาคเงินมาช่วยคนจน
>
> "ในเรื่องการพัฒนาสังคม เราก็ช่วยสังคมมากแล้ว แต่อยากจะพูดถึงโรงเรียนคริสต์ในตอนนี้ เรามีชื่อเสียมาก ... ไม่อยากพูด เพราะมันอันตรายเหมือนกัน ... ถ้าอย่างนั้นผมไม่พูดถึง..."

นักศึกษาที่เห็นว่า พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ไม่ค่อยเหลียวแลคนจนนั้น กล่าวด้วยว่า ระบบสังคมไทยที่ยังมีแนวความคิดแบบศักดินาหรือขนบธรรมเนียนประเพณีไทยที่ยกย่องให้เกียรตินักบวชมากนั้น ทำให้นักบวชเสียคนไปมาก แต่เขาก็เสริมว่า พระผู้เป็นเจ้าก็ไม่เคยให้พระสงฆ์ หรือนักบวชดี ๆ หมดไปจากพระศาสนจักร ในขณะที่มีนักบวชกลุ่มหนึ่งทำตัวเลิศลอยหรูหราฟุ้งเฟ้อ ก็จะมีนักบวชอีกสายหนึ่ง คณะหนึ่ง ที่มาถ่วงดุลเอาไว้ด้วยการดำรงชีวิตอย่างสมถะ หรือยึดถือจิตตารมณ์ในเรื่องความยากจนอย่างเคร่งครัด อย่างไรก็ตาม เขาก็กล่าวเสริมด้วยว่า สิ่งที่คนทั่วไปดูว่าหรูหราฟุ้งเฟ้อ สำหรับพวกนักบวชนั้น บางอย่างจะต้องมี เช่น การมีรถยนต์ตลอดจนเครื่องอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ ถ้าการมีของเหล่านั้นมิใช่เพื่อประโยชน์สุขของตนเอง แต่มีไว้เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม หรือเพื่ออำนวยความสะดวกในการไปติดต่อให้ความช่วยเหลือผู้อื่น โดยเฉพาะผู้ยากไร้ นอกจากนี้ ตำแหน่งหน้าที่

ของนักบวชบางคน ก็ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องเข้าสังคมกับคนชั้นสูง หรือมีบ้านพักที่เหมาะสมกับตำแหน่ง

> ...ระบบสังคมไทยก็ทำให้นักบวชเสียคน...สิ่งที่ดีที่สุดมีอะไรก็มาประเคนให้พวกพระสงฆ์นักบวช...แต่พระก็ไม่ให้นักบวชอย่างคุณพ่อ (ชื่อพระสงฆ์นักพัฒนาสังคมองค์หนึ่ง) ขาดไปจากพระศาสนจักร ในขณะที่มีนักบวชบางคนบางกลุ่มอยู่อย่างหรูหราฟุ้งเฟ้อเป็นที่สะดุดแก่คนอื่นนั้น พระองค์ก็จะจัดให้มีนักบวชอีกสายหนึ่งมาถ่วง เหมือนกับสมัยนักบุญฟรานซิส อัสซีซีที่พระศาสนจักรร่ำรวย แต่พระเป็นเจ้าก็ทรงจัดการให้มีนักบวชอย่างฟรานซิส ที่เป็นลูกคนรวยแท้ ๆ แต่นำทรัพย์สินเงินทองไปแจกจ่ายให้คนจนหมด และตั้งคณะนักบวชที่ถือความยากจนอย่างเคร่งครัดแทบจะไม่มีอะไรติดตัวเลย แม้แต่กระท่อมซึ่งสร้างขึ้นอย่างลวก ๆ ท่านก็เห็นว่าดีเกินไปสำหรับท่าน...

จุดที่น่าสนใจจุดหนึ่งที่ได้จากการสัมภาษณ์นักศึกษาผู้นี้ เขาเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ที่สามเณราลัยที่เขาอยู่นั้นในบางครั้งสามเณรก็มักจะเรียกร้องสิ่งดี ๆ เช่น อาหารดี ๆ เครื่องมือเครื่องใช้ดี ๆ หรืออุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ก็จะถูกผู้ใหญ่หรือพวกเดียวกันเองถามเพื่อจเป็นการเตือนให้รู้ตัวว่าสิ่งที่เขาเรียกร้องนั้นที่บ้านเขามีสิ่งนั้นสิ่งนี้ที่เขาเรียกร้องไหม และเมื่อผู้วิจัยถามว่า ในทัศนะของเขานั้น เขาเห็นว่าฐานะของสามเณรหรือนักศึกษาวิทยาลัยที่เขาสังกัดอยู่นั้น ความคิดที่สนใจปัญหาของสังคม และอุดมการณ์ที่จะรับใช้สังคมจะก่อรูปก่อร่างขึ้นมาในกลุ่มเพื่อนที่มีแนวความคิดเดียวกันมากกว่า ซึ่งในกลุ่มนั้นก็อาจมีทั้งคนจนคนรวยหรือคนที่มีฐานะปานกลาง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความสนใจเรื่องสังคมและอุดมการณ์ที่จะรับใช้สังคมเป็นเรื่องความสนใจส่วนตัว หรือเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลมากกว่าที่จะมีสาเหตุมาจาก ฐานะทางครอบครัว อย่างไรก็ดี เขาก็กล่าวเสริมด้วยว่า พื้นฐานการอบรมจากครอบครัวจะมีส่วนสำคัญไม่น้อย ในการที่จะหล่อหลอมบุคคลให้เป็นผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หรือเป็นผู้ที่เอื้ออาทรต่อผู้อื่นตลอดจนสนใจที่จะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมหรือไม่

"... เหมือนกับที่บ้านเณร เรามักจะถามกันอยู่บ่อย ๆ ว่าที่บ้านมีอย่างนี้ไหม เพื่อเตือนกันไว้ ... "

อันนี้ผมไม่เห็นชัด แต่ผมว่ามันจะ form ขึ้นมาในกลุ่มเพื่อนมากกว่า อย่างในบ้านเณรของเราก็จะมีกลุ่ม ๆ ความคิด พวกที่มีความคิดความสนใจเดียวกันก็จะจับกลุ่มคุยกันบ่อย อย่างกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนี่... แล้วพวกนี้ ก็จะเก็บกระดาษทิ้งขยะ (หัวเราะ) เก็บอะไรของมันไปเรื่อย คือ มันเป็นกลุ่มอัตโนมัติ ... มีเวลาก็มากับกลุ่มคุยกันถึงเรื่องที่มีความสนใจร่วมกัน..." นอกจากนี้ นักศึกษาผู้นี้ยังกล่าวด้วยว่า บรรยากาศที่ดีใน สามเณราลัยที่ผู้ใหญ่ให้อิสระต่อสามเณรมากจะเอื้ออำนวยการเกิด และการเจริญเติบโตของกลุ่ม ที่จะช่วยกันคิดสร้างสรรค์ สิ่งที่ดีมีประโยชน์แก่สังคมเช่นว่านี้ และทำให้สามเณรกล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นซึ่งนอกจากสามเณรจะสนทนากันในกลุ่มที่มีความสนใจร่วมกันแล้ว ก็ยังมีการคุยกันโดยทั่ว ๆ ไปกับสามเณรอื่น ๆ เช่น คุยกันในเวลารับประทานอาหารโดยมีคุณพ่ออธิการหรือผู้ใหญ่ของสามเณราลัยท่านอื่น ๆ รับฟังและให้การสนับสนุนเป็นกำลังใจ

บ้านเณรให้อิสระมาก การพูดคุยการแสดงความเห็นก็ดีมาก อย่างผมไป slum มาผมก็จะมาพูดในโต๊ะอาหาร...คุยกันถึงปัญญาต่าง ๆ แล้วมันจะเสริมสร้าง ความสำนึก... เรื่องปรัชญาเทวศาสตร์ บางเรื่องก็เก็บจากห้องเรียนมาคุยกัน รวมทั้งเรื่องเห็นจากหนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนต่าง ๆ ก็เอามาคุย ผมว่าปัจจัยเหล่านี้มันจะสร้างได้ แต่ที่สำคัญก็ขึ้นอยู่กับผู้ดูแล อย่างอธิการนี่เราคุยกันแล้วเขาก็รับฟัง และเขาก็จะเสนอความคิดเห็นอะไรด้วยมันก็จะพาให้เรารู้สึกว่าเค้าไม่ได้ปิดกั้นแล้วเขาก็มีส่วนร่วม เมื่อผู้ใหญ่มีส่วนร่วมทุกคนก็อยากมีส่วนร่วม มันจะเกิดความสำนึกขึ้นในจิตใจเอง ถ้าคุยกันแล้วอธิการหรือผู้ใหญ่อื่น ๆเหล่ พวกเราก็คงไม่กล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นต่อไป... ปัจจัยอย่างนี้จะสร้างเสริมมากกว่า course ในห้องเรียน เพราะ course ในห้องเรียนที่ผมเรียนมา...มันไม่ได้เข้ามาลึก ๆ ในใจเรา...

ในเรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับ การพัฒนาสังคม และรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสำหรับประเทศไทยนั้นนักศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่สู้จะมีความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ มากนัก และส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจคำ ที่ใช้ในแวดวงนักพัฒนา หรือวงการที่เกี่ยวข้อง เช่นคำว่า "โลกานุวัตร" หรือ "การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน" หรือไม่สู้จะเข้าใจคำเหล่านั้นดี

นักตลอดจนไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยว กับสังคมเศรษฐกิจ และการเมืองมากพอ ที่จะให้ความเห็นในเรื่องดังกล่าวได้มากนักอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาบางคนกล่าวว่า เรื่องดังกล่าวที่จะต้องรู้ ถ้าสนใจก็ไปหาศึกษาอ่านเองได้ ส่วนรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสำหรับประเทศไทยนั้น หลังจากผู้วิจัยได้คุยให้นักศึกษาฟังอย่างคร่าว ๆ ถ้าการพัฒนาในรูปแบบการพัฒนาแบบผสมผสาน โดยเน้นหนักไปทางการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน กล่าวคือ พัฒนาประเทศโดยเลือกรับความเจริญก้าวหน้าทุก ๆด้านจากประเทศอื่น ๆ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องพยายามธำรงรักษาเอกลักษณ์หรือวัฒนธรรมของไทยเอาไว้ด้วย อย่างไรก็ตาม มีนักศึกษาผู้หนึ่งกล่าวเสริมในเรื่องนี้ด้วยว่า การที่จะทวนกระแสของลัทธิวัตถุนิยม บริโภคนิยมนั้นเป็นสิ่งที่ยากมาก เพราะเป็นสิ่งที่ฝืนธรรมชาติของมนุษย์

"...เคยได้ยินคำที่อาจารย์ แต่ผมก็ยังไม่เข้าใจว่าเป็นหมายถึงอะไร..."

"ความรู้ความเข้าใจในประเด็นที่ว่าผมไม่ค่อยมี แต่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้ไม่จำเป็นที่จะต้องมีการสอนในวิทยาลัย... ใครสนใจก็ไปหาอ่านเพิ่มเติมได้ ที่ควรเน้น ก็คือความรู้ที่จะทำให้เป็นพระสงฆ์ที่ดี..."

...ผมเลือกการพัฒนาฝ่ายจิตมากกว่า วัตถุต่าง ๆ เช่น ตู้เย็น โทรทัศน์ ถ้าชาวบ้านมีก็ดีไป แต่ถ้าพวกเขาต้องเป็นหนี้เป็นสิน ผมคิดว่าไม่มีความจำเป็นเท่าไหร่ การพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนที่ไม่เน้นการพัฒนา ทางด้านวัตถุมากนัก แต่ส่งเสริมให้พวกเขาทำพออยู่พอกิน ไม่โลภโมโทสันอะไรมากก็ดีเหมือนกันครับ

ในส่วนตัวผมเองผมเชื่อตามมหาตมะคานธีที่ว่าไว้ว่า ของในโลกนี้พอสำหรับทุกคนแต่ไม่พอสำหรับความโลภ ผมเชื่อในจุดนี้มาก สิ่งหนึ่งที่ผมมองและก็เข้าใจตลอดเวลาก็คือปัญหาทุกอย่างมันเกิดมาเพราะระบบ mass production การผลิตมาก ๆ

...มันเป็นปัญหามากผมว่าการที่จะสอนให้มนุษย์รู้จักว่ามีพออยู่พอกิน ตรงนี้สำคัญมากการที่เราจะทำอย่างนี้มันอยากมาก ๆ เพราะสังคมมาไกลมาก ๆ คนโดยมากเขาจะไม่เข้า ใจสิ่งที่เราพูดอย่างผมมีเพื่อนเรียน (ชื่อโรงเรียนเอกชนแห่งหนึ่ง) เขาจะไม่เข้าใจว่าระบบเศรษฐกิจทำให้คนจนอย่างนั้น ๆ เขาจะไม่มอง แต่เขาจะมองว่าเขามีเงินนี้ เขาจะต้องลงทุน เขาจะได้มาเท่านี้ และจะต้องนำไปลงทุนต่อไปอีกเท่านี้ การอยู่กับที่เป็นการแพ้ เป็นการจนละ...ผมว่าสิ่งสำคัญต้องส่งเสริมการแบ่งปันกันหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ผมคิดว่าไม่ควรส่งเสริม การพัฒนาทางวัตถุจนเกินไป จนขาดความสุขที่แท้จริงในชีวิต... ตอนนี้ผมไปทำงานที่หาดแตงทุกอาทิตย์ ผมไม่เรียนเอาปริญญาที่แสงธรรม แต่ว่าคนอื่นเขาก็ไปกันด้วย พ่อที่ไปก็เอาวัตถุไปให้ด้วย ให้ข้าวโพด ให้เรือ เอาเงินไปให้ ส่งเสริมให้คนมีอาชีพ...ผมก็ไปพูดกับเขาว่า จะกินอยู่อย่างไรจึงจะดี ไม่ใช่ขายข้าวโดยแล้วเอาเงินไปซื้อมอเตอร์ไซค์ การเก็บเอาไว้ เพื่อลูก ๆ จะได้ใช้ ถ้าวันหนึ่งคุณป่วยคุณก็จะได้ใช้ส่วนนี้ได้ เราจะต้องเอาความรักมาใช้กับความเป็นระเบียบในสังคม ควรจะเน้น การพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน หรือไม่ใช่ไหมครับคิดว่าอย่างนั้น... เน้นว่าพระเยซูเจ้าสอนเราว่าอย่างไร... ถ้าเราพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนได้ โอ! ผมเห็นว่าโลกเราจะเป็นสวรรค์ได้ (หัวเราะ) ... แต่ว่าผึ้งถ้าเห็นดอกไม้ก็จะวิ่งเข้าหา มันมีกระแสอยู่แล้วที่จะทำให้คนอยากในความเป็นจริงค่อนข้างที่จะทวนกระแสโลกานุวัตรได้ยาก...ผมไม่ทวนกระแส แต่เบี่ยงเบนกระแส...

... ผมเห็นนักสังคมสงเคราะห์มากมายทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ไปทำงานช่วยเหลือสังคมพัฒนาสังคมมาก็ตั้งนานแล้ว แต่ว่าสังคมก็ยังเป็นแบบนี้อยู่น่าจะเป็นเพราะมุ่งพัฒนาวัตถุมากเกินไป แต่สิ่งนี้ก็ขึ้นอยู่กับนโยบายผู้ใหญ่ในบ้านเมืองด้วย... โลกานุวัตรนี่เราน่าจะพูดว่าหลงผิดมากกว่า...เป็นแนวทางที่หลงผิด

"การพัฒนาเศรษฐกิจนี่ ถ้าจะไปพัฒนาชนบทจะต้องใช้เงินอีกเท่าไหร่ สู้พัฒนาแถบชานเมืองไม่ได้ มีโรงงาน มีคนงานพอแล้ว raw material มีทุกสิ่งทุกอย่างสาธารณูปโภค ถ้าไปพัฒนาชนบทแล้วจะต้องเสียเงินมากมาย มันอาจจะไม่คุ้ม"

ในด้านศาสนาที่ผมอยากให้โลกานุวัตรเหมือนกันหมดเลย คือ เป็นคริสต์เหมือนกันหมดเลย แต่ทางสังคมเศรษฐกิจนี่ผมไม่เห็นด้วย เพราะว่าทำไม่ได้แน่นอน เพราะว่าแต่ละประเทศ ก็มีวัฒนธรรม และชีวิตของตนเองนะครับ... อย่างตอนนี้ไทยรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเยอะ ซึ่งบางอย่างผมเห็นว่าดี บางอย่างผมก็เห็นว่าไม่ดี ... แต่ผมอยากให้เอาอย่างนี้ดีกว่า เอามาผสมผสานกัน แลกเปลี่ยนนะฮะ แล้วใครรับได้รับไป ใครไม่อยากรับอยากเปลี่ยน ก็ตามใจให้อิสระเขา แต่ว่าสิ่งไม่ดีนี่ผมไม่อยากให้รับเลย คือ มันจะมาทำลายวัฒนธรรมต่าง ๆ ของเรา... สรุปแล้วก็คือว่า ในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ผมอยากให้มันผสมผสานกัน...แต่เน้นวัฒนธรรมชุมชนมากกว่า ถ้าเอาโลกานุวัตรเข้ามาก็ต้องดูเป็น case ว่า ทำความเสียหายให้มากไหม เป็นประโยชน์แก่ชุมชนไหม ไม่ขัดกับวัฒนธรรมประเพณีของประเทศและหมู่บ้านก็โอเคได้

นอกจากนี้ นักศึกษาผู้หนึ่งยังได้แสดงความคิดเห็นว่า การพัฒนาโดยการนำของไปแจกให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะเพื่อใช้เป็นสิ่งล่อใจให้เขากลับใจมานับถือศาสนาคริสต์ดังเช่นที่พระสงฆ์ธรรมทูตในยุคก่อน ๆ บางท่านทำนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดผลอะไร ทั้งในด้านการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านและการที่จะทำให้เขาเลื่อมใสในศาสนาอย่างแท้จริง

> ...มิสชันนารีเอาเงินเข้ามาแจก คนไทยหาเงินได้ลำบากกว่าไม่ค่อยมีเงินหาเงินได้น้อย ซึ่งการพัฒนาสังคม ก็ต้องใช้เงินแน่นอน... มีอยู่ครั้งหนึ่งผมฟังบราเดอร์ (ชื่อคณะนักบวช) คุยให้ฟังว่า มิสชันนารีสมัยก่อนแจกเงินมากมาย แจกของแจกลูกประคำด้วย และก็สามารถทำให้เขากลับออกกลับใจมาเป็นคริสตังค์ ภายหลังพระสงฆ์ไทยเข้าไป แล้วไม่แจก เขาก็เอาลูกประคำมาคืนแล้วบอกว่า "คุณพ่อ ผมขอลาออกจากการเป็นคริสตังค์... "ตอนแรกแจกเงินแจกของ แล้วตอนหลังไม่แจกลูกประคำ ก็อาจจะหนักไปเลยเอามาคืน (หัวเราะ) ... วันนี้ผมไม่ทราบว่าเขาวางเงื่อนไขในลักษณะของความรักที่พ่อมีต่อลูกหรือลักษณะการวางเงื่อนไขของฝรั่งผู้มีอันจะกินต่อคนในชนบทซึ่งไม่ค่อยจะมีกิน...

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ทุกคนที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า ความรู้ความเข้าใจในเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้น วิทยาลัยแสงธรรมได้ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวมากพอแล้ว เนื่องจากมีกระบวนวิชาที่เรียนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวโดยตรงและนักศึกษาผู้หนึ่งก็เห็นว่า วิทยาลัยแสงธรรมเป็นวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งเรียนวิชาประเภทศาสนาและปรัชญาอย่างเข้มข้นอยู่แล้วไม่จำเป็นจะต้องไปเสริมในเรื่องดังกล่าวอีก แต่ก็มีนักศึกษาคนหนึ่งเห็นว่า ถึงแม้วิทยาลัยจะให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักศึกษาในเรื่องดังกล่าวอย่างเพียงพอแล้ว แต่เรื่องดังกล่าวเป็นสิ่งที่ยังจะต้องส่งเสริมไปเรื่อย ๆ

> "พอแล้วครับ มี course ที่พ่อ (ชื่อพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ท่านหนึ่ง) สอนเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง ทำให้นักศึกษาได้รู้ได้เข้าใจอะไรมาก..."
>
> "พอใช้ได้แล้ว เรามีพื้นฐานว่าควรจะทำอย่างไรมันก็น่าจะพอ..."
>
> "ความรู้ในเรื่องศาสนาอื่น ๆเพื่อการสัมพันธ์กับศาสนาอื่น ๆ นักศึกษาก็รู้ดีพอ แน่นพอแล้ว ... แสงธรรมแข็งในเรื่องศาสนาปรัชญาอยู่แล้ว"

"เรื่องนี้เป็นสิ่งที่ต้องส่งเสริมไปเรื่อย ๆ..."

ในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาทุกคนแสดงความเห็นว่าควรที่จะมีการส่งเสริมในเรื่องดังกล่าวอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม นักศึกษาหลายคนที่เห็นว่าการทำงานเพื่อส่งเสริมศาสนสัมพันธ์ในประเทศไทยยังมีอุปสรรคบางประการ ทั้งจากฝ่ายของคริสตชนเองและจากฝ่ายศาสนิกชนในศาสนาอื่น ๆ

"เรื่องนี้ควรส่งเสริมเต็มที่เลยครับ...ขณะนี้ก็ทำได้ในระดับหนึ่งที่ก้าวหน้าพอสมควร..."

ผมคิดว่าศาสนสัมพันธ์เป็นสิ่งจำเป็นเพราะว่าเราไม่ได้อยู่ศาสนาเดียวในโลกแน่นอน แนวความคิดจากวัฒนธรรมจากแหล่งกำเนิด เป็นสิ่งที่ต่างกัน...เพียงแต่ว่าเราไม่มองว่าศาสนาใดดีที่สุด เพียงแต่ว่าเราเห็นว่าศาสนาไหนมีแนวทางที่ชัดเจนที่สุดเราก็ต้องถือศาสนานี้...การดำรงอยู่ในสังคมก็จำเป็นที่จะต้องร่วมกับศาสนาอื่นด้วย เพื่อความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน... พระสันตะปาปายังเคยเชิญประมุขศาสนาต่าง ๆ ไปสวดภาวนาร่วมกันเพื่อศาสนสัมพันธ์ เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและสันติภาพของโลก... เรื่องศาสนสัมพันธ์ในเมืองไทยยังเป็นไปได้ค่อนข้างจะยากในตัวฆราวาสศาสนาคริสต์ ผมว่าเปิดแล้ว แต่พุทธศาสนิกชนบางกลุ่มยังไม่ไว้ใจ มันต้องรอ generation ใหม่ถึงจะใจกว้าง... ในพระศาสนจักรของเราเอง ก็มีการวางเงื่อนไขไม่ค่อยดี อย่างเช่นพ่อ (ชื่อพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ท่านหนึ่ง) ทำงานด้านศาสนสัมพันธ์หรือพ่อที่ทำงานด้านสังคมพัฒนา ไม่ได้รับความสนใจเท่าไหร่ หรือถูกผู้ใหญ่เพ่งเล็ง... ผมมองว่าองค์กรต่าง ๆ ของเรานั้นเรามีเพื่อมี วาติกันเขาบอกว่าโครงสร้างของสังฆมณฑลจะต้องเป็นแบบนั้นแบบนี้ ก็ตั้งขึ้นมาตามนั้น กำหนดให้มีคนรับผิดชอบ แต่แล้วก็ไม่ค่อยได้ส่งเสริมกันอย่างจริงจัง... มีตามนั้น แต่มีโดยไม่ได้มอง...

...ผมเคยได้รับการแบ่งปันประสบการณ์จากอาจารย์ที่สอนวิชาหนึ่งว่า คนต่างศาสนาก็ยังมองเราในแง่ลบอยู่ เขาคิดว่าศาสนาของเรามาโดยฝรั่งมิสชันนารีและประเทศของเราก็เป็นประเทศพุทธศาสนา ก็ทำให้เขายังมองเราไปในแง่ negative มาก ยังถือว่าศาสนาคริสต์เป็นวัฒนธรรมตะวันตก ก็เลยยังรับไม่ค่อยได้ ก็ทำให้ยากในการเผยแพร่ศาสนา แต่ปัจจุบันนี้อาจารย์ผู้สอนบอกว่าดีขึ้นไม่ต้องทำสงครามกันด้วยปากหรือปลายปากกาแบบสมัยก่อน ก็ยังมีอยู่บ้าง แต่ก็ไม่มาก...

ในด้านศาสนสัมพันธ์พ่อ(ชื่อพระสงฆ์ท่านหนึ่ง) ก็เป็นตัวอย่างที่ดี แต่ก็มีอุปสรรคอยู่มากเหมือนกัน อุปสรรคในด้านที่เราน่าจะเปิดใจกว้างกว่านี้ แต่ปัญหาก็ไม่ได้เกิดจากฝ่ายเราฝ่ายเดียว เกิดจากการที่ต่างคนต่างก็จะแสวง อยากจะเก็บตัวเองไว้ กลัวอีกฝ่ายหนึ่งจะเปิดประตูกว้าง แล้วก็ไปหาเขา จะไปแย่งคนของเขา

... ผมยอมรับว่าปัญหาศาสนสัมพันธ์ นอกจากจะเกิดจากฝ่ายศาสนาอื่นแล้ว ยังเป็นเพราะผู้ใหญ่ของเราก็ไม่ส่งเสริมเท่าที่ควร ผู้ที่ทำงานด้านศาสนสัมพันธ์ก็มีแต่ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ทำงานด้านนี้เพียงไม่กี่คนเท่านั้น และก็ไม่ค่อยได้รับการส่งเสริมมากมายอะไรนัก ก่อนนี้พ่อ (ชื่อพระสงฆ์ท่านหนึ่ง) ก็ทำงานด้านนี้ด้วยใจรัก ด้วยความเสียสละจริง ๆ ทั้ง ๆ ที่ท่านเองก็ไม่ได้มีตำแหน่งหน้าที่อะไรในเรื่องนี้โดยตรง... นอกจากท่านจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่แล้ว ในคณะนักบวชของท่านท่านก็ไม่ค่อยได้รับการยอมรับ บางคนเห็นว่าท่านล้ำหน้าไปหน่อย... และดูคล้าย ๆ เป็นคนนอกคอกไปเลย...

เรื่องศาสนสัมพันธ์ในประเทศเรายังมีปัญหาที่สืบเนื่องมาจากความระแวงสงสัย ความไม่เข้าใจกันในอดีต คนบางกลุ่มในศาสนาอื่นเห็นว่าการที่เรามีนโยบายที่จะสร้างเสริมศาสนสัมพันธ์นั้น เป็นนโยบายผูกมิตร เพราะเห็นว่านโนบายเผยแพร่ศาสนาแบบเก่าแบบที่ทำกันอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมาใช้ไม่ได้ผลแล้ว จึงใช้วิธีการผูกมิตรให้ตายใจ...

สำหรับการที่คริสตชนจะไปร่วมพิธีกรรมในศาสนาอื่นนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กล่าวว่า การไปร่วมพิธีกรรมในศาสนาอื่นนั้นเป็นสิ่งที่คริสตชนสามารถกระทำได้ภายใต้เงื่อนไขบางประการกล่าวคือต้องทำไปด้วยจิตตารมณ์แห่งความรักต่อเพื่อนมนุษย์ โดยที่การไปร่วมพิธีเช่นว่านั้นเป็นการทำตามประเพณีหรือทำตามมรรยาทสังคมเพื่อเป็นการแสดงความรักต่อผู้อื่นเป็นการให้เกียรติผู้อื่น นอกจากนั้นการกราบพระพุทธรูปก็เป็นสิ่งที่กระทำได้ ถ้ากระทำไปตามหน้าที่ หรือกระทำไปด้วยเจตนาที่จะกราบคนดีคนหนึ่ง ส่วนการใส่บาตรนั้นก็เป็นสิ่งที่ทำได้ภายใต้เงื่อนไขบางประการเช่นเดียวกัน และสิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมศาสนสัมพันธ์ได้ด้านหนึ่งแต่ก็เป็นเพียงด้านเดียวของศาสนสัมพันธ์ซึ่งยังมีด้านอื่น ๆ อีกมากเท่านั้น

ทำได้ โดยเราทำไปด้วยจิตตารมณ์แห่งความรักต่อเพื่อนมนุษย์ของเรา หรือทำตามประเพณีของเขาเพื่อให้เกียรติเขา... ถ้าไปงานศพก็นั่งพนมมือตามเขาได้ เราจะสวดของเราในใจด้วยก็ได้ เป็นสิ่งที่ดี... ใส่บาตรในพิธีแต่งงานหรือในกรณีที่จำเป็นที่จะต้องทำจริง ๆ ก็ทำได้... ต้องดูตามจำเป็น ความเหมาะสม
เราจะไปร่วมงานพิธีของเขาก็ไม่น่ามีปัญหา กราบพระพุทธในฐานะที่เป็นคนดีทำได้.. ตามที่พ่อเขาได้บอกเราไม่ได้นับถือ พ่อเขาสอนแบบนี้... เขาสอนว่า คนที่ดีคนที่เรานับถือเราก็ไหว้ได้ ทำไมเราจะกราบไหว้พระองค์ในฐานะที่เป็นคนดีไม่ได้ แต่ก็ต้องดูที่เจตนาเหมือนกัน เจตนาที่เราไปกราบไหว้จริง ๆ โดยนับถือพระองค์เหมือนพระเจ้าอันนี้ผิดแน่

"... การใส่บาตรนั้นก็ทำได้ แต่ต้องดูสภาพแวดล้อม ดูความเหมาะสม องค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง...ถ้าทำเป็นประจำจะเป็นที่สะดุด..."

ผมมองว่า ศาสนสัมพันธ์มิได้อยู่กับพิธีกรรมอย่างเดียวนะ มีหลายด้าน อย่างโรงเรียนคาทอลิกเรานะ พอถึงเวลาเข้าพรรษาปุ๊บ เราตักบาตร เราเชิญพระภิกษุมาตักบาตรร่วมกัน โดยที่นักเรียนโรงเรียนเราก็ร่วมตักบาตร นี่เป็นวิธีการหนึ่งที่เราทำศาสนสัมพันธ์...

ส่วนการส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกระทำความดีตามแนวทางในศาสนาของเขานั้น นักศึกษาทั้งหกคนเห็นว่า เป็นสิ่งที่สมควรกระทำ และสำหรับการเข้าสู่วัฒนธรรม (Inculturation)ไทยนั้น นักศึกษาก็เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำตามที่สังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 ได้แนะนำไว้ แต่นักศึกษาบางคนก็เห็นว่าการที่กระทำการดังกล่าวก็ยังมีปัญหาอยู่เช่นกัน

...ถ้าจะส่งเสริมเขาในแนวทางของเขา ก็เป็นสิ่งที่ทำได้ และน่าทำ อย่างโรงเรียนคาทอลิกบางแห่งจัดห้องให้นักเรียนแต่ละศาสนานั้น ก็น่าทำ และน่าเห็นด้วย แต่จริง ๆ แล้วก็ยังอยากให้เขาเป็นคริสต์ แต่ถ้าเขายังหนักแน่นในวิถีทางของเขาเราก็ไม่บังคับ...เราก็ควรจะสอนจริยธรรมกลาง ๆให้เขาอยู่ได้อย่างดีในสังคม พูดง่าย ๆ God ต้องการให้ทุกคนรักกัน อยู่กันได้อย่างมีความสุขเท่านั้นเอง อาจารย์...พระเจ้าต้องการให้เราอยู่ร่วมกันฉันพี่น้องด้วยความรัก เมื่อทุกคนถือศาสนาของตนอย่างดี

เขาก็จะอยู่ด้วยกันด้วยความสุข เป็นพี่น้องกัน นั่นแหละเขาปฏิบัติตามพระบัญญัติความรักของ God แล้ว

... การที่โรงเรียนคาทอลิกส่งเสริมให้ครูนักเรียนบวชพระ แห่เทียน ตักบาตรเป็นสิ่งที่ดีน่าทำ...นักเรียนคาทอลิกมีไม่ถึง 10 % ด้วยซ้ำไป ทำบุญอะไรต่าง ๆ ผมว่าในส่วนนี้ในความเป็นพุทธของเขาเขาทำได้... ศาสนาไหนก็ได้ ถ้าเขามั่นใจ ถ้าเขาเดินไปทางไหน ถ้าเขาเดินได้ดีที่สุด ผมถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง...น่าส่งเสริม

"...การนำวัฒนธรรมไทยเข้ามาประยุกต์ให้เข้ากับศาสนา หรือการเอาความคิดแบบไทยเข้าไปสอดแทรกนั้น ผมคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีมาก ถ้าไม่เช่นนั้นก็ล้มเหลว..."

... จากที่ผมสังเกตนั้น ผมเห็นว่าคนต่างศาสนานั้นคนดีก็ดีจริง ๆ ถ้าเขาปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาจริง ๆ แล้ว ก็ทำให้ชีวิตของเขาสงบและก็ดี...ศาสนาเราสอนเรื่องความรักความเมตตากรุณา ขอให้คนนั้นเปิดใจรับพระเจ้าเท่านั้นเขาก็จะได้รับความรอดแล้ว คนไม่รู้จักพระนี่ไม่ใช่ว่าจะชั่วทุกคนนะ ถ้าเขาดี พระจิตเข้าก็ยังทำงานในตัวเขา พระผู้ไถ่ไถ่ทุก ๆ คน มิใช่แต่ชาวอิสราเอล ชาวคริสต์เท่านั้น เพราะฉะนั้นคนที่นับถือศาสนาอื่น ๆก็มีสิทธิ์ที่จะได้รับความรอดเหมือนกัน...ถ้าเขาจะทำดี...เราก็ควรส่งเสริม ...

ในเรื่อง inculturation นี่ผมก็กำลังมอง ๆ อยู่ คุยกันมาก ทดลองกันมาเยอะ แต่ไม่ค่อยมีการนำมาปฏิบัติจริง ๆ เป็นเพราะว่าคนไทยไม่ค่อยสนใจวัฒนธรรมไทยจริง ๆ อาจารย์เองรู้สึกไหมฮะว่ามีอะไรที่เป็นไทย เราเห็นว่าอะไรดีเราก็รับมา คือค่อนข้างใจง่าย ประนีประนอมตลอดอย่างที่ (ชื่อวัดคริสต์แห่งหนึ่ง) ใช้ธูปแทนกำยาน ชาวบ้านไม่ค่อยชอบเลย แต่ในที่สุดเขาก็เข้าใจ...พอบอกว่าวัฒนธรรมไทยปุ๊บก็มักจะมีปัญหาแล้วทุกแห่งทำแบบนี้ผมว่าเป็นไปได้ยาก เพราะว่าแม้แต่ในเมืองไทยเองก็มีหลายวัฒนธรรม มันหลายหลาก แต่ละภาคมันหลายหลาก เพราะฉะนั้นในการที่จะปรับอะไรมันค่อนข้างยาก...

นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นพ้องต้องกันว่า ศาสนาอื่น ๆ ก็มีความศักดิ์สิทธิ์ และคุณค่าตามคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่2พวกเขาเห็นว่าศาสนิกชนของศาสนาอื่นที่หมั่นกระทำความดีตามคำสอนในศาสนาของตนก็สามารถเอาวิญญาณรอดไปสวรรค์ อย่างไรก็ตามมีนักศึกษาผู้หนึ่งกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ศาสนิกชนที่นับถือศาสนาอื่นตายไปจะ

ได้รับความรอด หรือไม่ไม่อาจรู้ได้ แต่ก็มีคำสอนใหม่ของพระศาสนจักรชี้ชัดออกมาเช่นว่านั้น นอกจากนี้ นักศึกษาทั้งหกคนก็เห็นว่า พระศาสนจักรจำเป็นที่จะต้องทำการแพร่ธรรมต่อไป แต่มิใช่ด้วยการชักจูงหรือบีบบังคับหากแต่เป็นการเผยแพร่ข่าวดีหรือพระวรสารแห่งความรักของพระเยซูคริสต์ ทั้งด้วยคำพูดและการกระทำด้วยการดำรงชีวิตคริสตชนที่ดีเพื่อเป็นพยานยืนยันในเรื่องดังกล่าว และการที่ศาสนิกชนในศาสนาอื่นจะกลับใจหรือไม่ไม่ใช่เรื่องสำคัญ การกลับใจเป็นเรื่องระหว่างคนผู้นั้นกับพระผู้เป็นเจ้า แต่นักศึกษาส่วนใหญ่ก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่าโดยลึก ๆ แล้วก็อยากที่จะให้ศาสนิกชนในศาสนาอื่นกลับใจมาเป็นคริสตชน ซึ่งถ้าเขาไม่กลับใจมานับถือศาสนาคริสต์ ก็พยายามที่จะสนับสนุนให้เขากระทำความดีตามแนวทางของเขาดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนี้ นักศึกษาผู้หนึ่งที่สังกัดคณะนักบวชที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษายังได้กล่าวเสริมในเรื่องนี้ว่า โรงเรียนคาทอลิกจะต้องสอดแทรกจริยธรรมที่เป็นจริยธรรมแบบกลาง ๆหรือจริยธรรมสากลที่ไม่เป็นของศาสนาหนึ่งศาสนาใดโดยเฉพาะเพื่ออบรมปลูกฝังให้เยาวชนที่เข้ามารับการศึกษา ในสถาบันการศึกษาของตนเป็นคนดีของสังคม หรือเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไป นอกจากนี้ เขายังได้แสดงความเห็นว่า สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะนักบวชที่นักศึกษาผู้นั้นสังกัดอยู่นั้นก็ได้พยายามที่จะอบรมปลูกฝังนักศึกษาให้เป็นคนดีด้วยการให้การศึกษาอบรมทั้งในด้านวิชาการที่เขาจะนำติดตัวไปประกอบอาชีพ และด้านจิตใจไปด้วยพร้อม ๆกันไป มิใช่แต่สอนให้มุ่งแสวงหาทรัพย์สินเงินทองแต่ถ่ายเดียว

> ...ทุกวันนี้พระศาสนจักรเปิดกว้างมากขึ้น และก็คงเป็นอย่างนั้นจริง ๆ ในความคิดของผม คือว่าไม่จำเป็นที่จะต้องมารับศีลล้างบาปด้วยน้ำ แล้วจึงจะได้รับความรอด แต่ทุกคนเป็นบุตรของพระผู้เป็นเจ้า ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะได้รับความรอด เพราะว่าพระเยซูเจ้าได้มาไถ่ให้เราได้รับความรอดกันทุกคนแล้ว ในศาสนสัมพันธ์เราจะพูดในแง่นี้ แต่ว่าโดยลึก ๆ แล้วเราอยากให้เขามานับถือศาสนาของเราเพราะว่าเขาจะได้รู้จักหนทางที่แท้จริง และเข้าไปในหนทางที่แท้จริงได้เร็วขึ้นกว่าการที่จะให้เขาเดินอ้อม...
>
> "...เราจะต้องประกาศพระราชัยของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งเราต้องทำ..."
>
> "...เราต้องการเผยแพร่ในสิ่งที่คิดว่าดีที่สุด ซึ่งจะทำให้เขาได้รับความรอดเช่นเดียวกับเรา..."

"ความคิดเดิม ๆ ก็ยังมีอยู่ แต่เราไม่กล้าที่จะทำอย่างเปิดเผย ทำอย่างโจ่งแจ้งแบบสมัยก่อนไม่ได้"

สำหรับผมนะครับ ถ้ามองในแง่ negative ก็คือว่า เรามีเล่ห์เหลี่ยมในการทำให้เขามารู้จักพระ แต่ถ้าเรามองในแง่บวก positive เรามองในแง่ความหวังดีที่เรามี...เราอยากให้เขามารู้จักสิ่งที่ดีที่สุดที่เรามี ความรักน่ะเราอยากให้เขามีสิ่งที่เรามีน่ะ แต่เราก็เคารพดุลยพินิจ เคารพการตัดสินใจของเขา พระเจ้ายังให้มนุษย์มี free will และไม่บีบบังคับการตัดสินใจของมนุษย์เลย...

"ผมคิดว่าศาสนาอื่นก็สามารถนำศาสนิกชนของตนไปสู่ความรอดได้...แต่ศาสนิกชนของศาสนาอื่นตายไปจะรอดได้หรือไม่นั้นไม่อาจรู้ได้ แต่ก็มีคำสอนใหม่ชี้ชัดออกมาอย่างนี้นะครับ"

พระเป็นเจ้าสร้างเรามา ให้เป็นลูกของพระองค์ แล้วทำไมคนอื่นไม่ใช่ลูกของพระองค์หรอกหรือ... เราต้องรู้ลึก ๆ อย่างว่า ที่ว่านอกพระศาสนจักรไม่มีความรอดนั้นมันมาจากเมื่อหลายร้อยปีที่แล้ว ขณะนั้นเรากำลังต่อต้านกันเอง...ตั้งแต่ในสมัยปิตาจารย์แล้ว ในเรื่องนี้ที่มีการพูดในทำนองปราม ผู้ที่จะคิดแยกตัวออกไปจากพระศาสนจักร...

"... ถ้าเราทุกคนรักกัน อยู่ด้วยความเป็นหนึ่งเดียวกัน สิ่งนี้คือการแสดงถึงว่าพระเป็นเจ้าอยู่ท่ามกลางเรา...ผมเชื่อในเรื่องความรัก ถ้ามนุษย์รักกันและกัน แม้ว่าเขาจะไม่ใช่คริสตชน ก็เข้าสู่พระอาณาจักรของพระเจ้าได้"

ศาสนาต่าง ๆก็เห็นความจริงคนละจุด คงไม่ต้องยกตนข่มท่านว่าศาสนาของตนดีกว่าศาสนาอื่น ๆ... ก็อย่างที่บอกว่า เราเข้าใจพระเป็นเจ้าแบบไหน เข้าใจความรักนี่อย่างไร เราเข้าใจมนุษย์แบบไหน และสิ่งนี้เองจะทำให้เราค่อย ๆ มาอยู่ในแนวทางเดียวกัน

ที่ผมพูดเมื่อกี้ คือ จริง ๆ แล้วพระเยซูเป็นพระบุตรพระเจ้า พระองค์ทรงไถ่เราแล้วด้วยความเชื่อ เรารอดได้ แต่อย่าคิดนะว่าเชื่ออย่างเดียวเรารอดได้ เราต้องปฏิบัติด้วย ก็ในเมื่อเป็นแบบนี้เราก็ควรจะมีจิตสำนึกในการแพร่ธรรม เพราะว่าเราจะต้องเป็นประจักษ์พยาน หรือแสดงออกด้วยการกระทำว่าพระเป็นเจ้าอยู่ที่นี้แล้ว เป็นแบบอย่างของความรักนั่นเอง

"...ผมคิดว่าในปัจจุบันนี้จำเป็นนะฮะที่จะต้องสอดแทรกจริยธรรมในการศึกษา ต้องไปด้วยกันจะเอาแต่การศึกษานำจริยธรรม หรือจริยธรรมนำการศึกษา เป็นไปไม่ได้ ต้องควบคู่กันไปตลอด สิ่งนี้จะแยกจากกันไม่ได้"

... มีการส่งเสริมด้านมิติทางศาสนาในมหาวิทยาลัยของเราด้วย โดยมีการส่งเสริมคุณค่าฝ่ายจิตใจพร้อม ๆ กับด้านการประกอบอาชีพ ไม่ใช่สอนให้มุ่งหาเงินทองอย่างเดียว... ที่เห็นได้ชัดก็คือเรามีคณะปรัชญาและศาสนาที่มุ่งเน้นการส่งเสริมคุณค่าทางศาสนา วัฒนธรรม หรือคุณค่าที่ดีงามต่าง ๆ ในสังคมไทยด้วย

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ยังเห็นว่าศาสนสัมพันธ์มิใช่การที่จะหลอมรวมสิ่งที่ดีของศาสนาต่าง ๆเข้าด้วยกัน หรือเป็นการที่ศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆพยายามที่จะปรับจุดยืนเรื่องความเชื่อของตนเข้าหากัน แต่เป็นการสร้างเอกภาพในความแตกต่างหรือสร้างความร่วมมือเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในขณะที่แต่ละฝ่ายก็ยังดำรงเอกลักษณ์ของตนอยู่

"... คงจะไม่ต้องให้คนมี conformity แต่ให้มี unity...unity ด้วยความรักไม่ว่าเขาจะอยู่ในวัฒนธรรมใด ศาสนาใด ใช้เครื่องมือใด ก็พาไปสู่จุดหมายปลายทางร่วมกันได้"

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับ การส่งเสริมบทบาทของฆราวาส ในการทำงานของพระศาสนจักรนั้นนักศึกษาชั้นปีที่6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กล่าวว่าไม่ได้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ในวิทยาลัยแสงธรรมโดยตรงแต่ก็ได้รับรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวจากอาจารย์ผู้สอนบางท่านที่ได้พูดถึงเรื่องดังกล่าวในระหว่างการเรียนการสอนในห้องเรียนนอกจากนี้ก็ยังได้รับรู้เรื่องดังกล่าวจากแหล่งอื่น ๆ เช่น จากพระสงฆ์ในสามเณราลัยหนังสือและสื่อมวลชนต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทฆราวาสนี้ นักศึกษาทุกคนก็แสดงความเห็นด้วย แต่ไม่ได้พูดคุยแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้มากนัก

"...ผมได้รับรู้จากอาจารย์ที่เป็นคุณพ่อมากกว่า รองลงมาก็เป็นสื่อมวลชน และก็จากการอ่านเอง..."

"ได้รับมากพอสมควร วาติกันออกกฎมาเราก็ต้องทำตามกฎนั้น..."

"ผมว่าบทบาทตรงนี้ในแต่ละวัดเขาการส่งเสริมในส่วนนี้อยู่แล้ว...แต่ในแสงธรรมเรายังไม่เห็นส่วนนี้ชัดเจน...แต่ก็มีการพูดถึง แต่ก็คงจะไม่ชัดเจนเหมือนลงไปอยู่ตามวัดหรืออะไรต่าง ๆ"

ฆราวาสเดี๋ยวนี้มีการศึกษาดีขึ้น ฉลาดขึ้นแล้ว เพราะฉะนั้นเขาไม่ได้มองว่าพระสงฆ์นักบวชเก่งกาจที่สุดแล้ว แล้วเขาก็มีหลายอย่างที่เขาทำได้ และดีกว่าด้วย และในจุดนี้เองที่ผมเห็นว่า พระศาสนจักรน่าจะหันมาพิจารณาตนเอง แทนที่จะมองว่าตัวเองเป็นผู้นำ ในสถาบันในฐานันดร น่าจะมองว่าเป็นหน้าที่พิเศษ มิได้เป็นเจ้าเป็นนาย แต่เป็นผู้รับใช้ และก็พยายามส่งเสริมให้เขามีส่วนร่วมมากขึ้น

การส่งเสริมบทบาทฆราวาสอันนี้ผมเห็นด้วยอย่างเต็มที่ ถ้าเราจะไปตามคนแก่ ๆคือการไปวัดอย่างเดียวพอแล้วเป็นความคิดที่ไม่ถูก ฆราวาสต้องเข้าไปช่วยพระสงฆ์ งานของพระศาสนจักรด้วยการแพร่ธรรม ไม่ใช่งานของพระสงฆ์อย่างเดียว ส่วนการแพร่ธรรมในโลกหรือการพัฒนาสังคมนั้น ฆราวาสอาจจะมีส่วนมากกว่าพระสงฆ์เพราะเขาอยู่ในสังคมนั้นอยู่แล้ว...

... เห็นด้วยมาก ๆ เลย เพราะว่าฆราวาสเป็นตัวแทนที่สำคัญมาก อาศัยนักบวชอย่างเดียวไม่ได้หรอกครับต้องให้ฆราวาสมีบทบาทในการแพร่พระวาจายกตัวอย่างคริสเตียนเขาเผยแพร่ได้เร็วมาก เพราะว่าฆราวาสทุกคนเท่าเทียมกัน มีไฟมีพลังมีพระจิตเจ้าสถิตอยู่ก็ช่วยกันเผยแพร่ได้เร็ว...และเมื่อฆราวาสเข้ามาช่วยเผยแพร่เขาจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีเป็นประจักษ์พยาน เป็นการแพร่ธรรมได้ทางหนึ่ง และถ้าผมเป็นพระสงฆ์แล้วจะส่งเสริมบทบาทฆราวาสมาก ๆ ด้วยการตั้งให้ฆราวาสมามีส่วนร่วมในงานของพระศาสนจักร ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ... ส่วนการให้ฆราวาสเข้าไปมีส่วนในการพัฒนาสังคมนั้นก็น่าส่งเสริม...ผมเห็นว่าดีมากเลย

นักศึกษาผู้หนึ่งกล่าวด้วยว่า สามเณราลัยต่าง ๆ ก็ส่งเสริมให้สามเณรออกไปสร้างความสัมพันธ์กับฆราวาสด้วย

"ในส่วนนี้มีการส่งเณรไปสวดตามบ้าน สัมพันธ์กับฆราวาส ในส่วนนี้ทุกบ้านเณรคงมีเหมือนกัน ซึ่งเราจะออกไปทุกวันเสาร์ ไปคุยกับสัตบุรุษ วันคริสต์มาสเราก็จะไปร้องเพลงอวยพร"

นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า ในอนาคตนั้น กระแสเรียกเป็นพระสงฆ์จะลดน้อยลงอย่างแน่นอน ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการส่งเสริมให้ฆราวาสมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้น และส่งเสริมให้ฆราวาสเข้าไปช่วยพระสงฆ์ทำงานในสิ่งที่ฆราวาสสามารถที่จะกระทำได้ แม้แต่ในการเทศน์ในวัดในลักษณะที่เป็นการแบ่งปันประสบการณ์ก็เป็นสิ่งที่สมควรจะกระทำ ซึ่งในเรื่องนี้ก็ได้มีพระสงฆ์ที่อยู่ประจำตามวัดคาทอลิกบางแห่งได้เชิญให้สัตบุรุษของตนเทศน์ในลักษณะดังกล่าวแล้ว แต่สำหรับการเทศน์สอนแบบพระสงฆ์นั้น จะต้องดูเป็นกรณี ๆ ไปว่า เขามีความรู้ทางศาสนาเพียงพอไหม และสัตบุรุษยอมรับเขาไหม

"ในอนาคตกระแสเรียกจะต้องลดน้อยลงแน่นอน ในระยะสามสิบกว่าปีที่ผ่านมานี้จำนวนพระสงฆ์ก็ลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ ทุกขณะ..."

> การให้ฆราวาสเทศน์ คิดว่าน่าจะทำ และทำได้ แต่ควรจะเป็นการแบ่งปันประสบการณ์เท่านั้นนะครับ ทุกวันนี้ก็มีอย่างเช่น ที่วัดตรอกจันทร์ มีการเชิญสัตบุรุษขึ้นไปในช่วงเวลาที่พระสงฆ์เทศน์ ส่วนการเทศน์แบบพระสงฆ์นั้นผมว่าต้องดูเป็นกรณี คือ ชาวบ้านรับเขาได้ไหม และเขามีความรู้พระคัมภีร์มากพอสมควรไหม เขาอธิบายไปแล้วเขาอธิบายตามหลักเทวศาสตร์ไหม ถ้าเขาเรียนก็โอเค เทศน์ได้

นักศึกษาบางคนแสดงความเห็นว่าการที่จะส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในงานของพระศาสนจักรอย่างจริงจังนั้น พระสงฆ์ที่อยู่ประจำตามวัดต่าง ๆ จะต้องมีการกระจายอำนาจให้แก่สัตบุรุษของตนโดยเฉพาะฆราวาสที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการสภาอภิบาลสัตบุรุษหรือสภาวัดอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น และคิดว่าควรที่จะมีการพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงเจตคติของพระสงฆ์ในเรื่องนี้ และให้พระสงฆ์และฆราวาสยอมรับอำนาจหน้าที่ของกันและกัน

"... ผมยังไม่มีประสบการณ์ในเรื่องเหล่านี้ แต่ผมคิดว่า ถ้าพระสงฆ์ถืออำนาจในเรื่องเหล่านี้ มันไม่ค่อยดีหรอกครับ ถ้าถืออำนาจ น่าปรับปรุง"

ผมคิดว่าน่าที่จะมีการเปลี่ยนแปลงเจตคติของพระสงฆ์ และคิดว่าคงจะมีผล แต่ก็ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมด้วย บางครั้งพระสงฆ์ปล่อยมากเกินไป ฆราวาสก็เลยเถิด อย่างเช่น งานฉลองวัดบางแห่ง ฆราวาสก็จะดำเนินการเองเสียหมดโดยไม่ให้พระสงฆ์เข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วยเลย ดังนั้นก็ต้องดูความเหมาะสม ต้องคุยกันให้รู้เรื่อง

สำหรับแนวทางการแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้พระสงฆ์และฆราวาสมีเจตคติที่ดีต่อกันและกัน และยอมรับอำนาจหน้าที่ หรือความสามารถพิเศษของกันและกัน ดังกล่าวข้างต้นนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 แสดงความเห็นว่า น่าที่จะมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์หรือนักบวชต่าง ๆ ไปคลุกคลีใกล้ชิดกับสัตบุรุษมากขึ้น โดยเริ่มต้นการส่งเสริมดังกล่าวจากในสามเณราลัยโดยการให้สามเณรออกไปสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสัตบุรุษ และนักศึกษาบางคนก็แสดงความเห็นว่า วิทยาลัยแสงธรรมน่าที่จะมีการเรียนการสอนในเรื่องบทบาทของฆราวาสให้มากขึ้นด้วย นอกจากนี้ นักศึกษาอีกคนหนึ่งก็เสนอแนะว่า จะต้องมีการกระตุ้นให้ฆราวาสตระหนักถึบทบาทและความรับผิดชอบของตนในพระศาสนจักรมากขึ้น

ผมว่าพระสงฆ์นักบวชจะต้องไปคลุกคลีใกล้ชิดกับสัตบุรุษมากขึ้นครับ ในการที่ว่าเริ่มจากในบ้านเณรนี่แหละ ในการที่จะต้องไปเชื่อมความสัมพันธ์รู้จักกัน ต้องไปคุยกัน ต้องไปแบ่งปัน พบปะกันบ่อย ๆ... และเมื่อบวชไปแล้วไปอยู่ตามวัดต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ จะช่วยได้ในการที่จะเข้ากับสัตบุรุษได้ดีขึ้น การที่จะร่วมมือกับสัตบุรุษในการที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ง่ายขึ้น เนื่องจากเรามีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกัน และเขาเห็นแบบอย่างการเป็นพระสงฆ์การเป็นนักบวชของเราที่ชัดเจน...

...แสงธรรม น่าจะสอนเรื่องบทบาทของฆราวาสให้มากขึ้น ว่าสิ่งใดที่ฆราวาสจะช่วยพระสงฆ์ได้บ้าง อย่ากุมอำนาจไว้คนเดียว และก็อยากให้สอนว่า อย่าถือตนเองเป็นใหญ่ เป็นพระสงฆ์แล้วทำได้ทุกอย่าง หรือรวบอำนาจไว้หมด...บางเรื่องที่ฆราวาสมีความรู้ความคิดดีกว่าเรา เราก็น่าให้เขาทำ

"ผมว่าน่าจะมีการกระตุ้นให้ฆราวาสตระหนักในความสำคัญของเขาว่าเขาก็มีส่วนในพระศาสนจักรเหมือนกัน มีส่วนรับผิดชอบต่อความเจริญหรือความเสื่อมของพระศาสนจักร

"... บางครั้งพระสงฆ์เองก็อยากจะปล่อยเหมือนกันแต่ไม่รู้จะปล่อยให้ใคร..."

"... ผมยังไม่เคยเห็นฆราวาสกระโจนเข้ามาช่วยงานพระสงฆ์จริง...ยังรู้สึกว่ายังต้องการให้เป็นพระสงฆ์เป็นผู้นำอยู่..."

"... คริสตชนทุกคนไม่ว่าพระสงฆ์นักบวชหรือฆราวาสก็ล้วนแล้วแต่ไปสู่ความศักดิ์สิทธิ์ได้... ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีซึ่งกันและกันในด้านความรัก ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีพระเป็นจุดศูนย์กลาง..."

นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นด้วยกับกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรทั้งในเรื่องคำสอนเกี่ยวกับสังคมหรือการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาส ดังที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด และการเห็นด้วยดังกล่าวก็เกิด จากดุลยพินิจของตนเองเป็นสำคัญ โดยมีอาจารย์ผู้สอน อธิการและผู้ใหญ่ในสามเณราลัยท่านอื่น ๆ พระสงฆ์ที่อยู่ประจำตามวัดต่าง ๆ ตลอดจนหนังสือ วารสารหรือสื่อมวลชนต่าง ๆ เป็นแหล่งสำคัญในการให้ความรู้ความเข้าใจและอุดมการณ์ในเรื่องต่าง ๆดังกล่าวข้างต้นนั้นแลแรงกระตุ้นผลักดันที่ทำให้อยากที่จะศึกษาหาความรู้เหล่านี้ก็เกิดจากความสนใจส่วนตัวมากที่สุด

สำหรับข้อเสนอแนะในการแก้ไขปรับปรุงการเรียนการสอน ในวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนในสามเณราลัยต่าง ๆ นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ได้เสนอแนะว่าวิทยาลัยแสงธรรม น่าที่จะได้มีการเน้นในเรื่องการจัดให้นักศึกษาออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษาให้มากยิ่งขึ้น แต่ก็มีนักศึกษาบางคนแสดงความเห็นว่า การขยายเวลาในการฝึกงานดังกล่าวให้มากยิ่งขึ้นนั้นคงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากเนื่องจากไม่มีเวลาที่จะทำเช่นนั้น แต่ถ้าจะทำจริง ๆ ก็ทำได้ด้วยการใช้เวลาในช่วงเล่นกีฬา

> ... การเรียนการสอนก็พอใช้ได้...แต่การที่มีประสบการณ์จริง ๆ คือภาคปฏิบัติยังไม่พอ คือ การที่เราจะออกไปเป็นกลุ่มหรือส่วนตัวก็แล้วแต่...ไปกินไปนอนไปรับรู้ทุกสิ่งทุกอย่างของชาวบ้าน คิดว่าจะมีประโยชน์มากกว่ารับรู้แต่เพียงทฤษฎี เมื่อถึงเวลาบวชเป็นพระสงฆ์แล้วถ้าไม่มีประสบการณ์อาจจะทำงานได้ไม่ดีเท่าที่ควร กว่าจะแก้ไข อาจจะช้าไปแล้ว
>
> "โปรแกรมออกไปข้างนอกเป็นสิ่งที่ดี แต่ที่สุดแล้วเราจะไม่มีเวลาเท่าไหร่ แต่ถ้าทำได้ก็จะดี..."

"ถ้าจะเพิ่มเติม ก็เพิ่มเติมการปฏิบัติ ซึ่งเป็นเรื่องเป็นไปได้ยาก...เวลาน่ะ ถ้าจะแก้ไข คนไทยเราชอบเล่นกีฬา ซึ่งจำเป็นขนาดไหน ต้องถามดู แล้วทำไมต้องเล่นกีฬาทุกวัน ใช่ไหม ครับ..."

การไปปฏิบัติต้องมีชีวิตที่เข้มข้นกว่านี้ ผมไม่ทราบว่าภายในบ้านเณร (ชื่อสามเณราลัยแห่งหนึ่ง) เป็นอย่างไร แต่ว่ามีเณรบางคนบอกว่า ชีวิตเขาเข้มข้นเหลือเกิน... ถ้าเป็นนักการศาสนาแล้ว เราจะต้องทุ่มตัวจริง ๆ ถ้าเป็นนักธุรกิจแล้ว เป็นพวก small business เขาจะต้องทำงานวันละ 18 ชั่วโมง แล้วตอนนี้ล่ะ เราผู้ที่กำลังจะทุ่มตัวเป็นนักการศาสนา เราทำงานวันละกี่ชั่วโมง

ในเรื่องการออกไปฝึกปฏิบัติงานภายนอกสถานศึกษา ซึ่งมีผู้แสดงความเป็นห่วงว่าการให้นักศึกษาไปคลุกคลีอยู่กับชาวบ้านอาจจะมีอันตรายในเรื่องการที่จะสูญเสียกระแสเรียกนักบวชไปนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า ถ้ามีการอบรมปลูกฝังนักศึกษาให้เป็นผู้ที่มีวุฒิภาวะดีพอแล้วและอยู่ในการสอดส่องดูแลของผู้ใหญ่ ก็เป็นสิ่งที่ไม่มีอันตรายแต่อย่างใด

"ไม่ใช่ว่าผู้ใหญ่จะปล่อยออกไปอยู่ตามลำพัง ถ้าปล่อยไปลำพังในภาคปฏิบัติก็เสี่ยงเหมือนกันถ้านักศึกษาผู้นั้นไม่ระวังตัว...ก่อนที่จะออกไปเขาจะต้องเป็นผู้ที่มีชีวิตที่ดี มีจุดยืนมั่นคงเสียก่อน"

"การที่ว่าน่าจะปล่อยให้นักศึกษาออกไปเผชิญสภาพความเป็นจริงข้างนอกหรือไม่อยู่ในดุลยพินิจของผู้ใหญ่ ถ้าเห็นว่าคนนี้หรือกลุ่มนี้โตพอแล้ว มีวุฒิภาวะแล้ว ก็อาจพิจารณาปล่อยให้โดยดูแลอยู่ห่าง ๆ"

"หมู่บ้านที่ผมไปก็เป็นหมู่บ้านพุทธ เลี้ยงผี ก็แล้วแต่นโยบายของแต่ละคน... ต้องให้มีประสบการณ์ ให้รู้จักเผชิญกับเพศตรงกันข้าม ซึ่งในโลกนี้ไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ แล้วเราก็จะพบว่าเราต้องการอะไรในชีวิตของเรา"

ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลด้วย แต่หลังจากที่พูดกันมาก ๆ ก็ถามกันว่าทุกคนต้องการไหม บางคนคิดว่ามันคงแล้วไม่ไป ไม่ต้องทดลอง บางคนอยากออกไปดูชีวิต ก็พบสิ่งเย้ายวนบ้าง คือเรา freeมากไม่มีผู้ใหญ่มาควบคุมแต่ก็ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของ

สิ่งที่ขาดหายไป เช่น ชีวิตกลุ่ม ชีวิตภาวนา แล้วเราจะพบว่าอะไรจริงอะไรดีสำหรับชีวิตของเรา

คงไม่เป็นอันตรายเพราะว่าสังคมปัจจุบันปิดบังกันไม่ได้ อย่างวันเสาร์อาทิตย์นั้นไปแหล่ง slum มีโสเภณีเด็ก 4 - 5 คน คุณพ่อก็ไล่ให้ผมไปเล่นกับพวกเขา ทั้ง ๆ ที่เป็นเวลามิสซา ซึ่งบางคนก็ไม่เข้าใจ เป็นเวลามิสซา เณรควรจะไปช่วย แต่คุณพ่อบอกว่าไม่ต้องไป อยู่กับพวกนี้

ถ้าผู้ใหญ่เอาจริงเอาจังก็ทำได้ต้องใจกว้างเรื่องแบบนี้มันเปรียบเหมือนกับว่านำเณรไปใกล้ชิดกับสังคมนำเณรไปใกล้ชิดกับโลกว่า เขาจะต้องมองโลก และสังคมว่ายังไง ไม่ได้มองแต่ว่าพระคัมภีร์ว่ายังไง ไม่ได้มองแต่ว่าพระศาสนจักรสอนยังไง แต่มองว่าสังคมเป็นยังไงเลย เพราะฉะนั้นมันเป็นเรื่องของการเสี่ยงที่อาจารย์บอกว่าคุณพ่อบางคนไม่เห็นด้วย ที่จะให้เณรออกไปเสี่ยง มันเป็นเรื่องที่ว่าการเปิดการรับรู้ต่าง ๆ และการท้าทายของผู้ใหญ่เองที่จะทำให้เณรสนใจ

มีนักศึกษาชั้นปีที่ 6 บางคนได้เสนอแนะให้วิทยาลัยแสงธรรมสอนเทวศาสตร์หรือสร้างองค์ความรู้ทางด้านเทวศาสตร์แบบไทย ๆ ให้มากขึ้น โดยนำสิ่งที่มีอยู่ในบริบททางวัฒนธรรมของไทยรวมทั้งพุทธปรัชญามาช่วยในการสอนการอธิบายคริสตศาสนาได้ ในขณะที่นักศึกษาอีกคนหนึ่งได้เสนอแนะให้วิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆสร้างจิตตารมณ์แห่งการรับใช้ให้มากขึ้น

"ผมว่าน่าจะมีการสอนหรือการสร้างเทวศาสตร์แบบไทย ๆให้เหมาะสมกับบริบทของเรา...น่าจะศึกษาสิ่งเหล่านี้แล้วเอามาช่วยสอนศาสนาของเรา"

ผมเชื่อในความเป็น absolute แต่ในขณะเดียวกัน ความเป็น absolute ก็ต้องปรับสภาพตามเพื่อให้คนแต่ละยุคแต่ละสมัยหรือแต่ละเชื้อชาติวัฒนธรรมเข้าใจอันเนี่ยะพระศาสนจักรจะต้องเปลี่ยนมุม ให้สอดคล้องกับวิธีคิดของแต่ละยุคแต่ละสมัยหรือแต่ละเชื้อชาติแต่ละวัฒนธรรม

นอกจากนี้ นักศึกษาบางคนยังได้เสนอแนะให้วิทยาลัยแสงธรรมเพิ่มเติมกระบวนวิชาที่เกี่ยวกับสังคมให้มากกว่าที่เป็นอยู่นี้ อย่างไรก็ตาม ก็มีนักศึกษาบางคนแสดงความเห็นว่า

การที่จะให้มีการเรียนวิชาเพิ่มเติมดังกล่าว เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก แต่อาจจะทำให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมมากขึ้น โดยการที่อาจารย์ที่สอนวิชาต่าง ๆนำเรื่องที่เกี่ยวกับสังคมโดยเฉพาะสิ่งที่เป็นประเด็นปัญหาของสังคมในปัจจุบันไปสอดแทรกในการเรียนการสอนวิชานั้น ๆ ให้มากขึ้น นอกจากนี้ ทั้งทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ จะต้องสร้างเงื่อนไขที่ดีที่จะทำให้นักศึกษา หรือสามเณรเกิดความตื่นตัวที่จะรับรู้และเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาสังคมให้มากขึ้น

"...เนื้อหาถ้าดูจากที่เรียนทุกวันนี้เขาให้ไม่พอ น่าจะต้องเพิ่มเติมวิชาต่าง ๆ ที่จะทำให้เข้าใจสังคม เป็นต้นประเทศที่เราอยู่ให้มากกว่านี้..."

"การสอนเรื่องสังคมในวิทยาลัยรู้สึกว่าจะน้อยไป ถ้าเพิ่มเติมได้จะเป็นประโยชน์ในการทำงานของพระสงฆ์ในอนาคต สภาพชีวิตกายกับใจจะต้องไปด้วยกัน ผมจึงคิดว่าน่าจะให้เรียนรู้เกี่ยวกับสังคม เศรษฐกิจ การเมืองมากขึ้น"

"การเพิ่ม course เพิ่มยาก แต่ควรสอดแทรกในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ และก็ในระบบอบรมบ้านเณรเอง... ผมว่าที่สำคัญที่สุดคือการสร้างเงื่อนไข..."

ผมว่าใน 3 ประเด็นนี้ ถ้าอาจารย์เขามีไหวพริบสักหน่อยเขาสามารถสอดแทรกได้... อย่างเวลาผมเรียนประวัติพระศาสนจักร เรารู้ว่าสมัยก่อนเขาทำอะไรกัน แล้วก็นำมาวิเคราะห์กับท่าทีในปัจจุบัน... ถ้าสะท้อนกลับไปกลับมาเช่นนี้ เราก็จะเห็นว่าอะไรดีกว่ากัน เรียนประวัติศาสตร์เช่นนี้ไม่เบื่อเป็นเรื่องที่เป็นกระจกเงาไม่ต้องมาท่องปี พ.ศ.

ในเรื่องการเพิ่ม course นี่ผมมองว่าเยอะแล้ว แต่ในเวลาบ่ายเป็นเวลาที่เราจะค้นคว้าศึกษาเพิ่มเติม หรือทำในสิ่งที่จะช่วยพัฒนาตนเอง อย่างเณรปีแรก ๆ เข้าไปใหม่เขามองว่าสบายจัง แต่ผมอยู่มา 7 - 8 ปียังไม่รู้สึกว่าสบาย เพราะผมทำงานมาตลอด ทำงานหนังสือ สิ่งนี้จะช่วยพัฒนาตัวเราเองเรารู้สึกว่าเราได้ ถ้าเรารู้จักใช้เวลาไม่ต้องไปสนใจเยอะ เอาด้านใดด้านหนึ่ง แล้วพยายามให้ลงมาในชีวิต...ใช้เวลาในตอนบ่าย แต่ก็จะมีพวกเอาถ่านหรือไม่เอาถ่าน...

ในห้องเรียน อาจารย์ควรจะเสนอ social issue ปัญหาในสังคมที่กำลังฮือฮามาพูดคุยกัน แต่ถ้าทำในระดับนั้น อาจารย์จะต้องทำการบ้านหนัก แต่เท่าที่ผ่านมาอาจารย์

ไม่ค่อยทำการบ้าน หลาย ๆ ครั้งก็หยิบหนังสือมาแล้วพูดให้ฟัง แปลให้ฟัง... ซึ่งไม่แปลกที่จะมีเณรไม่สนใจเรียน อย่างผมในบางครั้งก็ไม่สนใจเรียน ผมรู้ว่าอาจารย์จะพูดในหนังสือเล่มนี้ ผมก็จะไปนั่งอ่าน อ่านแล้วเข้าใจมากกว่าเสียอีก...

ในเรื่องเกี่ยวกับการที่นักศึกษาหรือสามเณรไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็นอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากบรรยากาศแบบอำนาจนิยมในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ นั้นก็มีนักศึกษาหลายคนพูดถึงเรื่องนี้ทั้งในแง่ดีแง่เสียแต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นประการหลัง มากกว่า โดยนักศึกษาที่บอกเรื่องดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่ดีและจะต้องหาทางแก้ไขนั้นกล่าวว่า ผู้ใหญ่ทั้งในวิทยาลัยแสงธรรมและบ้านเณรต่าง ๆ จะต้องหาทางลดสิ่งเช่นว่านี้ลงไป เนื่องจากสิ่งดังกล่าวเป็นเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้นักศึกษาหรือสามเณรไม่เป็นตัวของตัวเอง และไม่กล้าทำอะไร ตลอดจนไม่กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นของตนอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา

... อำนาจนิยมเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนไม่กล้าพูด ไม่กล้าเถียง ใครไปถามก็จะเห็นว่าอ้ายนี่หัวแข็ง มีส่วนมากในการทำให้เด้งได้ ผมเคยคุยกับเณร (ชื่อสามเณราลัยแห่งหนึ่ง) เห็นเขาซึม ๆ ไป เขาบอกว่าเขาไม่รู้ชีวิตจะเป็นอย่างไร คือแบบมันแขวนอยู่กับผู้ใหญ่ เมื่อเราไม่รู้จุดมุ่งหมายของชีวิต เราจะไม่อยากทำอะไร...เพราะฉะนั้นหุบปากไว้ สงวนท่าทีไว้ดีกว่า...ในบ้านเณรของเขาเอง คือ พูดได้ แต่พูดแล้วจะเป็นอย่างไร (หัวเราะ) เพราะฉะนั้นผลจะเป็นอย่างไรไม่มีใครรู้ แต่บ้านเณรเราก็เคยมีปัญหา เคยให้พระสงฆ์อาวุโสมาคุม เปิดโอกาสให้พูดได้ แต่พูดแล้วหลาย ๆ คนก็หายหน้า...เราพูดเพื่อความเข้าใจที่ดีขึ้น อย่างในบ้านเณรเราเดี๋ยวนี้บางครั้งเถียงพ่อก็ได้ พ่อคิดอย่างนี้ เณรคิดอย่างนี้ เอาเหตุผลมาคุยกัน

ส่วนนักศึกษาที่เห็นด้วยกับการ ที่จะต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่อย่างเคร่งครัดนั้น กล่าวว่าคณะนักบวชของตนเน้นเรื่องการนบนอบเชื่อฟังผู้ใหญ่อย่างเคร่งครัดอยู่แล้ว จะทำอะไรก็ต้องฟังคำสั่ง หรือดูท่าที่ผู้ใหญ่ก่อน แล้วแต่ผู้ใหญ่จะสั่งอะไรก็ต้องทำไปตามนั้น และเขาไม่รู้สึกว่าผู้ใหญ่ครอบงำ หรือใช้อำนาจบาตรใหญ่อะไรนัก เป็นประเพณีหรือแนวทางปฏิบัติของคณะนักบวชดังกล่าวที่จะต้องทำเช่นนั้นอยู่แล้ว และการที่ผู้ใหญ่เข้มงวดหรือตีกรอบให้ผู้น้อยยึดถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดนั้นเป็นการป้องกันไว้ก่อน อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยได้สังเกตว่านักศึกษาผู้นี้

ไม่ค่อยกล้าที่จะคิดทำอะไรด้วยตนเองแม้แต่ในเรื่องที่เขาเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทำได้หรือน่าจะทำ ยกตัวอย่างเช่น ผู้วิจัยได้ถามเขาว่าเขาเห็นด้วยกับคำสอนในเรื่องศาสนสัมพันธ์ของพระศาสนจักรไหมเขาก็ตอบว่าเห็นด้วย แต่เมื่อผู้วิจัยถามเขาต่อไปว่าเขาพร้อมที่จะส่งเสริม ศาสนสัมพันธ์เมื่อเขาได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์แล้วหรือไม่ เขาก็ตอบว่าเรื่องนี้ก็แล้วแต่ผู้ใหญ่ทั้ง ๆ ที่สังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ตลอดจนคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรอื่น ๆ ก็ชี้แนะให้คริสตชนสร้างศาสนสัมพันธ์กับศาสนิกชนของศาสนาอื่นอย่างชัดเจนอยู่แล้ว

นอกจากนี้ ยังมีนักศึกษาคนหนึ่งได้ให้ข้อเสนอแนะว่าทางวิทยาลัยแสงธรรมควรจะจัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ ในวิทยาลัยมากขึ้นและให้นักศึกษามีบทบาทมากขึ้น ตลอดจนมีการเชิญผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในบางสาขามาให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักศึกษา เพื่อทำให้นักศึกษามีทัศนะหรือโลกทัศน์ที่กว้างขึ้นด้วย

"ผมว่ากิจกรรมในวิทยาลัยควรจะมีมากขึ้นอย่างเช่นในเรื่องสโมสรนักศึกษา บทบาทนักศึกษา ต้องให้นักศึกษามีบทบาทมากขึ้น หรือเชิญผู้เชี่ยวชาญบางสาขาอย่างเช่นสังคมหรืออะไรต่าง ๆ มาพูด เพื่อเปิดทัศนคติของนักศึกษาให้กว้างขึ้น"

สรุปแล้วก็คือ ในประเด็นที่เกี่ยวกับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแก้ไขปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรม ให้สามารถผลิตพระสงฆ์ได้ตามที่พระศาสนจักรตลอดจนสังคมไทยคาดหวังต้องการนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ได้เสนอให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ เน้นเรื่องการออกไปฝึกภาคปฏิบัติของนักศึกษาให้มากยิ่งขึ้นเพิ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในวิทยาลัยและให้นักศึกษามีบทบาทมากขึ้นและควรที่จะมีการสอน และการสร้างเทวศาสตร์ไทยที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของไทย ตลอดจนเสริมสร้างจิตตารมณ์แห่งการที่จะออกไปรับใช้สังคมให้มากขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้นจะต้องมีการวางเงื่อนไข หรือการเสริมสร้างบรรยากาศที่ดีที่จะก่อให้เกิดจิตตารมณ์เช่นว่านั้นขึ้นทั้งในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ซึ่งในการนี้ผู้ใหญ่จะต้องมีการรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษา หรือสามเณรอย่างจริงใจ และพิจารณานำความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะที่ดีของนักศึกษาไปดำเนินการตามความคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะที่ดีดังกล่าวมากขึ้น ซึ่งสิ่งนี้เป็นสิ่งที่นักศึกษาส่วนใหญ่ไม่มั่นใจนัก

2.7 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 7

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาชั้นปีที่ 7 เป็นจำนวนทั้งสิ้น 4 คน นักศึกษา 3 คนในจำนวนนี้เข้าสามเณราลัยเล็กตั้งแต่ยังเรียนอยู่ในระดับมัธยมต้น และนักศึกษาคนหนึ่งในจำนวนนี้เคยถูกผู้ใหญ่ในสามเณราลัยให้"พัก"เป็นเวลา1ปีในระหว่างที่กำลังเรียนอยู่ที่วิทยาลัยแสงธรรม และเขาได้ใช้เวลาช่วงนี้ทำงานและศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชไปด้วยในสาขาจิตวิทยา ซึ่งเขาคิดว่าการเรียนในช่วงดังกล่าวนี้จะเป็นผลดีในการที่จะไปทำงานรับใช้สังคมต่อไปในอนาคต ส่วนนักศึกษาอีกคนหนึ่งนั้นเข้าสามเณราลัยใหญ่เมื่อเรียนจบชั้น ม.6 แล้วและในขณะนี้กำลังศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ในปัจจุบันนี้นอกเหนือไปจากการเรียนที่วิทยาลัยแสงธรรม นักศึกษาผู้นี้ยังได้เลือกที่จะศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงต่ออีก ทั้ง ๆ ที่เขาได้ตัดสินใจละทิ้งการศึกษาทางโลกแล้ว แต่ผู้ใหญ่ในสามเณราลัยเขาเห็นว่าเขาน่าจะเรียนต่อวิชาทางโลกที่สถาบันที่เขาเคยศึกษาสักแห่ง เพื่อที่จะได้มีวิชาชีพติดตัวออกไปประกอบอาชีพ ในกรณีที่เขาไม่อาจได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ได้

ครอบครัวของนักศึกษาทั้งสี่มีฐานะอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับประสบการณ์ในการทำงานในด้านการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทฆราวาสนั้น นักศึกษาทุกคนมีประสบการณ์ในด้านการพัฒนาสังคม ส่วนประสบการณ์ทางด้านศาสนสัมพันธ์และการส่งเสริมบทบาทฆราวาสนั้น นักศึกษาไม่ได้มีประสบการณ์ในเรื่องดังกล่าวโดยตรง แต่นักศึกษาเคยมีประสบการณ์ในการทำงานอภิบาลสัตบุรุษตามวัดต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานสอนคำสอนให้แก่เยาวชนและคู่สมรสตลอดจนงานด้านศาสนาอื่น ๆ และนักศึกษาบางคนเคยมีประสบการณ์ที่ทำให้เขาประทับใจในการอยู่ร่วมกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ และในการที่นักศึกษาเคยมีประสบการณ์ในการพัฒนาสังคมหรือการออกไปสัมผัสชีวิตความเป็นจริงในสังคมดังกล่าวข้างต้นนั้น นักศึกษาทุกคนบอกว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์มาก และก่อให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะออกไปรับใช้สังคมมากยิ่งขึ้น

"สำหรับผม จุดประกายไฟแรกก็คือ จากการที่ผมไปทำงานกับเด็กเร่ร่อน เด็กยากจนใน slum ...ทำให้คิดว่าเราน่าจะใช้จุดนี้เพื่อช่วยเหลือประชาชน ไม่เฉพาะในด้านวิญญาณเท่านั้น แต่ในส่วนของร่างกายเราน่าจะให้ความช่วยเหลือได้อย่างเต็มที่"

งานไปตามวัด แพร่ธรรม อภิบาล สังคมพัฒนาเริ่มปี 5 เริ่มเมื่อพ่อ (ชื่อพระสงฆ์ท่านหนึ่ง) เสนอหลักสูตรพัฒนาสังคม พวกผมเป็นรุ่นแรกที่ออกไปพัฒนาสังคมตามหลักสูตรนี้ ไปอยู่กับชาวบ้านเขา...ได้ผล ทำให้ตัวเองได้ทราบความเป็นจริงในสังคม มีประโยชน์มาก...ความฝันของผมก็คือการได้ออกไปอยู่กับชาวบ้านเป็นระยะเวลาที่นานพอสมควร เช่นไปอยู่เป็นปี

ตอนนี้เริ่มดีขึ้น เริ่มมีโอกาสออกไปสัมผัส เมื่อก่อนอยู่อย่างนี้ตลอดเลย พอเราไม่มีโอกาสออกไปสัมผัสปุ๊บ ก็เรียนอย่างนั้นแหละ เรียนในห้องเรียน เรียนเพื่อเรียน แต่เมื่อออกไปสัมผัสปุ๊บ เรารู้ว่าเราเรียนเนี่ยะมิใช่เพื่อเรียนแล้ว เพราะเรียนเพื่อที่คนเหล่านั้นที่เราออกไปพบมีปัญหาหลายอย่าง ที่เราไม่เคยไปพบในห้องเรียน

"บทเรียนเป็นตัวหนังสือไม่ประทับใจ การออกไปสัมผัสจริง ๆ ให้ความประทับใจได้มากกว่า..."

ในมิสซัง (ชื่อสังฆมณฑลแห่งหนึ่ง) มีการไปตั้งกลุ่มให้พวกสัตบุรุษ ฆราวาสเองเขาจะเป็นผู้นำ เราเพียงแต่ไปให้กำลังใจและไปมีส่วนร่วมเท่านั้นเองครับ และตรงนี้ผมเห็นว่ามีผลมาก การแพร่ธรรมที่ได้ผลต้องเริ่มจากพื้นขึ้นมา มิใช่เริ่มจากหัวลงไป ต้องเริ่มจากพื้นหมายความว่า ต้องเริ่มจากหัวใจชาวบ้าน ให้ชาวบ้านเขารู้สึกว่าพระวาจานี่มี คุณค่าต่อชีวิต แล้วเราไปร่วมให้กำลังใจ ให้เขาในการส่งเสริม ไม่ใช่ไปทำตัวเป็นเจ้าเป็นนาย...

ผมมีประสบการณ์จากภาคใต้ ศาสนาพุทธแข็งมาก อิสลามก็เหนียวแน่น เราแพร่ธรรมไม่ออก ถูกกลืนกินไป เพราะตัวหนึ่งเราไม่ได้ศึกษาพื้นเพของคนในท้องถิ่น คนใต้น่ะ เราไม่รู้ลักษณะนิสัยที่แท้จริงของเขาเป็นอย่างไร เราลืมตัวสำคัญคือภาษา เราไปแพร่ธรรมนี่เราไปพูดภาษากลาง คนใต้ไม่รับครับ เราต้องพูดภาษาใต้ แล้วไปร่วมกับเขา คนใต้เขาจะเป็นที่โผงผางตรงไปตรงมา จริงใจ เราต้องเอาตรงนี้ให้ได้... ตัวอย่างหนึ่งอุทกภัยที่เราไปช่วยเขา เขาก็เห็น แต่เขายังเข้ากับเราได้ไม่สนิท เพราะเขายังเห็นว่าเรามาเป็นคนแปลกหน้า มาจากที่อื่น...

ในหมู่บ้านมีครอบครัวคริสต์ครอบครัวเดียว คือครอบครัวผมเอง...ในส่วนตัวผมเองผมรู้สึกดื่มด่ำกับวัฒนธรรมไทย รู้สึกว่าอยู่ตรงนั้นไม่มีอุปสรรค เพื่อน ๆ เข้ากันดี เวลาตักบาตรเทโว ก็ไปเป็นลูกศิษย์หลวงพ่อ ไปช่วย รู้สึกเป็นวัฒนธรรมมากกว่า วันพุธคุณพ่อ (ชื่อพระสงฆ์ท่านหนึ่ง) มาทำมิสซา ทุกคนก็มาร่วมกันอย่างกระตือรือล้นดี

ชาวพุทธก็ไม่ได้รังเกียจ ชาวพุทธบางคนก็มาร่วมด้วย บรรยากาศสังคมไทยตรงนั้น มันมีความเอื้ออาทรมันมีความอบอุ่น... ทำให้เห็นว่า ชาวพุทธเขามองเราในส่วนที่ดี... เพื่อนผมบางคนก็เป็นอิสลาม และส่วนใหญ่เป็นพุทธ และเราก็อยู่กันอย่างไม่มีปัญหา แบบพี่แบบน้อง... วัฒนธรรมไทยช่วยมากเลย เพราะคนไทยไม่ได้เกลียดใคร

ในเรื่องการรับรู้เกี่ยวกับคำสอนที่ว่าด้วย เรื่องสังคม หรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กล่าวว่า ไม่ได้เรียนรู้เรื่องดังกล่าวโดยตรง หรือเรียนรู้ในรายละเอียดจากอาจารย์ผู้สอนในวิทยาลัยแสงธรรมแต่ก็ได้เรียนรู้ในหลักการกว้างๆ เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว และนักศึกษาทุกคนก็เห็นด้วยกับคำสอนของพระศาสนจักรในเรื่องดังกล่าว แต่ก็เห็นว่าคำสอนของพระศาสนจักรยังมีลักษณะที่ค่อนข้างจะอนุรักษ์นิยมอยู่

"จากหลักการกว้าง ๆ เราก็รับทราบนะครับ แต่จากโครงสร้างก็ยังไม่ได้ลงมาสู่การปฏิบัติจริงเท่าไหร่..."

เห็นด้วย เพราะการที่เราจะเน้นวิญญาณฝ่ายเดียว โดยไม่พูดถึงฝ่ายร่างกายของเขาก็เป็นไปไม่ได้ พระเยซูเจ้าก็สอนคำสอนเสร็จ พระองค์ก็เลี้ยงคนห้าพันคนด้วยขนมปังและปลา แสดงว่าพระเยซูเจ้าก็สอนว่า เราต้องเข้ากับเหตุการณ์ ไม่ใช่สอนอย่างเดียวในขณะที่ท้องเขายังหิวอยู่

"พระศาสนจักรก็ค่อย ๆ ตามมาเรื่อย ๆ ทันสมัยหรือไม่มันก็ยังไม่ค่อยทันสมัยเท่าไหร่ ยังเป็น conservative มากพอสมควร แต่เราก็ค่อย ๆ ตื่นตัวมากขึ้น เริ่มตั้งแต่มีวาติกันที่ 2 เราเปิดตัวสู่โลกมากขึ้น..."

ผู้วิจัยได้ถามนักศึกษาชั้นปีที่ 7 ว่า ในขณะที่พระศาสนจักรเปิดตัวสู่โลกมากขึ้นหรือมีกระบวนทรรศน์ ในลักษณะที่ก้าวหน้ามากขึ้น ดังกล่าวแล้วนั้น อาจารย์ผู้สอนในวิทยาลัยแสงธรรมได้ปรับตัว หรือมีกระบวนทรรศน์ในลักษณะเดียวกันนั้นหรือไม่ ซึ่งนักศึกษาได้ให้คำตอบผู้วิจัยในเรื่องนี้ว่า อาจารย์รุ่นใหม่เป็นเช่นว่านั้น ส่วนอาจารย์รุ่นเก่าที่สอนมานานก็ยังมี

แนวความคิดแบบเก่า ๆอยู่บ้าง อย่างไรก็ตามในระยะหลัง ๆ นี้ได้มีการส่งอาจารย์บางคนไปศึกษาต่อเพิ่มเติม ก็ทำให้ได้รับความคิดใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นมาบ้าง

"... มีอาจารย์ใหม่ ๆ เข้ามาสอน เปิดโลกกว้าง ทำให้ความคิดของเราไม่ conservative มันก็พัฒนา พระศาสนจักรมุ่งที่จะช่วย ไม่ได้มุ่งเก็บไว้เพื่อตัวเอง..."

ช่วงที่ผมเรียนปี 1 ปี 2 ระยะนั้นอาจารย์หลายคนยัง conservative อยู่ ตอนนี้ก็ยังมีอาจารย์บางคนที่ยังค่อนข้างหัวเก่าเพราะเขาสอนมานาน...อาจารย์เก่า ๆ เขาก็บอกว่าเขาตื้อแล้ว อันนี้เขาพูดเองและก็ความคิดมันก็คล้าย ๆ ซ้ำแล้วซ้ำอีก ช่วงหลัง ๆ นี่มีการส่งอาจารย์ไปศึกษาต่อเพิ่มเติม ก็ทำให้ดีขึ้น...รู้สึกว่าเขายอมรับเขายอมรับมากขึ้น เปิดมากขึ้น...เป็นอีกแบบหนึ่ง

ส่วนในเรื่องที่พระศาสนาจักรในยุคปัจจุบันเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของการเมือง หรือเข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคมมากขึ้นนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่าเป็นเรื่องที่ดี และการที่คริสตชนจะเข้าไปเล่นการเมืองก็เป็นเรื่องที่น่าสนับสนุน

"ผมว่าบางครั้งเราต้องยืนยันในสิ่งที่ดี สิ่งที่ถูกต้อง สิ่งที่ยุติธรรม พระศาสนจักรไม่ได้เข้าข้างคนรวย ไม่ได้เข้าข้างคนจน แต่ยืนยันความจริง เหมือนพระเยซูเจ้าที่ทรงเป็นองค์ความจริง..."

"คริสตชน นักบวชจะต้องเข้าไปมีบทบาททุกส่วนในชีวิตสังคม...เราส่งเสริมคริสตชนที่ดี ๆ ไปเป็นเชื้อแป้ง เป็น ส.ส.ในรัฐสภา..."

นอกจากนี้ นักศึกษาเหล่านี้ยังเห็นว่า การที่ผู้นำของพระศาสนจักรในประเทศออกโรงมาประณามการกดขี่ข่มเหงหรือการปราบปรามประชาชนของรัฐบาลประเทศนั้น ๆ เช่นในกรณีของพระอัครสังฆราชโรเมโรแห่งประเทศเอล ซัลวาดอร์ นั้น เป็นการกระทำที่ถูกต้องเหมาะสมแล้ว และนักศึกษาเหล่านี้ก็เน้นถึงการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคมโดยไม่ใช้วิธีการรุนแรงด้วย

"ผมเห็นด้วยกับการกระทำของพระอัครสังฆราชโรเมโร... เป็นทางที่ถูกต้อง... ถ้าเราไปรุนแรงมันก็ไม่มีอะไรดีขึ้น..."

"อย่างแรกที่ผมต้องระลึกถึงเลยก็คือผมจะเป็นพระสงฆ์ของพระเยซูคริสตเจ้า ผู้ซึ่งเป็นอาจารย์ อาจารย์มิได้จับอาวุธเลย อาจารย์ก็ยอมรับกฎของสังคมสมัยนั้นด้วย ในการต่อสู้ด้วยสันติวิธีที่ชนะใจคนทั่วโลก..."

ในเรื่องความรู้เกี่ยวกับประวัติการทำงานพัฒนาของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กล่าวว่า ได้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวอยู่บ้างจากอาจารย์ผู้สอนหรือจากการค้นคว้าศึกษาด้วยตนเอง... ส่วนความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ นั้น นักศึกษากล่าวว่า ไม่มีการเรียนการสอนในเรื่องดังกล่าวในวิทยาลัยแสงธรรม และนักศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยคุ้นเคยกับที่นักพัฒนา หรือผู้ที่สนใจเกี่ยวกับเรื่องในแวดวงดังกล่าวมักจะพูดถึงกันอยู่เสมอเช่นคำว่า "โลกานุวัตร" หรือ "การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน" อย่างไรก็ตาม ก็มีนักศึกษาบางคนที่มีความสนใจส่วนตัวในเรื่องเหล่านี้และมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้ดี นักศึกษาเหล่านี้ แสดงความเห็นในทำนองเดียวกันว่า ประเทศไทยไม่ควรพัฒนาประเทศตามแนวทางของประเทศตะวันตกจนเกินไป แต่ควรจะเน้นการพัฒนาประเทศตามรูปแบบการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยมุ่งพัฒนาส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน

"ไม่ค่อยเคยได้ยิน...ไม่ค่อยรู้ในเรื่องเหล่านี้ครับ"

เราน่าจะเน้นการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน...การพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตกนั้นเราไม่ค่อยมีความชำนาญด้านนี้...ในระบบนี้ก็เป็นแบบปลาใหญ่กินปลาเล็กชาวไร่ชาวนา คนในชนบทก็ถูกเอารัดเอาเปรียบตลอด เราไม่ได้เน้นการพัฒนาความเป็นคนจริง ๆ

เราควรเน้นการพัฒนาส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม แต่ต้องเข้าไปถึงคุณค่าของมัน คุณค่าบางอย่างไม่ดีเราปรับเปลี่ยน คุณค่าบางอย่างมันดีอยู่แล้วเราเสริม ช่วยเขาแต่ช่วยด้วยการกระตุ้น กระตุ้นความคิดเขา เพราะว่าเขามีความคิด ผมเชื่อมาก ๆ เลยว่าเขามีภูมิปัญญา...เราบางครั้งเราเคยว่าเราดีกว่าเขาเราเหนือกว่าเขา ไม่ใช่เลย

อ้ายอย่างนี้มันเป็นในยุคของระบบศักดินา มันหมดไปแล้วไม่ใช่ยุคของศักดินา ต่อไปนี้ เราต้องเรียนรู้จากเขาด้วย เราไปช่วยเขา จริงอยู่แต่เราไปช่วยกระตุ้น ใช่ แต่สิ่งที่เขาพูดออกมา นี่ บางครั้งนี่เราแทบหงายหลังเลย เค้าก็มี ดีกว่าพวกเรา ที่อยู่ในเมือง

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ได้กล่าวว่า ได้เรียนรู้เรื่องดังกล่าวจากอาจารย์ท่านหนึ่ง ในวิทยาลัยแสงธรรมที่เป็นผู้สอนวิชาศาสนสัมพันธ์โดยตรง และได้รับความรู้เพิ่มเติมจากอาจารย์หรือพระสงฆ์อื่น ๆ ทั้งในและนอกวิทยาลัยแสงธรรมอีกบ้าง นอกจากนี้ ยังได้เรียนรู้จากหนังสือ และวารสารต่าง ๆ อีกด้วย

ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากเอกสารสังคายนาวาติกันที่ 2 และหนังสือแปลและที่เป็นตัว text บ้างครับ... เริ่มแรกก็เป็นอาจารย์แนะว่ามีหนังสืออะไรบ้าง เราก็ไปหาอ่าน รวมทั้งหมดหนังสือของศาสนาอื่น ๆ เช่นหนังสือของพุทธทาสภิกขุ ท่านก็มีแนวความคิดต่าง ๆ ที่ดีมาก ตอนนี้ก็ศึกษางาน ความคิดของท่านอยู่ครับ

นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ทุกคนเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรส่งเสริมให้มีการเสวนา (Dialogue) หรือการสร้างศาสนสัมพันธ์กับศาสนิกชนในศาสนาอื่น และเห็นด้วยกับคำสอน ที่ให้คริสตชนเคารพคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่น นอกจากนี้นักศึกษาเหล่านี้ยังมีความเห็นเช่นเดียวกับนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ ว่าการไปร่วมพิธีในศาสนาอื่นเป็นสิ่งที่คริสตชนสามารถกระทำได้ หรือแม้แต่การไหว้พระภิกษุหรือการกราบพระพุทธรูปก็เป็นสิ่งที่คริสตชนสามารถจะกระทำได้เช่นเดียวกัน ถ้าหากการไปร่วมพิธีดังกล่าวทำไปด้วยเจตนาที่จะแสดงความรักความเป็นหนึ่งเดียวกับเพื่อนมนุษย์ หรือการกราบไหว้พระพุทธรูปหรือพระภิกษุนั้นทำไปด้วยเจตนาที่จะกราบคนดีหรือบุคคลที่น่าเคารพนับถือ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นจะต้องดูความจำเป็นและความเหมาะสมหรือสภาพการณ์แวดล้อมด้วย

"... พระจิตเจ้าพระองค์ก็ทำงานในทุกศาสนา และก็พระอาณาจักรก็ไม่ได้อยู่ในพระศาสนจักรแค่นั้น พระศาสนจักรต่างหากที่อยู่ในพระอาณาจักรของพระเจ้า..."

"การไปร่วมพิธีของศาสนาอื่นก็ทำได้... เราแสดงความรักเขา ให้เกียรติเขาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเขา แต่ก็ควรจะดูองค์ประกอบหลาย ๆ ด้าน ดูสภาพการณ์แวดล้อมดูความเหมาะสม

"... การกราบไหว้คนดีเป็นสิ่งผิดด้วยหรือ ถ้าเรากราบไหว้พระพุทธรูปหรือพระภิกษุด้วยเจตนาเช่นนั้นก็ไม่ผิดอะไรเลย เป็นสิ่งที่ดีเสียด้วยซ้ำไป แต่ก็ต้องระวังอย่าให้เป็นที่สะดุดต่อคริสตชนอื่น ๆ โดยเฉพาะคนที่ยังมีความคิดแบบเก่า ๆ"

นอกจากนั้น นักศึกษาเหล่านี้ยังเห็นว่าศาสนาต่าง ๆ ก็มีแนวทางที่คล้าย ๆ กันหรือไปในแนวทางเดียวกัน และศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ควรจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือส่งเสริมคุณค่าซึ่งกันและกันอีกด้วย

> ...ถ้าศึกษากันลึกซึ้งจริง ๆ แล้วก็จะเห็นได้ว่าศาสนาต่าง ๆ ก็ไปในแนวทางเดียวกัน อาจจะไม่มีความแตกต่างอะไรกันนัก เราก็เคารพท่านพุทธทาสภิกขุในคำสั่งสอนของท่าน ท่านก็พูดถึงศาสนาคริสต์ดี เราก็ควรจะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันจริงๆ แล้ว ศาสนาก็คือสิ่งที่จะช่วยขจัดปัดเป่าปัญหาของประชาชนนั่นเอง การส่งเสริมคุณค่าซึ่งกันและกันนั่นก็เป็นเครื่องหมายที่ดีแล้ว เพราะว่าเราก็ต้องแยกประเด็นกันตรงนี้ว่า ศาสนาคืออะไร ศาสนาในรูปลักษณ์ขององค์กรในแง่ของรูปลักษณ์ภายนอกก็โอเค เราก็จะมุ่งที่จะโปรดศีลล้างบาป...แล้วคิดไหมว่าเขาจะอยู่เป็นคาทอลิกต่อไปอีกสภาพทุกวันนี้มิใช่เป็นแบบนั้น แต่เรามุ่งเน้นที่คุณค่า คุณค่าที่ไม่ใช่เป็นรูปลักษณ์ภายนอกแต่เป็นคุณค่าที่แท้จริง
>
> "... พอเราเรียนรู้กันจริง ๆ แล้ว เรียนรู้แก่นศาสนากันจริง ๆ แล้ว เขาก็ดีเช่นเดียวกับเรา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ขจัดปัดปัญหาของเพื่อนมนุษย์เหมือนกัน"
>
> "ศาสนานี่ผมว่าถ้าตัดรูปลักษณ์ภายนอกออกไป เหลือเฉพาะ essence ก็แทบจะไม่ต่างกันเลย..."
>
> ศาสนาเป็นเรื่องของระบบ เป็นเรื่องของตัวบุคคล แต่ความเป็นจริงก็คือความเป็นจริงซึ่งมันมีอยู่ในทุกศาสนา ทุกหัวใจ มันไม่แตกต่างกันเท่าไหร่นักหรอก เพียงแต่ว่าเรื่อง

ระบบนี่สอนเรื่องของความอ่อนแอของเราแต่ละคน ไอ้เหล่านี้แหละที่มันบังเรา มันปิดบังเราไว้...

นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยได้เคยมีการกระทำที่ผิดพลาดเกี่ยวกับด้านศาสนสัมพันธ์ หรือก่อให้เกิดความกินแหนงแคลงใจกันความไม่เข้าใจกันกับศาสนิกชนในศาสนาอื่นซึ่งก็คือพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยมาแล้ว ด้วยการแสดงท่าทีแบบยกตนข่มท่านหรือดูถูกดูแคลนศาสนาอื่น ซึ่งในเรื่องนี้ในวิทยาลัยแสงธรรมเองพวกอาจารย์ก็ได้พูดยอมรับความผิดพลาดนี้ด้วย

"... พอได้เรียนประวัติศาสตร์พระศาสนจักรก็ทำให้เราเห็นว่าเราก็มีความผิดเหมือนกัน มีข้อผิดพลาดบกพร่อง เพราะว่าการเมืองด้วยสมัยนั้น การเมืองของต่างชาติเข้ามา เราแยกไม่ออกระหว่างศาสนากับการเมือง"

"... ในเมื่อมิสชันนารีเข้ามาปุ๊บ วิธีการแรกที่มิสชันนารีใช้ก็คือการไปสนทนาธรรมกับพระภิกษุ แล้วก็ใช้วิธีการของชาวยุโรป คือโต้เถียงกันด้วยเหตุผล แล้วเดิมพันกันเลยว่าใครแพ้ต้องเปลี่ยนศาสนา..."

"มีพ่อองค์หนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาพูดว่า วิธีที่เราโต้เถียงหักล้างกัน เป็นวิธีการที่ใช้ไม่ได้ ต้องใช้วิธีพูดคุยกัน อย่างที่เรียกว่า dialogue ในพื้นฐานที่เสมอภาคกัน เรายืนอยู่ด้วยกันต้องไปด้วยกัน"

"... ในเรื่องนี้ถ้าจะถามว่ามิสชันนารีผิดไหม ก็ต้องบอกว่าท่านผิด แต่อยากจะบอกอีกแง่หนึ่งว่า ท่านก็ถูกในความคิดบริบทของท่านตรงนั้น ถ้าเกิดไม่มีพวกท่านเหล่านั้น เราก็คงไม่ได้มายืนอยู่ที่จุดนี้..."

"ตรงนี้ต้องย้อนหลังไปดูประวัติศาสตร์ จะเห็นว่าเราคนคริสต์เราทำความเจ็บปวดให้พุทธศาสนามากจริง ๆ เขาอยู่ดี ๆ เราก็ไปอัดเขา ตรงนี้มากจริง ๆ และอยู่ดี ๆ ก็คงจะไม่แปลกที่ทางโน้นเขาจะตีโต้มาบ้าง ถ้าเทียบกันแล้วนะครับ ทางโน้นเขาโต้มาน้อยกว่าเรามาก..."

"ในอดีตเราเน้นที่จำนวนสมาชิก ซึ่งเป็นเรื่องที่แย่เอามาก ๆ แต่ผมไม่ตำหนิเพราะว่ามันเป็นเรื่องของยุคสมัย มันเป็นสมัย และเป็น mentality ของคนสมัยนั้น"

...อาจารย์ก็พูดออกมาอย่างเต็มปากเต็มคำว่า อาจารย์บอกว่าเราผิด เรายอมรับผิด ...เราดำเนินการผิด คล้าย ๆ กับเราเป็นแขกมาอาศัยอยู่บ้านเขา แล้วยังตำหนิติเตียนแล้วยังด่าเจ้าของบ้าน เพราะฉะนั้นเรารู้สึกว่าเราผิด เราขอโทษ ขอโทษและก็ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการใหม่...

สำหรับปัญหาที่ว่าในเมื่อคิดว่าศาสนาอื่น ๆ ก็มีคำสอนหรือแนวทางที่ดีที่อาจนำไปสู่ความหลุดพ้นหรือความรอดได้แล้วทำไมจะต้องมีการแพร่ธรรมอีกต่อไปนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ทุกคนยืนยันว่าคริสตชนจะต้องแพร่ธรรมต่อไป แต่มิใช่แพร่ธรรมด้วยเจตนาและวิธีการแบบเดิมแต่เป็นการเผยแพร่คุณค่าที่แท้จริงของคริสตศาสนาที่พระบัญญัติเอกก็คือการรักพระผู้เป็นเจ้าและเพื่อนมนุษย์ ซึ่งคุณค่านี้คริสตชนจะต้องนำลงไปสู่การปฏิบัติจริง ๆในชีวิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แพร่ธรรมด้วยการดำรงชีวิตเป็นประจักษ์พยานยันยันคุณค่าแห่งความรักที่แท้จริง ความรักที่ออกจากตนเองไปสู่ผู้อื่น ความรัก ที่ยิ่งใหญ่ถึงขนาดที่สละตนเองเพื่อผู้อื่นได้อย่างสิ้นเชิง แม้กระทั่งชีวิตของตนเองตามที่พระเยซูคริสต์ทรงสอนทั้งด้วยพระวาจาและชีวิตของพระองค์เอง เพราะฉะนั้นคริสตชนก็จะต้องดำเนินตามคำสอนและพระแบบฉบับ ของพระองค์ด้วยการเผยแพร่คุณค่าความรักที่แท้จริงทั้งด้วยคำพูดและโดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระทำที่เป็นประจักษ์พยานหรือเครื่องยืนยันข่าวดีแห่งความรอดหรือพระวาจาทรงชีวิตของพระองค์ซึ่งสิ่งนี้จะเหมาะสมสอดคล้องกับศาสนปรัชญาของคนตะวันออกที่เน้นเรื่องการปฏิบัติหรือประสบการณ์ชีวิตมากกว่าการโต้เถียงกันด้วยเรื่องของเหตุผล

โอเคครับ ที่อื่น ๆ มันก็ดี คือของดีมันมีเยอะแยะไปหมด แต่ของดีที่มันเอื้ออำนวยต่อความสงบสุขจริง ๆ นี่มีสักเท่าไหร่ เหมือนเมื่อเวลาเราเดินตามห้าง มีของดีเยอะแยะไปหมด แต่ก็มีสิ่งหนึ่งที่เรารู้สึกต้องการและปรารถนา ผมเชื่อว่าหัวใจทุกดวงของมนุษย์ นั้นก็ปรารถนาสิ่งเดียวกันซึ่งบางพวกก็เรียกว่าสัจธรรมบางพวก ก็เรียกว่าอย่างโน้นอย่างนี้ ชื่อต่าง ๆ...คือเราไม่รู้สึกว่าเป็นเรื่องของพวกเราพวกเขา แต่เป็นเรื่องของที่ว่า เราตระหนักอย่างไรมากกว่าการคิดว่าเราดีกว่าศาสนาอื่น อันนี้ต้องขอแยกแยะนิดหนึ่ง การแพร่ธรรมให้คนกลับใจก็ยังมีอยู่ แต่มิใช่สิ่งที่เรามุ่งการแพร่ธรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อมิสชันนารีเข้ามาปุ๊บก็มุ่งกลับใจ และกลับใจบรรดาผู้นำก่อน พระภิกษุ ผู้นำ โดยการสนทนาธรรม หักล้าง ใช่ไหม ซึ่งเป็นวิธีการที่

ไม่ถูกต้อง ในสมัยนี้ก็เหมือนกันมิใช่เรื่องของการดูถูกดูแคลนศาสนาอื่น แต่จะต้องแพร่ธรรมด้วยการเป็นประจักษ์พยานในสังคมและเรื่องของการแพร่ธรรมเราจะต้องทำอยู่เสมอ เราต้องนำเสนอ แต่ถึงที่สุดแล้วเป็นตัวเค้ากับพระจิตเจ้าที่จะร่วมมือกัน เราต้องทำให้สังคมเขาเห็นว่า เออเราทำ จริง ๆ เราไม่ได้หวังอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ ทำจริง ๆ ด้วยการเป็นประจักษ์พยานชีวิต อันนี้ในพระสมณสารเน้นไว้มาก เป็นประจักษ์พยานด้วยชีวิตแต่ที่สุดแล้วก็ต้องเทศน์สอนด้วยแต่เราจะต้องดูว่าเราจะต้องมีวิธีการอย่างไร วิธีการที่เราจะใส่คุณค่าต่าง ๆ ลงไป

...วิธีคิด วิธีปฏิบัติของคน by nature นะครับ ของคนเอเชียของคนยุโรป มันจะมีส่วนที่ต่างกัน ของยุโรปนี่ธรรมชาติของคนเน้นที่เหตุผล เอาเหตุผลมาหักล้างกัน ใครมีเหตุผลดีกว่าก็ชนะ...แต่ของคนเอเชียอยู่ที่หัวใจ อยู่ที่การสัมผัสชีวิต เวลาที่จะเชื่อใครสักคนต้องรู้ว่าชีวิตเขาดีไหม ชีวิตของเรารุ่งโรจน์เบ่งบานเหมือนดอกไม้ที่เราเห็นคนนั้นจะเปลี่ยน...

...เราก็สามารถ adapt เข้ากับสภาพของเรา สภาพของเอเชีย นั่นก็คือ การเป็นประจักษ์พยานด้วยชีวิต การที่เราสอนแล้วไม่ได้กระทำตนเป็นตัวอย่างด้วยชีวิตก็ทำให้การสอนไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เราสอนแล้วเราก็จะต้องทำในสิ่งที่สอนนั้นด้วย ปฏิบัติตามที่เราสอนให้เป็นแบบฉบับแก่ผู้อื่นเป็นประจักษ์พยานยืนยันคุณค่าต่าง ๆ ในพระวรสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรักความเสียสละ...ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สงเคราะห์คนที่ยากจน...

"...อยากให้คาทอลิกทุกคนมีใจกว้าง ใจกว้างในที่นี้หมายถึงใจกว้างต่อคุณเองก่อนแล้วก็ต่อสังคมเล็ก ๆ รอบข้างคุณ ทำให้เป็นประจักษ์พยานชีวิตในสังคมใหญ่ต่อไป"

"...ผมว่าเป็นเรื่องของกาลเวลามากกว่า เป็นเรื่องของการปรับเปลี่ยนกระบวนท่า..."

ประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งในเรื่องศาสนสัมพันธ์ก็คือ การเข้าสู่วัฒนธรรม Incultluration) หรือการประยุกต์ให้เข้ากับวัฒนธรรม ในเรื่องนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า ในสมัยก่อนนั้น พระสงฆ์ธรรมทูตชาวต่างประเทศเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทยโดยที่ไม่มีการประยุกต์แนวความคิดและแนวทางการปฏิบัติทางศาสนาให้เหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยหรือสภาพการณ์ต่าง ๆในสังคมไทย คริสตศาสนาก็เลยถูกมองว่าเป็นศาสนาของคนต่างด้วยและเป็นสิ่งที่แปลกแยกจากสังคมไทยมาโดยตลอด ผู้ที่กลับใจมา

เป็นคริสตชนก็ถูกเรียกในทำนองที่แสดงความรังเกียจเดียดฉันท์ว่าพวกเข้ารีต แม้แต่ในสมัยต่อ ๆ มา เมื่อมีคริสตชนไทยได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์มากขึ้นแล้วคริสตศาสนาก็ยังถูกมองว่าเป็นสิ่งที่แปลกแยกจากสังคมไทยอยู่เพราะพระสงฆ์คาทอลิกไทยส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากชาติตะวันตกหรือได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตก เรียนเทวศาสตร์ที่ชาวตะวันตกเป็นผู้พัฒนาขึ้นมาด้วยเหตุนี้นักศึกษาบางคนจึงได้แสดงความคิดเห็นว่า น่าจะมีการประยุกต์แนวความคิดและแนวทางการปฏิบัติต่าง ๆ ในคริสตศาสนาให้เหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยหรือสภาพการณ์ต่าง ๆ ในสังคมไทย และน่าจะมีการสร้างเทวศาสตร์ไทยที่เหมาะสมสอดคล้องกับความเชื่อและวิถีชีวิตของคนไทยมากยิ่งขึ้น และในการนี้ก็มีนักศึกษาบางคนกำลังศึกษาค้นคว้าหาแนวทางดังกล่าวอยู่ด้วย

"ก่อนนี้พวกมิสชันนารีเข้ามา เขาเห็นว่าเป็นศาสนาพวกเข้ารีตเป็นศาสนาฝรั่ง..." แถว ๆบ้านผมชาวบ้านก็นับถือพุทธศาสนากันเป็นส่วนใหญ่ พอเรามาเป็นคริสตชน รู้สึกว่าเราแปลกแยกออกมาเลย เราต้องมีท่าทีที่ไม่แปลกแยกไปจากเขา ต้องมีท่าทีที่เปิด ไม่มีอะไรแตกต่างไปจากเขา เพียงแต่ข้อความเชื่อต่างกันเท่านั้น แต่วิถีชีวิตอะไรต่าง ๆ เราก็ยังคงเหมือนเดิม...

"จริง ๆ แล้ววัฒนธรรมก็เป็นส่วนที่ดีส่วนหนึ่งของสังคม ในเมื่อเราเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ๆ เราก็มีสิทธิ์ที่จะใช้ทรัพย์สมบัติที่อยู่ในสังคมนั้น ๆ ด้วยเช่นกัน..."

"...ทำไมไม่พยายาม organize ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นมาให้รู้สึกว่ามันมีกลิ่นไอของความเป็นไทยของเรา ประยุกต์เข้ามากับสังคมแบบไทย ๆ ของเรา ในบางสิ่งบางอย่างเราประยุกต์โดยที่ไม่เสียแก่นสาระสำคัญของความเชื่อ เราทำได้..."

...เราเรียนเทวศาสตร์จากทางยุโรปจากทางอเมริกา และคิดว่าของเราก็น่าจะมีของเราเพราะว่ามันจะเข้ากับสภาพการณ์ สภาพแวดล้อม เข้ากับวัฒนธรรมของเรา เพราะฉะนั้นเทวศาสตร์ที่เหมาะสมสำหรับเราจะต้องมีแนวคิดที่เป็นแบบไทย ๆ เป็นแบบเอเชีย ซึ่งนั่นก็คือว่า อย่างของพุทธเข้ากับไทยได้ดีมากเลย คือว่าท่านปฏิบัติด้วยชีวิตให้เห็นเลย พระกรรมฐานอะไรพวกนี้ ไม่ต้องพูดมาก แต่เน้นวิธีปฏิบัติ ของเราก็เหมือนกัน เราเทศนาสั่งสอนแล้วก็จะต้องเป็นประจักษ์พยานด้วยชีวิต ... จะทำให้คนเชื่อได้มาก

> องค์ความรู้ในเรื่องเทวศาสตร์แบบไทย ๆนี้ยังไม่มีใครสร้างขึ้นมาหรือมีการค้นคว้าศึกษากันอย่างจริงจัง แต่ผมถึงจะยังมีความรู้น้อยก็กำลังพยายามอยู่ครับที่จะศึกษาเรื่องเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อย แนวคิดที่สอดคล้องกับสังคมไทย...เทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยมิได้เอามาจากเทวศาสตร์แห่งประเพณีมา แต่เป็นเทวศาสตร์ที่เกิดจากการไตร่ตรองจากชีวิตจริงของเรา จากประสบการณ์ความเชื่อของเรา แล้วก็เติบโตขึ้น แต่ไม่ใช่เติบโตขึ้นแบบที่เกิดที่โรม

นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์แสดงความเห็นว่าในขณะที่คริสตชนทำการแพร่ธรรมนั้นก็จะต้องสร้างศาสนสัมพันธ์หรือสร้างความเข้าใจที่ดีกับศาสนิกชนในศาสนาอื่นบนพื้นฐานของการเคารพหรือการยอมรับซึ่งกันและกันด้วย ไม่ใช่สร้างความแตกแยกหรือความขุ่นข้องหมองใจต่อกันด้วยท่าทีแบบยกตนข่มท่าน เช่น ในอดีตที่ผ่านมา แต่การสร้างศาสนสัมพันธ์ดังกล่าวก็จะต้องกระทำไปด้วยความรอบคอบหรือทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป และต้องมิใช่การเข้าไปร่วมมือกันจนลืมแก่นแท้ของศาสนาของตนไป กล่าวอีกนัยหนึ่งก็ ศาสน-สัมพันธ์มิใช่การหลอมรวมเอาสิ่งที่ดีงามหรือคุณค่าในศาสนาต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน แต่เป็นการร่วมมือส่งเสริมซึ่งกันและกันโดยที่ต่างฝ่ายต่างก็ยังดำรงรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้นั่นเอง และในการสร้างศาสนสัมพันธ์นี้อาจจะเริ่มด้วยการสร้างศาสนสัมพันธ์ในระดับพระสงฆ์นักบวชหรือผู้นำก่อน แล้วค่อย ๆ ขยายลงไปสู่ระดับสัตบุรุษ อย่างไรก็ตาม การทำงานส่งเสริมด้านศาสน-สัมพันธ์ของพระศาสนจักรในประเทศไทยยังคงมีปัญหาอุปสรรคบางประการ เป็นต้นว่าการขาดแคลนบุคลากรที่มีความสนใจที่จะทำงานด้านนี้อย่างแท้จริง

"ก็จะต้องพยายามหาช่องทางส่งเสริมนะครับ แต่เราก็เป็นคนกลุ่มน้อยในบรรดาพี่น้องชาวพุทธและอิสลาม เราก็จะต้องค่อยเป็นค่อยไป เราจะต้องทำด้วยความระมัดระวังรอบคอบพอสมควรครับ"

"... อาจจะส่งเสริมศาสนสัมพันธ์ด้วยการแบ่งปันประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เชิญวิทยากรหรือว่าพระหรือว่าอะไรต่าง ๆ เข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดกัน ในระดับของผู้นำก่อน... ต่อจากนั้นก็ค่อย ๆ ถ่ายทอดให้กับชาวบ้านครับ"

"งานด้วยศาสนสัมพันธ์ยังขาดบุคลากร ยังขาดคนที่มีไฟ คนที่มีความรักความสนใจงานด้านนี้จริง ๆ..."

สำหรับศาสนสัมพันธ์นั้นผมเห็นว่าเป็นเรื่องละเอียดอ่อนการที่จะเข้าไปทำอย่างนี้ จะต้องมีหลักเกณฑ์และก็แน่นในหลักการของเราของดีพอสมควร เพราะว่าถ้าสมมุติว่าเราไม่แน่นในของเรา อาจจะไปหลงลืมแก่นแท้ หรือเข้าไปจนมากจนลืมแก่นแท้ของเราไปก็ได้ครับ

"...ไม่ใช่ว่าเราเอาของเราไปรวมกับเขา แต่เราก็ยังเป็นตัวของเราเอง เขาก็ยังเป็นตัวของเขา เพียงแต่ว่าเรามา share ความคิด ทำงานร่วมกันได้บ้าง..."

นักศึกษาชั้นปีที่ 7 เห็นว่า การที่จะสร้างเสริมศาสนสัมพันธ์นั้นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งก็คือการเปลี่ยนแปลงเจตคติของพระสงฆ์นักบวชหรือผู้นำของศาสนาต่าง ๆ ซึ่งในเรื่องนี้ สถาบันการศึกษาของพระสงฆ์เช่นวิทยาลัยแสงธรรม สามารถที่จะช่วยสร้างเสริมเจตคติที่ดีให้แก่นักศึกษาของตนได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ยังเห็นว่า สถาบันศาสนาต่าง ๆ หรือศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ น่าที่จะมาทำการพัฒนาสังคมหรือสร้างสรรค์จรรโลงสังคมร่วมกันได้ และการที่วัดหรือหน่วยงานทางศาสนาบางแห่งมีการให้การสงเคราะห์ผู้ยากไร้ ผู้ที่ไม่มีงานทำ หรือผู้ที่ประสบความทุกข์ยากลำบากเดือดร้อนในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนมีการส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชรติหรือสภาพแวดล้อมนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่ดีมาก เป็นการที่สถาบันศาสนาและบุคลากรของศาสนาสามารถพิสูจน์ตนเองให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัดได้ว่าเป็นสถาบันหรือบุคลากรที่มีคุณค่าต่อสังคมจริง

ครับ เป็นจุด ๆ หนึ่งซึ่งผมว่าจะร่วมกันได้ครับ แม้ว่าเราจะต่างความคิด ต่างอะไรก็ตาม ... เรามุ่งที่จะช่วยประชาชน มุ่งที่จะขจัดปัญหา ก็แสดงว่าเรามียาดีขนานของเรา เขาชาวพุทธก็มีบาของเขา ฉะนั้นก็อาจมาผสมกลมกลืนบ้าง อาจจะมาช่วยกันเพื่อจะรักษาความป่วยไข้ของสังคม ก็จะเป็นการช่วยพัฒนาและแก้ไขปัญหาของประชาชนได้ในระดับหนึ่ง

"การที่สถาบันศาสนาหรือบุคลากรทางศาสนานี่สามารถพิสูจน์ตนเองว่ามีคุณค่าต่อสังคมอย่างแท้จริงนี่เป็นสิ่งที่ดีมาก เป็นการเริ่มต้นที่ดี เพราะว่าเมื่อเรื่องอื่น ๆ ดีแล้ว ศาสนาก็จะตามมา..."

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กล่าวว่า ในวิทยาลัยแสงธรรมไม่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวโดยตรง แต่อาจารย์ผู้สอนวิชาต่าง ๆ ก็ได้พูดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวในห้องเรียนอยู่บ้าง นอกจากนี้ นักศึกษายังได้รับรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้จากหนังสือต่าง ๆ รวมทั้งเอกสารสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ตลอดจนรับรู้จากนิตยสารต่าง ๆ

นักศึกษาชั้นปีที่ 7 เห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรที่ได้เน้นการส่งเสริมให้บรรดาฆราวาสทั้งหลายมีบทบาทในพระศาสนจักรให้มากขึ้น โดยให้เหตุผลว่า เนื่องจากกระแสเรียกนักบวชลดน้อยลง และฆราวาสอาจจะทำงานได้คล่องตัวกว่าพระสงฆ์ในงานบางด้านเช่นงานพัฒนาสังคม และการที่นักศึกษาเล็งเห็นความสำคัญของฆราวาสดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่พวกเขาได้ไปมีประสบการณ์ทำงานอภิบาลสัตบุรุษตามวัดต่าง ๆ ทำให้เห็นว่าฆราวาสสามารถทำงานช่วยพระสงฆ์ได้ดี และสามารถส่งเสริมให้พระสงฆ์มีกำลังใจทำงานหรือมีความมั่นคงในกระแสเรียกของตนต่อไปได้

"ครับผมเห็นด้วยนะครับ ในการที่จะดึงฆราวาสเข้ามามีส่วนร่วม ในการที่จะช่วยพระสงฆ์ทำงานพัฒนาสังคม โดยเฉพาะพัฒนาชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญขึ้นไปเรื่อย ๆ"

> การทำงานคนเดียวเนี่ยมันขาดประสิทธิภาพ ถ้าได้ฆราวาสที่ดี ๆ ที่เสียสละ พูดจริง ๆ ผมคิดว่านี่แหละเป็นพลังแรกที่จะทำให้เราอยากเป็นพระสงฆ์ต่อเพราะในแง่ของการเป็นมนุษย์เราต้องการพลังต้องการพลังใจ ต้องการเพื่อนร่วมงานที่สามารถสร้างสรรค์ตรงนั้นให้เป็นอย่างที่เราตั้งใจหรือคนกลุ่มนั้นตั้งใจได้ และกระแสเรียกนี่ฮะ พอเราท้อปัญหาก็ตามมา
>
> ในยุคปัจจุบันนี้ ฆราวาสเข้ามามีบทบาทมากพอสมควรนะครับ เพราะว่าถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นว่า กระแสเรียกเข้ามาเป็นนักบวชเริ่มลดน้อยถอยลง แต่ว่าในอดีตที่ผ่านมาเราดึงฆราวาสเข้ามาน้อยมาก ทั้งที่ฆราวาสที่เข้ามาช่วยงานพระศาสนจักรส่วนใหญ่ก็ทำงานได้ดีมาก ทำด้วยความเสียสละจริง ๆ และบางทีเขาอาจจะทำงานได้คล่องตัวกว่าพระสงฆ์ซึ่งมีเวลาจำกัด

"ผมเห็นนิมิตหมายที่ดีขึ้น เริ่มมีการตื่นตัวในการให้บทบาทฆราวาส และฆราวาสเขาก็ตื่นตัวมาก จนดูเหมือนว่าตื่นตัวมากกว่าพระสงฆ์นักบวชเสียอีก และมีความรู้สึกว่า เค้าทุ่มเทเสียสละ ถ้ามาชั่งน้ำหนักกับเรานี่ บางทีเราก็ต้องอายเขาเหมือนกัน"

สำหรับปัญหาที่ว่าการที่ฆราวาสมีความรู้หรือสามารถทำงานได้ดีกว่าพระสงฆ์ในบางด้านและฆราวาสนั้นไปทำงานร่วมกับพระสงฆ์จะก่อให้เกิดปัญหาติดตามมาหรือไม่ นักศึกษาได้แสดงความเห็นว่า สำหรับพระสงฆ์ที่ดี ๆ พระสงฆ์ที่กระตือรือล้นในการทำงานอย่างเต็มที่จะไม่เป็นปัญหาแต่จะมีปัญหากับพระสงฆ์ที่เฉื่อยชา เนื่องจากการที่ฆราวาสทำงานดีกว่าตนนั้นจะเป็นการตำหนิหรือเป็นเครื่องฟ้องพระสงฆ์ผู้นั้นไปในตัว นอกจากนั้น นักศึกษาบางคนยังกล่าวด้วยว่า พระสงฆ์ที่จะทำงานร่วมกับฆราวาสได้ดีจะต้องเป็นพระสงฆ์ที่ไม่ทำตัวเป็นเจ้าเป็นนายหรือวางอำนาจเหนือสัตบุรุษ แต่เป็นพระสงฆ์ที่เข้ากับสัตบุรุษได้ดีและรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน

"สำหรับคนที่ไม่ทำงานจะเป็นปัญหา การที่คนอื่นทำดีกว่าตน จะเป็นการ blame ตนเอง และคล้าย ๆ จะเป็นบอกไปในตัวว่านี้ก็เพราะคุณไม่ทำ แต่ถ้าพระสงฆ์ที่ดี ที่ลุยจริง ๆ เขาจะดีใจมากที่ฆราวาสมาร่วมงานกับเขา เพราะวัดต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็มีพระสงฆ์อยู่น้อย"

"พระสงฆ์ที่ทำงานร่วมกับฆราวาสได้ดีจะต้องมิใช่พระสงฆ์นั่งบัลลังก์...จริงอยู่ชาวบ้านเขาให้เราเป็นผู้นำแน่ แต่ในที่สุดความคิดต้องออกมาจากชาวบ้าน"

เกี่ยวกับเรื่องการที่พระสงฆ์บางองค์ชอบวางตัวเป็นเจ้าเป็นนายเหนือสัตบุรุษนี้ มีนักศึกษาชั้นปีที่ 7 บางคนได้แสดงความคิดเห็นว่า การศึกษาอบรมตลอดจนสภาพการณ์แวดล้อมต่าง ๆ ในวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ ก็มีส่วนในการที่จะหล่อหลอมคนออกไปในลักษณะเช่นนั้นอยู่มาก รวมทั้งสามเณราลัยที่นักศึกษาเหล่านั้นสังกัดอยู่ด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ นักศึกษาเหล่านั้นและนักศึกษารุ่นน้อง ๆ หลายคน ได้พยายามที่จะปฏิรูปชีวิตในสามเณราลัยให้ไม่มีการใช้ชีวิตที่สะดวกสบายหรือฟุ่งเฟ้อจนเกินไปนัก ซึ่งเขาก็คิดว่ากลุ่มของเขาก็เป็นเหมือนกับกลุ่มบางกลุ่มในสังคมทั่ว ๆ ไปที่พยายามที่จะทวนกระแสของสังคมนั้น ๆ แม้จะมีกระแสการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง แต่ก็ยังมีสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้เณรลืมตัว บวชออกไปแล้วอยู่เหนือคนอื่น มีทาสบริวารรับใช้

อนาคตนะฮะ อาจารย์ก็รอดูความเปลี่ยนแปลงก็แล้วกัน อย่างน้อยก็มีพระสงฆ์ที่จะเป็นประจักษ์พยานด้วยชีวิตจริง ๆ มีเยอะมาก ๆ และแม้แต่พวกเณรเอง ผมก็

มีโอกาสคุยกับน้อง ๆ หลายคน พวกเขาบอกผมว่าเขาพร้อมที่จะปฏิรูปชีวิตในบ้านเณร เขารู้ว่าบางสิ่งบางอย่างในบ้านเณรนี่มันอาจจะไม่ถูกต้อง มันอาจจะเกินเลยไป เราเหมือนกับสภาพสังคมทั่ว ๆ ไปที่มันมีคนกลุ่มหนึ่งทวนกระแส ใช่ไหมฮะ มันจะต้องทำให้เณรที่ออกไปไม่ใช่เณรที่ออกไปนั่งบนคน ไม่ได้เป็นนายนะครับ ทุกวิชาที่เรียนในวิทยาลัยนี่จะต้องมีเป้าหมายในการเรียนคือว่าให้เณรออกไปอยู่กับชาวบ้านอย่างมีความสุข และเณรก็มีความสุขด้วย เมื่อเขาเป็นพระสงฆ์แล้วก็จะไม่ใช่พระสงฆ์ที่อยู่เหนือ แน่นอนชาวบ้านเขาก็เคารพเราแน่นอนเลย แต่ชาวบ้านทุกวันนี้ต้องการพระสงฆ์ที่ไปคลุกคลีกับเขา ไปอยู่กับเขา รับฟังปัญหาของเขา ... ในบางยุคที่พระศาสนจักรตกต่ำมาก ๆ ซื้อขายตำแหน่งกัน พระสงฆ์ไม่ทำมิสซา ตาสีตาสามาเรียนเป็นพระสงฆ์ได้เงินได้ benefit มาก ๆ พระศาสนจักรก็ยังคงอยู่ เนื่องจากถึงแม้จะมีคนเลวเยอะแต่ก็ยังมีคนดีอยู่อีกมาก มีคนดีที่ทวนกระแส เช่น นักบุญฟรานซิส อัสซีซี และในยุคนี้ก็มีพระสันตะปาปายอห์นที่ 23 (พระสันตะปาปาองค์นี้เป็นผู้ที่ทรงประกาศให้มีการสังคายนาครั้งใหญ่ที่สุดในพระศาสนจักรที่เรียกว่าสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 . - ผู้วิจัย) เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับเรื่องที่ว่าการที่สามเณราลัยมีเครื่องอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ มากขึ้นกว่ายุคก่อน ๆ ตลอด จนมีคนช่วยทำงานต่าง ๆ เช่น ซักรีดเสื้อผ้าให้ทำให้มีผู้มองไปว่าสามเณรมีชีวิตที่สุขสบายกว่าชาวบ้านโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งจะทำให้พวกเขากลายเป็นคนทำตัวอยู่เหนือชาวบ้านหรือเอาแต่คอยชี้นิ้วเป็นเจ้าเป็นนายเมื่อได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ ดังกล่าวนี้ ก็ได้มีนักศึกษาผู้หนึ่งแสดงความเห็นว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลมากกว่ากล่าวคือ ถ้าหากว่าสามเณรผู้นั้นมีจิตสำนึกที่ดีและไม่เป็นคนลืมตน ตลอดจนมีความยึดมั่นในเป้าหมายของตนแล้ว ถึงเขาจะอยู่ในสิ่งแวดล้อมดังกล่าวข้างต้น เขาก็จะไม่เป็นคนเช่นนั้นไปได้เลย แต่อย่างไรก็ดี เขาก็ยอมรับว่า จะต้องสร้างระบบหรือสภาพการณ์แวดล้อมที่ดีในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรประกอบกันไปด้วย และเขาก็เสริมด้วยว่า ถึงจะให้การศึกษาอบรมที่ดีอย่างไรหรือจัดสภาพการณ์แวดล้อมที่เหมาะสมอย่างไรก็อาจจะไม่สามารถหล่อหลอมให้นักศึกษาหรือสามเณรนั้น ๆ เป็นไปตามที่คาดหวังต้องการได้ ถ้าปราศจาก "ความสมัครใจ" ของนักศึกษาหรือสามเณรนั้น ๆ

ผมกล้ายืนยันได้ว่าบ้านเณรมีสิ่งอำนวยความสะดวกสบายหลายอย่าง แต่ไม่มีผลเลยที่จะทำให้ผมเองเป็นคนรักสบาย ผมว่ามันอยู่ที่จิตสำนึกของคน ๆ นั้น เราเป็นวัวที่ไม่ลืมตีน และก็รู้ว่าเราเป็นอะไร และเป้าหมายเราคืออะไร ตรงนี้เราต้องรื้อฟื้นทุก ๆ วัน และเป็นต้นในมิสซา ก็จะทำให้เราตระหนักเสมอ ... ประสบการณ์ทุกสิ่งทุกอย่างที่มันผ่านเข้ามานี่ มันหลอมเราให้มีอย่างนี้ได้ ซึ่งคนอื่นก็มีประสบการณ์ที่คล้าย ๆ กัน เพียงแต่ว่ามองเห็นไหม แค่นั้นเอง กิจกรรมก็ไม่ต่างกันเลย กินข้าวหม้อเดียวกัน ได้รับอะไรต่าง ๆ เหมือนกัน แต่มองเห็นไหม สำคัญที่ว่าเราจะต้องรู้จักไตร่ตรองและสามารถนำมาขบคิดให้มันเกิดประโยชน์ในชีวิตของเราได้ เรามิใช่ลักษณะเป็นแก้วเปล่า แล้วผู้ใหญ่เอาน้ำใส่

"การที่จะคิดต่างกันเป็นเรื่องธรรมดามาก ปัจจัยที่จะทำให้แตกต่างกันคือโอกาส ศักยภาพ และความสามารถ ซึ่งผมคิดว่าเณรทุกคนมีอยู่พอ ๆ กัน แต่ที่สำคัญที่ผมคิดว่ามีความสำคัญมาก ๆ ก็คือความสมัครใจ ตรงนี้แหละที่จะทำให้เกิดความต่าง ..."

นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ทุกคนเห็นด้วยกับกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องที่เกี่ยวกับสังคมหรือการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในการทำงานของพระศาสนจักรโดยเฉพาะการทำงานด้านการพัฒนาสังคมในหน่วยงานของพระศาสนจักร และการเห็นด้วยในเรื่องดังกล่าวนี้ก็เกิดจากการไตร่ตรองจากประสบการณ์ของตนเป็นสำคัญกล่าวคือเมื่อนักศึกษาได้รับรู้เกี่ยวกับกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ๆของพระศาสนจักรจากแหล่งต่าง ๆ ตามที่ได้ ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ก็ใช้ดุลยพินิจของตนเอง พิจารณาไตร่ตรองตามประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนโดยปราศจากการบีบบังคับของผู้อื่นให้ต้องเห็นด้วยแต่ประการใด

สำหรับข้อเสนอแนะในการที่จะแก้ไขปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมให้สามารถผลิตบุคลากรได้ตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักร ตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปนั้น นักศึกษาได้เสนอแนะเช่นเดียวกับนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ ว่า ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะมีการเน้นทางด้านภาคปฏิบัติหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของนักศึกษาหรือสามเณรให้มากขึ้น ซึ่งกิจกรรมหรือแนวทางการให้การศึกษาอบรมต่าง ๆ ที่ทางวิทยาลัยหรือสามเณราลัยจัดให้นักศึกษาหรือสามเณรของตนนั้นจะต้องจัดให้โดยมีทัศนะ

แบบองค์รวม (Holistic) กล่าวคือไม่แยกกิจกรรมหรือแนวทางการให้การศึกษาอบรมดังกล่าวออกจากชีวิตจริง

> ก็คงเป็นเรื่องของการทำในสิ่งที่เราขาดไป คือเรารับทฤษฎีมาจากวิทยาลัยแสงธรรมและนำมาปฏิบัติ แต่บ้านเณรนี่ก็มีทฤษฎีเหมือนกัน แต่เป็นแง่ของชีวิตจิตเสียมากกว่า เราจะต้องเน้นเรื่องกิจกรรม ซึ่งในการอบรมปลูกฝังที่จะก่อให้เกิดผลตามที่ต้องการนั้น เราจะต้องมีวิธีการ ซึ่งการเรียนโดยการปฏิบัติโดยการทำกิจกรรมนั้นก็เป็นวิธีการที่ดีมีประสิทธิภาพมากกว่าเรียนแต่ทฤษฎีอย่างลอย ๆ ใช้กิจกรรมอะไรก็ได้ กิจกรรมบางอย่างอาจจะดูไร้สาระ แต่ผมว่ามันมีชีวิตอยู่ตรงนั้น และตรงนี้ผมถือว่ามันเป็นการ อบรมปลูกฝังที่ไม่จำกัดอยู่แค่ชั่วโมงใดชั่วโมงหนึ่ง แต่มัน holistic เลย ผมเชื่อว่าอย่างนั้น... ถ้าเผื่อวันใดเราแยกการศึกษาอบรมจากชีวิตจริงวันนั้นเริ่มไม่ได้ผลแล้ว เพราะฉะนั้นเลิกได้

ในเรื่องเกี่ยวกับข้อเสนอแนะให้มีการเน้นภาคปฏิบัติหรือจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้มากขึ้นดังกล่าวนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 7 บางคนได้กล่าวว่า ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมกำลังมีการพิจารณาทบทวนในการที่จะปรับปรุงหลักสูตรในปีการศึกษาที่กำลังจะมาถึงนี้ ตามข้อเสนอแนะของหลาย ๆ ฝ่าย ซึ่งประกอบไปด้วยตัวแทนอาจารย์ ตัวแทนนักศึกษาหรือสามเณร และตัวแทนของผู้ที่ให้การอบรม (Formator) ในสามเณราลัยต่าง ๆ ซึ่งข้อเสนอแนะดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการระดมความคิดจากตัวแทนของฝ่ายต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นเพื่อประเมินผลโครงการให้การศึกษาอบรมต่าง ๆ ทั้งในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ โดยเปิดโอกาสให้ทุก ๆ ฝ่าย โดยเฉพาะตัวแทนของนักศึกษาแสดงความคิดเห็นกันอย่างเต็มที่ ซึ่งการที่ผู้ใหญ่เปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ดังกล่าวนี้จะก่อให้เกิดผลดีที่ยั่งยืนมั่นคง นอกจากนี้นักศึกษายังกล่าวด้วยว่าเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยหรือเทวศาสตร์แห่งการพัฒนาก็ต้องเกิดจากหลักการเดียวกันนี้ กล่าวคือ เป็นเทวศาสตร์ที่เกิดจากแนวความคิดของคนในระดับล่าง มิใช่เกิดจากแนวความคิดของผู้ที่อยู่เหนือกว่า ซึ่งสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งเอเชีย (BISA) ก็ตระหนักดีในเรื่องนี้ว่า การที่จะพัฒนาสังคมนั้นมิใช่การนำสิ่งต่าง ๆ ไปให้แก่ประชาชนในระดับล่างด้วยท่าทีที่มิใช่ผู้ที่อยู่เหนือกว่าหรือเจริญกว่า แต่เป็นการไปช่วยให้คนเหล่านั้นสามารถพึ่งตนเองได้ด้วยความเคารพในภูมิปัญญาของพวกเขาเองด้วย

การปลุกมโนสำนึกของพวกเขาให้ตระหนักถึงคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนาและวัฒนธรรมของพวกเขาเอง หรือด้วยการรวบรวมความคิดของพวกเขาขึ้นมาโดยไม่เอาแนวความคิดของตนไปยัดเยียดให้เขา

ผมทราบมาว่าผู้ใหญ่เขากำลังทบทวนในการที่จะปรับปรุงหลักสูตร แล้วก็ เอ้อ !คือเขาพบว่า วิชาเรียนในแง่ของการปฏิบัติกับทฤษฎีไม่ balance กัน คือหนักไปทางทฤษฎีเสียมากกว่า ได้ทราบว่าปีใหม่นี้เขาจะมีการปรับ กระแสอย่างนี้มันเกิดขึ้นมาเพราะมันมีเสียงของพวกเราพูด เพราะว่ามันมีการประเมินผลเขาเรียกว่าระบบไซดี้ซึ่งเป็นระบบการประเมินผลองค์กรที่รับมาจากฟิลิปปินส์ เป็นการประเมินทบทวนเพื่อก้าวต่อไป มีตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ เข้าไปทั้งตัวแทนของอาจารย์ ตัวแทนของสามเณร ตัวแทนของผู้ให้การอบรมมาระดมความคิด ให้หา มองความเป็นจริงของแสงธรรมทั้งแง่ลบแง่บวกและแง่ที่ขาดหายไป... อย่างเมื่อ 2 ปีก่อน พวกเณรมีการแสดงความคิดเห็นกันใหญ่เลย เพราะเกิดจากความไม่พอใจในสภาพชีวิตที่เป็นอยู่ เสร็จแล้วก็ออกมาเป็นการประเมินผลไซดี้ และก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่างขึ้นมาในบ้านเณรและที่วิทยาลัยด้วย

"ตรงนี้ไม่ใช่เพราะผู้ใหญ่คิดเอง มาจากระดับล่าง และการทำงานแบบนี้ผมว่าจะเป็นการทำงานที่มีความมั่นคงและยืนนาน"

มันเป็นเรื่องเกี่ยวกับเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยหรือเทวศาสตร์แห่งการพัฒนา มันเป็นเรื่องที่เราจะหาวิธีการรวบรวมความรู้สึกนึกคิดของคนระดับล่างขึ้นมา โดยไม่ใช่ว่าเหตุการณ์ หรือโครงการทุกอย่างนี่คนที่เป็นผู้ใหญ่จะเป็นในลักษณะคนที่คอยสั่งงาน แต่เป็นลักษณะคนที่จะช่วยเรื่องต่าง ๆ ให้เกิดเป็นจริงเป็นจังขึ้นมา

"ผมว่าบีซ่าก็ตระหนักเรื่องนี้ การพัฒนาสังคมไม่ใช่การเอาอะไรไปให้ แต่เป็นการช่วยให้คนระดับล่างเขาสามารถพึ่งตนเองได้ โดยช่วยให้เขาสำนึกถึงคุณค่าที่มีนศาสนาและวัฒนธรรมของเขา"

นอกจากนักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์จะได้เสนอแนะให้มีการเน้นในเรื่องภาคปฏิบัติและกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว นักศึกษาบางคนยังได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัย ปรับปรุงหลักสูตรใหม่โดยให้นักศึกษาได้เรียนรู้วิชาต่าง ๆ ที่จะทำให้มีความรู้

ความเข้าใจเรื่องราวความเป็นไปของสังคมอย่างเข้มข้นขึ้นกว่าที่เป็นอยู่นี้ เพื่อที่จะได้สามารถที่จะได้ไปช่วยพัฒนาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นด้วยโดยการนี้ผู้บริหารของวิทยาลัยเองจะต้องมีความรู้ทางด้านสังคมและมีแนวทางที่ชัดเจนเสียก่อน จึงจะสามารถปรับปรุงหลักสูตรให้เกิดผลเช่นว่านั้นได้

"ผมคิดว่าทางวิทยาลัยน่าจะจัดให้นักศึกษาได้เรียนวิชาที่เกี่ยวกับสังคมให้มากขึ้นครับ จะช่วยให้มีความเข้าใจสังคมดีขึ้นและสามารถออกไปช่วยพัฒนาสังคมได้ดีขึ้นครับ"

จริง ๆ แล้วในกระบวนการอบรม ตอนนี้ก็กำลังจะปรับนะฮะ คือทั้งของวิทยาลัยและของทางบ้านเณร คือ บางครั้งมันยังเข้ากันไม่สนิท และก็บางครั้งความคิดของผู้บริหารเองต่อสังคมวิทยาตัวนี้ยังไม่ค่อยมี ยังไม่ค่อยชัด เพราะฉะนั้นจากบนลงมาล่างมันก็เลยแผ่วไปเรื่อย ตรงนี้อยากเสนอว่าผู้บริหารขอให้มีตรงนี้เข้มข้นก่อน และก็มีแนวทางที่ชัดเจน ต้องเอาความรู้สังคมวิทยาเข้ามาประยุกต์ใช้ ผมกำลังมองว่าออกไปทำงานในสังคมไทยของเราไม่เกิดผลเพราะสังคมวิทยาของเราอ่อน...

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ได้มีนักศึกษาบางคนแสดงความเห็นว่า ในเรื่องการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของสังคมนี้ ทางวิทยาลัยแสงธรรมเพียงแต่มีหน้าที่เสนอแนวทางให้นักศึกษาอย่างกว้าง ๆ ส่วนรายละเอียดต่าง ๆ นั้นก็เป็นหน้าที่ของนักศึกษาที่จะต้องไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

มันพูดยากนะครับ เหมือนกับว่าเอาอาหารมาให้เรานี่บางครั้งวิทยาลัยอาจจะจัดมาเลย มีเยอะให้ศึกษาอะไร แต่เราไม่ทาน ไปหาสิ่งที่เราสนใจทานเอง เพราะเราเห็นว่ามันเกิดประโยชน์กับร่างกายของเรา เหมาะกับตรงนั้น จริง ๆ แล้วผมคิดว่าระบบการศึกษาทุกอย่างที่เขาให้เราในระดับแค่ว่าเรายังชีพได้ แต่ว่าเราจะเจริญเติบโตหรือว่าต้องการวิตะมินเพิ่มนี่ มันเป็นส่วนของเรา คือสำหรับผมเขาบอกว่า เออ ! วิทยาลัยเรียนน้อยไปหน่อยนะขาดตรงนั้นตรงนี้ ซึ่งจริง ๆ แล้วห้องสมุดก็มี หรือการค้นคว้าวิจัยก็มี ฉะนั้นจะเห็นว่าการศึกษาต้องออกไปเก็บข้อมูลไปหาเองผมคิดว่าจริง ๆ แล้วทางวิทยาลัยควรจะให้แนวทางเหมือนกับอาจารย์มาสอน คือบอก

ว่าไปค้นคว้าตรงนั้น ตรงนี้นะ วิทยาลัยก็ต้องนำเสนอ บางครั้งคนอาจจะอยากรู้ อยากจะทราบ แต่ไม่มีใครนำมาเสนอ เขาก็ไปไม่ได้ แต่วิทยาลัยต้องมีหน้าที่นำเสนอ แต่คนที่จะทานหรือคนจะเลือกเดินก้าวนี่ เป็นส่วนของนักศึกษาเอง

นอกจากนี้ นักศึกษาที่มีแนวความคิดดังกล่าวข้างต้นยังเห็นว่า นักศึกษาแต่ละคนมีความสนใจเรียนวิชาอื่น ๆ ในบางวิชา ดังนั้น ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรจะต้องรู้ว่านักศึกษาหรือสามเณรผู้นั้นสนใจในด้านใด และพยายามส่งเสริมเขาพัฒนาตนเองในด้านนั้น ๆ ให้เขาสามารถเจริญเติบโตในด้านดังกล่าวได้อย่างเต็มที่ตามศักยภาพของเขาต่อไป แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น นักศึกษาหรือสามเณรเองก็จะต้องขวนขวายเอาใจใส่หาความรู้เพิ่มเติมโดยเฉพาะในด้านที่เขาสนใจโดยใช้ช่วงเวลาที่สามเณราลัยจัดให้สำหรับศึกษาค้นคว้าส่วนตัว ตลอดจนตั้งใจเรียน ใช้เวลาในห้องเรียนให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ด้วย

... การกระทำของมนุษย์ต้องมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ หรือแรงจูงใจภายในว่าอยากไปทำอะไร พูดกันตรง ๆ บางวิชาก็ไม่น่าสนใจ...คือถ้าสัมภาษณ์กันไปลึก ๆ แล้วก็เป็นไปไม่ได้หรอกที่นักศึกษาจะมีความไม่สนใจวิชาเรียนเท่ากันหมด ต้องมีวิชาใดวิชาหนึ่งที่อยู่ในใจเขา แล้วเขาจะตั้งใจเรียน เขาจะไม่ขาดเรียน คือต้องรู้ว่าแรงจูงใจนั้นคืออะไร

"...เรามีชั่วโมง study ส่วนตัว ถ้านักศึกษาใช้เวลาส่วนนี้ไปค้นคว้าเพิ่มเติมในสิ่งที่เขาสนใจก็จะเป็นสิ่งที่ดี"

"ในส่วนของเณรเองก็ต้องตื่นตัว เตรียมตัวด้วยในแง่ของการเรียนการสอน ไม่ใช่ไปนั่งฟังในห้องเรียนแล้วหลับ แต่ต้องค้นคว้าและศึกษาเพิ่มเติม ไม่เพียงแต่วิชาเรียน แต่สิ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อชีวิตสงฆ์หรือการที่จะออกไปทำงานในสังคมในอนาคตด้วย"

สำหรับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับตัวอาจารย์ผู้สอน ผู้บริหาร อธิการ ตลอดจนผู้ให้การอบรมทั้งในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นว่า อาจารย์ผู้สอนจะต้องปรับปรุงวิธีการสอน ปรับเนื้อหาของวิชาที่สอนให้เป็นที่สนใจของนักศึกษาและสามารถที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้ในการทำงานอย่าง

เต็มที่ตลอดจนสอนให้สอดคล้องกับลักษณะความเป็นไทยให้มากขึ้น นอกจากนี้ อาจารย์จะต้องกระตุ้นให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นของตนในห้องเรียนให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่นี้ และไม่มีปฏิกิริยาในทางลบต่อการแสดงความคิดเห็นหรือการซักถามของนักศึกษา ยิ่งไปกว่านั้น อาจารย์ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรทั้งหลายจะต้องให้อิสระนักศึกษาหรือสามเณรหรือปล่อยให้เขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีความรับผิดชอบหรือมีวินัยในตนเองบ้าง โดยจะต้องไม่มีการควบคุมบังคับอย่างเข้มงวดเกินไป รวมทั้งการเปิดโอกาสให้นักศึกษาหรือสามเณรได้ออกไปฝึกงานหรือหาประสบการณ์จากสังคมภายนอกมากขึ้นด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ นักศึกษาบางคนก็เห็นว่า ถ้าปล่อยอิสระหรือเปิดโอกาสมากไปก็อาจเกิดผลเสียสำหรับนักศึกษาหรือสามเณรบางคนได้เช่นกัน

"ในส่วนของผมคิดว่าอาจารย์จะต้องปรับวิธีการสอน ปรับเนื้อหา โดยเฉพาะเขาจะต้องทำงานมากขึ้น ไม่ใช่เรื่องเฉพาะของการไปแปล เอาหนังสือมาแล้วก็อธิบายความ อ้ายอย่างนี้ ผมเรียนมา 7 ปีแล้ว ผมเบื่อ..."

"... อาจารย์ที่สอนไม่สอนให้สอดคล้องกับ mentality ของความเป็นไทย แต่ว่าเอามาทั้งดุ้นเลย แล้วนักศึกษาก็ท่องเอาไปสอบ จึงได้พระสงฆ์เป็นแบบ block block"

"... ผู้ใหญ่ต้องปล่อยให้เขาเติบโตเอง ปล่อยเขาให้เป็นอิสระบ้างก็จะดี แต่บางคนพอผู้ใหญ่ให้อิสระแล้วก็กลับกลายเป็นผลเสีย ไม่รู้จักมีความรับผิดชอบ ไม่รู้จักมีวิจัยในตนเอง"

> การอบรมคนนี้ ไม่ใช่เอาคนมาแล้วอบ ๆ ๆ แล้วออกไปนะฮะ แต่เป็นเรื่องเอามาแล้วร่วมชีวิต และมีเรื่องของการเรียนผิดเรียนถูกบ้าง และให้โอกาสแม้บางครั้งจะลองผิดบ้างผู้ให้การอบรมจะต้องเปิดโอกาสให้ และในเรื่องนี้ผมเห็นว่าคุณพ่ออธิการคุณพ่อ (ชื่อพระสงฆ์ท่านหนึ่ง) เขาได้เริ่มเปิดมิตินี้ขึ้นมา มีการลองผิดลองถูก มีการพูดคุยกัน ซึ่งบางครั้งเณรก็มีอารมณ์เหมือนกัน พ่ออธิการก็มีอารมณ์ แต่ต่างคนต่างก็โอเค ในที่สุดแล้วก็ลงท้ายด้วยความรัก...
>
> ผมว่าน่าเปิดโอกาสให้เณรได้ออกไปฝึกงานหรือหาประสบการณ์จากสังคมภายนอกมากขึ้น และก็ไปเน้นเรื่องของการฝึกอบรมให้มากขึ้นด้วย มิฉะนั้นแล้วจะเป็นเรื่องของการจัดบันไดให้เณรต้องอยู่ตามบันไดนั้น ใครอยู่ตามบันไดนั้นก็โอเคบวชได้ แต่ชีวิตเราไม่ใช่บันได เราจะต้องไม่อยู่กันแบบนั้น

คนที่เขาไม่ยอมเปิดโอกาสให้เณรออกไปแบบนั้น เพราะเขาไม่มีความมั่นใจในผลผลิตของเขา...เณรบางคนก็ไปอยู่ข้างนอกได้สบาย และก็ทำให้เขาเติบโตได้มากกว่าอยู่บ้านเณร แต่บางคนแม้ดูภายนอกว่าดี แต่พอไปอยู่ในสภาพแบบนั้น ซึ่งมัน free มันจะต้องอยู่แบบคนที่เป็นผู้ใหญ่ ต้องมีเรื่องของการเสียสละอุทิศตน ก็อาจจะไปอยู่แบบนั้นไม่ได้ดีตามความคาดหวังของตนเองและของผู้ใหญ่

"ควรให้โอกาสออกไปสัมผัส ไม่ต้องกลัวว่าเณรจะออกไปอย่างโน้นอย่างนี้ คือสมัยนี้มันหมดยุคแล้วที่จะมาวางกรอบแบบนั้น การทันโลก รู้ทันเขา มันเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับยุคนี้ มิใช่รู้ทันเพื่อจะไปหรอกเขา รู้ทันเพื่อจะได้ช่วยเขา"

"การเรียนการสอนน่าจะเป็นการถก การหยิบยกปัญหาขึ้นมาอธิบายกันแบบ two ways ครับ"

การแสดงความคิดเห็นมีน้อยมาก บางครั้งการแสดงความคิดเห็นออกไปนี้มันอยู่ที่ท่าทีของอาจารย์ด้วย ถ้าท่าทีอาจารย์คนนั้นเปิด ก็โอเค แม้ว่าเราพูดผิด แต่อาจารย์เขาก็ช่วยเราให้กำลังใจเรา สนับสนุนเรา แต่บางคนพอเราพูดผิดไปหรือถามพลาดไป เขาว่าถามเหมือนเด็ก ๆ หรืออะไรเท่านี้ตอบไม่ได้ เราอยากรู้อะไรเยอะอยากถาม พอเจอเข้าแบบนี้ความคิดที่จะถามก็หายไป

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องการถามหรือการแสดงความคิดเห็นในห้องเรียนนี้ ได้มีนักศึกษาบางคนแสดงความคิดเห็นว่า การถามหรือการแสดงความคิดเห็นดังกล่าวนั้นอาจทำได้ในระหว่างการเรียนการสอนบางวิชา แต่บางวิชาที่มีเนื้อหาที่อาจารย์จะต้องบรรยายมาก หรือในชั้นเรียนที่มีนักศึกษาเป็นจำนวนมาก นักศึกษาก็ไม่ควรที่จะซักถามอาจารย์หรือแสดงความคิดเห็นมากจนเกินไปนัก

คือต้องดูเป็นรายวิชา ถ้าเป็นลักษณะการบรรยาย สำหรับตัวผมเอง การถามนี่ไม่น่าถามคือถ้าเป็นลักษณะการบรรยาย คือมีนักศึกษาเยอะ ๆ นะอาจารย์ คืออย่างอาจารย์บรรยายห้องใหญ่ นักศึกษาร้อยคนหรือเป็นพันอย่างเช่นที่รามคำแหง เขาก็ไม่ให้ถามอยู่แล้วหรือว่าให้เขียนถาม ถ้าเข้าประเด็นจึงจะเอามาแทรก เพราะว่าเดี๋ยวเนื้อหาจะไม่ปะติดปะต่อแต่ถ้าเขาเปิดเป็นชั่วโมงที่ discuss กัน อันนั้นก็โอเค ส่วนเรื่องการเสริมแรงนั้นผมไม่ทราบว่าทางตะวันออกเด็กเรามีลักษณะอย่างนั้น

หรือเปล่า แต่ผมคิดว่านักศึกษาเราไม่กล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นเพราะภูมิเรา ไม่แน่นพอ ถ้าเราพูดมากเราก็ขายตัวเอง เราไม่พร้อมเหมือนกับว่าเราไม่ทำการบ้านมา ถ้าเราไปแสดงความคิดเห็นก็จะไม่ได้รับการเสริมแรง

"น่าจะมีการเรียนการสอนวิชาตั้งคำถาม นักศึกษาจะต้องเข้าใจต้องมีพื้นก่อนที่จะถาม ไม่ใช่ไม่ฟังแล้วใช้อภิสิทธิ์ของนักศึกษาถาม บางครั้งน่าจะถามนอกเวลา บางทีถามกินเวลาเพื่อน ถ้าเนื้อหาน่าสนใจ เกี่ยวกับสิ่งที่จะนำไปใช้ในชีวิตจริง ๆ ทุกคนสงสัย แล้วก็ถาม อย่างนี้ก็โอเค"

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งที่นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ได้ให้ข้อเสนอแนะก็คือ ไม่ว่าในการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมก็ดี หรือในการฝึกอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ ก็ดี ควรที่จะมีอาจารย์หรือผู้ให้การอบรมที่เป็นตัวแบบที่ดีให้นักศึกษาหรือสามเณรประพฤติปฏิบัติตามโดยเฉพาะตัวแบบที่เป็นพระสงฆ์หรือนักบวชที่ดำเนินชีวิตอย่างสมถะ และเสียสละอุทิศตนเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นอย่างแท้จริงมาสอนนักศึกษา นอกจากนี้ทางวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะเชิญผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ ที่น่าสนใจมาแบ่งปันประสบการณ์กับนักศึกษาอีกด้วย ซึ่งในความคิดเห็นของนักศึกษานั้นเห็นว่า ผู้ที่เป็นพระสงฆ์หรือนักบวชที่ดีนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความศรัทธาอย่างแท้จริง กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความรักต่อพระเจ้าและเพื่อนมนุษย์ของตนทั้งด้วยหัวใจและการกระทำจริง ๆ คือเป็นผู้ที่ไปอยู่ที่ไหนแล้วทำให้คนอื่นในที่นั้นมีความสุข มิใช่เป็นคนที่มีความศรัทธาแบบเปลือกนอก ซึ่งบุคคลเช่นว่านี้จะทำให้ไม่เพียงแต่เป็นตัวแบบที่ดีให้นักศึกษาหรือสามเณรประพฤติปฏิบัติตามเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่ทำให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นสนใจในคริสตศาสนา และอาจจะกลับใจมานับถือคริสตศาสนาด้วยความสมัครใจอย่างแท้จริงได้

ผมว่าน่าจะมีพระสงฆ์หรือนักบวชที่ดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมกับความเป็นพระสงฆ์หรือนักบวชจริง ๆ อยู่อย่างสมถะ ไม่หรูหราฟุ่งเฟ้อ และบำเพ็ญตนเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือสังคมอย่างแท้จริงมาสอนพวกเรา เราจะได้รับทั้งความรู้และอุดมการณ์ที่จะดำเนินชีวิตตามตัวอย่างที่ดีของท่านครับ
พวกเราที่เป็นพระสงฆ์นักบวชได้สำนึกถึงเรื่องการเป็นประจักษ์พยานด้วยชีวิตหรือการเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้อื่นนี้มากน้อยเพียงใด อันนี้แหละที่ผมว่าเราต้องกลับใจ

ตัวเราเองเสียก่อน ผมว่าที่พระศาสนจักรทุกวันนี้ยังขาดพลังก็คือ เรายังขาดประจักษ์พยานที่มีชีวิต ที่เป็นพระวรสารที่เดินได้

"มันหมดยุคแล้วที่จะศรัทธาแบบเปลือกนอก ไปวัดทุกวันแต่ยังทะเลาะเบาะแว้งกับคนรอบข้าง ผมดูว่าศรัทธาคือไปอยู่ที่ไหนแล้วคนมีความสุข"

"ที่ซาตร์บอกว่าพระเจ้าตายแล้ว ก็เพราะพระศาสนจักรในสมัยนั้น conservative มาก ๆ ไม่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นพวกอเทวนิยมที่ฝรั่งเศสเพียบเลย และขณะนี้ศาสนาพุทธกำลังไปเผยแพร่และมีผู้สนใจมากแล้ว"

การแพร่ธรรมต้องทำให้คนรอบข้างรู้สึกว่าเราไม่ได้ต้องการที่จะไปครอบงำเขาแต่ให้เขารู้สึกว่าเราไปเป็นเพื่อนเขา และในที่สุดเขาเกิดความสมัครใจเอง เรื่องศาสนาเรื่องของการเปลี่ยนศาสนานี่ไม่ใช่การที่จะไปบังคับให้เขารับศีลล้างบาป แต่ต้องเป็นเพราะเขารู้ว่ามันดีจริง ๆ เขาเห็นตัวอย่างที่ดี เขาเห็นประจักษ์พยานที่มีชีวิต เขาสมัครใจมาเลยนะฮะ

"น่าจะมีพระสงฆ์หรือนักบวชต่าง ๆ เจียดเวลากันมาแบ่งปันประสบการณ์ของท่านที่ทำงานตามวัด หรือตามหน่วยงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักร มาแบ่งปันกับพวกเรา เพราะต่อไปเราจะต้องออกไปพบประสบการณ์ชีวิตจริง ๆ แล้ว"

ข้อเสนอแนะประการสุดท้ายของนักศึกษาชั้นปีที่ 7 ก็คือ ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ น่าจะได้สนับสนุนให้นักศึกษาหรือสามเณรมีความคิดเป็นตัวของตัวเองหรือมีความคิดสร้างสรรค์ โดยการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มของนักศึกษาหรือสามเณรให้มากขึ้นตลอดจนให้อาจารย์ผู้สอนวิชาต่าง ๆ มอบหมายงานให้นักศึกษาทำงานเป็นกลุ่ม และให้มีการออกไปรายงานกลุ่มหน้าชั้นมากขึ้น หรือสนับสนุนส่งเสริมให้นักศึกษาหรือสามเณรจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมาตามความสนใจของตน เช่น กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ และกลุ่มบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ ทางวิทยาลัยหรือสามเณราลัยต่าง ๆ ยังควรที่จะเสริมสร้างความผนึกแน่นหรือความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่มนักศึกษาหรือสามเณรอีกด้วย

ผมว่าน่าจะเน้นให้เณรมีความเป็นตัวของตัวเอง มีความคิดสร้างสรรค์ และทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีความสนใจร่วมกัน ในการที่จะช่วยกันพัฒนาสังคมทั้งในและนอกบ้านเณรซึ่งในการนี้ ผู้ใหญ่จะต้องไม่บีบบังคับเณรหรือถือกฎเกณฑ์หยุมหยิม

มากเกินไป ความจริงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มีไว้เพื่อพัฒนาเรา เพื่อช่วยเรา แต่บางทีเรา ก็ไปติดอยู่ที่กฎเกณฑ์ที่เราสร้างขึ้นมานั่นเอง...รู้สึกว่า บางทีเราจะทำอะไรก็ไม่กล้า ทำเต็มที่ความคิดสร้างสรรค์อะไรต่าง ๆ ก็ถูก break เลยทำให้เราไม่ค่อยกล้าคิด ไม่ค่อยกล้าทำ

"อาจารย์ควรให้ทำ report ให้รายงานหน้าชั้น ให้ทำงานเป็นกลุ่ม ทำให้เรามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนมากขึ้น และมีประสบการณ์ในการทำงานแบบมี team work ที่ดีมากขึ้น"

... เราเรียนเพื่อชีวิต เรียนเพื่อนำไปใช้ ฉะนั้นเราก็ควรจะมีการ share กันเป็นกลุ่ม ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพราะว่าเรามาเรียนร่วมกันนี่มีหลายสังฆมณฑล ถ้าเรารักกันเป็นหนึ่งเดียวกัน ช่วยเหลือกันในหมู่คณะแล้ว ต่อไปถ้าเรามีความต้องการอะไร ก็สามารถเรียกเพื่อนหรือรุ่นพี่รุ่นน้องมาช่วยกัน ให้ช่วยกันพัฒนาหรือว่าอบรมชาวบ้าน หรือคริสตชนในที่ที่เราไปอยู่ อันนี้เป็นการปลูกฝังตั้งแต่อยู่ในวิทยาลัยแห่งนี้แล้ว การรักพวกพ้อง รุ่นพี่รุ่นน้อง สีเดียวกัน อาจจะไม่ใช่แบบ จปร.รุ่น 5 รุ่น 6 แต่อย่างไรก็ตาม เรารักเพื่อนพ้องเรารักรุ่นพี่รุ่นน้อง เพื่อจะช่วยเหลืองานในอนาคต

... กิจกรรมรับน้องใหม่อะไรต่าง ๆ นี่ ผมว่ามีส่วนที่ดีมากเลยทีเดียว ทำให้รู้จักกัน เป็นพี่เป็นน้องกันตั้งแต่ปีหนึ่งถึงปีสุดท้าย อันนี้ปีนี้ไม่มีอะไรเลย เราก็ไม่รู้ว่าปีหนึ่งมีใครบ้าง รุ่นพี่มีใครบ้าง ถ้าเรามีกิจกรรมต่าง ๆ เราสามารถที่จะรู้จัก สามารถที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้ ต่อไปเจอกันที่นั่นที่นี่ก็ยังสามารถที่จะทักทาย สามารถที่จะให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ แม้ว่าจะออกไปอยู่ที่ต่าง ๆ กันก็ช่วยเหลือกันได้

สรุปแล้ว นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะได้ส่งเสริมการออกไปฝึกภาคปฏิบัติและปรับปรุงหลักสูตรให้นักศึกษาได้เรียนวิชาที่เกี่ยวกับสังคมให้มากขึ้น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น นักศึกษาทั้งหลายจะต้องขวนขวายเอาใจใส่ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้โดยเฉพาะในด้านที่ตนถนัดและมีความสนใจเป็นพิเศษมากยิ่งขึ้นด้วย ซึ่งในการนี้อาจารย์ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรจะต้องให้การเสริมแรงหรือเสริมสร้างแรงจูงใจให้นักศึกษาหรือสามเณรได้พัฒนาตนเองได้อย่างเต็มที่ตามศักยภาพของเขาด้วย นอกจากนั้นอาจารย์ผู้สอนยังจะต้องปรับปรุงเนื้อหาวิชาที่สอน และวิธีการสอนให้เป็นที่น่าสนใจ และเข้ากับลักษณะสภาพความเป็นไทย หรือเข้ากับแนวความคิดตลอดจนคุณค่าต่าง ๆ ในสังคมไทย

มากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น อาจารย์ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการให้การอบรมนักศึกษาหรือสามเณรทั้งหลายจะต้องหาทางส่งเสริมให้นักศึกษาหรือสามเณรกล้าพูดกล้าถาม หรือแสดงความคิดเห็น ตลอดจนให้อิสระแก่นักศึกษาหรือสามเณรของตนบ้างตามสมควร เพื่อที่จะให้เขาสามารถเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีความรับผิดชอบและมีวินัยในตนเอง และในการนี้ผู้ใหญ่สามารถที่จะส่งเสริมเป็นอย่างดีวิธีหนึ่ง ความเป็นตัวของตัวเองหรือการมีความคิดสร้างสรรค์ของนักศึกษาได้ด้วย การส่งเสริมให้พวกเขาทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมาตามความสนใจของพวกเขา เพื่อสร้างสรรค์จรรโลงสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สังคมทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาหรือสามเณราลัย ตลอดจนส่งเสริมให้พวกเขามีความผนึกแน่นหรือมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันภายในกลุ่ม เพื่อที่จะได้ช่วยเหลือกันและกันในการทำงานเพื่อสังคมต่อไป

2.8 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้บริหารวิทยาลัยแสงธรรม

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้บริหารวิทยาลัยแสงธรรม 3 ท่าน คือ อธิการ ผู้ช่วยอธิการ และคณบดีคณะมนุษย์ศาสตร์ ซึ่งท่านเหล่านี้ก็ได้ให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งด้วย การสละเวลาอันมีค่าของท่านมาให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์มากมายแก่ผู้วิจัย ซึ่งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ของผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมทั้งสามท่านมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมทั้ง 3 ท่านเห็นว่าในวิทยาลัยแสงธรรมมีการให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักศึกษา 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษา คือคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทฆราวาส โดยมีการสอนในเรื่องดังกล่าวสอดแทรกอยู่ในระหว่างการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักรนั้นมีการสอนสอดแทรกอยู่ในระหว่างการเรียนการสอนวิชาปรัชญาต่าง ๆ อยู่ค่อนข้างมาก ซึ่งขณะนี้ทางวิทยาลัยก็กำลังพยายามที่จะแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรให้มีการเรียนการสอนบางวิชาเช่นปรัชญาซึ่งมีอยู่มากเวลานี้ให้ลดลง และเพิ่มการเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวกับสังคมให้มากขึ้น อย่างไรก็ดี เกี่ยวกับเรื่องนี้มีผู้บริหารท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า การเรียนการสอนใน 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษานั้นในวิทยาลัยแสงธรรมมีอยู่มากพอแล้ว ใช่จำเป็นที่จะต้องมีการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตร หรือเพิ่มเติมวิชาอะไรทั้งสิ้น

ที่จริงทั้ง 3 เรื่องเราก็ได้เริ่ม และก็รู้สึกว่าในปีหลัง ๆ นี่เราก็ทำมากขึ้นไม่ว่าในเรื่องของการที่จะให้ผู้ที่รับการอบรมที่กำลังเตรียมตัวเป็นบาทหลวง นะครับมีจิตสำนึก มีความรับผิดชอบต่อสังคม และก็พยายามที่จะพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น อันนี้ประการแรกส่วนประการที่สองก็เกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์ ใช่ไหมครับ เราก็พยายามที่จะให้เณรให้พวกที่ได้รับการอบรมนี่ได้รู้จักวิธีที่จะไปติดต่อกับคนต่างศาสนา และรู้จักวิธีที่จะไปติดต่อกับคนต่างศาสนา อะไรต่าง ๆ โดยอาศัยคำสอนของพระเยซู ส่วนหัวข้อที่ 3 เรื่องบทบาทฆราวาส เวลานี้เราก็พยายามที่จะส่งเสริมบทบาทฆราวาสให้มากขึ้นนะครับ...

... ปรัชญามนุษย์นี้ มนุษย์ปรัชญานี่ มันก็ได้พูดถึงการพัฒนาด้วย นะครับ...ฉะนั้นจริง ๆ แล้วในการเรียนวิชาปรัชญานี่ ถ้าพูดถึงแล้วโดยตรงมันก็พูดถึงการพัฒนาของความเป็นมนุษย์ทั้งครบ การพัฒนาทั้งร่างกายและจิตใจ...แม้ว่าเราจะไม่มีพื้นฐานของสมณสารต่าง ๆ ที่เรียนโดยตรง แต่อาจารย์ที่สอนทางด้านปรัชญา เขาก็จะสอดแทรกสมณสารต่าง ๆ ...

"... ถึงแม้ว่าเราจะหนักในด้านปรัชญา เทววิทยาก็ตาม แต่ในหลักสูตรของปรัชญานั้นมันก็มีเรื่องราวเกี่ยวกับสังคม เช่นปรัชญาสังคม ปรัชญาการเมือง อันนี้เราก็สอดแทรก มันก็มีสอนอยู่ในเนื้อหาของเรา..."

"อย่างพระสงฆ์ที่สอนเทวศาสตร์นี่ ส่วนใหญ่เขาก็จะเอาพระสมณสารต่าง ๆ ของสันตะปาปาเข้าไปแทรกอยู่ในเนื้อหาวิชาที่เขาสอน มีความเคลื่อนไหวอะไรใหม่ ๆ เขาก็จะเอาเข้าไปสอดแทรก..."

คือตอนนี้ที่มานี่ เรากำลังอยู่ในช่วงระยะปรับปรุงหลักสูตรอยู่ เรากำลังปรับปรุงหลักสูตรว่าที่เราเรียนปรัชญาไปนี่ค่อนข้างจะใช้หน่วยกิตมาก คือประมาณ 144 หน่วยกิตนี่และปรัชญาล้วน ๆ นี่สูงมากคือเกือบ 100 หน่วยกิต ฉะนั้นตรงนี้กำลังปรับปรุงหลักสูตรอยู่ในช่วงนี้ ส่วนในช่วงเทวะนี่เราจะพยายามมีวิชา มีการสัมมนามากขึ้น มีการฝึกปฏิบัติมากขึ้น...

อันนี้เราก็กำลังปรับปรุงอยู่นะ ว่าจะหาอะไรเพิ่มขึ้น แต่ว่าจากการเปลี่ยนแปลงครั้งที่แล้วเราก็ได้เพิ่มเข้าไปในหลักสูตรของเทววิทยาแล้ว ในเรื่องของสังคม เช่น ศาสนากับงานพัฒนา นี้เราก็ได้เพิ่มเข้าไป และก็ได้เรียนสอน แล้วก็มันมีหลาย ๆ

อย่างเช่นว่าในหลักการอภิบาลนี้น่ะ มันก็มีวิชานี้อยู่ ซึ่งมันก็พูดคลุมไปถึงการดูแลประชากรให้เขามีการพัฒนากันอย่างไร

นอกจากนี้ ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมบางท่านยังได้กล่าวว่า ตามสามเณราลัยต่าง ๆ ก็มีการสอนมีการอบรมสามเณรในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นเป็นประจำอยู่แล้ว โดยเฉพาะในช่วงวันเสาร์ อาทิตย์ ซึ่งสามเณรมีเวลาว่างมากพอที่จะให้การอบรมในเรื่องดังกล่าว

สำหรับประเด็นคำถามที่ว่า อาจารย์ในวิทยาลัยแสงธรรมเห็นด้วยกับกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรใน 3 ประเด็นดังกล่าวข้างต้นหรือไม่ ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรม ได้ให้คำตอบว่า อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรดังกล่าว แต่การที่จะนำเอาเรื่องเหล่านี้ไปถ่ายทอดให้นักศึกษานั้นรู้สึกว่าจะยังน้อยไปอยู่

"ส่วนใหญ่ก็เห็นด้วย แต่การที่เราจะ implement หมายความว่าเอาไปสอนหรือเอาไปถ่ายทอดให้นักศึกษาในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ รู้สึกว่ายังน้อยไปในส่วนนี้"

ในเรื่องของการฝึกงานนั้น ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์และไม่มีผลเสียหรืออันตรายอะไรถ้าหากว่ามีผู้ใหญ่คอยติดตามดูแลการฝึกงานของนักศึกษาเป็นระยะ ๆ ซึ่งการฝึกงานดังกล่าวนี้ก็มีการออกไปฝึกงานทั้งด้านการพัฒนาสังคม ศาสน-สัมพันธ์และการไปฝึกงานอภิบาลสัตบุรุษตามวัดต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม การฝึกงานดังกล่าวนี้ก็มีปัญหาอยู่บ้าง เป็นต้นว่า พระสงฆ์เจ้าอาวาสตามวัดต่าง ๆ ที่นักศึกษาออกไปฝึกงานไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร โดยอ้างว่าไม่มีเวลา แต่การไปฝึกงานศาสนสัมพันธ์และการออกไปพัฒนาชนบทตามหมู่บ้านต่าง ๆ นั้นส่วนใหญ่นักศึกษาได้รับความร่วมมือด้วยดีจากศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ และชาวบ้านตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่นักศึกษาออกไปฝึกคนเหล่านั้น นอกจากนี้การออกไปฝึกงานดังกล่าวยังมีปัญหาจากการที่นักศึกษาบางสังฆมณฑลไม่มีเวลาและปัญหาที่มีพระสงฆ์บางองค์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรมีเจตคติในแง่ลบต่อการออกไปฝึกงานดังกล่าว

พ่อคิดว่า เรื่องนี้พวกนี้ ผู้ที่ให้การอบรมในสถาบันนี้ ในสถานศึกษานี้ก็ตระหนักดีในเรื่องนี้ พ่อคิดว่าอันหนึ่งมันก็เป็นความจริงที่พระสงฆ์ผู้ใหญ่บางคนที่ท้วงติงอย่างนั้น บอกว่าจะมีผลเสียมากกว่า คืออันนี้จะมีผลเสียมากกว่าก็ในกรณีที่ไม่มีคนติดตาม ถ้าปล่อยเค้าไปเรื่อย ๆ แน่นอนอันนี้ก็มีโอกาสที่คล้าย ๆ ว่าจะสูญเสียคนนี้ไปได้ แต่ถ้าเรามีการเรียกเค้ามาเป็นครั้งเป็นคราวซักสองอาทิตย์ครั้งหนึ่งหรือว่าเดือนหนึ่งซักครั้งหนึ่ง คล้าย ๆ ที่เราเรียกเค้ามาเข้าเงียบ มาพิจารณาดูตัวเอง มาประเมินดูสิ่งที่เขาทำไปว่าอยู่ในร่องรอยอยู่ในกรอบหรือว่าอยู่ในสิ่งที่เขาพึงกระทำหรือเปล่า อันนี้พ่อคิดว่าได้ประโยชน์มากกว่า เขาก็จะได้รู้ว่าสิ่งใดควรสิ่งใดไม่ควร ดีกว่าที่จะให้การอบรมเขาอยู่ในสถานศึกษาอย่างเดียวและก็พอถึงเวลาปั๊บเราก็ส่งเขาออกไปเลย โดยที่เขาจะต้องไปเผชิญโดยที่ไม่มีประสบการณ์หรือไม่สามารถแยกแยะว่า สิ่งนี้ควรสิ่งนี้ไม่ควร

... ส่วนใหญ่เราได้รับความร่วมมือจากคนภายนอกยังน้อย มันอยู่ที่ตรงนี้ หมายความว่าจะเป็นบาทหลวงตามวัดก็ดี ที่เราจะขอเข้าไปในพื้นที่ต่าง ๆ นี่ เมื่อเราขอความร่วมมือเขาไป บางทีเขาก็อ้างว่าเขาไม่มีเวลาให้ แต่ถ้าเป็นชาวบ้าน ในระดับชาวบ้านส่วนใหญ่เขาให้ความร่วมมือ

"คราวที่แล้วของคริสเตียนเราก็พาไปศึกษา ที่คริสเตียนวิทยา ที่กรุงเทพ ฯ และก็พวกลัทธิเต๋า ขงจื๊ออะไรอย่างเนี่ยะ อาจารย์พาไปดู ไปดูวิธีการ ไปดูกิจกรรม ถ้าเป็นของพุทธก็ไปดูวัดสวนแก้ว...อิสลามไม่ค่อยได้ไป"

"ส่วนใหญ่เขาก็ให้ความร่วมมือด้วยดี ถ้าเราทำหนังสือไป เขาก็จะจัดวิทยากรมาให้คำอธิบาย ให้อะไรต่าง ๆ"

"แต่การออกไปฝึกงานนี้มันทำได้ไม่ค่อยทั่ว ทำได้เฉพาะนักศึกษาบางสังฆมณฑลเท่านั้นบางสังฆมณฑลพอปิดภาคปั๊บนี่ทางวัดเขาจะจองตัวไว้ช่วยงานแล้ว นักศึกษาไม่มีเวลาปลีกตัว"

"พระสงฆ์องค์หนึ่งพูดถึงเณรที่ไปฝึกงานว่า มันไปแอ่วสาวกันนี่หว่า"

ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมบางท่านเห็นว่า การฝึกงานของนักศึกษาวิทยาลัยดังกล่าวซึ่งเริ่มตั้งแต่ชั้นปีที่ 3 ไปจนถึงชั้นปีที่ 7 นั้น เป็นการเพียงพอแล้ว และอัตราส่วนระหว่างการเรียนภาคทฤษฎีในห้องเรียนและการออกไปฝึกงานในภาคปฏิบัตินั้นควรจะอยู่

ในเกณฑ์ 70 : 30 ซึ่งถ้าจะลดการเรียนทางภาคทฤษฎีให้น้อยลงไป และเพิ่มภาคปฏิบัติให้มากขึ้นโดยให้อยู่ในอัตราส่วน 50 : 50 ก็จะทำให้นักศึกษารู้ทฤษฎีไม่เพียงพอที่จะเป็นพื้นฐานที่มั่นคงพอที่จะออกไปฝึกงานได้อย่างดีมีประสิทธิภาพได้ อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมบางท่านก็ยอมรับว่า ในปัจจุบันนี้ การสอนของอาจารย์แต่ละคนในวิทยาลัยแสงธรรมยังมุ่งเนื้อหาวิชาการค่อนข้างมาก แต่การที่จะให้มีการนำทฤษฎีไปประยุกต์ใช้ในภาคปฏิบัติยังมีไม่มากนัก

"... ทุกวันเสาร์อาทิตย์เณรเขาก็มีโอกาสไปทำงานตั้งแต่ปี 3 เป็นต้นไปถึงปี 7 ฉะนั้นในช่วงเวลาตั้งแต่ปี 3 ถึงปี 7 มันเกือบ 5 ปีด้วยกันนี่เขาสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ได้มากพอสมควร ถ้าจะถามว่าแค่นี้เพียงพอไหม ก็คิดว่าเพียงพอ..."

> ... คนเรามันจะปฏิเสธไม่ได้ว่า ก่อนที่เขาจะออกไป ถ้าไม่มีหลักการ ไม่มีทฤษฎีที่มั่นคง เขาออกไปเขาคงจะเปะปะ และสิ่งที่เขาได้รับนี่อาจจะไม่ถูกต้อง...ถ้าเขาจะปฏิเสธการเรียนในห้องเรียนเลย มันก็คงเป็นไปไม่ได้ แต่ถ้าการเรียนในห้องเรียนมีซัก 60 - 70 % และการทำงานมีซัก 30 % อย่างนี้มันก็จะดี แต่จะบอกว่าเรียนครึ่งหนึ่ง ทำครึ่งหนึ่งนี่มันก็อาจจะน้อยเกินไป

"...เราก็คงค่อย ๆ มีการพัฒนา เพราะตอนนี้การเรียนการสอนของแต่ละคนของอาจารย์นี่ ก็มุ่งเนื้อหาวิชาการค่อนข้างสูง เน้นทฤษฎี การที่จะเน้นการ apply ในภาคปฏิบัตินี่ยังมีไม่มากนัก"

ในเรื่องที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาสังคมมากขึ้นนั้น ผู้บริหารวิทยาลัยแสงธรรมแสดงความเห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าวของพระศาสนจักร และเห็นว่าพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยไม่ได้เข้าข้างคนรวยอย่างที่มีบางคนกล่าวโจมตี แต่พระศาสนจักรช่วยเหลือทั้งคนจนและคนรวย และมุ่งที่จะช่วยเหลือคนทุกศาสนา มิใช่แต่เฉพาะคาทอลิกเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารวิทยาลัยแสงธรรมบางท่านก็ยอมรับว่า กิจการของพระศาสนจักรคาทอลิกบางแห่งที่มุ่งแสวงหาผลกำไรหรือมุ่งแสวงหาทรัพย์สินเงินทองมากเกินไปซึ่งในเรื่องนี้ ผู้ใหญ่ของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยก็ได้ตักเตือนในเรื่องดังกล่าวนี้แล้ว

จริง ๆ แล้วมองอย่างนั้นไม่ได้ พระศาสนจักรก็อยู่กับคนจนนี้แน่นอน เพียงแต่ว่าความเด่นชัดอาจจะไม่เห็น เราได้ช่วยเด็กพิการ เด็กที่อยู่ใน slum ก็ดีนะครับ มีการจัดการศึกษาเพื่อพวกเขาก็มี การจัดบ้านสำหรับเด็กกำพร้าก็มี สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ พระศาสนจักรก็พยายามทำอยู่แล้ว เพียงแต่อันนี้อาจจะมองไม่ค่อยเห็นกัน หรือแม้แต่ผู้ลี้ภัยของโคเอ้อร์อะไรพวกนี้ เราก็พยายามทำอย่างเต็มที่ ฉะนั้นการมองทัศนะของคนที่จะมองว่าพระศาสนจักรเน้นแต่คนรวย แต่จริง ๆ แล้วคงไม่ใช่ เราก็ช่วยเหลือทั้งคนรวยและคนจน ถือว่าทุกคนมีสิทธิ์

"... การที่เราสร้างโรงเรียนหรืออะไรต่าง ๆ นี้ เราไม่ได้จำกัดอยู่ที่การที่จะรับผู้ที่เป็นคริสตศาสนิกชน แต่ว่าเรารับทั่วไปหมด...หรือแม้กระทั่งสถานพยาบาล สถานสงเคราะห์อะไรต่าง ๆ พวกนี้เนี่ยเราก็พยายามสร้างขึ้น"

"... ในการบริหารโรงเรียนของเรานี้...ไม่ได้มุ่งในด้านปัจจัย ในด้านเงินทองอย่างเดียว อันนี้พระคาร์ดินัลก็ได้ย้ำเสมอ...ไม่ได้ปล่อยนิ่งเฉย"

นอกจากนี้ ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมก็ได้กล่าวว่า สำหรับในวิทยาลัยแสงธรรมเองก็ได้มีการอบรมปลูกฝังนักศึกษาให้ตระหนักถึงหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคมว่าจะต้องช่วยกันพัฒนา และจรรโลงสร้างสรรค์สังคมที่เขาอยู่ และในฐานะที่เขาเป็นผู้ติดตามพระเยซูคริสต์ เขาจะต้องรับใช้ผู้อื่น โดยเฉพาะคนที่ด้อยโอกาสในสังคม

... เรื่องของสังคมนั้น อันนี้เราก็คงจะต้องยึดถือคำสอนของพระเยซู ที่บอกว่าแม้เขาอยู่ในโลก เขาก็มิได้เป็นของโลก แต่ว่าเขาอยู่ในโลก เขาก็เป็นหน่วยหนึ่ง เป็นสมาชิกของสังคมโลก เป็นหน่วยหนึ่งของสังคมที่เขาอยู่ เป็นหน้าที่ของเขาที่จะต้องช่วยกันจรรโลงช่วยกันพัฒนาสังคมที่เขาอยู่...

... ก็มีคนหนึ่งให้คำนิยามให้กับพระเยซูว่าเพื่อคนอื่น เพราะฉะนั้นก็เช่นเดียวกัน คริสตชนที่ใช้ชื่อของพระองค์ ที่เรียกว่าเป็นชนของพระคริสต์นี่ก็จำเป็นที่จะต้องมีชีวิตเพื่อคนอื่น ไม่ใช่เพื่อตนเอง เพราะฉะนั้นการนับถือศาสนา หรือการเป็นคริสตชนนี่ก็ไม่ใช่เพียงแต่รู้จักคำสอนของพระเยซูเท่านั้น แต่จะต้องเป็นชีวิตที่จะต้องรู้จักรับใช้คนอื่นเป็นต้น คนที่ด้อยโอกาสในสังคม คนที่ต้องการความช่วยเหลือมากกว่าคนอื่น ๆ ซึ่งเขาจำเป็นที่จะต้องมองดูสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ และก็สิ่งที่เขาช่วยได้เขาก็จะต้องพยายาม

ช่วย อันนี้ก็ตามแบบของพระเยซู อันนี้ก็เป็นเรื่องที่เราให้การอบรมและก็เน้นอย่างมากให้กับบรรดาผู้ที่รับการอบรมที่กำลังเตรียมตัวจะเป็นบาทหลวง...

สำหรับเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้น ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมทุกท่านมีทัศนะที่คล้าย ๆ กับทัศนะของนักศึกษาว่า ศาสนสัมพันธ์เป็นสิ่งที่ควรจะส่งเสริมให้มีมากยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อที่คริสตชนและศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ จะได้มีความเข้าใจที่ดีต่อกัน และร่วมมือกันทำงานเพื่อประโยชน์สุขของสังคมได้ อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่งเท่าที่สามาระจะทำได้ โดยมีพื้นฐานอยู่บนการเคารพในคุณค่าหรือคุณงามความดีของกันและกัน

อย่างไรก็ตาม ในรายละเอียดปลีกย่อยหรือข้อปฏิบัติบางประการนั้น ผู้บริหารวิทยาลัยแสงธรรมที่เป็นพระสงฆ์ และผู้บริหารในระดับรอง ๆ ลงมานี่เป็นฆราวาสนั้นมีทัศนะที่แตกต่างกันออกไป โดยผู้บริหารที่เป็นพระสงฆ์ที่ทัศนะที่คล้าย ๆ กับนักศึกษาส่วนใหญ่ที่ผู้วิจัยได้หยิบยกนำมากล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า ศาสนาทุกศาสนาก็สอนให้คนเป็นคนดี แต่ก็เป็นหน้าที่ของคริสตชนทุกคนที่จะต้องทำการแพร่ธรรม ส่วนผู้ที่คริสตชนไปแพร่ธรรมนั้นจะกลับใจมานับถือคริสตศาสนาหรือไม่นั้น เป็นสิ่งที่มิใช่เรื่องที่จะมุ่งเน้นเหมือนเช่นในอดีต กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คริสตชนต้องทำการแพร่ธรรมไปตามหน้าที่ของตน แต่มิได้มุ่งที่จะไปแย่งศาสนิกชนของศาสนาอื่น ตรงกันข้าม ถ้าหากสามารถที่จะช่วยส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นทำความดีในศาสนาของเขาได้ก็จะพยายามทำเช่นนั้น และในขณะเดียวกัน ก็พยายามที่จะมุ่งพยายามที่จะให้คริสตชน ที่ไม่ที่มีความศรัทธาในศาสนา ให้เป็นคริสตชนที่มีความศรัทธาร้อนรนมากขึ้นในขณะที่ผู้บริหารที่เป็นฆราวาส เห็นว่าการส่งเสริมให้ศาสนิกชนในศาสนาอื่นทำความดีในศาสนาของตน เป็นการกระทำที่ปราศจากจุดยืน และจะต้องยืนยันว่าคริสต-ศาสนามีวิธีการและจุดหมายปลายทางที่แน่นอนกว่าศาสนาอื่น

"... ผมก็เชื่อว่าทุกศาสนาก็สอนทุกคนให้เป็นคนดี"
... ที่จริงสภาสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ก็บอกให้พวกเรานี่มองดูคุณค่าของศาสนาอื่นด้วย เพราะว่าในศาสนาอื่นก็มีอะไรดีที่เราสามารถจะนำเอามาใช้ นำมาประยุกต์ แต่อีกประการหนึ่งนั่นก็คือว่า อันนี้พระศาสนจักรคาทอลิกเองก็เหมือนกัน ก็พยายามที่จะสร้างจิตสำนึกให้กับบรรดาสมาชิกเนี่ย พวกคาทอลิกทั้งหลาย ก็เป็นหน้าที่ของตัวเองเนี่ย ที่จะต้องเผยแพร่ พระเยซูด้วยในเวลาเดียวกัน ส่วนคนเขาจะศรัทธาหรือ

ไม่ศรัทธานั้นมันก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ก็เป็นหน้าที่ของเค้า แต่ว่าอันนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าจะไปดูถูกศาสนาอื่น หรือว่าไปเหยียบย่ำว่าศาสนาของเขาไม่ดี หรือเป็นศาสนาของภูติผีปีศาจ หรือว่าอะไรต่าง ๆ พวกนี้เราจะไม่ทำเด็ดขาด

... เมื่อถ้าหากว่า เด็กนักเรียนในโรงเรียนคาทอลิก ที่นับถือศาสนาอื่นนี้ยึดมั่นอยู่ในศาสนาของตัวเองแล้วนี่ แล้วศรัทธา มีความศรัทธาจริง ๆ ก็จะช่วยให้สังคมของเรานี่มันดีขึ้น และการที่เราสร้างโรงเรียน หรือตั้งโรงเรียนขึ้นมานี่เราก็ไม่มีจุดประสงค์ที่จะไปทำให้พวกเขาเข้ารีต หรือว่ามาเป็นคาทอลิก อันนี้บางครั้งมันก็อาจจะมี แต่ก็เกิดขึ้นเพราะ ความศรัทธาของเค้า ซึ่งอันนี้เราไม่บังคับหรือว่าอะไรต่าง ๆ และก็ไม่ไปแยกว่าคนนี้เป็นคาทอลิกคนนี้เป็นพุทธ วิธีการปฏิบัติของเราเราก็ไม่ได้เลือกปฏิบัติ...

ถ้าพระสงฆ์พูดว่า ศาสนาไหนก็เหมือนกัน เขาเป็นพระสงฆ์ที่แท้จริงไม่ได้แล้ว เราต้องหาลูกแกะใหม่ ๆ และหาลูกแกะที่หลงกลับมา ถ้าบอกว่าอะไรก็ได้แล้วอย่างนั้นเราจะเรียกนายชุมพาได้อย่างไร จริงอยู่ในเรื่องดีเรื่องอะไรต่าง ๆ เราก็ไม่ปฏิเสธว่าใช้ได้แต่ว่าการเดินทาง วิธีการเดินทาง จุดหมายปลายทางที่เราจะเดินไป มันต้องมีจุดหมายที่เราเห็นว่าของเราเนี่ยมันแน่นอน

... ผมอาจจะเป็นคนสมัยเก่าสักนิด ถ้ามองตามความคิดของผม ผมว่าไม่สมควรที่จะทำอย่างนั้น เพราะคล้าย ๆ กับว่า ผู้บริหารโรงเรียนคาทอลิกที่ส่งเสริมให้ครูและนักเรียนของตนบวชพระหรือเณรเนี่ยไม่มีจุดยืนของตนเอง...เมื่อเรานับถืออย่างนี้ เราต้องมีจุดยืนของเราเอง...จะต้องไม่ทำอะไรให้เป็นที่สะดุด

ส่วนในเรื่องการไปร่วมพิธีกรรมในศาสนาอื่น หรือการกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่นนั้น ผู้บริหารวิทยาลัยแสงธรรมที่เป็นฆราวาสก็มีความเห็นที่แตกต่างไปจากความเห็นของพระสงฆ์และนักศึกษาในวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่ว่า การกระทำดังกล่าวขัดกับคำสอนของคริสตศาสนา และถ้าหากว่านักบวชไปกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ใศาสนาอื่น ถึงแม้การกระทำเช่นนั้นจะเป็นการกระทำที่ไปด้วยเจตนารมณ์ ที่จะแสดงความรักความเป็นหนึ่งเดียวกับผู้อื่นหรือทำไปด้วยเจตนาที่จะกราบไหว้ ผู้ที่เป็นคนดีคนหนึ่ง มิได้กราบไว้แบบการกราบไหว้พระผู้เป็นเจ้าก็ตาม ก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม และเป็นการกระทำที่เป็นที่สะดุดหรือเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีแก่คริสตชนอื่น ๆ

"... nature ของคาทอลิกไปทำกิจกรรมศาสนาอื่นมันก็จะขัดคำสอนของเรา... ถือว่ามันไม่ถูกต้อง"

... ถ้าพูดถึงการตักบาตร การตักบาตรต้องมีวิธีการของเขา ไม่ใช่แต่เพียงเอาทัพพีตักข้าว การตักบาตรเขามีการอธิษฐานอะไรต่าง ๆ ตามความเชื่อ เขาไม่รู้ เขาคิดว่าเราทำตามวิธีการของเขา จริงอยู่ใจเราไม่ได้คิดหรอกนะ เขามาเราก็ให้เขาแล้วเราก็ตักทีนี้วิธีการให้มันก็มีหลายวิธี แทนที่เราให้อย่างนั้น เอาวิธีอื่นสิ วิธีที่เหมาะสมอย่าให้เป็นที่สะดุด

"แน่นอนอาจจะเป็นที่สะดุดมันทำให้ความเชื่อของคนบางคนเขา อาจจะเป็นผลร้ายสำหรับคริสตชนอื่น ๆ ที่เขาไม่เข้าใจ"

อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ทุกท่านก็มีความเห็นตรงกันว่า ศาสนสัมพันธ์เป็นสิ่งที่น่าสนับสนุนส่งเสริมดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และในการทำศาสนสัมพันธ์นั้น ทุกฝ่ายควรจะร่วมมือกันในสิ่งที่สามารถจะกระทำได้โดยที่ไม่กระทำ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ศาสนสัมพันธ์เป็นการร่วมมือเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สร้างความเข้าใจที่ดีต่อกันหรือเป็นการสร้างเอกภาพในความแตกต่างกันนั่นเอง และในการอบรมปลูกฝังนักศึกษาในเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้น ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมก็ได้พยายามสนับสนุนส่งเสริม โดยการปรับปรุงหลักสูตรโดยให้มีการเรียนการสอน วิชาที่ว่าด้วยเรื่องศาสนสัมพันธ์โดยตรงและมีการเชิญอาจารย์ที่เป็นผู้รู้ในศาสนาอื่นมาสอนนักศึกษา เพื่อให้นักศึกษามีความรู้และความเข้าใจที่ดีต่อศาสนาอื่น ๆ นอกจากนี้ ในบางโอกาส ทางวิทยาลัยยังได้ให้นักศึกษาไปร่วมกิจกรรมกับตัวแทนของศาสนาต่าง ๆ เช่น ในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาที่ตัวแทนของศาสนาต่าง ๆ ไปร่วมกันสวดถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

... เขามาให้หลักทฤษฎี เป็นความรู้ หรือแม้แต่เป็นหลักปฏิบัติของศาสนาอื่น ๆ ซึ่งเณรก็จำเป็นที่จะต้องรู้ ต้องเข้าใจ เพราะว่าเราจบไปแล้ว เราไม่เข้าใจศาสนาอื่น ๆ ว่าเขามีหลักธรรมอย่างไร เขาสอนกันอย่างไร เขาประพฤติปฏิบัติอย่างไร ก็จะเป็นปัญหาต่อไปในอนาคต

... ในกรณีที่ถ้าหากว่ามีตัวแทนของทางฝ่ายคริสต์ไปร่วมกันอธิษฐานกับผู้นำของหลาย ๆ ศาสนานั้น หรือในโอกาสวันเฉลิมฯ อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ เราก็ให้พวกนักศึกษาของเรานี่ไปร่วมด้วย คือว่าให้เป็นคนที่รู้จักเปิดและรู้จักเอื้ออาทรต่อคนอื่นโดยที่ไม่เลือกเชื้อชาติและศาสนา...

สำหรับเรื่องการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมแสดงความเห็นว่า ในปัจจุบันพระศาสนาจักรเน้นบทบาทของฆราวาสค่อนข้างมาก และพระสงฆ์ส่วนใหญ่ก็เน้นหรือให้ความสำคัญกับบทบาทฆราวาสในการแพร่ธรรม และในการพัฒนาสังคมมากขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมยังกล่าวเสริมว่า บทบาทของฆราวาสจะมีมากหรือน้อยเพียงใดก็อยู่ที่พระสงฆ์เป็นสำคัญ ถ้าพระสงฆ์เห็นความสำคัญของฆราวาสและพยายามที่จะสนับสนุนส่งเสริมให้ฆราวาสเข้ามามีบทบาทในงานของพระศาสนจักรมากขึ้น บทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรก็จะเด่นชัดและมีความสำคัญมากขึ้น ซึ่งในการนี้วิทยาลัยแสงธรรมสามารถที่จะมีส่วนช่วยส่งเสริมเรื่องดังกล่าวได้เป็นอย่างมาก โดยการให้การศึกษาอบรม ตลอดจนปลุกจิตสำนึกนักศึกษาหรือสามเณรให้เป็นคนที่ไม่ลืมตัว และมองเห็นความสำคัญของฆราวาส ในการที่จะสามารถเข้ามาช่วยงานของตนได้เป็นอย่างดี และในปัจจุบันนี้ ก็มีกลุ่มฆราวาสเป็นจำนวนมากที่มีบทบาทอย่างแข็งขันในพระศาสนจักร และผู้ใหญ่ของพระศาสนจักรก็ส่งเสริมในเรื่องนี้อย่างเต็มที่

"สำหรับบทบาทของฆราวาสนี่ จริง ๆ แล้วเราก็เน้น เน้นค่อนข้างมาก..."

"... การที่ฆราวาสจะมีบทบาทในพระศาสนจักรนี่ มันก็ขึ้นอยู่กับหลายองค์ประกอบด้วยกัน เป็นต้นว่า พระสงฆ์เจ้าอาวาสในวัดนั้น ๆ สามารถให้ฆราวาสมีบทบาทในงานอภิบาลมากน้อยเพียงไร..."

"... ในปัจจุบันนี้พระสงฆ์ส่วนใหญ่ก็เห็นบทบาทของฆราวาสในการแพร่ธรรมในการพัฒนาสังคมนี่มาก มากกว่าเดิม"

... พระสงฆ์นี่คงจะต้องเปิดใจให้กว้างขึ้น เพราะการที่ฆราวาสจะมีบทบาทมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับตัวพระสงฆ์นี่เป็นประเด็นสำคัญ ฉะนั้นในการที่เราอบรมเณรที่จะเป็นพระสงฆ์นี่เราก็เน้น เน้นบทบาทของฆราวาสให้มีมากขึ้น และเณรที่ไปทำงานตาม

วัดนี่เขาก็จะมองเห็นว่า พระสงฆ์นี่อยู่ได้ไม่ใช่เพราะตัวคนเดียว แต่อยู่ได้เพราะมีสัตบุรุษมาช่วยเหลืองานวัดต่าง ๆ อันนี้เขาก็คงจะเห็นสภาพมากขึ้น

"... เราก็ต้องค่อย ๆ ปลุกจิตสำนึกของเณรให้เข้าใจว่า เมื่อตัวเองเป็นพระสงฆ์แล้ว สำคัญอย่าลืม หลงอำนาจของตัวเองมากเกินไป มันก็ขึ้นอยู่กับการปลูกฝังของเรา"

ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมเห็นว่า งานบางอย่างในพระศาสนจักรนั้น ฆราวาสสามารถทำแทนพระสงฆ์ได้ และคนบางอย่างฆราวาสก็สามารถทำได้ดีกว่าพระสงฆ์ แต่จะให้ฆราวาสทำงานแทนพระสงฆ์ในบางด้านที่เป็นหน้าที่เฉพาะสำหรับพระสงฆ์เท่านั้นไม่ได้

"... ในการบริหารวัดนี่ ฆราวาสอาจจะมาช่วยดูแลด้านการก่อสร้าง ด้านโรงเรียน หรือด้านกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ ด้านการพัฒนาในวัดนี่เป็นไปได้ และทำได้ทุก ๆ งาน และทำได้ดีกว่าตัวพระสงฆ์ด้วย..."

ในประเทศอื่น ๆ แล้วบทบาทของฆราวาสแพร่ธรรมนี่มีค่อนข้างสูง อย่างเช่น เดี๋ยวนี้เขาบอกว่าบางประเทศทางตะวันตกที่บางทีขาดแคลนพระสงฆ์นี่ ฆราวาสเองหรือซิสเตอร์เองนี่เข้ามา มีส่วนสนับสนุนงานของพระสงฆ์มาก แต่ว่าก็คงไม่สามารถมาแทน การถวายบูชามิสซา หรือทำพิธีแทน...ในปัจจุบันพระศาสนจักรในประเทศไทยเอง พระคาร์ดินัลเองก็พยายามที่จะส่งเสริมบทบาทของฆราวาส... บทบาทของฆราวาสเองก็มีค่อนข้างสูงในปัจจุบัน

สำหรับเรื่องการแก้ไขปรับปรุงการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมให้สามารถผลิตบุคลากรของพระศาสนาจักรให้เป็นไปตามที่พระศาสนจักรตลอดจนสังคมไทยคาดหวังต้องการนั้น ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมกล่าวว่า ทางวิทยาลัยก็พยายามที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลง การเรียนการสอนให้เป็นไป ตามที่พระศาสนจักรและสังคมไทยโดยเฉพาะทบวงมหาวิทยาลัยคาดหวังต้องการอยู่เสมอ และในการนี้ทางวิทยาลัยได้จัดให้มีการระดมความคิดจากตัวแทนของฝ่ายต่าง ๆ ทั้งตัวแทนนักศึกษา อาจารย์ ตลอดจนฆราวาสที่เกี่ยวข้องหรือมีความสนใจเพื่อให้ข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรม ให้ดำเนินไปในทางที่ทุกฝ่ายคาดหวังต้องการต่อไป และในอนาคตอันใกล้นี้

อาจจะมีการเชิญคนภายนอกแม้แต่ผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ที่มีความรู้ความสนใจในด้านการศึกษาของสงฆ์มาให้ข้อเสนอแนะ ที่จะเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรมให้เป็นไปตามความคาดหวัง ต้องการของพระศาสนจักร ตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปด้วย

"เราก็คัดเลือกมาทุกระดับไม่ว่าจะเป็นนักศึกษา อาจารย์ผู้สอน หรือว่าพวกศิษย์เก่า แม้กระทั่งพวกฆราวาสที่เกี่ยวข้องหรือว่าชอบมองดูการทำงานของพวกบาทหลวง เพื่อที่เราจะได้ประเมินดูว่าพระสงฆ์ในความคาดหวังต้องการของพวกเขาเป็นอย่างไร"

"ต่อไปเราจะรับฟังผู้ที่จะเป็นตัวแทนของเราถึงความคาดหวังต้องการของสังคมไทยหรือผู้รู้ด้านต่าง ๆ เช่นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาในรูปแบบที่พึงปรารถนาสำหรับสังคมไทย เช่น การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนด้วยครับ"

ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมกล่าวว่า เรื่องที่มีการพูดกันมากในระหว่างที่มีการประชุมระดมความคิด เพื่อให้ข้อเสนอแนะแก่ทางวิทยาลัยแสงธรรมดังกล่าวก็คือเรื่องอาจารย์ผู้สอนที่ยังใช้วิธีสอนแบบเก่า โดยสอนให้นักศึกษาท่องจำโดยไม่สอนให้สัมพันธ์กับชีวิตจริง และสอนโดยไม่มีการใช้สื่อต่าง ๆ นอกจากนี้ จะต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรโดยเน้นภาคปฏิบัติหรือการออกไปสัมผัสชีวิตจริงในสังคมและช่วยเหลือสังคมมากขึ้น

> เรื่องสำคัญที่พูดกันมากก็คงเป็นส่วนของอาจารย์ที่ยังคงใช้วิธีการสอนแบบสมัยก่อน โดยอาศัย sheet หรือว่าโดยอาศัยการที่ให้นักศึกษาท่องบ่นโดยที่ไม่ได้ใช้สื่อตามสมัยเท่าที่ควรอะไรต่าง ๆ พวกนี้ หรือว่าการสอนที่มันไม่สัมพันธ์กับชีวิตของเขา คิดว่าเราคงจะต้องมาปรับปรุงในเรื่องพวกนี้ และก็ควรจะปรับปรุงในเรื่องของการปฏิบัติเรื่องของการที่จะออกไปรับใช้หรือว่าไปสู่สังคมมากขึ้น มากกว่าที่จะเป็นการสอนหนังสือ

นอกจากนี้ ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมยังได้แสดงความคิดเห็นว่า วิทยาลัยแสงธรรมคงจะต้องมีส่วนในการร่วมกับศาสนาต่าง ๆ นำสังคมไทยไปในแนวทางที่พึงปรารถนาสำหรับสังคมไทยด้วย โดยเฉพาะจะต้องเน้นการช่วยเหลือผู้ยากไร้ หรือผู้ด้อยโอกาสในสังคมไทยให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ก็คิดว่าเราก็คงจะต้องมีส่วนนะครับ และก็เราก็ไม่ได้ปิดกั้นเกี่ยวกับการที่จะเชิญคนที่ไม่ได้เป็นศาสนิกชน ไม่ได้เป็นคาทอลิกอะไรต่าง ๆ มาให้ความรู้อะไรต่าง ๆ กับพวกเราแต่คำสอนของพระเยซูเองและของพระศาสนจักรนี่ อันหนึ่งที่เน้นมากก็คือว่าจะต้องพยายามให้ความสนใจ และก็มองดูความต้องการ ของผู้ที่ด้อยโอกาสหรือพูดง่าย ๆ ว่าคนยากจนต่างๆ พวกนี้ ซึ่งที่จริงพระศาสนจักรเองก็ทำได้ไม่ดีเท่าที่ควรในอดีต แต่เราก็พยายามปลุกจิตสำนึกของพวกเรา และในเวลาเดียวกันก็ไม่ใช่ว่าจะละเลยพวกที่เป็นชนชั้นกลาง...

สำหรับการแก้ไขปรับปรุงการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้บริหารของสถาบันการศึกษาดังกล่าวมีความดำริที่จะทำนั้น ในด้านของอาจารย์ผู้สอนที่เป็นนักบวชและไม่ได้รับการศึกษาอบรมเกี่ยวกับด้านวิธีการสอนมานั้น ทางวิทยาลัยก็มีโครงการที่จะจัดการอบรมคณาจารย์ในด้านวิธีสอนและวิธีการวัดผล นอกจากนี้ ทางวิทยาลัยก็ยังมีการส่งอาจารย์ไปศึกษาต่อหรือไปรับการอบรมระยะสั้น ๆ แต่ก็ยังทำเช่นว่านี้ได้ไม่มากนัก เนื่องจากงบระมาณมีจำกัดเพราะทางวิทยาลัยต้องนำงบประมาณที่ได้รับมาไปทุ่มเทด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะด้านการกินอยู่ของนักศึกษาซึ่งไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไร

... จริง ๆ แล้วพระสงฆ์นักบวชที่ไปเรียนหลักสูตรต่าง ๆ มาอาจจะไม่ได้เรียนวิธีการสอนต่าง ๆ มาโดยตรง ซึ่งก็ทำให้การเรียนการสอนไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร แต่เราก็พยายามจัดการอบรมคณาจารย์อยู่ ด้านการเรียนการสอน ด้านการวัดผลอะไรต่าง ๆ ให้มีการพัฒนามากขึ้น นะครับ อันนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่เราจะต้องออกแรงมากขึ้น
มีการส่งไปเรียนต่อ มีการส่งไปรับการอบรมบ้าง แต่ยังไม่มากนัก คิดว่าต่อไปคงจะต้องมีการทุ่มเท เพราะมันขึ้นอยู่กับงบประมาณ เพราะงบประมาณของเราที่ให้เณรเรียนนี่ก็เรียนฟรีอยู่แล้ว นะครับ ฟรีทุกอย่าง...ฉะนั้นการที่เราไปทุ่มเทตรงนั้นแล้วการที่จะนำปัจจัยที่จะไปพัฒนาบุคลากรนี่ค่อนข้างจะมีไม่มากนัก ตรงนี้ก็เป็นปัญหาหนึ่ง

เกี่ยวกับเรื่องการแก้ไขปรับปรุงเกี่ยวกับตัวอาจารย์ผู้สอนนี้ ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมท่านหนึ่งเห็นว่าเป็นเรื่องที่แก้ไขได้ยาก เพราะผู้บริหารจะต้องให้เกียรติอาจารย์ผู้สอน ซึ่งแต่ละคนต่างก็มีแนว (Style) การสอนที่เป็นตัวของตัวเอง

"... การสอนการเรียนนี่ คณบดีท่านมีอำนาจ แต่เราก็ต้องให้อิสระในการเรียนการสอนสไตล์ใครสไตล์มัน เราจะไปบังคับ เราจะไปกำหนดเจาะจงเขาว่าจะต้องทำยังงี้ยังงั้น ถือว่าไม่ให้เกียรติกัน อันนี้เป็นเรื่องที่สำคัญ..."

"อาจารย์เขาเปลี่ยนสไตล์ยาก เพราะเขาถือว่าแนวอย่างนี้ เขาว่าดี เพราะว่าเขาเคยผ่านมา เขาใช้อย่างนี้ของเขา..."

นอกจากนี้ ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมยังมีดำริที่จะให้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักร ไม่ว่าจะเป็นคำสอนเกี่ยวกับเรื่องสังคมหรือการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสอย่างเป็นจริงเป็นจังมากขึ้น โดยหาทางที่จะทำให้มีการเรียนการสอนวิชาที่ว่าด้วยเรื่องเหล่านี้ ในลักษณะที่เป็นวิชาบังคับ ส่วนการที่มีผู้เสนอให้นักศึกษาเรียน ในตอนบ่ายแทนการเล่นกีฬานั้นผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมบางท่านเห็นว่า ถ้าทำเช่นนั้น นักศึกษาหรือสามเณรจะเหนื่อยล้ามากเกินไป แต่ถ้านักศึกษาหรือสามเณรต้องการที่จะศึกษาค้นคว้าอะไรเพิ่มเติมก็สามารถใช้เวลาว่างในตอนบ่ายนั้นให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่แก่การเรียนรู้ของตนได้

"ก็คงจะต้องเพิ่มวิชาต่าง ๆ เหล่านี้ หาทางเอามาเป็นวิชาบังคับ"

"คือจริง ๆ แล้ว ถ้าเราทำมาก ๆ เนี่ย เณรก็จะล้าเอง..."

"... ถ้าเขาใช้เวลาช่วงบ่ายนี่เรียนจริง ๆ มันก็สามารถค้นคว้า สามารถที่จะฝึกตัวเองได้ในหลาย ๆ ด้าน..."

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับการที่จะให้นักศึกษาเรียนในตอนบ่ายด้วยนี้ การให้นักศึกษาพักผ่อนในตอนบ่าย เป็นธรรมเนียมที่รับมาจากต่างประเทศ แต่หลังจากที่มีการประชุมเกี่ยวกับผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมบางท่านก็กล่าวด้วยว่า หลังจากที่มีการประชุมเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว ที่ประชุมก็มีดำริที่จะให้มีการเรียนการสอนทั้งวัน แต่ก็มีปัญหาอุปสรรคอยู่บ้าง

โดยเฉพาะปัญหาของการที่ช่วงเวลาดังกล่าวนั้น เป็นช่วงเวลาการอบรมสามเณรของสามเณราลัยของคณะนักบวชต่าง ๆ ซึ่งในเรื่องนี้ ทางวิทยาลัยกำลังจะหาทางแก้ไขโดยขอความร่วมมือไปยังคณะนักบวชต่าง ๆ

> ... เราอนุญาตให้เขาพักผ่อนหลังอาหารเที่ยง...อันนี้ก็ใช้ธรรมเนียมเมืองนอกมาทีนี้ มันกำลังติดนิสัยอยู่อย่างนี้ เวลานี้เรากำลังเปลี่ยนแปลงว่า หลังจากที่เราประชุม คุณพ่อเจ้าวัดหลาย ๆ คน และก็ประชุมทั้งครูอาจารย์ และก็คิดว่า ต่อไปนี้เราจะต้องเปิดเรียนทั้งวัน...
>
> "... ระบบการอบรมของบ้านนักบวชต่าง ๆ เขาก็ยังมีเวลาอบรมของเขาโดยเฉพาะ... มันก็ไปกระทบกับระบบการอบรมของคณะ...เรากำลังมองดูว่า เขาจะทำได้ไหม ถ้าเขาจะโอนอ่อนให้เรา..."

สำหรับเรื่องการที่นักศึกษา ไม่ค่อยกล้าซักถามอาจารย์ หรือไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็นนั้น ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมกล่าวว่า ความจริงแล้ว ทางผู้ใหญ่หรืออาจารย์ผู้สอนก็เปิดโอกาสให้นักศึกษาซักถามหรือแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ แต่นักศึกษากล้าเกรงกันไปเอง และในเรื่องที่นักศึกษาเสนอให้มีการ ออกข้อสอบที่เป็นข้อสอบอัตนัยที่เปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นของตนเองมากกว่าการที่จะต้องจำแล้วนำมาตอบตามที่อาจารย์สอนนั้น ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมก็กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า บางวิชาเช่นวิชาประเภทปรัชญาก็ให้นักศึกษาสามารถแสดงความคิดเห็นของตนเองได้ แต่บางวิชาเช่นวิชาประเภทเทวศาสตร์ก็ไม่อาจทำเช่นนั้นได้ เพราะเป็นข้อความเชื่อ ที่จะต้องเชื่อและตอบไปตามนั้น ถ้าปล่อยให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระเสรี และไม่ยึดหลักความเชื่อไว้ก็จะเป็นอันตร ต่อพระศาสนจักรเมื่อนักศึกษาผู้นั้นสำเร็จการศึกษาออกไปแล้ว

> ที่จริง เวลานี้น่ะ ถ้าพูดกันตรง ๆ เราให้เสรีภาพในเรื่องนี้มากทีเดียว ทั้งในส่วนของวิทยาลัยแสงธรรมและในส่วนของบ้านเณรเขาให้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ แล้วเขายิ่งชอบ ถ้าแสดงความคิดเห็นตรงไปตรงมา ว่ากันตรง ๆ ส่วนไอ้ประเภทที่ไม่ค่อยพูดนั้น เขาจับยาก และก็เขาตัดสินใจให้ยาก

"... นักศึกษาเองบางคนคล้าย ๆ ว่ามีความกลัวผู้ใหญ่ กลัวไปเอง ความจริงเขาเปิด" ในสาขาปรัชญาควรจะเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นในข้อสอบปรัชญาส่วนมากจะเป็นการให้อภิปราย เป็นการให้นักศึกษาแสดงความคิด แต่ในด้านของเทววิทยาแล้วบางอย่างเราทำอย่างนั้นไม่ได้ บางอย่างเราต้องตรง...มันคล้าย ๆ หมอ อาชีพหมอเป็นอย่างนี้ จะไปเป็นอย่างนั้น ไปทดลองไม่ได้ เชื่อต้องเชื่อ...เวลาเขาถามมา คุณก็ต้องตอบตามนั้น คุณจะตอบว่าคุณเห็นว่าเป็นอย่างนี้ ๆ คุณจะตอบอย่างนั้นไม่ได้ อย่างนี้เขาก็ให้ไม่ได้ เขาบอกว่า ถ้าอย่างนั้นแล้ว นักศึกษาจบไปเป็นอันตราย... ไปสอนผิด...ยกเว้นแต่เทวศาสตร์บางวิชาเท่านั้นเอง ที่จะแสดงความคิดเห็นเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ได้ เช่น ผมขอยกตัวอย่างว่า การดัดแปลงพิธีกรรมกับวัฒนธรรมท้องถิ่น...

...เนื้อหาวิชาที่เราเรียกว่าเทววิทยานั้นมันก็คล้าย ๆ กับว่าเป็นลักษณะที่มันบังคับซึ่งมันอยู่ในกรอบซึ่งอันนี้มันก็จำเป็นจะต้องดำเนินในกรอบ การที่จะถาม ก็ตั้งคำถามในกรอบ ก็คิดว่าเขาคงโอเค คงไม่มีอะไร แต่เกรงว่าถ้านักศึกษาเองไปตั้งคำถามนอกกรอบหรือว่าอะไรต่าง ๆ พวกนี้ ก็อาจจะถูกผู้สอนนี่ซึ่งบางทีหลาย ๆ ครั้งอาจจะเป็นผู้ที่ปกครองดูและ พวกเขาอาจจะเพ่งเล็งว่าไอ้นี่มันหัวอุตริ...

"...ผมคิดว่าอาจารย์ผู้สอนแม้กระทั่งตัวผมเองไม่เคยขัดข้องที่จะให้นักศึกษาถามอะไร แต่ผมคิดว่าในเรื่องของปรัชญานั้นเรายังเปิดกว้างมากกว่า...มีอิสระเสรีมากกว่าเทววิทยา..."

ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมบางท่าน ที่เคยผ่านการอบรมใจสามเณราลัยเมื่อหลายสิบปีก่อนเห็นว่า สามเณรในสมัยนี้มีอิสระเสรีและกล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นมากกว่าสามเณรในสมัยก่อนมาก ซึ่งในสมัยก่อนนี้ พระสงฆ์ที่ดูแลสามเณรบางองค์ไม่ยอมให้สามเณรเดินไปไหนมาไหนกับคนต่างเพศเลย แม้แต่พี่สาวน้องสาวของสามเณรผู้นั้น

"ผมคิดว่าในปัจจุบันนี้มีการบังคับควบคุมน้อยลง และมีการติดต่อกัน มีความเข้าใจกัน และสิทธิเสรีภาพมากขึ้น..."

มันผิดกันไกล สมัยก่อนผู้ใหญ่คือพระสงฆ์ไม่ค่อยเข้ามาคลุกคลีพูดจาอะไรต่ออะไร...โอกาสแสดงความคิดเห็นมีน้อยมาก และก็เด็กสมัยก่อนก็ไม่กล้าอีก กับ

ผู้ใหญ่ กลัวไม่กล้า ทั้ง ๆ ที่เรารู้ว่าอย่างนี้เราอยากทำอย่างนั้น ๆ เราก็ไม่กล้า เขาเห็นอย่างไรเราก็ต้องคล้อยตาม คือพูดง่าย ๆ ว่านบนอบอย่างเดียว สมัยนี้เท่าที่ผมมาอยู่นี่สิบกว่าปี นักศึกษาบางคนผมเห็นแล้วก็ตกใจเหมือนกัน...เขากล้าที่จะพูดกับผู้ใหญ่อย่างนี้ เขากล้าแสดง บางทีกล้าที่จะต่อล้อต่อเถียงผู้ใหญ่ แล้วก็ผู้ใหญ่ไม่ใช่ว่านั่นจนเกินไป จริงอยู่ เราก็ให้ต่อล้อต่อเถียงกัน แต่ถ้าไม่ฟังเหตุผล คุณก็ไม่นบนอบ

... บางทีท่านเองไม่ยอมให้เดินไปไหนมาไหนกับคนต่างเพศหรือว่ากับผู้หญิง แม้กระทั่งกับพี่น้องของตัวเองด้วย ท่านเองก็ให้เหตุผลว่า เดี๋ยวคนอื่นเขาไม่รู้จักเราเนี่ย เขาอาจจะเข้าใจผิดว่า คือเค้าไม่รู้จักว่าเราเป็นพี่น้องกัน...นักศึกษาในเวลานี้ผมก็คิดว่าเขาก็เปิดกว้างขึ้น

อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมก็ยอมรับว่าถึงแม้ในยุคปัจจุบันนี้การติดต่อสื่อสารทำความเข้าใจกันระหว่างผู้ใหญ่และนักศึกษายังเป็นการติดต่อแบบทางเดียวอยู่เป็นส่วนใหญ่ และยังมีการบังคับอะไรต่าง ๆ อยู่มากพอสมควร แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ผู้ใหญ่กระทำการดังกล่าวไปด้วยเจตนาดี เพราะคิดว่าถ้าหากปล่อยให้นักศึกษามีอิสระมากเกินไปก็อาจจะเกิดผลเสียแก่นักศึกษาซึ่งยังมีประสบการณ์น้อยได้

... ผมคิดว่าการติดต่อการสื่อการทำความเข้าใจกันระหว่างนักศึกษากับผู้ใหญ่นี่จนกระทั่งถึงบัดนี้เนี่ยะ บางทีมันรู้สึกมันคล้ายว่าเป็น one way มัน impose เอ้อ! ถ่ายทอดจากข้างบนลงมายังนักศึกษา...ซึ่งอันนี้ผมคิดว่าผู้ใหญ่อาจจะเห็นว่าสิ่งที่คล้าย ๆ กับว่าเป็นการบีบบังคับให้เขาทำนี่ อาจจะเป็นประโยชน์แก่เขาในภายหลังดีกว่าปล่อยให้เขาทำตามใจตนเองในทุกเรื่อง หรือเกือบทุกเรื่อง เพราะอันนี้ เราก็ต้องยอมรับว่า นักศึกษานี่ยังอยู่ในขั้นตอนของการได้รับการอบรม แน่นอนการได้รับความคิดอ่าน หรือว่าอะไรต่าง ๆ ประสบการณ์ของเขานี่ก็คงจะสู้ทางผู้ใหญ่ไม่ได้

ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมเห็นว่า นักศึกษาหรือสามเณรส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาในการที่จะหัวแข็งหรือเถียงกับผู้ใหญ่ เนื่องจากนักศึกษาเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็เข้ารับการอบรมในสามเณราลัยตั้งแต่อายุยังน้อย และเคยชินกับการใช้ชีวิตในสามเณราลัยที่จะต้องนบนอบเชื่อฟังผู้ใหญ่ และการที่จะต้องพยายามปรับตนให้เข้ากับระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสามเณราลัยมาเป็นเวลานานแล้ว ซึ่งถ้าเขามีความตั้งใจจริงหรือมีความมั่นคงในกระแสเรียกเป็นพระสงฆ์เขาก็จะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ และสู้ทนกับความยากลำบากต่าง ๆ นี่จะเป็นเครื่องหล่อหลอมให้เขาเป็นพระสงฆ์ที่ดีมีคุณภาพต่อไปในภายภาคหน้า

"... พ่อว่าพวกนักศึกษาส่วนใหญ่นี่ก็เข้ามารับการอบรม ที่เราเรียกว่าบ้านเณรเล็กนี่ตั้งแต่เล็ก ๆ และก็สอนให้รู้จักนบนอบอย่าเถียงผู้ใหญ่ หรือว่าอะไรต่าง ๆ พวกนี้บางทีมันก็อาจจะติดมาตั้งแต่เด็ก และก็อาจจะแก้ยาก อาจจะมีไม่กี่คน"

"ถ้าอยู่ในบ้านเณรแน่นอนเขาก็ต้องพยายามปรับปรุงตนเองให้เข้ากับวินัยให้เข้ากับระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ แต่เราก็ไม่ได้บังคับเสียจนเขาไม่สามารถยืดหยุ่นตัวเองได้ มันไม่ใช่เป็นแบบผิดปกติ เป็นแบบผิดธรรมชาติ..."

"...ถ้าเขาไปแบบสบาย ๆ พอจะไปทุ่มเทหน่อย ก็ไม่เอาแล้ว..."

อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมก็ยอมรับว่า ผลผลิตของวิทยาลัยแสงธรรมยังไม่ดีเท่าที่ควร โดยเฉพาะนักศึกษาที่สำเร็จออกไปบางคนยังไม่มีความเสียสละอุทิศตน หรือยังไม่ตระหนักถึงหน้าที่การเป็นสงฆ์ของตน และทุ่มเทให้กับหน้าที่การงานมากเท่าที่ควรซึ่งในเรื่องนี้ทางวิทยาลัยแสงธรรมก็กำลังพยายามที่จะแก้ไขปรับปรุงหลักสูตร หรือแนวทางการฝึกอบรม ตลอดจนปรับปรุงด้านอาจารย์ผู้สอน และในการนี้ทางวิทยาลัยแสงธรรมก็ได้พยายามที่จะระดมความคิดจากบุคคลหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว และในด้านการปรับปรุงตัวอาจารย์ผู้สอนนั้น นักศึกษาก็มีสิทธิ์ที่จะเสนอความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ และทางวิทยาลัยก็ยินดีรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษา แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นทางวิทยาลัยคิดว่า ผู้ที่จะมาเป็นผู้บริหารหรืออาจารย์ผู้สอนในวิทยาลัยแสงธรรมนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความพร้อมทั้งด้านความรู้ และความเต็มใจที่จะเสียสละอุทิศตนให้กับหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่จะปรับปรุงใหม่ให้สอดล้องกับความคาดหวังต้องการของประชาชนหรือสังคมจึงจะเกิดประสิทธิภาพอย่างเต็มที่

จริง ๆ แล้ว การศึกษาในแสงธรรมเนี่ย ส่วนใหญ่แล้วเณรที่มาทุกคนก็พยายามทุ่มเท รวมทั้งคณาจารย์ที่มาอยู่นี่ก็พยายามทุ่มเท เพียงแต่ว่ามันอาจจะมีข้อจำกัด ไม่ว่าจะเป็นความรู้ความสามารถก็ดี หรือว่าเป็นกิจกรรมที่เราพยายามเสริมสร้างนี่มันอาจจะมีข้อบกพร่องบ้าง แน่นอน ตอนนี้เราอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อเหมือนกัน ว่าเราจะปรับปรุงหลักสูตรให้ดีขึ้นในด้านการแพร่ธรรมก็ดี ในด้านการเสียสละต่าง ๆ นี่ เมื่อมาวิเคราะห์ดูแล้วมันยังมีปัญหาอยู่ คือว่าผลิตผลของเราที่ออกไปเนี่ย ยังไม่ดีเท่าที่ควร ยังไม่เป็นที่พอใจ ฉะนั้น ในช่วงนี้เราจึงพยายามหาแนวทางที่จะปรับปรุงหลักสูตรก็ดี ปรับปรุงการอบรมก็ดี ให้เณรนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ในบางกรณีนักศึกษาก็เสนอความเห็นได้ว่า อยากได้ใครไม่อยากได้ใครมาสอนผู้ใหญ่เขาก็ฟัง ไม่ใช่ว่าเขาไม่ฟัง แต่ก่อนนี้ เราเคยทำ questionaire ให้นักศึกษากรอกว่าอาจารย์คนนี้เป็นอย่างไร แล้วเราก็มาสรุปว่าอาจารย์คนนี้เป็นยังไง เรื่องการสอน เรื่องการตรงต่อเวลา ทุกอย่างหมดแหละ ทีนี้ก็ปรากฏผลว่าเมื่อผลการสำรวจออกมา อาจารย์บางคนยอมรับไม่ได้ แต่บางคนเขาก็ชอบ บอกว่า เออ! ดี ฉันจะได้ปรับปรุงตัวเอง ที่เขายอมรับไม่ได้ คือว่า นักศึกษาต้องการความสบายมากเกินไป เอาแต่ความสนุก เฮฮา สนุกสนานแต่ความรู้ไม่เอาจริงจัง

"อยากให้ใครมาบรรยาย อันนี้เราก็ให้อิสระ ให้เขาเลือกด้วย ยกเว้นในบางเรื่องบางราวที่เราต้องการให้เป็นความรู้และประสบการณ์เพิ่มเติมนิดหน่อย เราก็จะเชิญมาเอง..."

การทำงานในด้านวิชาการของวิทยาลัยก็มีการปรับปรุงอยู่เสมอ โดยเฉพาะในเรื่องหลักสูตร เราปรับปรุงหลักสูตรเสียก่อน คือ ดูว่าหลักสูตรนั้นรับใช้ประชาชนไหม เพื่อที่จะออกไปรับใช้ประชาชนได้อย่างเต็มความสามารถหรือไม่ และเมื่อเราปรับปรุงหลักสูตรแล้ว เราก็ต้องหันมาดูว่า ในเรื่องของบุคลากรที่จะเข้ามาร่วมบริหาร หรือว่าร่วมการสอน อันนี้ก็ต้องพยายามหาคนที่พร้อมในเรื่องวิชาการ ในเรื่องความเสียสละ ไม่ใช่ว่ามาด้วยความจำเป็น ถ้ามาด้วยวามจำเป็น ผลการเรียนการสอนมักจะไม่ได้ผล ถ้าเขามาด้วยความเต็มใจ ความเสียสละ มาด้วยความตั้งใจจริงแล้ว ผมว่านักศึกษาจะได้อะไรอย่างเต็มที่

สรุปแล้ว ทางวิทยาลัยแสงธรรมก็กำลังพยายามที่จะปรับปรุงการเรียนการสอนให้เป็นไปตามที่พระศาสนจักร และสังคมไทยโดยทั่วไปคาดหวังต้องการ โดยพยายามที่จะรับฟังความคิดเห็นของบุคคลหลาย ๆ ฝ่ายทั้งภายในและภายนอกสถาบันการศึกษาดังกล่าว ซึ่งถึงจะมีข้อจำกัดหรือปัญหาอุปสรรคอยู่บ้าง แต่ถ้าทุกฝ่ายมีเจตนาดีและความตั้งใจจริงแล้วก็เป็นที่คาดหวังได้ว่า ผลผลิตของสถาบันการศึกษาดังกล่าวในอนาคตคงจะดีและมีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นแน่

2.9 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกอาจารย์วิทยาลัยแสงธรรม

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกอาจารย์วิทยาลัยแสงธรรม 4 ท่าน ซึ่งมีทั้งอาจารย์ที่สอนวิชาปรัชญา เทวศาสตร์ และวิชาพื้นฐานโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ในประเด็นคำถามที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรมว่า ได้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับ 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาคือ คำสอนเกี่ยวกับเรื่องสังคมของพระศาสนจักรหรือการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสหรือไม่นั้น อาจารย์ผู้สอนของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ได้ให้คำตอบในเรื่องนี้ว่า วิทยาลัยแสงธรรมยังไม่ได้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับ 3 ประเด็นข้างต้นโดยตรงมากเท่าไรนัก ยกเว้นเรื่องศาสนสัมพันธ์ อย่างไรก็ตามก็ได้มีอาจารย์บางท่านโดยเฉพาะ อาจารย์ที่สอนปรัชญาและเทวศาสตร์ได้สอดแทรกคำสอนของพระศาสนจักรทั้ง 3 ประเด็นดังกล่าวข้างต้นในการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ที่อาจารย์เหล่านั้นสอน อย่างไรก็ตาม อาจารย์บางท่านได้แสดงความเห็นว่า ในรอบสิบปีที่ผ่านมานี้ในหลักสูตรของวิทยาลัยแสงธรรม ยังไม่มีการกำหนดให้นักศึกษาได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับ 3 ประเด็นดังกล่าวข้างต้นมากนัก ยกเว้นเรื่องศาสนสัมพันธ์ ทั้ง ๆ ที่มีคำสอนจากทางการวาติกันให้มีการบรรจุเรื่องเกี่ยวกับความยุติธรรมในสังคม และการพัฒนาสังคมในหลักสูตรของสามเณราลัย โดยมีอาจารย์ผู้สอนบางท่านคิดว่าไม่ต้องมีการกำหนดให้มีการเรียนการสอนโดยตรงเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวข้างต้นนั้นแต่อย่างใด

> ในเรื่องปัญหาสังคม เรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมอันนี้มีให้มากพอสมควรในการสอน ในการอบรมในวิทยาลัยแสงธรรม อย่างเช่นในการศึกษาชั้นปรัชญานั้นก็ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับด้านสังคม แต่ก็มีไม่มากเท่าไหร่ เช่น มีการสอนปรัชญา

สังคมการเมือง แนวปรัชญาโดยทั่วไปของโลกตะวันตกที่มุ่งไปถึงปัญหาสังคม เช่น เรื่องของคาร์ล มาร์กซ์นั้นก็เป็นเรื่องหนึ่งที่แน่นอน มีการสนใจเรื่องปัญหาสังคม สอนและวิจารณ์...และก็สิทธิปรัชญาอื่น ๆ เช่น ปุคคลานิยม...ซึ่งในยุโรปมีอิทธิพลมากพอสมควร ก็คือคนที่มองดูสังคมในแง่ที่มันสอดคล้องกับศักดิ์ศรีของมนุษย์ อันนี้ก็มีการสอนในเรื่องนี้มากพอสมควร และที่นี้นอกจากการสอนการเรียนแง่ของปรัชญา ยังมีในชั้นเทวศาสตร์ ยังมีการสอนคือว่าในเรื่องสังคมพัฒนา ปัญหาสังคม อะไรและอะไรที่พูดมานั้นก็มีบ้าง

"...เวลาเขาเรียนเทวศาสตร์ก็มีโครงการปฏิบัติด้วย เขามี exposure คือว่าไปดูปัญหาสังคม ไปอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อไปดูสภาพของชาวบ้านนั้นน่ะ ไปตามหมู่บ้าน ในเมืองบ้างให้รู้สภาพความเป็นจริงของชาวบ้านทั่วไป..."

หลักสูตรในสิบปีที่ผ่านมานี้ หลักสูตรไม่ค่อยได้คำนึงถึงเรื่องนี้เท่าไหร่ และก็ได้มีการเปลี่ยนได้ปรับหลักสูตรรู้สึกว่าจะเป็นเก้าปีมาแล้ว หลักสูตรใหม่นี้ก็มีบ้างแต่ยังไม่มากนัก และก็มีเรื่องออกมาคือคำสั่งจากกรุงโรมให้เอาเรื่องความยุติธรรมในสังคมและสังคมพัฒนาเข้ามาในหลักสูตรของบ้านเณร ได้พิจารณาเรื่องนี้กันอยู่นานสุดท้ายก็มีคนมาสอน แต่คนที่มาสอนไม่ใช่อาจารย์ที่นี่ แต่เป็นคนที่มาจากศูนย์สังคมพัฒนา... สอนแค่สองชั่วโมง...

ทุกวันนี้ก็มีคนที่พูดว่า เรื่องนี้ไม่ต้องสอนต่างหาก เพราะมีอยู่ในเรื่องจริยศาสตร์อยู่แล้ว คือเขาสอนเรื่องความยุติธรรม แต่ปัญหาก็คือจริยศาสตร์ก็เป็นตำราเก่า ๆ ใช่ไหม ความยุติธรรมในสังคมจะไม่ออกมาและจะไม่พูดถึงเรื่องนี้โดยตรง แต่บางทีอาจารย์เขาอาจจะพูดถึงบ้าง แต่ผมกลัวว่าคงจะไม่แตะต้องเรื่องนี้มากนัก

เกี่ยวกับคำสั่งของทางการวาติกันดังกล่าวข้างต้นนั้น อาจารย์บางท่านได้กล่าวว่าทางการวาติกันได้เสนอให้สามเณราลัยทั่วโลก ให้การศึกษาอบรมสามเณรเกี่ยวกับเรื่องคำสอนทางสังคมหรือเรื่องการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักร ซึ่งในทางปฏิบัตินั้นสามเณราลัยหรือวิทยาลัยสงฆ์ในแต่ละประเทศจะต้องให้การศึกษาอบรม ในเรื่องดังกล่าวให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทหรือสภาพการณ์ของประเทศนั้น ๆ และในกรณีของประเทศไทยนั้น ถ้าอาจารย์ผู้สอนสอนตามเนื้อหาและตัวอย่างที่มีอยู่ในเอกสารของทางวาติกันก็ อาจจะไม่สอดคล้องกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเท่าไรนัก

"ต้องประยุกต์เอกสารของกรุงโรมที่คิดถึงสถานการณ์ทั่ว ๆ ไปให้เข้ากับสถานการณ์ที่นี่"

"อาจารย์น่าจะยกประเด็นปัญหาของประเทศขึ้นมาและก็ในเอกสารที่มีจากกรุงโรมก็มีตัวอย่างบ้างใช่ไหม อาจจะไม่สอดคล้องกับปัญหาของประเทศไทยเท่าไหร่"

"อย่างของไทยก็ต้องยก case ของประเทศไทยมาว่ากัน ว่าสังคมไทยควรจะมีการพัฒนาไปในแนวทางใด"

คุณพ่อ (ชื่อพระสงฆ์ท่านหนึ่ง) อาจจะอธิบาย Rerum Novarum (ชื่อพระสมณสารที่ว่าด้วยเรื่องสังคมฉบับแรกของพระสันตะปาปาเลโอที่ 13.- ผู้วิจัย) มากเกินไป มันเป็นประวัติศาสตร์ของเมื่อ 100 ปีมาแล้ว อาจจะไม่จำเป็นให้เขารู้ แต่ที่ผมสอนก็อยากให้เขารู้หลักเทวศาสตร์ว่า ทำไมเราจึงต้องไปทำงานในด้านสังคมพัฒนา"

"ที่จริงจะสอน Rerum Novarum ก็ได้ แต่ต้องประยุกต์ให้เข้ากับสภาพการณ์ของประเทศไทย เพราะว่ายุโรปกับไทยแตกต่างกันมาก และยุคสมัยก็แตกต่างกัน"

ในเรื่องการจัดให้มีนักศึกษาออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษานั้น อาจารย์ที่ผู้วิจัยไปทำการสัมภาษณ์ทุกท่านเห็นด้วยกับการจัดให้นักศึกษา ออกไปฝึกงานดังกล่าว โดยเห็นว่าการฝึกงานดังกล่าวจะทำให้นักศึกษาได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์มากมาย และถ้าหากว่าก่อนที่จะออกไปฝึกงานดังกล่าวได้มีการปูพื้นฐานที่จำเป็นแก่นักศึกษามาก่อนแล้ว ตลอดจนมีการติดตาม ให้การช่วยเหลือให้คำแนะนำต่าง ๆ แก่นักศึกษาเหล่านั้นแล้ว การฝึกงานดังกล่าว ก็จะทำให้นักศึกษามีวุฒิภาวะมากขึ้น โดยที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายแต่ประการใดเลย

ผมคิดว่าไม่มีอันตรายอะไรเลย เพียงแต่ว่าเราจะต้องคำนึงถึงว่าเราจะใช้วิธีการอะไรเณรที่จะไปอย่างนั้นถ้าหากว่าเราปล่อยไปโดยที่ไม้มีการปูพื้นฐาน ไม่มีการแนะนำไม่มีการช่วย ไม่มีการ เอ้อ ! ไม่มีเรื่องอื่นที่จะช่วยให้เขามีความมั่นคง หรือมีความมั่นใจในตัวเองในกระเสเรียกของตนนั้นน่ะ ก็แน่นอนว่าอะไรจะเกิดขึ้นก็ได้ แต่อันนี้ผมก็คิดว่ามันตรงกันข้าม ก็ถ้าหากว่าเราจะปล่อยให้เขาบวชในแบบที่เข้าไม่มีประสบการณ์อะไรเลย ไม่รู้จักสภาพชีวิตที่เป็นจริง ปัญหามันก็จะเกิดขึ้นภายหลัง

ผมถือว่าเป็นการท้าทายอย่างหนึ่ง ผมไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่อันตรายอะไรเลย คือ ถ้าหากว่าเณรที่เข้าไปอยู่ในสภาพแบบนั้นแล้วไม่สามารถที่จะอยู่ที่จะบังคับตัวเอง ที่จะเห็นความสอดคล้องระหว่างประสบการณ์แบบนี้ กับสภาพชีวิตที่แท้จริงของสัตบุรุษหรือว่าของชาวบ้านแล้ว ก็คิดว่าเขาก็เป็นคนที่ไม่มีความมั่นคงในกระแสเรียกอยู่แล้ว แต่ถ้าหากว่าเขาสามารถที่จะบังคับตัวเองได้ และผ่านการท้าทายแบบนั้น การออกไปอย่างนั้นก็จะช่วยให้เขาสามารถมี maturity มากขึ้น

สำหรับประเด็นคำถามที่ว่าอาจารย์ผู้สอนในวิทยาลัยแสงธรรมเห็นด้วยกับกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรใน 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาหรือไม่นั้น อาจารย์ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ทุกท่านเห็นด้วย กับคำสอนดังกล่าวและคิดว่าอาจารย์ในวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่ก็เห็นด้วยกับคำสอนดังกล่าวเช่นกัน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าอาจารย์ส่วนใหญ่จะเห็นด้วยกันกับคำสอนดังกล่าว แต่ก็มีปัญหาในการถ่ายทอดคำสอนดังกล่าวอยู่บ้างเป็นต้นว่าอาจารย์ผู้สอนไม่มีจิตตารมณ์ในเรื่องนั้น ๆมากพอและอาจจะมีปัญหาในเรื่องการสอน กล่าวคือวิธีการสอนไม่ดีพอ หรือไม่พูดถึงเรื่องดังกล่าวมากพอ

"เห็นด้วย และคิดว่าอาจารย์อื่น ๆ ส่วนใหญ่ก็เห็นด้วย..."

"ปัญหาก็มีอยู่บ้างเหมือนกัน เป็นต้นว่า อาจารย์อาจจะไม่มีจิตตารมณ์ด้านนั้นพอ... บางที่อาจารย์ที่สอนนั้นก็ได้มาคิดถึงปัญหาเรื่องนี้ คือปัญหาที่ทำไมถึงเป็นอย่างนั้น การสอนของเราดีไม่ดีแค่ไหน เราควรจะเน้นเรื่องไหน..."

"... เราพูดถึงบ้างหรือเปล่า ช่วยให้นักศึกษานั้นมีความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ยังไงมากน้อยแค่ไหน..."

นอกจากนี้อาจารย์บางท่านที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นว่าเจตคติของมนุษย์ที่ได้รับการปลูกฝังมาเป็นเวลาช้านานแล้วนั้นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ไม่ง่ายนัก และต้องใช้เวลา เป็นต้นว่าในเรื่องเจตคติที่คริสตชนมีต่อศาสนาอื่น ที่คริสตชนได้รับการอบรมปลูกฝังมาเป็นเวลาช้านานแล้วว่าคริสตศาสนาเท่านั้นที่ดีและนำมนุษย์ไปสู่ความรอดได้ ดังนั้น เมื่อสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 มีคำสอนใหม่ว่า ศาสนาอื่นก็อาจนำมนุษย์ไปสู่ความรอดได้และสอนให้คริสตชนเคารพในคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่นนั้น การที่คริสตชน

โดยทั่วไปจะเปลี่ยนแปลงเจตคติที่มีต่อศาสนาอื่นที่มีมานานเสียใหม่นั้นก็เป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ง่ายนักและต้องใช้เวลานานดังกล่าว

> ความคิดที่ว่าศาสนาคริสต์เหนือกว่า ดีกว่า ก็ยังมีอยู่มาก เรื่องนี้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงยาก เปลี่ยนยากมาก ถึงแม้ว่าทุกคนก็รับคำสอนความคิด โดยเฉพาะของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 แต่คำสอนเหล่านี้ก็ยังคงเป็นเรื่องใหม่ และคนที่เคยได้รับการอบรมก่อนนั้นน่ะ เขาไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิด ก็เพราะเคยได้รับการอบรมในแบบที่ว่า มีแต่ศาสนาคริสต์เท่านั้นน่ะที่ดี มีแต่พระเยซูเจ้าที่เป็นผู้รับประทานความรอด เอ้อ ! มีแต่ อะไรนะ วิธีการที่จะขึ้นสวรรค์นั้นน่ะ มีแต่พระเยซูเจ้า ทางพระศาสนจักร ทางคำสอน ทางพระคัมภีร์เท่านั้นและแบบอื่นนั้นน่ะเป็นวิธีหรือศาสนาที่หลงทางหมด ก็ย่อมมีหลาย ๆ คนคิดอย่างนั้น เขาได้รับการอบรมปลูกฝังมานาน และตอนนี้จะเปลี่ยนความคิด เปลี่ยนเจตคติ ก็ต้องใช้เวลา แต่ตอนนี้เริ่มมีความคิดแบบเปิดกว้างมากขึ้น แล้วแต่เรื่องนี้มันลำบากมากเหมือนกันไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ...

ในเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้น อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมทุกท่านที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า เป็นเรื่องที่ดีที่จะมีการสร้างความเข้าใจหรือความสัมพันธ์อันดีกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น และเห็นว่าการเสวนา (Dialogue) กับศาสนิกชนของศาสนาอื่นนั้นนอกจากจะทำให้คริสตชนมีความรู้ความเข้าใจในศาสนาอื่นดีแล้ว อันจะทำให้มีความรู้ความเข้าใจในศาสนาของตนเองดีขึ้นด้วย อย่างไรก็ตาม อาจารย์บางท่านก็แสดงความคิดเห็นว่าท่าทีหรือความคิดของพระศาสนจักรเกี่ยวกับเรื่อง ศาสนสัมพันธ์นี้ยังไม่ค่อยเป็นที่ชัดเจนเท่าใดนัก และนักเทวศาสตร์ที่ค้นคว้าศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็ยังไม่เห็นพ้องต้องกันหรือมีความคิดที่เป็นเอกภาพในเรื่องดังกล่าว ดังนั้นการเสวนาหรือการติดต่อพูดคุยกับศาสนิกชนของศาสนาอื่นจึงยังมีไม่มากเท่าที่ควร

> ในการพูดคุยกันนั้น เราจะเข้าใจตัวเองดีขึ้น ผลประโยชน์ที่จะเกิดประการแรกก็คือเราจะเข้าใจตัวเองมากขึ้น เหมือนกับที่เราไม่สามารถที่จะรู้ตัวเองว่าเป็นอย่างไรถ้าเราไม่มีคนอื่นที่จะพูดกับเรา เช่นคนไทยเราไม่รู้ว่าคนไทยแตกต่างจากฝรั่ง เวลาที่เขาอยู่กับคน

ไทยและไม่เคยเห็นฝรั่ง แต่ถ้าเขาได้พบปะได้พูดคุยกับฝรั่งก็จะได้เห็นความแตกต่างระหว่างคนไทยกับฝรั่งขึ้นมา และศาสนาก็เป็นเช่นเดียวกัน ฉะนั้น บางสิ่งบางอย่างเราก็เข้าใจศาสนาของเราดีขึ้นด้วย เพราะเราเริ่มพูดกับคนที่มีความคิดไม่ตรงกับเรา

"...ท่าทีของพระศาสนจักรเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์ก็ยังไม่ค่อยชัดเจนนัก นักเทวศาสตร์ต่าง ๆ ที่เรียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ ที่ค้นคว้าในเรื่องนี้ ก็จะบอกว่าเห็นพ้องต้องกันไม่ได้ ไม่เห็นพ้องกัน ก็แสดงว่ายังเป็นปัญหาที่เราจะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป..."

"ผมคิดว่า การติดต่อกับผู้ที่นับถือศาสนาอื่นอย่างแท้จริงนั้นเรายังมีน้อยเกินไป..."

อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เห็นว่า การที่จะพูดว่าทุกศาสนาดีเท่ากันนั้นเป็นการไม่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม ทุกศาสนาล้วนแล้วแต่พยายามที่จะแสวงหาสัจธรรมด้วยกันทั้งสิ้น และการเสวนากันระหว่างศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ นั้น จะทำให้แต่ละฝ่ายรู้ความจริงมากขึ้น และทำให้ศาสนาของกันและกันบริสุทธิ์มากยิ่งขึ้น และการที่คริสตชนจะเสวนากับศาสนิกชนของศาสนาอื่นนั้นจะต้องทำไปโดยไม่มีเจตนาที่จะให้เขากลับใจมาเป็นคริสตชน

"... เมื่อคนบอกว่าทุกศาสนาดีเท่ากัน อันนี้มันพูดยังงั้นไม่ได้นะครับ..."

"มีเรื่องที่บอกกันว่าศาสนาดีทุกศาสนา และทำให้การเป็นคนดีเหมือนกันทุกศาสนา ผมก็ขอปฏิเสธ...อันนี้ก็เปรียบเหมือนยารักษาโรคหรือต้องดูว่ายาขนานไหนดี ขนานที่ได้กินแล้วใช้แล้วทำให้พ้นโรคได้ก็เป็นขนานที่ดี..."

...เราต้องพยายามช่วยกันแสวงหาความจริง ต้องยอมรับนะครับว่า อันนี้เป็นสิ่งที่ผมสอนนักศึกษาบ่อย ๆ ว่าถึงแม้ในพระคัมภีร์ ในคำสอนของพระคริสจักรจะมีความจริง แต่ว่าเรารู้คำสอนของพระศาสนจักร เรารู้คำสอนของพระเยซูเจ้าน่ะมากน้อยแค่ไหน เรารู้ไม่ครบ เราก็รู้บ้าง ไม่รู้บ้าง ก็ต้องค้นคว้าต่อไป แสวงหาสิ่งที่เป็นความจริง ทีนี้ศาสนาอื่น ๆ เขาก็แสวงหาความจริงเช่นเดียวกัน...สิ่งที่ศาสนาอื่นรู้ ปฏิบัติและสอน บางทีถ้าหากเราสนใจก็จะเห็นว่า คำสอนและการปฏิบัติของศาสนาอื่นอาจจะเป็นสิ่งที่ทำให้เรารู้ความจริงเพิ่มได้มากขึ้น อันนี้ถ้าเรามองในแง่นี้แล้ว ผมคิดว่ามีทางที่เราจะช่วยกันหรือร่วมมือได้...

...แล้วเราก็สนทนากัน และมีความรู้เกี่ยวกับศาสนาของเขา คุณเข้าใจอย่างนี้ คุณคิดอย่างนี้หรือเปล่า และเขาก็อธิบาย ซึ่งมันมีบางสิ่งบางอย่างที่เหมือนกัน แต่ก็มีบางสิ่งบางอย่างที่ไม่เหมือนกัน ฉะนั้นมันไม่ใช่เพื่อที่จะทำลายกันและกัน ไม่ใช่เพื่อที่จะให้เขากลับใจ ทั้งๆ ที่อยากให้เขากลับใจ แต่ในเวลาเดียวกันก็พยายามที่จะให้เขารู้ว่าสิ่งที่เขาคิดในแง่นี้มันงมงายมาก ในบางครั้งก็อาจจะบอกว่า ในศาสนาพุทธสอนอย่างนี้ไม่ถูก อย่างนี้งมงาย จริงๆ แล้วที่คุณสอนคุณทำมันไม่ใช่ศาสนาพุทธที่บริสุทธิ เราก็บอกกับเขาได้ ใช่ไหม และก็จริงๆ เขาก็ดีขึ้นในศาสนาของเขา...

อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมบางท่านเห็นว่า คริสตชนอาจนำคำสอนของศาสนาอื่น เช่นคำสอนเรื่องอิทปปัจจยตาในพุทธศาสนามาใช้เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือนำหลักธรรมซึ่งเป็นสัจธรรมสากลหรือเป็นแนวปรัชญาที่ไม่ขัดแย้งกับความเชื่อของคริสตศาสนามาใช้มาปฏิบัติได้ นอกจากนี้ อาจารย์ท่านหนึ่งยังเห็นว่า ความเชื่อบางอย่างในศาสนาอื่นที่ไม่ตรงกับความเชื่อของคริสตศาสนาก็อาจจะเป็นจริงอย่างน้อยก็ในระดับหนึ่งได้

"ได้ ไม่ใช่เรื่องของศาสนาด้วย ผมคิดว่าเป็นวิธีเข้าใจของมนุษย์ในโลก อันนี้ก็เป็นแนวปรัชญาที่ไม่มีอะไรขัดแย้งกับความเชื่อของศาสนาคริสต์"

เมื่อมีความเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่งทั่วโลก ถ้ามันแพร่หลายไปทั่วโลก ที่จริงมันเป็นเรื่องที่เราน่าจะบอกว่า พระเป็นเจ้าจะปล่อยให้คนคิดในทางที่ผิดรอบโลกเลยนะ คงจะเป็นไปไม่ได้ แม้แต่เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ที่จริงก็มีคนเชื่อแบบนี้ทั่วโลก...มีอาจารย์คนหนึ่งบอกว่า ถ้ามนุษย์โตขึ้น มนุษย์บรรลุนิติภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง และเขาได้มีความเชื่อเราคงจะไม่เกิดใหม่ แต่ถ้าเด็กที่ตายในท้อง หรือเด็กที่ตายก่อนที่จะรู้ความหรืออะไรอย่างนี้เขายังไม่มีชีวิตที่สมบูรณ์ตามที่มนุษย์ควรจะเป็น หรือเด็กที่สติไม่สมประกอบเป็นคนสติไม่ดีตั้งแต่ต้น ถ้าพระเป็นเจ้าจะให้เขาเกิดใหม่อีกครั้งหนึ่ง ดูเหมือนว่าไม่มีอะไรขัดข้องสำหรับคนเหล่านี้...

นอกจากนี้ อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมบางท่านยังเห็นว่า พุทธศาสนาก็มีคำสอนที่ดีมากมาย และมีแนวทางปฏิบัติที่ดี ที่ยึดถือปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน และคนที่นับถือศาสนาพุทธก็เห็นชัดว่าสิ่งที่บรรพบุรุษเขายึดถือปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านานนั้นก่อให้เกิด

ผลดีแก่ชีวิตของเขาแท้จริง ๆ เพราะฉะนั้น จึงเป็นการยากที่พุทธศาสนิกชนจะกลับใจมาเป็นคริสตชนและในความเห็นของท่านนั้น การที่พุทธศาสนิกชนจะกลับใจครั้งละเป็นจำนวนมากอย่างเช่นที่เคยเกิดขึ้นในทวีปยุโรป โดยเฉพาะในรัชสมัยของจักรพรรดิคอนสแตนตินจะไม่เกิดขึ้นในประเทศไทย เนื่องจากชาวยุโรปในสมัยก่อนที่คริสตศาสนาจะเผยแพร่เข้าไปนั้นนับถือผีสางเทวดา (Animism) แต่คนไทยนั้นส่วนใหญ่มีพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่ดีอยู่ในหัวใจอยู่แล้ว นอกจากนั้น การที่จะมีความรู้ความเข้าใจพุทธศาสนาอย่างแท้จริงนั้นจะเน้นการใช้เหตุผลแบบชาวตะวันตกไม่ได้แต่ต้องเน้นการปฏิบัติจริง ๆ

> ...การกลับใจของเขาจะไม่เกิดขึ้นในลักษณะที่เราเชื่อ... การกลับใจในยุโรปที่คอนสแตนตินกลับใจ และพลเมืองโรมันกลับใจตามไปเกือบทั่วประเทศนั้นก็เป็นเพราะว่าศาสนาที่เขานับถือเดิมอยู่นั้นเป็นศาสนาแบบ animism เขาก็เลยรับสิ่งใหม่ที่ดีกว่าได้ง่ายกว่าแต่ถ้าศาสนาที่เขานับถืออยู่เดิมนั้นดีอยู่แล้ว ก็เปลี่ยนศาสนาได้ยากอย่างศาสนาพุทธนั้นน่ะเขาก็มีคัมภีร์ มีประสบการณ์ อย่างเช่น นับถือปฏิบัติแล้วพ้นทุกข์ เห็นบรรพบุรุษเขานับถือมาก็ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ตายก็ตายดี ตายด้วยความสงบ เขาก็อาจพูดได้ว่าเขามีประสบการณ์ที่ดี เขาจึงไม่อยากเปลี่ยนศาสนา ... ฝรั่งไม่เข้าใจศาสนาพุทธ...คือฝรั่งเน้นการใช้เหตุผลมากเกินไป ส่วนในศาสนาพุทธแม้แต่ concept ต่าง ๆ คำต่าง ๆ มันไม่ใช่สิ่งที่เขาเข้าใจ ศัพท์นี่จะอ่านแล้วมีความหมายได้อย่างนี้แค่นั้น แท้ที่จริงแล้วมันมีความหมายที่กว้างขวางมากกว่านั้น ฉะนั้นเราก็พยายามที่จะเข้าใจผิดหรือถูกนั่นเป็นอีกประเด็นหนึ่ง ผมอยากบอกว่าเรื่องศาสนาพุทธแล้ว ความจริงเราก็ได้ยินได้ฟังกัน แต่ถ้าไม่ปฏิบัติตามก็จะมีความเข้าใจผิดบางอย่าง...

สำหรับกรณีที่มีคริสตชนบางคนหรือบางกลุ่มได้นำวิธีการบางอย่างในพุทธศาสนามาปฏิบัติ เช่น การทำสมาธิแบบพุทธหรือการทำจิตให้ว่าง แต่ประยุกต์วิธีการดังกล่าวให้เข้ากับความเชื่อในคริสตศาสนา โดยที่เมื่อจิตว่างหรือจิตสงบดีแล้วก็อันเชิญองค์แห่งความรักหรือพระเจ้าเสด็จมาประทับในจิตใจที่สงบดีแล้วนั้น หรือเรื่องที่คริสตชนบางคนจะพยายามอธิบายหลักความเชื่อของคริสตศาสนาให้เข้ากับหลักธรรมของพุทธศาสนา โดยใช้ภาษาที่เรียกว่า "ภาษาธรรม" เพื่อจะอธิบายหรือทำความเข้าใจในสิ่งที่คริสตชนใช้ "ภาษาคน" เรียกไม่ตรงกับ

พุทธศาสนิกชนนั้น อาจารย์วิทยาลัยแสงธรรมบางท่านได้แสดงความคิดเห็นว่า เรื่องนี้อาจก่อให้เกิดความสับสนหรือความเข้าใจผิดขึ้นมาได้

> ผมไม่เถียงเรื่องนี้ ที่ว่าเราต้องพยายามทำจิตให้ว่าง แล้วพวกเรานี้นำความรักหรือพระเป็นเจ้ามาสู่จิตใจของเราปัญหาอยู่ที่ว่าคุณกำลังจะผสมภาษา 2 ภาษา คือภาษาปุคคลาธิษฐานและภาษาธรรมาธิษฐาน ถ้าเราใช้ภาษาหนึ่ง ๆ เราก็อยู่ในภาษานั้น ๆ เช่น เราใช้ภาษาคน เอาภาษาธรรมผสมเข้าไปเป็นจุด ๆ ก็สับสนแน่ ๆ แล้วชาวพุทธก็จะหาว่าเราบิดเบือนศาสนาของเขา คริสตชนไทยเราไม่มีใครใช้ภาษาธรรมาธิษฐานที่จริงการใช้ภาษาธรรมธิษฐานเราก็มีประเพณีเหมือนกัน แต่ในประเทศไทยไม่มีใครพูดถึง ไม่มีประสบการณ์ประเทศไทยเราต้องพูดในระดับประสบการณ์ ไม่ใช่วิชาการ
>
> "พูดตรง ๆ จิตว่างแล้วเอาอะไรใส่เข้าไป พูดเช่นนั้นไม่ได้ เหมือนพูดกันคนละเรื่อง"

ในเรื่องที่มีผู้เสนอให้สร้างเทวศาสตร์ไทยหรือให้มีการประยุกต์พิธีกรรมในคริสต-ศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมประเพณีของไทยนั้น อาจารย์ที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าจะกระทำ แต่ก็มีปัญหาในทางปฏิบัติอยู่ไม่น้อย เพราะคริสตชนได้รับการอบรมปลูกฝังให้มีความเชื่อมั่นในคริสตศาสนาแบบตะวันตก อย่างไรก็ดี มีคริสตศาสนาบางนิกายที่มีความเชื่อและแนวทางปฏิบัติคล้าย ๆ กับพุทธศาสนาหรือศาสนปรัชญาตะวันออกอื่น ๆ ซึ่งถ้าคริสตชนไทยได้ศึกษามรดกทางศาสนาของคริสตศาสนาเช่นว่านี้ให้กว้างขวางลึกซึ้งแล้ว การสร้างเทวศาสตร์หรือการประยุกต์พิธีกรรมในคริสตศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมประเพณีหรือค่านิยมของคนไทยก็อาจทำได้ไม่ยากนัก อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน จึงต้องใช้ความสุขุมรอบคอบและใช้เวลามากและต้องเข้าใจความหมายของพิธีกรรมในแต่ละศาสนา โดยเฉพาะในคริสตศาสนาให้ดีเสียก่อน

> "คริสตศาสนาสายกรีกหรือพวกออร์โธดอกซ์อาจจะมีวิธีการที่คล้าย ๆ พุทธศาสนาด้วย มันตราที่เป็นประเพณีโบราณที่ใช้สำหรับการบำเพ็ญสมาธิภาวนาก็มาจากพวกนี้แหละ พวกออร์โธดอกซ์นั้นคล้าย ๆ ในสายเถรวาทที่ใช้ปัญญา"
>
> "มิใช่หมายความว่าเรามีทุกอย่างที่คนอื่นมี แต่มรดกคริสตศาสนานั้น ความจริงก็กว้างกว่าที่เราเห็นเราคิดกัน..."

"การเจริญชีวิตแบบไทย ๆ ประเพณี คุณธรรมท้องถิ่น สำคัญมากในการอธิบาย ในการแสดงออกซึ่งชีวิตจิตใจ ในที่สุดก็กลายเป็น theology เป็นประสบการณ์เกี่ยวกับพระเจ้า"

"ถ้าประยุกต์พิธีกรรมนี่เราจะต้องเข้าใจความหมายของพิธีกรรมโดยเฉพาะพิธีกรรมของเราให้ดีเสียก่อน..."

"การประยุกต์พิธีกรรมนั้นต้องดูว่าพิธีกรรมนั้น ๆ มีเป้าหมายอะไร มีความหมายอะไร แล้วจะเอาอะไรเพื่อแสดงเป้าหมายและความหมายนั้น ๆ ถ้าไม่ทำไปอย่างสุขุมรอบคอบ อาจจะก่อให้เกิดปัญหาติดตามมาได้..."

"... ผมคิดว่าต้องใช้เวลามาก ๆ ในการที่จะเข้าใจ และปรับความเชื่อให้เข้ากับวัฒนธรรมของคนในด้านการปฏิบัติ ในด้านความคิด ในด้านจิตตารมณ์ ..."

อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับการประยุกต์พิธีกรรมว่า เรื่องนี้ก็มิใช่เรื่องที่แปลกใหม่แต่ประการใด ตลอดระยะเวลาประมาณสองพันปีที่ผ่านมานี้ คริสตศาสนาก็ได้รับเอาจารีตประเพณีของชาติต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้เป็นจารีตพิธีกรรมในคริสตศาสนา เช่น ในพิธีกรรมบวชพระสงฆ์ ประเพณีที่ให้นักบวชวางมือในอุ้งมือของพระสังฆราชนั้นก็มาจากประเพณีของชาวยิว การฉลองบางอย่าง เช่น การฉลองวันวาเลนไทน์ก็มาจากการฉลองในศาสนาโบราณของชาวโรมัน เป็นต้น แต่สำหรับในประเทศไทยนั้น การประยุกต์พิธีกรรมดังกล่าวยังมีน้อย ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าพระสงฆ์คาทอลิกในประเทศไทย ยังเรียนโดยเน้นหนักไปทางทฤษฎีซึ่งรับเอามาจากตะวันตกโดยที่ไม่ได้ดัดแปลงให้เหมาะสมกับทวีปเอเชียหรือประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ก็มีความก้าวหน้าเรื่องนี้มากพอสมควร โดยเฉพาะทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการประยุกต์วัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมในคริสตศาสนา แต่ก็ยังมีคริสตชนอีกเป็นจำนวนไม่น้อยที่ไม่ยอมสนใจหรือทำในสิ่งนี้

> ... การเข้ากับวัฒนธรรม การดัดแปลง ผมคิดว่าอันนี้ยังมีไม่พอ ยังมีหลายสิ่งหลายอย่างที่เราสอนตามแนวของตะวันตกก็ดี หรือว่าสอนในหลักที่เป็นทฤษฎีมาก ๆ แต่ว่ายังไม่ได้สอนในภาคปฏิบัติ หรือไม่ได้ลองในเรื่องที่ว่าตามสถานการณ์ของเราหรือของเอเชียสมัยนี้ สิ่งต่าง ๆนั้นมีวิธีที่จะเข้าใจ จะมีวิธีคิดวิธีอธิบายอย่างไรอะไรยังงี้ ยังรู้สึกว่าสิ่งนี้ยังขาด

... ผมรู้สึกว่ายังมีน้อยคนที่ไปในแนวนั้น ก็มีบ้าง แต่ว่ายังมีน้อยมาก อันนี้เราก็มีปัญหาอย่างหนึ่ง คือว่าทุกคนที่ได้รับการอบรมในด้านศาสนาคริสต์ ก็ไปเรียนที่ไหน ไปเรียนจากทางตะวันตก แสดงว่าต้องเข้าในวัฒนธรรมของเขา และก็ยังมีความรู้ความเข้าใจการย่อยนั้นน่ะ มันน้อยเกินไป ที่จะเอาสิ่งที่เป็นหลัก เป็นพื้นฐานของศาสนาคริสต์มาปรับตัวเข้ากับ วัฒนธรรมเอเชีย...

... หลายครั้งเราอาจจะสอนหลายสิ่งหลายอย่าง เมื่อเสร็จแล้วก็ต้องดูแง่ปฏิบัตินักศึกษาแสงธรรมเมื่อจบแล้ว เมื่อบวชเป็นพระสงฆ์แล้ว เขาปฏิบัติอย่างไรในวัดน่ะ อันนี้เขาเอาทุกสิ่งทุกอย่างมาจากโรม เอาทุกสิ่งทุกอย่างมาจากที่อื่น เขาก็ยังเน้นว่าเรื่องพิธีกรรมบางอย่างเช่น งานศพต้องเป็นภาษาละติน อันนี้มันทำไมการที่จะพยายามแสดงในวัฒนธรรมของ ศาสนาคริสต์ว่า ความหมายของความตายเป็นอย่างไรในพิธีศพไม่ได้คิด อะไรตรงนี้เป็นตัวอย่าง เอาประเพณีไทยก็ได้ หรืออย่างน้อยภาษานั้นน่ะ เป็นภาษาละตินจะมีประโยชน์อะไร

"ผมเห็นว่าในภาคอีสานเขาได้มีการศึกษาในเรื่องนี้มากกว่าภาคกลาง"

"สำหรับคนที่สนใจจะมาเป็นคริสต์ เราก็ต้องพยายามทำให้เขารับสิ่งที่เป็นวัฒนธรรมของเขา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่านั้นน่ะ ให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อ ประเพณีปฏิบัติของคริสตังค์ด้วย อันนี้ก็เป็นการปรับเป็นการเข้าสู่วัฒนธรรม ที่ผมก็รู้ว่าหลายคนก็ไม่ยอมทำ"

นอกจากนี้ อาจารย์วิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์บางท่านยังได้แสดงความคิดเห็นว่า ประเพณีหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นบางอย่างที่ไม่ขัดกับความเชื่อของคาทอลิกนั้นไม่น่าไปทำลาย ตรงกันข้าม ถ้าสิ่งนั้นนำไปสู่จุดหมายปลายทางที่ดี ควรจะส่งเสริมเสียด้วยซ้ำไป เช่น การนับถือผีปู่ตาหรือวิญญาณของบรรพบุรุษของคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เวลาจะเดินทางออกไปจากหมู่บ้านไปยังที่ไกล ๆ ก็จะไปลาผีปู่ตา ซึ่งก็มีคริสตชนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางหมู่บ้านรวมทั้งนักบวชบางท่านทำในลักษณะเดียวกันนั้นด้วย ซึ่งอาจารย์ผู้ให้ สัมภาษณ์เห็นว่า การกระทำเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ดีงาม และคนที่ไปแสดงความรักความเคารพต่อพ่อแม่หรือบรรพบุรุษของตนเช่นนั้นคงจะไม่ทำอะไรที่เป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งามเมื่อเดินทางไปไกลจากหมู่บ้านของตนเป็นแน่

คนอีสานนับถือผี อย่าไปว่าเขา ไม่น่าไปทำลาย เวลาเขาจะไปไหนมาไหนนาน ๆ หน่อย เขาก็จะไปลาผีปู่ตา ผมไปถามว่าหมู่บ้านคาทอลิกทำเช่นนั้นหรือเปล่า ก็ได้ทราบว่าที่หมู่บ้านทางภูไท เวลาชาวบ้านที่นั่นเขาจะเดินทางไปไหนไกล ๆ เขาจะไปที่ป่าช้าไปกราบลาต่อหน้าหลุมศพของพ่อแม่ปู่ย่าตายายว่าจะเดินทางไปจากหมู่บ้านแล้วนะ ซิสเตอร์คนหนึ่งเขาก็บอกว่าเขาทำอยู่ เวลากลับบ้านเขาจะไปที่ป่าช้าก่อน ไปบอกว่ากลับมาแล้ว และเวลาจะกลับก็ไปที่ป่าช้าอีก...ผมว่านี่ไม่น่าจะไปทำลาย เพราะเป็นประเพณีที่แสดงการการเคารพนับถือผู้ตาย ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ไม่ขัดต่อความเชื่อของเรา

"การที่คนเรารักบรรพบุรุษ เคารพพ่อแม่ จะเดินทางไปไหนมาไหนไกล ๆ หรือไปนาน ๆ ก็ระลึกนึกถึงพ่อแม่หรือบรรพบุรุษนั้น เขาคงจะไม่ไปทำอะไรเสียหาย"

สำหรับเรื่องการไปร่วมพิธีกรรมของศาสนาอื่นหรือการแสดงความเคารพต่อบุคคลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่นของคริสตชนนั้น อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ไปทำการสัมภาษณ์กล่าวว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าคริสตชนผู้นั้นทำไปด้วยความรู้สึกนึกคิดหรือเจตนารมณ์เยี่ยงคริตชน และระมัดระวังที่จะไม่ทำให้เป็นที่สะดุดแก่ผู้อื่น อย่างไรก็ตามอาจารย์ที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กล่าวด้วยว่า ในเรื่องนี้ ผู้นำพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยยังไม่ได้กำหนดแนวทางที่ชัดเจน คริสตชนจึงค่อนข้างจะสับสนในการปฏิบัติ แต่ตามความเห็นของท่านนั้น คริสตชนควรจะยึดหลักที่ว่ากฎระเบียบต่าง ๆ มีไว้เพื่อมนุษย์ ไม่ใช่มนุษย์มีไว้เพื่อกฎหรือเป็นทาสของกฎระเบียบต่าง ๆ ควรจะดูที่เจตนารมณ์เป็นสำคัญ นอกจากนั้น ท่านยังได้กล่าวเสริมด้วยว่า การเป็นที่สะดุด หรือการที่คริสตชนคิดว่าการที่จะไปร่วมพิธีกรรมในศาสนาอื่นจะเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีหรือทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดนั้นก็เป็นเพราะนักบวชธรรมทูตในยุคก่อน ๆ ได้ห้ามไว้ ดังนั้น การที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวจะต้องกระทำโดยการยกเลิกข้อห้ามต่าง ๆ ดังกล่าวเสียก่อน

เรื่องศาสนสัมพันธ์มีบางสิ่งบางอย่างที่เราทำได้ แต่ทีนี้เราบอกว่าเราไม่จำเป็นที่จะต้องทำ เช่นการไปร่วมพิธีของศาสนาอื่น หรือการตักบาตร ผมเห็นว่าเป็นสิ่งที่คริสตชน สามารถที่จะกระทำได้ ตักบาตรได้ เช่น ในกรณีที่เขาแต่งงานกับคนพุทธตักบาตรในแง่ประเพณี หรือให้อาหารแก่ผู้อื่นด้วยความรักเพื่อนมนุษย์ของตน โดย

ที่เขาไม่ได้คิดจะนับถือศาสนาพุทธแต่อย่างไรก็ตาม ก็ต้องคำนึงถึงการเป็นที่สะดุดต่อ ทั้งคนคริสต์คนพุทธด้วยโดยเฉพาะคนคริสต์ที่ไม่เข้าใจ

"มันผิดตรงไหนที่จะให้อาหารแก่พระภิกษุที่เป็นคนที่น่านับถือ ท่านเลี้ยงชีวิตด้วยการบิณฑบาตร ไม่เห็นผิดที่จะมีคนต่างศาสนาไปให้บ้าง"

ก็มีคุณพ่อหลายองค์ที่สอนเช่นนี้ แต่ก็มีบางคนบอกว่า เรื่องนี้จะต้องห้ามอย่างเด็ดขาด ไม่ยอม แต่ในเรื่องนี้เอกสารของสภาพพระสังฆราชยังไม่ออกมา เพราะฉะนั้น ยังตกลงกันไม่ได้ แต่ผมคิดว่าเราน่าจะดูพระวรสารที่ไม่ส่งเสริมให้มนุษย์ทำอะไรโดยเคร่งครัดตามกฎแบบเถรตรงแต่ให้ยึดถือจิตตารมณ์แห่งความรักเป็นหลัก หรือดูสภาพการณ์แวดล้อมต่าง ๆ

"คือมันเป็นที่สะดุดก็เพราะว่ามิสชันนารีสมัยก่อนเขาได้ห้าม ๆ ๆ เพราะฉะนั้นเราก็ต้องแก้สิ่งนี้ก่อน"

นอกจากนี้ อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ยังแสดงความเห็นด้วยกับการที่คริสตชน จะส่งเสริมคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนาอื่น หรือส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกระทำความดีในแนวทางของตน โดยเชื่อว่าคุณค่า หรือการกระทำความดีต่าง ๆ เหล่านั้น ก็สามารถที่จะเป็นเครื่องช่วยนำผู้ที่นับถือศาสนาอื่นนั้น ๆ เข้าสู่พระอาณาจักรของพระเจ้าได้นอกจากนั้น อาจารย์ที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ยังได้สนับสนุนให้คริสตชนนำเอาคุณค่าแห่งความรักแห่งพระวรสารไปใส่ในวัฒนธรรมประเพณี หรือแนวทางปฏิบัติของคนไทยที่ดีอยู่แล้วให้ดีงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่น วัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้านในชนบทที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นต้น โดยที่ไม่ทำให้สารัตถะ (Essence) ของวัฒนธรรมประเพณีนั้น ๆ เสียไป ซึ่งก็เปรียบเสมือนคริสตชนเป็นเชื้อแป้งที่จะทำให้ขนมปังฟูขึ้นโดยที่ไม่ทำลายสารัตถะของขนมปังนั้น ๆ

"คริสตชนควรที่จะส่งเสริมคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนาอื่นที่นำไปสู่พระอาณาจักรของพระเจ้าได้...คือทำตัวเป็นเหมือนเชื้อแป้งที่ไม่เปลี่ยน essence ของขนมปัง..."

"...เอาคุณค่าแห่งความรักแห่งพระวรสารไปใส่ แล้วอธิบายตามแบบศาสนาพุทธก็ได้"

อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กล่าวเสริมว่า ศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ ก็สามารถที่จะได้รับความรอดได้ด้วยวิธีการของพระผู้เป็นเจ้าที่มนุษย์ไม่จำเป็น

จะต้องรู้ และการที่เราจะเอาตัวรอดไปสวรรค์นั้นจะต้องไม่ใช่การปิดตัวเอง หรือมุ่งที่จะแสดงความรักความศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้าโดยไม่สนใจเอาใจใส่เพื่อนมนุษย์ของตน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คริสตชนรวมทั้งศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ จะต้องช่วยเหลือสังคม หรือช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ของตน และในการช่วยเหลือผู้อื่นนั้นเอง ความศักดิ์สิทธิ์ ความรักของเราจะเจริญงอกงามขึ้น

> มีบางคนบอกว่า คนต่างศาสนาเขาไม่มีพระหรรษทานปัจจุบัน ไม่มีพระหรรษทานศักดิ์สิทธิกร ไม่จริง สังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ก็บอกว่าเขามีพระหรรษทานศักดิ์สิทธิกรที่จะทำให้เขาไปสวรรค์ได้ ด้วยวิธีการที่พระเป็นเจ้าทรงรู้ แต่เราไม่จำเป็นจะต้องรู้ เพราะฉะนั้นเราไม่ต้องห่วงใยเรื่องความรอดของชาวพุทธเท่าไหร่ แต่ในเวลาเดียวกัน ถ้าเขางมงายหรือมีความเชื่อผิดไปจากแก่นแท้ของศาสนาของเขา เราก็ช่วยบอกเขาได้
>
> "... ในการช่วยเขา ความศักดิ์สิทธิ์ของเรา ความรักของเราจะเจริญขึ้น ไม่ใช่โดยการปิดตัวเอง..."
>
> "ศาสนาจะต้องช่วยมนุษย์ช่วยสังคม ไม่เฉพาะแต่ศาสนาคริสต์เท่านั้น...ศาสนาพุทธก็ช่วยสังคมมาก ๆ แต่ดูเหมือนภายนอกไม่ค่อยเห็นเท่าไหร่ เค้าไม่โฆษณาตนเอง ทั้ง ๆ ที่ทำอะไรใหญ่โต"

สำหรับในเรื่องการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เห็นว่า ฆราวาสมีบทบาทสำคัญมากในงานของพระศาสนจักรในโลกยุคปัจจุบันและพระศาสนจักรโดยเฉพาะพระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ จะต้องส่งเสริมบทบาทของฆราวาสอย่างเป็นรูปธรรมมากกว่านี้ โดยเฉพาะในด้านการแพร่ธรรมในโลก หรือการดำรงชีวิตที่เป็นพยานถึงพระเยซูคริสต์และคุณค่าแห่งพระวรสารของพระองค์

> ที่พูดถึงบทบาทของฆราวาสนั้นน่ะ ก็เป็นสิ่งที่ผมสนใจมาก ๆ คือว่าฆราวาสไม่จำเป็นต้องย้ายที่ เมื่อจะทำงานเพื่อพระศาสนจักรก็ไม่จำเป็นต้องเลิกอาชีพ ไม่แต่งงาน...แต่ต้องเข้าใจว่า การเป็นคริสตังค์นั้นน่ะช่วยให้เขาปฏิบัติในเรื่องอาชีพอย่างไร เอาความ

ยุติธรรมความซื่อสัตย์ ความรักในชีวิตครอบครัวอะไรต่ออะไรเนี่ยะ เอามาปฏิบัติ
อย่างไรในที่ ๆ เราอยู่อันนี้ผมรู้สึกว่าบทบาทฆราวาสในแง่นี้สำคัญมาก
บทบาทของฆราวาสที่สำคัญคือการเป็นพยานด้วยชีวิตคริสตชน ในส่วนของวิทยาลัย
แสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ยังขาดการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณร
ให้เข้าใจถึงความสำคัญของบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร และพระศาสนจักร
คาทอลิกในประเทศไทย โดยทั่วไปก็ยังไม่มีการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสเท่าที่ควร
พระสงฆ์ยังเป็นผู้ที่มีบทบาทเกือบทุกอย่างในงานของพระศาสนจักรอยู่

"ในส่วนของแสงธรรมและบ้านเณรต่าง ๆ นั้น ผมคิดว่ายังไม่ค่อยได้ให้การศึกษาอบรมเณรให้มีความเข้าใจถึงบทบาทของสัตบุรุษ ของฆราวาสในพระศาสนจักร ผมคิดว่าจุดนี้ในเมืองไทยนั้นก็ยังมีน้อยเกินไป คล้ายกับว่าทุกสิ่งทุกอย่างยังขึ้นอยู่ที่พระสงฆ์"

สำหรับแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นนั้น จะต้องแก้ไขโดยการปลูกฝังอบรมฆราวาสให้ตระหนักในบทบาทหน้าที่หรือความสำคัญของตนในพระศาสนจักร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องแก้เจตคติของพระสงฆ์ และสามเณรมิให้มีความรู้สึกนึกคิดว่าตนเป็นคนที่วิเศษวิโสเหนือผู้อื่น และให้ยอมรับบทบาทหรือความสำคัญของฆราวาส ซึ่งเราก็ไม่อาจที่จะบอกได้ว่าการเป็น พระสงฆ์นั้นดีกว่าฆราวาส เพียงแต่พระสงฆ์และฆราวาสมีบทบาทที่แตกต่างกัน แต่ก็สามารถที่จะส่งเสริมหรือช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้

"ต้องแก้ที่เจตคติของพระสงฆ์ พระสงฆ์มิใช่เป็นเจ้าเป็นนาย และต้องปลูกฝังความรู้ความเข้าใจให้ฆราวาสเสียใหม่ด้วย..."

... เรื่องฉลอง 25 ปีของพระสงฆ์บางองค์นั้นน่ะ โอ๊ย ! เห็นวิธีเขาทำกันแล้วทำราวกับว่าพระสงฆ์เป็นคนที่วิเศษ ไม่ใช่อย่างนั้นน่ะ พระสงฆ์ก็เป็นมนุษย์เหมือนคนอื่น แต่ว่าอันนี้เห็นด้วยที่เห็นว่าพระสงฆ์มีบทบาทพิเศษในพระศาสนจักร เรามีบทบาทแต่ไม่ใช่เราเป็นคนวิเศษ บางคนก็มีความรู้สึกนึกคิดไปว่าเป็นพระสงฆ์ดีกว่าเป็นฆราวาส เณรบางคนก็เป็นเช่นนั้นด้วย ผมคิดว่าไม่ใช่ มันแตกต่างกันจริง แต่มันแตกต่างกันเพียงในด้านบทบาทในพระศาสนจักร จะบอกว่าอะไรดีกว่านั้น อันนี้ก็พูดยาก มีฆราวาสหลายคนดีกว่าพระสงฆ์ มีเยอะไม่ใช่ว่าความดีความไม่ดี แต่มัน

เป็นที่บทบาทที่แตกต่างกัน พระสงฆ์เป็นผู้สอน เป็นผู้นำ อันนี้ก็จริงไม่แต่ได้หมายความว่าพระสงฆ์อยู่ในระดับที่สูงกว่า"

"พระสงฆ์และฆราวาสต้องยอมรับและส่งเสริมบทบาทของกันและกัน..."

สำหรับข้อเสนอแนะในการแก้ไขปรับปรุงการเรียนการสอน ในวิทยาลัยแสงธรรมให้สามารถผลิตบุคลากรของพระศาสนจักรได้ตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนาจักตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปนั้น อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ความเห็นว่าไม่จำเป็นที่ จะต้องเพิ่มวิชาที่เกี่ยว กับคำสอนทางสังคม หรือการพัฒนาสังคมศาสน-สัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรแต่อย่างใด แต่ให้อาจารย์ผู้สอนวิชาต่าง ๆ นำเรื่องดังกล่าวนี้ไปพูดสอดแทรกในวิชาที่ตนสอนให้มากขึ้น และที่สำคัญจะต้องปลูกฝังจิตตารมณ์ หรืออุดมการณ์ตลอดจนความคิดที่อยู่เบื้องหลังการพัฒนาสังคม การทำศาสน-สัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาส

"... ไม่ใช่เรื่องของการจะเพิ่มวิชา แต่ในวิชาที่แม้จะไม่เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้โดยตรงก็นำเรื่องเหล่านี้ไปพูดไปสอนได้ อาจารย์ผู้สอนวิชาต่าง ๆ ได้พูดสอดแทรกเรื่องเหล่านี้บ้างหรือเปล่า..."

ยังต้องส่งเสริม ต้องแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น ยังดีไม่พอ แต่จะทำโดยกระทันหันไม่ได้ มันต้องเปลี่ยนไปทีละเล็กทีละน้อย ความจริงเขาก็อยากจะเปลี่ยนหลักสูตรให้มากกว่านี้อีก เพราะยังไม่เป็นที่พอใจของหลายคน แต่จะมีสอนเรื่องเหล่านี้มากขึ้นขนาดไหนก็ไม่รู้ แต่ผมเห็นว่า ไม่จำเป็นที่จะสอนเรื่องเหล่านี้โดยตรงมากขึ้น ให้ความรู้เบื้องต้นก็พอแล้ว แต่ที่น่าเปลี่ยนแปลงก็เป็น spirituality ทั้งหมด หรือความคิดที่อยู่เบื้องหลังสิ่งเหล่านี้ อย่างเรื่องการพัฒนาสังคมนั้น แทนที่จะบอกว่าเราต้องพยายามที่จะรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของตัวเอง และก็เอาตัวรอดไปสวรรค์ และคนอื่นก็ไม่ค่อยสนใจความทุกข์ยากเดือดร้อนของเขาก็ต้องบอกว่าเราต้องมุ่งแสดงความรักต่อเพื่อนมนุษย์ที่กำลังเดือดร้อนทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิตวิญญาณด้วย

นอกจากนี้ อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ทุกท่านยังได้เสนอให้มีการเน้นเรื่องการปฏิบัติ หรือการให้นักศึกษาออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษามากขึ้น เพราะถ้ามีประสบการณ์แล้วความรู้ความเข้าใจตลอดจนจิตตารมณ์อุดมการณ์ในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสจะตามเองโดยปริยาย นอกจากนั้น อาจารย์บางท่านยังได้เสนอให้มีการคัดเลือกครูที่มีทั้ง "สมองและหัวใจ" หรือครูที่มีความเป็นรูปแบบไทย ๆ ในสมัยก่อนที่มีวิญญาณของความเป็นครูอย่างแท้จริง และประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบฉบับที่ดีมาสอนนักศึกษา ตลอดจนให้มีคนภายนอกเข้ามาทำงานวิจัย หรือช่วยให้คำแนะนำหรือข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์ในการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรหรือการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมอีกด้วย

"... ในฐานะที่แสงธรรมเป็นสถาบันหนึ่ง ก็มีความจำกัดในตัวเอง การเรียนการสอนทางทฤษฎีในห้องเรียน ให้นักศึกษาได้เพียงบางส่วน การปฏิบัติจะให้มากกว่า สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริง ไม่ได้เกิดจากการเรียนวิชา เรียนวิชาได้ แต่ต้องปฏิบัติจริง"

เรื่องศาสนสัมพันธ์นั้นมีวิชาหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง ซึ่งน่าสนใจอยู่แล้ว แต่ก็ยังมีสิ่งที่น่าสนใจมากกว่านั้น เช่น การฝึกจิตภาวนา หรือการไปฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนา เป็นต้น ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริงจะช่วยนักศึกษาได้มาก ไม่ใช่เรียนวิชาการแล้วก็จบมีคุณพ่อบางองค์แนะนำให้เณรมีประสบการณ์ทางด้านชีวิตจิตมากขึ้น แล้วศาสนสัมพันธ์จะตามมาเองโดยอัตโนมัติ สิ่งนี้ไม่ได้ขึ้นกับวิชาการเท่าใดนัก

"ถ้าคุณอ่านเรื่องนักบุญเทเรซา แห่งอาวีลา และคุณไม่มีประสบการณ์ด้านสมาธิภาวนาหรือการเข้าฌาณ อ่านกี่เที่ยว ๆ ก็ไม่เข้าใจ...เรื่องจิตว่างถ้าไม่มีประสบการณ์ก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไร"

"วิชาการน่าจะ implement ประสบการณ์..."

"... สมัยก่อนคนไทยมีความเคารพครูอย่างมาก ครูเป็นผู้ให้วิชา แต่ความจริงให้มากกว่านั้น ให้ชีวิต...ครูมีทั้งสมองและหัวใจ และประพฤติปฏิบัติตัวเป็นแบบฉบับที่ดีแก่ศิษย์ ศิษย์จึงเคารพนับถือครูมาก และความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ก็ดีมาก..."

"... เป็นบุญของคนภายนอกที่เข้ามาวิจัย การที่ไม่ได้เป็นพระสงฆ์อาจจะได้เปรียบอย่างและอาจจะเสียเปรียบอย่าง แต่ก็จะเป็นประโยชน์สำหรับพระศาสนจักร..."

นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วนี้ อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ยังได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ทางวิทยาลัยแสงธรรม ควรเน้นการเรียน การสอนภาษาอังกฤษให้มากขึ้น เพราะในการเรียนการสอนวิชาปรัชญาและโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาเทวศาสตร์นั้น ตำราส่วนใหญ่ที่ใช้เรียน หรืออ่านประกอบนั้นเป็นตำราภาษาอังกฤษ ถ้านักศึกษามีความรู้ภาษาอังกฤษไม่ดีแล้วก็จะไม่สามารถศึกษาค้นคว้าเรื่องต่าง ๆ เหล่านั้นได้ดีเท่าที่ควร ซึ่งจะส่งผลให้เขาไม่กล้าแสดงความคิดเห็นในห้องเรียนเพราะเขารู้สึกว่าเขายังมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ ไม่ดีพอ และจะส่งผลทำให้การทำวิจัยที่วิทยาลัยแสงธรรมเรียกว่าสารนิพนธ์ ซึ่งจะต้องมีการศึกษาค้นคว้าและอ้างอิงตำราต่างประเทศเป็นจำนวนมากจึงจะเป็นสารนิพนธ์ที่ดีมีความเป็นวิชาการมากพอนั้นมีคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร

> ต้องปรับปรุงภาษาอังกฤษ ตำราต่าง ๆ โดยเฉพาะเทวศาสตร์เป็นภาษาอังกฤษในห้องสมุดแสงธรรมนั้น หนังสือส่วนใหญ่ก็เป็นภาษาอังกฤษ ภาษาอังกฤษเป็นปัญหาใหญ่ ควรจะให้เณรเรียนภาษาอังกฤษก่อนที่จะมาเรียนที่แสงธรรมให้ดีเสียก่อน เพื่อที่จะได้ทำ research ที่นี่ได้ งานวิจัยที่นี่เป็นเพียงแค่ term paper ไม่ค่อยมีการค้นคว้าเชิงอรรถ บรรณานุกรมในสหรัฐอาจารย์ทุกคนจะให้นักศึกษาทำภาคนิพนธ์ทุกภาคเรียน ดังนั้นนักศึกษาจะต้องไปศึกษาค้นคว้าตามห้องสมุด และพวกเขาก็จะมีความรู้ดีพอที่จอภิปราย หรือแสดงความคิดเห็นในหัวข้อต่าง ๆ ได้อย่างเป็นวิชาการจริง ๆ ซึ่งนักศึกษาที่นี่ส่วนใหญ่ไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ ดังนั้นจะต้อง equip ให้นักศึกษาสามารถทำเช่นนั้น และเขาจะเรียนได้ดีขึ้น

นอกจากนี้ อาจารย์บางท่านยังได้ให้ข้อเสนอแนะว่าสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะรับคนเข้ามาเป็นเณรที่มีอายุมากกว่านี้ คือแทนที่จะรับเด็กที่เพิ่งเรียนจบชั้น ป.6 ซึ่งมีอายุประมาณ 12 - 13 ปี ก็ให้รับเด็กที่เรียนจบชั้น ม.3 หรือ ม.6 ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงวัยรุ่นตอนปลายที่มีความเป็นผู้ใหญ่ หรือมีความคิดอ่านมากพอสมควรที่จะตัดสินใจอะไรได้ด้วยตัวเองแล้ว โดยที่อาจารย์ที่ให้ข้อเสนอแนะดังกล่าวนี้เห็นว่าการที่รับคนเข้ามาเป็นเณรตั้งแต่อายุยังน้อยนั้น ทำให้เด็กขาดสิ่งที่สถาบันครอบครัว และวัดประจำหมู่บ้านของเขา จะอบรมปลูกฝังเขาโดยที่สามเณราลัยไม่สามารถทดแทนส่วนที่ขาดไปนี้ได้

... พวกเขาเข้าบ้านเณรตั้งแต่อายุยังน้อยเกินไป ทางสังฆมณฑลเอาเณรออกมาจากสถาบันครอบครัว พวกเขาเอาเณรออกมาจากเขตวัดของเขา เอาเณรออกมาจากสิ่งที่เขาอาจจะได้รับอิทธิพลตามปกติจากแหล่งเหล่านั้น และฉันไม่เชื่อว่าทางสังฆมณฑลต่าง ๆ นั้นจะสามารถ supply ในสิ่งที่สถาบันครอบครัว supply ให้ได้ และเนื่องจากพวกเขาต้องการformation แบบนั้น ฉันคิดว่าพวกเขาก็มีปัญหาเช่นกัน

"ครอบครัวที่ดีจะทำให้เขาเป็นคนดี ทำให้เขาเป็นคนธรรมดา ๆ ที่ดี ก่อนที่จะทำให้เป็นคริสตชนที่ดี เป็นนักบวชที่ดี"

"... บ้านเณรจะแทนที่ครอบครัวได้อย่างไรกัน ควรจะรอให้เด็กจบ ม.3 หรือแม้แต่จบ ม.6 เสียก่อน"

"ถ้าเปลี่ยนแปลงแก้ไขไม่ได้ ก็แก้ด้วยการให้เณรกลับบ้านบ่อยขึ้นก็ได้"

อาจารย์วิทยาลัยแสงธรรมที่ได้ให้ข้อเสนอแนะข้างต้นได้แสดงความเห็นด้วยว่า ผู้ใหญ่ของวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะปล่อยให้นักศึกษาหรือสามเณรมีอิสระมากกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้ อย่าออกกฎระเบียบต่าง ๆ ที่เข้มงวดมากเกินไป หรือบีบบังคับพวกเขาในสิ่งที่ขัดกับธรรมชาติของมนุษย์ เช่นห้ามการสนทนา หรือการคบเพื่อนต่างเพศ แต่ควรตระหนักอยู่เสมอว่า กฎระเบียบต่าง ๆ นั้นมีไว้เพื่อสามเณร มิใช่สามเณรมีไว้เพื่อกฎระเบียบต่าง ๆ เหล่านั้น แต่ผู้ใหญ่ควรส่งเสริมให้นักศึกษาหรือสามเณรมีระเบียบวินัยในตนเอง รู้จักตัดสินใจได้เอง กล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็น ซึ่งก็จะทำให้เขาสามารถที่จะเป็นนักศึกษา หรือสามเณรที่ดี ตลอดจนสามารถที่จะเป็นพระสงฆ์ที่ดีเป็นที่เคารพของสัตบุรุษในอนาคตได้

จะต้องพยายามหาทางแก้ไขให้นักศึกษามีวุฒิภาวะมากขึ้นโดยการปล่อยให้เขามีอิสระมากขึ้น ผู้ใหญ่จะต้องให้เสรีภาพ อย่าออกกฎระเบียบที่เข้มงวดมากเกินไป อย่าให้เขาเป็นนักโทษของกฎ และต้องระลึกไว้เสมอว่ากฎระเบียบต่าง ๆ มีไว้เพื่อสามเณร มิใช่สามเณรมีไว้เพื่อกฎ ถ้าทำเช่นนี้ได้ก็จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้มากขึ้น ทำให้พวกเขามีวินัยในตนเองสามารถตัดสินใจได้เอง และเป็นนักศึกษาที่ดีที่กล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นในห้องเรียนมากขึ้น มีความรับผิดชอบมากขึ้น

"ฆราวาสไม่ต้องการนักบวชที่เอาแต่รอแต่คำสั่ง ตัดสินใจเองไม่เป็น...ตนเองยังตัดสินใจไม่เป็นแล้วจะไปตัดสินใจเพื่อผู้อื่นได้อย่างไร"

ข้อเสนอแนะประการสุดท้ายที่อาจารย์วิทยาลัยแสงธรรม ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ได้กล่าวถึง และผู้วิจัยนำมาเสนอไว้ในงานวิจัยนี้ก็คือ ข้อเสนอที่ให้การอบรมปลูกฝังให้นักศึกษา มีจิตสำนึกที่จะรับใช้สังคมมากขึ้น มิใช่สักแต่ว่าจะเรียนให้จบ ๆ โดยไม่สนใจสิ่งที่ไม่ตรงกับวิชาที่เรียน หรือคิดที่จะเอาปริญญาเป็นขั้นบันไดที่จะก้าวไปสู่การทำงานที่ดีหรือการมีชีวิตที่ดีในอนาคตเท่านั้น

> ... นักศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยรู้ไม่ค่อยตระหนักในสภาพความเป็นจริงของสังคม และไม่ค่อยมีจิตสำนึกที่จะไปทำงานในชนบท หรือไปทำงานกับผู้ยากไร้ทั้งหลาย พวกเขาสักแต่จะเรียนให้จบ ๆ เท่านั้นโดยที่ไม่สนใจในสิ่งต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากวิชาที่เรียนในห้องเรียน สิ่งที่ไม่ตรงกับ course จะไม่สนใจ ไม่คิดอะไรกว้างไกลไปกว่านั้น บางคนก็มุ่งที่จะศึกษาต่อหลังจากที่บวชเป็นพระสงฆ์แล้ว และเรียนที่แสงธรรมเพียงเพื่อเป็นบันไดไต่เต้าไปสู่สิ่งที่มุ่งหวังไว้นั้นเท่านั้น
>
> "พวกเขาเคยชินกับการทำตามคำสั่ง ยังไม่เป็นผู้ใหญ่ที่มีความรับผิดชอบพอ ไม่สั่งก็ไม่ทำ เอาแต่รอคำสั่ง ไม่คิดไม่วางแผนที่จะทำอะไรในอนาคต บางคนก็วางแผน แต่น้อยมาก เรียนไปวัน ๆ ไม่คิดวางแผนอะไรล่วงหน้า"

สรุปแล้วอาจารย์ผู้สอนในวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ได้ให้ข้อเสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ กระตุ้นให้อาจารย์ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษา หรือสามเณรทั้งหลายให้หาทางพูดสอดแทรกคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรที่เกี่ยวกับเรื่องสังคมหรือการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในวิชาต่าง ๆ ที่อาจารย์เหล่านั้นสอน หรือในชั่วโมงที่ทางสามเณราลัยให้การศึกษาอบรมสามเณรมากขึ้น โดยที่จะต้องมีการเน้นภาคปฏิบัติหรือการออกไปฝึกงานของนักศึกษา และสามเณรให้มากขึ้น และให้คนภายนอกเข้ามาให้คำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมมากขึ้นด้วย นอกจากนี้ ทางวิทยาลัยและสามเณราลัยต่าง ๆ จะต้องส่งเสริมให้นักศึกษาหรือสามเณรมีความรู้ภาษาอังกฤษ

ที่ดีขึ้น เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าตลอดจนการทำงานวิจัยของนักศึกษา และจะส่งผลให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ ที่กว้างขวางลึกซึ้ง และกล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ใหญ่ของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ จะต้องพยายามหาทางที่จะทำให้นักศึกษาหรือสามเณรมีวุฒิภาวะมากขึ้น หรือเป็นผู้ใหญ่ที่มีความรับผิดชอบกล้าคิดกล้าแสดงออก และกล้าตัดสินใจด้วยตัวเองมากขึ้น เพื่อที่เขาจะได้เป็นทั้งนักศึกษาและสามเณรที่ดี ตลอดจนจะสามารถเป็นพระสงฆ์ที่ดี เป็นที่เคารพนับถือของสัตบุรุษต่อไปในวันข้างหน้า

2.10 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกอธิการและผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกอธิการและผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ เป็นจำนวนทั้งสิ้น 4 ท่าน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้พูดคุยกับอธิการและผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ อีกหลายต่อหลายท่าน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ระดับลึก ซึ่งเป็นข้อมูลที่จะเสนอในงานวิจัยนี้เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกเท่านั้น โดยที่ ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะใช้คำว่า "ผู้ใหญ่ของสามเณราลัย" เป็นคำเรียกรวม ๆ ทั้งอธิการ และผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ ในงานวิจัยนี้ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ในประเด็นคำถามเกี่ยวกับปัญหาที่ว่าสามเณราลัยต่าง ๆ ที่ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยเหล่านี้ดูแลรับผิดชอบอยู่มีการให้การศึกษาอบรมเกี่ยวกับ 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษา คือ คำสอนที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมหรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนาจักรหรือไม่นั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ได้ให้คำตอบว่า ในสามเณราลัยต่าง ๆ เหล่านั้นก็มีการให้การศึกษาอบรม ในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแก่สามเณรทั้งในด้านทฤษฎี และการปฏิบัติ โดยเน้นการอบรมทางด้านจิตใจให้มีสิ่งที่เรียกว่า "ชีวิตภายใน" ให้เข้มข้นเสียก่อนที่จะมีการออกไปฝึกงานนอกสามเณราลัย และเมื่อการฝึกงานสิ้นสุดลงแล้วก็จะมีการประเมินผลการฝึกงานนั้น ๆ ด้วย

> คือก็มีการอบรม การอบรมนั้น ก็แยกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นการอบรมทางด้านจิตใจนะครับ มีการอบรมเป็นระยะ อีกด้านหนึ่งเป็นทางด้าน formator ซึ่งก็เป็นการ

อบรมเขาให้สิ่งที่เรียนรู้ บูรณาการจากชีวิตมากขึ้น นอกจากนั้นแล้วก็มีกิจกรรมต่าง ๆ ช่วยเข้ามาเสริมนะครับ เป็นส่วนหนึ่งของการอบรมด้วย กิจกรรมต่าง ๆ อาจจะเป็นกิจกรรมที่มีช่วงดำเนินงานวันเสาร์อาทิตย์ ออกไปตามจุดต่าง ๆ ช่วงปิดเทอมก็มีออกไปเหมือนกัน มีหลายรูปแบบ...

"ปกติก่อนที่จะออกไปฝึกงานเขาก็จะมีการเตรียมนะครับ หลังจากนั้นก็จะมีการประเมินผลเป็นระยะแต่ละเทอม..."

"ช่วงปิดเทอมก็จะมีการ orientation ก่อนออกฝึกงานนะครับ เมื่อจบแล้วก็จะมีการทำการประเมินผล เรียกว่าทำจิตภาวนาด้วย เพื่อให้มันไม่ใช่อยู่ในระดับของกิจกรรมเท่านั้น แต่ให้มีชีวิตภายในด้วย"

สำหรับเรื่องการออกไปฝึกงานของสามเณรนั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้ไปทำการสัมภาษณ์ได้เล่าให้ฟังว่า การออกไปฝึกงานดังกล่าวได้ทำให้สามเณรได้รับประสบการณ์จริงที่จะเป็นประโยชน์ในการทำงานกับสัตบุรุษ หรือชาวบ้านต่อไปในอนาคต และข้อคิดที่สำคัญประการหนึ่งที่ได้จากการออกไปฝึกงานดังกล่าวก็คือ ผู้ที่จะไปทำงานกับชาวบ้านได้ดีนั้นจะต้องรู้จักปรับตัวให้เข้ากับชาวบ้าน และทำตัวเหมือน ๆ กับพวกเขา เพื่อให้พวกเขามีความไว้วางใจและรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน นอกจากนี้ ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ยังกล่าวเสริมว่า การฝึกงานดังกล่าวจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่สามเณรอย่างเต็มที่ก็ต่อเมื่อ มีการเตรียมตัวสามเณรให้พร้อมเสียก่อน และเมื่อสามเณรออกไปฝึกงานแล้วผู้ใหญ่ก็ไม่ต้องไปจู้จี้หรือคอยสอดส่องจับตาดูพวกเขา เพราะได้เตรียมพวกเขาอย่างดีแล้ว

พวกเณรที่นี่ได้มีโอกาสไปสัมผัสชีวิตชาวบ้านที่อยู่ใน slum ที่มีปัญหายาเสพติดกับปัญหาของเยาวชนในยุคปัจจุบัน ในครั้งแรกเค้าก็เข้าไปแบบแต่งตัวเรียบร้อยปกติ คือใส่รองเท้าเรียบร้อย แต่ปรากฏว่าเราไปแล้ว เราเป็นคนที่ไม่เหมือนกับเขาหลัง ๆ ก็เลยต้องแต่งตัวเหมือนเขาไปทำงานที่นั่น...
ที่เขาเข้าไปมีประสบการณ์ในนั้น ผมก็ยอมรับว่าโชคดีที่เขามีโอกาสสัมผัสชีวิตจริงหรือประสบการณ์จริง เป็นส่วนที่จำเป็นมาก ๆ แต่ว่าอย่างที่ผมบอก มันต้องเตรียมตัวเขาก่อน ไม่ต้องไประวังหรือไปจู้จี้หรือไปสอดส่องคอยจับตาดู เราเตรียมเขาให้พร้อมก่อนบอกทุกสิ่งทุกอย่าง สอนทุกสิ่งทุกอย่าง ให้ข้อมูลเขา และให้เขาไปย่อย

> และให้เขาไปดูว่าในพื้นที่แบบนั้น ที่เขาจะไปเจอนั้น เขาควรจะวางตัวอย่างไร เขาควรจะตัดสินใจอย่างไรในที่สุดเขาตัดสินใจเป็นเรื่องของเขา... เพราะฉะนั้นถ้าเกิดว่าเราเตรียมตัวเขาดีแล้วเขาจะเติบโตดี เขาจะก้าวได้ดี ด้วยความเข้าใจ...

อย่างไรก็ดี ในเรื่องการออกไปฝึกงานของสามเณรดังกล่าวนี้ ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้หนึ่งได้แสดงความเห็นว่า การที่สามเณราลัยบางแห่งให้สามเณรของตนออกไปฝึกงานตามชนบทโดยให้ไปอยู่กับครอบครัวชาวบ้านทั้งชาวคริสต์ และชาวพุทธเป็นเวลานานนับเดือนนั้น เป็นสิ่งที่ตามความเห็นของท่านไม่น่าที่จะกระทำเช่นนั้น เนื่องจากการไปอยู่ไกลหูไกลตาผู้ใหญ่เป็นระยะเวลานาน ๆ เช่นนั้น อาจจะทำให้สามเณรนั้นได้รับการปลูกฝังอะไรบางอย่างหรือได้รับประสบการณ์บางอย่างที่จะเป็นผลร้ายต่อชีวิตนักบวชได้

"ใครจะไปรู้ว่าในระหว่างที่พวกเขาไปอยู่อย่างนั้นเป็นเวลานาน ๆ ตั้งเดือนสองเดือนนั้น พวกเขาจะไม่ถูกหว่านเพระเมล็ดพันธุ์ที่จะเป็นผลร้ายต่อชีวิตนักบวชของเขาในอนาคต..."

ต่อข้อถามของผู้วิจัยที่ว่าสามเณราลัยได้เตรียมตัวสามเณรของตนอย่างดีพอ ที่จะออกไปทำงานช่วยเหลือสังคมหรือไม่นั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยได้ให้คำตอบว่า สามเณราลัยต่าง ๆ ต่างก็พยายามที่จะเตรียมสามเณรให้ดีที่สุดเพื่อการดังกล่าว แต่บางครั้งก็ทำได้ไม่ดีเท่าที่ควร เนื่องจากสามเณราลัยตลอดจนสามเณรนั้นมีข้อจำกัดต่าง ๆ มากมาย ทำให้อาจจะตามไม่ทันสังคม หรือไม่รู้จริงเกี่ยวกับสังคม ทำให้เมื่อออกไปทำงานในสังคมจริง ๆ แล้วอาจจะเกิดข้อผิดพลาดต่าง ๆ ตามมาได้

นอกจากนั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยบางท่านยังได้แสดงความเห็นว่าการที่นักบวชจะออกไปศึกษาสภาพความเป็นจริงของสังคมนั้นบางเรื่องก็ทำได้แต่บางเรื่องก็ทำไม่ได้ เพราะว่านักบวชออกไปสัมผัสกับสังคมภายนอกมากเกินไป ก็อาจจะเห็นว่าชีวิตในสังคมภายนอกดีกว่าชีวิตนักบวช หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สภาพความเย้ายวนของสังคมภายนอกอาจจะทำให้กระแสเรียกนักบวชไม่มั่นคงถ้านักบวชผู้นั้นไม่มีความระมัดระวัง

... ปัจจุบันนี้สังคมเปลี่ยนแปลงไปมากทีเดียว บางส่วนเราก็ยอมรับว่าเราตามไม่ทัน เพราะว่าเรารับรู้จากสื่อสารมวลชนทั้งหลายทุกรูปแบบ แต่จริง ๆ แล้วเราก็อาจจะรู้ว่าเราไม่ได้ไปสัมผัส เราเพียงแต่เห็น เราเพียงแต่รับทราบข้อมูลหรือความมั่นใจอาจจะได้ 70 - 80 % แต่บางทีก็อาจจะเป็นข้อมูลที่เราได้มาผิด ๆ แล้วข้อมูลเหล่านั้น เราต้องเอามาวิจัย หรือวิเคราะห์ดูก่อนว่าถ้าสภาพสังคมเป็นอย่างนี้ การที่เราเข้าไปมีส่วนร่วม จะทำในลักษณะใด ในหลักการใด ตามที่พระศาสนาจักรสอน แต่ที่นี้หลาย ๆ ครั้งเราก็พบว่าการวิเคราะห์ของเราผิด การมองสภาพการณ์ต่าง ๆ ในสังคมผิดพลาด สังคมเป็นอย่างหนึ่ง แต่เราตีความหมายไปอีกอย่าง เราให้ความหมายที่อาจจะมากเกินไป หรือเลยเถิดหน่อย หรือมองไม่ถึงความหมายที่แท้จริงของสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในเวลานั้น...

... บางครั้งสังคมก้าวเลยขอบเขต ก็เลยมองว่าความคิดของพระศาสนจักร ล้าสมัย ก็เนื่องจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ทางวัตถุ ก็คงจะเป็นคนละระดับกัน... บางทีเราก็ทำได้ เข้าไปมีส่วนร่วมสัมพันธ์ได้อย่างดี ทำงานร่วมได้ แต่บางครั้งเราเข้าไปเราทำไม่ได้ หรือว่าเข้าไปทำแล้ว เราอาจจะ จะว่าประมาทก็ไม่เชิง แต่เราไม่รู้จริง พอเวลาเราไปทำงานแล้ว เราก็พลาด

... การที่เราจะไปศึกษาหรือว่าไปรู้จริง ๆ ว่าสังคมเค้าเป็นอย่างไร ในบางเรื่องเราก็คงทำได้ ในบางเรื่องเราคงจะเข้าไปมีส่วนร่วมได้ แต่เราคงจะต้องระมัดระวังตัวเองบ้าง... ถ้าเราเข้าไปมีส่วน ไปศึกษา ไปสัมผัสมาก ก็อาจมีสิทธิ์ที่จะเสี่ยง ที่จะทำให้เราสนใจ และมองว่าเลือกด้านนั้นจะดีกว่า เพราะว่าการบำเพ็ญชีวิตพรตเป็นนักบวชมีสภาพหนึ่งซึ่งเคยชินมาพอสมควร แล้วไม่โลดโผน ไม่ตื่นเต้น ไม่หวือหวา ทีนี้พอไปพบแบบนั้น เข้ามันก็จึงเสี่ยง และก็ง่ายต่อการที่จะเปลี่ยนความคิดว่า ถ้าเป็นอย่างนั้น จะมีชีวิตแบบสังคมนั้นดีกว่า เพราะฉะนั้น การที่จะเข้าไปศึกษาสังคมจริง ๆ น่ะ จึงถูกผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบไม่ค่อยให้ความไว้วางใจ ให้โอกาส แต่ถ้าจะไม่ให้เลยก็ไม่รู้จริง ทีนี้เราก็เลยจะต้องใช้เกณฑ์ที่ว่า ตัวเองต้องมีหลักของตัวเอง และยึดมั่นว่าตัวเองกำลังทำอะไรอยู่ รู้ตัวว่ากำลังศึกษาในส่วนของสังคมภายนอกที่เราจะต้องรู้จริง เพราะเราจะไปทำงานในฐานะที่เป็นนักบวช ถ้าอย่างนี้ ถ้ามั่นคงอย่างนี้ ก็โอเค แต่กี่คนที่จะมั่นคง

ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ที่ได้ให้ทัศนะที่ว่าผู้ใหญ่ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการฝึกอบรมสามเณรไม่ค่อยไว้วางใจ ให้โอกาสนักศึกษาออกไปฝึกงานดังกล่าวข้างต้นนั้นได้กล่าวเสริมถึงเรื่องนี้ว่า ผู้ใหญ่นั้นมีประสบการณ์มามากกว่าสามเณร ดังนั้นบางครั้งผู้ใหญ่จึงทำอะไรที่คล้าย ๆ จะเข้มงวดกวดขันกับสามเณร แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นผู้ใหญ่ก็ทำไปด้วยเจตนาดีพยายามที่จะช่วยเหลือประคับประคองสามเณร ให้สามารถบรรลุถึงสังฆภาพให้มากที่สุด และถ้าผู้ใหญ่ปล่อยเสรีมากเกินไป หากมีอะไรผิดพลาดขึ้นมาผู้ใหญ่ต้องรับผิดชอบ ส่วนนักศึกษาที่พูดว่าการที่ผู้ใหญ่ไม่กล้าปล่อยให้นักศึกษาออกไปฝึกงาน เพราะไม่มั่นใจในผลผลิตของตัวเองนั้นถึงแม้คำพูดเช่นนั้น จะมีส่วนที่เป็นความจริงอยู่ แต่เขาก็จะต้องพูดเช่นนั้นด้วยความไม่ประมาทเพราะถ้าประมาทหรือมั่นใจตนเองมากเกินไปก็อาจจะพลาดไปได้

> ... ผมคิดว่าผู้ใหญ่ในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนรูปแบบไปพอสมควรนะครับ แต่ผู้ใหญ่คงจะต้องเป็นผู้ใหญ่ เพราะว่าถ้าผู้ใหญ่ปล่อยเสรี หากมีอะไรผิดพลาดขึ้นมาผู้ใหญ่ต้องรับผิดชอบ เพราะฉะนั้นการมองจากข้างล่างขึ้นข้างบน เป็นธรรมดา เหมือนกับสมัยก่อนที่เราเป็นอย่างนั้น เมื่อก่อนเมื่อเราเป็นเด็กเราก็มองผู้ใหญ่แบบนั้น รู้สึกว่าจะ strict มาก คอยห่วงใยมากเกินไป เราอาจจะเคยคิดแบบนั้นเมื่อเป็นเด็ก เพราะฉะนั้นในระดับของเด็กอายุขนาดนั้นเขาก็ต้องคิดเหมือนที่เราเคยคิด แต่เมื่อเราผ่านมาแล้วเราก็ต้องเข้าใจมากขึ้น และหันกลับไปคอยพยุงเขา เพราะว่าอยากจะให้เขาเติบโตมาด้วยดี ด้วยความเข้าใจ ก่อนที่เขาจะออกไปศึกษาสังคมที่เขากำลังจะไปทำงาน
> ... ผู้ใหญ่มีหน้าที่ที่จะคอยช่วยเหลือ และอีกส่วนหนึ่งก็คือ คอยรักษากระแสเรียก เพราะว่าอันนี้ผมคิดว่าผู้ใหญ่นี่ เขาคงจะทำการสิ่งใด โดยอาศัยประสบการณ์ด้วย เพราะว่าการเตรียมสามเณร กับการเตรียมนักศึกษาให้จบแค่ปริญญาตรีมันต่างกันมันคนละเรื่องจริง ๆเพราะฉะนั้นนี่การเตรียมสามเณรให้เติบโตขึ้น หมายถึงเขาต้องได้รับปริญญาฝ่ายวิญญาณด้วย เพราะฉะนั้นถ้าสมมติว่าบางคนเนี่ยเค้ามั่นใจในตัวเอง ถ้าจะบอกถึงประโยคที่เค้าบอกว่า ผู้ใหญ่ไม่มั่นใจในฝีมือตัวเองที่ได้อบรมเขามาแล้ว มันก็มีมูลความจริง แต่ส่วนหนึ่งเขาจะต้องระมัดระวังว่าเขาพูดคำนั้นด้วยความไม่ประมาท เพราะว่าบางครั้งหลายคนเสร็จเรียบร้อยเพราะคำพูดแบบนั้น เพราะเค้ามั่นใจในตัวเองมากเกินไป ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะพลาดได้...

ผมคิดว่าในปัจจุบันนี้บรรดาผู้ที่รับผิดชอบในสถาบันการอบรมนี่ได้ปรับมาก ๆ เลย เพื่อที่จะให้ผู้ที่เข้ารับการอบรมได้สัมผัสชีวิตข้างนอกด้วย ในประเด็นนี้ได้ปรับมากพอสมควรแต่ในส่วนหนึ่งเนี่ย เราเห็นตัวเลขว่า การที่ได้ปล่อย กับการที่ได้ดึงเขาไว้บ้าง ได้เห็นตัวเลขแตกต่างกันมาก ถ้าปล่อยไปเลย ตัวเลขที่ได้คืนมาก็ได้น้อย เพราะฉะนั้นเราที่ทำหน้าที่ฝึกอบรม เราก็ยังหวังผลไว้ว่า จะมีคนได้รับ จะมีคนก้าวหน้าเดินไปถึงวันนั้นที่อยู่ต่อหน้าพระสังฆราชและได้รับการปรกมือ เราก็หวังว่าจะมีคนไปถึงนั่นบ้าง ฉะนั้นส่วนหนึ่งที่ผมคิดว่ายังทิ้งไม่ได้ คือพยายามรักษา พยายามช่วยเหลือ พยายามดึง ถ้าบอกว่าจะปล่อยให้เค้าเติบโตขึ้นไปเป็นพระสงฆ์ที่มีประสบการณ์มาก ผมยังไม่เชื่อว่าจะเป็นผลดี

สำหรับปัญหาที่ว่า ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ เห็นด้วยกับกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรที่ว่าด้วยเรื่องสังคมหรือการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาส ในพระศาสนจักรหรือไม่นั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์กล่าวว่า ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยไม่ว่าจะเป็นอธิการ หรือผู้ให้การศึกษาอบรมต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นคริสตชน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นนักบวชก็จะต้องเชื่อ หรือเห็นด้วยกับพระสมณสารหรือคำสอนต่าง ๆ ของพระสันตะปาปาซึ่งเป็นพระประมุขของพระศาสนจักรอยู่แล้วดังนั้นปัญหาเรื่องการที่ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยไม่เห็นด้วยกับคำสอนของพระสันตะปาปาหรือของพระศาสนจักรจึงไม่มีแต่อย่างใด

ถ้าเป็นพระสมณสารที่ออกมา ก็ชื่อก็บอกอยู่แล้ว เราในฐานะที่ให้ความนบนอบให้ความนอบน้อมต่อพระสันตะปาปา เราก็ต้อบงถือว่าพระองค์เป็นผู้แทนของพระผู้เป็นเจ้าจะโตแย้ง จะคิดเห็นไม่ตรงอย่างไรก็เป็นส่วนหนึ่ง แต่อย่างน้อยที่สุดต้องแสดงท่าทีแห่งการที่จะร่วมมือในสมณสาร ในการปฏิบัติตาม หากประกาศเป็นข้อความเชื่อ เราจะต้องเชื่อตามนั้น...

"ปัญหาผู้สอนผู้ให้การอบรมไม่เชื่อตามพระสมณสารไม่มี คิดนอกรีตนอกรอยไม่มี..."

"ปัจจุบันนี้ในเมืองไทยเรา เรื่องนี้ยังไม่เคยเกิดขึ้น คนที่คิดนอกรีตนอกรอยไม่มี โอเคอาจจะออกมาในเรื่องของการให้ความหมาย หรือให้ความคิดเห็น แต่อย่างไรก็ตามเขาก็ยังเชื่อถือตามนั้น"

ส่วนปัญหาที่ว่าในเมื่อทั้งผู้สอนในวิทยาลัยแสงธรรมและผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยต่างๆ ก็เห็นด้วยกับกระบวนทรรศน์ หรือคำสอนใหม่ๆ ของพระศาสนจักรใน 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาดังกล่าวข้างต้นแล้ว แต่ทำไมผลผลิตของวิทยาลัยแสงธรรมหรือของสามเณราลัยต่าง ๆ ที่ออกมาจึงไม่ค่อยจะเป็นไปตามนั้นนัก กล่าวคือ ยังมีพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยแสงธรรมที่ได้รับการอบรมไปจากสามเณราลัยต่าง ๆ เหล่านี้ จึงยังมีเจตคติในเรื่องดังกล่าวนั้น ที่ค่อนข้างจะไม่สอดคล้องกับคำสอนต่าง ๆ เหล่านั้นอยู่อีกนั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ได้ให้คำตอบในเรื่องนี้ว่า เรื่องนี้คงจะเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านสติปัญญา ความคิด การพัฒนาและการปรับความคิดของตนให้เข้ากับสิ่งที่ได้รับการศึกษาอบรมหรือสิ่งที่พระศาสนจักรสอน ดังนั้นถึงแม้จะได้รับการศึกษาอบรมเหมือน ๆ กัน เจตคติหรือความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ก็อาจจะแตกต่างกันไปได้ และผู้ใหญ่ของสามเณราลัยบางท่านก็ยอมรับว่า สามเณรหรือพระสงฆ์บางคนยังปรับความคิดในเรื่องนี้ได้ไม่ดีเท่าที่ควร

> ผมคิดว่าในกรณีนี้ คงจะขอกล่าวเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล ของแต่ละคน ซึ่งอันนี้คงจะมาจากโครงสร้างภายในว่าแต่ละคนมีความรู้สึกนึกคิดอย่างไร เรียน ๆ เหมือนกัน แต่การเอาสิ่งที่เรียนมาแล้วมาประยุกต์ใช้ได้แค่ไหน คงจะขึ้นอยู่กับขอบเขตของสมอง ความคิดการพัฒนาและปรับความคิดของตนให้เข้ากับสิ่งที่ได้เรียนหรือสิ่งที่พระศาสนจักรออกสาร...
>
> "ผมคิดว่าอาจจะยังปรับได้ไม่เท่าที่ควร ไอ้เท่าที่ควรน่ะ เขาว่าสำหรับเขาควรแล้ว แต่สำหรับบุคคลอื่นที่มอง อาจจะมองว่ายังไม่เท่าที่ควรนะฮะ..."

ผู้ใหญ่ของสามเณราลัย ที่ผู้วิจัยได้ไปทำการสัมภาษณ์ ได้ยืนยันกับผู้วิจัยว่าสามเณราลัยต่าง ๆ ส่งเสริมการที่จะให้สามเณรซึ่งจะไปเป็นพระสงฆ์หรือผู้อภิบาลสัตบุรุษในอนาคตได้เข้าไปมีส่วนในการช่วยเหลือสังคม พัฒนาสังคม โดยมีจุดประสงค์ที่จะนำคุณค่าแห่งพระวรสารหรือวิถีทางความเชื่อของชาวคาทอลิกซึ่งเน้นเรื่องความรักและการให้อภัยกันซึมซาบเข้าไปในชีวิตของผู้คนในสังคม นอกจากนี้ ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ยังได้แสดงความคิดเห็นว่า ในการพัฒนาสังคมนั้น ควรที่จะมีการสนับสนุนการพัฒนาในแนววัฒนธรรมชุมชนที่เน้นเรื่อง การพัฒนาส่งเสริมคุณค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีของ

ท้องถิ่นเช่น การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งถ้าจะว่าไปแล้วก็เป็นคุณค่าเดียวกันกับคุณค่าแห่งพระวรสารนั่นเอง

> ... สำคัญว่าจะทำอย่างไรเพื่อให้คุณค่าแห่งพระวรสารหรือวิถีทางแห่งความเชื่อของชาวคาทอลิกซับซาบลงไปในชีวิตในสังคมนะครับ เพราะฉะนั้นก็ต้องอาศัยว่า เราจำเป็นที่จะต้องมีการให้คุณค่าเหล่านี้ ในชีวิตของผู้ที่อภิบาลก่อน หลังจากนั้นตนแล้วเมื่อเขาไปทำกิจกรรมต่าง ๆ นี่ โดยอาศัยกิจกรรมนี่ก็เป็นการสื่อและถ่ายทอดคุณค่าเหล่านี้ลงไปในบุคคลที่เขาสัมผัสด้วย หรือบุคคลที่เขามีกิจกรรม มีปฏิสัมพันธ์กันก็น่าจะสนับสนุนการพัฒนาไปในแนวทางนั้นนะครับ แต่อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติสำหรับแนวคิดส่วนตัวนะครับ คิดว่าถ้าหากเราสามารถสื่อคุณค่าแห่งพระวรสาร และคุณค่าแห่งพระวรสารนี้ก็อวตารลงไปในสังคม และในเวลาเดียวกันก็จะเป็นการเข้าสู่วัฒนธรรม ซึ่งไม่ใช่เป็นการทำลาย แต่เป็นการพัฒนา หรือว่าเป็นการช่วยให้วัฒนธรรมนั้นเติบโต หรือว่าพัฒนาต่อนะครับ... การเข้าสู่วัฒนธรรมไม่ใช่เป็นการเข้าสู่วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง แต่ต้องเป็น interculturation คือเป็นการเข้าสู่วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน เป็นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมนะครับ คิดว่านี่เป็นจุดที่จะทำให้เติบโตได้มากกว่า

สำหรับในเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ก็ยืนยันว่า ทางสามเณราลัยต่าง ๆ สนับสนุนในเรื่องนี้ และมีความเห็นด้วยกับคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่ให้เคารพคุณค่าในศาสนาอื่น และมีการเสวนาหรือการติดต่อเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น และการที่คริสตชนได้เปลี่ยนท่าทีที่ไม่สู้ดีต่อศาสนาอื่นในอดีตมาเป็นท่าทีในทางที่ดีขึ้น ตลอดจนการที่ทางการวาติกันได้เสนอแนะให้พระศาสนจักรท้องถิ่นในที่ต่าง ๆ ทั่วโลกเข้าสู่วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือประยุกต์แนวทางปฏิบัติ หรือพิธีกรรมในศาสนา ให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น มิใช่เป็นการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์เพื่อการที่จะแย่งศาสนิกชนของศาสนาอื่นแทนยุทธศาสตร์หรือวิธีการเก่าที่ใช้ไม่ได้ผลแต่อย่างใดอย่างไรก็ตาม ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ ก็ยืนยันด้วยว่าคริสตชนทุกคนจะต้องทำการแพร่ธรรมต่อไปตามหน้าที่ของตน แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องไปทำให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นเปลี่ยนศาสนามานับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งการนับถือศาสนาเป็นเรื่องของ

จิตใจบังคับกันไม่ได้ การที่จะมีคนกลับใจมานับถือคริสตศาสนานั้นเป็นงานของพระผู้เป็นเจ้า คริสตชนมีหน้าที่แต่เพียงแพร่ธรรมโดยเฉพาะด้วยการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคริสตชนที่ดีให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นเห็นคุณค่า ซึ่งเขาอาจจะรับคุณค่าเหล่านั้นไปปฏิบัติโดยที่ไม่ได้เปลี่ยนศาสนามานับถือคริสตศาสนาก็ได้

อันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป ได้เปิดมากขึ้น โดยที่พระศาสนจักรให้เราทำงานศาสนสัมพันธ์ให้เราทำงานศาสนสัมพันธ์ให้มากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ที่เป็นคริสตชนได้มีความเชื่อที่ลึกซึ้ง และเป็นพยานในความเชื่อเหล่านั้นในการปฏิบัติในการดำเนินชีวิต และในการวางตัวกับศาสนาอื่นๆ ให้เราวางตัวกับเขาในฐานะที่เป็นเพื่อนที่ดี ดังนั้นเมื่อเขาเป็นศาสนิกชนในศาสนาต่าง ๆ ที่ดีเราเดินทางร่วมกันได้ คือแต่เดิม ตั้งแต่สมัยเดิมนะครับ ชุมชนคริสตชนเป็นชุมชนเล็ก ๆ เมื่อเป็นชุมชนเล็ก ๆก็มีลักษณะของการปิดตัวอะไรต่าง ๆ อันนั้นก็เป็นลักษณะทั่ว ๆ ไปทางด้านสังคมวิทยา แต่เมื่อหลังจากที่มีการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 แล้วก็มีการเปิดมากขึ้น ทั้งนี้การเปิดนี้ก็จะทำให้ชุมชนคริสตชนเติบโตมากขึ้นก็อย่างที่บอกแล้ว การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม แลกเปลี่ยนทางแนวคิดนี่จะช่วยให้มีการเติบโตมากกว่าการปิดกั้น เพราะฉะนั้นก็จะต้องมีการอบรมให้คริสตชน รวมทั้งบุคลากรทางศาสนาให้มีความเติบโตในเรื่องของการแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น ส่วนที่บอกว่าเป็นการเปลี่ยนยุทธศาสตร์หรืออะไรนั้น อันนั้นแล้วแต่จะแปลเจตนารมณ์กันนะครับ คือถ้าจะแปลกันในแง่ของการแย่งศาสนิกชนกัน คิดว่าไม่เป็นอย่างนั้นนะครับ เพราะว่าจริงๆ แล้วเราใช้คำว่า การเผยแพร่ศาสนา การเผยแพร่ศาสนาเป็นเรื่องของการนำเสนอคุณค่า ซึ่งอาจจะแบ่งปันกันทางด้านวิถีทางทางความเชื่อนะครับ ถ้าหากว่ามีคนที่สนใจและเห็นคุณค่าเหล่านั้นนะครับ ก็เป็นประโยชน์สำหรับชีวิตของเขา

... การประกาศพระวรสารนั้นเป็นหน้าที่ของคริสตชนทุกคน แต่การที่คน ๆ หนึ่งจะเปิดใจรับศาสนาที่แตกต่างไปนั้น หนึ่งเป็นอิสรภาพของเขา นะครับ และประการที่สอง เราเชื่อว่าผลงานของพระ เป็นพระที่ทำงาน เพราะฉะนั้น การแพร่ธรรมของเราจึงไม่ได้ มีจุดมุ่งหมายที่จะ ไปบีบบังคับศาสนิกชนของศาสนาอื่น ให้มานับถือ

ศาสนาของเรา หรือมุ่งที่จะไปแย่งศาสนิกชนของศาสนาอื่น ไม่ใช่อย่างนั้น...คือ เรื่องศาสนาเป็นเรื่องฝ่ายจิตใจเป็นเรื่องของจิตใจ เพราะฉะนั้นคงบังคับกันไม่ได้

"ไม่จำเป็นต้องมุ่งที่จะไป convert ผู้ที่นับถือศาสนาอื่น แต่ให้เขาเห็นคุณค่าของเรา และมาแข่งขันกันทำความดีกับเรา"

ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยไปสัมภาษณ์ท่านหนึ่งได้กล่าวเสริมถึงเรื่องนี้ด้วยว่า ในยุคที่ผ่านมาจากพวกพระสงฆ์ธรรมทูตได้มุ่งเน้นที่จะเพิ่มจำนวนคริสตชนโดยการพยายามที่จะทำให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกลับใจมานับถือศาสนาคริสต์ทุกวิถีทาง ซึ่งบางครั้งก็ได้คนที่ไม่เต็มใจกลับใจมาเป็นคริสตชน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ เป็นจำนวนไม่น้อยได้ก่อปัญหา ให้กับพระศาสนจักรมากในเวลาต่อมา แต่ถ้าคริสตชนใช้วิธีการแพร่ธรรมที่ไม่ไปบีบบังคับผู้อื่นให้กลับใจมานับถือศาสนาของตน แต่แพร่ธรรม โดยการประพฤติปฏิบัติตนเป็นพยานของพระเยซูคริสต์ที่ดีแล้ว ก็จะมีคนในใจและกลับใจมาเป็นคริสตชนที่แท้จริง หรือได้คริสตชนใหม่ที่มีคุณภาพ

... สมัยก่อนน่ะ เราอาจจะ...ขอพูดตรง ๆ เลยว่า เราไปสอนคำสอนเขาแล้วบังคับให้เขาเป็นคริสตังค์ อาจจะไม่ใช่บังคับ แต่ก็ในเชิงเหล่านั้น ที่อยากให้เขาเป็นคริสตังค์เยอะ ๆ มีคนเป็นเยอะ มีหลายคนที่เป็นคริสตังค์ที่ดีในเวลาต่อมา มีหลายคนที่ทิ้งไปเลย หรือไม่ก็ก่อปัญหาให้พระศาสนจักรมากทีเดียว และก็มีคำถามที่ทำให้พระศาสนจักรปวดหัวมาก ๆ เพราะฉะนั้นที่ผมบอกว่า เราเป็นพยานที่ดี จากการเป็นพยานที่ดี มีหลายคนที่มีหาเรา มีคนที่มาเชื่อตามเรา เพราะเขาเห็นว่าเราดี ผมคิดว่าในตัวเลขถ้าจะเทียบเปอร์เซนต์คนที่กลับใจกันแล้วผมคิดว่ามากกว่าในสมัยก่อนที่ไปบีบบังคับมาเสียอีก และเค้าก็เป็นคริสตังค์ที่ดีเป็นตัวเลขที่มีคุณภาพด้วย

ในเรื่องการทำศาสนสัมพันธ์ในประเทศไทยนั้นผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ได้ แสดงความเห็นว่า คงจะก้าวไปได้ไม่เร็วนัก เพราะจะต้องทำไปด้วยความระมัดระวัง เนื่องจากพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของไทยได้ประสานกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทยอย่างแน่นแฟ้นชนิดที่ไม่อาจแยกออกอย่างเด็ดขาดได้ว่าส่วนไหนเป็นเรื่องของศาสนา และส่วนไหนเป็นเรื่องของวัฒนธรรม ซึ่งในเรื่องของการทำศาสนสัมพันธ์ของฝ่าย

คริสต์ที่มีการเข้าสู่วัฒนธรรมหรือมีการประยุกต์แนวทางปฏิบัติหรือพิธีกรรมในคริสตศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยด้วยนั้น อาจจะมีการทำบางสิ่งบางอย่างไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์โดยไปแตะต้องในส่วนที่เป็นพุทธศาสนาเข้า อย่างไรก็ตาม ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยท่านหนึ่งก็ได้เล่าถึงประสบการณ์การทำงานในชนบทที่ผ่านมาของท่านว่า ในชนบทไม่มีปัญหาเรื่องศาสนสัมพันธ์ นักบวชและศาสนิกชนของทุกศาสนาเข้าใจและร่วมมือกันดี แต่ในกรุงเทพ ฯ หรือในส่วนกลางอาจจะมีปัญหาในเรื่องดังกล่าวอยู่บ้างจากคนที่ยังมีแนวความคิดเก่า ๆ อยู่

> ผมเชื่อว่าการก้าวหน้าทางด้านศาสนสัมพันธ์ในประเทศไทยคงจะก้าวหน้าไม่เร็วนัก เพราะว่าเนื่องจากว่าพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทยนั้นมีความประสานกลมกลืนกันมาก ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อเราจะเข้าสู่วัฒนธรรมพูดง่าย ๆ ว่าเกี่ยวข้องดองกันในวัฒนธรรมนั้นก็ดูเหมือนว่าไปเกี่ยวข้องสัมผัสศาสนา ซึ่งทำให้ตรงนี้เป็นตัวที่อาจจะทำให้เข้าใจผิดได้ เพราะเป็นการส่งอิทธิพลต่อศาสนากลาย ๆ แต่ที่จริงแล้วนี่มันเป็นคนละส่วนกัน แต่ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น นะครับ ระหว่างพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทยและวัฒนธรรมไทย เพราะฉะนั้นจุดนี้จะเป็นอุปสรรคซึ่งทำให้บางครั้งเนี่ย แยกไม่ออกว่าไหนเป็นเรื่องของศาสนา และจุดไหนเป็นเรื่องของวัฒนธรรม การที่เราไม่สามารถแยกแยะได้ชัดเจนว่าส่วนไหนเป็นวัฒนธรรมส่วนไหนเป็นศาสนานี้เอง ที่ทำให้ด้านศาสนสัมพันธ์ อาจจะก้าวหน้าได้ช้าแต่ผมก็ยังเชื่อว่าศาสนสัมพันธ์ควรจะเริ่มจากด้านความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตร่วมกัน การร่วมมือกันในการที่จะทำงานเพื่อความดีของส่วนรวมของสังคมนะครับ อะไรต่าง ๆ นี้ ซึ่งจะเป็นการสร้างศาสนสัมพันธ์ ในระดับของชีวิตก่อน นะครับ หลังจากนั้นแล้วก็อาจจะเป็นประสบการณ์ทางศาสนา นั่นก็อีกระดับหนึ่ง ส่วนในเรื่องของคำสอนนั้นคงจะเป็นขั้นที่ตามมาภายหลัง หรืออาจจะเป็นไปได้เมื่อมีความพร้อม หรือเมื่อมีความเติบโตของผู้ที่เข้าทำศาสนสัมพันธ์จริง ๆ แล้วควรจะเริ่มจากความสัมพันธ์ในระดับของชีวิตก่อน
>
> ประสบการณ์ส่วนตัวผมอยู่ในชนบทมากกว่า เราทำงานศาสนสัมพันธ์ไม่มีปัญหา เราทำงานร่วมกัน วัดพุธ วัดคริสต์ อิสลาม เราไม่มีปัญหา บุคคลที่เราติดต่อด้วยนั้นเราไม่ได้มองว่าเขานับถือศาสนาอะไร แน่นอนในพื้นฐานถ้าบอกว่าคนนี้เป็นคริสตังค์เราอาจจะสนิทง่ายกว่า แต่ถ้าคนนั้นเป็นพุทธที่ดีมีคุณภาพ มีน้ำใจละก็ เรื่องศาสนาไม่ได้มาก่อน

แน่นอน และก็ที่ผมไปทำงานในชนบท ในภาคใต้ มีคนรู้จักเป็นพุทธมากกว่าคริสต์ บางครั้งเจ้าอาวาสวัดพุทธหรือผู้ที่รับผิดชอบหน่วยงานบางหน่วยงาน ได้พยายามติดต่อกับเราเชิญเราไปพูดเรื่องคำสอน หรือครูใหญ่โรงเรียนประจำตำบล ซึ่งแน่นอนโรงเรียนประจำอำเภอ ประจำตำบล ก็จะเป็นพุทธได้เชิญให้เราไปพูดเกี่ยวกับ ศาสนาคาทอลิก ศาสนาคริสต์ เราก็ยินดีไป ไปเพื่อให้ความรู้ ซึ่งสมัยก่อนมิสชันนารีได้รับการอบรมให้หาคริสตังค์มาก ๆ แต่ปัจจุบันนี้เรามุ่งที่การแบ่งปันคุณค่า แบ่งปันความคิด อย่างน้อยเขาก็รู้ว่า คนคริสต์คิดอะไร เชื่ออะไร อย่างอยเขาจะได้รู้ว่า เราเป็นใคร และเขาก็อยู่ร่วมกับเราได้ ซึ่งผลที่ปรากฏออกมาก็คือว่า เราไม่เคยมีปัญหาในเรื่องศาสนสัมพันธ์ และก็ตรงกันข้ามผมคิดว่าถ้าเราปิดเราจะลำบาก

ถ้ามองจากในกรุงเทพฯ ผมคิดว่าในส่วนขององค์กรศาสนาก็ลำบากพอสมควร เพราะว่ากรุงเทพฯ เป็นแหล่งรวมของคนมากมาย คนหลาย ๆ ระดับ หลาย ๆ ความคิด การทำงานศาสนสัมพันธ์ อาจจะไม่ง่ายเหมือนอย่างทางชนบทเขาทำ ในกรุงเทพฯ แม้แต่เราใช้คำพูดบางคำก็ถูกโจมตี เพียงแต่เราใช้คำพูดผิด ลงหนังสือพิมพ์โจมตี... ... ในส่วนกลางนี่ในสายตาของคนเก่าแก่ที่เคร่งครัดตามความเชื่อเดิม ๆ มากและระมัดระวังมากนั้น อาจจะเห็นว่าอย่างนี้ทำไม่ได้ อย่างนี้จะผิดความเชื่อ ถ้าอย่างนี้จะต้องระมัดระวังคนแก่จะว่าเอา แต่ผมว่าในชนบทนี่เราไม่มีปัญหาในส่วนนี้ ถ้าเราเห็นว่าเป็นความดีส่วนรวมแล้ว นี่เป็นความคิดของพระศาสนจักร ถ้าเป็นเรื่องของความดีส่วนรวม เราทำอันนี้เป็นสิ่งที่อยู่ในพระสมณสาร ในข่าวสาร ในสิ่งที่พระศาสนจักรได้กำหนดออกมา

สำหรับเรื่องการไปร่วมพิธีกรรมในศาสนาอื่น และการส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ กระทำความดีตามแนวทางในศาสนาของตนนั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ก็ได้แสดงความเห็นเช่นเดียวกัน กับความเห็นของนักศึกษา ผู้บริหาร และอาจารย์ของมหาวิทยาลัยแสงธรรม ส่วนใหญ่ที่ผู้วิจัยได้หยิบยก นำมาเสนอไว้ในงานวิจัยนี้แล้วข้างต้น กล่าวคือ การกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถจะกระทำได้ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าต้องกระทำสิ่งนั้น ๆ ไปด้วยเจตนารมณ์ของคริสตชน และต้องระวังไม่ให้เป็นที่สะดุดแก่ผู้อื่น

ส่วนในเรื่องของการส่งเสริมบทบาท ของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์นั้นก็กล่าวว่า ทางสามเณราลัยต่าง ๆ ก็เล็งเห็นความสำคัญของฆราวาสในพระศาสนจักรยุค ปัจจุบันที่มีกระแสเรียกเป็นนักบวชลดน้อยลง และได้พยายามให้การอบรมปลูกฝังสามเณร ให้ตระหนักถึงความสำคัญ ของฆราวาส ที่จะเข้ามาช่วยพระสงฆ์หรือนักบวชต่าง ๆ ทำงานของพระศาสนจักรในด้านที่เขามีความถนัด และสามารถที่จะกระทำได้ และได้กระตุ้นสามเณรของตนว่าเมื่อสามเณรเหล่านี้ ได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์แล้วก็ให้ร่วมมือกับบรรดาฆราวาสทั้งหลายอย่างใกล้ชิดเพื่อช่วยกันทำงานของพระศาสนจักรให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้นต่อไป

สำหรับกรณีที่มีผู้กล่าวว่า การที่ฆราวาสยังไม่ค่อยมีบทบาทมากเท่าที่ควร ในพระศาสนจักร ถึงแม้ว่าคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 และคำสอนอื่น ๆ ของพระศาสนจักรยุค ปัจจุบันจะกระตุ้นเร่งเร้าให้ฆราวาสมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้นนั้น เป็นเพราะพระสงฆ์ส่วนใหญ่ยังทำตนเป็นเจ้าเป็นนาย ชอบชี้นิ้วชอบสั่งการไม่มอบหมายงานหรือไม่กระจายอำนาจให้ฆราวาสเท่าที่ควรนั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า เรื่องนี้ก็มีความจริงอยู่บ้างเหมือนกัน และการที่มีผู้กล่าวว่าการที่พระสงฆ์ชอบวางตัวเป็นเจ้าเป็นนายชอบชี้นิ้วสั่งการดังกล่าวนั้นส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะชีวิต ความเป็นอยู่ของสามเณรในสามเณราลัย ที่ค่อนข้างจะสะดวกสบาย มีคนทำงานต่าง ๆ เช่นซักเสื้อผ้าและทำอาหารให้ เมื่อสามเณรเหล่านั้นบวชเป็นพระสงฆ์แล้วก็ไปใช้ชีวิตที่สะดวกสบายต่อ และทำตัวเป็นเจ้าเป็นนาย เอาแต่ชี้นิ้วสั่งการผู้อื่นนั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า การอบรมสามเณรทุกรูปแบบทุกยุคทุกสมัยไม่ว่าจะเคร่งครัดหรือปล่อยตามสบายก็ล้วนแล้วแต่มีปัญหาทั้งสิ้น ซึ่งถ้าให้สามเณรมีชีวิตอยู่อย่างสะดวกสบาย ก็อาจจะกลายเป็นผู้ชี้นิ้วเก่ง เมื่อได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์แล้ว แต่ถ้าให้มีชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก ก็อาจจะมีสามเณรทนไม่ไหวและออกไปจากสามเณราลัยมากเช่นกัน

> สมัยก่อนนี้เราทำงานกันหนัก และก็มีส่วนหนึ่งที่ออกไปเพราะเราทำงานกันหนักก็มี ปัจจุบันนี้อยู่แบบนี้ มีส่วนหนึ่งที่ถ้าใครสำเร็จไปจะมีส่วนหนึ่งที่ชี้นิ้วเก่ง อีกส่วนหนึ่งจะเซ็งมาก และออกไปในที่สุด เพราะฉะนั้นการอบรมทุกรูปแบบ ทุกกาลสมัย มีปัญหา แล้วแต่จะคิดกัน ตึงหรือหย่อนก็มี...

และเกี่ยวกับเรื่องที่มีผู้กล่าวว่า มีพระสงฆ์หรือนักบวชเป็นจำนวนไม่น้อยที่กระทำตนเป็นตัวอย่างไม่ดี แก่ฆราวาสคริสตชน และศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ ด้วยการดำรงชีวิตอยู่อย่างหรูหราฟุ่งเฟ้อ ขับรถเก๋ง แต่งตัวอย่างดี แทนที่จะดำรงชีวิตอย่างสมถะเยี่ยงพระสงฆ์หรือนักบวชที่ดีนั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ความจริงพระสงฆ์หรือนักบวชที่ดีก็ยังมีอยู่อีกมาก และผู้ที่กล่าวเช่นนั้นควรจะมองในแง่ดีว่าการที่พระสงฆ์หรือนักบวชบางคนกระทำเช่นนั้น ก็เป็นการปรับตัวเข้ากับยุคสมัย หรือมีความจำเป็นที่จะต้องทำเช่นนั้น เช่น ต้องมีรถยนต์ไว้ใช้ในการไปติดต่อทำงาน เป็นต้น

> อันนี้ผมว่าเป็นแง่การมองของคนที่ตั้งปัญหานั้น ผมมองก็เคยได้ยินคำถามอย่างที่อาจารย์ถามมานี้ คือว่านักบวชเรา นักบวชคริสต์ฟุ่งเฟ้อ ขับรถเก๋ง แต่งตัวหรูหรา ซึ่งก็แล้วแต่มุมมองของแต่ละคน แต่หลายคนก็ได้บอกว่าเราไม่ได้นั่งอยู่แต่ในวัดนะฮะ เราได้ไปหาประชาชนตามสายตาที่เข้ามองนั้นก็ยังมีพระสงฆ์คาทอลิก ส่วนหนึ่งที่เป็นพยานสำหรับคนอื่น ก็มีหลายคนที่มองเห็นความดี และเห็นว่าเราได้ประยุกต์เข้ากับยุคสมัย มองเห็นสิ่งที่เราทำแต่บางคนก็ชอบพระสงฆ์ หรือนักบวชแบบที่ถือสันโดษอยู่กับวัด เขาจึงบอกว่าพระสงฆ์เรานี่ออกจากวัดมากเกินไป ฟุ่งเฟ้อมากเกินไป

สำหรับข้อเสนอแนะในการที่จะปรับปรุงกระบวนการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อที่จะสามารถผลิตพระสงฆ์ได้ตามที่พระศาสนจักรตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปคาดหวังต้องการนั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ได้ให้ข้อเสนอแนะว่าผู้ที่รับผิดชอบ ในการให้การศึกษาอบรมสามเณร จะต้องเตรียมตัวสามเณรให้พร้อม กับสภาพที่เขาจะต้องออกไปเผชิญในสังคมปัจจุบัน และต้องพยายามจะหล่อหลอมให้สามเณรเป็นในลักษณะที่ต้องการจะให้เป็นด้วยการถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ให้เขาทั้งชีวิต และจิตใจ นอกจากนั้นผู้ที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมสามเณรจะต้องเปลี่ยนรูปแบบในการอบรมสามเณรให้มีการเปิดใจกว้างมากขึ้น ต้องคอยช่วยเหลือสามเณรในความปกครองดูแลของตน คอยให้คำชี้แนะ และสนับสนุนส่งเสริมเขา วิธีการปกครองอบรมสามเณรแบบสมัยก่อน ที่เข้มงวดมากคงจะนำมาใช้กับสามเณรสมัยนี้ไม่ได้ ผู้ใหญ่ควรจะให้อิสระแก่สามเณรบ้างตามสมควร แต่ก็ไม่ถึงกับปล่อยอิสระเลยทีเดียว นอกจากนั้นผู้ใหญ่ต้อง

สนับสนุนให้สามเณรกล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็น มีอะไรก็พูดกับผู้ใหญ่อย่างเปิดอก แม้แต่สิ่งที่อยากให้ผู้ใหญ่ปรับปรุงแก้ไขหรือสิ่งใดที่เห็นว่าไม่ดีไม่งามก็พูดหรือเสนอแนะผู้ใหญ่ได้ แต่ละคนต้องทำไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ ปราศจากอคติหรือการใช้อารมณ์และเป็นการติเพื่อก่อหรือติเพื่อให้มีการแก้ไขอย่างชาญฉลาด ไม่ใช่ติเพื่อทำลาย ซึ่งนอกจากจะไม่สร้างสรรค์อะไรที่ดีขึ้นมาแล้ว ยังอาจจะทำให้ปัญหาต่าง ๆ เลวร้ายยิ่งขึ้นไปอีก

ผมขออนุญาตพูดเพียงในส่วนที่รับผิดชอบเท่านั้น นะครับ ตอนนี้เราพยายามทำช่วยเหลือกันในลักษณะที่ให้เค้าเปิดกว้างขึ้น นะครับ แล้วก็สมัยใหม่ยิ่งขึ้น เพื่อให้เค้าพร้อมสำหรับผมรู้สึกว่ามันอาจจะช้าเกินไปเสียด้วยซ้ำสำหรับยุคสมัยที่มันเปลี่ยนไป แต่อย่างน้อยเราก็พยายามช่วยให้เขาเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสม สำหรับสภาพสังคมปัจจุบัน ซึ่งในเวลานั้นเขาจะต้องเผชิญ แม้ว่าจะช้ากว่าหน่อย แต่อย่างน้อยก็พยายามที่จะตามให้ทันแล้วในปัจจุบัน วิธีการเราพยายามคิดสร้างสรรค์ออกมาเรื่อย ๆ สิ่งใดเราเห็นว่าดี ก็พยายามถ่ายทอดให้พวกเขา อันนี้ควรจะเป็นหน้าที่ของอธิการที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการนี้...

"ผู้ใหญ่ในสมัยใหม่ควรจะทำหน้าที่คอยส่งเสริม คอยหนุน คอยอธิบาย คอยชี้แนะ ถ้าจะมาคอยควบคุมแบบคุณพ่อเก่าสมัยก่อนก็คงจะตามไม่ทัน และคงจะโดนให้สรรพนามใหม่ว่าหัวโบราณ..."

... ผมมองเห็นว่าปัญหาหลายปัญหาซึ่งบางทีเราจะต้องถกร่วมกัน อภิปรายร่วมกัน แม้แต่ในระบบของการอบรม ซึ่งสมัยก่อนผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบก็คืออธิการจะบอกว่าเธอทำอย่างนั้น เธอทำอย่างนี้ ปัจจุบันจะต้องเปลี่ยนแปลงไปว่า พวกเธอคิดอย่างไร ซึ่งในสมัยก่อนอาจจะไม่ค่อยได้มีคำถามแบบนี้ แต่ปัจจุบันนี้จะต้องมีมากขึ้น เพราะดูเหมือนว่าบางครั้งความคิดเห็นของคนรุ่นใหม่ ก็เป็นความคิดเห็นที่ดีและมีประโยชน์มาก แต่ต้องระมัดระวังให้เขาแสดงความคิดเห็นอย่างเหมาะสม นะครับ เพราะบางครั้งนี่เขารู้สึกอัดอัดเขารู้สึกไม่พอใจ เขาได้แสดงความคิดเห็นแบบคนไม่พอใจ ถ้าเป็นเช่นนั้น มีอารมณ์ปะปนด้วยนี่ จะคุยกันลำบาก

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้มันเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยก่อนมาแล้ว มันมีมาก่อนแล้ว แต่ว่าปัจจุบันนี้ ผมมองว่าคนพูดกันเก่งขึ้น คนกล้าพูดกันมากขึ้น การสื่อสารมันดีขึ้น การถ่ายทอดการรับรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะฉะนั้นเมื่อสิ่งเหล่านี้พร้อมก็เอื้ออำนวยให้คนเรา

กล้าแสดงความคิดเห็น แต่ผมคิดว่าเราก็ควรจะแสดงความคิดเห็น ในลักษณะที่เหมาะสม ที่จะทำให้สิ่งที่เรารักสิ่งที่เราหวงแหนเนี่ยมันเจริญก้าวหน้า ไม่มีสิ่งใดที่เติบโตก้าวหน้าโดยไม่มีจุดบกพร่อง แต่ว่าเราควรจะใช้สื่อ เราควรจะใช้ความสามารถพัฒนาคนในปัจจุบันที่คิดเก่ง พูดเก่ง กล้าพูดกล้าทำ ในลักษณะที่สร้างสรรค์ เพื่อให้สิ่งบกพร่องทั้งหลายแก้ไขไม่ได้หมายความว่าไปโจมตีเขาไม่ดีตะพึดตะพือ บางครั้งนี่เราอาจจะต้องยึดหลักของพระเยซูเจ้าที่ทรงใช้หลักการแก้ไขด้วยความรักฉันพี่น้อง พระองค์ได้ทรงบอกให้เรารู้จักแก้ไขอย่างชาญฉลาด ถ้าพูดในทางทีถูกในทางที่สร้างสรรค์ หรือถามปัญหาต่าง ๆ อย่างชาญฉลาดแบบที่พระเยซูเจ้าสอน ผมคิดว่าปัญหาบางอย่างนี่มันแก้ไขไปได้ แต่การไปโพนทะนาถึงความบกพร่อง การถามปัญหาบางปัญหาอย่างโจ่งแจ้ง ซึ่งกำลังเป็นปัญหาที่บางทีก็เสียหายจริง ๆ นั้นและเกิดขึ้นจริง ๆ นั้น อาจจะทำให้ปัญหานั้นมันแก้ไม่ได้...

ผู้ใหญ่ของสามเณราลัย ที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ได้กล่าวเสริมถึง เรื่องการแสดงความคิดเห็นของสามเณรด้วยว่าถ้าผู้ใหญ่เปิดโอกาสให้สามเณรพูดแสดงความคิดเห็นผู้ใหญ่ก็ต้องรับฟังความคิดเห็นของสามเณรนั้น ๆ และต้องบอกเขาด้วยว่าความคิดเห็นของเขามีเหตุผล มีน้ำหนักหรือไม่อย่างไร และเมื่อผู้ใหญ่ตัดสินใจแล้ว สามเณรก็จะต้องให้เกียรติผู้ใหญ่ด้วยการนบนอบเชื่อฟังผู้ใหญ่

... แต่เณรต้องให้เกียรติผู้ใหญ่ เมื่อเขารับฟังความคิดเห็นเปิดโอกาสให้พูด แต่ในรูปแบบของนักบวช สุดท้ายแล้วถ้าผู้ใหญ่ตัดสินใจแล้วว่าต้องเป็นแบบนี้ จะเป็นไปตามคำเสนอแนะ ตามความคิดเห็นหรือไม่ ก็เป็นสิ่งที่ตัดสินใจสุดท้ายแล้ว เพราะนี่คือสิ่งหนึ่งที่เณร จะต้องยอมรับ...ในช่วงของการอภิปรายในช่วงของการเสนอความคิดเห็น พูดเฉย ๆ แต่ทุกครั้งต้องระวัง และตรงนี้ผู้ใหญ่ต้องระวังด้วย เพราะถ้าเปิดโอกาสให้เขาพูดต้องฟังและถ้าความคิดเห็นของเขาไม่มีน้ำหนัก จะต้องบอกเค้าว่า ความคิดเห็นของเขามีเหตุผล มีน้ำหนักอย่างไร สภาพอย่างไร นะครับ

"... ในฐานะที่ผู้ใหญ่ทำหน้าที่เป็นผู้แทนของพระผู้เป็นเจ้า ตัดสินอย่างนี้ นะครับ ก็ต้องถือตามนั้น แม้แต่เราทราบว่าเป็นการตัดสินที่ผิด เพราะเราถือว่า เอาละ เมื่อผู้ใหญ่ตัดสินผิด ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่รับผิดชอบในเวลานั้นนะครับ"

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องของการตัดสินใจของผู้ใหญ่ที่สามเณร จะต้องนบนอบเชื่อฟังดังกล่าวข้างต้นนั้น ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยบางแห่งที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ ก็กล่าวยอมรับว่าบางครั้งผู้ใหญ่ก็ตัดสินใจผิด หรือทำอะไรที่ไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ปกครองดูแลสามเณรเป็นจำนวนมาก ๆ ทำให้ไม่สามารถทำความรู้จัก หรือมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับสามเณรได้ทั่วถึง ทำให้ตัดสินเกี่ยวกับสามเณรบางคนพลาดไป หรือไม่สามารถเข้าใจปัญหาของสามเณรบางคน และให้คำแนะนำเขาอย่างถูกต้องเหมาะสมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพิจารณาตัดสินให้สามเณรต้องออกจากสามเณราลัยไปนั้น ถ้าผู้ใหญ่ตัดสินผิดก็เป็นเรื่องที่น่าเสียใจ และเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง ดังนั้น สามเณราลัยที่มีสามเณรอยู่เป็นจำนวนมากจึงควรมีการพิจารณาตัดสินเกี่ยวกับ สถานภาพของสามเณรในรูปแบบของคณะกรรมการ แต่สามเณราลัยที่มีสามเณรอยู่น้อยไม่อาจทำเช่นนั้นได้เพราะมีคนไม่พอ และในสามเณราลัยที่มีสามเณรอยู่น้อยนั้น ก็มักจะไม่มีปัญหาดังกล่าวข้างต้นนั้น เพราะผู้ใหญ่ของสามเณราลัยดังกล่าวมักจะรู้สนิทสนมและเข้าใจสามเณรของตนได้ดีอยู่แล้ว

"... การดูแลคนหมู่มากนั้นจะดูแลให้ทั่วถึง จะให้ความสนใจต่อทุก ๆ คนเป็นเรื่องยาก..."

"... จะให้ทุกคนพูด ก็คนจะลำบาก นะครับ เป็นที่ลำบากสำหรับอธิการ..."

"... ผู้ใหญ่บางครั้งก็ตัดสินผิดหรือทำอะไรไม่เป็นธรรม บางครั้งผู้ใหญ่ไม่เข้าใจผู้น้อย คิดคนละแบบ"

"ปัญหาการพิจารณาเณรออกพ่อคิดว่าถ้าทำในรูปคณะกรรมการก็จะดี แต่บ้านเณรเล็ก ๆ ไม่สามารถทำได้ เพราะคนน้อย..."

สรุปแล้ว ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ จะต้องเตรียมสามเณรที่อยู่ในความปกครองดูแลของตนให้พร้อมที่จะออกไปเผชิญกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบัน ด้วยการพยายามถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ให้พวกเขา โดยทุ่มเททั้งชีวิตและจิตใจ ซึ่งในการให้การศึกษาอบรมสามเณรดังกล่าวนี้ ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ จะต้องเปิดใจกว้าง ให้สามเณรในความปกครองดูแลของตนมีอิสระมากขึ้น โดยเฉพาะจะต้องให้สามเณรมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นให้มากกว่าที่เป็นอยู่ แต่จะต้อคอยระมัดระวังมิให้การแสดงความคิดเห็นนั้นเป็นการแสดงความคิดเห็นที่กระทำไป

ด้วยอคติหรือใช้อารมณ์ และเมื่อมีการแสดงความคิดเห็นผู้ใหญ่จะต้องรับฟังและให้ข้อมูลย้อนกลับแก่สามเณรที่อยู่ในความปกครองดูแลของตนว่าการแสดงความคิดเห็นของเขามีน้ำหนักที่ผู้ใหญ่จะรับไปพิจารณาดำเนินการตามความคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะของเขาหรือไม่ ซึ่งการตัดสินของผู้ใหญ่ดังกล่าวนี้ ผู้น้อยจะต้องให้การเคารพเชื่อฟัง อย่างไรก็ตาม การตัดสินของผู้ใหญ่ก็อาจจะผิดพลาดได้ โดยเฉพาะผู้ใหญ่ของสามเณราลัยขนาดใหญ่ ที่ต้องปกครองดูแลสามเณรเป็นจำนวนมาก ดังนั้น การพิจารณาตัดสินที่สำคัญ ๆ เกี่ยวกับตัวสามเณรในสามเณราลัยขนาดใหญ่ดังกล่าวจึงควรที่จะกระทำในรูปของคณะกรรมการ เพื่อทำให้การตัดสินของผู้ใหญ่เป็นไปอย่างถูกต้องหรือมีความเป็นธรรมมากขึ้น

3. การจัดกลุ่มสนทนา

ผู้วิจัยได้ไปจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมทั้ง 7 ชั้นปีโดยให้นักศึกษาวิทยาลัยดังกล่าวเข้าร่วมกลุ่มสนทนาที่แต่ละกลุ่มประกอบด้วยนักศึกษาเฉพาะแต่ละชั้นปี ตั้งแต่วันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2537 ถึงวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2537 นักศึกษาทุกชั้นปีให้ความร่วมมือกับผู้วิจัยด้วยดีพอสมควร แต่นักศึกษาที่ผู้วิจัยคัดเลือกไว้ตามคำแนะนำของผู้ให้ข่าวสารที่สำคัญ (Key informant) ชั้นปีละ 10 คนนั้นมาไม่ครบจำนวนทั้งเจ็ดปี และในกลุ่มสนทนาของนักศึกษาแต่ละชั้นปีนั้น นักศึกษาบางชั้นปีก็แสดงความคิดเห็นกันมากและพูดตรงประเด็น ในขณะที่นักศึกษาบางชั้นปีก็แสดงความคิดเห็นกันน้อยมากและพูดไม่ค่อยตรงประเด็น ซึ่งบางครั้งการพูดไม่ตรงประเด็นดังกล่าวก็อาจจะเนื่องมาจากการที่ผู้วิจัยใช้คำถามที่ไม่ชัดแจ้งพอ และบางครั้งก็อาจจะเนื่องมาจากการที่นักศึกษาไม่เคยได้ยินได้ฟังเรื่องที่ผู้วิจัยถามมาก่อน ผู้วิจัยจึงต้องใช้เวลาที่มีอยู่ค่อนข้างจำกัดนั้นไปในการอธิบายชี้แจงประเด็นคำถามต่าง ๆ มาก ด้วยเหตุนี้ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาแต่ละชั้นปีจึงมีรายละอียดมากน้อยแตกต่างกัน ดังที่ผู้วิจัยจะ ได้นำเสนอโดยลำดับดังต่อไปนี้

3.1 ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 1

ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 1 ของวิทยาลัยแสงธรรม เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2537 โดยมีนักศึกษาเข้าร่วมกลุ่มสนทนาจำนวนทั้งสิ้น 6 คน แต่เนื่องจากเกิดข้อขัดข้องทางเทคนิคบางประการ ทำให้เครื่องบันทึกเสียงที่ผู้วิจัยใช้บันทึกเสียงการจัดกลุ่มสนทนาครั้งนั้นสามารถบันทึกเสียงนักศึกษาไว้ได้เพียงบางส่วนเท่านั้น ผู้วิจัยจึงได้ไปจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีดังกล่าวอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537 และในการจัดกลุ่มสนทนาครั้งนี้มีนักศึกษาเข้าร่วมกลุ่มสนทนา 4 คน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้กล่าวถึงประเด็นที่ว่าวิทยาลัยแสงธรรมได้จัดให้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับคำสอนสังคมของพระศาสนจักรหรือคำสอนที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสหรือไม่นั้นว่า ในชั้นปีที่ 1 ยังไม่ได้มีการเรียนการสอนโดยตรงเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว แต่ก็มีอาจารย์ผู้สอนวิชาต่าง ๆ ก็ได้พูดถึงเรื่องดังกล่าวอยู่บ้าง นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ยังเห็นว่า เรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวโดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับสังคมควรที่จะมีการเรียนการสอนที่มากกว่านี้ อย่างไรก็ตาม นักศึกษาก็เห็นว่าควรที่จะจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาดังกล่าวเป็นวิชาเสริม มิใช่วิชาหลัก

"... ในเวลาเรียนก็มีการพูดถึงอ้างถึงสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 อยู่เรื่อย ๆ และก็ในเรื่องวิชาศาสนสัมพันธ์นี่ก็มีอยู่ในหลักสูตรแล้ว แต่ปีนี้ยังไม่ได้เรียน เรื่องอื่น ๆ ส่วนใหญ่ก็จะมีแทรกเข้ามาในวิชาที่เรียน แต่คล้ายเป็นการพูดประกอบเนื้อหา ไม่ได้เป็นการพูดโดยตรง"

"... ถึงพวกเราจะเรียนเพื่อเป็นพระสงฆ์ก็จริง แต่ก็ควรรู้เรื่องราวเกี่ยวกับสังคมต่าง ๆ ให้มากกว่านี้ จริงอยู่ปรัชญาเทวะจะต้องเรียน ต้องไม่ทิ้ง แต่ก็จะต้องเรียนเรื่องอื่น ๆ ด้วย

"... น่าจะมีการเรียนวิชาต่าง ๆ ในแนวนี้บ้าง แต่ไม่อยากให้เป็นวิชาหลักหรือว่าอะไรเป็นวิชาเสริม..."

ส่วนในเรื่องการออกไปฝึกปฏิบัติงานภายนอกสถานศึกษานั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นว่าเป็นเรื่องที่ดีมีประโยชน์ และควรที่ทางวิทยาลัยแสงธรรมหรือผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ น่าจะสนับสนุนส่งเสริมให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้

"... ถ้าให้เราอยู่แต่ในนี้ก็เหมือนกับถูกกักบริเวณ ไม่ได้เห็นอะไรข้างนอกปัญหาของสังคมของประชาชนเขาเป็นอย่างไงเราไม่รู้ ผมจึงคิดว่าทางผู้ใหญ่ของวิทยาลัยและบ้านเณรควรจะสนับสนุนส่งเสริมให้เราออกไปฝึกงานข้างนอกมากกว่านี้ครับ"

"ในหลักสูตรก็มีวิชาเกี่ยวกับสังคมอยู่บ้าง แต่ในเรื่องของการนำไปใช้ในภาคปฏิบัติจริง ๆ ยังไม่มี ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการออกไปฝึกงานอภิบาลสัตบุรุษตามวัดต่าง ๆเป็นงานที่เกี่ยวกับศาสนามากกว่า"

และในเรื่องการออกไปฝึกงานนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 บางคนได้กล่าวเสริมด้วยว่าในวันเสาร์อาทิตย์ พวกเขาได้ออกไปทำงานตามซอยต่าง ๆ ในละแวกใกล้เคียงกับวิทยาลัยแสงธรรม การทำงานดังกล่าวเป็นการช่วยพัฒนาจิตใจของคริสตชนรวมทั้งคนที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ตามซอยต่าง ๆ เหล่านั้น

"พวกเรามีโอกาสไปอภิบาลวันเสาร์อาทิตย์ และก็พวกปีโต ๆ ก็ไปกัน พวกเทวะนี่ไปกัน งานที่ไปทำหนักไปทางด้านงานวัด แต่ว่าปี 3 ปี 4 จะเป็นพวกที่ไปงาน slum โดยเฉพาะ"

> ... อีกกลุ่มหนึ่งก็เป็นพวกที่ออกไปทำงานตามซอยที่มีคริสตชนอยู่ และในพวกกลุ่มคริสตชนนั้นก็มีคนต่างศาสนาอยู่ เราก็ไปทำงานพัฒนาจิตใจพวกเขา โดยพยายามใช้หลักธรรมคำสอนแบบกลาง ๆ ที่ไม่เป็นของศาสนาหนึ่งศาสนาใดโดยเพาะ แต่ว่าส่วนใหญ่เราก็เน้นพระวรสาร เพราะพวกที่มานั้นส่วนใหญ่เป็นคาทอลิก ส่วนศาสนาอื่นก็มีบ้างเล็กน้อยเท่านั้น

นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมมากขึ้น รวมทั้งการเข้าไปมีบทบาทในการร่วมพัฒนาสังคมตลอดจนเข้าไปแตะต้องโครงสร้างต่าง ๆ ที่ไม่เป็นธรรมของสังคมมากขึ้น ด้วยส่วนในเรื่องรูปแบบของการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 กล่าวว่าพวกเขาไม่ได้เรียนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวโดยตรง แต่ก็ได้อ่านเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวจากหนังสือและนิตยสารต่าง ๆ บ้าง ซึ่งในเรื่องรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ส่วนใหญ่เห็นว่าประเทศไทยควรจะใช้รูปแบบการพัฒนาแบบผสมผสานโดยนำส่วนที่ดีของการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ มาผสมผสานกัน นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 1

ส่วนใหญ่ยังเห็นว่า การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนเป็นรูปแบบการพัฒนาที่ดีสำหรับประเทศไทยซึ่งควรพัฒนาประเทศโดยที่ไม่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเสียจนละเลยคุณค่าทางวัฒนธรรม

> ความเจริญทางเศรษฐกิจ ทางเทคโนโลยีต่าง ๆ มันเข้ามาเราก็ไม่ปฏิเสธมัน คือเรารับมันด้วย แต่ว่าเราสามารถคัดเลือกคุณค่าของมันได้ และอะไรที่มันเข้ากับคุณค่าของพระวรสาร เราก็สามารถประยุกต์ให้เข้ากับบุคคลให้เข้ากับชีวิตของประชาชน คือไม่ใช่แต่ตามโลกหรือว่าโลกมีอะไรเราก็เอาหมด โลกานุวัตร แต่เราต้องรู้จักเลือก...

"คงจะต้องยึดหลักคุณค่าพระวรสาร พัฒนาชุมชนและคุณค่าความเป็นมนุษย์นะ แต่เราก็จะต้องรับกระแสโลกานุวัตรเข้ามา เรียกว่าพัฒนาแบบผสมผสานนะครับ"

"เราต้องสอนให้ชุมชนรู้คุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามา ต้องรู้ว่าสิ่งนี้สิ่งนั้นมีคุณค่าหรือไม่มนุษย์เราก็มิได้เจริญชีวิตอยู่ด้วยอาหารหรือด้วยการพัฒนาชีวิตด้านภายนอกอย่างเดียว แต่ด้วยพระวาจาหรือด้วยคุณค่าต่าง ๆ อันนี้ที่พระเยซูเจ้าสอน"

"ผมคิดว่าถ้าเน้นเศรษฐกิจมากไปนักก็ไม่ดี ควรจะเน้นวัฒนธรรมชุมชนมากกว่า"

สำหรับในเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้ากลุ่มสนทนาเห็นว่าการที่พระศาสนจักรส่งเสริมให้มีการเสวนาหรือการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับศาสนิกชนในศาสนาอื่นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีแล้ว เนื่องจากโลกยุคปัจจุบันต้องการ ความรักความเข้าใจหรือความสมานฉันท์เป็นหนึ่งเดียวกันมาก นอกจากนี้ นักศึกษายังเห็นด้วยกับคำสอนของงคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่ให้คริสตชนเคารพคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในศาสนาอื่น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นักศึกษาเชื่อว่า พระจิตเจ้าก็ทรงทำงานในศาสนาอื่น ดังนั้น ศาสนาอื่นก็เป็นหนทางนำมนุษย์ไปสู่ความรอดได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม ในความคิดของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้ากลุ่มสนทนาก็ยังเห็นว่าการแพร่ธรรมก็ยังเป็นหน้าที่อันสำคัญที่คริสตชนทุกคนจะต้องทำต่อไป และเห็นว่าศาสนาคริสต์เป็นหนทางที่ตรงที่สุดในการพามนุษย์ไปสู่ความรอด

"... ผมเห็นด้วยกับความคิดของสังคายนาตอนหนึ่ง คือ แบบก็โอเคนะครับนะว่าศาสนาทุกศาสนามีพระจิตเจ้าทำงานและก็เป็นหนทางนำมนุษย์ไปสู่ความรอดได้เหมือนกัน แต่ว่าศาสนาคริสตังค์ หรือว่าศาสนาคาทอลิกนี่เป็นสายตรงที่สุด"

นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนากล่าวเสริมถึงเรื่องศาสนสัมพันธ์ว่า พวกตนได้เรียนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมาแล้วก่อนที่จะมาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรม โดยได้รับการอบรมจากคุณพ่ออธิการที่สามเณราลัยกลางที่จังหวัดนครราชสีมาที่พูดถึงเรื่องศาสนสัมพันธ์ การแพร่ธรรม บทบาทฆราวาส ตลอดจนเรื่องอื่น ๆ ด้วย

"คือเราเคยเรียนที่บ้านเณรกลาง พ่ออธิการเขาก็สอนอยู่ เนื้อหาก็ครอบคลุมเกี่ยวกับเรื่องศาสนสัมพันธ์ evanglization บทบาทฆราวาส...ก็คลุมไปหมดนะครับ"

สำหรับเรื่องการไปร่วมพิธีกรรมของศาสนาอื่นหรือเรื่องการตักบาตรนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมสนทนาเห็นว่าเรื่องนี้ต้องดูเจตนารมณ์ของการกระทำนั้น ๆ ถ้าคริสตชนกระทำสิ่งนั้น ๆ ไปด้วยความเชื่อหรือความเคารพนับถือแบบพุทธศาสนิกชน การกระทำเช่นว่านั้นก็เป็นสิ่งที่ผิด แต่ถ้าระทำไปเพื่อมรรยาทสังคมหรือเพื่อแสดงความรักเป็นหนึ่งเดียวกับผู้อื่น ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่เขาสามารถจะกระทำได้

"... เรื่องตักบาตรก็แล้วแต่เค้าตีประเด็นว่าตักบาตรในแง่ไหนบ้าง เพราะว่าในแง่หนึ่งมันก็เป็นพิธีกรรม แต่ว่าในแง่ของการอยู่ในโลกในสังคม เราก็มีส่วนร่วมได้"

นอกจากนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่าความเชื่อในศาสนาอื่น ๆ บางอย่างก็คล้าย ๆ กับความเชื่อในคริสตศาสนา ซึ่งคริสตชนก็ควรให้การเคารพความเชื่อของเขา ไม่ไปดูถูกเหยียดหยามเขา รวมทั้งต้องให้การเคารพความเชื่ออื่น ๆ ที่ไม่ผิดต่อศีลธรรม ไม่ผิดต่อหลักธรรมคำสอนในพระวรสารด้วย

ผมทำรายงานเกี่ยวกับความเชื่อของปาเกอะญอ ผมเสนอความคิดว่า ความเชื่อดั้งเดิมของปาเกอะญอคล้าย ๆ กับความเชื่อของคริสตังค์ หรือว่าถ้าเปรียบเทียบกับความเชื่อของชาวยิวในสมัยโบราณก็คล้ายกัน มีกฎทางสังคมคล้าย ๆ กฎของโมเสส มีการลงโทษทางสังคมพวกปาเกอะญอ มีรายละเอียด มีพิธีจารีตมาก พูดไปก็ไม่หมด แต่สรุปแล้วก็คือว่าเขาก็มีพระเจ้าของเขา คือ ตะตีตะกอ พวกเขาทำอะไรทุกอย่างนี่จะมี

ความยำเกรงพระเจ้า คือทำอะไรละเมิดศีลธรรมไม่ได้ เขามีตะตีตะกอคอยบังคับหรือคอบควบคุมดูแลเขา แม้ว่าพวกเขาจะไม่เป็นผู้ที่มีการศึกษา แต่เขาก็เป็นผู้ที่อยู่อย่างมีคุณค่าทางสังคม มีชีวิตที่ดี

"ผมว่าเราเคารพได้ เพราะว่าอะไรที่ถูก ที่ไม่ผิดต่อศีลธรรม ที่ไม่ผิดต่อพระวรสาร พระเป็นเจ้าก็อยู่ในนั้น ในพระวรสาร พระเยซูเจ้าก็บอกว่า อะไรก็ตามที่ไม่ต่อต้านท่าน ไม่ต่อต้านพระศาสนจักร ก็อยู่ฝ่ายเรา"

นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นว่าศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ หรือผู้ที่มีความเชื่อต่างกันอาจจะร่วมมือกันต่อต้านหรือระงับยับยั้งความรุนแรงของกระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยมได้โดยการช่วยกันส่งเสริมคุณค่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของประชาชน ซึ่งในเรื่องนี้ศูนย์สังคมพัฒนาตามสังฆมณฑลต่าง ๆ ของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยก็กำลังพยายามที่จะสนับสนุนส่งเสริมอย่างเต็มที่ โดยที่การพัฒนาที่มุ่งที่จะส่งเสริมคุณค่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมชุมชนเช่นว่านั้นมิได้เป็นการพัฒนาที่กระทำลงไปเพื่อที่จะให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกลับใจ แต่ทำไปด้วยความเคารพในความเชื่อ และภูมิปัญญาของชาวบ้าน และกระตุ้นส่งเสริมให้มีการใช้ความเชื่อและภูมิปัญญาของชาวบ้านต่อต้านหรือระงับยับยั้งกระแสของวัตถุนิยม บริโภคนิยมหรือการพยายามที่จะก้าวให้ทันโลกโดยปราศจากสติยั้งคิด

... มันจะต้องว่า เราจะต้องมีรากฐานที่มั่นคงทางฝ่ายจิตใจ เราจะต้องมีจุดยืนไว้ก่อน เพราะฉะนั้น เมื่อกระแสโลกานุวัตรหรือกระแสอะไรต่าง ๆ เข้ามานี้เราก็จะต้องยึดจุดยืนนี้ไว้ จุดยืนที่มาจากคุณค่าทางวัฒนธรรมความเชื่อต่าง ๆ นี่จะหล่อเลี้ยงทำให้เจริญเติบโตได้อย่างถูกทิศทางเปรียบเสมือนต้นไม้ ถ้ามีรากมั่นคงดีแล้ว ลำต้นและกิ่งก้านก็จะแตกสาขาออกไปดีเอง ถูกกระแสลมพายุพัดก็จะไม่โค่นลงมาได้ง่าย ๆ

"ถ้าประชาชนไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดมีหลักยึดที่ดีทางศาสนาหรือวัฒนธรรมก็จะสามารถตัดสินได้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่มีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่า และสามารถที่จะต่อต้านหรือยับยั้งกระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยมได้..."

สำหรับในเรื่องบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรส่งเสริมบทบาทของฆราวาสให้มีมากขึ้น และเห็นว่าในปัจจุบัน

ดูเหมือนว่าพระสงฆ์กับฆราวาสมีความสำคัญหรือมีบทบาทไม่แตกต่างกันมากนัก เนื่องจากฆราวาสในยุคนี้มีการศึกษาและมีหน้าที่การงานดีขึ้น พระสงฆ์จึงไม่อาจที่จะคิดไปว่าตนสำคัญมากหรือมีบทบาทกับฆราวาสมากเกินไปเหมือนพระสงฆ์ในยุคก่อน ๆ ได้อีกต่อไปแล้ว สิ่งที่พระสงฆ์จะช่วยฆราวาสได้มากก็คือการช่วยเหลือทางด้านจิตใจซึ่งเป็นสิ่งที่ฆราวาสในยุคนี้ต้องการมากที่สุด และการที่พระสงฆ์จะไปให้การช่วยเหลือฆราวาสในยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น พระสงฆ์จะต้องพัฒนาตนเองให้มากขึ้น

> ... ในปัจจุบันนี้ ฆราวาสมีความสำคัญ มีบทบาทมากขึ้นเราดูแล้วมันไม่แตกต่างกัน คนข้างนอกในปัจจุบันนี่น่ะอะไรต่าง ๆ มันเข้ามามาก มีการพัฒนาฝ่ายร่างกายมาก เค้าอยู่ได้อยู่แล้ว ไม่ต้องไปให้ความช่วยเหลือเขาทางด้านวัตถุมาก แต่พระสงฆ์หรือนักบวชจะต้องช่วยเหลือเขาทางด้านจิตใจ เรื่องการพบพระ ชีวิตเขามีทุกสิ่งทุกอย่างพร้อม แต่ขาดทางด้านจิตใจซึ่งเป็นจุดที่เขาต้องการที่สุด

"... การที่จะไปช่วยเขานั้น พระสงฆ์จะต้องดี จะต้องเก่งด้วย เพราะถ้าไม่เป็นเช่นนั้นเราก็ไม่สามารถจะไปพบสัตบุรุษ หรือไปช่วยสัตบุรุษที่เขามีความสามารถอยู่แล้ว..."

นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนากล่าวว่า พระสงฆ์จะต้องเห็นความสำคัญและยอมรับบทบาทของฆราวาสให้มากขึ้น ทำตัวให้เข้ากับฆราวาสได้หรือทำตัวแบบ "ตีนติดดิน" ไม่วางตัวเป็นเจ้าเป็นนาย แต่อย่างไรก็ตามก็มิใช่ว่าจะทำตัวเหมือนหรือทำตัวคล้ากับฆราวาสไปเสียทุกเรื่อง บางเรื่องก็ต้องคำนึงถึงสภาพความเป็นพระสงฆ์และต้องรักษาความแตกต่างเองไว้ และเกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็ได้มีพระสงฆ์บางกลุ่มได้เกิดความตื่นตัวที่จะปรับตัวให้เข้ากับความต้องการของฆราวาสมากขึ้น และได้มีการเชิญฆราวาสไปพูดว่าเขาต้องการพระสงฆ์ประเภทใด

> ... มีการเชิญฆราวาสมาพูดว่าเขาต้องการพระสงฆ์ยังไงสัตบุรุษมองพระสงฆ์อย่างไร เขาก็พูดว่าเขาไม่ต้องการพระสงฆ์ขี้บ่น แต่งตัวดี หรือพระสงฆ์หรูหรา แต่เขาต้องการพระสงฆ์เรียบ ๆ และก็สนใจเขา และก็โอเค พระสงฆ์มีอะไรมีได้ แต่ก็อย่าให้เป็นที่สะดุดสำหรับสัตบุรุษว่าพระสงฆ์มีอะไรมากเกินไป มีอะไรที่ไม่เหมาะสมกับความเป็น

นักบวชอย่างนี้ นอกจากนั้น เขายังต้องการพระสงฆ์ที่เข่าด้าน คือพระสงฆ์ที่ทำงานเป็นทุกอย่าง ซึ่งจะเก่งหรือไม่ใช่เรื่องที่สำคัญ

... อยากให้พระสงฆ์ติดดิน อันนี้ฆราวาสพูดนะครับ...แต่ต้องรักษาสภาพความต่างไว้บ้าง นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังควรที่จะเป็นตัวของตัวเอง เป็นคนที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นกันเอง ใกล้ชิดกับสัตบุรุษ และเป็นพระสงฆ์ที่เอาใจใส่ปฏิบัติสัตบุรุษ เป็นคนที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับคนทั่ว ๆ ไป

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนายังกล่าวว่า พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันได้เข้าไปมีบทบาทหรือทำหน้าที่ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งบทบาทหน้าที่เหล่านั้นบางอย่างก็มิใช่เป็นบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ โดยตรง ซึ่งในทางที่ถูกที่ควรแล้ว พระสงฆ์เหล่านั้นจะต้องให้ฆราวาสเข้าไปรับบทบาทหน้าที่เหล่านั้นแทน และหันไปมุ่งเน้นการทำหน้าที่พระสงฆ์โดยตรงให้ดีที่สุด

ผมเห็นในภาวะปัจจุบันนี้ พระสงฆ์มีงานอื่นมาก งานที่เป็นงานของพระสงฆ์เองนี่ไม่ได้ทำอย่างเต็มที่ อยากให้เน้นว่าพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ต้องอยู่กับวัดบ้าง เวลาสัตบุรุษมีปัญหาเราก็พร้อมที่จะช่วยเหลือเขาในแง่ของการอภิบาลได้ แต่บางครั้งก็ต้องออกไปเยี่ยมเขาบ้างหรือไปส่งศีลคนแก่บ้าง งานที่ไม่ใช่งานของพระสงฆ์โดยตรงก็ปล่อยให้ฆราวาสเขาทำกันบ้างเราคอยดูแลอยู่ห่าง ๆ ก็ได้

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาชั้นปีที่ 1 บางคนก็แสดงความเห็นด้วยว่า พระสงฆ์จะมุ่งแต่เทศน์สอนหรือเอาใจใส่ดูแลสัตบุรุษเฉพาะแต่ด้านจิตวิญญาณเท่านั้นไม่ได้ แต่จะต้องสนใจเอาใจใส่การพัฒนาทางฝ่ายร่างกายของสัตบุรุษควบคู่ไปด้วย โดยให้การช่วยเหลือพวกเขาในสิ่งที่สามารถจะกระทำได้ นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังควรที่จะส่งเสริมการรวมกลุ่มของฆราวาสในอันที่จะช่วยกันทำงานทั้งในและนอกพระศาสนจักรอีกด้วย

"... พระสงฆ์ที่พยายามที่จะพัฒนาปรับปรุงสัตบุรุษ เอาสัตบุรุษเป็นหลักนี่ จะเป็นที่รักของสัตบุรุษมากกว่า แทนที่จะไปเทศน์อยู่บนธรรมมาสน์อย่างเดียว"

"เราเป็นพระสงฆ์ เราต้องสามารถช่วยเหลือคนอื่นได้ เราจะอยู่เฉย ๆ นี่ไม่ได้ต้องเข้าไปหา ไม่ใช่รอเขามาหา..."

"... การที่พระสงฆ์ออกไปหาเขา ช่วยเหลือเขา มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับเขานั้น จะทำให้เขามาวัดมากขึ้น และเข้าไปช่วยงานของวัดมากขึ้น..."

"พระสงฆ์ควรจะส่งเสริมการรวมกลุ่มของฆราวาส เพื่อที่เขาจะได้ช่วยกันทำงานทั้งงานของวัดและงานพัฒนาสังคม..."

สำหรับข้อเสนอแนะของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนาในการที่จะปรับปรุงแก้ไขการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนการฝึกอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ เพื่อให้สามารถผลิตพระสงฆ์ได้ตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาเข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นว่า หลักสูตรของวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนแนวทางการฝึกอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ นั้น ถ้าจะกล่าวโดยรวม ๆ ก็เห็นว่าดีอยู่แล้ว แต่การที่จะเพิ่มวิชาต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ในการทำงานในภายภาคหน้า เช่น เรื่องคำสอนทางสังคมหรือการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสก็เป็นสิ่งจำเป็น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น นักศึกษาหรือสามเณรจะต้องให้ความสนใจการศึกษาเล่าเรียนตลอดจนเรื่องต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นให้มากขึ้นด้วย ซึ่งการที่นักศึกษาไม่ค่อยสนใจเอาใจใส่เรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวก็มีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากอาจารย์ที่มุ่งแต่จะสอนตามตำราเรียนเท่านั้นด้วย

"... เราไม่ได้ตัดขาดจากโลก ต้องให้รู้ว่าโลกภายนอกเป็นอย่างไร ถ้าโลกหรือสังคมภายนอกมีปัญหาแบบนี้จะทำอย่างไร"

"ผมว่าเป็นสิ่งจำเป็น แต่การเปลี่ยนทันทีทันใดนั้นทำไม่ได้ การเรียนการสอนที่แสงธรรมก็มีการจัดระบบ มีการจัดอะไรตามความเหมาะสมค่อนข้างจะดีอยู่แล้ว การที่จะไปเปลี่ยนแปลงอะไรจึงทำได้ยาก"

"ผมก็คิดว่าแสงธรรมนี่สอนหลายอย่างเยอะ เรื่องเกี่ยวกับคุณค่าของความเป็นมนุษย์หรือเกี่ยวกับสังคม เราก็พยายามแทรก แต่ว่าบางครั้งมันเป็นที่นักศึกษาเองด้วย ที่อยู่ในวงแคบ ๆ ส่วนหนึ่งก็มาจากอาจารย์ที่มุ่งแต่ตำราเรียน"

ผมคิดว่าไม่จำเป็นสถาบันแสงธรรมหรือบ้านเณรต่าง ๆ นี่ ผู้ใหญ่เขาก็ไม่ดูดายที่จะทำการปรับปรุงหลักสูตร หรือว่าหาสิ่งที่ดี ๆ ที่เณรควรจะได้รับ เขาไม่เมินเฉยในเรื่องนี้ ส่วนเณรเองผมว่าแล้วแต่ spirit ของแต่ละคนที่จะกระตือรือล้นเอาใจใส่เรื่องการเรียนเอาจริงเอาจังกับมันมากหรือน้อยแค่ไหน

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องเกี่ยวกับผู้ใหญ่ของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 บางคนก็ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ผู้ใหญ่จะต้องมีจิตใจที่เปิดกว้างและยอมรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษาและสามเณรให้มากกว่าที่เป็นอยู่นี้ และในเรื่องการแสดงความคิดเห็นในห้องเรียนนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 1 บางคนกล่าวว่าอาจารย์ก็เปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็น แต่การที่นักศึกษาไม่ค่อยจะแสดงความคิดเห็นในห้องเรียนนั้นเป็นเพราะอิทธิพลของกลุ่มเพื่อน กล่าวคือ นักศึกษาเกรงไปว่าจะถูกเพื่อน ๆ ไม่พอใจที่ถามในชั้นมากเกินไป นอกจากนี้ นักศึกษายังกล่าวว่ากลุ่มเพื่อนและรุ่นพี่ ๆ มีอิทธิพลมากต่อนักศึกษาในด้านความรู้สึกนึกคิดและการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ

"... ผมว่าผู้ใหญ่น่าจะเป็นคนที่ open minded มากกว่านี้ และรับฟังความคิดเห็นของผู้น้อย เข้าใจผู้น้อยให้มากขึ้น"

"คือถ้าเราต้องการถามอะไร บางทีเพื่อนบางคนต้องการเรียนตอนต่อไป ก้าวหน้าต่อไป ก็เป็นการเสียเวลาเพื่อน หรือบางทีเราถามแล้วโดนเพื่อนแซวก็เลยไม่กล้าถามอีก"

"บางคนเห็นว่าเรื่องไม่น่าถามก็ถาม และบางทีเราถามคนอื่นเขารู้แล้ว บางทีก็ถามเล่น ๆ แล้วคนอื่นก็แซวอย่างสนุก ๆ แต่คนถามกลับเอาจริง"

"ก็เป็นอิทธิพลของกลุ่ม ในกรณีที่คนส่วนใหญ่เห็นว่า อย่างนี้อย่าพูดอย่าถามหรืออย่าเพิ่งคิดอย่างนี้ หรือกลุ่มเพื่อนของเราหรือรุ่นพี่ dominate ว่า ต้องเป็นอย่างนี้ ๆ เราก็ไม่กล้าฝืน"

"ระบบอำนาจนิยมในบ้านเณรก็มี แต่ว่าผมให้ข้อสังเกตว่า เราเพิ่งเปลี่ยนพ่ออธิการเพิ่งมีการเปลี่ยนแปลง..."

สรุปแล้ว นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้ให้ข้อเสนอแนะว่าทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ควรจะปรับปรุงแนวทางการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือ

สามเณรโดยให้พวกเขารู้เรื่องราวความเป็นไปของโลกภายนอกให้มากขึ้น และในการนี้ผู้ใหญ่จะต้องเปิดใจกว้างและรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษาให้มากขึ้นด้วย ซึ่งในเรื่อการแสดงความคิดเห็นนี้ นักศึกษาก็มีความเห็นต่างกันออกไปเล็กน้อย โดยนักศึกษาบางคนก็เห็นว่าสำหรับในห้องเรียนนั้น อาจารย์ส่วนใหญ่ก็เปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็น แต่นักศึกษาก็ไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็นหรือซักถามอาจารย์ เนื่องจากอิทธิพลของกลุ่มเพื่อนหรือรุ่นพี่ ๆ

3.2 ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 2

ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 2 เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2537 โดยมีนักศึกษาเข้าร่วมกลุ่มสนทนา 4 คน รายละเอียดของการสนทนานักศึกษากลุ่มนี้มีดังต่อไปนี้

นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่มาเข้ากลุ่มสนทนากล่าวถึงประเด็นที่ว่าในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสหรือไม่ว่า พวกเขาได้รับการศึกษาอบรมในเรื่องดังกล่าวจากอาจารย์ผู้สอนในวิทยาลัยแสงธรรม และผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ อยู่บ้าง แต่มิใช่การเรียนการสอนในวิชาที่ว่าด้วยเรื่องดังกล่าวโดยตรง กล่าวคือเป็นเพียงการที่อาจารย์ผู้สอนและผู้ให้การอบรมนำเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวไปพูดสอดแทรกในระหว่างการให้การศึกษาอบรมเรื่องอื่น ๆ เท่านั้น นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ยังได้กล่าวถึงการฝึกงานว่า พวกตนยังไม่เคยออกฝึกงานในภาคสนามเลย เคยแต่ออกไปทำงานด้านอภิบาลสัตบุรุษหรืองานที่เกี่ยวกับศาสนาตามวัดหรืออาณาบริเวณที่อยู่ใกล้เคียงเท่านั้น อย่างไรก็ตาม มีนักศึกษาที่สังกัดสามเณราลัยบางแห่งก็ได้มีโอกาสติดตามนักศึกษารุ่นพี่ ๆ ออกไปทำงานตามชุมชนแออัดต่าง ๆ ด้วย

"ก็คิดว่าที่วิทยาลัยหรือบ้านเณรได้ให้ก็จะออกมาในรูปของเนื้อหาวิชาการมากกว่า แต่ว่าในช่วงที่เรียนอยู่ในชั้นปรัชญานี่ยังไม่ได้ออกภาคสนามเลย ที่ออกเป็นก็เป็นของพวกเทวะ..."

"เราเห็นเณรรุ่นพี่ออกไปตามมิสซังภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะมิสซังภาคอีสาน แต่พวกผมยังไม่มีประสบการณ์ ยังไม่ได้รับในจุดนี้ เพราะว่าในจุดนี้น่ะ ทางวิทยาลัยเขาเห็นว่า ในช่วงที่เราเรียนปรัชญาอยู่นี่ งานอภิบาลนี่ทางบ้านเณรต่าง ๆ ก็ให้อยู่แล้ว"

"เณร (ชื่อสามเณราลัยแห่งหนึ่ง) นี่เริ่มออกไปตั้งแต่จบ ม.6 เริ่มตั้งแต่ตอนที่เป็นมาสเตอร์เลย คือได้มีโอกาสตามรุ่นพี่ไปตาม slum ต่าง ๆ เช่น slum หนองแขม ในเขตนี้มี slum เยอะแยะ"

สำหรับเรื่องการฝึกงานนี้ ถึงแม้ทางวิทยาลัยแสงธรรมจะไม่ได้จัดให้นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ออกไปฝึกงานในภาคสนามดังกล่าวข้างต้น แต่นักศึกษาบางคนก็ได้ออกไปสัมผัสกับสภาพความเป็นจริงในสังคม ไม่ว่าด้วยการติดตามรุ่นพี่ออกไปดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หรือการออกไปด้วยตัวเอง ซึ่งในการนี้นักศึกษาบางคนก็ได้ออกไปอยู่กับชาวบ้านในชนบท แต่นักศึกษาบางคนก็เพียงแต่ออกไปในบริเวณใกล้เคียง วิทยาลัยแสงธรรม และการได้ออกไปรับรู้สภาพความเป็นจริงของสังคมดังกล่าว ก็ได้ทำให้นักศึกษาเกิดกำลังใจที่จะเป็นแรงผลักดันให้ทำงานพัฒนาสังคมให้มากยิ่ง ๆ ขึ้นไป

> ก็ดี ก็เป็นกำลังใจให้เราอยากจะพัฒนาขึ้นเยอะเลยครับ ที่เราไปเจอสภาพจริง ๆ นี่ อย่างเช่นที่ผมเคยไปนี่ ทไปหลายครั้ง เช่นสองปีก่อนผมก็ไปอยู่หมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งเรียกว่าไกลปืนเที่ยงของมิสซังเลย ไม่มีพระสงฆ์ประจำ ไฟฟ้าไม่มี น้ำประปาก็ไม่มี ช่วงนั้นทำให้ผมรู้สึกว่าผมได้อยู่กับชาวบ้านจริง ๆ และก็ทำทุกอย่าง กินนอนเหมือนชาวบ้าน และรู้สึกว่าจุดนี้ชาวบ้านเขาก็ร่วมมือมาก และก็เขาก็รักเรามากเลย
>
> "ไปอยู่กับเขาเลย ไปค้างคืนอยู่ 15 วัน"
>
> "ตอนที่อยู่ที่บ้านเณรกลางที่โคราชก็ได้ออกไปอยู่ตามหมู่บ้าน อยู่กับครอบครัวทั้งพุทธและคริสต์"
>
> "ผมไม่มีโอกาสไปไกล ก็ไปรอบ ๆ แสงธรรมนี่แหละ"

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังได้กล่าวด้วยว่า การได้ออกไปสัมผัสสภาพความเป็นจริงของสังคมภายนอกโดยเฉพาะในชนบทนั้นไม่มีอันตรายหรือก่อให้เกิดปัญหาแต่ประการใดเลย และในการนี้นักศึกษาได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านดีมาก และถึงแม้ชาวบ้านที่นับถือศาสนาอื่นรู้ว่านักศึกษาเป็นสามเณรคาทอลิกแต่ก็ไม่แสดงการรังเกียจเดียดฉันท์แม้แต่น้อย กลับสนใจสอบถามเรื่องราวต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องราวที่เกี่ยวกับศาสนา

"ไม่มีปัญหาเลยครับ คือเราไปนี่เราไปในฐานะที่เป็นนักศึกษา ที่ต้องการไปเผชิญ เรียกว่าต้องการไปสัมผัสชีวิตชาวบ้านชนบทจริง ๆ เขาก็ให้ความร่วมมือดี"

"เขารู้ว่าเราเป็นนักบวชคาทอลิก แต่ก็ไม่รู้สึกรังเกียจเดียดฉันท์เลย"

ไม่มีอันตรายอะไรครับ คือตามบ้านนอกเขาจะมีมุมมองที่เขาไม่กีดกัน ไม่รังเกียจคนต่างศาสนา คือตามบ้านนอกเป็นต้นในภาคอีสานที่ผมอยู่เนี่ย คือผมไปตามหมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่ก็มีทั้งวัดพุทธวัดคริสต์อยู่ หมู่บ้านหนึ่งจะมีอยู่ 2 วัด แต่ส่วนใหญ่ที่ผมเคยไปนี่ ชาวบ้านทางภาคอีสานเขาก็พูดว่า ศาสนาอื่น ๆ เขาก็ดีนี่ ชาวบ้านเขาพูดอย่างนี้แล้วก็ยังพูดว่า เด็กหนุ่มอย่างนี้น่ะ ก็ยังดีนะที่มีคนเสียสละ มีน้ำใจ และก็ทุ่มเทที่จะทำงานด้านนี้

เขาก็ถามเรื่องต่าง ๆ เป็นต้นเรื่องศาสนา เขาถามว่าตามหลักความเชื่อของศาสนาเราเป็นอย่างไร เราก็บอกว่า ถ้าจะอธิบายให้เขาฟังมันก็เป็นเรื่องที่ยาวและก็เป็นเรื่องที่เข้าใจได้ยากด้วย แต่ถ้าจะพูดสั้น ๆ ง่าย ๆ ก็คือ ศาสนาเรานี่สอนให้คนรักกัน และก็นำจิตตารมณ์ของพระเยซูมาใช้ เขาก็ว่าคล้าย ๆ กันกับศาสนาเขาบางทีเขาก็พูดอย่างไรมันแปลกดีนะ ไม่เคยได้ยินมาก่อนว่าศาสนาเราเป็นอย่างนี้

ในการออกไปสัมผัสสภาพความเป็นจริงหรือการไปพัฒนาสังคมชนบทนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาผู้หนึ่งกล่าวว่า นักศึกษารุ่นพี่ได้เคยเตือนเขาว่า อย่าไปตัดสินชาวบ้านว่าทำอะไรไม่ถูกต้องหรือไม่ดี โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมหรือประเพณีท้องถิ่น ซึ่งนักศึกษาผู้นั้นก็ระมัดระวังที่จะไม่กระทำเช่นว่านั้น และทำในสิ่งที่ตรงกันข้ามคือส่งเสริมวัฒนธรรมหรือประเพณีท้องถิ่นอย่างเต็มที่

"เขาก็นับถือประเพณีของเขา คือจุดนี้ผมก็ระวังมาก คือรุ่นพี่ผมที่เค้าเคยไปบอกว่าอย่าไปตัดสินเขา เขาทำอย่างนั้นน่าคล้าย ๆ ก็เป็นประเพณีเป็นอะไรของเขาแล้ว เราไปเปลี่ยนปุ๊บปั๊บนี่เป็นไปไม่ได้แน่นอน และก็ในทางกลับกันเราส่งเสริมเต็มที่ด้วย"

นอกจากนี้ นักศึกษาที่ออกไปพัฒนาสังคมในชนบทดังกล่าวยังกล่าวด้วยว่า ในการออกไปอยู่กับชาวบ้านนั้น ถ้ามีวัตถุประสงค์ที่จะไปพัฒนาสังคมหรือให้การช่วยเหลือพวกเขาก็เป็นสิ่งที่สามารถจะกระทำได้ แต่ถ้ามุ่งที่จะไปเผยแพร่ศาสนา จะทำเช่นนั้นได้ยากมาก

"คือการที่ออกไปนี่ คิดว่านะ คือถ้าเราออกไปเพื่อเผยแพร่ศาสนานี่ โดยที่เขามีความเชื่อในศาสนาของเขาอยู่แล้ว ก็เป็นการยากมากเลย แต่ถ้าเราออกไปเพื่อช่วยเหลือเขา เออ! ได้..."

เขาก็ให้ความร่วมมือนะ ถ้าเราไปพัฒนาหมู่บ้านเขาเนี่ย อย่างเช่นว่า มีหมู่บ้านที่ผมออกไปนี่ทั้งพุทธทั้งคริสต์อยู่ด้วยกันนี่ ถ้าสมมติว่าเราทำถนนนี่ เขาก็มาช่วยเรานะ อันนี้ก็ดีเหมือนกันที่เขาเปิดโอกาสให้เราให้ความช่วยเหลือหมู่บ้านเขา เพราะเขาเห็นว่าเป็นเรื่องดีที่มาพัฒนาหมู่บ้านเขานี่

และโดยที่นักศึกษาชั้นปีที่ 2 มีพื้นฐานความคิดเช่นว่านี้ พวกเขาจึงเห็นว่าพระศาสนจักรควรให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาหรือความทุกข์ยากเดือดร้อนทั้งด้านร่างกายและจิตใจของประชาชน และเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันเอาใจใส่ปัญหาสังคมและเข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมของสังคมต่าง ๆ มากขึ้น และในการออกไปช่วยเหลือประชาชนหรือพัฒนาชุมชนของพวกเขานั้น บุคลากรของพระศาสนจักรจะต้องไม่ออกไปทำงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกของผู้ที่เหนือกว่าฉลาดกว่าชาวบ้าน และนำเอาศาสนา ความเชื่อ อุดมการณ์ หรือวัฒนธรรมประเพณีของตนไปยัดเยียดให้ชาวบ้าน แต่จะต้องให้การเคารพในวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาของพวกเขา และพยายามหาทางส่งเสริมคุณค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาไปในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสมอย่างเต็มที่ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นด้วยกับการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั่นเอง และถ้าจะว่าไปแล้วการใช้รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวก็สอดคล้องกับกระบวนทรรศน์และคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรที่ว่าด้วยเรื่องการพัฒนาสังคมและเรื่องศาสนสัมพันธ์ที่สอนว่า คริสตชนที่จะทำงานดังกล่าวจะต้องเคารพในคุณค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมตลอดจนความเชื่อของประชาชนนั่นเอง

"ผมเห็นด้วยกับแนวทางวัฒนธรรมชุมชน คือเราต้องส่งเสริมคุณค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมท้องถิ่น พระเยซูเจ้าเองก็มิได้เกิดมาเพื่อวัฒนธรรมหนึ่งวัฒนธรรมใดโดยเฉพาะนะครับ"

"ผมคิดว่าประเทศไทยเราควรจะใช้รูปแบบการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนจะเหมาะสมกับสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมในชนบทมากกว่ารูปแบบการพัฒนาอื่น ๆ..."

ในความคิดของผมนะครับ ควรที่จะให้บุคลากรของพระศาสนจักรลงไปและยอมรับพื้นฐานหรือความคิดความเชื่อของเขามากขึ้น ไม่ใช่ลงไปแล้วไปเปลี่ยน หรือเอาอะไรไปยัดเยียดให้ อันนี้ผมคิดว่าเราทำไม่ถูก เราต้องไปเรียนรู้จากเขาก่อน เราเป็นคนที่ไม่ใช่ไปให้คำแนะนำหรือไปสั่งเขา เราไปเป็นการไปให้ความร่วมมือ ในการอบรมมากกว่า อันนี้ผมว่าน่าจะเป็นทางออกและพัฒนาได้ดีขึ้นกว่าเดิม

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาจะเห็นด้วยกับการใช้รูปแบบการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนหรือการพัฒนาโดยรับฟังและเคารพความคิดเห็นของประชาชนในระดับล่าง แทนที่จะนำแนวความคิดของนักพัฒนาหรือของคนในระดับสูงไปยัดเยียดให้พวกเขาดังกล่าวนั้น แต่ก็มีนักศึกษาคนหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นว่า การที่จะใช้การพัฒนาในรูปแบบใดนั้นก็ "แล้วแต่ทุ่งนา" หรือแล้วแต่สภาพของชุมชนนั้น ๆ โดยที่นักพัฒนาจะต้องดูความต้องการของชุมชนนั้น ๆ และทำการพัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนนั้น ๆ ซึ่งในการนี้นักพัฒนาอาจจะเลือกใช้แนวทางการพัฒนาหลาย ๆ รูปแบบหรือการพัฒนาแบบผสมผสานก็ได้

สำหรับในเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นว่าการที่สังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 สอนให้คริสตชนเคารพในคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์นี่มีอยู่ในศาสนาอื่นนั้นเป็นเรื่องที่ถูกต้องดีแล้ว และเห็นว่าพระจิตเจ้าก็ทรงทำงานในศาสนาอื่น และด้วยเหตุนี้เองศาสนาอื่นก็เป็นหนทางที่นำมนุษย์ไปสู่ความหลุดพ้นหรือความรอดได้เช่นกัน ดังนั้นการที่ไปประณามหรือดูถูกเหยียดหยามศาสนาอื่น ๆ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและไม่สมควรที่จะกระทำ

"เราเคยประณามเขาว่าคุณนับถือศาสนาพุทธนี่เป็นศาสนาที่ไม่ดีนะ อันนี้พูดไม่ได้แน่นอน เพราะว่าเราต้องคำนึงถึงว่าประเทศไทยเราเป็นประเทศพุทธ"

นอกจากนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่า คริสตชนจะต้องรักและช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ของตนที่นับถือศาสนาอื่น ๆ แต่ต้องไม่มุ่งที่จะให้การช่วยเหลือผู้อื่น

นั้นเป็นเครื่องมือในการทำให้เขากลับใจมานับถือคริสตศาสนา และพวกเขากล่าวด้วยว่าสามเณรรุ่นใหม่ ๆ ส่วนใหญ่ที่ออกไปพัฒนาสังคมหรือไปช่วยเหลือชาวบ้านนั้นก็ไม่ได้มีเจตนาที่จะไปทำให้พวกเขาเปลี่ยนศาสนาแต่อย่างใด

"ส่วนใหญ่นี่เณรรุ่นใหม่นี่เขาไม่ต้องการไปเปลี่ยนศาสนาของชาวบ้าน แต่เรามุ่งที่จะไปให้การช่วยเหลือเขาจริง ๆ เช่น ถ้าออกไปทำงานตามซอยแถว ๆ แสงธรรมนี่ก็จะไปแนะนำเยาวชน คนงานตามโรงงานต่าง ๆ ไม่ให้ไปในทางที่มั่วสุม"

"... ต้องให้ความรัก ช่วยเหลือเขาอย่างจริงใจโดยไม่มุ่งการเปลี่ยนศาสนา"

สำหรับประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น เช่นเรื่องการไปร่วมพิธีกรรมของศาสนาอื่นและการส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นประกอบคุณงามความดีตามความเชื่อหรือแนวทางปฏิบัติของเขานั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาก็มีความเห็นเช่นเดียวกับนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ ส่วนใหญ่ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวคือ พวกเขาเห็นว่าการไปร่วมพิธีกรรมของศาสนาอื่นนั้นเป็นสิ่งที่คริสตชนสามารถที่จะกระทำได้ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า การไปร่วมพิธีกรรมนั้น ๆ เป็นการทำไปเพื่อแสดงความรักความเป็นหนึ่งเดียวกับพี่น้องศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ หรือทำไปตามหน้าที่หรือทำตามมรรยาทสังคม โดยไม่มีเจตนาที่จะไปมีความเชื่อหรือการเคารพนับถือศาสนาเช่นเดียวกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ และการส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ กระทำความดีตามความเชื่อถือหรือแนวทางปฏิบัติในศาสนาของเขานั้นก็เป็นการกระทำที่น่าสนับสนุน นอกจากนั้นพวกเขายังเห็นด้วยกับการที่มีการพยายามที่จะปรับหรือประยุกต์พิธีกรรมของคริสตชนให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยอีกด้วย

ส่วนในเรื่องการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมสนทนาก็มีความเห็นเช่นเดียวกับนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ ส่วนใหญ่เช่นเดียวกัน กล่าวคือ พวกเขาเห็นว่าการที่พระศาสนจักรส่งเสริมบทบาทของฆราวาสให้เข้าไปมีบทบาทในงานของพระศาสนจักรมากขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว เนื่องจากกระแสเรียกเป็นพระสงฆ์หรือนักบวชในโลกยุคปัจจุบันนั้นมีน้อยลงทุกขณะ ในขณะที่ฆราวาสในยุคปัจจุบันก็มีความรู้ความสามารถมากขึ้นกว่าฆราวาสในยุคก่อน ๆ ซึ่งในการนี้ พระสงฆ์และฆราวาสจะต้องยอมรับบทบาทหน้าที่หรือความสามารถเฉพาะของกันและกัน แต่ในขณะเดียวก็ร่วมมือกันทำงานในด้านที่สามารถทำร่วมกันได้

นอกจากนี้ พระสงฆ์จะต้องไม่ทำตัวเป็นเจ้าเป็นนายหรือมีความคิดแบบอำนาจนิยม และฆราวาสก็จะต้องเปลี่ยนเจตคติเสียใหม่ว่า พระสงฆ์มิใช่มนุษย์ที่เลอเลิศวิเศษกว่าฆราวาส เพียงแต่มีกระแสเรียกให้ทำหน้าที่ทางศาสนาหรือมีหน้าที่อภิบาลพวกตนเท่านั้น

สำหรับข้อเสนอแนะในการที่จะแก้ไขปรับปรุงการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนแนวทางการอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ ให้สามารถผลิตบุคลากรของพระศาสนจักรได้ตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรนั้น ผู้ใหญ่จะต้องไม่ทำตัวห่างเหินจากนักศึกษาหรือสามเณร แต่จะต้องให้ความใกล้ชิดสนิทสนม และรับฟังความคิดเห็นของพวกเขา และต้องมุ่งสร้างนักศึกษาหรือสามเณรที่มีความมั่นใจในตัวเอง ตัดสินใจเองได้ และไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ โดยปราศจากเหตุผล

"ที่นี่ผมรู้สึกว่า ความรู้ให้พอสมควร แต่การสร้างคนรู้สึกว่าผู้ใหญ่อยู่ห่างเหิน ผมอยากให้ผู้ใหญ่ให้ความใกล้ชิดสนิทสนมกับพวกเราและคอยหมั่นชี้แนะพวกเราให้มากกว่านี้ ไม่ใช่ให้เราต้องลองผิดลองถูกไปเองเรื่อย ๆ"

"ผมคิดว่าผู้ใหญ่ควรฝึกให้เรากล้าพูด กล้าแสดงความคิดเห็น กล้าตัดสินใจ ต้องการให้เรามีความมั่นใจในตนเองมากพอสมควร เวลาออกไปทำงานแล้วก็จะสามารถทำงานได้อย่างดี..."

"ต้องพยายามสร้างให้เณรมีความมั่นใจในตนเอง ไม่ใช่ใครพูดอย่างไรก็เชื่อ และสามารถที่จะคิดเป็นตัดสินใจเป็น เพราะว่าเวลาที่เราบวชออกไปอยู่คนเดียวก็ต้องตัดสินใจเอง บางคนต้องไปปรึกษารุ่นพี่อยู่ตลอดเวลา ไม่สามารถทำงานได้"

ในเรื่องการแสดงความคิดเห็นของสามเณรและนักศึกษานี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนามีเพียงคนเดียวที่กล่าวว่าผู้ใหญ่ไม่ค่อยเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นและมีทัศนะที่ค่อนข้างรุนแรงต่อผู้ใหญ่ ในขณะที่นักศึกษาที่เหลือทั้งหมด เห็นว่าผู้ใหญ่ก็เปิดโอกาสให้นักศึกษาหรือสามเณรแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่อยู่แล้ว และเป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อนักศึกษาผู้นั้นเห็นเพื่อน ๆ พูดปกป้องหรือแก้ตัวให้ผู้ใหญ่เช่นนั้น ก็แสดงทัศนะต่อผู้ใหญ่ด้วยคำพูดตลอดจนท่าทีและน้ำเสียงที่อ่อนลง

คือเท่าที่ดูผู้ใหญ่ก็พยายามที่จะปรับนะครับ ผู้ใหญ่จะฟังเรา แต่ว่าจะเป็นแบบค่อยเป็น ค่อยไปมากกว่า ความจริงเขาก็พยายามที่จะเปิดโอกาสให้เราแสดงความคิดเห็นกันอย่างเต็มที่ แต่ว่าผลที่ได้อาจจะช้า บางทีผู้ใหญ่ก็อาจจะมีหลายขั้นตอน วิทยาลัยต้องขึ้นอยู่กับสภาพระสังฆราช ต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปตามขั้นตอน สำหรับผมแล้ว การที่พวกเราไม่กล้าแสดงความคิดเห็นนั้น ผมคิดว่าอาจจะเนื่องมาจากพื้นเพทางวัฒนธรรมมากกว่า พื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมของเราต่างจากต่างประเทศที่เขาฝึกให้เด็กแสดงความคิดเห็นกล้าพูดกล้าถาม นอกจากนั้น การที่เรามาอยู่ในสถาบันนักบวช ก็ต้องถือความนบนอบเชื่อฟังผู้ใหญ่เป็นเรื่องสำคัญนะครับ

"ผู้ใหญ่ผ่านโลกมีประสบการณ์มากกว่าเรา ผมคิดว่าเราต้องนบนอบไปตามสิ่งที่ผู้ใหญ่เห็นว่าดี การเชื่อมั่นตนเองมากไปก็ไม่ดี ต้องฟังคนอื่นโดยเฉพาะผู้ที่มีความรู้มีประสบการณ์มากกว่าเราด้วยครับ"

ผมว่าการนบนอบเชื่อฟังผู้ใหญ่อย่างเคร่งครัดก็มีทั้งผลดีและผลเสีย ผลดีอาจจะเป็นว่าระบบงานต่าง ๆ อาจจะเป็นไปอย่างดี ตามที่ผู้ใหญ่ตั้งเกณฑ์เอาไว้ แต่ผลเสียอาจจะเป็นว่า เมื่อจบไปแล้ว เมื่อมีโอกาส ไม่มีคนคุมเราแล้ว เราทำอะไรก็ได้ งานอาจจะเละ หรือว่าเป็นการสร้างคนที่ผ่านสถาบันมาแล้วไม่มีความมั่นใจ จึงต้องปรึกษาคนนั้นทีคนนี้ที กว่าจะผ่านงานได้ก็ลำบาก ก็เป็นผลเสียระยะยาวมากกว่าครับ

นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่มีทัศนะที่ค่อนข้างรุนแรงต่อผู้ใหญ่เห็นว่า ในพระศาสนจักรหรือในวงการนักบวชนั้นมีความรู้สึกนึกคิดแบบอำนาจนิยมหรือความมักใหญ่ใฝ่สูง ติดยึดในตำแหน่งหรือฐานันดรศักดิ์ มีการเล่นพรรคเล่นพวก ซึ่งสิ่งนี้จะต้องปรับปรุงแก้ไขให้หมดหรือลดน้อยลงไปในพระศาสนจักรทุกระดับ รวมทั้งในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ด้วยอย่างไรก็ตาม ก็มีนักศึกษาบางคนได้โต้แย้งเพื่อนนักศึกษาของตนที่เห็นว่าผู้ใหญ่ลำเอียงว่าผู้ที่มีแนวคิดเช่นนั้นอาจจะคิดเข้าข้างตนเองก็เป็นได้

ถ้ามองในแง่หนึ่ง คือว่า ก่อนที่เราจะบวชนี่ก็จะมีศีลบน ก็คือว่าเราต้องนบนอบ ชี้งูเป็นงู ชี้อะไรเราต้องนบนอบ ไม่มีสิทธิ์เถียง คือว่าไม่นบนอบก็ลาออกไป แต่มันก็จะ

มีอยู่ว่า ไอ้พวกที่มันอยู่สูงก็จะแบ่งออกเป็นพรรคเป็นพวก ฉันไม่ได้ตำแหน่ง ฉันไม่ทำงานฉันอยู่วัด ฉันไม่ทำงาน และอำนาจนี้ก็จะมาสั่นคลอนการทำงานทันที ส่วนใหญ่มันจะเกิดการเปรียบเทียบในระหว่างเพื่อนร่วมรุ่นกัน บางคนไปไกล ไม่กลับเลย บางคนก็วน ๆ อยู่แถว ๆ นี้ อยู่ตามที่ดี ๆ ก็เกิดการเปรียบเทียบว่าผู้ใหญ่ลำเอียงไหม ผู้ใหญ่รักคนนี้มากกว่า เขารู้สึกว่าเขาทำงานอย่างทุ่มเทแต่ผู้ใหญ่ไม่เหลียวแล รู้สึกว่าน้อยเนื้อต่ำใจ อะไรอย่างนี้มันก็จะมีมา เกิดการเป่าหูหยั่งงี้ ฉะนั้นพ่อบอกว่าเณรรุ่นใหม่เข้ามานี้จะถูกพระสงฆ์รุ่นเก่า ๆ เป่าหู คือพยายามที่จะให้คล้อยตามเป็นพวกด้วย อันนี้มันก็จะมีปัญหาในการทำงานตามมา นี้ผมคิดว่าก็มีส่วนที่เรียกว่าอำนาจนิยมในพระศาสนจักร หรือว่าพรรคพวกใครพวกมันอะไรอย่างนี้ อย่างสมมุติว่ามีอยู่เขตหนึ่ง ไอ้คนนี้เป็นเณรไม่ชอบมันแต่เล็ก ๆ พอมันเกิดได้บวชและคนนี้เป็นเจ้าเขต เขาก็โดนเด้งไปเด้งมาอะไรอย่างนี้ ...ตอนแรกผมก็ไม่คิดว่าจะมี แต่พอฟังประสบการณ์จากพระสงฆ์รุ่นพี่เขาบอกว่าไม่ต้องห่วง มีเยอะมาก แต่มันเป็นประวัติศาสตร์ที่เราต้องคล้อยตามไป และเราเป็นคนรุ่นใหม่ จะเป็นอย่างไรให้เราดูแบบ

"... บางคนอาจจะบอกพวกเดียวกันว่าทำไมก้าวหน้า บางคนก็หาว่าผู้ใหญ่ไม่ดีแล้วเขาอาจจะเป็นคนที่ไม่มองตัวเองว่าเหมาะสมหรือเปล่า หรือว่ายอมรับตัวเองหรือเปล่า"

นอกจากนั้น นักศึกษาที่มีทัศนะต่อผู้ใหญ่ค่อนข้างรุนแรงผู้นี้ยังเห็นว่าในด้านวิชาความรู้ต่าง ๆ นั้น วิทยาลัยแสงธรรมได้ให้แก่นักศึกษามากพอสมควรแล้ว เรื่องอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากวิชาพื้นฐานที่เรียนนั้นนักศึกษาไปแสวงหาเองได้ แต่สิ่งที่ต้องการที่จะให้ทางวิทยาลัยดังกล่าวมุ่งเน้นเป็นพิเศษก็คือการมุ่งสร้างคนที่มีทั้งความรู้และจิตตารมณ์อุดมการณ์ที่จะทุ่มเท หรือเสียสละตนเองให้กับการทำงานในฐานะพระสงฆ์อย่างเต็มที่ ซึ่งในการนี้ทางวิทยาลัยจะต้องเลือกคนที่มีลักษณะเช่นว่านั้นมาให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรตลอดจนให้แบบฉบับที่ดีแก่พวกเขาด้วยอย่างไรก็ตาม ในการนี้นักศึกษาก็จะต้องพยายามทำตัวให้เป็นผู้ที่มีเป้าหมายที่ชัดเจนในชีวิตและเป็นผู้ที่ดิ้นรนขวนขวายหรือทุ่มเทให้กับการศึกษาเล่าเรียนด้วย

"ตามความเห็นของผมคิดว่าพอแล้ว เพียงแต่ว่าวิชาอื่นต่อจากพื้นฐานที่เราเรียน เราสามารถจะแสวงหาเองได้ แต่สิ่งที่ผมอยากจะได้คือแรงจูงใจ หรืออิทธิพลความคิดของอาจารย์นี่...ผมอยากจะได้คนที่สามารถจะทำงานอย่างทุ่มเทมากกว่า..."

"อย่างพระสงฆ์บางคนจบแค่ปริญญาตรี แต่สามารถทำงานอย่างทุ่มเท พอเราเห็นปั๊บ เราไม่ต้องอธิบาย รู้สึกอยากเลียนแบบ บางคนจบสูง ในนี้ก็เห็น ที่วางมาดหรืออะไรนี้ ไม่รู้เขามีเจตคติอย่างไรต่อการเป็นพระสงฆ์..."

"ผมอยากจะถามนักศึกษาบางคนว่าเขามีจุดประสงค์อะไร บางคนอยู่ไปเรื่อย ๆ ยังตัดสินใจไม่ได้ก็อยู่ไปถึงปี 7 ก่อน..."

"บางคนเรียนมาถึงปี 7 แล้ว เขาก็ยังทำงานไม่เป็น บางคนอยู่แค่ปี 1 เขาก็สามารถทำงานได้เยอะแยะเลย"

"เราสามารถจบปริญญาตรีอย่างสบาย ๆ แต่เราก็ไม่ค่อยจะเอากัน พวกที่เรียนข้างนอกอย่างเช่น วิศวะนี่ต้องทุ่มเทให้กับการเรียนมากกว่าพวกเรามาก"

"คนที่ขี้เกียจเมื่อเป็นพระสงฆ์แล้วก็ขี้เกียจ คนที่เคยทำอย่างไรก็ทำอย่างนั้นตลอด..."

ในเรื่องของการที่จะเป็นผู้มีจิตตารมณ์อุดมการณ์ หรือการที่จะเป็นผู้ทุ่มเทให้การศึกษาเล่าเรียนและการทำงานดังกล่าวนี้ นักศึกษาบางคนก็เห็นว่าเป็นเรื่องของระบบ กล่าวคือต้องสร้างระบบให้ดีเสียก่อน แล้วปัจเจกบุคคลที่อยู่ในระบบนั้น ๆ ก็จะสามารถเป็นคนเช่นว่านั้นได้ แต่นักศึกษาบางคนก็เห็นว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลที่มีนิสัยใจคอหรือมีจิตใจที่ไม่เหมือนกัน

"การไม่รับผิดชอบ การไม่ยอมทุ่มเท ก็เป็นเรื่องของเณรที่ว่าใจกว้างใจแคบแค่ไหน เนื่องจากว่า คนที่ใจแคบ อะไรที่ลำบาก ก็พยายามที่จะตัด พยายามที่จะหลีกเลี่ยง แต่คนที่ใจกว้างเขาก็จะมีความรับผิดชอบ"

มันก็ขึ้นอยู่กับแต่ละคนด้วย สิ่งแวดล้อมที่แต่ละคนเป็นมาด้วย คือถ้าจะว่าผู้อบรมให้ไม่ดี มันก็เป็นเรื่องของปัจเจก ไม่ใช่ว่าผู้ใหญ่ไม่ดีอะไร ผู้ใหญ่ที่ได้รับความไว้วางใจ ผ่านสภาพระสังฆราชมานี่โอเคทุกคน มีความตั้งใจแน่นอน พร้อมที่จะอบรมทุกคนให้ออกไป แต่มันขึ้นอยู่กับว่าคนที่มาเข้ารับการอบรมนี่จะรับได้มากน้อยแค่ไหน และก็พร้อมที่จะมีน้ำใจเสียสละมากน้อยแค่ไหน

"คิดว่าเป็นลักษณะเฉพาะบุคคลมากกว่าระบบ ระบบอาจจะมีส่วนบ้าง แต่ว่า คิดว่าน่าจะน้อยกว่า"

"ผมคิดว่าระบบสร้างคนนะครับ เช่นระบบราชการ คนที่เข้าไปอยู่ในระบบนั้นแล้วมักจะขี้เกียจ เช้าชามเย็นชาม แต่เขาไปทำงานบริษัทหรือองค์กรเอกชนก็จะขยันขึ้น...ถ้าไม่มีแรงจูงใจก็จะเกิดความท้อแท้ เพราะฉะนั้นต้องสร้างระบบให้ดีขึ้น"

"อยากจะให้ดูว่าวิธีการหรือระบบเป็นส่วนสำคัญมาก เป็นตัวชี้ว่าบุคคลจะเป็นอย่างไร"

ประเด็นที่เกี่ยวกับข้อเสนอแนะของนักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาอีกประเด็นหนึ่งที่นักศึกษามีความคิดเห็นไม่ตรงกันก็คือ มีผู้เสนอแนะว่า ทางสามเณราลัยต่าง ๆ ควรจะรับคนที่เรียนจบชั้น ม.6 เข้ามาเป็นสามเณร เพื่อที่จะได้คนที่มีความคิดความอ่านและมีความรับผิดชอบเข้ามารับการอบรมเป็นนักบวช แต่นักศึกษาบางคนก็ไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอแนะดังกล่าว โดยอ้างเหตุผลว่า ผู้ที่มีอายุน้อยจะสามารถเปลี่ยนแปลงความประพฤติไปในทางที่ทางสามเณราลัยคาดหวังต้องการได้ง่ายกว่าผู้ที่มีอายุมาก ดังคำพังเพยที่ว่า ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก

"ที่ผมคุยกับพระสงฆ์ต่างประเทศที่เป็นคนหนุ่ม เขาก็บอกว่าเมืองไทยนี่เอาเด็กจบ ป.6 เข้ามาเป็นเณรนี่มันยังเด็กเกินไป ของเค้ารับผู้ที่จบปริญญาตรี บรรลุนิติภาวะแล้วถึงให้เข้ามาบ้านเณร"

คือในความคิดส่วนตัว น่าจะรับเด็กจบ ม.6 อันนี้คิดว่าเหมาะสมกับประเทศไทย อย่างผมนี่เข้าบ้านเณรมาตั้งแต่ ม.1 ผมร้องไห้กลับไป จบ ม.6 ผมถึงกลับบ้านครั้งหนึ่งพวกเพื่อนผมที่อยู่บ้านเณรตั้งแต่ ม.1 และอยู่มาเรื่อย ๆ เดี๋ยวนี้ออกไปหมดแล้ว ผมคิดว่าคนที่จบ ม.6 แล้วเริ่มที่จะรับรู้อะไรดีพอสมควรแล้ว รู้จักตัดสินใจได้แล้วว่าเขาจะไปทางไหน

ผมว่าถ้าจะดัดไม้ต้องดัดตั้งแต่ไม้นั้นยังอ่อน ๆ ...ปริญญาโทเข้ามาปีที่แล้วอยู่ได้เพียงปีเดียวแล้วก็อยู่ไม่รอด ซิสเตอร์ก็เหมือนกัน มีคนหนึ่งเข้ามาเป็นซิสเตอร์อายุ 33 ก็อยู่ไม่รอด คนอายุมากขึ้นความอดทนก็ยิ่งมีน้อยลง และเกิดการเปรียบเทียบกับชีวิตข้างนอกอยู่ตลอดเวลา

"ขนาดบางคนเข้าบ้านเณรตั้งแต่อายุยังน้อย ได้รับการฝึกอบรมมา 15 - 16 ปี ยังออกไปเป็นพระสงฆ์ขี้เหล้า พระสงฆ์ขี้บุหรี่ สิงห์บุหรี่ พระสงฆ์นักเที่ยว..."

"แต่ความจริงทางบ้านเณรเค้าก็รับคนทุกระดับ ที่มีความตั้งใจจริงเข้ามา"

นอกจากนี้ ยังมีอีกประเด็นหนึ่งที่นักศึกษามีความคิดเห็นไม่ตรงกันนักก็คือ ประเด็นเกี่ยวกับเรื่องการไปฝึกงานที่มีนักศึกษาบางคนเห็นว่าทางวิทยาลัยน่าจะปรับปรุงหลักสูตรโดยเน้นการออกไปฝึกงานในภาคสนามโดยเฉพาะในหมู่บ้านชนบทต่าง ๆ ให้มากขึ้น แต่ก็มีนักศึกษาบางคนเห็นว่า การที่จะจัดหลักสูตรโดยบังคับให้นักศึกษาออกไปฝึกงานพัฒนาสังคมในชนบทนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะกระทำ ควรจะให้นักศึกษาอาสาสมัครไปทำงานดังกล่าวด้วยความสมัครใจจะดีกว่า เนื่องจากการทำอะไรโดยไม่สมัครใจหรือไม่สนใจ ผลงานที่ออกมาก็จะไม่มีคุณค่า

"ควรที่จะไปพัฒนาชนบทอยู่ที่ความสนใจมากกว่า ถ้าจัดหลักสูตรบังคับให้ออกไปทำคงจะไม่เกิดผลดี"

"ถ้าไม่สนใจทำ สิ่งที่ทำคงไม่เกิดคุณค่า หรือมีคุณค่าน้อย"

สรุปแล้ว นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้ให้ข้อเสนอแนะผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรของวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ ว่าในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรนั้น ผู้ใหญ่หรือผู้ให้การศึกษาอบรมจะต้องให้ความใกล้ชิดสนิทสนม และรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษาหรือสามเณร และต้องมุ่งที่จะฝึกฝนอบรมนักศึกษาหรือสามเณรให้เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง รู้จักตัดสินใจ มีความรับผิดชอบมีเหตุมีผล มีความเสียสละอุทิศตน และทุ่มเทให้กับการศึกษาเล่าเรียนและการทำงาน นอกจากนั้นผู้ใหญ่จะต้อง สร้างระบบการศึกษาอบรมในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ให้เป็นระบบที่ดีมีประสิทธิภาพ โดยที่ในการนี้ ผู้ใหญ่จะต้องเป็นผู้ที่ไม่มีความคิดแบบอำนาจนิยม เล่นพรรคเล่นพวกหรือติดยึดในตำแหน่งหน้าที่หรือฐานันดรศักดิ์

3.3 <u>ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 3</u>

ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 3 เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2537 โดยมีนักศึกษาชั้นปีดังกล่าวเข้าร่วมกลุ่มสนทนา 8 คน ดังมีรายละเอียดของการสนทนาดังต่อไปนี้

นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนากล่าวถึงประเด็นที่ว่าในวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับ 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษา คือคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรหรือไม่ว่า เท่าที่เรียนในวิทยาลัยแสงธรรมมา 3 ปี ยังไม่เคยเรียนวิชาที่เกี่ยวกับ 3 ประเด็นดังกล่าวข้างต้นโดยตรง แต่อาจารย์ที่สอนวิชาต่าง ๆ บางวิชาก็ได้สอดแทรกประเด็นดังกล่าวในการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ เหล่านั้น นอกจากนั้นนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาส่วนใหญ่ยังไม่เคยมีประสบการณ์การทำงานเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าว เพียงแต่เคยมีประสบการณ์การทำงานอภิบาลสัตบุรุษตามวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะวัดที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงวิทยาลัยแสงธรรมเท่านั้น อย่างไรก็ตาม มีนักศึกษาบางคนได้เคยมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับศูนย์สังคมพัฒนา โดยจัดให้ชาวเขาและคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มาทำงานอยู่ในละแวกใกล้เคียงวิทยาลัยแสงธรรม มาพบปะสังสรรค์กันเดือนละครั้งเพื่อพูดคุยถามสารทุกข์สุกดิบ ตลอดจนหาทางช่วยเหลือพวกเขา บางคนที่ประสบปัญหาเดือดร้อน

สำหรับคำถามที่ว่าความรู้ต่าง ๆ ใน 3 ประเด็นข้างต้นที่นักศึกษาได้รับในห้องเรียนมากพอไหมนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้ตอบว่า ความรู้ในเรื่องดังกล่าวที่พวกตนได้รับยังไม่มากพอ ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ควรจะจัดให้มีการเรียนการสอนในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวเพิ่มขึ้นทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

"... เท่าที่เรียนมารู้สึกยังมีเรื่องเหล่านี้ไม่มากพอครับ"

"การเรียนในระดับปรัชญานี่จะหนักไปทางทฤษฎีหรือแนวคิดต่าง ๆ มากกว่าครับ การออกฝึกงานพัฒนายังไม่มี มีแต่ออกไปฝึกงานอภิบาลตามวัดในวันเสาร์อาทิตย์"

"... วิทยาลัยของเรานี่ยังไม่เปิดเท่าที่ควร ทั้งดูเหมือนกับว่ามันจะปิดตัวเองอย่างเช่นน่าจะมีการจัดกิจกรรมออกไปสู่ภายนอก แต่ก็ยังไม่มีมากเท่าที่ควร"

"เนื้อหาที่เราได้เรียนจากวิทยาลัยนี่คิดว่ามากพอสมควรนะครับ แต่ที่จะนำไปประยุกต์ใช้จริง ๆ คิดว่าได้จากทางบ้านเณรมากกว่าครับ"

นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม และเข้าไปแตะต้องโครงสร้างอันไม่เป็นธรรมในสังคมมากขึ้น ส่วนเรื่องรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นว่า ประเทศไทยควรเลือกใช้รูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทย โดยเลือกใช้ส่วนดีของการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความเจริญทางเศรษฐกิจจะต้องมุ่งเน้นทำให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี ส่วนความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ นั้นก็เลือกรับสิ่งที่มีประโยชน์และไม่ทำลายคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์หรือสภาพแวดล้อม หรือเป็นสิ่งที่มีผลดีมากกว่าผลเสีย ในขณะเดียวกันก็อนุรักษ์หรือส่งเสริมคุณค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมไทย

สำหรับเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาก็เห็นด้วยกับคำสอนของพระศาสนจักรที่ให้คริสตชนเสวนา หรือสร้างความสัมพันธ์อันดีกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่า คริสตชนสามารถไปร่วมพิธีกรรมในศาสนาอื่นได้ ถ้าการไปร่วมพิธีกรรมดังกล่าวไม่ได้ทำไปด้วยความเชื่อแบบศาสนิกชนของศาสนาอื่น แต่ทำไปเพื่อมรรยาทสังคม หรือเพื่อแสดงความรักความผูกพันกับผู้อื่น และเห็นว่า การที่คริสตชนส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกระทำความดีตามความเชื่อในศาสนาของเขานั้นเป็นการกระทำที่ถูกต้อง นอกจากนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่าถึงแม้ศาสนาอื่นก็เป็นหนทางที่นำมนุษย์ไปสู่ความหลุดพ้นหรือความรอดได้ แต่คริสตชนก็จะต้องมีหน้าที่แพร่ธรรมต่อไป แต่กระทำการดังกล่าวโดยไม่มุ่งให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นเปลี่ยนศาสนามานับถือคริสตศาสนา เพียงแต่มุ่งที่จะเผยแพร่คุณค่าแห่งพระวรสารโดยเฉพาะคุณค่าในเรื่องความรักและการให้อภัยกันเท่านั้น

ประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์ประเด็นหนึ่งที่นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนา แสดงความคิดเห็นกันค่อนข้างมากกว่าประเด็นอื่น ๆ ก็คือประเด็นเรื่องการเข้าสู่วัฒนธรรม (Inculturation) ซึ่งรวมไปถึงการปรับหรือการประยุกต์พิธีกรรมในคริสตศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมประเพณีของไทย ซึ่งนักศึกษากลุ่มดังกล่าวได้แสดงความเห็นด้วยกับการที่

พระศาสนจักรไทยได้พยายามที่จะกระทำสิ่งดังกล่าว แม้ว่าขณะนี้กำลังอยู่ในขั้นริเริ่มหรือขั้นทดลองเท่านั้นก็ตาม นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่า ควรที่จะมีการสร้างองค์ความรู้ทางเทวศาสตร์ที่สอดคล้องกับความเชื่อและแนวทางปฏิบัติหรือวัฒนธรรมประเพณีของไทยมากขึ้น ซึ่งในการนี้ ผู้ใหญ่ของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะสนับสนุนส่งเสริมให้นักศึกษาหรือสามเณรเรียนปรัชญาตะวันออกเฉพาะพุทธปรัชญาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในพุทธศาสนามากขึ้น

"ผมสนับสนุนวัฒนธรรมไทย และแนวทางการปฏิบัติของคนไทยบางอย่าง เช่น การเผาศพผู้ตาย เพราะว่าในอนาคตคงจะไม่ค่อยจะมีที่ให้ฝังศพมากนัก...ถ้าเผื่อว่าเราเรียนเทวศาสตร์จากยุโรปมาก็คงไม่ยอมรับที่จะให้มีการเผาศพนะครับ"

"คิดว่าเราเรียนทางตะวันตกมากเกินไป และเรียนทางตะวันออกน้อยเกินไป... ถ้าเราเรียนปรัชญาตะวันออกให้มากขึ้น อย่างเช่นเรียนปรัชญาพุทธอะไรนี่ก็จะเป็นโอกาสให้เรานำไปใช้กับคนภายนอกได้เยอะกว่า"

"ผมคิดว่าแสงธรรมเราสอนมุ่งเน้นเทวศาสตร์โรมมากเกินไป พระสงฆ์จบจากโรมก็เยอะ มีความรู้ก็เยอะ แต่ไม่ได้ประยุกต์เข้ากับสังคมไทย ดังนั้น เราจึงยังถูกแนวความคิดแบบโรมหรือตะวันตกครอบงำอยู่มาก"

ผมก็สังเกตดูว่า อาจารย์ส่วนมากจะจบจากโรม และการเรียนเทวศาสตร์หรือการเรียนปรัชญาที่โรมนี่ จะเป็นแบบ traditional คือว่าจะอิงของเก่ามากกว่า ไม่เหมือนที่ลูแวงประเทศเบลเยี่ยมที่จะออกมาในแนว liberal ฉะนั้น จะสังเกตว่าในเมืองไทยเรานี่มีบุคลากรที่จบจากลูแวงมาก เป็นดอคเตอร์ก็หลายคน จบปริญญาโทก็เยอะ แต่ว่าคนพวกนี้ไม่ได้ถูกดึงตัวมาสอนที่นี่

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่า ในบางสิ่งบางอย่างคริสตชนก็สามารถที่จะเรียนรู้จากพุทธศาสนิกชน เช่น แนวคิดในเรื่องอิทัปปยิตา ที่นักศึกษาเห็นว่าเป็นปรัชญาหรือแนวคิดที่สามารถนำไปใช้ในการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือพิทักษ์สิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดีอีกด้วย และเป็นปรัชญาที่เป็นสัจธรรมสากลที่ไม่ขัดต่อความเชื่อของคริสตชนแต่ประการใด

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาก็เห็นว่า ศาสนสัมพันธ์มิใช่เป็นการเอาคุณค่าหรือคำสอนดี ๆ ในแต่ละศาสนามาหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน แต่ศาสนาต่าง ๆ ต่างก็ยังคงรักษาความเชื่อหรือเอกลักษณ์ของตนไว้อย่างแน่นแฟ้น เพียงแต่ร่วมมือกันในระดับที่สามารถร่วมมือหรือประสานงานกันได้เท่านั้น โดยเฉพาะในสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์หรือความดีของส่วนรวม นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังไม่เห็นด้วยกับคำกล่าวที่ว่า ศาสนาไหนก็ดีเหมือนกันทั้งสิ้น แต่ก็ไม่เห็นด้วยกับการที่จะไปกล่าวว่าศาสนาใดดีที่สุด หรือศาสนาไหนดีกว่ากัน

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาก็มีความคิดเห็นเช่นเดียวกับนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ ส่วนใหญ่ กล่าวคือ พวกเขาเห็นว่าการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันส่งเสริมให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในงานด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักรมากขึ้น โดยเฉพาะงานด้านการแพร่ธรรมในโลกหรือการพัฒนาสังคมนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีแล้ว และเห็นว่าการที่การส่งเสริมบทบาทฆราวาสในพระศาสนจักรไทยในปัจจุบันยังไม่ก้าวหน้าไปเท่าที่ควรก็เนื่องมาจากเจตคติของพระสงฆ์ที่เห็นว่าตนเหนือดีกว่าฆราวาส และไม่ยอมกระจายอำนาจหรือมอบหมายงานบางอย่างที่ฆราวาสามารถทำได้ให้แก่ฆราวาส ในขณะที่ฆราวาสส่วนใหญ่ก็ยังมีความรู้สึกนึกคิดแบบเดิม ๆ ว่าพระสงฆ์เป็นมนุษย์ที่วิเศษกว่าคน และคนไม่มีความสามารถหรือไม่สมควรที่จะไปทำงานในบางตำแหน่งหน้าที่แทนพระสงฆ์ นอกจากนี้ ฆราวาสที่พอจะมีความรู้ความสามารถก็ไม่มีเวลาหรือไม่มีความสนใจที่จะเข้าไปมีบทบาทต่าง ๆ ในพระศาสนจักรหรือไปช่วยพระสงฆ์ทำงานต่าง ๆ ซึ่งในเรื่องเจตคติผิด ๆ ของพระสงฆ์ดังกล่าวข้างต้นนั้นวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นสถาบันผลิตนักบวชสามารถที่จะมีส่วนช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวได้ โดยการอบรมปลูกฝังนักศึกษาหรือสามเณรให้เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับฆราวาส ไม่วางตัวเป็นเจ้าเป็นนาย หรือไม่มีความรู้สึกนึกคิดที่ว่าตนเองเหนือกว่าดีกว่าหรือวิเศษกว่าฆราวาส

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่าพระสงฆ์หรือนักบวชโดยเฉพาะพระสงฆ์ที่อยู่ประจำตามวัดต่าง ๆ จะต้องส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรอย่างจริงจังมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยการกระจายอำนาจหรือมอบหมายงานให้สัตบุรุษไปทำอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น นอกจากนี้ พระสงฆ์หรือนักบวชต่าง ๆ จะต้อง

พยายามส่งเสริมการรวมกลุ่มของฆราวาสเพื่อที่จะได้ร่วมมือร่วมใจกันทำงานเพื่อความดีของส่วนรวมทั้งในและนอกพระศาสนจักรอีกด้วย

สำหรับข้อเสนอแนะของนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาในอันที่จะแก้ไขปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ เพื่อให้สามารถผลิตพระสงฆ์ได้ตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนาจักร ตลอดจนสังคมไทยโดยส่วนรวมมากยิ่งขึ้นนั้น นักศึกษากลุ่มดังกล่าวได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรมแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรโดยให้มีการเรียนการสอนปรัชญาบริสุทธิ์หรือปรัชญาทั่ว ๆ ไปที่ไม่เน้นหนักไปทางศาสนามากนัก หรือถ้าจะเรียนปรัชญาที่เกี่ยวกับศาสนาก็ควรจะเรียนศาสนปรัชญาตะวันออกต่าง ๆ ให้มากขึ้น แทนที่จะเน้นหนักไปที่ปรัชญาที่เกี่ยวกับคริสตศาสนาเท่านั้น ซึ่งการเรียนปรัชญาของศาสนาอื่น ๆ นั้นจะทำให้มีความรู้ความเข้าใจศาสนาอื่น ๆ ดีขึ้นและลดความรู้สึกแบบคลั่งศาสนาหรือลดความเห็นที่ว่าศาสนาตนดีกว่าเหนือกว่าศาสนาอื่น ๆ ลงไป

"ผมคิดว่าการเรียนการสอนปรัชญา ความจริงน่าจะเป็นกลาง ๆ มากกว่า แต่ว่าในแสงธรรมนี่เป็นปรัชญาที่เอียงมาทางศาสนา น่าจะเรียนปรัชญาบริสุทธิ์ เรื่องความเชื่อเรื่องพระเรื่องเจ้าค่อยไปว่ากันในชั้นเทวะ"

"น่าจะเรียนปรัชญาศาสนาตะวันออกต่าง ๆ เช่น ปรัชญาพุทธ ปรัชญาขงจื๊อให้หมดเรียนอย่างกลาง ๆ เพื่อให้รู้ว่ามนุษย์คิดอย่างไร"

"... เรื่อง "we" feeling นะครับ ศาสนาเรามีอันนี้สูง และโดยเฉพาะในอดีตนั้นเรามีความคิดที่ว่า เราเที่ยงแท้ พวกเขาเท็จเทียม ซึ่งถ้าเราได้เรียนรู้เกี่ยวกับศาสนาอื่น ๆ มากขึ้นก็จะลดความรู้สึกนึกคิดแบบนี้ลงไปได้มากครับ"

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาบางคนก็แสดงความเห็นที่ไม่ค่อยจะเห็นด้วยกับข้อเสนอแนะของนักศึกษาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยอ้างเหตุผลว่าการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมจะต้องเน้นเรื่องศาสนาหรือความเชื่อ ถ้าไปเน้นการเรียนปรัชญาบริสุทธิ์หรือปรัชญาแบบกลาง ๆ ที่เพื่อนนักศึกษาของเขาเสนอแนะนั้น ก็จะทำให้การเรียนเรื่องศาสนาและข้อความเชื่อลดน้อยลงไป ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวังเพราะอาจจะ

ทำให้นักศึกษาสุดโต่งไปทางด้านการใช้ความคิดหรือการใช้เหตุผลมากเสียจนลืมในด้านความเชื่อไปได้

> การสอนปรัชญาแบบกลาง ๆก็ดีนะ แต่วัยเราเป็นวัยที่มีอุดมการณ์กำลังมีไฟ เพราะฉะนั้นถ้าเกิดเราเน้นบางส่วนมากไป เน้นการใช้ความคิดการใช้เหตุผลมากไป อาจจะลืมในด้านความเชื่อไปได้ และอีกอย่างหนึ่งก็จะทำให้เราสุดโต่งไปด้วย อันนี้เป็นจุดหนึ่งที่คิดว่าต้องระวัง... ที่เราเรียนการใช้เหตุผลนี่ก็เพื่อจะนำไปเป็นเครื่องมือรับใช้เทววิทยา

ข้อเสนอแนะของนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาอีกประการหนึ่งก็คือ ข้อเสนอแนะที่ให้อาจารย์ตลอดจนผู้ใหญ่อื่น ๆ ทั้งของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ รับฟังความคิดเห็นของนักศึกษาหรือสามเณรให้มากขึ้น แต่ก็มีนักศึกษาหลายคนที่แสดงความคิดเห็นว่า ผู้ใหญ่ไม่ได้มีอะไรผิดหรือบกพร่อง สิ่งต่าง ๆ ที่ผู้ใหญ่จัดให้นักศึกษาหรือสามเณรนั้นก็ดีอยู่แล้ว และความจริงผู้ใหญ่ก็เปิดโอกาสให้นักศึกษาหรือสามเณรแสดงความคิดเห็น แต่ที่นักศึกษาหรือสามเณรไม่ค่อยแสดงความคิดเห็นอาจจะเป็นเพราะตัวนักศึกษาหรือสามเณรไม่พร้อมที่จะทำเช่นนั้น หรือเป็นเพราะเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยที่ผู้น้อยไม่ค่อยกล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นกับผู้ใหญ่

"ผมเห็นว่าการแสดงความคิดเห็นของพวกเรายังมีน้อย อาจจะเป็นเพราะกลัวผู้ใหญ่ไม่กล้าแย้งผู้ใหญ่ หรือถือคติที่ว่าปลอดภัยไว้ก่อนดีกว่า..."

"บางทีเราพูดออกไปไม่ตรงกับทัศนะของผู้ใหญ่ ก็ถูกผู้ใหญ่ blame ว่าเป็นความคิดแบบเด็ก ๆ ก็เลยไม่กล้าแสดงความคิดเห็นอีก"

"ผมว่าการแสดงความคิดเห็นนี่ก็ขึ้นอยู่กับผู้ใหญ่นะครับ ถ้าผู้ใหญ่ชอบการแสดงความคิดเห็นนักศึกษาแสดงความคิดเห็นแล้วไม่ตำหนิ ให้กำลังใจ นักศึกษาก็จะกล้าพูด กล้าแสดงความคิดเห็นแต่ถ้าผู้ใหญ่ไม่ชอบก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง..."

"ผมคิดว่ามันขึ้นอยู่กับบุคคล ผู้ใหญ่หรืออาจารย์เปิดกว้างรับฟังความคิดเห็นแล้ว ไม่กล้าถามไม่กล้าแสดงความคิดเห็นเอง อาจจะไม่รู้เรื่องนั้นดีพอ หรือไม่ได้เตรียมตัวมาดีพอ หรือกลัวผู้ใหญ่ไปเองนะครับ"

"ผมว่าเรื่องนี้ขึ้นอยู่กับประเพณีไทยเราซึ่งไม่เหมือนตะวันตก ของเขาผู้น้อยโต้แย้งผู้ใหญ่เถียงผู้ใหญ่ได้ แต่คนไทยเราเคารพนับถือผู้ใหญ่ เชื่อฟังผู้ใหญ่มาก ไม่กล้าเถียงผู้ใหญ่"

"ผมเห็นว่าผู้ใหญ่เห็นอะไรดีกว่า เขามีความสุขุมรู้อะไรดีมากกว่าเรา สิ่งที่เขาจัดให้เรานั้นดีอยู่แล้ว..."

นอกจากนี้ นักศึกษาบางคนยังได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรมจัดให้อาจารย์ที่มีหัวก้าวหน้าหรือมีแนวคิดใหม่ ๆ ที่น่าสนใจมาสอนนักศึกษา และให้วิทยาลัยแสงธรรมปรับหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับสังคมไทยและวัฒนธรรมไทยมากยิ่งขึ้น ตลอดจนให้เน้นการออกไปฝึกงานในภาคสนามหรือเน้นภาคปฏิบัติให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันด้วย

สรุปแล้วก็คือว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ แก้ไขปรับปรุงหลักสูตรโดยจัดให้นักศึกษาเรียนปรัชญาบริสุทธิ์หรือเรียนเรื่องการคิดการใช้เหตุผลมากกว่าที่จะเน้นเรื่องความเชื่อทางศาสนา นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังได้เสนอแนะให้มีการเรียนการสอนศาสนปรัชญาตะวันออกต่าง ๆ โดยเฉพาะพุทธปรัชญา เพื่อที่นักศึกษาจะได้มีความรู้ความเข้าใจต่อศาสนาอื่น โดยเฉพาะพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น และขจัดความรู้สึกนึกคิดที่ไม่ดีต่อศาสนาอื่นให้หมดไป ตลอดจนมีการปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ในสังคมไทยและวัฒนธรรมไทยมากขึ้น โดยเน้นการออกไปฝึกงานในภาคสนามของนักศึกษาให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ใหญ่ของวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ จะต้องเปิดโอกาสให้นักศึกษาหรือสามเณรแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของพวกเขาให้มากยิ่งขึ้นด้วย

3.4 ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 4

ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 4 เมื่อวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2537 โดยมีนักศึกษาชั้นปีดังกล่าวเข้าร่วมกลุ่มสนทนา 4 คน ดังมีรายละเอียดของการสนทนาดังต่อไปนี้

นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนากล่าวถึงประเด็นที่ว่าในวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับ 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาคือ คำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรหรือไม่ว่า เท่าที่นักศึกษาเรียนมาถึงชั้นปีที่ 4 นั้นยังไม่สู้จะได้เรียนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวโดยตรง ส่วนใหญ่จะเป็นการเรียนในลักษณะที่อาจารย์มอบหมายงาน ให้นักศึกษาค้นคว้าเอง ยกเว้นเรื่องศาสนสัมพันธ์ที่นักศึกษาได้เรียนวิชาเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรงในชั้นปีที่ 4 นี้ และส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการเรียนที่เน้นเนื้อหามากกว่าการปฏิบัติอย่างไรก็ตาม สามณราลัยต่าง ๆ ก็มีการอบรมที่ถือว่าการออกไปฝึกงานตามที่ต่าง ๆ ก็เป็นส่วนหนึ่งของการอบรมนั้นด้วย

> "การเรียนการสอนโดยตรงยังไม่มากเท่าไร โดยมากเป็นลักษณะการให้ค้นคว้าเอง..." ปีสี่ยังเน้นเนื้อหา ยังไม่ถึงปีเจ็ดที่จะต้องออกไปเป็นพระสงฆ์ จึงต้องเน้นการฝึกปฏิบัติให้มากขึ้นในช่วงนั้น แต่การอบรมตามบ้านเณรอาจจะมีอยู่ อย่างกระผมนี้ก็มีการอบรม เพราะการออกไปทำงานก็เป็นส่วนหนึ่งของการอบรมอยู่แล้ว เป็นเรื่องที่เราจะต้องไปปรับปรุงไปพัฒนา

นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนากล่าวว่า การออกไปฝึกงานเพื่อดูสภาพความเป็นจริงต่าง ๆ ในสังคมภายนอกที่เรียกว่า exposure นั้นเริ่มตั้งแต่ชั้นปีที่ 5 เป็นต้นไป และนักศึกษากลุ่มดังกล่าวเสริมด้วยว่า ในระยะประมาณสองปีที่ผ่านมานี้ทางวิทยาลัยแสงธรรมได้ปรับปรุงหลักสูตรโดยเน้นหนักเรื่องสังคมหรือการออกไปฝึกงานนอกสถานที่ของนักศึกษามากขึ้น นอกจากนี้นักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังเห็นว่า การเพิ่มหรือขยายเวลาการออกไปฝึกงานดังกล่าวนั้นถ้ามีโอกาสทำได้ก็น่าจะกระทำ แต่อย่าให้เพิ่มมากนัก เนื่องจากนักศึกษายังศึกษาเล่าเรียนอยู่และมีวิชาต่าง ๆ จะต้องเรียนมากมาย

เกี่ยวกับเรื่องสังคมทางแสงธรรมก็มีการปรับปรุงดีขึ้นกว่าปีก่อน ๆ เยอะ ที่เข้ามาในปีแรก ๆ ยังไม่มีเท่าไหร่ ในการจัดหลักสูตรที่ให้มีการออกไปฝึกปฏิบัติงาน แต่ว่าช่วงหลังนี้ รู้สึกจะมีการออกไปข้างนอกมากขึ้น ตั้งแต่ปี 5 ก็ออกไปดูพวก slum พวกเร่ร่อน ไปดูงานจริงมากขึ้น ปฏิบัติงานจริงมากขึ้น

"ครับ ถ้ามีโอกาสก็น่าเพิ่มหรือขยายเวลาการฝึกงาน แต่คิดว่าอย่าเพิ่มมากเกินไป เพราะว่าในช่วงนี้เราก็ต้องสำนึกตัวเองว่าเรากำลังเรียนอยู่ ถ้ามีกิจกรรมมากเกินไปก็จะเสียการเรียน..."

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาบางคนยังได้กล่าวถึงการที่ทางสังฆมณฑลได้ส่งสามเณรของตนออกไปทำงานเพื่อหาประสบการณ์และสัมผัสชีวิตจริงที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนและต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ มากมาย นอกจากนี้ นักศึกษาบางคนยังได้กล่าวถึงการที่คณะนักบวชบางคณะมีโครงการที่จะให้สามเณรของตนที่สำเร็จการศึกษาในระดับชั้นมัธยมปีที่ 6 แล้วออกไปหางานทำ ซึ่งนักศึกษาเห็นว่าโครงการดังกล่าวเป็นโครงการที่ดี ถ้าหากว่าทางสามเณราลัยได้เตรียมตัว สามเณรเหล่านั้นให้พร้อมที่จะออกไปเผชิญกับชีวิตในสังคมภายนอกเสียก่อน

"บางสังฆมณฑลเขาส่งเณรออกไปทำงาน แล้วเขาก็คอยติดตาม ก่อนออกไปนี่เขาก็มีแนวทางที่จะให้พร้อม มีเงินนิดหน่อย ไปอยู่เหมือนกับคนที่ทำงานจริง ๆ ที่ออกไปรับจ้างทำงานรับจ้างพื้น ๆ เช่น งานก่อสร้างนี่ก็มีนะครับ"

เพื่อนที่ออกไปเขาบอกว่าดุเดือดหน่อย คือ ต้องออกไปแบบไม่มีเงินจริง ๆ มีค่ารถนิดหน่อย ต้องออกไปหางานทำให้ได้ และงานก็เป็นงานที่ใช้แรงงาน ทำงานก่อสร้าง แต่ฝีมือไม่มี ก็จะเป็นพวกระดับที่ต่ำที่สุดคือพวกที่ใช้แรงงานจริง ๆ และเขาก็เจอปัญหาจริง ๆ ในที่เขาไปทำงานนั้น เพราะว่าพวกก่อสร้างนี่จะมีทั้งยาเสพย์ติด และมีทั้งพวกสเภณี ทั้งพวกส้องสุม การพนัน...

"... ตอนนี้ผู้ใหญ่บางคณะเขาก็มีโครงการให้เณรที่จบ ม.6 แล้วออกไปหางานทำเลยครับ"

"มันจะดีได้ก็ต่อเมื่อมีการอบรมเขาอย่างดีเสียก่อน เตรียมพื้นฐานเขาให้ดี ให้รู้อะไรเป็นอะไร ให้เขาแข็งพอเสียก่อน"

สำหรับประเด็นที่ว่าวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวกับเรื่องคำสอนทางสังคมของพระศาสนาจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรมากพอไหมนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้แสดงความเห็นว่า วิทยาลัยแสงธรรมได้ให้ความรู้ในเรื่องศาสนาซึ่งรวมไปถึงเรื่องศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรมากพอแล้ว แต่ยังไม่ได้ให้ความรู้ในเรื่องสังคมมากเท่าที่ควร อย่างไรก็ดี นักศึกษากลุ่มดังกล่าวได้แสดงความเห็นว่าในวิทยาลัยแสงธรรมนั้นก็มีนักศึกษาบางคนที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวกับสังคมต่าง ๆ ดี แต่ปัจจัยที่ทำให้นักศึกษานั้นมีความรู้ความเข้าใจดังกล่าวดีมิใช่สถาบันการศึกษา แต่เป็นปัจจัยอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกวิทยาลัยแสงธรรม เป็นต้นว่าหนังสือและสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ที่นักศึกษาไปค้นคว้าหาอ่านเอาเอง หรือประสบการณ์ส่วนตัวของนักศึกษา ตลอดจนสิ่งแวดล้อมหรือภูมิลำเนาของนักศึกษาผู้นั้น

> แสงธรรมป้อนเรื่องศาสนา แต่เรื่องสังคมยังไม่มีมากเท่าที่ควร เรื่องสังคมนั้นตัวป้อนมาจากภายนอกมากกว่าที่แสงธรรม หรือมาจากประสบการณ์ส่วนตัวมากกว่ารวมทั้งจากคณะบ้าง แต่คณะก็ไม่ได้เป็นตัวแปรที่ ทำให้นักศึกษามีเจตคติหรือจิตตารมณ์เกี่ยวกับสังคมแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน ส่วนใหญ่แล้วที่นักศึกษาแต่ละคนมีความคิดอ่านหรือ อุดมการณ์เกี่ยวกับสังคมไม่เหมือนกันนั้นก็มีเหตุมีปัจจัยมาจากความสนใจและประสบการณ์ส่วนตัวของแต่ละคนมากกว่า รวมทั้งสิ่งแวดล้อมก็เป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ต่างกันด้วย เช่นนักศึกษาที่มาจากทางอีสานอาจจะมีความตื่นตัวต่อปัญหาของสังคมมากกว่านักศึกษาจากกรุงเทพฯ นะครับ เรื่องศาสนสัมพันธ์นี่ในด้านหลักการนั้นวิทยาลัยแสงธรรมให้เรารู้แล้ว แต่ในด้านปฏิบัติยังไม่มี ยังไม่รู้ว่าเสวนา ๆ อย่างไร ชาวบ้านกับชาวบ้านเขาจะเสวนากันอย่างไรระดับบน ๆ นี่รู้แล้ว แต่ระดับล่าง ๆ นี่ยังไม่รู้ ส่วนเรื่องบทบาทฆราวาสนั้นวิทยาลัยแสงธรรมและบ้านเณรก็ส่งเสริมเรื่องนี้ อย่างพวกผมก็ออกไปดูตามวัดต่าง ๆ ว่าพระสงฆ์วางตัวอย่างไรจึงจะให้ฆราวาสมีบทบาท และเรื่องการพัฒนาสังคมวิทยาลัยก็กำลังทำอยู่ มีการออกค่ายอะไรต่าง ๆ แต่ก็อยากให้เน้นการปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้มากขึ้นกว่านี้

สำหรับเรื่องการออกค่ายของนักศึกษานั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาก็ได้กล่าวว่า ตามปกติในช่วงปิดเทอมปลาย นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมบางกลุ่มจะไปออกค่ายตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในชนบท โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งในการออกค่ายนั้นไม่ได้ไปทำงานพัฒนาฝ่ายวัตถุอย่างเช่นที่นักพัฒนาอื่น ๆ ส่วนใหญ่กระทำกัน แต่เป็นการทำงานพัฒนาทางด้านจิตใจ โดยมีการอบรมเยาวชนและสอนคำสอน นอกจากนั้นก็มีการสนทนาธรรมซึ่งมีชาวบ้านทั้งคริสตชนและพุทธศาสนิกชนมาร่วม โดยทีไม่มีปัญหาความขัดแย้งทางศาสนาแต่ประการใด เนื่องจากชาวบ้านในหมู่บ้านที่นักศึกษาไปนั้นชาวบ้านรักใคร่กันดี โดยไม่มีความรังเกียจเดียดฉันท์ในเรื่องศาสนาเลย

> โดยปกติช่วง summer จะออกไปตามหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งโดยเฉพาะทางภาคอีสานไปทำงานอยู่กับชาวบ้าน 2 อาทิตย์ ก็มีการรวมเยาวชน มีการสอนคำสอนและก็มีการรวมเด็กและก็มีอีกอย่างหนึ่ง คือการสนทนาธรรมกับชาวบ้าน คือแบ่งเป็นประมาณ 20 กลุ่ม และพวกบราเด้อร์ (หมายถึงนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม. -ผู้วิจัย) ก็เข้าไปประจำกลุ่ม และนำการสนทนา ชาวบ้านที่มีทั้งพุทธและคริสต์แต่ละกลุ่มก็มีศาสนิกชนทั้งสองศาสนารวม ๆ กัน
>
> "หลักธรรมที่คุยกันเป็นของคริสต์ แต่เราจะไม่เน้นว่าเป็นคริสต์ เราพยายามทำให้เป็นหลักธรรมกลาง ๆ และก็มีคนถามปัญหาต่าง ๆ เช่น ถามว่าคนคริสต์ใส่บาตรได้หรือไม่ พวกบราเด้อร์ก็ตอบว่ายังไม่แน่ใจ ถ้ามีปัญหาอยู่วันสุดท้ายคุณพ่อจะเป็นคนตอบ"
>
> "บรรยากาศทางภาคอีสานเป็นแบบพี่แบบน้อง สังเกตจากที่โรงเรียนเขาจะมีรูปพระทั้งพุทธและคริสต์อยู่ร่วมกัน คือในหอพระหน้าโรงเรียนที่มีซุ้มนั้นมีทั้งพระพุทธรูป และไม้กางเขนอยู่ในซุ้มเดียวกัน"
>
> "ผมเห็นภาพนี้ ผมวิเคราะห์ได้ว่า ชาวอีสานเป็นคนที่มีน้ำใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ว่าจะเป็นพุทธหรือเป็นคริสต์ ก็ร่วมมือกัน ทั้งสองศาสนาช่วยกัน มีงานอะไรก็มาช่วยกัน เช่นมีงานวัด งานทำบุญ เราก็ไปช่วยเขา เขาก็มาช่วยเรา..."

ส่วนในเรื่องการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันให้ความสนใจ เอาใจใส่ปัญหาสังคมต่าง ๆ มากขึ้น และเข้าไปแตะต้องโครงสร้างอันไม่เป็นธรรมในสังคมตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับโลกมากขึ้นนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าว

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่าในเรื่องคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักรนั้น พระศาสนจักรได้พยายามวางตนเป็นกลางมากที่สุด โดยไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายทุนนิยมหรือสังคมนิยม อย่างไรก็ตาม พระศาสนจักรก็มีจุดยืนที่แน่ชัดว่า พระศาสนจักรยืนหยัดอยู่เคียงข้างคนจนเสมอ และพระศาสนจักรก็พยายามที่จะปรับท่าทีของตนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปของโลกแต่เนื่องจากพระศาสนจักรเป็นองค์กรใหญ่ การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในพระศาสนจักรจึงเกิดขึ้นได้ช้า

สำหรับในเรื่องรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาส่วนใหญ่เห็นว่า การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนเป็นรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย โดยเฉพาะสำหรับชุมชนในชนบทที่ยังรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมไว้ได้ค่อนข้างมาก บทบาทของนักพัฒนาจึงควรที่จะเป็นการพยายามอนุรักษ์และพัฒนาส่งเสริมคุณค่าต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมเหล่านั้นไว้ เพื่อที่จะให้ประชาชนสามารถต้านกระแสวัตถุนิยมบริโภคนิยม หรืออย่างน้อยก็ทำให้กระแสดังกล่าวคลายความรุนแรงลงไปบ้าง นอกจากนี้นักศึกษายังเห็นว่า คุณค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมที่ทำให้ประชาชนอยู่ได้อย่างสงบสุขโดยไม่เบียดเบียนทำลายผู้อื่นและธรรมชาตินั้น สามารถได้รับการพัฒนาส่งเสริมให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก โดยเอาคุณค่าแห่งพระวรสารโดยเฉพาะในเรื่องความรักหรือการรู้จักเสียสละแบ่งปันเข้าไปในชีวิตของชุมชน หรือชีวิตของประชาชนอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ก็มีนักศึกษาบางคนแสดงความคิดเห็นว่า เป็นการยากที่จะต่อต้านกระแสโลกานุวัตรสิ่งที่ผู้ที่จะไปทำงานพัฒนาควรทำก็คือการให้ประชาชนรู้จักเลือกรับสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง โดยชี้ให้เห็นผลดีผลเสียของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น และให้ประชาชนเลือกรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับชุมชนของเขาเอง โดยที่นักพัฒนาไม่ไปยัดเยียดความคิดของตนให้กับประชาชนด้วยท่าทีของผู้ที่เหนือกว่าประชาชน

"ที่โบราณเขาอยู่ได้ก็เพราะสิ่งเหล่านี้ เขารักป่ารักธรรมชาติเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่โลภรู้จักคำว่าพอ มีความรัก มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน"

ผมว่าเราจะต้องไม่พัฒนาแบบไม่เน้นการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยมากเกินไป พยายามสอนชาวบ้านให้รู้จักพอประมาณ และเอาคุณค่าแห่งพระวรสารเข้ามาในชีวิตของเขาให้เขารู้จักเสียสละแบ่งปัน ซึ่งจะทำให้ชีวิตเขามีความสุขและชุมชนมีความปกติสุข

อย่างแท้จริงและมีการพัฒนาหมู่บ้านโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติด้วย นอกจากนั้น เราจะต้องช่วยให้เขาไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางด้วยครับ

... บางทีเราให้คุณค่าต่อสิ่งภายนอกมากเกินไป และละเลยด้านจิตใจไป ผมว่าความสุขทางจิตใจสูงกว่าความสุขทางวัตถุ คือ วัตถุนี่ถ้าสูญไปเราก็ยังหาใหม่มาทดแทนได้แต่ความสุขทางจิตใจนี่ถ้าไม่มีคนเราก็พยายามไปหาความสุขทางวัตถุมาทดแทน ทีนี้ถ้าหามาทดแทนไม่ได้ก็เกิดความคับข้องใจแล้ว...เป็นหลักทางจิตวิทยาที่คนเราเมื่อไม่มีความสุขทางจิตใจไว้ก็พยายามหาสิ่งอื่นมาทดแทน เหมือนพ่อแม่ที่ไม่มีเวลาให้ลูกเขาก็หันไปหาสิ่งอื่น ๆ เดี๋ยวนี้คนจึงเห็นห่างศาสนา มีคนไม่มีศาสนาหรือไม่นับถือศาสนาอย่างแท้จริงมากขึ้น

สำหรับผมคิดว่า กระแสโลกานุวัตรนี่ตอนนี้มาแรง ๆ และเราก็จะปฏิเสธมันไม่ได้นะครับ เราต้องรับมันเข้ามา แต่จะต้องให้ชาวบ้านเขารู้ว่าสิ่งต่าง ๆ ที่รับเข้ามานั้นมันมีผลดีผลเสียอย่างไร เราบอกเขาทำให้มันดี ให้เขาเห็นแง่มุมต่าง ๆ แต่เขาจะปฏิบัติหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง เราให้เขาเลือกเอง ให้เขาตัดสินใจโดยไม่ไปยัดเยียดความคิดของเราให้เขาหรือตัดสินใจแทนเขา

นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เห็นด้วยกับการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนกล่าวว่า พระศาสนจักรจะต้องต่อสู้กับกระแสโลกานุวัตร จะนิ่งดูดายในเรื่องนี้ไม่ได้ โดยการสอนให้ประชาชนรู้ถึงความหมายหรือวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการมีวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ว่า การมีวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ไว้ในความครอบครองนั้นมิใช่เพื่อความสะดวกสบายส่วนตัว แต่เพื่อที่จะใช้สิ่งเหล่านั้นเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อรับใช้พระเจ้า ซึ่งถ้าผู้ใดทำได้เช่นว่านั้น ก็สามารถจะมีสันติสุขอันแท้จริงที่พระผู้เป็นเจ้าประทานให้ผู้ที่มีน้ำใจดีหรือมีความรักความเสียสละเพื่อผู้อื่นนั้น นอกจากนี้ พระศาสนจักรจะต้องรู้จักใช้เทคโนโลยีโดยเฉพาะเทคโนโลยีทางด้านสื่อสารมวลชนต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่คุณค่าที่ถูกต้องดีงามอีกด้วย

แต่สิ่งที่ผมอยากเสนอให้แก้ไขก็คือ มันมาแล้วนี่ พระศาสนจักรต้องต่อสู้ คือเราจะปล่อยเฉย ๆ ไม่ได้ เพราะการปล่อยเฉย ๆ คือการยอมรับ ทีนี้พระศาสนจักรจะต่อสู้อย่างไร นั่นก็คือพระศาสนจักรจะต้องให้ความหมายลงไปว่า เรามีวัตถุสิ่งของ

ไม่ใช่เพื่อความสะดวกสบาย แต่เรามีเพื่อสันติสุขของพระเจ้า และก็ไม่สามารถที่จะมีความสุขอย่างแท้จริงได้ ถ้าหากเราไม่ใช้สิ่งเหล่านั้นเพื่อประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ต่อสังคมโดยเฉพาะเพื่อรับใช้พระเป็นเจ้า นะครับ คือพระศาสนจักรจะต้องเร่งรีบที่จะให้ความหมายลงไป ไม่ปล่อยให้เป็นไปตามกระแสโลกานุวัตร

"พระศาสนจักรจะต้องรู้จักนำเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อมวลชนต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ในการเผยแพร่คุณค่าที่ถูกต้องดีงาม จะไปมองว่าเทคโนโลยีทำให้เกิดความเสื่อมทรามในโลกในสังคมไม่ได้ จะดีหรือไม่ดีมันขึ้นอยู่กับการนำไปใช้"

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้แสดงความเห็นด้วยกับคำสอนของพระศาสนจักรในเรื่องศาสนสัมพันธ์ที่สอนให้คริสตชนคารวะในคุณค่าและความศักดิ์สิทธิที่มีอยู่ในศาสนาอื่น และเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรเสวนาเพื่อสร้างความเข้าใจที่ดีกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น รวมไปถึงการสร้างเอกภาพกับคริสตชนที่นับถือนิกายอื่น ซึ่งในเรื่องการเสวนากับศาสนิกชนของศาสนาอื่นนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาบางคนได้เคยมีประสบการณ์ในเรื่องดังกล่าว และได้เล่าถึงประสบการณ์ดังกล่าวว่า การเสวนาอาจจะทำให้ศาสนิกชนที่นับถือศาสนาต่างกันและมีความไม่เข้าใจหรือความระแวงแคลงใจต่อกัน มีความเข้าใจที่ดีต่อกัน และร่วมมือร่วมใจกันทำงานเพื่อประโยชน์สุขของสังคมในทุกระดับได้

เมื่อสามเณรนี้ผมไปทาบอร์ (ชื่อสถานที่ที่ใช้สำหรับฝึกสมาธิภาวนาของสังฆมณฑลราชบุรีซึ่งอยู่ในเขตจังหวัดกาญจนบุรี.-ผู้วิจัย) มีการ dialogue กันระหว่างคริสตชนและมุสลิมเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ใหม่ ๆ ชาวมุสลิมที่มาเขาก็ไม่แน่ใจ เขามาด้วยความระวังตัว คิดระแวงสงสัยไปว่า ชาวคริสต์จะมาไม้ไหน จะมาเปลี่ยนศาสนาของเขาหรือเปล่า แต่เมื่อเขามาแล้วก็ได้มีการแลกเปลี่ยนทัศนะกันและพยายามหาจุดร่วมกัน เช่น ความเชื่อในเรื่องพระเจ้า อันนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เราเชื่อในพระเจ้าเหมือนกัน...เพราะฉะนั้นตรงนี้ก็ไปด้วยกันได้ และก็มีเรื่องบทบาทหน้าที่ที่เป็นคำสั่งของพระเป็นเจ้าที่ให้ดูแลรับผิดชอบโลก มีส่วนรับผิดชอบร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ทรัพยากร ความรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกัน เราพยายามหาจุดยืนร่วมกันตรงนี้ และก็พยายามพูดคุยแลกเปลี่ยน และผลสุดท้ายวันที่สองเนี่ยก็มีโอกาสแบ่งกลุ่ม และก็

ทำงานร่วมกันในเรื่องนี้ และก็คุยกันดูว่ามีอะไรที่เราไปกันได้บ้าง เราจะมีบทบาทอย่างไรในสังคมโลกนี้...ผลออกมาเป็นที่น่าพอใจ ตอนท้ายของการเสวนาชาวมุสลิมก็ออกมา แสดงความรู้สึกว่าเป็นยังไง เขาก็ขึ้นมาพูดว่าใหม่ ๆ เขาก็ลังเล เขาตั้งคำถามกับตัวเองว่าเขาจะเชิญเราไปเปลี่ยนศาสนาหรืออะไรหลายอย่าง แต่เขาก็มาสรุปว่าหลังจากที่ผ่านวันแรกไปแล้วเขาก็ไม่มีอคติอีกต่อไปรู้สึกเหมือนพี่เหมือนน้องกันจริง ๆ และก็คิดว่าคงจะมีโอกาสได้ร่วมมือกัน ได้สนทนาและได้ทำงานร่วมกันอีก

นอกจากนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมการเสวนาดังกล่าวยังได้เล่าในกลุ่มสนทนาว่า คริสตชนและมุสลิมที่เข้าร่วมการเสวนาดังกล่าวได้ไปร่วมการประกอบศาสนกิจ หรือพิธีกรรมทางศาสนาของกันและกันด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 คนอื่น ๆ ก็เห็นว่าการไปร่วมการประกอบพิธีกรรมในศาสนาอื่นนั้นเป็นสิ่งที่คริสตชนกระทำได้และสมควรที่จะกระทำเพื่อแสดงความรักความเป็นหนึ่งเดียวกับผู้อื่น

... เราเคารพเวลาละหมาดของเค้า 5 เวลา พอถึงเวลาละหมาดเราจะเลิกกิจกรรมให้เค้าไปละหมาด และพวกเราใครอยากจะไปสังเกตการณ์ก็ไปได้ แต่ต้องถือตามมรรยาทของเขา...เขาก็มาร่วมมิสซาเราด้วย พอถึงตอนพระสงฆ์ให้มอบสันติสุขแก่กันและกันให้ไหว้กัน ชาวมุสลิมก็ไหว้เราด้วย...

ยิ่งไปกว่านี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมการเสวนาครั้งนั้นยังได้เล่าถึงการที่คริสตชนและมุสลิมจากทั่วโลกไปประชุมร่วมกันที่ประเทศปากีสถานเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้แก่โลกอีกด้วย

นี่เมืองมูลตั้งในประเทศปากีสถาน ก็มีตัวแทนชาวคริสต์และมุสลิม 70 - 80 คนจากทั่วโลกไปประชุมร่วมกันที่นั่น เพื่อหาจุดร่วมกัน ก็จะสร้างสรรค์อะไรดี ๆ เพื่อโลกไม่มีอุปสรรคอะไร คือจริง ๆ แล้วนี่พระเป็นเจ้าสอนให้มนุษย์ร่วมมือกัน มันอาจจะมีอะไรแตกแยกมา ก็เป็นทัศนคติหรืออคติส่วนตัว ไม่ควรจะเอาเข้ามาร่วม ใครที่รู้สึกว่าไม่อยากจะร่วมมือไม่อยากจะเข้ามาร่วมกันระหว่างชาวคริสต์กับชาวมุสลิมก็แสดง

ว่ายังไม่เข้าใจศาสนาลึกซึ้ง ว่าพระเป็นเจ้าไม่ได้ต้องการแบบนั้น พระเป็นเจ้าต้องการให้ร่วมมือกัน ความแตกต่างในด้านความเชื่อก็มีอยู่บ้าง แต่ว่าจุดร่วมกันนี้เราร่วมกันได้ เพื่อพระเป็นเจ้า เราทำได้ และต้องพยายามทำ

นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาแสดงความเห็นว่าศาสนาอื่น ๆก็เป็นหนทางนำไปสู่ความรอดหรือความหลุดพ้นได้ อย่างไรก็ตาม นักศึกษากลุ่มดังกล่าวบางคนก็ไม่เห็นด้วยกับคำกล่าวของลีโอนาร์โด บอฟฟ์ (Leonardo Boff) ซึ่งเป็นนักเทวศาสตร์ที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่งที่ได้กล่าวว่า พระศาสนจักรไม่สามารถที่จะทึกทักเอาว่าตนเป็นผู้แทนของพระเยซูคริสต์หรือพระอาณาจักรของพระเจ้าได้ นั่นคือพระศาสนจักรมิได้เป็นเป้าหมายและบั้นปลายในตัวเอง แต่เป็นเพียงเครื่องมือและศีลศักดิ์สิทธิ์ (Sacrament) ของพระอาณาจักรนั้นเท่านั้น โดยนักศึกษากลุ่มดังกล่าวได้แสดงความเห็นว่า คำพูดของบอฟฟ์ดังกล่าวเป็นคำพูดที่ค่อนข้างจะรุนแรงและทำให้เสียความหมายทางเทวศาสตร์ไป แต่ก็มีนักศึกษาบางคนเห็นว่า พระศาสนจักรมิได้เป็นศูนย์กลางที่จะดึงดูดทุกคนให้เข้ามาเป็นคริสตชน แต่เป็นศูนย์กลางที่จะแจกจ่ายพระหรรษทาน หรือเผยแพร่คุณค่าหรือความดีซึ่งก็อาจจะมีอยู่ในศาสนาอื่น ๆ ด้วย โดยไม่ทำลายคุณค่าเดิมแต่อย่างใด

คือดูแล้วมันอาจจะแรงไปหน่อย ถ้าเป็นลักษณะนี้ก็คงจะหมายความว่าพระศาสนจักรไม่ได้เป็นเป้าหมาย ตามคำสอนแล้วพระศาสนจักรก็จะเป็นอย่างที่รู้ ๆ มาคือเป็นพระกายทิพย์ของพระเยซูเจ้า ต้องมีความหมายอย่างมาก ตรงนี้เป็นจุดใหญ่ แต่ถ้าหากบอกว่าพระศาสนจักรเป็นเพียงเครื่องมือที่จะประกาศคำสอนของพระเยซูเจ้าเท่านั้น คืออันนี้มันก็เสียความหมายทางเทวศาสตร์ไป

"... เราถือว่าพระศาสนจักรเป็นพระกายทิพย์ของพระเยซูเจ้า แต่ว่าไม่ใช่พระกาย-ทิพย์นี่จะต้องดูดกลืนทุกคนเข้ามาในส่วนนี้ แต่อาศัยพระกายทิพย์นี่ทำให้พระหรรษทานของพระแผ่ออกไปสู่ทุกคน ในเรื่องคุณค่าหรือความดีมากกว่า"

"พระศาสนจักรซึ่งมีพระสันตะปาปาเป็นประมุขนั้นเป็นศูนย์กลางแต่ว่ามิใช่เป็นศูนย์กลางที่จะดึงดูด เป็นศูนย์กลางที่จะจ่าย"

นอกจากนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่า การสนับสนุนให้ศาสนิกชนในศาสนาอื่นกระทำตามความเชื่อในศาสนาของตนนั้นเป็นสิ่งที่คริสตชนสามารถที่จะกระทำได้ เนื่องจากการกระทำดังกล่าวเป็นการสนับสนุนการกระทำความดี และยังเป็นการแสดงความรักต่อผู้อื่นอีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้น นักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังเห็นด้วยกับการที่จะมีการพยายามสร้างองค์ความรู้ทางเทวศาสตร์แบบไทย ๆ และการประยุกต์พิธีกรรมในคริสตศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยอีกด้วย นอกจากนั้น นักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังเห็นว่าวัฒนธรรมประเพณีหรือความเชื่อของคนไทยที่ไม่ขัดต่อความเชื่อของคริสตชนนั้นคริสตชนก็ไม่ควรที่จะไปทำลายแต่สามารถที่จะรับมาทำการประยุกต์ให้เข้ากับความเชื่อและแนวทางปฏิบัติของคริสตชนได้ อย่างไรก็ตาม นักศึกษากลุ่มดังกล่าวก็แสดงความเห็นว่า การเข้าสู่วัฒนธรรมสำหรับคริสตชนไทยนั้นเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก เนื่องจากว่า ในช่วงแรก ๆ ที่พระสงฆ์ธรรมทูตชาวต่างประเทศนำคริสตศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยนั้นได้นำวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ควบคู่ไปกับคริสตศาสนาด้วย และพระสงฆ์ธรรมทูตเหล่านั้นก็ได้อบรมปลูกฝังแนวทางปฏิบัติให้คริสตชนว่าจะต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ และห้ามคริสตชนกระทำบางสิ่งบางอย่างตามประเพณีไทย ทั้ง ๆ ที่สิ่งเหล่านั้นก็ไม่ได้ขัดกับแก่นแท้ของคริสตศาสนา เพียงแต่อาจจะขัดต่อจารีตประเพณี หรือแนวคิดแบบชาวตะวันตกเท่านั้น แต่เมื่อสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง ได้มีคำสอนใหม่ ๆ เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์ ซึ่งรวมไปถึงการเข้าสู่วัฒนธรรมท้องถิ่นของคริสตชนในแต่ละประเทศแต่ละท้องถิ่นออกมา คริสตชนไทยโดยเฉพาะชาวบ้านในชนบทซึ่งถูกปลูกฝังความคิดแบบพระสงฆ์ธรรมทูตชาวตะวันตกมานานก็ไม่ได้รับรู้ข่าวสารดังกล่าว หรือรับรู้อย่างไม่ละเอียดพอที่จะทำให้เกิดความเข้าใจอย่างกว้างขวางลึกซึ้งจนสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงเจตคติเดิมในเรื่องดังกล่าวของตนได้

"มันไปขัดก็ไม่สมควร แต่เราสามารถดัดแปลงได้ และผมก็คิดว่าเราควรจะแยกว่าเรื่องไหนดีเรื่องไหนไม่ดี อย่างความเชื่อหรือแนวทางปฏิบัติที่ไม่ขัดต่อศาสนาเขาเราก็รับมาได้ แต่ที่มันขัดชัด ๆ เลยเราก็ต้องปฏิเสธ"

... ศาสนาเราในสมัยก่อนเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองของมหาอำนาจตะวันตกมากเกินไป เมื่อเป็นเช่นนั้นมันก็ทำให้ชีวิตศาสนาบิดเบือนไป เพราะถ้าเอาการเมืองเข้ามามันก็มีเรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สินเงินทอง เรื่องที่ดิน เรื่องอะไรสารพัด ปน ๆ เข้ามา ก็ทำให้ศาสนาเมื่อไปยุ่งกับเรื่องพวกนี้มากมันก็ทำให้ไม่เป็นศาสนาที่บริสุทธ์

... ความรู้ความเข้าใจที่จะให้คริสตชนเองก็ยาก เพราะว่ามิสชันนารีเมื่อเข้ามาใหม่ ๆ เขาก็จะปลูกฝังว่าเป็นยังงี้ ๆ เป็นหลักตายตัว พอคำสอนของวาติกันที่ 2 ออกมาคือแบบจะ inculturation แต่ในความคิดของชาวบ้านเขาถูกปลูกฝังเสียแล้วว่าพระ-ศาสนจักรสอนอย่างนี้ ๆ เขาก็เกิดความฝังใจ เพราะฉะนั้นการที่เราจะเปลี่ยนแปลงหรือจะ inculturation นั้นยากมาก

สำหรับในเรื่องเกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาก็มีความเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว โดยเห็นว่าสภาพการณ์ในโลกยุคปัจจุบันนี้เรียกร้องต้องการให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในงานด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักรมากขึ้น โดยเฉพาะงานด้านการแพร่ธรรมในโลก ซึ่งเป็นสิ่งที่ฆราวาสสามารถทำได้เป็นอย่างดี เนื่องจากฆราวาสดำรงชีวิตอยู่ในสังคมของชาวโลกอยู่แล้ว ฆราวาสจึงสามารถที่จะแพร่ธรรมหรือเผยแพร่คุณค่าแห่งพระวรสารในสังคมที่เขาอยู่ทั้งด้วยคำพูดและโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยการกระทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น ซึ่งการกระทำเช่นว่านั้นจะมีส่วนช่วยให้สังคมดีขึ้นได้ นอกจากนี้ ฆราวาสยังสามารถที่จะร่วมมือร่วมใจกับผู้คนที่อยู่ในชุมชนเดียวกับตน รวมทั้งศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ ในการช่วยกันพัฒนาชุมชนของตนให้เจริญก้าวหน้าไปในทางที่ถูกที่ควรด้วย ในการนี้ พระสงฆ์เจ้าอาวาสที่ประจำอยู่ในชุมชน หรืออยู่ใกล้เคียงกับชุมชนนั้น ๆ สามารถให้ความร่วมมือสนับสนุนอย่างเต็มที่ได้

ในส่วนของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นว่าสามารถจะส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในการที่จะเข้ามามีบทบาทในการทำงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักรได้ โดยการให้มีการพูดถึงเรื่องบทบาทของฆราวาสมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในระหว่างการสอนวิชาต่าง ๆ ที่วิทยาลัยแสงธรรม หรือในระหว่างการฝึกอบรมตามสามเณราลัยต่าง ๆ ซึ่งในการนี้ทางวิทยาลัยแสงธรรมหรือสามเณราลัยต่าง ๆ อาจจะเชิญฆราวาสที่มีบทบาทเป็นอย่างมากอยู่ในการทำงานของพระศาสนจักรในปัจจุบัน รวมทั้งพระสงฆ์ที่มีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับกลุ่มฆราวาส หรือในการส่งเสริมบทบาทฆราวาสไปเป็นวิทยากรบรรยายที่วิทยาลัยแสงธรรม หรือสามเณราลัยต่าง ๆ เพื่อแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ในเรื่องดังกล่าวให้กับนักศึกษาหรือสามเณร นอกจากนี้ ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณร ทั้งที่วิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ

จะต้องพยายามปลูกฝังอบรมให้นักศึกษาหรือสามเณรเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี และสามารถร่วมทำงานกับสัตบุรุษได้โดยไม่วางตัวเป็นเจ้าเป็นนายหรือคิดว่าตนเหนือกว่าดีกว่าฆราวาสอีกด้วย

สำหรับข้อเสนอแนะของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาในอันที่จะปรับปรุงการเรียนการสอนตลอดจนแนวทางการฝึกอบรมในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ เพื่อที่จะให้สถาบันต่าง ๆ เหล่านั้นสามารถผลิตพระสงฆ์ได้ตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักร ตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปนั้น นักศึกษากลุ่มดังกล่าวได้เสนอแนะว่า ทางวิทยาลัยแสงธรรมควรจะขยายเวลาการออกไปฝึกปฏิบัติงานในภาคสนามให้มากขึ้น นอกจากนี้นักศึกษาที่เคยออกไปฝึกงานมาแล้ว และได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงของสังคมที่ตนได้ออกไปสัมผัสมาแล้วนั้น ก็ควรที่จะถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ หรือประสบการณ์ดังกล่าวของตนให้นักศึกษารุ่นน้อง ๆ ที่จะออกไปฝึกงานในปีต่อ ๆ มาได้ทราบเป็นแนวทางก่อนที่จะออกไปฝึกปฏิบัติงานด้วย

"บางทีเราไม่เข้าใจวัฒนธรรมหรือสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านจริง ๆ การที่จะเข้าใจจริง ๆ จะต้องเข้าไปอยู่ในนั้นจริง ๆ ผู้ใหญ่จะต้องให้เณรได้เข้าไปสัมผัสกับความเป็นจริงในสังคมจริง ๆ และต้องให้เวลาเขาด้วย ไม่ใช่เข้าไปแป๊บเดียวก็ออกมา..."

ในแง่ของ exposure ที่ออกไปทุก ๆ ปีแล้วคนรุ่นใหม่ก็ออกไปสัมผัสอีก ก็คล้าย ๆ ย่ำอยู่ที่เดิม เพราะฉะนั้นถ้าชุดนี้ออกไปสัมผัสและเข้าใจสภาพชีวิตในสังคมในชุมชนนั้น ๆ แล้ว เขาก็น่าจะกลับมาและสะท้อนเป็นแนวทางว่า ถ้าเราเกิดจะเข้าไปอีกนี่เราควรจะมีส่วนในสังคมนั้นอย่างไร หรือสามารถช่วยเหลือเขาได้อย่างไรบ้าง

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังได้ให้ข้อเสนอแนะว่า การที่จะปรับปรุงการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนการฝึกอบรมสามเณรตามสามเณราลัยต่าง ๆ นั้น ก่อนอื่นจะต้องมีการแก้ไขปรับปรุงตัวผู้ใหญ่ทั้งของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ก่อน โดยให้มีการคัดเลือกผู้ใหญ่อย่างพิถีพิถันในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นอธิการหรือผู้บริหาร อาจารย์ และผู้ให้การอบรม โดยจะต้องคัดเลือกผู้ที่มีทั้งความรู้ประสบการณ์ และโดยเฉพาะอย่างผู้ที่มี "ชีวิต" หรือผู้ที่มีจิตตารมณ์อุดมการณ์ และประพฤติ

ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักศึกษาหรือสามเณร มาทำหน้าที่ให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรที่จะเป็นพระสงฆ์ในอนาคต

> ควรจะเริ่มปรับปรุงที่ตัวผู้ใหญ่ก่อน จริง ๆ แล้วในฐานะที่นี่เป็นแหล่งผลิตพระสงฆ์ของประเทศไทย เพราะฉะนั้นผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ในการอบรมนี่ ในการให้การศึกษาที่นี่ เป็นอาจารย์ที่นี่ ก็ต้องเป็นคนที่มีความเป็นผู้ใหญ่ และก็เป็นคนที่มีประสบการณ์ชีวิต และไม่เป็นเพียงแต่ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งในทางหนึ่งก็เป็นการถูกต้อง แต่ในการให้การศึกษาอบรมเณรนี่จะต้องให้มากกว่านั้น การเป็นพระสงฆ์นี่ไม่ใช่แค่มีความรู้ แต่ต้องมีชีวิต ชีวิตพระสงฆ์และความเป็นผู้ใหญ่ เรื่องนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก...
>
> "ถ้าเราเกิดจะพัฒนาวิทยาลัยของเรานี้ ผู้บริการนี่ควรเอาคนที่ใกล้ชิดคลุกคลีงานก็จะสามารถที่จะป้อนหลักสูตร ป้อนพฤติกรรมให้เราได้ถูกต้องนะครับ..."
>
> ... ต้องมีชีวิตอย่างนั้นก่อนถึงจะให้ได้ ถ้าไม่มีก็ไม่รู้จะให้อะไร พวกเราอยากได้คนอย่างท่าน (ชื่อพระสังฆราชองค์หนึ่ง) มาสอน ท่านเคยมาสอนในบางวิชา ครับพวกเณรก็กล่าวขวัญกันดีมาก แต่ท่านไม่ได้มาประจำ มาเป็นครั้งเป็นคราว ท่านเป็น model ที่ดี มีชีวิต มีอุดมการณ์
>
> "ถ้าเป็นที่อื่นคงไม่เท่าไหร่ แต่ตรงนี้เป็นบ้านเณรใหญ่ เป็นศูนย์รวม เพราะฉะนั้นตรงนี้สำคัญมาก ถ้าเผื่อว่าที่นี่ผู้ใหญ่คุณภาพต่ำ แนวโน้มของเณรที่ออกไปก็จะต่ำด้วย..."

สรุปแล้วนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้ให้ข้อเสนอแนะว่า วิทยาลัยแสงธรรมควรจะขยายเวลาการออกไปฝึกปฏิบัติงานในภาคสนามของนักศึกษาให้มากขึ้น และให้นักศึกษาที่เคยออกไปฝึกงานแล้วได้ชี้แนะแนวทางแก่นักศึกษารุ่นน้อง ๆ ว่าควรจะเตรียมตัวหรือปฏิบัติตนในการเข้าไปทำงานในหมู่บ้านหรือชุมชนที่จะไปนั้นอย่างไร นอกจากนี้นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังได้เสนอแนะว่า ควรที่จะมีการคัดเลือกผู้ที่จะมามีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรอย่างพิถีพิถันเป็นพิเศษ โดยคัดเลือกผู้ที่มีทั้งความรู้ความสามารถ มีความเป็นผู้ใหญ่ มีประสบการณ์ชีวิต ตลอดจนมีจิตตารมณ์ อุดมการณ์ และมีการประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้นักศึกษาหรือสามเณรเจริญรอยตามมาให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณร ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็เป็นที่คาดหวัง

ได้ว่าผลผลิตของวิทยาลัยแสงธรรมหรือของสามเณราลัยต่าง ๆ จะเป็นผลผลิตที่ดีมีประสิทธิภาพตามที่พระศาสนจักร ตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปคาดหวังต้องการ

3.5 ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 5

ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 5 เมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2537 โดยมีนักศึกษาชั้นปีดังกล่าวเข้าร่วมกลุ่มสนทนา 6 คน ดังมีรายละเอียดของการสนทนาดังต่อไปนี้

นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้กล่าวถึงประเด็นที่ว่า ในวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องที่ผู้วิจัยศึกษาคือคำสอนที่ว่าด้วยสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสหรือไม่ว่า เมื่อก่อนหลายปีก่อนหน้านี้ในวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ ไม่สู้จะมีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมากนัก แต่ในระยะสองสามปีที่ผ่านมานี้หลังจากที่มีการประเมินผลการฝึกอบรมนักศึกษาหรือสามเณรก็มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น และมีการเรียนการสอนตลอดจนการฝึกปฏิบัติงานหรือให้นักศึกษาหรือสามเณรได้รับประสบการณ์ตรงในเรื่องดังกล่าวมากขึ้น

> ความจริงการเปลี่ยนแปลงมันไม่ได้ฉับพลันทันที แต่ว่าก็เปลี่ยนแปลงไปจากการอบรมในช่วงก่อนเยอะ มันเป็นช่วงรอยต่อ เป็นช่วงที่มีการนำวิธีการประเมินผลการทำงานมาประเมินผลว่าได้ผลขนาดไหน มีอะไรที่บกพร่องแล้วก็สรุปผลออกมา และก็ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด และได้รับผลกระทบโดยตรง ก็เห็นชัดว่าตอนนี้เปลี่ยนแปลงไป...

นักศึกษาชั้นปีที่ 5 เห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมในทุกระดับและเข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมของสังคมมากขึ้นนอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่า คำสอนที่ว่าด้วยเรื่องสังคมของพระศาสนจักรมีลักษณะค่อนข้างอนุรักษ์นิยม ซึ่งตามความคิดเห็นของนักศึกษากลุ่มดังกล่าวก็เห็นว่า การที่พระศาสนจักรกระตุ้นส่งเสริม ให้มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่าง

ค่อยเป็นค่อยไปด้วยสันติวิธี โดยไม่สนับสนุนส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมด้วยวิธีการรุนแรงนั้น นับเป็นการกระทำที่ถูกต้องเหมาะสมแล้ว

"... ผมเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างค่อยเป็นค่อยไป พระสันตะปาปาไม่นิยมให้ใช้ความรุนแรงในการเปลี่ยนแปลงสังคม..."

"ผมว่าสังคมมนุษย์จะต้องค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปแบบวิวัฒนาการ จะเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันทันทีหรืออย่างถอนรากถอนโคนไม่ได้ครับ"

นอกจากนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังได้แสดงความเห็นว่า พระสงฆ์ในปัจจุบันควรลงไปคลุกคลีกับบรรดาสัตบุรุษและรับรู้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตของพวกเขามากขึ้น และพยายามหาทางพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่หรือให้การช่วยเหลือพวกเขาเท่าที่จะสามารถกระทำได้ ซึ่งการกระทำเช่นว่านั้นของพระสงฆ์จะเป็นการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระสงฆ์กับสัตบุรุษ และจะส่งผลให้สัตบุรุษไปวัดมากขึ้น

> ผมคิดว่าพระสงฆ์ในปัจจุบันควรจะลงไปคลุกคลีกับสัตบุรุษ และรับรู้ความเป็นจริงในชีวิตของพวกเขามากขึ้น และกระทำตัวให้เข้ากับทุก ๆ คน เหมือนกับพระเยซูเจ้าที่ทรงเข้าได้กับคนทุกเพศทุกวัย และทรงบำบัดรักษาความต้องการของพวกเขาทั้งด้านร่างกายและจิตวิญญาณ และถ้าพระสงฆ์ทำเช่นนั้นได้เทวศาสตร์ของเราก็จะไม่เป็นเทวศาสตร์ปลากระป๋องหรือเทวศาสตร์ที่กำหนดเป็นสูตรตายตัวมาจากตะวันตก แต่จะเป็นเทวศาสตร์ที่มาจากความเป็นจริงที่เราเผชิญ และความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และสัตบุรุษก็จะดีขึ้นซึ่งจะส่งผลให้พวกเขาพากันมาวัดมากขึ้นครับ

นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาแสดงความเห็นว่า ทฤษฎีทางจิตวิทยาที่ว่าด้วยการเสริมแรงอาจจะใช้ได้สำหรับนักบวชบางคนที่ทำงานด้านการพัฒนาหรือการช่วยเหลือสังคมแล้วได้รับรางวัลหรือการชมเชยการสนับสนุนให้กำลังใจจากผู้ใหญ่ แต่สำหรับบางคนแล้วสิ่งใดที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของเขาและเขาทำแล้วมีความสุขก็จะทำสิ่งนั้นลงไปโดยไม่คำนึงถึงว่าทำไปแล้วจะได้รับการเสริมแรงจากผู้ใหญ่หรือไม่

... ผมคิดอย่างนี้นะ อาจจะเป็นความคิดที่แปลก ๆ หน่อย และขัดแย้งกับทฤษฎี ความจริงแล้ว คนเรามักจะเลือกทำสิ่งที่ทำแล้วคิดว่ามีความสุขมากที่สุด ซึ่งจริง ๆ แล้วคนเราอาจจะสนใจพอใจในบางเรื่องอย่างบางคนอาจจะเห็นว่าการช่วยเหลือสังคมเนี่ยในแบบสังคมสงเคราะห์หรือการพัฒนานี่ดีสำหรับตัวเอง เขาก็จะมุ่งไปทางนั้น บางคนแม้จะกระทำสิ่งนั้นแล้วได้รับการเสริมแรงในทางลบ ก็จะรู้สึกว่าเกิดมีความท้าทายให้ทำสิ่งนั้นมากขึ้น และผมเชื่อว่าคนในปัจจุบัน เป็นต้นคนที่เป็นเณรนี่สนใจการท้าทายแบบนี้ แต่ว่าก็ขึ้นอยู่ที่ว่าเขาเป็นคนรุ่นใหม่แบบไหน...

"สมัยนี้เณรค่อนข้างจะมีอะไรที่กว้าง และก็เณรออกไปสัมผัสอะไรที่กว้างขึ้นบางคนที่ไปสัมผัสกับชีวิตแบบนี้แล้วก็จะมีความมุ่งมั่นถึงแม้จะทำงานแทบตายแล้วไม่ได้รับการสนับสนุนบางทีสังคมอาจจะเปลี่ยนเพราะคนกลุ่มนี้"

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาแสดงความเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ในเรื่องดังกล่าวของพระศาสนจักร โดยเฉพาะคำสอนที่ให้คริสตเคารพในคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่น และเห็นว่าในปัจจุบันนี้พระศาสนจักรเปิดกว้างมากขึ้นกว่าแต่ก่อน โดยมีการเคารพในคุณค่าของศาสนาอื่น และพระศาสนจักรท้องถิ่นในที่ต่าง ๆ ทั่วโลกก็พยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นและไม่ดูถูกดูแคลนวัฒนธรรมท้องถิ่นเหมือนอย่างแต่ก่อน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้นักศึกษากลุ่มดังกล่าวจะเห็นว่าในศาสนาอื่นก็มีคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ และสามารถเป็นหนทางที่นำมนุษย์ไปสู่ความรอดได้ แต่คริสตชนทุกคนก็ยังคงมีหน้าที่ที่จะต้องแพร่ธรรมต่อไป โดยที่การแพร่ธรรมดังกล่าวนั้นไม่จำเป็นที่จะต้องมุ่งให้คนที่นับถือศาสนาอื่นกลับใจมาเป็นคริสตชน แต่อาจจะเป็นการแพร่ธรรมที่มุ่งนำข่าวดีของพระเยซูเจ้าหรือคุณค่าแห่งพระวรสารโดยเฉพาะคุณค่าในเรื่องความรัก และการให้อภัยกัน อวตารลงไปสู่วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของประชาชนโดยที่ไม่เน้นการทำให้เขากลับใจมาเป็นคริสตชน ซึ่งนักศึกษามีความเห็นว่าคนที่มีแนวคิดที่จะแพร่ธรรมในลักษณะเช่นว่านี้กำลังมีเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ

"ตอนนี้พระศาสนจักรก็เปิดมาก เรื่องการเคารพในคุณค่าของศาสนาอื่น การเข้าสู่วัฒนธรรมโดยไม่เปลี่ยนหรือทำลายวัฒนธรรม..."

"การแพร่ธรรมคริสตชนต้องกระทำต่อไปตามหน้าที่ แต่ต้องมีการปรับข่าวดีให้เข้ากับวัฒนธรรม เอาพระเยซูเจ้าอวตารเข้าสู่วัฒนธรรม..."

การแพร่ธรรมให้ได้รับความรอด กับการแพร่ธรรมให้เป็นคริสตังค์ไม่เหมือนกัน การแพร่ธรรมอย่างหลังนี่เป็นการเอาคุณค่าแห่งพระวรสารไปเผยแพร่โดยไม่เน้นการกลับใจเป็นคริสตังค์ คนที่มีแนวคิดแบบนี้ในวิทยาลัยแสงธรรมกำลังเพิ่มขึ้น แต่ก็ยังมีคนคิดแบบเก่า ๆ อยู่...

นอกจากนักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาจะเห็นด้วยกับคำสอนของพระศาสนจักรที่ให้มีการเข้าสู่วัฒนธรรมหรือการประยุกต์พิธีกรรมหรือแนวปฏิบัติทางศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้นแล้ว นักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังเห็นว่า พระศาสนจักรท้องถิ่นต่าง ๆ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงหรือสร้างองค์ความรู้ทางเทวศาสตร์ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในแต่ละสังคม แต่ละวัฒนธรรมอีกด้วย มิใช่นำเอาเทวศาสตร์จากตะวันตกไปใช้ในท้องที่ต่าง ๆที่มีสภาพทางสังคมวัฒนธรรมแตกต่างออกไปโดยไม่มีการปรับเทวศาสตร์ให้เข้ากับสภาพทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งการสร้างหรือปรับเทวศาสตร์ดังกล่าวจะทำได้โดยการที่นักเทวศาสตร์ลงไปสัมผัสกับสภาพความเป็นจริงในสังคม แล้วนำสภาพความเป็นจริงที่ได้ประสบมานั้นมาสะท้อนเพื่อสร้างเทวศาสตร์เช่นว่านั้นต่อไป

นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังได้แสดงความเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงเจตคติของคริสตชนที่มีต่อศาสนาอื่นนั้น ควรที่จะมุ่งเปลี่ยนแปลงเจตคติคนรุ่นใหม่ ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงเจตคติได้ง่ายกว่าคนรุ่นเก่า ๆ นอกจากนั้น ในการที่จะเปลี่ยนแปลงเจตคติเช่นว่านี้ พระสงฆ์ที่เทศน์สอนเรื่องศาสนสัมพันธ์จะต้องปฏิบัติให้สัตบุรุษดูเป็นตัวอย่างด้วย ซึ่งในเรื่องนี้อาจารย์ผู้สอน ในวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ ก็จะต้องให้การศึกษาอบรมนักศึกษา หรือสามเณรและปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างด้วยเช่นกัน รวมไปถึงเรื่องการสอนและปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างในเรื่องการพัฒนาสังคม และการส่งเสริมบทบาททางฆราวาสด้วย

"ตอนนี้กระแสความคิดนี้ค่อนข้างจะเข้ามามาก และผมคิดว่าจะมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่คนเก่า ๆ เราไม่สามารถไปเปลี่ยนแปลงเขาได้ ควรจะมุ่งเปลี่ยนเจตคติของคนรุ่นใหม่ ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่า..."

มันขึ้นอยู่กับข้อมูลข่าวสารและแบบอย่างว่าเราจะให้เขายังไงเหมือนกับที่พระสงฆ์เทศน์ปาว ๆ โดยไม่ปฏิบัติก็จะไม่เกิดผล เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จะต้องปฏิบัติให้สัตบุรุษดูเป็นตัวอย่าง ต้องใจกว้างขึ้น ต้องแสดงให้เห็นว่าความรักต่อเพื่อนมนุษย์เป็นอย่างไร ทีนี้สัตบุรุษที่หัวเก่าก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนเจตคติต่อคนพุทธ ที่วิทยาลัยแสงธรรมและบ้านเณรต่าง ๆ ก็เช่นกัน ถ้าได้คนที่สอนและปฏิบัติเรื่องศาสนสัมพันธ์หรือเรื่องการพัฒนาสังคมและการส่งเสริมบทบาทฆราวาสให้เห็นจริง ๆ นักศึกษาก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงเจตคติได้

นอกจากนั้นนักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังมีความเห็นเช่นเดียวกับนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ ว่าศาสนสัมพันธ์มิใช่เป็นการหลอมรวมเอาคุณค่าหรือคำสอนและแนวทางปฏิบัติที่ดีงามของศาสนาต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน แต่เป็นการสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยที่ต่างฝ่ายต่างก็ยังดำรงรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรในปัจจุบันส่งเสริมให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในการทำงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักรมากขึ้น เนื่องจากในปัจจุบันมีฆราวาสที่มีความรู้ความสามารถมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก จึงทำให้ช่องว่างระหว่างนักบวชกับฆราวาสไม่ห่างกันมากนัก

"... ตอนนี้ช่องว่างระหว่างนักบวชกับฆราวาสนี่ไม่ห่างกันเท่าไหร่ คือความรู้สึกของผมเองนะ อย่างผมน่ะ คือผมนี่จบปริญญาตรี แต่ฆราวาสบางคนจบปริญญาโท ปริญญาเอก มีความรู้ดีกว่าพระสงฆ์ เพราะฉะนั้นจะไปวางตัวเหนือสัตบุรุษ ดูถูกสัตบุรุษไม่ได้..."

นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นว่า การที่พระสงฆ์หรือนักบวชวางตัวเหนือสัตบุรุษหรือดูถูกสัตบุรุษดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากโครงสร้างของพระศาสนจักรที่เป็นเหมือนกับรูปพีรามิดที่มีนักบวชอยู่ข้างบน โดยที่ฆราวาสหรือสัตบุรุษทั่วไปซึ่งอยู่ที่ฐานพีรามิดนี้ต้องเคารพเชื่อฟังพระสงฆ์หรือนักบวช โดยเฉพาะผู้ที่เป็นประมุขหรือผู้นำพระศาสนจักรในระดับต่าง ๆ ซึ่งการเน้นความสำคัญของพระสงฆ์มากเกินไปดังกล่าวทำให้เกิด

ช่องว่างและความแปลกแยกระหว่างพระสงฆ์กับบรรดาสัตบุรุษ และอีกส่วนหนึ่งก็มีสาเหตุมาจากประเพณีของคนไทยที่ให้ความเคารพพระสงฆ์หรือนักบวชมาก ดังนั้นถ้าหากว่าจะให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้นก็จะต้องแก้ไขสิ่งเหล่านี้เสียก่อน กล่าวคือ จะต้องมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของพระศาสนจักรเสียใหม่ ให้ช่องว่างระหว่างพระสงฆ์กับสัตบุรุษลดน้อยลงกว่าในปัจจุบัน โดยให้มีการกระจายอำนาจและหน้าที่รับผิดชอบในงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักรให้ฆราวาสมากขึ้น และพระสงฆ์หรือนักบวชตลอดจนสามเณรทั้งหลายก็จะต้องเปลี่ยนแปลงเจตคติของตน โดยจะต้องขจัดความรู้สึกนึกคิดที่ว่าตนนั้นดีกว่าเหนือกว่าฆราวาส และลงไปคลุกคลีสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกับฆราวาส เพื่อที่จะได้ร่วมมือร่วมใจกับสัตบุรุษในการทำงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักรให้เกิดประสิทธิผลมากยิ่งขึ้นต่อไปนอกจากนั้นฆราวาสก็ต้องเปลี่ยนเจตคติของตนเสียใหม่ ให้ตระหนักถึงคุณค่าหรือความสำคัญของตนในความเจริญก้าวหน้าของพระศาสนจักร และพยายามที่จะพัฒนาตนเองขึ้นมาให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จึงจะสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในพระศาสนจักรดังกล่าวข้างต้นได้

> ในช่วงแรก ๆ นั้น โครงสร้างของพระศาสนจักรมีลักษณะเป็นระนาบ ช่องว่างระหว่างนักบวชและฆราวาสมีน้อย ต่อมาหลังจากที่คริสตศาสนาเริ่มเฟื่องฟูเป็นต้นมา โครงสร้างของพระศาสนจักรก็มีลักษณะเป็นรูปพีระมิด โดยมีนักบวชอยู่ข้างบนพระศาสนจักรก้าวเดินไปโดยนักบวชหรือผู้นำพระศาสนจักรซึ่งเป็นนักบวช ซึ่งการที่เน้นผู้นำหรือฐานันดรศักดิ์มาก ๆ นั้นก็ทำให้เกิดช่องว่าง หรือความแปลกแยกในหมู่คริสตชนขึ้นมา...
>
> "... ถ้ามีการเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจจากรูปพีรามิดไม่ให้สูงปรี๊ด และมีความเสมอภาค มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น บทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรก็จะมีมากขึ้นครับ"
>
> "... ฆราวาสต้องพัฒนาตนเองขึ้นมา และตระหนักถึงความสำคัญหรือบทบาทของตนและเข้ามามีส่วนร่วมในงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักรอย่างจริงจังมากขึ้นครับถึงจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพระศาสนจักรได้"

ในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของพระศาสนจักรดังกล่าวข้างต้นนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนากล่าวว่าจะต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งในปัจจุบันนี้พระศาสนจักรก็

ลดช่องว่างระหว่างนักบวชและฆราวาส และเปิดโอกาสให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้นแล้ว อย่างไรก็ตาม นักศึกษาชั้นปีที่ 5 บางคนก็แสดงความคิดเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จะต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตพระสงฆ์ก็จะต้องมีส่วนอย่างสำคัญในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นว่านั้นขึ้นมา โดยการเปลี่ยนแนวคิดของสามเณรที่จะเป็นพระสงฆ์หรือนักบวชในอนาคตให้เป็นพระสงฆ์ที่มีลักษณะตามที่ตั้งผู้ใหญ่ของพระศาสนจักรและคริสตชนทั่วไปคาดหวังต้องการ

"... เดี๋ยวนี้มีการเน้นบทบาทของฆราวาสมากขึ้น มากขึ้นกว่าเดิมเยอะ และในการทำงานพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรนั้น ก็เปิดโอกาสให้ฆราวาสได้เข้าไป มีบทบาทอย่างเต็มที่..."

ผมมองว่าพระศาสนจักรมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลง และก็ส่งเสริมบทบาทของฆราวาสให้มากขึ้น และพระศาสนจักรคือพระสงฆ์นักบวชนี่ก็มีการลดบทบาทบางอย่าง แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงก็จะต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป จะเป็นแบบฉับพลันทันทีไม่ได้...

... กระบวนการในแสงธรรมนี่จะต้องเป็นกระบวนการที่ผมอยากจะใช้ศัพท์ว่ากระบวนการล้างสมอง คือกลับใจ กลับใจทำให้เปลี่ยนแนวคิด...คือสิ่งที่ผู้ใหญ่คาดหวังว่าพระสงฆ์ในอนาคตควรจะเป็นอย่างไร และฆราวาสคาดหวังว่าพระสงฆ์ในอนาคตควรจะเป็นอย่างไร และก็เอามาใส่ในกระบวนการอบรมเณรนี่...

"การที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของพระศาสนจักรในประเทศไทยเป็นการเปลี่ยนไปสู่สิ่งที่ดี แต่การที่จะเปลี่ยนแปลงนั้นน่าจะให้เวลา หรือพยายามให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของพวกผู้ใหญ่หรือพระสงฆ์นักบวชนั้นเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่ใช่กลับหัวทันทีปั๊บ..."

ผมคิดว่าโครงสร้างพระศาสนจักรในอนาคตจะต้องเปลี่ยนแปลงไปให้ฆราวาสมีบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ และบทบาทของพระสงฆ์ไม่ใช่มีอำนาจล้นฟ้า พระสงฆ์ไปอยู่ที่วัดเป็นเจ้าวัดก็จริง แต่ว่าถ้าไม่ตรงสเป็ค ตรงกับความต้องการของสัตบุรุษ ทำอะไรก็แย่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นมันจะต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ และสัตบุรุษเองเดี๋ยวนี้ก็มีความกระตือรือล้น ไม่ใช่เป็นแบบ passive อย่างเดียว...

เดี๋ยวนี้ข่าวสารดี สัตบุรุษเขารู้กันหมดว่าฐานันดรเป็นอย่างไร พระสงฆ์เป็นอย่างไร แนวโน้มของสังคมเมืองไทยนี่มันเริ่มจะเปลี่ยนไป สัตบุรุษเดี๋ยวนี้ไม่ได้มองว่าพระสงฆ์สูงส่ง ถ้าพระสงฆ์ทำไม่ดีเขาก็ไม่นับถือ เขาหัวแข็งขึ้น มีการต่อรองกับพระสงฆ์ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อคริสตชนหรือชาวบ้านไม่ง้อพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็ต้องลดบทบาทโดยปริยายถ้าเกิดทำตัวสูงเหมือนแต่ก่อนเนี่ย ชาวบ้านเขาก็ไม่เข้าวัด วัดก็ร้าง...

นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้แสดงความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ที่สัตบุรุษคาดหวังต้องการนั้นจะต้องเป็นพระสงฆ์ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี ลงไปคลุกคลีและรับรู้ปัญหาและความต้องการต่าง ๆ ของบรรดาสัตบุรุษตลอดจนประชาชนโดยทั่วไปที่อยู่ในละแวกเดียวกันอย่างใกล้ชิด และเป็นผู้ที่รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา ไม่ยึดถือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อย่างตายตัว ซึ่งถ้าพระสงฆ์ไม่ยอมปรับปรุงตนเองให้เป็นพระสงฆ์ที่สัตบุรุษคาดหวังต้องการแล้ว พระสงฆ์ไทยในอนาคตโดยเฉพาะพระสงฆ์ที่มีความชราภาพแล้วอาจจะเป็นแบบพระสงฆ์ในบางประเทศที่ถูกทอดทิ้งไม่สู้จะมีใครเหลียวแลก็เป็นได้

"... บางสิ่งบางอย่าง พระสงฆ์น่าจะอะลุ้มอล่วยได้ เพื่อที่จะทำให้สัตบุรุษที่มีปัญหาเช่นแต่งงานไม่ถูกต้อง ไม่ทิ้งวัดทิ้งวา...ในอนาคตนี่ผมเห็นว่า กฎอะไรต่าง ๆ นี่ก็จะต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อประโยชน์ของสัตบุรุษมากขึ้นอย่างแน่นอน..."

ผมเห็นว่าฐานันดรจะต้องลดต่ำลงมา และก็อนาคตข้างหน้านี่พระสงฆ์นักบวชอาจจะไม่ได้รับการเคารพนับถือเหมือนแต่ก่อนแล้ว เหมือนกับสังคมอเมริกัน เพราะว่าคุณพ่อในคณะเราก็มาจากที่นั่น เขาบอกว่าถ้าเขาเกิดจะต้องตัดสินใจเลือกกลับไปประเทศของเขา ไปตายที่นั่น เขาก็ไม่ไป เขาอยากอยู่เมืองไทยมากกว่า เพราะว่าเมืองเห็นคุณค่าของพระสงฆ์ ถึงแม้จะแก่ก็ยังให้ความเคารพ แต่ในสังคมอเมริกันพระสงฆ์แก่แล้วก็ไปอยู่ตามบ้านคนชรา ไม่มีใครสนใจอีกแล้ว เขาเห็นว่าเป็นคนแก่ที่ปลดระวางแล้วอะไรอย่างนั้น สังคมไทยในอนาคตอาจจะเป็นอย่างนั้นก็ได้ ถ้าเกิดว่าเราพระสงฆ์คนรุ่นหลังนี่ไปปรับตัวให้เป็นไปอย่างที่คริสตชนต้องการ

ในการที่จะให้พระศาสนจักรมีพระสงฆ์ที่เป็นที่รักที่ต้องการของสัตบุรุษเช่นว่านี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นว่า วิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ

สามารถที่จะมีส่วนอย่างสำคัญ ด้วยการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรที่จะเป็นพระสงฆ์ในอนาคตให้เป็นพระสงฆ์ที่ไม่ทำตัวเป็นเจ้าเป็นนายและเหินห่างสัตบุรุษ ซึ่งนักศึกษากลุ่มดังกล่าวยอมรับว่า ในสมัยก่อนนั้นมีการฝึกอบรมพระสงฆ์ให้เป็นเจ้าเป็นนายจริง อย่างไรก็ตาม นักศึกษากลุ่มดังกล่าวก็เห็นว่า การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแนวทางการให้การศึกษาอบรมในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยแสงธรรม ก็เกิดขึ้นได้ช้าเนื่องจากยังมีผู้ที่รับหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรที่มีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย

> ...ถ้าเรามาดูในวัดที่พระสงฆ์แก่ ๆ อยู่แล้ว เรามาดูว่าถ้าให้เขาเปลี่ยนแปลงคงไม่ได้ แต่จะเปลี่ยนแปลงได้ก็คือตอนที่เราอยู่ที่นี่ คือเปลี่ยนแปลงความคิดของเราว่าเออ! ต่อไปจะทำยังไง จะทำให้เราเสมอภาคกับสัตบุรุษยังไง และเราจะทำวัดของเราให้เจริญยังไง...

"ที่นี้ผมมองในแง่ของสถาบันเนี่ย คิดว่าอาจจะแก้ไขอะไรได้ช้า เนื่องจากในแง่หนึ่งเป็นแง่ของการระวังตัว อีกแง่หนึ่งก็ต้องยอมรับความเป็นจริงว่า อาจเป็นไปได้ที่ผู้ใหญ่ไม่ได้สัมผัสกับความเป็นจริง"

> คนที่จะปรับนี้ต้องปะทะกับผู้ใหญ่ เพราะในอดีตนั้นเรามีสังคมที่แยกผู้นำกับฆราวาส แต่ไม่มีสิทธิ์ที่จะพูด ที่นี้พอสังคมเปลี่ยนไป ยอมรับวัฒนธรรมอื่น ๆ การพัฒนาเศรษฐกิจสังคม การเมืองเข้ามาเนี่ย ศาสนาก็เปลี่ยนตามด้วย คือหมายความว่าอาจจะมีคนพูดแสดงความคิดเห็นมากขึ้นกว่าระบบอันนี้ ท่าทีอันนี้ อาจจะใช้ไม่ได้ เราก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแต่เราก็ต้องยอมรับความจริงอย่างหนึ่งว่า ควรที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป ยังไม่เปลี่ยนไปแม้แต่คนรุ่นใหม่ที่แสงธรรมนี่ก็มีส่วนที่เป็นความคิดของคนเหล่านี้อยู่ เพราะมีเค้าเป็นเบ้าหลอม ดังนั้น ก่อนที่จะปรับอะไรนี่เราก็ต้องไปดูที่เบ้าหลอมก่อน ว่าเป็นเบ้าหลอมของคนที่จะเป็นพระสงฆ์ต่อไปเนี่ยเป็นยังไง...

"... ส่วนหนึ่งเราก็ต้องยอมรับว่า สมัยก่อนนี่เราก็มีการอบรมให้คนเป็นเจ้าเป็นนายจริง..."

> ... สมมติว่าเรากลัวว่านักบวชเราจะมีปัญหาเรื่องผู้หญิง เราก็สอนกันว่าผู้หญิงคือปีศาจนะอย่าไปยุ่ง เพราะฉะนั้นเราก็เลยเกลียดคนที่เป็นผู้หญิง ก็ฝังใจกัน ไม่มี

เหตุผลว่าทำไมเกลียด แต่สมัยนี้เราก็เปิดโอกาสให้คบหาและเรียนรู้อย่างคนปกติธรรมดาจริง ๆ ผมว่าสมณะจะใจกว้างขึ้นในเรื่องต่าง ๆ ...

"คนรุ่นใหม่นี่ เราเชื่อมั่นว่า สิ่งที่เราพยายามเปลี่ยน ถ้าเรามองด้วยความเป็นจริงไม่เห็นแก่ตัว และก็ไม่เข้าข้างตัวเองหรือประเมินตนเองสูงจนเกินไป ผมเชื่อว่าต้องเปลี่ยนได้ สถาบันจะต้องเปลี่ยนไปแน่ ๆ ...พระสงฆ์ที่มีแนวคิดก้าวหน้าจะมีมากขึ้น..."

สำหรับข้อเสนอแนะของนักศึกษาชั้นปีที่ 5 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาในการที่จะแก้ไขปรับปรุงการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนการฝึกอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ เพื่อให้สามารถผลิตพระสงฆ์ได้ตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปนั้น นักศึกษากลุ่มดังกล่าวได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ผู้ใหญ่ของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ จะต้องเปิดใจกว้างยอมรับสภาพความเป็นจริงของสังคม และเลือกรับสิ่งดี ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ในการให้การศึกษาอบรมสามเณรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาอบรมของสามเณรอย่างเต็มที่ โดยเน้นการปรับแนวทางการให้การศึกษาอบรมสามเณรให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยและสภาพความเป็นจริงในสังคมไทย และมีการใช้วิธีสอนตลอดจนการใช้สื่อที่ก้าวหน้ามากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันตลอดจนเน้นภาคปฏิบัติให้มากขึ้น นอกจากนี้ในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรนั้นจะต้องคัดเลือกผู้ที่จะสามารถเป็นตัวแบบที่ดีให้นักศึกษาเจริญรอยตามทั้งในด้านความรู้ความสามารถ จิตตารมณ์ และการประพฤติปฏิบัติตน และผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมหรือหรือสามเณรจะต้องเปิดใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษาหรือสามเณรให้มากขึ้นแต่ทั้งนี้ทั้งนั้น นักศึกษาหรือสามเณรเองก็จะต้องเป็นผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียร และเสียสละอุทิศตนให้กับการศึกษาเล่าเรียนและการปฏิบัติงานต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถานศึกษาหรือสามเณราลัยให้มากขึ้นด้วย

3.6 ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 6

ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสนทนานักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมชั้นปีที่ 6 เมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2537 โดยมีนักศึกษาเข้าร่วมกลุ่มสนทนา 7 คน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้กล่าวถึงประเด็นที่ว่า วิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ มีการเรียนการสอนหรือการอบรมเกี่ยวกับเรื่องคำสอนทางสังคม

ของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสหรือไม่ว่า วิทยาลัยแสงธรรมเป็นสถาบันการศึกษาที่มีจุดประสงค์หรือคือการเตรียมตัวนักศึกษาเพื่อที่จะได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ ดังนั้น วิชาที่เรียนจึงหนักไปทางเรื่องศาสนาและปรัชญา อย่างไรก็ดี เรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้นก็มีการเรียนการสอนในวิทยาลัยดังกล่าวในลักษณะวิชาเสริม หรือในลักษณะที่อาจารย์ผู้สอนวิชาต่าง ๆ นำเรื่องเหล่านั้นไปพูดสอดแทรกในการสอนของตน นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาบางคนยังได้แสดงความเห็นว่า วิทยาลัยแสงธรรมยังไม่ได้ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแก่นักศึกษาอย่างเพียงพออย่างไรก็ตาม สิ่งที่วิทยาลัยได้ให้แก่นักศึกษาในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นก็เป็นพื้นฐานที่จะทำให้นักศึกษาไปศึกษาค้นคว้าในเรื่องเหล่านั้นต่อไปได้ นอกจากนั้น สามเณราลัยต่าง ๆ ก็ยังได้อบรมสามเณรของตนในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นด้วย

> จุดประสงค์ของที่นี้คือการบวชเป็นพระสงฆ์ เพราะฉะนั้นจุดประสงค์หลักจึงเน้นการเตรียมตัวที่จะบวชเป็นพระสงฆ์ แต่ก็มีวิชาเสริมหรือมีการพูดสอดแทรกในวิชาต่าง ๆ เกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทฆราวาส ศาสนสัมพันธ์ และก็คำสอนเรื่องสังคมของพระศาสนจักรเขาก็มีเรียนกัน อย่างเช่นก็มี course หนึ่งที่เรียนเกี่ยวกับคำสอนของพระศาสนจักรที่เกี่ยวกับด้านสังคมพัฒนาอะไรอย่างนี้...
> คือประเด็นเมื่อกี้นี้ ผมมองว่าการศึกษานี่เขาสามารถที่จะเรียนด้วยตัวเองต่อไปได้ ...ตัวจักรที่สำคัญคือตัวเราเอง ทีนี้เรามาย้อนดูสภาพความเป็นจริงในวิทยาลัยของเรานี่ ถ้าจะพูดกันตาม fact นี่มันก็ไม่พอ แต่อย่างน้อยวิทยาลัยก็ได้หยิบยื่นให้เราไปศึกษาต่อได้...และก็ไม่ใช่ว่าในอนาคตทุกคนจะต้องไปทำงานพัฒนา แต่ถ้าผู้ใหญ่เห็นว่าเหมาะสม เขาก็มีแนวทางที่จะไปศึกษาต่อ ๆ ไป และทำความเข้าใจมากขึ้น

สำหรับการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันได้ให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมในทุกระดับมากขึ้น รวมไปถึงการเข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมของสังคมในระดับต่าง ๆ ด้วยนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมสนทนาเห็นว่าการกระทำดังกล่าวของพระศาสนจักรเป็นสิ่งที่ถูกต้อง นอกจากนี้ นักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังเห็นว่าคำสอนที่ว่าด้วยสังคมของพระศาสนจักรมีความเป็นกลางโดยไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไม่ว่าจะเป็นทุนนิยมหรือ

สังคมนิยมหรือไม่ว่าจะเป็นคนจนหรือคนรวย แต่บางครั้งที่ดูเหมือนว่าพระศาสนจักรเข้าข้างคนรวยหรือฝ่ายทุนนิยมนั้น ก็เพราะคนบางคนหรือคนบางกลุ่มได้หยิบยกเอาข้อความบางตอนในพระสมณสารที่ว่าด้วยเรื่องสังคมของพระสันตะปาปาไปตีความเข้าข้างตนเอง นอกจากนั้นนักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังได้แสดงความเห็นว่า การที่มีผู้วิพากษ์วิจารณ์คำสอนที่ว่าด้วยสังคมของพระศาสนจักร โดนเฉพาะคำสอนในพระสมณสารของพระสันตะปาปาองค์ก่อน ๆ ที่บางองค์ก็ได้สิ้นพระชนม์ไปเป็นเวลานานนับศตวรรษแล้วว่าเป็นคำสอนที่มีลักษณะอนุรักษ์นิยมหรือล้าสมัยนั้นเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากเป็นการเอาความคิดของคนยุคปัจจุบันไปตัดสินความคิดของคนในสมัยก่อน

"...สิ่งที่พระศาสนจักรได้วางไว้นี่ มันเป็นกลางอยู่แล้ว แต่ว่าคนเอาไปใช้เค้าตีความผิด และเป็นการเอาไปใช้เข้าข้างตัวเอง...คนรวยเขาเอาสิ่งนี้ไปปกป้องตัวเอง..."

... พระสันตะปาปามาจากวัฒนธรรมตอนนั้น และถูกหล่อหลอมจากวัฒนธรรมช่วงนั้น แต่ว่า Dorr (ชื่อพระสงฆ์องค์หนึ่งที่เป็นผู้เขียนหนังสือวิพากษ์วิจารณ์คำสอนที่ว่าด้วยสังคมของพระศาสนจักร.-ผู้วิจัย) อยู่ในสมัยหลังนี่แล้ว แล้วเขาเอาความรู้สึกของสมัยเขาเข้ามาวัดพระศาสนจักรเป็นเช่นนี้ แต่ว่าในตอนนั้นพระศาสนจักรก็คงจะมองสภาพปัญหาของพระศาสนจักรเองหรือปัญหาของโลกด้วยกรอบความคิดที่ได้ถูกล้อมไว้ด้วยบริบทของสมัยนั้น...

... เรื่องที่มีผู้บอกว่าพระศาสนจักรเนี่ยเอนเอียงอะไรอย่างนี้ ผมมองว่าพระศาสนจักรต้องประณามทั้งสองอย่างว่าทุนนิยมก็ไม่ดี ทางด้านสังคมนิยมก็ไม่ดีเหมือนกันแต่ว่าการที่เราจะหาแบบกลาง ๆ นี่มันยังหาไม่เจอ เพราะฉะนั้นในบางสถานการณ์เราจึงต้องรู้สึกว่าไปทางนั้นทางนี้นิดหน่อย...

ส่วนในเรื่องรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยหรือสังคมไทยนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาแสดงความเห็นในเรื่องนี้แตกต่างกันออกไปหลายทัศนะโดยนักศึกษาบางคนก็แสดงความเห็นว่า น่าเสียดายที่ในปัจจุบันนี้วัฒนธรรมชุมชนหรือคุณค่าต่าง ๆ ในสังคมชนบทได้ถูกกระแสความเจริญสมัยใหม่ทำลายลงไปมากแล้ว ในขณะที่นักศึกษาบางคนก็แสดงความเห็นว่า กระแสดังกล่าวในปัจจุบันนี้รุนแรงมาก ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะไปต้านทานกระแสดังกล่าว และไปกระทำในสิ่งที่นักพัฒนาต้องการจะให้เป็นให้เกิดขึ้น

ในชุมชนชนบทนั้น ๆ ซึ่งก็ไม่ทราบว่าสิ่งนั้นจะตรงกับสิ่งที่ชาวบ้านต้องการจริง ๆ และจะเกิดผลดีและยั่งยืนนานต่อชุมชนนั้น ๆ ตามที่นักพัฒนาคาดหวังต้องการหรือไม่ก็เป็นเพราะผู้นำชุมชน โดยเฉพาะพระสงฆ์ ซึ่งในเรื่องนี้ก็มีนักศึกษาบางคนแสดงความไม่เห็นด้วยกับคำกล่าวดังกล่าว

> ผมอยากจะพูดย้อนหลัง เมื่อครั้งเป็นเด็ก ที่หมู่บ้านของผม เวลาเกี่ยวข้าวพวกเราไปบอกกันตามบ้าน พวกเราก็มาช่วยกัน แต่พอเวลาผ่านพ้นไป คนเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ และความเจริญเข้าสู่ในชนบท การทำอะไรต่าง ๆ ต้องมีค่าจ้าง เพราะฉะนั้นการที่จะไปเรียกคนในหมู่บ้านมาช่วยเกี่ยวข้องให้หน่อยนั้นไม่มีอีกแล้ว ผมเองเคยคุยกับผู้ใหญ่บ้านว่าสิ่งเหล่านี้หายไปไหนหมด...
> คือผมเห็นว่า กระแสสังคมนี่มันแรงมาก และไม่รู้ว่ามันเริ่มต้นที่จุดไหน และมันไปถึงจุดไหนแล้ว เราอาจจะมองได้เพียงภาพรวม ๆ และเรื่องที่เราคุยกันหลายคนก็ได้เคยคุยมาแล้ว และคุยแล้วก็จบกัน เราได้ข้อมูลมา แต่การเปลี่ยนแปลงจริง ๆ เราก็ไม่รู้ว่าเปลี่ยนแปลงไปถึงไหนแล้ว และเปลี่ยนแปลงยังไง ผมว่าเป็นอะไรที่พูดยาก...
> ... เมื่อเราเข้าไปชุมชนหนึ่ง สิ่งที่เราเอาไปคือสิ่งที่เป็นหลักการ และสิ่งที่เรามีมันเข้ากับตรงนั้นหรือเปล่านี่เราไม่สามารถที่จะบอกได้ และการที่เราจะเปลี่ยนเปลี่ยนอย่างไร ผมคิดว่าคงยาก แต่ต้องเริ่มต้นจากตัวเราเอง คือเรามีสิ่งที่จะเปลี่ยนเหมือนกัน ผมว่าต้องมองจุดนี้ อีกไม่นานเราก็ไม่อยู่ แล้วก็มีสิ่งที่เราได้ทำจริง หรือว่าแต่ละกลุ่มที่ไปพัฒนาชาวบ้านเขานั้นทำได้ผลหรือเปล่า ผมก็ไม่รู้ กระแสสังคมปัจจุบันนี้เชี่ยวกรากมาก มันก็ไปตามธรรมชาติของมัน ผมว่ามันเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นมานาน เกิดขึ้นมา แล้วมันก็ผลักดันไปตามแนวทางของมัน...

"ผมว่ามันขึ้นอยู่กับผู้นำ โดยเฉพาะพวกเรามีโอกาสสูงอยู่แล้วที่จะนำไปสู่จุดนั้นได้ เพราะทุกคนในหมู่บ้าน โดยเฉพาะในชนบท สิ่งแรกที่เขาชอบทำและยอมทำตามก็คือคำแนะนำจากพระสงฆ์ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับผู้นำว่าจริงใจที่จะทำหรือเปล่าเท่านั้น..."

> การคิดว่าสังคมเปลี่ยนเพราะผู้นำ ถ้าเป็นสมัยก่อนก็อาจจะใช่ แต่สมัยนี้เราจะพูดอย่างนี้ได้ยากลำบากแล้ว เราอยู่ในสังคมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลง ผู้นำชุมชนมีบทบาทเพียงแค่ชี้แนะแนวทาง ส่วนชาวบ้านเขาจะทำหรือไม่ทำมันก็ขึ้นอยู่กับจิตใจ

ของเขา อีกประเด็นหนึ่งผมคิดว่าเดี๋ยวนี้พระสงฆ์ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นคนที่เก่งกาจหรือเป็นผู้นำชุมชนทั้งหมด แต่ควรเป็นผู้ที่มีบทบาทร่วมในชีวิต ร่วมชะตากรรมชีวิตเดียวกันกับชุมชนนั้น คือหมายความว่าไม่มีพวกเขาพวกเรา...

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ของพระศาสนจักร โดยเฉพาะคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่สอนให้คริสตชนเคารพในคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่น ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้นักศึกษากลุ่มดังกล่าวบางคนได้กล่าวว่า ตนไม่ได้มีความคิดที่ว่าคริสตศาสนาดีกว่าศาสนาอื่น ๆ และเห็นว่าพระเจ้าก็ประทานสิ่งดี ๆ ให้ศาสนาอื่นเช่นกัน และศาสนาต่าง ๆ ก็มีบางสิ่งบางอย่างที่ศาสนาอื่น ๆ ควรที่จะเรียนรู้ ดังนั้น คริสตชนจึงควรพร้อมที่จะร่วมมือและสนับสนุนส่งเสริมศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ ด้วย

> ... เราไม่มีทัศนคติที่ว่าคริสตังค์ดีกว่าศาสนาอื่นหรืออะไร นี่พวกเราแม้จะนับถือศาสนาต่างกัน ก็มีสิ่งดี ๆ เหมือนกัน เพราะว่าพระเจ้าก็ให้สิ่งดี ๆ ในศาสนาอื่น เพียงแต่ว่าเราต้องปรับสองกระแสที่เราได้คุยกันว่า กระแสที่มีการหยิบยื่นให้จากคนที่คิดว่าเหนือกว่า และก็อีกกระแสหนึ่งเป็นกระแสที่หยิบฉวยเอาสิ่งที่ดี ๆ จากวัฒนธรรมนั้น ๆ มาใช้ทั้งสองอันนี้ ผมคิดว่าก็มีทั้งส่วนดีและส่วนที่ไม่ดีปะปนกันอยู่ ถ้าหากเราคิดว่าเราอยู่ในชะตาชีวิตเดียวกันกับเค้า เราก็อาจจะสำนึกได้ว่า บางส่วนเราดีกว่า และบางส่วนเขาดีกว่า เราต้องรู้จักเลือก และถ้าเราดีกว่าเราก็พร้อมที่จะแบ่งปัน อันไหนดีกว่าก็มีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ส่งเสริมกัน...

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่า ความคิดที่ดี ๆ ของมนุษย์นั้นจะต้องเป็นสิ่งที่เป็นสากลเสมอ จึงไม่ควรที่จะแยกว่าเป็นแนวความคิดแบบตะวันออกหรือตะวันตก และทุก ๆ เรื่องสามารถที่จะได้รับการถ่ายทอดหรือเชื่อมโยงไปสู่คนในวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่อาจจะมีวิธีคิดที่แตกต่างออกไปเพราะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมือนกันได้ อย่างไรก็ตาม นักศึกษากลุ่มดังกล่าวบางคนก็แสดงความไม่เห็นด้วยกับการที่จะเอาส่วนที่ดีของวัฒนธรรมตลอดจนศาสนาของตะวันออกและตะวันตกไปปนกันแต่เห็นด้วยกับการเรียนรู้ส่วนที่ดีของกันและกัน

"ผมคิดว่ามันไม่น่าจะแยกความคิดของเขาความคิดของเรา ผมคิดว่าเราก็ไม่น่าจะแยกว่าตะวันออกตะวันตกนะ ความคิดของคนมันก็หล่อหลอมมาจากสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม และถ้าเกิดความคิดนั้นเป็นความคิดที่ดีมันจะต้องเป็นความคิดสากลเสมอ..."

"... เขาอยู่ในสังคมตรงนั้นวัฒนธรรมนั้น เราจะให้เขามามองอย่างที่เรามองไม่ได้..."

... การรับเอาวัฒนธรรมของศาสนาอื่น แนวความคิดของศาสนาอื่นบ้างให้มาเข้ากับศาสนาของเรา ก็คิดว่ามันไม่น่ามีปัญหาอะไร ตรงกันข้ามกลับคิดว่าน่าจะมีประโยชน์และคนไทยอาจจะรับได้ง่ายกว่า เพราะส่วนใหญ่แล้วที่เราเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ความคิดต่าง ๆ มาจากโรมทั้งหมด...

"ผมมองว่าทั้งวัฒนธรรมตะวันออกตะวันตก ทั้งสองฝ่ายก็มีขอบเขตเหมือนกัน มองต่างมุมกัน เอาส่วนดีของฝั่งนี้มาปนกัน ไม่เห็นด้วย แต่ถ้าจะเรียนรู้ส่วนดีซึ่งกันและกัน อันนี้ถูกต้องกว่า..."

สำหรับเรื่องการเข้าสู่วัฒนธรรมตามคำชี้แนะของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่ให้พระศาสนจักรท้องถิ่นปรับตนให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ๆ ตลอดจนประยุกต์จารีตพิธีกรรมทางศาสนาให้เข้าความเชื่อและแนวทางปฏิบัติของคนในวัฒนธรรมนั้นที่ไม่ขัดต่อความเชื่อของคาทอลิกนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นกับคำชี้แนะดังกล่าวของทางการวาติกัน อย่างไรก็ตาม นักศึกษากลุ่มดังกล่าวบางคนก็เห็นว่า ถึงแม้พวกเขาต้องการที่จะเป็นพระสงฆ์แบบไทย ๆ แต่ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก เนื่องจากแนวความคิดตลอดจนแนวทางการให้การศึกษาอบรมในวิทยาลัยแสงธรรมยังเป็นแบบตะวันตกอยู่ ซึ่งตามความคิดของเขานั้นสิ่งนี้ก็นับว่าเป็นเรื่องที่จำเป็น นอกจากนั้นนักศึกษาผู้นี้ก็ยังแสดงทัศนะว่า การที่จะสร้างองค์ความรู้ทางเทวศาสตร์ที่เหมาะสมกับสังคมไทยเป็นเรื่องที่ยากและต้องใช้เวลานาน

... ความคิดที่สอนในวิทยาลัยนี้ถามจะถามว่าเอาความคิดอะไรเข้าไปในศาสนามันก็แวดวงอยู่กับ คุ้นเคยอยู่กับความคิดแบบตะวันตกทั้งนั้น เพราะมันจำเป็น เพราะเรากำลังเรียนเกี่ยวกับศาสนา เกี่ยวกับพระคัมภีร์ ซึ่งเป็นเรื่องของข้อความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งมันพัฒนามาจากทางด้านของชาวตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นนักบุญ นักวิชาการต่าง ๆ หรืออะไร ก็ถูกหล่อหลอมให้คิดคล้าย ๆกับคนตะวันตก เพราะฉะนั้นตรงนี้เราก็ไม่แปลกใจ

ที่บางทีพวกเราหรือพระสงฆ์รุ่นพี่ในการตัดสินใจอะไรซักอย่างหนึ่งมันก็ใช้ระบบการคิดแบบตะวันตกอย่างชัดเจน แทนที่จะเอาแนวทางแบบตะวันออกเข้ามา ทีนี้งานของเราในส่วนที่เป็นนักศึกษาก็ถือว่า เราต้องค้นพบตัวเราเองก่อนว่าควรจะเป็นพระสงฆ์ในลักษณะไหน แล้วใจจริงก็คงคิดที่จะไปเป็นพระสงฆ์แบบไทย ๆ แต่ที่นี้ทำยังไงได้ เราถูกอบรมมาและก็มีความคิดแบบชาวตะวันตกมากเหลือเกิน หลายคนก็มีหัวแบบตะวันตกและได้รับการสั่งสอน แนวทางการตัดสินใจมันก็เป็นไปในทำนองนั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ผมคิดว่า วิทยาลัยของเราไม่ได้รับเอาวัฒนธรรมไทยเข้ามาเด่นชัดเท่าไหร่ และก็เป็นอะไรที่มีส่วนเป็นสาขาของโรมอยู่เยอะ
... ผมก็ฟังเขาพูดว่าเป็นไปได้ไหมที่จะเอาแนวทางที่ชัดเจนสำหรับเทวศาสตร์แบบไทย ๆ ที่ใช้ในภูมิภาคแถบนี้ หลายคนก็คิดว่าน่าจะได้ แต่พอถามว่ามันเป็นอะไรและมันเป็นอย่างไร ก็ตอบไม่ได้ เพราะว่าเป็นเรื่องที่ยากลำบาก ไม่มีใครที่จะสรุปชี้ได้ว่าต้องเป็นอย่างนี้นะ เรื่องนี้ต้องคุยกันอีกนาน...

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาบางคนยังเห็นว่า ประเทศไทยมีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค ดังนั้นจะกำหนดการเข้าสู่วัฒนธรรมหรือการปรับเทวศาสตร์ให้เป็นมาตรฐานตายตัวหรือเป็นเกณฑ์เดียวกันทั่วประเทศไม่ได้และถึงแม้จะมีการกระทำเช่นว่านั้น แต่ในทางปฏิบัตินั้นในแต่ละภูมิภาคซึ่งมีสภาพแวดล้อมแตกต่างกันไปแนวทางปฏิบัติก็ย่อมแตกต่างกันออกไปด้วย ด้วยเหตุนี้ วิทยาลัยแสงธรรมจะสอนวิชาที่เกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นวิชาเดียวกันสำหรับนักศึกษาที่มาจากภูมิภาคต่าง ๆ กันไม่ได้

"... ผมคิดว่าอย่างน้อยเทวศาสตร์นี่มันน่าจะทำให้ความเชื่อมันเป็นสากลจริง ๆ แต่ในทางปฏิบัตินั้น มันก็ยังแยกเป็นนิกายต่าง ๆ มากมาย เวลาที่มันลงไปในสภาพแวดล้อม..."
ถ้าพูดถึงสถาบันแสงธรรมเองนี้แล้ว เทียบกับสถาบันอื่น ๆ ที่อยู่ในเขตท้องถิ่นไม่ได้ พระศาสนจักรประเทศไทยจะเรียนวิชาเกี่ยวกับท้องถิ่นโดยเฉพาะ ก็ทำได้เฉพาะท้องถิ่นใกล้ ๆ และแต่ละท้องถิ่นก็แตกต่างกันไป จะจำกัดวงแคบให้เป็นเนื้อหาวิชาเดียวไม่ได้ หรือจะไปกำหนดเกณฑ์มาตรฐานเดียวกันที่ใช้ทั่วประเทศไม่ได้

ในเรื่องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมทางศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นว่าเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ ถ้าสิ่งนั้นไม่ขัดกับส่วนที่เป็นข้อความเชื่อที่เป็นสิ่งที่คริสตชนไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ หรือเป็นสิ่งที่คริสตชนจะต้องเชื่อและปฏิบัติเหมือนกันทั่วโลกตามที่พระศาสนจักรสากลสอน

> ส่วนใหญ่แล้วที่เรารับมาจริง ๆ ก็เป็นส่วนที่เราไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงได้แล้ว ซึ่งก็เป็นความเชื่อต่าง ๆที่เรารับมาจากวาติกันเอง พระสันตะปาปาเอง ส่วนในด้านการปฏิบัติคิดว่าเราสามารถเปลี่ยนแปลงมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยได้ ไม่ว่าจะเป็นด้านพิธีกรรม ซึ่งเราก็สามารถเพิ่มเติมอะไรเข้าไปที่เป็นแบบไทย ๆ ได้...

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนามีความเห็นเช่นเดียวกับนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ ส่วนใหญ่ว่า คริสตชนสามารถที่จะไปร่วมพิธีกรรมของศาสนาอื่นได้ ถ้าหากว่ามิได้กระทำการเช่นว่านั้นไปด้วยความเชื่อแบบเดียวกันกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น ยิ่งไปกว่านั้น นักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังเห็นว่า คริสตชนสามารถที่จะส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ กระทำความดีตามความเชื่อทางศาสนาของเขาได้อีกด้วย

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันส่งเสริมให้ฆราวาสมีบทบาทในงานด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักรมากขึ้น ซึ่งในการนี้ นักศึกษากลุ่มดังกล่าวเห็นว่าจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขแนวความคิดที่ว่าพระสงฆ์ดีกว่าเหนือกว่าฆราวาสเสียใหม่ และให้พระสงฆ์และฆราวาสยอมรับบทบาทของกันและกัน ซึ่งในเรื่องนี้จะต้องแก้ไขแนวความคิดหรือแปลงเจตคติที่มีต่อฆราวาสของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมด้วย ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ง่ายนัก เนื่องจากสังคมไทยยกย่องพระสงฆ์หรือนักบวชมาก

> "... เรามีหน้าที่ต่างกัน เราเป็นศาสนบริกรให้เขาเท่านั้น ที่จะศักดิ์ศรีสูงกว่าสัตบุรุษเป็นไปไม่ได้"
>
> ผมมองว่าคนไทยมองรูปแบบพระสงฆ์ของเราเหมือนของพุทธ คือว่าอย่างพระภิกษุนี่เขาก็ยกย่องให้นั่งสูงกว่าเลย แต่ของเราก็เป็นคนธรรมดาที่มีกระแสเรียกพระสงฆ์

แล้วก็พยายามแสวงหาความศักดิ์สิทธิ์ ในประเด็นนี้แต่ละคนอาจจะคิดไม่เหมือนกัน แต่สำหรับผมแล้วเนี่ยพระสงฆ์ติดดินได้ ในความเป็นผู้นำเราก็เป็นได้ แต่ในการดำเนินชีวิตเราต้องไม่สูงกว่าเค้า ไม่รู้สึกคล้าย ๆ เป็นใครที่ยิ่งใหญ่มาจากไหน เพราะว่าบางครั้งพื้นฐานเราก็ไม่ได้แตกต่างไปจากเค้า แต่ว่าสังคมเท่านั้นที่ทำให้เราเป็นอย่างนั้น...
ผมก็รู้สึกอย่างนั้น แต่จะมากหรือน้อยก็มีระดับที่แตกต่างกันไป อย่างพระสงฆ์ที่ทำงานกับคนที่อยู่ในระดับล่าง เค้าก็ใช้ชีวิตแบบธรรมดาทั่วไป แต่พวกเราโดยทั่วไปนี่ก็จะรู้สึกว่ายิ่งใหญ่กว่า ซึ่งอันนี้ทางแสงธรรมนี่ก็จะต้องหาทางแก้ไขกันต่อไปไม่ให้พวกเรามีความรู้สึกแบบนี้นะครับ

ในการทำงานร่วมกับฆราวาสนั้นนักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้แสดงความเห็นว่า นอกจากพระสงฆ์จะต้องเป็นผู้ที่ไม่คิดว่าตนเองดีกว่าเหนือกว่าฆราวาสและดำรงชีวิตอยู่อย่างสามัญชนหรือสามารถลงไปคลุกคลีกับประชาชนได้ดังกล่าวข้างต้นแล้วพระสงฆ์ยังจะต้องพยายามกระทำตัวให้เป็นพระสงฆ์ในอุดมคติหรือเป็นพระสงฆ์ที่สัตบุรุษโดยทั่วไปคาดหวังต้องการ ซึ่งในเรื่องนี้นักศึกษาบางคนได้ให้ทัศนะว่า การที่จะเป็นพระสงฆ์ในอุดมคตินั้นไม่จำเป็นที่พระสงฆ์จะต้องทำอะไรเหมือน ๆ กัน แต่อาจจะทำอะไรที่เหมาะสมกับสถานภาพความเป็นนักบวชของตนได้หลาย ๆ รูปแบบ เช่น พระสงฆ์ที่มีความสนใจและความถนัดทางด้านการพัฒนาก็อาจจะไปทำงานด้านดังกล่าว หรือพระสงฆ์ที่สนใจงานด้านศาสนสัมพันธ์ก็อาจจะช่วยพระศาสนจักรทำงานในด้านดังกล่าวเป็นต้น ซึ่งการที่พระสงฆ์จะบำเพ็ญพรตอยู่กับวัดวาอารามอย่างเดียวเหมือนอย่างนักพรตในสมัยก่อนคงจะเป็นการไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมยุคปัจจุบัน ซึ่งอันที่จริงแล้วสิ่งดังกล่าวก็เป็นสิ่งที่ดีมากและก็เหมาะสมกับจิตตารมณ์ของนักบวช แต่การที่จะเน้นการบำเพ็ญพรตภาวนาหรือการทำงานเพื่อประโยชน์สุขของสังคมมากน้อยกว่ากันเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับยุคสมัยหรือต้องคอยอ่านสัญญาแห่งกาลเวลา และในเรื่องนี้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในฐานะที่จะต้องรับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ในวันข้างหน้าก็จะต้องพยายามปรับ ความเป็นจริงที่จะต้องไปเผชิญในอนาคตให้เข้ากับอุดมการณ์ของตนให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ถึงแม้ว่าการกระทำเช่นนั้นจะเป็นเรื่องที่ทำได้ยากลำบากก็ตาม

"... ถ้าเราไปบำเพ็ญพรตอย่างเดียว มันก็อาจจะไม่เป็นไปตามสิ่งที่เขาคาดหวังไว้ สิ่งที่เขาคาดหวังไว้กับจิตตารมณ์ของเรามันไปคนละทางกัน..."

ผมมองว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของ idealism การที่เราจะไปถึงอุดมการณ์ที่เราตั้งไว้นี่ มันเป็นเรื่องที่พูดง่ายแต่ทำยาก เหมือนกับที่เราบอกว่าอยากให้โลกนี้มีสันติภาพ มันก็เป็นไปไม่ได้ในขณะที่ใจเรายังไม่มีสันติภาพ ผมว่ามันก็คล้าย ๆ กัน ทีนี้เรา ลองมาดูสภาพความเป็นจริง ผมมีความรู้สึกว่าเราอยู่ในบ้านเณรไม่ว่าเป็นเณรเล็ก บ้านเณรใหญ่ เราค่อนข้างอยู่อีกโลกหนึ่ง เป็นโลกที่ค่อนข้างดีพอสมควร และมี ความพร้อมหลาย ๆ ด้าน แต่เมื่อเราจบออกไปจากที่นี่เราต้องไปปรับตัวอยู่ใน สภาพของงคมจริงซึ่งเราจะต้องอยู่ตรงนั้นทั้งวันทั้งคืน และเป็นชีวิตของเราที่ต้องอยู่ ตรงนั้นอยู่แล้ว และสภาพของสังคมมันก็ค่อนข้างแรง ความดีความไม่ดีมันก็จะเข้า มา ซึ่งตรงนั้นเราจะต้องไปปรับตัวอีกมาก ทีนี้ตรงนั้นใครจะใช้เวลามากน้อยกว่า กัน ก็ขึ้นอยู่กับความมั่นคงของคนนั้นแล้ว การไปถึงอุดมการณ์ที่เขาคอยคาดหวังไว้ นี่ต้องใช้เวลาตรงนั้นต่างกัน และก็ไปถึงระดับที่ต่างกัน แต่ตรงนี้ก็ขึ้นอยู่กับ จิตตารมณ์ที่ได้รับการหล่อหลอมจากที่นี้ด้วย

"ผมว่าการที่จะทำให้ถูกใจคนทุกคนคงเป็นไปไม่ได้ บางคนคาดหวังอย่างหนึ่ง แต่อีกคนคาดหวังอย่างหนึ่ง แต่ว่าพระเป็นเจ้าก็ใช้คนคนนี้ทำงานกับคนกลุ่มหนึ่งซึ่งเราต้อง ไว้ใจในพระ"

"คือมุมมองของผม ผมมองทุกคนในแง่ดีว่าทุกคนมีวิธีการของเค้า แล้วผมคิดว่า พระเป็นเจ้าทำงานอยู่ คนนั้นจะเป็นเครื่องมือที่ชำรุดหรืออะไรก็ตาม แต่ว่าพระเป็นเจ้าทำงาน อยู่ในรูปแบบซึ่งบางทีเราไม่สามารถไปตัดสินอะไรได้..."

... ผมมองว่าเราก็คงจะคิดให้ใกล้เคียงพระเยซูมากที่สุดว่า ถ้าเกิดคุณเป็นพระเยซูนี่ คุณจะทำยังไง เพราะว่าเราติดตามและก็พยายามที่จะเลียนแบบพระองค์ในหลาย ๆ ด้าน ทั้งแนวคิดและการปฏิบัติ ทีนี้ตรงนี้ผมคิดว่าคงพูดอะไรไม่ได้นอกจากดู sign of time และเลียนมโนธรรมของเราเอง และก็ซื่อสัตย์ต่อสิ่งที่เราทำ มันไม่มี สูตรตายตัวว่าสิ่งนั้น สิ่งนี้คุณต้องทำอย่างไร...

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนา ยังได้แสดงความเห็นว่า ฐานานุกรมหรือการจัดลำดับตำแหน่งการปกครองในพระศาสนจักรตามสมณศักดิ์ เป็นสิ่งที่

จำเป็นต้องมีอยู่ ซึ่งในสมัยแรก ๆ ที่นักบวชและสัตบุรุษยังมีความเสมอภาคกันอยู่มากนั้นก็เป็นเพราะว่าในยุคนั้นคริสตชนยังมีจำนวนน้อย แต่ครั้นเมื่อคริสตชนมีจำนวนมากขึ้นฐานานุกรมดังกล่าวก็เป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องมีเพื่อเอกภาพภายในพระศาสนจักร

".. เรื่อง Hierachy นี่ผมคิดว่ามันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมปัจจุบัน เพราะว่าแต่ก่อนสมัยพระเยซูเจ้าคริสตชนเป็นแค่กลุ่มย่อย ๆ ไม่ค่อยมีเท่าไหร่ แต่ตอนนี้มันกระจายไปทั่วโลกแล้ว ไม่มีเรื่องนี้เข้ามาก็คงไม่มีเอกภาพ และเกิดการแตกแยกกันในพระศาสนจักร"

ในการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในการทำงานด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักรนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้แสดงความเห็นว่า ถึงแม้พระสงฆ์หรือนักบวชจะลดความรู้สึกที่ว่าตนเหนือกว่าดีกว่าฆราวาสดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วก็ตาม แต่ก็ยังนับว่าเป็นสิ่งที่มีอุปสรรคอื่น ๆ อีกไม่น้อย เป็นต้นว่า ฆราวาสบางคนที่เข้าไปทำงานของพระศาสนจักรบางคนมีอุดมการณ์ไม่พอ ทำงานเพื่อเอาหน้า หรือเพื่อทรัพย์สินเงินทอง

"... กรรมการสภาวัดบางคนทำงานเพื่อชื่อเสียงเกียรติยศ เงินทอง ฐานะตำแหน่งทางสังคมของเขา หรือเอาหน้าเอาตา เชลียร์พ่อเจ้าวัด ไม่มีอุดมการณ์ที่บริสุทธิ์พอ..."

"... คนไทยต้องการอะไรง่าย ถ้าสิ่งนั้นทำได้ง่าย ทำแล้วมีผลประโยชน์ก็จะทำ..."

สำหรับข้อเสนอแนะของนักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาในการที่จะแก้ไขปรับปรุงการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนแนวทางการอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ เพื่อให้สามารถผลิตพระสงฆ์ได้ตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักร ตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปนั้น นักศึกษากลุ่มดังกล่าวได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ทางวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะสนับสนุนให้นักศึกษาหรือสามเณรออกไปสัมผัสสภาพความเป็นจริงในสังคมมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการเปิดโอกาสให้นักศึกษาหรือสามเณรได้นำวิชาการต่าง ๆ ที่ได้รับการศึกษาอบรมมาไปบูรณาการเพื่อที่จะทำให้พวกเขาตระหนักว่าพวกเขาจะเจริญชีวิตกับชาวบ้านอย่างไร นอกจากนี้ นักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรมจัดให้มีการเรียนการสอนในทั้งสามประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาคือ เรื่องคำสอนทางสังคม

ของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาส โดยให้แนวทางที่ชัดเจนแก่นักศึกษาว่าพระศาสนจักรสอนอย่างไรในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ทั้งนั้นทางวิทยาลัยจะต้องมองดูสังคมโดยเฉพาะสังคมรอบข้างว่าสิ่งที่พระศาสนจักรสอนในประเด็นเหล่านั้นกับสิ่งที่สังคมรอบข้างคิดนั้นสอดคล้องหรือขัดแย้งกันในประเด็นใดบ้าง และสามารถที่จะแก้ไขปรับปรุงประเด็นใดบ้าง ตลอดจนจะต้องพิจารณาดูให้ดีว่าถ้าจะแก้ไขปรับปรุงจะยึดถืออะไรเป็นหลัก

> ... ผมเห็นว่าทางวิทยาลัยควรจะเน้นการปฏิบัติมากขึ้น และผมก็คิดว่าวิทยาลัยของเรากำลังเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้องในการที่จะให้นักศึกษาของเราได้ออกไปสัมผัสกับชีวิตจริง ไปอยู่ร่วมกับชีวิตจริงของชาวบ้าน ซึ่งเป็นโอกาสที่นักศึกษาจะต้องใช้ไม่ใช่วิชาใดวิชาหนึ่ง แต่ต้องเอาหลายวิชามาบูรณาการจนเค้าสามารถที่จะมองเห็นว่าเค้าควรจะเจริญชีวิตอย่างไรกับชาวบ้าน เพื่อที่จะสามารถแสดงคำสอนของพระคริสตเจ้าให้ปรากฏในชุมชนของเขา และก็พัฒนาเค้าทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เพราะฉะนั้นบางจุดนี่อาจจะขาดแต่ส่วนสำคัญอยู่ที่เณรว่าจะดูแลจุดนี้เองได้มั้ย สิ่งที่ต้องปรับปรุงในส่วนของการสอน ที่วิทยาลัยก็คือในส่วนที่เราต้องให้แนวทางที่ชัดเจนเกี่ยวกับทั้งสามเรื่อง ที่เราคุยกันชัดเจนในแง่คำสอนของพระศาสนจักรว่า พระศาสนจักรมีคำสอนที่ชัดเจนยังไง และในเวลาเดียวกันก็ต้องมองดูสภาพการณ์รอบ ๆ ตัวเราซึ่งจะต้องรู้ต้องเข้าใจว่า โลก สังคมรอบ ๆ ตัวเราเค้าคิดยังไง มันสอดคล้องกันในประเด็นไหน และมันขัดแย้งกันในประเด็นใดบ้าง และสามารถปรับอย่างไร จะยึดอะไรเป็นหลัก...

สำหรับในเรื่องการแสดงความคิดเห็นของนักศึกษาในห้องเรียนนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นว่า เป็นสิ่งที่สามารถจะกระทำได้ในบางวิชา แต่ในวิชาที่มีเนื้อหามาก หรือวิชาที่มีเนื้อหาที่แน่นอนตายตัวเช่นเทวศาสตร์นั้น การแสดงความคิดเห็นก็เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก นอกจากนั้น ถ้าอาจารย์ผู้สอนไม่เปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นหรืออาจารย์เปิดโอกาสแต่นักศึกษาไม่พร้อม การแสดงความคิดเห็นของนักศึกษาในห้องเรียนก็ไม่เกิดขึ้น

"... ควรจะทำบ้างในบางวิชา บางวิชาก็ทำได้ แต่บางวิชาเช่น เทวศาสตร์นี่บางทีเราก็แย้งไม่ได้ มันเป็นข้อความเชื่อที่เราต้องยอมรับ..."

"เนื้อหามันเยอะ สอนไม่ทัน เกรงใจพ่อ"

การคุยจะต้องมีผู้นำ เราต้องดูคนด้วย ดูอาจารย์ ถ้าอาจารย์เปิดและพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็น หลาย ๆ ครั้ง ถ้าเราเข้าใจในเนื้อหานั้นพอที่จะให้ความคิดเห็นได้ ความคิดมันก็จะถ่ายทอดออกมา แต่ถ้าอาจารย์ไม่เห็นด้วย และความเข้าใจในเนื้อหาเรามีไม่มากพอ ต่อยอดไม่ได้ ก็เลยไม่กล้าแสดงความคิดเห็น

สรุปแล้ว นักศึกษาชั้นปีที่ 6 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ เปิดโอกาสให้นักศึกษาหรือสามเณรออกไปสัมผัสสภาพความเป็นจริงในสังคมมากขึ้น เพื่อที่จะได้นำวิชาการต่าง ๆ ที่เรียนมาไปบูรณาการใช้ในการดำเนินชีวิตร่วมกับประชาชนในสภาพการณ์ที่เป็นจริง นอกจากนั้น นักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรมจัดให้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร โดยกำหนดแนวทางให้ชัดเจนว่า พระศาสนจักรสอนในเรื่องดังกล่าวอย่างไร สอดคล้องหรือขัดแย้งกับความคิดของคนในสังคมทั่ว ๆ ไป ตลอดจนมีทางที่จะปรับทั้งสองแนวทางเข้าหากันหรือไม่อย่างไร และสำหรับการแสดงความคิดเห็นของนักศึกษาในห้องเรียนนั้นนักศึกษากลุ่มดังกล่าวแสดงความเห็นว่าควรที่จะให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นในห้องเรียนมากขึ้น แต่ก็เห็นว่าการแสดงความคิดเห็นดังกล่าวทำได้เฉพาะในบางวิชาที่มีเนื้อหาไม่มากหรือมีเนื้อหาที่เปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นได้เท่านั้น

3.7 ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 7

ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีที่ 7 เมื่อวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2537 โดยมีนักศึกษาเข้าร่วม 8 คน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้กล่าวถึงประเด็นที่ว่า วิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ มีการเรียนการสอนหรือการอบรมเกี่ยวกับคำสอนทางสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรหรือไม่ว่าวิทยาลัย

แสงธรรมเน้นหนักไปทางการสอนสาขาวิชาปรัชญาและเทวศาสตร์ เรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับสังคมนั้นทางวิทยาลัยไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก อย่างไรก็ตาม ก็มีการเรียนการสอนในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวในวิทยาลัยแสงธรรม ในลักษณะที่มิใช่เป็นวิชาหลัก แต่เป็นวิชาเสริมหรือเป็นการเรียนการสอนในลักษณะที่อาจารย์ผู้สอนนำเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวไปพูดสอดแทรกในวิชาที่ตนสอน หรือในลักษณะที่อาจารย์ให้นักศึกษาไปค้นคว้าอ่านเอกสารหรือหนังสือต่าง ๆ เอาเอง นอกจากนี้ สามเณราลัยต่าง ๆ ก็มีการให้การอบรมแก่สามเณรของตนในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวด้วย

> เราขึ้นอยู่กับทบวงมหาวิทยาลัย เพราะฉะนั้นหลักสูตรต่าง ๆ เราต้องขึ้นกับเค้า อาจารย์จะเห็นว่าคณะของเราไม่ใช่คณะสังคมศาสตร์ แต่เป็นคณะมนุษยศาสตร์ ฉะนั้นในระบบการศึกษาของทบวงนี่ เขาจะ set มาเลยว่า เราต้องเรียนสาขาวิชาอะไรบ้าง เพราะฉะนั้นการเอาวิชาสังคมเข้ามามันจะไม่ไปกับสาขาของศาสนศาสตร์ สาขาเทววิทยา หรือคณะมนุษย์ศาสตร์ สาขาปรัชญา มันไม่อยู่ในขอบข่ายของงาน ถ้าเราเปิดเป็นคณะสังคมศาสตร์อันนี้โอเค แต่อันที่จริงเนื้อหาที่เกี่ยวกับสังคมก็มีการเรียนการสอนอยู่บ้าง แต่ไม่ได้เรียนโดยตรง เรียนแบบที่อาจารย์นำมาพูดสอดแทรกหรือให้ไปค้นคว้าอ่านเอาเองมากกว่า เราจะเป็นว่าปีสามปีสี่จะมีเนื้อหาวิชาปรัชญาเยอะ และมีศาสนสัมพันธ์วิชาเดียว ผู้ใหญ่ก็อาจจะปรับปรุงบ้าง แต่ติดที่ทบวงมหาวิทยาลัย ไม่ทราบว่าเค้าจะรับรองหรือเปล่า และถ้าเพิ่ม ตอนนี้เราเองก็เรียนเต็มเพดานแล้ว 150 หน่วยกิตอยู่แล้ว ไม่ทราบว่าจะเอาเข้ามาได้หรือเปล่า ในข้อเรียกร้องอาจจะเป็นไปได้ที่เราเน้นถึงการบรรยายพิเศษ เชิญอาจารย์ เชิญคุณพ่อที่มีประสบการณ์ ส่วนนี้เราจัด และทางบ้านเณรก็มีการเชิญพระสงฆ์มาเทศน์เข้าเงียบ มาให้การอบรมเป็นพิเศษเป็นครั้งคราวนะครับ
>
> "เราไม่ได้เรียนเรื่องเหล่านี้เป็นวิชาหลัก แต่เอกสารน่ะมีเยอะ ขึ้นอยู่กับเราว่าจะสนใจและไปศึกษาเพิ่มเติมหรือเปล่าเท่านั้นแหละครับ"

สำหรับในเรื่องประสบการณ์การทำงานในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนากล่าวว่า การออกไปฝึกงานนั้นนอกจากวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ จะจัดให้นักศึกษาหรือสามเณรออกไปฝึกงานตามที่ต่าง ๆ แล้ว สังฆมณฑล

ต่าง ๆ ที่เป็นต้นสังกัดของสามเณรแต่ละคนก็ยังได้จัดให้สามเณรของตนออกไปฝึกงานในช่วงระหว่างปิดภาคเรียนซึ่งสามเณรต้องกลับไปยังสังฆมณฑลต้นสังกัดของตนอีกด้วย ซึ่งงานที่สามเณรออกไปทำนี้ก็มีหลายด้าน เช่น การจัดค่ายเด็กยากจน จัดค่ายครูสอนคำสอน และจัดค่ายศาสนสัมพันธ์กับคนต่างศาสนา เป็นต้น

และในการออกไปฝึกงานดังกล่าวข้างต้นนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้รับความรู้และประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาสังคมมาก ซึ่งในการนี้นักศึกษาได้เล่าว่าพระสงฆ์ที่นำนักศึกษาไปฝึกงานดังกล่าวได้แนะนำให้นักศึกษาไปรับฟังความเห็นและความต้องการของผู้นำโดยธรรมชาติของชุมชนที่นักศึกษาไปฝึกงานนั้น และพยายามที่จะช่วยส่งเสริมให้เขาพึ่งตนเองได้ มิใช่เป็นการพัฒนาโดยนำของไปแจก หรือเป็นการพัฒนาที่ส่วนบนเป็นผู้กำหนดโครงการพัฒนาโดยไม่คำนึงถึงความต้องการและความเห็นของคนในระดับล่างอย่างที่นักพัฒนาเป็นจำนวนไม่น้อยทำกัน

> ... เวลาเราไปทำงานสังคมพัฒนากับคุณพ่อ (ชื่อพระสงฆ์องค์หนึ่ง) นี่ เค้าจะบอกให้เราไปหาผู้นำของชุมชน ซึ่งไม่ใช่ว่าเป็นผู้นำโดยตำแหน่ง แต่เป็นผู้นำโดยธรรมชาติของชุมชนนั้น ๆ ไปรับฟังความต้องการและความคิดเห็นของเขา ซึ่งเราก็พยายามที่จะทำทุกอย่างเพื่อส่งเสริมเค้าให้สามารถพึ่งตนเองได้ พัฒนาตนเองได้เมื่อเรามาเค้าก็ยังอยู่ได้...

นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันได้ให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมในทุกระดับมากขึ้น รวมไปถึงการที่พระศาสนจักรเข้าไปแตะต้องโครงสร้างอันไม่เป็นธรรมของสังคมมากขึ้นด้วย ซึ่งในเรื่องนี้นักศึกษากลุ่มดังกล่าวบางคนได้แสดงความเห็นว่า ศาสนาจะต้องไม่แยกตัวออกต่างหากจากสังคมหรือประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์ ซึ่งถ้าศาสนาทำเช่นนั้นก็จะทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกแปลกแยกและไม่มีความสุขทางจิตใจ จึงไปหาสิ่งที่เป็นวัตถุทดแทน ซึ่งก็อาจจะทำให้เขามีความสนุกสนานไปชั่วขณะ แต่ก็จะโหยหาความสุขอันแท้จริงที่เขายังรู้สึกว่าขาดมากขึ้น จึงทำให้เขาต้องตกเป็นทาสของลัทธิวัตถุนิยม บริโภคนิยมมากขึ้น นอกจากนี้ ให้คนที่นับถือศาสนาโดยแยกศาสนาออกจากสังคมหรือประสบการณ์ชีวิตนั้นจะกลายเป็นคนประเภทมือถือสากปากถือศีลหรือเป็นคนประเภทที่อยู่ในวัดเป็นอย่างหนึ่ง พอออกมานอกวัดก็เป็นอีกอย่างหนึ่งอีกด้วย

ถ้าแยกศาสนาออกจากสังคมออกจากประสบการณ์ในชีวิตนะครับ วันใดที่เราแยกมนุษย์เราก็จะเกิดความแปลกแยก และไปหาสิ่งอื่นที่จอมปลอมมาชดเชย แต่ก็จะไม่มีวันรู้จักคำว่าพอหรือมีความสุขอันแท้จริงได้ ยิ่งเสพย์วัตถุมากเท่าใดก็ยิ่งมีความต้องการมากขึ้น และต้องตกเป็นทาสวัตถุมากขึ้นเท่านั้น...
การคิดแบบแยกส่วนนี้เป็นไปตามระบบอุตสาหกรรม ทำให้ชีวิตมนุษย์แยกเป็นส่วน ๆ ไม่ประสานกลมกลืนกัน ในวัดส่วนหนึ่ง นอกวัดส่วนหนึ่ง นายทุนเข้าวัดทำบุญ ออกมานอกวัดก็ด่าคนงาน กดขี่ขูดรีดเพื่อนมนุษย์ของตน...พระสงฆ์บางองค์ก็เหมือนกันเทศน์ในวัดสอนเขาอย่าง แต่พอออกมานอกวัดก็ปฏิบัติอีกอย่าง

สำหรับเรื่องรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาส่วนใหญ่เห็นว่าการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนน่าจะเป็นรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยโดยเฉพาะสำหรับชุมชนในชนบท โดยมุ่งเน้นการให้ประชาชนมีพออยู่พอกินและสามารถพึ่งตนเองได้ และการพัฒนาทางด้านจิตใจควบคู่กันไป โดยให้ประชาชนสามารถดำรงรักษาคุณค่าต่าง ๆ ในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอาไว้ อย่างไรก็ตามก็มีนักศึกษาบางคนแสดงความเห็นว่า ประเทศไทยจะต้องพัฒนาประเทศให้ทันสมัยโดยเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้ทัดเทียมนานาอารยประเทศ และนักศึกษาบางคนก็เห็นว่าควรจะเลือกใช้วิธีการพัฒนาหลาย ๆ รูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของแต่ละชุมชนด้วย

ส่วนในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนามีความเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ในเรื่องดังกล่าวของพระศาสนจักร โดยเฉพาะคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่ให้คริสตชนเคารพในคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่น นอกจากนั้น นักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังเห็นด้วยกับคำชี้แนะของทางการวาติกันที่ให้คริสตชนเสวนาหรือสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกันกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น ซึ่งนักศึกษากลุ่มดังกล่าวเห็นว่าการที่คริสตชนมีการเสวนากับศาสนิกชนของศาสนาอื่นและเปิดใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของศาสนิกชนของศาสนาอื่น ตลอดจนได้เรียนรู้สิ่งที่มีคุณค่าของศาสนาอื่นนั้น จะทำให้คริสตชนได้พัฒนาตนเองและในเวลาเดียวกันก็มีโอกาสที่จะช่วยส่งเสริมผู้อื่นให้ดียิ่งขึ้นไปอีก

ด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเสวนาดังกล่าวจะทำให้ศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ ได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ยอมรับส่วนที่ดีของกันและกัน และช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกันนั่นเอง

> ... ผมก็เห็นว่าทุกฝ่ายนะครับ เป็นต้นว่าผู้นำหรือนักบวชของศาสนาต่าง ๆ จะต้องศึกษาซึ่งกันและกัน รู้เขารู้เรานะครับ เปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นเหมือนกับบราเด้อร์ (ชื่อนักศึกษาผู้หนึ่ง) พูด ก็คือว่า ถ้าเราอยู่ด้วยกันสี่ห้าคนยังปิดตัวเองก็จะไม่พัฒนา มีแต่จะด้อยลง แต่ถ้าเรามีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนรอบข้าง เปิดใจรับฟังความคิดเห็นของเขาเวลาเพื่อนคนนั้นสะท้อนมาว่าตนเองเป็นยังไงบ้าง และก็เก็บมาคิดไตร่ตรองว่าเป็นจริงไหมถ้าเป็นจริงเราควรจะแก้ไข ถ้ายอมรับ ก็ทำให้เรารู้จักที่จะพัฒนาตนเองและก็อาจจะช่วยคนอื่นด้วย และก็ทำให้การที่จะมาพูดดูถูกกันอย่างอย่างนี้ ประณามกันว่าศาสนานี้ไม่ดี ศาสนานั้นไม่ดีเนี่ย ผมคิดว่ามันคงไม่มีนะอาจารย์ เพราะฉะนั้นเราต้องเปิดกว้างออกไปเสวนากับผู้อื่นเพื่อเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ยอมรับสิ่งที่ดีของกันและกัน และส่งเสริมซึ่งกันและกันนะครับ

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังได้แสดงความเห็นว่าคริสตชนสามารถที่จะไปร่วมพิธีกรรมในศาสนาอื่นได้ ถ้าการกระทำนั้นมิใช่การแสดงความเคารพนับถือด้วยความเชื่อเช่นเดียวกับศาสนิกของศาสนาอื่น แต่เป็นการกระทำที่ทำไปเพื่อแสดงความรักความเป็นหนึ่งเดียวกับผู้อื่น นอกจากนั้นนักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังเห็นว่าคริสตชนสามารถที่จะส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกระทำความดีตามความเชื่อในศาสนาของเขาได้อีกด้วย

ยิ่งไปกว่านั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังได้แสดงความคิดเห็นด้วยว่า คริสตชนสามารถที่จะนำแนวความคิดในศาสนาอื่นไปใช้ในการสั่งสอนอบรมประชาชนในบางเรื่อง เช่น การอนุรักษ์ธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งการช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมในลักษณะดังกล่าวนั้นนอกจากจะไม่เป็นการกระทำที่ขัดต่อคำสอนของพระเยซูเจ้าแล้ว ยังเป็นการถวายเกียรติมงคลแด่พระเจ้าอีกด้วย

สำหรับความคิดของผมแล้ว ถ้าจะสอนชาวบ้านเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม เราซึ่งจะเป็นผู้สอนชาวบ้านจะเอาความคิดของพุทธ ของเซ็น ของเต๋า ที่มีความสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาตินั้น ไปสอนไปอบรมเข้าก็ได้ ยกตัวอย่างคำพูดของศาสนาเหล่านี้ที่พูดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้กับชาวบ้าน เพื่อเป็นตัวอย่างให้เขาเห็นชัด ๆ ว่า เขาพูดอย่างนั้น ๆ และก็เกิดผลอย่างนั้น ๆ ก็ได้ ผมว่าคงไม่ขัดกับคำสอนของพระเยซูเจ้า เพราะว่าเราช่วยเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น สิ่งเหล่านี้ก็เป็นการถวายเกียรติมงคลแก่พระเจ้าด้วยครับ

... พระจิตเจ้าทำงานในทุกสังคมและทุกศาสนา เขาก็มี mentality ที่ดี ๆ ซึ่งตรงนี้มันเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ฉะนั้นในการที่เราไปเอาส่วนที่ดีของเค้ามาแบบที่ไปทาบอร์และไปเรียนรู้เรื่องการบำเพ็ญสมาธิภาวนาก็นับว่าเป็นเรื่องที่ดี ซึ่งอันที่จริงเรื่องนี้ก็ไม่ใช่จะไม่มีในศาสนาคริสต์ เราก็มีนักบุญหลายองค์ที่เข้าฌาณหรือนั่งสมาธิ แต่ขาดการเน้นไป...

"... เรื่องของการ sharing ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ผมว่าเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นมากต่อความก้าวหน้า ในแง่ของทั้งส่วนบุคคล และในแง่ของสังคม และไม่เว้นแม้แต่ในเรื่องศาสนา"

สำหรับเรื่องการแพร่ธรรมนั้น ถึงแม้ว่านักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาจะเห็นว่าศาสนาอื่นนั้นก็เป็นหนทางที่นำไปสู่ความรอดได้ แต่คริสตชนก็ยังมีหน้าที่ที่จะต้องแพร่ธรรมต่อไป แต่ไม่มุ่งเน้นการทำให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกลับใจมาเป็นคริสตชนเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่มุ่งเน้นการที่จะช่วยส่งเสริมคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนาอื่นซึ่งตรงกับคุณค่าแห่งพระวรสารหรือความเชื่อของคริสตชนนั้นมากกว่า

"... ผมคิดว่าการแพร่ธรรมสมัยนี้คงไม่เหมือนแต่ก่อนที่จะไปยัดเยียดให้เขา คืออย่างที่พูดกันเมื่อกี้นี่คือการมองเห็นคุณค่าของคนอื่น และก็เราก็พยายามที่จะส่งเสริมคุณค่านั้น..."

นอกจากนั้นนักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังแสดงความเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรสากลได้ชี้แนะให้พระศาสนจักรท้องถิ่นทั่วโลกปรับแนวทางปฏิบัติตลอดจน

พิธีกรรมในศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม นักศึกษากลุ่มดังกล่าวก็แสดงความเห็นว่า การที่จะทำดังกล่าวเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยากลำบากและต้องใช้เวลา ซึ่งในปัจจุบันก็ยังอยู่ในช่วงของการแสวงหาหนทางที่จะนำไปสู่การกระทำเช่นว่านั้นเท่านั้น แต่ก็มีการเริ่มต้นปรับปรุงด้านพิธีกรรมบ้างแล้ว

"... คงจะอยู่ในช่วงของการแสวงหา อย่างน้อยบทเพลงในพิธีกรรม เมื่อก่อนเราร้องเพลงลาติน เราไม่รู้เรื่องเลย ต่อมาเราเปลี่ยนมาใช้ภาษาไทย ความเชื่อแบบไทย ๆ ของเราก็แสดงออกมาในบทเพลง นี่เป็นจุดเริ่มต้นในเรื่องพิธีกรรม..."

ยิ่งไปกว่านั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่า ควรที่จะมีการปรับเทวศาสตร์ให้มีแนวคิดแบบไทย ๆ และเหมาะสมสอดคล้องกับสังคมไทยมากขึ้น อย่างไรก็ตามในการที่จะทำการเช่นว่านั้น ก็ต้องระวังไม่ให้มีการทำในสิ่งที่ขัดต่อข้อความเชื่อของคริสตชน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในการยอมรับสิ่งที่ดีงามของวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือแนวความคิดทางปฏิบัติของศาสนาอื่นมาประยุกต์ใช้นั้น คริสตชนสามารถทำได้ในระดับหนึ่งในส่วนที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น แต่ส่วนที่เป็นแก่นแท้ของความเชื่อจะต้องเหมือนกับคริสตชนอื่น ๆ ทั่วโลก

"... ต้องมีเอกภาพในพระศาสนจักร จะเฉไฉออกนอกทางไม่ได้ครับ"

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรส่งเสริมบทบาทของฆราวาสมากขึ้น โดยนักศึกษากลุ่มดังกล่าวเห็นว่า ฆราวาสในยุคปัจจุบันมีความรู้ความสามารถดีขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก และสามารถเข้าไปช่วยงานของพระศาสนจักรได้มากมาย โดยเฉพาะงานด้านการแพร่ธรรมในโลก ด้วยการกระทำตัวเป็นพยานของพระคริสต์โดยการดำรงชีวิตที่ดีงามตามคำสั่งสอนของพระองค์ โดยเฉพาะในเรื่องความรัก การให้อภัย และการรู้จักเสียสละแบ่งปันสิ่งต่าง ๆ กับเพื่อนมนุษย์ของตน นอกจากนั้น ฆราวาสยังสามารถที่จะเข้าไปช่วยงานของพระศาสนจักรในการพัฒนาสังคมให้ประชาชนในชุมชนที่เราอยู่และละแวกใกล้เคียงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

ส่วนการที่มีผู้กล่าวว่า การส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรในปัจจุบันนี้ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรเนื่องจากยังมีพระสงฆ์อยู่เป็นจำนวนไม่น้อยที่ชอบวางตัวเป็นเจ้าเป็นนายหรือหวงอำนาจ และไม่มอบหมายงานให้สัตบุรุษทำเท่าที่ควรนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายอมรับว่าคำกล่าวดังกล่าวเป็นความจริง และถ้าตนเองเป็นพระสงฆ์แล้วจะไม่ทำเช่นนั้น แต่จะพยายามส่งเสริมให้สัตบุรุษเข้าไปมีบทบาทในการทำงานด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักรโดยเฉพาะงานที่ฆราวาสถนัดและสามารถทำได้ดีกว่าพระสงฆ์ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ นอกจากนี้ นักศึกษาบางคนยังกล่าวว่า ถ้าตนเองเป็นพระสงฆ์แล้วจะลงไปคลุกคลีกับสัตบุรุษอย่างใกล้ชิด เพื่อหาทางช่วยเหลือพวกเขา สอนพวกเขาและในเวลาเดียวกันก็เรียนรู้จากพวกเขาด้วย พยายามปรับตนเข้าหาพวกเขา แต่ก็ต้องมีจุดยืนที่มั่นคงในความเป็นนักบวชของตน

"สำหรับผมแล้วไม่เลย ถ้าผมเป็นพระสงฆ์แล้วผมจะไม่ทำเช่นนั้นเป็นอันขาดอะไรที่จะส่งเสริมบทบาทของฆราวาสได้ก็จะส่งเสริมให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้..."

ถ้าพระสงฆ์อยู่ที่วัดอย่างเดียว ไม่สนใจชาวบ้านเลยก็ไม่ถูกนะครับ ผมคิดว่าถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วสิ่งที่พระสงฆ์เทศน์สอนชาวบ้านเนี่ย มันจะไม่เกิดคุณค่าหรือเกิดก็เกิดน้อยแต่ถ้าพระสงฆ์เนี่ยไปคลุกคลีกับชาวบ้าน ไปถามสารทุกข์สุกดิบของเขานะครับ รู้จักว่าเราไปอยู่กับเขาแล้วเราจะต้องรู้ว่าความเป็นอยู่ของเขาเป็นอย่างไรบ้าง และก็เราจะได้สามารถทำให้เขาก้าวหน้าทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิตวิญญาณได้ นำพระวาจาของพระเจ้าไปสอนเขาได้อย่างเกิดผลเต็มที่ และในเวลาเดียวกันก็ได้เรียนรู้อะไรต่าง ๆ จากพวกเขาได้มากมาย และช่วยเหลือพวกเขาได้อย่างที่ตรงกับความต้องการของพวกเขาจริง ๆ นะครับ

... อย่างผมถ้าไปอยู่ตามบ้านนอก ผมอาจจะรู้อะไรบางอย่างมากกว่าเขาผมอาจจะนำความรู้และประสบการณ์ไปสอนชาวบ้านให้รู้จักทำการทำงาน ส่งเสริมอาชีพเหล่านี้ หรือผมอาจจะช่วยพวกเขาด้วยวิธีอื่น เช่นสมมุติว่า ถ้ามีองค์กรพัฒนาเช่นศูนย์สังคมพัฒนาอย่างนี้ ถ้าหมู่บ้านผมยังไม่มีอย่างนี้ ผมอาจจะติดต่อศูนย์สังคมพัฒนาให้ไปประจำในหมู่บ้าน เป็นการช่วยเขานะครับ นอกจากได้วิญญาณแล้วยังได้ความเป็นอยู่ของพวกเขาด้วยเวลาวัด มีการมีงานอะไรเขาก็จะมาช่วยเราอย่างเต็มที่ ผมว่าศาสนากับความเป็นอยู่ของชาวบ้านหรือวัดกับชาวบ้านไม่ควรจะแยก

จากกัน แต่ควรแยกให้ออกว่าเวลาตนเองลงไปอยู่กับชาวบ้านต้องคำนึงถึงสถานภาพของตนว่าตนเองเป็นใครนะครับ อย่างเช่นเราเป็นพระสงฆ์อย่างนี้ ถ้าเราคลุกคลีกับชาวบ้านเสียจนว่าไม่เป็นตัวของตัวเอง ไม่มีเวลาสวดหรือว่าพยายามปรับตัวเข้ากับชาวบ้านไปเสียทุกรูปแบบ อย่างเช่นว่าชาวบ้านเชิญไปกินข้าวอย่างนี้มีบุหรี่มีเหล้า กินเสียจนเมามาย ไม่รู้จักบังคับตัวเอง ไม่คำนึงถึงสถานภาพของตัวเองอย่างนี้ มันก็เสียนะอาจารย์...

"ตรงนี้ ผมให้แง่คิดก็คือว่า การที่เราลงไป คล้าย ๆ กับว่าเรา incarnate ลงไป ทีนี้จริงอยู่ว่าเราไปอยู่ตรงไหนก็ได้ แต่ความเป็นเอกลักษณ์ของเราก็ต้องไม่สูญเสียไป ยังไง ๆ เราต้องมีจุดยืน..."

ผมเห็นว่าการที่จะส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร ก่อนอื่นพระสงฆ์ต้องลงไปหาชาวบ้าน ไปสร้างความสัมพันธ์กับพวกเขาอย่างใกล้ชิดเสียก่อนครับ หลังจากนั้น การที่เราจะส่งเสริมบทบาทของเขาหรือให้เขามาช่วยทำงานของพระศาสนจักรมันก็ไม่ใช่เรื่องที่ยากลำบากอะไรนัก

นอกจากนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังเห็นว่า ในยุคปัจจุบันที่กระแสเรียกเป็นพระสงฆ์ลดน้อยลงทุกขณะนี้ ควรจะมีการส่งเสริมให้ฆราวาสเข้าไปช่วยทำงานแทนพระสงฆ์หรือเสริมพระสงฆ์ในงานบางด้านมากขึ้น เช่นงานสอนคำสอน และงานต่าง ๆ ในวัดที่สัตบุรุษสามารถจะกระทำแทนพระสงฆ์ได้ โดยพระสงฆ์จะต้องเปลี่ยนเจตคติเก่า ๆ ที่เห็นว่าฆราวาสไม่มีความรู้ความสามารถที่จะทำเช่นนั้นได้ไปเสีย และถ้าฆราวาสไม่มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยพระสงฆ์ทำงานเช่นว่านั้นจริง ๆ พระสงฆ์ก็อาจจะฝึกอบรมพวกเขาหรือส่งพวกเขาไปรับการฝึกอบรมยังที่ต่าง ๆ เช่นศูนย์ฝึกอบรมครูสอนคำสอน เป็นต้น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นสัตบุรุษก็จะต้องให้ความเคารพพระสงฆ์ในทางที่ถูกที่ควร และยอมรับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ หรือไม่เข้าไปก้าวก่ายล่วงล้ำบทบาทหน้าที่เป็นของพระสงฆ์โดยเฉพาะสำหรับข้อเสนอแนะในการที่จะทำให้วิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ สามารถผลิตพระสงฆ์ได้ตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรตลอดจนสังคมไทยโดยส่วนรวมนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้เสนอแนะให้วิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ ไม่แยกการศึกษาอบรมออกจากชีวิต กล่าวคือ การศึกษาอบรมกับชีวิตจริงของทั้งตัวนักศึกษาหรือสามเณรเองและของผู้คนในสังคมจะต้องไปด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ จึงจะต้องมีการเน้นการออกไป

ฝึกปฏิบัติงานในภาคสนามของนักศึกษาหรือสามเณรให้มากขึ้นโดยที่ในการฝึกงานดังกล่าวนี้ ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ จะต้องร่วมมือประสานงานกันอย่างใกล้ชิด เพราะเท่าที่ผ่านมานั้นมีบางครั้งที่ทางวิทยาลัยแสงธรรมอนุมัติให้นักศึกษาออกไปฝึกงาน แต่ทางสามเณราลัยที่นักศึกษาเหล่านั้นสังกัดอยู่ไม่ยอมอนุมัติให้นักศึกษาที่เป็นสามเณรในสังกัดของตนออกไปฝึกงาน นอกจากนี้ ในการออกข้อสอบจะต้องเน้นการออกข้อสอบที่วัดความคิดในเชิงสร้างสรรค์และประสบการณ์ของนักศึกษาให้มากขึ้น แทนที่จะมุ่งเน้นวัดความจำในสิ่งที่อาจารย์สอนหรือสิ่งที่นักศึกษาไปท่องจำมาจากตำราอย่างเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

นอกจากนั้น นักศึกษาชั้นปีที่ 7 บางคนได้เสนอแนะว่า การศึกษาอบรมจะต้องสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์และจิตสำนึกหรือความรู้สึกนึกคิดแบบไทย ๆ ซึ่งในการนี้จะต้องมีการแก้ไขกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ไม่เป็นประโยชน์หรือไม่สอดคล้องกับสิ่งเช่นว่านั้น และผู้ใหญ่จะต้องไม่เป็นผู้ที่ถือระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อย่างเคร่งครัดจนเกินไปแต่รู้จักให้อภัยและให้โอกาสผู้น้อยที่ผิดพลาด ซึ่งจิตตารมณ์แห่งความรักและให้อภัยกันนี้นักบวชจะต้องประพฤติตนเป็นแบบฉบับแก่ผู้อื่นตามที่ตนสอนผู้อื่นตามคำสอนของพระเยซูเจ้า

> การศึกษาอบรมต้องสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ และ mentallity ของคนในชาตินั้น ๆ กฎใดที่ไม่เป็นประโยชน์ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของคน ไม่สอดคล้องกับสังคม ก็ต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไข เรื่องนี้เราต้องดูตัวอย่างของพระเยซูเจ้า พระองค์ไม่ดูถูกมนุษย์ ไว้ใจมนุษย์ พระองค์ต้องการหัวใจของเราเท่านั้น พระองค์ให้บทเรียนที่ดีมาก ๆ ในการให้เราเคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น เข้าใจเขา ให้โอกาสเขา เขาพลาดแล้วเราให้อภัยให้โอกาสเขา ดังเช่นที่ทรงให้อภัยให้โอกาสมารี มักดาเลนา ซักเคียส โจรกลับใจ...การไถ่บาปก็อยู่ที่ตรงจุดนี้ เราสำนึกไหม เราสำนึกแล้วเราจะไม่ดูถูกพี่น้อง ตายเพื่อพี่น้อง ยอมแพ้เป็นพระ...
>
> "... พ่ออธิการบางองค์ก็เป็น perfectionist แต่พ่ออธิการของเราพูดว่าไม่ต้องการให้เณร perfect แต่ต้องการให้มีความตั้งใจจริง ล้มแล้วลุกได้..."
>
> "... อุดมการณ์ไม่สอดคล้องกับชีวิต พระสงฆ์นักบวชสอนให้เขารัก ให้อภัย แต่พวกเราไม่ให้อภัยกัน กลั่นแกล้งกัน พูดเสียดสีกันไปเสียดสีกันมาเป็นปัญหาที่พระสงฆ์ทุกวันนี้กลัดหนองอยู่ในอก ไม่กล้าพูด ไม่กล้าแสดงออก..."

"... พระสงฆ์นักบวชต้องทบทวนตนเอง ทั้งรูปแบบชีวิตและความรู้สึกนึกคิด ถ้าทำสิ่งนี้ไม่ได้ สึกออกไปเป็นฆราวาสดีกว่า.."

นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเห็นว่า การศึกษาอบรมเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องไปตลอดชีวิต ดังนั้น การให้การศึกษาอบรมผู้ที่จะเป็นพระสงฆ์หรือนักบวชนั้นมิได้สิ้นสุดลงที่วิทยาลัยแสงธรรมหรือสามเณราลัยต่าง ๆ เท่านั้น แต่หลังจากที่นักศึกษาหรือสามเณรสำเร็จการศึกษาอบรมออกไปแล้ว ก็จะต้องมีการเรียกบุคคลเหล่านั้นมารับการอบรม หรือเชิญให้ไปเข้าร่วมการสัมมนาตลอดจนการเข้าเงียบเพื่อฟื้นฟูจิตใจเป็นระยะ ๆ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดในกระบวนการให้การศึกษาอบรมพระสงฆ์หรือนักบวชก็คือการมีตัวแบบที่ดีทั้งในและนอกสถาบันการศึกษาอบรมให้นักศึกษาหรือสามเณรได้เจริญรอยตาม ซึ่งตัวแบบที่ดีดังกล่าวนี้อาจจะรวมไปถึงนักบวชในศาสนาอื่นด้วย

"วิทยาลัยแสงธรรมและบ้านเณรให้แนวคิด แนวปฏิบัติ แต่กระบวนการศึกษาอบรมจะต้องเป็นกระบวนการตลอดชีวิต ไม่ได้สิ้นสุดเพียงแค่ที่นี่..."

"ผมอยากเสนอให้ผู้ใหญ่เลือกอาจารย์ที่เป็น model ที่ดีเช่นพระคุณเจ้า (ชื่อพระสังฆราชองค์หนึ่ง) มาสอน พวกเณรรู้สึกประทับใจมาก พระคุณเจ้าทำตัวง่าย ๆ เหมือนคนแก่จน ๆ ที่ใจดีคนหนึ่ง และพระคุณเจ้าก็มีความรู้แน่นมาก..."

"... อย่าเลือกพระสงฆ์ที่ high class ฟุ้งเฟ้อ หรูหรา ติดยึดค่านิยมแบบวัตถุนิยมมาสอน มาเป็น model ที่ไม่ดี...พระสงฆ์ (ชื่อสังฆมณฑลแห่งหนึ่ง) ส่วนใหญ่อนุรักษ์นิยม ทำตัว high class คบคนมี หนีคนจน..."

"... คนที่จะมาสอนที่นี่ต้องเป็น model ที่ดีทั้งในด้านการเลือกอยู่ข้างฝ่ายคนจนและทำตัวเหมือนคนจน การสร้างศาสนสัมพันธ์ และการสนับสนุนบทบาทของฆราวาส มีทัศนะแบบเปิดกว้าง..."

เป็นไปได้ไหมที่จะปฏิรูปพระศาสนจักรไทยใหม่ให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมไทย คนไทยเขาต้องการนักบวชที่ไม่ทำตัวหรูหราฟุ้งเฟ้อ เขาเห็นพระภิกษุอยู่อย่างสมถะเดินรับการใส่บาตร สิ่งนี้ฝังอยู่ในใจของคนไทย...เราไม่จำเป็นต้องไปทำอย่างพระภิกษุ ไม่ใช่อย่างนั้น แต่ต้องลดความฟุ้งเฟ้อ ถือความยากจน มิใช่เพียงแต่พูดว่าเรายากจนทางจิตใจซึ่งเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น ที่เขาเห็นคือเรามีชีวิตความเป็นอยู่

ที่ดีกว่าชาวบ้านเยอะ ชาวบ้านที่ไม่รู้ว่าวันนี้จะมีอะไรกินบ้าง ดูเหมือนว่าเราเสียสละ แต่บางครั้งก็มองไม่ออกว่าเสียสละมากกว่าชาวบ้านจริงหรือเปล่า...ทุกวันนี้เราไม่มีความสุขเพราะเราเป็นในสิ่งที่พระไม่ต้องการให้เราเป็น

นอกจากนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนายังได้เสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรมจัดหาอาจารย์ที่เป็นคนที่มีความรู้และมีความคิดอ่านที่ก้าวหน้าหรือมีความคิดทันยุคทันสมัยมีความคิดสร้างสรรค์มาให้การศึกษาอบรมนักศึกษา ตลอดจนเสนอแนะให้อาจารย์รับฟังความคิดเห็นของนักศึกษาและกระตุ้นให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ซึ่งการที่อาจารย์หรือผู้ใหญ่ฝ่ายอื่น ๆ ไม่สู้จะรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษาหรือสามเณรนั้น ทำให้นักศึกษาหรือสามเณรที่มีความคิดสร้างสรรค์หรือมีหัวก้าวหน้าอยู่ไม่ได้และต้องออกไปในที่สุด

"... พ่อ (ชื่อพระสงฆ์องค์หนึ่ง) หัวก้าวหน้า อยู่ไม่ได้..."

"... เณรที่อยู่ได้เป็นพวก sneaky กะล่อนนิดหน่อย ก็เลยไม่เก็บกดอะไรมากพวกหัวอ่อนอะไรก็ครับผม ๆ ก็นบนอบโดยเก็บกด ซึ่งพอเก็บกดไว้นาน ๆ ก็ระเบิดไปเลย..."

สรุปแล้ว นักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้ให้ข้อเสนอแนะต่อทางวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ ว่า กระบวนการการศึกษาอบรมสามเณรจะต้องสอดคล้องกับชีวิต ธรรมชาติของมนุษย์ และจิตสำนึกหรือความรู้สึกนึกคิดแบบไทย ๆ ซึ่งกระบวนการศึกษาอบรมเช่นว่านี้จะต้องเน้นการฝึกงานในภาคสนามที่จะเปิดโอกาสให้นักศึกษา หรือสามเณรได้ออกไปสัมผัสกับสภาพความเป็นจริงในสังคม ทั้งนี้ทั้งนั้น จะต้องมีการประสานงานกันเป็นอย่างดีระหว่างทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ การฝึกงานดังกล่าวจึงจะเกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ นักศึกษากลุ่มดังกล่าวยังได้แสดงความเห็นว่า กระบวนการศึกษาอบรมเช่นว่านี้จะต้องเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปตลอดชีวิตและเป็นกระบวนการที่จะต้องมีตัวแบบที่ดีให้นักศึกษาหรือสามเณรเจริญรอยตาม ซึ่งตัวแบบที่ดีดังกล่าวอาจจะเป็นทั้งอาจารย์ในวิทยาลัยแสงธรรมและผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ ตลอดจนบุคคลที่อยู่ภายนอกสถานศึกษาอบรม

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในบทที่แล้ว ได้เสนอข้อมูลที่ได้มาจากวิธีการเก็บข้อมูล 3 ประการ คือ การสังเกต การสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนาในบทนี้จะเป็นการสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะซึ่งแบ่งออกเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยที่จะทำต่อไปดังต่อไปนี้

1. สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นการนำเสนอตามประเภทของวิธีการที่ใช้ในการเก็บข้อมูลทั้งสามประเภทที่กล่าวมาข้างต้นโดยลำดับ

1.1 ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต

วิทยาลัยแสงธรรมเป็นสถาบันที่ผลิตพระสงฆ์ของพระศาสนจักรคาทอลิกเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย เปิดการสอนในระดับปริญญาตรี สาขาวิชาปรัชญา และสาขาเทววิทยา โดยที่นักศึกษาจะต้องศึกษาไม่น้อยกว่า 150 หน่วยกิตในแต่ละสาขาวิชาจึงจะได้รับปริญญาตรีในสาขาวิชานั้น ๆ ซึ่งในปัจจุบันนี้วิทยาลัยแสงธรรมเป็นสถาบันการศึกษาของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยที่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ และทางการได้ให้การรับรองปริญญาตรีในสาขาวิชาปรัชญาของสถาบันดังกล่าว แต่ในสาขาเทววิทยานั้นทางการยังไม่ได้ให้การรับรองปริญญา

วิทยาลัยแสงธรรมเปิดทำการสอนปีละ 2 ภาคการศึกษา โดยเริ่มทำการสอนตั้งแต่เวลา 8.30 น. ไปจนถึงเวลา 12.30 น. ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ และในบางชั้นเรียนมีการเรียนการสอนในภาคบ่ายเป็นบางวันตั้งแต่เวลา 14.00 น. ไปจนถึงเวลา16.00 น.

นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีจำนวนทั้งสิ้น 249 คน ในจำนวนนี้เป็นนักศึกษาที่เป็นสามเณรของสามเณราลัยแสงธรรมที่เป็นของคณะสงฆ์พื้นเมืองและตั้งอยู่ในบริเวณวิทยาลัยแสงธรรม 148 คน เป็นนักศึกษาที่เป็นสามเณรของสามเณราลัยต่าง ๆ ที่เป็นของคณะนักบวช

ต่างประเทศที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงวิทยาลัยแสงธรรม 95 คน และเป็นนักศึกษาที่หมดสถานภาพการเป็นสามเณรแล้ว แต่ทางวิทยาลัยยังอนุญาตให้ศึกษาต่อจนกว่าจะจบหลักสูตรสาขาวิชาปรัชญาในระดับปริญญาตรี 5 คน ส่วนอีก 1 คน เป็นนักศึกษาสตรีฆราวาสที่ทางอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ ส่งมาศึกษาเป็นกรณีพิเศษ

สามเณรที่มาศึกษาต่อในวิทยาลัยแสงธรรมเป็นผู้ที่กำลังรับการศึกษาอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์เป็นส่วนใหญ่ แต่มีสามเณรจำนวนหนึ่งเข้ามารับการศึกษาอบรมในสถาบันดังกล่าวเพื่อเตรียมตัวเป็นภราดาซึ่งเมื่อสำเร็จการศึกษาจากสถาบันแห่งนี้แล้วจะไปทำงานอยู่ตามสถาบันการศึกษาคาทอลิกต่าง ๆ ของคณะนักบวชที่เป็นต้นสังกัด สามเณรส่วนใหญ่จะใช้เวลาเรียนที่วิทยาลัยแสงธรรม 7 ปี จนได้ปริญญาตรีในสาขาวิชาปรัชญาและสาขาวิชาเทววิทยาทั้ง 2 ปริญญา แต่ก็มีสามเณรส่วนหนึ่งที่สังกัดคณะนักบวชบางคณะที่เลือกเรียนเฉพาะวิชาบางวิชาที่จะเป็นประโยชน์ในการทำงานในอนาคต โดยไม่ลงทะเบียนเรียนทุกวิชาเพื่อเอาปริญญา แต่ก็ใช้เวลาเรียนไม่น้อยกว่าสามเณรโดยทั่วไปนัก

ในตอนบ่ายหลังจากที่สิ้นสุดการเรียนที่วิทยาลัยแสงธรรมแล้ว สามเณรจะมีเวลาศึกษาค้นคว้าส่วนตัวและทำงานที่ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต้นสังกัดมอบหมาย ส่วนช่วงเวลาที่เหลือก็จะเป็นเวลาสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมกีฬาหรือกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ และเวลาสำหรับการพักผ่อนเป็นการส่วนตัว

สำหรับในวันเสาร์อาทิตย์นั้นจะมีสามเณรส่วนหนึ่งออกไปฝึกงานตามที่ต่าง ๆ เช่น ตามวัด ชุมชนแออัด และตามซอยต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงสามเณราลัยของตน ซึ่งงานที่สามเณรออกไปทำนั้นส่วนใหญ่เป็นงานที่เกี่ยวกับศาสนา แต่ก็มีงานที่เป็นงานพัฒนาสังคมอยู่บ้างนอกจากนี้ในช่วงปิดภาคเรียน จะมีนักศึกษาส่วนหนึ่งโดยเฉพาะนักศึกษาชั้นปีท้าย ๆ ออกไปฝึกงานพัฒนาสังคมตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในชนบท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็มีนักศึกษาบางส่วนออกไปฝึกงานตามชุมชนแออัดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ

นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมนอกจากจะมีสถานภาพเป็นนักศึกษาแล้ว ยังมีสถานภาพเป็นสามเณรอีกด้วย ส่วนผู้บริหารและอาจารย์ผู้สอนในวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจอธิการและผู้ให้การอบรมตามสามเณราลัยต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์หรือนักบวช ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมและบุคคลเหล่านี้ จึงค่อนข้างจะผิดแผกแตกต่างไปจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาและอาจารย์ตลอดจนผู้บริหารของสถานศึกษาอื่น ๆมาก กล่าวคือ

นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมให้ความเคารพยำเกรงอาจารย์และผู้บริหารของสถานศึกษาอบรมของตนมากกว่านักศึกษาในสถานศึกษาโดยทั่วไปอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากธรรมชาติหรือวิสัยของความเป็นนักบวชที่จะต้องเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ใหญ่ของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร อาจารย์ หรือผู้ให้การอบรมนั้นล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีส่วนอย่างสำคัญต่อสถานภาพความเป็นสามเณรของนักศึกษา กล่าวคือ บุคคลเหล่านี้ทุกคนมีสิทธิที่จะรายงานผลการเรียนและความประพฤติของนักศึกษาหรือมีสิทธิที่จะพิจารณาคัดนักศึกษาหรือสามเณรออกไปจากวิทยาลัยแสงธรรมหรือสามเณราลัยต่าง ๆ ได้ด้วย

เนื่องจากนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมแต่ละคนได้ผ่านกระบวนการคัดเลือกมาเป็นเวลานานกว่าที่จะมาศึกษาต่อที่สถาบันดังกล่าวได้ นักศึกษาสถาบันดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความประพฤติเรียบร้อยและถือตามระเบียบวินัยของสถานศึกษาอย่างเคร่งครัด ผู้ที่มีความคิดอ่านและพฤติกรรมที่เฉไฉออกไปจากปทัสถานของสถานศึกษาจึงมีน้อยมาก และถ้ามีก็จะถูกพิจารณาคัดออกไปจากสถานศึกษาในที่สุด หรืออย่างน้อยก็จะถูกสั่ง "พัก" การเรียนไปชั่วระยะหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า นักศึกษาของวิทยาลัยดังกล่าวมีลักษณะเป็นกลุ่มเอกพันธ์ (Homogeneous group) กล่าวคือ นักศึกษาของสถาบันดังกล่าวมีความละม้ายคล้ายคลึงกันมากทั้งในด้านความเชื่อ เจตคติ ค่านิยม อุดมการณ์ และความรู้สึกนึกคิดตลอดจนพฤติกรรมต่าง ๆ

ถึงแม้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมจะมาจากสังฆมณฑลต่าง ๆ กันและสังกัดสามเณราลัยหรือคณะนักบวชต่างกัน แต่ก็อาจกล่าวได้ว่านักศึกษาของสถานศึกษาดังกล่าวมีความเป็นหนึ่งเดียวกันหรือมีความผนึกแน่นของกลุ่ม (Group cohesion) สูงมาก เนื่องจากถึงแม้ว่านักศึกษาจะมาจากสังฆมณฑลต่างกันดังกล่าว แต่นักศึกษาส่วนใหญ่ที่สังกัดสามเณราลัยแสงธรรมก็เคยอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่เมื่อครั้งอยู่ที่สามเณราลัยเล็กเป็นเวลาอย่างน้อยเกือบสิบปี ส่วนนักศึกษาที่สังกัดสามเณราลัยอื่น ๆ นั้นถึงจะมาจากต่างสามเณราลัยหรือต่างคณะนักบวชกัน แต่ต่างก็ได้รับการศึกษาอบรมมาในแนวทางที่คล้ายกันมาโดยตลอด จึงมีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันกับนักศึกษาที่มาจากสามเณราลัยแสงธรรม และด้วยเหตุนี้ความผนึกแน่นของกลุ่มในหมู่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมจึงมีอยู่สูงมากดังกล่าว

และเมื่อนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีความผนึกแน่นของกลุ่มสูงมากดังกล่าวแล้ว นักศึกษาวิทยาลัยดังกล่าวจึงมีความจงรักภักดีต่อสถาบัน มีความรู้สึกดีใจในความสำเร็จของกลุ่มและเสียใจในความล้มเหลวของกลุ่ม มีความรู้สึกที่จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความ

รู้สึกนึกคิด เจตคติ และเป้าหมายหรืออุดมการณ์คล้าย ๆ กัน ตลอดจนมีการขัดแย้งและการแข่งขันกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มนักศึกษาน้อยตามไปด้วย นอกจากนั้น นักศึกษายังมีความรู้สึกผูกพันต่อกลุ่มหรือมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม (In group feeling or we -feeling) อย่างเหนียวแน่น ซึ่งผู้วิจัยได้สังเกตเห็นได้จากการอภิปรายในชั้นหรือการสนทนาในกลุ่มว่าในระหว่างการอภิปรายหรือการสนทนาดังกล่าวนั้น นักศึกษามักจะใช้คำสรรพนามว่า "เรา" อยู่บ่อย ๆ และเมื่อมีใครพูดถึงสถาบันหรือกลุ่มของตนไปในทางเสื่อมเสีย นักศึกษาก็จะแสดงอาการเชิงห้ามปรามหรือแสดงความรู้สึกที่ไม่พอใจออกมา ยิ่งไปกว่านั้น นักศึกษายังมีความร่วมมือร่วมใจกัน มีมติร่วมกันเป็นส่วนใหญ่ และพยายามปรับตนให้เข้ากับปทัสถานของสถาบันหรือกลุ่ม หรือพยายามประพฤติปฏิบัติตนตามความคาดหวังของสถาบันหรือกลุ่มอย่างสุดความสามารถ

นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมกลัวการที่จะถูกสถาบันหรือกลุ่มของตนลงโทษ ซึ่งก็มีโทษ ตั้งแต่สถานเบาคือการไม่ยอมรับในความคิดหรือพฤติกรรมบางอย่าง ไปจนถึงโทษสถานหนักคือการถูกให้ออกจากสถาบัน ดังนั้น พวกเขาจึงพยายามทำตามในสิ่งที่ผู้อื่นในสถาบันหรือกลุ่มของตนเห็นว่าดีหรือทำตามการตัดสินคุณค่า (Value judgement) ของผู้อื่นในสถาบันหรือกลุ่มของตน โดยเฉพาะ "ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ" (Significant others) ที่จะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลในการชักชวนหรือชักจูงให้พวกเขากระทำหรือไม่กระทำสิ่งใด หรือมีอิทธิพลในการตะล่อมกล่อมเกลาความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมของพวกเขา ซึ่ง "ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ" สำหรับนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมก็คืออธิการสามเณราลัย กลุ่มเพื่อนอาจารย์ ตลอดจนผู้ให้การอบรมในสามเณราลัย ซึ่งบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลในการที่จะควบคุมทางสังคมต่อนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมให้มีความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมตามปทัสถานและความคาดหวังของสถาบันหรือกลุ่มอย่างเคร่งครัด ตลอดจนเป็นปัจจัยที่สำคัญในการก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า "อัตตากระจกเงา" (Looking glass Self) หรือความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตัวเองของนักศึกษาแต่ละคนที่สร้างขึ้นมาตามทัศนะของผู้อื่นที่มีต่อตัวเขาด้วย

ด้วยเหตุที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมจึงมีความเคารพยำเกรงอาจารย์ผู้สอนหรือผู้ให้การอบรม ตลอดจนผู้บริหารของทั้งวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยที่พวกเขาสังกัดอยู่มาก ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นพวกเขายังให้ความเคารพยำเกรงรุ่นพี่และให้ความเกรงใจกลุ่มเพื่อนที่เป็น"ผู้อื่นที่ทรงความสำคัญ" สำหรับพวกเขาด้วย ซึ่งความรู้สึกเคารพยำเกรงและความเกรงใจดังกล่าวนี้เป็นสาเหตุที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งที่ทำให้นักศึกษา

สถาบันดังกล่าวไม่ค่อยจะกล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นในทางลบต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลดังกล่าว ถึงแม้ว่าความคิดเห็นดังกล่าวจะเป็นความคิดเชิงสร้างสรรค์ นอกจากนี้ ยังทำให้นักศึกษาไม่ค่อยกล้าพูดกล้าซักถามอาจารย์ผู้สอนในห้องเรียนอีกด้วย

อาจารย์ผู้สอนในวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ นั้น ก็ได้รับการอบรมมาในลักษณะเดียวกันกับนักศึกษา กล่าวคือ ได้รับการอบรมให้เป็นผู้ที่ถือศีลบนความนบนอบของนักบวช หรือได้รับการอบรมมาให้เป็นผู้ที่เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่อย่างเคร่งครัด ผู้ที่ไม่เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ก็จะอยู่ในหมู่คณะนักบวชไม่ได้ต้องถูกให้ออกหรือสึกออกไปเองในที่สุด นอกจากนี้ บุคคลเหล่านี้ยังถูกอบรมมาให้เชื่อตามสิ่งที่พระศาสนจักรสอนอย่างเคร่งครัดอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงไม่มีอาจารย์ผู้สอนในวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยต่าง ๆ ท่านใดที่ไม่เชื่อและแสดงการไม่เชื่อตามสิ่งที่พระศาสนจักรสอน ซึ่งรวมทั้งคำสอนใหม่ๆ ของพระศาสนจักรใน 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาคือ คำสอนที่ว่าด้วยเรื่องสังคมหรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร อย่างไรก็ตาม ก็มีบุคคลเหล่านี้บางท่านที่มีความเชื่อตามคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรดังกล่าวในระดับที่ยังไม่มากพอที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนปลงเจตคติให้มีเจตคติในเรื่องดังกล่าวตามที่พระศาสนจักรสอนอย่างเห็นได้ชัดเจน ดังนั้น การที่จะให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติใน 3 ประเด็นดังกล่าวข้างต้นตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการจึงยังค่อนข้างที่จะเป็นปัญหาอยู่บ้าง

ในวิทยาลัยแสงธรรมมีการเรียนการสอนโดยตรงใน 3 ประเด็น ที่ผู้วิจัยศึกษาเพียงหนึ่งประเด็น คือเรื่องศาสนสัมพันธ์ ส่วนคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องสังคมของพระศาสนจักรนั้นไม่มีวิชาที่สอนถึงเรื่องนี้โดยตรง แต่ก็มีวิชาบางวิชาที่ผู้สอนได้หยิบยกเรื่องดังกล่าวไปพูดสอดแทรกในระหว่างการเรียนการสอนวิชานั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาศาสนากับงานพัฒนาสังคมที่มีการกล่าวถึงเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อย ซึ่งรวมไปถึงคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคมด้วย แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงโดยตรงมากนัก และสำหรับเรื่องบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้นก็ไม่มีวิชาที่สอนถึงเรื่องนี้โดยตรงเช่นกัน แต่ก็มีอาจารย์บางท่านนำประเด็นดังกล่าวไปพูดสอดแทรกในระหว่างการสอนวิชาที่ท่านเหล่านั้นเป็นผู้สอนบ้างเช่นกัน

จากการที่ผู้วิจัยได้ไปสังเกตและฟังการบรรยายของอาจารย์ประจำวิชาต่าง ๆ โดยเฉพาะวิชาดังกล่าวข้างต้นก็สรุปได้ว่า มีอาจารย์วิทยาลัยแสงธรรมอยู่เป็นจำนวนไม่น้อยที่มีเจตคติใหม่ ๆ ตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการทั้งในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทฆราวาส อย่างไรก็ตาม ยังมีอาจารย์ของสถานศึกษาดังกล่าวอยู่จำนวนหนึ่งที่ถึงแม้จะเชื่อตามคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรแต่ก็ยังมีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมในเรื่องเหล่านั้นอยู่ นอกจากนี้ ยังอาจกล่าวได้ว่าทางสถาบันดังกล่าวยังไม่ได้ให้ความสนใจเอาใจใส่ในการอบรมปลูกฝังนักศึกษาของตนให้มีเจตคติในเรื่องดังกล่าวข้างต้นตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการเท่าที่ควร ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ทางวิทยาลัยดังกล่าวได้จัดให้มีการเรียนการสอนในเรื่องดังกล่าวโดยตรงเพียงประเด็นเดียวคือเรื่องศาสนสัมพันธ์เท่านั้นแต่ในเรื่องคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องสังคมของพระศาสนจักร และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรยังไม่มีวิชาที่ว่าด้วยเรื่องดังกล่าวนี้ ซึ่งถึงแม้จะมีอาจารย์บางวิชานำเรื่องเหล่านี้ไปกล่าวสอดแทรกในระหว่างการสอนของท่านเหล่านั้นดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นอยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่มากเท่าที่ควร

อย่างไรก็ดี วิทยาลัยแสงธรรมก็กำลังพยายามที่จะปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรโดยเน้นเรื่องดังกล่าวนี้ให้มากขึ้นทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และสำหรับภาคปฏิบัตินั้น ขณะนี้ทางวิทยาลัยแสงธรรมก็ได้จัดให้นักศึกษาชั้นปีท้าย ๆ ที่กำลังศึกษาในสาขาเทววิทยาออกไปฝึกงานพัฒนาสังคมโดยเฉพาะตามหมู่บ้านชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในระหว่างปิดภาคเรียน จึงเป็นที่หวังได้ว่า นักศึกษาที่จะจบออกไปเป็นพระสงฆ์รุ่นใหม่ ๆ ในอนาคตอันใกล้นี้มีแนวโน้มที่จะให้ความสนใจเอาใจใส่ในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรอย่างจริงจังมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

1.2 <u>ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก</u>

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมทั้งเจ็ดชั้นปี นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้สัมภาษณ์ผู้บริหารและอาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนอธิการและผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ ดังนั้น ในส่วนที่เป็นการสรุปผลข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนี้ ผู้วิจัยจะขอแบ่งข้อมูลส่วนนี้ออกเป็น 2 ประเภทคือ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษา และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้บริหารและอาจารย์

ของวิทยาลัยแสงธรรม อธิการและผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ และจะเสนอการสรุปผลโดยลำดับดังต่อไปนี้

1.2.1 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนักศึกษาทั้งเจ็ดชั้นปีเป็นข้อมูลที่ไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมด จะมีข้อแตกต่างกันก็เพียงแต่ในด้านรายละเอียดที่นักศึกษาชั้นปีท้าย ๆ ได้ให้รายละเอียดหรือให้สัมภาษณ์อย่างกว้างขวางลึกซึ้งกว่านักศึกษาชั้นปีต้น ๆ เท่านั้น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวอาจสรุปได้ดังต่อไปนี้

ในประเด็นที่เกี่ยวกับภูมิหลังทางการศึกษาของนักศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวนักศึกษานั้น นักศึกษาส่วนใหญ่มีภูมิหลังในด้านดังกล่าวคล้าย ๆ กัน กล่าวคือ นักศึกษาส่วนใหญ่เรียบจบชั้นประถมปีที่ 6 แล้วก็เข้าศึกษาต่อในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในโรงเรียนของสามเณราลัยเล็กจนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้วจึงเข้ามาศึกษาต่อที่วิทยาลัยแสงธรรม ส่วนฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวนักศึกษานั้นอยู่ในระดับปานกลางเป็นส่วนใหญ่

สำหรับประเด็นคำถามที่ว่าในวิทยาลัยแสงธรรมมีการเรียนการสอนในเรื่องคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรหรือไม่นั้น นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมทั้งเจ็ดชั้นปีได้ให้คำตอบว่า ในวิทยาลัยแสงธรรมมีการเรียนการสอนโดยตรงในเรื่องศาสนสัมพันธ์ในชั้นปีที่ 4 เท่านั้น ส่วนในเรื่องคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรนั้นมีการเรียนการสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวในวิชาศาสนากับงานพัฒนาสังคมซึ่งเป็นวิชาที่นักศึกษาชั้นปีที่ 5 และนักศึกษาชั้นปีที่ 6 เรียนร่วมกัน โดยที่เนื้อหาวิชาดังกล่าวกล่าวถึงเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อย แต่ไม่ได้กล่าวถึงคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคมที่เป็นพระสมณสารต่าง ๆ ของพระสันตะปาปาโดยตรง นอกจากนี้ ยังมีอาจารย์ที่สอนวิชาอื่น ๆ บางวิชาได้นำเรื่องดังกล่าวไปพูดสอดแทรกในระหว่างการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ เหล่านั้นด้วยโดยเฉพาะวิชาปรัชญาที่ว่าด้วยสังคมและการเมือง และสำหรับในเรื่องบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้นก็ไม่มีการเรียนการสอนในเรื่องนี้โดยตรง แต่ก็มีอาจารย์หลายท่านนำไปพูดสอดแทรกในระหว่างการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ เช่นกัน

อนึ่ง นอกจากจะมีการเรียนการสอนใน 3 ประเด็น ที่ผู้วิจัยศึกษาไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อมในวิทยาลัยแสงธรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการให้การศึกษาอบรมในเรื่องดังกล่าวในสามเณราลัยต่าง ๆ อีกด้วย แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นการให้การศึกษาอบรมในเรื่อง

พระสมณสารต่าง ๆ ของพระสันตะปาปาและเอกสารต่าง ๆ ของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 โดยทั่ว ๆ ไป โดยมีประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวสอดแทรกอยู่บ้างเท่านั้น

นอกจากวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ จะได้ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแก่นักศึกษาหรือสามเณรของตนในภาคทฤษฎีแล้ว ในระยะสองสามปีที่ผ่านมานี้ได้มีการนำนักศึกษาออกไปฝึกงานพัฒนาสังคมในหมู่บ้านหรือชุมชนต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด และนอกจากจะมีการออกไปฝึกงานของนักศึกษาในด้านดังกล่าวแล้ว ยังมีการออกไปฝึกงานในด้านอื่น ๆ ของนักศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการฝึกงานที่จัดโดยวิทยาลัยแสงธรรมหรือสามเณราลัยต่าง ๆ ตลอดจนสังฆมณฑลต้นสังกัดของนักศึกษาหรือสามเณร

แหล่งที่ทำให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้นนอกจากจะเป็นวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ แล้ว สื่อมวลชนตลอดจนหนังสือหรือเอกสารต่าง ๆ และพระสงฆ์ที่อยู่ตามวัดต่าง ๆ ยังเป็นแหล่งที่ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวแก่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมอีกด้วย และดูเหมือนว่าสำหรับนักศึกษาส่วนใหญ่ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกแล้ว แหล่งเหล่านี้จะให้ความรู้ความเข้าใจแก่เขามากกว่าอาจารย์และผู้ให้การอบรมในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ เสียอีก

นักศึกษาชั้นปีต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ไปทำการสัมภาษณ์ระดับลึกได้แสดงความเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรใน 3 ประเด็นดังกล่าวข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร และการเห็นด้วยดังกล่าวนี้มิได้เกิดจากการบีบบังคับให้ต้องเห็นด้วย แต่เกิดจากการใช้ดุลยพินิจโดยอิสระของนักศึกษาเอง โดยที่เมื่อพวกเขาได้รับรู้คำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรจากแหล่งต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว พวกเขาก็นำสิ่งที่ได้รับรู้มาไตร่ตรองกับประสบการณ์ของพวกเขาเองและก็เห็นว่าคำสอนเหล่านั้นเป็นคำสอนที่เหมาะสมถูกต้องกับสภาพการณ์ในสังคมยุคปัจจุบัน เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ประสบการณ์ของนักศึกษาแต่ละคนเป็นปัจจัยที่สำคัญในการที่จะทำให้นักศึกษามีความเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรดังกล่าว

ถึงแม้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมจะเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรที่ให้คริสตชนโดยเฉพาะพระสงฆ์หรือนักบวชให้ความสนใจเอาใจใส่งานพัฒนาสังคมศาสน

สัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรมากขึ้น แต่ในความเป็นจริงนั้น งานทั้งสามด้านดังกล่าวนั้นยังไม่สู้จะเจริญรุดหน้าไปเท่าที่ควร ดังนั้น วิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นสถาบันผลิตพระสงฆ์ของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทย จึงจะต้องมีส่วนรับผิดชอบอย่างสำคัญในเรื่องนี้ ซึ่งจะต้องมีการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรตลอดจนกระบวนการเรียนการสอนและการฝึกอบรมในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ให้สามารถผลิตพระสงฆ์ที่จะออกไปทำงานด้านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นให้เจริญรุดหน้ามากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในการนี้ นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมได้ให้ข้อเสนอแนะทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ว่า ทางวิทยาลัยแสงธรรมควรที่จะจัดให้มีการเรียนการสอนในเรื่องคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรทั้งสามประเด็นดังกล่าวมากขึ้น โดยเฉพาะคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคม และนอกจากจะเพิ่มเติมการเรียนการสอนด้านต่าง ๆ ดังกล่าวในภาคทฤษฎีมากขึ้นแล้ว ทางวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ จะต้องส่งเสริมให้มีการจัดนักศึกษาหรือสามเณรออกไปฝึกงานเพื่อหาประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวมากขึ้น พร้อมทั้งส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ของนักศึกษา ซึ่งรวมไปถึงกิจกรรมของสโมสรนักศึกษาของวิทยาลัยแสงธรรมให้มากขึ้นด้วย นอกจากนี้ ในส่วนของอาจารย์ผู้สอนนั้น นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกได้เสนอให้ทางวิทยาลัยจัดอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถ มีความเสียสละทุ่มเทให้งานสอนอย่างเต็มที่ และเป็นตัวแบบที่ดีที่จะให้นักศึกษาเจริญรอยตามได้มาสอนนักศึกษา ตลอดจนจัดอาจารย์หรือผู้รู้และผู้มีประสบการณ์ด้านต่าง ๆ ที่เป็นที่สนใจของนักศึกษาจากภายนอกสถานศึกษามาสอนหรือมาแบ่งปันประสบการณ์แก่นักศึกษามากขึ้นนอกจากนั้น อาจารย์และผู้ให้การอบรมตลอดจนผู้บริหารของทั้งวิทยาลัยแสงธรรมจะต้องเปิดโอกาสให้นักศึกษาหรือหรือสามเณรแสดงความคิดเห็นและยินดีรับฟังความคิดเห็นของพวกเขามากขึ้น โดยไม่กระทำสิ่งใดที่จะเป็นการให้การเสริมแรงในทางลบต่อการแสดงความคิดเห็นของนักศึกษา และในการสอนของอาจารย์หรือผู้ให้การอบรมนั้นควรจะมีการนำเอาเหตุการณ์หรือสภาพความเป็นจริงต่าง ๆ ในสังคมไทยมาพูดมาอภิปรายในชั้นมากขึ้น ตลอดจนให้อาจารย์ผู้สอนมอบหมายงานให้นักศึกษาไปค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม และทำรายงานหรือภาคนิพนธ์ที่จะเป็นการฝึกให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็น หรือรู้จักนำทฤษฎีไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงในสังคมไทยมากขึ้นอีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้น นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกยังได้เสนอให้อาจารย์ผู้สอนออกข้อสอบที่วัดความคิดมากขึ้นแทนที่จะเน้นการออกข้อสอบวัดความจำอย่างเช่นที่เป็นอยู่และเสนอแนะให้

ทางสามเณราลัยต่าง ๆ ให้มีการพิจารณาคัดสามเณรออกจากสามเณราลัยในรูปของคณะกรรมการ แทนที่จะให้อำนาจสิทธิ์ขาดในการพิจารณาดังกล่าวตกอยู่ที่คุณพ่ออธิการหรือผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ ตลอดจนเสนอแนะให้ทางวิทยาลัยแสงธรรมทำให้วิทยาลัยเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ยินดีให้บริการต่าง ๆ แก่ชุมชนอย่างเต็มที่อีกด้วย

1.2.2 <u>ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้บริหารและอาจารย์ผู้สอนตลอดจนผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ</u>

เนื่องจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้บริหาร และอาจารย์วิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนอธิการและผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ เป็นข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นที่ไปในทิศทางเดียวกัน ผู้วิจัยจึงนำมาสรุปผลการสัมภาษณ์ระดับลึกรวมกันดังต่อไปนี้

ในประเด็นที่เกี่ยวกับปัญหาที่ว่าในวิทยาลัยแสงธรรมมีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักร ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรหรือไม่นั้น ผู้บริหารและอาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมได้ให้คำตอบว่า วิทยาลัยแสงธรรมได้จัดให้มีการเรียนการสอนในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวทั้ง 3 ด้าน โดยเฉพาะในเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้นทางวิทยาลัยได้จัดให้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง ส่วนในเรื่องคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรนั้น ถึงแม้จะไม่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับคำสอนดังกล่าวซึ่งอยู่ในพระสมณสารต่าง ๆ ของพระสันตะปาปาโดยตรง แต่ก็ได้มีอาจารย์ผู้สอนวิชาต่าง ๆ นำเรื่องดังกล่าวไปพูดสอดแทรก ในระหว่างการสอนวิชาของตน โดยเฉพาะปรัชญาที่เกี่ยวกับสังคมและการเมือง ปรัชญาอัตถิภาวะนิยม และปรัชญาปุคคลานิยม นอกจากนี้ ยังได้มีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่โดยที่ทางวิทยาลัยได้จัดให้มีการเรียนการสอนในวิชาศาสนากับงานพัฒนาที่ถึงแม้จะไม่ได้เป็นการเรียนการสอนที่เกี่ยวกับคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคมที่เป็นพระสมณสารต่าง ๆ ของพระสันตะปาปาโดยตรง แต่ก็เป็นการเรียนการสอนเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมโดยมีพื้นฐานอยู่บนเทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อย และมีการนำพระสมณสารต่าง ๆ ที่ว่าด้วยเรื่องสังคมหรือการพัฒนาสังคมมาพูดหรืออภิปรายในระหว่างการเรียนการสอนวิชาดังกล่าวค่อนข้างมาก และสำหรับเรื่องบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น ในชั้นปีที่ 7 ก็ได้มีการเรียนการสอนวิชาแพร่ธรรมที่เน้นถึง

ความสำคัญของบทบาทฆราวาสในเรื่องดังกล่าวนอกจากนั้นก็ยังมีการพูดถึงบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรในระหว่างการเรียนการสอนวิชาอื่น ๆ อีกด้วย

และสำหรับในประเด็นดังกล่าวข้างต้นนั้น อธิการและผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ ก็ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ในสามเณราลัยต่าง ๆ ก็ได้มีการให้การศึกษาอบรมในเรื่องต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องคำสอนที่ว่าด้วยสังคมหรือการพัฒนาสังคม ศาสน-สัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร โดยทางสามเณราลัยต่าง ๆ ได้จัดให้มีการอบรมเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจแก่สามเณรของตนในเรื่องคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ตลอดจนพระสมณสารของพระสันตะปาปาซึ่งก็มีเรื่องดังกล่าวข้างต้นรวมอยู่ด้วย

นอกจากนี้ ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ยังได้จัดให้นักศึกษาหรือสามเณรของตนออกไปฝึกงานพัฒนาสังคมตามชุมชนหรือหมู่บ้านต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพ ฯ และต่างจังหวัด ยิ่งไปกว่านั้น ก็ยังมีการจัดให้นักศึกษาหรือสามเณรออกไปฝึกงานตามวัดต่าง ๆ ซึ่งถึงแม้จะเน้นหนักไปทางด้านงานอภิบาลสัตบุรุษโดยตรง แต่ก็มีส่วนช่วยทำให้นักศึกษาหรือสามเณรเหล่านั้นตระหนักในความสำคัญ ของบทบาทของฆราวาสในการทำงานของพระศาสนจักรซึ่งในการรออกไปฝึกงานของนักศึกษาไม่ว่าจะเป็นงานพัฒนาสังคมหรืองานตามวัดต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ก็อาจจะทำให้นักศึกษาหรือสามเณรได้มีประสบการณ์เกี่ยวกับศาสน-สัมพันธ์หรือการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น ๆ อีกด้วย

ผู้บริหาร อาจารย์และผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ เห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรดังกล่าวข้างต้น เนื่องจากคริสตชนโดยเฉพาะพระสงฆ์และนักบวชจะต้องเห็นด้วยกับสิ่งที่พระสันตะปาปาหรือพระศาสนจักรสอน โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นข้อความเชื่อ และในพระศาสนจักรแห่งประเทศไทยก็ยังไม่เคยมีใครพูดหรือแสดงความคิดเห็นที่ออกนอกลู่นอกทางไปจากคำสั่งสอนของพระศาสนจักร อย่างไรก็ดี ถึงแม้ผู้บริหาร อาจารย์ และผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ จะเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรดังกล่าว แต่การเห็นด้วยนั้นก็ยังมีระดับที่มากน้อยแตกต่างกันออกไป และก็ยังมีบางท่านที่มีแนวความคิดค่อนข้างจะอนุรักษ์นิยมอยู่บ้าง ซึ่งในเรื่องนี้อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมท่านหนึ่งได้ให้ความเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงเจตคติหรือความเชื่อที่ได้รับการปลูกฝังมาเป็นเวลาช้านานแล้วนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยากและต้องใช้เวลานาน และในกรณีของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมนั้น การที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการนั้นก็ยังมีปัญหาอยู่ไม่น้อย

เนื่องจากผู้บริหารและอาจารย์ของสถานศึกษาดังกล่าวบางท่านยังมีแนวความคิดค่อนข้างจะอนุรักษ์นิยมอยู่บ้างดังกล่าวแล้ว และสิ่งนี้ก็เป็นสาเหตุสำคัญที่สุดประการหนึ่งที่ทำให้การนำคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรไปถ่ายทอดให้นักศึกษาสถาบันดังกล่าวยังไม่ได้กระทำกันมากเท่าที่ควร

สำหรับแนวทางการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมให้สามารถผลิตพระสงฆ์หรือบุคลากรของพระศาสนจักรได้ตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปนั้น ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมได้ยอมรับว่า ผลิตผลของวิทยาลัยดังกล่าวยังไม่เป็นที่พอใจหรือยังมีปัญหาอยู่ด้วยเหตุนี้ ทางวิทยาลัยกำลังพยายามที่จะปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรและการเรียนการสอนในสถาบันดังกล่าวให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ของสังคมไทยและโลกยุคปัจจุบัน โดยเน้นเรื่องการพัฒนาสังคมและเรื่องบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรให้มากขึ้น นอกเหนือจากเรื่องศาสนสัมพันธ์ที่ได้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวโดยตรงอยู่แล้วโดยพยายามที่จะหาทางนำวิชาที่เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวนี้มาเป็นวิชาบังคับ นอกจากนั้น ทางวิทยาลัยก็จะได้ให้ความสนใจกับเรื่องการจัดนักศึกษาออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษาให้มากขึ้น อย่างไรก็ดี การที่จะแก้ไขปรับ-ปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนดังกล่าวนี้ก็จะต้องได้รับความเห็นชอบจากทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐด้วยและเกี่ยวกับการที่จะแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนดังกล่าวนี้อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ทางวิทยาลัยไม่จำเป็นที่จะต้องไปจัดให้มีการเรียนการสอนเพิ่มเติมในวิชาอะไรอีก เพียงแต่ให้อาจารย์ผู้สอนแต่ละวิชาที่มีอยู่ในปัจจุบันนำเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นไปพูดสอดแทรกในระหว่างการสอนวิชาของตนให้มากขึ้นเท่านั้น ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ อธิการและผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยต่างๆ ก็ได้ยืนยันว่า ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยต่าง ๆ ก็กำลังพยายามที่จะแก้ไขปรับปรุงการอบรมสามเณรให้มีการสอดแทรกเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติมากขึ้นเช่นเดียวกัน

ในด้านของการปรับปรุงเกี่ยวกับตัวอาจารย์ผู้สอนนั้น ผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรมบางท่านได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ผู้สอนจะต้องไม่มุ่งสอนหนังสือโดยให้นักศึกษาท่องจำตามตำราหรือใช้วิธีการสอนแบบเก่า ๆ อย่างเดียวเท่านั้น แต่จะต้องสอนโดยเปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นมากขึ้น โดยเฉพาะวิชาที่ไม่เกี่ยวกับข้อความเชื่อหรือสิ่งที่เป็นความรู้แบบตายตัว

เช่น เทวศาสตร์ และสอนให้สัมพันธ์กับชีวิตจริง โดยเน้นการปฏิบัติหรือการออกไปรับใช้สังคมให้มากขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้นการสอนเช่นว่านี้จะต้องมีการใช้สื่อหรืออุปกรณ์การสอนต่าง ๆ ให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ในเรื่องการแสดงความคิดเห็นของนักศึกษานี้ ผู้บริหารและอาจารย์ตลอดจนผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ส่วนใหญ่เห็นว่า การแสดงความคิดเห็นของนักศึกษาหรือสามเณรเป็นสิ่งที่ทำได้ แต่ต้องมีขอบเขตจำกัด ซึ่งถ้าจะปล่อยให้นักศึกษาหรือสามเณรแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ แม้แต่เรื่องที่ไม่พอใจอาจารย์หรือผู้บริหารก็สามารถพูดออกมา ซึ่งบางครั้งก็จะต้องมีการพูดแบบมีอารมณ์นั้น เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมถูกต้อง โดยเฉพาะนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมซึ่งกำลังรับการศึกษาอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ จะต้องถือคุณธรรมเรื่องความนบนอบเชื่อฟังผู้บริหารและอาจารย์ตลอดจนผู้ให้การอบรมมากกว่านักศึกษาโดยทั่ว ๆ ไปมาก ซึ่งในเรื่องการนบนอบเชื่อฟังดังกล่าวนี้ อธิการของสามเณราลัยต่าง ๆ ได้กล่าวย้ำเป็นพิเศษว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งในชีวิตนักบวช ซึ่งผู้น้อยนั้นถึงแม้จะแสดงความคิดเห็นต่อผู้ใหญ่ได้ แต่เมื่อผู้ใหญ่ตัดสินแล้วก็จะต้องเคารพการตัดสินใจของผู้ใหญ่ ถึงแม้ผู้น้อยนั้นจะคิดว่าผู้ใหญ่มีการตัดสินใจที่ผิด เนื่องจากผู้ใหญ่เป็นผู้รับผิดชอบการตัดสินใจนั้นต่อหน้าพระเจ้า

นอกจากนี้ ผู้บริหารของทั้งวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ได้พยายามที่จะให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรให้เป็นคนที่ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของโลกหรือสังคมให้มากขึ้น ในขอบเขตที่นักบวชพึงจะกระทำได้ เพื่อที่จะทำงานรับใช้สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งในการที่จะออกไปทำงานรับใช้สังคมดังกล่าวนี้นอกจากทางวิทยาลัยและสามเณราลัยต่าง ๆ จะให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรให้ก้าวทันโลกดังกล่าวแล้ว ยังมุ่งที่จะอบรมให้นักศึกษาหรือสามเณรเป็นคนที่สามารถลงไปใช้ชีวิตคลุกคลีกับประชาชนทุกระดับชั้นโดยเฉพาะผู้ยากไร้ทั้งหลายได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ซึ่งในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรเช่นว่านี้ ทางวิทยาลัยและสามเณราลัยต่าง ๆ ได้เปลี่ยนรูปแบบการให้การศึกษาอบรมแบบเข้มงวดในสมัยก่อนมาเป็นการให้การศึกษาอบรมแบบที่ให้ไม่ฝืนธรรมชาติของมนุษย์และให้อิสระแก่นักศึกษาหรือสามเณรมากขึ้น โดยพยายามฝึกฝนให้นักศึกษาหรือสามเณรมีระเบียบวินัยในตนเอง เพื่อที่ว่าเมื่อพวกเขาได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์และไปอยู่ในที่ไกลหูไกลตาผู้ใหญ่แล้ว พวกเขาก็ยังสามารถรักษาความมีระเบียบวินัยไว้ได้โดยไม่ต้องมีใครมาบังคับหรือคอยควบคุมดูแล

นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังมีอาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมบางท่านได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ควรจะแก้ไขปรับปรุงให้นักศึกษาหรือสามเณรมีความรู้ภาษาอังกฤษให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพื่อที่นักศึกษาจะได้สามารถอ่านตำราเทวศาสตร์และปรัชญาซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาษาอังกฤษได้โดยมีความเข้าใจอย่างกว้าง-ขวางลึกซึ้งพอที่จะทำรายงานหรืออภิปรายในชั้นได้ นอกจากนี้ยังมีอาจารย์บางท่านได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ทางวิทยาลัยควรที่จะส่งเสริมให้มีการสร้างองค์ความรู้ทางทวศาสตร์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสังคมไทย และการประยุกต์ประเพณี วัฒนธรรมไทยที่ไม่ขัดต่อความเชื่อของคริสตศาสนามาใช้ในการประกอบพิธีกรรมของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยอีกด้วย

1.3 <u>ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนา</u>

ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสนทนานักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมทั้งเจ็ดชั้นปี โดยที่นักศึกษาแต่ละชั้นปีที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนานั้นเป็นนักศึกษาคนละชุดกับนักศึกษาที่ผู้วิจัยได้ไปทำการสัมภาษณ์ระดับลึก ยกเว้นกลุ่มสนทนาของนักศึกษาชั้นปีที่ 7 ที่มีนักศึกษาที่ผู้วิจัยเคยสัมภาษณ์เข้าร่วมกลุ่มสนทนาด้วย 3 คน เนื่องจากเหตุผลที่ว่านักศึกษาชั้นปีดังกล่าวมีจำนวนน้อย และเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือผู้วิจัยต้องการจะศึกษาว่านักศึกษาที่เคยให้สัมภาษณ์แบบตัวต่อตัวกับผู้วิจัย จะแสดงความคิดเห็นในกลุ่มสนทนาในลักษณะเดียวกันกับที่เคยให้สัมภาษณ์ระดับลึกหรือไม่ ซึ่งผลก็ปรากฏว่านักศึกษาที่เคยให้สัมภาษณ์ระดับลึกไม่กล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นในกลุ่มสนทนาอย่างเต็มที่มากเหมือนกับที่เคยพูดเคยแสดงความคิดเห็นในระหว่างการให้สัมภาษณ์ โดยเฉพาะความคิดเห็นที่เป็นทัศนะเชิงลบต่อสถาบันหรือผู้ใหญ่ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยคิดว่าที่เป็นเช่นนั้นก็อาจจะเป็นเพราะนักศึกษากลุ่มดังกล่าวเกรงว่าถ้าพูดแสดงทัศนะเชิงลบต่อสถาบันหรือผู้ใหญ่ดังกล่าวอาจจะเป็นอันตรายต่อสถานภาพความเป็นนักศึกษาของตนก็เป็นได้ นอกจากนี้ นักศึกษาอื่น ๆ ที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาทั้งเจ็ดชั้นปีส่วนใหญ่ก็พูดแสดงทัศนะเชิงลบต่อสถาบันการศึกษาและสามเณราลัยตลอดจนผู้บริหารและอาจารย์รวมทั้งผู้ให้การอบรมน้อยกว่านักศึกษาที่ให้สัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนาส่วนใหญ่โดยเฉพาะในประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับปัญหาการวิจัยโดยตรงนั้นก็เป็นข้อมูลที่ไปในทิศทางเดียวกันกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงไม่ขอนำผลการสรุปข้อมูลที่มีลักษณะซ้ำซ้อนกันกับการสรุปผลข้อมูลที่ได้เสนอมาแล้วมาเสนอไว้ ณ ที่นี้อีก

2. อภิปรายผล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการการเก็บข้อมูล 3 ประเภทคือ **การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนา**เพื่อที่จะเก็บข้อมูลมาสรุปหาคำตอบปัญหาการวิจัยที่ว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรตามกระบวนทรรศน์ของพระศาสนจักรคาทอลิกในเรื่องดังกล่าวที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมายหลังสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 หรือไม่ และถ้าหากว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมยังมีเจตคติ ที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนทรรศน์ของพระศาสนจักรในเรื่องดังกล่าวนั้น ทางวิทยาลัยแสงธรรมควรจะแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนในสถาบันดังกล่าวอย่างไร เพื่อที่จะให้นักศึกษาของตนมีเจตคติในเรื่องดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปตามที่พระศาสนจักรและสังคมไทยโดยทั่วไปคาดหวังต้องการ

ผลของการเก็บข้อมูลจากการใช้เครื่องมือ 3 ประเภทดังกล่าวข้างต้นนั้นไม่มีความขัดแย้งกัน โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนานักศึกษาชั้นปีต่าง ๆ ทั้งเจ็ดชั้นปีนั้นใกล้เคียงกันมาก ยกเว้นแต่ในเรื่องทัศนะในเชิงลบที่นักศึกษามีต่อผู้บริหาร อาจารย์และผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ที่นักศึกษาที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้แสดงออกมาน้อยกว่านักศึกษาที่ให้สัมภาษณ์ระดับลึก ซึ่งก็คงจะเป็นเพราะนักศึกษาที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเกรงว่าการพูดแสดงทัศนะเชิงลบต่อผู้ใหญ่นั้นอาจจะเป็นอันตรายต่อสถานภาพนักศึกษาของตนก็เป็นได้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนี้ ยังมีข้อแตกต่างของผลข้อมูลที่ได้จากการใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่แตกต่างกันในประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ในประเด็นที่เกี่ยวกับทัศนะที่มีต่อผู้บริหาร อาจารย์และผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย กับข้อมูลที่ได้จากนักศึกษานั้นค่อนข้างจะแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ จากการสังเกตของผู้วิจัยในระยะเวลาสองเดือนที่ออกไปเก็บข้อมูลที่วิทยาลัยแสงธรรมนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้บริหาร อาจารย์และผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ได้ปกครองดูแลนักศึกษาหรือสามเณรของตนด้วยวิธีการแบบสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับธรรมชาติหรือความต้องการของมนุษย์มากขึ้น โดยให้นักศึกษามีอิสระเสรีในเรื่องต่าง ๆ พอสมควร ไม่เข้มงวดกวดขันนักศึกษามีหรือสามเณรมากเหมือนในสมัยก่อน ในขณะที่นักศึกษาเป็นจำนวนไม่น้อยเห็นว่า ผู้ใหญ่บางคนยังมีความรู้สึกนึกคิดแบบอำนาจนิยม

หรือใช้ระบบการปกครองแบบเผด็จการโดยไม่เปิดโอกาสให้นักศึกษาหรือสามเณรแสดงความคิดเห็นหรือไม่รับฟังความคิดเห็นของนักศึกษาหรือสามเณรมากเท่าที่ควร ซึ่งทั้งนี้ทั้งนั้น ผู้วิจัยก็คิดว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่มุมมองของผู้วิจัยซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่เข้าไปใช้ชีวิตคลุกคลีกับนักศึกษาในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยบางแห่งเพียง 2 เดือนแตกต่างไปจากมุมมองของนักศึกษากลุ่มดังกล่าวที่ใช้ชีวิตอยู่ในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ มาเป็นเวลานาน และแม้แต่ในหมู่นักศึกษาเองนั้นก็มีทัศนะต่อผู้ใหญ่ผิดแผกแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ในขณะที่นักศึกษาบางกลุ่มแสดงดทัศนะเชิงลบต่อผู้ใหญ่ แต่ก็มีนักศึกษาบางกลุ่มแสดงทัศนะต่อผู้ใหญ่ในทางบวกหรือแสดงทัศนะในเชิงปกป้องผู้ใหญ่ ซึ่งผู้วิจัยก็คิดว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาอีกเช่นกันที่นักศึกษาหรือสามเณรที่มีภูมิหลังและประสบการณ์ที่แตกต่างกันโดยเฉพาะภูมิหลังและประสบการณ์ที่เกี่ยวกับผู้ใหญ่จะมีทัศนะต่อผู้ใหญ่แตกต่างกันดังกล่าว

ในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมนั้น ผลของการเก็บข้อมูลโดยเครื่องมือทั้งสามประเภทชี้ให้เห็นว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่มีเจตคติในเรื่องดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรในระดับที่น่าพอใจ กล่าวคือ นักศึกษาส่วนใหญ่เห็นว่าการที่พระศาสนจักรให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมและพยายามที่จะเข้าไปช่วยแก้ไขเยียวยาปัญหาต่าง ๆ ของสังคมในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับโลกมากขึ้นนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมแล้ว นอกจากนั้น นักศึกษาเหล่านี้ยังเห็นว่าการที่พระสงฆ์หรือนักบวชเข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคม หรือประณามความอยุติธรรมตลอดจนการใช้ความรุนแรงต่าง ๆ ในสังคมนั้น ก็เป็นการกระทำที่ถูกต้องเหมาะสมเช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้น นักศึกษาเหล่านี้ยังได้แสดงความเห็นพ้องต้องกันว่าวิทยาลัยแสงธรรมในฐานะที่เป็นสถาบันผลิตพระสงฆ์หรือบุคลากรของพระศาสนจักรในประเทศไทยควรที่จะปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนของสถาบันดังกล่าวโดยมุ่งเน้นวิชาที่เกี่ยวกับสังคมหรือการพัฒนาสังคม ตลอดจนเพิ่มระยะเวลาของการจัดให้นักศึกษาออกไปฝึกงานตามชุมชนหรือหมู่บ้านต่าง ๆ โดยเฉพาะหมู่บ้านชนบทในท้องที่ที่ห่างไกลมากขึ้นเพื่อที่นักศึกษาจะได้มีโอกาสสัมผัสกับความเป็นจริงต่าง ๆ ในสังคมอย่างใกล้ชิด และเป็นโอกาสอันดีที่นักศึกษาจะได้นำวิชาความรู้ที่ศึกษามาไปใช้ในชีวิตจริง อย่างไรก็ดี ก็มีนักศึกษาส่วนหนึ่งซึ่งเป็นส่วนน้อยที่เห็นว่า พระศาสนจักรไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ของสังคมมากนัก เพราะไม่ใช่หน้าที่โดยตรงของพระศาสนจักร ควรปล่อยให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายบ้านเมือง และเห็นว่าการที่พระสงฆ์หรือนักบวชต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมในสังคมหรือ

ประณามความอยุติธรรมตลอดจนการใช้ความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ ในสังคมนั้นเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมกับสถานภาพความเป็นนักบวช นอกจากนั้น นักศึกษาเหล่านี้ยังเห็นว่าวิทยาลัยแสงธรรมไม่จำเป็นที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนของตนให้มีการเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวกับสังคมหรือการพัฒนาสังคมให้มากขึ้นแต่ประการใดอีก เนื่องจากวิทยาลัยดังกล่าวเป็นวิทยาลัยสงฆ์ จึงต้องมุ่งเน้นการเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวกับศาสนาและปรัชญาเป็นสำคัญ ส่วนวิชาอื่น ๆ รวมทั้งวิชาที่เกี่ยวกับสังคมนั้นถ้าใครสนใจก็ไปศึกษาความรู้เอาเองได้

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ก็อาจสรุปได้ว่า ถึงแม้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่จะมีความตื่นตัวที่จะรับรู้เรื่องราวความเป็นไปโดยเฉพาะปัญหาต่าง ๆ ของสังคม และพร้อมจะออกไปพัฒนาสังคมมากขึ้น แต่ก็ยังมีนักศึกษาอีกส่วนหนึ่งซึ่งเป็นส่วนน้อยที่ไม่สนใจเอาใจใส่เรื่องราวความเป็นไปตลอดจนปัญหาต่าง ๆ ในสังคมเท่าที่ควร มีความคิดเห็นทำนองธุระไม่ใช่หรือเห็นว่าเรื่องดังกล่าวไม่ใช่กิจของพระสงฆ์ ซึ่งจะต้องสนใจงานหลักของตนคือการช่วยนำวิญญาณของมนุษย์ให้รอดไปสวรรค์มากกว่า

อันที่จริงแล้วแนวความคิดที่ว่าศาสนาโดยเฉพาะนักบวชจะต้องมุ่งช่วยนำวิญญาณมนุษย์ให้รอดไปสวรรค์โดยไม่ให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาหรือความทุกยากเดือดร้อนฝ่ายกายนั้นมีมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลแล้ว และพระศาสนจักรยุคปัจจุบันก็เล็งเห็นแล้วว่า การที่พระศาสนจักรจะทำเป็นทองไม่รู้ร้อนกับปัญหาหรือความต้องการฝ่ายร่างกายของมนุษย์โดยเฉพาะมนุษย์ในสังคมปัจจุบันที่มีปัญหาต่าง ๆ มากมายนั้นเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมถูกต้อง ดังนั้น พระศาสนจักรจึงให้ความสนใจเอาใจใส่การพัฒนาสังคมและพยายามที่จะเข้าไปมีส่วนช่วยแก้ไขปัญหาของสังคมในทุกระดับมากขึ้นดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ด้วยเหตุนี้ การที่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนหนึ่งไม่สนใจเอาใจใส่ปัญหาของสังคมและการพัฒนาสังคมนั้นจึงนับว่าเป็นการสวนทางกับคำสอนของพระศาสนจักรยุคปัจจุบันที่เรียกร้องให้คริสตชนรวมทั้งพระสงฆ์หรือนักบวชให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมและพยายามเข้าไปมีส่วนในการแก้ไขปัญหาของสังคม หรือพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างสมศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของตนมากขึ้น

จากการให้สัมภาษณ์ของนักศึกษา ผู้บริหาร และอาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรม รวมไปถึงการสนทนาของนักศึกษาชั้นปีต่าง ๆ ในกลุ่มสนทนานั้นเป็นเครื่องชี้ชัดว่า การที่ทางวิทยาลัยปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนของตนโดยจัดให้นักศึกษาชั้นปีที่ 5

และชั้นปีที่ 6 ได้เรียนวิชาศาสนาและงานพัฒนาสังคมนั้นได้ทำให้นักศึกษาชั้นปีดังกล่าวมีความตื่นตัวในเรื่องปัญหาของสังคมและให้ความสนใจเอาใจใส่ที่จะเข้าไปมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะการที่ทางวิทยาลัยได้จัดให้นักศึกษาชั้นปีดังกล่าวออกไปสัมผัสกับสภาพความเป็นจริงในสังคมและช่วยพัฒนาสังคมทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดนั้น นักศึกษาส่วนใหญ่อยากให้ทางวิทยาลัยจัดโครงการฝึกงานดังกล่าวนี้หรือขยายเวลาโครงการเช่นว่านี้ให้มากขึ้น เนื่องจากนักศึกษาเห็นว่าเป็นโครงการที่มีประโยชน์มาก เป็นการจัดการศึกษาที่ไม่แยกการศึกษาออกจากชีวิต และทำให้นักศึกษาได้รับประสบการณ์ที่มีประโยชน์มากมายที่จะส่งผลดีต่อการทำงานของพวกเขาต่อไปในวันข้างหน้า ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การที่ทางวิทยาลัยแสงธรรมจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาศาสนากับงานพัฒนา และการจัดนักศึกษาออกไปฝึกงานพัฒนาสังคมดังกล่าวนั้น เป็นสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้นักศึกษามีความตื่นตัวต่อปัญหาของสังคมและมีความสนใจเอาใจใส่ที่จะเข้าไปมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมมากขึ้นดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สำหรับในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์นั้น ผลของการเก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือทั้งสามประเภทแสดงให้เห็นว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่มีเจตคติในเรื่องดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรในระดับที่ดี กล่าวคือ นักศึกษาส่วนใหญ่เห็นว่าศาสนาอื่น ๆ ก็มีคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ที่คริสตชนจะต้องให้การเคารพ และเห็นว่าการเสวนาหรือการติดต่อเพื่อสร้างความเข้าใจที่ดีกับศาสนิกชนของศาสนาอื่นหรือนิกายอื่นนั้นเป็นสิ่งที่น่าจะกระทำ นอกจากนี้ นักศึกษาส่วนใหญ่ยังเห็นว่าศาสนิกชนของศาสนาอื่นก็สามารถเอาวิญญาณรอดไปสวรรค์ได้ถ้าหากว่าเขากระทำความดีตามคำสั่งสอนของศาสนาของเขาอย่างเคร่งครัด ด้วยเหตุนี้ คริสตชนจึงไม่มุ่งที่จะแพร่ธรรมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกลับใจมานับถือคริสตศาสนา แต่มุ่งที่จะแพร่ธรรมด้วยการเผยแพร่คุณค่าแห่งพระวรสารของพระเยซูคริสต์ และส่งเสริมคุณค่าดังกล่าวที่มีอยู่ในศาสนาอื่นอยู่แล้วโดยไม่จำเป็นต้องให้เปลี่ยนศาสนา และด้วยการมีแนวความคิดเช่นว่านี้เองเป็นพื้นฐานนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่จึงเห็นว่า คริสตชนสามารถที่จะส่งเสริมให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกระทำความดีตามแนวทางในศาสนาของเขาได้ ยิ่งไปกว่านั้น นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่ยังเห็นว่า คริสตชนสามารถที่จะไปร่วมการประกอบพิธีกรรมในศาสนาอื่นและสามารถที่จะร่วมกระทำพิธีของศาสนาอื่นเช่นกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือนักบวชของศาสนาอื่นได้

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่ก็เห็นว่าการที่คริสตชนจะกระทำการดังกล่าวต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า เขาไม่ได้กระทำการเช่นว่านั้นไปด้วยความเชื่อเช่นเดียวกันกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น และจะต้องระมัดระวังไม่ให้การกระทำเช่นว่านั้นของเขาเป็นที่สะดุดหรือตัวอย่างไม่ดีแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์หรือนักบวชจะต้องระมัดระวังในเรื่องนี้เป็นพิเศษ และสำหรับในกรณีการกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาอื่นนี้ นักศึกษาส่วนใหญ่ก็ยืนยันว่าพวกเขาจะไม่กระทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามีใครรู้ว่าพวกเขาเป็นนักบวชในคริสตศาสนาเนื่องจากจะเป็นที่สะดุดต่อผู้อื่นดังกล่าว

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่มีเจตคติหรือแนวความคิดในเรื่องศาสนสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างมาก และความคิดเห็นของนักศึกษาในเรื่องดังกล่าวนี้แทบจะกล่าวได้ว่าไม่แตกต่างกันในประเด็นที่สำคัญแต่ประการใดเลย นอกจากมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันในรายละเอียดหรือข้อปลีกย่อยบางประการที่พระศาสนจักรยังไม่ได้มีคำสอนที่แน่ชัดออกมาเช่นการไปร่วมประกอบพิธีกรรมหรือการกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่นเท่านั้น และถึงแม้จะมีนักศึกษาเป็นจำนวนไม่น้อยที่เสนอแนะให้มีการสร้างองค์ความรู้ทางเทวศาสตร์ที่สอดคล้องกับสังคมไทยตลอดจนมีการปรับหรือประยุกต์คริสตศาสนาเป็นต้นว่าในด้านพิธีกรรมให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยมากขึ้น แต่ข้อเสนอแนะดังกล่าวก็ไม่ได้เกิดจากความคิดที่ต้องการเอาใจออกห่างจากพระศาสนจักรสากลหรือทางการวาติกัน เนื่องจากพระศาสนจักรสากลโดยเฉพาะสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง ก็ได้มีเอกสารที่ชี้แนะให้คริสตชนในแต่ละท้องถิ่นทั่วโลกพยายามปรับตนให้เข้ากับวัฒนธรรมหรือแนวความคิดและแนวทางปฏิบัติของคนในชาตินั้น ๆ โดยไม่ขัดต่อข้อความเชื่อและพระสมณสารต่าง ๆของพระสันตะปาปา และสภาพระสังฆราชคาทอลิกทั่วโลกก็ได้ย้ำถึงเรื่องดังกล่าวนี้อยู่เสมอ

เมื่อเทียบกับคริสตชนไทยโดยทั่ว ๆ ไปแล้วก็นับได้ว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติต่อศาสนาอื่นในระดับที่ดีหรือสอดคล้องกับคำสอนตลอดจนความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรมากกว่าคริสตชนโดยทั่ว ๆ ไปมาก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมได้รับรู้คำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องดังกล่าวมากกว่าคริสตชนโดยทั่ว ๆ ไปนั่นเอง และนักศึกษาทุกคนก็เจริญเติบโตมาในช่วงหลังสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ซึ่งท่าทีของพระศาสนจักรคาทอลิกที่มีต่อศาสนาอื่นได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว จึงไม่ได้รับการอบรมปลูกฝังให้มีความรู้สึกนึกคิดในเชิงดูถูกดูแคลนศาสนาอื่นแต่อย่างใด และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ทางวิทยาลัยแสงธรรมที่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องศาสนสัมพันธ์มากจนถึงขนาดจัดให้มีการเรียนการสอนที่ว่าด้วยเรื่องดังกล่าวโดยเฉพาะ และได้จัดให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวดีและมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานด้านศาสนสัมพันธ์มาเป็นผู้สอนนักศึกษา นักศึกษาจึงได้ทั้งความรู้ความเข้าใจและได้ตัวแบบที่ดีในด้านดังกล่าว นอกจากนี้ สามเณราลัยต่าง ๆ ก็ได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้และจัดให้มีการให้การศึกษาอบรมในด้านดังกล่าวแก่สามเณรของตนเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมจึงมีเจตคติที่สอดคล้องกับกระบวน-ทรรศน์หรือ คำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรตลอดจนความคาดหวังต้องการของพระ-ศาสนจักรเป็นอย่างมากดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

อย่างไรก็ตาม ในด้านของการนำความรู้ความเข้าใจในเรื่องศาสนสัมพันธ์ไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมขึ้นมานั้นนับว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมยังขาดอยู่มาก เนื่องจากทางวิทยาลัยแสงธรรมไม่ค่อยได้จัดให้นักศึกษาออกไปร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น การเสวนาระหว่างศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ เช่นการเสวนาและการภาวนาร่วมกันระหว่างคริสตชนและมุสลิมที่ศูนย์ภาวนาทาบอร์ในจังหวัดกาญจนบุรีนั้น บุคคลภายนอกวิทยาลัยแสงธรรมก็เป็นผู้จัด และนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมที่ไปร่วมการเสวนาตามคำบอกเล่าของนักศึกษาที่ได้เสนอมาแล้วในบทที่ 6 นั้น ก็ไปในฐานะส่วนตัวโดยที่ทางวิทยาลัยไม่ได้เป็นผู้จัดส่งไปแต่อย่างใด กิจกรรมเกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์ที่ทางวิทยาลัยแสงธรรมจัดส่งนักศึกษาไปร่วมอย่างเป็นทางการก็ได้แก่พิธีทางศาสนาที่กระทำขึ้นโดยตัวแทนของศาสนาต่าง ๆ ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และการสวดภาวนาร่วมกันเพื่อเอกภาพระหว่างคาทอลิกและปรอเตสแตนท์ซึ่งก็มีเพียงนาน ๆ ครั้ง จึงนับว่าน่าเสียดายที่ทางวิทยาลัยยังไม่ได้ส่งเสริมให้มีการนำความรู้ความเข้าใจในเรื่องศาสนสัมพันธ์ลงไปสู่การปฏิบัติอย่างเต็มที่เท่าที่ควร

ส่วนในประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น ผลของการเก็บข้อมูลของการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจคติในเรื่องดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรในระดับที่น่าพึงพอใจ กล่าวคือ นักศึกษาส่วนใหญ่เห็นว่า ฆราวาสมีความสำคัญมากต่อพระศาสนจักรและฆราวาสควรที่จะเข้าไปมีบทบาทในการทำงานด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักรมากขึ้น และเห็นว่าการที่จะส่งเสริมให้ฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในการทำงานด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักรมากขึ้นนั้น พระสงฆ์

จะต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับฆราวาส และไม่วางตัวเป็นเจ้าเป็นนายหรือปกครองสัตบุรุษแบบเผด็จการดังเช่นที่พระสงฆ์เป็นจำนวนไม่น้อยประพฤติปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน

ในเรื่องการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนี้ ถึงแม้วิทยาลัยแสงธรรมจะไม่ได้จัดให้มีการเรียนการสอนวิชาที่ว่าด้วยเรื่องดังกล่าวโดยตรง แต่ก็มีอาจารย์ผู้สอนวิชาต่าง ๆ หลายวิชานำเรื่องดังกล่าวไปพูดสอดแทรกในระหว่างการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ เหล่านั้น นอกจากนี้ ประสบการณ์ที่นักศึกษาได้รับจากการออกไปฝึกงานอภิบาลสัตบุรุษตามวัดต่าง ๆ ซึ่งมักจะต้องมีการทำงานร่วมกับฆราวาสหรือเกี่ยวข้องกับฆราวาสด้วยนั้นก็ได้ทำให้นักศึกษาตระหนักในความสำคัญของบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรมากขึ้น

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มาโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลทั้งสามวิธีดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นชัดว่านักศึกษาชั้นปีต่าง ๆ ของวิทยาลัยแสงธรรมเห็นด้วยกับกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร และมีเจตคติต่อเรื่องดังกล่าวในแนวทางที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการกันเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม นักศึกษาชั้นปีต่าง ๆ ก็มีความรู้ความเข้าใจและเจตคติในเรื่องดังกล่าวในระดับที่มากน้อยแตกต่างกันออกไป ซึ่งถ้าหากจะแบ่งกลุ่มนักศึกษาชั้นปีต่าง ๆ ที่มีความรู้ความเข้าใจและเจตคติในเรื่องดังกล่าวในระดับที่คล้าย ๆ หรือใกล้เคียงกันก็อาจจะแบ่งอย่างคร่าว ๆ ได้ 3 กลุ่มด้วยกันคือ นักศึกษากลุ่มแรกได้แก่นักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 2 นักศึกษากลุ่มกลางซึ่งเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 3 กับชั้นปีที่ 5 และนักศึกษากลุ่มท้ายซึ่งเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 6 และชั้นปีที่ 7

นักศึกษากลุ่มแรกนั้นเป็นนักศึกษาน้องใหม่ที่เริ่มเข้ามาศึกษาต่อในวิทยาลัยแสงธรรม นักศึกษากลุ่มนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นนักศึกษาที่กำลังอยู่ในวัยที่มีจิตตารมณ์อุดมการณ์อันแรงกล้า มีความฝันหรือจิตนาการสูง นักศึกษากลุ่มนี้ส่วนใหญ่มองโลกในแง่ที่เป็นอุดมการณ์มาก และมีความกระตือรือล้นที่จะออกไปทำงานเพื่อสังคม แต่ยังขาดประสบการณ์และความรู้พื้นฐานต่าง ๆ โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาอยู่มาก ในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมนั้น นักศึกษากลุ่มแรกเห็นด้วยกับการที่พระศาสนจักรทั้งพระศาสน-จักรสากล และพระศาสนจักรในประเทศไทยให้ความสนใจเอาใจใส่ปัญหาสังคมมากขึ้น แต่เนื่องจากนักศึกษากลุ่มนี้ยังขาดประสบการณ์ และความรู้พื้นฐานต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง นักศึกษากลุ่มดังกล่าวจึงไม่สามารถวิเคราะห์สังคมได้อย่างเป็นระบบและมีโลกทัศน์ที่กว้างขวางเหมือนนักศึกษาชั้นปีท้าย ๆ ส่วนในประเด็นเกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์

นั้น อาจกล่าวได้ว่านักศึกษากลุ่มนี้มีเจตคติที่ดีต่อศาสนาอื่น ๆ และเห็นด้วยกับการสร้างเสริมศาสนสัมพันธ์กับศาสนิกชนของศาสนาอื่นเป็นส่วนใหญ่ แต่เมื่อเทียบกับนักศึกษาชั้นปีที่ 4 และนักศึกษาชั้นปีที่ 5 ในกลุ่มกลางและนักศึกษาชั้นปีที่ 6 และนักศึกษาชั้นปีที่ 7 ในกลุ่มท้ายที่เคยศึกษาเรื่องศาสนสัมพันธ์ และนักศึกษาบางคนมีประสบการณ์ในด้านศาสนสัมพันธ์โดยตรงมาแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมตั้งแต่ชั้นปีที่ 4 ขึ้นไป มีเจตคติและความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวดีกว่านักศึกษากลุ่มแรกที่ยังไม่เคยศึกษาเรื่องดังกล่าวโดยตรง และสามารถแสดงทัศนะในเรื่องดังกล่าวได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งมากกว่า และสำหรับในเรื่องการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรเช่นกัน นักศึกษากลุ่มแรกซึ่งยังไม่สู้จะมีประสบการณ์ในการไปทำงานอภิบาลสัตบุรุษตามวัดหรือชุมชนมากนักนั้น ถึงแม้จะมีเจตคติที่ดีต่อการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร แต่ก็ยังเล็งเห็นความสำคัญในเรื่องการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสดังกล่าวน้อยกว่านักศึกษากลุ่มอื่น ๆ ที่เคยออกไปฝึกงานตามวัด ชุมชนคาทอลิก หรือตามหน่วยงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักร และได้เคยทำงานร่วมกับฆราวาสอย่างใกล้ชิด ซึ่งประสบการณ์การฝึกงานดังกล่าวทำให้นักศึกษาเหล่านั้นเห็นว่า ในปัจจุบันนี้มีฆราวาสเป็นจำนวนมากที่มีความรู้ความสามารถ และเสียสละอุทิศตนมาช่วยงานของพระศาสนจักร และประสบการณ์ดังกล่าวยังทำให้นักศึกษาเหล่านั้นเห็นว่าฆราวาสสามารถทำงานบางด้านได้ดีไม่แพ้พระสงฆ์หรือนักบวชต่าง ๆ โดยเฉพาะในงานด้านการแพร่ธรรมในโลกหรือการพัฒนาสังคม ซึ่งฆราวาสบางคนสามารถทำได้ดีกว่าพระสงฆ์หรือนักบวชเสียอีก

สำหรับนักศึกษากลุ่มกลางคือนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ถึงชั้นปีที่ 5 นั้น เป็นนักศึกษาที่กำลังอยู่ในช่วงเวลาที่ต้องศึกษาเล่าเรียนอย่างคร่ำเคร่งโดยเฉพาะทางภาคทฤษฎี จึงต้องทุ่มเทเวลาให้กับการศึกษาเล่าเรียนมาก จนแทบจะไม่มีเวลาไปทุ่มเทให้กับกิจกรรมอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม นักศึกษากลุ่มนี้ก็มีความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะใน 3 ประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษามากกว่านักศึกษากลุ่มแรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องศาสนสัมพันธ์ซึ่งมีการเรียนเรื่องดังกล่าวโดยตรงในชั้นปีที่ 4 และการพัฒนาสังคมซึ่งนักศึกษาชั้นปีที่ 5 ได้มีการเรียนวิชาศาสนากับงานพัฒนาสังคม ซึ่งเป็นการเรียนร่วมกับนักศึกษาชั้นปีที่ 6 และได้ออกไปฝึกงานด้านการพัฒนาสังคมทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ซึ่งทำให้นักศึกษามีทั้งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม และมีจิตตารมณ์อุดมการณ์ในการที่จะช่วยทำงานพัฒนาสังคมมากขึ้น ส่วนในเรื่องการออกไปฝึกงานอภิบาลสัตบุรุษตามวัด ชุมชนคาทอลิกหรือหน่วยงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักรนั้น นักศึกษากลุ่มนี้ก็มีประสบการณ์มากกว่านักศึกษา

กลุ่มแรกเช่นกัน จึงทำให้นักศึกษากลุ่มดังกล่าวมีเจตคติหรือความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรดีกว่านักศึกษากลุ่มแรกอย่างเห็นได้ชัด

ส่วนนักศึกษากลุ่มท้ายคือนักศึกษาชั้นปีที่ 6 และชั้นปีที่ 7 นั้น เป็นนักศึกษากลุ่มที่ผ่านกระบวนการคัดเลือกของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยมาจนใกล้จะบรรลุสังฆภาพแล้ว นักศึกษากลุ่มนี้จึงมีวิตกวิจารณ์สูง และพยายามอย่างเต็มที่ที่จะประคองตัวอยู่ในวิทยาลัยและสามเณราลัยต่อไปจนกว่าจะสำเร็จการศึกษาและได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ อาจกล่าวได้ว่านักศึกษากลุ่มนี้มีความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรดีกว่านักศึกษากลุ่มอื่น ๆ มาก ตลอดจนมีเจตคติต่อเรื่องดังกล่าวในแนวทางที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการในระดับที่สูงกว่านักศึกษากลุ่มอื่น ๆ นอกจากนี้นักศึกษาเหล่านี้ มีแนวคิดในอันที่จะแก้ไขปรับปรุงสังคมทั้งภายในและภายนอกสถาบันของตน อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ก็สอนพวกเขาว่า พวกเขาต้องระมัดระวังในการวิพากษ์วิจารณ์สถาบันหรือผู้ใหญ่ในสถาบันของตน หรือการเสนอแนวความคิดของพวกเขา ดังนั้น ในการเก็บข้อมูลด้วยการจัดกลุ่มสนทนา ซึ่งจะต้องมีการแสดงความคิดเห็นหรือให้ข้อมูลต่าง ๆ ต่อหน้าคนอื่น ๆนั้น นักศึกษากลุ่มนี้จะไม่ค่อยแสดงความคิดเห็นในเชิงลบต่อสถาบันหรือผู้ใหญ่ในสถาบันของตน แต่ถ้าเป็นการสัมภาษณ์ระดับลึก นักศึกษากลุ่มนี้จะแสดงความคิดเห็นอย่างค่อนข้างตรงไปตรงมา จนบางครั้งรู้สึกว่าเป็นการแสดงความคิดเห็นที่รุนแรงต่อสถาบันหรือผู้ใหญ่ในสถาบันของตน

อาจกล่าวได้ว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีความรู้ความเข้าใจและเจตคติต่อกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรที่ว่าด้วยเรื่องสังคมหรือการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรในระดับที่มากน้อยแตกต่างกันไปตามลำดับชั้นปีที่ศึกษา กล่าวคือ ยิ่งนักศึกษาวิทยาลัยดังกล่าวศึกษาอยู่ในชั้นปีที่สูงขึ้น ๆ มากเพียงใด ก็มีแนวโน้มว่า เขาจะมีความรู้ความเข้าใจและมีเจตคติต่อเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวในแนวทางที่สอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรในระดับที่สูงมากขึ้นเพียงนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการการให้การศึกษาอบรมหรือกระบวนการการกล่อมเกลาเข้าสู่วิชาชีพของวิทยาลัยดังกล่าวเป็นตัวแปรที่เป็นสาเหตุที่สำคัญที่สุดตัวแปรหนึ่ง ในการเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาของสถาบันการศึกษาดังกล่าวให้เป็นไปในแนวทางที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการ อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีตัวแปรที่เป็นสาเหตุในการเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมอื่น ๆ อีกหลายตัวแปร ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวในลำดับต่อไป

จุดที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ยิ่งนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมศึกษาอยู่ในชั้นปีสูง ๆ และมีประสบการณ์ในการออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษามากเท่าใด พวกเขาก็มีแนวโน้มที่จะเห็นคุณค่าของการออกไปฝึกงานมากขึ้นเท่านั้น เนื่องจากประสบการณ์ในการออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษาของพวกเขาได้ทำให้พวกเขาเล็งเห็นความสำคัญหรือคุณค่าของการฝึกงานดังกล่าวในการที่จะทำให้พวกเขาสามารถประยุกต์ความรู้ทางทฤษฎีที่พวกเขาได้รับจากวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยที่พวกเขาสังกัดอยู่ให้เข้ากับการปฏิบัติในชีวิตจริง โดยเฉพาะนักศึกษาชั้นปีท้าย ๆ ที่ใกล้จะสำเร็จการศึกษาออกไปทำงานแล้วนั้นก็จะยิ่งเล็งเห็นความสำคัญหรือคุณค่าของการฝึกงานดังกล่าว ซึ่งเป็นการที่จะช่วยเตรียมตัวพวกเขาให้สามารถออกไปทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การออกไปฝึกงานนอกสถานศึกษาของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมได้ทำให้พวกเขาเล็งเห็นว่ากระบวนการการให้การศึกษาอบรมในแนวทางที่ถูกต้องนั้นจะต้องเป็นกระบวนการการให้การศึกษาอบรมที่สอดคล้องสัมพันธ์กับชีวิตจริง

อนึ่งในการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลทั้งสามประเภทไม่ว่าจะเป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ระดับลึก หรือการจัดกลุ่มสนทนาก็ตาม ข้อมูลที่ได้รับมาในประเด็นสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับปัญหาการวิจัยครั้งนี้โดยตรงนั้นไม่มีอะไรที่ขัดแย้งกันแต่ประการใด ทั้งนี้รวมไปถึงข้อมูลที่ได้รับจากผู้บริหารอาจารย์และผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ นั้นก็ไปในทิศทางเดียวกันกับข้อมูลที่ได้รับจากนักศึกษาและจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัยเอง ยกเว้นในประเด็นย่อย ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับปัญหาการวิจัยโดยตรงหรือเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับการแสดงความคิดเห็นของนักศึกษา และการออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษา ซึ่งข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รับมาจากผู้ให้ข้อมูลนั้นแตกต่างกันไปบ้าง ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดาของผู้ให้ข้อมูลหรือตัวผู้สังเกตที่มีภูมิหลังหรือคุณสมบัติส่วนตัวที่ผิดแผกแตกต่างกันออกไป

จากการวิจัยนี้พบว่าตัวแปรที่ทำให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีความรู้ความเข้าใจและเจตคติในเรื่องต่าง ๆที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรนั้นมิใช่มีเพียงแต่ปัจจัยภายในวิทยาลัยแสงธรรม อันได้แก่หลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน รวมไปถึงปรัชญาของสถานศึกษา การบริหาร วิธีการวัดผล การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรทั้งในและนอกสถานศึกษา อาจารย์ ตลอดจนบุคลากรด้านอื่น ๆ ของวิทยาลัยดังกล่าวเท่านั้น แต่ยังมีปัจจัยภายนอกวิทยาลัยซึ่งได้แก่การให้การศึกษาอบรมใน

สามเณราลัยนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพแวดล้อมที่เป็นบุคคล เป็นต้นว่า อธิการและผู้ให้การอบรมในสามเณราลัยที่ให้การเสริมแรงนักศึกษาในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นกลุ่มเพื่อน และปัจจัยส่วนบุคคล (Personal Factors) หรือคุณสมบัติส่วนตัวตลอดจนประสบการณ์หรือภูมิหลังของนักศึกษาเป็นตัวแปรที่สำคัญที่นำไปสู่ผลดังกล่าวอีกด้วย

เหตุที่ผู้วิจัยกล่าวดังที่ว่ามาข้างต้นนี้ก็เพราะว่า นักศึกษาที่สังกัดสามเณราลัยที่มีบรรยากาศหรือสภาพแวดล้อมที่ดี มีกลุ่มเพื่อนที่ดี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีอธิการและผู้ให้การอบรมที่ให้เสรีภาพแก่นักศึกษาที่เป็นสามเณรในสามเณราลัยของตนอย่างเหมาะสมโดยเปิดโอกาสให้พวกเขาแสดงความคิดเห็นและยินดีรับฟังความคิดเห็นของพวกเขา ตลอดจนให้การเสริมแรงหรือให้การสนับสนุนแก่ผู้ที่สนใจในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น จะมีเจตคติในเรื่องดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรมากกว่านักศึกษาที่สังกัดสามเณราลัยที่อธิการและผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยนั้น ๆ ปกครองนักศึกษาที่เป็นสามเณรในสามเณราลัยของตนแบบเผด็จการ และไม่ให้การเสริมแรงหรือไม่ให้การสนับสนุนแก่นักศึกษาหรือสามเณรที่สนใจในเรื่องต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น อย่างไรก็ดี ก็มีนักศึกษาบางคนที่สังกัดสามเณราลัยที่อธิการและผู้ให้การอบรมไม่สู้จะเปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็น และไม่สู้จะให้การเสริมแรงหรือให้การสนับสนุนส่งเสริมนักศึกษาที่สนใจในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น แต่กลับมีเจตคติในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรมากกว่านักศึกษาหรือสามเณรอื่น ๆ นอกจากนี้นักศึกษาเหล่านี้ยังมีความสนใจและชอบศึกษาค้นคว้าในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวซึ่งก็เป็นเช่นนี้ก็เป็นเพราะว่า นักศึกษาเหล่านี้มีปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างไปจากนักศึกษาหรือสามเณรอื่น ๆ ในสามเณราลัยเดียวกัน เช่น เคยมีประสบการณ์ที่เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ทั้งสามด้านนั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการพัฒนาสังคมศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรที่ที่มากกว่านักศึกษาหรือสามเณรอื่น ๆ นอกจากนี้ นักศึกษาเหล่านี้ยังมีความสนใจและชอบศึกษาค้นคว้าในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวจากหนังสือหรือสื่อมวลชนต่าง ๆ มากกว่านักศึกษาหรือสามเณรอื่น ๆ จึงทำให้นักศึกษาเหล่านี้มีเจตคติในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวแตกต่างไปจากนักศึกษาหรือสามเณรอื่น ๆ ที่อยู่ในวิทยาลัยหรือสามเณราลัยเดียวกันดังกล่าว

ในการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึกนั้น ผู้วิจัยได้พบนักศึกษาบางคนที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้นนั้น ซึ่งเขาก็ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า ในความรู้สึกส่วนตัวของเขานั้น ปัจจัยส่วนบุคคลส่งผลให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแตกต่างกันมากที่สุด โดยเขาได้ยกตัวอย่างเขาและเพื่อน ๆ ของเขาที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีเดียวกันและอยู่ในสามเณราลัยเดียวกันมานานนับสิบ ๆ ปี ซึ่งหลายคนในจำนวนนั้นยังมีเจตคติหรือแนวความคิดแบบเก่า ๆ ในเรื่องเหล่านั้นอยู่ ทั้ง ๆ ที่อยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกัน และได้รับการศึกษาอบรมมาเหมือนกันทุก ๆ อย่างมาเป็นเวลานาน อย่างไรก็ดีในสามเณราลัยที่เขาสังกัดอยู่นั้นก็มีสามเณรรุ่นน้อง ๆ หลายคนที่มีเจตคติหรือมีแนวความคิดเช่นเดียวกันกับเขา และพยายามที่จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อนเพื่อที่จะสร้างสรรค์จรรโลงสังคมทั้งภายในและภายนอกสถาบันของตนให้ก้าวไปสู่แนวทางที่ดีขึ้น

คำกล่าวข้างต้นของนักศึกษาดังกล่าวนั้นก็สอดคล้องกับแนวความคิดพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของอัลเบิร์ต แบนดูรา (Allbert Bandura) ที่ว่า มนุษย์นั้นนอกจากจะได้รับอิทธิพลจากสิ่งเร้าหรือสภาพแวดล้อมแล้ว มนุษย์ก็ยังสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อสิ่งเร้าหรือสภาพแวดล้อมนั้นด้วย (Bandura. 1986 : 84) ดังนั้นในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ นั้น ก็ได้มีนักศึกษากลุ่มหนึ่งที่พยายามจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีในสถาบันของตนดังกล่าวข้างต้น นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาที่ได้เข้าไปเป็นตัวแทนของนักศึกษาในการประเมินผลการดำเนินการของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ซึ่งก็ได้นำไปสู่การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ดังข้อมูลที่เสนอไปในบทที่ 6 แล้ว

อย่างไรก็ตาม ในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขสังคมหรือสถาบันใดก็ตามถ้าหากมีการเน้นไปที่ปัจจัยส่วนบุคคลมากเกินไป ก็อาจจะทำให้ละเลย การแก้ไขโครงสร้างของสังคมหรือสถาบันนั้น ๆ ในกรณีของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ นี้ก็เช่นกัน ถ้าหากว่าบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรเชื่อว่าการที่นักศึกษาหรือสามเณรมีเจตคติที่สอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรนั้นมาจากปัจจัยส่วนตัวมากที่สุด บุคคลเหล่านั้นก็มีแนวโน้มที่จะให้นักศึกษาค้นคว้าในเรื่องต่าง ๆ เหล่านั้นตามความสนใจและศักยภาพของนักศึกษาแต่ละคน และละเลยการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนแนวทางการอบรมในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ไปเสีย ซึ่งทางที่ถูกที่ควร น่าที่จะมีการปรับปรุงแก้ไข

ทั้งปัจจัยที่เป็นสภาพแวดล้อมหรือโครงสร้างในสถาบันและปัจจัยส่วนบุคคลควบคู่กันไป โดยไม่คิดนึกทักเอาเองว่า การที่นักศึกษาหรือสามเณรจะมีเจตคติที่สอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรหรือไม่นั้นเป็นเพราะปัจจัยส่วนบุคคลเป็นสำคัญเพียงประการเดียวจึงไม่จำเป็นที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนแนวทางการอบรมในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ แต่อย่างใด

ประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่งที่ได้จากการเก็บข้อมูลในการวิจัยนี้ก็คือประเด็นที่เกี่ยวกับตัวแบบ (Model) ซึ่งนักศึกษาหลายคนได้เสนอให้ทางวิทยาลัยแสงธรรมจัดหาอาจารย์ผู้สอนที่เป็นตัวแบบที่ดีมาสอนนักศึกษา และตัวแบบที่ดีที่นักศึกษากล่าวขวัญมากที่สุดก็คือพระสังฆราชที่เป็นประมุขของสังฆมณฑลแห่งหนึ่งที่มีชื่อว่า ฯพณฯ บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์ ซึ่งข้อเสนอแนะของนักศึกษาดังกล่าวก็สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของอัลเบอร์ต แบนดูราที่ให้ความสำคัญกับตัวแบบมากในการเรียนรู้ทางสังคมของมนุษย์ โดยทฤษฎีดังกล่าวได้กล่าวว่า มนุษย์เรียนรู้การแสดงพฤติกรรมส่วนมากจากการสังเกตตัวแบบแล้วรับข่าวสารหรือข้อมูลต่าง ๆ มาประมวลด้วยการแปรสภาพเป็นการแทนด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic representation) ที่จะเป็นเครื่องชี้แนะการกระทำในโอกาสต่อมา และถ้าตัวแบบเป็นผู้ที่มีความสำคัญ เด่น มีเกียรติในสังคมก็จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจได้ง่าย (Bandura. 1986 : 47 - 105) ซึ่งในกรณีของพระสังฆราชดังกล่าวนี้ ท่านนับว่าเป็นตัวแบบที่ดีแก่คริสตชนและโดยเฉพาะพระสงฆ์หรือนักบวชทั้งหลายทั้งในด้านการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย นอกจากนั้น ท่านยังเป็นตัวอย่างที่ดีในด้านการเป็นนักพัฒนาและเป็นผู้ที่สามารถร่วมมือประสานงานกับนักบวชและศาสนิกชนในศาสนาอื่นในอันที่จะทำให้ศาสนาเป็นพลังที่จะพัฒนามนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งผลงานของท่านเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางทั้งในและนอกประเทศ

พระสังฆราชบุญเลื่อน หมั้นทรัพย์ ที่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมเป็นจำนวนมากกล่าวขวัญถึงท่านและอยากให้ท่านมาเป็นอาจารย์สอนพวกเขานั้น ไม่เพียงแต่จะเป็นตัวแบบที่ดีแก่นักศึกษาและคนโดยทั่วไปในด้านการพัฒนาสังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวแบบที่ดีในด้านการสร้างเสริมศาสนสัมพันธ์กับนักบวชและศาสนิกชนในศาสนาอื่น นอกจากนี้ ท่านยังเป็นตัวแบบที่ดีในการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร โดยท่านได้ส่งเสริมให้ฆราวาสทั้งคริสตชนและพุทธศาสนิกชนได้เข้าไปมีบทบาทอย่างแข็งขันในการทำงานของศูนย์สังคมพัฒนาของสำนักเลขาธิการสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนาทั้งในระดับประเทศและระดับสังฆมณฑลต่าง ๆ อีกด้วย

นอกจากนี้ พระสังฆราชบุญเลื่อน หมั้นทรัพย์ ยังเคยดำรงตำแหน่งเป็นประธานกลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคมในยุครัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ซึ่งเป็นรัฐบาลที่มาจากการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินอีกด้วย ซึ่งในสถานการณ์บ้านเมืองขณะนั้นการดำรงตำแหน่งดังกล่าวเป็นที่เพ่งเล็งของทางการและเสี่ยงต่อการถูกจับกุมเป็นอย่างมาก การกระทำของท่านดังกล่าวนี้คงจะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คริสตชนโดยเฉพาะพระสงฆ์หรือนักบวชทั้งหลายว่าในยามที่ประเทศชาติมีปัญหาทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองนั้น คริสตชนโดยเฉพาะพระสงฆ์ หรือนักบวชทั้งหลายจะมัวทำเป็นนิ่งเฉยอยู่ไม่ได้ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายว่า ยังมีคริสตชนเป็นจำนวนไม่น้อยรวมทั้งพระสงฆ์หรือนักบวช ตลอดจนนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมเห็นว่า การกระทำเยี่ยงนี้ ไม่ใช่กิจของสงฆ์ ทั้งๆ ที่พระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 ก็ได้ทรงกระตุ้นเตือนคริสตชนทุกคนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเมือง ทั้งทางตรง และทางอ้อม และช่วยกันพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่มนุษยชาติ สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างสมศักดิ์ศรี กับความเป็นมนุษย์ (การเมืองเป็นเรื่องของทุกคน. 2535 : 115 - 116 อ้างอิงมาจาก Politics : the Concern of All. 1992 : 20 - 23)

นอกจากพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 จะได้ทรงกระตุ้นเตือนคริสตชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองดังกล่าวข้างต้นแล้ว พระองค์ยังได้มีพระสมณสารถึงสมาพันธ์สมัชชาพระสังฆราชแห่งเอเชีย ครั้งที่ 5 ที่จัดขึ้นที่เมืองบันดง ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อ พ.ศ. 2533 ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า "... ในฐานะพระสังฆราช หน้าที่ของท่านมิใช่เพียงชี้ให้เห็นความชั่วร้ายเท่านั้น แต่จะต้องเป็นสื่อแห่งการกลับใจ และความหวังใหม่ให้แก่ประชาชนของท่านด้วย..." (พระสมณสารของพระสันตะปาปา จอห์น ปอลที่ 2. 2534 : 7) ซึ่งคำว่า "การกลับใจ" ในพระสมณสารดังกล่าวนั้น หมายถึงการกลับใจจากความอยุติธรรมและความชั่วร้ายต่าง ๆ ในสังคม ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า พระสังฆราชมีหน้าที่ที่จะต้องประณามความอยุติธรรมหรือชี้ให้เห็นความชั่วร้ายต่าง ๆ ในสังคม และช่วยเป็นสื่อทำให้ผู้ที่ประกอบความชั่วร้ายในรูปแบบต่าง ๆ สำนึกตน และกลับใจคืนดีต่อเพื่อนมนุษย์ของเขาเสียใหม่ ตลอดจนเข้าไปมีส่วนช่วยพัฒนาสังคม เพื่อที่จะเป็นที่หวังได้ว่า สังคมจะเป็นสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้าในทางที่ถูกที่ควรและมีความปกติสุขสืบไป

นอกจากพระสันตะปาปาจอห์น ปอลที่ 2 แล้ว พระสันตะปาปาองค์ก่อน ๆ ก็ได้ทรงกระตุ้นเตือนให้คริสตชนเอาใจใส่ ในด้านการพัฒนาสังคมด้วย เช่นเดียวกัน เป็นต้นว่า

พระสันตะปาปาปอลที่ 6 ที่ได้ทรงย้ำเตือนไว้ในพระสมณสารของพระองค์ที่มีชื่อว่า "การแพร่พระวรสารในโลกสมัยใหม่" ดังมีข้อความตอนหนึ่งว่า "การแพร่พระวรสารกับการส่งเสริมฐานะมนุษย์หรืออีกนัยหนึ่ง การพัฒนาและช่วยให้มนุษย์เป็นอิสระนั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันอย่างลึกซึ้ง... (ปอลที่ 6. 2520 : 39)

นอกจากนี้ พระสันตะปาปาปอลที่ 6 ยังได้ทรงแสดงท่าทีสนับสนุนการต่อสู้เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชน และเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอันไม่เป็นธรรมในสังคมทุกระดับของบรรดาพระสังฆราชอย่างเต็มที่ไว้ในพระสมณสารฉบับเดียวกันนั้นอีกด้วย พร้อมกับทรงย้ำว่า การกระทำดังกล่าวนับว่าเป็นเรื่องที่ไม่อยู่นอกขอบข่ายของการแพร่พระวรสาร (ปอลที่ 6. 2520 : 37 - 38)

ดังนั้น การที่พระสังฆราชตลอดจนพระสงฆ์ หรือนักบวชที่เข้าไปแตะต้องโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมของสังคมในระดับต่าง ๆ และเข้าไปมีส่วนช่วยพัฒนาสังคม ดังเช่นกรณีของพระสังฆราชบุญเลื่อน หมั้นทรัพย์ ตลอดจนกรณีของ พระอัครสังฆราชออสคาร์ โรเมโร ที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น จึงมิใช่การกระทำที่ไม่เหมาะสม กับความเป็นนักบวชแต่อย่างใด ตรงกันข้าม กลับเป็นการกระทำที่ พระสันตะปาปาทรงเรียกร้องให้กระทำ เพื่อช่วยให้สังคมในทุกระดับเป็นสังคมที่มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างสมศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของตนด้วย

ตัวอย่างของพระสังฆราชบุญเลื่อน หมั้นทรัพย์ ชี้แสดงให้เห็นว่า การทำงานพัฒนาสังคมอย่างจริงใจโดยไม่มุ่งที่จะใช้การพัฒนาเป็นเครื่องมือในการทำให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นเปลี่ยนศาสนามานับถือศาสนาคริสตศาสนา แต่มุ่งที่จะให้ศาสนาเป็นพลังในการพัฒนามนุษย์ในทางที่ถูกที่ควรได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จะทำให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นให้ความเคารพนับถือและสร้างเสริมความเข้าใจอันดีต่อกันกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น อันจะนำไปสู่การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ของศาสนิกชน ของศาสนาต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินเดียวกันนี้ต่อไป

นอกจากนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม จะเอ่ยถึงพระสังฆราชบุญเลื่อน หมั้นทรัพย์ ในฐานะที่เป็นตัวแบบที่ดีที่ทางวิทยาลัยแสงธรรม ควรจะจัดมาเป็นอาจารย์สอนพวกเขาแล้ว นักศึกษาสถาบันดังกล่าว ยังได้กล่าวถึงพระสงฆ์อีกหลายท่านที่พวกเขาเห็นว่าเป็นตัวแบบที่ดี และพวกเขาอยากให้มาเป็นอาจารย์สอนพวกเขาด้วยเช่นกัน ซึ่งพระสงฆ์เหล่านี้ก็ล้วนแล้วแต่เป็นนักพัฒนาสังคมที่มีอุดมการณ์ หรือมีแนวความคิดเดียวกันในแง่ที่ว่า การพัฒนาที่จะให้

ได้ผลดีนั้นจะต้องช่วยให้ชาวบ้านรู้จักพึ่งตนเอง โดยที่นักพัฒนาไม่ได้ไปหาชาวบ้านด้วยท่าทีที่เหนือกว่า แต่ไปช่วยส่งเสริมคุณค่า หรือศักยภาพที่พวกเขามีอยู่แล้ว หรือนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาอย่างเต็มที่ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระสงฆ์เหล่านี้เป็นนักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั่นเอง ซึ่งก็เป็นแนวทางการพัฒนาที่ศูนย์สังคมพัฒนาของสำนักเลขาธิการสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาใช้เป็นแนวทางการพัฒนาของตนตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระสงฆ์ที่ไปทำงานพัฒนาโดยใช้แนวทางของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนดังกล่าวนั้นก็เป็นผู้สร้างเสริมศาสนสัมพันธ์ที่ดีด้วย เนื่องจากท่านเหล่านี้ไม่ได้มีท่าทีที่แสดงว่าตนเหนือกว่าผู้อื่นรวมทั้งไม่ได้แสดงท่าทีว่าศาสนาของตนดีกว่าศาสนาอื่น ตรงกันข้ามกลับให้ความเคารพในคุณค่า และความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอื่นด้วยความจริงใจ และพยายามที่จะนำคุณค่าในศาสนา หรือประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านมาส่งเสริม ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาหมู่บ้าน หรือชุมชนของพวกเขา พระสงฆ์เหล่านี้จึงสามารถทำงานร่วมกับชาวบ้านรวมทั้งศาสนิกชนของทุกศาสนาได้อย่างไม่มีปัญหาแต่ประการใด ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การเสวนาทุกประเภททุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นการเสวนาระหว่างนักพัฒนากับชาวบ้าน หรือการเสวนาระหว่างศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ นั้น ถ้าจะให้เกิดผลดีติดตามมาแล้วจะต้องทำไปด้วยความเคารพในคุณค่าและศักดิ์ศรีของกันและกันอย่างจริงใจ โดยไม่มีการแสดงท่าที่ทีเหนือกว่าอีกฝ่ายแต่อย่างใด

ตัวแบบที่ดีในเรื่องศาสนาและการพัฒนานั้น นอกจากจะมีในพระศาสนจักรแล้ว นักบวชของศาสนาอื่นที่เป็นตัวแบบที่ดีก็มีมากมาย ดังเช่นพระนักพัฒนาหลายต่อหลายรูปที่ได้เอ่ยนามมาในบทที่ 3 แล้ว นอกจากนี้ ยังมีพระภิกษุบางท่านที่ถึงแม้จะไม่ได้จับงานพัฒนาโดยตรงแต่ท่านก็ได้ให้แง่คิดที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาไว้มากมาย เป็นต้นว่าท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก ซึ่งในสมัยที่ท่านยังดำรงพระสมณศักดิ์เป็นพระเทพเวทีนั้น ท่านได้แต่งหนังสือเกี่ยวกับการพัฒนาที่น่าสนใจไว้มากมาย เป็นต้นว่าหนังสือที่มีชื่อว่า <u>สถานการณ์พุทธศาสนา พลิกหายนะเป็นพัฒนา</u> ซึ่งได้กล่าวถึงการใช้หลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้ในการทำให้การพัฒนาดำเนินไปในทางที่ถูกที่ควร โดยเฉพาะในการพัฒนาแบบยั่งยืนที่ไม่ทำลายธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อม ก่อนที่โลกจะประสบกับความหายนะโดยการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือการพัฒนาตามแนวความคิดแบบตะวันตกที่ว่ามนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติ

เป็นเหตุให้มีการล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติ และทำลายสภาพแวดล้อมจนโลกกำลังประสบภาวะวิกฤตอย่างหนักอยู่ในปัจจุบัน (พระเทพเวที. 2536) ซึ่งถ้าทางวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ นิมนต์พระภิกษุที่เป็นผู้ปฏิบัติหรือนักทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเหล่านี้มาให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาในแนวทางที่ถูกต้องแก่นักศึกษาหรือสามเณรแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำงานของนักศึกษาหรือสามเณรเหล่านี้ที่จะออกไปเป็นผู้นำชุมชน หรือหน่วยงานคาทอลิกในอนาคต นอกจากนี้ สถาบัน หรือหน่วยงานของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยโดยเฉพาะสถาบันการศึกษาของคาทอลิกต่าง ๆ ก็น่าที่จะช่วยกันเผยแพร่แนวความคิดของท่านเหล่านี้ให้เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางต่อไป เพื่อให้การพัฒนาในประเทศไทยดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม และเป็นการช่วยกันรักษาธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมอีกด้วย

นอกจากในวิทยาลัยแสงธรรมจะต้องมีตัวแบบที่ดีสำหรับให้นักศึกษาประพฤติปฏิบัติตามดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในสามเณราลัยต่าง ๆ ก็จะต้องมีตัวแบบที่ดีด้วยเช่นกัน ซึ่งในเรื่องนี้ผู้ใหญ่ของสามเณราลัยบางแห่งก็ได้ตระหนักดี เป็นต้นว่า บาทหลวงเกรียงศักดิ์ โกวิทวาณิช อธิการสามเณราลัยแสงธรรม ที่ได้เสนอความเห็นของท่านไว้ในบทความเรื่อง <u>แนวโน้มบางประการเพื่อการอบรมเณรในปัจจุบัน</u> ดังมีข้อความตอนหนึ่งว่า "...แต่ก่อนอื่นหมดผู้อบรมพึงเอาจริงเอาจังในการดำเนินชีวิตคริสตชนและชีวิตสงฆ์อย่างเต็มที่ ปฏิบัติในสิ่งที่เรียกร้องให้เณรปฏิบัติ เณรจะต้องสามารถพบว่าผู้อบรมเป็นแบบอย่างของเขาได้ (เกรียงศักดิ์ โกวิทวาณิช. 2536 : 21)

ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งเกี่ยวกับตัวแบบก็คือ ถ้าหากว่าตัวแบบที่เป็นบุคคลในอุดมคติของนักศึกษาถูกสังคมลงโทษ หรือได้รับการเสริมแรงในทางลบ นักศึกษาผู้นั้นก็มีแนวโน้มที่จะไม่กระทำตามพฤติกรรมของตัวแบบนั้นถึงแม้เขาจะเห็นว่าพฤติกรรมนั้นเป็นสิ่งที่ดีงามก็ตาม ดังที่ได้กล่าวมาในบทที่ 2 แล้วว่า ในการเรียนรู้ทางสังคมนั้น กลไกที่กำหนดการตอบสนองของมนุษย์เรานั้นอยู่ที่การเสริมแรงทั้งในทางบวกและทางลบเป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้าหากทำสิ่งใดแล้วได้รับรางวัลก็อยากจะทำ ถ้าทำแล้วไม่ได้รางวัลหรือถูกลงโทษมนุษย์เราก็ไม่อยากทำสิ่งนั้น (Shaw and Philip R. Constango. 1970 : 54-55) ซึ่งในสังคมพระสงฆ์หรือนักบวชนั้นก็มีตัวแบบที่ดีในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรเป็นจำนวนไม่น้อย แต่บุคคลเหล่านั้น มักจะไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ใหญ่ตลอดจนพระสงฆ์หรือนักบวชโดยทั่วไปเท่าที่ควร มิหนำซ้ำบางคนยังถูกเพ่งเล็งหรือ

ถูกมองว่าเป็นคนที่หัวรุนแรง หรือเป็นคนนอกคอกที่ทำอะไรผิดแผกแตกต่างไปจากพระสงฆ์หรือนักบวชส่วนใหญ่ ดังนั้น ก็มีแนวโน้มอยู่มากว่า ถึงแม้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมจะมีเจตคติที่สอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรในระดับที่น่าพอใจเป็นส่วนใหญ่ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่เมื่อพวกเขาได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์และออกไปทำงานและได้เห็นเพื่อนพระสงฆ์บางองค์ต้องประสบกับสภาพการณ์เช่นว่านั้นแล้ว พวกเขาก็จะถือคติที่ว่ารู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดีไว้ก่อนโดยไม่กล้าที่จะทำอะไรที่เป็นการฝืนปทัสถานของสังคมพระสงฆ์หรือนักบวชส่วนใหญ่ และถูกพระสงฆ์รุ่นพี่ "กลืน" หรือครอบงำความคิดไปในที่สุดดังคำบอกเล่าของนักศึกษาที่ว่ามีพระสงฆ์รุ่นพี่ ๆ บางคนเตือนนักศึกษาไว้เช่นนั้นดังที่ได้เสนอไปในบทก่อนแล้ว

ในระหว่างการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยนั้น ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ยืนยันคำกล่าวข้างต้นที่ว่ากลไกการตอบสนองของมนุษย์ส่วนใหญ่นั้นอยู่ที่การเสริมแรง ซึ่งรวมไปถึงการเสริมแรงต่อพฤติกรรมของผู้อื่นโดยเฉพาะผู้ที่ได้รับการยึดถือเป็นตัวแบบได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เมื่อผู้วิจัยไปทำการสัมภาษณ์ระดับลึกสามเณรที่สังกัดคณะนักบวชแห่งหนึ่ง ถึงแม้สามเณรผู้นั้นจะแสดงความเห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรรวมทั้งคำสอนเรื่องศาสนสัมพันธ์แต่เมื่อผู้วิจัยตามว่าเขาพร้อมที่จะส่งเสริมศาสนสัมพันธ์เมื่อเขาได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์แล้วหรือไม่ เขาก็แสดงความไม่แน่ใจและบอกว่าเรื่องนี้ต้องแล้วแต่ผู้ใหญ่จะให้การส่งเสริมหรือไม่ พร้อมทั้งยกตัวอย่างพระสงฆ์องค์หนึ่งที่สังกัดคณะนักบวชเดียวกันที่ได้เสียสละอุทิศตนทำงานด้านสังคมสงเคราะห์และศาสนสัมพันธ์จนเป็นที่รู้จักและยอมรับกันอย่างกว้างขวางในประเทศไทยทั้งในหมู่คริสตชนและพุทธศาสนิกชน และท่านก็มีเพื่อนสนิทที่เป็นพระภิกษุมากมาย แต่คณะนักบวชของท่านกลับไม่ค่อยให้การยอมรับท่าน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการเสริมแรงในทางลบหรือการลงโทษทางสังคมต่อตัวแบบนั้นอาจจะทำให้ผู้อื่นไม่กล้า หรือลังเลใจที่จะกระทำตามพฤติกรรมของตัวแบบ ทั้ง ๆ ที่เขาเห็นว่าพฤติกรรมนั้น ๆ เป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างการเก็บข้อมูลที่วิทยาลัยแสงธรรมนั้น ผู้วิจัยก็ได้รับการยืนยันจากนักศึกษาบางคนว่า พวกเขาไม่สนใจเรื่องการได้รับการเสริมแรงจากผู้ใหญ่ถ้าสิ่งใดที่พวกเขาเห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและน่าจะกระทำแล้วพวกเขาจะกระทำทันที ทั้ง ๆที่ทราบดีว่าถ้าทำไปแล้วจะถูกมองในแง่ลบจากผู้ใหญ่ ซึ่งคนประเภทนี้ในสังคมโดยทั่วไปมีอยู่ไม่มากนัก ถ้า

พูดตามทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของ อับราฮัม มาสโลว์(Abraham Maslow's Theory of Need Hierachy) แล้วคนประเภทนี้ อาจจะอยู่ในขั้นที่ 6 คือ ขั้นบรรลุสัจจการแห่งตน (Self actualization) แล้ว และถ้าเป็นในพุทธศาสนาก็ถือได้ว่าคนประเภทนี้ จะเปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่เหนือน้ำหรือผู้ที่หลุดพ้น ไม่ติดยึด "ตัวกูของกู" รวมไปถึงไม่ติดยึดเรื่อง ลาภ ยศ สรรเสริญ และทำงานต่าง ๆ ด้วยจิตว่าง หรือถ้าเป็นในคริสตศาสนาต้องถือว่าเป็นคนที่รักพระเจ้า และเพื่อนมนุษย์จนลืมตนเองซึ่งก็เท่ากับว่าเขาได้รับการช่วยให้รอด หรือหลุดพ้นจากอัตตาของตนเองอย่างแท้จริงแล้ว แต่คนส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นคนประเภทนี้ รวมทั้งนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่ด้วย ดังนั้น ถ้าหากว่าทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ต้องการให้นักศึกษาหรือสามเณรของตนมีเจตคติและการกระทำที่สอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันแล้ว ก็จะต้องให้การเสริมแรง และการสนับสนุนแก่นักศึกษาหรือสามเณรที่มีความสนใจเป็นพิเศษในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ตลอดจนให้การเสริมแรงและการสนับสนุนแก่อาจารย์และผู้ให้การอบรมที่เป็นตัวแบบที่ดีในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแก่นักศึกษา หรือสามเณรมากขึ้นด้วยเช่นกัน

ปัญหาเกี่ยวกับตัวแบบที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ในสังคมพระสงฆ์หรือนักบวชในปัจจุบันนั้นยังมีผู้ที่มีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมโดยเฉพาะพระสงฆ์สูงอายุที่เจริญเติบโตมาในช่วงก่อนสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 และได้รับการอบรมปลูกฝังให้มีเจตคติแบบเก่า ๆ ทั้งในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร ซึ่งพระสงฆ์หรือนักบวชประเภทนี้ นอกจากจะเปลี่ยนแปลงเจตคติได้ยากแล้ว ยังเป็นตัวแบบที่ไม่ดีต่อนักบวชรุ่นน้อง ๆ รวมทั้งนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในเรื่องดังกล่าวด้วย อย่างไรก็ดี การที่พระสงฆ์หรือนักบวชเหล่านั้นมีเจตคติเช่นว่านั้นและเปลี่ยนแปลงเจตคติได้ยากก็ไม่ใช่ความผิดของท่านเหล่านั้นแต่อย่างใด เนื่องจากการฝึกอบรมผู้ที่จะเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ตลอดจนสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของสังคมสมัยที่ท่านเหล่านั้นยังอยู่ในสามเณราลัยอยู่นั้นผิดแผกแตกต่างไปจากสมัยปัจจุบันนี้มาก ท่านจึงเป็นผลิตผลของยุคสมัยของท่านที่มีการอบรมสามเณรว่าพระสงฆ์ที่ดี จะต้องอยู่กับวัดและเอาใจใส่วิญญาณให้มาก ๆ ต้องวางตัวให้สูงส่งกว่าสัตบุรุษและมีท่าทีที่แบบยกตนข่มท่าน หรือมีความคิดแบบอหังการ์ ว่าศาสนาของตนเป็นศาสนาเที่ยงแท้ และศาสนาอื่น ๆ เป็นศาสนาเท็จเทียมทั้งหมด ครั้นเมื่อสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ได้

มีคำสอนหรือแสดงท่าทีแบบชนิดที่ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นการยากที่พระสงฆ์ หรือนักบวชที่ได้รับการปลูกฝังให้มีเจตคติเช่นว่านั้นมาเป็นเวลาช้านานจะเปลี่ยนแปลงเจตคติของตนได้โดยง่าย ซึ่งเรื่องนี้ก็สอดคล้องกับงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา เป็นกรอบความคิดทางทฤษฎีในการศึกษาของ เจ สจ๊วตแบล็ค และมาร์ค เมนเดนฮอล (Black and Mark Mendenhall. 1990) ที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้วว่า การที่มนุษย์เราจะเปลี่ยนเจตคติในสิ่งที่ได้รับการอบรมปลูกฝังมาเป็นเวลาช้านานแล้วนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ซึ่งถ้าจะจัดให้มีการศึกษาอบรม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเจตคติที่ขัดแย้ง หรือเปลี่ยนไปจากเจตคติเดิม หรือประสบการณ์เดิมเป็นอย่างมากนั้นก็จะต้องใช้เวลานานมาก ตลอดจนต้องใช้ตัวแบบที่ดี และใช้กระบวนการเสริมแรงเพื่อให้ผู้รับการศึกษาอบรมดังกล่าวเกิดความสนใจ การเก็บจำ และการผลิตซ้ำตามตัวแบบเหล่านั้นมากขึ้นเป็นพิเศษผู้รับการศึกษาอบรมนั้น ๆจึงจะเปลี่ยนแปลงเจตคติตามที่คาดหวังต้องการได้ แต่เนื่องจากพระสงฆ์หรือนักบวชสูงอายุเหล่านั้นไม่ได้เข้าสู่กระบวนการให้การศึกษาอบรมเพื่อเปลี่ยนแปลงเจตคติโดยใช้เวลานานมากดังกล่าว เพียงแต่ได้รับรู้คำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสน-จักรในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวจากเอกสาร โดยเฉพาะเอกสารต่าง ๆ ของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ซึ่งก็มีพระสงฆ์หรือนักบวชหลายท่านแทบไม่เคยได้จับอ่านเลยเท่านั้น จึงนับว่าเป็นการยากมากที่พระสงฆ์หรือนักบวชเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงเจตคติดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น

ประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่ง ที่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมพูดถึงกันมา ก็คือเรื่องการฝึกงาน ซึ่งนักศึกษาส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์มากเนื่องจากเป็นการเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้ออกไปสัมผัสกับสภาพความเป็นจริงในสังคม และมีโอกาสที่จะนำวิชาความรู้ที่เรียนมาไปใช้ในชีวิตจริง อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำงานของนักศึกษาต่อไปในอนาคต ซึ่งเรื่องนี้ก็สะท้อนให้เห็นสิ่งที่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมยังขาดอยู่ ซึ่งตามทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่โดยทั่วไปนั้น มนุษย์เราควรจะเรียนรู้ด้วยการกระทำหรือการปฏิบัติจริงให้มากกว่าการเรียนทฤษฎีลอย ๆ อย่างเช่นที่จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักการศึกษาชาวสหรัฐได้เน้นให้ผู้เรียนเรียนด้วยการกระทำ (Learning by doing) หรือที่เฉลียวบุรีภักดี นักการศึกษาและนักพัฒนศึกษาศาสตร์ที่เป็นที่รู้จักกันดีได้แสดงความเห็นดังที่ผู้วิจัยได้นำมากล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้วว่า สถาบันการศึกษาใดก็ตามควรจะเน้นเป็นพิเศษถึง "... การได้รู้ในความจริงของโลกซึ่งเป็นความจริงที่มีประโยชน์ในการทำงาน และได้ใช้ความรู้นั้นไปใช้ในการทำงาน..." (เฉลียว

บุรีภักดี. 2536) ซึ่งในปัจจุบันนี้ ระบบการศึกษาของประเทศเรายังขาดสิ่งนี้อยู่มาก จึงผลิตนักเรียนนักศึกษาออกไปสู่โลกการทำงานแล้วบุคคลเหล่านั้นยังต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์การทำงานอีกมาก เนื่องจากตอนที่พวกเขาสำเร็จการศึกษาออกไปใหม่ ๆ นั้นยังเป็นคนประเภทที่เหยียบขี้ไก่ไม่ฝ่อหรือทำอะไรไม่เป็น มิหนำซ้ำยังดูถูกงาน บางคนดูถูกแม้กระทั่งภูมิหลังของตนเอง หรือดูถูกพ่อแม่พี่น้องของตนที่เป็นผู้ใช้แรงงาน ทั้ง ๆที่คนเหล่านั้นอุตส่าห์ทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำเพื่อให้ได้เงินมาส่งเสียเขาจนสำเร็จการศึกษา และเคยมีกรณีตัวอย่างแม้กระทั่งว่านักเรียนบางคนนั้นเมื่อพ่อแม่ที่เป็นคนบ้านนอกหิ้วชะลอมใส่ของจากท้องไร่ท้องนาไปหาด้วยความรักความคิดถึงลูก กลับถูกลูกเอาก้อนหินขว้างไล่ให้กลับไปบ้านเพราะความอับอายเพื่อนก็มี (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2535) นอกจากนี้ระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่ประเทศไทยเราลอกแบบมาจากตะวันตก ยังทำให้เกิดการแบ่งงานกันทำ (Division of labor) อย่างชัดเจน ซึ่งในตัวของมันเองก็ไม่เป็นผลร้ายอะไรนักถ้าไม่แบ่งเสียจนทำให้คนเราไม่ยอมทำอะไรที่เป็นงานของผู้อื่นหรือดูถูกงานของผู้อื่น อย่างเช่นในกรณีที่อาจารย์ใหญ่เห็นเศษกระดาษตกแผ่นหนึ่งในบริเวณโรงเรียนก็โวยวายเรียกภารโรงมาเก็บทั้ง ๆ ที่ตนเองก็เก็บได้โดยไม่เหนื่อยยากอะไรนัก ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเขาเป็นผลผลิตของระบบการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการทำงานใช้สมอง และดูถูกการทำงานประเภทที่ใช้แรงงาน ซึ่งถ้าหากว่านักศึกษาได้มีโอกาสไปฝึกงานโดยช่วยชาวบ้านเกี่ยวข้าวหรือทำงานประเภทที่ใช้แรงงานอื่น ๆ อย่างเช่นตามที่นักศึกษาที่ออกไปฝึกงานบางคนเล่าให้ผู้วิจัยฟังตามที่ได้เสนอไว้ในบทที่ 6 แล้วนั้น พวกเขาก็จะเห็นคุณค่าของการทำงานทุกชนิดและไม่ดูถูกการทำงานประเภทใด ๆ โดยเฉพาะงานประเภทที่ใช้แรงงานอย่างเช่นที่นักเรียนนักศึกษาส่วนใหญ่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ระบบการศึกษาในปัจจุบันของไทยรวมทั้งของวิทยาลัยแสงธรรมได้รับอิทธิพลมาจากแนวความคิดแบบแยกส่วนของตะวันตกที่แยกทุกสิ่งทุกอย่างออกเป็นส่วน ๆ เช่น กายกับจิต หรืองานที่ใช้สมองกับงานที่ใช้แรงงาน จึงเป็นระบบการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคมไทยที่คนส่วนใหญ่เป็นผู้ใช้แรงงานหรือผู้ยากไร้ จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นระบบการศึกษาที่แยกออกจากชีวิตจริง ซึ่งในทางที่ถูกที่ควรแล้วระบบการศึกษาควรที่จะดำเนินตามปรัชญาตะวันออกที่เห็นเอกภาพ หรือความสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวกันในสรรพสิ่งทั้งหลาย ดังจะเห็นตัวอย่างได้ชัดเจนจากการที่นายแพทย์ที่เป็นคนตะวันออกส่วนใหญ่ไม่แยกการรักษากายกับการรักษาจิตของคนไข้ออกจากกัน หรือการที่นักการศึกษาที่เป็นคนตะวันออกบางชาติ

เช่นนักการศึกษาจีนไม่แยกการศึกษาออกจากชีวิต และการทำงานโดยเฉพาะในประเทศจีนนั้น นักเรียนนักศึกษาทุกคนจะต้องใช้เวลาส่วนหนึ่งไปทำงานใช้แรงงานตามไร่นาหรือโรงงานต่าง ๆ จึงทำให้การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาคนให้ออกไปทำงานในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นคนที่หนักเอาเบาสู้และไม่ดูถูกดูแคลนการทำงานชนิดหนึ่งชนิดใดทั้งสิ้น

สำหรับในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ นั้น ระบบการศึกษาอบรมก็ยังแยกออกเป็นส่วน ๆ หรือเป็นระบบการศึกษาที่ไม่สู้จะสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตจริงเท่าใดนัก โดยเฉพาะในเรื่องการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาในเรื่องที่ว่าด้วยสังคมและการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมและผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกก็มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวตามที่ได้รับการศึกษาอบรมมา ซึ่งอาจารย์และผู้ให้การอบรมบางท่านโดยเฉพาะผู้ที่ได้รับการศึกษาอบรมเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ในช่วงก่อนสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ก็ยังมีแนวความคิดแบบเก่า ๆ หลงเหลืออยู่บ้าง ในขณะที่เอกสารต่าง ๆ ของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ก็สอนไปในทางที่ก้าวหน้าออกไปจากเทวศาสตร์แบบประเพณีหรือแบบดั้งเดิมที่ท่านเหล่านั้นเคยได้รับการศึกษาอบรมมา และพระสงฆ์หรือนักบวชที่ลงไปทำงานในสนามงานในด้านการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรก็ได้พัฒนาความคิดก้าวหน้าไปอีกระดับหนึ่งหลังจากที่ได้ลงไปสัมผัสสภาพความเป็นจริงในสนามงานระยะหนึ่งแล้ว ทั้งสามส่วนที่กล่าวมาข้างต้นนี้ แยกออกจากกันอย่างค่อนข้างจะเห็นได้ชัดเจน (กีรติ บุญเจือ. 2537) ด้วยเหตุนี้ นักศึกษาหรือสามเณรจึงค่อนข้างจะสับสน โดยเฉพาะในเรื่องที่พระศาสนจักรสากลและพระศาสนจักรในประเทศไทยไม่ได้มีคำสอนที่แน่ชัดออกมา เช่นการไปร่วมพิธีของศาสนาอื่น ตลอดจนการทำบุญตักบาตร เป็นต้น ซึ่งเรื่องนี้ถ้าหากว่าทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ได้ผู้ที่ลงไปสัมผัสความเป็นจริงในสนามงานมาให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวของนักศึกษา หรือสามเณรก็เป็นความรู้ความเข้าใจที่สอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงในสังคมไทยและไปในทิศทางเดียวกันหมด ซึ่งความรู้ความเข้าใจของผู้ที่ลงไปสัมผัสความเป็นจริงในสนามงาน ดังกล่าวนั้น ถึงแม้จะพัฒนาก้าวหน้าไปจากคำสอนของสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 หรือ คำสอนของพระศาสนจักรอยู่บ้างก็ไม่ได้ขัดต่อแก่นคำสอนเหล่านั้นแต่อย่างใด เนื่องจากสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 หรือพระศาสนจักรเองก็ได้แนะนำให้มีการปรับหรือประยุกต์คำสอนเหล่านั้น ให้เข้ากับสภาพการณ์ของท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีความผิดแผก

แตกต่างกันออกไปอยู่แล้ว ด้วยเหตุนี้ ถ้าหากว่าทางวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ ได้บุคคลเช่นว่านี้มาให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรของตนในเรื่องดังกล่าวนั้น ก็จะไม่ต้องหวั่นวิตกว่าบุคคลเหล่านั้นจะอบรมปลูกฝังความคิดหรือความเชื่อที่ผิด ๆ แก่นักศึกษาหรือสามเณรแต่ประการใด

อย่างไรก็ตาม การที่ทางวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ จะได้ผู้ที่ลงไปคลุกคลีอยู่ในสนามงานต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นมาให้การศึกษาอบรมนักศึกษา หรือสามเณรดังกล่าวนั้น อาจจะทำได้เพียงบางส่วนเท่านั้น เนื่องจากบุคคลเหล่านั้น มักจะมีภาระหน้าที่รัดตัวจนไม่สามารถปลีกเวลามาให้การศึกษาอบรมนักศึกษา หรือสามเณรได้ ซึ่งทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะแก้ปัญหานี้ด้วยการให้อาจารย์ หรือผู้ให้การอบรมลงไปสัมผัสกับความเป็นจริงในสนามงานอย่างน้อยก็ชั่วระยะเวลาหนึ่ง หรือไปทำงานวิจัยในสนามงานเหล่านั้น เพื่อที่จะได้สร้างหรือพัฒนาองค์ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคม มาให้การศึกษาอบรมนักศึกษา หรือสามเณรต่อไป

ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้ การฝึกงานหรือการออกไปสัมผัสความเป็นจริงในสนามงานดังที่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม ส่วนใหญ่ได้ให้ข้อเสนอแนะ ให้ทางวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ ให้ความสำคัญในเรื่องดังกล่าวมาขึ้นนั้นจึงเป็นเรื่องที่ทางสถาบันเหล่านั้นน่าจะรับไปพิจารณาดำเนินการต่อไป และไม่เพียงแต่จะพิจารณาจัดโครงการให้นักศึกษาหรือสามเณรออกไปฝึกงานมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังจะต้องพิจารณาจัดให้อาจารย์ และผู้ให้การอบรมออกไปคลุกคลีหรือไปทำงานวิจัยในสนามงานต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นด้วย ซึ่งในสิ่งนี้จะช่วยให้การศึกษาอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ไม่แยกออกจากชีวิต และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม ซึ่งจะทำให้วิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ มีระบบการให้การศึกษาอบรมที่ช่วยแก้ปัญหา ของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และในการออกไปฝึกงานหรือออกไปทำงานในสนามงานทั้งของนักศึกษาและอาจารย์ตลอดจนผู้ให้การอบรมดังกล่าวนั้น จะทำให้บุคคลเหล่านั้นได้ไปติดต่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้ความเข้าใจกันกับคนประเภทต่าง ๆ ที่มีสภาพการดำรงชีวิต การศึกษาและความรู้สึกนึกคิดที่แตกต่างออกไป ซึ่งจะทำให้บุคคลเหล่านั้นมีโลกทรรศน์ที่กว้างขวางขึ้น เป็นผู้ที่มีใจกว้าง ไม่วางอำนาจเหนือผู้อื่น และยินดีรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งก็เท่ากับเป็นการแก้ปัญหาที่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่พูดถึง คือการที่อาจารย์ และผู้ใหญ่ของ

วิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ บางท่านปกครองนักศึกษาหรือสามเณรแบบชอบวางอำนาจ และไม่ค่อยรับฟังความคิดเห็นของพวกเขาไปในตัวด้วย

นอกจากนี้ การไปฝึกงานหรือไปทำงานในสนามงานของนักศึกษาและอาจารย์ตลอดจนผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ ดังกล่าวยังเป็นการทำให้บุคคลเหล่านั้นสามารถที่จะไปเป็นนักพัฒนา นักศาสนสัมพันธ์ ตลอดจนผู้ส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรที่ดีได้ เนื่องจากคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของผู้ที่จะไปทำงานดังกล่าวก็คือการเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น โดยเฉพาะกับคนในระดับล่าง ซึ่งการฝึกงานในหมู่บ้าน หรือชุมชนผู้ยากไร้ต่าง ๆ นั้นจะทำให้ผู้ที่ไปฝึกงาน หรือทำงานในหมู่บ้านหรือชุมชนเหล่านั้นมีโอกาสที่จะไปเสวนากับชาวบ้านตลอดจนผู้คนที่เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด และสามารถที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลเหล่านั้นได้ดีกว่าการเรียนการสอนทฤษฎีลอย ๆ อยู่แต่ในห้องเรียนมาก

ในโลกยุคปัจจุบันนี้สิ่งต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมาก วิชาความรู้ และความเจริญทางเทคโนโลยีต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วยอย่างไม่หยุดยั้ง การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิชาความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ นั้น เป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม (Arphorn Chuaprapaisilp. 1989 : 286) ดังนั้นการเรียนรู้ที่ได้จากสนามงานหรือสภาพความเป็นจริงในสังคมนั้น จึงเป็นความรู้ที่เป็นสัมมาทิฐิ หรือเป็นความรู้หรือทฤษฎีที่ถูกต้อง ในขณะที่ความรู้ หรือทฤษฎีที่เรียนในห้องเรียนนั้น ถึงแม้จะเป็นความรู้หรือทฤษฎีที่ถูกต้องในยุคสมัยหนึ่งแต่เมื่อสิ่งแวดล้อมหรือสภาพการณ์ในสังคมเปลี่ยนแปลงไปความรู้หรือทฤษฎีนั้น อาจจะเป็นมิจฉาทิฐิ หรือเป็นความรู้ที่ไม่เหมาะสมถูกต้องสำหรับอีกยุคสมัยหนึ่งที่สิ่งแวดล้อมหรือสภาพการณ์ในสังคมเปลี่ยนแปลงไปแล้วได้ ดังนั้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงในชีวิตจริงจึงเป็นความรู้ที่ทันกับเหตุการณ์ปัจจุบันมากที่สุด อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการสร้างหรือพัฒนาองค์ความรู้เช่นว่านั้นมาแล้ว ก็จะต้องไม่หยุดอยู่เพียงแค่นั้น จะต้องมีการสร้างหรือพัฒนาองค์ความรู้ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง เนื่องจากสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนแล้วแต่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาตามเหตุตามปัจจัยต่าง ๆ ที่แปรเปลี่ยนไป และในกรณีของวิทยาลัยแสงธรรมก็เช่นกันความรู้โดยเฉพาะความรู้ทางเทวศาสตร์ที่มีการสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ในด้านดังกล่าวขึ้นมาในซีกโลกตะวันตกในยุคสมัยตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่ผิดแผกแตกต่างไปจากสังคมไทยมากย่อมเป็นความรู้ที่อาจจะไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยในยุคปัจจุบันนี้ ด้วยเหตุนี้ ตราบใดที่อาจารย์และผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ไม่

ลงไปสัมผัสกับความเป็นจริงของสังคมไทยแล้ว การที่จะสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านเทวศาสตร์ที่เหมาะสมสอดคล้อง กับสภาพความเป็นจริงในสังคมไทย หรือวัฒนธรรมไทยจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก

เป็นที่น่ายินดีว่า ในการออกไปฝึกงานของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมนั้น หลังจากที่การฝึกงานได้สิ้นสุดลงแล้วได้มีการประเมินโครงการ และทำการพิจารณาไตร่ตรอง (Reflection) สิ่งต่าง ๆ จากประสบการณ์ที่ได้รับจากการออกไปฝึกงานนั้นด้วย เพื่อที่จะมีการปรับปรุงแก้ไขโครงการฝึกงานของนักศึกษาครั้งต่อ ๆ ไป และการประเมินโครงการตลอดจนการพิจารณาไตร่ตรองดังกล่าวนี้ได้กระทำภายหลังจากที่สิ้นสุดการฝึกงานแล้วทุกครั้งเพื่อที่จะทำให้การออกไปฝึกงานครั้งต่อไปเกิดผลดีมากขึ้น ซึ่งถ้าจะว่าไปแล้ว สิ่งนี้ก็ตรงกับหลักการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ สภาพการณ์ต่าง ๆ ในสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลาจึงจะต้องมีการไปสัมผัสกับสภาพความเป็นจริงเช่นว่านั้นอยู่เสมอ และพิจารณาไตร่ตรองเพื่อสร้างองค์ความรู้หรือจัดทำโครงการต่าง ๆ ตามสภาพการณ์ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลานั้นด้วย และองค์ความรู้หรือโครงการที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นมาใหม่นี้ก็จะช่วยให้การปฏิบัติงาน หรือการฝึกงานนั้นเกิดผลดีขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือกระบวนการเช่นว่านี้จะต้องเป็นเหมือนวัฏจักรที่หมุนเวียนและเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง โดยเริ่มต้นด้วยการวางแผนการนำทฤษฎีหรือแผนการที่ได้จากทฤษฎีไปปฏิบัติ แล้วก็นำทฤษฎี หรือแผนดังกล่าวนั้นไปปฏิบัติ แล้วมีการสังเกตดูการดำเนินการตามทฤษฎี หรือแผนนั้น เมื่อสิ้นสุดโครงการแล้วก็จะต้องมีการพิจารณาทบทวนทฤษฎีหรือแผนนั้น ๆ ใหม่ เพื่อปรับปรุงทฤษฎีหรือแผนนั้น ๆ ให้ดีขึ้นแล้วนำทฤษฎีหรือแผนนั้นไปปฏิบัติต่อไป หมุนเวียนกันไปอยู่เช่นนี้อยู่อย่างไม่มีสิ้นสุด

สรุปแล้วก็คือ จากการวิจัยนี้ได้พบว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่มีเจตคติตลอดจนความรู้ความเข้าใจในกระบวนทรรศน์หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องเกี่ยวกับสังคมหรือการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรสอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปอยู่ในระดับที่น่าพอใจ ซึ่งนอกจากเป็นเพราะการที่วิทยาลัยแสงธรรมได้ปรับปรุงหลักสูตรใหม่โดยการจัดให้มีการเรียนการสอนในวิชาศาสนากับงานพัฒนาสังคม และวิชาศาสนสัมพันธ์แล้ว อาจารย์ของวิทยาลัยดังกล่าวบางท่านยังได้นำเรื่องดังกล่าวข้างต้นไปพูดสอดแทรกในระหว่างการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ รวมทั้งในสามเณราลัยต่าง ๆ ก็ได้มีการให้การศึกษาอบรมแก่

สามเณรของตนในเรื่องดังกล่าวอีกด้วย นอกจากนั้น ยังมีตัวแปรอื่น ๆ ที่ทำให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม มีเจตคติ และความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักร ตลอดจนสังคมไทยโดยส่วนรวมดังกล่าวอีกหลายตัวแปรด้วยกัน เป็นต้นว่า การได้ตัวแบบที่ดีที่เป็นผู้ที่มีความรู้ และการประพฤติปฏิบัติที่ดีในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวมาเป็นอาจารย์สอนนักศึกษา การศึกษาหาความรู้จากหนังสือและสื่อมวลชนต่าง ๆ ของนักศึกษา การได้รับการเสริมแรงจากอาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรมและผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ กลุ่มเพื่อน การจัดการศึกษาให้สอดคล้องสัมพันธ์กับชีวิตจริง โดยการจัดให้นักศึกษาออกไปฝึกงานตามหมู่บ้าน หรือชุมชนตลอดจนวัดคาทอลิกต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักศึกษา และอาจารย์ตลอดจนผู้ใหญ่ของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ รวมทั้งสภาพแวดล้อมที่ดีในสถาบันต่าง ๆ เหล่านั้น อย่างไรก็ตาม เจตคติและความรู้ความเข้าใจที่ดีในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวยังขาดการนำลงสู่ชีวิตจริงหรือการปฏิบัติ ตลอดจนนักศึกษาส่วนใหญ่รู้สึกว่าพวกเขายังขาดตัวแบบที่ดีในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวมาเป็นอาจารย์สอนพวกเขา รวมไปถึงการที่พวกเขาได้เห็นพระสงฆ์หรือนักบวชที่เป็นตัวแบบที่ดีที่อยู่ภายนอกสถาบันการศึกษาของพวกเขาบางท่านได้รับการเสริมแรงในทางลบจากผู้ใหญ่ หรือเพื่อนพระสงฆ์นักบวชด้วยกัน ดังนั้น นักศึกษาเหล่านี้ได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ออกไปทำงานตามที่ต่าง ๆ แล้วก็อาจจะเกิดความลังเลใจหรือไม่กล้าที่จะลงไปคลุกคลีกับงานด้านต่าง ๆ ดังกล่าวไปในที่สุดได้ ด้วยเหตุนี้ ถ้าหากว่าทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ต้องการที่จะให้นักศึกษาหรือสามเณรของตนมีเจตคติที่สอดคล้องกับความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรตลอดจนสังคมไทยโดยส่วนรวม และมีการลงมือกระทำงานด้านต่าง ๆ ข้างต้นอย่างจริงจังมากขึ้นต่อไปแล้ว ก็จะต้องให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้จากประสบการณ์ในชีวิตจริง และตัวแบบที่ดีในด้านต่าง ๆ เหล่านั้นมากขึ้นนอกเหนือไปจากการเรียนรู้ภาคทฤษฎี ซึ่งก็จะต้องมีการปรับปรุงหลักสูตร หรือแนวทางการอบรมให้นักศึกษาได้เรียนรู้กระบวนทรรศน์และคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรอย่างเป็นระบบมากขึ้นควบคู่กันไปด้วย วิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ จึงจะสามารถผลิตบุคลากรของพระศาสนจักรที่จะออกไปทำงานด้านการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรได้อย่างยิ่งมีประสิทธิภาพมากขึ้น อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อพระศาสนจักรเองและสังคมไทยโดยส่วนรวมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพระศาสนจักร

1.1.1 ผู้นำของพระศาสนจักรในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นพระศาสนจักรสากล พระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทย และชุมชนคาทอลิก ตลอดจนหน่วยงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักร รวมไปถึงวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ จะต้องมีจิตใจที่เปิดกว้าง ยินดีรับฟังความคิดเห็นของคนทั่วไป รวมทั้งผู้ที่นับถือศาสนาอื่นหรือนิกายอื่นหรือแม้กระทั่งผู้ที่ไม่นับถือศาสนาแต่เป็นผู้ที่มีน้ำใจดี มีความคิดอ่านดี ๆ มากขึ้น จึงจะสามารถเป็นพระศาสนจักรที่ทันยุคทันสมัย ไม่ยึดแน่นอยู่กับที่ แต่ก้าวไปกับกระแสของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา จึงจะสามารถช่วยแก้ไขปัญหาสังคมของมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันจะต้องไม่เป็นแบบพระศาสนจักรที่ผ่านมาในช่วงก่อนสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่มีกระบวนทรรศน์ที่ไม่สอดคล้องกับยุคสมัย และสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปมากเท่าที่ควร เนื่องจากเป็นพระศาสนจักรที่ค่อนข้างจะปิดตัวเอง ไม่ยอมรับกระแสความคิดจากภายนอกพระศาสนจักรเข้าไปในพระศาสนจักร และดูถูกดูแคลนความคิดความเชื่อของผู้ที่มใช่คริสตชน ในพระศาสนจักรเองก็มีการพยายามที่จะมิให้มีใครในพระศาสนจักรมีความคิดหรือความเชื่อแตกต่างไปจากที่พระศาสนจักรสอน ตลอดจนมีวิธีการลงโทษผู้ที่มีความคิดหรือความเชื่อแตกต่างไปจากสิ่งที่พระศาสนจักรสอนอย่างรุนแรง เช่น การเผาไฟทั้งเป็น และการประกาศบัพพาชนียกรรมหรือตัดขาดออกจากพระศาสนจักร ซึ่งสิ่งนี้มิได้ส่งผลดีต่อพระศาสนจักรเลย และในที่สุดพระศาสนจักรก็ไม่สามารถห้ามคนไม่ให้มีความคิดความเชื่อที่แตกต่างไปได้ โดยได้เกิดมีการปฏิรูปคริสตศาสนา ครั้งใหญ่และเกิดนิกายปรอเตสแตนท์ขึ้นมา นับจากนั้นเป็นต้นมาพระศาสนจักรก็เปิดรับฟังความคิดเห็นของผู้ที่มีแนวความคิดแตกต่างไปจากตนมากขึ้น รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบามากกว่าเดิม และในที่สุดพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 ก็ได้ทรง "เปิดหน้าต่างเพื่อให้อากาศภายนอกเข้ามา" ด้วยการประกาศเปิดสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ขึ้น โดยมีพระสังฆราชจากทั่วโลกเข้าร่วมประชุมรวมทั้งมีผู้แทนของศาสนาอื่นและนิกายอื่นเข้าร่วมสังเกตการณ์ด้วย ซึ่งสังคายนาดังกล่าวก็ได้ก่อให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในพระศาสนจักร โดยพระศาสนจักรได้เข้าไปมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิตวิญญาณมากขึ้น มีการเสวนา หรือการสร้างความเข้าใจอันดีกับศาสนิกชนของศาสนาอื่นมากขึ้น และมีฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในงานด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักรมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ยังมีคนเป็นจำนวนไม่น้อยที่เห็นว่าพระศาสนจักรยังไม่มีความคิดที่เปิดกว้างเท่าที่ควร โดยเฉพาะพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยนั้น แม้แต่ในวงการนักบวชคาทอลิกเองนั้นก็ได้นักบวชบางท่านวิพากษ์วิจารณ์ว่าผู้ใหญ่ของพระศาสนจักรยังมีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมอยู่มาก (ติสสา พลสุริยะ. 2527) และงานวิจัยนี้ก็พบว่ายังมีผู้คนที่อยู่ในแวดวงของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตพระสงฆ์หรือนักบวชของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยยังมีแนวความคิดแบบเก่า ๆ อยู่บ้างเช่นกันดังนั้น ผู้นำของพระศาสนจักรทุกระดับ ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการผลิตพระสงฆ์ หรือนักบวชที่จะออกไปทำงานเป็นผู้นำชุมชน หรือหน่วยงานคาทอลิกต่าง ๆ ในอนาคตจะต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจที่เปิดกว้าง และพยายามหาทางที่จะทำให้คริสตชนทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่กำลังรับการอบรมเพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ หรือนักบวชต่าง ๆ ให้เป็นผู้ที่มีจิตใจที่เปิดกว้างและยินดีรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นมากขึ้นด้วย

1.1.2 พระศาสนจักรในทุกระดับจะต้องพยายามอย่างจริงจังในอันที่จะเข้าไปมีส่วนช่วยทำให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมมากขึ้น มิใช่แต่ด้วยการประณามความชั่วร้าย หรือความอยุติธรรมต่าง ๆ เท่านั้น แต่ด้วยการพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคมให้ดีขึ้นด้วย ทั้งในสังคมภายในและภายนอกพระศาสนจักร รวมทั้งในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ การเอาแต่ประณามความชั่วร้ายหรือความอยุติธรรมต่าง ๆ ในสังคมโดยไม่ทำอะไรเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมเลยนั้น จะไม่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงอะไรขึ้นมาเลย ซึ่งในการที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมเช่นว่านี้ ผู้นำของพระศาสนจักร ตลอดจนนักบวชและคริสตชนโดยทั่วไปจะต้องตระหนักว่า การช่วยให้รอดจะบังเกิดผลอย่างเต็มที่โดยการช่วยปลดปล่อยมนุษยชาติทั้งมวลจากการเป็นทาสของบาปหรือความชั่วร้าย ความอยุติธรรมต่าง ๆ ในทุก ๆ มิติ มิใช่เพียงแต่มิติทางด้านศาสนาหรือจิตวิญญาณหรือจำกัดอยู่แค่คุณความดีส่วนตัวเท่านั้น แต่ต้องมุ่งความดีของส่วนรวมด้วยหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จะต้องไม่มีการแบ่งแยกประวัติศาสตร์ออกเป็นประวัติศาสตร์ทางโลกและประวัติศาสตร์ทางธรรม (Fuellenbach. 1988 : 49-130) และยิ่งบุคลากรของพระศาสนจักรมีโลกทัศน์แบบทวินิยม (Dualistic worldview) หรือแบบแยกเป็นคู่ ๆ เช่น ทางโลกทางธรรมนี้

มากเท่าไร การเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมและการอภิบาลสัตบุรุษก็จะยิ่งลดความสำคัญลงมากเท่านั้น (Fuellenbach. 1989 : 126 citing Karl Rahner n.d.)

ในการที่พระศาสนจักรจะเข้าไปมีส่วนช่วยทำให้สังคมมีความเป็นธรรมดังกล่าวข้างต้นนั้น พระศาสนจักรจะต้อง "... มีการกระทำที่เป็นรูปธรรมที่เกิดจากความรักและความเป็นหนึ่งเดียวกับผู้ที่ยากจนค่นแค้นที่สุด ก้าวเดินไปเคียงข้างกับพวกเขา..." (Fuellenbach. 1988 : 122) โดยช่วยพวกเขาให้เป็นอิสระ จากการควบคุมที่ไม่ชอบธรรมของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ และช่วยให้พวกเขาสามารถที่จะตกลงใจเพื่ออนาคตของพวกเขาได้ด้วยตนเอง หรือช่วยสนับสนุนให้พวกเขาเป็นตัวแทนของความเปลี่ยนแปลง (Agent of change) ในการนี้มิได้หมายความว่าพระศาสนจักรจะต้องส่งเสริมให้มีความเกลียดชังระหว่างชนชั้นหรือความรุนแรงขึ้นมา แต่จะต้องพยายามที่จะทำให้มนุษย์ทั้งหลายโดยเฉพาะคนรวยกลับใจโดยการเปลี่ยนค่านิยมของเขาเหล่านั้นมิให้ติดยึดในทรัพย์สินเงินทอง และเสียสละแบ่งปันให้คนยากไร้ทั้งหลายมากขึ้น และถ้าคนรวยพร้อมที่จะกลับจิตกลับใจเช่นว่านี้แล้ว "... สิ่งนี้ก็จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่าง ๆ นั่นก็คือ การปลดปล่อยให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากระบบสังคมที่กดขี่ ... (ปรีชา ดิลกวุฒิสิทธิ์. 2531 : 33) อย่างไรก็ตาม การที่คนรวยจะกลับใจและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมเช่นว่านี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก ดังนั้น พระศาสนจักรจะต้องมุ่งที่จะสนับสนุนส่งเสริมให้บรรดาผู้ยากไร้ทั้งหลายสามารถที่จะเป็นตัวแทนแห่งการเปลี่ยนแปลงโดยให้พวกเขาสามารถที่จะตัดสินใจในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคมของพวกเขาเองควบคู่ไปด้วย

นอกจากนั้นผู้นำพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยในระดับต่าง ๆ จะต้องช่วยกันสอดส่องดูแลให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานรับใช้สังคมด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักร โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาคาทอลิกต่าง ๆ ให้มุ่งรับใช้สังคมทุกระดับโดยเฉพาะคนในระดับล่างมากยิ่งขึ้น โดยไม่มุ่งเน้นเรื่องทรัพย์สินเงินทอง หรือใช้งานรับใช้สังคมเช่นว่านี้เป็นเครื่องมือในการทำให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นกลับใจมานับถือคริสตศาสนาเพื่อที่ว่าเมื่อนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมสำเร็จการศึกษาออกมาทำงานในฐานะพระสงฆ์ หรือนักบวชในหน่วยงานเหล่านี้แล้ว จะได้สามารถสืบสานเจตนารมณ์หรืออุดมการณ์เช่นว่านี้ต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ถูกกระแสความคิดของผู้ที่ยังมีแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมครอบงำและถูก "กลืน" ไปในที่สุดเหมือนเช่นที่เป็นอยู่หลาย ๆ หน่วยงานของพระศาสนจักรในปัจจุบันนี้

ยิ่งไปกว่านั้น ผู้นำของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทย จะต้องให้การสนับสนุนงานด้านการพัฒนาสังคมอย่างจริงจังมากขึ้น ในการนี้ ผู้นำของพระศาสนจักรตลอดจนบุคลากรอื่น ๆ ของพระศาสนจักรจะต้องก้าวทันความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคม และสามารถวิเคราะห์สังคมได้อย่างเป็นระบบด้วยความคิดที่ไม่ตายตัวอยู่กับที่แต่วิวัฒนาการไปตามกระแสความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม

1.1.3 ผู้นำของพระศาสนจักรแห่งประเทศไทยควรที่จะพิจารณาเลือกใช้รูปแบบหรือโครงสร้างพระศาสนจักรที่เหมาะสม กับสภาพสังคมปัจจุบันของประเทศไทยที่กำลังก้าวไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น ซึ่งในปัจจุบันนี้ มีรูปแบบของพระศาสนจักรที่นับว่าเป็นรูปแบบกระแสหลักอยู่สองรูปแบบ คือ รูปแบบแรกเป็นพระศาสนจักรในฐานะที่เป็นสถาบัน (Church as institution) และรูปแบบที่สองเป็นพระศาสนจักรในฐานะที่เป็นชุมชน (Church as community) โดยรูปแบบแรกเป็นรูปแบบที่มาจากแนวความคิดแบบดั้งเดิมที่เน้นความสำคัญของฐานานุกรม อำนาจต่าง ๆ ในพระศาสนจักรมาจากฐานานุกรม หรือนักบวช ส่วนรูปแบบที่สองซึ่งกำลังเป็นที่แพร่หลายอยู่ในขณะนี้ และดูเหมือนว่าจะนำไปสู่ความเข้าใจใหม่ ๆ ว่าการเป็นพระศาสนจักรในยุคปัจจุบันนี้ หมายความว่าอย่างไรนั้น เป็นรูปแบบพระศาสนจักร ที่เป็นประชาธิปไตย โดยที่ฆราวาสสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักรอย่างกว้างขวางร่วมกับบรรดานักบวชทั้งหลายมากขึ้น (Dulles. 1974) ซึ่งอันที่จริงแล้วรูปแบบของพระศาสนจักรทั้งสองรูปแบบที่กล่าวมานี้ต่างก็มีข้อดีและข้อเสียอยู่ในตัวทั้งสองรูปแบบ แต่ถ้าหากว่าผู้นำของพระศาสนจักรแห่งประเทศไทยต้องการจะเห็นพระศาสนจักรในประเทศไทยก้าวหน้าไปในทางที่ถูกที่ควรโดยมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับศาสนิกชนของศาสนาอื่น และมีฆราวาสเข้าไปมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันแล้ว ก็ควรจะให้มี ความสนใจเป็นพิเศษต่อรูปแบบพระศาสนจักรในฐานะที่เป็นชุมชน โดยกระจายอำนาจที่รวมศูนย์อยู่ที่พระสงฆ์หรือนักบวชไปยังคริสตชนที่เป็นสมาชิกของโบสถ์หรือชุมชนคริสตชนต่าง ๆ โดยถ้วนทั่วหน้ากัน ซึ่งการใช้อำนาจดังกล่าวอาจทำในรูปแบบเดียวกับการปกครองทางโลกในระบบประชาธิปไตยที่มีการเลือกตั้งผู้แทนเข้าไปใช้อำนาจแทนตนในสภา ซึ่งในที่นี้อาจจะเป็นสภาวัดหรือสภาอภิบาลสัตบุรุษ ที่จะสามารถช่วยเหลือพระสงฆ์ หรือนักบวชทำงานด้านต่าง ๆ ของพระศาสนจักรได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าการปล่อยให้พระสงฆ์ หรือนักบวชทำงานเหล่านั้นตามลำพัง

1.1.4 ในการที่จะเป็นพระศาสนจักรที่มีความหมายอย่างแท้จริง สำหรับมนุษย์ยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความทุกข์ยากเดือดร้อนต่าง ๆ นั้น พระศาสนจักรจะต้องปรับปรุงตนเองอย่างขนานใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์หรือนักบวชหรือจะต้องเป็นตัวแบบที่ดีแก่กันและกันและเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนโดยทั่วไป ในด้านการดำรงชีวิตที่สมถะ เรียบง่าย ไม่หรูหราฟุ่งเฟ้อ ยึดถือฤทธิ์กุศล (Virtue) ด้านความบริสุทธิ์และความยากจนอย่างเคร่งครัด ในการนี้คริสตชนโดยเฉพาะพระสงฆ์ หรือนักบวชทั้งหลายจะต้อง "...เปลี่ยนแปลงภายในใจอย่างสิ้นเชิง ซึ่งพระวรสารเรียกว่า (เมตาโนยา) (Metanoia) แปลว่า การกลับตัวกลับใจอย่างสิ้นเชิง การเปลี่ยนเจตคติ และจิตใจอย่างลึกซึ้ง (ปอลที่ 6. 2520) และ "... ต้องน้อมรับแผนชีวิตที่พระเป็นเจ้าทรงเสนอ เป็นชีวิตที่เปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิง พูดสั้น ๆ ก็คือ ต้องน้อมรับเอาพระอาณาจักรของพระเป็นเจ้า ซึ่งเป็น "โลกใหม่"สถานการณ์ใหม่ หรือวิถีความเป็นอยู่ใหม่ วิธีดำรงชีวิตของตนหรือวิถีดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นใหม่..." (ปอลที่ 6. 2520 : 28 - 29) ซึ่งถ้าหากว่าพระศาสนจักรไม่ปรับปรุงตนเองขนานใหญ่ดังกล่าวข้างต้นแล้ว สิ่งที่พระศาสนจักรสอนก็ยากจะเข้าถึงจิตใจมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้ได้

1.2 <u>ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัย</u>

1.2.1 จากการศึกษาพบว่า มีนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม เป็นจำนวนไม่น้อยเห็นว่าควรที่จะมีการปรับปรุงหลักสูตรของสถาบันดังกล่าว โดยการเพิ่มเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับสังคมมากขึ้น เพื่อที่จะทำให้นักศึกษาสามารถมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องราวความเป็นไปของสังคมและสามารถที่จะวิเคราะห์สังคมได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น จึงควรที่ทางวิทยาลัยแสงธรรมจะนำความคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะของนักศึกษาดังกล่าวนี้ ไปพิจารณาปรับปรุงหลักสูตรของวิทยาลัยดังกล่าว อันจะช่วยทำให้นักศึกษาของสถาบันดังกล่าวสามารถที่จะออกไปทำงานรับใช้สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่สถาบันดังกล่าวเป็นวิทยาลัยสงฆ์ ก็จะต้องมุ่งที่จะดำรงรักษาเอกลักษณ์ในการเป็นวิทยาลัยสงฆ์ของตน โดยการมุ่งเน้นการเรียนการสอนในด้านศาสนาและปรัชญาเป็นหลักไว้ด้วย

1.2.2 จากการศึกษาพบว่า มีนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมบางคนซึ่งเป็นส่วนน้อยมีเจตคติหรือแนวความคิดแบบเก่า ๆ ในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรอยู่บ้าง รวมทั้งอาจารย์ และผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรม

และสามเณราลัยต่าง ๆบางท่านด้วย ดังนั้น จึงควรที่ผู้ที่เกี่ยวข้องในการศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรทั้งหลายจะได้พิจารณาหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่อไป โดยใช้ทฤษฎีหรือองค์ความรู้ใหม่ ๆ ทางด้านวิชาการศึกษาในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนั้น เป็นต้นว่าทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของอัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) ที่เน้นเรื่องตัวแบบ และการเสริมแรงในการเรียนรู้ทางสังคมของมนุษย์ และข้อค้นพบจากการศึกษาโดยใช้ทฤษฎีดังกล่าวเป็นกรอบความคิดของเจ สจ๊วต แบล็ค (J. Stewart Black) และมาร์ค เมนเดนฮอล (Mark Mendenhall) ที่ว่าการให้การศึกษาอบรมในสิ่งที่ผู้อบรมไม่คุ้นเคย เช่น วัฒนธรรม หรือเจตคติที่แตกต่างไปจากเดิมมาก ๆ นั้น จะต้องใช้ระยะเวลาที่นานขึ้น ตลอดจนใช้ตัวแบบและกระบวนการเสริมแรงมากเป็นพิเศษจึงจะทำให้การศึกษาอบรมนั้น ๆ บังเกิดผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้

1.2.3 จากการศึกษาพบว่า ตัวแปรที่สำคัญที่สุดตัวแปรหนึ่งที่จะทำให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีเจตคติต่อการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์ หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรได้เป็นอย่างดีนั้นก็คือ การได้ผู้ที่เป็นตัวแบบที่ดีที่เป็นผู้ที่มีความรู้ และการประพฤติที่ดีในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นอาจารย์สอนนักศึกษา ดังนั้น ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรทั้งของวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ จึงควรที่จะหาอาจารย์ หรือผู้ให้การอบรมที่สามารถที่จะเป็นตัวแบบที่ดีแก่นักศึกษา หรือสามเณรของตนมาให้การศึกษาอบรมพวกเขาให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อที่พวกเขาจะได้มีทั้งความรู้ความเข้าใจ มีเจตคติที่ดี ตลอดจนมีการประพฤติปฏิบัติที่ดีในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นตามตัวแบบที่ดีเหล่านั้น

อนึ่ง จากการให้สัมภาษณ์และการอภิปรายในกลุ่มสนทนาของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมนั้น ปรากฏว่า พระสงฆ์หรือนักบวชที่เป็นตัวแบบที่ดีในทัศนะของพวกเขานั้นมักจะไม่ได้รับการเสริมแรง หรือการสนับสนุนส่งเสริมจากผู้ใหญ่ในพระศาสนจักรหรือผู้ใหญ่ในคณะนักบวชของตนเท่าที่ควร ซึ่งเรื่องนี้ก็นับเป็นสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ไม่สู้จะมีพระสงฆ์ หรือนักบวชให้ความสนใจเอาใจใส่งานด้านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นอย่างจริงจังมากเท่าใดนัก และทำให้ผู้ที่ลงไปคลุกคลีกับงานดังกล่าวอยู่แล้ว บางท่านเกิดความท้อแท้ใจและหันไปจับงานด้านอื่น ๆ ที่ผู้ใหญ่ให้การสนับสนุนส่งเสริม ดังนั้น ผู้ใหญ่ทั้งในพระศาสนจักรและในคณะนักบวชต่าง ๆ จึงควรที่จะให้การเสริมแรงหรือการสนับสนุนส่งเสริม

ผู้ที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษในงานด้านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นอย่างเต็มที่ เพื่อที่จะให้บุคคลเหล่านั้นจะได้มีกำลังใจ และมุ่งมั่นที่จะอุทิศตนทำงานด้านต่าง ๆ ดังกล่าวต่อไป และทำให้บุคคลอื่น ๆ โดยเฉพาะพระสงฆ์หรือนักบวชรุ่นน้อง ๆ พร้อมที่จะเจริญรอยตามบุคคลเหล่านั้นต่อไปด้วย

1.2.4 จากการศึกษาพบว่า การออกไปฝึกงานภายนอกสถานศึกษาเป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งในการทำให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม มีเจตคติต่อการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรได้เป็นอย่างดี ดังนั้น ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษา หรือสามเณรทั้งของวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ จึงควรที่จะให้การสนับสนุนส่งเสริมการไปฝึกงานนอกสถานที่ของนักศึกษา หรือสามเณรของตนอย่างเต็มที่ ซึ่งการไปฝึกงานนอกสถานที่ของนักศึกษา หรือสามเณรดังกล่าวนี้จะทำให้นักศึกษา หรือสามเณรได้ออกไปสัมผัสกับสภาพความเป็นจริงในสังคม ทำให้การศึกษาไม่แยกออกจากชีวิต หรือไม่แยกออกจากโลกแห่งการงาน และทำให้นักศึกษา หรือสามเณรไม่ดูถูกงานที่ใช้แรงงาน ไม่ลืมตัว และสามารถที่จะติดต่อเสวนากับบุคคลในทุกระดับ ตลอดจนช่วยปลูกฝังจิตตารมณ์อุดมการณ์ให้พวกเขามีความมุ่งมั่นที่จะอุทิศตนทำงานด้านต่าง ๆ ข้างต้นอย่างเต็มที่

นอกจากทางวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะสนับสนุนส่งเสริมนักศึกษา หรือสามเณรออกไปฝึกงานนอกสถานที่ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังควรที่จะสนับสนุนส่งเสริมให้อาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ ได้ออกไปคลุกคลีอยู่ในสนามงานด้านต่าง ๆ ข้างต้นอย่างน้อยก็ชั่วระยะเวลาหนึ่งด้วย เพื่อที่อาจารย์และผู้ให้การอบรมเหล่านั้นมีความรู้ที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคมมาสอนนักศึกษาหรือสามเณรของตน ยิ่งไปกว่านั้น ความรู้ความเข้าใจที่อาจารย์และผู้ให้การอบรมได้รับจากการออกไปคลุกคลีอยู่ในสนามงานต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นจะเป็นความเข้าใจที่ไปในทิศทางเดียวกับผู้อยู่ในสนามงานท่านอื่น ๆ อีกด้วย

1.2.5 จากการศึกษาพบว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมที่สังกัดสามเณราลัยที่อธิการและผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยนั้น ๆ ให้เสรีภาพแก่นักศึกษาที่เป็นสามเณรในสังกัดของตนอย่างเหมาะสม โดยเปิดโอกาสให้พวกเขาแสดงความคิดเห็นและยินดีรับฟังความคิดเห็นของพวกเขา ตลอดจนให้การเสริมแรงหรือให้การสนับสนุนส่งเสริมแก่ผู้ที่ให้

ความสนใจเป็นพิเศษในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้นมีเจตคติในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์ หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรมากกว่านักศึกษาที่สังกัดสามเณราลัยที่อธิการ และผู้ให้การอบรมของสามเณราลัยนั้น ๆ ปกครองนักศึกษาที่เป็นสามเณรในสังกัดของตนแบบอำนาจนิยม และไม่ให้การเสริมแรงหรือการสนับสนุนส่งเสริมแก่นักศึกษาหรือสามเณรที่ให้ความสนใจในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมสามเณรไม่ว่าจะเป็นอาจารย์ ผู้ให้การอบรม และผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรม หรือสามเณราลัยต่าง ๆ จะต้องให้เสรีภาพแก่นักศึกษา หรือสามเณร และยินดีรับฟังความคิดเห็นในเชิงสร้างสรรค์ของพวกเขามากขึ้น ตลอดจนให้การเสริมแรงหรือการสนับสนุนแก่ผู้ที่ให้ ความสนใจเอาใจใส่เป็นพิเศษในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้นอย่างเต็มที่ด้วย นักศึกษาหรือสามเณรเหล่านั้นซึ่งจะมีเจตคติที่สอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรตลอดจนสังคมไทยโดยทั่วไปมากขึ้น

อนึ่งจากการศึกษานี้ได้พบว่า ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักศึกษาและอาจารย์ ผู้ให้การอบรม ตลอดจนผู้บริหารของวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ รวมไปถึงสภาพแวดล้อมที่ดีในสถาบันต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น เป็นตัวแปรที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการที่จะทำให้นักศึกษาหรือสามเณรมีเจตคติต่อการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรมากขึ้นได้ ดังนั้น ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมสามเณรจึงควรที่จะเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับนักศึกษาหรือสามเณรในความปกครองดูแลของตน สร้างบรรยากาศแห่งความรักความเป็นหนึ่งเดียวในสถาบันต่าง ๆ เหล่านั้น และสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดีในสถาบันต่าง ๆ เหล่านั้นด้วย

1.2.6 จากการศึกษาพบว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมไม่ค่อยจะแสดงความเห็นในห้องเรียนมากนัก ซึ่งสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมไม่ค่อยแสดงความคิดเห็นในห้องเรียนดังกล่าวก็คือ นักศึกษาไม่มีความมั่นใจในตนเองพอที่จะกล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นของตนต่อหน้าผู้อื่น เนื่องจากวิธีการให้การศึกษาอบรมที่ส่งเสริมให้นักศึกษาเชื่อในทุกสิ่งทุกอย่างที่อาจารย์สอนหรือเชื่อตามตำราโดยไม่มีการฝึกการใช้เหตุผลของตนเองมากเท่าที่ควร นอกจากนั้น ยังมีนักศึกษาเป็นจำนวนไม่น้อยที่ไม่มีความรู้ภาษาอังกฤษดีพอที่จะศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะปรัชญาและเทวศาสตร์ซึ่งตำราส่วนใหญ่เป็นภาษาอังกฤษ ทำให้นักศึกษารู้สึกว่าตนยังมีภูมิรู้ในด้านดังกล่าวไม่มาก

พอที่จะแสดงความคิดเห็นในเรื่องเหล่านั้นได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาของวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนสามเณราลัยต่าง ๆ จึงควรที่จะส่งเสริมให้นักศึกษา หรือสามเณรศึกษาหาความรู้ด้วยการใช้ความคิดและเหตุผลของตนเองมากขึ้น ตลอดจนส่งเสริมให้นักศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากที่อาจารย์และผู้ให้การอบรมสั่งสอนอบรมโดยมอบหมายงานให้นักศึกษา เช่น การทำรายงานหรือภาคนิพนธ์มากขึ้น ซึ่งทั้งนี้ทั้งนั้นจะต้องมีการส่งเสริมความรู้ด้านภาษาอังกฤษของนักศึกษาหรือสามเณรควบคู่ไปด้วย เพื่อที่นักศึกษา หรือสามเณรจะได้สามารถศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากตำราที่ส่วนใหญ่เป็นภาษาอังกฤษดังกล่าวข้างต้น และสามารถที่จะแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ที่ไปศึกษาค้นคว้ามานั้นได้อย่างเต็มภาคภูมิ

1.2.7 จากการศึกษาพบว่า แหล่งที่ให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม ได้เป็นอย่างมาก นอกเหนือไปจากอาจารย์ผู้สอน และผู้ให้การอบรมของสถาบันดังกล่าวและสามเณราลัยต่าง ๆ ก็คือ พระสงฆ์ที่ประจำอยู่ตามวัดหรือหน่วยงานต่าง ๆ ของพระศาสนจักร หนังสือ และสื่อมวลชนต่าง ๆ ดังนั้นผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษา หรือสามเณรจึงควรที่จะเชิญพระสงฆ์ที่อยู่ในสนามงานต่าง ๆ เหล่านั้นมาให้ความรู้หรือแบ่งปันประสบการณ์กับนักศึกษาหรือสามเณร หรือให้นักศึกษาหรือสามเณรไปศึกษาหาความรู้จากบุคคลเหล่านั้น ในสนามงานโดยตรง นอกจากนั้น ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ยังควรที่จะจัดหาหนังสือและนิตยสารโดยเฉพาะหนังสือและนิตยสารที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรมาประจำในห้องสมุด หรือห้องอ่านหนังสือของสถาบันเหล่านั้น ตลอดจนส่งเสริมให้นักศึกษา หรือสามเณรติดตามข่าวสารหรือศึกษาหาความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวเพิ่มเติมจากสื่อมวลชนแขนงอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยุและโทรทัศน์อีกด้วย

1.2.8 วิทยาลัยแสงธรรม ในฐานะที่เป็นสถาบันในระดับอุดมศึกษา ควรที่จะมุ่งเป้าหมายในการให้การศึกษาอบรมไปที่องค์ความรู้ หรือควรมุ่งฝึกอบรมนักศึกษาให้รักการแสวงหาความรู้หรือความจริง ซึ่งในการนี้ ทางวิทยาลัยแสงธรรมจะต้องพยายามที่จะสร้างบรรยากาศทางวิชาการให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยกระตุ้นส่งเสริมให้นักศึกษาสามารถค้นคว้าหาความรู้ได้โดยอิสระ และมีการอภิปรายแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยทั้งอาจารย์ และนักศึกษามีจิตใจที่เปิดกว้างยอมรับในเหตุผลในทางที่ถูกที่ควรของกันและกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วิทยาลัยแสงธรรมควรจะการอบรมปลูกฝังความรู้หรือ

ความรักในการแสวงหาความรู้ หรือความจริงมากกว่าความเชื่อ หรือความศรัทธาในศาสนา ซึ่งถึงแม้ความเชื่อและความศรัทธาจะเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งในชีวิตนักบวช แต่สิ่งดังกล่าวก็เป็นสิ่งที่สถาบันฝึกอบรมนักบวชอื่น ๆ เช่นสามเณราลัยต่าง ๆ ได้กระทำหน้าที่นี้อยู่แล้ว ซึ่งเมื่อทางวิทยาลัยแสงธรรมมุ่งเป้าหมาย ในการให้การศึกษาอบรมไปที่องค์ความรู้ หรือมุ่งฝึกอบรมนักศึกษาให้รักการแสวงหาความรู้ หรือความจริงดังกล่าวแล้ว นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนผู้ที่สำเร็จการศึกษาไปจากวิทยาลัยดังกล่าว ก็คงจะสามารถเสวนากับนักวิชาการของศาสนาอื่น ๆ ตลอดจนนักวิชาการโดยทั่วไปได้ง่าย และมีประสิทธิภาพมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเนื่องจากต่างฝ่ายต่างก็มุ่งที่จะแสวงหาความรู้ หรือความจริงเช่นเดียวกัน โดยที่ไม่ต้องมาถกเถียงหรือเป็นปรปักษ์ต่อกัน เพราะต่างก็มีจุดร่วมกันคือการมุ่งแสวงหาและเทอดทูนความรู้หรือความจริงด้วยกันนั่นเอง

1.2.9 วิทยาลัยแสงธรรม ในฐานะที่เป็นสถาบันในระดับอุดมศึกษาของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยควรที่จะส่งเสริมให้ทั้งนักศึกษาและอาจารย์ตลอดจนบุคคลภายนอกที่มีความสนใจทำการค้นคว้าวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ โดยเฉพาะองค์ความรู้ทางด้านเทวศาสตร์ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยหรือสภาพความเป็นจริงต่าง ๆในสังคมไทยมากขึ้น นอกจากนี้ ยังควรที่จะมีการพัฒนาห้องสมุดของวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนห้องสมุดของสามเณราลัยต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งเก็บรักษาและให้บริการทางด้านวิชาการแก่นักศึกษา หรือสามเณร ตลอดจนบุคคลโดยทั่วไป ที่มีความสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าหรือทำงานวิจัยในเรื่องต่าง ๆ เหล่านั้นด้วย

1.2.10 ทางวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน หรือแนวทางการให้การศึกษาอบรมของสถาบันที่ตนมีหน้าที่รับผิดชอบ โดยการใช้แนวความคิดของคนหลาย ๆ ฝ่ายผสมผสานกัน ซึ่งในการนี้ทางวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะแต่งตั้งกรรมการสภาวิทยาลัย และคณะกรรมการบริหารหลักสูตรที่เป็นตัวแทนของคนหลาย ๆ ฝ่ายทั้งในและนอกสถาบันของตนเพื่อร่วมกันพิจารณาหาแนวทางที่ดีที่สุดในการที่จะให้การศึกษาอบรมสามเณรให้สามารถที่จะออกไปทำงานรับใช้สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

1.2.11 อาจารย์และผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะนำนวัตกรรมทางการศึกษา หรือวิชาความรู้ทางด้านการศึกษาใหม่ ๆ ตลอดจนสื่อหรือโสตทัศนูปกรณ์ที่ทันสมัยมาใช้ในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษาหรือสามเณรของตนมาก

ขึ้น แทนการสอนโดยเน้นหนักไปที่การบรรยายและให้นักศึกษาหรือสามเณรจดตามอย่างที่เป็นอยู่ และในการออกข้อสอบของอาจารย์นั้น ควรที่จะเน้นการวัดความคิดเชิงเหตุผลและความคิดสร้างสรรค์ ของนักศึกษามากว่าการเน้นการวัดความจำเป็นหลักอย่างเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ การออกข้อสอบของอาจารย์ผู้สอนดังกล่าวยังควรที่จะครอบคลุมไปถึงมิติที่ควรจะวัดทุก ๆ ด้านอีกด้วย

1.2.12 ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ในการให้การศึกษาอบรมนักศึกษา หรือสามเณรของวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะฝึกอบรมนักศึกษา หรือสามเณรให้รักการดำเนินชีวิตแบบนักบวชที่สมถะ ไม่ชอบชีวิตที่หรูหราฟุ่งเฟ้อ และมีอุดมการณ์ที่จะเสียสละอุทิศตนเพื่อผู้อื่น ตลอดจนมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กับคนทุกชั้นทุกศาสนาโดยไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชังใด ๆ อย่างแท้จริง

1.2.13 จากแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ อัลเบิร์ต แบนดูรา ที่ว่า มนุษย์เรานั้นนอกจากจะได้รับอิทธิพลจากสิ่งเร้าหรือสภาพแวดล้อมแล้ว มนุษย์เองก็ยังมีอิทธิพลต่อสิ่งเร้าหรือสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ด้วย ในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัย แต่ละแห่งก็เช่นกันนักศึกษาหรือสามเณรแต่ละคนก็ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งเร้า หรือสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา หรือสามเณรเหล่านั้น ก็สามารถที่จะมีอิทธิพลต่อสิ่งเร้า หรือสภาพแวดล้อมในสถาบันต่าง ๆ เหล่านั้นด้วย ดังที่ได้มีนักศึกษากลุ่มหนึ่งได้เข้าไปเป็นตัวแทนของนักศึกษาในการประเมินผลที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยต่าง ๆ ซึ่งก็เป็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีตามความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้องในการให้การศึกษาอบรมสามเณร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวนักศึกษาหรือสามเณรเองมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่างๆ จึงควรที่จะสนับสนุนให้นักศึกษา หรือสามเณรของตนเข้าไปมีสิทธิ์มีเสียงในการที่จะปรับปรุงแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ และให้การสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ของนักศึกษารวมทั้งกิจกรรมของสโมสรนักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ทั้งภายใน และภายนอกสถาบันเหล่านั้น ตลอดจนให้การสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ที่มีจุดมุ่งหมายที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม เช่น กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ รวมไปถึงการให้การสนับสนุนกลุ่มเพื่อนที่เป็นกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการของผู้ที่มีอุดมการณ์เดียวกัน ในอันที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี ในวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ด้วย

1.2.14 สามเณราลัยต่าง ๆ ควรจะรับบุคคลภายนอกเข้าไปเป็นสามเณรในช่วงอายุที่สูงกว่าปัจจุบัน อย่างน้อยที่สุดบุคคลเหล่านั้น ก็ควรจะจบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เสียก่อน เพื่อให้พวกเขาได้รับการอบรมจากสถาบันครอบครัว และวัดประจำหมู่บ้านหรือชุมชนของตนมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อย่างน้อยก็สักระยะเวลาหนึ่ง เพื่อที่พวกเขาจะได้เข้าใจสภาพสังคมและธรรมชาติของมนุษย์โดยทั่วไปมากขึ้น และไม่มีความรู้สึกนึกคิดที่จะแยกตนเองหรือปลีกตัวออกจากสังคม ซึ่งสามเณราลัย หรือวิทยาลัยบางประเทศก็รับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปลายหรือปริญญาตรีแล้วเข้ารับการศึกษาอบรมเป็นพระสงฆ์ และบุคคลเหล่านั้นก็สามารถที่จะเป็นพระสงฆ์ที่ดี และทำงานอย่างมีประสิทธิภาพมากได้ ซึ่งถ้าหากว่าสามเณราลัยต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ ในการรับสมัครสามเณรใหม่ดังกล่าวได้ ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ก็ควรที่จะแก้ปัญหาที่สามเณรถูกดึงตัวออกมาจากสถาบันครอบครัวและสังคมโดยทั่วไปในขณะที่ยังอายุน้อยเกินไปด้วยการให้นักศึกษาหรือสามเณรของตนได้ออกไปใช้ชีวิตอยู่ในสังคมภายนอกมากขึ้น โดยการอนุญาตให้นักศึกษาหรือสามเณรเหล่านั้น กลับบ้านหรือไปใช้ชีวิตอยู่ในสังคมภายนอกได้บ่อยครั้งหรือด้วยระยะเวลาที่นานขึ้น ซึ่งเท่าที่ผ่านมานั้น นักศึกษาหรือสามเณรที่ออกไปใช้ชีวิตอยู่ในสังคมภายนอกเป็นระยะเวลานาน ๆ นั้น มักจะเป็นนักบวชที่ดีและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เช่นพระสันตะปาปาจอห์นที่ 23 ที่ทรงเคยเป็นทหารเสนารักษ์อยู่ในกองทัพบกอิตาลี ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 และพระสันตะปาปาจอห์นปอลที่ 2 ที่ทรงเคยเป็นกรรมกรในเหมืองถ่านหินในประเทศโปแลนด์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ก่อนที่จะได้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ ซึ่งการได้ไปใช้ชีวิตคลุกคลีอยู่กับคนในสังคมภายนอกอารามนักบวชโดยเฉพาะกับบรรดาผู้ยากไร้ทั้งหลายหรือคนชั้นล่างของสังคมนั้น ได้ทำให้พระสันตะปาปาทั้งสองพระองค์ทรงเป็นคนที่ไม่ถือเนื้อถือตัว และมนุษยสัมพันธ์ที่ดียิ่ง ซึ่งทำให้ทั้งสองพระองค์ทรงเป็นที่รักของบรรดาคริสตชน ตลอดจนชาวโลกโดยทั่วไป

จึงอาจกล่าวได้ว่า ในการที่จะให้การศึกษาอบรมคน เพื่อเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์คาทอลิกที่ดีนั้น จะต้องให้การศึกษาอบรมเขาให้เป็นคนที่ดีและเป็นคริสตชนที่ดีก่อน จึงจะสามารถให้การศึกษาอบรมเขาเป็นพระสงฆ์ที่ดีได้ และในการนี้ ควรจะให้เขามีโอกาสได้ใกล้ชิดกับครอบครัวและเพื่อนมนุษย์ในสังคมโดยทั่วไปมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อว่าเขาจะได้สามารถที่จะเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์และสังคมโดยทั่วไปได้อย่างถ่องแท้ และสามารถจะทำงานรับใช้เพื่อนมนุษย์และสังคมที่เขาอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไปในอนาคต

1.2.15 ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะร่วมมือประสานงานกับวิทยาลัยสงฆ์ หรือสถาบันฝึกอบรมนักบวชของศาสนาอื่น ๆ เพื่อที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างจริงใจในอันที่จะสถาบันฝึกอบรมพระสงฆ์ หรือนักบวชต่าง ๆ ของทุกศาสนาในประเทศไทยสามารถที่จะผลิตบุคลากรของศาสนาต่าง ๆ ไปทำงานรับใช้สังคมและประเทศชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยที่ในการนี้อาจจะมีการแลกเปลี่ยนบุคลากรซึ่งกันและกัน หรือมีการเชิญผู้รู้ของศาสนาต่าง ๆ ไปเป็นอาจารย์ประจำ หรือผู้บรรยายพิเศษของสถาบันผลิตพระสงฆ์ หรือนักบวชของกันและกัน ตลอดจนมีการแลกเปลี่ยนผลงานทางด้านวิชาการซึ่งกันและกันด้วย นอกจากนี้ ทางสถาบันฝึกอบรมพระสงฆ์หรือนักบวชของศาสนาต่าง ๆ ยังควรที่จะเป็นสถาบันหลักในสังคมในการปฏิบัติงาน และการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับด้านการใช้บุคลากรของศาสนาในการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในการทำงานในองค์กรหรือหน่วยงานของศาสนาต่าง ๆ อีกด้วย

1.2.16 ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ควรที่จะส่งเสริมให้มีการนำคำสอนหรือศาสนปรัชญาของศาสนาอื่นในบางเรื่องมาใช้ เช่นคำสอนเรื่อง อิทัปปัจจยตาในพุทธศาสนา ที่สามารถนำไปสู่การอนุรักษ์ธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิผล ซึ่งการส่งเสริมให้มีการนำคำสอน หรือศาสนปรัชญาของศาสนาอื่นมาใช้ โดยให้ความเคารพคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นอย่างจริงใจนั้นนอกจากจะไม่ก่อให้เกิดโทษภัยแต่ประการใดแล้ว ยังจะทำให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมตลอดจนคริสตชนและสังคมโดยทั่วไปได้รับประโยชน์อย่างมาก-มายอีกด้วย นอกจากนี้ทางวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่างๆ ควรจะดำเนินการให้สถาบันต่าง ๆ ดังกล่าวที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของตนเป็นศูนย์กลางในการจัดให้มีการเสวนาระหว่างศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ และพยายามหาแนวทางที่จะให้ศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันและหันมาร่วมมือกันในการแสวงหาความจริงและการพัฒนาที่นำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในทางที่ถูกที่ควรของประเทศอย่างแท้จริง ซึ่งในยุคปัจจุบันนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคที่ศาสนาต่าง ๆ ควรที่จะหาทางร่วมมือกันมากที่สุดในการแสวงหาความจริง และในการต่อสู้ทางแนวความคิดหรืออุดมการณ์กับผู้ที่ไม่มีศาสนา และช่วยกันหาทางขจัดความอยุติธรรมและความชั่วร้ายต่าง ๆ ให้หมดหรือลดน้อยไปจากสังคม โดยเฉพาะจะต้องร่วมมือกันต่อสู้กับลัทธิวัตถุนิยม บริโภคนิยม ที่ส่งเสริมความโลภอันไม่สิ้นสุดของมนุษย์ซึ่งนอกจากจะนำไปสู่การทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งรวมไปถึงพืชและสัตว์ทั้งหลายแล้วยังนำไปสู่การทำลายล้างในระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองอีกด้วย ซึ่งถ้าหากว่าศาสนิกชนของศาสนา

ต่าง ๆ ตระหนักถึงภัยที่กำลังคุกคามมนุษยชาติ และแม้กระทั่งสถาบันศาสนาเองอยู่อย่างน่าวิตกนี้ และหันมาร่วมมือกันในการต่อสู้กับสิ่งดังกล่าวแทนที่จะต่อสู้กันเอง หรือชิงดีชิงเด่นกันแล้ว มนุษยชาติก็คงจะไม่ประสบกับความวิบัติและสังคมมนุษย์ก็จะเจริญก้าวหน้าไปในทางที่ถูกที่ควรและมีสันติภาพหรือความสงบสุขอันแท้จริงได้

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

2.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้ประการหนึ่งก็คือ การศึกษาว่ามีตัวแปรที่สำคัญอะไรบ้างที่ส่งผลต่อเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม ซึ่งจากการศึกษาก็ได้พบตัวแปรที่สำคัญที่ส่งผลต่อเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยดังกล่าวหลายตัวแปรด้วยกัน แต่การวิจัยนี้ก็มีจุดอ่อนในแง่ที่ว่าไม่สามารถที่จะแยกแยะได้ว่าตัวแปรใดมีอิทธิพลมากกว่าตัวแปรใด เนื่องจากแผนแบบของการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ไม่ได้มุ่งที่จะศึกษาว่าตัวแปรใดมีอิทธิพลต่อเจตคติต่อนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมากกว่าตัวแปรใดโดยตรง จึงไม่สามารถสรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับลำดับอิทธิพลของตัวแปรได้ ดังนั้น การวิจัยต่อไปที่จะศึกษาเกี่ยวกับเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมหรือสถาบันฝึกอบรมพระสงฆ์ หรือนักบวชอื่น ๆ จึงน่าที่จะมีการศึกษาอิทธิพลของตัวแปรต่าง ๆ โดยตรง โดยที่การศึกษาดังกล่าวเป็นการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อที่จะได้สามารถบอกลำดับอิทธิพลของตัวแปร แต่ละตัวที่มีต่อกลุ่มประชากรที่ศึกษาได้อย่างแน่ชัด

2.2 ควรที่จะมีการวิจัยในระดับประเทศในเรื่องเกี่ยวกับบทบาทของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยในการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร ซึ่งอันที่จริงก็มีผู้ทำการวิจัยในประเด็นดังกล่าวบ้างแล้ว คือประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมไทยของพระศาสนจักร แต่งานวิจัยดังกล่าวเป็นเพียงแต่งานวิจัยเอกสารเท่านั้น จึงควรที่จะมีการวิจัยในประเภทอื่น ๆ และประเด็นอื่น ๆ บ้าง

2.3 ควรที่จะมีการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนที่ศูนย์สังคมพัฒนาของสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาได้ใช้เป็นรูปแบบในการทำงานพัฒนาสังคมของตนเพื่อที่งานวิจัยในลักษณะนี้จะได้เป็นเครื่องช่วยกระตุ้นนักพัฒนา นักวิชาการ และบุคคลโดยทั่วไป ให้เกิดความสนใจ ในการพัฒนาในแนวทางดังกล่าว และมีการพัฒนาปรับปรุง

แนวทางการพัฒนาดังกล่าวให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น เพื่อที่จะได้เป็นแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยตลอดจนประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะประเทศโลกที่สามทั้งหลายมากขึ้นต่อไป

2.4 การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเกี่ยวกับวิทยาลัยสงฆ์ของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยเท่านั้น ซึ่งงานวิจัยในประเทศไทยที่เกี่ยวกับสถาบันฝึกอบรมนักบวชประเภทอื่น ๆ ของพระศาสนจักร ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวกับวิทยาลัยสงฆ์ และสถาบันฝึกอบรมนักบวชประเภทอื่น ๆ ในศาสนาอื่นโดยเฉพาะในพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของไทยยังไม่สู้จะมีมากนัก ซึ่งก็นับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดาย เนื่องจากวิทยาลัยสงฆ์หรือสถาบันฝึกอบรมนักบวชต่าง ๆ เหล่านั้นน่าจะเป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่งในสังคมไทยในการช่วยให้ประเทศชาติพัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้อง ซึ่งถ้าหากว่ามีการวิจัยที่จะนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนในวิทยาลัยสงฆ์ หรือสถาบันฝึกอบรมนักบวชต่าง ๆ เหล่านั้นให้เน้นเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับสังคมมากขึ้นแล้ว ก็อาจจะมีผลทำให้พระสงฆ์ หรือนักบวชที่ได้รับการศึกษาอบรมมาจากสถาบันเหล่านั้นมีความสนใจและเข้าไปจับงานพัฒนาสังคมมากขึ้น และช่วยสร้างสรรค์จรรโลงสังคมไทยให้มีความเจริญก้าวหน้า และความสงบสุขอันแท้จริงต่อไป ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงควรที่จะมีการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวข้างต้นให้มากขึ้นกว่าในปัจจุบัน

2.5 ควรที่จะมีการวิจัยเกี่ยวกับการเข้าสู่วัฒนธรรม (Inculturation) ของพระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทย ตลอดจนการเข้าสู่วัฒนธรรม หรือการปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยของวิทยาลัยแสงธรรมและสถาบันฝึกอบรมนักบวชอื่น ๆ ของพระศาสนจักร เพื่อที่จะได้เป็นเครื่องช่วยกระตุ้นให้พระศาสนจักรคาทอลิกแห่งประเทศไทยและสถาบันฝึกอบรมพระสงฆ์หรือนักบวชดังกล่าวให้ความสนใจเอาใจใส่การเข้าสู่วัฒนธรรม และมีการดำเนินการดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรมและอย่างเป็นระบบมากขึ้น อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันกับพี่น้องชาวไทยที่นับถือศาสนาอื่นได้อย่างมีความปรองดองสมานฉันท์กันมากยิ่งขึ้นต่อไป

2.6 ควรที่จะมีการวิจัยที่มุ่งก่อให้เกิดเอกภาพในความแตกต่าง กล่าวคือ เป็นการวิจัยที่มุ่งแสวงหาจุดร่วมของศาสนาต่าง ๆ เพื่อที่ศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ จะได้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข และร่วมกันสร้างสรรค์จรรโลงสังคมให้เจริญก้าวหน้าในทางที่ถูกที่ควรต่อไปยิ่ง ๆ ขึ้น

2.7 ควรที่จะมีการวิจัยในหัวข้อที่เกี่ยวกับ สถาบันศาสนากับการพัฒนาประเทศ ซึ่งการวิจัยดังกล่าวจะเป็นส่วนสำคัญในการนำไปสู่การพัฒนาโดยมีพื้นฐานอยู่บนทัศนะแบบ

องค์รวม (Holistic approach development) หรือการพัฒนามนุษย์ทั้งครบ (Total human development) โดยไม่เน้นหนักไปที่การพัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจ หรือความเจริญทางด้านวัตถุอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ติดตามมามากมาย โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจิตใจและสภาพแวดล้อม แต่เน้นหนักไปที่การพัฒนาคุณค่าด้านจิตใจที่จะทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาไปในทางที่ถูกที่ควร โดยมีชีวิตที่เป็นปกติสุขและสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวกันกับธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายอย่างแท้จริง.

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กรรณิการ์ จรรย์แสง. "แด่ความยิ่งยงแห่งองค์พระเป็นเจ้า," ศิลปวัฒนธรรม. 14(10) : 48-54; สิงหาคม 2536.

กรอบและทิศทางแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ม.ป.ป.

กวิน ชุติมา. "คานาดา : ระบอบการปกครองในอนาคต," สังคมพัฒนา. 19 (1 - 2) : 59 - 64 ; 2534.

ก่อ สวัสดิพานิช. "แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในสมัยปัจจุบัน," มิตรครู. 27 (18) : 12 - 14 ; กันยายน 2528.

กาญจนา แก้วเทพ. "การทำงานพัฒนา แนววัฒนธรรมชุมชน : คืออะไร และทำอย่างไร," สังคมพัฒนา. 16 (1 - 2) : 14 - 35 ; 2531.

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. การพึ่งตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาของชนบท. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2530.

กาญจนา แก้วเทพ. "การวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมไทย," มหาวิทยาลัยศิลปากร. 9 (2) : 35 - 52 ; ธันวาคม 2531 - พฤษภาคม 2532.

กานดา ณ ถลาง. "บูรณาการทางมนุษย์ศาสตร์ ในพัฒนศึกษาศาสตร์," ใน โครงการปริญญาเอก สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มศว.ประสานมิตร, หน้า 46 - 55 กรุงเทพฯ : 2527.

"การเกษตรของไทย : ความจำเป็นที่ต้องทบทวนแนวทางการพัฒนา."เศรษฐกิจและสังคม. 22 (5) : 2 - 4 ; กันยายน - ตุลาคม 2528.

การพัฒนาประชาชาติ. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2521.

"การเมืองเป็นเรื่องของทุกคน," แสงธรรมปริทัศน์ (1) : 115-116 ; มกราคม-มีนาคม 2535.

การเลือกเอาคนจนก่อน. แม่พระยุคใหม่. 5 (30) : 17 ; พฤศจิกายน - ธันวาคม 1987/2530.

กีรติ บุญเจือ. คณบดีคณะปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ. ให้สัมภาษณ์ 29 สิงหาคม 2537.

_____. คำบรรยายในหัวข้อเรื่องกระบวนการคัดเลือกและการฝึกอบรมสามเณรของพระศาสนจักรคาทอลิก. ที่ห้อง 946 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร วันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

_____. "ปรัชญาของคุณพ่อเตยาร์ด เดอ ชาร์แดง." ชวาล. (2) : 50 - 63 ; เมษายน - มิถุนายน 2521.

_____. "ปรัชญาของคุณพ่อเตยาร์ด เดอ ชาร์แดง." ชวาล. (3) : 33 - 48 ; กรกฎาคม - กันยายน 2521.

เกรียงศักดิ์ โกวิทวาณิช. "แนวโน้มบางประการเพื่อการอบรมเณรในปัจจุบัน," แสงธรรมปริทัศน์. 17(1) : 13 - 22 ; มกราคม - เมษายน 2536.

_____. "ชีวิตจิตของพระนางมารีย์ แบบอย่างการก้าวเดินประสาคริสตชนในสังคมร่วมสมัย." แสงธรรมปริทัศน์. (2) : 52 - 69 พฤษภาคม - สิงหาคม 1987/2530.

โกวิท วัลลภาพันธ์. "เทคโนโลยีกับการพัฒนา," วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ. 18(1) : 1 - 10 ; มกราคม - กุมภาพันธ์ 2529.

คณะกรรมการยุติธรรมและสันติ. "บทบาทและสถานภาพของผู้หญิงในสังคมเมืองและชนบท," สังคมพัฒนา. 15 (2 - 3) : 42 - 46, 2530

คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัว. ประวัติและความเป็นมาของงานส่งเสริมชีวิตครอบครัว. กรุงเทพฯ , 2522. (เอกสารโรเนียว)

คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทย. พระสมณสารขององค์สมเด็จพระสันตะปาปา จอนห์น ปอลที่ 2 ว่าด้วย "การทำงาน". แปลโดย รุ่งโรจน์ ตั้งสุรกิจ. กรุงเทพฯ : สตาร์การพิมพ์, 2532.

"คณะนักบวชหญิงสัมผัสความจริงหญิงชนบท," สังคมพัฒนา. 15 (2 - 3) : 72-75; 2530.

"ครูข้างถนน (พัฒน์พงศ์) กับปัญหาโสเภณีเด็ก-เอดส์ !!" สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. 39 (46) : 14 - 15 ; เมษายน 2536.

"คำสั่งพระเยซูคริสต์เจ้า." แสงธรรมปริทัศน์. 15 (1) : 104 - 108 ; มกราคม - เมษายน 2534.

"โครงการเขื่อนน้ำโจน : ควรพิจารณาอย่างรอบด้าน," สังคมพัฒนา. 15 (2 - 3) : 97 - 115 ; 2530.

งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

จดหมายเหตุการเผยแพร่ศาสนาและการเดินทางของบรรดาพระสังฆราชประมุขมิสซัง และของพระสงฆ์ในปกครอง ในปี ค.ศ. 1672 - ค.ศ. 1675. แปลโดย ปอล ซาเวียร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2523.

จอห์น พาวเวลส์. "พระองค์ทรงสัมผัสข้าพเจ้า" เรียบเรียงโดย ประพนธ์ ชัยเจริญ. แสงธรรมปริทัศน์. 6 (2) : 99 - 108 ; พฤษภาคม - สิงหาคม 1982/2525.

_____. "พระองค์ทรงสัมผัสข้าพเจ้า" เรียบเรียงโดย ประพนธ์ ชัยเจริญ. แสงธรรมปริทัศน์. 7 (1 - 2) : 97 - 108 ; มกราคม - สิงหาคม 1983/2526.

จี โลโบ. "เทววิทยาว่าด้วยการอภิบาลสัตบุรุษในปัจจุบัน," ชวาล. (4) : 1 - 15 ; ตุลาคม - ธันวาคม 2519.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. "วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย," ศึกษาศาสตร์สาร. 17 (1) : 14 - 22 ; ตุลาคม 2534 - กันยายน 2535.

เฉลียว บุรีภักดี. คำบรรยายในหัวข้อเรื่องความผนึกแน่นของกลุ่ม ที่ห้องทำงาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร วันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2536.

_____. คำบรรยายในหัวข้อเรื่องศาสนากับพัฒนศึกษาศาสตร์ ที่ห้องทำงาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร วันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2536.

_____. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2517.

"แฉแม่ขายลูก ขายตัวมาก่อน." ไทยรัฐ. 8 เมษายน 2536.

"ชนพื้นเมืองเอเชียกับความหวังต่อ 'ปีชนพื้นเมืองโลก'," อุดมสาร. 17 (25) : 1 - 14 ; มิถุนายน 2536.

ชยันต์ วรรธนภูติ. "การศึกษากับทางเลือกในการพัฒนา," ใน การศึกษากับการเปลี่ยนแปลงสังคม. หน้า 50 - 64 กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ชลอ วรรณประทีป. "แด่โคเออร์," อุดมศานต์. 73 (6) : 31 - 33 ; มิถุนายน 2536.

ชาลี มาระแสง. "นานาทัศนะ," สังคมพัฒนา. (13) 1: 24 - 37 ; 2529.

"ชีวิตจิตและระเบียบชีวิตสงฆ์ประจำสังฆมณฑล," แสงธรรมปริทัศน์. 15 (1) : 81- 103 ; มกราคม - เมษายน 1991/2534.

เชิดศักดิ์ โฆวาสินธุ์. การวัดทัศนคติและบุคลิกภาพ. กรุงเทพฯ : สำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520.

ชุนเดอร์ลาล พาหุคุนา. "วิกฤติการณ์ทางอารยธรรมกับวัฒนธรรมทางเลือกใหม่," สังคมพัฒนา. 16 (6) : 76 - 85 ; 2531.

ณรงค์ รัตนะ. "การเลือกและรับเทคโนโลยี," เพิ่มผลผลิต. 24 : 36 ธ.ค. - ม.ค. 2528.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. "การวัดและการวิจัยทัศนคติที่เหมาะสมตามหลักวิชาการ," วารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์. 1 : 62 - 81 ; 2531.

_____. "การวิจัยและพัฒนาเพื่อความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่," การสัมมนาการวิจัยและพัฒนาเพื่อความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2534.

_____. อิทธิพลของสังคมต่อทัศนคติของวัยรุ่น. รายงานการวิจัยครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2518.

ดาไล ลามะ. "การช่วยเหลือฝ่ายจิตใจแก่ความก้าวหน้าทางสังคม," ชวาล. (2) : 11 - 20 ; เมษายน - มิถุนายน 2527.

เดอ ชัว ซี. จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, 2516.

เดโช สวนานนท์. ปทานุกรมจิตวิทยา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2512.

ติสสา พลสุริยะ. บาทหลวงศรีลังกามองสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2527.

ถาวร กัมพลกูล. เจ้าหน้าที่คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทย. ให้สัมภาษณ์ 15 มิถุนายน 2536.

ทวีป อภิสิทธิ์. "พระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน," คุรุปริทัศน์. 11 (9) : 48 - 52 ; กันยายน 2529.

ทัศไนย คมกฤษ. ข้อพิพาทระหว่างมิสชันนารีในประเทศสยามระหว่างศตวรรษที่ 17. นครปฐม : วิทยาลัยแสงธรรม, 2528.

ทิตยา สุวรรณะชฎ. "ทฤษฎีทัศนคติและจุดอ่อนของแต่ละทฤษฎี," วารสารพัฒนบริหารศาสตร์. 4 : 589 - 608 ; เมษายน 2520.

_____. สังคมวิทยา มนุษยวิทยา และจิตวิทยาสังคม. กรุงเทพฯ : มงคลการพิมพ์, 2527.

ทำนุ วะสีนันท์. "การถ่ายทอดเทคโนโลยี." เพิ่มผลผลิต. 24 : 4 ; ธ.ค. 2527- ม.ค. 2528.

ธรรมรักษ์ การพิสิษฐ์. "วัฒนธรรมกับการพัฒนาในทศวรรษหน้า," วัฒนธรรมไทย. 29(10) : 22 - 27 ; ตุลาคม 2532 - มกราคม 2533.

ธีระพร อุวรรณโณ. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

ธำรง ช่อไม้ทอง. "การถ่ายทอดเทคโนโลยีตามแนวคิดของมอภิตานิ และข้อสังเกตสำหรับประเทศกำลังพัฒนา." วารสารพัฒนบริหารศาสตร์. 2 : 304 ; เม.ย. 2530.

"นิกส์...วิกฤตหรือพัฒนา!?," สังคมพัฒนา. 19(1- 2) : 15 - 20 ; 2534.

นิชล เสี้ยวเส็ง. เจ้าหน้าที่ศูนย์สังคมพัฒนา สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. ให้สัมภาษณ์ 15 มิถุนายน 2536.

นิพนธ์ คันธเสรี. มนุษย์สัมพันธ์เพื่อการพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ โอเดียนสโตร์, 2528.

บุญเทียน ทองประสาน. "ทำไมต้องศึกษาวัฒนธรรมในงานพัฒนา,"สังคมพัฒนา. 10(4) : 34 - 39 ; 2526.

_____. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2536.

บุญรอด บุญสำเร็จ. "การพัฒนาแบบยั่งยืน," พัฒนาชุมชน. 32(1) : 57 - 59 ; มกราคม 2536.

บุญเลิศ ธาราฉัตร. ผู้อำนวยการสำนักงานคาทอลิกสงเคราะห์ผู้ประสบภัยและผู้ลี้ภัย. ให้สัมภาษณ์ 11 มิถุนายน 2536.

บุญเลื่อน หมั้นทรัพย์. "การประสานกลมเกลียวคือแนวทางแห่งความรอด," สารมหาพรต. 6(4) : 14 - 19 ; 2532.

_____. ข้อคิดและประสบการณ์ในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2529.

_____. "ความห่วงใยเรื่องสังคม," สารมหาพรต. 6(1) : 16 - 22; 2532.

_____. "ชีวิตภายในในภารกิจของตน," สารมหาพรต. 6(2) : 17 - 21 ; 2532.

_____. ศาสนา:พลังพัฒนามนุษย์. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2529.

_____. "หนทางสู่ความเป็นปึกแผ่น," สารมหาพรต. 7(1) : 9 - 12 ; 2534.

ประกอบ คุปรัตน์. การจัดการศึกษาบนรากฐานความเป็นไทย. ปาจารยสาร. 3(2) : 8 - 21 ; มีนาคม - เมษายน 1991/2534.

----------. "การศึกษาไทยกับการทำนายของโลกยุคข้อมูล." วารสารคุรุศาสตร์. 3 : 209 - 232 ม.ค. - มี.ค. 2531.

ประจักษ์ เจียจวบศิลป์. "กรรมกรก็เป็นเพื่อนมนุษย์ของเราด้วย," ชวาล. (1) : 75 - 83 ; มกราคม - มีนาคม 2518.

ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 15 ภาคที่ 27. กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พานิช, 2506.

_____. เล่มที่ 18 ภาคที่ 31. กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พานิช, 2506.

ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย. นครปฐม : วิทยาลัยแสงธรรม, 2533.

"ประวัติศาสตร์แห่งความรอดของมนุษย์ในการพัฒนา," สังคมพัฒนา. (3 - 4) : 19 - 26; 2532.

ประเวศ วะสี. "การศึกษาของชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น," ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน, 2536.

_____. "เกษตรกรรมทางเลือก ทางรอดของมนุษยชาติ," ทิศทางไทย. (3): 37 - 45 ; กุมภาพันธ์ 2526.

_____. คนมีเงินกับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก, 2532.

_____. "ทางเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนาของไทย," สังคมพัฒนา. 13(1): 47 - 51 ; 2528.

_____. บทเรียนจาก 18 พฤษภามหาวิปโยคกับการฟื้นฟูบูรณชาติบ้านเมือง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2535.

ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2435 - พ.ศ. 2453. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2517. (อัดสำเนา)

ประหยัด จตุรพรพิทักษ์กุล. "มองสังคมหมู่บ้านผ่านความเชื่อเรื่องผี," สังคมพัฒนา. 13(2 - 3) : 59 - 69; 2529.

ปรีชา จินตเสรีวงศ์. แนวทางงานพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย. นครปฐม : วิทยาลัยแสงธรรม, 2531.

ปรีชา ดิลกวุฒิสิทธิ์. "ความรอดของคนรวย ในพระวรสารโดยนักบุญลูกา," ชวาล. (4) : 18 - 33 ; ตุลาคม - ธันวาคม 2531.

ปอลที่ 6, พระสันตะปาปา. การแพร่พระวรสารในโลกสมัยใหม่. แปลโดย ปอล ชาเวียร์. กรุงเทพฯ : ชวาล, 2520.

เปาโล แฟร์. การศึกษาสำหรับผู้ถูกกดขี่ แปลโดย ช.เขียวพุ่มพวง. กรุงเทพฯ : สหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย, 2517.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. "ชาวนา รัฐ ทุน:มุมมองจากสากล," ใน พลวัตไทย : มุมมองจากเศรษฐศาสตร์การเมือง. กรุงเทพฯ:คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

แผนกคำสอนอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ.พระสมณสารเตือนใจเรื่องการสอนคำสอนในยุคปัจจุบัน. แปลโดย บาทหลวงสมบูรณ์ แสงประสิทธิ์. กรุงเทพฯ : การพิมพ์คาทอลิกแห่งประเทศไทย, 2533.

พงษ์ ประมวล (นามแฝง). "เลือดเนื้อและลมหายใจของบ้านเณรใหญ่แสงธรรม," อุดมศานต์. 68(11) : 23 - 28 ; พฤศจิกายน 2531.

พรชัย พัฒนาบัณฑิต. พัฒนาการเศรษกิจ. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2529.

พระเทพเวที. ทางออกสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2531.

_____. สถานการณ์พุทธศาสนา พลิกหายนะเป็นพัฒนา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2536.

พระราชวรมุนี. ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2525.

พระสงฆ์กับการพัฒนาหมู่บ้าน. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2522.

"พระสมณสารของสมเด็จพระสันตะปาปา จอห์น ปอลที่ 2," ชวาล (1) : 5 - 11 ; มกราคม - มีนาคม 2534.

"พัฒนาแนวคิดในการพัฒนา : เกื้อกูลจริงหรือ," สังคมพัฒนา. 20(1) : 12 - 26 ; 2535.

พัน ศรีไทย. "นานาทัศนะ," สังคมพัฒนา. 13(1) : 24 - 37 ; 2529.

พิสิทธิ์ สารวิจิตร. การเพิ่มแรงจูงใจในการศึกษาและการพัฒนาตนเองให้แก่นักเรียนในชนบทชายแดนที่อยู่ใกล้เขตการสู้รบ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2533.

พุทธทาส ภิกขุ. "การพัฒนาตามแนวแห่งพุทธศาสนา," สังคมพัฒนา. 16(3 - 4) : 42 - 62 ; 2532.

พเยาว์ มณีทรัพย์. "บทบาทของฆราวาสในโลก," แสงธรรมปริทัศน์. 11(1) : 50 - 53 ; มกราคม - เมษายน 1987/2530.

"เพื่อน Misereor มาเยี่ยมเพื่อนศูนย์เชียงใหม่-พะเยา," สังคมพัฒนา. 15(6) : 92 ; 2531.

ไพโรจน์ โตเทศ. "200 ปีรัตนโกสินทร์กับท้องถิ่นไทย," ศิลปวัฒนธรรม. 3(4) : 6 - 19; กุมภาพันธ์ 2525.

ไพศาล วิสาโล, พระภิกษุ. "จุดเปลี่ยนของมนุษยชาติในทัศนะของสองนักคิด," ปาจารยสาร. 13(5) : 128 - 143 ; พฤศจิกายน - ธันวาคม 2529.

ไพศาล วิสาโล, พระภิกษุ และสมควร ใฝ่งามดี. แลขอบฟ้าเขียว. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2533.

ไพศาล วิสาโล, พระภิกษุ. "หลวงพ่อคำเขียนกับบทเรียนที่บ้านท่ามะไฟหวาน," ปาจารยสาร. 13(3) : 41 - 59; พฤษภาคม - มิถุนายน 2529.

ฟินบาร์ บี. คอนนอลลี. รูปแบบชีวิตนักบวชในอนาคต. แปลโดยบาทหลวงชูชาติ ศรีวิชัยรัตน์. และภราดาทิวา แสงศิริวัฒน์. เมืองพัทยา : คณะพระมหาไถ่, 2528.

ฟริตจ๊อฟ คาปร้า. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ. พิมพ์ครั้งที่ 2. แปลโดยพระประชา ปสนนธมโม และคณะ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2534.

มหาตมา คานธี. โลกทั้งผองพี่น้องกัน. แปลโดย กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง, 2534.

ไมตรี วสันติวงศ์. "การก้าวไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรม," บรรษัทปริทัศน์. 10(3) 20 - 22 ; ตุลาคม 2532.

ยุทะกะ ฮะระดะ. พัฒนาการทางเศรษฐกิจของไทยในช่วงก่อนเป็นนิกส์. แปลโดย วีรพจน์ สื่อประสิทธิ์สกุล. กรุงเทพฯ : สุภา, 2533.

เย็นใจ เลาหวนิช. "จะพึ่งตนเอง-ต้องวิจัย." วารสารไทย. 59 : 49 ; ก.ค. - ก.ย. 2530.

รวีวรรณ ธุมชัย. "รูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนาจริยธรรม," ใน บทความวิทยุกระจายเสียง ชุดการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม. หน้า 78 - 84. กรุงเทพฯ : สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย, 2526.

ระพี สาคริก. "แนวคิดเกี่ยวกับเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา." วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ. 1 : 1 - 8 ; ม.ค. - ก.พ. 2528.

ระวี ภาวิไล. "นโยบายทางวิทยาศาสตร์ของชาติ และการศึกษาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี." วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ. 5 - 6 ; 64 - 70 ; ก.ย. - ธ.ค. 2529.

รังสรรค์ ธนะพรพันธ์. กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย:บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475 - 2530. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532.

"รู้จักกับหน่วยงานคณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทย," สารมหาพรต. 6(1) : 80 - 84 ; 2532.

เรอเน อุยก์ และไดซากุ อิเคดะ. รัตติกาลเพรียกหาอรุโณทัย. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2531.

รำพึง พฤทธิประภา. "เทคโนโลยีชีวภาพกับอนาคตของโลกและมนุษย์," ศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา. 6(2) : 29 - 35 ; เมษายน 2536.

โรเบิร์ต แชมเบอร์ส และกอร์ดอน อาร์ คอนเวย์. ชีวิตความเป็นอยู่ชนบทที่ยั่งยืน : แนวคิดเชิงปฏิบัติสำหรับศตวรรษที่ 21 เอกสารประกอบการสัมมนางานมหกรรมประชาชน 2535. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

โรแบร์ต กอสเต. "สมัยแรก ๆ ที่คริสตศาสนาและวัฒนธรรมตะวันตกมาพบกับพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย," แสงธรรมปริทัศน์. 5(3) : 51- 65 ; กันยายน-ธันวาคม 2524.

ลอเรนซ์ เทียนชัย สมานจิต. "อุปสรรคต่อบทบาทของฆราวาส," แสงธรรมปริทัศน์. 11(1) : 44 - 49 ; มกราคม - เมษายน 1987/2530.

เลนนาร์ด แฟรงค์. "เกมการพัฒนา," แปลโดยคเณศ กงไสยา. สังคมพัฒนา. 19(1 - 2) : 92 ; 2534.

วงศ์สวัสดิ์ แก้วเสนีย์. "กระแสเรียกพระสงฆ์สังฆมณฑลในประเทศไทย," อุดมศานต์. 69(6) : 22 - 29 ; มิถุนายน 2532.

วัฒนา อิศรางกูร ณ อยุธยา. "แนวคิดในการพัฒนา:จากทุนสู่มนุษย์," พัฒนบริหารศาสตร์. 24(4) : 503 - 531; ตุลาคม 2527.

วิคตอร์ ลาร์เก. "โรงพิมพ์มิสซังคาทอลิก," อุดมศานต์. 72(8) : 53-60; สิงหาคม 2535.

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. "ทางเลือกทางเดียวสำหรับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชาติ," จันทรเกษม. 191 : 12 ; ก.ค. - ส.ค. 2529.

วิเชียร ตีรสุภาพกุล. "การจัดตั้งสถาบันถ่ายทอดเทคโนโลยี," วารสารวิทยาศาสตร์. 7 - 8 : 408 - 410 ; ก.ค. - ส.ค. 2526.

วินัย วีระวัฒนานนท์. "การพัฒนาที่ยั่งยืน," มิตรครู. 33(9) : 16 - 19 ; พฤษภาคม 2534.

วิบูลย์ แช่มชื่น. "ความจำเป็นของเทคโนโลยีเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อม," วารสารวิทยาศาสตร์. 14 : 54 ; ม.ค. - ก.พ. 2532.

วิรัชฎ์ คงคะจันทร์. "เทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา" วารสารวิทยาศาสตร์. 37 (11) : 596 - 600 ; พฤศจิกายน 2526.

วิไล ณ ป้อมเพชร. "พระสงฆ์ในอุดมคติ," ชวาล. (3): 50 - 56 ; กรกฎาคม - กันยายน 2524.

วิวัฒน์ชัย อัตถากร. "การพัฒนาแบบยั่งยืนในสายตานักเศรษฐศาสตร์," สังคมพัฒนา. 20(4) : 39 - 46 ; 2535.

----------. "การวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมไทย:แนวพัฒนาการเศรษฐกิจ," มหาวิทยาลัยศิลปากร. 9(2) : 8 - 14 ; ธันวาคม 2531 - พฤษภาคม 2532.

----------. "การอภิปรายเรื่อง ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติต่อการจัดการศึกษาไทย" ใน ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. หน้า 40 - 66 กรุงเทพฯ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

----------. "อุดมการณ์พึ่งตนเอง," ใน ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. หน้า 128 - 134 กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

ศักดา ศุภพงศ์พิเชฐ. "กรอบแนวคิดพื้นฐานและความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืน," ประชากรศึกษา. 18(2) : 14-23; พฤศจิกายน-ธันวาคม 2535.

ศักดา ศุภพงศ์พิเชฐ และปองจิต แจ่มจำรัส. "การพัฒนาแบบยั่งยืน ความรับผิดชอบต่ออนุชนรุ่นหลัง," ประชากรศึกษา. 18(2) : -39; พฤศจิกายน-ธันวาคม 2535.

"ศาสนธรรมในงานพัฒนา," สังคมพัฒนา. 17(3 - 4) : 77 - 89 ; 2532.

ส. ศิวรักษ์. ครูและแพทย์ที่พึงปรารถนาในสังคมสยาม. กรุงเทพฯ : ยุววิทยา, 2532.

_____. ที่สุดแห่งสังคมสยาม. กรุงเทพฯ : ศึกษิตสยาม, 2531.

_____. แนวคิดทางปรัชญาไทย. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, 2532.

_____. พรมแดนทางสังคมของพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2533.

สถิตย์ นิยมญาติ. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2524.

สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา. รายงาน 3 ปี (2516 - 2518) ศูนย์สังคมพัฒนา. กรุงเทพฯ, 2518.

สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย. สมัชชาพระสังฆราช 1985. กรุงเทพฯ : อัสสัมชัญ, 2530.

----------. พระดำรัสของสมเด็จพระสันตะปาปาจอห์น พอลที่ 2 กรุงเทพฯ : อัสสัมชัญ, 2530.

สมกิจ นันทวิสุทธิ์. "ความรักของมนุษย์ต่อมนุษย์," แสงธรรมปริทัศน์. 14(3) : 38 - 44 กันยายน - ธันวาคม 1990/2533.

สมณกระทรวงสำหรับข้อความเชื่อ.เทวศาสตร์แห่งการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ. แปลโดย ประคิณ ชุมสาย ณ อยุธยา. เมืองพัทยา : คณะพระมหาไถ่, 2529.

สมบูรณ์ แสงประสิทธิ์. "อะไรคืองานศาสนสัมพันธ์," อุดมศานต์. 58(12) : 25 - 49 ; ธันวาคม 2521.

สมปราชญ์ จอมเทศ. การบริหารและการจัดการ:ศึกษาวิเคราะห์ในแนวพฤติกรรมศาสตร์สำหรับประกอบการศึกษาสาขารัฐประศาสนศาสตร์และการบริหารธุรกิจ กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2516.

สมศักดิ์ ศรีมาโนชน์. การสหกรณ์เครดิตยูเนียน (นอกระบบ 323). กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2523.

สมาคมนักบุญวินเซนเดอปอลแห่งประเทศไทย. ประวัติและกิจกรรมของสมาคมนักบุญวินเซนเดอปอลแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ , 2521.

สะอาด ไชยวัณณ์. การศึกษาประวัติศาสตร์เปรียบเทียบงานธรรมทูตของโรมันคาทอลิกกับโปรเตสแตนท์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สุริยบรรณ, 2519.

สันทัด โรจนสุนทร. "การทำนายเทคโนโลยีในอนาคต : กระบวนการที่จำเป็นต้องมี," จันทรเกษม. 191 : 11 ต.ค. - ส.ค. 2529.

"สัมผัสชีวิตชนบท อีกรูปแบบหนึ่งของชีวิต" อุดมศานต์. 69(3) : 28 - 31; มีนาคม, 2532.

"สัมภาษณ์ชาวนาฝรั่งเศส" สังคมพัฒนา. 11(1) : 66 - 68 ; 2527.

"สัมภาษณ์ ศ. นพ. ประเวศ วะสี," ผู้ไถ่. (1) : 38 - 44 ; 2535.

สาคร พรหมภูวัลย์ "ปัญหาและทางออกในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง," ใน ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. หน้า 95 - 99 กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

สามารถ จันทร์สูรย์. "ภูมิปัญญาชาวบ้านคืออะไรอย่างไร," ใน การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534.

----------. "ภูมิปัญญาชาวบ้าน," ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. หน้า 145 - 159 กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา และมูลนิธิหมู่บ้าน, 2536.

"สิ่งแวดล้อม : ปัญหาที่คริสตชนต้องรับผิดชอบ," สารมหาพรต. 7(1) : 27 - 34 ; 2534.

สิงห์ทอง มหาดไทย (นามแฝง). "เลิกยัดเยียดเทคโนโลยีให้ชาวบ้านเสียทีเถอะ," วารสารพัฒนาชุมชน. 1 : 66 - 69 ; ม.ค. 2529.

สิปปนนท์ เกตุทัต. "วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อปวงชน," สสวท. 4 : 5 ; ก.ค. - ก.ย. 2527.

สิปปนนท์ เกตุทัต และ วิชัย ตันศิริ. "การพัฒนาสังคมสมัยใหม่เทคโนโลยีและมรดกทางวัฒนธรรม: มองในแง่ไทย," การวิจัยทางการศึกษา. 16(1) : 33 - 42 ; 2529.

เสน่ห์ จามริก. "ทบทวนการศึกษาไทย พัฒนาอะไรและอย่างไร," สังคมพัฒนา 16(3 - 4) : 23 - 35 ; 2531.

----------."บทวิจารณ์และความเห็น," ใน การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ. หน้า 49 - 60. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.

----------. "บันทึกเบื้องต้น---โครงการประสานเกษตรธรรมชาติกับตลาดทางเลือก," ทิศทางไท. (3) : 50 - 57 ; กุมภาพันธ์ 2536.

----------. "ปาฐกถานำ," ในผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. หน้า 10 - 24 กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

----------. "วิพากษ์...แผน 6," สังคมพัฒนา. 13(1) : 6 - 13 ; 2528.

เสนาะ อุนากูล. "นานาทัศนะ," สังคมพัฒนา. 14(1) : 24 - 37 ; 2529.

เส้นทางเกษตรไทยในอนาคต (เทปโทรทัศน์). กรุงเทพฯ : สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย, 2536.

เสรี พงศ์พิศ. คาทอลิกกับสังคมไทย : สี่ศตวรรษแห่งคุณค่าและบทเรียน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2527.

----------. "วัฒนธรรมกับการพัฒนาชนบท," ใน การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2534.

----------. "วัฒนธรรมพื้นบ้าน : รากฐานการพัฒนา," ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. หน้า 35 - 61. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน, 2536.

----------. "คำนำ," ใน วิเคราะห์เอกลักษณ์ไทยในกระแสความเปลี่ยนแปลง. หน้า 9 - 14. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534.

สุขุม (นามแฝง). "แว้ง : กาลเวลาได้ผ่านเลย," สังคมพัฒนา. 12 (1) : 28 - 33 ; 2527.

สุธาดา เมฆรุ่งเรืองกุล. "อีกหลายคำถามที่ไม่มีคำตอบในแนวคิดการใช้ "วัฒนธรรม" ในการ "พัฒนาชุมชน" ปาจารยสาร. 13(1) : 44- 47 ; มกราคม - กุมภาพันธ์ 2529.

สุธี ประศาสน์เศรษฐ. "เศรษฐกิจไทยกับการพัฒนาแบบพึ่งพา," เศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์. คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

----------. "นโยบายเทคโนโลยีและยุทธศาสตร์การพัฒนา," ใน ทิศทางการปฏิรูปนโยบายเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 1990," บรรณาธิการโดย ตีรณ พงศ์มพัฒน์.หน้า 317 - 323 กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

สุนทร โคตรบรรเทา. "รูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ," ใน บทความวิทยุกระจายเสียงชุด...การศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม. กรุงเทพฯ : สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย, 2526.

สุนันทา เศรษฐบุญสร้าง. "เกษตรปลอดสารเคมี," ทิศทางไทย. (3): 46 - 49 ; กุมภาพันธ์ 2536.

สุนิตย์ แป้นนาบอน. "ประเทศไทย: ด้านหลังภาพพัฒนา," ครุปริทัศน์. 11 : 26 - 31, ธันวาคม 2529.

สุพรรณี บันเทิงสุข. เจ้าหน้าที่คณะกรรมการเพื่อการส่งเสริมชีวิตครอบครัว. ให้สัมภาษณ์ 15 มิถุนายน 2536.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. "การวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมไทย : แนวพุทธ," มหาวิทยาลัยศิลปากร. 9(2): 53 - 69 ; ธันวาคม 2531- พฤษภาคม 2532.

สุเมธ ตันติเวชกุล. "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาชนบท. ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. เล่ม 1. หน้า กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน, 2536.

สุรชัย ชุ่มศรีพันธ์. "มิสซังสยามในอดีต : อัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ ในปัจจุบัน," แสงธรรมปริทัศน์. 14(3) : 104 - 116 ; กันยายน-ธันวาคม 1990/2533.

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. "จงคืนป่าให้ประชาชน," ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท หน้า 265 - 287. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน, 2536.

----------. "ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท" ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. หน้า 63 - 69 กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน, 2536.

สำนักเลขาธิการสภาพระสังฆราช.เรื่องพระจิตเจ้าในชีวิตของพระศาสนจักรและของโลก พระสมณสารของสมเด็จพระสันตะปาปาจอห์น พอลที่ 2. แปลโดย ประคิณ ชุมสาย ณ อยุธยา. กรุงเทพฯ : การพิมพ์คาทอลิกแห่งประเทศไทย, 2530.

ไสว พราหมณี. ทวนกระแส. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, 2533.

อดัม เคิล. "การศึกษาเพื่อความเป็นไท," แปลโดยวิศิษฐ์ วังวิญญู. คุรุปริทัศน์. 11(9) : 22 - 42, 2529.

อดิสัย วิริยะประสบโชค. การศึกษาทัศนคติของเกษตรกรต่อโครงการปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรแห่งชาติ. วิทยานิพนธ์ วท.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2525. อัดสำเนา.

อภิชัย พันธเสน. "การศึกษากับการอยู่รอดทางเศรษฐกิจของประเทศ," ใน ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. หน้า 110-119. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

อภิชาติ ทองอยู่. วัฒนธรรมกับชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2527.

ออกัสติน โมลิ่ง. "กระแสเรียกของฆราวาสในพระศาสนจักรและในโลก," แสงธรรมปริทัศน์. 11(1) : 33 - 35 ; มกราคม - เมษายน 1987/2530

----------. "สังเขปสันตธรรมนูญจงกลับใจเสียใหม่," อุดมศานต์. 69 (2) : 33 - 35 ; กุมภาพันธ์ 2532/1989.

อัลบีโน ลูชีอานี, พระคาร์ดินัล. นักบุญอัลฟอนโซและพระสงฆ์ในปัจจุบัน. แปลโดย พระสังฆราช ยอด พิมพิสาร. อุดรธานี : สังมณฑลอุดรธานี, 2522.

อาร์โนลด์ ทอยน์บี และไดซากุ อิเคดะ. ชีวิตเลือกได้. แปลโดย สดใส ขันติวรพงศ์. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2530.

อาเดรียง โลเนย์. สยามและคณะมิสชันนารีฝรั่งเศส. แปลโดย ประทุมรัตน์ วงดนตรี. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2528.

อาทิตย์ อุไรรัตน์. "นโยบายการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการพัฒนาประเทศของพรรคการเมือง," วารสารวิทยาศาสตร์. 1 : 17 - 27 ; มกราคม 2526.

อี เปเซอต์. "พุทธศาสนาและ Buddhism," ซวาล. (3) : 33 - 39 ; กรกฎาคม - กันยายน 2515.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. "การประถมศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ก่อน พ.ศ. 2543," ใน คุรุวาทะ. หน้า 41 - 60. กรุงเทพฯ : มติชน, 2532.

----------. คำบรรยายในหัวข้อเรื่องอิทธิพลของชาติมหาอำนาจที่มีต่อการดำเนินนโยบายด้านต่าง ๆ ของไทย. ที่ห้อง 946 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร วันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2536.

----------. "การศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ" คำบรรยายรายวิชา พฒ 782. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2535.

----------. "การสืบทอดและการปรับปรุงวัฒนธรรมให้สมสมัย," วัฒนธรรมไทย. 29(10): 10 - 16 ; ตุลาคม 2532 - มกราคม 2533.

----------. วิเคราะห์เอกลักษณ์ไทยในกระแสความเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534.

เอกสารแห่งสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ธรรมนูญด้านพระธรรม. แปลโดยพระอัครสังฆราช ยวง นิตโย. กรุงเทพฯ : ดำรงธรรม, 2525.

อุทัย ดุลยเกษม. "แผนพัฒนาการศึกษากับการพึ่งตนเอง," ใน ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. หน้า 76 - 87 กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

อุ่นตา นพคุณ. "การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา," ใน การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน. หน้า 101 - 111. กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย, 2528.

โอวาท สุทธนารักษ์. "การทำลายภูมิปัญญาของไทย ภาวะวิกฤติทางการศึกษาในชนบท," สังคมพัฒนา. 15(2 - 3) : 30 - 38 ; 2530.

ไอวาน อิลลิช. "มองให้พ้นการศึกษาและการพัฒนา," แปลโดย วิศิษฐ์ วังวิญญู. สังคมพัฒนา. 11(1) : 56 - 65 ; 2527.

----------. "มองให้พ้นการศึกษาและการพัฒนา," แปลโดย วิศิษฐ์ วังวิญญู. สังคมพัฒนา. 12(1) : 56 - 65 ; 2527.

ฮานู ลี. แซมาอึลวุนดงของเกาหลี : การศึกษาวิเคราะห์เชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบที่นำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท ปริญญานิพนธ์ กศ.ด. ประสานมิตร, 2529. อัดสำเนา.

Abesamis, Carlos H. "Reflections from The Philippines," in Asia's Struggle for Full Humanity. edited by Virginia Fabella. p.123-139. New York : Orbis Books, 1980.

Abrahamson, Mark. Social Research Methods. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, Inc., 1983.

Adams, Richard N. The Second Sowing. San Francisco : Chandler Publishing Co., 1967.

Akin Rabibhadana. The Transforsmation of Tambol Yokrabat, Changwat Samut Sakorn, Khon Kaen : Research and Development Institute, Khon Kaen University, n.d.

Allport, G.N. Handbooks of Social Psychology. Massachusett, Clark University Press, 1940.

Alsawad, Mohamman Salem Suhail. "Acculturation and Attitude Change among Male United Arab Emirates Students in the United, States (Foreign Students)," Dissertation Abstract. 52(06) : December, 1791.

Arphorn Chuaprapaisilp. Improving Learning form Experience through the Conduct of Pre-And Post-Clinical Conferences : Action Research in Nursing Education in Thailand. Doctoral thesis. New South Wales, University of New South Wales. 1989.

Baker, Therese L. Doing Social Research. New York : McGraw-Hill Book Company, 1988.

Balasuriya, Tissa. "Towards the Liberation of Theology in Asia," in Asia's Struggle for Full Humanity. edited by Virginia Fabella. p. 16-26. New York : Orbis Books, 1980.

Bandura, Albert. Social Foundation of Thought and Action : a Social Cognitve Theory. New Jersey : Prentice-Hall, 1986.

----------. Social Learning Theory. Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice - Hall, Inc. 1977.

Bandura, Albert and Richard H. Walters. Social Learning and Personality Development. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1963.

Baron, Robert A. and Don Byrne. Social Psychology : Understanding Human Interaction. Boston : Allyn and Bacon Inc., 1987.

Black, J. Stewart & Mark Mendenhall. "Cross-Cultural Training Effectiveness : A Review and a Theoretical Framework for Future Research," Academy of Management Review. 15(1) : 133-136.

Blackmer, Betsey Wyman. "Professional Socialization in Physical Therapy : Cooperative Work Experience and Student Perceptions of the Role of the Physical Therapist," Dissertation Abstract. 49(12) : 3694; June, 1989.

Boff, Leonardo. Jesus Christ : Liberator. New York : Orbis Books, 1978.

Bravo Torres, David Jose. "Seventh-Day Adventist Seminary : Sharpening Its Mission In Areas of Church Growth, Revival and Small Groups. (Portuguese Text) (School of Theology)," Dissertation Abstract. 47(01) : 199-A; January, 1985.

Bronowski, J. Science and Human Values. New York : Harper & Row, 1965.

Byrne, Richard. A Theology of Holy Orders. New York : Orbis Books, 1989.

Capra, Fritjof. The Turning Point. Glasgow : William Collins Sons & Co. Ltd, 1987.

Catholic Office for Emergency Relief and Refuges. COERR Thailand No. 10. Bangkok, 1985.

Catholic Office for Emergency Relief and Refugees. COERR Thailand No. 12. Bangkok, 1987.

Catholic Office for Emergency Relief and Refugees. COERR Thailand No. 16. Bangkok, 1991.

Catholic Office for Emergency Relief and Refugees. COERR Thailand No. 17. Bangkok, 1992.

Chambers, Robert and Gordon R. Conway. Sustainable Livelihoods: Practical Concepts for the 21 st Century. The Document for People's Plan for 21st Century seminar. Chulalongkoen University, 1992.

Chambers, Robert. Rural Development : Putting the Last First. London : Longman, 1983.

Church, Catherine Cameron. "Attitude Change Regarding Business Practices of Management Executives Observed in Participation in an Advenced Management Program," Dissertation Abstract. 49(09) : 249; March, 1989.

Congregation for Catholic Education. Guide to the Training of Future Priests Concerning : The Instruments of Social Communication. Vatican City, 1986.

Cropsey, Joseph. "Smith, Adam," in Encyclopedia Americana. V.25. p. 53-54. Danbury, Connecticut : Grolier Incoporated, 1985.

Crowther, J.G. Seience Unfolds the Future. London: Frederick Muller Ltd., 1955.

Cruze, Wondel W. Educational Psychology. New York : The Ronel Press Company, 1974.

Dahl, Robert A. Modern Political Analysis. 4th edition. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, Inc., 1984.

De Silva, Lynn. "Christian Reflection in A Buddhist Context," in Asia's Struggle for Full Humanity. edited by Virginia Fabella. p. 96-106. New York : Orbis Books, 1980.

Dickey, Claudine Franks. "A Study of the Level of Professional Socialization of Registered Nurses," Dissertation Abstract. 49(11) : 4752 ; May, 1989.

Dodds, John W. "Humanism," in The World Book Encyclopeia. V.9 p. 416-417. Chicago : World Book, Inc., 1989.

Dower, Edward L., Ed.D. "A Needs Assessment of the Seventh-Day Adventist Theological Seminary's Master of Divinity Program as Perceived by the Graduates, Faculty, Students, and Employers of Graduates," Dissertation Abstract. 42(10) : 246-A ; April, 1982.

Dressler, David. Sociology : The Study of Human Interaction. New York : Knopf, 1969.

Dulles, A. Models of the Church. New York : Doubleday, 1974.

Edwards, Allen L. Techniques of Attitude Scale Construction. New York : Appleton-Century-Crofts, Inc., 1957.

Eitzen, Stanley D. In Confilct and Order Understanding Society. 3rd edition, Boston : Allyn and Bacon, Inc., 1985.

Ekavidya Nathalang. National Integration: Summary and Perspective for the Future. n.d.

----------. "The Wisdom of the Thai Farmers : Contemporary Efforts for Cultural Reproduction", in PHOOM PANYA CHAOBAN. (Local Wisdom) Bangkok : Office of the National Culture Comission, 2534.

Fabella, Virginia. "An Introduction," in Asia's Struggle for Full Humanity. edited by Virginia Fabella. p. 3-13. New York : Orbis Books, 1980.

Fabella, Virginia and Sergio Torres. "The Live - in Plan," in Asia's Struggle for Full Humanity. edited by Virginia Fabella. p.40-46. New York : Orbis Books, 1980.

Festinger, L.A. Theory of Cogitive Dissonance. Standford, California: Standford University Press, 1965.

----------. "Behavioral Support for Opinion Change," The Public Opinion Quarterly. Spring, 1964.

Fuellenbach, John. Theology of Liberation. Rome : Gregorian University, 1988.

Garteiz, Bethann. "A Comparison of Seven Secondary School Peer Coaching Programs and Their Effect Upon Educator's Attitude Change towards Peer Coaching," Dissertation Abstract. 50(01) : 117; July, 1985.

Good, Cater V. Dictionary of Education. prepared under the auspieces of the Delta Kappa, 2nd ed. New York : McGraw-Hill Book Co., Inc., 1959.

Gordon, Milton M. The Scope of Sociology. New York : Oxford University Press, 1988.

Green, Arnold W. Sociology : An Analysis of Life in Modern Society. 4th edition. New York : McGraw-Hill Book Company, 1964.

Greenwald, A.G. Psychological Foundation of Attitude. New York : Academic Press, 1968.

Hacker Michael and Roberd Barden. Technology in Your World. New York. Delnar Publishers Tnc. 1987.

Haugtvedt, Curtis P. "Persistence and Resistance of Attitude Change : Individual and Situational Approaches," Dissertation Abstract. 50(04) : 1989; October, 1989.

Hanson. John W. Education and the Development of Nations. New York : Holt, 1966.

Harry S. Truman. "Inaugural Address, January 21, 1949," in Congressional Record., XCV. p.477-478. Washington D.C. : Government Printing Office, 1949.

Hayden, Joanna. "The Relationship of Professional Socialization and Professional Role Model Identification to Self-Assessed Health Education Competencies," Dissertation Abstract. 51(05) : 2307; November, 1990.

Hilgard, Ernest R. Introduction to Psychology. New York : Harcourt, Brace & World, Inc., 1962.

Hovland C. and M. Rosenberg. "Summary and the Theoritical Issues," in C. Hovland and M. Rosenberg (Eds.), Attitude Oganization and Change. New Haven : Yale University Press, 1960.

Insko, Chester A. "Festinger Dissonance Theory," in Theories of Attitude change. New York : Appleton-Century-Crofts, 1967.

----------. Theories of Attitude Change. New York : Appleton - Century-Crofts Division of Meredith Corporation, 1967.

Jedin, Herbert. History of the Church, Vol. X. Translated by Anselm Biggs. New York : Cross Road, 1981.

John Paul II. Redemtoris Mission : Encyclical Letter of the Supreme Pontiff John Paul II on the Permanent Validity of the Chruch's Missionary Mandate. Vatican City : Vatican Polyglot Press, n.d.

Juanjai Ajanant and Others. Trade and Industrialization of Thailand. Bangkok : Social Science Association of Thailand, 1986.

Kanjana Kaewthep. "Cultural Approach in Development Work : What It Is and How It Is Done," in We Cultivate Our Garden. Bangkok Cotholic Council of Thailand for Development, 1991.

Katoppo, Henriette. "An Asian Woman's Perspective," in Asia's StruggleforFullHumanity. edited byVirginia Fabella. p.140-147. New York : Orbis Books, 1980.

Kendler, Howard H. Basic Psychology. California : W.A. Benjamin Inc., 1974.

Kiesler, Charles H., B.E. Collins and N. Miller. Attitude Change. New York : John Willey, 1965.

Klausmeir, H. and R.E. Ripple. Learning and Human Abilites. New York : Harper and Row Publisher, Inc., 1971.

Klubnik, James J. "A Survey Analysis of Confilcts in Role Expectation of Dallas Theological Analysis Seminary Alumni-Pastors and Their Concregations," Dissertation Abstract. 42(10) : April, 1982.

Kung, Hans. The Church. 5th ed. trans by Ray and Rosalum Ockenden. London : Search Press Ltd., 1973.

Latourette, Kenneth Scoth. A History of the Expansion of Christianity : Three Centuries of Advance, Vol. 6.5th printing Michigan : Zodervan Publishing House, 1976.

Lee, Mow Lin and Floyd K. Harmston. "Appropriate Technology and Economic, Development," Thai Journal of Development Administration. 2 : 219 - 230 ; April, 1985.

Lee, Shu-Ching. "Group Cohesion and the Hutterian colony," in Human Nature and Collective Behavior. edited by Tomotsu Shibutani. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, Inc., 1970.

Lee, Seung-Ik. "The New China : An Eastern Version of Messianic Hope," Dissertation Abstract. 45(06) : December, 1982.

Lee, Won Gue. "Religion and Interaction : Religious Commitment as Related to Anomie and Life Satisfacion," Dissertation Abstract. 42(07) : January, 1982.

Lewin, Kurt. "Group Decision and Social Change," in Newcomb, T.M. and Hartley, E.L. (Eds.) Reading in Social Psychology. New York : Holt, 1947.

Louw, Andries Arno. "Conversion From Racial Prejudice : A Study in Practical Theology on the Relationship Between Christian Spirituality and Attitude Change in Racial Prejudice," Dissertation Abstract. 27(02) : 195; Summer, 1989.

Lummis, Douglas, C. Development Against Democracy. Bangkok : Chulalongkorn University, 1992.

Marsey, Christopher Alan. "Personality and Attitude Change in Psychiatric Nursing as A Function of Nursing Experience," Dissertation Abstract. 49(07) : 2905; January, 1989.

McGrath, Roger Eugene. "The Theology of Pastoral Office in Ecumenical Dialogue Since Vatican Council II," Dissertation Abstract. 43(06) : December, 1982.

McGuire, W.J. "The Nature of Attitudes and Attitude Change" The Handbook of Social Psychology. edited by Lindzey, G. and E. Aronson. 2nd ed. Cambridge, Mass : Addison- Wesley, 1969.

Miller, N.E Social Learning and Imitation. New Haven : Yale University Press, 1967.

Mishan, E.J. "The Future is Worse than It was," in Thai Journalof Development. Administration. 25(3) : 387 - 405 ; July 1985.

Murphy, Glenn Edward. "Occupational Socialization and Attitude Change in Correctional Officers," Dissertation Abstract. 52(01) : 33; July, 1991.

Mohler, James A. The Origin and Evolution of the Priesthood. New York : Alba House, 1970.

Newcomb, T.M. Social Psychology. New York : Pryden Press, 1954.

--------. The Acquaintance Process. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1981.

Nisbet Robert A. and Edith McKenzie. The Social Bond. New York : Alfred A. Knopf, Inc., 1970.

Oskamp, Stuart. Attitude and Opinions. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1968.

Paine, Richard Earl. "An Examination of Channel Mode, Field Independence/ Dependence, Cognitive Responses, The Affective Component of Attitudes, and Overall Attitudes : A Study in Attitude Change," Dissertation Abstract. 50(06) : 1483; December, 1989.

Park, Yong Woo. "The Significance of The Call of God for Seminary Students in Korea," Dissertation Abstract. 42(07) : January, 1982.

Parsons, Talcott. The Structure of Social Action. New York : The Free Press, 1968.

Pieris, Aloysius. "Some Religio-cultural Guidelines," in Asia's Struggle for Full Humanity. p. 75 - 94. New York : Orbis Books, 1980.

Pius XI. Quadragesimo Anno. Vatican City. Sacred Congregation for the Doctrine of Faith, 1931.

---------. "Some Religio-Cultural Guidelines," Dissertation Abstract. 40(07) : December, 1982.

Plum, Werner. Natural Science and Technology. Bonn . Friedrich Ebert-Stiftung. 1974.

Puey Ungphakorn. Best Wishes for Asia. Bangkok : Klett Thai Publications, 1975.

Rayan, Samuel. "Reflections on a Live-in Experience," Dissertation Abstract. 42(07) : January, 1982.

"Refugees : A Challenge to Solidarity," in Catholic International. Vol. 4(1) : 7-14 January, 1993.

Remers, H.H. Introduction to Opinion and Attitude Measurement. New York : Harper & Brother Publishers, 1954.

Rokeach, Milton. Beliefs, the Reformation and the Social Change. London : Macmillan, 1972.

Roper, Trevor H.R. Religion : the Reformation and Social Change. London : Macmillan, 1972.

Rosenburg, M.J. "A Structional Theory of Attitude Dynamics," The Public Opinion Quarterly. 24 : 322; Spring, 1960.

Ross, Eva Jeany. Basic Sociology. Milwaukee : Bruce Pub. Co., 1953.

Ryan, John C. "Conserving Biological Diversity" in State of the World 1992. New York : W.W. Norton & Company, 1992.

S. Sivaraksa. A Buddhist Vision for Renewing Society. Bangkok : Thai Wattana Panich, 1981.

Santa Vieira, Felicidade Capela Da. "The Professional Socialization Process of Graduate Physical Education Students," Dissertation Abstract. 51(04) : 1190; October, 1990.

Scott, John Finley. Internalization of Norms; A Sociological Theory of Moral Commitment_. Englewood Cliffs N.J. : Prentice-Hall, Inc., 1971.

Secord, Paul F. and Backman W. Carl. Social Psychology. New York : McGraw-Hill, 1964.

Seri Phongphit. "Introduction," in Who Developed Whom. Bangkok : CCTD Secretariat, 1985.

Shaw, Marwin E. and Philip R. Constanzo. Theories of Social Psychology. New York : McGraw-Hill Book Company, 1970.

Shaw, Marwin E. Group Dynamics. New York : McGraw-Hill Book Company, 1971.

Sherief, M. and C. Hovland. Social Judgement : Assimilation and Contrast Effect in Communication and Attitude Change. New Haven : Yale University Press, 1961.

Sherief, C. and M. Sherief. Attitude, Ego-Involvement and Change. New York : John Wiley and Sons, Inc., 1967.

Smith, Adam. The Wealth of Nations. London : The Temple Press Letchworth, 1950.

Spretnak, Charlene and Fritjof Capra. Green Politics. Santa Fe : Bear & Company, 1986.

Stachura, Linda Marie. "Mentoring and Other Professional Socialization Relationships of Registered Nurses After Entry into Practice (Nurses)," Dissertation Abstract. 28(03) : 417; Fall, 1990.

Stevey, John Edward. "Development of A Program for Student Interns at Alliance Theological Seminary," Dissertation Abstract. 42(10) : April, 1982.

Sulak Sivaraksa. Seeds of Peace. Berkeley, California : Parrala Press, 1992.

Suchart Prasitrathsint. "Thailand in the 1980 & : Strategies and Mearures for Social and Population Development," in Strategies and Measures for the 1980. Bangkok : The Thai University Research Association, 1980.

Surachet Vetchapitak."Catholic Council of Thailand for Development : 25 Questions on the Turning Point of Rural Development Work," in Who Development Whom. Bangkok : CCTD Secretariat, 1985.

Tackett, Timothy. "The French Seminary in the Eighteenth Century, Dissertation Abstract. 43(06) : December, 1982.

Thinapan Nakata and Likhit Dhiravekin "Social and Cultural Aspects of Thai Polity," in Thailand's National Development : Social and Economic Background. Bangkok : Thai University Research Association, 1989.

Thurstone, L.L. Theory and Measurement. New York : John Wiley and Sons, 1967.

Todaro, Michael P. Economic Development in the Third World. 2nd ed. New York : Longman Inc., 1977.

Torres, Sergio. "Latin American View of The ATC," Dissertation Abstract. 42(07) : December, 1982.

Triandis, Harry C. Attitude and Attitude Change. New York : John Wiley and Sons, Inc., 1971.

Van Khoi, Joseph. Christian Missionaries and Thai Education. St. Louis : St. Louis University, 1972.

Vitit Muntarbhorn. "Guest Columnist," Bangkok Post. October 18, 1992.

Wallace, Margaret J. "Woman in Transition : The Professional Socialization of Student-Nurses," Dissertation Abstract. 1993.

Weber, Max. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. New York : Charles Scribner's Sons, 1958.

White, Garnett Lee. "Professional Development in Counseling Psycholgy Training : A Longitudinal Studyin Professional Socialization," Dissertation Abstract. 50(08) : 3720; February, 1990.

Wickremesinghe, Lakshman, "Christianity in Context of Other Faiths," in Asia's Struggle for Full Humanity. edited by Virginia Fabella. p. 35-39 New York : Orbis Books, 1980.

Wilson, Everett K. Sociology : Rules, Roles and Relationships. Homewood I11., Dorsey Press, 1966.

Witt, Christopher P. "Toward and Intergration of Personal Growth and Priestly Formation: A Workshop Based on the Theology of Karl Rahner and The Psychology of Erik Erikson," Dissertation Abstract. 42(10) : April, 1982.

Wright, Steven Charles."Developinga Teacher : A Different Model (Physical Education Teachers, Student Teachers, Professional Socialization)," Dissertation Abstract. 53(04) : 1094 ; October, 1992.

Yirenkyi, Kwasi. "Transition and the Quest for Identity : A Socio - Ethical Study on the Problem of Identity and Political Role of the Ghanaian Clergy in A Modernizing Society," Dissertation Abstract. 46(03) : 726-A; January, 1984.

Zaslavsky, Ruth and Daniel Liberatore. eds. Social Psychology. New York : John Wiley & Sons, Inc., 1977.

Zebelman, Edna S. "Attitude Change Towards Faculty Careers During the Socialization Experiencein Nursing Doctoral Programs," Dissertation Abstract. 49(09) : 2491 ; March, 1989.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

อักษรย่อหนังสือต่าง ๆ ในพระคัมภีร์

ภาคพันธสัญญาเก่า

อักษรย่อหนังสือต่าง ๆ ในพระคัมภีร์
ภาคพันธสัญญาเก่า

1. ปฐมกาล	ปฐก.	21. ปัญญาจารย์	ปญจ.
2. อพยพ	อพย.	22. เพลงซาโลมอน	พซม.
3. เลวีนิติ	ลนต.	23. อิสยาห์	อสย.
4. กันดารวิถี	กดว.	24. เยเรมีย์	ยรม.
5. เฉลยธรรมบัญญัติ	ฉธบ.	25. เพลงคร่ำครวญ	พคค.
6. โยชูวา	ยชว.	26. เอเสเคียล	อสค.
7. ผู้วินิจฉัย	วนฉ.	27. ดาเนียล	ดนล.
8. นางรูธ	นรธ.	28. โฮเชยา	ฮชย.
9. ซามูเอล ฉบับที่หนึ่ง	1 ซมอ.	29. โยเอล	ยอล.
10. ซามูเอล ฉบับที่สอง	2 ซมอ.	30. อาโมส	อมส.
11. พงศ์กษัตริย์ ฉบับที่หนึ่ง	1 พกษ.	31. โอบาดีย์	อบด.
12. พงศ์กษัตริย์ ฉบับที่สอง	2 พกษ.	32. โยนาห์	ยนา.
13. พงศาวดาร ฉบับที่หนึ่ง	1 พศด.	33. มีคาห์	มคา.
14. พงศาวดาร ฉบับที่สอง	2 พศด.	34. นาฮูม	นฮม.
15. เอสรา	อสร.	35. ฮะบากุก	ฮบก.
16. เนหะมีย์	นหม.	36. เศฟันยาห์	ศฟย.
17. เอสเธอร์	อสธ.	37. ฮักกัย	ฮกก.
18. โยบ	โยบ	38. เศคาริยาห์	ศคย.
19. เพลงสดุดี	สดด.	39. มาลาคี	มลค.
20. สุภาษิต	สภษ.		

ภาคผนวก ข

อักษรย่อหนังสือต่าง ๆ ในพระคัมภีร์

ภาคพันธสัญญาใหม่

อักษรย่อหนังสือต่าง ๆ ในพระคัมภีร์ ภาคพันธสัญญาใหม่

1. มัทธิว	มธ.	15. ทิโมธี ฉบับที่หนึ่ง	1 มธ.
2. มาระโก	มก.	16. ทิโมธี ฉบับที่สอง	2 มธ.
3. ลูกา	ลก.	17. ทิตัส	ทต.
4. ยอห์น	ยน.	18. ฟีเลโมน	ฟม.
5. กิจการของอัครทูต	กจ.	19. ฮีบรู	ฮบ.
6. โรม	รม.	20. ยากอบ	ยก.
7. โครินธ์ ฉบับที่หนึ่ง	1 คร.	21. เปโตร ฉบับที่หนึ่ง	1 ปต.
8. โครินธ์ ฉบับที่สอง	2 คร.	22. เปโตร ฉบับที่สอง	2 ปต.
9. กาลาเทีย	กท.	23. ยอห์น ฉบับที่หนึ่ง	1 ยน.
10. เอเฟซัส	อฟ.	24. ยอห์น ฉบับที่สอง	2 ยน.
11. ฟีลิปปี	ฟป.	25. ยอห์น ฉบับที่สาม	3 ยน.
12. โคโลสี	คส.	26. ยูดา	ยด.
13. เธสะโลนิกา ฉบับที่หนึ่ง	1 ธส.	27. วิวรณ์	วว.
14. เธสะโลนิกา ฉบับที่สอง	2 ธส.		

ภาคผนวก ค

คำถามในการสัมภาษณ์นักศึกษา

วิทยาลัยแสงธรรม

คำถามในการสัมภาษณ์นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม

หมวดที่ 1 คำถามเกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์โดยเฉพาะ

1. ให้บอกชื่อ
2. ให้บอกอายุ ให้บอกปีเกิด
3. ให้บอกเขตวัด และสังฆมณฑลที่สังกัด
4. ให้เล่าภูมิหลังทางการศึกษาของตนเอง และภูมิหลังทางครอบครัว
5. มีประสบการณ์การทำงานด้านสังคมหรือการพัฒนาสังคม งานด้านศาสนสัมพันธ์ และงานที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรหรือไม่ อย่างไร

หมวดที่ 2 คำถามเกี่ยวกับการพัฒนา

1. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนทรรศน์ใหม่ ๆ หรือคำสอนเรื่องการพัฒนาสังคมใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรหรือไม่อย่างไร
2. ถ้ามีในข้อ 1. ได้รับความรู้ความเข้าใจดังกล่าวจากแหล่งหรือช่องทาง (channel) ใด
3. ถ้ามีในข้อ 1. เห็นด้วยกับกระบวนทรรศน์ หรือคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรดังกล่าวหรือไม่ และถ้าเห็นด้วย อะไรเป็นปัจจัยชี้นำให้คล้อยตาม
4. มีความรู้สึกนึกคิดอย่างไรต่อการที่พระศาสนจักรในยุคปัจจุบันเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของสังคมมากขึ้น ซึ่งในบางครั้งต้องมีการเข้าไปแตะต้องโครงสร้างอันไม่เป็นธรรมของสังคมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับนานาชาติ หรือมีการประณามความอยุติธรรมตลอดจนสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ในสังคมอย่างเปิดเผยและรุนแรงมากขึ้น
5. มีความรู้สึกนึกคิดอย่างไรต่อการที่นักบวชบางรูปจับปืนลุกขึ้นต่อสู้กับรัฐบาลที่กดขี่ข่มเหงประชาชน หรือปลุกระดมประชาชนให้ต่อสู้โค่นล้มรัฐบาลที่ไม่ชอบธรรมด้วยวิธีการรุนแรง

6. มีความรู้สึกนึกคิดอย่างไรต่อนักบวชที่ทำงานพัฒนาสังคมโดยเน้นจิตตารมณ์แห่งความรักเยี่ยงคริสตชน และหลีกเลี่ยงการใช้วิธีการรุนแรง
7. มีความรู้สึกนึกคิดอย่างไร ต่อนักบวชที่มุ่งทำงานด้านจิตวิญญาณแต่ถ่ายเดียว โดยไม่สนใจกับเรื่องราวความเป็นไปของสังคม
8. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติการพัฒนาของไทย ตลอดจนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติการทำงานพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยหรือไม่ อย่างไร และโดยแหล่งหรือช่องทางใด
9. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องโลกานุวัตร (Globalization) และการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนอย่างไร และคิดว่าสังคมไทยควรจะมุ่งเน้นการพัฒนาไปในทิศทางใด
10. ให้กล่าวโดยสรุปถึงความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ในโลกและสังคมไทยยุคปัจจุบันทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง
11. มีความกระตือรือล้นที่จะออกไปช่วยทำงานพัฒนาสังคมหรือไม่ อย่างไร
12. ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนา ตลอดจนได้รับการปลูกฝังอุดมการณ์ที่จะช่วยพัฒนาสังคมจากอาจารย์ผู้สอน และบุคลากรฝ่ายอื่น ๆ ใน วิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยที่นักศึกษาสังกัดอยู่ในปัจจุบันหรือไม่ มากน้อยเพียงใด และเห็นว่ามีสิ่งที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขเกี่ยวกับหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนแนวทางการฝึกอบรมของสามเณราลัยในเรื่องดังกล่าวหรือไม่ อย่างไร

หมวดที่ 3 คำถามเกี่ยวกับเรื่องศาสนาสัมพันธ์

1. ได้รับรู้เกี่ยวกับคำสอนหรือท่าทีที่มีต่อศาสนาอื่น ของพระศาสนาจักรในอดีตหรือไม่ และถ้ารับรู้ได้รับรู้จากแหล่งหรือช่องทางใด
2. ได้รับรู้เกี่ยวกับคำสอนหรือท่าทีที่มีต่อศาสนาอื่นของพระศาสนจักรในยุคหลังสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 หรือไม่ และถ้ารับรู้ ได้รับรู้จากแหล่งหรือช่องทางใด
3. ในทัศนะส่วนตัว มีความเห็นคล้อยตามคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องศาสนสัมพันธ์หรือเห็นด้วยกับท่าทีใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรในเรื่องดังกล่าวหรือไม่ มากน้อยเพียงใด และถ้าเห็นคล้อยตามหรือเห็นด้วย อะไรเป็นปัจจัยชี้นำ
4. มีความรู้สึกนึกคิดต่อศาสนาอื่น และพิธีกรรมของศาสนา โดยเฉพาะต่อศาสนาและพิธีกรรมของศาสนา ที่มีผู้นับถือมากเป็นอันดับหนึ่งและอันดับสองในประเทศไทย คือ ศาสนาพุทธ และอิสลามอย่างไร
5. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาอื่น ๆ มากน้อยเพียงใด
6. ศาสนาสัมพันธ์ที่ดีควรจะเป็นไปในลักษณะใด และระดับใด
7. มีความพร้อมที่จะทำงานด้านศาสนสัมพันธ์หรือไม่ และถ้าพร้อมที่จะทำ จะทำอย่างไร ในระดับใด
8. งานศาสนสัมพันธ์จะช่วยส่งเสริมงานด้านการพัฒนาสังคม ตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของฆราวาสในงานของพระศาสนจักรโดยเฉพาะงานด้านการพัฒนาสังคมหรือไม่อย่างไร
9. มีความพร้อมที่จะช่วยส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของศาสนิกชนของศาสนาอื่นให้ดีขึ้นหรือไม่อย่างไร
10. ได้รับความรู้ความเข้าใจในคำสอนหรือท่าทีของพระศาสนจักรในเรื่องเกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนได้รับการกระตุ้นให้สนับสนุนส่งเสริมศาสนสัมพันธ์จากอาจารย์ผู้สอน และบุคลากรฝ่ายอื่น ๆ ในวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยที่นักศึกษาสังกัดอยู่ในปัจจุบันหรือไม่ มากน้อยเพียงใด และเห็นว่ามีส่งที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขเกี่ยวกับหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนแนวทางการฝึกอบรมของสามเณราลัยในเรื่องดังกล่าวหรือไม่ อย่างไร

หมวดที่ 4 คำถามเกี่ยวกับบทบาทของฆราวาส

1. ได้รับรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระศาสนจักรในเรื่องบทบาทของฆราวาส โดยเฉพาะคำสอนของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 หรือไม่อย่างไร และถ้ารับรู้ได้รับรู้จากแหล่งหรือช่องทางใด
2. ในทัศนะส่วนตัว เห็นด้วยกับคำสอนใหม่ ๆ ของพระศาสนจักรที่เน้นบทบาทหรือการมีส่วนร่วมของฆราวาสในงานของพระศาสนจักรมากขึ้นหรือไม่ มากน้อยเพียงใด และถ้าเห็นด้วย มีอะไรเป็นปัจจัยชี้นำ
3. ฆราวาสควรจะเข้ามามีบทบาทในงานของพระศาสนจักร โดยเฉพาะงานด้านการพัฒนาสังคม ตลอดจนงานด้านศาสนสัมพันธ์ในลักษณะใด และระดับใด
4. พร้อมที่จะสนับสนุนให้ฆราวาสมีบทบาทในพระศาสนจักรมากขึ้นหรือไม่ และจะทำในลักษณะใด โดยเฉพาะเมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปเป็นพระสงฆ์แล้ว
5. ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคำสอนของพระศาสนจักรในเรื่องบทบาทของฆราวาส ตลอดจนได้รับการกระตุ้นส่งเสริมให้สนับสนุนให้ฆราวาสเข้ามามีบทบาทในงานของพระศาสนจักรมากขึ้นจากอาจารย์ผู้สอน และบุคลากรฝ่ายอื่น ๆ ในวิทยาลัยแสงธรรม และสามเณราลัยที่นักศึกษาสังกัดอยู่ในปัจจุบันหรือไม่ มากน้อยเพียงใด และเห็นว่ามีส่งที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขเกี่ยวกับหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนของวิทยาลัยแสงธรรม ตลอดจนแนวทางการฝึกอบรมของสามเณราลัยในเรื่องดังกล่าวหรือไม่อย่างไร

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ ปรีชา **ชื่อสกุล** ติลกวุฒิสิทธิ์

เกิดวันที่ 5 เดือน กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2490

สถานที่เกิด บ้านเลขที่ 87 หมู่ 1 ตำบลโคกขี้หนอน
อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี

สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 225 หมู่ 5 ตำบลแม่น้ำคู้
อำเภอปลวกแดง จังหวัดชลบุรี

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน อาจารย์สอนวิชาภาษาอังกฤษ โรงเรียนบ้านบึง
"อุตสาหกรรมนุเคราะห์"

สถานที่ทำงานในปัจจุบัน โรงเรียนบ้านบึง "อุตสาหกรรมนุเคราะห์"
อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี

ประวัติการศึกษา

2500 สำเร็จการศึกษาชั้นประถมปีที่ 4 จากโรงเรียน
ประชาสงเคราะห์ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี

2503 สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จาก
โรงเรียนดาราสมุทร อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

2506 สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 6 จากโรงเรียน
ประชาสงเคราะห์ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี

2516 สอบเทียบได้ประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมัธยม
(พ.ม.)

2526 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี วิชาเอกภาษาอังกฤษ
จากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2533 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท วิชาเอกภาษาอังกฤษ
จากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร

2537 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาพัฒนศึกษา-
ศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

การเปลี่ยนแปลงกระบวนทรรศน์ของพระศาสนจักรคาทอลิก ในทางที่เอื้อต่อการพัฒนา และการตอบสนอง ของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรม

บทคัดย่อ

ของ

ปรีชา ดิลกวุฒิสิทธิ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
กรกฎาคม 2537

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเจตคติของนักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรว่าสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์ (Paradiagm) ของพระศาสนจักรคาทอลิกที่เปลี่ยนแปลงไปมากหลังจากที่มีสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1962 - 1965) หรือไม่ และถ้าหากว่าเจตคติของนักศึกษาในเรื่องดังกล่าวไม่สอดคล้องกับกระบวนทรรศน์ของพระศาสนจักร ทางวิทยาลัยแสงธรรมควรจะปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนของตนเพื่อที่จะให้สถาบันดังกล่าวสามารถที่จะผลิตบุคลากรของพระศาสนจักรได้ตามที่พระศาสนจักรคาดหวังต้องการอย่างไร

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารต่าง ๆ ของสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 รวมทั้งเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และได้สรุปและวิเคราะห์เพื่อหาสาระที่สำคัญ ๆ ของเอกสารต่าง ๆ เหล่านั้น เพื่อให้เห็นกระบวนทรรศน์ที่เปลี่ยนแปลงไปของพระศาสนจักรคาทอลิกที่เน้นการพัฒนาสังคม การพัฒนามนุษย์ทั้งครบ และความรอดในโลกปัจจุบัน รวมทั้งเรื่องศาสนสัมพันธ์และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรมากขึ้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาของไทย และพบว่ากระบวนการดังกล่าวกำลังเผชิญปัญหาที่รุนแรงต่าง ๆ มากมาย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ถ้าหากว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมได้มีการศึกษาและการปฏิบัติในทางที่ถูกต้องเหมาะสมแล้ว ก็จะมีส่วนช่วยพัฒนาพระศาสนจักรคาทอลิกและสังคมไทยได้เป็นอย่างมากในอนาคต

แผนแบบของการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีเก็บข้อมูล 3 ประเภท คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนา โดยในการสังเกตแบบมีส่วนร่วมนั้น ผู้วิจัยได้เข้าชั้นเรียนที่วิทยาลัยแสงธรรมและพักอยู่ที่สามเณาลัยแห่งหนึ่งเป็นเวลา 2 เดือน สำหรับการสัมภาษณ์ระดับลึกนั้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักศึกษาทั้งเจ็ดชั้นปี รวมทั้งผู้บริหาร อาจารย์ และผู้ให้การอบรมของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณาลัยต่าง ๆ ส่วนในการจัดกลุ่มสนทนานั้น ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสนทนานักศึกษาทั้งเจ็ดชั้นปี โดยเลือกนักศึกษาที่มีลักษณะแตกต่างกันมากที่สุดเข้าร่วมกลุ่มสนทนา โดยที่การเลือกผู้ให้สัมภาษณ์และผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาดังกล่าวนี้เป็นการเลือกตามคำแนะนำของผู้ให้ข่าวสารที่สำคัญ

ผลการวิจัยพบว่า ในเรื่องการพัฒนาสังคมนั้น นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่มีเจตคติในเรื่องดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรในระดับที่น่าพอใจ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่ทางวิทยาลัยปรับปรุงหลักสูตรโดยกำหนดให้มีการเรียนการสอนวิชาศาสนากับงานพัฒนาสังคม และมีการจัดนักศึกษาออกไปฝึกงานตามหมู่บ้านหรือชุมชนต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหมู่บ้านชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และอีกส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยส่วนตัวของนักศึกษาเองที่สนใจเอาใจใส่การศึกษาค้นคว้าเรื่องราวความเป็นไปต่าง ๆ ในสังคมและการพัฒนาสังคมจากหนังสือ และสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ

ส่วนในเรื่องศาสนสัมพันธ์นั้น นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่มีเจตคติต่อศาสนาอื่นอยู่ในระดับดี เนื่องจากวิทยาลัยได้ปรับปรุงหลักสูตรให้มีการเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวกับศาสนสัมพันธ์โดยตรง นอกจากนี้นักศึกษายังได้รับความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวจากอาจารย์อื่น ๆ ผู้ให้การอบรมในสามเณราลัย พระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ หนังสือตลอดจนสื่อมวลชนคาทอลิกประเภทต่าง ๆ อย่างไรก็ดี นักศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่มีประสบการณ์ในการนำเอาความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวไปปฏิบัติ

สำหรับในเรื่องบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรนั้น นักศึกษาวิทยาลัยแสง-ธรรมส่วนใหญ่มีเจตคติต่อบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรอยู่ในระดับที่น่าพอใจ เนื่องจากถึงแม้ทางวิทยาลัยแสงธรรมจะไม่ได้จัดให้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับคำสอนของพระศาสนจักรในเรื่องบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรโดยตรง แต่นักศึกษาก็ได้เรียนรู้ในเรื่องดังกล่าวจากอาจารย์ในวิทยาลัยแสงธรรมที่ได้นำเรื่องดังกล่าวไปพูดสอดแทรกในระหว่างการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ นอกจากนั้น นักศึกษายังได้รับรู้เรื่องดังกล่าวจากผู้ให้การอบรมของสามเณรลัย พระสงฆ์ตามวัด ตลอดจนหนังสือและสื่อมวลชนคาทอลิก และที่สำคัญก็คือ นักศึกษาได้ตระหนักถึงความสำคัญของบทบาทฆราวาสมากขึ้นในระหว่างที่พวกเขาออกไปฝึกงานอภิบาลสัตบุรุษตามวัดต่าง ๆ

ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมส่วนใหญ่มีเจตคติในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรสอดคล้องกับกระบวนทรรศน์หรือความคาดหวังต้องการของพระศาสนจักรในระดับที่น่าพอใจ

จากการวิจัยพบว่าตัวแปรสำคัญที่จะทำให้นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมมีความสนใจและมีเจตคติที่ดีในเรื่องการพัฒนาสังคม ศาสนสัมพันธ์ และการส่งเสริมบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักรก็คือ การได้ผู้ที่เป็นตัวแบบที่ดีที่เป็นผู้ที่มีความรู้และความประพฤติที่ดีในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวมาเป็นอาจารย์สอนนักศึกษา นอกจากนี้ยังมีตัวแปรที่สำคัญอื่น ๆ อีกหลายตัวแปรด้วยกัน เป็นต้นว่า การได้รับการเสริมแรงจากอาจารย์ของวิทยาลัยแสงธรรม และให้การอบรมของสามเณราลัยต่าง ๆ ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักศึกษาและอาจารย์ตลอดจนผู้ใหญ่ของวิทยาลัยแสงธรรมและสามเณราลัยต่าง ๆ ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อน การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับชีวิตในชุมชนโดยการจัดให้มีโครงการฝึกงาน และประสบการณ์การเรียนรู้ที่ได้รับจากสามเณราลัยที่นักศึกษาสังกัดอยู่

ถ้าหากว่านักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมต้องการที่จะเป็นผู้นำที่ดีของชุมชนคาทอลิกในอนาคตแล้ว นักศึกษาจะต้องสนใจในการศึกษาเอกสารของสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 รวมทั้งสมณสารต่าง ๆ ของพระสันตะปาปาที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม ซึ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ทั้งครบ ตลอดจนศาสนสัมพันธ์และบทบาทของฆราวาสในพระศาสนจักร ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว นักศึกษาวิทยาลัยแสงธรรมก็จะสามารถมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าของประเทศ

A PARADIGM SHIFT IN THE CATHOLIC CHURCH SINCE VATICAN COUNCIL II : CONDUCIVENESS TO DEVELOPMENT, AND THE RESPONSES OF SAENGTHAM COLLEGE STUDENTS

AN ABSTRACT

BY

PREECHA DILOKWUTTHISIT

Presented in partial fulfilment of the requirements
for the Doctor of Education degree in Development Education
at Srinakharinwirot University
July 1994

The purpose of this research was to study the attitudes of Saengtham College students towards social development, interreligious dialogue, and the role of the laity in the Catholic Church. The researcher attemped to ascertain whether the students' attitudes match the paradigm of the Catholic Church which changed much after the Second Vatican Council (1962-1965). If there is no attitudinal change, how can the administration of Saengtham College enhance desirable change by adapting or changing the curriculum and the learning and teaching process of that institution in order to produce personnel for the Church in a way that is congruent with the expectations of the Church.

In conducting this research, the researcher studied various documents of the Second Vatican Council and other relevant Church documents. Then, the researcher summarized and analyzed the content of these documents to clarify the changing paradigm of the Catholic Church, which now stresses social development, total human development, and salvation in the present world, including interreligious dialogue and the role of the laity in the Church.Moreover, the researcher studied various documents pertinent to the development process in Thailand and found that this process has been facing many serious problems. The researcher concluded that Saengtham College students, with appropriate study and practice, could make valuable contributions to the development of the Catholic Church and of the Thai society in the future.

The researcher used three methods of data collection common to qualitative research : participant observation, in-depth interview, and group discussion. For participant observation, the researcher attended classes at Saengtham College and lived at one of the colleges of the seminary for two months. For the in-depth interview, the researcher interviewed students of each level in the seven year program as well as administrators and lecturers of Saengtham College and formators (mentors) from various seminaries. For group discussion, the researcher brought together students from every class, choosing students with varied characteristics. This review is based on the data given by key informants.

The findings of the study show that in the aspect of social development, the attitudes of the majority of Saengtham College students are congruent with the new paradigm and the expectation of the Church at a satisfactory level. This is due partly to the adaptation of Saengtham College's curriculum to include courses on Religion and Social Development. Also, the practicum projects in which students worked as volunteer social workers in villages or communities in Bangkok and other provinces, especially remote areas inthe northeastern part of Thailand, contributed to their better attitude. Such changes in attitude are due to personal factors, enhanced significantly by personal inquiries i.e. students studied sociology and social development from a variety of books and mass media.

As for interreligious dialogue, the attitude of most Saengtham College students towards other religions is fair and balanced. This is also due to the adaptation of Saengtham College's curriculum, which inculdes the subject of Interreligious Dialogue in the teaching learning process. Most of the students acquired knowledge and understanding in this matter from the lecturers who teach this subject at Saengtham College, and also from the formators of their seminaries, the parish priests, books, and the mass media. However, the majority of the students had limited experience in putting knowledge and understanding into practice in their daily lives.

Finally, with regard to the role of the laity in the Church,the attitudes of the majority of Saengtham College Students are congruent with the new paradigm and the expectations of the Church at the satisfactory level. Although the role of the laity in the church was not included as a subject in the curriculum at Saengtham College, the students learned about this topic during class lectures. Futhermore, the students were informed about this matter by the formators of their seminaries, parish priests, and from books, and the mass media. Above all, the students realized the importance of the role of the laity during their pastoral training at some parish churches, much more than during their classroom studies.

Therefore, it can be said that the attitudes of the majority of the Saengtham College students towards social development, interreligious dialogue, and the role of the laity in the Church are congruent with the new paradigm and the expectation of the Church.

This research showed that a very important variable related to the interest and good attitude of Saengtham College students towards social development, interreligious dialogue, and the role of the laity in the Church is the model provided by the lecturers who are knowledgeable in these areas and who put their knowledge into practice in their lives. Other important variables include : 1) reinforcement by the lecturers of Saengtham College and the formators of the seminaries ; 2) good rapport between students and lecturers, including the administrators of Saengtham College ; 3) peer group interaction ; 4) the education system which provides contact with community life through the practicum program ; and 5) the learning experiences gained from the related seminaries.

If Saengtham College students want to be good leaders of Catholic communities in the future, they must be interested in studying the documents of the Second Vatican Council including the papal encyclicals pertaining to social development which stress total human development, including interreligious dialogue and the role of the laity in the Church. Thus, these students can contribute in a significant way to the development and progress of the country.